ΦΙΛΙΠΠΑΣ ΚΥΡΙΤΣΗΣ

ΟΛΙΚΟΣ ΑΡΝΗΤΗΣ

σε καιρό γενικής επιστράτευσης

Αυτοβιογραφία

ΑΘΗΝΑ 2023

ΦΙΛΙΠΠΑΣ ΚΥΡΙΤΣΗΣ

ΟΛΙΚΟΣ ΑΡΝΗΤΗΣ
σε καιρό γενικής επιστράτευσης
Αυτοβιογραφία

ΑΘΗΝΑ 2023

Στοιχειοθεσία: Φίλιππας Κυρίτσης

Στα παιδιά μου Κριστιάνα και Γιώργο για να μάθουν τι έκανα στην ζωή μου, πως το έκανα και γιατί το έκανα, καθώς και σε όλους που βρέθηκαν στριμωγμένοι σε δύσκολες καταστάσεις και νόμισαν ότι έφταιγαν οι ίδιοι για αυτό.

Περιεχόμενα

ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο λόγος που αφιέρωσα αρκετό χρόνο και προσπάθεια για να γράψω την αυτοβιογραφία μου είναι, λίγο-πολύ, ο ίδιος που με έκανε να κρατήσω, πριν 36 χρόνια, ημερολόγιο με τις περιπέτειες που έζησα εξαιτίας του αγώνα μου να αποφύγω την στράτευση. Τότε, όπως και τώρα, ήθελα να πληροφορηθούν, όσοι είχαν στο παρελθόν την ατυχία να εμπλακούν σε τέτοιες περιπέτειες, και όσοι θα εμπλεκόντουσαν στο μέλλον, ότι δεν ήταν ή δεν θα είναι μόνοι τους. Ζώντας σε μια κοινωνία εξουσιαστών και εξουσιαζόμενων, εκμεταλλευτών και εκμεταλλευόμενων, είναι αναπόφευκτο, όσο πιο χαμηλά βρίσκεται κάποιος στην κοινωνική πυραμίδα, τόσο περισσότερο να πλήττεται από την κακοδαιμονία που χαρακτηρίζει την κοινωνική ζωή, δηλ. τόσο περισσότερο να υφίσταται την κακία και την βλακεία που ενδημούν σε όλες τις κοινωνίες.

Γιατί, όμως, ήθελα τότε και θέλω, τώρα και πάντα, να πληροφορώ τους άλλους γι' ό,τι θεωρώ εγώ άξιο να το πληροφορηθούν; Το ήθελα και το θέλω γιατί πιστεύω ότι η εξέλιξη του πολιτισμού και η διευκόλυνση της ζωής μας πάνω σε αυτόν τον πλανήτη, οφείλεται στις πληροφορίες που κληρονομούμε από όσους έχουν ζήσει σε αυτόν στο παρελθόν, τουλάχιστον όσες δεν είναι ψέματα ή δεν είναι άχρηστες για τους άλλους. Ψέματα θεωρώ τις επίσημες απόψεις κάθε εξουσίας, θρησκευτικής, στρατιωτικής, πολιτικής ή άλλης, οι οποίες αποσκοπούν στο να μας πείσουν ότι χρειαζόμασταν και χρειαζόμαστε τέτοιες εξουσίες και γι' αυτό παραποιούν την αλήθεια και για το ό,τι έγινε στο παρελθόν και για ό,τι γίνεται τώρα και για το ό,τι θα γίνει στο μέλλον. Η λεγόμενη «Αποκάλυψη», που περιγράφεται στο ιερό βιβλίο των χριστιανών που είναι γνωστό σαν Καινή Διαθήκη, είναι ένα τέτοιο χαρακτηριστικό ψέμα. Όπως και η ύπαρξη ζωής μετά τον θάνατο! Τέτοιου είδους πληροφορίες τις θεωρώ ανάξιες να μεταδίδονται από γενιά σε γενιά και, αν μεταδίδονται, προφανώς κακό κάνουν.

Από την άλλη, θεωρώ ιδιαίτερα χρήσιμες τις πληροφορίες πάνω στο τι τραβάει κάποιος που δεν θέλει να υπηρετήσει τον δολοφονικό μηχανισμό που λέγεται στρατός, όπως και για το πως καταλήγει κάποιος να έρθει σε σύγκρουση με τους κάθε λογής εξουσιαστές και εκμεταλλευτές που του κάνουν την ζωή δύσκολη. Κάτι που βρίσκεται στο επίκεντρο των αναμνήσεων μου που έχω εντάξει στην αυτοβιογραφία μου. Τέτοιου είδους πληροφορίες είναι χρήσιμες σε αυτούς που πορεύτηκαν ή θα πορευτούν σε τέτοιους δρόμους. Χρήσιμες για να μην αισθάνονται ένοχοι για τα λάθη και τις αδυναμίες τους όσοι πορευτήκαν και για να ξέρουν τι να προσέξουν και πως να αμυνθούν απέναντι στους εχθρούς τους, όσοι σκοπεύουν να πορευτούν σε τέτοιους δρόμους. Για τις επιλογές που έκανα στην ζωή μου, σε γενικές γραμμές τουλάχιστον, δεν μετανιώνω και προτρέπω και τους άλλους να κάνουν ανάλογες επιλογές. Δηλαδή δεν μετανιώνω που δεν πήγα στρατιώτης, όπως δεν μετανιώνω που αγωνίστηκα για μια καλύτερη κοινωνία και μια πιο ανθρώπινη ζωή, όπως τις βλέπει ο αναρχισμός.

Όσους έχουν μπουχτίσει να ακούν για -ισμούς, και ίσως δυσανασχετούν όταν κάποιος υπερασπίζεται τον αναρχισμό, θέλω να διαβεβαιώσω ότι δεν υπερασπίζομαι τις αναρχικές

θεωρίες γενικά, αλλά αυτές που βάζουν πάνω από όλα το άτομο. Το συγκεκριμένο άτομο που είναι ο καθένας μας με όλα τα προτερήματα και τα μειονεκτήματα, και όχι ένα πρότυπο ατόμου, όπως το διαφημίζουν οι διάφοροι εθνικισμοί και οι διάφορες σοσιαλιστικές και κομμουνιστικές θεωρίες. Το άτομο εγώ το βλέπω, πάνω απ' όλα, σαν σώμα και γι' αυτό θεωρώ κακό πρωτίστως ό,τι κάνει κακό στο σώμα του. Το πιο συνηθισμένο κακό στα σώματα το κάνει η αδυναμία να ικανοποιήσουν τις φυσικές τους ανάγκες (μεταξύ των οποίων και η ανάγκη για έρωτα κι ας ενοχλεί αυτό τους σοβαροφανείς), οι αρρώστιες, οι φυσικές καταστροφές και οι πόλεμοι. Γι' αυτό και από τις αναρχικές θεωρίες επέλεξα και υποστήριξα όσες υπερασπίζονται το σώμα του ανθρώπου διεκδικώντας για τον καθένα στέγη, τροφή, ρουχισμό, πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, προστασία του περιβάλλοντος και των οικοσυστημάτων και εναντίωση σε κάθε μορφής βία, πέρα από την βία που είναι αναπόφευκτη για να υπερασπίσει κάποιος την ίδια του την ζωή, όπως π.χ. η βία ενάντια σε κάθε τραμπούκο και σε κάθε βιαστή. Είναι προφανές ότι απέναντι σε τέτοιες μορφές βίας μόνο βία μπορεί να αντιτάξει κανένας για να αμυνθεί. Όμως δεν είναι αναπόφευκτη η βία των πολέμων, αν αναλογιστούμε ότι οι πόλεμοι είναι συνέχιση της πολιτικής με άλλα μέσα. Τέτοιου είδους πολιτική υπήρξε πάντα κάτι το οποίο κατάγγελλε ο αναρχισμός. Ακόμα και αν αυτήν την πολιτική χαρακτηρίζουν εθνικοαπελευθερωτικό αγώνα ή ταξικό αγώνα. Η διαφορά του αναρχισμού από τις άλλες κοινωνικές θεωρίες είναι ότι δεν ταυτίζει το καλό για το άτομο με το καλό για την ομάδα, είτε αυτή είναι έθνος είτε τάξη. Οι πόλεμοι, είτε γίνονται για την πατρίδα, είτε γίνονται για την θρησκεία είτε γίνονται για την εργατική, την αγροτική ή οποιαδήποτε άλλη τάξη, πάντα κακό είναι για όσους τραυματίζονται, βιάζονται (ιδίως οι γυναίκες) ή σκοτώνονται σε αυτούς. Εγώ δεν θέλω να πάθω κάτι από τα παραπάνω και γι' αυτό υπερασπίζομαι το άτομο απέναντι σε αυτούς που υποτίθεται ότι υπερασπίζονται τα συμφέροντα της ομάδας (έθνους, θρησκευτικής κοινότητας, κοινωνικής τάξης κλπ.). Οι ομάδες αποτελούνται από άτομα και αν τα άτομα δεινοπαθούν καθώς υπερασπίζονται τις ομάδες, στην πραγματικότητα δεινοπαθούν οι ίδιες οι ομάδες.

Όμως, η αλήθεια είναι ότι την αυτοβιογραφία μου δεν την έγραψα μόνο για τους άλλους, δηλ. δεν θα πήγαινε χαμένη ακόμα και αν δεν διαβαζόταν. Όπως θεωρώ ότι δεν πήγαν χαμένα τα ημερολόγια που κράτησα το 1987-1988 και αποτέλεσαν το βιβλίο μου «Το τρελόχαρτο». Το γράψιμο και η λογοτεχνία γενικά, δεν είναι μόνο απεύθυνση στους άλλους. Είναι και «αφαίμαξη της ψυχής» όπως είχα διαβάσει σε έναν μαυροπίνακα στο «γραφειόσπιτο» του συγγραφέα Λεωνίδα Χρηστάκη[1]. Είναι ένα είδος ψυχοθεραπείας. Ο γνωστός αρχαιολόγος Ερρίκος Σλήμαν, θεωρώντας το γράψιμο ψυχοθεραπεία, είχε ονομάσει το γραφείο στο σπίτι του, στην οδό Πανεπιστημίου (που τώρα στεγάζει το Νομισματικό Μουσείο), «ιατρείο της ψυχής», όπως μπορεί να διαπιστώσει κάποιος επισκεπτόμενος το Νομισματικό Μουσείο. Αν τώρα παραδεχτούμε ότι το κάθε άτομο έχει ανάγκη από μια θέση στον κόσμο, από μια κοινωνική ταυτότητα, κατά κάποιο τρόπο, με την οποία μπορεί να αναγνωρίζεται από τους

[1] Συγκεκριμένα στον πίνακα είχε γράψει «Μια πένα για την αφαίμαξη της ψυχής».

άλλους, γιατί διαφορετικά νοσεί ψυχικά, όπως έδειξε στα βιβλία του «Ο διχασμένος εαυτός» και «Ο εαυτός και οι άλλοι» ο διάσημος ψυχίατρος Ρόναλντ Λαιγκ, τότε μία αυτοβιογραφία ή ένα λογοτεχνικό έργο που με άμεσο ή με έμμεσο τρόπο οριοθετούν αυτήν την θέση μας στον κόσμο, μας βοηθούν να διατηρήσουμε την ψυχική μας ισορροπία. Δεν είναι τυχαίο ότι σε συνθήκες απομόνωσης και αισθητηριακής στέρησης στις φυλακές, κάποιοι κρατούμενοι καταφεύγουν στο γράψιμο για να μην αισθάνονται αθεράπευτα απομονωμένοι. Το γράψιμο τους θυμίζει ότι αποτελούν μέλη της ανθρωπότητας και στην ανθρωπότητα έχουν μια συγκεκριμένη θέση, όσο και να προσπαθεί η κάθε μορφής εξουσία για να τους πείσει ότι δεν υπάρχουν για τους άλλους.

Η θέση του κάθε ατόμου στην κοινωνία, την οποία επιδιώκει κάποιος να αποσαφηνίσει με το γράψιμο, δεν περιορίζεται μόνο στο τώρα αλλά και στο παρελθόν. Πολλές φορές αναρωτήθηκα, όπως πιστεύω όλοι μας, τι θέση είχα στην κοινωνία στην διάρκεια της ζωής μου. Γιατί, χωρίς αμφιβολία, η θέση μας στην κοινωνία δεν είναι κάτι οριστικό, όπως ένα πανεπιστημιακό δίπλωμα, για παράδειγμα. Διαφέρει όχι μόνο σε κάθε χρονική στιγμή της ζωής μας αλλά και σε διαφορετικά γεωγραφικά περιβάλλοντα. Δεν είμαστε οι ίδιοι τώρα, όπως είμασταν πριν δεκάδες χρόνια, ακόμα και λίγα χρόνια, αλλά δεν είμαστε οι ίδιοι και για τους άλλους λαούς, όταν βρεθούμε στις χώρες τους. Μέσα από μία αυτοβιογραφία όλες οι κοινωνικές ταυτότητες με τις οποίες έχει εφοδιάσει η κοινωνία το άτομο στην διάρκεια του χρόνου, ή ανάλογα σε ποιο τόπο είναι, ενοποιούνται σε μία, η οποία παίρνει την μορφή ενός ταξιδιωτικού εγγράφου στο μεγάλο ταξίδι της ζωής. Αυτό το ταξιδιωτικό έγγραφο είναι ιδιαίτερα χρήσιμο στα άτομα που λόγω τύχης ή δικών τους επιλογών αντιμετωπίζουν συνέχεια την αμφισβήτηση της θέσης που έχουν καταφέρει να καταχτήσουν στην κοινωνία. Για να γίνω πιο σαφής, λέω ότι τέτοιο ταξιδιωτικό έγγραφο δεν έχει ανάγκη, π.χ. ένας γιατρός ή ένας δικηγόρος που τον αναζητούν συνέχεια οι ασθενείς του ή οι πελάτες του αλλά ένας που δύσκολα μπορεί η εξουσία να τον ταξινομήσει κάπου και να του παραχωρήσει μια «κοινωνική στέγη». Ή ένας που αμφισβητεί την θέση που του έχει αναγνωρίσει η κοινωνία, όπως, π.χ. η θέση του εγκληματία. Ένας Αμερικανός θανατοποινίτης του προηγούμενου αιώνα, ο Κάρυλ Τσέσμαν, μέχρι που εκτελέστηκε στην ηλεκτρική καρέκλα, έγραφε βιβλία και έγγραφα για την νομική του υπεράσπιση, όπου υποστήριζε ότι δεν είναι ο εγκληματίας, όπως τον παρουσίαζε το κράτος και τα μέσα μαζικής ενημέρωσης. Το γράψιμο του Τσέσμαν δεν ήταν μόνο γι' αυτόν η πιο αξιόπιστη παρηγοριά στην δυστυχία του αλλά και εξαιρετικό γραπτό έργο για όσους είναι σε θέση να εκτιμήσουν κάτι τέτοιο και να μην χαρακτηρίζουν ένα έργο από το βιογραφικό του δημιουργού του. Νομίζω την ίδια αξία είχε και έχει το γραπτό έργο του Έλληνα πρώην ισοβίτη Γιάννη Πετρόπουλου, τόσο για τον ίδιο, όσο και για τους αναγνώστες των βιβλίων του.

Ένας ακόμη λόγος που κάποιος αφιερώνει χρόνο και κόπο για να γράψει μια αυτοβιογραφία είναι η ικανοποίηση που νοιώθει όταν μέσα στις σελίδες του βιβλίου του αναβιώνουν, έστω και σαν πρόσωπα μιας αφήγησης, οι άνθρωποι που γνώρισε σε διάφορες

φάσεις της ζωής του και τώρα αποτελούν πλέον παρελθόν. Αν από αυτούς έχει καλές αναμνήσεις, τότε τον ικανοποιεί ότι εκτιμήθηκε στην διάρκεια της ζωής του από κάποιους και το γεγονός αυτό τον προστατεύει από τις υπαρξιακές του αμφιβολίες. Αν έχει κακές, τον ικανοποιεί το γεγονός ότι παραδίδει στους μεταγενέστερους μια αρνητική εικόνα γι' αυτούς κι έτσι παίρνει ένας είδος εκδίκησης απέναντι τους, επηρεάζοντας αρνητικά την ιστορική μνήμη γι' αυτούς. Και αυτή η μνήμη έχει σημασία στην περίπτωση που οι μεταγενέστεροι θέλουν να τους μιμηθούν. Στην περίπτωση μάλιστα που τα πρόσωπα που αναφέρονται σε μια αυτοβιογραφία υπήρξαν συνάδελφοι στην δυστυχία, όπως για παράδειγμα οι συγκρατούμενοι σε μια φυλακή, αυτός που γράφει γι' αυτούς αισθάνεται ότι εκπληρώνει μια ηθική υποχρέωση προς αυτούς. Δεν αμφιβάλλει ότι αυτοί θα ήθελαν τα βάσανά τους να έχουν μια θέση στην ιστορία και να μην αντιμετωπίζονται σαν να μην υπήρξαν ποτέ. Εγώ δεν αμφιβάλλω ότι, αν ζούσαν οι άνθρωποι που υπέφεραν μαζί μου, θα χαιρόντουσαν γιατί μιλάω γι' αυτούς στην αυτοβιογραφία μου και αυτό με κάνει, όταν γράφω γι' αυτούς, να αισθάνομαι ότι βγάζω μια ηθική υποχρέωση που έχω απέναντί τους.

Πολλές φορές αναρωτήθηκα αν η ζωή μου έχει τόσο μεγάλο ενδιαφέρον που κάποιος θα ενδιαφερθεί να διαβάσει γι' αυτήν, όπως ενδιαφέρεται το κοινό να διαβάζει βιογραφίες ή αυτοβιογραφίες σημαντικών προσωπικοτήτων. Το πρώτο πράγμα που σκέφτηκα ήταν ότι για μένα, η δική μου ζωή, έχει περισσότερη σημασία από τις ζωές των άλλων, πρώτα απ' όλα γιατί είναι η δική μου ζωή. Αυτό δεν είναι και τόσο αυτονόητο όσο φαίνεται. Η κάθε μορφής εξουσία επιδιώκει να κάνει όσους την υφίσταται να μην σέβονται και να μην εκτιμούν τους εαυτούς τους. Να αισθάνονται ότι είναι ασήμαντοι και αδιάφοροι για τους άλλους στον βαθμό που δεν συγκεντρώνουν πλούτο ή δόξα. Αυτοί την αυτό-υποτίμηση, εκτός των άλλων θεσμών, την προωθεί το δημόσιο σχολείο. Γι' αυτό και οι μαθητές και οι μαθήτριες το θεωρούν φυσιολογικό να αποκαλούνται «μαλάκες» και οι φίλοι τους να τους αντιμετωπίζουν με έναν τρόπο που επιδιώκει να τους μειώσει. Εγώ νομίζω ότι δεν κατάπια ποτέ το παραμύθι της αυτο-υποτίμησης που μου σέρβιρε το σχολείο και θα επιβεβαίωνε και ο στρατός, αν τον είχα υπηρετήσει. Εφόσον, λοιπόν, δεν έχασα τον αυτοσεβασμό μου και την αυτοεκτίμησή μου, δεν είναι φυσικό να αναγνωρίζω στον εαυτό μου το δικαίωμα να γράψω αυτοβιογραφία; Και δεν ντρέπομαι για όσα λάθη έχω κάνει και τα αναφέρω σε αυτήν, γιατί πάντα, τουλάχιστον από μικρός, προσπαθούσα να μην κάνω λάθη και να είμαι άριστος σε όλα. Δεν ντρέπομαι για τα λάθη μου γιατί έγιναν από την αδυναμία μου και όχι γιατί τα θεώρησα σωστές επιλογές. Μακάρι να εκτιμούσαν όλοι, όσοι δικαιούνται εκτίμηση, τον εαυτό τους, όπως τον εκτιμώ εγώ και να γράφανε αυτοβιογραφία. Δυστυχώς, όμως, πολλοί από αυτούς που γράφουν αυτοβιογραφίες δεν αξίζουν κάποια εκτίμηση και αν αυτοί θεωρούν τους εαυτούς τους σημαντικούς, αυτό οφείλεται στο ότι σαν τέτοιους τους έχει πλασάρει η κάθε εξουσία. Για παράδειγμα, οι στρατιωτικοί που συνετέλεσαν να τραυματιστεί και να σκοτωθεί πολύς κόσμος, ενώ δεν αξίζουν εκτίμηση γι' αυτόν τον λόγο, αυτοί θεωρούν τους εαυτούς τους σημαντικούς και δεν είναι λίγοι από αυτούς που γράφουν αυτοβιογραφίες. Για μένα, αυτοί που αξίζουν περισσότεροι εκτίμηση είναι οι ανυπότακτοι και οι λιποτάκτες των πολέμων γιατί

οι στάση τους αποδεικνύει ότι σέβονται την ανθρώπινη ζωή και πρώτα απ’ όλα την δική τους. Αν μάλιστα η άρνησή τους να υπηρετήσουν τον στρατό είχε επιπτώσεις σε όλη τους την ζωή, όπως συνέβη και με εμένα, τότε η περιγραφή αυτής της ζωής μέσα σε μια αυτοβιογραφία έχει γενικότερη αξία για όλη την κοινωνία, δεδομένου ότι αποτελούν τα καλά παραδείγματα προς μίμηση.

Και δύο παρατηρήσεις τεχνικής φύσης:

Η αυτοβιογραφία μου εκτείνεται μέχρι το 2017 όχι γιατί αργότερα δεν έζησα σημαντικές στιγμές άξιες αναφοράς αλλά γιατί μία αυτοβιογραφία δεν είναι ημερολόγιο που διαρκεί μέχρι τον θάνατο κάποιου. Για τις σημαντικές στιγμές που δεν αναφέρονται σε μια αυτοβιογραφία γιατί εμφανίστηκαν στην ζωή κάποιου κατόπιν, μπορούν να γράψουν οι βιογράφοι του, ή τέλος πάντων, όσοι ενδιαφέρονται. Ειδικά σε όσα έγραψα εγώ βρίσκει κανένας μια αρκετά ολοκληρωμένη εικόνα για το ποιος πίστευα ότι ήμουνα στην ζωή μου.

Επίσης, στην αρχική της μορφή η αυτοβιογραφία μου δεν ήταν χωρισμένη σε τόσα υπο-κεφάλαια με τόσες πολλές επικεφαλίδες. Ήταν χωρισμένη σε είκοσι κεφάλαια, που τώρα στα περιεχόμενα τιτλοφορούνται με κεφαλαία γράμματα. Τις τόσες πολλές επικεφαλίδες υπο-κεφαλαίων τις πρόσθεσα πολύ αργότερα και αφού είχα διαβάσει το βιβλίο της Νάντια Αλιόχινα «Riot Days». Αυτό το βιβλίο χωρίζεται σε πάρα πολλά υπο-κεφάλαια, που θα μπορούσαν να εκληφθούν και σαν παράγραφοι, τα οποία ακολουθούνται από μία επικεφαλίδα το καθένα, αντί να προηγείται η επικεφαλίδα σε καθένα από αυτά. Διαβάζοντας το βιβλίο της Αλιόχινα, συνειδητοποίησα ότι η εποχή που ζούμε σήμερα είναι πολύ διαφορετική ως προς τον τρόπο που απευθύνεται κανείς στους άλλους, σε σχέση με την εποχή που ήμουνα νέος ή αργότερα μεσήλικας. Τότε δεν υπήρχαν τόσα πολλά μέσα έκφρασης, όπως οι ιστοσελίδες του διαδικτύου και τα κοινωνικά δίκτυα, που προσφέρουν πληροφορίες με λίγα-λόγια και πολύ οπτικοακουστικό υλικό, όπως τα βίντεο και τα podcast. Έτσι μπορούσε κάποιος να βρει την υπομονή να διαβάζει πολλές σελίδες που δεν διακοπτόντουσαν από τίτλους υπο-κεφαλαίων ή παραγράφων. Τώρα είναι πολύ δύσκολο να κάνει κάτι τέτοιο, κάποιος που έχει μάθει στην εικόνα και στον ήχο και μάλιστα σε εικόνα και ήχο μικρής διάρκειας, όπως είναι οι νέοι, που μεγάλωσαν με το διαδίκτυο και τα κοινωνικά δίκτυα. Όπως είναι πολύ δύσκολο ακόμα και για άτομα μεγάλης ηλικίας σαν κι εμένα να διαβάζω ογκώδη βιβλία με λεπτομερειακά εκτεθειμένες απόψεις και μακρόσυρτες περιγραφές, την στιγμή που δεν έχω ανάγκη ωραία λόγια που επαναλαμβάνονται με διάφορους τρόπους για να αποκτήσω απόψεις, όταν στο διαδίκτυο υπάρχουν τόσες πληροφορίες, ή μακρόσυρτες περιγραφές που μπορούν να αντικατασταθούν από εικόνες από τις οποίες επίσης βρίθει το διαδίκτυο. Αυτός ήταν ο λόγος που χώρισα το βιβλίο σε τόσα πολλά υπο-κεφάλαια, που οι τίτλοι τους αποτελούν τα περιεχόμενα. Δεν ήθελα να ταλαιπωρηθεί κάποιος που θα είχε όλη την καλή διάθεση να το διαβάσει. Και με τόσα πολλά υπο-κεφάλαια δεν είναι υποχρεωμένος να το διαβάσει κανείς όλο. Μπορεί να διαβάσει ό, τι τον ενδιαφέρει περισσότερο.

Τέλος, για όσους ενοχληθούν ή δυσανασχετήσουν από όσα γράφω και εναντιωθούν στην διάδοση του βιβλίου, έχω να πω ότι εναντιώνονται όχι μόνο σε μένα αλλά και σε όλους όσους αναφέρονται σε αυτό το βιβλίο και δεν υπάρχουν αλλού αυτές οι αναφορές σε αυτούς. Νομίζω ότι το βιβλίο αυτό περιγράφει σε κάποιο βαθμό μια εποχή, την εποχή που έζησα.

Αθήνα 15-6-2023

ΓΕΝΝΗΣΗ ΚΑΙ ΠΡΩΤΑ ΠΑΙΔΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Η απομυθοποίηση του μεγάλου ηγέτη των κομμουνιστών Στάλιν

Γεννήθηκα στην Αθήνα, στο δημόσιο μαιευτήριο «Αλεξάνδρα», στις 25 Απριλίου 1956. Αυτή η χρονιά μου έχει μείνει στην μνήμη μου, όχι μόνο γιατί υπήρξε η χρονιά της γέννησής μου, αλλά και γιατί είναι η χρονιά του 20ου συνεδρίου του Κομμουνιστικού Κόμματος της Σοβιετικής Ένωσης (Κ.Κ.Σ.Ε.), όπου ο γενικός γραμματέας (επικεφαλής) του κόμματος κήρυξε επίσημα το τέλος της σταλινικής δικτατορίας, μιας δικτατορίας που σε παραλογισμό, σκληρότητα και απανθρωπιά έφτασε, ή ακόμη και ξεπέρασε, το ναζιστικό καθεστώς του Χίτλερ στην Γερμανία. Και όμως εκείνη την εποχή για τους αριστερούς της Ελλάδας ο Στάλιν και το κοινωνικό καθεστώς της Σοβιετικής Ένωσης δεν είχανε καμιά σχέση με το ναζιστικό καθεστώς (μάλιστα το βλέπανε σαν τον πιο αξιόπιστο αντίπαλο ενός τέτοιου καθεστώτος) και όσοι από αυτούς είχαν οργανωτικές σχέσεις με το παράνομο τότε στην Ελλάδα Κομμουνιστικό Κόμμα Ελλάδας (Κ.Κ.Ε.), είτε ήταν ελεύθεροι είτε ήταν στην φυλακή ή στην εξορία (και ήταν πολλοί αυτοί), αποτελούσαν έναν κομματικό στρατό με αυστηρότατη πειθαρχία και χωρίς κανένα δημοκρατικό δικαίωμα στην συμμετοχή στις αποφάσεις της ηγεσίας του κόμματος. Αυτές υπαγορευόντουσαν λίγο-πολύ από το Κ.Κ.Σ.Ε. Ζούσαν κι αυτοί, με λίγα λόγια, το δικτατορικό σταλινικό καθεστώς στην εσωκομματική ελληνική του εκδοχή.

Η ιστορία του Κ.Κ.Σ.Ε. και του αντίστοιχού του Κ.Κ.Ε. έχουν για μένα σημασία, γιατί και η οικογένεια του πατέρα μου και η οικογένεια της μάνας μου υπήρξαν αριστεροί, με όλες τις αρνητικές συνέπειες που είχε για την ζωή τους αυτό, εξαιτίας του ότι η αριστερά στην Ελλάδα ενεπλάκη σε εμφύλιο πόλεμο με την δεξιά, στην διάρκεια και μετά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο, και τον έχασε. Αυτό είχε σαν συνέπεια οι αριστεροί να αποτελούν πολίτες δεύτερης κατηγορίας, όπως σήμερα οι εθνικά μειονοτικοί και οι μετανάστες, δηλ. να αντιμετωπίζουν μύρια όσα προβλήματα που τους δημιουργούσε το ελληνικό κράτος, επειδή ήταν αριστεροί. Ο μοναδικός αδελφός του πατέρα μου, μάλιστα, που αργότερα έγινε και νονός μου, από το 1947 μέχρι το 1954, νομίζω, ήταν στην φυλακή με 20 χρόνια καταδίκη, με τον Αναγκαστικό Νόμο 375/1936, που είχε θεσπίσει ο Έλληνας φασίστας δικτάτορας, ο Μεταξάς. Ο θείος μου δεν έκτισε ολόκληρη την ποινή του, λόγω του ότι είχε πιο παλιά προσβληθεί από φυματίωση των οστών, και βγήκε νωρίτερα από την φυλακή για λόγους υγείας.

Ένας εμφύλιος πόλεμος αιτία να γνωριστούν μεταξύ τους οι γονείς μου

Άλλωστε ο εμφύλιος πόλεμος μεταξύ δεξιάς και αριστεράς κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο και μετά από αυτόν (1946-1949), υπήρξε και η αιτία να γνωριστούν μεταξύ τους και να παντρευτούν ο πατέρας μου με την μάνα μου. Συγκεκριμένα, ο πατέρας μου ήταν από τα Τρίκαλα της Θεσσαλίας και η μάνα μου από την Σπάρτη, όμως αναγκάστηκαν και οι δύο να

μεταναστεύσουν με τις οικογένειές τους στην Αθήνα μετά τον πόλεμο, γιατί η ζωή στην επαρχία ήταν πολύ δύσκολη για τους αριστερούς. Έβλεπαν όλες τις θέσεις εργασίας να καταλαμβάνονται από δεξιούς και αυτοί να είναι συνέχεια στην διάκριση του (πάντα δεξιού) αστυνομικού ή ασφαλίτη, που αρέσκονταν να τρομοκρατεί τους αριστερούς σε καθημερινή βάση. Ο πατέρας της μάνας μου ήταν εργολάβος οικοδομών, όπως και ο πατέρας του πατέρα μου, και είχαν και οι δύο χτίσει σπίτια στις πατρίδες τους (Σπάρτη και Τρίκαλα), τα οποία μετά τον πόλεμο πουλήσανε και ήρθαν στην Αθήνα. Εδώ, ο μεν παππούς μου από την μεριά της μάνας μου αγόρασε οικόπεδο και έκτισε σπίτι στην Καλλιθέα, ο δε πατέρας του πατέρα μου μοίρασε τα λεφτά στα παιδιά του και ανοίξανε επιχειρήσεις. Ο πατέρας μου άνοιξε μια επιχείρηση πώλησης μαρμάρων στην λεωφόρο Αλεξάνδρας 80 και αργότερα αγόρασε οικόπεδο και έχτισε ένα μικρό εργοστάσιο μαρμάρων στην Νέα Φιλοθέη. Ο πατέρας μου γνώρισε την μάνα μου στο σπίτι που νοίκιαζε, μαζί με τον πατέρα του και τον αδελφό του, στην Καλλιθέα, γιατί αυτό το σπίτι ήταν το σπίτι που είχε χτίσει ο παππούς μου, ο πατέρας της μάνας μου, και ένα μέρος του το νοίκιαζε. Αν και η οικογένεια του παππού μου του Φίλιππα (του πατέρα της μάνας μου) ήταν μεγάλη (δύο γονείς και πέντε παιδιά), επειδή δεν φτάνανε τα λεφτά που βγάζανε από τις δουλειές τους για να ζήσουν, περιοριζότανε σε λίγα δωμάτια του σπιτιού και τα υπόλοιπα, του ισογείου και του υπογείου, τα νοίκιαζε.

Η πίσω πλευρά με την βεράντα, του σπιτιού που έμεινα όταν γεννήθηκα. Στην πάνω σειρά, δεύτερος από αριστερά είναι ο παππούς μου ο Φίλιππας που το έκτισε και δεξιά του ο μεγάλος του γιος ο Τάσος, άκρη δεξιά ο μικρός του γιος ο Χρήστος. Κάτω αριστερά η μάνα μου, στο κέντρο η γιαγιά μου η Μαρία και δεξιά της η κόρη της η Τούλα και άκρη δεξιά η κόρη της η Ντίνα. Κάτω από την βεράντα η αποθήκη που λειτουργούσε σαν κουζίνα και αριστερά η πόρτα του υπογείου που νοικιάζονταν.

Πριν από μένα, οι γονείς μου είχαν κάνει τον αδελφό μου, και τον μεγάλωναν στο σπίτι αυτό του παππού μου στην Καλλιθέα. Μετά την δική μου γέννηση, μετακομίσαμε στο Χαλάνδρι, στο σπίτι της Κατίνας. Η μετακόμιση έγινε λίγους μήνες μετά την γέννησή μου και, για αυτό, δεν θυμάμαι καθόλου παιδικά χρόνια στην Καλλιθέα.

Η γιαγιά μου, μάνα της μάνας μου, με τον αδελφό μου γύρω στα 1955 στην Καλλιθέα. Στο βάθος διακρίνεται το σπίτι που έμεινα, όταν γεννήθηκα.

Χαλάνδρι 1960, οι πρώτες μου εικόνες από την ζωή

Οι πρώτες μνήμες μου είναι από το Χαλάνδρι της δεκαετίας του 1960, όπου ο πατέρας μου είχε μπει συνεταίρος σε μια επιχείρηση επεξεργασίας και εμπορίας μαρμάρων και είχε νοικιάσει ένα σπίτι κοντά στο εργοστάσιο μαρμάρων. Το εργοστάσιο λεγόταν «Ακρόπολις» και βρισκόταν κοντά στην σημερινή ομώνυμη στάση του Χαλανδρίου. Οι πρώτες μνήμες μου είναι ο θόρυβος του σχιστήριου (τελάρου) που έκοβε όγκους μαρμάρων και δούλευε και την νύχτα. Επειδή το σπίτι μας ήταν κοντά, αυτός ο θόρυβος, ιδιαίτερα την νύχτα, γινόταν αισθητός. Πρέπει να ήταν η ίδια εποχή (αρχές της δεκαετίας του'60) που ο πατέρας μου

κοιμήθηκε καπνίζοντας και έκαψε με το τσιγάρο του ένα σημείο του καναπέ που γινόταν κρεβάτι, όπου κοιμόταν με τη μάνα μου. Η μάνα μου δεν κάπνισε ποτέ και σίγουρα, το να καπνίζει ο πατέρας μου στο κρεβάτι θα την ενοχλούσε, όμως εκείνη την εποχή η γνώμη των γυναικών δεν μετρούσε σχεδόν καθόλου απέναντι στην γνώμη του άντρα και η σύζυγος λειτουργούσε και σαν υπηρέτρια του συζύγου της.

Στο Χαλάνδρι, με την μάνα μου και τον αγωνιστή θείο μου και νονό μου Μέλτο, την δεκαετία του ’50.

Σίγουρα, πάντως, υπήρχαν τριβές από τότε μεταξύ του πατέρα μου και της μάνας μου, γιατί πρέπει η μάνα μου να τον κατηγορούσε σε κάποιες φάσεις που αυτός δεν ήταν παρών, κάτι που θυμάμαι, γιατί κάποια στιγμή τσακώθηκα, σε ηλικία τεσσάρων-πέντε χρονών, με τον πατέρα μου και τον έβρισα κι αυτός, για να μην τον ξαναβρίσω, με σήκωσε ανάποδα (με τα πόδια πάνω και το κεφάλι κάτω). Εγώ τότε, για να τον «εκδικηθώ» επειδή με σήκωσε ανάποδα στον αέρα, του αποκάλυψα ότι κακός δεν ήταν μόνο για μένα αλλά και για την μάνα μου, όπως την είχα ακούσει να λέει. Αυτό κόστισε στην μάνα μου μια «αυστηρή επιτίμηση» από μεριάς του πατέρα μου και έβαλε τέλος στην δική μου τιμωρία. Θυμάμαι στο τέλος βρέθηκα στην αγκαλιά της μάνας μου, την ώρα που διαξιφιζόταν με τον πατέρα μου.

Κάποιο Πάσχα στο Χαλάνδρι στα μέσα της δεκαετίας του 1950. Στο βάθος, με το μωρό με το άσπρο παλτό στην αγκαλιά, η μάνα μου. Το μωρό είμαι εγώ. Δίπλα της ο πατέρας μου που κρατάει από το χέρι τον αδελφό μου. Δίπλα στον αδελφό μου, ο παππούς μου ο Ηλίας. Αριστερά από τον πατέρα μου η Ντίνα, η μικρή αδελφή της μάνας μου.

Συλλέκτης καπακιών από μπουκάλια, κουτιών από τσιγάρα και καρτών από τσίχλες και σοκολάτες («χαρτάκια»)

Κάτι άλλο που θυμάμαι από τις αρχές της δεκαετίας του 1960 είναι ότι στο σπίτι που νοικιάζαμε τότε, κοντά στο εργοστάσιο «Ακρόπολις», ο γιος της σπιτονοικοκυράς (της εκμισθώτριας) έκανε συλλογή από μεταλλικά καπάκια αναψυκτικών και αλκοολούχων ποτών. Όλοι οι πιτσιρικάδες κάναμε τότε τέτοια συλλογή και έβλεπες στις ταβέρνες με αυλή τα πιτσιρίκια να μαζεύουν από την αυλή τα καπάκια, που οι σερβιτόροι πετάγανε στο έδαφος, όταν ανοίγανε τα μπουκάλια για τους πελάτες. Όμως, αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση με τον γιο της σπιτονοικοκυράς, είναι ότι τα καπάκια αυτά τα κοπανούσε με ένα σφυρί και τα έκανε επίπεδα, και γι' αυτό πιο όμορφα, και είχε και πολλές εκατοντάδες. Αυτό με έκανε τότε, που ήμουνα τεσσάρων-πέντε χρονών, να τον θεωρώ ευτυχισμένο άνθρωπο!

Και δεν κάναμε τότε, πολλοί πιτσιρικάδες, μόνο συλλογή από καπάκια μπουκαλιών. Κάναμε και συλλογή από τις πάνω μεριές των κουτιών των τσιγάρων, που τότε πουλιόντουσαν σε πλακέ επίπεδα κουτιά. Από αυτά αφαιρούσαμε το πάνω μέρος που είχε την φίρμα του τσιγάρου και ήταν πάντα χρωματιστό. Τα κουτιά αυτά τα βρίσκαμε, όταν ήταν πια άδεια, πεταμένα στις αυλές των ταβερνών και στους δρόμους. Με λίγα λόγια, την εποχή που

ήμασταν μικροί, στις αρχές της δεκαετίας του ’60, όταν βγαίναμε με τους γονείς μας έξω, αλλά και όταν παίζαμε στους δρόμους και στα άχτιστα οικόπεδα κοντά στο σπίτι μας, ήμασταν συνέχεια σε αναζήτηση ωραίων για μας πραγμάτων, που οι μεγάλοι δεν χρειαζόντουσαν και πετάγανε στους δρόμους ή στις αυλές.

Εκτός από τα καπάκια και τα χαρτιά από κουτιά τσιγάρων που μαζεύαμε, χωρίς να τα αγοράζουμε, μαζεύαμε και άλλα μικροαντικείμενα που αγοράζαμε, όπως οι πήλινοι βόλοι και οι γυάλινες γκαζές. Με τους βόλους και τις γκαζές παίζαμε ένα παιχνίδι, που μας έδινε την δυνατότητα να τα αυξήσουμε κερδίζοντάς τα από άλλα παιδιά. Συγκεκριμένα βρίσκαμε έναν τοίχο, έξω ή μέσα στο σπίτι, και από την ίδια απόσταση από τον τοίχο αυτόν πετάγαμε ο καθένας τον βόλο του ή την γκαζά στον τοίχο (όταν παίζαμε με βόλους δεν χρησιμοποιούσαμε γκαζές και το αντίστροφο), προσπαθώντας ο βόλος ή η γκαζά, αφού χτυπήσει στον τοίχο, να σταματήσει επιστρέφοντας όσο πιο κοντά στον τοίχο γινότανε. Όποιος κατάφερνε ο βόλος του να είναι πιο κοντά στον τοίχο, κέρδιζε όλους τους βόλους των άλλων που ήταν πιο μακριά.

Κάτι άλλο που συλλέγαμε τότε, οι πιτσιρικάδες, ακόμα και όταν είχαμε μεγαλώσει και πηγαίναμε στις τελευταίες τάξεις του δημοτικού σχολείου, ήταν τα «χαρτάκια». Τα χαρτάκια ήταν σκληρά, σχεδόν τετράγωνα ή λίγο μακρόστενα, χαρτάκια, που είχαν πάνω τους έγχρωμες εικόνες και πουλιόντουσαν τυλιγμένα στο περιτύλιγμα τσίχλας ή σοκολάτας γκοφρέτας. Εγώ είχα προλάβει και μηχανήματα, δίπλα σε περίπτερα, στα οποία έβαζες ένα μικρό κέρμα (πενηνταράκι, δηλαδή μισή δραχμή), γύριζες έναν μοχλό και σε ειδική θέση του μηχανήματος έπεφτε μια τσίχλα σε σχήμα βόλου και ένα χαρτάκι με την εικόνα ενός ιστορικού προσώπου της επιστήμης, της τέχνης ή της πολιτικής (στρατηλάτες κλπ.). Στο πίσω μέρος της καρτούλας με την εικόνα ήταν γραμμένη η βιογραφία της προσωπικότητας που απεικονίζονταν μπροστά. Αυτή η σειρά από χαρτάκια είχε το όνομα «Οι μεγάλοι άνδρες του κόσμου». Από αυτήν την εποχή μου έχει μείνει ένα άλμπουμ με χαρτάκια με «ήρωες του 1821», που περιλαμβάνει όλη την σειρά εκτός από ένα. Φημολογούταν τότε ότι όποιος συμπλήρωνε την σειρά, κολλώντας στο άλμπουμ (που έπαιρνε από το περίπτερο) τα χαρτάκια, έπαιρνε μια μπάλα ποδοσφαίρου. Όμως ένα χαρτάκι πάντα έλειπε και γι’ αυτό η σειρά δεν συμπληρωνόταν.

Το κρυφτό, το κυνηγητό, το στάκαμαν και το ποδόσφαιρο

Εκτός από το να μαζεύουμε καπάκια, χαρτάκια από κουτιά τσιγάρων, βόλους, γκαζές και «χαρτάκια», παίζαμε διάφορα ομαδικά παιχνίδια, όπως το κυνηγητό, το κρυφτό και το στακαμάν. Τα παιδιά τότε, κυρίως τα αγόρια, παίζανε στα άχτιστα και απερίφρακτα οικόπεδα και στους μη κεντρικούς δρόμους, όπου περνούσαν ελάχιστα αυτοκίνητα. Τα πιο τυχερά, αυτά που βρίσκανε κατάλληλο οικόπεδο, αρκετό αριθμό παικτών και μπάλα, παίζανε και ποδόσφαιρο. Κι εγώ έπαιξα, ελάχιστες φορές, σε ένα οικόπεδο της γειτονιάς μου στο Χαλάνδρι, που πάνω του έχουν χτιστεί από καιρό πολυκατοικίες.

Δεν μείναμε πολλά χρόνια στο σπίτι κοντά στο εργοστάσιο «Ακρόπολις». Ίσως γιατί ο πατέρας μου έχτισε δικό του εργοστάσιο στη Νέα Φιλοθέη και αποχώρησε από την εταιρεία. Δεν φύγαμε όμως από το Χαλάνδρι. Πήγαμε σε άλλο σπίτι, στου Σκορδίλη, κοντά στην κεντρική πλατεία και μετά σε άλλο στην οδό Βασιλέως Γεωργίου Β΄. Ο Σκορδίλης πρέπει να ήταν εριστικός τύπος, γιατί είχα ακούσει ότι σε κάποια φάση ήθελε να δείρει τον πατέρα μου. Δεν θυμάμαι για ποιο λόγο. Ίσως γιατί ενοχλούσε το κλάμα μου, γιατί τότε ήμουνα μικρός. Στο σπίτι της Βασιλέως Γεωργίου πρέπει να μέναμε, όταν σε κάποια φάση, που τσακώθηκα με τον κατά δυο χρόνια μεγαλύτερο αδελφό μου, του πέταξα από ψηλά, από την βεράντα του πρώτου ορόφου του διώροφου σπιτιού που μέναμε, μια σανίδα στο κεφάλι. Δεν θυμάμαι να του έκανα ζημιά, θυμάμαι όμως πως τον έκανα να κλάψει. Εκείνη την εποχή ο αυθορμητισμός μου με έκανε να τσακώνομαι με δυνατότερους σωματικά, κάτι που απέφευγα όταν μεγάλωσα.

Στην βεράντα αυτή ανέβαινε κανένας με εξωτερική σκάλα. Δεν πρόκειται να ξεχάσω ποτέ αυτήν την σκάλα, γιατί μια μέρα καθώς πήγα να την ανεβώ, έπεσα και κοπάνησα το κεφάλι στην κόψη ενός σκαλοπατιού, με συνέπεια να κοπώ πάνω από το φρύδι μου. Όταν, τελικά, έφτασα στην βεράντα και μπήκα μέσα στο σπίτι, η μάνα μου με έβρισε για την απροσεξία μου, όμως μου έβαλε βαμβάκι και οξυζενέ στο τραύμα. Αργότερα μου έβαλαν ένα τσιρότο που το κράτησα για καιρό. Όμως επειδή δεν με πήγανε σε γιατρό να με ράψει, μου έμεινε σημάδι. Την σκάλα αυτή την θυμάμαι και για έναν άλλο λόγο: Στο ισόγειο, κάτω από το δικό μας σπίτι, έμενε ένα κοριτσάκι, που μου είχε μεγάλη συμπάθεια και το αγαπούσα κι εγώ. Έπαιζα πολύ μαζί του και πρέπει μαζί του να έπαιζα εκείνη την ημέρα που έκοψα το φρύδι μου στο σκαλοπάτι, γιατί θυμάμαι ότι είχε ανέβει μαζί μου τη σκάλα, για να δει τι θα γίνει με το φρύδι μου που έτρεχε αίμα. Πολλά χρόνια αργότερα, νομίζω σε κάποια έκθεση βιβλίου, μια γυναίκα μου είχε πει ότι με ήξερε γιατί ήμασταν γείτονες στο σπίτι της Βασιλέως Γεωργίου, όμως εγώ δεν μπόρεσα να την γνωρίσω μετά από δεκαετίες.

Γλέντια και ψήσιμο αρνιών μαζί με τους γείτονες κι ένας «ξενητεμένος που μπήκε νύχτα σε λάθος σπίτι»

Από αυτό το σπίτι θυμάμαι ιδιαίτερα την αυλή. Σε αυτήν υπήρχε και ένα άλλο σπίτι, ισόγειο, όπου έμενε ο Γιώργος, ο Δράκος, με την γυναίκα του την κυρά Πόπη και την κόρη τους την Τασία, η οποία αργότερα αρραβωνιάστηκε τον «Αντωνάκη». Σ' αυτό το σπίτι σε κάποιες γιορτές γινόταν μεγάλο γλέντι. Θυμάμαι μαζευόταν πολύς κόσμος και βάζανε δίσκους 45 στροφών σε πικάπ και χορεύανε. Χορεύανε, από ό,τι θυμάμαι, λαϊκούς χορούς, όπως ο χασάπικος, δημοτικούς χορούς, όπως ο συρτός, ο καλαματιανός και ο τσάμικος, και ευρωπαϊκούς, όπως το ταγκό και το βαλς. Εκτός από τον πατέρα μου χόρευε και η μάνα μου όλους αυτούς τους χορούς, κάτι στο οποίο δεν της έμοιασα ούτε εγώ ούτε ο αδελφός μου. Εμείς δεν μάθαμε ποτέ να χορεύουμε αυτούς τους χορούς.

Στην αυλή αυτή είχε φιστικιές, τα φιστίκια των οποίων μάζευαν οι συγγενείς του ιδιοκτήτη. Ο ιδιοκτήτης, ο κύριος Τσαμούταλης, θα μου μείνει αξέχαστος, όχι για κανέναν άλλο λόγο

αλλά γιατί του είχαν κόψει το πόδι και περπατούσε με δεκανίκι. Νομίζω ότι του το έκοψαν γιατί έπασχε από ζάχαρο (ζαχαροδιαβήτη) και κινδύνευε να πάθει γάγγραινα.

Σε κάποιο Πάσχα, σε αυτήν την αυλή, οι περίοικοι αποφάσισαν να ψήσουνε μαζί τα αρνιά τους. Τότε ακόμη ζούσε ο παππούς μου ο Ηλίας, ο πατέρας του πατέρα μου, οπότε πρέπει να ήταν το 1960 ή ’61 ή ’62. Από το γύρισμα του αρνιού, ο πατέρας μου σε εκείνη την φάση έπαθε μια ψύξη στον δεξί (ή στον αριστερό;) του ώμο, που χρειάστηκε έξι μήνες περίπου για να γίνει καλά. Θυμάμαι ότι, για να γίνει καλά, φορούσε ένα επίχρυσο μπρασελέ στο χέρι, ο οποίος, υποτίθεται, είχε θεραπευτικές ιδιότητες.

Το Πάσχα του 1961 ή 1962 στην αυλή του σπιτιού της Βασιλέως Γεωργίου. Στη φωτογραφία διακρίνονται από αριστερά προς τα δεξιά η μάνα μου όρθια, ο παππούς μου ο Ηλίας στην πολυθρόνα με εμένα στα πόδια του, μπροστά στον άνθρωπο με το καπέλο ο Γιώργος ο Δράκος, δίπλα στον άνθρωπο με το καπέλο ο Σίμος με ποτήρι στο χέρι, δίπλα στον Σίμο ο Θεοχάρης, μετά ένας άγνωστος και δίπλα ο θείος μου ο Μέλτος, τρίτος μετά τον θείο μου προς τα δεξιά ο πατέρας μου με το καπέλο και το γιλέκο, μπροστά από τα πόδια του πατέρα μου ο αδελφός μου και στο χορτάρι, ακριβώς μπροστά από το τραπέζι, από αριστερά προς τα δεξιά η Τασία, ο Αντωνάκης και το παιδί τους.

Άλλη μια φωτογραφία από το Πάσχα στην αυλή του σπιτιού της Βασιλέως Γεωργίου. Από αριστερά προς τα δεξιά ο Γιώργος, ο Δράκος, όρθια η μάνα μου και μπροστά της καθιστός ο αδελφός μου, δίπλα στην μάνα μου η κυρά Πόπη (γυναίκα του Δράκου), μπροστά στα πόδια της εγώ, πιο πέρα η Τασία με τον Αντωνάκη και πιο δεξιά, σε πρώτο πλάνο ο πατέρας μου που γυρίζει το αρνί.

Κάτι άλλο που δεν θα ξεχάσω από αυτό το σπίτι είναι ότι κάποια νύχτα, την ώρα που κοιμόμασταν, μπήκε κάποιος μέσα και ο πατέρας μου του επιτέθηκε πιστεύοντας ότι είναι κλέφτης. Αργότερα μάθαμε ότι ήταν ένας γιος του ιδιοκτήτη, ο οποίος ήταν ναυτικός και έλειπε για καιρό. Έμενε σε αυτό το σπίτι πριν το νοικιάσουμε εμείς, όταν ακόμα έμεναν οι δικοί του εκεί. Γι' αυτό είχε κλειδιά και, χωρίς να ξέρει ότι οι δικοί του είχαν φύγει, μπήκε σαν κύριος κάποια νύχτα στο σπίτι. Έτσι, τουλάχιστον, μου είπαν οι γονείς μου.

Στον κινηματογράφο με τον παππού μου για να δω το «παιδί του λαού»

Στην απέναντι από αυτό το σπίτι πλευρά του δρόμου, λίγο πιο πάνω ή πιο κάτω, υπήρχε ο κινηματογράφος «Αθηνά». Ήταν και χειμερινός και θερινός κινηματογράφος. Δηλ. στην ταράτσα του χειμερινού υπήρχε θέση για οθόνη και το καλοκαίρι βάζανε οθόνη και καρέκλες. Εκείνη την εποχή το Χαλάνδρι είχε πάνω από δέκα κινηματογράφους και εμείς πηγαίναμε

οικογενειακά στο κινηματογράφο, τουλάχιστον μια φορά την εβδομάδα. Θυμάμαι ακόμα τα στραγάλια-φιστίκια-πασατέμπο-τσιπς που πουλούσαν, πιτσιρικάδες κυρίως, μέσα στον κινηματογράφο κατά τα διαλείμματα. Τα βάζανε σε τάβλες που κρεμούσαν μπροστά στο στήθος τους και γυρίζανε στον διάδρομο ανάμεσα στις καρέκλες. Πουλούσαν επίσης παγωτά και γλυκά στο μπαρ του κινηματογράφου, από τα οποία θυμάμαι τα κοκ και το σάμαλι.

Μετά από χρόνια, αφού είχαμε φύγει πλέον και από αυτό το σπίτι, είχα πάει με τον παππού μου τον Φίλιππα σε αυτόν τον κινηματογράφο, στον χειμερινό, και είχαμε δει την τρίωρη ταινία «Ξεριζωμένη γενιά». Ήταν μια δακρύβρεχτη ταινία με θέμα την Μικρασιατική Καταστροφή και πρωταγωνιστή τον Νίκο Ξανθόπουλο. Αυτός συνήθιζε να παίζει σε δακρύβρεχτες ταινίες με θέμα τα βάσανα του λαού, οι οποίες ήταν τόσο αρεστές στον λαό, ώστε τιμήθηκε με τον τίτλο «το παιδί του λαού». Είχε πολύ κόσμο. Εκείνη την εποχή όλες οι ταινίες είχανε πολύ κόσμο και όχι μόνο οι δακρύβρεχτες που απευθύνονταν στα κατώτερα λαϊκά στρώματα, στον «λαό». Θυμάμαι ότι αν πήγαινε κανείς στον κινηματογράφο, μετά την έναρξη της ταινίας, μπορούσε να μη βρει θέση να καθίσει και έπρεπε να περιμένει αρκετή ώρα όρθιος, ώσπου να αδειάσει κάποια θέση. Η θέση άδειαζε γιατί πολλοί δεν ερχόντουσαν από την αρχή της προβολής, αλλά είχανε μείνει από την προηγούμενη προβολή. Οι προβολές αρχίζανε τον χειμώνα από τις τέσσερις το απόγευμα και τελειώνανε στις δώδεκα τα μεσάνυχτα.

Η πυκνοκατοικημένη παλιά μονοκατοικία στην πλατεία Δούρου

Από εκείνο το σπίτι μετακομίσαμε σε ένα μεγάλο σπίτι με υπόγεια και πλυσταριό («πλυντήριο» όπως το έλεγαν επίσημα) κοντά στην δεύτερη κεντρική πλατεία του Χαλανδρίου (πλατεία Δούρου). Σε αυτό πέρασα τα χρόνια της μαθητικής μου ζωής σαν μαθητής του δημοτικού και κατόπιν του εξατάξιου γυμνασίου. Αυτό το σπίτι είχε δύο υπόγεια, ένα μπροστά και ένα πίσω. Το πίσω έβλεπε σε μια μικρή αυλή. Στα υπόγεια αυτά κατοικούσαν οικογένειες με παιδιά, κάτι που δεν γίνεται σήμερα, ούτε σε αυτό το σπίτι (που σώζεται), ούτε στο Χαλάνδρι, από όσο ξέρω. Στην ταράτσα του κτιρίου υπήρχε διαμέρισμα δυο μικρών δωματίων που πρέπει να προέκυψε από μετατροπή ενός χώρου, ο οποίος χρησιμοποιούνταν παλιά σαν χώρος πλύσης ρούχων από τις υπηρέτριες του σπιτιού. Τέτοιου είδους χώροι αποκαλούνταν παλιά «πλυντήρια» ή «πλυσταριά», όπως τα αποκαλούσαν οι περισσότεροι. Και σε αυτό το διαμερισματάκι κατοικούσε οικογένεια και μάλιστα πολυμελής. Αυτή η οικογένεια ήρθε να εγκατασταθεί, όταν εμείς είχαμε ήδη νοικιάσει το κυρίως σπίτι. Το θυμάμαι, γιατί το κοριτσάκι της οικογένειας που ήταν λίγο μικρότερό μου σε ηλικία, δηλ. 7 ή οχτώ χρονών τότε, το γνώρισα όταν στο απέναντι από το σπίτι μας άχτιστο οικόπεδο, που είχα φτιάξει ένα μικρό, ας πούμε, σπιτάκι για γατάκια, ήρθε και μου το γκρέμισε. Την είχα ρωτήσει τότε από πού εμφανίστηκε και μου είπε ότι έμενε στο ίδιο σπίτι με εμένα. Με αυτό το κορίτσι έκανα αρκετή παρέα, όταν ήμουνα μικρός, και ο αδελφός μου έκανε παρέα με τον αδελφό της που ήταν τέσσερα χρόνια μεγαλύτερός του.

Το μεγάλο αυτό κτίριο είχε γύρω-γύρω περίφραξη κι έτσι τα παιδιά του κτιρίου μπορούσαν να παίζουν στην αυλή ή στους διαδρόμους που δημιουργούσε η περίφραξη γύρω από το κτίριο, χωρίς να βγαίνουν στον δρόμο. Ο δρόμος ήταν κεντρικός και είχε αρκετή κίνηση, περνούσε μάλιστα και λεωφορείο. Γι αυτό δεν έκανε για παιχνίδι, όπως άλλοι δρόμοι της εποχής εκείνης, κυρίως χωματόδρομοι των συνοικιών και των προαστίων, όπου τα παιδιά μπορούσαν να παίζουν μια που περνούσαν από αυτούς ελάχιστα αυτοκίνητα την ώρα. Το καλοκαίρι παίζαμε μέχρι τις οκτώ το βράδυ στους κοινόχρηστους χώρους του κτιρίου και μαζευόμασταν στα σπίτια μας μόνο αφού βράδιαζε. Τότε δεν είχε ακόμα καθιερωθεί η θερινή ώρα κι έτσι το καλοκαίρι βράδιαζε στις οχτώ.

Ο κύριος περιφραγμένος διάδρομος του κτιρίου στην πλατεία Δούρου, όπου έπαιζα τα παιδικά μου χρόνια. Στην φωτογραφία ο αδελφός μου μετά από κάποια επίσημη εκδήλωση. Αριστερά τα παράθυρα των υπογείων.

Η «Κρίση των πυραύλων» του 1962, τα «Ιουλιανά» του 1965 και άλλες αναμνήσεις από την πολιτική ζωή της χώρας πριν από την δικτατορία του 1967

Κάτι που θυμάμαι έντονα από ένα καλοκαίρι που έπαιζα με τα άλλα παιδιά στους κοινόχρηστους χώρους του κτιρίου, είναι μια αναταραχή που δημιουργήθηκε, όταν μπροστά από το σπίτι σταμάτησε ένα όχημα, και από μέσα βγάλανε σηκωτό έναν άνθρωπο που τον οδήγησαν στο πίσω υπόγειο του σπιτιού. Δεν ρώτησα και δεν έμαθα τότε τι είχε συμβεί, όμως αργότερα έμαθα ότι αυτός ο άνθρωπος ήταν ένας αγωνιστής του δημοκρατικού κινήματος της εποχής που αντιδρούσε με διαδηλώσεις στην ανατροπή του εκλεγμένου δημοκρατικού πρωθυπουργού Γιώργου Παπανδρέου από τον βασιλιά της χώρας, που ήταν και ο ανώτατος άρχοντας και ρυθμιστής του πολιτεύματος. Ο αγωνιστής αυτός ήταν, όπως έμαθα όταν τον

γνώρισα αργότερα, ο Σπύρος, ο Προβατάς, και τον είχανε φέρει σακατεμένο από το πολύ ξύλο στην διαδήλωση που σκοτώθηκε από την αστυνομία ο φοιτητής Σωτήρης Πέτρουλας. Ήταν Ιούλης του 1965.

Τρία χρόνια νωρίτερα από εκείνη την χρονιά, θυμάμαι τον πατέρα μου να περνάει μέρες αγωνίας, επειδή φοβόταν ότι θα γίνει παγκόσμιος πόλεμος και θα πέσουν ατομικές βόμβες, από τις οποίες είναι δύσκολο να ξεφύγει κανένας. Τότε, επειδή ήμουνα μικρός, δεν μπορούσα να καταλάβω το μέγεθος του κινδύνου που επικρέμονταν πάνω από το κεφάλι μας. Πολύ αργότερα έμαθα ότι εκείνες τις μέρες ήταν οι μέρες που αποκορυφώθηκε η λεγόμενη «κρίση των πυραύλων». Ήταν τότε που στην Κούβα είχε επικρατήσει το αντάρτικο του Φιντέλ Κάστρο και ο Κάστρο είχε δεχτεί στην Κούβα ρωσικούς πυραύλους με πυρηνικές κεφαλές που στόχευαν τις Ηνωμένες Πολιτείες. Ο πρόεδρος των Η.Π.Α. Τζων Κένεντι είχε απαιτήσει από την Ρωσία να αποσύρει τους πυραύλους, αν δεν ήθελε να ξεσπάσει πόλεμος μεταξύ της τότε Ε.Σ.Σ.Δ. και των Η.Π.Α. Τελικά η Ρωσία απέσυρε τους πυραύλους από την Κούβα και οι Η.Π.Α. αποσύρανε, όπως έμαθα πάρα πολύ αργότερα, τους ανάλογους πυραύλους που είχαν εγκαταστήσει στο έδαφος της Τουρκίας και στοχεύανε την Ρωσία.

Εκείνη η δεκαετία, η δεκαετία του 1960, ήταν η δεκαετία που ο ανταγωνισμός των πυρηνικών εξοπλισμών μεταξύ Ρωσίας και Αμερικής, όπως λέγαμε τα δύο ομοσπονδικά κράτη τότε, είχε φτάσει στο αποκορύφωμα. Σε αυτούς τους εξοπλισμούς αντέδρασε το κίνημα για την ειρήνη, που στην Ελλάδα είχε σαν ηγέτη τον ανεξάρτητο βουλευτή Γρηγόρη Λαμπράκη. Ο Λαμπράκης δολοφονήθηκε από μια φασιστική οργάνωση και μετά τον θάνατό του οι ειρηνόφιλοι, αριστεροί στην μεγάλη πλειοψηφία τους, συσπειρώθηκαν σε μια οργάνωση με όνομα «Δημοκρατική Νεολαία Λαμπράκη». Αυτοί πρωταγωνιστούσαν στις διαδηλώσεις που γινόντουσαν εκείνα τα χρόνια, μέχρι που απαγορεύτηκαν από την στρατιωτική δικτατορία του 1967. Και βέβαια πρωταγωνιστούσαν και στις «πορείες ειρήνης», που είχαν κάνει γνωστό τον Γρηγόρη Λαμπράκη, προτού τον σκοτώσει το φασιστικό παρακράτος. Γινόντουσαν από τον Μαραθώνα μέχρι την Αθήνα, σαράντα δύο χιλιόμετρα περίπου, και πήγαινε πολύς κόσμος. Μεταξύ αυτών και ένα ζευγάρι κομμουνιστών, που ο άντρας ήταν συμπατριώτης (από τα Τρίκαλα) και συναγωνιστής του πατέρα μου στο αντάρτικο κατά των Γερμανών και των Ιταλών, που είχαν καταλάβει την Ελλάδα κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κάθε φορά που γινόταν η πορεία, το ζευγάρι αυτό, ο Νίκος Αθανασίου (που εγώ τον άκουγα σαν Γαριβάλδη από τον πατέρα μου, όπως ήταν γνωστός στους συναγωνιστές του) και η γυναίκα του η Ερμιόνη, πέρναγαν από το σπίτι μας στο Χαλάνδρι, για μια μικρή στάση στην μεγάλη αυτή πορεία των 42 χιλιομέτρων. Όταν έγινε η δικτατορία του 1967-1974, το ζευγάρι αυτό, που στο μεταξύ είχε κάνει και ένα παιδί, βρέθηκε στην εξορία, στο ακατοίκητο νησί των Κυκλάδων Γυάρο. Βέβαια, εκείνη την εποχή, δεν ήξερα ότι το ζευγάρι αυτό ήταν κομμουνιστές. Η ιδιότητα του κομμουνιστή, ακόμα και αν ήταν γνωστή στην αστυνομία, κρατιόνταν όσο το δυνατό κρυφή από το κοινό, όπως και η ιδιότητα του Εβραίου στην ναζιστοκρατούμενη Ευρώπη κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Κομμουνιστής σήμαινε για την πλειοψηφία των Ελλήνων κάτι επικίνδυνο, γιατί το Κομμουνιστικό Κόμμα της Ελλάδας ήταν απαγορευμένο και το να εκδηλώνεσαι σαν κομμουνιστής ήταν σαν να

προκαλούσες την δίωξή σου από την αστυνομία. Ακόμα και οι φίλοι των κομμουνιστών κινδύνευαν από την αστυνομία, γιατί θεωρούνταν φίλοι των εχθρών του κράτους και συγκεκριμένα της πατρίδας, της θρησκείας και της οικογένειας. Γι αυτούς τους λόγους ο πατέρας μου, αν και αριστερός, πρώην μαχητής του Ε.Λ.Α.Σ. (Ελληνικού Λαϊκού Απελευθερωτικού Στρατού) κατά τον πόλεμο και αδελφός κομμουνιστή που είχε βγάλει αρκετά χρόνια στην φυλακή σαν πολιτικός κρατούμενος, έκρυβε πάντα την πολιτική του τοποθέτηση και διέδιδε ότι ήταν ψηφοφόρος του Κωνσταντίνου Καραμανλή (του παλιού). Αυτό πιστεύαμε εμείς τα παιδιά του, όταν ήμασταν μικρά.

ΝΗΠΙΑΓΩΓΕΙΟ ΚΑΙ ΔΗΜΟΤΙΚΟ ΣΧΟΛΕΙΟ

Στο νηπιαγωγείο με νηπιαγωγό την αδελφή του διαδηλωτή των «Ιουλιανών»

Πρέπει να έμενα στο σπίτι που ανέφερα προηγούμενα, στην δεύτερη κεντρική πλατεία του Χαλανδρίου (πλατεία Δούρου), όταν πρωτοπήγα στο νηπιαγωγείο. Πήγα στο νηπιαγωγείο της Σχολής Νεστορίδη, που ήταν ιδιωτική και διέθετε και δημοτικό και γυμνάσιο (εξατάξιο). Νομίζω δεν υπήρχαν τότε δημόσια νηπιαγωγεία. Αν και δεν έχω άσχημες αναμνήσεις από τα άλλα παιδιά του νηπιαγωγείου, δεν πρέπει να αισθάνθηκα και άνετα ανάμεσά τους, γιατί από την πρώτη μέρα κιόλας παραπονέθηκα στην νηπιαγωγό ότι δεν μου φέρονται καλά, και γι αυτό το σχολείο δεν είναι καλό πράγμα, όπως αυτή μας είχε διαβεβαιώσει, από την πρώτη στιγμή που μας υποδέχτηκε. Τότε δοκίμασα και την πρώτη μεγάλη απογοήτευση από την ζωή του σχολείου, όταν η απάντηση της νηπιαγωγού στις ενστάσεις μου ήταν ότι αυτά που ήξερα θα έπρεπε να τα ξεχάσω, γιατί εκεί ήταν σχολείο και γι αυτό δεν θα είχα την άνεση που είχα στο σπίτι μου. Παρ' όλα αυτά δεν έχω κακές αναμνήσεις από αυτήν την νηπιαγωγό. Συνέχισα να την βλέπω και μετά το νηπιαγωγείο, γιατί, κάποιες φορές, το σχολικό αυτοκίνητο που θα έπρεπε να πηγαίνει τα παιδιά του ιδιωτικού αυτού δημοτικού στα σπίτια τους (δημοτικό, όπου συνέχισα, μετά το νηπιαγωγείο), δεν πήγαινε μέχρι το σπίτι μου, και στο σπίτι μου πήγαινα με το αυτοκίνητο του συζύγου της νηπιαγωγού, που έπαιρνε την νηπιαγωγό και πήγαιναν στο σπίτι τους. Κατά διαβολική σύμπτωση, η νηπιαγωγός αυτή ήταν αδελφή του αγωνιστή που ανέφερα προηγούμενα ότι έφαγε «το ξύλο της αρκούδας» την ημέρα που σκοτώσανε τον Πέτρουλα, του Σπύρου του Προβατά, και στο πίσω υπόγειο του κτιρίου όπου ήταν το σπίτι μας, στην πλατεία Δούρου, μένανε οι γονείς της. Γι αυτό και ο Σπύρος μεταφέρθηκε στο σπίτι αυτό, μετά τα επεισόδια της ημέρας που σκοτώσανε τον Πέτρουλα. Τελευταία φορά που την είδα ήταν το 1975, που ήμουν πρωτοετής φοιτητής στην Πάντειο. Τότε έκανε και τον πλασιέ βιβλίων και θυμάμαι ότι αγόρασα από αυτήν μια σειρά βιβλιοδετημένα βιβλία των εκδόσεων «Αναγνωστίδη», τα οποία είχαν κάποια σχέση με τις κομμουνιστικές ιδέες που είχα τότε, όπως π.χ. τον «Ιστορικό Υλισμό» του Μπουχάριν, το «Φιλοσοφικό Λεξικό» των Ρόζενταλ-Γιουντίν, την «Ουσία του Χριστιανισμού» του Φόυερμπαχ, την «Καταγωγή του Χριστιανισμού» του Κάουτσκυ, την «Φαινομενολογία του πνεύματος» του Χέγκελ και ίσως και άλλα που δεν θυμάμαι. Αυτά που ανέφερα τα διάβασα και γι αυτό τα θυμάμαι.

Αριστερά η νηπιαγωγός μου στο σχολείο στο Χαλάνδρι, με τον αδελφό μου στην πίσω-πίσω σειρά, ακριβώς δίπλα της.

Γυμναστικές επιδείξεις στο ιστορικό γήπεδο του Παναθηναϊκού στην λεωφόρο Αλεξάνδρας

Μετά το νηπιαγωγείο συνέχισα, όπως είπα, στο δημοτικό σχολείο της Σχολής Νεστορίδη. Ευτυχώς που πήγα σε ιδιωτικό δημοτικό σχολείο, όπως έχω γράψει σε σχετικό με την δημόσια εκπαίδευση στην Ελλάδα άρθρο μου, γιατί δεν ξέρω κανέναν από την γειτονιά μου, που πήγαινε σε δημόσιο δημοτικό σχολείο, να μπήκε στο πανεπιστήμιο. Πρέπει να ήμουν στις πρώτες τάξεις του δημοτικού, όταν το σχολείο μου πραγματοποίησε τις γυμναστικές επιδείξεις του τέλους της σχολικής χρονιάς (τότε κάθε σχολική χρονιά σε ιδιωτικά και δημόσια σχολεία τελείωνε με γυμναστικές επιδείξεις) στο γήπεδο ποδοσφαίρου του Παναθηναϊκού Αθλητικού Ομίλου (Π.Α.Ο.), στην λεωφόρο Αλεξάνδρας. Θυμάμαι, λοιπόν, αυτό το γήπεδο από το τερέν του και όχι από τις κερκίδες του. Νομίζω αυτή ήταν η πρώτη και τελευταία φορά που πήγα σε αυτό το γήπεδο.

Γυμναστικές επιδείξεις του δημοτικού της Σχολής Νεστορίδη κάπου στο Χαλάνδρι. Στην μέση η νηπιαγωγός μου η Αλέκα και πέμπτος από τα δεξιά ο αδελφός μου.

Την λεωφόρο Αλεξάνδρας, όπου ο πατέρας μου είχε μαγαζί που πουλούσε μάρμαρα την δεκαετία του ’50, την ήξερα προτού γνωρίσω το γήπεδο του Παναθηναϊκού. Την ήξερα γιατί εκεί έμενε στις αρχές τις δεκαετίας του ’60 ο θείος μου και νονός μου ο Μέλτος (Μιλτιάδης), ο κομμουνιστής πρώην πολιτικός κρατούμενος, μαζί με τον πατέρα του και παππού μου, μέχρι που ο παππούς μου πέθανε το 1963. Από το διαμέρισμα που έμενε ο θείος μου με τον παππού μου, αυτό που μου είχε κάνει περισσότερη εντύπωση τότε, που ήμουνα έξι ή εφτά χρονών, ήταν ένα ογκώδες λεξικό με όμορφες ζωγραφιές. Ήταν το «Petit Larousse», ένα αριστούργημα τυπογραφικής τέχνης.

Ο παππούς μου ο Ηλίας με τον θείο μου τον Μέλτο, σε ταβέρνα της Αθήνας.

Η αγάπη μου για τα βιβλία, το γράψιμο με πένα και μελάνι, οι μπλε ποδιές και τα κορίτσια

Από τόσο μικρός υπήρξα λάτρης των βιβλίων, κάτι που, καλώς ή κακώς, έπαιξε μεγάλο ρόλο στην ζωή μου. Συγκεκριμένα θυμάμαι ότι ο θείος μου και νονός μου, σε κάποια ονομαστική γιορτή του αδελφού μου, ή εμένα, την εποχή που ήμασταν στις πρώτες τάξεις του δημοτικού, μας είχε φέρει δώρο την παιδική εγκυκλοπαίδεια της Αντιγόνης Μεταξά που αποτελούνταν από δύο τόμους. Τον πρώτο τον έδωσε στον αδελφό μου και τον δεύτερο σε μένα. Εγώ τότε είχα αγαπήσει τόσο πολύ αυτόν τον σχετικά ογκώδη τόμο με τις ωραίες ζωγραφιές, που τον έβαζα κάτω από το μαξιλάρι μου, όταν κοιμόμουνα, και μάλιστα μια μέρα τον είχα πάρει μαζί μου και στην πλατεία Χαλανδρίου, όπου είχα πάει με τους γονείς μου. Οι γονείς μου πηγαίνανε συχνά, τα βράδια του καλοκαιριού κυρίως, στο καφενείο «Κανάρης» της πλατείας, όπου συναντούσαν τους φίλους τους.

Στο δημοτικό σχολείο της Σχολής Νεστορίδη, που, όταν την γνώρισα, αυτό στεγαζόταν σε ένα σπίτι με κήπο στο Χαλάνδρι και μετά σε ένα άλλο μεγάλο σπίτι με κήπο στο Παλαιό Ψυχικό, μπήκαν οι βάσεις της μόρφωσής μου. Σε κάθε τάξη τα παιδιά ήταν πάντα λιγότερα από είκοσι κι έτσι η δασκάλα (δάσκαλο δεν είχα ποτέ και στα έξι χρόνια του δημοτικού) μπορούσε να παρακολουθεί τις αδυναμίες των μαθητών και να προτείνει τρόπους για να τις ξεπεράσουν. Στο δημοτικό αυτό έμαθα να γράφω με καλλιγραφικά γράμματα, κάτι που δυστυχώς ξέχασα, γιατί δεν μου το ζητούσε κανένας στο δημόσιο γυμνάσιο που συνέχισα μετά το δημοτικό. Μάλιστα, είχα να μάθει να γράφω και με πένα που βουτούσα μέσα σε μελανοδοχείο και, μετά από κάθε λέξη που έγραφα, ακουμπούσα πάνω της στυπόχαρτο, για να μαζεύει το περισσευούμενο μελάνι. Αυτό που με πείραζε, όταν έγραφα με πένα και μελανοδοχείο, ήταν ότι το μελάνι πότιζε το χαρτί και τα γράμματα γύρω-γύρω έκαναν ακίδες. Σήμερα το αποδίδω αυτό στην υπερβολική, για τέτοια μέθοδο γραφής, λεπτότητα των σελίδων των τετραδίων.

Γενικά, ήμουνα άριστος μαθητής, κάτι που στο σχολείο αυτό επιβραβευόταν, τουλάχιστον στις πρώτες τάξεις, με ραφή πάνω στην μπλε ποδιά που φορούσαν τα μικρά παιδιά, ενός τιμητικού επιρράμματος, κάθε μέρα που βαθμολογούσε η δασκάλα με «άριστα δέκα» τις εργασίες που είχαμε κάνει στο σπίτι. Δεν θυμάμαι μέχρι ποια τάξη φορούσα μπλε ποδιά. Πάντως τα κορίτσια φοράγανε μπλε ποδιά σε όλο το δημοτικό και κατόπιν σε όλο το εξατάξιο γυμνάσιο, τουλάχιστον στα δημόσια δημοτικά και γυμνάσια, μέχρι το 1974 που τελείωσα το εξατάξιο γυμνάσιο. Δεν έχω ψάξει να δω τίνος ιδέα ήταν οι μπλε ποδιές, που χαρακτήριζαν το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα μέχρι και την δεκαετία του 1970, υποθέτω όμως ότι αποσκοπούσαν σε δυο πράγματα, τουλάχιστον: Το πρώτο ήταν να συνηθίσουν τα παιδιά την στολή γενικότερα, που είναι κάτι που σε κάνει να νοιώθεις μέλος ενός κοπαδιού που υπακούει στις διαταγές του εκάστοτε βοσκού, δηλ. του δάσκαλου, του αξιωματικού κλπ. Και το δεύτερο ήταν η καταπολέμηση της γυναικείας φιλαρέσκειας, την οποία θα ανέπτυσσαν τα κορίτσια, αν δεν αισθανόντουσαν σαν μέλη ενός στρατού, όπου το ενδιαφέρον για το άλλο φύλο θεωρείται κάτι κακό και ανώμαλο. Παράλληλα, με έμμεσους τρόπους, ήδη από το δημοτικό,

τα αγόρια και τα κορίτσια είχαν υιοθετήσει τους ρόλους, για τους οποίους τα προόριζε το κράτος: Τα κορίτσια παίζανε με κούκλες, οι οποίες τα εξοικείωναν με τον μελλοντικό τους ρόλο της μητέρας, και τα αγόρια με ψεύτικα όπλα, που τα εξοικείωναν με το μελλοντικό τους ρόλο του στρατιώτη. Τα κορίτσια, πάντα χωριστά από τα αγόρια στα θρανία, ακόμα και τα ομαδικά παιχνίδια που παίζανε ήτανε «κοριτσίστικα», όπως το παιχνίδι «οι κουμπάρες», ενώ των αγοριών «αγορίστικα», σαν το ποδόσφαιρο, το κυνηγητό και το στάκαμαν. Αν και ο διαχωρισμός δεν ήταν πλήρης, γιατί υπήρχαν ομαδικά παιχνίδια που παιζόντουσαν και από τα δύο φύλα, όπως το κρυφτό. Και, όπως γίνεται ακόμα και σήμερα, τα παιδιά του δημοτικού είχαν, ήδη από την οικογένειά τους και από τους φίλους τους, εμποτιστεί με την αντίληψη ότι τα αγόρια είναι ανώτερο είδος από τα κορίτσια, και ότι πρέπει να εκδηλώνουν βίαιη συμπεριφορά και να περιφρονούν τα αγόρια που δεν είναι βίαια. Αυτά τα τελευταία θεωρούνται, ακόμα και σήμερα, ότι μοιάζουν με κορίτσια και γι’ αυτό θεωρούνται άξια περιφρόνησης και ταπεινώσεων.

Το πρώτο ξύλο από συμμαθητή μου

Κι εγώ δεν θυμάμαι να έπαιζα με κορίτσια στο δημοτικό σχολείο κατά τα διαλείμματα. Εκτός από ένα παιχνίδι, τα «μήλα», που έγινε και αιτία να τσακωθεί μαζί μου μια συμμαθήτριά μου και κατόπιν να μου επιτεθεί και να με στριμώξει σε έναν τοίχο για να με δείρει, ο κατά δυο χρόνια μεγαλύτερος αδελφός της που πήγαινε στο ίδιο σχολείο. Αυτός κι άλλος ένας, κι αυτός μεγαλύτερος μου, ασκήσανε βία εναντίον μου, κατά τα παιδικά μου χρόνια στο δημοτικό. Και όταν τελείωσα το δημοτικό, ονειρευόμουν ότι θα τους εκδικηθώ, όταν μεγαλώσω. Εννοείται, ότι μετά χαθήκαμε και δεν τα κατάφερα. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι, αν δεν χανόμασταν, θα είχα την δύναμη να τους εκδικηθώ για την ανανδρία τους να ασκούνε βία στους μικρότερους μαθητές. Αν και δεν ήταν έντονη η παρουσία της βίας στις σχέσεις μεταξύ των αγοριών, η παρουσία της επιβολής του ισχυρότερου ήταν πάντα εμφανής. Εγώ δύσκολα αποδεχόμουν τον ρόλο του πιο αδύναμου και γι’ αυτό τσακωνόμουνα με ισχυρότερους, όταν αυτοί θέλανε να μου επιβληθούν. Χαρακτηριστικά θυμάμαι ότι στο σχολείο στο Ψυχικό, σε κάποια φάση είχα τσακωθεί με κάποιο παιδί που έκανε κούνια και δεν έλεγε να κατέβει ποτέ από την κούνια, για να κάνω κι εγώ. Η διαμάχη μας κατέληξε στην δασκάλα και η δασκάλα, όχι μόνο πήρε το μέρος του αντιπάλου μου, αλλά αργότερα είπε και στους γονείς μου ότι είμαι ατίθασο παιδί και δεν αφήνω τα άλλα να κάνουν κούνια. Ήδη από τότε έπαιρνα μια γεύση, για το πως αδικεί η εξουσία παρουσιάζοντας το θύμα σαν θύτη.

Τα κορίτσια σαν σεξουαλικά αντικείμενα και μια ρομαντική ιστορία

Από την άλλη μεριά, η έλξη μεταξύ των δύο φύλων, αν και ήταν απαγορευμένη, δεν σημαίνει ότι δεν υπήρχε. Απλά κατέληγε στην χυδαιότητα, όπως κάθε τι που, εξαιτίας απαγορεύσεων, οδηγεί σε διαστροφές σαν υποκατάστατα. Συγκεκριμένα θυμάμαι κάποια φορά που τα αγόρια,

έχοντας βρει ένα κορίτσι που θεωρούσαν ότι δεν είναι σε θέση να αντιδράσει βίαια, ούτε σε θέση να καταγγείλει την αδικία σε βάρος της στη δασκάλα, για να μην θεωρηθεί αυτή, το θύμα, υπεύθυνη, είχαν ανέβει στον τοίχο της υπαίθριας τουαλέτας του σχολείου, ο οποίος δεν ενωνόταν με την στέγη της και άφηνε ένα κενό. Από αυτό το κενό βλέπανε το κορίτσι, που ανέφερα προηγούμενα, να κατεβάζει το βρακί του για να κατουρήσει, μέχρι που τα πήρε χαμπάρι και βγήκε φοβισμένο από την τουαλέτα. Και σε κάποια άλλη φάση, στο σχολικό λεωφορείο που μας έκανε «διανομή» στα σπίτια μας μετά το σχολείο, ο γιος μιας δασκάλας, της κυρίας «Σίας», που την είχα στην «δευτέρα» δημοτικού, ζητούσε από ένα κορίτσι διανοητικά καθυστερημένο (όπως έλεγαν τότε) να κατεβάσει το βρακί του. Και αυτό το κατέβαζε, κάτι που εμένα με αγανακτούσε και, γι' αυτό, είχα καταφύγει στον οδηγό, ζητώντας του να παρέμβει. Όμως άδικα, γιατί ο οδηγός δεν είχε καμιά όρεξη να προστατέψει το άτυχο κορίτσι.

Κι όμως, η κουλτούρα του διαχωρισμού αγοριών και κοριτσιών, και περιφρόνησης των αγοριών προς τα κορίτσια, δεν είχε πάντα επιτυχία. Τουλάχιστον, όσον αφορά εμένα. Θυμάμαι χαρακτηριστικά, ότι, όταν ήμουν στην πέμπτη τάξη του δημοτικού, στο δικό μας σχολείο μεταφέρθηκαν τα παιδιά ενός άλλου ιδιωτικού σχολείου που έκλεισε. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να διπλασιαστούν, σχεδόν, τα παιδιά κάθε τάξης. Εγώ, μέσα σε αυτόν τον «υπερπληθυσμό» για τα μέχρι τότε δεδομένα του σχολείου, βρέθηκα στο ίδιο θρανίο με ένα κορίτσι, και όχι με αγόρι, όπως γινόταν τα προηγούμενα χρόνια. Και το κορίτσι αυτό, που είχε το θάρρος να παραβεί τα καθιερωμένα και να κάθεται με αγόρι, μου είχε επιδείξει πραγματική συμπάθεια. Με λίγα λόγια δεν τσακωνότανε μαζί μου, όπως γινόταν κατά κανόνα μεταξύ κοριτσιών και αγοριών, επειδή τα αγόρια ήθελαν να ταπεινώνουν τα κορίτσια. Ίσως γιατί εγώ δεν ήθελα να ταπεινώνω τα κορίτσια. Όπως και να έχει, επί έναν ολόκληρο χρόνο καθόμασταν στο ίδιο θρανίο και την ώρα του μαθήματος, όσο μπορούσαμε, μιλάγαμε ψιθυριστά ή παίζαμε κάποιο παιχνίδι από αυτά που παίζονται γραπτά, όπως η «κρεμάλα» και οι «τελίτσες». Μάλιστα, σε κάποια φάση, ήμασταν τόσο χαρούμενοι και οι δύο που αρχίσαμε να κουνάμε το θρανίο μπρος-πίσω, θρανίο που είχε ενσωματωμένο το κάθισμα με το γραφείο, μέχρι που πέσαμε μαζί με το θρανίο κάτω, προς τα πίσω. Δεν θα ξεχάσω ποτέ κάθε πρωί που έμπαινα στην τάξη, όπου το κορίτσι είχε ήδη φτάσει και με το που με έβλεπε, φώναζε το όνομά μου με χαρά. Κι εγώ πήγαινα και καθόμουνα γοητευμένος δίπλα της. Δυστυχώς, το «ειδύλλιο» κράτησε μόνο έναν χρόνο. Την επόμενη χρονιά, τα παιδιά του άλλου σχολείου φύγανε από το δικό μας. Και με την πάροδο του χρόνου, ξέχασα και το όνομα αυτού του κοριτσιού, που τόσο είχε ομορφύνει τα παιδικά μου χρόνια.

Ο «ψυχρός πόλεμος» στο σχολείο, τα παιχνίδια στο ρέμα με τα κρανία κι ένα ραγισμένο δάχτυλο

Κάτι που αξίζει επίσης να αναφέρω από την ζωή μου στο δημοτικό σχολείο είναι ότι είτε το θέλαμε είτε όχι, αν και παιδιά, στην έκτη τάξη του δημοτικού ήμασταν επηρεασμένοι από το

ψυχροπολεμικό κλίμα της εποχής και υποστηρίζαμε έναν από τους δύο αντιπάλους, δηλ. τις Ηνωμένες Πολιτείες της Αμερικής ή την Ένωση Σοβιετικών Σοσιαλιστικών Δημοκρατιών, που για ευκολία αναφερόντουσαν τότε σαν Αμερική και Ρωσία, αντίστοιχα, όπως είπα και πιο πάνω. Στην έκτη τάξη ήμασταν τέσσερα αγόρια, εγώ, ο Πάνος ο Μήτσας, ο Γιώργος ο Τζενεβράκης και ο Κώστας ο Ανδροβιτσανέας. Τα τρία, δηλ. εγώ, ο Πάνος και ο Γιώργος υποστηρίζαμε την Ρωσία και ο Κώστας την Αμερική, μια που και ο πατέρας του ήταν στρατιωτικός. Οι τρεις υποστηρίζαμε ότι η Ρωσία είναι πιο ισχυρή στρατιωτικά από την Αμερική και ο Κώστας υποστήριζε το αντίθετο. Σαν παιδιά που μεγαλώναμε στην Ελλάδα της δεκαετίας του ’60, το μόνο που είχε για μας σημασία ήταν η δύναμη και οι αγαπημένες μας ζωγραφιές ήταν τα πολεμικά πλοία. Εγώ ζωγράφιζα την ώρα του μαθήματος πολεμικά πλοία με ρώσικη σημαία και ο Ανδροβιτσανέας με αμερικάνικη. Αν και, όσο ήμουν στο δημοτικό, είχαμε δημοκρατία, η επιλογή της Ρωσίας προς υποστήριξη ήταν αρκετή για να ανησυχήσει μια δασκάλα μιας χώρας, όπως η Ελλάδα, όπου οι φιλορώσοι ήταν αριστεροί. Και οι αριστεροί εθεωρούντο κίνδυνος. Γι’ αυτό μια φορά, τα με ρώσικη σημαία καράβια που ζωγράφιζα, έκαναν την δασκάλα να με φωνάξει στο διάλειμμα και να μου πει να μην ξαναζωγραφίσω ρώσικες σημαίες σε καράβια, γιατί θα βρω τον μπελά μου. Ίσως η δασκάλα να είχε φοβηθεί ότι θα κατηγορηθεί σαν αριστερή από τον πατέρα του Κώστα, επειδή επέτρεπε ρώσικες σημαίες. Και κάτι τέτοιο δεν το ήθελε, λόγω του ότι, όπως έμαθα αργότερα, ήταν και η ίδια αριστερή και γι’ αυτό εύκολο στόχος σε μια καταγγελία ενός γονέα-αξιωματικού του στρατού, ότι επιδίδονταν σε φιλοσοβιετική προπαγάνδα προς τους μαθητές της.

Παρά τις «πολιτικές» μας διαφορές, με τον Κώστα έπαιζα και εκτός σχολείου. Ερχόταν στο σπίτι μου στην πλατεία Δούρου και παίζαμε στους διαδρόμους γύρω από το κτίριο, ή, αν έβρεχε, παίζαμε χαρτάκια ή γκαζές μέσα στο σπίτι. Μερικές φορές πηγαίναμε σε ένα γειτονικό ρέμα που είχε ελάχιστο νερό και κάναμε τσουλήθρα στις απότομες όχθες του. Σε κάποια τέτοια φάση, ο Κώστας κατέληξε να πέσει στην κοίτη του ρέματος από ψηλά και, μάλλον, ράγισε το δάχτυλό του. Είχε πάρει μια τρομάρα που συνέχεια μας ρωτούσε, εμένα και κάποιο φίλο του αδελφού μου που παίζαμε μαζί, αν θα πεθάνει! Αυτός ο φίλος, ο Σταύρος, είχε συνοδεύσει τον τραυματία μέχρι το σπίτι του. Δεν θα ξεχάσω ποτέ μια τρικλοποδιά που είχα βάλει στον Κώστα καθώς έτρεχε σε έναν από τους διαδρόμους που περιτριγύριζαν το κτίριο του σπιτιού μου. Έπεσε κάτω κι εγώ γέλαγα. Με είχε ρωτήσει με απορία γιατί το έκανα και δεν ήξερα τι να του απαντήσω. Ακόμα δεν έχω συγχωρήσει τον εαυτό μου για εκείνη την χαιρεκακία που είχα επιδείξει τότε.

Κατά τα άλλα στο ρέμα πήγαινα και με τον αδελφό μου και τους δύο «κολλητούς» του, τον Μίμη και τον Σταύρο, αραιά και που. Ο Μίμης, θυμάμαι, είχε φτιάξει κάποτε ένα έλκηθρο από κλαδιά φοίνικα και κάναμε με αυτό τσουλήθρα. Μερικές φορές παίζαμε και ξιφομαχία με σπαθιά από καλάμια που φτιάχναμε από τα καλάμια του ρέματος. Με ένα τέτοιο καλάμι, θυμάμαι, είχε σηκώσει μια φορά ένα ανθρώπινο κρανίο από την κοίτη του ρέματος, ο Μίμης. Φοβόμασταν να το πιάσουμε με τα χέρια μας. Τότε έβρισκες ανθρώπινα κόκκαλα στην κοίτη του ποταμού. Είχε διαρρεύσει ότι προερχόντουσαν από ένα παλιό νεκροταφείο, το οποίο

υπήρχε δίπλα στην εκκλησία του Αγίου Νικολάου, της κεντρικής πλατείας, το οποίο είχε ανασκαφεί και αδειαστεί από το περιεχόμενό του. Και αυτό το περιεχόμενο είχε πεταχτεί στο ρέμα. Αυτό το ρέμα με το ελάχιστο, σαν ρυάκι, νερό, κάποια φορά είχε τόσο πολύ νερό που ξεχείλισε και πλημμύρισε ένα μικρό γηροκομείο που υπήρχε στις όχθες του. Νομίζω ότι η πλημμύρα είχε και θύματα.

Στην αυλή της Σχολής Νεστορίδου, στο Παλαιό Ψυχικό, όταν πήγαινα έκτη δημοτικού, το 1968. Δεύτερος από δεξιά, πίσω-πίσω εγώ και αριστερά μου ο Γιώργος, δίπλα του ο Πάνος και στην γωνία αριστερά ο Κώστας. Στη μέση η κυρία Σούλα, η δασκάλα μου της πρώτης δημοτικού. Μπροστά, άκρη δεξιά η Σίσσυ, και άκρη αριστερά η Γιωργία, της οποίας ο αδελφός με είχε στριμώξει για να με δείρει στην ίδια αυλή, πίσω από το φυτό αριστερά. Δίπλα της η Βαγγελιώ, και παραδίπλα της η Μύριαμ με κοτσίδες. Πίσω από την Μύριαμ αριστερά η Άννα η Παούρη και δεξιά η Λεμπέση, νομίζω. Άκρη δεξιά μπροστά η Ελένη. Ακόμα δεν ήξερα πως γεννιούνται τα παιδιά!

Μια δασκάλα που μιλούσε στα παιδιά για την αξία της μάθησης

Η δασκάλα, που ανέφερα προηγούμενα ότι είχα στην πέμπτη και την έκτη δημοτικού, η κυρία Καφετζή, όπως την λέγαμε τότε, αν και το πατρικό της επίθετο ήταν Ψαριάδου, όπως έγραφε το απολυτήριο μου του δημοτικού, ήταν εξαιρετική δασκάλα. Όχι μόνο κατάφερνε να μας κάνει να μαθαίνουμε την διδακτέα ύλη, αλλά αφιέρωνε, πολύ συχνά, ένα μέρος της ώρας του μαθήματος, για να μας εξηγεί την αξία της μάθησης, προκειμένου να μας κάνει να την

αγαπήσουμε. Εγώ από τότε θεώρησα αξία την μόρφωση και της αφιέρωσα αρκετό χρόνο στην διάρκεια της υπόλοιπης ζωής μου. Η δασκάλα αυτή, την οποία είχα την τύχη να έχω σαν δασκάλα στις δύο τελευταίες τάξεις του δημοτικού, ήθελε οι μαθητές της να αγαπήσουν την γνώση και γι αυτό δεν περιοριζόταν στην απλή διδασκαλία των μαθημάτων αλλά μας εξηγούσε γιατί αυτά τα μαθήματα θα έπρεπε να τα μαθαίνουμε. Κάτι που σήμερα γίνεται, συνήθως, με τους προλόγους των αμερικανικών πανεπιστημιακών βιβλίων, όπου αναφέρονται οι λόγοι για τους οποίους αξίζει κάποιος να ασχοληθεί με τις επιστήμες, με τις οποίες αυτά καταπιάνονται. Το μόνο που δεν μου άρεσε σε αυτήν την δασκάλα ήταν ότι ενώ με εμάς τα αγόρια ήταν αυστηρή και απαιτούσε να προσέχουμε την ώρα του μαθήματος και μας εξέταζε συχνά, με τα κορίτσια δεν ήτανε το ίδιο αυστηρή. Θυμάμαι, χαρακτηριστικά, ότι κάποια κορίτσια ζωγραφίζανε κεφάλια κοριτσιών την ώρα του μαθήματος, χωρίς να τους λέει τίποτα η δασκάλα, και επίσης όταν ζητούσε από τα κορίτσια να εξεταστούν και αυτά αρνιόντουσαν, η δασκάλα δεν επέμενε και δεν έκανε φασαρία. Όμως με τα αγόρια έκανε, όπως έκανε με τον Κώστα, όταν τον έβρισκε αδιάβαστο.

Οι εκδρομές με τα πούλμαν

Με αυτήν την δασκάλα και τον άντρα της έτυχε σε κάποια φάση να βρεθούμε στο ίδιο πούλμαν, με το οποίο η οικογένειά μου και άλλες οικογένειες πηγαίνανε εκδρομή. Αυτό έγινε πριν το 1966 που ο πατέρας μου αγόρασε αυτοκίνητο. Μου είχε κάνει εντύπωση το γεγονός αυτό, γιατί στα παιδικά μου μάτια, μια δασκάλα βρισκόταν πολύ ψηλά για να συγχρωτίζεται με κοινούς ανθρώπους, σαν και αυτούς που πηγαίνανε εκδρομές με πούλμαν. Οι εκδρομές με πούλμαν εκείνη την εποχή είχαν μεγάλη ζήτηση, γιατί λίγοι ήταν αυτοί που μπορούσαν να αγοράσουν αυτοκίνητο. Και σε αυτές τις εκδρομές, είτε γινόντουσαν σε παραλίες της Αττικής, όπως η Λούτσα και το Πόρτο Ράφτη, με σκοπό τα θαλάσσια μπάνια, είτε γινόντουσαν σε γραφικά χωριά, όπως η Αράχωβα και η Αγόριανη, υπήρχε πολύ κέφι, γιατί οι εκδρομείς κάνανε μια μεγάλη παρέα και τρώγανε και πίνανε από κοινού στην ίδια ταβέρνα. Και μετά το φαγητό και το ποτό ακολουθούσε τραγούδι, κάποιες φορές με συνοδεία πλανόδιων μουσικών. Χαρακτηριστικά θυμάμαι στην Αράχωβα (ή ήταν στην Αγόριανη;) δύο πλανόδιους μουσικούς, από τους οποίους ο ένας ήταν εξαιρετικά μεγαλόσωμος, διατηρούσε μια μεγάλη μουστάκα και έπαιζε ένα τεράστιο νταούλι. Και, μια που αυτές οι εκδρομές αποτελούσαν κάποιες από τις πιο όμορφες στιγμές της ζωής των εκδρομέων, πολλοί βγάζανε και φωτογραφίες. Τέτοιες φωτογραφίες είναι η καλύτερη απόδειξη της κοινωνικότητας που χαρακτήριζε τους κατοίκους αυτής της χώρας, εκείνη την εποχή. Κι όμως ήταν μια εποχή γεμάτη μίση και πάθη, γιατί ακόμα οι φυλακές και τα ξερονήσια ήταν γεμάτα κρατούμενους της αριστεράς, η αστυνομική τρομοκρατία ενάντια στους αριστερούς ήταν πάντα παρούσα, η κοινωνική ιεραρχία ήταν κάτι παραπάνω από αισθητή και ο αγώνας για την επιβίωση ήταν τόσο σκληρός, που μπορεί να περιγραφεί με το σλόγκαν: Ο θάνατός σου είναι η ζωή μου. Όλα αυτά, όμως, ο κόσμος τα κρατούσε μέσα του και δεν τα συζητούσε δημόσια. Και τα

προβλήματά του προσπαθούσε να τα αντιμετωπίσει με το χιούμορ. Γι αυτό, εκείνη η εποχή, δηλ. οι δεκαετίες του 1950 και του 1960, ήταν η «χρυσή εποχή» του ελληνικού κινηματογράφου και ιδιαίτερα του κωμικού κινηματογράφου. Ήταν η εποχή που ο κόσμος γελούσε με τα χάλια του αντί να κλαίει.

Σε κάποια παραλία της Αττικής, από εκδρομή με τα πούλμαν. Δεξιά η κυρά Πόπη και δίπλα της η μάνα μου. Μπροστά από την κυρά Πόπη αριστερά εγώ και δεξιά ο αδελφός μου.

Σε μια άλλη παραλία της Αττικής, όπου πήγαμε με πούλμαν. Διακρίνονται αριστερά με το μαύρο γυαλί ο πατέρας μου, πίσω-πίσω με το μαύρο γυαλί η μάνα μου και δίπλα της εγώ, δεξιά ξαπλωμένος ο αδελφός μου και, πίσω του, ο Σίμος.

Πρώτη επαφή με τον θάνατο και ένας κολυμβητής που πνίγηκε!

Σε μια από αυτές τις εκδρομές ήρθα πρώτη φορά σε επαφή με την πραγματικότητα του αναπάντεχου θανάτου. Θυμάμαι ότι το λεωφορείο είχε σταματήσει προσωρινά σε κάποια εξοχική ταβέρνα, για να κάνει ο κόσμος τις ανάγκες του, και, λίγο προτού φύγουμε, μαθεύτηκε ότι ένας από τους εκδρομείς που είχε κατέβει σε μια κατηφόρα δίπλα στο δρόμο, ίσως για να κάνει την ανάγκη του «ρομαντικά», είχε λιποθυμήσει και για αυτό είχανε καλέσει ασθενοφόρο από το τηλέφωνο της ταβέρνας. Μέχρι να έρθει το ασθενοφόρο συζητιόταν ότι ο άνθρωπος είχε πεθάνει. Αυτός συνοδευόταν από την γυναίκα του, που ήταν και η μοναδική που συνόδεψε τον άντρα της μέχρι το νοσοκομείο που τον πήγαν. Νομίζω ότι το περιστατικό αυτό συνέβηκε καθώς το πούλμαν πήγαινε στην Αγόριανη. Πάντως η εκδρομή συνεχίστηκε. Εμένα μου άφησε την ανάμνηση του πόσο απότομα μπορεί να πεθάνει ένας άνθρωπος, όταν είναι γέρος. Βέβαια, αυτός που πέθανε, όπως θυμάμαι τώρα, δεν ήταν γέρος αλλά μεσήλικας. Για τα μάτια μου, όμως, τότε, ήταν γέρος.

Σε ταβέρνα στην Αγόριανη. Μπροστά δεξιά με το νταούλι ο Γιώργος ο Δράκος και πίσω του με την μουστάκα ο νταουλιέρης. Πίσω αριστερά από τον Δράκο ο πατέρας μου. Τέρμα αριστερά η μάνα μου και μπροστά της ο αδελφός μου και δίπλα του εγώ. Στο βάθος αριστερά, κάτω από το παράθυρο, ο Σίμος με μαύρο γυαλί.

Και πόσα δεν θυμάμαι από αυτές τις εκδρομές… Τα παιδικά μου χρόνια ήταν γεμάτα από αυτές. Μάλιστα, οι εκδρομείς που στην πλειοψηφία τους γνωριζόντουσαν μεταξύ τους, μια

που το Χαλάνδρι της δεκαετίας του ’50 και του ’60 ήταν πολύ πιο μικρό από ότι είναι σήμερα, είχαν φτιάξει ένα σωματείο που να ασχολείται μόνο με εκδρομές με πούλμαν. Είχανε φτιάξει την «Περιηγητική Ένωση Χαλανδρίου», που ήταν γνωστή σαν «Περιηγητική». Και θυμάμαι, ότι κάποιες φορές, μερικά από τα μέλη της και γενικά τους εκδρομείς, συναντιόντουσαν και διασκεδάζανε και εκτός εκδρομών. Ακόμα μου έρχονται στο μυαλό κάποιοι από τους πιο τακτικούς εκδρομείς, όπως ο Μενέλαος ο Καλούμενος με την κόρη του την Ιφιγένεια, ο Διοβουνιώτης, ο γείτονας μας ο Δράκος με την γυναίκα του την κυρά Πόπη και την κόρη του την Τασία, ο Θεοχάρης, που φορούσε συνήθως ένα καπέλο ρεπούμπλικα και μαύρο γυαλί, ο Σίμος και η γυναίκα του, ο Λάσκαρης, που έτρωγε τουλάχιστον ένα πιάτο μακαρόνια, πριν από κάθε άλλο πιάτο. Ο Θεοχάρης πνίγηκε σε μια από αυτές τις εκδρομές κολυμπώντας. Νομίζω στην Αγία Μαρίνα, που όπως είχα ακούσει είχε ρουφήχτρες και έτσι εξηγήθηκε τότε το γεγονός ότι ούτε το πτώμα του βρέθηκε. Μετά από χρόνια, βρέθηκα με τον γιο του, με τον οποίο έπαιζα μικρός στις εκδρομές με τα πούλμαν, να είμαστε συμφοιτητές στην Πάντειο και μάλιστα να βρεθούμε κι οι δύο στην επιτροπή σύνταξης του καταστατικού του φοιτητικού συλλόγου της Παντείου, ο οποίος συγκροτήθηκε μετά την δικτατορία, στην θέση του παλιού που τον έλεγχε η δικτατορία.

Οι φίλες της μάνας μου, τα σπίτια με εσωτερική αυλή και κρασοβάρελα κι ένα σπίτι που είχε γίνει ταβέρνα

Ο παλιός μας γείτονας ο Γιώργος ο Δράκος, σιδεράς στο επάγγελμα, ήταν πολύ καλός άνθρωπος και πολύ φίλος του πατέρα μου. Με την βοήθειά του ο μικρός αδελφός της μάνας μου άνοιξε μαγαζί που πουλούσε σίδερα στο Χαλάνδρι και έγινε πλούσιος. Αλλά και η γυναίκα του, η κυρά Πόπη, ήταν πολύ φίλη της μάνας μου. Την θυμάμαι πάντα χοντρή με μαύρο γυαλί, μια χαρακτηριστική, θα έλεγα, φιγούρα της δεκαετίας του ’60, που οι γυναίκες των λαϊκών στρωμάτων διακρινόντουσαν για το πάχος τους. Ερχόταν στο σπίτι μας, ακόμα και όταν είχαμε πάψει να είμαστε γείτονες. Επίσης με έπαιρνε και η μάνα μου και πηγαίναμε και στο δικό της. Όπως πηγαίναμε και στο σπίτι της «Σίμαινας», δηλ. της γυναίκας του Σίμου, που ήταν νοσοκόμος στο Λαϊκό νοσοκομείο και έλεγε στον αδελφό μου, που τότε ήταν στο δημοτικό, να γίνει γιατρός γυναικολόγος. Ο αδελφός μου έγινε τελικά γιατρός αλλά όχι γυναικολόγος. Είχαμε πάει με την μάνα μου ακόμη και στο σπίτι της μάνας της «Σίμαινας», που ήταν παλιό, είχε μεγάλο κήπο και μεγάλη κληματαριά, που από κάτω της είχαμε καθίσει. Το σπίτι του Σίμου, που ανέφερα προηγούμενα, ήταν υπερυψωμένη μονοκατοικία με αυλή και με λουλούδια, ένα δηλ. χαρακτηριστικό «μικροαστικό» σπίτι της δεκαετίας του ’60. Λίγα από αυτά σώζονται σήμερα, γιατί την θέση τους έχουν πάρει πολυκατοικίες.

Εκτός από αυτές τις όμορφες μονοκατοικίες, στο Χαλάνδρι υπήρχαν και κάποια συγκροτήματα ισόγειων κατοικιών με κοινή αυλή. Σε ένα τέτοιο έμενε η φίλη της μάνας μου, η κυρά-Μάρθα που είχε δυο γιούς και μια κόρη. Ο γιός της ο μεγάλος, που μου είχε κάνει εντύπωση, γιατί η μάνα του τού έβαζε και έτρωγε ένα βουνό μακαρόνια, πήγε στρατιώτης

κατά την διάρκεια της δικτατορίας και στο στρατό άφησε την τελευταία του πνοή. Στους γονείς του είπαν ότι πέθανε από αρρώστια, όμως δεν τους άφησαν να δούνε το πτώμα, αν θυμάμαι καλά, και μετά την δικτατορία άκουσα ότι οι γονείς του υποπτευόντουσαν ότι είχε πεθάνει από βίαιο θάνατο. Από την κόρη της κυρά Μάρθας, την Λίτσα, σε κάποια φάση είχα πάρει ένα πάκο με βιβλία του γυμνασίου και σε αντάλλαγμα της είχα δώσει ένα καλαθάκι, από αυτά με τα οποία τα παιδιά, εκείνη την εποχή, παίρνανε στο σχολείο κολατσιό από το σπίτι. Δεν τα διάβασα ποτέ αυτά τα βιβλία. Άλλωστε, όταν τα πήρα, πήγαινα ακόμη στις πρώτες τάξεις του δημοτικού. Όμως ήμουν λάτρης των βιβλίων και γι αυτό η ανταλλαγή αυτή μου είχε φανεί πολύ επωφελής για μένα.

Στην κοινή εσωτερική αυλή, όπου έβλεπε το σπίτι της κυρά Μάρθας, έβλεπε και μια ταβέρνα, όπου πηγαίναμε συχνά με τους γονείς μου, η ταβέρνα του Λοχαγού. Δεν έμαθα ποτέ αν το «Λοχαγός» ήταν το επίθετό του ή του είχε μείνει σαν παρατσούκλι από τότε που ήταν στον στρατό. Δεν θυμάμαι, άλλωστε, αυτή η ταβέρνα να είχε κάποια ταμπέλα. Στην ουσία ήταν ένα σπίτι κι αυτή, σαν το σπίτι της κυρά Μάρθας, που ένα μέρος του είχε μετατραπεί σε ταβέρνα για να μπορεί η οικογένεια που έμενε στο σπίτι (η οικογένεια του Λοχαγού), να έχει κάποιο έσοδο, γιατί οι καιροί τότε ήταν πραγματικά δύσκολοι για πολλούς Έλληνες. Αυτό που θυμάμαι από τον Λοχαγό ήταν ότι είχε μεγάλη κοιλιά και φορούσε μια άσπρη μάλλινη φανέλα. Πρέπει να έπινε και πολύ. Δεν θυμάμαι, όμως, αν η κοινή αυλή που ανέφερα προηγούμενα, είχε βαρέλια με κρασί. Θυμάμαι, όμως, δύο άλλες τέτοιες αυλές με γύρω-γύρω σπίτια, όπου υπήρχαν μεγάλα βαρέλια με κρασί και με έστελνε ο πατέρας μου με μια νταμιτζάνα να αγοράσω κρασί, ρετσίνα συγκεκριμένα, γιατί αυτό έβρισκες χύμα στο Χαλάνδρι τότε. Ένας από τους αυτοσχέδιους κρασοπώλες που είχε τέτοια βαρέλια, ήταν ο Μηλίγγος. Πολύ αργότερα έμαθα ότι οι Μηλίγγοι, ή Μηλιγγοί, ήταν παλιά σλαβική φυλή, η οποία είχε εγκατασταθεί, όπως και οι Εζερίτες, στη Μάνη, ήδη από τον $8^{ο}$ αιώνα μετά Χριστό, τότε που όλος ο ελλαδικός χώρος κατακλύσθηκε από Σλάβους, που εγκαταστάθηκαν μόνιμα στην Ελλάδα και εκχριστιανίστηκαν και εξελληνίστηκαν με το ζόρι.

Σε μια άλλη εσωτερική αυλή, όπου υπήρχαν επίσης βαρέλια και αγόραζα χύμα κρασί ρετσίνα, έβλεπε και το σπίτι ενός φιλικού ζευγαριού της μάνας μου και του πατέρα μου, της Κοραλίας και του Διονυσάκη. Η Κοραλία σε κάποια φάση που με είχε δει κατά την διάρκεια μιας επίσκεψης με την μάνα μου να περιεργάζομαι τα ελάχιστα βιβλία του σπιτιού, από τα οποία θυμάμαι μόνο το «Έγκλημα και τιμωρία» (γιατί μου είχε κάνει εντύπωση ο τίτλος), μου χάρισε μια Αγία Γραφή σε μετάφραση στην «νεοελληνική». Από αυτήν αργότερα διάβασα το πρώτο «βιβλίο»: Την Γένεση. Ο Διονυσάκης (Διονύσης Ανεζίνης) ήταν ένας πολύ ευγενικός και χαρούμενος άνθρωπος, ο οποίος είχε χωρίσει από χρόνια με την γυναίκα του, όμως δεν μπορούσε να πάρει διαζύγιο. Η Κοραλία είχε χωρίσει κι αυτή με τον άντρα της, όταν αρρώστησε από φυματίωση και κλείστηκε στο νοσοκομείο-σανατόριο Σωτηρία. Τότε ο άντρας της είχε πάρει το παιδί τους και πήγε και εγκαταστάθηκε στην Μασσαλία της Γαλλίας. Νομίζω και αυτή δεν είχε καταφέρει να πάρει διαζύγιο, γιατί πολύ αργότερα έπαιρνε κάποια μικρή σύνταξη από την Γαλλία, μάλλον του άντρα της που είχε πεθάνει.

Οι ταβέρνες του Χαλανδρίου

Με τον Διονυσάκη και την Κοραλία έβγαινε συχνά η δική μου οικογένεια και πηγαίναμε σε διάφορες ταβέρνες του Χαλανδρίου. Εκείνη την εποχή το Χαλάνδρι είχε πολλές ταβέρνες, διαφόρων κατηγοριών, δηλ. για φτωχούς και για πλούσιους, και σε αυτές τις ταβέρνες πήγαινε αρκετός κόσμος. Άλλωστε εκτός από τον κινηματογράφο, δεν υπήρχε άλλη διέξοδος διασκέδασης εκτός από την ταβέρνα. Τηλεοράσεις στα σπίτια δεν υπήρχαν, γιατί ακόμη δεν είχε εμφανιστεί στην Ελλάδα η τηλεόραση. Έτσι ο κόσμος προτιμούσε να βρεθεί με τους φίλους του σε μια ταβέρνα, όπου θα μπορούσε να την βγάλει και πολύ φτηνά (αν ήταν μία από τις λαϊκές ταβέρνες) πίνοντας κρασί (ρετσίνα Μεσογείων) ξεροσφύρι, δηλ. χωρίς μεζέ, ή με κάποιο πολύ φτηνό μεζέ, όπως φέτα ή πατάτες, παρά να μένει στο σπίτι ακούγοντας ραδιόφωνο. Όποτε πηγαίναμε σε ταβέρνα με τον Διονυσάκη και την Κοραλία και άλλους οικογενειακούς φίλους, ο Διονυσάκης ήταν ο άρχοντας της παρέας. Κατάφερνε πάντα να δημιουργεί κέφι, είτε αφηγούμενος αστείες ιστορίες είτε τραγουδώντας γνωστά σε όλους τραγούδια. Θυμάμαι από αυτόν άκουσα για πρώτη φορά σε μια ταβέρνα το «εθνικό» τραγούδι «Ευζωνάκι γοργό»:

Εγώ είμαι εγώ, ευζωνάκι γοργό
σ’ όλο τον κόσμο ξακουσμένο
ποιος ντιστεγκές, ποιος κουραμπιές
μπορεί να βγει μπροστά σε μένα.
Εν δυο, εν-δυο, φστανέλλα
Τσαρούχι, φούντα, φέσ'
καμάρι, λεβεντιά, περηφάνια,
σωστός διπλωμένος κατφές.

Το τραγούδι αυτό, ο Διονυσάκης ήξερε και το τραγουδούσε με την κατάλληλη χωριάτικη προφορά κι έτσι έβγαζε πολύ γέλιο. Άλλωστε, όπως είπα και προηγούμενα, ο Διονυσάκης ήταν ένας χαρούμενος άνθρωπος, τουλάχιστον εξωτερικά, και το να δημιουργεί γέλιο ήταν η ειδικότητά του. Ο Διονυσάκης, αυτός ο ωραίος άνθρωπος, σε κάποια φάση προσβλήθηκε από διαβήτη και αναγκαζόταν να κάνει ενέσεις ινσουλίνης κάθε μέρα. Θυμάμαι πόσο με είχε θορυβήσει σε κάποια φάση αυτό που είδα, όταν σε κάποια ταβέρνα σε κάποια παραλία, είχε σηκωθεί από το τραπέζι και είχε πάει σε μια άκρη, όπου έκανε μόνος του ένεση στον εαυτό του. Αργότερα έμαθα ότι είχε καταλήξει σε ένα γηροκομείο (δεν είχε παιδιά), όπου και πέθανε.

Σε ταβέρνα του Χαλανδρίου με την Κοραλία και τον Διονυσάκη. Στο πίσω τραπέζι από δεξιά προς τα αριστερά, ο Γιώργος ο Δράκος, ο Διονυσάκης (μπροστά από το τραπέζι), ο πατέρας μου με ένα ποτήρι στο χέρι, η μάνα μου, ο αδελφός μου μπροστά από το τραπέζι, η κυρά Πόπη δίπλα στη μάνα μου, η Κοραλία και η οικογένεια Τζουγανάτου αν δεν κάνω λάθος.

Μια χήρα ενός αξιωματικού της Χωροφυλακής που σκοτώθηκε στα «Δεκεμβριανά», οι εγκυκλοπαίδειες και η πρώτη βιβλιοθήκη στο σπίτι

Από τον Διονυσάκη και την Κοραλία γνωρίσαμε την οικογένεια Ιντζιρτζόγλου, με την οποία έκανε πολύ παρέα η δική μου οικογένεια, γιατί ήταν σχετικά κοντά και τα σπίτια μας, όταν μέναμε στην πλατεία Δούρου.

Σε ταβέρνα του Χαλανδρίου. Από αριστερά προς τα δεξιά: Ο Γιάννης, η Μαρία, ο πατέρας μου, η μάνα μου, η κυρά Γιωργία, η Κοραλία και ο Διονυσάκης.

Η οικογένεια αυτή αποτελούνταν από πατέρα, τον Γιάννη, εμποροϋπάλληλο, την μάνα, την κυρά Γιωργία, την κόρη, την Μαρία, και την γιαγιά. Η γιαγιά ήταν χήρα αξιωματικού της Χωροφυλακής, ο οποίος είχε σκοτωθεί κατά την πολιορκία του στρατοπέδου της Χωροφυλακής στου Μακρυγιάννη, κατά τα «Δεκεμβριανά», δηλ. την μάχες που έγιναν στην Αθήνα μεταξύ αριστερών από την μια και κυβερνητικών στρατευμάτων, χωροφυλάκων, δεξιών, ακροδεξιών και Εγγλέζων από την άλλη, τον Δεκέμβρη του 1944. Σαν χήρα αξιωματικού της αστυνομίας που σκοτώθηκε από τους κομμουνιστές (κατά την άποψή της), έλεγε στην εγγονή της την Μαρία ότι οι κομμουνιστές αρπάζουν τα παιδάκια και τους πίνουνε το αίμα (κάτι που λέγανε πολλοί Έλληνες και για τους Εβραίους). Ο Γιάννης ερχόταν πολλά βράδια και στο σπίτι μας για να κάνει παρέα στον πατέρα μου. Θυμάμαι που, όταν χτύπαγε το κουδούνι και του ανοίγαμε, ρωτούσε: «Είναι μέσα ο λεγάμενος;». Μου είχε κάνει εντύπωση αυτή η λέξη, αλλά πολύ αργότερα ενδιαφέρθηκα να μάθω τι σήμαινε. Μερικές φορές είχε έρθει στο σπίτι μας, μόνη της, και η γυναίκα του, η κυρά Γιωργία, που εκείνη την εποχή μου φαινόταν αρκετά ελκυστική. Ερχόταν κάποιες φορές και η κόρη της η Μαρία, για να παίξει με εμένα και τον αδελφό μου. Αλλά κι εγώ πήγαινα συχνά στο σπίτι τους και έπαιζα με την Μαρία, που ήταν λίγο μικρότερή μου. Με την Μαρία έπαιζα το επιτραπέζιο παιχνίδι (όπως τα λέγανε τότε, επειδή παιζόταν στο τραπέζι) «Γκρινιάρης» και κάθε φορά η κυρά Γιωργία και η γιαγιά, μου φέρνανε και κάποιο γλυκό να φάω. Πολλές φορές πήγαινα στο σπίτι της Μαρίας, όχι για την Μαρία, αλλά για τις εγκυκλοπαίδειες που είχε σε μια ωραία βιβλιοθήκη ο πατέρας της, στην κρεβατοκάμαρά του. Είχε την 28τομη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια και το 18τομο Εγκυκλοπαιδικό Λεξικό «Ήλιος», τα οποία είχε καταφέρει να τα αγοράσει σιγά-σιγά σε εβδομαδιαία τεύχη. Πήγαινα στο σπίτι της Μαρίας για να συμβουλευτώ τις εγκυκλοπαίδειες, όταν έπρεπε να ετοιμάσω κάποια εργασία την εποχή που πήγαινα στο γυμνάσιο, γιατί ο πατέρας μου δεν αξιώθηκε ποτέ να πάρει σ' εμένα και στον αδελφό μου μια μεγάλη εγκυκλοπαίδεια. Η μόνη εγκυκλοπαίδεια που μας είχε πάρει ήταν η 5τομη «Ο θησαυρός των γνώσεων», η οποία ήταν για παιδιά του δημοτικού και όχι για μαθητές του γυμνασίου. Και αυτήν την εγκυκλοπαίδεια την είχε πάρει ο πατέρας μου μετά από πολλή πίεση από μένα. Όπως, μετά από επίσης πολλή πίεση από μένα και τον αδελφό μου, την εποχή που πηγαίναμε στο γυμνάσιο, ο πατέρας μου μας είχε αγοράσει βιβλιοθήκη. Μέχρι τότε δεν έβλεπες βιβλία στο σπίτι μου άλλα από τα σχολικά. Ο πατέρας μου είχε καμιά δεκαριά «εξωσχολικά», όπως τα λέγανε τότε, βιβλία, αλλά τα είχε μέσα στο κομοδίνο, δίπλα στο κρεβάτι του, κι εμείς δεν είχαμε ούτε πρόσβαση ούτε ενδιαφέρον γι' αυτά. Είχε κι η μάνα μου κάποια βιβλία σε κάποιο ντουλάπι. Ήταν άδετα βιβλία σε τεύχη, μυθιστορήματα ή καλύτερα «ρομάντζα», όπως τα λέγανε τότε, τα οποία είχε αποκτήσει παίρνοντας κάθε βδομάδα το περιοδικό «Ρομάντζο», που την δεκαετία του '50 κυκλοφορούσε μαζί με ένα ένθετο δεκαεξασέλιδο από μυθιστόρημα (ρομάντζο) κάθε φορά. Τα τεύχη αυτά, αργότερα, πήγα και τα βιβλιοδέτησα, όπως αρκετά άλλα βιβλία που βιβλιοδέτησα στην ζωή μου. Αναλογιζόμενος, τώρα πια σε αυτήν την μεγάλη ηλικία που βρίσκομαι, ότι πέρασα όλη μου την παιδική ηλικία χωρίς βιβλιοθήκη στο σπίτι, καταλαβαίνω πως, ήδη από το ξεκίνημα της

ζωής μου, με χώριζε ένα χάντικαπ από τα παιδιά των ανώτερων τάξεων, που μεγάλωσαν σε σπίτια με μεγάλες βιβλιοθήκες. Άλλωστε, ούτε στο γυμνάσιο υπήρχε βιβλιοθήκη για τα παιδιά ούτε στο Χαλάνδρι υπήρχε δημόσια βιβλιοθήκη, παρόλο που από τότε ο πληθυσμός του Χαλανδρίου ήταν αρκετές δεκάδες χιλιάδες. Ταβέρνες και κινηματογράφοι και εκκλησίες υπήρχαν πολλές στο Χαλάνδρι, όχι όμως βιβλιοθήκες.

Ταβέρνα του Χαλανδρίου γύρω στα 1968. Από δεξιά προς τα αριστερά ο Γιάννης, η κυρά Γιωργία, η μάνα μου, ο πατέρας μου, η Μαρία και η γιαγιά, η κυρία Αργυρώ.

Η πολιτική πριν από την δικτατορία του 1967, όπως την γνώρισα

Δεν θυμάμαι τι συζητούσε ο πατέρας μου και η μάνα μου με τους φίλους τους στα καφενεία ή στις ταβέρνες, πάντως δεν συζητούσε πολιτικά, γιατί οι πολιτικές συζητήσεις μπορούσαν να αποκαλύψουν διαφορετικές πολιτικές επιλογές και να οδηγήσουν σε τσακωμούς. Άλλωστε, μέχρι το 1964, υπήρχαν στις εξορίες πολιτικοί κρατούμενοι από την εποχή του εμφυλίου και μετά, από το 1967 μέχρι το 1974, είχαμε την φασιστική στρατιωτική δικτατορία των συνταγματαρχών, που ξαναγέμισε πάλι φυλακές και ξερονήσια με αριστερούς πολιτικούς κρατούμενους. Εγώ, όσο ήμουνα στο δημοτικό, που υπήρχαν εκλογές, γιατί προτού μπω στο εξατάξιο γυμνάσιο απαγορεύτηκαν λόγω δικτατορίας, θυμάμαι τον πατέρα μου να συζητάει πολιτικά μόνο με τους συγγενείς μας. Συγκεκριμένα θυμάμαι ότι σε κάποιες εκλογές που βγήκε πρώτο κόμμα η Ένωση Κέντρου (δηλ. το 1963 ή 1964), ο πατέρας μου μας είχε πάρει και μας είχε πάει στην Πετρούπολη, στο σπίτι της μικρής αδελφής της μάνας μου, για να ακούσουμε μαζί με αυτήν και τον άντρα της τον Γιώργο, τα αποτελέσματα των εκλογών από το ραδιόφωνο. Μάλλον ήθελε να γιορτάσει μαζί τους την άνοδο της δημοκρατικής Ένωσης Κέντρου με αρχηγό τον Γεώργιο Παπανδρέου στην εξουσία, που σήμαινε το τέλος της απόλυτης κυριαρχίας μιας δεξιάς, ή οποία ενέχονταν για μια αστυνομοκρατία και μια

ατιμώρητη δράση φασιστικών παρακρατικών ομάδων, που μεγαλύτερο «κατόρθωμά» τους υπήρξε η δολοφονία του ανεξάρτητου βουλευτή της αριστεράς Γρηγόρη Λαμπράκη, το 1963.

Ο Παπανδρέου εκλέχτηκε δύο φορές πρωθυπουργός, συγκεκριμένα το 1963 και το 1964, όμως δεν τα κατάφερε να παραμείνει στην εξουσία μετά τον Ιούλιο του 1965, γιατί, στηριζόμενος στο 53% των ψήφων που είχε πάρει στις εκλογές του 1964, νόμισε ότι είχε την δύναμη να αφαιρέσει από τον στρατό την δυνατότητα του τελευταίου να επεμβαίνει στην πολιτική. Όχι μόνο δεν τα κατάφερε, και ο βασιλιάς, σαν ανώτατος άρχοντας, τον ανάγκασε να παραιτηθεί και να μην ξαναγίνει πρωθυπουργός, μην καταφέρνοντας να πάρει ψήφο εμπιστοσύνης ούτε και από όλους τους δικούς του βουλευτές ώστε να διατηρήσει την πλειοψηφία, αλλά είδε και το 1967 τον στρατό να κάνει στρατιωτικό πραξικόπημα και να αναλαμβάνει αυτός, ανοιχτά, την διακυβέρνηση της χώρας. Εννοείται πως οι υποστηρικτές του Παπανδρέου, τον Ιούλιο του 1965 που ο βασιλιάς τον ανάγκασε να παραιτηθεί, δεν κάτσανε με σταυρωμένα τα χέρια αλλά κατέβηκαν στους δρόμους και επί έναν μήνα συγκρουόντουσαν με την αστυνομία με πολλούς τραυματίες, μέχρι και νεκρό, τον Πέτρουλα. Εγώ τότε ήμουνα 9 χρονών κι δεν ήξερα τι γινόταν. Θυμάμαι μόνο μια φορά που γυρνούσα από την Αθήνα με την μάνα μου με το λεωφορείο για το Χαλάνδρι που είχαμε πάρει από την αφετηρία της Κάνιγγος, το λεωφορείο καθώς ανέβαινε από Χαριλάου Τρικούπη ακινητοποιήθηκε από διαδηλωτές που κατεβαίνανε την Χαριλάου Τρικούπη φωνάζοντας «Παπανδρέου Παπανδρέου» και κοπανάγανε το λεωφορείο με τις μπουνιές τους, καθώς περπατούσαν.

Το σπίτι που γεννήθηκα, η γκαζιέρα, το ψυγείο πάγου, το καμινέτο, το μαγκάλι και η τουαλέτα στην αυλή

Όσο ήμουνα στο δημοτικό, η μάνα μου με έπαιρνε μαζί της, όπου και να πήγαινε. Πηγαίναμε από το Χαλάνδρι στην Καλλιθέα, όπου ήταν το πατρικό της στην Αθήνα, το σπίτι που έμενα όταν γεννήθηκα, και έβλεπε την μάνα της που έμενε ακόμα εκεί μαζί με τον μικρότερο αδελφό της μάνας μου. Ο παππούς μου δεν έμενε εκεί για λόγους που θα αναφέρω παρακάτω. Θυμάμαι ότι πριν φτάσουμε στο πατρικό της μάνας μου, ή όταν βγαίναμε για κάποια βόλτα στα πέριξ, διασχίζαμε την γέφυρα του Ιλισού. Ο Ιλισός ακόμα υπήρχε, δεν τον είχαν σκεπάσει. Το σπίτι που έμεινα όταν γεννήθηκα διέθετε και υπόγειο, όπως και ένα δωμάτιο στον κήπο, και το κυρίως σπίτι ήταν χωρισμένο στα δύο. Όλα αυτά ήταν νοικιασμένα, και εκτός από το μισό κυρίως σπίτι (στο οποίο είχε μείνει ο πατέρας μου με τον πατέρα του και τον αδελφό του κι έτσι γνώρισε την μάνα μου), τα άλλα δεν είχαν τουαλέτα κι εξυπηρετούνταν από μια τουαλέτα στον κήπο, η οποία δεν είχε καζανάκι κι έπρεπε να ρίχνεις το νερό με τον κουβά. Στο δωμάτιο στον κήπο έμενε ένας φοιτητής της Παντείου. Αυτή η ανώτατη σχολή ήταν αρκετά κοντά στο σπίτι και γι' αυτό την είχα σταμπάρει από μικρός. Δεν ήξερα, βέβαια, τότε, ότι θα ερχόταν μια μέρα που θα γινόμουν κι εγώ φοιτητής της. Το υπόγειο του σπιτιού διέθετε και μια αποθήκη, την οποία η γιαγιά μου δεν νοίκιαζε. Αυτή ήταν γεμάτη από πράγματα που

σήμερα θα τα λέγαμε σκουπίδια, όμως εκείνη την εποχή, οι φτωχοί και όσοι είχαν χαμηλά εισοδήματα, δεν πετάγανε σχεδόν τίποτα. Η γιαγιά μου εκεί μαγείρευε, γιατί το τμήμα του σπιτιού που έμενε δεν περιλάμβανε την κουζίνα του σπιτιού και την τουαλέτα. Το τμήμα του σπιτιού με την κουζίνα και την τουαλέτα, εκείνη την εποχή, ήταν νοικιασμένο σε έναν Πρόδρομο Καραμπέτ, θυμάμαι, ο οποίος έδινε το νοίκι στην μάνα μου, γιατί αυτή το είχε πάρει σαν προίκα, όταν παντρεύτηκε. Το είχε απαιτήσει ο πατέρας μου για να την παντρευτεί και, μολονότι αυτό δεν ήταν δίκαιο, γιατί έπρεπε να προικιστούν και άλλες δυο αδελφές της μάνας μου, κατάφερε και το πήρε. Τα αγόρια δεν προικιζόντουσαν, οπότε μπορούσαν να πάρουν προίκα οι γυναίκες τους, όταν θα παντρευόντουσαν. Η μάνα μου είχε δύο αδέλφια αγόρια που δεν πήραν τίποτα από την πατρική περιουσία. Κι όμως, μετά τον θάνατο του πατέρα μου, αναγκαστήκαμε να τους πουλήσουμε την προίκα της μάνας μου για να πληρώσουμε την εφορία κληρονομιών. Όπως είπα προηγούμενα, η γιαγιά μου μαγείρευε στο υπόγειο, γιατί βρύση δεν υπήρχε στο σπίτι της μέσα, όπως δεν υπήρχε ούτε στο δωμάτιο στην αυλή. Υπήρχε μία κοινόχρηστη βρύση για όλους στην αυλή, κοντά στην έξοδο της αποθήκης του υπογείου, στο οποίο μαγείρευε η γιαγιά μου. Από αυτήν έπρεπε να πάρει κανείς νερό, για να ρίξει στην κοινόχρηστη τουαλέτα που υπήρχε στην αυλή ή για να μαγειρέψει. Η γιαγιά μου θυμάμαι μαγείρευε σε γκαζιέρα και έψηνε καφέ σε καμινέτο. Η γκαζιέρα έκαιγε καθαρό φωτιστικό πετρέλαιο και το καμινέτο οινόπνευμα. Στην αποθήκη, που η γιαγιά μου χρησιμοποιούσε σαν κουζίνα, ήταν και ένα ψυγείο πάγου. Το ψυγείο αυτό είχε μια μεγάλη θήκη για πάγο που τον αγόραζε κάποιος από τον παγοπώλη, ο οποίος περνούσε κάθε μέρα. Δεν πρέπει να διαρκούσε πάνω από μια μέρα ο πάγος. Και για θέρμανση, τον χειμώνα, η γιαγιά μου χρησιμοποιούσε μαγκάλι. Είχα ακούσει ότι, πριν γεννηθώ, η μάνα μου, που έμενε με τα άλλα 4 αδέλφια της σε αυτό το σπίτι, σε κάποια φάση είχε λιποθυμήσει από το μονοξείδιο του άνθρακος που έβγαινε από τα κάρβουνα του μαγκαλιού όταν καιγόντουσαν. Δεν μπορούσα να φανταστώ τότε ότι, ακόμη και μετά από πενήντα χρόνια, θα υπήρχαν άνθρωποι που από ανάγκη θα χρησιμοποιούσαν μαγκάλι και θα πεθαίνανε από τις αναθυμιάσεις, όπως πρόσφατα δύο φοιτητές και ένα δεκατριάχρονο κορίτσι από την Βουλγαρία, που έμενε με την μάνα του και τους είχανε κόψει το ρεύμα. Επίσης, θυμάμαι ότι, στο κυρίως σπίτι της γιαγιάς μου, υπήρχε ένα ντενεκεδένιο οβάλ δοχείο με βρυσούλα. Εκεί βάζανε νερό και με αυτό το νερό πλενόντουσαν το πρωί και ξυριζόταν και ο θείος μου που έμενε με την γιαγιά μου.

Το διαμέρισμα στην οδό του «αγοραίου έρωτα»

Ένα άλλο σπίτι που με έπαιρνε η μάνα μου και πηγαίναμε ήταν στο κέντρο της Αθήνας, στην οδό Σοφοκλέους. Εκείνη την εποχή πρέπει να ήταν φτηνά τα νοίκια των διαμερισμάτων στις πολυκατοικίες της Σοφοκλέους (που ήταν όλες παλιές), γιατί στα ισόγεια τους υπήρχαν μπακάλικα και όλη η περιοχή μύριζε τυρίλα. Επίσης κάποιες από αυτές τις πολυκατοικίες ήταν ξενοδοχεία για εκδιδόμενες, όπως τα ροζ ξενοδοχεία σήμερα. Και στις εισόδους των

ξενοδοχείων αυτών έβλεπες να περιμένουν οι εκδιδόμενες πελάτη, όσες δεν περιμένανε πελάτη στον δρόμο, δηλ. στην οδό Σοφοκλέους. Εγώ, βέβαια, εκείνη την εποχή δεν είχα ιδέα γιατί θλιβερή μοίρα αυτών των γυναικών, που άλλωστε από τα χάλια που είχε η εμφάνισή τους φαινόντουσαν πολύ βασανισμένες γυναίκες. Ακόμα και σήμερα που έχω γεράσει, απορώ πώς εκείνη την εποχή υπήρχαν άνθρωποι που πληρώνανε εκείνες τις φουκαριάρες, για να κάνουν μαζί τους τον λεγόμενο τότε «αγοραίο έρωτα».

Παρόλο όμως που τα διαμερίσματα στην Σοφοκλέους ήταν φτηνά την δεκαετία του '60, όπως και σήμερα ακόμη που δεν υπάρχουν εκεί εκδιδόμενες, το διαμέρισμα που έμενε η φίλη της μάνας μου η Κική, όπου πηγαίναμε, το μοιραζόταν με έναν άλλο. Αυτή κρατούσε δύο δωμάτια και δύο αυτός. Εμένα δεν με εντυπωσίαζε αυτή η συγκατοίκηση. Με εντυπωσίαζε το φως στην σκάλα της πολυκατοικίας (δεν είχε ασανσέρ), το οποίο έσβηνε μόνο του, προτού προλάβεις να ανέβεις στους πάνω ορόφους, και σε άφηνε στο σκοτάδι να ψάχνεις για τον διακόπτη. Μέχρι τότε δεν είχα ξαναδεί τέτοιο φως. Η Κική ήταν η πιο στενή φίλη της μάνας μου και η μάνα μου την είχε γνωρίσει, όταν πρωτοήρθε από την Σπάρτη στην Αθήνα, το 1946 ή 1947. Η Κική ήταν κόρη της σπιτονοικοκυράς της μάνας μου, στο σπίτι που νοίκιαζε μαζί με τον πατέρα της και τον μεγάλο αδελφό της στο Κατσιπόδι (σημερινή Δάφνη), όπου κατέληξε η μάνα μου, όταν ήρθε από την Σπάρτη. Το σπίτι αυτό δεν είχε τρεχούμενο νερό και για να πάρει κανείς νερό έπρεπε να πάει σε κοινόχρηστη βρύση του δήμου στον δρόμο. Αυτό είχε κάνει εντύπωση στην μάνα μου, γιατί στο ιδιόκτητο σπίτι που έμενε στην Σπάρτη είχε τρεχούμενο νερό ενώ δεν είχε στο σπίτι στην πρωτεύουσα της χώρας. Είχε έναν αδελφό στο ψυχιατρείο η Κική, νομίζω Κώστα τον λέγανε, ο οποίος στην διάρκεια του πολέμου είχε κάνει σε στρατόπεδο συγκέντρωσης και είχε χάσει και ένα χέρι. Όταν γνώρισα εγώ την Κική, η μάνα της είχε πεθάνει και η μόνη που επισκεπτόταν τον αδελφό της ήταν η Κική. Η Κική είχε επίσης κι έναν γιο, ο οποίος μεγάλωνε με την θεία του, γιατί η Κική είχε χωρίσει με τον άντρα της κι αυτός, σαν δικηγόρος, είχε καταφέρει να της πάρει το παιδί. Από το δικαστήριο για το διαζύγιο της η Κική είχε γνωρίσει έναν δικηγόρο, τον οποίο έτυχε μια μέρα να γνωρίσω. Τον θυμάμαι, γιατί είχε χάσει το ένα μάτι του από βιτριόλι, που του είχε πετάξει μια φίλη του από ζήλεια. Το βιτριόλι χρησιμοποιούνταν εκείνη την εποχή από τις γυναίκες και για τέτοιους σκοπούς.

Η πλύστρα που το παιδί της βρήκε τραγικό θάνατο

Ένα άλλο, πολύ φτωχικό, σπίτι, όπου με είχε πάει η μάνα μου, ήταν το σπίτι της πλύστρας της τής Κατίνας, στο Χαλάνδρι. Αυτή η γυναικούλα, κοντή και χοντρή, όπως οι περισσότερες γυναίκες των «λαϊκών τάξεων» εκείνη την εποχή, ερχόταν μια φορά τον χρόνο, τουλάχιστον, στο σπίτι μας της πλατείας Δούρου. Εκεί στην πίσω αυλή, όπου υπήρχε βρύση, ζέσταινε νερό σε ένα μεγάλο καζάνι και έπλενε σε σκάφη κουβέρτες, κιλίμια και άλλα τέτοια ήδη, που δεν είχε το κουράγιο να τα πλύνει η μάνα μου μόνη της και δεν τα χώραγε και το πλυντήριο, που αγόρασε γύρω στο 1965. Η Κατίνα συνήθιζε να κατηγορεί τον άντρα της, ο οποίος έπινε πολύ

και παραμελούσε την οικογένειά του. Την παραμελούσε τόσο που ακόμα και από ρούχα «έπασχε» η Κατίνα και γι αυτό της έδινε, ό, τι μπορούσε, η μάνα μου. Εκείνη την εποχή δεν υπήρχαν τα «χαριστικά παζάρια». Αυτό που με είχε περισσότερο συγκλονίσει με την Κατίνα ήταν μια μέρα που είχε έρθει στο σπίτι μας κλαίγοντας γοερά. Έκλεγε ασταμάτητα γιατί πρόσφατα είχε χάσει τον μικρό γιο της, ο οποίος κάηκε καθώς κοιμόταν, όταν η γκαζιέρα, που χρησιμοποιούσαν συνήθως για να ζεσταθούν, ανατράπηκε και χύθηκε το πετρέλαιο στα σκεπάσματα του μικρού που πήρανε φωτιά. Μου είχε κάνει εντύπωση ο θάνατος του μικρού και νομίζω τότε ήταν που είχα ρωτήσει την μάνα μου αν θα πεθάνω κι εγώ. Αυτή με είχε διαβεβαιώσει, θυμάμαι, ότι δεν θα πεθάνω!

Τα επαγγέλματα των φτωχών κοριτσιών: Οι μοδίστρες και οι κομμώτριες

Ένα ακόμη σπίτι που με πήγαινε η μάνα μου, όταν ήμουν μικρός, ήταν της μοδίστρας της, της κυρίας Φλώρας. Ήταν στο Χαλάνδρι, στον δρόμο που είναι η αφετηρία των τρόλεϊ, μετά τον μεγάλο κάθετο δρόμο που γίνεται από παλιά η λαϊκή και είναι και το μεγάλο σουπερμάρκετ, του Μαρινόπουλου (νομίζω). Το σπίτι αυτό, μονοκατοικία απ’ ό, τι θυμάμαι, ήταν καθώς κατεβαίνουμε δεξιά, πιο χαμηλά από το επίπεδο του δρόμου, κάτι σαν σε ρεματιά. Εκείνη την εποχή, πιο φτηνά ερχόταν σε μια γυναίκα να ράψει τα ρούχα της σε μία μοδίστρα, παρά να τα αγοράσει έτοιμα (τότε τα έτοιμα ήταν γνωστά σαν: Prêt-à-Porter = Έτοιμα να φορεθούν). Και τα περισσότερα φτωχά κορίτσια, για να επιβιώσουν, μάθαιναν την τέχνη της μοδίστρας ή της κομμώτριας. Η κυρία Φλώρα, για τα μάτια μου τότε, ήταν μια μεγάλη σε ηλικία γυναίκα, με μαύρα όμως μαλλιά και κοντό ανάστημα. Ήταν κοντή και αδύνατη, όμως είχε μια κόρη ψηλή και αρκετά εύσωμη, η οποία μου είχε μεγάλη «αδυναμία». Κάθε φορά που η μάνα μου με πήγαινε στο σπίτι τους, η κόρη, η οποία βοηθούσε την μάνα στο ράψιμο, με γέμιζε φιλιά και μου έλεγε ότι θα ήθελε να με παντρευτεί αλλά ήμουν πολύ μικρός. Όμως έλεγε ότι θα περίμενε μέχρι να μεγαλώσω για να με παντρευτεί. Εγώ, βέβαια, εκείνη την εποχή, αν και μου άρεσαν τα φιλιά, δεν ήξερα ακόμη πως γεννιούνται τα παιδιά! Και, την περισσότερη ώρα που η μάνα μου έκανε τις «πρόβες» με την μοδίστρα της, εγώ έπαιζα μόνος μου στον κήπο και σκεφτόμουν την μεγάλη, για τα δεδομένα μου, κόρη της κυρά Φλώρας, που ήθελε να με παντρευτεί.

Μια που μίλησα για το επάγγελμα της κομμώτριας, αξίζει να μιλήσω για το κομμωτήριο που με έπαιρνε μερικές φορές η μάνα μου. Το κομμωτήριο αυτό ήταν στην κεντρική πλατεία Χαλανδρίου, καθώς κοιτάζουμε την πρόσοψη της εκκλησίας του Αγίου Νικολάου δεξιά. Η μάνα μου πήγαινε σπάνια στο κομμωτήριο και πήγαινε μόνο για να κάνει το λεγόμενο “περμανάντ”, δηλαδή μόνιμο χτένισμα. Αυτό το χτένισμα τής κατσάρωνε τα μαλλιά, αλλά τα κατσαρά μαλλιά πρέπει να ήταν στην μόδα για τις γυναίκες του «λαού», γιατί πολλές, για να τα κατσαρώνουν, τα τυλίγανε σε κάτι μικρούς πλαστικούς κυλίνδρους, γνωστούς σαν «μπικουτί» και κοιμόντουσαν με τα μαλλιά τυλιγμένα! Το είχε κάνει κι η μάνα μου αυτό, μερικές φορές. Στο κομμωτήριο έβλεπες γυναίκες να κάθονται στη σειρά και η κάθε μία να

έχει το κεφάλι της μέσα σε μια μεγάλη κάσκα, το λεγόμενο σεσουάρ. Εκεί καθόντουσαν με τις ώρες και κουτσομπολεύανε. Εγώ, εννοείται, βαριόμουνα σε ένα τέτοιο περιβάλλον και γι αυτό έβγαινα να παίξω στα σκαλοπάτια της εκκλησίας. Θυμάμαι τα καλοκαιρινά βράδια παίζανε πολλά παιδιά στα σκαλοπάτια της εκκλησίας και σε κάποια, όπως και σε μένα, άρεσε να κάνουν τσουλήθρα στο στηθαίο της σκάλας. Στην κορυφή του αριστερού στηθαίου, όπως κοιτάζουμε την πρόσοψη της εκκλησίας, κάποτε ξέχασα ένα πάκο από καρτούλες με εικόνες πολεμικών αεροπλάνων και το έχασα. Μου είχε κοστίσει πολύ αυτή η απώλεια, γιατί οι καρτούλες ήταν πολλές και είχα κάνει καιρό να τις μαζέψω. Δεν μπόρεσα ποτέ να τις αντικαταστήσω.

Τα πανηγύρια, τα σκίτσα των αγίων, τα παιδιά που πουλούσανε κεριά και μία κοπέλα που τα μαλλιά της πήραν φωτιά από λαμπάδα χωρίς να το καταλάβει!

Και μια που η μάνα μου ήταν χριστιανή, πήγαινε συνήθως σε πανηγύρια που γινόντουσαν, όταν γιόρταζε ο άγιος κάποιας εκκλησίας. Θυμάμαι ότι με κρατούσε πάντα από το χέρι κι αυτό με έκανε να αισθάνομαι κάποια ασφάλεια. Μαζί με την μάνα μου, λοιπόν, είχα βρεθεί και για πρώτη φορά στα Βριλήσσια, στο πανηγύρι της Ανάληψης, όπως και στο πανηγύρι της Αγίας Βαρβάρας, που βρίσκεται πάνω στην λεωφόρο Κηφισίας, εκεί που στρίβει κάποιο τρόλεϊ για το Χαλάνδρι. Μέχρι και στην Κηφισιά είχε φτάσει «η χάρη μας» αλλά δεν θυμάμαι το όνομα της εκκλησίας, μολονότι από τότε την βλέπω συχνά, καθώς περνάω από κει με το λεωφορείο. Μετά από τόσα πολλά χρόνια, μου φαίνεται ακίνδυνος ο κόσμος που εκείνη την εποχή σύχναζε στις εκκλησίες, ίσως γιατί σαν πιτσιρίκι δεν ήξερα τι μου γινόταν. Πώς να θεωρήσω επικίνδυνα τα κορίτσια εκείνης της εποχής, που προτού φτάσουμε στην εκκλησία μας καρφιτσώνανε στο πέτο μας ένα μικρό χάρτινο σκίτσο του άγιου που γιόρταζε, με την ελπίδα ότι θα τους δώσουμε κανένα ψιλό, έστω και πενηνταράκι (μισή δραχμή); Πώς να θεωρήσω επικίνδυνους τους πλανόδιους που μπροστά από την εκκλησία πουλάγανε καρβουνάκια και μοσχολίβανο για τα καντήλια των τάφων; Θυμάμαι την χαρακτηριστική φράση με την οποία μας προτρέπανε να αγοράσουμε: «Να συγχωρηθούν τα αποθαμένα σας». Μια ευχή που την άκουγες και από τους ζητιάνους που πάντα έβρισκες μπροστά από τις εκκλησίες. Πώς να θεωρήσω επικίνδυνους τους πιτσιρικάδες και τις κοπέλες που, προτού φτάσουμε στην εκκλησία, ερχόντουσαν με μεγάλα κεριά προς το μέρος μας και μας παρακαλούσαν να αγοράσουμε κανένα κερί; Πώς να θεωρήσω επικίνδυνους τους πανηγυριτζήδες με τους πάγκους που πουλάγανε φτηνά παιχνίδια για μικρά παιδιά; Πώς να θεωρήσω επικίνδυνο τον κόσμο που, λόγω γιορτής, φορούσε τα καλά του και μαζί με τα παιδιά του, ντυμένα κι αυτά επίσημα, πήγαινε στην εκκλησία, κι επειδή δεν χωρούσαν όλοι μέσα κατά την διάρκεια της λειτουργίας, άκουγε την λειτουργία από τα μεγάφωνα; Κι όμως, όλο αυτό το σκηνικό, που δεν αποκάλυπτε πόσο βρώμικα σκεφτόταν από μέσα του όλος αυτός ο κόσμος, ούτε πόσα λεφτά βγάζανε οι παπάδες από τέτοιες γιορτές, αποτυπωνότανε ανεξίτηλα στις καρδιές και στα μυαλά των παιδιών. Και αυτά, όταν γινόντουσαν μεγάλοι,

φρόντιζαν να επικαλούνται ως πολιτιστική τους ταυτότητα αυτές τις ηλίθιες παραδόσεις για να διατηρηθεί η κυριαρχία της Εκκλησίας στην κοινωνική και πολιτική ζωή της Ελλάδας. Χωρίς οι περισσότεροι να πιστεύουν, τουλάχιστον πριν φτάσουν στα πρόθυρα του θανάτου, στην μετά θάνατο ζωή, που αποτελεί το βασικό εμπόρευμα που εμπορεύεται κάθε θρησκεία. Ακόμα κι ο πατέρας μου, μολονότι δεν πίστευε στον θεό των χριστιανών αλλά σε «μια ανώτερη δύναμη», μολονότι δεν πήγαινε στις εκκλησίες όταν γιορτάζανε, όπως έκανε η μάνα μου, κάθε Μεγάλη Βδομάδα νήστευε και την Μεγάλη Παρασκευή πήγαινε μαζί μας στην περιφορά του Επιτάφιου. Επίσης μας πήγαινε και το Μεγάλο Σάββατο στην εκκλησία για να ακούσουμε το «Χριστός Ανέστη», να ανάψουμε τις άσπρες λαμπάδες που είχαμε αγοράσει πριν με το «Άγιο φως» («Άγιο φως» λέγανε την φωτιά που έπαιρνε με το δικό του κερί ο παππάς από κάποιο καντήλι και με αυτήν άναβε τις λαμπάδες των πιστών και αυτοί τις λαμπάδες των άλλων), και να κουβαλήσουμε αυτό το «Άγιο φως» στο σπίτι. Σε κάποια περιφορά του Επιταφίου στο Χαλάνδρι, θυμάμαι, κατά την διάρκεια της πορείας που έκανε ο κόσμος με αναμμένες κίτρινες λαμπάδες πίσω από τον Επιτάφιο, με την δική μου αναμμένη λαμπάδα είχα βάλει φωτιά στα μαλλιά της κοπέλας που πήγαινε μπροστά μου. Αυτή δεν είχε πάρει χαμπάρι τίποτα, μέχρι που η μάνα μου της έσβησε με το χέρι της τα μαλλιά. Τότε η κοπέλα γύρισε και έμαθε ότι καιγόντουσαν τα μαλλιά της. Αυτήν την αφηρημάδα οι παπάδες την αποκαλούν «θρησκευτική κατάνυξη».

Το Πάσχα στα Τρίκαλα, το ατμοκίνητο τραίνο, η άμαξα και ένας φίλος από την εποχή της γερμανικής κατοχής

Πάντως οι διακοπές του Πάσχα, που θα παραμένουν για μένα πάντα αξέχαστες και θα τις θυμάμαι με νοσταλγία, είναι οι διακοπές που έκανα στα Τρίκαλα, την πατρίδα του πατέρα μου. Μπορεί ο πατέρας μου να μην είχε σπίτι στα Τρίκαλα, αφού το είχανε πουλήσει όπως είπα και πιο πάνω, όμως είχε κάποιους μακρινούς συγγενείς και ένα πολύ φίλο του. Αυτός ο φίλος του ο Αντρέας, από ό, τι είχα ακούσει, είχε ιδιαίτερη εκτίμηση στον πατέρα μου, γιατί ο πατέρας μου με τη θέση που είχε στο Ε.Α.Μ. και τον Ε.Λ.Α.Σ. στη διάρκεια του πολέμου, είχε σώσει τον Αντρέα από σοβαρό κίνδυνο από τους αριστερούς. Στο σπίτι του Αντρέα φιλοξενούμασταν συνήθως, όταν μας πήγαινε ο πατέρας μου στα Τρίκαλα για το Πάσχα.

Τον πρώτο καιρό πηγαίναμε στα Τρίκαλα με το τραίνο, αργότερα με το αυτοκίνητο του πατέρα μου. Συνήθως πηγαίναμε με την «ταχεία», όπως λεγόταν το τραίνο που κινούνταν με πετρέλαιο (ντίζελ), αν και μας είχε τύχει να πάμε και με ατμοκίνητο τραίνο, τουλάχιστον ένα μέρος της διαδρομής. Το ατμοκίνητο τραίνο το λέγαμε «πόστα» (μάλλον επειδή μετέφερε από παλιά τους ταχυδρομικούς σάκους) και ήταν πιο αργό και έβγαζε και πολύ καπνό. Η διαδρομή Αθήνα-Τρίκαλα τότε μου φαινόταν μεγάλη και θυμάμαι ότι μερικές φορές κοιμόμουν στα πόδια της μάνας μου. Φτάναμε το βράδυ στα Τρίκαλα και έξω ακριβώς από τον σταθμό μας περίμενε ο Αντρέας με μια άμαξα. Τότε ακόμα υπήρχαν άμαξες που λειτουργούσαν σαν ταξί. Και μάλλον κόστιζαν πιο φτηνά. Ο αμαξάς καθόταν μπροστά και εμείς οι πέντε χωράγαμε

πίσω. Καταλήγαμε στο σπίτι του Αντρέα, μια ωραία μονοκατοικία με κήπο, όπου μας περίμενε η γυναίκα του η Ροζαλία, οι δύο κόρες του, η Λίτσα και η Ρένα, και ο γιος του ο Κωστάκης. Οι κόρες ήταν μεγαλύτερες από εμένα και τον αδελφό μου, που τότε ήμασταν μαθητές του δημοτικού. Ο Κωστάκης είχε μάλλον την ηλικία μας περίπου. Ήταν πολύ όμορφα και καλά κορίτσια και γι' αυτό δεν θα ξεχάσω ποτέ τα φιλιά τους που εισέπραττα κάθε φορά που πήγαινα στα Τρίκαλα.

Στο σπίτι του Αντρέα φιλοξενούμασταν σε ένα δωμάτιο με δυο κρεβάτια και μια βιβλιοθήκη. Στο ένα κοιμόταν ο πατέρας μου με τον αδελφό μου και στο άλλο η μάνα μου με εμένα. Στην βιβλιοθήκη υπήρχε η Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια των 28 τόμων. Νομίζω ότι εκεί την πρωτοείδα και έκτοτε η απόκτησή της μου έγινε έμμονη ιδέα. Μέχρι και στον Θεό είχα προσευχηθεί για να μου «την στείλει», που βέβαια δεν μου την «έστειλε» και από τότε άρχισα να αμφιβάλλω για την ύπαρξή του! Τελικά, δεν την απέκτησα ποτέ, γιατί, όταν μετά από πολλά χρόνια βρήκα λεφτά να την αγοράσω, ήταν πια «αρχαιολογία».

Συνήθως στα Τρίκαλα πηγαίναμε Μεγάλη Παρασκευή και γι αυτό πηγαίναμε στην περιφορά του Επιτάφιου μαζί με την οικογένεια του Αντρέα. Το Μεγάλο Σάββατο ο στολισμένος Επιτάφιος εκτίθονταν στην εκκλησία και τα παιδάκια συνηθιζόταν να περνάνε από κάτω. Έτσι έχω περάσει κι εγώ κάτω από Επιτάφιο. Το Μεγάλο Σάββατο, πριν τα μεσάνυχτα, πηγαίναμε με την οικογένεια του Αντρέα στην εκκλησία για την «Ανάσταση». Όλοι με άσπρες λαμπάδες που, αφού τις ανάβαμε μετά το «Χριστός Ανέστη», κάναμε αγώνα για να κρατηθούν αναμμένες μέχρι να γυρίσουμε στο σπίτι του Αντρέα. Εκεί τρώγαμε την παραδοσιακή μαγειρίτσα, που πάντα μου φαινόταν λίγη όση βάζανε στο πιάτο μου.

Την ημέρα του Πάσχα, ο πατέρας μου μας έπαιρνε και μας πήγαινε στα σπίτια των διαφόρων μακρινών συγγενών του, που όλοι ψήνανε σε κάποια αυλή αρνιά και κοκορέτσια. Καθόμασταν λίγο κοντά στο αρνί, μάθαινε ο πατέρας μου τα νέα τους και αυτοί τα δικά του και μετά φεύγαμε και πηγαίναμε σε άλλο συγγενικό σπίτι. Προτού φύγουμε από κάθε σπίτι μας δίνανε, στον καθένα μας, από ένα κόκκινο αυγό κι ένα κουλούρι. Μάζευα έτσι αρκετά αυγά, που δεν ήξερα τι να τα κάνω, ενώ τα κουλούρια συνήθως τα έτρωγα, γιατί ήταν γλυκά. Εκείνη την εποχή, κάθε νοικοκυρά, έφτιαχνε για το Πάσχα κουλούρια και έβαφε αυγά κόκκινα. Στα αυγά κάποιες νοικοκυρές κολλάγανε και έγχρωμες ζωγραφιές με θρησκευτικές παραστάσεις, που τις λέγανε «χαλκομανίες». Πάντως τα πιο ωραία πασχαλιάτικα κουλούρια τα έφτιαχνε η κυρία Ροζαλία, η γυναίκα του φίλου του πατέρα μου, που μας φιλοξενούσε.

Αφού είχαμε περιηγηθεί τα σπίτια των πιο μακρινών συγγενών, καταλήγαμε στην αυλή του σπιτιού, όπου έψηνε το αρνί της η θεία του πατέρα μου η Μαρίνα. Αυτή, αν δεν κάνω λάθος, ήταν γυναίκα του αδελφού της μάνας του, ο οποίος είχε πεθάνει,. Η θεία η Μαρίνα, που την θυμάμαι πάντα γριά με μαύρα ρούχα και μαύρο τσεμπέρι, είχε δυο μεγάλα παιδιά, τον Γιάννη που ήταν δικηγόρος και την Φωτεινή. Εκτός από αυτούς τους τρεις, δηλ. την Μαρίνα και τα δυο παιδιά της, στην αυλή τους το Πάσχα ψήνανε τα αρνιά τους και γείτονες.

Τρίκαλα, Πάσχα του 1959. Από δεξιά προς τα αριστερά: Μια γειτόνισσα, η Μαρίνα, η μάνα μου καθιστή με εμένα στην αγκαλιά, από πίσω της όρθια η Φωτεινή, δίπλα στην Φωτεινή μια γειτόνισσα και δίπλα της ο αδελφός μου και δίπλα στον αδελφό μου ο πατέρας μου. Δίπλα στον πατέρα μου στην άκρη αριστερά ο Γιάννης.

Έτυχε και σε κάποια φάση να κοιμηθούμε, όλη μου η οικογένεια, στο σπίτι της Μαρίνας. Η Μαρίνα ήταν λίγο τσιγκούνα, σαν τους περισσότερους, όπως άκουγα, Θεσσαλούς της εποχής, όμως ο γιος της δεν ήταν και, επειδή παρακαλούσε τον πατέρα μου να μας φιλοξενήσει στο σπίτι του, ο πατέρας μου του έκανε μια φορά την χάρη, μολονότι το σπίτι της θείας της Μαρίνας ήταν άβολο, σε σχέση με το σπίτι του Αντρέα. Δεν θυμάμαι αν υπήρχε τουαλέτα μέσα στο σπίτι (κάτι τέτοιο δεν συνηθιζόταν στα παλιά επαρχιακά σπίτια), σίγουρα όμως δεν είχε μέσα στο σπίτι τρεχούμενο νερό. Για να πλυθούμε το πρωί έπρεπε να χρησιμοποιήσουμε μια παραδοσιακή υδραντλία με ένα μεγάλο χερούλι, γνωστή σαν «τουλούμπα». Το να πλυθεί κανείς με τουλούμπα είναι σπάσιμο νεύρων, γιατί αν δεν έχεις κανέναν να σου ανεβοκατεβάζει το χερούλι της, το νερό βγαίνει απότομα κάθε φορά που κατεβάζεις το χερούλι και ώσπου να μαζέψεις νερό και με τα δυο σου χέρια, έχει χυθεί στην γούρνα και πρέπει να ξανακατεβάσεις το χερούλι, που στο μεταξύ έχει ανεβεί.

Πάσχα στα Τρίκαλα. Η Μαρίνα γυρίζει το αρνί και δεξιά της έχει την μάνα μου και αριστερά την Ροζαλία. Μεταξύ Ροζαλίας και Μαρίνας, από πίσω, η Ρένα. Πίσω από την μάνα μου είναι ο πατέρας μου, δεξιά του η Λίτσα και μπροστά στη μάνα μου αριστερά εγώ και δεξιά ο αδελφός μου. Αριστερά στην άκρη είναι ο Αντρέας.

Ο φίλος του πατέρα μου ο Αντρέας πρέπει να ήταν γνωστός του ξαδέλφου του πατέρα μου, του δικηγόρου, γιατί θυμάμαι σε κάποια φάση ήταν κι αυτός στο σπίτι της Μαρίνας και έπινε με τον πατέρα μου και τον δικηγόρο. Αφού είχανε πιεί αρκετά, μάλλον τσίπουρα, γιατί εκείνη την εποχή πολλοί στην Θεσσαλία φτιάχνανε τσίπουρο στα σπίτια τους, ο Αντρέας άρχισε να τραγουδάει την «Ιτιά», ένα από τα ωραιότερα δημοτικά τραγούδια, και τον πήρανε τα δάκρυα. Δεν ήταν η πρώτη φορά που ο Αντρέας δάκρυζε, αφού είχε πιει πολύ. Εννοείται ότι, εκείνη την εποχή, το να κλαίει ένας άντρας ήταν ντροπή, και γι αυτό, σε εκείνη την περίπτωση που ο Αντρέας έκλαψε μέσα στο ξένο σπίτι, έπρεπε να βρεθεί κάποια δικιολογία. Και η δικιολογία βρέθηκε: Ο Αντρέας είχε κλάψει τραγουδώντας την «Ιτιά», επειδή, λόγω της μάνας της που δεν δεχόταν τα προξενιά που κάνανε για την κόρη της, η αδελφή του Γιάννη, η Φωτεινή, είχε μείνει ανύπαντρη. Εννοείται ότι η Μαρίνα δεν πληροφορήθηκε ούτε καν τι έκανε ο Αντρέας. Τελικά, η Φωτεινή παντρεύτηκε μετά από πολλά χρόνια, όμως αφού πέθανε η μάνα της. Τότε πια ήταν μεγάλη, οπότε παντρεύτηκε έναν άντρα μεγάλης ηλικίας. Αυτός που δεν παντρεύτηκε τελικά, μολονότι δικηγόρος, ήταν ο αδελφός της.

Πάσχα του 1963 στα Τρίκαλα στην αυλή του σπιτιού της Μαρίνας. Από αριστερά προς τα δεξιά, όρθια η Λίτσα και μπροστά της καθιστός εγώ, πίσω της η Ρένα, δίπλα στη Ρένα καθιστή η μάνα της η Ροζαλία και μπροστά στην Ροζαλία ο αδελφός μου, πίσω από την Ροζαλία με την άσπρη μπλούζα η Φωτεινή, δίπλα στον αδελφό μου ο Κωστάκης, δεξιά από την Φωτεινή η μάνα της η Μαρίνα και δίπλα στην Μαρίνα ο Γιάννης, μπροστά από τον Γιάννη η μάνα μου και δίπλα στην μάν α μου ο Αντρέας και μπροστά από τον Αντρέα ο πατέρας μου.

Ένα παραδοσιακό αγροτόσπιτο με βρύση που το νερό δεν έπαυε ποτέ να τρέχει

Ένα άλλο συγγενικό σπίτι στο οποίο είχαμε φιλοξενηθεί μερικές φορές το Πάσχα στα Τρίκαλα, ήταν την Ζωίτσας, μιας ξαδέλφης της μάνας του πατέρα μου, η οποία είχε παντρευτεί κάποιον πρόσφυγα, τον Συμεών, είχε υιοθετήσει μια κόρη, την Μαρία αν δεν κάνω λάθος, και την είχε παντρέψει με έναν πολύ καλό άνθρωπο, με τον οποίο αυτή είχε κάνει τρία παιδιά: Δύο αγόρια, τον Μάκη (Συμεών) και τον Φώτη και ένα κορίτσι, την Ζωζώ (Ζωή). Το σπίτι αυτό ήταν ένα κλασσικό, θα έλεγα, αγροτόσπιτο εκείνης της εποχής. Διέθετε μεγάλη καλλιεργήσιμη έκταση, όπου καλλιεργούσαν διάφορα οπωροφόρα δέντρα, και είχε μέχρι και ζώα, τα οποία στεγαζόντουσαν σε στάβλο. Διέθετε επίσης άφθονο νερό που έβγαινε από την γη με ειδική εγκατάσταση και έτρεχε συνέχεια. Αυτού του είδος τα νερά, δηλ. τα νερά που βγαίνουν συνέχεια από το έδαφος και δεν τελειώνουν ποτέ, τα λένε αρτεσιανά και συνηθίζονται στην Θεσσαλία.

Περνάγαμε καλά κάθε φορά που πηγαίναμε εγώ και ο αδελφός μου σε εκείνο το σπίτι μαζί με τους γονείς μας, γιατί παίζαμε με τα παιδιά που είχαν περίπου την ηλικία μας και μας

αγαπούσαν πολύ. Και εννοείται ότι τρώγαμε και καλά αφού, όπως όλοι οι Θεσσαλοί, αυτή η οικογένεια το Πάσχα σούβλιζε αρνιά. Το μόνο κακό ήταν ότι τα χωράφι του σπιτιού λιπαινόταν με κοπριά και η μυρωδιά της κοπριάς ήταν διάχυτη. Οι μόνιμοι κάτοικοι του σπιτιού, υποθέτω, την είχανε συνηθίσει. Εγώ, όμως, δεν την συνήθισα ποτέ.

Ο πατέρας των παιδιών, ο Χρήστος αν δεν κάνω λάθος, είχε έρθει δυο φορές και μας είχε δει στην Αθήνα. Την μία συνόδευε τον γιο του τον Μάκη, ο οποίος κατάφερε και σε ηλικία 16 χρονών πήγε στην Αμερική για να σπουδάσει (και δεν ξαναήρθε, όσο θυμάμαι, στην Ελλάδα, για να γλυτώσει το στρατό, υποθέτω), και την άλλη ήρθε να παρακαλέσει τον πατέρα μου να μεσολαβήσει, για να γυρίσει στο σπίτι της μια κοπέλα που το είχε σκάσει από το σπίτι της, στα Τρίκαλα, και έμενε με τον φίλο της στην Αθήνα. Ο πατέρας μου είχε έναν φίλο, αξιωματικό της αστυνομίας, που ήταν «συγχωριανός» του, δηλ. από τα Τρίκαλα, τον Παντελή τον Ντουρογιάννο. Σε αυτόν είχε καταφύγει για να τρομάξει το ζευγάρι και να γυρίσει η κοπέλα στα Τρίκαλα. Δεν ξέρω τι έγινε τελικά. Θυμάμαι μόνο ότι είχαμε πάει σε κάποιο, σχετικό με την υπόθεση, σπίτι στην Πετρούπολη, αν δεν κάνω λάθος, όπου είχε γίνει μια μεγάλη συζήτηση επί του θέματος, και μετά στο σπίτι μας εμφανίστηκε η κοπέλα, που μάλλον έμεινε και μια βραδιά. Μου είχε φανεί αρκετά όμορφη και καλή κοπέλα αλλά δεν συγκράτησα το όνομά της.

Στο σπίτι του Συμεών το 1973. Αριστερά ο πατέρας μου, δίπλα του ο Συμεών, πίσω του ο αδελφός μου, στο κέντρο ο Χρήστος που γυρίζει το αρνί, πίσω του ο Φώτης, δίπλα η μάνα μου, δίπλα της η Ζωζώ και δεξιά από αυτήν η μάνα της η Μαρία.

Το παζάρι, οι Σαρακατσαναίοι με τα κάρα και το «νυφοπάζαρο»

Από τα Τρίκαλα εκείνης της εποχής δεν θα ξεχάσω ποτέ το παζάρι και τις βόλτες πάνω-κάτω στον κεντρικό δρόμο. Το παζάρι γινόταν Σάββατο, για να μην μπορούνε να πουλήσουνε οι Εβραίοι, που γι αυτούς το Σάββατο είναι αργία και δεν πρέπει να δουλεύουν (αυτό βέβαια δεν το ήξερα τότε). Η επιλογή της ημέρας είχε γίνει πριν από εκατοντάδες χρόνια, την εποχή που η ορθόδοξη Εκκλησία ήταν εντολοδόχος της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, στην οποία ανήκε και ο ελλαδικός χώρος. Ήταν μεγάλο παζάρι και έμοιαζε με τις σημερινές λαϊκές αγορές. Τα προϊόντα που πουλιόντουσαν ήσαν κυρίως οπωροκηπευτικά. Όμως σε αυτό έβλεπες να πουλάνε και πολλοί, κυρίως γυναίκες, χωρίς πάγκους. Στρώνανε κάτι στο πεζοδρόμιο κι εκεί βάζανε τα λίγα πράγματα που είχανε για να πουλήσουν. Και κάπου-κάπου έβλεπες και κανένα ζώο. Αλλά έβλεπες και κανένα κάρο αφημένο κάπου, γιατί υπήρχαν ακόμη αγρότες που μετακινιόντουσαν με κάρα, όπως οι Σαρακατσαναίοι. Θυμάμαι σε κάποια φάση μια μεγάλη σειρά από κάρα με Σαρακατσαναίους, με παραδοσιακές πολύχρωμες ενδυμασίες, να φεύγουν από την πόλη.

Οι βόλτες πάνω-κάτω στον κεντρικό δρόμο ήταν η βραδινή καθημερινότητα εκείνης της εποχής, για τους Τρικαλινούς. Μου κάνανε εντύπωση, γιατί ο δρόμος ήταν γεμάτος κόσμο, λες και γινόταν διαδήλωση, και η γλώσσα που άκουγα να μιλάνε διέφερε στην προφορά από την γλώσσα που μιλούσαν εκείνη την εποχή στην Αθήνα. Από την μια κόβανε πολλά φωνήεντα από τις λέξεις και από την άλλη η προφορά τους υπερτόνιζε κάποια φωνήεντα ή σύμφωνα. Σαν απόγονοι Βλάχων, οι Τρικαλινοί μέχρι εκείνη την εποχή επηρεαζόντουσαν από την προφορά της βλάχικης γλώσσας, η οποία ακόμη μιλιότανε στα βουνά της Θεσσαλίας, όπως η Πίνδος. Σήμερα, μετά από πολλές δεκαετίες απαγόρευσής της να διδάσκεται και να χρησιμοποιείται στα σχολεία, και γενικά στις σχέσεις του πολίτη με το κράτος, η γλώσσα αυτή μιλιέται από πολύ λίγους. Στην Αθήνα, εκείνη την εποχή, δεν περπατούσε κανένας στους δρόμους για να περάσει την ώρα του, γιατί οι δρόμοι ήταν για τα αυτοκίνητα, ούτε μιλούσε αυτήν την γλώσσα. Αργότερα έμαθα ότι αυτές οι βόλτες ήταν ευκαιρία για να βγούνε από το σπίτι, μαζί με τους γονείς τους, και οι ανύπαντρες κοπέλες, που δεν τους επέτρεπαν να βγαίνουν από το σπίτι μόνες τους, αν δεν ήθελαν να θεωρηθούν ανήθικες. Και χρειαζόντουσαν να κυκλοφορήσουν λίγο στον δρόμο, μήπως τις δει κανένας υποψήφιος γαμπρός και του αρέσουν. Για αυτό αυτές τις βόλτες, άκουσα να τις λένε αργότερα και «νυφοπάζαρο».

Ένα τζαμί γεμάτο σκουπίδια και κόπρανα

Στα Τρίκαλα είδα και για πρώτη φορά τζαμί. Μάλιστα νόμιζα για πολλά χρόνια ότι τα δύο κτίρια που είχα δει ήταν τζαμιά, ενώ μόνο το ένα ήταν τζαμί και τα άλλο μαυσωλείο. Τα κτίρια αυτά ήταν κοντά στις παλιές φυλακές των Τρικάλων και τα είχα δει γιατί εκεί κοντά ήταν και το σπίτι της Μαρίνας, της θείας του πατέρα μου. Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση στα

κτίρια αυτά, είναι το ότι, ενώ ήταν τόσο επιβλητικά, τουλάχιστον το τζαμί, ήταν γεμάτα σκουπίδια και κόπρανα. Εκείνη την εποχή, υπέθετα ότι όλη αυτή η βρωμιά και η εγκατάλειψη ήταν συνέπεια της βρωμιάς που χαρακτήριζε γενικά τους Έλληνες. Αυτήν την έβλεπα συνήθως στις δημόσιες τουαλέτες, όπου πολλοί αποπατούσαν έξω από την τρύπα, όταν αυτές ήταν «τούρκικες», δηλ. μια τρύπα με θέσεις για τα πέλματα αριστερά και δεξιά, ή γέμιζαν με κάτουρα και πεταμένα χαρτιά το πάτωμα. Μετά από πολλά χρόνια (υπερβολικά πολλά θα έλεγα) που άρχισα να παίρνω χαμπάρι ότι συστατικό της πολιτιστικής ταυτότητας του Νεοέλληνα είναι ένας αρρωστημένος και επιθετικός εθνικισμός, συνειδητοποίησα ότι τα σκουπίδια και τα κόπρανα σε ναούς και σε τάφους αλλοθρήσκων ρίχνονταν σκόπιμα από τους Έλληνες, προκειμένου να βεβηλώσουν αυτά τα μέρη. Γιατί ναοί και τάφοι σε οποιαδήποτε θρησκεία θεωρούνται μέρη ιερά και το να βρωμιστούν είναι βεβήλωση, δηλ. η πιο ακραία προσβολή της θρησκείας την οποία εκπροσωπούν. Άλλωστε, όταν πρωτοείδα τζαμί (δεν είχα πάρει χαμπάρι ότι τζαμιά υπήρχαν και στην Αθήνα αλλά δεν λειτουργούσαν) δεν ήξερα ότι η Θεσσαλία ήταν πατρίδα μεγάλου μουσουλμανικού πληθυσμού, ο οποίος περιλάμβανε και τουρκόφωνους και Βλάχους και Ρωμηούς, και ότι χαρίστηκε από τις μεγάλες δυνάμεις στο ελληνικό κράτος το 1881, όταν ο παππούς μου ο Ηλίας ήταν 4 χρονών. Ο παππούς μου όμως δεν είχε γεννηθεί στην Θεσσαλία. Είχε γεννηθεί στο Κεράσοβο της Ηπείρου, το οποίο, όπως και όλη την Ήπειρο, αποσπάσανε οι Έλληνες με πόλεμο από την Οθωμανική αυτοκρατορία το 1912, δηλ. όταν ο παππούς μου ήταν 25 χρονών. Πρέπει να είχε δει να γίνονται πολλά αίσχη από θρησκευτική μισαλλοδοξία και να είχε χάσει κάθε εμπιστοσύνη στα λεγόμενα των παπάδων, που πρωταγωνιστούσαν πάντα σε αυτά τα αίσχη, ο παππούς μου ο Ηλίας. Έτσι εξηγώ το ότι δεν πίστευε σε καμιά μετά θάνατο ζωή και έλεγε ότι, όταν πεθάνει, δεν τον ενδιέφερε κι αν πετάγανε το πτώμα του σε ένα χαντάκι.

Αναζητώντας τα κόκκαλα της γιαγιάς μου, η οποία καταπλακώθηκε μέσα σε καταφύγιο, όπου έπεσε βόμβα

Τελευταία φορά που πήγα μαζί με τον πατέρα μου στα Τρίκαλα, ήταν το 1974 που τον συνόδεψα για να ψηφίσει στις πρώτες εκλογές που γίνανε στην Ελλάδα, μετά την εφτάχρονη στρατιωτική δικτατορία. Δεν μείναμε στον Αντρέα ούτε σε συγγενείς αλλά σε ξενοδοχείο. Θυμάμαι ότι είχαμε πάει με τον πατέρα μου στο νεκροταφείο των Τρικάλων, όπου ο πατέρας μου έλπιζε να βρει κανέναν ομαδικό τάφο με τα κόκκαλα της μάνας του που είχε σκοτωθεί στον πόλεμο από βόμβα, η οποία είχε πέσει ακριβώς πάνω στο καταφύγιο όπου είχε καταφύγει μαζί με τον πατέρα μου. Ο πατέρας μου τότε είχε γλυτώσει τον θάνατο, γιατί είχε καθίσει στην είσοδο του καταφυγίου για να βλέπει τις «βουτιές» που κάνανε στον αέρα τα γερμανικά βομβαρδιστικά, τα Στούκας, για να ρίξουν τις βόμβες τους. Το καταφύγιο κατέρρευσε από την βόμβα πάνω σε αυτούς που είχαν καταφύγει εκεί αλλά του πατέρα μου του καταπλάκωσε μόνο τα πόδια. Αυτός, εκείνη την εποχή, είχε ιδιαίτερη ευαισθησία στο ένα πόδι, γιατί πριν κάποιους μήνες είχε τραυματιστεί στο πόδι αυτό από θραύσματα οβίδας, πολεμώντας στην

Αλβανία, στην οποία είχε εισβάλει ο ελληνικός στρατός. Γι αυτό και μετά τον βομβαρδισμό κατέληξε ξανά στο νοσοκομείο τραυματισμένος. Το πόδι τελικά αυτό έμεινε με μια μικρή παραμόρφωση αλλά ο πατέρας μου περπατούσε κανονικά. Μας είχε πει ότι παραλίγο να του το κόψουνε μετά τον πρώτο, μάλλον, τραυματισμό του, αλλά αυτός είχε αρνηθεί παρόλο που τον απειλούσαν ότι θα πάθει γάγγραινα και θα πεθάνει. Είχε προτιμήσει να πεθάνει, παρά να μείνει με ένα πόδι. Τελικά δεν πέθανε. Μετά 12 χρόνια παντρεύτηκε και όταν γέρασε πήρε μια μικρή «πολεμική» σύνταξη σαν ανάπηρος πολέμου.

Τάφο με τα κόκκαλα της γιαγιάς μου της Θοδώρας, που ήταν Βλάχα από το Μέτσοβο, και είχε παντρευτεί με προίκα από σχετικό για προικοδοτήσεις φτωχών κοριτσιών κληροδότημα της πάμπλουτης Μετσοβίτικης οικογένειας Αβέρωφ, δεν βρήκαμε στο νεκροταφείο των Τρικάλων. Όμως βρήκαμε το νεκροταφείο να έχει επεκταθεί και να έχει περιλάβει τον τάφο του Τρικαλινού στρατηγού και δικτάτορα Κονδύλη, ο οποίος είχε ταφεί απ' έξω. Και, το κυριότερο, βρήκαμε την Λίτσα, την κόρη του Αντρέα, του φίλου του πατέρα μου, η οποία είχε έλθει για να επισκεφτεί τον τάφο του Αντρέα, που είχε εν τω μεταξύ πεθάνει. Μόλις μας είδε χάρηκε πολύ και με φίλησε, όπως έκανε παλιά που ήμουνα μικρός. Αυτό ήταν και το τελευταίο φιλί που πήρα από την όμορφη και καλή αυτή κοπέλα, την οποία δεν ξαναείδα στην ζωή μου από τότε.

Προτού φύγουμε με τον πατέρα μου από τα Τρίκαλα, με είχε πάει να δω το γυμνάσιο και λύκειο που είχε τελειώσει στα Τρίκαλα. Θυμάμαι ήταν ένα πολύ όμορφο κτίριο με αρχιτεκτονική αξία. Όταν ξαναπήγα μετά από 36 χρόνια να το ξαναδώ δεν υπήρχε. Στην θέση του υπήρχαν άλλα κτίρια χωρίς αξία, όπως και τα πτυχία λυκείου που τώρα δίνουν σε όσους αποφοιτούν.

Το εργοστάσιο, το πηγάδι, ένας άγριος επιθετικός κόκκορας και ένα φορτηγό που είχε ξεμείνει από τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο

Όπως είπα και παραπάνω, μετακομίσαμε από το πρώτο σπίτι, της Κατίνας, που ήταν κοντά στο εργοστάσιο «Ακρόπολις» (που μάλλον έδωσε και το όνομα στη σημερινή στάση «Ακρόπολις» του Χαλανδρίου), όταν ο πατέρας μου έχτισε δικό του εργοστάσιο στη Νέα Φιλοθέη. Αυτό πρέπει να έγινε γύρω στο 1960. Ήδη ήμουν τεσσάρων χρονών κι γι αυτό έχω μνήμες από το εργοστάσιο, όπως ήταν εκείνη την εποχή περίπου. Θυμάμαι, δηλ. ένα μεγάλο δέντρο, πλάτανο ή ελιά, που δίπλα είχε ένα πηγάδι. Από αυτό το πηγάδι έπαιρνε νερό το εργοστάσιο, το οποίο το χρειαζόταν σαν ψυκτικό για την κοπή και επεξεργασία μαρμάρων που έκανε. Πολύ γρήγορα, όμως, μέσα από το οικόπεδο του εργοστασίου πέρασε δρόμος πάνω από το μέρος που ήταν το μεγάλο δέντρο και το πηγάδι. Ο δρόμος αυτός έβαλε το οικόπεδο του εργοστασίου στο σχέδιο πόλης. Το οικόπεδο παρέμενε μεγάλο και χρησίμευε για αποθήκευση μεγάλων όγκων μαρμάρου. Στην άκρη του οικοπέδου στάθμευε ένα φορτηγό μάρκας Bedford, το οποίο ήταν κατάλοιπο του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου και το είχε αγοράσει ο πατέρας μου από τον Ο.ΔΙ.Σ.Υ. (Οργανισμό Διαχείρισης Συμμαχικού Υλικού).

Το οδηγούσε κάποιος υπάλληλος του πατέρα μου, ο Θανάσης, ο οποίος αργότερα ασχολήθηκε μαζί με τον αδελφό του με εκδόσεις και είχε μεγάλη επιτυχία. Αργότερα το οδηγούσε ένας άλλος υπάλληλος του πατέρα μου, ο Μιχάλης, με τον οποίο έχω και φωτογραφία από παραθαλάσσια ταβέρνα, γιατί, εκτός από το να το χρησιμοποιεί για την δουλειά του, ο πατέρας μου το χρησιμοποίησε κατά καιρούς και σαν ιδιωτικό μεταφορικό μέσο.

Όμως αυτό που μου έχει αφήσει την πιο έντονη μνήμη από το εργοστάσιο του πατέρα μου εκείνη την εποχή ήταν ένας κόκορας. Αυτός, για τα μάτια μου τότε, ήταν πολύ μεγάλος αλλά δεν είναι αυτό που με έκανε να τον θυμάμαι. Αυτό που με έκανε να τον θυμάμαι είναι ότι ήταν πολύ επιθετικός. Με είχε πάρει μερικές φορές στο κυνήγι με πολύ άγριες διαθέσεις κι εγώ έτρεχα φοβισμένος για να ξεφύγω, όπως αργότερα μου είχε τύχει να κάνω και με έναν σκύλο, που είχε στο εργοστάσιο ο πατέρας μου. Αυτός ο κόκορας πρέπει να ήτανε από το είδος που χρησιμοποιούν για κοκορομαχίες.

Σε παραθαλάσσια ταβέρνα της Αττικής με το φορτηγό το Bedford. Από αριστερά προς τα δεξιά: Η γιαγιά μου, η μάνα μου, εγώ, ο πατέρας μου, ο Μιχάλης, οδηγός του φορτηγού, ο μεγάλος αδελφός της μάνας μου, ο Τάσος, και σε πρώτο πλάνο ο αδελφός μου.

Το μεγαλύτερο μηχάνημα του εργοστασίου ήταν το τελάρο (σχιστήριο). Θυμάμαι ότι, όταν δούλευε, χρειαζόταν ένας, τουλάχιστον, εργάτης να παίρνει με το φτυάρι του υγρή λάσπη, δίπλα από τον όγκο μαρμάρου που κοβόταν, και να την ρίχνει σε μια κινούμενη εξέδρα με τρύπες πάνω από το μάρμαρο. Η υγρή λάσπη χρησίμευε σαν ψυκτικό για τα πριόνια που κόβανε το μάρμαρο. Μέχρι την δεκαετία του 1970 δεν είχε γερανό το εργοστάσιο και θυμάμαι τους τετραγωνισμένους όγκους του μαρμάρου να τους σπρώχνουν πάνω σε ξύλινους κυλίνδρους, όπως κάνανε κατά το χτίσιμο των πυραμίδων της Αιγύπτου. Στο τέλος της

δεκαετίας του ’60, ο πατέρας μου μετέτρεψε το μηχάνημα αυτό σε «διαμαντέ», δηλ. τα πριόνια του κατέληγαν σε δοντάκια με διαμαντόσκονη κι έτσι οι όγκοι του μαρμάρου κοβόντουσαν πιο εύκολα και με ψυκτικό σκέτο νερό που έτρεχε μόνο του από σωλήνες.

Το εργοστάσιο του πατέρα μου στις αρχές τις δεκαετίας του ’60. Πάνω στο μάρμαρο εγώ, αριστερά ο πατέρας μου και δεξιά ο αδελφός μου.

Κάτι άλλο που θυμάμαι από το εργοστάσιο, είναι ότι είχε δύο τουαλέτες, μία για την διεύθυνση (τον πατέρα μου) και μία για τους εργάτες. Το θυμάμαι γιατί, κατά καιρούς, ο πατέρας μου έφερνε στο εργοστάσιο την μάνα μου, που ’παιρνε μαζί κι εμένα, για να καθαρίσει μαζί του τις τουαλέτες και μου είχε κάνει εντύπωση η βρωμιά στην τουαλέτα των εργατών. Εκείνη την εποχή δεν είχα εξοικειωθεί ακόμη με δημόσιες τουαλέτες και σαν μέτρο σύγκρισης είχα την τουαλέτα του σπιτιού μου.

Στο εργοστάσιο του πατέρα μου αρχές δεκαετίας ’60, αριστερά εγώ και δεξιά ο αδελφός μου.

Ο πατέρας μου και οι εργάτες του, το τσεκουράκι και το μοναδικό αυτοκίνητο που οδήγησα στην ζωή μου

Δεν μπορώ να μιλήσω με βεβαιότητα για τις σχέσεις του πατέρα μου με τους εργάτες. Το μόνο που ξέρω είναι ότι υπήρχε κάποια απόσταση μεταξύ τους. Πρώτα απ’ όλα ο πατέρας μου ντυνόταν πάντα με κουστούμι και γραβάτα, ενώ οι εργάτες με τα παλιόρουχα της δουλειάς (οι φόρμες δεν ήταν διαδεδομένες τότε). Πρέπει, όμως, να προσπαθούσε να έχει καλές σχέσεις μαζί τους, γιατί θυμάμαι δύο φορές που μας πήρε, όλη την οικογένεια, και μας πήγε στα σπίτια εργατών του, όπου κάνανε μια μεγάλη γιορτή, ίσως μετά από βαφτίσεις, την μια φορά στο Περιστέρι και την άλλη στο Χαλάνδρι. Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση σε εκείνες τις φάσεις είναι ότι στα τραπέζια υπήρχε πολύς κόσμος και θορυβώδης, που φώναζε και γελούσε, όμως ο πατέρας μου ήταν ασυνήθιστα λιγομίλητος και φεύγαμε πρώτοι από όλους από τις γιορτές αυτές. Ίσως ήθελε να κρατήσει κάποια σαφή απόσταση, γιατί ίσως τους φοβόταν. Μου είχε πει, άλλωστε, ότι πριν από την δικτατορία, ένας εξαγριωμένος εργάτης του είχε πάει στο γραφείο του και του είχε πει ότι θα του το κάψουνε το εργοστάσιο. Γι αυτό, για την ασφάλεια του από τέτοια άτομα, είχε αγοράσει ένα τσεκουράκι, το οποίο φύλαγε σε μια μεταλλική ντουλάπα του γραφείου.

Δεν πήγαινα συχνά στο εργοστάσιο του πατέρα μου, αν και δεν ήταν μακριά από το κέντρο του Χαλανδρίου όπου μέναμε, και γι' αυτό ο πατέρας μου πήγαινε εκεί κάθε πρωί με τα πόδια, μέχρι που το 1966 αγόρασε αυτοκίνητο, ένα άσπρο Consul Cortina. Αυτό υπήρξε και το μόνο αυτοκίνητο που οδήγησα στην ζωή μου. Και αυτό έγινε μετά τον θάνατο του πατέρα μου. Θυμάμαι, όμως, ότι στο τέλος της δεκαετίας του '60 το εργοστάσιο δεν δούλευε, μόνο ερχόταν κατά καιρούς κάποιος μηχανικός, ο οποίος με το πάσο του μετέτρεπε το παραδοσιακό τελάρο σε διαμαντέ.

Αργότερα έμαθα ότι, όταν έγινε το στρατιωτικό πραξικόπημα της 21ης Απριλίου του 1967, που έφερε την δικτατορία των συνταγματαρχών (1967-1974), ο πατέρας μου έκλεισε το εργοστάσιο και οι εργάτες του μείνανε άνεργοι. Αυτό μου είχε πει ένας εργάτης του, στην αυλή του σπιτιού του οποίου, είχαμε πάει παλιά όλη η οικογένεια για κάποια γιορτή. Δεν ξέρω αν αποζημίωσε τους εργάτες του ο πατέρας μου, πάντως, αν δεν τους αποζημίωσε, σε συνθήκες δικτατορίας θα ήταν πολύ δύσκολο να πετύχουν αποζημίωση δικαστικά.

Το στρατιωτικό πραξικόπημα του 1967, οι ξένοι ραδιοσταθμοί και το κρατικό ραδιόφωνο στην εφτάχρονη δικτατορία

Θυμάμαι αρκετά την ημέρα του στρατιωτικού πραξικοπήματος. Πρέπει να ήταν Παρασκευή, πριν από την Κυριακή που θα κλείνανε τα σχολεία για τις δεκατετραήμερες διακοπές του Πάσχα. Μάθαμε ότι έγινε πραξικόπημα από το ραδιόφωνο, που έπαιζε από το πρωί εμβατήρια και δημοτικά τραγούδια, αν θυμάμαι καλά. Εγώ, τότε ήμουν 11 χρονών και οι γονείς μου είχαν καταφέρει όχι μόνο να μην ξέρω πως γεννιούνται τα παιδιά αλλά και να μην έχω ιδέα από πολιτική. Γι αυτό χάρηκα όταν έμαθα ότι, εξαιτίας της δικτατορίας, δεν θα πήγαινα εκείνη την ημέρα σχολείο και θα πήγαινα μια βδομάδα μετά το Πάσχα. Το ότι έγινε στρατιωτική δικτατορία, δεν μου έλεγε εμένα τίποτα. Πάντως στον πατέρα μου, που είχε κάνει αξιωματικός στον Ε.Λ.Α.Σ. κατά την κατοχή (έτσι λέγανε οι γονείς μου την περίοδο από τον Απρίλη του 1941 μέχρι τον Οκτώβρη του 1944, που η Ελλάδα βρίσκονταν υπό την κατοχή του γερμανικού, του ιταλικού και του βουλγάρικου στρατού), πρέπει να έλεγε πολλά, γιατί εκείνη την ημέρα τηλεφώνησε στον μεγάλο αδελφό της μάνας μου, που είχε κάνει κι ο ίδιος στον Ε.Λ.Α.Σ., και βρεθήκανε στο σπίτι μας και μετά πεταχτήκαμε όλοι μαζί μέχρι το εργοστάσιο. Ίσως να ήθελε να τον συμβουλευτεί αν υπήρχε κίνδυνος σύλληψης, για να κρυφτεί. Δεν βρέθηκε, αν θυμάμαι καλά, εκείνη την ημέρα με τον αδελφό του, ο οποίος ήταν πιο πιθανό να συλληφθεί, γιατί είχε ήδη βγάλει τουλάχιστον 7 χρόνια φυλακή σαν κομμουνιστής. Ίσως αυτός ο θείος μου και νονός μου να κρύφτηκε εκείνη την ημέρα, ή να ήταν δύσκολο να μετακινηθεί από τα Εξάρχεια, όπου έμενε.

Εκείνη την ημέρα οι στρατιωτικοί είχανε επιβάλει απαγόρευση της κυκλοφορίας μετά την δύση του ήλιου και το βράδυ αυτής της ημέρας υπήρξε ασυνήθιστα ήσυχο για την πλατεία Δούρου του Χαλανδρίου, όπου μέναμε. Με είχε εντυπωσιάσει η ησυχία. Ο πατέρας μου είχε ένα μεγάλο ραδιόφωνο-έπιπλο, με πικάπ που ήταν χαλασμένο σχεδόν πάντα, και του είχε

προσαρτήσει ένα μεγάλο, μάλλον χάλκινο, σύρμα, που έπαιζε το ρόλο κεραίας. Έτσι, από το πρώτο κιόλας βράδυ του πραξικοπήματος, είχε βρει στα βραχέα κύματα τον σταθμό του BBC, που εξέπεμπε κάθε λίγη ώρα από το Λονδίνο και στα Ελληνικά, και μάθαινε έτσι τι είχε γίνει στην Ελλάδα, από μια ανεξάρτητη πηγή. Αν δεν κάνω λάθος, η εκπομπή ξεκινούσε με τον ήχο του μεγάλου ρολογιού που είναι στο κτίριο της Βρετανικής βουλής και μετά άκουγες «Εδώ Λονδίνο» και μια χαρακτηριστική μουσική, μάλλον χαρούμενη. Φαντάζομαι ότι δεν θα ήταν η πρώτη φορά που ο πατέρας μου θα άκουγε το Λονδίνο, για να μάθει τι γίνεται στην Ελλάδα. Σε όλη την διάρκεια της «κατοχής» οι Έλληνες που είχαν σχέση με το απελευθερωτικό κίνημα (Ε.Α.Μ.), σαν το πατέρα μου που ήταν από τους οργανωτές της οργάνωσης του Ε.Α.Μ. του Μουζακίου (αλλά φαντάζομαι και άλλοι υπερβολικά(;) περίεργοι), μαθαίνανε για το τι γίνεται στην Ελλάδα και στα μέτωπα του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, από τον ραδιοφωνικό σταθμό του Λονδίνου, με σοβαρό κίνδυνο για την ελευθερία τους, γιατί οι γερμανικές αρχές είχαν απαγορεύσει αυστηρά την λειτουργία ραδιοφώνων.

Αργότερα, σ' όλη την διάρκεια της δικτατορίας, αν και ήταν επικίνδυνο να μάθει η αστυνομία ότι ακούει κάποιος ξένους σταθμούς, κι έτσι να θεωρηθεί ανατρεπτικό στοιχείο με τις ανάλογες συνέπειες, ο πατέρας μου άκουγε για το τι γινόταν στην Ελλάδα και από άλλους σταθμούς του εξωτερικού, όπως την Ντόυτσε Βέλε (Deutsche Welle), της Μόσχας και των Τιράνων. Νομίζω ότι ο ραδιοσταθμός της Μόσχας που εξέπεμπε στα Ελληνικά ξεκινούσε το ελληνικό πρόγραμμα με μουσική από το τραγούδι «Καταχνιά» του Χρήστου Λεοντή, ενώ ο σταθμός των Τιράνων με την «Διεθνή». Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση εκείνη την εποχή με τις ειδήσεις από τους σταθμούς αυτών των κομμουνιστικών (όπως τις λέγανε τότε) χωρών, ήταν ότι μιλάγανε συνέχεια με νούμερα για την αύξηση της παραγωγής διαφόρων βιομηχανικών ή αγροτικών προϊόντων, όπως το ατσάλι, το κάρβουνο, το σιτάρι, το ρύζι κλπ. Ακούγοντας ειδήσεις από τους ελληνικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς (Πρώτο και Δεύτερο Πρόγραμμα και Υπηρεσία Ενημερώσεως Ενόπλων Δυνάμεων, το «Ενόπλων» όπως το έλεγε η μάνα μου, γιατί το Τρίτο Πρόγραμμα δεν είχε ειδήσεις) δεν άκουγες ποτέ νούμερα για την αύξηση της παραγωγής ή αν άκουγες, αυτό δεν θα γινόταν συχνά, για να μην το θυμάμαι καθόλου. Με τσάντιζε αυτή η συνεχής παράθεση αριθμών τότε αλλά δεν καταλάβαινα την προπαγανδιστική της αξία. Πολύ αργότερα έμαθα ότι στις κομμουνιστικές χώρες η επιτυχία της κυβέρνησης και η ευτυχία του κόσμου μετριόταν με την αύξηση της παραγωγής κάποιων βασικών αγροτικών και βιομηχανικών αγαθών, παραγωγής που δεν έπρεπε να αυξηθεί λιγότερο από όσο προέβλεπαν τα κρατικά σχέδια («πλάνα»). Αν δεν αυξανόταν τουλάχιστον όσο προβλέπανε τα σχέδια, οι αρμόδιοι για την υλοποίηση τους διωκόντουσαν για την ανεπάρκειά τους και πολλές φορές χαρακτηριζόντουσαν σαν σαμποτέρ και καταλήγανε στην φυλακή ή στην εξορία. Γι αυτό και ακόμη αν δεν καλυπτόντουσαν τα πλάνα, οι αρμόδιοι για την υλοποίησή τους το κρύβανε από τους ανωτέρους τους για να μην υποστούν τις συνέπειες. Έτσι η πραγματικότητα κρυβόταν από το κοινό και το κοινό άκουγε στις ειδήσεις ότι το κομμουνιστικό καθεστώς έκανε την χώρα όλο και πιο πλούσια.

Εκτός από ειδήσεις, οι ελληνικοί ραδιοφωνικοί σταθμοί στην διάρκεια της δικτατορίας, αλλά και προηγούμενα, βάζανε τραγούδια από το ρεπερτόριο της λεγόμενης «ελαφράς»

μουσικής, όπως τα τραγούδια του Μάνου Χατζηδάκη, ή τραγούδια από τον ελληνικό κινηματογράφο, όπως του Σταύρου Ξαρχάκου, και κάποτε τα λεγόμενα «αρχοντορεμπέτικα», που τότε ήταν γνωστά σαν «λαϊκά» τραγούδια. Κυρίως όμως, τα λαϊκά τραγούδια που έβαζε το ραδιόφωνο ήταν τα τραγούδια των κοσμικών κέντρων της εποχής, όπως τραγούδια του Λοΐζου και τα τραγούδια που τραγουδούσε ο Κόκοτας, ο Καλατζής, ο Πουλόπουλος, η Μοσχολιού και ο Μπιθικώτσης. Δεν θυμάμαι να βάζανε ρεμπέτικα ή βαριά λαϊκά, σαν του Καζαντζίδη και του Μανώλη Αγγελόπουλου, του Πρόδρομου Τσαουσάκη ή της Γιώτας Λύδιας. Άντε να βάζανε μερικά του Βασίλη Τσιτσάνη και ελάχιστα του μάρκου Βαμβακάρη. Ιδιαίτερη πέραση είχε τότε και το «Νέο Κύμα» που εμφανίστηκε πριν από την δικτατορία με συνθέτες όπως ο Γιάννης Σπανός. Γενικά, δεν κυκλοφορούσε σαβούρα στο ραδιόφωνο, όπως από τότε που εμφανίστηκαν τα σκυλάδικα, μετά την δικτατορία. Ο Μίκης Θεοδωράκης ήταν απαγορευμένος και τον πρωτοάκουσα στην διάρκεια της δικτατορίας από δίσκο που κυκλοφορούσε παράνομα. Από τον Διονύση Σαββόπουλο θυμάμαι να άκουγα μόνο το τραγούδι «Ντιρλαντά». Εμφανιζόντουσαν όμως κατά καιρούς παράνομοι ραδιοσταθμοί, οι οποίοι ήταν γνωστοί σαν «ερασιτεχνικοί». Αυτοί βάζανε βαριά λαϊκά ή μουσική ροκ, μέχρι να τους βρουν τα ραδιογωνιόμετρα της αστυνομίας και να τους κλείσουν, οδηγώντας κάποιες φορές και στην φυλακή αυτούς που τους λειτουργούσαν. Έναν τέτοιο είχε φτιάξει ένας γείτονάς μας που ήταν παιδικός μας φίλος, γιατί έμενε κι αυτός στην πλατεία Δούρου και ήταν λίγο μεγαλύτερος από τον αδελφό μου, ο Σταύρος. Εξέπεμψε ροκ μουσική από την ταράτσα της πολυκατοικίας του αλλά μετά από κάποιες ώρες, ή μια μέρα, σταμάτησε, γιατί το έμαθε ο πατέρας του και του απαγόρεψε να εκπέμπει για να μην τον πιάσει η αστυνομία. Από ερασιτεχνικούς σταθμούς είχα ακούσει τραγούδια του Σαββόπουλου, εκτός από το «Ντιρλαντά».

Γενικά όμως στην οικογένειά μου, κατά την δεκαετία του 1960, δεν ακούγαμε πολύ ραδιόφωνο. Ακούγαμε κυρίως το βράδυ, που μαζευόμασταν όλοι στο σπίτι. Την ημέρα, όσο ακόμα φώτιζε, και εγώ και ο αδελφός μου ήμασταν έξω και παίζαμε. Εγώ θυμάμαι ότι είχα κάνει μια συμφωνία με την μάνα μου ότι τα μαθήματα του δημοτικού σχολείου, που έπρεπε να κάνω στο σπίτι, θα τα έκανα μετά τις οχτώ το βράδυ, εκτός βέβαια από τον χειμώνα που νύχτωνε νωρίς και δεν μπορούσαμε να μένουμε έξω την νύχτα. Ο πατέρας μου, πάντως, κι εμείς μαζί του αναγκαστικά, γιατί δεν μπορούσαμε να θορυβούμε, άκουγε επιλεγμένες εκπομπές από το ραδιόφωνο, όπως «Το θέατρο της Κυριακής» και «Το θέατρο της Δευτέρας» ή μια εκπομπή που κάποιος διάβαζε βιβλία. Συγκεκριμένα θυμάμαι όλη τη οικογένεια να κάθεται και να ακούει από το ραδιόφωνο τους «Μαυρόλυκους» του Θανάση Πετσάλη-Διομήδη. Αλλά θυμάμαι και κάποιες φάσεις που ο πατέρας μου δεν είχε τι να κάνει στο γραφείο του εργοστασίου και άκουγε από το «τρανζίστορ» (όπως λέγανε τα μικρά φορητά ραδιοφωνάκια με μπαταρίες που είχαν εμφανιστεί εκείνη την εποχή) την μακροχρόνια σειρά εκπομπών «Το σπίτι των ανέμων». Αυτή η σειρά, όπως και η «Πικρή μικρή μου αγάπη», είχε πολύ πέραση εκείνη την εποχή και την άκουγαν οι νοικοκυρές που περνάγανε την ημέρα τους στο σπίτι, κάνοντας δουλειές του σπιτιού.

Διακοπές στην Καλλιθέα με «Καραγκιόζη», υπαίθριο θέατρο και βόλτες στο αεροδρόμιο

Δεν θυμάμαι πότε έκανα διακοπές στο σπίτι της γιαγιάς μου στην Καλλιθέα. Αυτό πρέπει να έγινε όταν τελείωσα την πέμπτη ή την έκτη τάξη του δημοτικού. Έτσι είχα την ευκαιρία να γνωρίσω για τα καλά το πατρικό της μάνας μου, το οποίο περιγράφω παραπάνω. Εκείνη την εποχή δεν είχε παντρευτεί ακόμα ο μικρός αδελφός της μάνας μου, ο Χρήστος, αν και ήταν αρκετά μεγάλος σε ηλικία, και έμενε με την μάνα του. Αυτός όλη την ημέρα έλειπε και εγώ περνούσα την ημέρα με την γιαγιά μου. Δεν θυμάμαι αν είχα πάρει μαζί μου παιδικά περιοδικά να διαβάσω, όπως τον «Μικρό Ήρωα», τον «Μικρό Σερίφη» ή τον «Μικρό Καουμπόη» που ήταν τότε της μόδας, όπως και τα περιοδικά με κόμικς σαν τα «Κλασσικά Εικονογραφημένα», τα «Καλύτερα Κόμικς» και τα «Γέλιο και Χαρά». Αλλά, γενικά, διάβαζα αρκετά τέτοια περιοδικά, όταν πήγαινα στο δημοτικό. Διάβαζα και βιβλία, που ήταν κλασσικά μυθιστορήματα σε διασκευή για παιδιά. Δεν κατάλαβα ποτέ γιατί κάνανε αυτές τις διασκευές και δεν μεταφράζανε τα βιβλία όπως ήτανε, για να αποκτήσουμε μια σωστή επαφή με την λογοτεχνία και όχι μια επαφή που ικανοποιούσε τα λογοκριτικά καπρίτσια του κάθε διασκευαστή. Τα βιβλία που διάβαζα ήταν συνήθως των εκδόσεων «Άγκυρα» με έγχρωμα ιλουστρασιόν σκληρά εξώφυλλα. Εκείνη την εποχή πρωτοδιάβασα και ένα από τα πιο διάσημα μυθιστορήματα, τους «Άθλιους» του Βίκτωρος Ουγκώ, και αυτό σε διασκευή από τις εκδόσεις «Μίνως». Το ξαναδιάβασα ολοκληρωμένο σε ηλικία 17 χρονών, όταν είχα τελειώσει την πέμπτη τάξη του εξατάξιου γυμνάσιου. Με είχε συγκινήσει αφάνταστα, άσχετα αν ένα τέτοιο μυθιστόρημα δεν αξίζει να το διαβάζει κανείς σε μεγάλη ηλικία, όπως μας είχε πει κι ένας καθηγητής της Παντείου, που συνιστούσε στους φοιτητές να διαβάζουν και κανένα άλλο βιβλίο, στον ελεύθερο χρόνο τους, και όχι μόνο τα βιβλία της σχολής, που ήταν αναγκασμένοι να διαβάζουν. Ήξερε, φαίνεται, ότι οι Έλληνες δεν διαβάζουν βιβλία πολύ, αντίθετα προς τους λαούς της Δυτικής Ευρώπης.

Κοντά στο σπίτι της γιαγιάς μου υπήρχε ένας τεράστιος βράχος, που σήμερα έχουν δίπλα του φτιάξει το ποδοσφαιρικό γήπεδο της Καλλιθέας, και ένα πάρκο. Τον έβλεπα κάθε φορά που η μάνα μου με πήγαινε στο σπίτι της γιαγιάς μου, οπότε, όταν έμεινα σε αυτό το σπίτι, κάποια μέρα είπα στην γιαγιά μου να τον ανεβώ. Η γιαγιά μου δεν με άφησε και όταν την ρώτησα γιατί, μου είπε ότι έχει νεράιδες! Το έλεγε με τέτοια σιγουριά η γιαγιά μου, που, μολονότι μου φαινόταν υπερβολικό, είχα αρχίσει να αναρωτιέμαι μήπως δεν είναι ψέμα! Τόσο βλάκας ήμουνα. Πάντως, μπορεί να μην ανέβηκα στον βράχο τότε αλλά στην βάση του παρακολούθησα μια θεατρική παράσταση μαζί με την γιαγιά μου, την «Δίκη του Κολοκοτρώνη». Ίσως να ήταν και η πρώτη θεατρική παράσταση που είδα ποτέ, γιατί οι γονείς μου δεν με πηγαίνανε στο θέατρο. Μια άλλη παράσταση που είχα παρακολουθήσει τότε, ήταν μια παράσταση του «θεάτρου σκιών», του γνωστού ως «Καραγκιόζη». Στην παράσταση αυτή μας είχε πάει ο θείος μου με το αυτοκίνητό του, ένα Ντεκαβέ (DKV), το οποίο είχε αγοράσει μεταχειρισμένο, όπως μεταχειρισμένο είχε αγοράσει και ο αδελφός του πατέρα μου το Opel του. Μέχρι τότε δεν είχα ξαναδεί «Καραγκιόζη». Ο θείος μου θυμάμαι ότι δεν με είχε πάει

μόνο σε αυτήν την παράσταση. Με πήγαινε συχνά βόλτες με το αυτοκίνητο. Μερικές φορές με πήγαινε στο αεροδρόμιο, που ήταν τότε δίπλα στην θάλασσα, για να δούμε τα αεροπλάνα να απογειώνονται, και άλλες με έπαιρνε μαζί του για να γυρίσει τα μαγαζιά και τα σπίτια των πελατών του, οι οποίοι τον είχανε πληρώσει με γραμμάτια και τα γραμμάτια αυτά είχαν «διαμαρτυρηθεί». Τους ζητούσε να του δώσουν τα λεφτά που του χρωστούσαν με την απειλή να τους βάλει φυλακή. Αλλά θυμάμαι ότι ο θείος μου αυτός με πήγαινε βόλτες και προτού πάρει αυτοκίνητο. Με πήγαινε με ένα μηχανάκι τύπου Vespa που είχε αγοράσει τότε. Πρέπει να με αγαπούσε εκείνη την εποχή ο θείος μου αυτός, γιατί θυμάμαι ότι δικό του δώρο ήταν το πρώτο τρανζιστοράκι που απέχτησα στην ζωή μου, όπως και το πρώτο ρολόι. Πολύ αργότερα πάψαμε να τα πηγαίνουμε καλά μεταξύ μας κι έτσι, για πολλά χρόνια προτού πεθάνει, δεν πήγαινα στο σπίτι του.

Διακοπές στο λαϊκό δυτικό προάστιο της Αθήνας Πετρούπολη

Ένα άλλο καλοκαίρι, το προηγούμενο ή το επόμενο από αυτό που είχα μείνει με την γιαγιά μου, είχα κάνει διακοπές στο σπίτι της θείας μου, της μικρής αδελφής της μάνας μου, στην Πετρούπολη. Τότε στην θεία μου έμενε συνήθως και η γιαγιά μου, για να της φυλάει τα παιδιά (δύο κόρες) που ήτανε μικρά, επειδή η θεία μου δούλευε στο μαγαζί του άντρα της, που πουλούσε είδη ρουχισμού, υφάσματα, είδη ραπτικής και άλλα σχετικά, τα οποία ενδιαφέρανε τις νοικοκυρές. Νομίζω πάνω από την βιτρίνα του είχε μια μεγάλη διαφήμιση των κλωστών «Πεταλούδα» και στην βιτρίνα πρέπει να έγραφε «Νεωτερισμοί». Εγώ στο σπίτι της θείας μου έπαιζα με τις ξαδέλφες μου, που ήταν μερικά χρόνια μικρότερές μου, στα μακρόστενα μπαλκόνια του διαμερίσματος, τα οποία το περιτριγύριζαν και ένα μέρος τους ήταν πάνω από τον κεντρικό δρόμο. Ήταν κατάλληλα για παιδικό ποδήλατο. Πρέπει να είχα μείνει στην θεία μου καμιά δεκαπενταριά μέρες. Παρόλα αυτά, όταν μετά από καμιά δεκαριά χρόνια είχα ρωτήσει τις ξαδέλφες μου αν θυμόντουσαν την περίοδο αυτή, αυτές δεν θυμόντουσαν τίποτα. Τότε κατάλαβα πόσο φορτώνονται με παραστάσεις τα παιδιά από μικρά, με συνέπεια κάποιες ασυνήθιστες εμπειρίες τους να κρύβονται στο υποσυνείδητο.

Το ονειρικό ταξίδι στις σεισμόπληκτες Κεφαλλονιά και Ιθάκη το 1964

Τα δύο καλοκαίρια που έκανα διακοπές στις συγγένισσές μου θα μου μείνουν αξέχαστα, γιατί συνήθως τα καλοκαίρια, όσο ήμουνα στο δημοτικό, δεν πηγαίναμε πουθενά. Όταν όμως πηγαίναμε, πηγαίναμε σε μέρη που αξίζανε τον κόπο. Ο πατέρας μου ήξερε να διαλέγει. Το πρώτο μακρινό μας ταξίδι ήταν το 1964 στην Κεφαλονιά. Τότε ήμουν οχτώ χρονών και ο αδελφός μου δέκα. Είχαμε μείνει στην Σάμη, σε ένα φτηνό ξενοδοχείο, όπου ο ξενοδόχος είχε προσθέσει δυο κρεβάτια στο δίκλινο που είχε κλείσει ο πατέρας μου κι έτσι κοιμόμασταν τέσσερεις σε ένα δωμάτιο. Την εποχή εκείνη η Κεφαλονιά δεν είχε τον πολύ τουρισμό που έχει τώρα και ήταν πολύ ήσυχη. Πρέπει να ήταν η πρώτη φορά που είχα μείνει σε ξενοδοχείο

και έτρωγα σε εστιατόριο, και μου άρεσε πολύ αυτή η περιποίηση. Αυτό που μου είχε κάνει περισσότερο εντύπωση από την Κεφαλονιά τότε δεν ήταν τα εντυπωσιακά σπήλαια με σταλακτίτες και σταλαγμίτες που είχαμε επισκεφθεί (το Δρογκαράτη και το Μελισσάνη), αλλά τα πάμπολλα διώροφα σπίτια που ήταν ερείπια. Τα σπίτια αυτά πρέπει να είχανε εγκαταλειφθεί μετά τους καταστροφικότατους σεισμούς του 1953, και τα στα 11 χρόνια που είχαν μεσολαβήσει από τότε, οι ιδιοκτήτες τους να είχανε φύγει αναζητώντας μια καλύτερη τύχη μακριά από την Κεφαλονιά. Ξαναείδα καναδυό τέτοια, πάρα πολλά χρόνια αργότερα, στο Φισκάρδο, στα βόρεια παράλια της Κεφαλονιάς. Μάλιστα από τα ερείπια που επισκέφθηκα τότε στο Φισκάρδο, πήρα κι ένα τετράδιο Αριθμητικής μιας κοπέλας που τότε, το 1953 που γίνανε οι σεισμοί, πήγαινε μάλλον στην τελευταία τάξη του δημοτικού. Κάτι άλλο, που δεν θα ξεχάσω ποτέ, είναι κάποια φάση που περνάγαμε μαζί με τον πατέρα μου κοντά από ένα νεκροταφείο με πολύ ωραία θέα στη θάλασσα, γιατί ήταν ψηλά, και ο πατέρας μου είχε εκφράσει την επιθυμία να ταφεί σε τέτοιο νεκροταφείο με θέα, όταν πέθαινε. Δεν θάφτηκε, βέβαια, αλλά κι τι νόημα θα είχε, αφού οι πεθαμένοι δεν βλέπουν τίποτα;

Το δεύτερο μακρινό ταξίδι που έχει μείνει στην μνήμη μου είναι το ταξίδι στο Μέτσοβο, που κάναμε το 1969, όταν είχα τελειώσει την πρώτη γυμνασίου. Προτού μιλήσω γι αυτό, θα ήθελα να μιλήσω και για τα καλοκαίρια στο σπίτι της πλατείας Δούρου, πριν ακόμα πάω στο γυμνάσιο. Μετά θα μιλήσω για το γυμνάσιο και μετά για το ταξίδι στο Μέτσοβο.

Ο θερινός κινηματογράφος απέναντι από το σπίτι μου, τα παιδιά που κρεμόντουσαν από τον τοίχο ή αναβαίνανε στο δέντρο για να δούνε ταινία δωρεάν, ο βρωμόστομος πιτσιρικάς

Το σπίτι στην πλατεία Δούρου είχε την ιδιαιτερότητα ότι ήταν απέναντι από έναν θερινό κινηματογράφο, από τον οποίο το χώριζε ο δρόμος και ένα υπερυψωμένο από τον δρόμο μεγάλο οικόπεδο. Ο κινηματογράφος, η «Τιτάνια», βρισκόταν σε αυτό το υπερυψωμένο οικόπεδο, το οποίο ήταν κι περιφραγμένο με συρματόπλεγμα. Όμως το συρματόπλεγμα είχε μια μεγάλη τρύπα και από κει μπορούσε να μπει κανείς στο οικόπεδο, με αποτέλεσμα, οι πιτσιρικάδες που είχαν την διάθεση να κρεμαστούν από τους τσιμεντόλιθους που περιέβαλλαν τον θερινό κινηματογράφο, για να δουν ταινία, μπορούσαν εύκολα να το κάνουν. Οι πιτσιρικάδες είχαν κάνει τρύπες στους τσιμεντόλιθους και πατώντας στις τρύπες φτάνανε μέχρι την κορυφή τους, όπου ξεκινούσε ένα ξύλινο πλέγμα με πηχάκια χιαστί, ύψους ενός μέτρου περίπου. Μέσα από τα κενά των πήχεων οι πιτσιρικάδες μπορούσαν να βλέπουν τσάμπα κινηματογράφο με τον φόβο πάντα στην καρδιά. Φοβόντουσαν τον ιδιοκτήτη του κινηματογράφου, τον κ. Σωφρόνη (νομίζω), ο οποίος έκανε εφόδους κατά διαστήματα και έδιωχνε τους πιτσιρικάδες. Πιτσιρικάδες ανέβαιναν και στην ταράτσα ενός ισογείου, γειτονικού προς τον κινηματογράφο, συγκροτήματος καταστημάτων και από κει ξαπλωμένοι βλέπανε τσάμπα κινηματογράφο. Και αυτούς κυνηγούσε ο ιδιοκτήτης του κινηματογράφου

και έτυχε, σε κάποια φάση, μεταξύ τους να είμαι κι εγώ. Και ενώ οι άλλοι είχαν πηδήξει γρήγορα από την ταράτσα και είχανε φύγει, εγώ δεν πρόλαβα να φύγω από το γειτονικό προς τον κινηματογράφο οικόπεδο και με έπιασε ο ιδιοκτήτης. Με είχε αρπάξει, θυμάμαι, από το χέρι και με τραβούσε λέγοντας ότι θα με πάει στην αστυνομία. Τι κλάμα είχα ρίξει τότε… Και πόσο είχα φοβηθεί… Τελικά, ο ιδιοκτήτης με άφησε και, τότε, σκεφτόμουνα ότι φτηνά την γλύτωσα. Δεν ήξερα ότι δεν είχα κάνει κανένα αδίκημα και η αστυνομία δεν θα μου έκανε τίποτα!

Άλλοι πιτσιρικάδες, για να γλυτώνουν το κυνηγητό, ανέβαιναν σε κάτι πελώριους ευκαλύπτους που βρισκόντουσαν στο πεζοδρόμιο του δρόμου που περνούσε μεταξύ του οικοπέδου και του σπιτιού μας. Είχαν καρφώσει μεγάλες πρόκες στους κορμούς των ευκαλύπτων και είχαν φτιάξει ένα είδος σκάλας που έφτανε μέχρι τα ψηλά κλαδιά των ευκαλύπτων, όπου καθόντουσαν και βλέπανε τσάμπα κινηματογράφο. Υπήρχαν, όμως, και μερικοί πιτσιρικάδες που δεν μπορούσαν να πιάσουν τις καλύτερες θέσεις των λαθροθεατών και γι αυτό περιοριζόντουσαν να ανεβαίνουν στους πυλώνες που συγκρατούσαν την σιδερένια πόρτα, που οδηγούσε στην μπροστινή πλευρά του κτιρίου, όπου βρισκόταν το σπίτι μου. Από κει μπορούσε να βλέπει κανείς μόνο το ένα τρίτο της οθόνης του κινηματογράφου και συγκεκριμένα το πάνω ένα τρίτο της οθόνης. Για τους πιτσιρικάδες αυτούς, που δεν είχαν τίποτα καλύτερο να κάνουν, και αυτό ήταν αρκετό. Έλα, όμως, που εγώ θεωρούσα ότι οι πυλώνες αυτοί ανήκανε στο σπίτι μου και γι αυτό είχα δικαίωμα να διώχνω τους πιτσιρικάδες! Αν και φοβόμουνα να τα βάλω μαζί τους, σε κάποια φάση μπλέχτηκα σε καυγά με έναν από αυτούς. Ήταν πιο κοντός από μένα, όμως είχε τόσο άσχημη γλώσσα που με είχε τρομάξει. Έτυχε όμως εκείνη την ημέρα να βρίσκεται προαύλιο του σπιτιού μου ένας αρκετά μεγαλόσωμος φίλος μου που όταν τον ρώτησα αν θα με υποστηρίξει, αν δεν τα έβγαζα πέρα με τον αλητάκο, μου είχε πει το ναι. Έτσι πλακώθηκα με τον βρωμόστομο πιτσιρικά, τον έριξα κάτω και χτυπούσα το κεφάλι του στο πεζοδρόμιο! Μπορεί να έβγαλα το άχτι μου, όμως, ήδη από τότε, θεωρώ υπερβολικό το ξέσπασμά μου.

Ο πυλώνας της πόρτας της εισόδου στο κτίριο που ήταν το σπίτι μου, για τον οποίο «πλακώθηκα» με τον αθυρόστομο πιτσιρικά. Μπροστά ο πατέρας μου.

Τέλος πάντων, κι εγώ είχα ανέβει σε κάποια φάση τους τσιμεντόλιθους για να δω τσάμπα κινηματόγραφο και, σε κάποια φάση, θυμάμαι τον εαυτό μου να προσπαθεί να δει κινηματογράφο από την κάτω χαραμάδα μιας πόρτας του κινηματογράφου, που έβγαζε στο οικόπεδο και χρησίμευε σαν έξοδος κινδύνου. Η πόρτα αυτή δεν άνοιγε ποτέ. Όμως για να δεις από την χαραμάδα μεταξύ αυτής και του εδάφους, έπρεπε να ξαπλώσεις στο έδαφος. Αλλά και πάλι δεν έβλεπες καλά, γιατί ήταν δίπλα στην οθόνη και γι αυτό έβλεπες την οθόνη από υπερβολικά πλάγια.

Το υπερυψωμένο οικόπεδο απέναντι από το σπίτι μου με την έξοδο κινδύνου του κινηματογράφου που δεν άνοιγε ποτέ και ο τοίχος με τους τσιμεντόλιθους, όπου σκαρφαλώναμε καθώς και η ξύλινη σχάρα της κορυφής του τοίχου, από την οποία βλέπαμε τσάμπα κινηματογράφο. Πάνω από την πόρτα η οθόνη. Με τα χιόνια στα χέρια εγώ και ο αδελφός μου.

Και σε κάποια άλλη φάση, θυμάμαι τον εαυτό μου να έχει ανέβει στην ταράτσα της πολυκατοικίας, όπου έμενε ο Σταύρος, ο φίλος του αδελφού μου, και να προσπαθώ να δω από κει τσάμπα κινηματογράφο. Όμως ήταν τόσο μακριά που ούτε άκουγες τι λέγανε οι ηθοποιοί ούτε μπορούσες να διαβάσεις τους υπότιτλους της ταινίας. Νομίζω ότι, σε εκείνη την φάση, είχα προσπαθήσει να δω το καουμπόικο «Η μονομαχία στο Ελ Πάσο».

Αλλά και να μην ήθελα να δω κινηματογράφο τσάμπα, ήθελα δεν ήθελα, τον άκουγα όλα τα βράδια του καλοκαιριού και από την βεράντα, μπροστά από την είσοδο του σπιτιού μου, έβλεπα το ένα τρίτο της οθόνης. Αρκετά θορυβώδες σπίτι δηλαδή, αν και τότε ήμουνα μικρός και το τελευταίο πράγμα που με απασχολούσε ήταν ο θόρυβος.

Η αφόρητη ζέστη του καλοκαιριού, τα Αγγλικά και η αριστούχος μαθήτρια Νατάσα

Για μένα, το χειρότερο πράγμα από τα καλοκαίρια που περνούσα στο σπίτι, ήταν η ζέστη. Εκείνη την εποχή, εκτός από τηλεόραση που δεν υπήρχε και γι αυτό ο κινηματογράφος εντυπωσίαζε τόσο, τα σπίτια δεν είχανε και αιρκοντίσιον, γιατί τα αιρκοντίσιον ήταν υπερβολικά ακριβά. Θυμάμαι κάτι μεσημέρια του καλοκαιριού που όλη η οικογένειά μου, για να δροσιστεί, ξάπλωνε στο πάτωμα του κεντρικού διαδρόμου του σπιτιού μου. Το πάτωμα ήταν από χρωματιστά μικρά πλακάκια, διαφορετικά για κάθε δωμάτιο. Εγώ θυμάμαι τον εαυτό μου ξαπλωμένο στο πάτωμα να διαβάζω το βιβλίο «Τα τέκνα του πλοιάρχου Γκραντ» του Ιούλιου Βερν, το οποίο μου είχε δανείσει η Νατάσα. Ποια ήταν τότε η Νατάσσα; Η Νατάσα ήταν ανηψιά της νηπιαγωγού μου και του αγωνιστή των Ιουλιανών Σπύρου Προβατά και μαζί της, εγώ και ο αδελφός μου, κάναμε για δύο χρόνια ιδιαίτερα μαθήματα Αγγλικών, τα οποία μας παρέδιδε η δεσποινίς Τέτα. Η Νατάσα ήταν το πρότυπο μαθήτριας εκείνη την εποχή, όμορφη, με εξαιρετικά φροντισμένη εμφάνιση, αριστούχος στα μαθήματα του σχολείου, πάντα στην ώρα της και διαβασμένη στο μάθημα των Αγγλικών. Πρέπει να ήταν μοναχοκόρη, αν θυμάμαι καλά, και ο πατέρας ήταν πολιτικός μηχανικός. Μια φορά που είχα πάει στο σπίτι της για κάποια δουλειά δική της, είδα μια τεράστια, για τα δεδομένα της εποχής, σπιτική βιβλιοθήκη. Μάλλον σε αυτήν θα βρήκα το βιβλίο του Ιούλιου Βερν που ανέφερα παραπάνω, το οποίο ήταν τρεις τόμοι. Με πολιτικό μηχανικό πατέρα και τόσο επιμελής στο σχολείο, με αριστερούς συγγενείς, που σαν αριστεροί έδιναν ιδιαίτερη σημασία στην μόρφωση, δεν είναι τυχαίο ότι η Νατάσα, όταν τελείωσε το εξατάξιο γυμνάσιο, πέρασε στην πιο δύσκολη ανώτατη σχολή της χώρας: Στην Αρχιτεκτονική του Ε.Μ.Π. (Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο). Με νοσταλγία θυμάμαι εκείνη την εποχή που η Νατάσα ερχότανε στο σπίτι μας και περιμέναμε μαζί την δεσποινίδα Τέτα που την λέγαμε, όπως όλες τις δασκάλες, «κυρία» Τέτα. Ιδιαίτερα μαθήματα έκανα όταν πήγαινα στην πέμπτη και στην έκτη δημοτικού. Κατόπιν, ο πατέρας μου μας έγραψε σε φροντιστήριο για να μάθουμε Αγγλικά, όπου πήγα τα επόμενα τρία χρόνια. Νομίζω, ότι αν έμαθα τελικά Εγγλέζικα, αυτό οφείλεται στο ότι ξεκίνησα σωστά, με ιδιαίτερα μαθήματα. Αν πήγαινα από την αρχή σε φροντιστήριο, τα Εγγλέζικά μου θα μένανε πολύ φτωχά. Από εκείνη την εποχή, την κυρία Τέτα την είδα μία ακόμη φορά μόνο: Είχε πέσει η δικτατορία και είχε γυρίσει προσωρινά από το Παρίσι, όπου είχε καταφύγει κατά την διάρκειά της, ο Σπύρος, ο Προβατάς. Είχε κάνει ένα πέρασμα από το σπίτι μας της πλατείας Δούρου, μαζί με την κυρία Τέτα. Έτσι έμαθα ότι η κυρία Τέτα τα είχε φτιάξει μαζί του και βρισκόντουσαν μαζί στο Παρίσι. Δεν ρώτησα αν είχανε σχέσεις ήδη από την εποχή που η κυρία Τέτα μας έκανε ιδιαίτερα μαθήματα Αγγλικών. Ουδέποτε στην ζωή μου δεν υπήρξα αδιάκριτος και γι αυτό δεν θα μπορούσα να κάνω ποτέ τέτοιες ερωτήσεις.

«Καλώς ήρθε το δολλάριο»: Οι Ελληνοαμερικάνοι συγγενείς

Κάτι άλλο που αξίζει να αναφέρω για την περίοδο που ήμουνα ακόμη παιδί, είναι οι Ελληνοαμερικανοί συγγενείς μας. Ο πατέρας μου είχε δύο ξαδέλφες, την Ρίνα και την Βάσω, οι οποίες είχαν φύγει από τα Τρίκαλα και είχαν πάει στις Η.Π.Α. στις αρχές της δεκαετίας του 1920. Εκεί δουλέψανε, «προκόψανε», παντρευτήκανε Έλληνες μετανάστες και κάνανε παιδιά και εγγόνια. Η μία, μάλιστα, η Ρίνα, παντρεύτηκε δύο φορές, την δεύτερη Βενεζουελανό μετανάστη. Αυτές οι ξαδέλφες ερχόντουσαν κατά καιρούς, μαζί με την οικογένειά τους, στην Ελλάδα για διακοπές. Μάλιστα, όσο ζούσε ο παππούς μου, ο πατέρας του πατέρα μου, στέλνανε και λεφτά (δολάρια μέσα σε επιστολικό φάκελο).

Στο πρώτο σπίτι μας στο Χαλάνδρι (της Κατίνας) με την Βάσω από την Αμερική. Από αριστερά προς τα δεξιά: Ο θείος μου ο Μέλτος με τον αδελφό μου, ο πατέρας του και παππούς μου Ηλίας, ο γιος της Βάσως, η μάνα μου, η Βάσω και ο άντρας της.

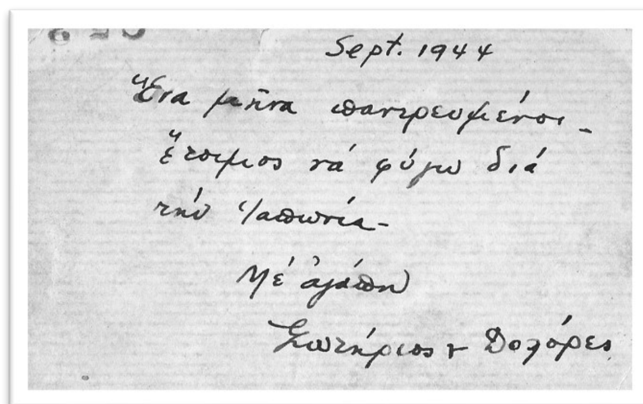
Αργότερα, ένα από τα παιδιά τους, ο Σωτήρης ο Πάνος (παιδί από τον πρώτο άντρα της Ρίνας), που τον λέγαμε Σπάϊκ, κάθε φορά που ερχόταν στην Ελλάδα, έφερνε δώρα και σε μένα και στον αδελφό μου. Όταν ήμασταν μικροί μας είχε φέρει, θυμάμαι, σε μένα ένα αεροβόλο όπλο που πετούσε φελλούς και στον αδελφό μου ένα φλίπερ. Αργότερα μας έφερνε αμερικάνικα βιβλία που είχαν σχέση με την γεωγραφία ή την ιστορία των Η.Π.Α. Για μένα αυτά τα βιβλία ήταν εντυπωσιακά, γιατί είχαν έγχρωμα εξώφυλλα και ένθετες έγχρωμες φωτογραφίες, που δεν έβρισκες τότε σε ελληνικά βιβλία, γιατί δεν είχε εξελιχτεί ακόμα τόσο η εκτυπωτική τεχνολογία στην Ελλάδα. Αλλά και ο πατέρας μου στάθηκε εντάξει στον Σπάικ. Του έδωσε ένα σημαντικό οικογενειακό κειμήλιο, ένα γιαταγάνι, το οποίο φύλαγε σε ένα

μακρόστενο σεντούκι που είχε φέρει μαζί του, όταν μετακόμισε οριστικά από τα Τρίκαλα στην Αθήνα. Σύμφωνα με τον πατέρα μου, το γιαταγάνι αυτό ανήκε σε κάποιον πιο κοντινό συγγενή του Σπάικ, από ότι στον πατέρα μου. Επίσης, κάθε φορά που ερχόταν ο Σπάικ στην Ελλάδα, ο πατέρας μου του έκανε το τραπέζι, όπως και σε όλους τους Ελληνοαμερικάνους συγγενείς μας, στις καλύτερες κοσμικές ταβέρνες του Χαλανδρίου. Η καλύτερη από αυτές ήταν μία στην αρχή της λεωφόρου Πεντέλης, κοντά στην πλατεία Δούρου, που την άκουγα σαν ταβέρνα του Γιαννόπουλου. Καλοκαίρι μόνο πηγαίναμε σε αυτήν, μια που καλοκαίρι ερχόντουσαν οι συγγενείς μας «εξ Αμερικής». Θυμάμαι ότι είχε σερβιτόρους ντυμένους με την ειδική ενδυμασία των σερβιτόρων των καλύτερων ξενοδοχείων και επίσης είχε και ζωντανή μουσική. Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση για αυτήν την ταβέρνα, είναι ότι, όπως είχα ακούσει, ότι ο ιδιοκτήτης της ταβέρνας ή η γυναίκα του είχαν δώσει το ένα νεφρό τους στον γιο τους ή στην κόρη τους, γιατί είχε μείνει χωρίς νεφρά. Το θεωρούσα φρικιαστικό να δώσεις το ένα νεφρό σου, για να μην πεθάνει κάποιος. Αλλά, γενικά, δεν άκουγα τότε συζητήσεις για αρρώστιες. Η πρώτη φορά που άκουσα για καρκίνο, ήταν όταν μιλάγανε για μια κοπέλα που είχα δει καναδυό φορές κοντά στο σπίτι μας, η οποία πέθανε από αυτήν την αρρώστια, παρά το γεγονός ότι ήταν περίπου 26 χρονών, αν θυμάμαι καλά. Δεν είχα ξανακούσει να μιλάνε για κάποιον νέο που ήξερα και αυτός μετά να έχει πεθάνει από αρρώστια.

Ο Σπάικ, όπως έμαθα εκείνη την εποχή, είχε δουλέψει στο αμερικάνικο πολεμικό ναυτικό και είχε πάρει σύνταξη πρόωρα γιατί είχε πάθει κάποιο σοβαρό πρόβλημα υγείας. Τότε, το τέλος της δεκαετίας του ’60, ήταν γύρω στα σαράντα πέντε. Κι όμως, όχι μόνο δεν το έβαλε κάτω αλλά στην Ελλάδα βρήκε και καινούργια σύζυγο. Με την προηγούμενη που είχε, την Ντολόρες, είχε χωρίσει, αφού είχε κάνει και παιδί.

Ο Σπάικ (Σωτήρης) με την Ντολόρες πριν πάει να πολεμήσει στον Ειρηνικό κατά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο,

Sept. 1944
Ένα μήνα παντρευμένοι -
έτοιμος νά φύγω διά
τήν Ιαπωνία -
Μέ αγάπη
Σωτήριος + Δολόρες

Το πίσω μέρος της φωτογραφίας.

Αφού παντρεύτηκε την καινούργια σύζυγο, μια Ελληνίδα που ήταν πολύ ευδιάθετος άνθρωπος, εγκαταστάθηκε σε μια πολύ όμορφη μονοκατοικία με κήπο στην Γλυφάδα. Είχαμε πάει οικογενειακώς σε αυτό το σπίτι καναδυό φορές και μας είχανε κάνει το τραπέζι. Στον κήπο είδα για πρώτη φορά ένα καινούργιο, για μένα, παιχνίδι με κρίκους που τους πέταγες από μακριά. Δεν θυμάμαι πως το λέγανε. Αυτό που με είχε περισσότερο εντυπωσιάσει σε αυτό το σπίτι, ήταν η βιβλιοθήκη. Μου είχαν κάνει εντύπωση που τα βιβλία ήταν στην πλειοψηφία τους χαρτόδετα και με πολύχρωμα εξώφυλλα. Ήταν βιβλία τσέπης, όπως τα λέγανε, όταν πρωτοκυκλοφόρησαν στην Αμερική, εδώ, όμως, αυτού του είδους τα βιβλία δεν είχαν φτάσει ακόμα. Τα βιβλία που κυκλοφορούσαν και τα έβρισκες στα βιβλιοπωλεία ή στα καρότσια στα πανηγύρια, ήταν μεγάλου σχήματος και τα μεν παιδικά είχαν σκληρά ιλουστρασιόν εξώφυλλα με εικόνες, ενώ τα υπόλοιπα είχαν βιβλιοδεσία από υποκατάστατα δέρματος, δέρμα, η πλαστικό, μαύρου ή σκούρου, γενικά, χρώματος. Υπήρχαν και κάποια πανόδετα, αλλά και αυτά με «αυστηρή εμφάνιση». Τα άδετα βιβλία, δηλ. που είχαν χάρτινα εξώφυλλα, είχαν εξώφυλλα ενός σκούρου κίτρινου, μπεζ ή γκρίζου χρώματος. Αποτέλεσμα αυτών των βιβλιοδεσιών ήταν οι βιβλιοθήκες, σαν την βιβλιοθήκη του σπιτιού της Νατάσας, να έχουν πολύ «σοβαρή» εμφάνιση, με τόσα μαύρα βιβλία, ενώ η βιβλιοθήκη του Σπάικ είχε πολύχρωμη και γι αυτό «χαρούμενη» εμφάνιση. Κάτι άλλο που αξίζει να αναφέρω για το σπίτι του Σπάικ, είναι ότι είχε ένα αυτοκίνητο σαν παλιά Rolls-Royce, μαύρου χρώματος, το οποίο είχε μέσα στην αυλή του δεμένο στο έδαφος με χοντρή αλυσίδα. Στην απορία του πατέρα μου για την αλυσίδα είχε απαντήσει ότι φοβότανε μην του το κλέψουνε και ότι είχε ακούσει για άλλα αυτοκίνητα που είχαν κλέψει από την Γλυφάδα. Τότε, βέβαια, δεν υπήρχαν συναγερμοί αυτοκινήτων και έτσι δεν υπέφερε και ο κόσμος με τους χαλασμένους συναγερμούς που σε ξεκουφαίνουν άδικα και ατιμώρητα, όπως γίνεται σήμερα. Τελικά, δεν έμεινε πολλά χρόνια στην Ελλάδα, ο Σπάικ. Χώρισε με την γυναίκα του, βρήκε μια ωραία κοπέλα γύρω στα εικοσιπέντε, που την περνούσε καμιά εικοσαριά χρόνια, την παντρεύτηκε

και την πήρε στην Αμερική και έκανε κι ένα κοριτσάκι μαζί της. Δεν τον ξαναείδαμε από τότε που ξαναγύρισε στην Αμερική.

Με τον Σπάικ (Σωτήρη). Από αριστερά προς τα δεξιά: Μπροστά εγώ, πίσω η κυρά Πόπη, δίπλα της η μάνα μου, δίπλα η δεύτερη γυναίκα του Σπάικ, δίπλα της ο Σπάικ, μπροστά τους ο αδελφός μου, δίπλα στον Σπάικ ο πατέρας μου και δίπλα του ο Γιώργος, ο Δράκος.

Από τους Ελληνοαμερικάνους συγγενείς μας, αξίζει να αναφερθεί επίσης ο Φρανκ, ο Βενεζουελανός δεύτερος άντρας της Ρίνας, της Ρίνας που θα μου μείνει αξέχαστη όχι μόνο για τα φιλιά που μου έδινε, αλλά και για την βαριά «βλάχικη» προφορά της στα Ελληνικά. Στην Αμερική, τόσα χρόνια, δεν θα άκουγε Ελληνικά, παρά μόνο από τους συγγενείς της, και γι αυτό διατήρησε την βαριά «βλάχικη» προφορά των Θεσσαλών της δεκαετίας του 1920. Ακόμα και στα γράμματα που μας έστελνε, κυρίως ευχετήριες κάρτες, τις λέξεις τις έγραφε όπως τις πρόφερε. Ο Φρανκ, λοιπόν, ήταν ένας πολύ χαρούμενος άνθρωπος που του άρεσε πολύ να παίζει μαζί μας, δηλ. με εμένα και τον αδελφό μου, και να μας κάνει να γελάμε. Θυμάμαι ότι έλεγε όλο αστεία που, βέβαια, μας μεταφράζανε, γιατί δεν μιλούσε Ελληνικά, και μας έδειχνε διάφορα τρικ με ή χωρίς τράπουλα. Δηλαδή, πέρα από τα τρικ που μας μάθαινε στην τράπουλα, είχε πάντα μαζί του και κάτι που θα μας έκανε να εκπλαγούμε, όπως μια ψεύτικη λιμνούλα εμετού, μια ψεύτικη αράχνη, η, το πιο εντυπωσιακό, κάποιο πολύ λεπτό σύρμα που κατέληγε σε μια πεπλατυσμένη άκρη. Αυτό το έβαζε κάτω από το τραπεζομάντηλο ενός τραπεζιού, γύρω από το οποίο καθόμασταν, χωρίς να το πάρουμε χαμπάρι. Μετά, έβαζε από πάνω από την άκρη του σωλήνα που την έκρυβε το τραπεζομάντηλο, ένα ποτήρι και έκανε το ποτήρι να σηκώνεται και να γέρνει, χωρίς εμείς να ξέρουμε γιατί συμβαίνει αυτό. Κάποια φορά είχε φέρει μαζί του και κάποια κοπέλα από την Βενεζουέλα, με την οποία είχαμε βγει όλοι μαζί καναδυό φορές και κάποια φορά είχαμε πάει και στην θάλασσα για μπάνιο. Η κοπέλα, αυτή, όταν γύρισε στην Βενεζουέλα, μας έστειλε μια ευχαριστήρια κάρτα από το

Καράκας. Νομίζω ότι αυτή είναι και η μοναδική κάρτα που έχω πάρει ποτέ από την Λατινική Αμερική.

Με την Ρίνα και τον Φρανκ στην μονή Πεντέλης. Αριστερά ο αδελφός μου, δίπλα του η Ρίνα, δίπλα της η μάνα μου, μέσα στο αυτοκίνητο του θείου μου του Μέλτου εγώ και ο θείος μου, και δεξιά ο Φρανκ.

Με τον Φρανκ απέκτησα αργότερα, όσο ήμουνα στο εξατάξιο γυμνάσιο, και αλληλογραφία στα Εγγλέζικα. Θυμάμαι, σε ένα από τα γράμματα του είχε ένα προσπέκτους με τους δίδυμους πύργους που θα κτιζόντουσαν στην Νέα Υόρκη (στην Νέα Υόρκη έμεναν η Ρίνα και ο Φρανκ, στο Λονγκ Άιλαντ) και όλοι οι Αμερικανοί τους θεωρούσαν το καύχημα τους. Εκείνη την εποχή, δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα τους έβλεπα και ολοκληρωμένους να συμβολίζουν το μεγαλείο της Νέας Υόρκης και ότι αργότερα θα ζούσα και την ολική τους καταστροφή, στις 11 Σεπτεμβρίου του 2001. Δεν νομίζω να ζούσε ο Φρανκ, όταν καταστράφηκαν από τους αεροπειρατές. Είχα χάσει την επικοινωνία μαζί του όταν τελείωσα το γυμνάσιο, γιατί έκανα την βλακεία να του στείλω μια χειρόγραφη δίφυλλη κάρτα, όπου κατηγορούσα τους Αμερικανούς για ιμπεριαλιστές και στην πρώτη σελίδα του δίφυλλου είχα ζωγραφίσει ένα ανάποδο σφυροδρέπανο. Ήταν τα Χριστούγεννα του 1974 που είχα γίνει ήδη τροτσκιστής.

Πριν ακόμα περάσω από την αφήγηση της γεγονότων της παιδικής μου ηλικίας στην αφήγηση γεγονότων της εφηβικής, θα ήθελα να πω μερικά πράγματα για μια μάλλον θλιβερή ιστορία που σχετίζεται με την οικογένεια μου. Και αυτή είναι η περιπέτεια του παππού μου του Φίλιππα με την ψυχική του υγεία.

Ο παππούς μου και το ψυχιατρείο των ηλεκτροσόκ στην δεκαετία του ’60

Δεν ξέρω ακριβώς πως γίνανε τα πράγματα, όμως, οι πρώτες αναμνήσεις που έχω από τον παππού μου είναι οι επισκέψεις που του έκανα μαζί με την μάνα μου σε ένα ψυχιατρείο, στην Μαγκουφάνα (σημερινή Πεύκη). Σε αυτό έκατσε αρκετά χρόνια. Από ό,τι έχω ακούσει, οδηγήθηκε εκεί μετά από ένα βίαιο επεισόδιο με την γυναίκα του, την γιαγιά μου, που οφειλόταν σε παράλογη ζηλοτυπία. Παράλογη, γιατί η γιαγιά μου την εποχή που ο παππούς μου άρχισε να αποτελεί γι αυτήν απειλή, ήταν γύρω στα εξήντα και πολύ σπασμένη από μια εξαιρετικά κουραστική ζωή. Είχε ζήσει δύο παγκόσμιους πολέμους και την προσφυγιά των Ποντίων και μεγάλωσε και πέντε παιδιά, ενώ μέχρι τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο φρόντιζε και τα πεθερικά της. Και γύρω στα πενήντα της χρόνια αναγκάστηκε πάλι να μεταναστεύσει από την Σπάρτη στην Αθήνα. Το πόσο σπασμένη ήταν μπορεί κανείς να το διαπιστώσει από την φωτογραφία της με τον αδελφό μου αγκαλιά, το 1955. Κι όμως δεν έπεσε από τον ουρανό ο παραλογισμός του παππού μου. Ο παππούς μου ήταν οικοδόμος και όλη του την ζωή στην Ελλάδα, όπου ήρθε 25 χρονών, δούλευε σε οικοδομές. Σε μεγάλη ηλικία, γύρω στα εξήντα, έπεσε από έναν από τους πάνω ορόφους μιας οικοδομής, όπου δούλευε, και έσπασε και τα δύο του πόδια. Δεν μπόρεσε να ξαναδουλέψει και το έριξε στο κρασί. Όχι ότι δεν έπινε προηγούμενα αλλά η αναπηρία του τον έκανε να ξεπεράσει τα όρια. Ίσως το αλκοόλ τον έκανε τόσο επικίνδυνο που η γυναίκα του και τα παιδιά του τον οδήγησαν στο ψυχιατρείο. Εκεί αναλάβανε οι ψυχίατροι να τον κάνουνε «αρνάκι». Σε αυτήν την φάση άρχισα κι εγώ να τον βλέπω. Πριν το 1960 δεν έχω αναμνήσεις, τουλάχιστον στο ενσυνείδητο και όχι στο υποσυνείδητο, οπότε δεν μπορώ να θυμάμαι πως ήταν προτού μπει στο ψυχιατρείο.

Θυμάμαι, λοιπόν, τις επισκέψεις που έκανα με την μάνα μου στο ψυχιατρείο από τις αρχές τις δεκαετίας του 1960. Το ψυχιατρείο, όπως συνήθως όλα τα ψυχιατρεία, είχε έναν μεγάλο κήπο, όπου μπορούσαν να βγαίνουν οι ασθενείς, όσοι φαντάζομαι δεν ήταν στην απομόνωση. Από αυτόν τον κήπο θυμάμαι κάποιον ασθενή που μάζευε από το έδαφος αποτσίγαρα και τα κάπνιζε. Δεν είχα καπνίσει μέχρι τότε, οπότε δεν μπορούσα να φανταστώ πόσο μεγάλη ανάγκη έχει ένας καπνιστής από το τσιγάρο, ιδιαίτερα, όταν βρίσκεται κάτω από εξαιρετικά δυσμενείς συνθήκες, σαν του ψυχιατρείου. Και γι αυτό, βλέποντας τον άνθρωπο να καπνίζει τις «γόπες» θεωρούσα ότι το έκανε επειδή ήταν τρελός. Από το δωμάτιο του παππού μου θυμάμαι ότι, όταν βρισκόμασταν εγώ κι η μάνα μου μέσα για να τον επισκεφτούμε, περνούσαν διάφοροι γνωστοί του έγκλειστοι για να μας δουν και να ρωτήσουν για μας. Είναι απίστευτο πόσο οι κάθε είδους έγκλειστοι έχουν ανάγκη επικοινωνίας με τον έξω κόσμο. Μόνο αν γνωρίσει κανείς από τα μέσα, σαν έγκλειστος, αυτά τα «ευαγή» ιδρύματα, όπου κλείνουν τον κόσμο, θα μπορέσει να καταλάβει πόσο ανάγκη έχουν οι «μέσα» τους «έξω». Μεταξύ των γνωστών του παππού μου, λοιπόν, που περνούσαν να μας δουν, ήταν και μια όμορφη κοπέλα, γύρω στα δεκαοχτώ, η οποία δεν φαινόταν να έχει τίποτα, όπως και η ίδια διαβεβαίωνε. Ένας θεός ξέρει ποια ατυχία της την είχε οδηγήσει εκεί μέσα. Αυτή η κοπέλα, λοιπόν, κάθε φορά που μας έβρισκε στο δωμάτιο του παππού μου μας διάβαζε ποιήματα. Ποιήματα που έγραφε η ίδια και μου φαινόντουσαν και αρκετά ωραία, τουλάχιστον από

άποψη μορφής, γιατί, εννοείται, δεν θυμάμαι το περιεχόμενο. Και λέω αρκετά ωραία, γιατί και μεγάλα ήταν και μέτρο και ομοιοκαταληξία είχαν και καταλάβαινες τι λέγανε. Δεν ήταν αφηρημένα, όπως συνηθίζεται με την μοντέρνα ποίηση.

Ο παππούς μου, όποτε πηγαίναμε, μου έδινε κάποιο χαρτζιλίκι. Φαίνεται επιτρέπανε στους εγκλείστους να έχουν κάποια λεφτά πάνω τους. Από τις συζητήσεις που κάναμε δεν θυμάμαι τίποτα άλλο παρά τις αναφορές του στα ηλεκτροσόκ. Του είχανε κάνει κάποια ηλεκτροσόκ, δεν ρώτησα ποτέ πόσα, γιατί την εποχή εκείνη τα ηλεκτροσόκ ήταν ακόμα «στη μόδα». Εννοείται ότι ο παππούς μου, όπως και κάθε φουκαράς που είχε την ατυχία να του κάνουνε ηλεκτροσόκ, είχε την χειρότερη άποψη γι αυτού του είδους το «θεραπευτικό» βασανιστήριο. Δεν θυμάμαι τίποτα άλλο από τις συζητήσεις γιατί, άλλωστε, δεν καθόμαστε και πολύ. Λίγο μετά την άφιξή μας φεύγαμε, παίρνοντας το λεωφορείο που έκανε στάση μπροστά από το την «κλινική». Γιατί «κλινική» την έλεγε η μάνα μου, μια που η λέξη ψυχιατρείο προκαλεί αισθήματα απαξίωσης και φόβου για αυτούς που είχαν την ατυχία να οδηγηθούν εκεί. Η εικόνα που δεν θα ξεχάσω ποτέ είναι τα σύρματα που περιέκλειαν το προαύλιο του ψυχιατρείου, όπως τα έβλεπα περιμένοντας με την μάνα μου στην στάση να πάρουμε το λεωφορείο του γυρισμού. Δεν θα τα ξεχάσω ποτέ, γιατί από πίσω τους έβλεπα να μας κοιτάνε άνθρωποι με κάποια πικρία στο βλέμμα τους. Την πικρία που αισθάνεται ο φυλακισμένος, όταν βλέπει τους ελεύθερους να μπαίνουν και να βγαίνουν ελεύθερα από τον τόπο του εγκλεισμού του.

Σε κάποια φάση ο παππούς μου βγήκε από την «κλινική» με άδεια. Βγήκε για να παρευρεθεί στον γάμο του μεγάλου του γιου, του Τάσου, καθώς και στο γλέντι που ακολούθησε. Αλλά δεν βγήκε μόνος του. Συνοδευόταν από έναν νοσοκόμο, ο οποίος είχε αναλάβει την ευθύνη να του δίνει τα χάπια του. Τα ψυχοφάρμακα, εκείνη την εποχή, ήταν αρκετά αποτελεσματικά και μπορούσαν να κρατάνε έναν άνθρωπο σε καταστολή. Τα ηλεκτροσόκ δηλ. γινόντουσαν καταχρηστικά κατά την άποψή μου. Εγώ αυτό που θυμάμαι από τον νοσοκόμο, που τον γνώρισα στο σπίτι που έγινε το γαμήλιο γλέντι, είναι ότι ήταν πολύ κεφάτος και γελαστός άνθρωπος. Απίστευτο για έναν άνθρωπο που έκανε μια τέτοια δουλειά. Ο παππούς μου, νομίζω, την επόμενη κιόλας μέρα από την ημέρα του γάμου και του γλεντιού, οδηγήθηκε στο ψυχιατρείο. Με αυτόν τον παππού έτυχε να περάσω μαζί τα δύο τελευταία χρόνια της ζωή του. Αλλά αυτό έγινε όταν πήγαινα στο γυμνάσιο και για αυτό θα μιλήσω παρακάτω γι αυτό.

Τα κακόμοιρα τα κορίτσια της πυκνοκατοικημένης μονοκατοικίας στην δεύτερη πλατεία του Χαλανδρίου, την πλατεία Δούρου

Δεν θέλω να τελειώσω την αφήγησή μου για τα παιδικά μου χρόνια, χωρίς να πω και δυο λόγια για τα κορίτσια του κτιρίου, όπου ήταν τα σπίτια μας, όχι μόνο γιατί τα κορίτσια εκπροσωπούν το αγαπημένο μου «ωραίο φύλο», αλλά και γιατί θεωρώ χρήσιμη την πληροφόρηση του αναγνώστη για το πως ήταν οι σχέσεις μεταξύ αγοριών και κοριτσιών, όταν πήγαινα στο δημοτικό, δηλ. την δεκαετία του ’60.

Όπως συμβαίνει ακόμα και σήμερα σε αυτήν την χώρα (και θα συμβαίνει για πάρα πολλά χρόνια ακόμη, γιατί οι Έλληνες όχι μόνο δεν μπορούν αλλά και δεν θέλουν να αλλάξουν), από τα πρώτα τους παιδικά χρόνια, αγόρια και κορίτσια διδασκόντουσαν από την οικογένειά τους και από το περιβάλλον τους τούς ρόλους του αρσενικού και του θηλυκού, που θα έπαιζαν σε όλη τους την ζωή. Τα αγόρια θα έπρεπε να έχουν σαν πρότυπο τους στρατιώτες και τα κορίτσια τις μανάδες, τις νοικοκυρές και τις υποψήφιες νύφες που ψάχνουν για γαμπρούς, ή για ερωτικούς συντρόφους, όπως γίνεται σήμερα (τότε έπρεπε να είναι μια κοπέλα αρραβωνιασμένη για να κυκλοφορεί με έναν φίλο της χωρίς να την συνοδεύει κάποιος από την οικογένειά της, αν δεν ήθελε να σχολιάζεται αρνητικά από το κοινωνικό της περιβάλλον). Έτσι τα παιχνίδια που μας κάνανε δώρο στον αδελφό μου και σε μένα, ήταν διαφορετικά από αυτά που κάνανε στα κορίτσια. Για παράδειγμα, ο Σπάικ μας είχε φέρει δώρα σε μένα και στον αδελφό μου παιδικό αεροβόλο και φλίπερ. Δεν θα μας έφερνε ποτέ κούκλες ούτε κουζινικά σε «μικρογραφία». Στα κορίτσια της εποχής, το πιο συνηθισμένο δώρο ήταν η κούκλα. Στις Αποκριές τα αγόρια αγοράζαμε ψεύτικα σπαθιά ή μπιστόλια που παίρνανε καψούλια που κάνανε πολύ θόρυβο, όταν πατούσες την σκανδάλη και σκάγανε. Κορίτσια με σπαθιά και μπιστόλια δεν θα έβλεπες ποτέ. Για μένα το ψεύτικο μπιστόλι που έπαιρνε καψούλια, ήταν το αγαπημένο μου παιχνίδι, άσχετα με τον δρόμο που τράβηξα μετά, όταν μεγάλωσα. Μάλιστα, θυμάμαι ότι στην γιορτή για τις Απόκριες, που είχε γίνει στο ιδιωτικό δημοτικό σχολείο του Νεστορίδη, το 1968, είχα ντυθεί καουμπόης και είχα κρεμασμένα στην μέση μου δύο ψεύτικα μπιστόλια.

Και όπως μαθαίνουν στους στρατιώτες, έτσι αφήνανε να εννοηθεί και σε μας τα αγόρια, ότι τα κορίτσια είναι κατώτερο είδος, το οποίο, σαν κατώτερο, θα πρέπει να το κοροϊδεύουμε και να το μειώνουμε σε κάθε ευκαιρία. Από τα πρώτα παιδικά μας χρόνια τότε, όπως γίνεται και τώρα, μας τραβάγανε μακριά από τα κορίτσια και μας μαθαίνανε να τα υποτιμούμε υποσυνείδητα. Έτσι και στα κορίτσια μαθαίνανε ότι τα αγόρια είναι από την φύση τους βίαια και επιθετικά και γι αυτό πάντα θα κοροϊδεύουν και θα μειώνουν τα κορίτσια, με αποτέλεσμα να ενσταλάζουν και στων κοριτσιών το υποσυνείδητο την αντιπάθεια για τα αγόρια.

Εγώ πάντως, όταν ήμουν μικρός, μολονότι μου άρεσαν τα όπλα και τα πολεμικά παιχνίδια, άλλωστε οι κινηματογράφοι της εποχής παίζανε συχνά πολεμικές ταινίες με θέματα από τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο όπως και καουμπόικες, δεν πρέπει να ήμουν και πολύ καλός μαθητής του ρόλου μου. Θυμάμαι τον εαυτό μου να παίζω με τα κορίτσια του κτιρίου που ήταν το σπίτι μου στην πλατεία Δούρου, πέρα από το κορίτσι, με το οποίο καθόμουν μαζί για μια χρονιά, στο δημοτικό. Τρία ήταν αυτά τα κορίτσια, αν και δεν θυμάμαι αν το τρίτο είχε κατοικίσει στο κτίριο όσο ήμουνα στο δημοτικό ή εμφανίστηκε, όταν πήγαινα στο γυμνάσιο. Ήταν η Άννη, η Ρηνούλα και η Παναγιώτα.

Στην σκάλα που οδηγεί στην είσοδο του σπιτιού μου. Αριστερά η Άννη, στη μέση εγώ και δεξιά η Ρηνούλα ντυμένη Κοκκινοσκουφίτσα.

Η Άννη ήταν το κοριτσάκι που ανέφερα ότι το πρωτοείδα, όταν ήρθε στο απέναντι από το σπίτι μου υπερυψωμένο οικόπεδο με τον θερινό κινηματογράφο και μου γκρέμισε το σπιτάκι που είχα φτιάξει για ένα γατάκι. Είχε έναν, κατά έξι χρόνια μεγαλύτερό μου, αδελφό, τον Μίμη, που έγινε φίλος του αδελφού μου. Η Άννη ήταν καναδυό χρόνια μικρότερή μου και έμενε στην ταράτσα. Η Ρηνούλα ήταν περισσότερα χρόνια μικρότερή μου και έμενε στο μπροστινό υπόγειο. Η Παναγιώτα πρέπει να ήταν συνομήλικη της Άννης και έμενε στο πίσω υπόγειο. Είχε έναν αδελφό κατά δυο-τρία χρόνια μικρότερό της. Περισσότερο από όλα τα κορίτσια έπαιζα με την Άννη και λιγότερο με την Ρηνούλα, ενώ σπάνια είχα παίξει κανένα κρυφτό, κανένα κυνηγητό ή τίποτα «μήλα», με την Παναγιώτα. Και βέβαια, δεν γλύτωνα την συνηθισμένη ερώτηση που απευθύνανε στα αγόρια της εποχής: Όταν μεγαλώσεις, ποια θα παντρευτείς; Δεν θυμάμαι αν απαντούσα. Αν απαντούσα, φαντάζομαι ότι έλεγα ότι θα παντρευτώ την Άννη. Εννοείται, ότι δεν παντρεύτηκα κανένα από αυτά τα κορίτσια. Φαντάζομαι ότι θα απαντούσα την Άννη, γιατί με αυτήν έπαιζα και μόνος μου στο σπίτι μου, ενώ με τα άλλα έπαιζα στην αυλή του κτιρίου. Θυμάμαι ότι στην Ρηνούλα άρεσε να παίζει «κουτσό». Το κουτσό ήταν κοριτσίστικο παιχνίδι και δύσκολα έβλεπες αγόρια να συμμετέχουν. Όμως εγώ θυμάμαι να είχα παίξει μερικές φορές κουτσό, στο σχέδιο που είχε ζωγραφίσει στις πλάκες της εισόδου του κτιρίου η Ρηνούλα. Εννοείται ότι είχα παίξει με την Ρηνούλα και ότι αυτή ήταν καλύτερη από μένα στο κουτσό. Με την Άννη η σχέση, όπως ήταν επόμενο λόγω διαφοράς ρόλων, ήταν εξαιρετικά ανταγωνιστική. Κι αυτό μου κόστισε μια μέρα ακριβά. Συγκεκριμένα, όταν σε κάποια φάση έμαθα ότι είχε πάρει στο σχολείο πολύ χαμηλό γενικό βαθμό, άρχισα να την κοροϊδεύω φωναχτά στην αυλή του κτιρίου, για να το ακούσουν οι γείτονες. Η Άννη για να με κάνει να σωπάσω, κατέφυγε στον κατά πολύ

μεγαλύτερο και κατά πολύ ψηλότερό μου αδελφό της, ο οποίος κατέβηκε από το σπίτι του στην ταράτσα, για να με δείρει. Εγώ, μην ελπίζοντας σε σωτήρια παρέμβαση της μάνας μου, χρειάστηκε να κρυφτώ, και μάλιστα μέσα στο σπίτι, γιατί ο αδελφός της Άννης είχε μπει μέσα στο σπίτι και με έψαχνε. Ευτυχώς μου έκοψε και δεν μπόρεσε να με βρει ο αδελφός της Άννης για να με δείρει. Είχα κρυφτεί μέσα σε μια εντοιχισμένη ντουλάπα!

Κι όμως, οι σχέσεις μου με τον αδελφό της Άννης, τον Μίμη, ήταν γενικά καλές. Θυμάμαι ότι μαζί παίζαμε πολύ σκάκι. Παίζαμε τόσο πολύ σκάκι που, επειδή κρατάγαμε στο μυαλό μας τον αριθμό των νικών του καθενός, θυμάμαι ότι φτάναμε σε αριθμούς πάνω από το εκατό. Επίσης παίζαμε και πολύ Μονόπολη. Δεν θυμάμαι να έπαιζα με την Άννη σκάκι ή Μονόπολη. Με τον Μίμη και τον αδελφό μου, όπως ήταν επόμενο, έπαιζα και πολεμικά παιχνίδια, όπως οι μάχες με φυσοκάλαμο. Καλάμια παίρναμε από το ρέμα που έχω αναφέρει παραπάνω. Και τα φυσοκάλαμα τα έφτιαχνε ο Μίμης, ο οποίος αρέσκονταν πάντα στις κατασκευές. Μέχρι και πυραυλάκι με άδεια φιάλη από σπρέι είχε φτιάξει μια φορά. Στα φυσοκάλαμα βάζαμε μπιρμπιλόνια. Μπιρμπιλόνια βρίσκαμε άφθονα, γιατί έξω από την κεντρική είσοδο του κτιρίου, λίγα μέτρα πιο πέρα, υπήρχε ένα μεγάλο δέντρο που έβγαζε μικρές μπαλίτσες, τα λεγόμενα μπιρμπιλόνια. Δεν έμαθα ποτέ τι δέντρο ήταν αυτό και ούτε ενδιαφέρθηκα να ρωτήσω ποτέ. Γιατί ένα πράγμα, που δεν με μάθανε ποτέ, ήταν να ρωτάω πως λένε τα φυτά και τα δέντρα που βλέπω γύρω μου. Τέλος με τον Μίμη, σε κάποιες φάσεις, εκείνη την εποχή, επισκεπτόμαστε με ερευνητικές διαθέσεις ένα ερειπωμένο εγκαταλειμμένο σχολείο, το «Φως», που υπήρχε στον δρόμο που ήταν το σπίτι μας, την σημερινή Κώστα Βάρναλη αλλά τότε Βασιλέως Παύλου. Ήταν αρκετά μακριά από το σπίτι μας αλλά είχε ενδιαφέρον, τόσο γιατί ψάχναμε τα μπάζα και τα σκουπίδια στις μισοερειπωμένες αίθουσες μήπως βρούμε τίποτα ενδιαφέρον, όσο και γιατί είχε κούνιες, μονόζυγα και κρίκους γυμναστικής που κρεμόντουσαν από σωλήνες.

Οι «κούνιες» του Χαλανδρίου, ένας αθυρόστομος πιτσιρικάς και ένα παραλίγο θανάσιμο λάθος

Και κάτι ακόμα που χρειάζεται να αναφέρω για τα παιδικά μου χρόνια είναι οι εμπειρίες μου από την μοναδική «παιδική χαρά» του Χαλανδρίου, η οποία είναι δίπλα αλλά πιο χαμηλά από την κεντρική πλατεία της πόλης. Τότε ήταν γνωστή ως «κούνιες» γιατί ήταν το μοναδικό μέρος του Χαλανδρίου που είχε καναδυό κούνιες. Σε αυτήν την παιδική χαρά πήγαινα σπάνια, γιατί παιδιά για να παίζω είχα και κοντά στο σπίτι μου και ήταν και δύσκολο ολόκληρο το Χαλάνδρι να εξυπηρετηθεί με δυο ή τρεις κούνιες. Όπως συνέβαινε και με μια κυκλική εξέδρα που γύρναγε γύρω-γύρω, η ζήτηση ήταν τόσο μεγάλη που τελικά ανέβαινε στην κούνια ο ισχυρότερος, λόγω ηλικίας, πιτσιρικάς. Τα κορίτσια ήταν σπάνια, γιατί οι «κούνιες» μαζεύανε πολύ αλητεία. Θυμάμαι κάποια φάση που ένα από τα αλητάκια τα έβαλε μαζί μου γιατί διεκδικούσα θέση στο γύρω-γύρω και την πάτησε, γιατί τελικά βρέθηκε αντιμέτωπο με τον, κατά δύο χρόνια μεγαλύτερό μου, αδελφό μου, και, μην μπορώντας να με δείρει, άρχισε να

με βρίζει. Δεν θα ξεχάσω μια από τις βρισιές του, γιατί ήταν σε μια γλώσσα που δεν μιλούσαν τα παιδιά που εγώ συνήθιζα να συναναστρέφομαι: «Είπε ο γιατρός πούτσο να τρως». Και δεν νομίζω ότι η κατάσταση έχει αλλάξει καθόλου στις δημόσιες παιδικές χαρές, Πιστεύω, μάλιστα, ότι έχει χειροτερεύσει, γιατί στις παιδικές χαρές πηγαίνουν παιδιά μεταναστών και αυτά αποτελούν εύκολους στόχους για τα παιδιά των Ελλήνων που είναι στην πλειοψηφία τους ρατσιστάκια.

Κι όμως, η χειρότερη ανάμνησή μου από τις κούνιες του Χαλανδρίου δεν είναι το επεισόδιο με το αθυρόστομο αλητάκι. Είναι το ότι σε κάποια φάση που έπαιζα κυνηγητό σε παρακείμενη οικοδομή, για να μην πιαστώ, είχα την φαεινή ιδέα να πηδήξω από τα σκαλοπάτια του τέταρτου ορόφου στο έδαφος. Ευτυχώς που στο έδαφος υπήρχε ένα βουναλάκι από άμμο και έπεσα πάνω του. Αν δεν υπήρχε, δεν ξέρω αν θα ζούσα τώρα για να γράφω την αυτοβιογραφία μου.

(ΕΞΑΤΑΞΙΟ) ΓΥΜΝΑΣΙΟ ΚΑΙ ΕΦΗΒΙΚΑ ΧΡΟΝΙΑ

Ένα γυμνάσιο χωρίς κορίτσια και 70 δυνητικούς εχθρούς, από τους οποίους ένας προσπάθησε να με δείρει για να διασκεδάσει

Με αυτά και μ' αυτά τελείωσα το ιδιωτικό δημοτικό και έδωσα εξετάσεις στην γλώσσα και στα Μαθηματικά για να εισαχθώ στο δημόσιο εξατάξιο Γυμνάσιο Αρρένων Χαλανδρίου. Εννοείται ότι πέρασα και γράφτηκα, επί δικτατορίας πλέον, στο μοναδικό αυτό γυμνάσιο του Χαλανδρίου, από όπου αποφοίτησα ένα μήνα περίπου πριν από την πτώση της στρατιωτικής αυτής δικτατορίας.

Αυτό που με εντυπωσίασε περισσότερο, όταν μπήκα στο γυμνάσιο, δεν ήταν ότι δεν υπήρχαν κορίτσια, γιατί τα κορίτσια πηγαίνανε στο ίδιο κτίριο όμως άλλες ώρες, αλλά το ότι εκεί που στην έκτη δημοτικού είχα τρεις συμμαθητές στην τάξη μου, ξαφνικά βρέθηκα με καμιά διακοσαριά, από τους οποίους οι 70 περίπου στο τμήμα μου (μας είχανε χωρίσει σε τρία τμήματα). Η ανυπαρξία κοριτσιών δεν έλεγε πλέον τίποτα σε μένα που με είχανε ήδη μάθει ότι τα κορίτσια είναι κατώτερο είδος και παράλληλα με είχαν αποξενώσει ακόμα και από το πόσο απαραίτητο είναι για το ένα φύλο το άλλο. Όμως, το να έχω να αντιμετωπίσω 70 δυνητικούς εχθρούς από 4 που είχα στο δημοτικό με προσγείωσε απότομα. Ευτυχώς, δεν ήμουνα κοντός (ούτε και ψηλός) και γι αυτό δεν στοχοποιήθηκα με το που βρέθηκα με τα άλλα παιδιά της ηλικίας μου. Υπήρχαν, δυστυχώς, και μεγαλύτερα παιδιά, επειδή είχανε μείνει στην ίδια τάξη αλλά ευτυχώς, στην πρώτη γυμνασίου, δεν μου την έπεσε κανένας από αυτούς. Το πολύ-πολύ να αντιμετώπισα μερικά υποτιμητικά σχόλια επειδή ήμουν καλός μαθητής, γιατί, όπως συμβαίνει πάντα, «Όσα δεν φτάνει η αλεπού, τα κάνει κρεμαστάρια». Δεν ήταν όμως γενικά αποδεκτή η απαξίωση των καλύτερων μαθητών. Η πλειοψηφία θεωρούσε αξία το να είναι κάποιος καλός μαθητής. Μάλιστα, στο γυμνάσιο, όταν μπήκα εγώ, μπήκε και κάποιος, ο οποίος στις εισαγωγικές εξετάσεις έγραψε καλύτερα από όλα τα παιδιά της χώρας (τουλάχιστον έτσι μας είπαν) και γι αυτό του δώσανε σαν βραβείο το 18τομο εγκυκλοπαιδικό λεξικό «Ήλιος» (κάτι που έμαθα πριν καναδυό χρόνια από τον ίδιο, γιατί μέχρι τότε νόμιζα ότι του είχανε δώσει την 28τομη Μεγάλη Ελληνική Εγκυκλοπαίδεια). Είναι πολύ πιθανόν να έγραψε καλύτερα από όλους στις εισαγωγικές αυτές εξετάσεις, γιατί, όταν τελειώσαμε το εξατάξιο γυμνάσιο και δώσαμε εξετάσεις για το πανεπιστήμιο, αυτός πέρασε πρώτος στην Ιατρική Σχολή του πανεπιστήμιου της Αθήνας. Αυτός ήταν ο Αδαμόπουλος που μαζί με τον Δάρμο, παρέμειναν οι καλύτεροι μαθητές όλες τις χρονιές. Ο ένας έγινε γιατρός καρδιολόγος και ο άλλος χημικός.

Μπορεί να μην μου επιτέθηκε κανένας να με δείρει, όταν άρχισα να πηγαίνω στην πρώτη γυμνασίου, όμως δεν την «έβγαλα καθαρή» μέχρι το τέλος. Λίγες μέρες προτού τελειώσει η χρονιά, κάποιο κωλόπαιδο, που δεν θυμάμαι ούτε το όνομά του, μου επιτέθηκε να με δείρει. Δεν τα κατάφερε, όμως, γιατί είχαμε τα ίδια χρόνια και ήταν ελάχιστα πιο μεγαλόσωμος από μένα. Δεν θυμάμαι το όνομά του, μολονότι με είχε πειράξει πολύ τότε αυτή η αδικία, όπως δεν θυμάμαι το όνομα ενός άλλου κωλόπαιδου, που είχε χειροδικήσει σε βάρος μου, όταν εγώ

πήγαινα Πέμπτη δημοτικού και αυτός έκτη. Το μόνο που θυμάμαι είναι το επίθετο του αδελφού της συμμαθήτριας μου του δημοτικού, της Γιωργίας. Λεγόταν Αναστασίου. Τότε, που με είχαν χτυπήσει άδικα στο δημοτικό, ονειρευόμουν ότι, όταν μεγαλώσω, θα έπαιρνα εκδίκηση. Δυστυχώς, όσο μεγαλώνει κανείς μαθαίνει ότι, όσο ωραία είναι η εκδίκηση, άλλο τόσο είναι και δύσκολη. Και συνήθως αυτοί που αδικούν τους άλλους, φροντίζουν στην διάρκεια της ζωής τους να προστατεύονται από την εκδίκηση των θυμάτων τους.

Το ξύλο που έριχναν μαθητές και καθηγητές, ο εθνικός ύμνος, η έπαρση της σημαίας και η προσευχή

Γενικά, υπήρχε βία στις σχέσεις μεταξύ των μαθητών και το έβλεπες στα διαλείμματα που κάπου-κάπου κάποια μεγαλόσωμα και δυνατά κωλόπαιδα βρίζανε και χτύπαγαν μικρόσωμα και πιο αδύναμα παιδιά. Δεν υπήρχαν όμως συμμορίες, ούτε εύκολα θύματα, όπως είναι σήμερα οι μετανάστες. Η βία στα διαλείμματα ήταν το τελευταίο που απασχολούσε τους καθηγητές. Ίσως και αρκετοί από αυτούς να χαιρόντουσαν, γιατί, γενικά, το καθεστώς στο γυμνάσιο ήταν καθεστώς στρατοπέδου. Και στα στρατόπεδα η βία των ισχυρών απέναντι στους αδύναμους θεωρείται χρήσιμη, γιατί εξασκεί τους στρατιώτες (που την ασκούν) για να ασκούν βία, ακόμα και να σκοτώνουν, αυτούς που θα τους πουν οι αξιωματικοί ότι πρέπει να πολεμήσουν, είτε αυτοί είναι ξένοι είτε είναι ο «εσωτερικός εχθρός». Από την άλλη, όσον αφορά τα θύματα, μαθαίνουν να μισούν όλο τον κόσμο, γιατί δεν κάνει τίποτα για να τα προστατέψει. Δυστυχώς αυτό το μίσος γίνονται πρόθυμοι να το βγάλουν σε οποιονδήποτε τους δοθεί η ευκαιρία, ξένο ή ντόπιο.

Στο γυμνάσιο το καθεστώς στρατοπέδου επιβεβαιωνόταν καθημερινά με πολλούς τρόπους, όπως το ωράριο. Όταν είχαμε μάθημα πρωί, έπρεπε να είμαστε στο σχολείο από τις οχτώ και τέταρτο, γιατί στις οκτώμισι άρχιζε το μάθημα. Όλοι ξέρουν πόσο δύσκολο είναι για τα παιδιά να ξυπνάνε πρωί. Από τις οχτώ και τέταρτο μέχρι τις οκτώμισι, μας παρατάσσανε σε γραμμές και μας ζητούσαν να σταθούμε αμίλητοι και προσοχή για να γίνει η έπαρση της σημαίας, με κάποια παιδιά να τραγουδάνε ταυτόχρονα τον αιμοσταγή ελληνικό εθνικό ύμνο, που ξεκινάει με την «κόψη του σπαθιού την τρομερή» (ο Σολωμός, βέβαια, που τον έγραψε, δεν πήγε ποτέ στρατιώτης). Αν κανένα παιδί μιλούσε σιγανά με τον διπλανό του εκείνη την ώρα, άκουγε τον «εξάψαλμο» από τον επιτηρητή καθηγητή και μπορούσε να φάει ακόμη και καρπαζιά. Εγώ έφαγα μία γι αυτόν τον λόγο, στην πρώτη γυμνασίου, από τον επιτηρητή γυμναστή κύριο Καραλάγα. Από τον ίδιο έφαγα άλλη μία μέσα στην τάξη, στην δευτέρα γυμνασίου, επειδή μιλούσα με τον διπλανό μου σιγανά την ώρα του μαθήματος. Αυτές ήταν οι μοναδικές φάπες που έφαγα από καθηγητές στο εξατάξιο γυμνάσιο. Όταν μετά λίγα χρόνια, αφού είχα τελειώσει το γυμνάσιο, έμαθα ότι αυτός που με είχε χτυπήσει πέθανε σχετικά νέος, ήταν επόμενο να χαρώ.

Δεν τελειώναμε με την έπαρση της σημαίας και τον εθνικό ύμνο. Ακολουθούσε η προσευχή. Πάλι ζητάγανε να βγει κάποιο παιδί από τις γραμμές και να πει το «πάτερ ημών» και μετά το

«δι' ευχών των αγίων πατέρων ημών». Αφού τελείωνε η προσευχή και δεν υπήρχε κάποια ανακοίνωση να κάνει ο γυμνασιάρχης, η κάποιο φασιστικό κήρυγμα κάποιος καθηγητής, όπως για την νίκη επί των κομμουνιστοσυμμοριτών το 1949 που συνήθως έκανε ο μαθηματικός κύριος Φλέσσας, μας επιτρέπανε, σε όσους ήταν επαρκώς κουρεμένοι, να μπούμε στις τάξεις. Οι ελάχιστοι που το μαλλί τους ξεπερνούσε τους δυο πόντους, διωχνόντουσαν για να πάνε να κουρευτούν και μετά να έρθουν στο μάθημα. Εγώ σε κάποια φάση είχα περισσότερο μαλλί από δυο πόντους και επειδή ο καθηγητής που έκανε τον έλεγχο, όσο είμαστε παραταγμένοι, έδιωξε άλλους για να πάνε να κουρευτούν και δεν έδιωξε εμένα, αυτοί με έδειξαν στον καθηγητή ζητώντας του εξηγήσεις γι αυτήν την διάκριση υπέρ μου. Αυτός τους είπε ότι δικαιούμουν καλύτερη μεταχείριση, γιατί ήμουν καλός μαθητής, κι έτσι την γλύτωσα. Ο καθηγητής αυτός ήταν ο μαθηματικός, ο κύριος Φλέσσας, για τον οποίο ξαναμίλησα και θα μιλήσω και παρακάτω.

Τα αθέατα κορίτσια του γυμνασίου, η υποστολή της σημαίας και τα βραδινά μαθήματα

Στις οχτώ και τέταρτο το πρωί πηγαίναμε τρεις φορές την βδομάδα, από Δευτέρα έως και Τετάρτη, εβδομάδα παρά εβδομάδα. Τις βδομάδες που δεν πηγαίναμε πρωί από Δευτέρα ως Τερτάρτη πηγαίναμε πρωί από Πέμπτη έως και Σάββατο. Όταν δεν πηγαίναμε το πρωί σχολείο, πηγαίναμε το απόγεμα δύο και τέταρτο, δηλ. την μία εβδομάδα Πέμπτη έως και Σάββατο και την άλλη από Δευτέρα έως και Τετάρτη. Όταν δεν πηγαίναμε εμείς, τα αγόρια (οι άρρενες) πρωί, πηγαίνανε πρωί τα κορίτσια (οι θήλεις), οι μαθήτριες του Γυμνασίου Θηλέων Χαλανδρίου. Κι όταν πηγαίναμε εμείς πρωί, τα κορίτσια πήγαιναν απόγευμα. Η μόνη περίπτωση που βλέπαμε τα κορίτσια ήταν όταν εμείς γυρνάγαμε από το σχολείο το απόγευμα και αυτά πηγαίνανε ή όταν γυρνάγανε αυτά από το σχολείο και πηγαίναμε εμείς. Αυτοί που πηγαίνανε ήταν πάντα βιαστικοί, γιατί φθάνανε πάντα την τελευταία στιγμή, κι έτσι δεν υπήρχε περίπτωση να πιάσουν κουβέντα τα αγόρια με τα κορίτσια, πέρα από το ότι ήταν ντροπή για τα κορίτσια να συνομιλούν με άγνωστά τους αγόρια. Άλλωστε και τα κορίτσια στο γυμνάσιο αντιμετωπιζόντουσαν σαν στρατιώτες, που εκτός από τις γραμμές, τις επάρσεις και υποστολές της σημαίας, τις προσευχές και τα δεμένα μαλλιά, έπρεπε να φοράνε και στολές, συγκεκριμένα μπλε ολόσωμες, μέχρι το γόνατο, ποδιές. Εμείς, τουλάχιστον, δεν φοράγαμε καπέλα με το σήμα του γυμνασίου, όπως υποχρεωνόντουσαν να φοράνε οι μαθητές πιο παλιά.

Όταν πηγαίναμε σχολείο το απόγευμα, πριν από την δύση του ήλιου μας παρατάσσανε σε γραμμές και με υπόκρουση πάλι τον εθνικό ύμνο γινότανε η υποστολή της σημαίας. Μετά συνεχιζόντουσαν τα μαθήματα κι ας είχε βραδιάσει. Και οι ώρες αυτές, ο βραδινές, ήταν οι πιο χαλαρές, γιατί καθηγητές και μαθητές είχαν κουραστεί από ολόκληρη την ημέρα, γιατί και πριν έρθουν στο σχολείο κάνανε τα μαθήματά τους στο σπίτι οι μαθητές και ετοιμάζανε τις παραδόσεις οι καθηγητές. Η χειρότερη φάση ήταν όταν είχαμε σχολείο Τετάρτη απόγευμα, γιατί γυρνάγαμε βράδυ στο σπίτι και την άλλη μέρα είχαμε πρωί σχολείο. Έπρεπε να κόψουμε

τον λαιμό μας για να προλάβουμε να ετοιμαστούμε στο σπίτι για τα μαθήματα της επόμενης μέρας μέσα σε λίγες ώρες. Και η καλύτερη ήταν όταν είχαμε μάθημα Σάββατο πρωί και μετά Δευτέρα απόγεμα. Κάναμε τα μαθήματα μας την Δευτέρα το πρωί και είχαμε όλη την Κυριακή ελεύθερη για να ξεκουραστούμε.

Το περιβάλλον στρατοπέδου και οι παρελάσεις των μελλοντικών φαντάρων

Δεν ήταν μόνο αυτά που ανέφερα παραπάνω που κάνανε το γυμνάσιο να λειτουργεί σαν στρατόπεδο. Ήταν και πολλά άλλα. Πρώτα από όλα οι απουσίες. Δεν πήγαινε κανείς στο γυμνάσιο, τουλάχιστον μέχρι την τρίτη γυμνασίου, επειδή το ήθελε. Ήταν υποχρεωτικό από τον νόμο να πηγαίνει. Και μάλιστα οι ωριαίες απουσίες του καταγράφονταν με την παραμικρή λεπτομέρεια. Καταγράφονταν από τον «απουσιολόγο», έναν μαθητή, ο οποίος ήταν υποχρεωμένος να καταγράφει αυτούς που απουσιάζαν και να τους χαφιεδώνει στον υπεύθυνο της τάξης καθηγητή, που ήταν αυτός ή αυτή που έκανε το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών. Κάθε μέρα κάναμε πέντε ή έξι ώρες μάθημα, με δεκαπεντάλεπτα διαλείμματα μεταξύ των μαθημάτων, με συνέπεια κάποιος που θα έλειπε μια μέρα να πάρει 6 απουσίες. Το σύνολο των απουσιών που μπορούσε κάποιος να κάνει ήταν 100 αδικιολόγητες και 200 δικιολογημένες. Για να δικιολογήσει κάποιος την απουσία του κάποιες ώρες, χρειαζόταν να προσκομίσει βεβαίωση για το ότι ήταν άρρωστος από τους γονείς του. Αν έλειπε από μέρα και πάνω χρειαζότανε βεβαίωση από γιατρό. Αν κάποιος ξεπερνούσε τις 100 αδικιολόγητες απουσίες ή τις 200 δικιολογημένες, έμενε στην ίδια τάξη, δηλ. υποχρεωνόταν να ξανακάνει όλα τα μαθήματα της χρονιάς από την αρχή. Και αυτό το έκανε υποχρεωτικά, γιατί, όπως είπα, το σχολείο μέχρι την τρίτη γυμνασίου ήταν υποχρεωτικό. Με λίγα-λόγια, ήθελε δεν ήθελε κάποιος έφηβος ή έφηβη, ήταν υποχρεωμένος ή υποχρεωμένη να περάσει τα τρία τουλάχιστον χρόνια της εφηβείας του, ή της, σε περιβάλλον στρατοπέδου, μαθαίνοντας μαθήματα που δεν τα διάλεξε και που, στην πλειοψηφία τους, δεν θα του χρησίμευαν σε τίποτα. Μαθήματα για τα οποία θα μιλήσω παρακάτω. Και από την τετάρτη μέχρι την έκτη γυμνασίου, πάλι ήμασταν υποχρεωμένοι να μαθαίνουμε μαθήματα που δεν θέλαμε και θα μας ήταν άχρηστα στην υπόλοιπη ζωή μας, εκτός από αυτά που είχανε κάποια σχέση με τα μαθήματα που χρειαζόταν να ξέρουμε για να μπούμε στο πανεπιστήμιο. Αν δεν πηγαίναμε σε αυτά τα μαθήματα, ή δεν τα περνάγαμε στις εξετάσεις, μέναμε στην ίδια τάξη και έπρεπε να ξανακάνουμε όλα τα μαθήματα από την αρχή, προκειμένου να περάσουμε τις τάξεις και να δώσουμε εξετάσεις στο πανεπιστήμιο. Το κακό είναι ότι στο μέλλον, μετά την εφτάχρονη στρατιωτική δικτατορία του 1967 με 1974, τα πράγματα όχι μόνο δεν βελτιώθηκαν από την άποψη των απουσιών αλλά χειροτερέψανε κιόλας. Έτσι 41 ολόκληρα χρόνια μετά την πτώση της δικτατορίας, οι αδικιολόγητες απουσίες που επιτρέπονται είναι ακόμη λιγότερες, συγκεκριμένα 65, και οι δικιολογημένες 130. Με λίγα-λόγια, στο ζήτημα των απουσιών που αποτελούν την βάση της στρατιωτικοποίησης του εκπαιδευτικού συστήματος, αυτή η χώρα όχι μόνο δεν πήγε μπροστά με το να τις καταργήσει αλλά πήγε και πίσω με το να μειώσει

κατά πολύ τις επιτρεπόμενες απουσίες. Αυτή είναι μια χαρακτηριστική περίπτωση οπισθοδρόμησης.

Άλλο ένα χτυπητό χαρακτηριστικό που έκανε το γυμνάσιο να λειτουργεί σαν στρατόπεδο ήταν οι παρελάσεις των μαθητών του. Πολλές μέρες πριν από κάθε μια από τις δυο εθνικές επετείους, την 28η Οκτωβρίου και την 25η Μαρτίου, τμήματα τάξεων, που αριθμούσαν όλα μαζί εκατοντάδες μαθητές, κάνανε ώρες ολόκληρες πρόβες παρέλασης στο προαύλιο του σχολείου με συνοδεία τυμπάνων. Έτσι, προτού φτάσει η μέρα της μαθητικής παρέλασης, που ήταν η ημέρα της επετείου, όλοι οι μαθητές είχαν μάθει να περπατάνε σαν στρατιώτες. Και μας άρεσε μάλιστα να πηγαίνουμε στις πρόβες των παρελάσεων, γιατί έτσι γλυτώναμε το μάθημα. Εγώ μάλιστα, με αυτές τις πρόβες όχι μόνο έμαθα να τυποποιώ το βάδισμά μου, βάζοντας πρώτα το αριστερό πόδι μπροστά και μετά το δεξιό, αλλά έμαθα και να παίζω και τον ρυθμό της παρέλασης, μια που, σε κάποιες φάσεις, μου είχανε δώσει και μένα να παίζω ένα από τα τύμπανα. Αλλά και την ημέρα της μαθητικής παρέλασης που γινόταν σε έναν κεντρικό δρόμο της πόλης μέχρι την κεντρική πλατεία, όπου βάζανε στεφάνι στο μνημείο των «πεσόντων» (στο Χαλάνδρι εκείνη την εποχή σαν μνημείο φτιάξανε ένα άγαλμα στρατιώτη), η παρουσία στο σχολείο ήταν υποχρεωτική. Όποιος έλειπε έπαιρνε 6 απουσίες.

Χριστιανοί Ορθόδοξοι με την βία, ένας παπάς που μας «έστελνε στον διάβολο» και η Εξομολόγηση

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό που έκανε το εξατάξιο γυμνάσιο στρατόπεδο ήταν ο υποχρεωτικός εκκλησιασμός. Αν δεν πήγαινε κάποιος μαθητής στην εκκλησία τα Σάββατα που μας πήγαιναν στην εκκλησία (νομίζω όχι όλα τα Σάββατα), έπαιρνε δύο, τουλάχιστον, απουσίες, μια που από την εκκλησία ξεμπερδεύαμε μετά τις 10 το πρωί, ίσως και 11. Ο εκκλησιασμός, πάντως, ήταν η πιο τρανταχτή ανακολουθία μεταξύ της επιθυμίας των καθηγητών να μας κάνουν καλούς χριστιανούς με το ζόρι και της απροθυμίας των μαθητών να παρακολουθήσουν την Θεία Λειτουργία, που όχι μόνο δεν καταλάβαιναν την γλώσσα της αλλά και αυτά που καταλαβαίνανε τους φαινόντουσαν τελείως ξένα, παράλογα και βαρετά. Γι αυτό και στην διάρκεια της Λειτουργίας, οι μαθητές μαζευόντουσαν στο πίσω μέρος της εκκλησίας και μιλάγανε μεταξύ τους σαν να μην συμβαίνει τίποτα. Και εφόσον δεν υπήρχαν γραμμές, για να μπορεί ο συνοδός καθηγητής ή καθηγήτρια να ελέγξει ποιος μιλάει, αφού ήμασταν μπουλούκι, οι συνομιλίες κάποιες φορές ακουγόντουσαν τόσο δυνατά που ο παππάς σταμάταγε την Λειτουργία και μας έλεγε ότι δεν συνεχίζει μέχρι να ησυχάσουμε. Αυτό, βέβαια, δεν το θέλαμε, γιατί μέσα στην εκκλησία αισθανόμασταν σαν πάνω σε αναμμένα κάρβουνα και βιαζόμασταν να τελειώσει η Λειτουργία για να φύγουμε. Επειδή, όμως, μετά από προσωρινή παύση των συζητήσεων και συνέχιση της Λειτουργίας, οι συζητήσεις ξαναρχίζανε, ο παππάς σε κάποιες φάσεις «τα έπαιρνε στο κρανίο» και διέκοπτε την Λειτουργία για να μας πει να «πάμε στον διάβολο». Μου φαινότανε τελείως αταίριαστη αυτή η βρισιά εν μέσω των ψαλμωδιών της Θείας Λειτουργίας.

Κάτι θετικό σε σχέση με την καταναγκαστικό εκχριστιανισμό μας ήταν ότι δεν μας υποχρεώνανε σε Εξομολόγηση. Η Εξομολόγηση γινόταν στην εκκλησία και εξομολογιόταν, όποιος ήθελε. Θυμάμαι ο αδελφός μου μια φορά είχε πάει από περιέργεια και αυτά που είχε πει στον παππά του είχανε φανεί του παππά τόσο ενδιαφέροντα, που του είχε ζητήσει να συζητήσουν και εκτός του «μυστηρίου» της Εξομολόγησης. Νομίζω κι εγώ πρέπει να είχα πάει κάποια φορά, όταν ήμουν στην πρώτη ή στην δεύτερη τάξη του γυμνασίου, γιατί θυμάμαι να είμαι γονατιστός με ένα πετραχήλι στο κεφάλι και όρθιο πάνω από το κεφάλι μου έναν παππά να ψέλνει κάτι βιαστικά. Πρέπει όλα να γίνανε βιαστικά, γιατί ίσως υπήρχε ουρά από μαθητές που περίμεναν να εξομολογηθούν, γιατί δεν θυμάμαι τι είπαμε με τον παππά. Όλα αυτά γινότανε στο υπόγειο της εκκλησίας του Αγίου Γεωργίου, που είναι δίπλα στην οδό της Αγίας Παρασκευής στο Χαλάνδρι, γιατί όσο διάστημα πήγαινα στο εξατάξιο γυμνάσιο, το ισόγειο της εκκλησίας ήταν οικοδομή. Χρειάστηκε να περάσουν 25 χρόνια από τότε που τελείωσα το γυμνάσιο, για να φτιαχτεί κα να λειτουργήσει το ισόγειο της εκκλησίας. Σίγουρα, το να εκκλησιάζεται κάποιος έφηβος στο υπόγειο μιας οικοδομής, δεν του αφήνει αναμνήσεις ιερού δέους και δεν μπορεί να παίρνει στα σοβαρά, όταν έχει μεγαλώσει, εκκλησιασμούς που γινόντουσαν σε τέτοιες συνθήκες.

Τα άχρηστα μαθήματα και οι «μπαμπούλες» με την μορφή των Αρχαίων Ελληνικών και των Μαθηματικών

Σε αυτές τις συνθήκες στρατοπέδου που περιέγραψα παραπάνω, γινόντουσαν μια σειρά από άχρηστα μαθήματα, για όσους δεν είχανε σκοπό να γίνουν αργότερα και οι ίδιοι καθηγητές που να τα διδάσκουν. Τα πιο άχρηστα τα είχανε κάνει να είναι και πιο δύσκολα και μαζί με την ιεράρχησή τους σε πρωτεύοντα (δηλ. αν κοβόσουνα στις εξετάσεις σε αυτά, δεν μπορούσες να ξαναεξεταστείς σε αυτά πριν την έναρξη τις νέας σχολικής χρονιάς, όπως μπορούσες με τα άλλα), σε υποχρεώνανε ήθελες δεν ήθελες να τα φοβάσαι. Να τα φοβάσαι και για την δυσκολία τους και γιατί έπρεπε, αν δεν ήθελες να μείνεις στην ίδια τάξη, να είσαι καλός μαθητής σε αυτά. Αυτά τα πιο άχρηστα και πιο εκφοβιστικά μαθήματα ήταν τα Αρχαία Ελληνικά και τα Μαθηματικά. Ακόμη και αυτοί που ήταν άριστοι σε αυτά τα μαθήματα όσο πήγαιναν στο γυμνάσιο, σαν εμένα που ήμουνα άριστος στα Αρχαία μέχρι την έκτη γυμνασίου και στα μαθηματικά μέχρι την τρίτη (γιατί αργότερα ήμουν μόνο πολύ καλός σ’ αυτά), τα ξέχναγαν μετά το γυμνάσιο, αν δεν τα σπουδάζανε στο πανεπιστήμιο, γιατί τους ήταν εντελώς άχρηστα. Άλλα άχρηστα μαθήματα ήταν τα Θρησκευτικά, για όσους δεν θα γινόντουσαν παπάδες και η Φυσική, όπως και η Χημεία, των τελευταίων τάξεων, πάλι για όσους δεν σκοπεύανε να γίνουν φυσικοί ή χημικοί. Και αυτά τα μαθήματα τα είχανε κάνει επί τούτου εξαιρετικά δύσκολα και πρωτεύοντα, ώστε, ήθελες δεν ήθελες, να ταλαιπωρείσαι και με αυτά και, αν δεν είχες σκοπό να γίνεις φυσικός ή χημικός, να τα μισήσεις, όπως τα Αρχαία και τα Μαθηματικά. Αυτά καθεαυτά τα μαθήματα που ανέφερα παραπάνω, δεν είναι δύσκολα, αν κάποιος τα διδάσκει σωστά και δεν ζητάει υπερβολικά πράγματα από τους μαθητές. Όπως

είναι εύκολη και η οδήγηση για κάποιον μαθητευόμενο οδηγό αυτοκινήτου, αφού κάνει καμιά εικοσαριά μαθήματα και οδηγεί και σε μια επαρχιακή πόλη. Δύσκολη είναι η οδήγηση αν ζητάς από αυτόν, μετά από είκοσι μαθήματα οδήγησης αυτοκινήτου, να οδηγάει νύχτα λεωφορείο σε μια χαοτική μεγαλούπολη, όπως η Αθήνα. Για να οδηγήσεις λεωφορείο, χρειάζεται να μάθεις να οδηγάς λεωφορείο με κάποιον δάσκαλο που να ξέρει καλά να οδηγάει λεωφορείο. Αν πάρεις να οδηγήσεις λεωφορείο την νύχτα σε μια πόλη σαν την Αθήνα, μετά από είκοσι μαθήματα οδήγησης αυτοκινήτου, και πολλά λάθη θα κάνεις και θα μισήσεις την οδήγηση λεωφορείου.

Δυστυχώς και τα βιβλία με τα μαθήματα που ανέφερα παραπάνω, ήταν δυσνόητα και απωθητικά, γιατί αυτοί που τα γράφανε δεν είχαν τις απαραίτητες ικανότητες, για να κάνουν τα μαθήματα αυτά κατανοητά από τους μαθητές, ούτε οι καθηγητές που τα διδάσκανε, ενδιαφερόντουσαν να γίνουν κατανοητά στους μαθητές. Απλά επαναλαμβάνανε τα όσα δυσνόητα, απωθητικά και βαρετά, λέγανε τα βιβλία και στο τέλος ζητάγανε από τους μαθητές να ρωτήσουν τι δεν καταλάβανε. Χωρίς να τους ενδιαφέρει ότι, για να ρωτήσει κάτι κάποιος, πρέπει να έχει εξοικειωθεί με τις περισσότερες γνώσεις που περιλαμβάνει το βιβλίο, γιατί, αν δεν έχει εξοικειωθεί, δεν έχει τι να ρωτήσει. Όπως δεν μπορεί, για παράδειγμα, να ρωτήσει κάποιος πως μεταφράζεται μια λέξη που έχει γράψει κάποιος καθηγητής της Αραβικής γλώσσας στον πίνακα, αν δεν ξέρει να διαβάζει Αραβικά για να την διαβάσει.

Πέρα, όμως, και από την ακαταλληλότητα των βιβλίων και την ανικανότητα και αδιαφορία των καθηγητών, το μάθημα γινόταν απωθητικό, γιατί κάθε μέρα κινδύνευες να σε σηκώσουν από το θρανίο, να σε φωνάξουν δίπλα στον πίνακα, που είχε χρώμα πράσινο και έγραφες εκεί με κιμωλία, και να σου ζητήσουν να απαγγείλεις το μάθημα από μνήμης ή να μεταφράσεις στο πόδι κάποιο αρχαιοελληνικό κείμενο ή να λύσεις ασκήσεις στον πίνακα. Αυτή η μορφή εξέτασης ήταν και η πιο βασανιστική, γιατί μέσα σε ένα-δυο λεπτά ο καθηγητής αποφάσιζε το πόσο ξέρεις το μάθημα και σου έβαζε βαθμό. Και αυτός ο βαθμός συνυπολογιζόταν με αυτόν που θα σου έβαζε μετά από γραπτό διαγώνισμα. Στο γραπτό διαγώνισμα, επειδή είχες χρόνο να σκεφτείς, σου ζητάγανε ακόμα πιο δύσκολα για εσένα πράγματα.

Στην ουρά για εξέταση, ένας μαθητής που κοπανήθηκε επειδή νόμισε ότι τριχοτόμησε την γωνία, ένας μαθητής χωρίς τετράδια και βιβλία και ένας αξιαγάπητος θεολόγος!

Εγώ στην πρώτη γυμνασίου είχα τοποθετηθεί στο δεύτερο τμήμα της τάξης με άλλα καμιά εβδομηνταριά παιδιά. Επειδή η κατάταξη των μαθητών σε τμήματα γινόταν ανάλογα με το επώνυμό τους και κατά αλφαβητική σειρά, το δικό μου τμήμα άρχιζε από «Κατσαρ-». Οι πρώτοι στον κατάλογο των μαθητών του τμήματος ήταν οι Κατσαρέλλης, Κατσαρός, Κατσιάδας, Κυρίτσης, Κωνσταντινίδης. Το θυμάμαι σαν ποίημα, γιατί εμάς τους πέντε μας τραβάγανε σαν ομάδα στον πίνακα για να μας εξετάσουν. Και η εξέταση γινόταν πάλι με αλφαβητική σειρά. Οπότε ο πρώτος ήταν ο πιο άτυχος, γιατί έπρεπε να πει το μάθημα πρώτος και αν δεν ήξερε κάτι να τον διορθώσουν οι άλλοι, ενώ αν το ήξερε, οι άλλοι άκουγαν το

μάθημα από αυτόν και, αν δεν ήταν τελείως άσχετοι, το επαναλαμβάνανε. Αν δεν ήξερε το μάθημα, δεν προηγούνταν κάποιος άλλος για να τον ακούσει και να πει μετά και αυτός κάτι. Οπότε, ο τελευταίος στη σειρά, ήταν και ο πιο τυχερός. Γιατί, όχι μόνο μέχρι να φτάσει η σειρά του, κάτι είχε ακούσει από τους άλλους, αλλά και γιατί, ώσπου να έρθει η σειρά του να εξεταστεί, η ώρα είχε περάσει και γι αυτό, αν προλάβαινε να εξεταστεί, του ζητιόταν να πει πολύ λίγα πράγματα. Και τόσο καλύτερα ήταν για τον τελευταίο ή τους τελευταίους, όσο πιο μακριά ήταν η ουρά των εξεταζομένων. Γιατί, πράγματι, μερικές φορές οι καθηγητές φωνάζανε καμιά δεκαριά στον πίνακα για εξέταση. Αυτοί που ήταν προς το τέλος της ουράς, εκμεταλλευόντουσαν την απόσταση από τον καθηγητή, για να ακούσουν σιγανά από τους συμμαθητές τους στα μπροστινά θρανία, το τι έγραφε το βιβλίο από αυτά που ρωτούσε ο καθηγητής. Η πλάκα ήταν όταν κάποιος εξεταζόμενος τελείως άσχετος παράκουγε αυτά που του λέγανε από κάτω και έλεγε ό, τι νόμιζε ότι είχε ακούσει, που επειδή έμοιαζε με αυτό που έπρεπε να έχει ακούσει, καταλάβαινε όλη η τάξη ότι παράκουσε και έβαζε τα γέλια. Σίγουρα δεν θα ήταν ευχάριστη η εμπειρία που δοκίμαζε αυτός που γελάγανε σε βάρος του. Αλλά και ο καθηγητές, συνήθως, επιδιώκανε να γελοιοποιήσουν τους κακούς μαθητές και γι αυτό τους κάνανε ερωτήσεις-παγίδες. Σε αυτές πέφτανε οι κακοί μαθητές, μην ξέροντας ότι είναι παγίδες, με αποτέλεσμα να γελάει μετά όλη η τάξη σε βάρος τους. Κι εγώ γελούσα, βέβαια, γιατί τότε δεν έβλεπα την κακοήθεια που έκρυβε όλη αυτή η διαδικασία. Το περισσότερο γέλιο το είχα ρίξει στη δεύτερη τάξη νομίζω, που ο συμμαθητής μου ο Πρίνος, ένας από τους καλύτερους μαθητές, για να ικανοποιήσει τον καθηγητή των μαθηματικών, τον κύριο Φλέσσα, είπε ότι είχε μάθει να λύνει ένα μαθηματικό πρόβλημα που εθεωρείτο άλυτο, την τριχοτόμηση της γωνίας, αν προσπαθούσε να το λύσει κάποιος με κανόνα (χάρακα) και διαβήτη. Ο μαθηματικός τον φώναξε στον πίνακα και του έδωσε έναν μεγάλο ξύλινο χάρακα, έναν μεγάλο ξύλινο διαβήτη και μια κιμωλία, για να μας δείξει πως το έλυσε. Την ώρα που ο Πρίνος είχε σχεδιάσει την γωνία και είχε τραβήξει κι τις τρεις γραμμές που την τριχοτομούσαν, καθώς κοίταζε τον πίνακα, πήγε από πίσω του ο μαθηματικός και του έριξε μια καρπαζιά λέγοντας του ότι αυτά που κάνει είναι αηδίες και δείχνοντας του το γιατί. Υποτίθεται ότι η αντίδραση του μαθηματικού ήταν υπερβολική επειδή και η αξίωση του μαθητή ήταν υπερβολική. Όμως ο μαθητής ήταν δεκατεσσάρων χρονών και το ξύλο από καθηγητές είχε λίγο-πολύ πάψει πριν από πολλά χρόνια.

Κι όμως, παρά την τρομοκρατία και την γελοιοποίηση που υφίσταντο οι κακοί μαθητές, ήτανε κάποιοι που δεν τους καιγότανε καρφί. Ένας τέτοιος ήταν ο συμμαθητής μου ο Κ. Σε κάποια φάση, θυμάμαι, ένας καθηγητής ή καθηγήτρια είχε ζητήσει να δει το τετράδιο που χρησιμοποιούσε ο Κ. σε κάποιο μάθημα. Ο Κ. είπε ότι δεν είχε τετράδιο. Μετά ο καθηγητής του ζήτησε να διαβάσει τι έγραφε, για το θέμα που τον ρωτούσε ο καθηγητής, το βιβλίο. Ο Κ. είπε ότι δεν είχε πρόχειρο το βιβλίο. Τότε ο καθηγητής του ζήτησε να ανοίξει ο Κ. την τσάντα του και να ψάξει μέσα να το βρει. Ο Κ. του απάντησε ότι δεν είχε τσάντα. Και όταν ο καθηγητής τον ρώτησε για το πως είχε έρθει εκείνη την ημέρα στο σχολείο χωρίς τσάντα, ο Κ. του απάντησε ότι έτσι ερχότανε πάντα!

Με τον Κ., νομίζω, καθόμουνα στο ίδιο θρανίο. Και γι αυτό είχαμε γίνει τόσο φίλοι, ώστε σε κάποια φάση τον πήρα και πήγαμε μαζί σε έναν κινηματογράφο που ήταν αρκετά μακριά από το γυμνάσιό μας και από τα σπίτια μας, την «Αβάνα», που σώζεται ακόμα και σήμερα. Πήγαμε και είδαμε ένα από τα ωραιότερα μιούζικαλ που έχω δει ποτέ: Το «Όλιβερ» του 1968. Στον δρόμο, καθώς γυρνάγαμε, είχαμε βρει κάτι σκυλάκια που αφού τα πλησιάσαμε και παίζαμε μαζί τους, όταν αποφασίσαμε να φύγουμε, αυτά ήθελαν να μας ακολουθήσουν. Είδαμε και πάθαμε για να τους ξεφύγουμε. Εννοείται ότι ο Κ. δεν συνέχισε στο ίδιο σχολείο.

Από τους καθηγητές στην πρώτη τάξη του γυμνασίου, ο πιο συμπαθής ήταν ο θεολόγος. Το μάθημα που μας έκανε ήταν η Παλαιά Διαθήκη που βρίθει αυτοτελών ιστοριών και ο θεολόγος, ο κύριος Μάινας, είχε το χάρισμα αυτές τις ιστορίες να τις διηγείται τόσο όμορφα, που κρεμόσουνα από το στόμα του. Ήταν σχετικά κοντός με φαλάκρα και φορούσε μια μπεζ καπαρντίνα. Είχε πολύ αγαθή φυσιογνωμία και το μάθημα το έκανε τόσο ελκυστικό με τον τρόπο του που οι μαθητές κάνανε ησυχία για να τον ακούσουν. Έτσι δεν χρειαζόταν να βάζει σε κανέναν τις φωνές. Δεν θυμάμαι να τα έβαλε ποτέ με κανέναν μαθητή. Κι εγώ στο μάθημά του έπαιρνα 20 (άριστα), γιατί πέρα από το ότι ήμουνα καλός μαθητής, το μάθημα με ενδιέφερε γιατί ήμουν ακόμα χριστιανός. Και όταν στην δευτέρα τάξη μας ζητήσανε να γράψουμε «έκθεση ιδεών» για τον καθηγητή που μας άρεσε περισσότερο, εγώ είχα γράψει για τον κύριο Μάινα.

Αρχοντικές διακοπές στο βλάχικο Μέτσοβο, όταν οι πρώτοι άνθρωποι περπάτησαν στο φεγγάρι, και η πρώτη μου επαφή με την λογοτεχνία που απομυθοποιεί τους θεσμούς

Πρέπει να ήταν οι καλοκαιρινές διακοπές μετά την πρώτη γυμνασίου, που μαζί με την οικογένεια μου πήγαμε το δεύτερο μεγάλο ταξίδι της ζωής μου που θα μου μείνει αξέχαστο. Είχαμε πάει στο Μέτσοβο, από όπου ήταν η μάνα του πατέρα μου η Θοδώρα που δεν γνώρισα γιατί σκοτώθηκε από βόμβα το 1941, όπως έχω ξαναπεί. Ήταν Ιούλης του 1969, όπως συμπεραίνω από το γεγονός ότι εκείνο τον Ιούλη περπάτησαν οι πρώτοι άνθρωποι στο φεγγάρι. Θυμάμαι ότι ήδη είχε εμφανιστεί η τηλεόραση στην Ελλάδα και γι αυτό σε ένα κεντρικό καφενείο του Μετσόβου υπήρχε μια ασπρόμαυρη τηλεόραση (οι έγχρωμες στην Ελλάδα εμφανίστηκαν μετά από πολλά χρόνια), η οποία αναμετέδιδε την βόλτα που κάνανε οι δύο Αμερικανοί αστροναύτες στο φεγγάρι. Δεν θυμάμαι αν η αναμετάδοση ήταν ζωντανή ή όχι, γιατί είχε μαζευτεί τόσος πολύς κόσμος μπροστά στην τηλεόραση που ελάχιστα πράγματα είδα, αν είδα κιόλας. Για όλο τον κόσμο, εκείνη την εποχή, η βόλτα των αστροναυτών στο φεγγάρι υπήρξε ένα εντυπωσιακό γεγονός που έδειχνε το πόσο είχε προχωρήσει η επιστήμη και η τεχνολογία. Ο κόσμος, εκείνη την εποχή, όπως και σήμερα, έλπιζε στην επιστήμη και στην τεχνολογία, γιατί περίμενε να του αλλάξουν την ζωή προς το καλύτερο. Όπως και σήμερα, ο κόσμος τότε δεν μπορούσε να σκεφτεί ότι τα κράτη θα συνεχίζουν να σπαταλάνε δισεκατομμύρια για να ικανοποιούν την ματαιοδοξία των πλουσίων και ισχυρών, χωρίς να ενδιαφέρονται για την τύχη της πλειοψηφίας των κατοίκων του

πλανήτη, της οποίας η ζωή θα άλλαζε προς το καλύτερο, αν αυτά τα δισεκατομμύρια πήγαιναν όχι σε διαστημικά προγράμματα, όπλα και επιστημονικές έρευνες χωρίς πρακτικό όφελος για τον πολύ κόσμο, αλλά σε επιστημονικές και τεχνολογικές εφαρμογές που καλυτερεύουν την ζωή του ανθρώπου. Όπως είναι σήμερα η κατάσταση, έτσι και τότε, πρόσβαση στα περισσότερα επιτεύγματα της επιστήμης και της τεχνολογίας είχε ένα μικρό μόνο μέρος του πληθυσμού του πλανήτη, ενώ υπήρχαν δισεκατομμύρια άνθρωποι που δεν μπορούσαν ούτε να εξασφαλίσουν τα απαραίτητα προς επιβίωση, όπως τροφή, στέγη και πρόσβαση στην εκπαίδευση και στην ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, και γι αυτό εξαρτιόντουσαν από την φιλανθρωπία των πλουσίων κρατών.

Το Μέτσοβο θα μου μείνει αξέχαστο για πολλούς λόγους, μεταξύ των οποίων ο πιο σημαντικός είναι ότι μείναμε σε ένα ξενοδοχείο που τότε λεγόταν «Ξενία» και ανήκε στον Ε.Ο.Τ. (Εθνικό Οργανισμό Τουρισμού), το οποίο μου φάνηκε πολυτελές για τα δεδομένα της μέχρι τότε ζωής μου. Είχαμε πιάσει ένα δίκλινο δωμάτιο με χαγιάτι, στο οποίο ο ξενοδόχος πρόσθεσε δυο κρεβάτια και έκανε το δίκλινο δωμάτιο τετράκλινο. Τα κρεβάτια εμένα και του αδελφού μου ήταν στο χαγιάτι. Εγώ πέρναγα αρκετές ώρες ξαπλωμένος, γιατί εκείνη την εποχή διάβαζα το αριστούργημα του Τολστόι «Η Ανάσταση» που είχα αγοράσει από τα καρότσια σε κάποιο πανηγύρι της εκκλησίας της κεντρικής πλατείας του Χαλανδρίου. Αντίθετα με τα βιβλία που διάβαζα μέχρι τότε, ήταν ολόκληρο το μυθιστόρημα στο βιβλίο και όχι διασκευή του για τα παιδιά. Με είχε εντυπωσιάσει, γιατί από την πρώτη στιγμή ο Τολστόι απομυθοποιούσε τους δικαστές και την δικαιοσύνη τους, παρουσιάζοντάς τους με μελανά χρώματα, όπως άλλωστε τους αξίζει. Μέχρι τότε, στις διασκευές κλασικών μυθιστορημάτων που είχα διαβάσει, όλοι οι θεσμοί παρουσιαζόντουσαν με τα ωραιότερα χρώματα και γι αυτό δεν είχε περάσει μέχρι τότε από το παιδικό μου μυαλό ότι οι δικαστές ή οι αστυνομικοί μπορεί να είναι μηδαμινά ανθρωπάκια που η δύναμη που τους παρέχει το κράτος τους κάνει, όχι μόνο να φαίνονται σημαντικοί, αλλά να είναι και επικίνδυνοι για τους φτωχούς και αδύναμους κοινωνικά ανθρώπους. Και πέρα από την θλιβερή υπόθεση του μυθιστορήματος που δείχνει ότι οι άνθρωποι δεν αποφασίζουν για την ζωή τους αλλά είναι έρμαια της τύχης και των κοινωνικών προκαταλήψεων, με συνέπεια ο ένας να κάνει κακό στον άλλο, χωρίς να το θέλει, όπως έκανε ο ήρωας του μυθιστορήματος Νεκλιούντωφ στην ηρωίδα Μάσλοβα, με είχαν εντυπωσιάσει επίσης οι περιγραφές των συνθηκών διαβίωσης στις φυλακές. Αν και έχουν περάσει 46 χρόνια από τότε που διάβασα αυτό το μυθιστόρημα, δεν μπορώ να ξεχάσω το βαρέλι, το οποίο υπήρχε στον γυναικείο θάλαμο της φυλακής, όπου οι γυναίκες ήταν αναγκασμένες να κάνουν τις φυσικές τους ανάγκες και το οποίο, όχι μόνο μύριζε απαίσια αλλά ξεχείλιζε κιόλας. Μου φαινόταν απίστευτο, πως οι κρατούμενες μπορούσαν να ζουν κάτω από τέτοιες συνθήκες.

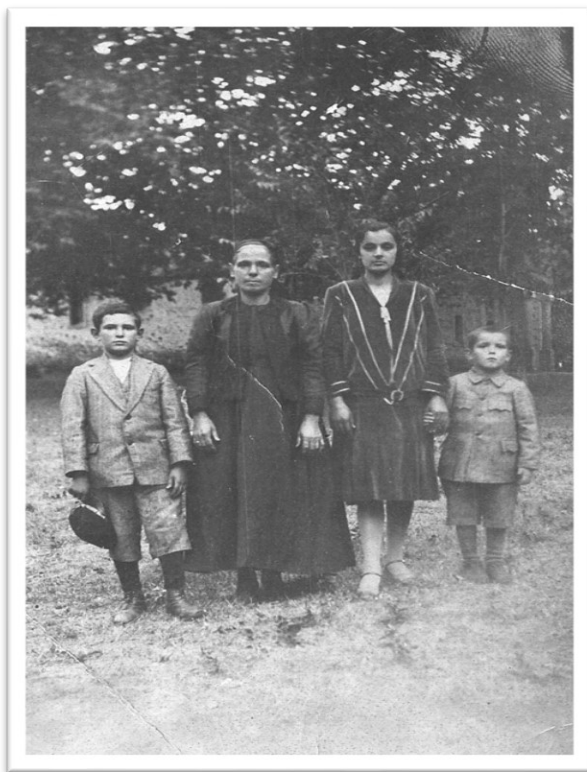
Εκτός από το δωμάτιο του ξενοδοχείου, το οποίο μου φαινόταν πολυτελές, με είχε εντυπωσιάσει και η τραπεζαρία του ξενοδοχείου. Ήταν αρκετά μεγάλη και τα περισσότερα τραπέζια ήταν άδεια με συνέπεια το προσωπικό του εστιατορίου να μας περιποιείται σαν να είμαστε άρχοντες. Με το που καθόμασταν γύρω από το τραπέζι, αμέσως ερχόταν ο σερβιτόρος, μερικές φορές μαζί με τον χοντρό και ψηλό μάγειρα, συνοδευόμενος από τον

Κώστα, έναν πιτσιρικά που έκανε τον βοηθό του σερβιτόρου. Το πρώτο παράγγελμα του σερβιτόρου ήταν: «Κώστα σερβίτσια». Επειδή αυτή η φράση επαναλαμβανόταν με τελετουργικό τρόπο κάθε φορά που καθόμασταν να φάμε, μας είχε εντυπωσιάσει, εμένα και τον αδελφό μου, και μας έκανε να το λέμε, όταν δεν μας άκουγε κανένας, και να γελάμε. Εννοείται ότι μας είχαν εντυπωσιάσει και τα τραπεζομάντηλα, οι υφασμάτινες πετσέτες, οι θέσεις των μαχαιροπήρουνων, τα μπουκαλάκια με λάδι και ξύδι και γενικά, όλα αυτά τα πράγματα που δεν βλέπαμε μέχρι τότε στα τραπέζια των ταβερνών του Χαλανδρίου που πηγαίναμε. Μας είχε εντυπωσιάσει ακόμα και το ότι έπρεπε να πάρουμε πρώτο και δεύτερο πιάτο ο καθένας, κάτι άγνωστο κι αυτό στις ταβέρνες του Χαλανδρίου.

Κάτι άλλο ασυνήθιστο, για τα εφηβικά μάτια εμένα και του αδελφού μου, ήταν οι πολύχρωμες παραδοσιακές ενδυμασίες των γυναικών κάποιας ηλικίας. Ποτέ μέχρι τότε δεν είχαμε δει γυναίκες να κυκλοφορούν με παραδοσιακές ενδυμασίες στους δρόμους. Όπως επίσης ήταν για μας ασυνήθιστη η γλώσσα που μιλάγανε αυτές οι γυναίκες μεταξύ τους αλλά ακόμα και άντρες έβλεπες να μιλάνε μεταξύ τους αυτήν την γλώσσα. Η γλώσσα αυτή ήταν τα Βλάχικα, μια ξένη γλώσσα προς την ελληνική που μέχρι τότε ακούγαμε. Εγώ και αδελφός μου, μέχρι τότε, δεν είχαμε βγει από την Ελλάδα και δεν μας είχε μιλήσει κανένας για την ύπαρξη εθνικών μειονοτήτων σε αυτήν την χώρα. Ακόμα και για την τουρκική μειονότητα της Θράκης δεν είχαμε ιδέα. Μέχρι τότε, εγώ και ο αδελφός μου, νομίζαμε ότι σε αυτήν την χώρα κατοικούν μόνιμα μόνο Έλληνες και ότι η μόνη γλώσσα που μιλιέται είναι η ελληνική.

Ο πατέρας μου ψάχνει για το νεκροταφείο με τους συγγενείς του, κάποιοι αφιλόξενοι συγγενείς και μια ταβέρνα με βλάχικο γλέντι

Ο πατέρας μου, όταν ήταν μικρός, πήγαινε μαζί με τον αδελφό του και την μάνα του στο Μέτσοβο με μουλάρι, από τα Τρίκαλα, για καλοκαιρινές διακοπές. Χρειαζόντουσαν αρκετές μέρες για να πάνε από τα Τρίκαλα στο Μέτσοβο, όμως εκεί είχανε συγγενείς της μάνας του που τους φιλοξενούσανε.

Μέτσοβο τέλος της δεκαετίας του ’20, αρχές της δεκαετίας του ’30. Από αριστερά προς τα δεξιά ο πατέρας μου, η μάνα του η Θοδώρα, μια άγνωστη κοπέλα και ο αδελφό ς του πατέρα μου ο Μέλτος.

Απογόνους αυτών των συγγενών αναζήτησε ο πατέρας μου, όταν πήγαμε στο Μέτσοβο το 1969. Όπως και ένα νεκροταφείο που θυμόταν ότι υπήρχε σε κάποιο σημείο στα περίχωρα της πόλης, στο οποίο ήταν θαμμένοι συγγενείς της μάνας του. Νεκροταφείο δεν βρήκε στο σημείο που πίστευε ότι θα βρει και ούτε πήγαμε σε κανένα άλλο νεκροταφείο. Βρήκε, όμως, μια οικογένεια απογόνων των συγγενών αυτών και κατάφερε να μας δεχτούν στο σπίτι τους για επίσκεψη. Στην επίσκεψη αυτή, ο πατέρας μου μίλησε αρκετή ώρα μαζί με τους μακρινούς συγγενείς του, όμως δεν έμεινε ευχαριστημένος από αυτούς, όπως μάθαμε όταν φύγαμε. Περίμενε να μας κρατήσουν ή να μας καλέσουν για φαγητό, μια που μας βλέπανε για πρώτη φορά και δεν θα μας ξαναβλέπανε, ενώ ήμασταν συγγενείς τους που είχαν έρθει από τόσο μακριά. Όμως αυτοί αποδείχτηκαν τσιγκούνηδες, όπως όλοι οι Ηπειρώτες εκείνην την εποχή. Εγώ δεν ήξερα από τσιγκουνιά άλλη εκτός από αυτήν του πατέρα μου, του οποίου η καταγωγή μόνο ήταν από την Ήπειρο και ήξερε ελάχιστες λέξεις Βλάχικα, μαζί με καναδυό τραγούδια σε αυτήν την γλώσσα. Όμως είχα ακούσει ότι η μάνα του πατέρα μου ήταν πολύ τσιγκούνα. Ίσως από αυτήν να είχε «κληρονομήσει» την τσιγκουνιά. Μια τσιγκουνιά που θα την θυμάμαι εξαιτίας πολλών περιστατικών, μεταξύ των οποίων και ένα επεισόδιο που είχε γίνει μεταξύ

εμένα και του πατέρα μου, όταν πήγαινα στην δευτέρα γυμνασίου και του είχα ζητήσει ένα δεκάρικο για να πάω στον κινηματογράφο «Αβάνα» του Χαλανδρίου. Αν και δεν μου έδινε όλη την βδομάδα λεφτά και τα φραγκοδίφραγκα για κολατσιό στο σχολείο τα έδινε η μάνα μου, αυτός δεν ήταν διαθέσιμος να δώσει ούτε ένα δεκάρικο, για να πάω μια Κυριακή στον κινηματογράφο. Ήταν η πρώτη και η τελευταία φορά της ζωής μου που του ζήτησα λεφτά για να πάω στον κινηματογράφο και δεν μου έδωσε.

Μέτσοβο τέλη Ιουλίου 1969 μπροστά από το ξενοδοχείο. Από αριστερά προς δεξιά ο κύριος Γιώργος Σπανός με του οποίου την μηχανή τράβηξα την φωτογραφία, ο αδελφός μου, ο πατέρας μου, η μάνα μου και η κυρία Ελένη Σπανού. Από πίσω διακρίνεται χαγιάτι σαν κι αυτό του δωματίου μας.

Κάτι άλλο επίσης που μου θυμάμαι από το Μέτσοβο του 1969, πέρα από το γεγονός ότι το βράδυ έπρεπε να φοράμε μπλούζα για να κυκλοφορήσουμε, μολονότι ήταν κατακαλόκαιρο, είναι μια ταβέρνα που είχαμε επισκεφτεί οικογενειακώς. Πρέπει να γινόταν κάποιο πανηγύρι στην πόλη, γιατί η ταβέρνα ήταν φίσκα από κόσμο και είχε και ζωντανή μουσική. Δημοτικά τραγούδια εννοείται. Μετά βίας είχαμε βρει τραπέζι και σε αυτό ακόμη ήμασταν πολύ στριμωγμένοι. Η ορχήστρα που έπαιζε δημοτικά τραγούδια ήταν σε διπλανή αίθουσα και γι αυτό εμείς δεν βλέπαμε τίποτα. Ακούγαμε μόνο την μουσική. Εγώ, αν θυμάμαι καλά, είχα ένα αίσθημα ανασφάλειας όσο ήμουνα σε αυτήν την ταβέρνα γιατί και αυτή η ταβέρνα είχε χαγιάτι, αν θυμάμαι καλά, και το δικό μας τραπέζι ήταν στο χαγιάτι. Κάτω από το χαγιάτι ήταν γκρεμός και εγώ φοβόμουνα μήπως το βάρος από τα πολλά τραπέζια με ανθρώπους που ήταν στο χαγιάτι, έκανε να υποχωρήσει το ξύλινο πάτωμα με αποτέλεσμα να πέσουμε στον γκρεμό. Δεν νομίζω ότι είχαμε μείνει πολύ σε αυτήν την ταβέρνα. Είχαμε φάει μόνο κρέας ψητό και αφού ο πατέρας μου είχε πιει κανένα μισόκιλο κρασί φύγαμε και γυρίσαμε στο ξενοδοχείο. Σε αυτήν την φάση που ήμασταν στο Μέτσοβο, μπορεί να πήγαμε και σε ένα υπαίθριο πανηγύρι κάποιας εκκλησίας που γιόρταζε, γιατί θυμάμαι να έχουμε στρώσει και να

τρώμε κάτω στη γη, όπως πολλές άλλες οικογένειες, ενώ κάποιοι χορεύανε μακριά μας. Όμως δεν είμαι σίγουρος. Κάποτε είχε γίνει κι αυτό, αλλά δεν θυμάμαι πότε.

Άλλη μια φωτογραφία από το Μέτσοβο του 1969. Από αριστερά προς τα δεξιά εγώ, η μάνα μου, ο πατέρας μου, η κυρία Ελένη Σπανού κι ο κύριος Γιώργος Σπανός.

Πάλι μαγκιές σε βάρος μου από έναν «διετή», ένα παπούτσι που φεύγει μαζί με την μπάλα, τα αμερικάνικα βιβλία και τα ελληνικά σχολικά βιβλία που διαλυόντουσαν

Μετά το Μέτσοβο, πήγα στην «δευτέρα» τάξη του γυμνασίου. Από αυτήν την τάξη θυμάμαι δύο περιστατικά που νομίζω περιγράφουν συνοπτικά το τι μαθητής ήμουνα. Το πρώτο είναι ότι είχα ένα συμμαθητή, του οποίου το όνομα δεν θυμάμαι, ο οποίος αρέσκονταν να με πειράζει αποκαλώντας με: «Σοφέ». Τον ενοχλούσε ότι εγώ ήμουνα καλός μαθητής και αυτός μέτριος και θεωρούσε ότι το ότι ήμουν καλός μαθητής ήταν λόγος που έπρεπε να ντρέπομαι. Γι αυτό για να με πειράξει με έλεγε σοφό. Βέβαια, αυτό δεν είναι τίποτα μπροστά στις μαγκιές που μου έκανε ένας άλλος συμμαθητής μου «διετής», όπως λέγανε αυτούς που ερχόντουσαν για δεύτερη χρονιά στην ίδια τάξη, επειδή δεν είχαν περάσει τις εξετάσεις. Τον λέγανε Μπακή, από ό, τι θυμάμαι, και ήταν και μεγαλύτερος μου και ένα με δυο κεφάλια ψηλότερος μου. Μου κόλλαγε στα διαλείμματα μέχρι που σε κάποια φάση ήρθαμε στα χέρια και νομίζω μου είχε κάνει κεφαλοκλείδωμα, κάτι που ήταν της μόδας στις μαγκιές που κάνανε οι δυνατότεροι στους πιο αδύναμους. Με εμένα, όμως, ο Μπακής έπεσε στην περίπτωση. Νόμιζε ότι θα την βγάλει καθαρή γιατί δεν είχα τρόπο να αμυνθώ. Ήξερε πως μπορούσα να τον καταγγείλω σε κάποιον καθηγητή, όμως η «κουλτούρα» του σχολείου θεωρούσε ανανδρία το να υπερασπίζεται με καταγγελία, «κάρφωμα» όπως το έλεγαν τότε, ο αδύναμος τον εαυτό του

από τον δυνατότερο, ενώ δεν θεωρούσε ανανδρία το να τα βάζει ο δυνατότερος με τον πιο αδύναμο. Με εμένα ο Μπακής την πάτησε, γιατί έγραψα στα παλιά μου τα παπούτσια την άδικη αυτή κουλτούρα και τον κατήγγειλα στον πιο φοβερό για τους μαθητές καθηγητή: Στον μαθηματικό κύριο Φλέσσα. Όταν μπήκε στην τάξη για να μας κάνει μάθημα, σηκώθηκα από το θρανίο και πήγα και του είπα ότι ο Μπακής με είχε χτυπήσει. Τότε αυτός σήκωσε τον Μπακή και του ζήτησε εξηγήσεις. Ο Μπακής του είπε ότι δεν μου έκανε τίποτα παρά ένα «έτσι» και έκανε μια κίνηση με το χέρι του. Τότε ο καθηγητής, που ήταν ψηλός και ογκώδης, σηκώθηκε από την καρέκλα του και πηγαίνοντας μπροστά από τον Μπακή του ακούμπησε την χερούκλα του στο πρόσωπο και τον έσπρωξε, λέγοντας του: «Εσένα σου αρέσει να σου κάνουν έτσι»; Μετά του είπε ότι αν με ξαναπειράξει θα τον τσακίσει κι από τότε ο Μπακής δεν με ξαναπείραξε και βρήκα την ησυχία μου.

Εγώ δεν υπήρξα ποτέ μάγκας και γι αυτό κατά κανόνα έμενα απ' έξω από τα ομαδικά παιχνίδια, όπως το μπάσκετ ή το βόλεϊ που παίζανε οι συμμαθητές μου κατά την ώρα του μαθήματος της γυμναστικής ή το ποδόσφαιρο που παίζανε, όταν πηγαίναμε ημερήσια εκδρομή στα Γουρουνάδικα, μια περιοχή του Χαλανδρίου που ήταν κοντά στο Γυμνάσιο και ήταν ακόμα άκτιστη. Γιατί για να παίξει κάποιος σε κάποιο ομαδικό παιχνίδι, έπρεπε να δώσει μάχη με τους διεκδικητές, γιατί σε κάθε τμήμα τάξης ήμασταν πολλές δεκάδες και οι ομάδες των ομαδικών παιχνιδιών δεν μπορούσαν να τους περιλάβουν όλους. Μια φορά, μόνο, θυμάμαι να έπαιξα ποδόσφαιρο σε κάποια εκδρομή στα Γουρουνάδικα και αυτήν την φορά είχα την ατυχία να δώσω μια κλωτσιά στην μπάλα και να μου φύγει το παπούτσι και να πάει να πέσει κοντά στην ομάδα των καθηγητών και καθηγητριών που μας συνόδευαν, και είχαν καθίσει κάτω από ένα δέντρο. Όταν πήγα να το πάρω δίπλα από τους καθηγητές που μπορούσε να τους έχει έρθει στο κεφάλι, ήμουνα κόκκινος από ντροπή. Μια ακόμα φορά θυμάμαι να έχω παίξει με συμμαθητές μου ποδόσφαιρο σε κάποια μονοήμερη εκδρομή στο γυμνάσιο, όχι όμως στα Γουρουνάδικα, και την θυμάμαι αυτήν την φορά γιατί είχα φάει μια μπαλιά στα μούτρα και μου είχαν φύγει τα γυαλιά. Γιατί, σημειωτέον, από την έκτη δημοτικού, τουλάχιστον, απέκτησα μυωπία και φόραγα γυαλιά. Πάντως δεν θυμάμαι να μου είχαν σπάσει τα γυαλιά σε εκείνην την φάση. Όπως και να 'χει, το παπούτσι μου είχε φύγει γιατί δεν ήταν αθλητικό και γι αυτό δεν δενόταν καλά στο πόδι μου, ώστε να κάνει για μπάλα και από την άλλα είχα αρκετή μυωπία, ώστε να μην μπορώ να παίζω ποδόσφαιρο χωρίς γυαλιά. Αυτά όμως δεν αρκούσαν για να μην ζηλεύω τους συμμαθητές μου που παίζανε τα ομαδικά παιχνίδια, ενώ εγώ έμενα απέξω από αυτά. Τουλάχιστον είχα κάτι να κάνω, όταν πηγαίναμε εκδρομή στα Γουρουνάδικα. Μαζί με καναδυό συμμαθητές μου, έφευγα και πήγαινα σε ένα συγκρότημα αμερικάνικων σχολείων, που ήταν σχετικά κοντά. Περπατάγαμε κάποια ώρα μέχρι να φτάσουμε αλλά προλαβαίναμε να γυρίσουμε πίσω, προτού τελειώσει η εκδρομή και γυρίσουμε στο σχολείο. Μας είχε κάνει εντύπωση αυτό το συγκρότημα σχολείων, γιατί ήταν εκτεταμένο, είχε όμορφα μικρά κτίρια και όχι κακομούτσουνα, όπως το ογκώδες τριώροφο μπετονένιο κτίριο του γυμνασίου μας, και εγκαταστάσεις με υπαίθρια όργανα γυμναστικής. Δεν ήταν απαγορευμένη η είσοδος στην αυλή του συγκροτήματος από ό, τι θυμάμαι και γι αυτό μπαίναμε μέσα, χωρίς να μας λέει κανένας τίποτα. Νομίζω ότι η αυλή είχε και δέντρα,

κάτι ασυνήθιστο για μας που η αυλή του δικού μας σχολείου είχε μόνο μπετόν. Αυτό που μου είχε κάνει την περισσότερη εντύπωση εμένα, εκείνην την εποχή, ήταν τα σχολικά βιβλία που είχαν οι μαθητές του συγκροτήματος. Ήταν πιο ογκώδη από τα δικά μας, βιβλιοδετημένα με χάρτινη σκληρή πολύχρωμη βιβλιοδεσία, και ήταν γεμάτα με έγχρωμες φωτογραφίες. Τα έβλεπες και τα ζήλευες, γιατί τα δικά μας ήταν μικρά, με ασπρόμαυρες φωτογραφίες ή μπλε, αν είχαν φωτογραφίες, γιατί τα περισσότερα δεν είχαν τίποτα παραπάνω εκτός από σχεδιάκια, είχαν μαλακό εξώφυλλο και βιβλιοδεσία της κακιάς ώρας, σε βαθμό που λίγες μόνο βδομάδες μετά την αρχή της σχολικής χρονιάς, η βιβλιοδεσία τους κοβόταν σε διάφορα σημεία της ράχης τους και διάφορα φύλλα ξεκολλούσαν και έφευγαν. Εγώ, πέρα από το ότι για να σκληρύνω τα εξώφυλλα των βιβλίων μου, τα έντυνα με αυτοκόλλητο διαφανές, στις μεγαλύτερες τάξεις έκανα τρύπες κοντά στην κορυφή και στην βάση της ράχης και πέρναγα από μέσα σκληρό σύρμα που έκανε την ράχη να μην σπάει. Την ιδέα την είχα πάρει από έναν συμμαθητή μου, τον Γκούβα, ο οποίος από τις τρύπες πέρναγε σχοινί. Και για να τελειώνω με την αναφορά μου στο συγκρότημα με τα αμερικάνικα σχολεία, θέλω να πω ότι μου είχε κάνει φοβερή εντύπωση η βιβλιοθήκη του συγκροτήματος, που στεγαζόταν σε κάποιο από τα όμορφα μονώροφα κτίρια του. Την είχα δει κοιτώντας από ένα παράθυρο του κτιρίου. Δεν είχα δει μέχρι τότε κτίριο μόνο με βιβλιοθήκες, γιατί ούτε το Γυμνάσιο Χαλανδρίου είχε αίθουσα-βιβλιοθήκη, ούτε το Χαλάνδρι είχε βιβλιοθήκη, ούτε είχα ποτέ επισκεφτεί την Εθνική Βιβλιοθήκη ή την Βιβλιοθήκη της Βουλής. Και, όντας φανατικός βιβλιόφιλος, είχα εντυπωσιαστεί βλέποντας ένα ολόκληρο κτίριο γεμάτο βιβλία.

Η καλύτερη έκθεση υπέρ της «Επαναστάσεως της 21ης Απριλίου του 1967»

Από την δευτέρα τάξη του γυμνασίου έχω και άλλες αναμνήσεις, εκτός από δυσάρεστες. Στην δευτέρα γυμνασίου έγραψα την καλύτερη έκθεση υπέρ της φασιστικής στρατιωτικής δικτατορίας που είχαμε τότε, η οποία αυτοχαρακτηρίζονταν σαν «Επανάστασις της 21ηςΑπριλίου». Εκείνη την εποχή, κανένας δεν μου άνοιγε τα μάτια κι εγώ ήμουνα θύμα της κρατικής προπαγάνδας. Η έκθεσή μου ήταν τόσο φανατικά υπέρμαχη της στρατιωτικής δικτατορίας που ο καθηγητής, ο φιλόλογος, που μας είχε βάλει να την γράψουμε στο σπίτι, με ρωτούσε μήπως και δεν την έγραψα μόνος μου. Ούτε και ο ίδιος, που ήταν αρχαιολάτρης και καθαρευουσιάνος, δεν μπορούσε να φανταστεί πόσο πειστική ήταν η κρατική προπαγάνδα! Και μου είχε ιδιαίτερη συμπάθεια αυτός ο καθηγητής, ο κύριος Μπέτσης, επειδή εκείνη την εποχή ήμουνα κι εγώ καθαρευουσιάνος, δηλ. έγραφα στην καθαρεύουσα, πέρα από το ότι απομνημόνευα και τα χωρία από τα βιβλία των Αρχαίων Ελληνικών που μας ζητούσε. Ήμουνα τόσο φανατικά καθαρευουσιάνος που ακόμη κι ένα ημερολόγιο που άρχισα τότε να κρατάω, το έγραφα στην καθαρεύουσα. Κι εγώ τον συμπαθούσα αυτόν τον καθηγητή, γιατί, εν αντιθέσει προς τον μαθηματικό κύριο Φλέσσα, ήταν πολύ ήπιος και ευγενικός με τους μαθητές, κάτι, που μαζί με τον μικρό του παράστημα, έκανε κάποιους μαθητές που το παίζανε μάγκες, να κάνουν φασαρία μέσα στην τάξη, για να μην μπορεί να κάνει μάθημα.

Εκείνη την εποχή δεν είχα ιδέα για το πόσο άχρηστο ήταν το μάθημα των Αρχαίων Ελληνικών, παρόλο που μου έτρωγε τον περισσότερο χρόνο στο σπίτι, καθώς έκανα τις εργασίες που μας ζητούσε ο Μπέτσης.

Το πρώτο μου «γραφείο» στο δωμάτιο του παππού μου, η πρέφα και οι «ακατάλληλες για ανηλίκους» ταινίες

Την εποχή εκείνη, δηλ. 1969-1970, επειδή δεν είχα στο σπίτι μου δικό μου δωμάτιο για να κάνω τα μαθήματα του σχολείου, μετέφερα ένα πτυσσόμενο τραπεζάκι στο σαλόνι που παλιότερα παρέμενε κλειστό τις εκτός εορτών ημέρες αλλά τώρα ήταν ανοικτό όλες τις ημέρες, γιατί είχε εκεί εγκατασταθεί ο παππούς μου ο Φίλιππας που, επιτέλους, είχε βγει από το ψυχιατρείο οριστικά. Δεν μπορούσε να κατοικήσει μαζί με την γυναίκα του, την γιαγιά μου, εφόσον εξαιτίας της βίαιης συμπεριφοράς του προς αυτήν τον είχανε κλείσει στο ψυχιατρείο αλλά ούτε τα παιδιά του προσφέρθηκαν να τον πάρουν στο σπίτι, εκτός από την μεγάλη του κόρη, την μάνα μου. Ο πατέρας μου για ανθρωπιστικούς λόγους είχε δεχτεί να τον πάρει στο σπίτι, κάτι που είχε αυξήσει κι το γόητρό του μεταξύ των συγγενών.

Περνώντας κάθε μέρα ώρες στο δωμάτιο του παππού μου και όντας το μοναδικό από τα εγγόνια του που είχε πάρει το όνομά του, δεν άργησα να προσελκύσω το ενδιαφέρον και την αγάπη του. Τότε ήταν 72 χρονών, περπατούσε με μαγκούρα, έπαιρνε κάθε μέρα συνδυασμό βαριών ψυχοφαρμάκων, μεταξύ των οποίων τα Largactil (Χλωροπρομαζίνη), Luminal (εθιστικό βαρβιτουρικό) και Aloperidin, που τον κάνανε, ήθελε δεν ήθελε, «αρνάκι». Δεν είχε καμιά σχέση με τον άνθρωπο που ήταν τόσο απροσάρμοστος παλιά, ώστε τον είχαν κλείσει στο ψυχιατρείο. Κάθε μέρα έφευγε από το σπίτι και πήγαινε και καθόταν στο μαγαζί του μικρού του γιου, του Χρήστου, ο οποίος πουλούσε σίδερα. Καθόταν και κάποιες ώρες στο κοντινότερο καφενείο που ήταν στην πλατεία Δούρου και ερχόταν στο σπίτι. Στο σπίτι, για να περνάει την ώρα του, άκουγε ένα τρανζιστοράκι Sanyo που το είχε από την εποχή που ήταν έγκλειστος. Και αν είχα χρόνο παίζαμε μαζί χαρτιά, πρέφα. Την πρέφα αυτός μου την είχε μάθει και την έχω παίξει μόνο μαζί του, όσο ήταν ζωντανός. Μετά τον θάνατό του, αν και ήταν πολύ ωραίο παιχνίδι, δεν την ξανάπαιξα και γι αυτό την ξέχασα. Είχαμε επίσης πάει μαζί μερικές φορές και στον κινηματογράφο. Εκτός από τον κινηματογράφο «Αθηνά», όπου μαζί είχαμε δει την «Ξεριζωμένη γενιά», πηγαίναμε και στον κινηματογράφο «Τιτάνια» που, όπως έχω αναφέρει, ήταν απέναντι από το σπίτι μου. Για την «Τιτάνια» θυμάμαι ότι είχαμε πάει μια φορά με τον παππού μου αλλά δεν με άφησαν να μπω, όσο και αν τους παρακάλεσε ο παππούς μου, γιατί το έργο ήταν «Ακατάλληλο για ανηλίκους». Σαν ανήλικους για τον κινηματογράφο θεωρούσαν όσους δεν είχαν κλείσει τα δεκαεφτά. Συνήθως, ακατάλληλα για ανηλίκους χαρακτήριζε το κράτος τα αστυνομικά έργα καθώς και αυτά που είχαν έστω και ελάχιστη σχέση με το σεξ.

Ο παππούς μου δίπλα στην πόρτα του μαγαζιού του μικρότερου γιου του που πουλούσε σίδερα. Δεξιά του διακρίνεται η μαγκούρα του.

Ένας χριστιανός που προσπαθεί να κάνει χριστιανό τον παππού του κι ένας παππούς που έβλεπε σαν χριστιανούς τους άθεους μπολσεβίκους!

Σε κάποια φάση, αν και δεν ήταν «άνθρωπος του διαβάσματος», ο παππούς μου μού ζήτησε να του δώσω κανένα βιβλίο να διαβάσει. Κι εγώ, όντας ακόμη χριστιανός, του είχα δώσει την Καινή Διαθήκη με μετάφραση Τρεμπέλα. Περιέργως, άρχισε και την διάβαζε και μην έχοντας την ξαναδιαβάσει του κίνησε την περιέργεια. Αυτά που διάβαζε του άρεσαν, γιατί του παρουσίαζαν μια θρησκεία κοντά στον άνθρωπο και όχι όπως την είχε γνωρίσει μέχρι τότε από τους παπάδες, για τους οποίους είχε και την χειρότερη ιδέα. Μάλιστα, από ό,τι μου είχε πει, θεωρούσε ότι η χριστιανική διδασκαλία υποστήριζε τον κομμουνισμό. Τόσο καλή ιδέα είχε για τον κομμουνισμό, μολονότι είχε την ευκαιρία να παραμείνει στην κομμουνιστική Ρωσία του Λένιν, όταν ήταν νέος. Όμως προτίμησε να ακολουθήσει τους άλλους ελληνόφωνους χριστιανούς που μετά την επανακατάληψη της περιοχής Καρς από την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά την συνθήκη ειρήνης της Ρωσίας με την Γερμανία και τους συμμάχους της, προτίμησαν να έρθουν σαν πρόσφυγες στην Ελλάδα, παρά να μείνουν στην Ρωσία, όπου είχαν καταφύγει προσωρινά. Διαβάζοντας τα Ευαγγέλια ο παππούς μου έλεγε ότι είχε κάνει λάθος να αφήσει την κομμουνιστική Ρωσία και να έρθει σαν πρόσφυγας στην Ελλάδα, γιατί νόμιζε ότι ο κομμουνισμός της Ρωσίας πραγματοποιούσε το κήρυγμα των Ευαγγελίων!!!

Εγώ εκείνη την εποχή ήμουν τόσο χριστιανός ώστε, εκτός από το να συστήνω για διάβασμα την Καινή Διαθήκη, είχα επισκεφθεί μερικές φορές την κεντρική εκκλησία του Χαλανδρίου, τον Άγιο Νικόλαο, για να παρακολουθήσω την κυριακάτικη Θεία Λειτουργία και είχα περάσει μια ολόκληρη Μεγάλη Εβδομάδα πηγαίνοντας κάθε βράδυ στην ίδια εκκλησία. Είχα

αγοράσει και μία Σύνοψη για να διαβάζω τι έλεγε ο παππάς κατά την Λειτουργία και να τα καταλαβαίνω. Βέβαια καταλάβαινα πολύ λίγα πράγματα. Το αποκορύφωμα της θρησκοληψίας μου ήρθε μια μέρα που μέσα στο σπίτι και συγκεκριμένα στο δωμάτιο του πατέρα μου, όταν αυτός έλειπε, προσευχήθηκα! Ήταν η πρώτη και η τελευταία φορά, γιατί δεν αισθάνθηκα κανέναν να με ακούει και άρχισα να καταλαβαίνω ότι κοροϊδεύω τον εαυτό μου. Μάλιστα, προσπάθησα να δω πως αντιμετώπιζαν το θέμα αυτό άλλοι, όπως η φίλη μου η Μαρία, η κόρη του Γιάννη του Ιντζιρτζόγλου, την οποία είχα ρωτήσει αν προσεύχεται. Μου είχε απαντήσει ότι προσευχόταν και όταν εγώ την είχα ρωτήσει γιατί προσευχόταν, αφού δεν υπήρχε κανένας θεός για να ακούσει την προσευχή, αυτή μου είχε πει ότι, όταν προσευχόταν αισθανόταν ότι ο Θεός την ακούει!

Έναν χρόνο αργότερα, στα δεκαπέντε μου, είχα πάψει να είμαι χριστιανός μετά από διαδικασία που θα περιγράψω πιο κάτω. Προς το παρόν θέλω να συνεχίσω για τον παππού μου.

Ένας συνηθισμένος θάνατος ενός βασανισμένου ανθρώπου: Ο θάνατος του παππού μου

Ο παππούς μου, όπως έχω πει, είχε πέσει από την οικοδομή που δούλευε και είχε σπάσει και τα δύο του πόδια. Το ίδιο έπαθε μια μέρα και ο ενοικιαστής του πίσω υπογείου του κτιρίου που ήταν το σπίτι μας, πατέρας δύο παιδιών, ο οποίος συντηρούσε και τους γονείς του που μένανε μαζί του. Γιατί η οικογένεια Προβατά είχε εν τω μεταξύ φύγει, στις αρχές της δεκαετίας του ’70. Από το ατύχημα του παππού μου είχαν περάσει αρκετά χρόνια και τα πόδια του είχαν φτιάξει, όμως ο τραυματισμός τα είχε επηρεάσει έτσι ώστε να πονάνε, όταν υπήρχε υγρασία στην ατμόσφαιρα. Γι αυτό και ο παππούς μου εξαιτίας των πόνων του μπορούσε να προβλέψει τον ερχομό της βροχής. Για άλλους πόνους δεν παραπονιόταν ο παππούς μου, όμως τον τελευταίο καιρό αισθανόταν πόνους στην κοιλιά, τους οποίους αντιμετώπιζε πίνοντας τίλιο. Ήρθε όμως μια μέρα που ο παππούς μου μού είπε ότι δεν θα έβγαζε τον μήνα, γιατί θα πέθαινε. Εννοείται δεν τον πίστεψα, γιατί δεν πίστευα ότι ο παππούς μου ήταν προφήτης ούτε του είχαν πει τίποτα οι γιατροί. Κι όμως, αυτόν τον μήνα, μια μέρα ο παππούς μου οδηγήθηκε στο νοσοκομείο, νομίζω στο Ιπποκράτειο, για να κάνει εγχείριση κοίλης. Ήταν το 1970, μάλλον τον Ιούνη. Εκείνη την ημέρα είχα απόγευμα σχολείο και θυμάμαι ότι είχα φοβηθεί. Δεν είχα ξανακούσει για εγχείριση στην οικογένεια και τις εγχειρίσεις τις φοβόμουνα. Όσες ώρες έμεινα στο σχολείο, στο μυαλό μου τριγύριζε η μουσική ενός διάσημου τότε ξένου τραγουδιού, του «Betty Blue». Όταν γύρισα στο σπίτι έμαθα ότι ο παππούς μου είχε πεθάνει. Η κηδεία του που έγινε την άλλη μέρα, ήταν η πρώτη κηδεία που πήγα στην ζωή μου. Όταν ανοίξανε το καπάκι του φέρετρου, όπως κάνουν πάντα προτού κατεβάσουν το φέρετρο στον τάφο, στο πρόσωπο του πτώματος είδα να κάθονται μύγες. Αυτή ήταν η πρώτη εικόνα ανθρώπινου πτώματος που είδα στην ζωή μου και θυμάμαι ότι είχα την αίσθηση ότι ο παππούς μου ήταν κάπου ζωντανός και μπορούσα να επικοινωνήσω με την σκέψη μου μαζί του. Τόσο είχα επηρεαστεί από τα παραμύθια περί ψυχής του

χριστιανισμού. Παρ' όλα αυτά το ίδιο βράδυ άφησα το δωμάτιο του σπιτιού μου, όπου τόσα χρόνια κοιμόμουνα μαζί με τον αδελφό μου, και κοιμήθηκα στο κρεβάτι του παππού μου. Αν και δεν μπορώ να πω ότι δεν αισθανόμουνα κανέναν φόβο, αυτό που με είχε πειράξει περισσότερο είναι το λεπτό στρώμα του κρεβατιού που επειδή ήταν ντιβανομπάουλο, έκανε τον ύπνο μου αρκετά άβολο. Ευτυχώς γρήγορα μου αγόρασαν ένα χοντρό στρώμα από αφρολέξ κι έτσι συνέχισα να κοιμάμαι στο κρεβάτι αυτό τα επόμενα εφτά χρόνια. Είχα αποκτήσει επιτέλους, στα δεκατέσσερά μου χρόνια, δικό μου δωμάτιο!

Το φροντιστήριο Αγγλικών και τα πάρτι της τάξης του φροντιστηρίου, όπου πρωτοχόρεψα με κοπέλα

Κάτι που αξίζει να αναφέρω για την εποχή που πήγαινα στην δευτέρα γυμνασίου είναι το φροντιστήριο των Αγγλικών. Ο πατέρας μου, μετά από δύο χρόνια ιδιαίτερα με την κυρία Τέτα, είχε γράψει εμένα και τον αδελφό μου σε φροντιστήριο Αγγλικών, όπου πηγαίναμε τρεις φορές την εβδομάδα επί τρία χρόνια. Νομίζω ότι πήγαινα στην δευτέρα γυμνασίου, δηλ. την δεύτερη χρονιά στο φροντιστήριο, όταν μας ήρθε καθηγητής ο κύριος Αλέξανδρος Ιερομνήμων. Αυτός είχε έλθει πρόσφατα από την Αμερική και γι αυτό οι σχέση του με τους μαθητές και τις μαθήτριες (γιατί είχαμε και μαθήτριες) ήταν πολύ φιλελεύθερη. Ήθελε να περνάμε καλά στο φροντιστήριο και όχι μόνο να κάνουμε μάθημα. Γι αυτό και οργάνωνε πάρτι και στο φροντιστήριο και στο σπίτι του για τους μαθητές του. Τα πάρτι αυτά γινόντουσαν με ροκ μουσική, γιατί αυτή ήταν τότε η μόνη μουσική που ακούγανε οι νέοι στην Αθήνα και χορεύανε. Μπορεί να ακούγανε και τα ελαφρά και ελαφρολαϊκά τραγούδια, δεν χόρευε όμως κανένας με αυτά. Σε ένα τέτοιο πάρτι, στο φροντιστήριο, χόρεψα για πρώτη φορά στην ζωή μου με γυναίκα. Χορεύαμε μόνο τα μπλουζ και τα σέικ. Μόνο τα μπλουζ χορευόντουσαν από ζευγάρια. Έτσι βρέθηκα να χορεύω με μια συμμαθήτριά μου χωρίς να είναι η κοπέλα που μου άρεσε. Με την κοπέλα που μου άρεσε χόρευαν άλλοι, όπως γινότανε πάντα στα πάρτι που πήγα στην ζωή μου. Με την ίδια είχα χορέψει και στο πάρτι που είχε διοργανώσει ο κύριος Ιερομνήμων στο σπίτι του στην Γλυφάδα ή στην Βούλα (δεν θυμάμαι ακριβώς). Σε αυτό το πάρτι, εκτός από το σπίτι, που ήταν μια όμορφη μονοκατοικία με κήπο, μου είχαν κάνει εντύπωση οι γονείς του κυρίου Ιερομνήμωνα, επειδή φοράγανε στο πέτο καρτελίτσες με τα ονόματά τους, λες και ήτανε σύνεδροι σε συνέδριο ή γιατροί σε νοσοκομείο. Όμως, περισσότερο από όλα μου είχε κάνει εντύπωση η βιβλιοθήκη. Και αυτή είχε βιβλία με πολύχρωμες βιβλιοδεσίες, όπως του Σπάικ, του συγγενή μας από την Αμερική, αλλά σε αυτήν την περίπτωση είχα την δυνατότητα να περιεργαστώ τα βιβλία. Και θυμάμαι ότι κάποια από αυτά ήταν πανέμορφα για τα δεδομένα της εποχής στην Ελλάδα. Βέβαια δεν ήταν ελληνικά. Χαρακτηριστικά θυμάμαι την σειρά του εκδόσεων Time-Life με τις διάφορες χώρες. Το κάθε βιβλίο ήταν γεμάτο με έγχρωμες φωτογραφίες από τα ωραιότερα αξιοθέατα κάθε χώρας. Στην Ελλάδα, εκείνη την εποχή, η τεχνολογία στις εκτυπώσεις δεν έχει φτάσει ακόμα στο επίπεδο να φτιάχνει τόσο όμορφα βιβλία. Εννοείται, ότι ήμουνα ο μόνος από τους

συμμετέχοντες στο πάρτι που ασχολήθηκα με την βιβλιοθήκη. Αυτό το πρόσεξε και ο Ιερομνήμων και μου το είπε, ενώ περίμενε, όπως μου είπε, να ασχολούμαι με τα κορίτσια. Αυτός δεν είχε καταλάβει ότι η Ελλάδα της δικτατορίας δεν ήταν η Αμερική της δεκαετίας του ’60 και των αρχών του ’70, από όπου είχε έρθει, κι εγώ ακόμα δεν είχα αισθανθεί την απουσία της γυναίκας από την ζωή μου.

Πως έπαψα να είμαι χριστιανός

Η επόμενη χρονιά στο γυμνάσιο, δηλ. η χρονιά που ήμουν στην τρίτη τάξη του γυμνασίου, υπήρξε η χρονιά που έπαψα οριστικά να είμαι χριστιανός, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι εκείνη την εποχή ήξερα με πόσα πολλά, απίστευτης σκληρότητας και σαδισμού, εγκλήματα βαρύνεται αυτή η θρησκεία. Επειδή το ζήτημα ήταν για μένα πολύ σοβαρό, γιατί είχα πιστέψει στα σοβαρά σε αυτήν την θρησκεία και δεν περιορίστηκα απλά να κάνω αυτό που έκαναν και οι άλλοι, προτού «πάρω το διαζύγιο» από τον χριστιανισμό είχα μελετήσει κάποια βασικά κείμενά του, όπως την Γένεση της Παλαιάς Διαθήκης και τα 4 Ευαγγέλια και τις Πράξεις των Αποστόλων της Καινής Διαθήκης. Όταν λέω «μελετήσει», εννοώ ότι είχα κρατήσει και σημειώσεις από τα πιο σημαντικά σημεία και δεν είχα περιοριστεί σε μια απλή ανάγνωση. Επίσης, είχα ολοκληρώσει μια σειρά 10 μαθημάτων με αλληλογραφία πάνω στην Αγία Γραφή, τα οποία παρείχε δωρεάν μία ευαγγελική (προτεσταντική) θρησκευτική οργάνωση που λεγόταν «Εκκλησία του Χριστού». Είχα πάει και σε καναδυό θρησκευτικές τελετές της. Είχα γραφτεί και συνδρομητής σε ένα περιοδικό που έβγαζε ο πιο σημαντικός ευαγγελικός (προτεσταντικός) εκδοτικός οίκος. Από αυτόν τον εκδοτικό οίκο είχα πάρει το βιβλίο που αποτέλεσε για μένα το τελευταίο χριστιανικό βιβλίο, στο οποίο αναζήτησα απαντήσεις στα ερωτήματά μου. Είχα καταλάβει ότι ο χριστιανισμός δεν συμβαδίζει με την επιστήμη και γι’ αυτό είχα πάρει ένα βιβλίο με θέμα τις απαντήσεις των χριστιανών επιστημόνων στα ερωτήματα που τους έβαζε η επιστήμη. Αν και οι επιστήμονες αυτοί ήταν Αμερικανοί, με συνέπεια να προσπαθούν να τεκμηριώνουν επιστημονικά τις απαντήσεις τους στα αναπάντητα από τον χριστιανισμό επιστημονικά ερωτήματα, δεν μπορούσαν να κάνουν «το άσπρο μαύρο», όσο και να προσπαθούσαν. Για μένα τι πιο σημαντικό ερώτημα τότε ήταν ηθικής φύσης. Έψαχνα απάντηση στο γιατί να υπάρχει τόσο κακό στον κόσμο και να βασανίζονται άδικα τόσοι άνθρωποι, την στιγμή που ο Θεός των χριστιανών θα μπορούσε να το εμποδίσει αυτό σαν παντοδύναμος που ήταν. Δεν μπόρεσα να βρω πειστική απάντηση από χριστιανούς, γιατί, άλλωστε, δεν υπάρχει τέτοια απάντηση. Μετά από κάποια χρόνια, διαβάζοντας το βιβλίο «Οι θεοί διψούν» του Ανατόλ Φρανς, διαπίστωσα ότι το δικό μου ερώτημα αποτελούσε «Αχίλλειο πτέρνα» για τον χριστιανισμό εδώ και εκατοντάδες χρόνια. Σε αυτό το βιβλίο το ερώτημα διατυπώνεται ως εξής: Ο Θεός είναι παντοδύναμος και πανάγαθος. Αν είναι παντοδύναμος και δεν σταματάει το κακό που υπάρχει στον κόσμο, δεν είναι πανάγαθος. Αν είναι πανάγαθος και δεν σταματάει το κακό στον κόσμο, δεν είναι παντοδύναμος. Αν είναι και πανάγαθος και παντοδύναμος, τότε γιατί δεν σταματάει το κακό;

Αλλά πέρα από τις θεωρητικές μου αναζητήσεις η περίοδος εκείνη, κατά την οποία ήμουνα ακόμα χριστιανός, είχε και μια άλλη πλευρά: Έκανα παρέα με χριστιανούς και πήγαινα στις εκδηλώσεις τους. Συγκεκριμένα, όταν πήγαινα στην τρίτη γυμνασίου, άρχισα να πηγαίνω, για πρώτη και τελευταία φορά στη ζωή μου, σε κατηχητικό σχολείο. Όχι ότι ξαφνικά «με φώτισε ο Θεός» και αποφάσισα να κάνω κάτι που δεν έκανα τα προηγούμενα χρόνια. Απλά έμαθα ότι υπήρχε ένα κατηχητικό, στο οποίο τα μαθήματα τα έκανε ο αγαπημένος μου καθηγητής: Ο θεολόγος κύριος Μάινας. Το έμαθα από έναν συμμαθητή μου, τον Γιάννη τον Αργύρη, ο οποίος ήταν και ο καλύτερος φίλος μου, μεταξύ των συμμαθητών μου. Και νομίζω ότι πηγαίναμε και μαζί στο κατηχητικό. Τα μαθήματα γινόντουσαν μέσα στην εκκλησία του Αγίου Αθανασίου στο Πολύδροσο Χαλανδρίου κάθε Κυριακή, αν δεν κάνω λάθος. Ξεκινάγανε με ένα θρησκευτικό τραγουδάκι και τελειώνανε με μια προσευχή. Κάθε φορά ο κατηχητής μας μοίραζε και χάρτινες εικονίτσες, δηλ. ζωγραφιές του Χριστού, της Παναγίας, ή των αγίων, και μερικές φορές χρωματιστές ζωγραφιές με ηθικοπλαστικά θέματα. Από αυτές θα μου μείνει αξέχαστη μία ζωγραφιά που απεικόνιζε δύο δρόμους: Ο ένας ήταν ανηφορικό μονοπάτι που ανέβαινε σε ένα βουνό και ο άλλος ήταν λεωφόρος, που περιστοιχιζόταν από στέγαστρα, στα οποία υπήρχαν όμορφες κοπέλες που παίζανε μουσικά όργανα. Το μονοπάτι αντιστοιχούσε στον δρόμο της αρετής και η λεωφόρος στο δρόμο της κακίας. Τώρα που τα σκέπτομαι αυτά, μετά από 45 περίπου χρόνια, νομίζω ότι εγώ στην ζωή μου πήρα τον δρόμο της αρετής. Γι αυτό μου λείψανε οι γυναίκες! Εδώ γελάμε!

Εκτός από το κατηχητικό, εκείνη την εποχή βρήκα μια χριστιανική οργάνωση, η οποία είχε δικό της χώρο στο Χαλάνδρι, όπου και άρχισα να συχνάζω. Λεγόταν «Χριστιανικές Μαθητικές Ομάδες» και οργάνωνε κι αυτή μαθήματα χριστιανισμού και εκδρομές. Αυτός που έκανε τα μαθήματα, ήταν ένας πολύ συμπαθής νεαρός, του οποίου έχω ξεχάσει τελείως το όνομα. Αντιθέτως, θυμάμαι το όνομα του πιο επιμελή μαθητή των μαθημάτων: Τον λέγανε Μελέτη, δηλ. όνομα και πράγμα! Με αυτήν την οργάνωση πήγα μία μόνο εκδρομή. Πήγαμε στο δάσος του Καρέα, παίρνοντας λεωφορείο δίπλα από τα Προπύλαια του πανεπιστήμιου της Αθήνας, γιατί εκεί ήταν τότε η αφετηρία. Στο δάσος, θυμάμαι, μας είχανε δείξει πράγματα που μαθαίνουν στους Προσκόπους και είχαμε παίξει και ένα ομαδικό παιχνίδι, σαν αυτά που παίζουν οι Πρόσκοποι υποθέτω. Αν και σε τέτοιες εκδρομές τα παιδιά συνήθως επιδιώκανε να παγιώσουν φιλίες μεταξύ τους, εγώ δεν είχα καταφέρει να κάνω κανέναν φίλο, και πολύ περισσότερο φίλη, γιατί στα μαθήματα της ομάδας και στην εκδρομή ήταν και κορίτσια, κάτι που δεν συνέβαινε με τις εκδρομές του Γυμνασίου Αρρένων Χαλανδρίου.

Δύο μαθητές που αποβλήθηκαν από όλα τα γυμνάσια της χώρας, πάλι ξύλο από έναν άλλο μάγκα συμμαθητή μου και μια έκθεση στην καθαρεύουσα

Δεν θυμάμαι σε ποια τάξη του γυμνασίου πήγαινα, πάντως σίγουρα στις πρώτες τάξεις, όταν σε κάποια φάση, μετά τον εθνικό ύμνο και την προσευχή, ο γυμνασιάρχης ανακοίνωσε ότι δύο μαθητές, από τους οποίους θυμάμαι μόνο το όνομα του ενός: Ροζίνος, είχαν αποβληθεί

από το γυμνάσιο για πάντα και δεν θα μπορούσαν να πάνε και σε άλλο γυμνάσιο της χώρας, επειδή είχανε διαρρήξει το γραφείο των καθηγητών και είχανε κάψει κάποια έγγραφα. Αυτό υπήρξε και η μοναδική «αποβολή από όλα τα γυμνάσια της χώρας» που άκουσα όσο ήμουνα στο γυμνάσιο. Κατά τα άλλα, και στην τρίτη του γυμνασίου έπεσα σε έναν διετή που μου έκανε μαγκιές, τον Λιοσάτο. Επειδή περιοριζόταν σε λόγια κι δεν προχωρούσε σε κινήσεις, τον ανέχτηκα μέχρι σχεδόν τον τέλος της χρονιάς αν και τον «έτρωγα κάθε μέρα στη μάπα», επειδή καθόταν μπροστά μου. Στο τέλος όμως δεν άντεξα και «πλακωθήκαμε». Δεν θυμάμαι αν έσπασα και τα γυαλιά μου σε εκείνη την φάση. Συνήθως όμως τα έσπαγα, όταν ερχόμουν στα χέρια με κάποιον.

Η καλή πλευρά της τρίτης γυμνασίου ήταν ότι είχα μια φιλόλογο που μου άρεσε πολύ, την κυρία Καργάδου. Σε κάποια φάση χρειάστηκε να με υπερασπίσει απέναντι στους συμμαθητές μου, γιατί έγραφα και τις εκθέσεις στην καθαρεύουσα, κάτι το οποίο διαπιστώσανε, όταν μια φορά η Καργάδου με κάλεσε στον πίνακα να διαβάσω την έκθεσή μου, επειδή την είχε βρει καλύτερη από τις άλλες. Με είχε δικιολογήσει κιόλας, σε ένα καταφανώς λάθος μου, που το πιάσανε οι συμμαθητές μου καθώς διάβαζα την έκθεση: Μιλώντας για την σχολική ζωή, είχα γράψει ότι κάθε πρωί, προτού μπούμε στις τάξεις, από την αυλή του σχολείου υψώνεται μια ολέθρια προσευχή! Δυστυχώς, δεν μου δόθηκε ποτέ η ευκαιρία να δω την κυρία Καργάδου σε μια πιο ανθρώπινη φάση, δηλ. πέρα από την έδρα της καθηγήτριας. Η μοναδική ευκαιρία για κάτι τέτοιο ήταν να μας συνοδεύσει σε κάποια μακρινή εκδρομή. Γι αυτό και, όταν ήταν να πάμε μια τέτοια εκδρομή, της είχα ζητήσει να μας συνοδεύσει. Αρνήθηκε όμως λέγοντας μου ότι «ήταν σε ενδιαφέρουσα». Δεν θυμάμαι αν τότε ήξερα τι σημαίνει αυτή η έκφραση. Σίγουρα πάντως δεν ήταν σε ενδιαφέρουσα με το πρώτο παιδί της, γιατί θυμάμαι ότι μια φορά είχε φέρει άλλα δύο παιδιά της στο γυμνάσιο.

Το ιαματικό νερό της Κύμης, οι αστακοί, η Φυτολογία και η Ζωολογία και τα Αγγλικά

Το καλοκαίρι, αφού τελείωσα την τρίτη γυμνασίου, πήγαμε οικογενειακώς διακοπές στην Κύμη της Εύβοιας και συγκεκριμένα στο λιμάνι της. Εκεί είχαμε πάει και το προηγούμενο καλοκαίρι και πήγαμε και το επόμενο, όμως το επόμενο όχι στο λιμάνι αλλά στην πόλη που ήταν ψηλά. Ο πατέρας μου διάλεξε αυτό το μέρος για διακοπές, γιατί έξω από την πόλη υπήρχε μια πηγή με ιαματικό, υποτίθεται, νερό. Και το ήθελε αυτό ο πατέρας μου για την μάνα μου, η οποία είχε πρόβλημα με το ένα της νεφρό. Εκείνη την εποχή, η μάνα μου υπέφερε, κατά καιρούς, από κολικούς πόνους στο νεφρό και είχε μάθει, μετά από τις σχετικές εξετάσεις, ότι το νεφρό της αυτό υπολειτουργούσε. Οι γιατροί της συνιστούσαν, αν ήθελε να απαλλαγεί από τους κολικούς, να το βγάλει. Μάλιστα την απειλούσαν ότι, επειδή όλο το βάρος της κάθαρσης του αίματος έπεφτε στο άλλο, το υγιές, κινδύνευε κι αυτό να χαλάσει και να μείνει η μάνα μου χωρίς νεφρά. Ο πατέρας μου όμως ήταν πάντα κατά των εγχειρίσεων, αρχής γενομένης από την εγχείριση που ήθελαν να του κάνουν οι στρατιωτικοί γιατροί, όταν είχε τραυματιστεί στο πόδι στην Αλβανία. Και τότε τον απειλούσαν ότι αν δεν έκανε εγχείριση θα

πάθαινε γάγγραινα και θα πέθαινε. Δεν έκανε και δεν πέθανε και γι αυτό, μάλλον, έπαψε από τότε να παίρνει στα πολύ σοβαρά τις ατεκμηρίωτες προβλέψεις των γιατρών. Από την άλλη μεριά δεν ήθελε, φαίνεται, να το έχει βάρος στην συνείδησή του, αν η μάνα μου όντως έχανε και τα δυο της νεφρά, και γι αυτό, για να πείσει τον εαυτό του ότι έκανε ό, τι καλύτερο για να εμποδίσει κάτι τέτοιο, επί τρία χρόνια, κάθε καλοκαίρι πηγαίναμε στην Κύμη, για να πίνει η μάνα μου το ιαματικό νερό.

Το προηγούμενο καλοκαίρι είχαμε μείνει σε ένα ξενοδοχείο στην παραλία, νομίζω κάποιου Μπέη. Εκείνη την εποχή έφαγα στο εστιατόριο του ξενοδοχείου τον περισσότερο φρέσκο αστακό στην ζωή μου. Πρέπει να ήταν σχετικά φτηνός, γιατί ο πατέρας μου ήταν αρκετά τσιγκούνης και δεν νομίζω να σπαταλούσε λεφτά για αστακό, αν ο αστακός ήταν πολύ ακριβός. Τότε δεν ήξερα πόσο ακριβό είδος πολυτελείας είναι ο αστακός και δεν μου έκανε εντύπωση. Όπως δεν μου έκαναν εντύπωση και τα μπάνια στην θάλασσα, από τα οποία είχα κάνει πολύ λίγα, όταν μέναμε σε εκείνο το ξενοδοχείο. Τον περισσότερο καιρό κλεινόμουνα στο δωμάτιο του ξενοδοχείου και διάβαζα. Πρώτα απ’ όλα, διάβαζα Φυτολογία και Ζωολογία από δύο βιβλία του γυμνασίου που είχα φέρει μαζί μου. Μου άρεσαν πολύ αυτά τα μαθήματα αλλά στο γυμνάσιο, από τα βιβλία της Φυτολογίας και της Ζωολογίας, είχαμε διδαχτεί ελάχιστες σελίδες. Εγώ, με το πείσμα που με διέκρινε από τότε, είχα αποφασίσει να τα διαβάσω ολόκληρα τα βιβλία. Και μια που αυτά που μας είχαν δώσει στο σχολείο δωρεάν, όπως όλα τα σχολικά βιβλία, είχανε τα χάλια τους κατά το τέλος της σχολικής χρονιάς, γιατί είχανε μαλακό εξώφυλλο και κακή βιβλιοδεσία και διαλυόντουσαν από την συχνή χρήση, είχα αγοράσει καινούργια βιβλία από το βιβλιοπωλείο. Αυτά είχαν σκληρό εξώφυλλο και δεν διαλυόντουσαν. Τελικά, τα διάβασα ολόκληρα και τα δύο βιβλία, τα διατήρησα σε αρίστη κατάσταση και τα έχω ακόμα σαν ενθύμιο. Από εκείνη την εποχή είχε ξεκινήσει το έντονο ενδιαφέρον μου για την Βιολογία, το οποίο με συνόδεψε σε όλη μου την ζωή και με οδήγησε να διαβάσω αρκετά, σε σχέση με τον μέσο αναγνώστη, βιβλία Βιολογίας. Από τότε η Βιολογία είχε αναδειχθεί για μένα η αγαπημένη μου επιστήμη.

Εκτός από Φυτολογία και Ζωολογία, στο ξενοδοχείο εκείνη την χρονιά (το καλοκαίρι μεταξύ δευτέρας και τρίτης γυμνασίου) διάβαζα και απλοποιημένα αγγλικά βιβλία. Θυμάμαι είχα διαβάσει γύρω στα δέκα εκείνο το καλοκαίρι. Ήταν κλασσικά μυθιστορήματα διασκευασμένα και συντομευμένα έτσι ώστε να μπορούσε κανείς να τα διαβάσει, αν ήξερε τουλάχιστον τις 1500 βασικές, κατά τους εκδότες αυτών των βιβλίων, λέξεις της αγγλικής γλώσσας. Μάλιστα, είχα προσπαθήσει την εποχή που ήμουνα στο ξενοδοχείο αυτό, να γράψω κι εγώ ένα μυθιστόρημα στα αγγλικά. Δυστυχώς, δεν είχα αρκετή εμπιστοσύνη στον εαυτό μου και κανέναν να με ενθαρρύνει, οπότε, μετά από τις δέκα πρώτες σελίδες τα παράτησα. Όμως δεν σταμάτησα ποτέ να διαβάζω αγγλικά βιβλία. Εκείνα τα χρόνια διάβαζα απλοποιημένα, όμως αργότερα διάβαζα κανονικά. Ίσως αυτό να με βοήθησε να αισθάνομαι λιγότερο δέσμιος αυτής της χώρας σε σχέση με την πλειοψηφία των συμπατριωτών μου. Τουλάχιστον αυτών, που δεν έχουν μείνει ποτέ σε αγγλόφωνη χώρα ή δεν έχουν σπουδάσει σε αγγλόφωνη χώρα ώστε να ξέρουν καλά Εγγλέζικα.

Το κυνηγητό στις ταράτσες, το πρώτο μου ψάρεμα και το κολύμπι γύρω από τους σκουριασμένους πυλώνες

Όπως είπα και παραπάνω, το καλοκαίρι μεταξύ τρίτης και τετάρτης γυμνασίου, το πέρασα και αυτό στην Κύμη. Όμως δεν μείναμε σε ξενοδοχείο αλλά σε ενοικιαζόμενα δωμάτια. Μαζί μας είχαμε και την οικογένεια Ιντζιρτζόγλου, εκτός από την γιαγιά. Μέναμε σε ένα σπίτι με τρία υπνοδωμάτια, από τα οποία η κάθε οικογένεια είχε νοικιάσει από ένα και ο ιδιοκτήτης μαζί με την δική του έμενε στο τρίτο. Θυμάμαι ότι αυτή η οικογένεια είχε έναν γιο στην ηλικία εμένα και του αδελφού μου περίπου, οπότε παίζαμε μερικές φορές μαζί. Ένα από τα παιχνίδια ήταν το κυνηγητό, το οποίο παίζαμε στην ταράτσα του σπιτιού, γιατί δεν είχε κεραμίδια. Δεν είχε και κάγκελα αλλά είχε δίπλα την ταράτσα ενός άλλου σπιτιού, του ίδιου ύψους, και η διπλανή ταράτσα χωριζόταν από την δική μας από ένα κενό μικρότερο από ένα μέτρο, οπότε συνηθίζαμε, όταν παίζαμε, να πηδάμε πάνω από το κενό. Τότε ήταν που παραλίγο να πέσω από την ταράτσα και να χάσω την ζωή μου στα δεκαπέντε μου χρόνια. Όχι όμως πέφτοντας στο κενό που ανέφερα προηγούμενα. Πήγα να πέσω από ένα άλλο σημείο της ταράτσας, πηγαίνοντας πίσω-πίσω, χωρίς να κοιτάω πίσω μου. Όταν πάτησα στο κενό, αντί να πέσω προς τα πίσω από ψηλά και να σπάσω το κεφάλι μου, έκανα ενστικτωδώς μια γρήγορη περιστροφή γύρω από τον άξονα του σώματός μου και έκατσα στην άκρη της ταράτσας. Έτσι έζησα και μπορώ τώρα και περιγράφω εκείνη την εποχή.

Με τον πιτσιρικά της οικογένειας δεν παίζαμε μόνο κυνηγητό. Είχε προσπαθήσει να με μάθει να ψαρεύω με αποτέλεσμα να πιάσω κι ένα μικρό ψάρι. Όμως δεν ήξερα τι να το κάνω και, αφού είχε πεθάνει, το ξαναπέταξα στη θάλασσα. Και εκτός από το ψάρεμα που έκανα για πρώτη μου φορά, με εκείνον τον πιτσιρικά είχα μπει, για πρώτη φορά στην ζωή μου, σε βάρκα. Κωπηλατούσε αυτός, αν και δεν είχε πρόβλημα να τραβάω εγώ τα κουπιά. Όμως είχα δοκιμάσει και μου είχε φανεί πολύ δύσκολο.

Εκτός από παιχνίδι, όταν δεν έμενα στο δωμάτιο, όπου μελετούσα όπως θα εξηγήσω παρακάτω, έκανα και μερικά μπάνια. Δεν ήταν καλή η θάλασσα κοντά στο σπίτι που μέναμε, γιατί στο βυθό της είχε λάσπη και μέσα στην θάλασσα κατέληγε ένα σύστημα μεταφοράς ορυκτού σε καράβια, που αποτελούνταν από τεράστιες σιδερένιες κολώνες και συρματόσχοινα, από τα οποία, στο παρελθόν, θα κρεμόταν το βαγονέτο. Λέω στο παρελθόν, γιατί τότε το ορυχείο είχε εγκαταλειφθεί και οι κολώνες είχαν σκουριάσει. Εμείς κάναμε μπάνιο κοντά στις σκουριασμένες κολώνες. Σε μια φάση που έκανα μπάνιο σε αυτήν την παλιοθάλασσα μαζί με την μάνα μου, την κυρά-Γιωργία και την κόρη της την Μαρία, χωρίς να καταλάβω γιατί, η κυρά-Γιωργία έπαθε κάτι σαν νευρική κρίση και βγήκε από την θάλασσα. Έμαθα ότι, όσο ήταν μέσα στην θάλασσα, συζητώντας με την μάνα μου είχανε τσακωθεί, κι αυτή έπαθε κρίση. Την θυμάμαι να έχει γυρίσει στο σπίτι, να κάθεται μισολιπόθυμη σε μια καρέκλα κι εμείς να έχουμε μαζευτεί γύρω της, χωρίς να ξέρουμε τι να κάνουμε. Πρέπει να ήταν η πρώτη φορά στην ζωή μου που έβλεπα νευρική κρίση. Δεν έμαθα ποτέ τι το τόσο βαρύ της είχε πει η μάνα μου, ώστε να την πιάσει κρίση. Γενικά, όμως, η μάνα μου υπήρξε απότομος άνθρωπος κι εγώ, δυστυχώς, της έμοιασα σ’ αυτό αρκετά.

Η μελέτη για να πραγματοποιήσω το όνειρο του πατέρα μου κι ένας ταβερνιάρης που έμενε με την οικογένειά του σε μια οικοδομή

Όπως είπα, προηγούμενα, δεν έκανα μόνο διακοπές, σε εκείνο το σπίτι αλλά έμενα στο δωμάτιό μας και μελετούσα. Είχα πάρει μαζί μου το βιβλίο της Φυσικής της τρίτης γυμνασίου και το μελετούσα ξανά, λύνοντας και τις ασκήσεις. Όχι ότι είχε για μένα ιδιαίτερο ενδιαφέρον η Φυσική. Μελετούσα Φυσική γιατί, την επόμενη σχολική χρονιά έπρεπε να διαλέξω σχετική κατεύθυνση. Τότε από την τετάρτη γυμνασίου, ξεκίναγαν δύο κατευθύνσεις: Το «πρακτικό», με πολλά Μαθηματικά, Φυσική και Χημεία, και το «κλασσικό» με πολλά Αρχαία Ελληνικά και Λατινικά. Ο πατέρας μου ήθελε να πάω στο πρακτικό, για να προετοιμαστώ να δώσω εξετάσεις για το Πολυτεχνείο (το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο), όταν θα τελείωνα το εξατάξιο γυμνάσιο. Κι εγώ είχα θεωρήσει καλό να προετοιμαστώ καλά για να πάω στο πρακτικό. Το όνειρο του πατέρα μου, μια που με έβλεπε να είμαι καλός μαθητής, ήταν να πάω στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο και να σπουδάσω μηχανολόγος-ηλεκτρολόγος, για να του επεκτείνω, από τεχνική άποψη, το εργοστάσιο, δηλ. να το εφοδιάσω με καινούργια μηχανήματα που θα συντηρούσα εγώ σαν μηχανικός. Εγώ, όπως γίνεται με όλα τα παιδιά που πηγαίνουν σε ελληνικά δημόσια σχολεία, δεν είχα αναπτύξει ενδιαφέρον για κάποια συγκεκριμένη δουλειά, οπότε άφηνα τον πατέρα μου να με κατευθύνει. Όπως και σήμερα έτσι και τότε, το να ασχοληθούν οι καθηγητές του γυμνασίου με την ανακάλυψη των ιδιαίτερων κλίσεων των μαθητών και με την καθοδήγησή τους οι μαθητές να αξιοποιήσουν αυτές τις κλίσεις, ήταν πολυτέλεια και κανένας τους δεν το έκανε. Αν το κάνανε, σε εμένα να είχαν ανακαλύψει το ενδιαφέρον μου για την φύση που με έκανε να διαβάζω Φυτολογία και Ζωολογία. Μάλιστα, εκείνη την εποχή έβγαινε σε τεύχη κάθε εβδομάδα ένα δεκάτομο έργο με τίτλο «Ο θαυμαστός κόσμος των ζώων» κι εγώ τα έπαιρνα αυτά τα τεύχη. Για την εποχή του «Ο θαυμαστός κόσμος των ζώων» ήταν πολύ ωραίο από αισθητική άποψη βιβλίο, γιατί ήταν γεμάτο έγχρωμες φωτογραφίες, κάτι ασυνήθιστο για τα ελληνικά δεδομένα εκείνης της εποχής. Εγώ, τελικά, κατάφερα να συμπληρώσω και να βιβλιοδετήσω και τους δέκα τόμους κι έναν τόμο που βγήκε μετά, τον «Θαυμαστό κόσμο των φυτών». Δεν τα διάβασα, όμως, ποτέ αυτά τα βιβλία. Όπως θα αναφέρω και στη συνέχεια της αφήγησής μου, τα πούλησα, όταν σε κάποια φάση χρειάστηκα επειγόντως λεφτά.

Μια τελευταία ανάμνηση από εκείνο το καλοκαίρι, που αξίζει να αναφέρω, αφορά μία ταβέρνα, όπου τρώγαμε συνήθως. Δεν είχε τίποτα το ιδιαίτερο η ταβέρνα, πέρα από ένα Τσουκ-μποξ, όμως ιδιαίτερο ενδιαφέρον είχε ο ταβερνιάρης και η οικογένειά του. Ο ταβερνιάρης, λοιπόν, ήταν αυτός που την προηγούμενη χρονιά δούλευε σαν σερβιτόρος στο ξενοδοχείο του Μπέη. Τότε έτρεχε πάνω κάτω, γιατί ήταν μόνος του και τον φωνάζανε από όλα τα τραπέζια του εστιατορίου του ξενοδοχείου, που λόγω καλοκαιριού ήταν, συνήθως, γεμάτα. Τώρα είχε ανοίξει ο ίδιος ταβέρνα σε ένα τριώροφο καινούργιο κτίριο που στο ισόγειο ήταν η ταβέρνα και οι υπόλοιποι όροφοι ήταν ακόμα οικοδομή. Σε αυτήν την οικοδομή που ήταν μόνο τσιμέντο και κολώνες, κοιμόταν αυτός και η οικογένειά του που όλη την ημέρα βοηθάγανε στην ταβέρνα. Μου είχε κάνει φοβερή εντύπωση, τότε, που έβλεπα

ανθρώπους να μένουν σε τόσο άσχημες συνθήκες, γι' αυτό το θυμάμαι ακόμα. Δεν μπορούσα, τότε, να φανταστώ ότι θα ερχόταν ο καιρός που θα έμενα κι εγώ σε οικοδομή, καλοκαίρι βέβαια. Και ότι οι οικοδομές ήταν και θα είναι πάντα το καταφύγιο των αστέγων, όταν δεν υπάρχουν, βέβαια, εργάτες να δουλεύουν σ' αυτές ή γείτονες να τους κυνηγάνε.

Το «Πρακτικό», η «πανωλεθρία» στην Γεωμετρία και το τέλος του ονείρου του πατέρα μου

Το επόμενο σχολικό έτος, όπως ήθελε ο πατέρας μου, γράφτηκα στο πρακτικό. Και σαν «ευσυνείδητος» μαθητής «ξεσχίστηκα» στο διάβασμα για να τα καταφέρω με τα μαθήματα. Εννοείται ότι τα περισσότερα μαθήματα δεν ήταν δύσκολα. Τα μόνα δύσκολα ήταν τα Μαθηματικά και η Φυσική. Τα Μαθηματικά, που εκείνη την εποχή χωριζόντουσαν σε άλγεβρα, γεωμετρία και τριγωνομετρία, ήταν πραγματικά παλούκια. Ιδιαίτερα η γεωμετρία. Και τα βιβλία ήταν της κακιάς ώρας, με συνέπεια όλοι οι μαθητές να αγοράζουν «λυσάρια», δηλ. βιβλία με λύσεις των ασκήσεων των σχολικών βιβλίων, και ο καθηγητής, μολονότι ήσυχος και ευγενικός σαν άνθρωπος, ήταν ανίκανος και να διδάξει στα παιδιά τα βιβλία των Μαθηματικών και ανίκανος να καταλάβει το επίπεδό τους. Ήταν η πρώτη χρονιά που αυτός ο καθηγητής έκανε μαθήματα στο δικό μας γυμνάσιο και γι αυτό είχε «μαύρα μεσάνυχτα» από άποψη γνώσης του επιπέδου μας. Το αποτέλεσμα ήταν να μας βάλει στις εξετάσεις της γεωμετρίας του πρώτου εξαμήνου (ήταν τετράμηνο στην ουσία), κάτι θέματα τόσο δύσκολα που όλη η τάξη (το πρακτικό) έπεσε κάτω από την βάση, εκτός από τον καλύτερο μαθητή του γυμνασίου, τον Αδαμόπουλο που πήρε την βάση κι έναν Αυγέρη που για πρώτη φορά είχε έρθει εκείνην την χρονιά στο δικό μας γυμνάσιο, και πήρε κι αυτός την βάση. Ο Αυγέρης είχε έρθει από το γυμνάσιο των Αγίων Αναργύρων, θυμάμαι. Δεν ξέρω τι απέγινε αργότερα αυτή η «μαθηματική ιδιοφυία».

Μπορεί οι μαθητές που έπεσαν σαν κι εμένα κάτω από την βάση, στα άλλα μαθηματικά μαθήματα, όπως η άλγεβρα και η τριγωνομετρία, να τα πήγαν καλά, όπως κι εγώ, επειδή ο μαθηματικός μας έβαλε εύκολα, και να συνέχισαν τις σπουδές τους στο πρακτικό. Όμως εγώ, μετά από αυτήν την παταγώδη αποτυχία, που ακολούθησε το περισσότερο διάβασμα από πλευράς χρόνου που είχα ρίξει μέχρι τότε στην ζωή μου, κατάλαβα ότι «δεν τα παίρνω» τα Μαθηματικά και αποφάσισα να αλλάξω κατεύθυνση την επόμενη χρονιά. Κακώς δεν σκέφτηκα, βέβαια, ότι τα βιβλία και ο μαθηματικός φταίγανε. Έριξα όλη την ευθύνη στον εαυτό μου και, βλέποντας ότι δεν τα καταφέρνω, όσο και να διαβάζω, αισθάνθηκα ότι έχανα τον χρόνο μου με το να προσπαθώ να μάθω τα δύσκολα Μαθηματικά που απαιτούσε να ξέρεις το πρακτικό, και να ελπίζω ότι θα μπω στο Πολυτεχνείο. Είχα κάνει ό, τι μπορούσα και «δεν μου είχε βγει». Έτσι, άδοξα και πρόωρα, τελείωσε η σταδιοδρομία μου στις θετικές επιστήμες και το όνειρο του πατέρα μου δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Δεν το μετάνιωσα που δεν συνέχισα στο πρακτικό. Δεν το μετάνιωσα, γιατί τα Μαθηματικά που βάζανε να μαθαίνουν τα παιδιά στο πρακτικό ήταν βασανιστήριο. Και εγώ δεν είχα όρεξη για βασανιστήρια. Είχα,

ήδη κάνει ό, τι μπορούσα και μόνο η ιδέα ότι, για να τα πάω καλά στο πρακτικό, θα έπρεπε να περνάω όλες μου τις ώρες και όλες μου τις μέρες διαβάζοντας Μαθηματικά, μου έφερνε απελπισία. Από εκείνη την εποχή είχα πια αρχίσει να ενδιαφέρομαι για τα όσα γινόντουσαν στην κοινωνία και το να περνάω την εφηβεία μου μόνο διαβάζοντας Μαθηματικά, το έβλεπα σαν παράλογο ασκητισμό. Μάλιστα, εκείνη η χρονιά ήταν που άκουσα, για πρώτη φορά, για κομμουνισμό από έναν συμμαθητή μου στο πρακτικό που ήταν μερικά χρόνια μεγαλύτερος από όλους μας, γιατί, πριν έρθει και μας βρει εκείνη την χρονιά στο γυμνάσιο Χαλανδρίου, δούλευε στα καράβια, έχοντας προ πολλού τελειώσει την τρίτη γυμνασίου.

Από υποστηρικτής της δικτατορίας μαρξιστής!

Ο πάλαι ποτέ πρόεδρος της Γαλλίας Κλεμανσό είχε πει ότι, όποιος στα είκοσι του χρόνια δεν είναι αναρχικός, είναι ηλίθιος. Μάλλον αναγνώριζε το πόσο ένδειξη ευφυΐας είναι, όταν είναι κανένας πολύ νέος, να βλέπει τα κακά της κοινωνίας και να θέλει να την αλλάξει ριζικά. Με λίγα-λόγια, πρέπει κανένας να είναι βλάκας, όταν ακόμα και σε τόσο νεαρή ηλικία, να μην θέλει να κάνει κάτι για να αλλάξει ριζικά την κοινωνία. Μπορεί, όπως γίνεται συνήθως, να μην κάνει πολλά πράγματα, όμως και μόνο το γεγονός ότι σαν αναρχικός μπορεί να διακρίνει το καλό από το κακό, είναι ένδειξη ευφυΐας, όπως ευφυΐα είναι το να μην κάθεται με σταυρωμένα τα χέρια και να προσπαθεί να αλλάξει, όσο μπορεί, τα κακώς κείμενα στο κοινωνικό του περιβάλλον. Ας το πούμε διαφορετικά: Είναι ένδειξη ηλιθιότητας, όταν είναι κανείς στο ξεκίνημα της ζωής του, χωρίς τις απογοητεύσεις και συμβιβασμούς που φέρνει το πέρασμα των χρόνων, να μην βλέπει τα κακώς κείμενα και να μην κάνει κάτι να τα αλλάξει.

Εγώ στα 16 μου χρόνια δεν ήμουνα, προφανώς, ηλίθιος και, με την βοήθεια και των ρωσικών κοινωνικών μυθιστορημάτων που είχα διαβάσει, έβλεπα πόση δυστυχία, αδικία και παραλογισμός υπήρχαν στην κοινωνία που ζούσα. Γι’ αυτό και αναζητούσα κάποια λύση. Η πίστη μου στην προπαγάνδα της στρατιωτικής δικτατορίας, την οποία εισέπραττα από τις τηλεοπτικές εκπομπές του θεωρητικού της Γιώργου Γεωργαλά, είχε πλέον κλονιστεί ανεπανόρθωτα και η ελπίδα μου να βοηθήσει ο Θεός την κατάσταση, ήταν κι αυτή παρελθόν. Έτσι ήμουν όλος αυτιά προς ιδέες που για μένα ήταν νέες, όπως ο μαρξισμός και η προπαγάνδα του για μια κομμουνιστική κοινωνία, όπου δεν θα υπήρχε ούτε δυστυχία ούτε αδικία ούτε παραλογισμός. Και ο συμμαθητής μου ο Βαγγέλης που μάλιστα καθόταν στο μπροστινό ή στο πίσω από το δικό μου θρανίο, ήταν ο κατάλληλος άνθρωπος εκείνη την εποχή για να με «μυήσει» στις κομμουνιστικές ιδέες. Λέω ο κατάλληλος άνθρωπος, γιατί ήταν πρότυπο μαρξιστή προπαγανδιστή. Δηλαδή, είχε έτοιμο στο μυαλό του ένα σετ προβλημάτων που χαρακτήριζαν την κοινωνική, την οικονομική και την πολιτική πραγματικότητα, και είχε, επίσης, και τις λύσεις για αυτά τα προβλήματα. Και το μεγαλύτερο προτέρημά του ήταν η σιγουριά, ανάμικτη με αυταρέσκεια, με την οποία μιλούσε. Γιατί σε τέτοιες περιπτώσεις, δηλ. απέναντι σε ανθρώπους που ψάχνονται χωρίς να έχουν την ευρύτητα γνώσεων και εμπειριών που φέρνει μαζί του το πέρασμα των χρόνων, ο προπαγανδιστής πρέπει να φαίνεται απόλυτα

σίγουρος γι αυτά που λέει. Αν δείξει την παραμικρή αμφιβολία ή ταλάντευση, ο ακροατής του δεν θα είναι σε θέση να συλλάβει την περιπλοκότητα των προβλημάτων που προκαλεί την αμφιβολία και την ταλάντευση, και θα νομίζει ότι το πρόβλημα βρίσκεται στις προτεινόμενες λύσεις. Κάτι τέτοιο οδηγεί στην αποτυχία της προπαγάνδας να γίνει πειστική.

Ο συμμαθητής μου ο Βαγγέλης, αποτελώντας και ο ίδιος υπόδειγμα για το πρότυπο που προπαγάνδιζε, συγκεκριμένα του εργάτη επαναστάτη κομμουνιστή, ήταν εξαιρετικά πειστικός. Ακόμα και εμφανισιακά ταίριαζε στο πρότυπο καθώς ήταν ηλιοκαμένος, μυώδης και με περιποιημένο μουστάκι. Πόσο μάλλον εντυπωσίαζε, όταν με ύφος τού γνώστη μιας περιζήτητης αλλά απαγορευμένης αλήθειας, όπως ήταν η κομμουνιστική ιδεολογία στην διάρκεια της φασιστικής στρατιωτικής δικτατορίας 1967-1974, πέταγε ονόματα και όρους που είτε μου ήταν τελείως άγνωστα είτε ήξερα ότι ήταν απαγορευμένα. Από τον Βαγγέλη π.χ. άκουσα για πρώτη φορά για τον Βάρναλη και τον Ρίτσο. Και πως άκουσα; Άκουσα ότι αυτοί μόνο αξίζουν, ενώ οι υπόλοιποι, αυτοί που μας μαθαίνανε στο σχολείο, ήταν δευτέρας διαλογής ή τελείως για πέταμα. Ο Βαγγέλης ήταν επίσης ο πρώτος που μου μίλησε για τον Λένιν και ίσως και ο πρώτος που μου μίλησε για τον Μαρξ και τον Έγκελς. Πρέπει να μου μίλησε επίσης για την μαρξιστική μέθοδο ανάλυσης της ιστορίας, τον ιστορικό υλισμό, καθώς και για τον διαλεκτικό υλισμό. Δεν θα ξεχάσω ποτέ την αυταρέσκειά του, όταν μου μιλούσε, καθώς και το ελαφρά ειρωνικό χαμόγελο, με το οποίο αντιμετώπιζε τις ενστάσεις μου. Όμως, όπως και να ’χει, εξαιτίας του άρχισα να διαβάζω βιβλία που σε καμιά περίπτωση δεν θα διάβαζα, αν δεν μου είχε μιλήσει αυτός γι’ αυτά. Ίσως να τα διάβαζα αργότερα, όταν είχα μεγαλώσει κι άλλο όχι όμως εκείνη την εποχή. Χαρακτηριστικά θυμάμαι τα «Κατά συνθήκη ψεύδη» του Μαξ Νορντάου και την «Συσσώρευση του κεφαλαίου» του Μαρξ. Μάλιστα, αυτό το τελευταίο που αποτελεί απόσπασμα από τον πρώτο τόμο του «Κεφαλαίου» του Μαρξ, μου το έδωσε ο θείος μου ο Τάσος, ο μεγάλος αδελφός της μάνας μου, σε έκδοση της πρώτης μεταπολεμικής εποχής, βγάζοντάς το από ένα μπαούλο. Αυτός μου είχε δώσει, επίσης, και μια σειρά επιφυλλίδων που είχε κόψει από εφημερίδες, οι οποίες είχαν τον τίτλο «Από την λάσπη στα αστέρια και από τα αστέρια στη λάσπη» και αναφερόντουσαν στην ζωή του αρχαίου Έλληνα στρατηγού Αλκιβιάδη. Ήταν γραμμένες από τον Βάρναλη. Κι αυτές τις είχε βγάλει από το παλιό μπαούλο από όπου είχε βγάλει και τον Μαρξ. Τέλος, από τον Βαγγέλη άκουσα, επίσης για πρώτη φορά, ότι ο Καζαντζάκης που απλά κάπου είχα ακούσει το όνομά του, ήταν μεγάλος συγγραφέας και σε κάποια φάση υπήρξε και κομμουνιστής. Στο σχολείο δεν μας είπανε ποτέ τίποτα για τον Καζαντζάκη.

Πάλι στόχος ενός μάγκα και νταή, του «Μπόμπου» αυτή τη φορά

Όπως θα ήταν αναμενόμενο, στην τετάρτη γυμνασίου δεν με απασχολούσαν μόνο τα μαθήματα και η πολιτική. Με απασχολούσε επίσης και η μαγκιά, ή καλύτερα νταηλίκι, των ισχυρότερων σωματικά προς εμένα, για να μην πω και προς τους άλλους, γιατί δεν θυμάμαι τώρα πια συγκεκριμένα περιστατικά. Στην τέταρτη τάξη του γυμνασίου ο νταής που με

προκαλούσε ήταν ένας πολύ χοντρός και με πολύ βρώμικο στόμα που άκουγε στο παρατσούκλι Μπόμπος. Πρέπει να ήταν και ο πιο χυδαίος από τους συμμαθητές μου που είχα ακούσει μέχρι τότε. Εντύπωση μου κάνει πως έχω πια ξεχάσει και το όνομά του, όπως έχω ξεχάσει και το όνομα ενός άλλου τραμπούκου που μου «την είχε πέσει» στο δημοτικό. Αυτό, μάλλον, οφείλεται ότι από τότε έχουν περάσει 43 χρόνια.

Ο Μπόμπος, λοιπόν, χαιρότανε να με βρίζει και να με προκαλεί χωρίς λόγο, όπως κάνουν σήμερα υπερβολικά πολλοί Έλληνες με τους μετανάστες. Εγώ, όπως συνήθως, φοβόμουνα να καταφύγω στην βία. Ήταν όμως τόσο προκλητικός που σε μια σχολική εκδρομή στο Ναύπλιο, σε κάποια φάση που με έβριζε τον προκάλεσα να «πλακωθούμε». Όμως δεν δέχτηκε την πρόκληση. Σε κάποια άλλη φάση, καθώς γυρνάγαμε από το σχολείο στα σπίτια μας, αυτός, εγώ και άλλοι συμμαθητές μας, πάλι με έβριζε και με προκαλούσε, σε βαθμό που δεν άντεξα και του έριξα μια μπουνιά που του μάτωσε λίγο την μύτη. Όταν επιχείρησε να μου «την πέσει», τον εμπόδισαν κάποιοι άλλοι συμμαθητές μου, πιο χειροδύναμοι από αυτόν. Όμως, σε όλη την διάρκεια καθώς συνεχίζαμε τον δρόμο προς τα σπίτια μας, με προκαλούσε να κλείσουμε ραντεβού για «να καθαρίσουμε». Εγώ φοβούμουνα να κλείσω μέχρι που χωρίσανε οι δρόμοι μας. Όταν, όμως, έφτασα στο σπίτι μου, είχα αγανακτήσει τόσο πολύ που αποφάσισα να ρισκάρω και γι αυτό ξαναβγήκα έξω και έψαξα να τον βρω στον δρόμο αλλά είχε πια χαθεί. Τελικά, δεν «πλακωθήκαμε» ποτέ. Εγώ στο σχολείο δεν τον προκάλεσα «να καθαρίσουμε» αλλά δεν έκατσα και με σταυρωμένα τα χέρια. Έπιασα τον αδελφό μου που πήγαινε δυο τάξεις παραπάνω από μένα, δηλ. στην έκτη γυμνασίου, και ήταν και ένα κεφάλι ψηλότερός μου και του ζήτησα να επέμβει. Πράγματι, από ό, τι μου είπε, σε κάποιο διάλειμμα τον έπιασε τον Μπόμπο και του είπε να μην με ξαναενοχλήσει, γιατί θα είχε να κάνει μαζί του. Δεν θυμάμαι αν ο Μπόμπος με ξαναενόχλησε. Ξέρω μόνο ότι την επόμενη χρονιά άλλαξα κατεύθυνση, πηγαίνοντας από το πρακτικό στο κλασσικό, κι έτσι δεν τον έτρωγα κάθε μέρα στην μάπα, όντας στην ίδια με αυτόν αίθουσα.

Η Κύμη, η Σκύρος και τα πρώτα μου «ερωτικά σκιρτήματα»

Εκείνο το καλοκαίρι, μεταξύ τετάρτης και πέμπτης γυμνασίου, ήταν το τελευταίο που πήγαμε διακοπές στην Κύμη, για να πίνει η μάνα μου το ιαματικό νερό. Όμως δεν μείναμε στην παραλία της αλλά στο χωριό, που είναι ψηλά. Μέναμε σε ένα δωμάτιο παλιού ξενοδοχείου και ο πατέρας μου πηγαινοερχόταν στην Αθήνα με το αυτοκίνητο του. Τα βράδια καθόμαστε στην πλατεία ή κάναμε βόλτες στο χωριό που είχε πολλά εγκαταλειμμένα και μισογκρεμισμένα παλιά σπίτια. Δεν ρώτησα ποτέ και δεν έμαθα γιατί τόσα σπίτια ήταν σε αυτήν την κατάσταση. Αυτό που θυμάμαι περισσότερο από εκείνο το καλοκαίρι στην Κύμη είναι ότι η σεξουαλικότητά μου άρχισε να γίνεται αισθητή. Όμως δεν μου έρχεται στο μυαλό κάποια αιτία στην οποία να οφείλονταν αυτό. Ούτε είχα, εκείνη την εποχή, ιδέα για το πώς να την ικανοποιήσω. Άλλωστε, οτιδήποτε αφορούσε τον έρωτα, εκείνη την εποχή, θεωρούνταν βρώμικο και απαγορευμένο και κανείς δεν μιλούσε γι’ αυτό. Έτσι, οι ερωτικές ανάγκες της

πλειοψηφίας των νέων μένανε ανικανοποίητες και μερικοί μόνο, που θεωρούνταν αλήτες, μιλάγανε για σχέσεις με κοπέλες. Εγώ ήμουνα από αυτούς που την ερωτική μου εκτόνωση την φρόντιζε η φύση με νυκτερινές ονειρώξεις, χωρίς εγώ να κάνω τίποτα γι αυτό. Οι ερωτικές μου ανάγκες μέχρι τότε δεν με είχαν οδηγήσει στο να ερωτευτώ. Κάτι τέτοιο θα ήταν άπειρα πιο ενοχλητικό και ίσως βασανιστικό, γιατί σίγουρα ο έρωτάς μου θα έμενε χωρίς ανταπόκριση. Δεν είχα τα μέσα να κάνω κάτι για την ικανοποίηση κάποιου έρωτα, ακόμα και αν έβρισκε ανταπόκριση. Κάτι απίθανο, γιατί και για τις κοπέλες, εκείνη την εποχή, ο έρωτας κρατιόταν μυστικός και η ενασχόληση μαζί του θεωρούνταν βρωμιά και αλητεία. Θα ήταν ντροπή για μια κοπέλα να πει ότι έχει ερωτευτεί ή την έχουν ερωτευτεί, όπως είναι ακόμα και σήμερα ντροπή να πει μια κοπέλα ότι έχει πέσει θύμα εξαναγκαστικής πορνείας, άσχετα αν υπήρξε θύμα εγκληματικής δραστηριότητας και όχι θύτης. Αντίθετα οι θύτες, σωματέμποροι, μαστροποί, αρσενοκοίτηδες κλπ., όταν βρίσκονται με φίλους τους ή με άτομα που δεν είναι σε θέση να αντιδράσουν, καυχιούνται κιόλας για την εγκληματική τους δραστηριότητα. Τα δικαστήρια, από την άλλη, πάρα πολύ σπάνια οδηγούν στην φυλακή Έλληνα για τέτοιου είδους εγκληματικές δραστηριότητες. Άντε, στην καλύτερη περίπτωση, οδηγούν κανέναν ξένο που βρίσκεται στην υπηρεσία Ελλήνων.

Εκείνο το καλοκαίρι πήγα, επίσης, για πρώτη και τελευταία φορά στην Σκύρο. Το νησί Σκύρος είναι κοντά στην Κύμη, με συνέπεια, ήδη από εκείνη την εποχή, να υπάρχει καράβι που να πηγαίνει στην Σκύρο από την Κύμη. Αναφέρω την Σκύρο, γιατί μου είχε κάνει μεγάλη εντύπωση τότε. Τα σπίτια αντί να έχουν ταράτσα ή κεραμίδια είχαν στέγες από πλάκες Καρύστου ή πατικωμένο χώμα και ήταν χτισμένα κλιμακωτά και κολλητά το ένα προς το άλλο από την βάση προς την κορυφή ενός λόφου, στον οποίο έχει χτιστεί η πόλη. Οι γέροι φορούσαν πέδιλα με σόλες από καουτσούκ από ρόδες αυτοκινήτων και εκεί υπήρχαν ακόμη ντελάληδες. Δεν είχα ξαναδεί ντελάλη στην ζωή μου. Γενικά, μου άρεσε το ταξίδι στη Σκύρο, ίσως επειδή είχα πια μεγαλώσει και οι δικοί μου με άφηναν να πηγαίνω όπου ήθελα μόνος μου και, επίσης, είχα και μια καλή φωτογραφική μηχανή για να βγάζω φωτογραφίες. Φωτογραφίες έβγαζα από μικρός, όμως είχα μια μηχανή της πλάκας. Τώρα, είχα μια ρώσικη που είχε αγοράσει ο πατέρας μου από έναν πλανόδιο, ο οποίος είχε πάει και τον είχε βρει στο εργοστάσιο. Από την Σκύρο οι πιο ενδιαφέρουσες φωτογραφίες ήταν αυτές που έβγαλα από την κορυφή του λόφου, όπου είναι χτισμένη η πόλη. Εκεί υπήρχε ένα μοναστήρι, στην αυλή του οποίου επιτρεπόταν η πρόσβαση. Από εκεί ψηλά η θέα ήταν εξαιρετική αλλά, γενικά, πάντα μου άρεσαν τα ψηλά μέρη, από όπου μπορείς να βλέπεις τον κόσμο από κάτω σου. Ακόμα και σήμερα, συνεχίζω να επισκέπτομαι τις κορυφές των λόφων της Αθήνας, όταν μένω εκεί, και μάλιστα ζητάω και από τους φίλους μου ή τις φίλες μου να με συνοδέψουν στις κορυφές αυτές, αντί να πάμε σε ένα άλλο οποιοδήποτε μέρος τις πόλης για να ψυχαγωγηθούμε.

Ένας ψωρόγατος, ο Κούλης, και η πρώτη μου εμπειρία από μισθωτή εργασία

Δεν θυμάμαι πότε ακριβώς αλλά θυμάμαι ότι εκείνη την εποχή, πάνω-κάτω, μου πέθανε και ο γάτος που είχαμε στο σπίτι, ο Κούλης, όπως τον είχε ονομάσει η μάνα μου. Τον είχαμε καμιά δεκαριά χρόνια και τον τελευταίο καιρό φαινόταν αρκετά γερασμένος από το γεγονός ότι το ένα του μάτι δεν άνοιγε καλά και μερικές φορές κατουρούσε μέσα στο σπίτι, γιατί δεν μπορούσε να κρατηθεί μέχρι να τον βγάλουμε έξω να κατουρήσει. Το χώμα για γάτες δεν υπήρχε στην Ελλάδα εκείνη την εποχή. Αυτός ο γάτος, πάντως, δεν γνώρισε την περιποίηση που γνωρίζουν η σημερινοί γάτοι, δηλ. εμβόλια, φάρμακα για τα παράσιτα του δέρματος, κονσέρβες για γάτες κλπ. Όμως, αν και η έλλειψη εμβολίων και ιατρικής περίθαλψης του κόστιζε κάποια μικροπροβλήματα στο δέρμα του, που τον κάνανε να ξύνεται, δεν στειρώθηκε ποτέ και έτρωγε τα υπόλοιπα από τα φαγητά που τρώγαμε εμείς, αντί για κονσέρβες ή κροκέτες που είναι η πιο συνηθισμένη τροφή γατιών σήμερα. Δεν θυμάμαι να υπήρχαν κονσέρβες για γάτους ή κροκέτες τότε. Μάλιστα, ο πατέρας μου, για να μου δείξει πόσο είχε προχωρήσει την εποχή εκείνη η επιστήμη, έλεγε ότι τους αστροναύτες τους τρέφανε με χάπια. Που να φανταζόμασταν τότε ότι η τροφή των αστροναυτών, δηλ. τα χάπια τροφής, θα γινόντουσαν κάποτε η πιο συνηθισμένη τροφή για σκύλους και για γάτες, με την ονομασία «κροκέτες». Κατά τα άλλα, ο γάτος ο Κούλης, επειδή δεν ήταν στειρωμένος κι όταν ήταν η εποχή που ζευγαρώνουν οι γάτες διεκδικούσε γάτες της γειτονιάς, ήταν υποχρεωμένος να δίνει μάχες με άλλους γάτους και να ψιλοτραυματίζεται. Δεν ξέρω αν θα προτιμούσε να είναι στειρωμένος, για να αποφεύγει τις μάχες. Τέλος, όταν σε κάποια φάση βρήκα το ξυλιασμένο πτώμα του Κούλη σε μια γειτονική αυλή, εγώ ήμουνα αυτός που έσκαψε έναν λάκκο για να το βάλει μέσα. Σήμερα, πάνω από τον τάφο του γάτου Κούλη έχει χτιστεί ολόκληρη πολυκατοικία.

Η μοναδική φωτογραφία που υπάρχει από τον γάτο μας τον Κούλη. Είναι στη βεράντα της εισόδου του σπιτιού μας στην πλατεία Δούρου.

Νομίζω ότι εκείνο το καλοκαίρι, δηλ. μεταξύ της τετάρτης και της πέμπτης του γυμνασίου, ήταν και το πρώτο που δούλεψα στο εργοστάσιο του πατέρα μου. Όχι ότι ο πατέρας μου είχε ανάγκη από την δική μου δουλειά. Εγώ είχα ανάγκη από κάποιο χαρτζιλίκι και ο πατέρας μου δεν έφερε αντίρρηση να μου το δώσει αν έκανα κάποια δουλειά στο εργοστάσιό του, όπως του πρότεινα. Και μια που δεν είχε κάποια συγκεκριμένη δουλειά να με βάζει να κάνω, ο πατέρας μου με έβαλε να μαζέψω σε έναν τακτοποιημένο σωρό τις μαρμαρίνες που βρισκόντουσαν σκορπισμένες σε διάφορα σημεία της αυλής του εργοστασίου. Και όταν τελείωσα με έβαλε και καθάρισα με πετρέλαιο ένα μηχάνημα, το οποίο έφτιαχνε μαρμάρινους νεροχύτες. Ο πατέρας μου είχε σταματήσει να το χρησιμοποιεί, όπως και τα άλλα μηχανήματα, εκτός από το σχιστήριο (τελάρο) που έκοβε κανέναν μάρμαρο στη χάση και στη φέξη. Γι’ αυτό με έβαλε να το καθαρίσω με πετρέλαιο, ώστε να είναι ευπαρουσίαστο για να το πουλήσει. Και πράγματι το καθάρισα τόσο καλά, ώστε κατόπιν κατάφερε να το πουλήσει. Έτσι εξασφάλισα κι εγώ την πληρωμή για την πρώτη μισθωτή εργασία που έκανα στη ζωή μου. Τότε ήμουν 16 χρονών.

«Η μόρφωση είναι αυτομόρφωση»

Η πέμπτη γυμνασίου, υπήρξε η μοναδική χρονιά που δεν ήρθα στα χέρια με κάποιον συμμαθητή μου αν και δεν μπορώ να πω ότι δεν είχαμε καθίκια στην τάξη. Ίσως αυτό να έγινε γιατί έτυχε να έχω στο ίδιο θρανίο, δίπλα μου, έναν ογκώδη τύπο, τον Ροβίθη, με τον οποίο έκανα παρέα και στα διαλείμματα. Και μόνο η ιδέα ότι, όποιος θα τα έβαζε μαζί μου, θα είχε να κάνει και με αυτόν, ήταν αρκετή να αποτρέπει τους επίδοξους τραμπούκους. Θυμάμαι, μόνο, ότι, σε κάποια φάση, χρειάστηκε να ρίξω μια σφαλιάρα σε κάποιον συμμαθητή μου. Πρέπει να είχα σοβαρό λόγο γιατί ουδέποτε υπήρξα μάγκας και νταής. Δυστυχώς δεν θυμάμαι αυτόν τον λόγο. Κατά τα άλλα, στο κλασσικό της πέμπτης τάξης ήμουνα από τους καλύτερους μαθητές, γιατί οι καλύτεροι από μένα είχαν μαζευτεί όλοι στο πρακτικό. Ο φουκαράς ο πατέρας μου δεν ήθελε να πάω στο κλασσικό, γιατί, επειδή ήμουν πολύ καλός μαθητής, ήθελε να αξιοποιηθούν οι ικανότητές μου με τις σπουδές μιας επικερδούς επιστήμης. Εγώ όμως επέμεινα και επειδή χρειαζόταν να υπογράψει αυτός σαν κηδεμόνας μου για να αλλάξω τμήμα, υπέγραψε. Γενικά, ο πατέρας μου δεν ήταν ο αμετάπειστος πεισματάρης που επιβάλλει με το ζόρι την γνώμη του. Και γι αυτό, μπορώ να πω, ότι είχα κάποια ελευθερία κινήσεων. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αυτή η ελευθερία ήταν επιλογή του πατέρα μου. Απλά, είχε σοβαρότερα ζητήματα για να ασχολείται από το να ασχολείται με μένα, όπως μου είχε πει μια φορά, όταν ήμουν 15 χρονών, στο τραπέζι που τρώγαμε και με έκανε να κλάψω. Πάντως, εκείνη την χρονιά στο γυμνάσιο κατάλαβα πόσο καλύτερο είναι να μαθαίνει κάποιος, αν μπορεί, κάτι μόνος του, παρά να περιμένει να του το μάθουν στο σχολείο. Το κατάλαβα, επειδή το καλοκαίρι, πριν γραφτώ στο κλασσικό, είχα καθίσει και διαβάσει Λατινικά από μόνος μου, γιατί στο κλασσικό, από την τέταρτη κιόλας τάξη, κάνανε Λατινικά, τα οποία δεν

κάνανε στο πρακτικό. Συνέπεια της «αυτομόρφωσής» μου ήταν, μέχρι να τελειώσω το γυμνάσιο, να παίρνω άριστα στα Λατινικά.

Η «αυτομόρφωση» ήταν και το θέμα ενός από τους «εξάψαλμους» που ακούγαμε κάθε μέρα από τον φιλόλογο καθηγητή μας, τον κύριο Στεργίου. Ο Στεργίου, πολύ κοντός με μαύρο κουστούμι συνήθως, και μαύρο, ή τουλάχιστον πολύ σκούρο, γυαλί, την μισή από την κάθε ώρα διδασκαλίας που έπρεπε να κάνει στο τμήμα μας (το κλασσικό), την αφιέρωνε σε λόγους που μας έβγαζε, κατηγορώντας μας για χίλια δυο πράγματα, που, μάλλον, πολλά από αυτά ήταν αλήθεια. Ένα από αυτά ήταν η εξάρτηση, που δείχναμε, από τον καθηγητή προκειμένου να μας μάθει κάποια πράγματα. Κατ' αυτόν «η μόρφωση είναι αυτομόρφωση», όπως μας έλεγε χαρακτηριστικά. Ένα άλλο, που θυμάμαι από αυτόν, είναι το «πίσω έχει η αχλάδα την ουρά» αλλά δεν θυμάμαι γιατί το έλεγε. Εγώ και τότε, όπως και αργότερα, ήμουν απρόσεκτος στο πότε και που πρέπει να λέω τις απόψεις μου, με συνέπεια μια μέρα να πάθω «την πλάκα μου», όταν στην αυλή του σχολείου μιλούσα σε κάποιον συμμαθητή μου κατηγορώντας τον Στεργίου και ξαφνικά αισθάνθηκα ένα χέρι στον ώμο μου. Γυρνώντας είδα ότι το χέρι ήταν του Στεργίου! Ευτυχώς, ο Στεργίου έκανε ότι δεν κατάλαβε, γιατί διαφορετικά θα την είχα άσχημα. Είχε έρθει να μου πει ότι πέρασα τις εξετάσεις που έδωσα για να πάω από το πρακτικό στο κλασσικό. Γιατί εκτός από την υπογραφή του κηδεμόνα μου, θέλανε και να δώσω εξετάσεις σε δύο, αν θυμάμαι καλά, μαθήματα: Στα Αρχαία και στα Λατινικά.

Πρέπει να ήταν αρκετά αντιπαθής ο Στεργίου. Και σε τέτοιες περιπτώσεις, ακόμα και στη διάρκεια της στρατιωτικής δικτατορίας, ένας καθηγητής μπορούσε να υποστεί διάφορα από τους μαθητές του. Συγκεκριμένα, στον Στεργίου, ένας συμμαθητής μου, που αργότερα έγινε γιατρός ορθοπεδικός, έκανε το εξής: Έφερε κρυφά ένα ραδιομαγνητόφωνο στο σχολείο, χωρίς να το πάρει χαμπάρι ο Στεργίου, και κατέγραψε έναν από τους «εξάψαλμους» που μας έριχνε αυτός συχνά. Αργότερα, σε κάποια σχολική εκδρομή με πούλμαν, έβαλε την κασέτα με τον Στεργίου στο κασετόφωνο του πούλμαν, για να την ακούμε όλοι οι συμμαθητές και να γελάμε.

Ένας άλλος καθηγητής, που τώρα πια δεν θυμάμαι ποιος, την ώρα που απομακρυνόταν από το σχολείο με το αυτοκίνητό του δέχτηκε επίθεση με αυγά. Ένας, τουλάχιστον, από αυτούς που του κάνανε την επίθεση, πιάστηκε αργότερα από την αστυνομία σε κάποιο καφενείο του Χαλανδρίου, ομολόγησε την πράξη του και τιμωρήθηκε με διαρκή αποβολή από όλα τα γυμνάσια της Αττικής. Αυτός ο μαθητής ήταν από το τμήμα μας και δεν μου είχε φανεί ποτέ μάγκας και νταής. Δεν έμαθα ποτέ λεπτομέρειες για το τι τον είχε οδηγήσει στην πράξη του, ούτε αν πέρασε μετά και από ποινικό δικαστήριο.

Ένας φιλόλογος που παντρέφτηκε μαθήτριά του κι ένας μαθηματικός που έφερε γυναίκα από την Κορέα

Τα αυγά στο αυτοκίνητο δεν ήταν τίποτα, μπροστά στον πόλεμο νεύρων που κάποιοι μαθητές είχαν κάνει, όπως είχα ακούσει, σε κάποιον άλλο φιλόλογο καθηγητή. Λέγανε ότι αυτός ο

πόλεμος είχε φτάσει να οδηγήσει τον καθηγητή στο ψυχιατρείο για κάποιο μικρό χρονικό διάστημα. Ένα από τα χουνέρια που του είχανε κάνει ήταν, την ώρα του μαθήματός του στο ισόγειο του σχολείου, να του πετάξουν από το παράθυρο ένα ψόφιο φίδι! Κι όμως αυτός ο καθηγητής που τον είχα κι εγώ φιλόλογο, τουλάχιστον μια χρονιά, μου φαινόταν αρκετά συμπαθής. Όμως το μάθημα που έκανε, τα Αρχαία Ελληνικά, ήταν εξαιρετικά αντιπαθές. Με λίγα-λόγια, αυτός πλήρωνε τα σπασμένα για την θέση του και όχι για τον χαρακτήρα του. Αν όμως θα έπρεπε να κατηγορήσει κάποιος την θέση του, δεν θα έπρεπε να είναι αυτός, γιατί, όπως είχα μάθει, είχε παντρευτεί μια μαθήτριά του. Δηλ. η θέση του τού είχε εξασφαλίσει γυναίκα πολύ μικρότερή του. Την εποχή που μας έκανε Αρχαία αυτός ο φιλόλογος, Μαθηματικά μας έκανε ένας μαθηματικός, τον οποίο ανέφερα και προηγούμενα σαν αιτία να αλλάξω κατεύθυνση, που είχε βρει γυναίκα να παντρευτεί, όταν είχε πάει να πολεμήσει στον πόλεμο της Κορέας. Από τον πόλεμο είχε γυρίσει με μια Κορεάτισσα, την οποία και είχε παντρευτεί. Δεν πρέπει να είχανε πολλά χρόνια διαφορά, γιατί συνήθως στον πόλεμο πηγαίνει κάποιος νέος. Άλλωστε, μιλάμε για το 1972-1974 και ο πόλεμος της Κορέας είχε τελειώσει το 1953, δηλ περίπου 20 χρόνια νωρίτερα. Και ο καθηγητής δεν πρέπει να ήταν πάνω από πενήντα χρονών. Πάντως, εγώ και ο συμμαθητής μου που είχε κάνει την πλάκα με το ραδιομαγνητόφωνο στον Στεργίου, είχαμε καλή γνώμη για τον φιλόλογο, που συζητιόταν ότι είχε κάνει στο ψυχιατρείο. Τόσο καλή που, όταν σε κάποια φάση νοσηλεύτηκε, πήγαμε και τον είδαμε στο νοσοκομείο και, κάποια άλλη φάση, πήγαμε και τον είδαμε και στο σπίτι του. Υπήρξε ο μοναδικός καθηγητής που επισκέφτηκα ποτέ.

Καλοκαιρινές διακοπές στην θάλασσα χωρίς κανένα θαλάσσιο μπάνιο: «Οι άθλιοι», το πιο πολυδιαβασμένο γαλλικό «κοινωνικό» μυθιστόρημα

Το καλοκαίρι μεταξύ της πέμπτης και της έκτης γυμνασίου υπήρξε και το τελευταίο που έκανα διακοπές μαζί με τους γονείς μου. Είχαμε πάει στο Λουτράκι για καμιά δεκαπενταριά μέρες, γιατί και το νερό του Λουτρακίου είχε την φήμη ιαματικού νερού, οπότε ήταν κατάλληλο για να το πίνει η μάνα μου για θεραπευτικούς λόγους. Εκείνη την εποχή δεν κυκλοφορούσαν εμφιαλωμένα νερά, από όσο θυμάμαι. Αργότερα, το εμφιαλωμένο νερό Λουτρακίου ήταν το πρώτο, ή από τα πρώτα, που κυκλοφόρησε στην αγορά. Εγώ, όπως συνήθως, τις διακοπές τις πέρασα στο δωμάτιο του ξενοδοχείου διαβάζοντας. Είχα πάρει και διάβαζα σε ολοκληρωμένη μετάφραση το ογκώδες πασίγνωστο έργο του Ουγκώ «Οι άθλιοι». Το είχα ξαναδιαβάσει αλλά σε διασκευή για μικρά παιδιά, όταν τελείωνα το δημοτικό. Δεν νομίζω να έχανα πολλά, αν δεν το διάβαζα ολοκληρωμένο. Και στην διασκευή υπήρχε όλο το «σενάριο» του μυθιστορήματος. Απλά είχαν παραλειφθεί οι κουραστικές λεπτομέρειες από την ιστορία της Γαλλίας, στις οποίες ο Ουγκώ σαν εθνικιστής είχε αδυναμία και γι αυτό ήταν πρόθυμος να ταλαιπωρεί τον αναγνώστη με αυτές. Τώρα πια, μετά από πολλά χρόνια από τότε, μου κάνει εντύπωση το που έβρισκα την όρεξη να περνάω τις εκτός σχολείου ημέρες μου διαβάζοντας. Ίσως όμως να μην είχα τίποτα καλύτερο να κάνω. Φίλους, εκτός από έναν

συμμαθητή μου, δεν είχα, και προπαντός δεν είχα φίλες. Λεφτά δεν είχα, όνειρα δεν είχα, με λίγα-λόγια τίποτα ενδιαφέρον δεν είχα στην ζωή μου, οπότε, από το να κάθομαι και να μην κάνω τίποτα ή να περιφέρομαι ασκόπως, προτιμούσα να διαβάζω. Και δεν νομίζω ότι ακόμα και σήμερα, τα παιδιά που είναι στο τέλος της εφηβείας τους έχουν, στην πλειοψηφία τους, λεφτά ή ενδιαφέροντα, πέρα από τις ερωτικές τους ασχολίες ή, τουλάχιστον, αναζητήσεις, μια που σήμερα τα σχολεία είναι μικτά και οι ερωτικές αναζητήσεις είναι πολύ πιο εύκολες από τότε. Αλλά κι αυτές, ακόμα και σήμερα, δεν είναι εύκολες για όλους και γι' αυτό οι περισσότεροι μαθητές τον ελεύθερο χρόνο τους τον ξοδεύουν παίζοντας παιχνίδια στον υπολογιστή. Ευτυχώς εμείς, εκείνη την εποχή, δεν είχαμε υπολογιστές για να κολλάμε κι έτσι διαβάζαμε και κανένα βιβλίο παραπάνω.

Ένας «μακρινός κεραυνός»: Η αντίσταση στη δικτατορία και οι μέρες της εξέγερσης του Πολυτεχνείου

Η σχολική χρονιά που ακολούθησε, δεν ήταν μόνο η τελευταία για μένα στο γυμνάσιο αλλά και η τελευταία της στρατιωτικής δικτατορίας. Βέβαια εγώ, όπως πιστεύω και οι περισσότεροι συμμαθητές μου, «αγρόν αγοράζαμε», δηλ. δεν είχαμε ιδέα για το τι γινότανε πίσω από την βιτρίνα της καθημερινότητας. Το πολύ-πολύ να διαβάζαμε στις εφημερίδες για κάποιες δίκες αντιστασιακών σαν του Σαγιά και του Μανιού που είχανε βάλει βόμβα στο άγαλμα του Τρούμαν. Δεν νομίζω όμως ότι εμείς οι μαθητές των τελευταίων τάξεων του γυμνασίου διαβάζαμε εφημερίδες. Τηλεόραση βλέπαμε και κάποιοι τυχεροί πηγαίνανε και σε κανένα πάρτι με ροκ μουσική. Εγώ δεν ήμουνα σε αυτούς. Ο αδελφός μου πήγαινε αλλά όχι συχνά. Γι' αυτό από εκείνη την εποχή θυμάμαι περισσότερο τα σήριαλ της τηλεόρασης, τα οποία έβλεπα, παρά τα λεγόμενα του δελτίου ειδήσεων. Και έβλεπα αρκετά σήριαλ στην ασπρόμαυρη τηλεόραση που είχαμε αγοράσει. Έγχρωμη δεν υπήρχε τότε. Μάλιστα, πολύ τηλεόραση έβλεπε και ο πατέρας μου στις αρχές της δεκαετίας του '70, εποχή που τα περισσότερα ελληνικά σπίτια είχανε αποκτήσει συσκευές τηλεόρασης. Άκουγε και καμιά είδηση από τους ξένους ραδιοσταθμούς, όπως το BBC και η Deutsche Velle, ή από την Μόσχα ή τα Τίρανα, όμως αυτό γινόταν όταν υπήρχαν φήμες για κάτι σημαντικό που γινόταν στην Ελλάδα και η λογοκρισία του στρατού δεν επέτρεπε στις εφημερίδες να το γράψουν.

Ο αδελφός μου, εκείνη την χρονιά, είχε μπει στην Ιατρική Σχολή του πανεπιστήμιου της Αθήνας γι' αυτό είχε πιο άμεση εμπειρία από το τι συνέβαινε από πολιτική άποψη στην χώρα. Συγκεκριμένα, σε κάποια φάση γύρω στις αρχές Νοεμβρίου, ομάδα φασιστών οπλισμένη με αυτοσχέδια όπλα επιτέθηκε στους φοιτητές που βρισκόντουσαν στο προαύλιο της σχολής και τους κυνήγησε. Και βέβαια αναβρασμός δεν υπήρχε μόνο στην Ιατρική σχολή της Αθήνας, υπήρχε και σε άλλες σχολές εκείνο τον Νοέμβρη. Εγώ τότε «ήμουνα αλλού». Δεν ασχολιόμουν με την πολιτική, όπως είπα και προηγούμενα, και μένοντας σε προάστιο δεν ήξερα τι γινότανε στο κέντρο της Αθήνας. Η πρώτη φορά που άκουσα ότι γινόντουσαν φασαρίες ήταν από την μάνα μου στις 14 Νοεμβρίου, ημέρα Τετάρτη. Η μάνα μου είχε κατέβει

στο κέντρο για δουλειές και για να μου φέρει έναν βιβλιοδετημένο τόμο με πέντε φροντιστηριακά βιβλία Φυσικής, που είχα αφήσει σε κάποιον βιβλιοδέτη για να τα βιβλιοδετήσει σε ένα τόμο. Μου έφερε τον τόμο και μου είπε ότι κάτω στην Αθήνα γινόντουσαν φασαρίες. Δεν έδωσα σημασία τότε αλλά ούτε την Παρασκευή στο σχολείο, όταν άκουσα δυο συμμαθητές μου να ρωτάνε μέσα στην τάξη αν υπάρχει τρίτος, για να κατέβει μαζί τους κάτω στην Αθήνα. Την επόμενη μέρα, Σάββατο, μας είχε προειδοποιήσει ο μαθηματικός ότι θα γράφαμε πρόχειρο διαγώνισμα στην Τριγωνομετρία. Γι αυτό εκείνη την Παρασκευή ρίχτηκα στο διάβασμα της Τριγωνομετρίας και έλυνα ασκήσεις, όταν εμφανίστηκε στο δωμάτιό μου ο αδελφός μου με ένα τρανζιστοράκι στο χέρι και μου έλεγε να ακούσω τους φοιτητές που είχαν μαζευτεί στο Πολυτεχνείο και είχαν στήσει ραδιοφωνικό σταθμό, τον σταθμό «των ελεύθερων αγωνιζόμενων φοιτητών, των ελεύθερων αγωνιζόμενων Ελλήνων». Άκουσα λίγο τις εκκλήσεις τους για συμπαράσταση και συνέχισα με το λύσιμο των ασκήσεων. Πρέπει να έλυνα ασκήσεις μέχρι αργά, γιατί θυμάμαι που σε κάποια φάση άκουσα ότι το Πολυτεχνείο είχε πολιορκηθεί από τανκς και τον εκφωνητή του σταθμού του να απευθύνεται στους στρατιώτες και να τους λέει αδέλφια που δεν θα χτυπήσουν τα αδέλφια τους τούς φοιτητές. Μετά τον άκουσα να τραγουδάει τον εθνικό ύμνο, και, ομολογώ ότι, άρχισε να μου δίνει λίγο στα νεύρα εξαιτίας της υποχρέωσης, όλα τα χρόνια στο γυμνάσιο, να ακούω υποχρεωτικά και σε στάση προσοχής τον ύμνο κάθε μέρα. Κατόπιν διέκοψε, λέγοντας ότι θα συνεχίσει μετά αλλά μάταια περίμενα την συνέχεια. Μετά ακουγόντουσαν μόνο μεταλλικοί θόρυβοι. Έπεσα κι εγώ για ύπνο, όντας αρκετά κουρασμένος μετά από τόσες ασκήσεις Τριγωνομετρίας που είχα λύσει.

Την άλλη μέρα έψαξα με το τρανζιστοράκι για τον σταθμό του Πολυτεχνείου αλλά δεν τον βρήκα. Βρήκα, όμως, έναν άλλο σταθμό, ο οποίος καλούσε τον κόσμο να κατέβει από τις γειτονιές στο κέντρο της Αθήνας, όπου ο αγώνας συνεχιζόταν. Δεν θυμάμαι αν έλεγε ότι από τα τανκς πυροβολούσανε τον κόσμο. Έλεγε, πάντως, για κάποιες άλλες μαζικές αντιστασιακές ενέργειες που είχαν γίνει, όπως καταλήψεις κάποιων δημοσίων κτιρίων στα προάστια, ίσως και σε κάποιο μέρος της νότιας Αττικής. Εγώ δεν σκέφτηκα να κατέβω, γιατί έβαζα σε προτεραιότητα το πρόχειρο διαγώνισμα της Τριγωνομετρίας. Είχα προετοιμαστεί καλά και ήμουνα έτοιμος να πάω να το δώσω. Όμως ο αδελφός μου ήταν πιο προσγειωμένος και μαζί με τον μεγαλύτερο σε ηλικία φίλο του και γείτονα Μίμη αποφασίσανε να κατέβουν με το λεωφορείο. Όταν γυρίσανε το μεσημέρι, έμαθα ότι το λεωφορείο δεν έφτασε μέχρι την Κάνιγγος, όπου έκανε κανονικά τέρμα, αλλά τους άφησε στο Πεδίο του Άρεως. Από εκεί είχαν επιχειρήσει να προσεγγίσουν το Πολυτεχνείο αλλά δεν τα είχαν καταφέρει, γιατί ήταν περικυκλωμένο από μπάτσους, οι οποίοι είχαν κλείσει όλους τους γύρω δρόμους και δεν άφηναν κανέναν να πλησιάσει. Εκείνη την ημέρα οι εφημερίδες είχαν πρωτοσέλιδο το τανκς που έριξε την κεντρική πόρτα του Πολυτεχνείου. Εγώ παρέμενα στο κόσμο μου και λες και τίποτα δεν είχε συμβεί πήγα μέχρι το γυμνάσιο για να κάνω κανονικά μάθημα. Όμως η πόρτα του γυμνασίου ήταν κλεισμένη με λουκέτο και απ’ έξω, σε μικρή απόσταση, ήταν δύο ασφαλίτες που «έκοβαν κίνηση». Εκείνη την εποχή οι ασφαλίτες «κάνανε μπαμ από εκατό χιλιόμετρα», γιατί είχαν χαρακτηριστικό ντύσιμο: Σκουρόχρωμο κουστούμι, μαύρο μυτερό

παπούτσι, μαύρο γυαλί ηλίου και ηλικία γύρω στα σαράντα. Μεταξύ των δύο, τον έναν τον έβλεπα συχνά και είχα συγκρατήσει τα χαρακτηριστικά του. Αργότερα έμαθα ότι τον λέγανε Μαράγκα (και όχι Μαρμάγκα, που ίσως να του ταίριαζε, αν τον παρομοιάζαμε με τους ασφαλίτες της Σοβιετικής Ένωσης, τους οποίους συστηματικά κατάγγελλε η ψυχροπολεμική ραδιοφωνική εκπομπή «Στον ιστό της αράχνης» με το χαρακτηριστικό εναρκτήριο κατεβατό: Άμοιρος όποιος πιαστεί στον αόρατο ιστό της αράχνης. Τίμημα της απροσεξίας του ο θάνατος. Ένας θάνατος αργός, φρικτός, απαίσιος. Ένας θάνατος χωρίς δικαίωση).

Εκείνη την ημέρα με διάγγελμα προς τον ελληνικό λαό (οι Μακεδόνες και οι Τούρκοι, όπως και οι Βλάχοι, οι Αρβανίτες, οι Τσιγγάνοι και οι Εβραίοι κάτοικοι αυτής της χώρας, δεν αναφερόντουσαν ποτέ από τα μέσα μαζικής ενημέρωσης και γι αυτό αγνοούσα και την ύπαρξή τους τότε), ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, πρώην συνταγματάρχης και αρχιπραξικοπηματίας Γιώργος Παπαδόπουλος, κήρυξε τον «στρατιωτικόν νόμον καθ' άπασαν την χώραν», όπως μιλούσαν τότε χαρακτηριστικά. Ίσως προηγούμενα να είχαμε δημοκρατία αλλά ούτε εγώ, ούτε κανένας κάτοικος αυτής της χώρας, το είχε πάρει χαμπάρι. Εγώ, αρχίζοντας να συνειδητοποιώ ότι είχε γίνει κάτι πολύ σημαντικό, τρωγόμουνα από την περιέργεια να κατέβω κι εγώ κάτω, για να δω τι γινότανε με το Πολυτεχνείο. Είχα, όμως, την φαεινή ιδέα να το πω και στην μάνα μου, η οποία, εννοείται, με απέτρεψε από τον φόβο της. Πέρασε έτσι μια ακόμη μέρα, η Κυριακή, και την Δευτέρα, που μάλλον δεν πρέπει να είχαμε λόγω των γεγονότων σχολείο, η περιέργειά μου με έτρωγε τόσο πολύ που πήρα ένα λεωφορείο και κατέβηκα στο κέντρο. Οι μπάτσοι δεν πολιορκούσαν, πλέον, το Πολυτεχνείο και ο κόσμος μπορούσε να πλησιάσει. Πλησίασα κι εγώ και είδα μια εικόνα καταστροφής, με την κεντρική σιδερένια πόρτα πατημένη και παραμορφωμένη από το τανκς και κάποιους να καθαρίζουν τον τόπο με μάνικες νερού. Διαπίστωσα ότι είχα φτάσει πολύ αργά, κάτι που μου συνέβη ξανά, στην διάρκεια της ζωής μου, με γεγονότα που γινόντουσαν και θα μπορούσαν να αποβούν επικίνδυνα για μένα, αν συμμετείχα. Ξαναγύρισα στο σπίτι με την αίσθηση ότι, εξαιτίας της καθυστέρησής μου, είχα χάσει κάτι πολύ ενδιαφέρον. Αργότερα, όσο μεγάλωνα, αισθανόμουν ότι είχα χάσει μια ανεπανάληπτη ευκαιρία για να γνωρίσω κάτι πολύ σημαντικό στην ζωή μου, με το να μην συμμετέχω στα γεγονότα του Πολυτεχνείου. Αν και η ζωή στα προάστια έχει τον δικό της αργό και ρουτινιέρικο ρυθμό, όπως και η ζωή στα χωριά, και δύσκολα μπορεί να αισθανθεί κάποιος που μένει σε προάστιο τις φασαρίες που γίνονται στο κέντρο της Αθήνας… Αν δεν υπήρχαν και οι εφημερίδες και τα Μ.Μ.Ε., οι κάτοικοι των προαστίων που δεν κατεβαίνουν στο κέντρο για δουλειά, θα νοιώθανε για ό,τι γίνεται στο κέντρο, αυτό που νοιώθουν για ό,τι που γίνεται σε άλλη χώρα.

Τα αφεντικά μας συνεχίζουν «το βιολί τους»: Το νέο στρατιωτικό πραξικόπημα της 25ης Νοεμβρίου 1973 - Η χειρόγραφη εφημερίδα και ο προοδευτικός καθηγητής με μεταπτυχιακό στην Αγγλία Γιώργος Γιατρομανωλάκης

Μετά από μια βδομάδα, στις 25 Νοεμβρίου, ακούγαμε από το πρωί δημοτικά τραγούδια στους κρατικούς ραδιοφωνικούς σταθμούς. Προτού διακοπούν και ακούσουμε μια νέα ανακοίνωση του στρατού, ξέραμε ότι είχε γίνει πάλι πραξικόπημα. Όπως και το 1967, τα δημοτικά τραγούδια, θεωρούμενα σαν γνήσια ελληνικά τραγούδια, αναγγέλλανε την ανάληψη της διακυβέρνησης της χώρας από τον κατ' εξοχήν πατριωτικό θεσμό, τον στρατό. Αυτήν την φορά, πάλι «για το καλό της χώρας», ο στρατός είχε ανατρέψει την προηγούμενη κυβέρνηση και είχε φτιάξει καινούργια υπό τον αντιστράτηγο Φαίδωνα Γκυζίκη, ο οποίος αντικαθιστούσε τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας Γιώργο Παπαδόπουλο. Επίσης, στην αρχή της ανακοίνωσης δινόντουσαν τα ονόματα του αρχηγού του Γενικού Επιτελείου Εθνικής Άμυνας και των αρχηγών των γενικών επιτελείων του στρατού, του ναυτικού και της αεροπορίας. Από αυτούς θυμάμαι τους Μπονάνο (απλή συνωνυμία με τον γνωστό Ιταλό εξεγερτικό αναρχικό) και Γαλατσάνο, ίσως λόγω της ομοιοκαταληξίας στα επίθετά τους. Εμένα παραδόξως, όταν ο αδελφός μου ήρθε να μου ανακοινώσει το καινούργιο πραξικόπημα, μ' έπιασε το πατριωτικό μου συναίσθημα κι άρχισα να τραγουδάω το «Πότε θα κάνει ξαστεριά»! Και σαν να μην έφτανε αυτό, το βράδυ που είχε απαγορευτεί η κυκλοφορία μετά την «δύσιν του ηλίου» και επικρατούσε μια «εκκωφαντική» ησυχία, είχα ανοίξει, μολονότι Νοέμβρης με κρύο, το παράθυρο του δωματίου μου και είχα βάλει στο φουλ ένα πικάπ με ηχεία να παίζει την πέμπτη συμφωνία του Μπετόβεν. Νόμιζα ότι έτσι κάνω κι εγώ μια πράξη αντίστασης στη χούντα!

Μετά τα ιστορικά αυτά γεγονότα, το σχολείο συνεχίστηκε κανονικά, σαν να μην είχε συμβεί τίποτα, και οι μαθητές του συμπεριφερόντουσαν όπως και πριν. Εμένα τα μυαλά μου «είχαν αρχίσει να παίρνουν αέρα» και να ονειρεύομαι να κάνω κι εγώ αγώνα ενάντια στη χούντα. Άρχισα, λοιπόν, να κρατάω ένα ημερολόγιο, όπου με ωραία καλλιγραφικά γράμματα κατέγραφα τις απόψεις μου για την πολιτική και την κοινωνική ζωή και υποστήριζα ότι ο καλύτερος τρόπος ζωής είναι ο αγώνας για υψηλά ιδανικά κλπ. Δυστυχώς, λίγα χρόνια αργότερα, εξαφανίστηκε αυτό το ημερολόγιο από τα πράγματά μου. Ίσως να το πήρε η αστυνομία για να μάθει πως σκέπτονται οι άνθρωποι προτού γίνουν «τρομοκράτες». Παρακάτω, θα πω γιατί το λέω αυτό. Και όταν μου δόθηκε η ευκαιρία να συμμετάσχω σε μια χειρόγραφη εφημερίδα της τάξης, που είχε φτιάξει ο συμμαθητής μου που είχε μαγνητοφωνήσει τον Στεργίου, ο μετέπειτα ορθοπεδικός, αντέγραψα ένα ποίημα από ένα λογοτεχνικό περιοδικό που λεγόταν «Συνέχεια», το οποίο ποίημα μου φάνηκε ότι είχε αντιστασιακό μήνυμα. Φαίνεται ότι αυτήν την εντύπωση, το ποίημα, δεν έδωσε μόνο σε μένα, αλλά και στον φιλόλογο που μας έκανε ιστορία, τον κύριο Γιατρομανωλάκη, όταν του έδειξε την εφημερίδα αυτή ο συμμαθητής μου. Και μάλιστα, ο κύριος Γιατρωμανωλάκης, ο οποίος πριν έρθει στο σχολείο μας είχε πάρει πτυχίο Master's στην Αγγλία, ήταν τόσο έξυπνος που βρήκε και ποιος είχε βάλει το ποίημα στην εφημερίδα. Για να επιβεβαιώσει τις υποψίες του ρώτησε εμένα, αν ήταν δικό μου. Με περηφάνια του απάντησα ότι εγώ το είχα βάλει αλλά

δεν το είχα γράψει εγώ. Του είπα ότι το είχα αντιγράψει από κάποιο περιοδικό. Ήταν έξυπνος ο κύριος Γιατρομανωλάκης και αυτό αποδείχτηκε αργότερα, γιατί έγινε καθηγητής πανεπιστημίου. Ήταν και μοντέρνος ο κύριος Γιατρομανωλάκης, όπως φαινόταν από το κίτρινο αυτοκινητάκι του, που ήταν μάρκας της μόδας, και από τα σχετικά μακριά μαλλιά του, κάτι ασυνήθιστο για καθηγητές του σχολείου μας. Ήταν και καλός ο κύριος Γιατρομανωλάκης, όπως φάνηκε όταν έμαθε ότι τον είχα αναφέρει στον καθηγητή των Θρησκευτικών, σαν καθηγητή που αντί να μας «παραδίδει» το παρακάτω μάθημα, έβαζε κάποιον μαθητή να το διαβάζει από το βιβλίο και οι άλλοι να ακούμε. Λέω ότι ήταν καλός, γιατί, όταν με φώναξε στην έδρα για να δώσω εξηγήσεις, κι εγώ του είπα ότι απλά είχα πει την αλήθεια, δεν με έβρισε σαν «καρφί». Δέχτηκε στωικά την εξήγησή μου. Εκείνη την εποχή, δεν μπορούσα να φανταστώ άλλον λόγο, για τον οποίο δεν παρέδιδε η ίδιος το μάθημα της Ιστορίας, παρά ότι το έκανε από τεμπελιά. Πολλά χρόνια αργότερα, και αφού έμαθα ότι στα σχολεία τα βιβλία της Ιστορίας λένε ψέματα κάνοντας χοντροκομμένη εθνικιστική προπαγάνδα, δικιολόγησα τον Γιατρομανωλάκη που δεν είχε καμιά όρεξη να επαναλαμβάνει ο ίδιος την εθνικιστική προπαγάνδα. Ήταν δημοκρατικός αυτός ο καθηγητής. Το επιβεβαίωσα όταν, αρκετά χρόνια αργότερα, μπήκε θέμα να επανέλθει στο σχολείο το άχρηστο μάθημα των αρχαίων ελληνικών, το οποίο είχε καταργήσει το ΠΑ.ΣΟ.Κ., όταν για πρώτη φορά ανέλαβε την εξουσία το 1981. Είδα τον καθηγητή πανεπιστημίου, πλέον, Γιατρομανωλάκη, μολονότι ήταν φιλόλογος, να καταδικάζει την επαναφορά του μαθήματος με την αιτιολογία ότι ο τρόπος που διδάσκεται στο σχολείο είναι ακατάλληλος για να μάθουν τα παιδιά Αρχαία.

Η «αλληλογραφία» μέσω θρανίου, η Ντέμη και το πρώτο ξύλο που έφαγα για μια γυναίκα

Δεν ήταν αυτή η τελευταία φορά που δημιούργησα πρόβλημα στον κύριο Γιατρομανωλάκη. Τελευταία φορά ήταν όταν ήρθα στα χέρια με έναν διπλανό συμμαθητή μου, τον Σάρδη, ο οποίος, μολονότι ήταν γενικά καλό παιδί, ενοχλήθηκε από την αλληλογραφία που είχα με μια μαθήτρια που καθόταν στη θέση μου στο θρανίο, όταν το σχολείο λειτουργούσε σαν «Γυμνάσιο Θηλέων». Ακριβώς αλληλογραφία, όπως την ξέρουμε, δεν ήταν. Απλά έγραφα στο θρανίο και, σε κάποια φάση, βλέπω γραμμένο κάτι από κάτω να απευθύνεται σε μένα. Ήταν γνωστό ότι μόνο κορίτσι θα μπορούσε να το είχε γράψει, γιατί κάτι τέτοιο δεν γινόταν πρώτη φορά στο σχολείο. Σ' αυτό που μου είχε γράψει το κορίτσι απάντησα. Απάντησε κι αυτή και μία ο ένας, μία ο άλλος, ή καλύτερα η άλλη, αλληλογραφούσαμε μεταξύ μας. Αν θυμάμαι καλά, η πρώτη απάντηση από μέρους της ήταν όταν είχα γράψει στο θρανίο μου Led Zeppelin, μια που ήμουνα «φαν» του διάσημου αυτού ροκ συγκροτήματος. Ο Σάρδης, σε κάποια φάση πριν αρχίσει το μάθημα, μου έβαλε τις φωνές γιατί έγραφα στο θρανίο και έβρισε το κορίτσι με το όνομά του που ήδη είχα μάθει. Η βρισιά «γ… το μ… της Ντ…» που είχε πετάξει, μου είχε φανεί ασήκωτη προσβολή σε κάτι πολύ αγαπητό μου, με αποτέλεσμα να έρθουμε στα χέρια, να αρχίσουμε να παλεύουμε και να βρεθούμε στο πάτωμα, ανάμεσα στα

θρανία. Εκείνη την ώρα μπήκε μέσα ο Γιατρομανωλάκης για να μας κάνει μάθημα και αναγκαστήκαμε να διακόψουμε. Εγώ έχοντας ως συνήθως σπάσει τα γυαλιά μου με την συμπλοκή και αισθανόμενος ακόμα προσβλημένος, ζήτησα από τον Γιατρομανωλάκη να μας δώσει άδεια να φύγουμε νωρίτερα από το σχολείο, μια που ήταν και η τελευταία ώρα. Δεν του έλεγα, όμως, γιατί την ήθελα την άδεια. Αυτός υπέθεσε, και σωστά, ότι ήθελα να πάμε έξω «να καθαρίσουμε» και δεν μας έδωσε άδεια. Όσο να τελειώσει η ώρα του Γιατρομανωλάκη, είχανε ηρεμήσει τα πνεύματα και όταν φύγαμε από το σχολείο για να πάμε στα σπίτια μας, έφυγα μαζί με τον Σάρδη, ζητώντας του να μου πληρώσει τα γυαλιά που μου έσπασε. Δεν θυμάμαι αν, τελικά, μου έδωσε όλο το ποσό, πάντως, σίγουρα, έδωσε ένα μεγάλο μέρος. Αυτή ήταν η πρώτη και τελευταία φορά που πλήρωσε Έλληνας την ζημιά που μου έκανε με το να μου επιτεθεί να με χτυπήσει. Όσον αφορά την Ντ… είχα την ευκαιρία να την γνωρίσω καλύτερα.

Από τις πολλές φορές που ανταλλάξαμε μηνύματα γράφοντας στο θρανίο, αποκτήσαμε αρκετή οικειότητα ώστε, σε κάποια φάση, να της προτείνω να βρεθούμε και από κοντά για να γνωριστούμε. Και πράγματι, η Ντ… δέχτηκε και κλείσαμε ένα ραντεβού στο οποίο ήρθε. Ήταν η πρώτη φορά στην ζωή μου που έκλεισα ραντεβού με κοπέλα και γι’ αυτό είχα αρκετή περιέργεια. Δεν θυμάμαι για τι πράγμα μιλήσαμε, πάντως, δεν ήταν η μοναδική φορά που βρεθήκαμε. Βρεθήκαμε μερικές φορές ακόμη αλλά πάντα είχαμε περιορισμούς χρόνου και χώρου. Θυμάμαι ότι πήγαινε σε ένα φροντιστήριο Αγγλικών, νομίζω του Στρατηγάκη, που ήταν δίπλα στις κούνιες (την παιδική χαρά) της κεντρικής πλατείας του Χαλανδρίου. Κλείναμε ραντεβού να την περιμένω να τελειώσει το μάθημα, για να βρεθούμε. Το μάθημα ήταν το βράδυ και όχι όλες τις μέρες τις βδομάδας. Στο σπίτι της δεν ήξεραν τίποτα για την φιλία της μαζί μου, όπως δεν ξέρανε στο δικό μου. Ήταν ντροπή, τότε, να υπάρχει φιλία μεταξύ εφήβων, γιατί στα μυαλά του κόσμου, τότε, όπως και σήμερα, δύο άτομα του αντίθετου φύλου δεν μπορούν να βγαίνουν έξω σαν φίλοι, παρά μόνο σαν εραστές ή υποψήφιοι εραστές! Οπότε, η μοναδική ευκαιρία για να βρισκόμαστε ήταν όταν η Ντ.. πήγαινε στα Αγγλικά. Από την άλλη μεριά δεν μπορούσαμε να καθίσουμε και σε κανένα μαγαζί (καφετερία όπως λέγανε τότε τα μοντέρνα καφενεία, όπου καθόντουσαν και τα δυο φύλλα και όχι μόνο άντρες, όπως στα παραδοσιακά) γιατί θα τραβάγαμε την προσοχή, εφόσον δεν είμαστε οικογένεια. Και εδώ που τα λέμε, δεν είχαμε και λεφτά για να καθόμαστε σε καφετερίες. Έτσι, κάθε φορά που βρισκόμασταν, περπατάγαμε στους δρόμους. Θυμάμαι ότι κάποιες φορές μας έφερνε ο δρόμος μας σε σκοτεινά μέρη και μου πέρναγε από τον νου η ιδέα να το παίξω άντρας, δηλ. να της πω ότι την αγαπάω και να της ζητήσω να την φιλήσω. Όμως, ήμουν πολύ ντροπαλός για κάτι τέτοιο και, από την άλλη, δεν μπορώ να πω ότι την είχα ερωτευθεί. Αν την είχα ερωτευθεί, μπορεί να έκανα το τόλμημα να της πω ότι την αγαπάω. Σε τέτοιες συνθήκες βρεθήκαμε μερικές φορές με την Ντ… Μέχρι που κάποια μέρα κουράστηκα να περπατάμε στους ίδιους δρόμους και σκέφτηκα να επιδιώξω την περαιτέρω σύσφιξη των σχέσεών μας με τον τρόπο που έβλεπα στον ελληνικό κινηματογράφο της εποχής: Να της ζητήσω να πάμε μαζί στον κινηματογράφο. Δεν πήγαμε, όχι γιατί η κακομοίρα δεν ήθελε αλλά γιατί δεν μπορούσε να βρει έναν τρόπο να δικιολογήσει την απουσία της από

το σπίτι της. Νομίζω πήγαινε πέμπτη γυμνασίου, δηλ. ήταν 17 χρονών, μια ηλικία που οι κοπέλες ακόμα βρισκόντουσαν υπό στενή επιτήρηση από την οικογένεια. Αφού, λοιπόν, δεν πήγαμε στον κινηματογράφο κι εγώ δεν θεωρούσα απαραίτητη την παρουσία της στην ζωή μου, ήρθε η στιγμή που δεν της ξαναζήτησα να κλείσουμε ραντεβού. Τελευταία φορά που την άκουσα ήταν στο τηλέφωνο, όταν πέρασα στο πανεπιστήμιο (στην Πάντειο συγκεκριμένα). Με είχε πάρει για να μου δώσει συγχαρητήρια. Τι να απέγινε στην ζωή της κι αυτή η καλή κοπέλα, που μου φαινόταν λίγο κοντή και λίγο στρουμπουλή, με λίγα περισσότερα από το σύνηθες σπυράκια ακμής στο πρόσωπο; Η κοπέλα με την οποία έκλεισα τα πρώτα ραντεβού στη ζωή μου, όταν είχα μια όψη που, ακόμα και τώρα που έχω γεράσει, την βρίσκω ελάχιστα ελκυστική. Ελπίζω να βρήκε κάποιον πολύ πιο όμορφο από μένα και να έφτιαξε την ζωή της. Δυστυχώς, όμως, δεν ελπίζω να βρήκε πιο καλό. Αν και αυτό σχετικό είναι, γιατί αν ο καλός δεν είναι σε θέση να εξασφαλίσει την καλοπέραση της συντρόφου του, η ζωή της δεν φτιάχνεται από την καλοσύνη του.

Τα ατελείωτα τηλεφωνήματα με κάποιαν που δεν είδα ποτέ, κάποια που έβλεπα συχνά αλλά ποτέ δεν της τηλεφώνησα και οι pen pals (φίλοι δι' αλληλογραφίας) μου

Τουλάχιστον με αυτήν την κοπέλα βρέθηκα μερικές φορές. Γιατί, την ίδια εποχή, υπήρξαν δύο άλλες, με τις οποίες δεν βρέθηκα ποτέ μόνος. Μάλιστα, την μία δεν την είδα ούτε μία φορά στην ζωή μου. Πως γνωρίστηκα μαζί της; Την γνώρισα από τηλεφώνου σαν Θοδώρα μετά από φάρσα. Εκείνη την εποχή ήταν κάτι σαν μόδα οι «φάρσες» στα τηλέφωνα. Δηλαδή σε έπαιρνε κάποιος τηλέφωνο, δεν σου έλεγε ποιος είναι και σου έλεγε ό,τι ήθελε, για να σου κάνει πλάκα. Κινητά τηλέφωνα, εννοείται, δεν υπήρχανε, αλλά και τα σταθερά ήταν πολύ λίγα και χωρίς την δυνατότητα αναγνώρισης κλήσης. Έτσι μπορούσε κάποιος να σου κάνει φάρσα. Μας τύχαινε τακτικά. Το τηλέφωνο βρισκόταν σε έναν διάδρομο και αριστερά και δεξιά του υπήρχαν δωμάτια με πόρτες κλειστές. Οπότε, κάθε φορά που χτυπούσε το τηλέφωνο και κάποιος από την οικογένειά μου το σήκωνε, όταν τελείωνε το τηλεφώνημα, οι άλλοι τον ρωτάγανε ποιος ήτανε. Συνηθισμένη απάντηση ήταν: Κανένας, ήτανε φάρσα. Για μια τέτοια φάρσα είχε τηλεφωνήσει κάποια μέρα η Θοδώρα στο σπίτι μου. Και πιάσαμε την συζήτηση. Τότε, ο χρόνος που μπορούσε να μιλάει κανείς σε αστικό τηλέφωνο με κόστος μια «αστική μονάδα», ήταν απεριόριστος. Οπότε μπορούσαμε να μιλάμε όσο θέλαμε, χωρίς να μας απασχολεί ο λογαριασμός. Και, γι αυτό, «του δίναμε να καταλάβει», δηλ. μιλάγαμε με τις ώρες. Σε οποιαδήποτε ηλικία και αν είναι κάποιος, του φαίνεται ωραία η κοριτσίστικη φωνή στο τηλέφωνο. Έτσι μου φαινόταν κι εμένα που ήμουν τότε 17 με 18 χρονών. Και γι αυτό δεν με ενδιέφερε το περιεχόμενο της κουβέντας. Άλλωστε υπήρχε ανταπόκριση. Και η Θοδώρα, που άλλωστε αυτή έπαιρνε τηλέφωνο και δεν μου έδωσε ποτέ το δικό της, είχε πάντα όρεξη για πολλή συζήτηση. Ο μόνος που ενοχλούνταν από το τηλεφώνημα που δεν έλεγε να τελειώσει, ήταν η μάνα μου. Συνήθως, την ώρα του τηλεφωνήματος, που γινόταν πάντα νυκτερινές ώρες, η μάνα μου ήταν στο γειτονικό δωμάτιο και επειδή οι πόρτες των δωματίων

ήταν τζαμόπορτες, δεν υπήρχε καλή μόνωση και ακουγόταν τι έλεγε κανείς στο τηλέφωνο. Όταν η μάνα μου άκουγε να μιλάμε πάνω από μισή ή μία ώρα και να μην σταματάμε, γελάγαμε κιόλας, μου έβαζε τις φωνές: «Άντε τελείωνε καμιά φορά, τόσες ώρες μιλάς». «Τώρα τελειώνω» της έλεγα εγώ αλλά που να αφήσω την ωραία κοριτσίστικη φωνή που άκουγα από την άλλη άκρη της γραμμής. Έτσι η αγανακτισμένη προτροπή της μάνας μου επαναλαμβανόταν πολλές φορές μέχρι, επιτέλους, να κλείσουμε το τηλέφωνο. Αυτή η ιστορία κράτησε κανέναν χρόνο. Ώσπου σε κάποια φάση έλπισα ότι μπορώ να δω την κοπέλα από κοντά. Κλείσαμε, λοιπόν, ένα ραντεβού αλλά η κοπέλα δεν ήρθε. Ούτε ξανατηλεφώνησε.

Η άλλη κοπέλα που ήθελα την παρέα της, ήταν η κόρη της φιλικής μας οικογένειας, της οικογένειας Ιντζιρντζόγλου: Η Μαρία. Παίζαμε μαζί από μικρά παιδιά. Ερχόταν στο σπίτι μας, πήγαινα εγώ στο σπίτι της, όπου βρισκόντουσαν και οι δύο πολύτομες εγκυκλοπαίδειες που λάτρευα, ώσπου, όταν πια ήμουνα 17 ή 18 χρονών και αυτή 14 ή 15, σκέφτηκα να της ζητήσω να πάμε μια φορά μαζί στον κινηματογράφο. Ήταν πολύ γλυκιά κοπέλα και αν και δεν την είχα ερωτευτεί, μου άρεσε να βρίσκομαι μαζί της. Μπορεί και αυτή να μην είχε καμιά αντίρρηση. Άλλωστε, δεν νομίζω να της είχε ζητήσει κανείς άλλος, μέχρι τότε, να βγει μαζί του. Όμως, για κάτι τέτοιο έπρεπε να πάρει την έγκριση της οικογένειάς της. Φαίνεται ζήτησε την έγκριση, δεν την πήρε, και γι αυτό σε εκείνη την φάση εμφανίστηκε στο σπίτι της η μάνα της, η κυρά-Γιωργία, μας ευχαρίστησε εμένα και την μάνα μου για την πρόσκληση, αλλά μας είπε ότι το κορίτσι δεν μπορούσε να βγει μαζί μου, γιατί δεν το άφηνε ο πατέρας του. Έτσι, μολονότι πέρασα με την Μαρία ένα μεγάλο μέρος του χρόνου μου κατά τα παιδικά και εφηβικά μου χρόνια, δεν βρέθηκα ποτέ, έστω και μια φορά, μόνος μαζί της, για να πούμε δυο κουβέντες σαν άνθρωποι. Από τότε έχω να την ξαναδώ, έχω χάσει τα ίχνη της και δεν νομίζω να την ξαναδώ ποτέ. Ίσως καλύτερα από μια άποψη, γιατί θα την θυμάμαι πάντα σαν ένα όμορφο και γλυκό κοριτσάκι.

Πρέπει να είχα κάποια ανάγκη από επικοινωνία με το «ωραίο φύλο» εκείνη την εποχή, γιατί αλλιώς δεν εξηγούνται οι απόπειρες να πάω με μια κοπέλα στον κινηματογράφο. Αλλά και γενικά πρέπει να είχα ανάγκη από επικοινωνία. Τότε υπήρχε η δυνατότητα να επικοινωνήσει κανείς με αγνώστους ανοίγοντας αλληλογραφία μαζί τους, δηλαδή ανταλλάσοντας γράμματα με άλλους που ήθελαν το ίδιο. Αυτοί οι «φίλοι δια αλληλογραφίας» ήταν γνωστοί σαν pen pals. Δεν θυμάμαι που έβρισκες τις διευθύνσεις τους. Μάλλον στις εφημερίδες, γιατί θυμάμαι αργότερα διευθύνσεις από την Αφρική σε κάποια εφημερίδα κάτω από τον τίτλο «Ζητούν αλληλογραφία». Εγώ, τέτοιους φίλους, έκανα δύο: Μια κοπέλα από την Δανία, την Μπρέντα, που ήταν γύρω στην ηλικία μου και που μου είχε στείλει και φωτογραφία της δίπλα σε ένα άλογο κι ένα αγόρι από Θεσσαλονίκη. Μόνο που ο τελευταίος δεν έμαθε ποτέ με ποιον αλληλογραφούσε, γιατί, δεν θυμάμαι πια για ποιους λόγους, ίσως και από περιέργεια, του έγραφα με γυναικείο όνομα. Είχε «φαγωθεί» να γνωριστούμε καλύτερα. Ζητούσε να του στείλω, τουλάχιστον, μια φωτογραφία μου. Τι φωτογραφία, όμως, να του στείλω την στιγμή που αυτός περίμενε κορίτσι κι εγώ ήμουνα αγόρι; Όταν κουράστηκα να υποκρίνομαι το κορίτσι, κάτι που έγινε σχετικά γρήγορα, δεν του ξαναέγραψα.

Οι κοπάνες και ο πλούσιος συμμαθητής μου που αυτοκτόνησε με θεαματικό τρόπο

Γενικά, αν και υπήρχαν κάποιοι συμμαθητές μου που μου έσπαγαν τα νεύρα, όπως ένας ογκώδης και πολύ μάγκας, που καθόταν και μπροστά μου και καυχιόταν ότι είχε βιάσει μια κοπέλα κάποτε που επέστρεφε από το σχολείο στο σπίτι του, και ένας άλλος που πέθανε νωρίς, αφού προηγούμενα οι εφημερίδες τον κάνανε φίρμα για τους συνδικαλιστικούς του αγώνες, ο οποίος αρέσκονταν να κάνει τον μάγκα σε έναν πολύ ήρεμο και ήσυχο φουκαρά, που ήταν συμμαθητής μου, η έκτη τάξη του γυμνασίου μου φάνηκε η πιο ξεκούραστη τάξη. Ίσως γιατί οι συμμαθητές μου ήταν οι μεγαλύτεροι σε ηλικία στο σχολείο και γι' αυτό δεν υπήρχαν μεγαλύτεροι να μας «πουλάνε μαγκιά», ίσως γιατί εγώ στο θρανίο δίπλα μου είχα τον πιο ογκώδη τύπο της τάξης και γι' αυτό αισθανόμουν κάποια ασφάλεια, ίσως γιατί, όπως και στην Πέμπτη, είχα στην διάθεσή μου 100 αδικιολόγητες απουσίες, για να τις αξιοποιήσω όπως ήθελα. Ίσως γιατί στην έκτη τάξη γίνεται η εξαήμερη εκδρομή της τάξης που δεν γίνεται σε καμιά άλλη τάξη. Μια εκδρομή που πάντα αφήνει ανεξίτηλες αναμνήσεις, όπως οι μεγάλες στιγμές στην ζωή του κάθε ανθρώπου που δεν τις ξαναζεί δεύτερη φορά.

Στην πέμπτη και στην έκτη, λοιπόν, αξιοποίησα σχεδόν όλες τις αδικιολόγητες απουσίες μου. Δεν ήταν, βέβαια, κάτι δύσκολο αφού η κάθε απουσία αντιστοιχούσε σε μια ώρα μαθήματος και κάθε μέρα είχαμε έξι ώρες. Θυμάμαι ότι μια φορά είχα πάρει το λεωφορείο μαζί με έναν άλλο κοπανατζή (όπως λεγόντουσαν όσοι κάνανε σκόπιμα αδικιολόγητες απουσίες, που ήταν γνωστές σαν κοπάνες), τον Φουρτούνη, και είχαμε πάει στην Παλιά Πεντέλη. Είχα ξαναπάει εκεί κι άλλες φορές, πέρα από τις δεκαπενθήμερες καλοκαιρινές διακοπές που είχα κάνει παλιότερα στο σπίτι των πεθερικών του θείου μου και νονού μου, που ήταν κοντά στο αστεροσκοπείο. Εκείνα τα χρόνια η Πεντέλη είχε ακόμη πολλά δέντρα και ήταν πολύ όμορφη. Αργότερα τα κόψανε και χτίσανε, ή τα κάψανε και χτίσανε, και σήμερα από την δεύτερη κορυφή της Πεντέλης, δηλ. από το αστεροσκοπείο, όταν κοιτάς προς τα κάτω βλέπεις δάσος, όχι όμως από δέντρα, όπως τότε, αλλά από πολυκατοικίες.

Από τις δεκαπενθήμερες διακοπές μου στην Πεντέλη. Από αριστερά προς τα δεξιά η μάνα μου, ο αδελφός μου, από πίσω του ο πατέρας μου, δίπλα η αδελφή της γυναίκας του θείου μου, η γυναίκα του θείου μου η Άννα, ο θείος μου ο Μέλτος, μπροστά του η πεθερά του και μπροστά από όλους κάποιος γείτονας που κρατάει στα χέρια του εμένα. Πίσω στο βάθος, διακρίνεται το μοναστήρι της Πεντέλης και το δάσος γύρω του.

Μου άρεσε να τριγυρνάω μέσα στο δάσος που ήταν κοντά στην πλατεία που έκανε τέρμα το λεωφορείο της Παλιάς Πεντέλης και γι αυτό, αν μπορούσα να έχω και παρέα, πρότεινα αυτό το μέρος σαν μέρος για εκδρομή. Μάλιστα, έτυχε κάποια φορά να πάω και στο σπίτι ενός άλλου συμμαθητή μου που χρησίμευε στην οικογένεια σαν εξοχικό, γιατί το κανονικό τους ήταν ένα διώροφο με κήπο στο Χαλάνδρι. Αυτός ο συμμαθητής μου, ο Γιάννης ο Κεκερής, ήταν μοναχογιός και ο πατέρας είχε αρκετά λεφτά. Στο σπίτι του της Πεντέλης ο Κεκερής είχε δικό του ολόκληρο το υπόγειο, το οποίο είχε διαμορφώσει σε στούντιο, όπου δεχόταν τους φίλους του και τις φίλες του. Εγώ είχα μια καλή σχέση με τον Κεκερή και γι' αυτό τον είχα επισκεφθεί και στο σπίτι του στο Χαλάνδρι. Ο πατέρας του και η μάνα του, άλλωστε, ήταν πολύ ευγενικοί μαζί μου και γι αυτό στο σπίτι του αισθανόμουν πολύ άνετα. Όταν έφευγα, λοιπόν, από το σπίτι του Κεκερή στην Πεντέλη, όπου είχα γνωρίσει ένα σωρό φίλους του και φίλες του, σκεφτόμουν ότι ήταν πολύ τυχερός. Εκείνη την εποχή δεν μπορούσα

να φανταστώ ότι θα πέθαινε νωρίς (38 χρονών), χωρίς κληρονόμους πρώτου βαθμού γι αυτήν την μεγάλη περιουσία και μάλιστα με τόσο τραγικό τρόπο: Έχοντας γίνει πιλότος αεροπλάνου του Λιμενικού Σώματος, σε κάποια φάση που πετούσε μαζί με τον συγκυβερνήτη του αεροπλάνου πάνω από την θάλασσα ψάχνοντας για ναυαγούς, άνοιξε την πόρτα του αεροπλάνου και πήδηξε στο κενό από δύο χιλιάδες περίπου μέτρα ύψος. Οι γονείς του είχαν κι οι δύο σκοτωθεί πρόσφατα σε τροχαίο ατύχημα και με την γυναίκα του είχε χωρίσει χωρίς να έχουν κάνει παιδιά.

Η κυρά Ισμήνη, ένας παράνομος δίσκος του Θεοδωράκη, οι κοπάνες που κατέληγαν σε κινηματογράφους και η πρώτη «ακατάλληλη για ανηλίκους» ταινία που είδα ποτέ

Όταν κάναμε κοπάνες, όπως λέγαμε τότε τις αδικιολόγητες απουσίες, δεν ήταν απαραίτητο να λείπουμε όλη την ημέρα. Μπορούσαμε να λείπουμε και μερικές ώρες. Σε αυτές τις περιπτώσεις οι δικοί μου φίλοι του σχολείου, όπως ο Μανούσης, που θυμάμαι, μαζευόμασταν σε ένα καφενεδάκι στην πλατεία Κένεντι που το είχε μια κυρά-Ισμήνη. Ουσιαστικά δεν ήταν καφενείο αλλά ΕΒΓΑ, όπως λέγαμε τότε τα μικρά ζαχαροπλαστεία, επειδή πουλάγανε κυρίως γάλα της Ε.Β.ΓΑ., δηλ. της Ελληνικής Βιομηχανίας Γάλακτος. Και σαν ΕΒΓΑ είχε ελάχιστα τραπέζια, καναδυό μέσα και καναδυό έξω. Εκεί μαζευόμασταν τέσσερις-πέντε κοπανατζήδες, για να γλυτώσουμε το μάθημα. Η κυρά-Ισμήνη δεν είχε, βέβαια, πρόβλημα επειδή είμαστε κοπανατζήδες. Ούτε μας ρώταγε ούτε νομίζω να καθόντουσαν τόσοι πολλοί στα τραπέζια της. Και δεν θυμάμαι για τι πράγμα μιλάγαμε. Μπορεί απλά να κουτσομπολεύαμε τους συμμαθητές μας και τους καθηγητές μας. Πάντως, η φάση που θα μου μείνει αξέχαστη ήταν όταν κάποια φορά εμφανίστηκε στο τραπέζι κοπέλα. Και μάλιστα ωραία κοπέλα. Πρέπει να την ήξερε κάποιος από μας, να πέρασε τυχαία από το καφενείο της κυρά-Ισμήνης και αυτός να της είπε κάτσε λίγο. Αυτός μπορεί να ήταν ο συμμαθητής μου ο Γατσούλης που νομίζω ότι κάποια στιγμή τον είδα να της κρατάει και το χέρι. Θυμάμαι τον Γατσούλη γιατί της είχε πει κάτι που μου έμεινε αξέχαστο, όταν το είδα σε όλη την διάρκεια της ζωής μου να εφαρμόζεται. Της είχε πει: «Εσείς τα κορίτσια βρίσκετε πάντα πιο εύκολα γκόμενους από ότι εμείς, τα αγόρια, γκόμενες, και αν εμείς μπορούμε να βρούμε δέκα γκόμενες, εσείς μπορείτε να βρείτε εκατό γκόμενους». Δεν νομίζω να συμφωνούσε η κοπέλα, γιατί μπορεί να ήταν από οικογένεια που δεν επέτρεπε στα κορίτσια της να έχουν γκόμενους, κάτι συνηθισμένο εκείνη την εποχή. Πάντως, ο Γατσούλης, είχε το ύφος του «καρδιοκατακτητή» και την σχετική άνεση αλλιώς δεν θα μιλούσε έτσι στην κοπέλα ούτε θα της κράταγε το χέρι. Και με τον Γατσούλη πρέπει να έκανα κάποια παρέα, όταν ήμουνα στο σχολείο, αλλιώς δεν εξηγείται το ότι κάποια μέρα βρέθηκα σπίτι του και μου δάνεισε μεγάλους δίσκους. Το ότι βρέθηκα σπίτι του είναι σίγουρο, γιατί θυμάμαι ότι μου είχε βάλει να ακούσω το αγαπημένο του συγκρότημα, τους Emerson, Lake and Palmer. Δεν θυμάμαι με σιγουριά αν ήταν δικοί του οι δίσκοι που σε κάποια φάση είχα φέρει να ακούσω σπίτι μου και μεταξύ τους βρήκα έναν δίσκο του Θεοδωράκη, μέσα σε άσχετο εξώφυλλο, ο οποίος είχε φτιαχτεί στο εξωτερικό. Τότε ήμουνα

αρκετά μεγάλος και είχα μάθει ότι ο Θεοδωράκης ήταν απαγορευμένος από την δικτατορία, σαν κομμουνιστής, και γι αυτό δεν άκουγες από το ραδιόφωνο τραγούδια του ούτε έβρισκες δίσκους του στα δισκοπωλεία. Κι όμως, από την αρχή μου φάνηκε άδικη η απαγόρευση γιατί ο δίσκος άξιζε τον κόπο: Ήταν το «Μάουτχαουζεν». Αυτός υπήρξε ο πρώτος δίσκος του Θεοδωράκη που άκουσα και ο μοναδικός αυτουνού του συνθέτη που άκουσα επί δικτατορίας.

Μερικές άλλες κοπάνες είχαμε κάνει πηγαίνοντας σινεμά. Είχαμε πάει μια φορά στον κινηματογράφο «Ελευθερία» κοντά στην πλατεία Δούρου αλλά δεν θυμάμαι τι έργο είχαμε δει. Ήταν σίγουρα κάποια από τις μέρες που είχαμε απόγευμα σχολείο, γιατί εκείνην την εποχή, οι κινηματογράφοι άρχιζαν στις 4 το απόγευμα. Σε αυτόν τον κινηματογράφο είχα δει το πρώτο «ακατάλληλο για ανηλίκους» έργο της ζωής μου. Σε αυτά τα «ακατάλληλα», για να σε βάλουν μέσα, έπρεπε να έχεις κλείσει τα δεκαεφτά. Γι αυτό δεν βάζανε κανέναν που να φαινόταν μικρότερος. Αν επέμενε του ζητούσαν ταυτότητα. Εγώ, όμως, στα δεκάξι μου χρόνια, λίγο διέφερα από ότι όταν έγινα δεκαεφτά. Ήμουν αρκετά ψηλός για τις απαιτήσεις του κινηματογράφου κι έτσι μπήκα «παράνομα». Θυμάμαι το έργο που είδα τότε ήταν «Η ζούγκλα του μαυροπίνακα», ένα εξαιρετικό έργο για τα δημόσια λύκεια της Νέας Υόρκης, το 1956, που έκανε γνωστό το τραγούδι «Rock Around the Clock». Μια άλλη φορά είχαμε κατέβει σε κινηματογράφο στην Αθήνα, κάνοντας κοπάνα από το σχολείο. Θυμάμαι είχαμε δει την ταινία «Solaris» του Ταρκόφσκι. Μας είχε φανεί πολύ βαρετή ταινία.

Αλλά τις περισσότερες κοπάνες τις έκανα μετά την εξαήμερη εκδρομή, για δύο λόγους: Πρώτον γιατί ήταν τέλος της σχολικής χρονιάς κι έτσι δεν θα είχα περιθώριο να κάνω τις απουσίες που μου είχανε μείνει τους επόμενους μήνες και δεύτερον γιατί ήθελα να κάνω παρέα στον συμμαθητή μου τον Γκούβα, που είχε πάρει εξαήμερη αποβολή εξαιτίας της συμπεριφοράς του κατά την εξαήμερη εκδρομή. Προτού, όμως, να μιλήσω γι αυτές τις κοπάνες, θέλω να μιλήσω για την εξαήμερη εκδρομή.

Η εξαήμερη εκδρομή της τελευταίας τάξης του εξατάξιου γυμνασίου: Μια γλυκόπικρη εμπειρία

Η εξαήμερη εκδρομή έγινε τον Μάη του 1974. Μέσα σε έξι μέρες επισκεφθήκαμε αρκετά αξιοθέατα της Ελλάδας, με πρώτα από όλα τα Μετέωρα. Πρέπει να είχα ξαναπάει με την οικογένειά μου στα Μετέωρα αλλά στις σχολικές εκδρομές δεν έχει τόσο σημασία το που πας αλλά το με ποιους είσαι. Αν η παρέα σου είναι καλή, περνάς καλά. Αν όχι, σου μένουν δυσάρεστες αναμνήσεις. Εγώ δεν μπορώ να πω ότι έχω δυσάρεστες αναμνήσεις, δηλ. να πω μακάρι να μην είχα πάει. Έχω, όμως, διατηρήσει κάποια πικρία από εκείνη την εκδρομή, για την αιτία της οποίας θα μιλήσω παρακάτω. Προηγούμενα πρέπει να πω ότι από τα Μετέωρα πήγαμε στο Μέτσοβο περνώντας από την διάβαση της Κατάρας που βρίσκεται στα 1600 περίπου μέτρα υψόμετρο και γι αυτό είχε χιόνια. Στο Μέτσοβο βγάλαμε μόνο φωτογραφίες και συνεχίσαμε τον δρόμο μας μέχρι τα Γιάννενα. Από τα Γιάννενα πήγαμε στην Ηγουμενίτσα και από εκεί στα ελληνοαλβανικά σύνορα, στην Κακαβιά. Εκείνη την εποχή η Ελλάδα

βρισκόταν ακόμη, τυπικά, σε πόλεμο με την Αλβανία και διεκδικούσε ένα κομμάτι από αυτήν, το οποίο είχε καταφέρει να κατακτήσει στην αρχή του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, όμως το έχασε, όταν ο γερμανικός στρατός κατέλαβε την Ελλάδα το 1941. Συνέπεια των κακών σχέσεων μεταξύ των δυο χωρών ήταν να είναι κλειστά τα σύνορα με την Αλβανία και να μην μπορεί ένας Έλληνας να πάει στην Αλβανία ούτε ένας Αλβανός στην Ελλάδα. Στο δικό μας πούλμαν, καμιά δεκαριά χιλιόμετρα πριν από τα σύνορα, μπήκε ένας κατώτερος αξιωματικός του στρατού σαν συνοδός, αφού προηγούμενα το πούλμαν είχε σταματήσει σε μπλόκο του στρατού. Στα σύνορα μας οδήγησαν στα στρατιωτικά φυλάκια από όπου φαινόντουσαν, λίγο μακρύτερα, τα αλβανικά στρατιωτικά φυλάκια και πάνω στο απέναντι βουνό της Αλβανίας φαινόταν χαραγμένο με τεράστια γράμματα «LAUDI MARXISM LENINISM», δηλ. «να τιμάτε τον Μαρξισμό-Λενινισμό». Η Αλβανία ήταν η πρώτη κομμουνιστική χώρα που έβλεπα έστω και από μακριά. Μου είχαν κάνει εντύπωση τα τεράστια γράμματα πάνω στο βουνό. Δεν καθίσαμε πολύ στα σύνορα και ξαναγυρίσαμε στα Γιάννινα, στο ξενοδοχείο. Εκεί, σε κάποια φάση, ήρθε η αστυνομία και έπιασε τον Γκούβα, γιατί είχε ρίξει μια κροτίδα από το παράθυρο του ξενοδοχείου με κάποιο ειδικό μπιστόλι. Εγώ δεν είχα δει την φάση, είχα όμως όρεξη να εναντιωθώ στην αστυνομία, την οποία είχα αρχίσει να θεωρώ στήριγμα της δικτατορίας, και παράλληλα να υπερασπίσω τον Γκούβα. Οπότε, όταν ήρθαν οι μπάτσοι να πιάσουν τον Γκούβα, είπα ότι μαζί πετάξαμε την κροτίδα, οπότε καταλήξαμε μαζί στην Ασφάλεια Ιωαννίνων. Εκεί, αφού μας άφησαν κάποια ώρα να περιμένουμε στο διάδρομο, ήρθε κάποιος βαθμοφόρος και μας ρώτησε ποιος πέταξε την κροτίδα. Εγώ προθυμοποιήθηκα να πω ότι μαζί την πετάξαμε αλλά ο βαθμοφόρος επέμενε ρωτώντας ποιος πάτησε την σκανδάλη. Όταν είπε ο Γκούβας ότι αυτός την πάτησε, τον ρώτησε, ο βαθμοφόρος, το γιατί. Και ο Γκούβας του απάντησε «χάριν παιδιάς» που στην δημοτική σημαίνει «για πλάκα». Μετά μας αφήσανε και από κει καταλήξαμε σε μια ντισκοτέκ που ήταν άδεια από κόσμο με συνέπεια να χορεύουμε μόνο εμείς, οι μαθητές του σχολείου, στην πίστα. Το πρωί της επόμενης μέρας πρέπει να ήταν που επισκεφθήκαμε τα αξιοθέατα των Ιωαννίνων, μεταξύ των οποίων το καταφύγιο του Αλή πασά στο νησάκι μέσα στην λίμνη, όπου ο διάσημος πασάς άφησε την τελευταία του πνοή τραυματισμένος θανάσιμα από σφαίρα των στρατιωτών της αυτοκρατορίας, η οποία τον είχε κάνει πασά και ενάντια στην οποία είχε στασιάσει. Επισκεφθήκαμε και ένα μεγάλο τζαμί στο κάστρο των Ιωαννίνων που το είχανε κάνει μουσείο.

Την επόμενη μέρα καταλήξαμε στην Κέρκυρα, όπου, αφού μας τριγύρισαν στα αξιοθέατα, όπως στην τοποθεσία Κανόνι και στο Αχίλλειο, μας άφησαν το απόγευμα ελεύθερους να τριγυρίσουμε μόνοι μας στην πόλη, ορίζοντας τις 11 το βράδυ σαν ώρα υποχρεωτικής επιστροφής στο ξενοδοχείο. Εγώ και κάποιοι άλλοι, όπως ο Γκούβας, είχαμε την φαεινή ιδέα να ξεχωρίσουμε από το πλήθος των συμμαθητών μας. Το αποτέλεσμα ήταν οι συμμαθητές μας να καταλήξουν σε μια ντισκοτέκ, όπου βρήκαν και τις μαθήτριες ενός γυμνασίου «θηλέων» που έκανε κι αυτό εκδρομή στην Κέρκυρα, και να περάσουν καλά. Εγώ και οι άλλοι, ή εγώ και ο Γκούβας τουλάχιστον, χαθήκαμε μέσα στα στενά της παλιάς πόλης και καταλήξαμε μετά από πολύ ψάξιμο στο ξενοδοχείο, λίγο μετά τις 11, χωρίς να πάμε στην

ντισκοτέκ. Αν και επισκεφθήκαμε, παράτυπα εννοείται, κάποια δωμάτια κοριτσιών από όπου, μετά από λίγο, μας μάζεψαν οι επιτηρητές καθηγητές, εγώ έμεινα με την πικρία ότι χάσαμε την διασκέδαση με τα κορίτσια στην ντισκοτέκ.

Από την Κέρκυρα πήγαμε στην Πρέβεζα και από εκεί επιχειρήσαμε να επισκεφθούμε την Λευκάδα. Για κάποιο λόγο όμως, προκειμένου το πούλμαν μας να επιβιβαστεί στην πλωτή εξέδρα που εκείνη την εποχή εκτελούσε χρέη πορθμείου, έπρεπε να περιμένει πολύ ώρα και γι αυτό τελικά περιοριστήκαμε να ατενίσουμε την Λευκάδα από μακριά και μετά να μπούμε στο πούλμαν και να φύγουμε. Από το σημείο που σήμερα στη θέση της πλωτής εξέδρας είναι η κινητή γέφυρα, η θέα της Λευκάδας είναι όπως η θέα μιας παραθαλάσσιας πόλης από καράβι που βρίσκεται σε κάποια απόσταση από αυτήν, δηλαδή είναι αρκετά μαγευτική. Έτσι την πρωτοείδα εγώ την Λευκάδα και στεναχωρήθηκα αρκετά, επειδή δεν πήγαμε να την δούμε από κοντά, μολονότι ήταν στο πρόγραμμα της εκδρομής. Στεναχωρήθηκα γιατί θεώρησα ότι δεν θα το ξαναδώ ποτέ αυτό το νησί, μια που δεν υπήρχε ιδιαίτερος λόγος να το ξαναεπισκεφθώ. Τότε η Λευκάδα δεν θεωρούνταν τουριστικό νησί. Που να φανταστώ τότε ότι, μετά από μερικά εξαιρετικά γεμάτα από γεγονότα χρόνια, η Λευκάδα θα γινόταν η δεύτερη πατρίδα μου και ο μέχρι και σήμερα τόπος μόνιμης διαμονής μου.

Προτού γυρίσουμε στην Αθήνα, επισκεφθήκαμε το Αγρίνιο και το Μεσολόγγι. Στο Αγρίνιο πρέπει να μείναμε ένα βράδυ, γιατί θυμάμαι έναν συμμαθητή μου που ρώτησε έναν περιπτερά της κεντρικής πλατείας που είναι το μπουρδέλο! Μου είχε κάνει εντύπωση αυτή η ανόητη ερώτηση, όπως και στον περιπτερά που, εννοείται, δεν έδωσε καμιά απάντηση. Ο ίδιος συμμαθητής μου, όπως έμαθα, όταν ήμασταν στο ξενοδοχείο στα Γιάννινα, είχε βγάλει όλα του τα ρούχα και είχε τρέξει ολόγυμνος στους διαδρόμους, όπου βρισκόντουσαν τα δωμάτια που είχε πιάσει ένα γυμνάσιο «θηλέων», που έκανε και αυτό την εκδρομή του. Εμφανιζόταν, δηλ. από τότε, αυτός ο συμμαθητής μου να έχει κάποια εμμονή με το σεξ.

Με τον Γκούβα στα Γουρουνάδικα στο τέλος της γυμνασιακής μου ζωής και οι «απολυτήριες» εξετάσεις

Όταν, μετά την εξαήμερη εκδρομή, ξαναρχίσαμε τα μαθήματα, ο Γκούβας, λόγω της κροτίδας που έριξε από το μπαλκόνι του ξενοδοχείου, έφαγε εξαήμερη αποβολή. Όμως δεν το είπε στους γονείς του και κάθε πρωί, όταν είχαμε μαθήματα πρωί, ή κάθε απόγευμα, όταν είχαμε μαθήματα απόγευμα, έφευγε από το σπίτι του μαζί με την τσάντα του για να πάει, υποτίθεται, στο σχολείο. Εγώ έχοντας περιθώριο να κάνω πάνω από 36 απουσίες, τις έξι μέρες της αποβολής του Γκούβα έκανα κοπάνα και μαζί με τον Γκούβα πηγαίναμε στα Γουρουνάδικα που έχω αναφέρει πιο πάνω. Ο Γκούβας ερχόταν στο σχολείο με ένα μεγάλο μαύρο παλιό ποδήλατο και κατόπιν το έπαιρνε μαζί του στα Γουρουνάδικα. Εκεί επιδίδονταν σε ακροβατικά με το ποδήλατο, μερικά από τα οποία έχω καταγράψει σε φωτογραφίες. Αυτό το ποδήλατο όχι μόνο ήταν πολύ ψηλό αλλά είχε και μόνο ένα φρένο. Εγώ είχα μάθει ποδήλατο στο Πολύδροσο του Χαλανδρίου με το ποδήλατο του Γιάννη του Αργύρη που ήταν πιο

καινούργιο μοντέλο και γι αυτό πιο χαμηλό. Παρ’ όλα αυτά δεν άφηνα την ευκαιρία να χαθεί και έκανα μερικές βόλτες και με το ποδήλατο του Γκούβα. Δεν θα ξεχάσω ποτέ το ζόρι που τράβηξα με αυτό το ποδήλατο, όταν σε κάποια φάση αποφάσισα να κατέβω με αυτό την οδό Πεντέλης. Η οδός Πεντέλης είναι κατηφορικός δρόμος και αν δεν πατάς φρένο, το ποδήλατο επιταχύνει. Όταν όμως έχεις μόνο το μπροστινό φρένο, όπως συνέβαινε με το ποδήλατο του Γκούβα, δεν είναι εύκολο να πατάς φρένο όταν έχεις αναπτύξει μεγάλη ταχύτητα, γιατί αυτό το κοκαλώνει το ποδήλατο και μπορεί να πέσεις κάτω, ιδιαίτερα όταν το ποδήλατο είναι τόσο ψηλό, ώστε δεν πατάνε τα πόδια σου κάτω. Και το πρόβλημα επιδεινώνεται όταν ο δρόμος είναι στενός και γεμάτο αυτοκίνητα, όπως ήταν η Πεντέλης, και είσαι υποχρεωμένος να πηγαίνεις άκρη-άκρη. Λίγο να σου φύγει αριστερά το ποδήλατο, σε χτυπάει το αυτοκίνητο που κατεβαίνει την Πεντέλης.

Λίγες μέρες μετά την εξαήμερη αποβολή του Γκούβα ήρθε και η περίοδος των εξετάσεων. Αυτές οι εξετάσεις, οι λεγόμενες απολυτήριες επειδή μετά από αυτές έπαιρνες το «Απολυτήριο» του εξατάξιου γυμνασίου, δεν είχαν άλλη σχέση με την είσοδο στα πανεπιστήμια, πέραν του ότι προσθέτονταν ο βαθμός του Απολυτήριου στους βαθμούς που έπαιρνε κάποιος στις εισαγωγικές εξετάσεις.Τότε αυτές γινόντουσαν ξεχωριστά τις απολυτήριες εξετάσεις. Οπότε, αν είχαμε ήδη καλούς βαθμούς από τα προηγούμενα τρίμηνα, δεν είχαμε το άγχος να γράψουμε άριστα. Εγώ, από κεκτημένη ταχύτητα, την περίοδο των εξετάσεων διάβαζα αρκετά. Παρ’ όλα αυτά, στο μάθημα της Άλγεβρας, που δεν ήταν πλέον Άλγεβρα αλλά ανώτερα Μαθηματικά με συναρτήσεις, ακολουθίες, ολοκληρώματα και όρια, «τα έκανα μούσκεμα», όπως χαρακτηριστικά μου είχε πει στο παρελθόν σε μια άλλη αποτυχία μου ο ίδιος μαθηματικός που είχα και τώρα. Δηλαδή από όλα τα προβλήματα που έπρεπε να λύσω, δεν έλυσα κανένα και το μόνο που έγραψα κάτω από τα προβλήματα που έπρεπε να λύσω, ήταν η λέξη «Απαντήσεις».

Ένας έρωτας που ποτέ δεν εκφράστηκε

Δεν είναι όμως μόνο αυτός ο λόγος, για τον οποίο σχολιάζω αυτές τις απολυτήριες εξετάσεις. Τις σχολιάζω, γιατί με βρήκανε ερωτευμένο για πρώτη φορά στην ζωή μου. Είχα ερωτευθεί μια μαθήτρια του γυμνασίου θηλέων από τις τελευταίες τάξεις κι αυτή. Την είχα ερωτευτεί «κεραυνοβόλα», όπως λέγανε τότε. Συγκεκριμένα την είχα δει να περνάει μαζί με άλλες μαθήτριες, όλες με μπλε ποδιές εννοείται, από τον δρόμο που το μεσημέρι γυρίζαμε εμείς από το σχολείο και τα κορίτσια πηγαίνανε. Την είδα και «κόλλησα». Δηλαδή από την πρώτη φορά που την είδα κι έπειτα, όταν την έβλεπα κάτι σαν πόνος ή σαν αγωνία με έπιανε. Δεν είναι κάτι που μπορεί να περιγραφεί και μπορεί να το καταλάβει μόνο όποιος έχει ερωτευτεί. Και σαν να μην έφτανε το πάθημά μου αυτό, ήμουν υποχρεωμένος να την βλέπω σχεδόν κάθε μέρα, γιατί για να πάει στο σπίτι της περνούσε από τον δρόμο που βρισκότανε το δικό μου. Το πρωτόγνωρο ερωτικό συναίσθημα που ένοιωθα γι’ αυτήν την κοπέλα ήταν τόσο έντονο, που σε κάποια φάση αποφάσισα να επιχειρήσω να ξεπεράσω την φυσική μου δειλία και να

της δώσω ένα σημείωμα, «ραβασάκι» όπως τα λέγανε τότε τέτοια σημειώματα. Έκατσα, λοιπόν, και το έγραψα και ένα μεσημέρι την έστησα στον δρόμο που περνούσε μπροστά από το σπίτι μου, την σημερινή Κώστα Βάρναλη, αλλά αρκετά πιο πάνω από το σπίτι μου και περίμενα να περάσει να της το δώσω. Η «θεά τύχη» όμως είχε αντίθετη άποψη για μια ενδεχόμενη γνωριμία μου με αυτήν την κοπέλα και εκείνη την ημέρα οι φίλες της πέρασαν χωρίς αυτήν. Έπιασα μία από αυτές που μου είχε φανεί η πιο κολλητή της, όταν τις έβλεπα μαζί στο δρόμο, και την ρώτησα τι απέγινε εκείνη η κοπέλα, η φίλη της, της οποίας δεν ήξερα ούτε το όνομα. Μου είπε ότι δεν θα ερχόταν στο σχολείο εκείνη την ημέρα και με ρώτησε γιατί τέτοιο ενδιαφέρον και από που την ήξερα. Εννοείται ότι δεν πήρε καμιά ικανοποιητική απάντηση κι εγώ έφυγα χωρίς να παραδώσω το «ραβασάκι». Εκείνο το βράδυ, στο σπίτι, το θάρρος μου με εγκατέλειψε τελείως και αποφάσισα να σκίσω το «ραβασάκι» για να μην γίνω ρεζίλι. Ήταν μια κοινωνία τότε, και ακόμα είναι, που οι γυναίκες περίμεναν να τις αρπάξουν οι πιο μάγκες και αν κανένας δεν μπορούσε να το παίξει μάγκας, όπως δεν μπόρεσα να το παίξω ποτέ εγώ, δεν είχε ελπίδες να του δώσει μια κοπέλα σημασία. Ένας μάγκας δεν θα περίμενε μια κοπέλα, για να της δώσει κάποιο σημείωμα. Θα την πλησίαζε στο δρόμο καβάλα στην μηχανή του και θα της μιλούσε ειρωνικά και με σεξουαλικά υπονοούμενα. Εγώ δεν ήξερα να ειρωνεύομαι τις κοπέλες, δεν ήξερα από σεξουαλικά υπονοούμενα και δεν είχα και μηχανή. Με τον φόβο, λοιπόν, ότι θα τύχω κακής υποδοχής εάν την πλησίαζα, δηλ. ότι «θα φάω την χυλόπιτα», όπως χαρακτηριστικά λέγανε τότε, το έσκισα το «ραβασάκι» και για να παρηγορηθώ που την έχανα και θα την έπαιρνε άλλος, έλεγα στον εαυτό μου ότι δεν θα βρει κανέναν άλλο να την αγαπήσει περισσότερο. Αργότερα έμαθα από τον συμμαθητή μου, που του άρεσε να κάνει μαγκιές στον άλλο συμμαθητή μου που ήταν εξαιρετικά ήσυχος και ακίνδυνος, ότι την κοπέλα αυτή την λέγανε Πίτσα και ότι τραβιότανε με κάποιον με αυτοκίνητο. Εγώ, εκείνη την εποχή, όχι μόνο δεν είχα αυτοκίνητο (ποτέ δεν κατάφερα να αποχτήσω) αλλά δεν είχα ούτε ποδήλατο.

Στην διάρκεια, λοιπόν, της προετοιμασίας μου για τις απολυτήριες εξετάσεις, εξαιτίας του ότι το παράθυρο του δωματίου μου ήταν πάνω από τον δρόμο, την έβλεπα σχεδόν κάθε μέρα να περνάει και υπέφερα: σχετικά ψηλή, ξανθιά, με τα μαλλιά μαζεμένα σε κότσο, και δυο-τρία βιβλία ακουμπισμένα στο στήθος της. Τότε ήταν της μόδας οι κοπέλες να μην κουβαλάνε τσάντες. Πρέπει να αισθανόμουνα λίγο βλάκας γιατί ρωτούσα τον εαυτό μου: Ποιό το νόημα των προσπαθειών μου να πάρω καλούς βαθμούς και στο μέλλον να διαπρέψω στην ζωή μου, αν είναι να περάσω μια ζωή χωρίς την Πίτσα; Η τραγική ειρωνεία είναι ότι η Πίτσα «είχε μεσάνυχτα» για όλα αυτά και σε αυτό έφταιγα εγώ. Η πρώτη και τελευταία φορά που της μίλησα (γιατί δεν την ξαναείδα από τότε), ήταν από τηλεφώνου, μετά από κανέναν χρόνο, όταν δούλευα για κάποιο διάστημα στο εργοστάσιο του πατέρα μου. Είχα βρει το τηλέφωνό της και την πήρα τηλέφωνο, για να ακούσω, τουλάχιστον, την φωνή της. Το σήκωσε η ίδια και ρώτησε ποιος είναι. Το μόνο που είχα να της απαντήσω ήταν το ότι δεν με ήξερε και ότι την είχα δει στο δρόμο. Μου ζήτησε να μην την ξαναπάρω τηλέφωνο και δεν την ξαναπήρα. Τουλάχιστον, είχα μιλήσει με την κοπέλα που ερωτεύτηκα πρώτη φορά στη ζωή μου!

Η προετοιμασία μου για το πανεπιστήμιο και το άδοξο τέλος της στρατιωτικής δικτατορίας των συνταγματαρχών

Εκείνο το καλοκαίρι το πέρασα πηγαίνοντας σε φροντιστήριο κάθε μέρα εκτός Κυριακής, για να προετοιμαστώ να δώσω εξετάσεις για να μπω στο πανεπιστήμιο και συγκεκριμένα στην Πάντειο. Πριν αρχίσω το φροντιστήριο, έπρεπε να πάρω λεφτά από τον πατέρα μου για να το πληρώσω. Ήταν φυσικό ο πατέρας μου να θέλει να μάθει τι ήθελα να σπουδάσω. Και εγώ του είχα απαντήσει ότι ήθελα να σπουδάσω πολιτικές επιστήμες και γι' αυτό στον κατάλογο που θα υπέβαλα στο υπουργείο Παιδείας πριν τις εισαγωγικές εξετάσεις, θα έβαζα πρώτη την Πάντειο. Ο πατέρας μου ούτε να ακούσει δεν ήθελε για Πάντειο που κατ' αυτόν ήταν «βοϊδοσχολή». Αντιθέτως, μου ζητούσε να δώσω για την Νομική για να γίνω δικηγόρος. Επειδή εγώ ήμουν, ως συνήθως, αμετακίνητος, δεν μου έδινε λεφτά για το φροντιστήριο. Όταν όμως ένα μεσημέρι με είδε να γυρνάω με τον γείτονα και φίλο του αδελφού μου Μίμη από το κέντρο της Αθήνας, όπου είχαμε πάει για να ψάξω για δουλειά, και έμαθε τι έψαχνα, υποχώρησε και μου έδωσε λεφτά για το φροντιστήριο. Και ας σπούδαζα πολιτικές επιστήμες.

Άλλωστε, εκείνη ήταν η εποχή που η πολιτική ανέβηκε στο προσκήνιο της κοινωνικής ζωής. Γιατί, μόλις τελείωσα το γυμνάσιο, η ελληνική κυβέρνηση στήριξε το πραξικόπημα του ακροδεξιού εθνικιστή Σαμψών ενάντια στον τότε πρόεδρο της Κύπρου ορθόδοξο δεσπότη Μακάριο (15 Ιουλίου 1974), το οποίο τον έριξε και, επειδή συνοδεύτηκε από όργιο βίας σε βάρος της τουρκικής κοινότητας του νησιού, προκάλεσε την στρατιωτική επέμβαση της Τουρκίας. Η Τουρκία, όπως και η Ελλάδα και η Μεγάλη Βρετανία, ήταν εγγυήτρια για την τήρηση της διεθνούς συνθήκης για την δημιουργία του κυπριακού κράτους. Στην τουρκική επέμβαση η ελληνική κυβέρνηση αντέδρασε με γενική επιστράτευση των ικανών να φέρουν όπλα Ελλήνων, όμως διαπίστωσε ότι ούτε τα μέσα είχε να εξοπλίσει, να ταΐσει και να ντύσει τους Έλληνες που επιστράτευσε, ούτε αυτοί ήταν πρόθυμοι να πολεμήσουν υπακούοντας στις εντολές μιας στρατιωτικής δικτατορίας. Για να μην ανατραπεί η δικτατορία από τον ίδιο τον στρατό της, οι επικεφαλής της αποφασίσανε να αποσυρθούν από την διακυβέρνηση της χώρας και να αφήσουν την διακυβέρνηση στους πολιτικούς. Προς τον σκοπό αυτό φέρανε τον πρώην πρωθυπουργό Καραμανλή από την Γαλλία (24 Ιουλίου 1974) και του ανέθεσαν να σχηματίσει προσωρινή κυβέρνηση εθνικής ενότητας για να κάνει εκλογές. Ο κόσμος, όταν ήρθε ο Καραμανλής, πανηγύριζε στους δρόμους. Εγώ όμως που, όπως συνήθως, όταν άκουγα «πολλά κεράσια κράταγα μικρό καλάθι», δεν πανηγύρισα καθόλου. Ήδη είχα διαβάσει το «Κομμουνιστικό μανιφέστο» που, παραδόξως, είχα δει σε μια βιτρίνα βιβλιοπωλείου την ημέρα του πραξικοπήματος και το είχα αγοράσει, και είχα γίνει κομμουνιστής. Όπως και να 'χει, μετά από πάνω από 7 χρόνια απαγόρευσης της πολιτικής δραστηριότητας τώρα όλοι μιλάγανε για πολιτική. Ήταν φυσικό επόμενο κι εγώ που επηρεασμένος από τα διαβάσματά μου ήθελα να γίνω αντιστασιακός φοιτητής, να επιλέξω σαν αντικείμενο σπουδών μου τις πολιτικές επιστήμες, τις οποίες θεωρούσα χρήσιμες για την ενασχόλησή μου με την πολιτική.

Κατεβαίνοντας κάθε μέρα από το Χαλάνδρι στην Αθήνα, για να πάω στο φροντιστήριο, έπεσα πάνω και στις πρώτες ελεύθερες διαδηλώσεις, μετά από 7 χρόνια απαγόρευσής τους.

Γινόντουσαν στο Σύνταγμα και αποσκοπούσαν στην διαμαρτυρία ενάντια στους ξένους, τους οποίους οι Έλληνες πολιτικοί κατηγορούν πάντα για τα δεινά της Ελλάδας, προκειμένου να «βγάλουν την ουρά τους απέξω» από αυτά τα δεινά. Πρωταγωνιστούσε η αριστερά σε αυτές τις διαδηλώσεις, όπου κατηγορούσαν τους Αμερικανούς ιμπεριαλιστές γιατί επέτρεψαν στην Τουρκία να επέμβει στρατιωτικά στην Κύπρο. Δεν τους ενδιέφερε, φαίνεται, το ότι αν δεν είχε επέμβει στην Κύπρο η Τουρκία, όπως όφειλε με βάση το διεθνές δίκαιο, οι Ελληνοκύπριοι ακροδεξιοί θα είχαν αναγκάσει τις εκατοντάδες χιλιάδες Τουρκοκύπριους να εγκαταλείψουν την πατρίδα τους και θα ενώνανε την Κύπρο με την Ελλάδα. Εγώ, τότε, νόμιζα ότι η αριστερά βρισκόταν στην πρωτοπορία του αγώνα για τα δικαιώματα των φτωχών και των καταπιεσμένων και δεν ήξερα ότι ήταν διαχρονικά προπύργιο του επεκτατικού ελληνικού εθνικισμού. Γι’ αυτό πήγαινα στις διαδηλώσεις. Μέχρι που μια μέρα που δεν πήγα, γιατί ήταν Κυριακή και δεν είχα φροντιστήριο, «την έπεσε» στους διαδηλωτές η αστυνομία και τους διέλυσε. Τότε πιάστηκαν οι πρώτοι πολιτικοί ακτιβιστές μετά την πτώση της δικτατορίας: Ο Γιάννης Φελέκης και ο Μιλτιάδης Καραγιαννάκης. Εγώ τον Φελέκη τον ήξερα σαν εκδότη της εβδομαδιαίας τετρασέλιδης εφημεριδούλας «Εργατική Πάλη», γιατί την έπαιρνα μαζί με όλες τις άλλες κομμουνιστικές εφημερίδες, συμπεριλαμβανομένης της «Νέα Ελλάδα» του Κ.Κ.Ε. που μετεξελίχτηκε σε «Ριζοσπάστη», τον οποίο επίσης έπαιρνα. Λόγω της σύλληψής του είδα φωτογραφία του, κάτι που θα είχε σημαντικές επιπτώσεις στην μετέπειτα ζωή μου.

Παράλληλα με το ενδιαφέρον μου για την πολιτική, ενδιαφερόμουν και να μάθω καλά τα μαθήματα που διδασκόμουνα στο φροντιστήριο. Το φροντιστήριο ήταν ενός Μπελεζίνη και βρισκόταν στην Κωλέττη. Στο φροντιστήριο, για πρώτη φορά μετά από 6 χρόνια, δηλ. από τότε που είχα τελειώσει το δημοτικό, βρέθηκα στην ίδια τάξη με κοπέλες. Και όσο και να είχε καταπνιγεί το ενδιαφέρον μου για το ωραίο φύλο, τόσα χρόνια που το έβλεπα μόνο εκ του μακρόθεν (δεν είχα ούτε αδελφή ούτε φίλη, γιατί ακόμα και οι παιδικές μου φίλες δεν έκαναν από χρόνια παρέα μαζί μου), η παρουσία του φύλου αυτού δίπλα μου άρχισε να με κάνει να κοιτάω. Όμως η «εκπρόσωπος» του ωραίου φύλου που κοιτούσα, κοιτούσε άλλους και αμφιβάλλω αν ποτέ κατάλαβε ότι την κοιτούσα. Την θυμάμαι, γιατί είχε ένα ασυνήθιστο όνομα, την λέγανε Φεβρωνία. Δεν τολμούσα να μιλήσω με κοπέλες, όμως τολμούσα να μιλήσω με αγόρια. Ένας από αυτούς με τους οποίους μιλούσα περισσότερο, ήταν ο Σάββας. Είχα πιάσει συζήτηση μαζί του, όταν σε κάποια φάση τον άκουσα να κατηγορεί τους κομμουνιστές. Προφανώς εγώ σαν κομμουνιστής είχα αντίθετη γνώμη. Τον ξαναβρήκα στην Πάντειο, όπου μπήκα, μετά τις εισαγωγικές εξετάσεις, που είχα δώσει σε κάποιο γυμνάσιο της Πατησίων. Δεν θα ξεχάσω ποτέ ότι, μέχρι τότε, το 1974, για να μπει κάποιος σε σχολή του Νομικού Κύκλου (κύκλος λεγόταν μια δέσμη σχολών που για να μπει κανείς έπρεπε να δώσει τα ίδια μαθήματα), χρειαζόταν να δώσει 4 μαθήματα: Έκθεση, Ιστορία, Αρχαία και Λατινικά. Όταν έδωσα εγώ εξετάσεις είχαν αφαιρέσει τα Λατινικά. Την επόμενη χρονιά τα επαναφέρανε. Επίσης, δεν θα ξεχάσω τι έπαθα, όταν ήταν να δώσω Αρχαία. Μέχρι να μπούμε στην αίθουσα για να γράψουμε, μας κρατούσαν ώρες στο προαύλιο του γυμνασίου. Και μέσα, προκειμένου να βγούμε από την αίθουσα, έπρεπε να δώσουμε την κόλλα (το δισέλιδο όπου γράφαμε) και μετά να φύγουμε. Εμένα μετά από τόσες ώρες στο προαύλιο, όταν ήταν να

γράψω Αρχαία, με έπιασε διάθεση να κάνω τις φυσικές μου ανάγκες. Τελικά αναγκάστηκα να κρατιέμαι, όλη την ώρα που έγραφα Αρχαία που ήταν και το πιο δύσκολο μάθημα. Πραγματικά ήταν μια τραυματική εμπειρία. Νομίζω, όμως, ότι όλη αυτή η διαδικασία των εξετάσεων είναι τραυματική εμπειρία για τους εξεταζόμενους και δεν πιστεύω ότι έχει κανένας καλές αναμνήσεις από αυτές.

ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑΙ ΠΟΛΙΤΙΚΗ ΔΡΑΣΗ

Ένας φοιτητής που θαύμαζε τους εργάτες, διάβαζε κομμουνιστικά βιβλία και έβλεπε σαν καθήκον απέναντι στην κοινωνία την ένταξή του σε κομμουνιστική πολιτική οργάνωση - Ο φοιτητικός συνδικαλισμός

Το ότι μπήκα στην Πάντειο, και μάλιστα πέμπτος στους οκτακόσιους (με συνέπεια να πάρω και υποτροφία 12.000 δραχμές), το άκουσα από το ραδιόφωνο στο εργοστάσιο του πατέρα μου, όπου είχα ξαναρχίσει να δουλεύω μετά τις εισαγωγικές εξετάσεις. Δούλευα το μεγαλύτερο μηχάνημα του εργοστασίου, το σχιστήριο όγκων μαρμάρου, πιο γνωστό σαν τελάρο. Επειδή αυτή η δουλειά μου έδινε την ευκαιρία να κάνω και κάτι άλλο την ώρα που το τελάρο έκοβε τον όγκο του μαρμάρου που ήταν αρκετή (κάποιες ώρες), παρακολουθώντας παράλληλα το μηχάνημα καθόμουνα και διάβαζα κανένα κομμουνιστικό βιβλίο. Έτσι διάβασα το «Κράτος και επανάσταση» του Λένιν και το «Η προλεταριακή επανάσταση και ο αποστάτης Κάουτσκυ» του ίδιου συγγραφέα. Όντας κομμουνιστής και συνακόλουθα εργατιστής, εκείνη την εποχή το θεωρούσα τιμή μου που δούλευα σαν εργάτης. Τόσο τιμή μου που, όταν το 1977 χρειάστηκα να βγάλω εκλογικό βιβλιάριο, σαν επάγγελμα δήλωσα «Εργάτης». Ευτυχώς που είχαν, ήδη, ανοίξει λίγο τα μάτια μου και δεν ψήφισα κανέναν, ούτε στις εκλογές του 1977 ούτε σε οποιεσδήποτε άλλες βουλευτικές ή ευρω-κοινοβουλευτικές εκλογές στην διάρκεια της ζωής μου.

Η φοίτησή μου στην Πάντειο, λόγω ότι ξεκίνησε λίγους μήνες μετά την μεταπολίτευση της 24ης Ιουλίου του 1974, συνδυάστηκε με την συμμετοχή μου στον φοιτητικό συνδικαλισμό που εκείνη την εποχή ήταν κατ' εξοχήν πολιτικοποιημένος. Θυμάμαι ότι γινόντουσαν συνέχεια φοιτητικές συνελεύσεις, όπου οι φοιτητικές νεολαίες των κοινοβουλευτικών και εξωκοινοβουλευτικών κομμάτων διασταυρώνανε τα ξίφη τους. Στην Πάντειο στις συνελεύσεις συμμετείχαν μόνο οι φοιτητικές παρατάξεις από τα σοσιαλιστικά και τα κομμουνιστικά κόμματα ή οργανώσεις, και όχι οι φοιτητικές παρατάξεις του κέντρου ή της δεξιάς, σαν την Ο.Ν.ΝΕ.Δ. Και οι αντιπαραθέσεις γινόντουσαν μεταξύ των εκπροσώπων των παρατάξεων των κοινοβουλευτικών κομμάτων και των εκπροσώπων των παρατάξεων των εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων. Και επειδή οι εκπρόσωποι αυτοί ήταν κάποιας ηλικίας και είχαν αναπτύξει αντιστασιακή δράση κατά την διάρκεια της πρόσφατης στρατιωτικής δικτατορίας, με συνέπεια διωγμούς, βασανιστήρια, φυλακίσεις κλπ. είχαν να πουν πολλά και με ωραίο, ρητορικό, τρόπο. Στις συνελεύσεις αυτές τα φοιτητικά θέματα εγκαταλείπονταν γρήγορα και οι συζητήσεις οδηγούσαν σε πολιτικές αντιπαραθέσεις με θέμα την μορφή της επανάστασης στην Ελλάδα. Εγώ θαύμαζα τους ρήτορες, χωρίς να έχω ιδέα για το πόσο οι συζητήσεις τους ήταν απομακρυσμένες από την θλιβερή πραγματικότητα του βαθέως κράτους και του πολιτιστικού σκοταδισμού, που ήταν και παραμένουν κύρια χαρακτηριστικά της ελληνικής κοινωνίας. Γινόντουσαν αλλαγές και αυτό είχε ενδιαφέρον. Θυμάμαι σε κάποια φάση είχαν κυκλοφορήσει πολυγραφημένα έγγραφα με στοιχεία για την συνεργασία κάποιων καθηγητών με την χούντα. Κάποιοι από αυτούς, μετά από τις αποκαλύψεις ή και πριν, είχαν

εγκαταλείψει από μόνοι τους την Σχολή. Για τους υπόλοιπους έπρεπε να αποφασίσουν οι φοιτητές τι θα έκαναν. Έτσι ξεκίνησε μια σειρά συνελεύσεων που έγιναν γνωστές σαν συνελεύσεις για την αποχουντοποίηση. Επίσης οι συνδικαλιστές αποφάσισαν να συντάξουν και καινούργιο καταστατικό του φοιτητικού συλλόγου της Σχολής. Εγώ περνούσα ώρες στις συνελεύσεις και αν τολμούσα να κάνω καμιά παρέμβαση, που δεν της έδινε, βέβαια, κανένας σημασία γιατί δεν εκπροσωπούσα καμιά παράταξη, την έκανα υπέρ των παρατάξεων των εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων, σαν την Οργάνωση Σοσιαλιστική Επανάσταση ή την Οργάνωση Μαρξιστών Λενινιστών Ελλάδος (Ο.Μ.Λ.Ε.). Έτσι τράβηξα το ενδιαφέρον των εκπροσώπων τους και αυτοί προσπάθησαν να με εντάξουν στις παρατάξεις τους. Όμως, εγώ, στην διάρκεια, είχα γνωρίσει τυχαία στην κεντρική πλατεία του Χαλανδρίου τον Γιάννη Φελέκη που τον αναγνώρισα από την φωτογραφία του στις εφημερίδες. Εκείνη την βραδιά ήταν με τον γαμπρό του τον Αμπάβη, ο οποίος ήταν συνδικαλιστής στους λιθογράφους. Ο Αμπάβης ήταν πολύ ευπροσήγορος άνθρωπος και εξαιτίας του, και κυρίως γιατί η «Εργατική Πάλη» μου φαινόταν σαν η πιο μαχητική εφημερίδα, από τότε άρχισε μια κάποια συνεργασία μου με τον Φελέκη. Όταν, λοιπόν, οι εκπρόσωποι των παρατάξεων με προσέγγιζαν για να με στρατολογήσουν, εγώ είχα ήδη μια πολιτική τοποθέτηση. Όμως δεν τους έλεγα τίποτα, γιατί με ενδιέφερε να ακούσω και τις δικές τους απόψεις. Όντας έτσι γνωστός, όταν αποφασίστηκε να καταρτιστεί μια δεκαμελής επιτροπή για να φτιάξει το καινούργιο καταστατικό του συλλόγου, και οι κυρίαρχες τρεις παρατάξεις, Π.Α.Σ.Π., Δημοκρατικός Αγώνας και Πανσπουδαστική Σ.Κ., είχανε πιάσει τις θέσεις των εννιά μελών, οι φίλοι μου από την εξωκοινοβουλευτική αριστερά θορυβήθηκαν, όταν μην βάζοντας αυτοί μια άχρηστη υποψηφιότητα για την δέκατη θέση, έβαλα εγώ. Εγώ, όπως ήταν αναμενόμενο, ελλείψει αντιπάλου εκλέχτηκα για την δέκατη θέση. Ήξερα ότι δεν θα μετρούσε ο λόγος μου αλλά είχα περιέργεια να μάθω πως δουλεύανε οι συνδικαλιστές. Και έμαθα: Στις συναντήσεις μας για το καταστατικό ερχόταν ένας από κάθε παράταξη με έτοιμο ένα σχέδιο καταστατικού που του είχε δώσει η παράταξή του. Αυτά τα τρία σχέδια τα συγκρίνανε και έβρισκαν τρόπους να τα συνδυάσουν. Στο τέλος είχαν συμφωνήσει σε ένα σχέδιο που θα το κατέβαζαν στην συνέλευση προς ψήφιση. Εγώ, εφόσον μου έδιναν το δικαίωμα, είχα κάνει προτάσεις που τις επισυνάψανε για να συζητηθούν, όπως την πρόταση να μην ψηφίζουν οι φοιτητές που ήταν φαντάροι. Εννοείται ότι καμιά από τις προτάσεις μου δεν πέρασε, ενώ πέρασε το σχέδιο που είχαν έτοιμο οι τρεις παρατάξεις. Άλλωστε οι ψηφοφορίες στις συνελεύσεις ήταν περιττές. Όταν, μετά από τις συζητήσεις, ερχόταν η ώρα της ψηφοφορίας, η κάθε παράταξη καλούσε τους δικούς της ανθρώπους που ήταν στην Σχολή αλλά δεν είχαν ακούσει τις συζητήσεις, για να ψηφίσουν την δική της πρόταση. Κι έτσι, ενώ την ώρα της συζήτησης στο αμφιθέατρο έβλεπες καμιά πενηνταριά άτομα, την ώρα της ψηφοφορίας εμφανιζόταν άλλη μια τρακοσαριά που δεν είχε ακούσει τίποτα, όμως ψήφιζε κατά παραγγελία. Αυτοί οι ψηφοφόροι ήταν γνωστοί σαν «δέντρα». Εγώ, ευτυχώς, στη ζωή μου δεν υπήρξα ποτέ «δέντρο». Όμως, όπως μου έλεγε ένας μαοϊκός, δηλ. συνδικαλιστής της Ο.Μ.Λ.Ε. που με έψηνε επίσης να προσχωρήσω στην φοιτητική της παράταξη, την Π.Π.Σ.Π., οι παρατάξεις της πλειοψηφίας εξασφαλίζανε στους ψηφοφόρους τους γυναίκες! Εγώ, με το να μην γίνω «δέντρο», έμενα

χωρίς γυναίκα… Και σαν να μην έφτανε αυτό, από την ανία μου στην διάρκεια των πολύωρων συζητήσεων άρχισα να δέχομαι τσιγάρα που μου πρόσφερε ένας φίλος μου, ο Βαρελάς, κι έμαθα το κάπνισμα. Χρειάστηκαν 12 ολόκληρα χρόνια για να καταφέρω να το κόψω για πρώτη φορά.

Αξίζει να πω δυο κουβέντες γι’ αυτόν τον φίλο μου τον μαοϊκό που ήταν συνδικαλιστής της Π.Π.Σ.Π. Μου φαινόταν γύρω στα 40, αν και μπορεί να ήταν και 30 χρονών. Ήταν ψηλός και γεροδεμένος. Επίσης ήταν ηλιοκαμένος και διατηρούσε περιποιημένο μουστάκι, όπως ήταν η μόδα στον εργατικό κόσμο της εποχής. Νομίζω ότι μου είχε πει ότι έκανε και τον εργάτη οικοδόμο. Γενικά, εμφανησιακά και επαγγελματικά, ήταν το πρότυπο του μαοϊκού της εποχής, πράγμα που, εκ των υστέρων, με κάνει να σκέπτομαι πόσο περιορισμένος ήταν ο κόσμος του εξαιτίας της πολιτικής του επιλογής. Σε κάποια φάση με είχε καλέσει στο σπίτι του για να με προσηλυτίσει στον μαοϊσμό. Το σπίτι του, που ήταν, νομίζω, στο Μετς, με είχε εντυπωσιάσει, γιατί ήταν μια σοφίτα με φοβερή θέα προς την Ακρόπολη. Θυμάμαι μου είχε δώσει δυο μπροσούρες, μία για τον Μάο Τσε Τουγκ και μία του ίδιου του Μάο. Όταν διάβασα την πρώτη, που ήταν ένα μεγάλο άρθρο για τον Μάο δημοσιευμένο στην εφημερίδα της Κίνας με την μεγαλύτερη κυκλοφορία (νομίζω την «Λαϊκή Ημερησία»), αισθάνθηκα ότι απευθύνεται σε άτομα καθυστερημένα από άποψη νοημοσύνης, δηλ. με πολύ χαμηλό δείκτη νοημοσύνης. Μου έκανε εντύπωση πως υπήρχαν άνθρωποι που διάβαζαν τέτοια πράγματα. Τώρα ξέρω ότι τα ολοκληρωτικά καθεστώτα μεταβάλλουν τον άνθρωπο σε έναν στρατιώτη, ο οποίος δεν πρέπει να σκέπτεται αλλά μόνο να υπακούει. Και σ’ αυτό τον τομέα τα κομμουνιστικά καθεστώτα διαπρέψανε, όσο κανένα άλλο καθεστώς. Είναι κατανοητό ότι δεν είπα τις απόψεις μου αυτές στον μαοϊκό συμφοιτητή μου, γιατί δεν ήθελα να τσακωθώ. Και το είχα σίγουρο πως θα τσακωνόμουνα, γιατί μου έχει μείνει η εντύπωση ότι οι μαοϊκοί συνδικαλιστές φοιτητές ποντάρανε και στην επιβολή των απόψεών τους, όχι μόνο στην πειθώ. Τελικά, το μόνο που κατάφερα ήταν να αναβάλω τον τσακωμό. Ο τσακωμός ήρθε όταν στις φοιτητικές εκλογές κατέβηκα σαν υποψήφιος τροτσκιστικής παράταξης. Τότε ο συμφοιτητής μου αισθάνθηκε ότι είχε χάσει τόσο καιρό τον χρόνο του άδικα προσπαθώντας να πείσει εμένα.

Δόκιμο μέλος στο Κομμουνιστικό Διεθνιστικό Κόμμα της Ελλάδας – Η πρώτη πορεία για την πρώτη επέτειο της σφαγής του Πολυτεχνείου και η πρώτη μεταπολεμική μαζική εμφάνιση αναρχικών στην Ελλάδα

Και πράγματι, στο διάστημα που ψαχνόμουν με τις παρατάξεις των εξωκοινοβουλευτικών οργανώσεων (γιατί είχα πάει και σε μια συνάντηση της Ο.Σ.Ε. για τους υποψήφιους να ενταχθούν στην φοιτητική της παράταξη), είχα μπει στην διαδικασία να γίνω μέλος του κόμματος του Φελέκη, του Κομμουνιστικού Διεθνιστικού Κόμματος της Ελλάδας (Κ.Δ.Κ.Ε.). Πριν όμως ξεκινήσω την πολιτική μαθητεία μου σαν δόκιμο μέλος του κόμματος, είχα ήδη ανακατευθεί με τις δραστηριότητες του κόμματος σε πρακτικό επίπεδο. Δηλαδή είχα ήδη

κάνει τον εφημεριδοπώλη της εφημερίδας «Εργατική Πάλη» έξω από το Πολυτεχνείο, στην προεκλογική συγκέντρωση της Ενωμένης Αριστεράς στον Πειραιά (με ομιλητή τον Μίκη Θεοδωράκη) και έξω από εργοστάσια, όπως το καπνεργοστάσιο στην Λένορμαν. Όπως επίσης είχα κουβαλήσει και το πανό της «Εργατικής Πάλης» στην πορεία της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς για την πρώτη επέτειο της σφαγής του Πολυτεχνείου.

Σε αυτήν την πορεία, που έγινε στις 15 Νοεμβρίου του ’74 γιατί στις 17 είχαν προκηρυχτεί να γίνουν εκλογές, είχε πάνω από δέκα χιλιάδες κόσμο και όλοι αυτοί ήταν, στην μεγάλη πλειοψηφία τους, κόσμος των μαοϊκών οργανώσεων, δηλ. του Επαναστατικού Κομμουνιστικού Κόμματος της Ελλάδας (Ε.Κ.Κ.Ε.) και της Ο.Μ.Λ.Ε. που ανέφερα παραπάνω. Οι μαοϊκές αυτές οργανώσεις, μολονότι ολοκληρωτικών απόψεων και φιλοσταλινικές, μπορούσαν να επιτρέψουν να συμμετάσχουν στην πορεία τροτσκιστές, όπως της «Εργατικής Πάλης», αν και μας είχαν περιορίσει στην άκρη της ουράς της πορείας. Δεν μπορούσαν, όμως, να ανεχτούν τους αναρχικούς, τους οποίους θεωρούσαν μικροαστούς, χαφιέδες και πράκτορες των ιμπεριαλιστών. Οι αναρχικοί, από την άλλη μεριά, είχαν αποφασίσει να συμμετάσχουν σε αυτήν την πορεία και συμμετείχαν καμιά εκατοστή. Το αποτέλεσμα ήταν να περπατάνε πίσω από την ουρά της πορείας και τουλάχιστον είκοσι με τριάντα μέτρα πιο πίσω, λες και αν ενωνόντουσαν με την πορεία, θα κολλάγαμε καμιά μεταδοτική αρρώστια. Τόσο ήταν το μίσος της άκρας αριστεράς, όπως και της κοινοβουλευτικής αριστεράς, προς τους αναρχικούς τότε. Το μίσος αυτό ξεπεράστηκε με τα χρόνια, όσο οι αναρχικοί παύανε να είναι αναρχικοί και γινόντουσαν κομμουνιστές. Τώρα αυτή η αλλαγή έχει σχεδόν ολοκληρωθεί πλήρως. Εγώ, πάντως, εκείνη την ημέρα έβλεπα για πρώτη φορά στην ζωή μου αναρχικούς. Είχα ήδη διαβάσει ένα βιβλίο για τους αναρχικούς, το «Οι αναρχικοί» του Ρόντερικ Κέντγουορντ, όμως είχε περάσει απαρατήρητο για μένα αυτό το κίνημα. Και οι αναρχικοί της πορείας με είχαν κάνει να διαχωριστώ και εγώ συναισθηματικά από αυτούς, γιατί και η εμφάνισή τους μου είχε φανεί έξαλλη (επιβίωνε ακόμη ο απόηχος του χίπικου κινήματος της δεκαετίας του ’60) και τα συνθήματά τους περιπαιχτικά και όχι σοβαρά, όπως το «Φόλα σε όλα τα σκυλιά» που φωνάζανε, όταν οι μαοϊκοί του κύριου όγκου της πορείας φωνάζανε «Φόλα στον σκύλο της Ε.Σ.Α.». Ο «σκύλος της Ε.Σ.Α.» ήταν ο αρχηγός της Ελληνικής Στρατιωτικής Αστυνομίας Δημήτριος Ιωαννίδης, ο οποίος είχε κυβερνήσει από το παρασκήνιο την Ελλάδα από τις 25 Νοεμβρίου 1973, που πρωταγωνίστησε σε πραξικόπημα, μέχρι τις 23 Ιουλίου 1974 που οι στρατιωτικοί παρέδωσαν την εξουσία στους πολιτικούς. Η Ελληνική Στρατιωτική Αστυνομία είχε πρωταγωνιστήσει στα φοβερά βασανιστήρια που έκανε η στρατιωτική χούντα σε όσους κάνανε αντίσταση σε αυτήν. Και ο Ιωαννίδης είχε διαπρέψει σε αυτήν την ειδικότητα από την εποχή του στρατοπέδου συγκέντρωσης της Μακρονήσου. Τελικά, από το 1974 κι έπειτα, πέρασε όλη του την ζωή, μέχρι που πέθανε, στην φυλακή. Συνολικά έβγαλε 36 χρόνια φυλακή! Νομίζω ότι έτσι τιμωρήθηκε περισσότερο για τα εγκλήματά του παρά αν είχε εκτελεστεί.

Η διαδικασία για να γίνω μέλος του Κ.Δ.Κ.Ε. περιλάμβανε εβδομαδιαίες επισκέψεις για πολιτική εκπαίδευση στο σπίτι ενός συντρόφου, του Χούσου, του οποίου το μικρό όνομα δεν θυμάμαι. Ίσως τον λέγανε Στράτο. Ήταν μαθηματικός και έμενε σε ένα διαμέρισμα ισόγειο,

ή υπόγειο, στον Άγιο Ελευθέριο. Σε αυτά τα «μαθήματα» ερχόταν και μια συμπαθής κοπέλα στην ηλικία μου, η Ισμήνη, που είχε κι αυτή τις ίδιες φιλοδοξίες με εμένα. Επίσης ερχόταν και μια ανηψιά του Χούσου, η οποία είχε πρόσφατα έλθει στην Αθήνα από το χωριό της και φιλοξενούνταν από τον Χούσο. Αν θυμάμαι καλά, μετά από μια εισαγωγή που περιλάμβανε την εξέλιξη των κοινωνιών από την πρωτόγονη κομμουνιστική κοινωνία (στην οποία πιστεύανε οι κομμουνιστές) μέχρι την φεουδαρχική, ο σύντροφος μάς μιλούσε για την Γαλλική επανάσταση του 1789, όπως την περιγράφει στο βιβλίο του ο Μινιέ. Η ιστορία της Γαλλικής επανάστασης από τον Μινιέ πρέπει να ήταν της μόδας για τους Έλληνες κομμουνιστές, γιατί την βρήκα και σε ένα παλαιοβιβλιοπωλείο βιβλιοδετημένη μέσα στην φυλακή και με πολλές σημειώσεις στα περιθώρια των σελίδων. Πρέπει να είχε περάσει από τα χέρια κανενός κομμουνιστή κρατούμενου της δεκαετίας του ’40 ή του ’50. Δυστυχώς, ή μάλλον ευτυχώς, δεν κατάφερα να ολοκληρώσω την «βασική» μου εκπαίδευση και γι’ αυτό δεν έγινα ποτέ πλήρες μέλος του Κ.Δ.Κ.Ε. Όμως, όσο συνεργαζόμουνα πολιτικά με τον Γιάννη, τον Φελέκη, γνώρισα ενδιαφέροντες ανθρώπους, όπως ο σύντροφός του Σωφρόνης Παπαδόπουλος και ο Χρήστος Αναστασιάδης, για να μην πω για τις τρεις αδελφές του και για την φίλη του την Μάνια που ήταν καλές κοπέλες. Ο Αναστασιάδης ήταν μεγάλης ηλικίας και είχε γνωρίσει όλη την εξέλιξη του τροτσκιστικού κινήματος στην Ελλάδα. Δεν είχε, όμως, καθόλου τουπέ. Ήταν τόσο ανοιχτός μαζί μου που σε κάποια φάση, που έγραψα ένα ρεπορτάζ για μια κινητοποίηση που είχαν κάνει οι μαθητές στην Σχολή Βοηθών Ιατρικών Επαγγελμάτων (Σ.Β.Ι.Ε.), ο Αναστασιάδης το έκανε πρωτοσέλιδο στην εφημερίδα «Εργατική Πάλη», της οποίας ήταν κάτι σαν αρχισυντάκτης! Αυτό το ρεπορτάζ δεν ήταν το πρώτο μου άρθρο στην εφημερίδα. Έγραφα κάπου-κάπου με το ψευδώνυμο Δήμος Παρίας.

Μια στερημένη φοιτητική ζωή που βρίσκει διέξοδο στον φοιτητικό συνδικαλισμό και στην πολιτική

Η Μάνια, για την οποία μίλησα προηγούμενα, ήταν μια πολύ όμορφη ξανθιά κοπέλα που την είχα πρωτογνωρίσει στο σπίτι του Φελέκη και η οποία, σε ό, τι αφορούσε το κόμμα, ήταν «βασιλικότερη του βασιλέως». Λες και το είχε βάλει στο πρόγραμμά της, όποτε συζητούσαμε μαζί για τα πολιτικά, τσακωνότανε μαζί μου. Έκανε ό,τι μπορούσε για να την αντιπαθήσω. Πως όμως να αντιπαθήσεις μια όμορφη ξανθιά, ιδιαίτερα αν δεν έχεις καμιά σχέση με γυναίκες, όπως εγώ εκείνη την εποχή που ήμουν 19 χρονών; Ο τσακωμός μαζί της που θυμάμαι περισσότερο ήταν στο Κούρνοβο, στον τόπο εκτέλεσης του πιο διάσημου τροτσκιστή της ελληνικής ιστορίας, του Παντελή Πουλιόπουλου, και δεκάδων άλλων πολιτικών κρατουμένων. Είχαμε πάει εκεί με πούλμαν την επέτειο της εκτέλεσης, για να τιμήσουμε την μνήμη του. Το πούλμαν ήταν ναυλωμένο από τους «προσκυνητές», οπότε στην διάρκεια του ταξιδιού άκουσα πολλά επαναστατικά τραγούδια, από τα οποία, στην μνήμη μου, χαράχτηκε το «Άνεμοι θύελλες γύρω μας πνέουν» που είναι διασκευή του «Βαρσαβιάνκα». Αλλά αυτό που με είχε πειράξει περισσότερο, ήταν ο τρόπος της την ημέρα

που είχα πάει στα γραφεία της εφημερίδας, για να παραπονεθώ για την μόνιμη παραμονή μου στην θέση του δόκιμου μέλους. Θα μιλήσω, όμως, παρακάτω γι αυτό.

Πρέπει να ήταν στο πρώτο έτος της Παντείου που, εκτός από καναδυό φίλους συμφοιτητές, όπως τον Βαρελά και τον Σάββα, με τον οποίο είχα πάει στο ίδιο φροντιστήριο, είχα κάνει και δυο φίλες, τις οποίες έβλεπα μόνο στη Σχολή. Η μία ήταν η Αυγή, από την Κύπρο, και η άλλη η Κάλλια. Αυτές είναι και οι μόνες συμφοιτήτριές μου που θυμάμαι. Με την Κάλλια πήγαινα μαζί στα Γαλλικά. Επειδή μπορούσα στην Πάντειο να κάνω μαθήματα Γαλλικών δωρεάν, πήγαινα για ενάμιση χρόνο περίπου σε αυτά τα μαθήματα, ελπίζοντας να ολοκληρώσω την εκμάθηση της Γαλλικής γλώσσας, την οποία είχα μελετήσει επί πέντε περίπου χρόνια στο γυμνάσιο. Στο χώρο που κάναμε τα Γαλλικά, που ήταν ένα ξεχωριστό κτίριο κοντά στην Σχολή, καθόμουνα δίπλα στην Κάλλια. Κι αυτή ήταν ξανθιά, όπως όλες οι γυναίκες που τραβήξανε το ενδιαφέρον μου στην ζωή μου. Δεν μπορώ να πω, όμως, ότι απέκτησα ποτέ ιδιαίτερες βλέψεις προς αυτήν. Θυμάμαι μόνο ότι γελάσαμε πολύ. Εγώ, είχα το χαρακτηριστικό, όταν βρισκόμουνα με καλή παρέα, να βρίσκω κάποιο χιούμορ που δεν έβρισκα ποτέ κάτω από κανονικές συνθήκες. Τελικά, τις σπουδές μου στα Γαλλικά δεν τις ολοκλήρωσα τότε. Μετά από ενάμιση χρόνο, σταμάτησα να πηγαίνω στα μαθήματα και δεν βλεπόμουνα πλέον με την Κάλλια. Επειδή, όμως, μου είχε δημιουργηθεί η εντύπωση ότι η Κάλλια έτρεφε κάποιο παραπάνω ενδιαφέρον για μένα, προτού σταματήσουν οι επαφές μας, της είχα προτείνει να πάμε σε κάποιον κινηματογράφο. Βρήκε κι αυτή μια δικιολογία να μην έρθει κι έτσι εγώ κατάλαβα ότι δεν έτρεφε, στην πραγματικότητα, κάποιο παραπάνω ενδιαφέρον για μένα.

Όλο το πρώτο έτος πήγαινα κανονικά στα μαθήματα και μετά από αυτά στις φοιτητικές συνελεύσεις. Κι όμως, δεν μπορώ να πω ότι έκανα την γνωστή σαν «φοιτητική ζωή», δηλ. την ανέμελη ζωή που κάνουν οι φοιτητές με τις παρέες τους. Το πολύ-πολύ να έπινα κανέναν καφέ και να κάπνιζα κανένα τσιγάρο μαζί με τον Βαρελά, στο πίσω από την Πάντειο καφενεδάκι. Από την «πολλή φοίτηση» πήρα υποτροφία και μετά το τέλος του πρώτου έτους, όπως όταν μπήκα, που ήταν άλλες 12.000 δραχμές. Προτού όμως τελειώσει το έτος, σταματήσανε και οι συνελεύσεις για την αποχουντοποίηση, χωρίς να καταλήξουν στο τι θα κάνουν με τους καθηγητές που συνεργάστηκαν με την χούντα. Οι κακές γλώσσες έλεγαν ότι, οι συνδικαλιστές φοιτητές που πρωταγωνιστούσαν στις συνελεύσεις και δεν είχαν πάρει πτυχίο, γιατί στην δικτατορία είχαν αναγκαστεί να λείπουν από την Σχολή λόγω των αγώνων τους, τα βρήκαν με τους καθηγητές. Τα βρήκαν οι φοιτητές μεν σταματώντας την αποχουντοποίηση, οι καθηγητές δε δείχνοντας ελαστικότητα στις εξετάσεις των φοιτητών, ώστε να μπορέσουν οι φοιτητές να πάρουν τα πτυχία τους. Πριν τελειώσει όμως η σχολική χρονιά, έγιναν οι φοιτητικές εκλογές για την επάνδρωση του Διοικητικού Συμβουλίου του συλλόγου των φοιτητών της Σχολής. Σε αυτές τις εκλογές μου επέβαλλε να κατέβω σαν υποψήφιος η φοιτητική πτέρυγα του Κ.Δ.Κ.Ε., του κόμματος που έβγαζε την «Εργατική Πάλη», μολονότι εγώ τους έλεγα ότι δεν προλάβαινα να κάνω γνωστές τις θέσεις μας και γι αυτό δεν θα μας ψηφίζανε. Τελικά, κατεβήκαμε δύο υποψήφιοι και πήραμε τρεις ψήφους. Η τρίτη ήταν του φίλου και συμφοιτητή μου Σάββα.

Επαναστατώντας ενάντια στην ασφυκτική καθημερινότητα: Το πρώτο της ζωής μου ταξίδι χωρίς τους γονείς μου

Με αυτόν τον Σάββα αποφάσισα, τις παραμονές του Πάσχα του 1975, να δοκιμάσω την τύχη μου, μήπως καταφέρω και κάνω ένα μεγάλο και ασυνήθιστο ταξίδι, τέτοιο που δεν είχα κάνει μέχρι τότε στην ζωή μου. Τον ρώτησα αν θα κατέβαινε στην πατρίδα του την Κρήτη για το Πάσχα και όταν μου είπε ναι, τον ρώτησα μήπως μπορούσε να με φιλοξενήσει. Και όταν μου είπε πάλι ναι, αποφάσισα να πάω μαζί του στην Κρήτη και με αυτό τον τρόπο να κάνω ένα μεγάλο άνοιγμα σε σχέση με αυτά που είχα κάνει μέχρι τότε στην ζωή μου. Λεφτά για το ταξίδι δεν είχα και όταν ζήτησα από τον πατέρα μου, δεν μου έδωσε, όπως θα έπρεπε να περιμένω, γιατί και στο παρελθόν που του ζητούσα για βιβλία ή για κινηματογράφο, δεν έδινε. Ευτυχώς όμως βρήκα το θάρρος και ζήτησα από τον θείο μου τον Μέλτο και αυτός μου έδωσε. Μάλιστα, του είχα ζητήσει ένα πεντακοσάρικο και αυτός μου έδωσε χιλιάρικο. Το είχα πάρει χωρίς να το κοιτάξω και μόνο όταν πια ήμουνα στην Κρήτη, διαπίστωσα ότι μου είχε δώσει τα διπλάσια από όσα είχα ζητήσει. Και δεν ήταν αυτή και η μόνη φορά που του ζήτησα λεφτά. Του ξαναζήτησα μετά από κάποια χρόνια και πάλι μου έδωσε. Ήταν ωραίος άνθρωπος κι όμως είχε ταλαιπωρηθεί κι αυτός αρκετά στην ζωή του.

Στην Κρήτη πήγαμε με καράβι από τον Πειραιά που έκανε την διαδρομή Πειραιάς-Ρέθυμνο. Είχε τόσο πολύ κόσμο που δεν μπορούσαμε, όχι να καθίσουμε αλλά ούτε να σταθούμε σε άλλο μέρος, εκτός από το κατάστρωμα. Και ήταν νύχτα που ταξιδεύαμε και έκανε κρύο. Εγώ είχα πάρει μαζί μου ένα σλίπινγκ-μπαγκ, όμως ήταν πολύ λεπτό και δεν σε άφηνε να χαλαρώσεις πάνω στο σίδερο του καταστρώματος, όπου άλλωστε είχε πολύ θόρυβο από τις μηχανές του πλοίου. Για να αποφύγω το κρύο, είχα μπει σε μία βάρκα αλλά κι εκεί έκανε κρύο και δεν είχα για να σκεπαστώ κάτι άλλο εκτός από μια πετσέτα προσώπου. Δεν θυμάμαι αν ήταν τότε ή σε άλλο ταξίδι στην Κρήτη, όταν αναγκασμένος να βγάλω την νύχτα στο κατάστρωμα, είχα μπει σε ένα κουτί από αυτά που φυλάνε τα σωσίβια. Και από αυτό αναγκάστηκα τότε να βγω, γιατί ένας από το προσωπικό του πλοίου άνοιγε τα καπάκια των κουτιών και έβγαζε τον κόσμο που είχε βρει εκεί μέσα καταφύγιο. Είχα βγει, πριν πλησιάσει το δικό μου κουτί. Τέλος πάντων, ήταν ένα βασανιστικό ταξίδι και γι αυτό το θυμάμαι ακόμα. Άξιζε όμως τον κόπο γιατί εκεί που έφτασα, μετά από την αποβίβασή μου στο Ρέθυμνο και ένα ταξίδι με λεωφορείο σε στενό δρόμο πάνω από απόκρημνες πλαγιές, που σε έκανε να φοβάσαι μήπως πέσεις στο γκρεμό, ήταν ένας άλλος κόσμος! Το χωριό, η Πατσός, όπου κατέληξα, ήταν στο τέρμα της διαδρομής του λεωφορείου σε κάποιο υψόμετρο. Δεν είχε τίποτα άλλο από μερικά καφενεία στην πλατεία και ένα μπακάλικο. Όλο το χωριό είχε μόνο τρία αυτοκίνητα και όλοι στο χωριό γνωριζόντουσαν μεταξύ τους, Ακόμα και η γλώσσα που μιλάγανε, ήταν αρκετά διαφορετική από τα Ελληνικά που είχα ακούσει μέχρι τότε. Ελληνικά ήταν αλλά με αρκετές δικές της λέξεις και μια προφορά που όταν την χρησιμοποιούσαν μιλώντας μεταξύ τους άτομα μεγάλης ηλικίας, δεν καταλάβαινα τι έλεγαν. Ομολογώ ότι μου άρεσαν τότε τα Κρητικά, δηλ. το ιδίωμα που μιλάγανε οι κάτοικοι της Κρήτης, ιδιαίτερα στα χωριά. Δεν είχα ακόμη ιδέα για την κακή πλευρά της Κρήτης, την πλευρά που καυτηρίαζαν

με χιουμοριστικό τρόπο στις ελληνικές ταινίες του κλασσικού ελληνικού κινηματογράφου των δεκαετιών του ’50 και του ’60. Ακόμα και το σπίτι του φίλου μου, στο χωριό, όπου έμενε η μάνα του με την αδελφή του, ένα κορίτσι της πέμπτης ή έκτης δημοτικού, μου είχε κάνει εντύπωση. Ήταν ένα μεγάλο δωμάτιο με τζάκι και ένα μικρότερο δίπλα του, σαν αποθήκη, που είχε χτιστεί πολύ πρόσφατα και ήταν ακόμη με τα τούβλα. Αλλά το κυριότερο ήταν ότι το σπίτι δεν διέθετε ούτε κουζίνα ούτε τουαλέτα! Με συνέπεια, τις δεκαπέντε, περίπου, μέρες που έμεινα εκεί, να μην κάνω μπάνιο και να πηγαίνω έξω από το χωριό για τις ανάγκες μου. Ο κακομοίρης ο φίλος μου, αντιλαμβανόμενος ίσως ότι κάτι έπρεπε να γίνει, είχε φέρει μαζί του από το Ρέθυμνο μια λεκάνη τουαλέτας και όσο μείναμε εκεί έκανε εργασίες για να φτιάξει μόνος του τουαλέτα και βόθρο.

Όμως ήμουνα νέος τότε και όλα αυτά τα θεωρούσα λεπτομέρειες. Με τον φίλο μου όλη την ημέρα γυρνάγαμε τις ανηφόρες γύρω από το χωριό για διάφορες δουλειές. Την μια για να μαζέψουμε ξύλα για το τζάκι που τα κουβαλούσαμε με έναν γάιδαρο, τον Πελέ, την άλλη για να πάμε δυο κατσίκες για βοσκή, την τρίτη για να οργώσει ο φίλος μου κανένα χωράφι του με ένα σκαπτικό μηχάνημα, στο οποίο είχε προσαρμόσει και μια καρότσα και μερικές φορές το χρησιμοποιούσε και σαν μεταφορικό μέσο κλπ. Θα μου μείνει αξέχαστος ο τρόπος που εξασφάλισε αρνί για σφάξιμο για το Πάσχα. Είχε ανέβει σε ένα βουνό, όπου έβοσκε κάποιο κοπάδι φιλικού ή συγγενικού του προσώπου, και με σφυρίγματα και θορύβους κατάφερε να μαζέψει σε ένα σημείο το κοπάδι και να αρπάξει το αρνί που θα πήγαινε για σφάξιμο. Όταν στρίμωξε το κοπάδι, τον είχα χάσει από το οπτικό μου πεδίο και, μετά από αρκετό χρονικό διάστημα, τον είδα να κατεβαίνει την βουνοπλαγιά με το αρνί στον ώμο του. Αυτό το αρνί σφάχτηκε στο σπίτι. Κατόπιν γδάρθηκε με άνοιγμα τρύπας στην προβιά του και φύσημα που έκανε την προβιά να φουσκώσει σαν μπαλόνι προτού αφαιρεθεί από το σώμα του ζώου. Δεν είχα ξαναδεί τέτοια πράγματα. Και ούτε τους έδινα τόση σημασία, όση δίνω τώρα. Περισσότερη σημασία είχα δώσει στην εκδρομή που είχαμε κάνει μέχρι την κορυφή του γειτονικού προς το χωριό βουνού, που μας πήρε ώρες ανάβασης, και όταν φθάσαμε τελείωσε και το νερό που είχαμε μαζί μας. Μετά, κατά την κατάβαση, ψάχναμε να βρούμε πηγές, δηλαδή νερό που ανάβλυζε από την γη, για να ξεδιψάσουμε. Ευτυχώς ο φίλος μου ήξερε τα σημεία που υπήρχαν πηγές κι έτσι ξεδιψάγαμε σκύβοντας στο χώμα και ρουφώντας το νερό από την λιμνούλα που δημιουργούσε η πηγή, αφού απομακρύναμε προηγούμενα τα έντομα.

Με τον γάιδαρο Πελέ για ξύλα, δεξιά ο Σάββας.

Ιππεύοντας τον γάιδαρο Πελέ.

Πάσχα στο «Far West» της Ελλάδας: Στο απομακρυσμένο χωριό της Κρήτης με ένα μόνο μαγαζί και τρία καφενεία

Και ακόμη περισσότερη σημασία είχα δώσει στα έθιμα που προηγούνταν της Ανάστασης και στα γλέντια που την ακολουθούσαν. Στο χωριό, για το Πάσχα, είχαν έλθει και οι άλλοι δύο αδελφοί του φίλου μου, ο μεγαλύτερος του και ο μικρότερος, όπως και ο πατέρας του που στο σπίτι ερχόταν μόνο για ύπνο. Ο πατέρας του τότε έκανε τον βοσκό έξω από το Ηράκλειο. Εγώ

με τον φίλο μου κάναμε παρέα με τον μικρότερο αδελφό του και με τους άλλους νέους του χωριού. Τότε ήπια για πρώτη φορά ρακί (ή ρακή), το τυπικό κρητικό ποτό, και χόρεψα τον κρητικό χορό πεντοζάλη, που είναι αργόσυρτος, χορεύεται από μεγάλες παρέες κι έτσι δεν χρειάζεται να ξέρεις τίποτα παραπάνω, για να τον χορέψεις, παρά να σέρνεις τα πόδια σου όπως οι άλλοι. Με τον φίλο μου τότε είχαμε επισκεφτεί διάφορα σπίτια του χωριού και παντού κάτι μας κερνούσαν, μαζί με ρακί πάντα. Την Μεγάλη Παρασκευή είχα παρακολουθήσει «κάψιμο του Ιούδα» και είχα ακούσει τα γαϊδούρια του χωριού να γκαρίζουν, όταν στους δρόμους του χωριού περιφερόταν ο Επιτάφιος και ψέλνανε οι παπάδες. Την επόμενη μέρα, λίγη ώρα πριν από την Ανάσταση, μια παρέα από νέους και πιτσιρικάδες, είχαμε γυρίσει όλο το χωρίο κοπανώντας ένα σήμαντρο και μετά την Ανάσταση είχαμε καταλήξει σε ένα καφενείο, όπου, με συνοδεία μουσικής από κάποιον λυράρη, είχαμε χορέψει μέχρι αργά, πολύ αργά την νύχτα. Δεν θυμάμαι αν ήταν τότε, η κάποιο άλλο Πάσχα που επισκέφθηκα αυτό το χωριό (γιατί το επισκέφθηκα και το επόμενο Πάσχα), που με τον φίλο μου και τον αδελφό του είχαμε πάει μέσα στην νύχτα με τα πόδια στο γειτονικό χωριό και είχαμε βρει την εκεί παρέα των νέων και είχαμε πιει πολύ, προτού γυρίσουμε με τα πόδια στο χωριό μας. Αυτός ο ομαδικός τρόπος διασκέδασης που περιλάμβανε, λίγο-πολύ, όλους τους νέους του χωριού και κάποιες νέες που συμμετείχαν τουλάχιστον στους παραδοσιακούς χορούς, ήταν για μένα μέχρι τότε άγνωστος. Μου άρεσε όμως, γιατί με το να καταλαμβάνει η παρέα μας την πλατεία του χωριού, όπου χορεύαμε καμιά εικοσαριά άτομα μαζί, αισθανόμουν λες και το χωριό ήταν σπίτι μου. Και ευτυχώς ακόμα δεν είχαν πλουτίσει τόσο οι Κρητικοί, ώστε να έχουν αγοράσει όπλα και να πυροβολάνε για να κάνουν την φιγούρα τους. Κανένας, εκείνη την εποχή στο χωρίο, δεν επιδείκνυε όπλα ή πυροβολούσε. Κι ας μην είχε αστυνομικό τμήμα το χωριό ούτε άλλο εκπρόσωπο του κράτους εκτός από τον δασοφύλακα και τον παπά. Και ο γιος του παπά, που φαινόταν πολύ καλό παιδί, ήταν στην παρέα μας. Και μια άλλη λεπτομέρεια που πρέπει να αναφέρω, γιατί δείχνει την απόσταση που χώριζε εκείνον τον τρόπο ζωής από τον τρόπο ζωής στην Αθήνα που ήξερα, ήταν ότι ο κόσμος δεν χάλαγε λεφτά παρά μόνο για απαραίτητα πράγματα, όπως η ζάχαρη και ο καφές από τον μπακάλη. Η ρακή με τον μεζέ, ένα πιατάκι στραγάλια, κόστιζε μόνο μιάμιση δραχμή. Κι εγώ είχα κατέβει με χιλιάρικο. Δεν μου δόθηκε η ευκαιρία να το ξοδέψω στο χωριό. Είχα χαλάσει λεφτά μόνο για τα εισιτήρια.

Αν και αργότερα που έμαθα για την άλλη, την κακή όψη της Κρήτης, έχασα το ενδιαφέρον μου για οτιδήποτε κρητικό, εκείνη την εποχή με ενδιέφερε να γνωρίσω την Κρήτη. Και σε εκείνο το χωριό μου είχε δοθεί αυτή η ευκαιρία, γιατί ήταν φτωχό χωριό και ως εκ τούτου διατηρούσε κάποιες παραδόσεις, όπως το παραδοσιακό ντύσιμο των αντρών με την βράκα και το μαντήλι, πραγματικά και όχι προσποιητά. Ο παππούς του φίλου μου φορούσε βράκα και κρητικό μαντήλι. Έμενε σε σπίτι που είχε στέγη από πατικωμένο χώμα, το πάτωμα του σπιτιού ήταν από πατικωμένο χώμα, δεν είχε τρεχούμενο νερό μέσα στο σπίτι και το υπνοδωμάτιο ήταν σε ένα χαμηλό πατάρι, όπου ανέβαινες μέσα από το σπίτι με ξύλινη σκάλα, που κατέληγε σε καταπακτή. Ο παππούς συνήθως κοιμόταν στα πεζούλια που περιτριγύριζαν το δωμάτιο από κάτω, το οποίο χρησίμευε για όλες τις δουλειές. Και αυτό είχε τζάκι όπου γινόταν το μαγείρεμα, όπως και στο σπίτι του φίλου μου που με φιλοξενούσε. Δίπλα στο σπιτι

υπήρχε σταύλος, όπου έμεναν ο γάιδαρος, ο Πελέ, και οι δύο κατσίκες. Θυμάμαι με νοσταλγία τον παππού του φίλου μου που ήταν φοβερά ήρεμος άνθρωπος και πολύ χαμηλών τόνων και πάντα προσπαθούσε να «βγάλει γέλιο» από την παρέα, όπως λένε. Ο παππούς είχε έλθει μόνο μια φορά στην ζωή του στην Ελλάδα (έτσι έλεγε, μια που δεν θεωρούσε την Κρήτη Ελλάδα), και ήταν τότε που είχε πάει στρατιώτης κατά τον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο. Η ζωή του, τότε, ήταν να φεύγει κάθε πρωί με τις κατσίκες και τον γάιδαρο και να τις πηγαίνει για βοσκή. Τηλεόραση δεν είχαν. Και το πιο συνηθισμένο φαΐ του ζεύγους ήταν «λάχανα» (χόρτα) που μάζευε η γιαγιά, και τυρί μυζήθρα σκληρή, τόσο σκληρή που έπρεπε να έχεις γερά δόντια για να την μασήσεις. Και το τυρί ήταν δικό τους από το γάλα των κατσικών όπως και το λάδι που βάζανε στα χόρτα. Ο παππούς κάπνιζε και κανένα τσιγάρο. Η γιαγιά όχι, εννοείται, και παρόλο που είχε καμπουριάσει από τα χρόνια, ανεβοκατέβαινε τις ανηφόρες του χωριού με το μπαστούνι της. Τρώγοντας και υγιεινά η γιαγιά έζησε πάνω από ογδόντα χρόνια. Δεν άκουγε σχεδόν καθόλου κι γι αυτό δεν έμαθε ποτέ το όνομά μου. Ποτέ δεν την είδα να χορεύει. Είχα δει όμως το επόμενο Πάσχα από το Πάσχα που πρωτοπήγα, τον παππού, ο οποίος ήξερε να χορεύει τον συρτό με πολύ αργό αλλά σωστό τρόπο.

Με τον Σάββα, την μάνα του και τον μικρότερο αδελφό του στο κάστρο του Ρεθύμνου. Με τον αδελφό του Σάββα θα γύρναγα την επόμενη χρονιά όλη την Κρήτη.

Το τέλος μιας φοιτητικής κομμουνιστικής «σταδιοδρομίας» - Η αναζήτηση των «μυθικών» αναρχικών

Μετά από το πρώτο μου ταξίδι στην Κρήτη ήταν φυσικό να κάνω πολύ περισσότερη παρέα με τον Σάββα, από ότι προηγούμενα, και επίσης με τον αδελφό του τον μικρό. Αλλά, πριν

συνεχίσω για την ζωή μου με τον Σάββα, ας ξαναγυρίσω στις πολιτικές μου, ας πούμε, δραστηριότητες. Με είχε, λοιπόν, κουράσει αυτή η θέση μου στην συλλογικότητα που έβγαζε την «Εργατική Πάλη», δηλ. να παραμένω «δόκιμο μέλος» του Κ.Δ.Κ.Ε. και να μην παίρνω μέρος στην λήψη των αποφάσεων, ακόμα και όταν αυτές με αφορούσαν άμεσα, όπως η συμμετοχή στις φοιτητικές εκλογές της Παντείου, όπου συμμετείχα χωρίς να το θέλω, υπακούοντας στον λεγόμενο «δημοκρατικό συγκεντρωτισμό» που χαρακτήριζε την λειτουργία όλων των κομμουνιστικών κομμάτων. Γι αυτό και μια ωραία ημέρα, μετά την έκδοση από την συλλογικότητα μιας ανακοίνωσης για τα φοιτητικά, που βγήκε χωρίς να με ρωτήσουν και ούτε καν να μου πούνε τίποτα, πήγα στα γραφεία της «Εργατικής Πάλης» και διαμαρτυρήθηκα στον Φελέκη. Ο Φελέκης με αντιμετώπισε με τον τρόπο που αντιμετωπίζουν πάντα τους διαφωνούντες οι κομμουνιστικές οργανώσεις που δεν βρίσκονται στην εξουσία. Συγκεκριμένα: Αν θέλεις κάτσε, αν δεν θέλεις φύγε. Όταν εγώ επικαλέστηκα την μέχρι τότε προσφορά μου στην συλλογικότητα και την διάθεσή μου να δώσω περισσότερα, βρήκα απέναντί μου την Μάνια, η οποία, στις ενστάσεις μου, ούτε λίγο ούτε πολύ, απάντησε ότι η «Εργατική Πάλη» δεν είναι φιλανθρωπικό ίδρυμα, όπου μπορεί κάποιος να καταφύγει για να λύσει τα προσωπικά του προβλήματα. Εννοείται, μετά από τέτοια αντιμετώπιση, αποφάσισα να κόψω τις σχέσεις μου με την «Εργατική Πάλη» και να αναζητήσω πολιτική έκφραση αλλού. Ήδη, κάτι είχα ακούσει για την ύπαρξη αναρχικών και ιδιαίτερα για κάποιον Κωνσταντινίδη, ο οποίος με τους δικούς του μπλεκόταν σε φασαρίες και τον κοπανούσαν οι μπάτσοι. Θυμάμαι τον Φελέκη να λέει αστειευόμενος στον γαμπρό του τον Αμπάβη, ότι τον Κωνσταντινίδη «τον έτρωγε η πλάτη του για ξύλο». Παρ' όλα αυτά, άργησα αρκετά να αποκτήσω επαφές με αυτόν τον χώρο. Ίσως η πρώτη μου επαφή να υπήρξε η επίσκεψή μου στο βιβλιοπωλείο «Octapus Press» που είχε ανοίξει στην Κωλέττη ο Τέος Ρόμβος. Μου είχαν εκεί κάνει εντύπωση δυο πράγματα: Πρώτον ότι κάποια εφημερίδα έλεγε στην πρώτη σελίδα ότι αν κάποιος δεν είχε λεφτά να την πληρώσει, μπορούσε να την κλέψει, και δεύτερον ότι μέσα στο βιβλιοπωλείο έβλεπες ανθρώπους με πολύ μακριά μαύρα μαλλιά και μούσια. Ένας από αυτούς, ίσως ο πιο ψηλός, ήταν ο Ρόμβος. Εγώ τον γνώρισα αργότερα, τότε είχα μιλήσει λίγο, μόνο, μαζί του και είχε μάθει την φάτσα μου, κάτι που μου χρησίμεψε μετά από λίγο καιρό. Συγκεκριμένα, μου χρησίμεψε κατά την διάρκεια εκτεταμένων επεισοδίων στο κέντρο της Αθήνας αλλά δεν θυμάμαι αν ήταν τα επεισόδια της 23ης Ιούλη 1975 ή της 25ης Μάη 1976. Τότε είχα βρεθεί ανάμεσα σε δύο διμοιρίες Μ.Α.Τ. (Μονάδες Αποκατάστασης Τάξης), από τις οποίες η μία ανέβαινε την Κωλέττη και η άλλη την κατέβαινε. Εγώ δεν είχα που να πάω και χτύπησα την πόρτα του βιβλιοπωλείου επειδή είχα δει ότι υπήρχε άνθρωπος μέσα. Μου άνοιξε ο Ρόμβος και χωρίς αντίρρηση μου πρόσφερε καταφύγιο, οδηγώντας με στο βάθος του βιβλιοπωλείου για να μην φαίνομαι απ' έξω και με δουν οι μπάτσοι. Λίγο καιρό αργότερα γνώρισα έναν συμφοιτητή μου, τον Βασίλη Παναγιωτακόπουλο, ο οποίος μου είχε πει ότι είχε κάποια συνεργασία με τον Ρόμβο και το Octapus Press. Αυτός ήταν στο ίδιο έτος με εμένα αλλά είχε πάντα φοβερή άνεση που, υποθέτω, την όφειλε στην καλή του οικονομική κατάσταση. Θυμάμαι ότι σε κάποια φάση είχε ανοίξει κι αυτός βιβλιοπωλείο αλλά δεν θυμάμαι αν ήταν την δεκαετία του '70 ή του '80. Αργότερα έμαθα ότι είχε γνωρίσει και

προσωπικά τον Βασίλη Τσιρώνη, για τον οποίο θα μιλήσω παρακάτω, και ότι στον αναρχικό χώρο κυκλοφορούσε σαν «Βασίλας».

Το βιβλιοπωλείο Octapus Press στην Κωλέττη, το 1975, μετά από μια φασιστική επίθεση. Ο άνθρωπος με τα μακριά μαλλιά και το μούσι είναι ο Τέος Ρόμβος.

Με την Σχολή μου στο πρώτο έτος, από πλευράς μαθημάτων, τα πήγα πολύ καλά. Δηλαδή πήρα πάλι υποτροφία 12.000 δραχμές, όπως έγραψα και προηγούμενα. Τώρα που το σκέπτομαι εφόσον, εκείνη την εποχή, έμενα με την οικογένειά μου και δεν πλήρωνα λογαριασμούς, δεν μπορώ να καταλάβω πώς τα χάλασα αυτά τα λεφτά. Γιατί, για εκείνη την εποχή, ήταν λεφτά. Ο κατώτερος μισθός του υπάλληλου ήταν τότε γύρω στις 6.000 δραχμές. Και σαν να μην είχα λεφτά, εκείνο το καλοκαίρι πήγα πάλι και δούλεψα στον πατέρα μου. Αλλά αυτή η δουλειά που έκανα στον πατέρα μου είχε και τα τυχερά της. Γνωρίστηκα με τον εργάτη του πατέρα μου, ο οποίος στις αρχές της δεκαετίας του 1960 οδηγούσε το φορτηγό, το Bedford: Τον Μιχάλη. Αν και ο πατέρας μου δεν το δούλευε, πλέον, συστηματικά το εργοστάσιο, τον έπαιρνε τον Μιχάλη για κανένα μεροκάματο. Ο Μιχάλης τότε έκανε άλλη δουλειά: Είχε νοικιάσει μαζί με τον αδελφό του και τον πατέρα του ένα μποστάνι στο Χαλάνδρι και καλλιεργούσε εκεί διάφορα λαχανικά, τα οποία πουλούσε σε εστιατόρια. Ο πατέρας του και ο αδελφός του μαζί με την γυναίκα του, μάλιστα, μένανε σε ένα μικρό σπίτι που υπήρχε μέσα στο μποστάνι. Εγώ, αφού γνωρίστηκα με τον Μιχάλη, έγινα φίλος του και προσφέρθηκα να δουλεύω τα απογεύματα, μετά την δουλειά στο εργοστάσιο, στο μποστάνι. Έτσι, υπήρξε μια εποχή που έκανα και τον κηπουρό, μια απασχόληση που κράτησε κάποιους μήνες αλλά, επειδή συνδυάστηκε και με την γνωριμία μου με την οικογένεια του Μιχάλη, μου άφησε ανεξίτηλες αναμνήσεις μιας εποχής που την θυμάμαι με νοσταλγία.

Στο μποστάνι του Μιχάλη.

Αγροτικές εργασίες σε πλούσιο προάστιο της Αθήνα και αξέχαστες στιγμές με την οικογένεια του κηπουρού

Η νοσταλγία οφείλεται στο ότι εξαιτίας της γνωριμίας μου με την οικογένεια του Μιχάλη, γιατί κάθε μέρα μετά την δουλειά στο μποστάνι ο Μιχάλης με έπαιρνε στο σπίτι του και μου έκανε το τραπέζι, ήμουνα σε θέση να βλέπω ένα κορίτσι τόσο όμορφο, την κόρη του την μεγάλη, που στο τέλος το ερωτεύτηκα. Υπάρχει τίποτα καλύτερο από το να μπορείς να βλέπεις κάθε μέρα έναν άνθρωπο που έχεις ερωτευτεί; Αλλά και με τον Μιχάλη πέρναγα καλά. Με το φαΐ πίναμε και κανένα κρασάκι και σε κάποιες φάσεις τραγουδάγαμε κιόλας. Ο Μιχάλης ήταν καλός άνθρωπος. Όλη του την ζωή, μέχρι να τον γνωρίσω εγώ, δούλευε σαν χειρώνακτας εργάτης για να συντηρήσει την οικογένειά του. Δούλευε και η γυναίκα του, κάνοντας χειρονακτικές εργασίες σε σπίτια, γιατί είχαν τρία παιδιά να μεγαλώσουν. Η οικογένειά του δεν ήταν διαλυμένη, όπως παρουσιάζει τις οικογένειες των εργατών το «Κομμουνιστικό μανιφέστο» που τότε είχα διαβάσει πρόσφατα. Από την άλλη μεριά, ο Μιχάλης, με το να είναι καλός άνθρωπος και εργάτης, τροφοδοτούσε, χωρίς να το ξέρει, τον εργατισμό μου, σύμφωνα με τον οποίο οι εργάτες είναι οι καλοί άνθρωποι που θα κάνουν την επανάσταση κι έτσι θα σώσουν τον εαυτό τους και την κοινωνία από τα δεινά. Έχοντας την οικογένειά του Μιχάλη σαν πρότυπο, θεωρούσα ότι αξίζει να αφιερώσω την ζωή μου στην υπηρεσία της εργατικής τάξης.

Με τον Μιχάλη στο σπίτι του μετά την δουλειά.

Εργάτης στον ενοικιαστή του πατέρα μου

Η δουλειά στον πατέρα μου κράτησε μέχρι τις αρχές του χειμώνα. Μετά ο πατέρας μου δεν είχε δουλειά να μου δώσει και γι αυτό έπιασα δουλειά σε έναν ενοικιαστή του, στον Παπούλια, ο οποίος νοίκιαζε ένα μέρος του εργοστασίου. Αυτός, σαν αφεντικό, ήταν πολύ καλός, αν κρίνουμε όχι από την στάση του απέναντί μου, που ήμουν παιδί του εκμισθωτή του, αλλά από την στάση του απέναντι στον άλλο εργάτη του που δούλευε σαν κόφτης. Εγώ ήμουν βοηθός του κόφτη. Το κακό είναι ότι σαν επιχείρηση, η επιχείρησή του δεν πήγαινε καλά και δυσκολευόταν και τα μεροκάματά μας να πληρώνει και το νοίκι. Όταν δούλευα σε αυτόν τον ενοικιαστή του πατέρα μου δεν πήγαινα κάθε μέρα στο μποστάνι του Μιχάλη. Άλλωστε είχε χειμωνιάσει και το πότισμα, στο οποίο επιδιδόμουνα όταν πήγαινα στο μποστάνι, το έκανε πολλές φορές η βροχή. Εγώ στην βροχή, μέχρι εκείνη την εποχή, δεν είχα δώσει ποτέ σημασία. Γιατί, είτε έβρεχε είτε δεν έβρεχε, η ζωή μου συνεχιζόταν κανονικά. Όμως με το μποστάνι δεν ήταν έτσι. Όλο το καλοκαίρι εκείνο το είχα περάσει ανοίγοντας και κλείνοντας παρτέρια, προκειμένου να ποτίζονται από το νερό των αυλακιών και μετά το νερό να διοχετεύεται στα διπλανά παρτέρια. Όλη η δουλειά μου ήταν το πότισμα, εκτός από ελάχιστες φορές που καθάρισα παρτέρια από τα ζιζάνια. Δεν χρειάζεται όμως το πότισμα, όταν ποτίζει η βροχή. Γι αυτό δεν θα ξεχάσω ποτέ ένα απόγευμα που ο καιρός πήγαινε για βροχή και όσοι δουλεύαμε στο μποστάνι είχαμε μαζευτεί κάτω από ένα υπόστεγο, όταν πέσανε οι πρώτες ψιχάλες. Παρακαλούσαμε να βρέξει για να γλυτώσουμε ώρες δουλειάς κάτω από τον ήλιο και μέσα στα χώματα. Και έβρεξε! Από τότε την βροχή την βλέπω σαν ευλογία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν με αγανακτεί, όταν εξαιτίας της αναβάλλεται μια υπαίθρια εκδήλωση ή έχω απλωμένα ρούχα. Μερικές φορές, μάλιστα, σκέπτομαι ότι για να βρέξει πρέπει να απλώσω

ρούχα, επειδή μου τυχαίνει συχνά ο καιρός να είναι καλός, να βάζω πλυντήριο και όταν τελειώνει και απλώνω τα ρούχα, ο καιρός χαλάει και πιάνει η βροχή.

Στον ενοικιαστή του πατέρα μου πήγαινα μέχρι τα μέσα του χειμώνα. Αυτή η κατάσταση είχε ενοχλήσει τον πατέρα μου που με έβλεπε να δουλεύω σαν εργάτης χειρώνακτας μέσα στο κρύο, την στιγμή που αυτός, όλη του την ζωή, έφτιαχνε περιουσία που ήξερε ότι θα έμενε στα παιδιά του. Τότε τον είχα ακούσει να λέει στον Παπούλια, ότι το εργοστάσιο το προόριζε για μένα, επειδή για τον άλλο του γιο δεν ανησυχούσε για το πώς θα τα έβγαζε πέρα, αφού θα γινόταν γιατρός. Η τύχη τα έφερε έτσι, ώστε εγώ σε αυτό το εργοστάσιο οφείλω την επιβίωσή μου. Τελικά, δεν συνέχισα να δουλεύω μέχρι το τέλος του χειμώνα, γιατί ο Παπούλιας δεν είχε δουλειά. Στο μποστάνι, επίσης, δεν πήγαινα, λόγω χειμώνα. Μόνο κάπου-κάπου στο σπίτι του Μιχάλη, για να πιω κανένα κρασί και να θαυμάσω την ομορφιά της κόρης του. Μετά δηλ. από μια τόσο έντονη περίοδο της ζωής μου, βρέθηκα να κάθομαι και να μην ξέρω τι να κάνω για να χαλαρώσω την επίμονη διάθεσή μου για έντονη ζωή. Είχα μια φοβερή νευρικότητα και δεν είχα όρεξη για τίποτα. Πήγαινα στην Σχολή και ανυπομονούσα να αρχίσει το μάθημα. Όταν άρχιζε, ανυπομονούσα να τελειώσει. Συνέχεια κοίταζα το ρολόι μου. Αυτή ήταν η κατάστασή μου όλη μέρα, κάθε μέρα. Μόνο όταν κοιμόμουν ηρεμούσα, όμως όταν ξύπναγα με έπιανε απελπισία γιατί δεν είχα όρεξη να κάνω τίποτα, αλλά δεν μπορούσα και να μένω όλη την ημέρα στο κρεβάτι. Είχα νευρικότητα. Μέχρι που αυτή η κατάσταση μου κόστισε κάποια κρίση, όπως θα δούμε παρακάτω.

Μία περίεργη κρίση και ένας ίλιγγος που κράτησε βδομάδες – Η γνωριμία μου με την Αντιψυχιατρική

Κάποιο βράδυ, λοιπόν, που γύρισα από την μπουάτ «Κύτταρο», όπου είχα πάει με τον μικρό αδελφό του Σάββα για να δω τον Γιάννη Μαρκόπουλο σε πρόγραμμα του, στο οποίο κι ο ίδιος συμμετείχε, όπως κι ο άγνωστος τότε Σιδηρόπουλος, όταν έφτασα στο σπίτι μου άρχισα να ακούω έναν διαρκή ήχο, τον οποίο δεν άκουγε κανείς άλλος. Την επόμενη μέρα δεν μπορούσα να σηκωθώ από το κρεβάτι γιατί ζαλιζόμουν. Τότε είχα, όπως έχω ξαναπεί, δικό μου δωμάτιο και δεν με έβλεπε συχνά η οικογένειά μου. Η μάνα μου, άλλωστε, δεν έδωσε σημασία στους ήχο που άκουγα και εφόσον δεν είχα και πυρετό, θεώρησε ότι αργά ή γρήγορα ο ίλιγγος θα μου πέρναγε. Μου είχε προτείνει σε κάποια φάση, εφόσον θεωρούσα ότι είχα ψυχικό πρόβλημα, να πηγαίναμε μαζί στον δικό της ψυχίατρο που κατά καιρούς της έγραφε ηρεμιστικά. Εγώ δεν ήθελα και η κατάσταση τραβούσε σε μάκρος. Μέχρι που μετά από καμιά βδομάδα πήγαμε στον ψυχίατρο κι αυτός κάτι, νομίζω, μου έγραψε. Πρέπει να το πήρα αλλά ο ίλιγγος συνεχιζόταν. Μέχρι που αποφασίσαμε να πάμε στον οικογενειακό μας παιδίατρο, τον κύριο Τούντα, μολονότι ήμουν σχεδόν 20 χρονών. Ο Τούντας, άνετος, μου έδωσε κάτι χάπια και είπε ότι κακώς είχαμε πάει στον ψυχίατρο, γιατί αν είχαμε πάει από την αρχή σε αυτόν, είχε την λύση και για τα ψυχικά μου προβλήματα. Εν τω μεταξύ είχα σταματήσει να ακούω τον ήχο. Οπότε, όταν πήρα τα χάπια του Τούντα και μου σταμάτησε ο ίλιγγος

σηκώθηκα και από το κρεβάτι και ξανάρχισα να πηγαίνω στην Πάντειο. Με πείραζε ακόμη όχι η νευρικότητά μου που δεν ήταν πια τόσο έντονη, αλλά η έλλειψη ενδιαφέροντος για την ζωή. Μέχρι που εκείνες τις μέρες πήρα και διάβασα ένα βιβλίο του ψυχίατρου Ρόναλντ Λαιγκ που τον ήξερα από προηγούμενα διαβάσματά μου. Το βιβλίο ήταν «Ο διχασμένος εαυτός» και είχε σαν θέμα την σχιζοφρένεια. Σε αυτό το βιβλίο είδα ότι ο λόγος που νοιώθουμε ξένοι προς την ζωή μας, με συνέπεια αυτή να μην έχει ενδιαφέρον για μας, είναι ότι οι άλλοι δεν επιβεβαιώνουν την ύπαρξή μας. Όταν οι άλλοι συμπεριφέρονται σαν να μην υπάρχουμε, τότε κι εμείς αισθανόμαστε να μην υπάρχουμε για κανέναν και να είμαστε ξένοι προς την ζωή μας. Σαν παράδειγμα, ο Λαιγκ ανέφερε την περίπτωση της «Τζελσομίνας» από την ταινία «La strada» του Φελίνι. Η Τζελσομίνα αισθανόταν ανύπαρκτη μέχρι που γνώρισε έναν ακροβάτη που επιβεβαίωσε την ύπαρξή της. Όταν αυτός σκοτώθηκε από το αφεντικό της Τζελσομίνας, η Τζελσομίνα τρελάθηκε. Ο Λαιγκ αναφέρει ότι μια ασθενής του με στοιχεία σχιζοειδούς προσωπικότητας συνήρθε όταν είδε αυτήν την ταινία. Εγώ συνήρθα από τα υπαρξιακά μου προβλήματα διαβάζοντας το βιβλίο του Λαιγκ. Θυμάμαι ότι περπατούσα στους δρόμους έξω από την Πάντειο και σκεφτόμουν ότι το να είμαι ζωντανός και να περπατάω είναι καλύτερο από το να μην υπάρχω καθόλου.

Μια αποτυχημένη απόπειρα να γίνω «άντρας» - Τα Κρητικά κέντρα διασκέδασης

Τώρα που έχω γεράσει και είμαι αναμφίβολα πιο σοφός, καταλαβαίνω ότι το πρόβλημά μου εκείνη την εποχή ήταν ότι δεν είχα ερωτικές σχέσεις. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν είχα κάνει προσπάθειες αυτό το πρόβλημα να το ξεπεράσω. Μέχρι που άκουσα κι έναν πρώην συμμαθητή μου (αυτόν με το στρήκιγκ και την ερώτηση για το μπουρδέλο στον περιπτερά του Αγρινίου), ο οποίος μου είχε πει να πάω σε εκδιδόμενη («πουτάνα» κατά την ορολογία του). Επειδή με είχε ταπεινώσει, όταν διαπίστωσε ότι μέχρι τότε δεν είχα κάνει έρωτα, τον πήρα στα σοβαρά και είχα πάει. Είχα βρει μια ταλαίπωρη εκδιδόμενη, η οποία έκανε πιάτσα στην Σοφοκλέους και η οποία θα ήταν τουλάχιστον 20 χρόνια μεγαλύτερή μου και πολύ σπασμένη. Στο ξενοδοχείο που με έστειλε προπλήρωσα (νομίζω ένα κατοστάρικο) και ήρθε μετά κι αυτή και περίμενε να κάνω μαζί της έρωτα εντός πενταλέπτου, όπως κάνουν οι πορνοπελάτες. Όταν είδε ότι κάτι τέτοιο δεν έπαιζε με τίποτα, με ρώτησε αν ήταν η πρώτη μου φορά. Και όταν της είπα ναι, αυτή μου είπε ότι αυτήν την δουλειά την έκανε από 10 χρονών και ότι, αν ήθελα να τα καταφέρω άλλη φορά, θα έπρεπε να πηγαίνω να βλέπω «τσόντες» (πορνογραφικές ταινίες) στους κινηματογράφους. Επίσης, όταν επιχειρώ να κάνω έρωτα, να βλέπω την γυναίκα σαν ένα τίποτα, σαν ένα αντικείμενο. Ευτυχώς δεν ακολούθησα ποτέ τις συμβουλές της. Και ούτε ξανάκανα τέτοια βλακεία να πάω σε εκδιδόμενη. Μάλιστα, εδώ και πάρα πολλά χρόνια, είμαι υπέρ της απαγόρευσης της πληρωμής του έρωτα και υπέρ της δίωξης των πορνοπελατών.

Το 1976 παρέα, τις περισσότερες φορές που δεν ήταν και πολλές, έκανα με τον Σάββα και τον αδελφό του τον μικρό. Ο αδελφός του τότε, μολονότι ήταν μικρός, κάπου 16 χρονών,

δούλευε σε ένα εργαστήριο κι έβγαζε κάποια λεφτά. Φρόντιζε ό, τι του περίσσευε να το χαλάει στα κρητικά κέντρα. Εγώ επειδή είχα μαζέψει κάποια λεφτά από την δουλειά μου στα μάρμαρα, μπορούσα να τον συνοδέψω. Ερχόταν κι ο Σάββας κι έτσι είμαστε παρέα για χορό. Γιατί στα κρητικά κέντρα πηγαίναμε για να χορέψουμε κρητικούς χορούς, μια που μετά το ταξίδι μου στην Κρήτη είχα αρχίσει να ακούω κρητική μουσική και να μαθαίνω από τον Σάββα τους κρητικούς χορούς. Κάποιες φορές ερχόντουσαν κι άλλοι από την οικογένεια του Σάββα μαζί μας, όπως ο αδελφός του ο μεγάλος και μια αδελφή του, γύρω στην ηλικία μου. Ο αδελφός του Σάββα πρέπει να ήταν ακροδεξιός, γιατί από την μια ο πατέρας του είχε πολεμήσει ενάντια στους κομμουνιστές στον Εμφύλιο και του έστελναν στο σπίτι μια εφημερίδα για βετεράνους του αντικομουνιστικού αγώνα, και από την άλλη, μια φορά που πηγαίναμε σε ένα κέντρο στα Άσπρα Χώματα, είδε μια ταμπέλα της Κ.Ν.Ε. και την αναποδογύρισε. Αυτό με έκανε να αντιδράσω και να την βάλω στη θέση της. Μια άλλη φορά βρεθήκαμε σε ένα υπόγειο κέντρο, τα τρία αδέλφια, η αδελφή κι εγώ, ανάμεσα σε μια παρέα από καμιά εικοσαριά άτομα μεταξύ των οποίων ένας μπάτσος που δούλευε σαν Ασφάλεια υψηλών προσώπων. Για κάποια αφορμή, υποτίθεται επειδή από την διπλανή πολυπληθή παρέα πειράξανε κάποια κοπέλα της δικής μας στις τουαλέτες, οι μάγκες της δικής μας παρέας, μεταξύ των οποίων και ο μεγάλος αδελφός του Σάββα και ο μπάτσος, βγήκαν από την ταβέρνα και πλακώθηκαν στο ξύλο με τους μάγκες της διπλανής. Όταν ήρθε η αστυνομία, πήρε τον δικό μας μπάτσο που δήλωσε πρωταίτιος των επεισοδίων. Μετά από λίγες ώρες τον αφήσανε χωρίς να του κάνουνε τίποτα.

Οι διαδηλώσεις και τα «έκτροπα» της 23ης Ιούλη 1975 και της 25ης Μάη 1976: Η Αθήνα γεμάτη οδοφράγματα από οικοδομικά υλικά!

Το 1976 δεν είχα πια σχέσεις με την «Εργατική Πάλη». Είχα αρχίσει και διάβαζα βιβλία της «Διεθνούς Βιβλιοθήκης» που ήταν γνωστή σαν αναρχικός εκδοτικός οίκος. Από τα πρώτα που διάβασα, πρέπει να ήταν η «Κοινωνία του θεάματος» του Γκι Ντεμπόρ. Δεν θυμάμαι πως έμαθα για την ύπαρξη αυτού του βιβλίου. Θυμάμαι όμως ότι τότε έκανα και κάποια παρέα με τον Κώστα τον Αμπάβη, τον γαμπρό του Φελέκη που το σπίτι της μάνας του ήταν κοντά στο δικό μου, και συζητούσαμε για τα υπέρ και τα κατά της αναρχίας σε σχέση με τον τροτσκισμό. Ο Κώστας ενώ παλιά ήταν αναρχικός, όπως έλεγε, τότε είχε γίνει τροτσκιστής. Εγώ από τροτσκιστής είχα γίνει αναρχικός, οπότε είχαμε λόγους να διαφωνούμε και ο καθένας να υπερασπίζει τις επιλογές του. Θυμάμαι ότι εγώ διάβαζα βιβλία, όπως η «Κοινωνία του θεάματος» για να έχω επιχειρήματα στις συζητήσεις μου με τον Κώστα. Οργανωτικά δεν είχα βρει ακόμη άκρη με τους αναρχικούς, οπότε η πολιτική μου δράση περιοριζόταν στην συμμετοχή σε διαδηλώσεις, γιατί ακόμα και στην Πάντειο είχανε εκφυλιστεί σε καθαρά συνδικαλιστικές οι συνελεύσεις που παλιότερα είχαν πολιτικό ενδιαφέρον. Μια από αυτές τις διαδηλώσεις που θα μου μείνει αξέχαστη, ήταν η διαδήλωση της 25ης του Μάη. Εγώ δεν είχα κατέβει από το Χαλάνδρι στην διαδήλωση που γινόταν για την απόσυρση του νόμου 330/1976

που περιόριζε τα εργασιακά δικαιώματα. Όταν όμως έμαθα ότι γίνονται εκτεταμένα επεισόδια κατέβηκα. Θυμόμουν τα επεισόδια στις 23 του Ιούλη της προηγούμενης χρονιάς και ήθελα να ξαναζήσω στιγμές εξέγερσης, όπως νόμιζα ότι είναι τα επεισόδια. Εκείνη την ημέρα, στις 23 του Ιούλη, είχαν γίνει εκτεταμένα επεισόδια που κράτησαν μέχρι το βράδυ. Πρέπει να υπήρχαν ημιτελείς οικοδομές στο κέντρο της Αθήνας εκείνη την εποχή, γιατί αλλιώς δεν εξηγείται πως οι κεντρικοί δρόμοι κλείνανε από τεράστια οδοφράγματα φτιαγμένα με οικοδομικά υλικά. Η αστυνομία για την καταστολή των διαδηλώσεων χρησιμοποιούσε ειδικά τεθωρακισμένα οχήματα, τις «Αύρες», από τον πυργίσκο των οποίων οι μπάτσοι εκτοξεύανε δακρυγόνα, καπνογόνα και, σε σπάνιες περιπτώσεις, ασφυξιογόνα. Οι διαδηλωτές αντιμετωπίζανε την αστυνομία με πέτρες. Βροχή από πέτρες πεταγόταν σε κάθε Αύρα προκειμένου να χτυπηθεί ο μπάτσος που, προβάλλοντας από τον πυργίσκο, έριχνε τα δακρυγόνα με εκτοξευτήρα. Εκείνη την ημέρα (23 Ιούλη) ένας μπάτσος από τον πυργίσκο Αύρας, στην συμβολή των οδών Πατησίων και Μάρνης, για να με τιμωρήσει που πέταγα πέτρες με είχε σημαδέψει με τον εκτοξευτήρα του. Πρόλαβα και έριξα βουτιά στην άκρη του πεζοδρομίου αλλιώς θα την είχα φάει. Στο ίδιο δρόμο, στην Πατησίων, σε κάποια άλλη φάση μας είχαν κυκλώσει τα Μ.Α.Τ. και από τις δύο πλευρές και, για να γλυτώσουμε, είχαμε μπει σε μια πολυκατοικία. Από πίσω μας είχαν μπει τα Μ.Α.Τ. και ανέβαιναν τους ορόφους από τα σκαλοπάτια, γιατί το ασανσέρ ήταν κατειλημμένο από μένα και καναδυό άλλους. Ανεβοκατεβαίναμε με το ασανσέρ για να μην μας πιάσουν, μέχρι που καταφύγαμε σε ένα διαμέρισμα του πέμπτου ορόφου, αν θυμάμαι καλά, που μας άνοιξε. Εγώ στα επεισόδια που κρατούσαν όλη την ημέρα, είχα και «άκρη» για να κάνω διάλλειμα. Ήταν το διαμέρισμα του θείου μου του Μέλτου, όπου πάντα ήμουν ευπρόσδεκτος. Γι αυτό στην Αθήνα έμενα μέχρι την νύχτα, που τελειώνανε τα επεισόδια.

Στις 25 Μάη του 1976 είχα βρει καταφύγιο από μια περικύκλωση στα γραφεία της «Εργατικής Πάλης» που ήταν στην Εμμανουήλ Μπενάκη. Στον ίδιο δρόμο, που ήταν κλεισμένος από σειρά διαδοχικών οδοφραγμάτων, μου είχε τύχει να φέρει κάποιος στο οδόφραγμα που ήμουνα, ένα κιβώτιο κρύες κόκα-κόλες. Αλλά δεν υπήρχε ανοιχτήρι, οπότε είχα προσφερθεί και τις είχα ανοίξει με τα δόντια μου. Και παραλίγο εγώ να μην πιω αλλά, ευτυχώς, αυτός που του είχα δώσει την τελευταία, μου έδωσε να πιω την μισή. Στον ίδιο οδόφραγμα ένας άλλος μου «την είχε πέσει» επειδή κάπνιζα. Μου είχε κάνει εντύπωση αυτό, γιατί μου είχε πει: «Εδώ, ρε φίλε, έχουμε πνιγεί από τα δακρυγόνα κι εσύ καπνίζεις»; Λες και ο καπνός από το δικό μου τσιγάρο ήταν τόσο πολύς που ενίσχυε την αποτελεσματικότητα των δακρυγόνων. Θυμάμαι ότι τα οδοφράγματα της Μπενάκη άρχισαν να ξηλώνονται, όταν η αστυνομία έφερε πυροσβεστικές, από την μια για να σβήσουν τις φωτιές που είχαν αναφτεί στα οδοφράγματα για να εξουδετερωθούν τα δακρυγόνα, και από την άλλη για να διαλύσουν τους διαδηλωτές καταβρέχοντάς τους. Εκεί πρέπει να είδα για πρώτη φορά μολότοφ να πετιέται. Είχε ριχτεί ενάντια σε μια πυροσβεστική που προσπαθούσε να μας διαλύσει εκτοξεύοντάς μας νερό. Εκείνο το βράδυ αποφάσισα να γυρίσω στο σπίτι μου όταν στην Μπενάκη τα οδοφράγματα ή είχαν ξηλωθεί ή είχαν εγκαταλειφθεί και μόνο μια ομάδα διαδηλωτών, με έναν μουσάτο με κόκκινο μπουφάν που κρατούσε μια μολότοφ, είχε μείνει

να ανεβαίνει την Μπενάκη προς την Αλεξάνδρας φωνάζοντας «Αναρχία εδώ και τώρα». Μετά από κάποια χρόνια τον διαδηλωτή αυτόν τον γνώρισα και προσωπικά.

Στα επεισόδια αυτά οι μπάτσοι σκοτώσανε μια γυναίκα πατώντας την με Αύρα, την Αναστασία Τσιβίκα. Δεν πρέπει να είχε συγγενείς, γιατί όχι μόνο δεν τιμωρήθηκαν οι μπάτσοι που την σκότωσαν, όπως γίνεται συνήθως γιατί αποτελούν «κράτος εν κράτει», αλλά και οι εφημερίδες έκαναν χωρίς πρόβλημα, ό,τι μπορούσαν, για να την δυσφημίσουν. Γράψανε αυτό που τους είπαν οι δολοφόνοι της, συγκεκριμένα ότι ήταν ζητιάνα και στην τσάντα της είχε μόνο μία σκούπα. Για τα επεισόδια θεωρήθηκε υπεύθυνη η άκρα αριστερά, δηλ. οι μαοϊκοί και οι τροτσκιστές, κι έτσι κατέληξαν στο δικαστήριο 12, νομίζω, εκδότες αριστερών εντύπων, μεταξύ των οποίων και ο Φελέκης. Στην δίκη τους, που φρόντισα να είμαι, οι περισσότεροι δεν ασχολήθηκαν καθόλου με το κατηγορητήριο και αξιοποίησαν την ευκαιρία που τους δόθηκε για να εκθέσουν τις επαναστατικές τους ιδέες. Οι δικαστές δεν είχαν την δύναμη να τους εμποδίσουν κι έτσι αυτή η δίκη, αντί να ρίξει το ηθικό του ευρύτερου ανατρεπτικού κινήματος, το σήκωσε. Το σήκωσε και για έναν λόγο παραπάνω: Οι κατηγορούμενοι αθωώθηκαν.

Ο γύρος της Κρήτης από έναν Αθηναίο φοιτητή κι έναν Κρητικό εργάτη που «μετρούσαν και το πενηνταράκι»

Το καλοκαίρι του 1976 πρέπει να ήταν όταν, μαζί με τον μικρό αδελφό του Σάββα, γύρισα όλη την Κρήτη. Γνώρισα τα Χανιά, περπάτησα το φαράγγι της Σαμαριάς, κοιμήθηκα στην Αγία Ρούμελη, πήγα με καραβάκι στα Σφακιά που ήταν νεκρούπολη με πολλά γκρεμισμένα σπίτια, και από κει πήγαμε στα σύνορα του νομού Χανίων με τον νομό Ρεθύμνου που τα διασχίσαμε με οτοστόπ σε φορτηγό μαζί με πολλούς άλλους Ευρωπαίους τουρίστες, γιατί λεωφορείο υπεραστικό δεν συνέδεε τους νομούς Χανιών και Ρεθύμνου στον νότο. Ο φορτηγατζής είχε δικό του καφενείο στο τέλος της διαδρομής που ήταν το επόμενο χωριό, και επειδή ήταν καλοκαίρι και έκανε πολύ ζέστη, μετά από τέτοια διαδρομή στην καρότσα του φορτηγού πολλοί ήταν αυτοί που παίρνανε αναψυκτικά από το μαγαζί του. Γι αυτό και το φορτηγό του ήταν σταθμευμένο στην άλλη πλευρά των «συνόρων» και μετέφερε τους τουρίστες δωρεάν. Το τέρμα της διαδρομής του φορτηγού ήταν το χωριό Άνω Ροδάκινο.

Εκεί, στο καφενείο, είχαμε βρει τυχαία κάποιον, ο οποίος είχε συμμετάσχει στην απαγωγή της μάνας του φίλου μου από τον πατέρα του (του φίλου μου), η οποία οδήγησε στον γάμο τους, και αυτός μας κέρασε πολλές ρακές. Ο φίλος μου είχε μαζί του και φορητό ραδιοκασετόφωνο και χορέψαμε κιόλας. Όμως, όταν τελείωσε το γλέντι και περιμέναμε να μας φιλοξενήσουν, όπως μας είχαν πει, εξαφανίστηκαν αυτοί που θα μας βρίσκανε σπίτι και αναγκαστήκαμε να κοιμηθούμε στο κοντινό δάσος. Και δεν είχαμε κοιμηθεί ουσιαστικά, γιατί κοντά υπήρχε μια ταβέρνα με μουσική που χάλαγε τον κόσμο μέχρι το πρωί. Από τότε έπαψα να έχω εμπιστοσύνη στην κρητική φιλοξενία. Από το Κάτω Ροδάκινο πήγαμε στην Αγία Γαλήνη και από κει στη Φαιστό και από την Φαιστό στα Μάταλα. Τα Μάταλα, κατά την

δεκαετία του ’60 αποτελούσαν παραλία, όπου συναντιόντουσαν χίπις από όλο τον κόσμο και αυτός ήταν ο λόγος που είχαμε αποφασίσει με τον φίλο μου να τα επισκεφτούμε. Εκεί, δίπλα στην θάλασσα, είχαμε βρει έναν λόφο από πέτρα γεμάτο σπηλιές. Αυτές οι σπηλιές είχαν στο παρελθόν αποτελέσει κατοικίες των χίπις, οι οποίοι τις είχανε κάνει δωμάτια και τις είχανε ζωγραφίσει. Μέχρι και πεζούλια για να κοιμάται κανείς, είχαν σκαλίσει στους τοίχους τους. Σε μια τέτοια σπηλιά με σκαλισμένα πεζούλια κοιμηθήκαμε κι εμείς. Δεν είχαμε αρκετά λεφτά για ένα τόσο μεγάλο ταξίδι και γι αυτό δεν αφήναμε να χαθούν ευκαιρίες για να κάνουμε οικονομία. Ήταν ωραία στην σπηλιά πάνω από την θάλασσα, όπου φωτιζόμασταν με κεριά και ακούγαμε τραγούδια από το ραδιοκασετόφωνο του φίλου μου. Το κακό είναι ότι εκείνη την ημέρα είχα χάσει τα γυαλιά μου, σε μια απόπειρα να κάνω μπάνιο στην θάλασσα των Ματάλων, η οποία είχε τεράστια κύματα. Είχα προσπαθήσει τρεις φορές να μπω αλλά το κύμα με πέταγε έξω. Την τελευταία φορά έχασα και τα γυαλιά μου και δεν ξαναπροσπάθησα. Είχα πέντε βαθμούς μυωπία και δεν είχα εφεδρικά γυαλιά μαζί μου. Έτσι έπρεπε να συνεχίσω το γύρο της Κρήτης μαζί με τον κρητικό φίλο μου χωρίς γυαλιά. Και από πείσμα τον συνέχισα. Έτσι πήγαμε και στην Κνωσό και στον Άγιο Νικόλαο και στην Σητεία. Στην Σητεία, όπου μείναμε σε ξενοδοχείο, μου ξηλώθηκε και το παντελόνι από πίσω και δεν είχα ούτε εφεδρικό ούτε λεφτά για να πάρω άλλο. Με αυτά που είχα, είχα σκοπό να γυρίσω με αεροπλάνο στην Αθήνα, αφού ο φίλος μου θα έμενε στην Κρήτη κι εγώ δεν ήθελα να κάνω το κουραστικό και άβολο ταξίδι με το καράβι χωρίς γυαλιά. Παρ’ όλα αυτά, δεν το έβαλα κάτω μέχρι που φθάσαμε στο τέρμα της διαδρομής μας: Στο Φοινικόδασος του Βάι. Από κει γυρίσαμε μαζί στο Ηράκλειο και αυτός πήγε στο χωριό του κι εγώ με αεροπλάνο στην Αθήνα. Ήταν η πρώτη φορά στην ζωή μου που έμπαινα σε αεροπλάνο και ήμουν, ήδη, είκοσι χρονών. Στην διάρκεια της υπόλοιπης ζωής μου διαπίστωσα ότι το αεροπλάνο υπήρξε για μένα, πάντα, ένα ακριβό μέσο μεταφοράς, όπως θα ήταν και για τους γονείς μου, γι αυτό και άργησα να μπω σε αεροπλάνο. Δεν μπορώ να κλείσω την περιγραφή αυτού του ταξιδιού που ήταν και η μεγαλύτερη περιοδεία που είχα κάνει στην Ελλάδα μετά την σχολική εξαήμερη εκδρομή του 1974, χωρίς να αναφερθώ στην δυσάρεστη, ας πούμε, πλευρά του: Μας έλειπε πολύ το άλλο φύλο. Βλέπαμε σε όλα τα μέρη που πηγαίναμε όμορφες κοπέλες από την Ευρώπη και ούτε καν μιλάγαμε μαζί τους. Ο φίλος μου δεν ήξερε ξένες γλώσσες, οπότε, όποτε προσπάθησε να τους μιλήσει δεν καταλάβαινε τι του λέγανε. Εγώ που ήξερα αρκετά Εγγλέζικα και λίγα Γαλλικά, ντρεπόμουν να τους μιλήσω. Συνέχισα να ντρέπομαι να απευθύνομαι σε άγνωστες γυναίκες σε όλη μου την ζωή.

Την χρονιά που πέθανε ο σταλινικός Μάο οι αναρχικοί συμπαραστέκονται στους συνεργάτες των μαοϊκών: Το κίνημα για την αποτροπή της έκδοσης στην Γερμανία του Ρολφ Πόλε

Στην Αθήνα που γύρισα, άρχισα να πηγαίνω στις διαδηλώσεις που οργάνωναν οι αναρχικοί. Τότε είχαν πιάσει στο Σύνταγμα έναν διεθνώς καταζητούμενο Γερμανό αντάρτη πόλης, τον

Ρολφ Πόλε. Τον είχαν φυλακίσει και θα τον οδηγούσαν στο δικαστήριο, για να αποφασιστεί αν θα τον εκδίδανε στην Γερμανία που τον ζητούσε ή θα του δίνανε πολιτικό άσυλο. Στην πλευρά του Πόλε είχαν ταχθεί όλα τα κόμματα της αντιπολίτευσης. Τότε κυβέρνηση ήταν η Νέα Δημοκρατία. Στο κίνημα συμπαράστασης στον Πόλε πρωταγωνιστούσαν οι αναρχικοί που είχαν φτιάξει και επιτροπή γι αυτόν τον σκοπό. Η επιτροπή είχε οργανώσει μια διαδήλωση, στην οποία είχα πάει κι εγώ. Δεν ήμασταν πάνω από πενήντα άτομα και η διαδήλωση ήταν απαγορευμένη από την αστυνομία. Επειδή οι διαδηλωτές δεν διαλυόντουσαν παρά τις προτροπές της αστυνομίας, μας επιτέθηκαν τα Μ.Α.Τ. και μας διαλύσανε. Εγώ, στην προσπάθειά μου να αποφύγω την σύλληψη από δύο διμοιρίες Μ.Α.Τ. που η μία κατέβαινε και η άλλη ανέβαινε την Τοσίτσα, σκαρφάλωσα στα κάγκελα του Πολυτεχνείου που είχε τις πόρτες κλειστές και πήδηξα στην μέσα μεριά. Δεν πιάστηκα αλλά πιάστηκαν δώδεκα άτομα μεταξύ των οποίων και μια κοπέλα, η Φιλιώ. Κανένας από τους συλληφθέντες δεν μπήκε φυλακή και την Φιλιώ που την είχα ξαναδεί το 1977, στα Εξάρχεια, δεν την ξαναείδα ούτε ξανάκουσα κάτι γι αυτήν. Πόσος κόσμος έχει πέσει στα χέρια της εξουσίας στην προσπάθειά του να αγωνιστεί για μια καλύτερη ζωή και δεν έχει καταγραφεί ούτε από την ιστορία κι ας αποτελεί κάτι ασυνήθιστο! Το λέω, γιατί ο αναρχικός χώρος ήταν τότε ανδροκρατούμενος και γι αυτό οι γυναίκες που πιανόντουσαν σε διαδηλώσεις αναρχικών ήταν σπάνιο είδος. Στους συλληφθέντες, επίσης, ήταν και ο διαδηλωτής με το κόκκινο μπουφάν που είχα δει στις 25 του Μάη. Προτού τον πιάσουν, τον είχα δει να κρατάει το πανό της διαδήλωσης. Όσον αφορά τον Πόλε, το δικαστήριο με πρόεδρο τον Χρήστο Σαρτζετάκη που υπήρξε από τους πιο γνωστούς δικαστικούς, οι οποίοι αναμίχθηκαν με την υπόθεση Λαμπράκη και βοήθησαν στην αποκάλυψη των ενόχων, απέρριψε την αίτηση της Γερμανίας για έκδοση του Πόλε. Όμως η υπόθεση μεταφέρθηκε στον Άρειο Πάγο, ο οποίος ακύρωσε την απόφαση του δικαστηρίου και έκανε δεκτή την αίτηση της Γερμανίας για έκδοση. Έτσι ο Πόλε βρέθηκε ξανά στις γερμανικές φυλακές, από όπου είχε διαφύγει προτού έρθει στην Ελλάδα. Κι εκεί έβγαλε αρκετά χρόνια.

Μια ανάμνηση από μια ενυπωσιακή φυσιογνωμία: Η γνωριμία μου με τον συνιδρυτή και υπεύθυνο της «Διεθνούς Βιβλιοθήκης» Χρήστο Κωνσταντινίδη

Πολύ θα ήθελα, τότε, να βρω έναν τρόπο να ενταχθώ οργανωτικά στον αναρχικό χώρο. Έπρεπε, δυστυχώς, να περιμένω, γιατί μόνο έναν άνθρωπο ήξερα που αυτοπροσδιοριζόταν σαν αναρχικός, έναν Κώστα (όχι τον Αμπάβη) από το Χαλάνδρι και αυτός δεν είχε πολλές σχέσεις με τον χώρο. Ήξερε όμως την «Διεθνή Βιβλιοθήκη», τον πρώτο στην Ελλάδα αναρχικό εκδοτικό οίκο, και τον υπεύθυνό της Χρήστο Κωνσταντινίδη, για τον οποίον ο Φελέκης είχε πει ότι «τον έτρωγε η πλάτη του για ξύλο». Γι αυτό και μια μέρα με πήρε ο Κώστας και πήγαμε στα γραφεία της «Διεθνούς» που ήταν στον έβδομο (τελευταίο) όροφο μιας πολυκατοικίας στην Ακαδημίας, από την πάνω μεριά της εκκλησίας της Ζωοδόχου Πηγής. Εκεί, πράγματι, βρήκαμε τον Κωνσταντινίδη, με μακριά μαλλιά και μούσια κι αυτός,

ο οποίος μίλησε λίγο μαζί μου, γιατί είδε ότι ήξερα ήδη πέντε πράγματα από πολιτική. Από την πρώτη συζήτηση που έκανα μαζί του διαπίστωσα ότι ήταν φοβερός ρήτορας. Ήταν απόλαυση να τον ακούς. Δεν είχα ξανακούσει τέτοιον ρήτορα μέχρι τότε. Αυτό που μου έμεινε από την συζήτηση είναι το ότι «η εξουσία διαφθείρει». Πόσες φορές μου δόθηκε η ευκαιρία να το διαπιστώσω από τότε… Έφυγα έχοντας αγοράσει το «Εργατικά κόμματα, εργατικά κράτη και το απελευθερωτικό κίνημα της εργατικής τάξης» του Στίνα καθώς και όσα τεύχη του «Πεζοδρόμιου» είχαν βγει μέχρι τότε (το περιοδικό που έβγαζε η «Διεθνής»).

Τον Κωνσταντινίδη, τον είδα αργότερα «εν δράσει» σε κάποια δίκη. Δύο δίκες θυμάμαι από εκείνη την εποχή. Τον θαύμασα στην δεύτερη. Στην πρώτη δικαζόντουσαν τέσσερις αναρχικοί για μια φωτιά που είχαν ανάψει στην πλατεία Εξαρχείων. Οι κατηγορούμενοι είχαν πει ότι, επειδή ήταν χειμώνας και έκανε κρύο, είχαν ανάψει μια φωτίτσα για να ζεσταθούν και ότι κανένας δεν κινδύνευε από αυτήν την φωτίτσα. Οι κατηγορούμενοι τελικά καταδικάστηκαν με ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης, έκαναν έφεση και δεν μπήκαν στην φυλακή. Ανάμεσά τους ήταν και ένας φοβερά ήρεμος άνθρωπος, ψηλός και αδύνατος με μαλλιά αφάνα, που λόγω της ηρεμίας του τού είχαν δώσει το παρατσούκλι Μαχαράτζι. Αργότερα, αυτός επρόκειτο να παίξει καθοριστικό ρόλο στην ζωή μου.

Μεταμεσονύκτιες δίκες ιδεολόγων, των οποίων η ιδεολογία ήταν «άγνωστη» στους δικαστές: Η δίκη για το πανό που έγραφε «ΚΑΤΩ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ»

Στην δεύτερη δίκη δικαζόντουσαν εφτά νεαροί και μια κοπέλα, για ένα πανό που είχαν φτιάξει και το είχαν αφήσει προσωρινά στο μπαλκόνι ενός δικηγορικού γραφείο, στον πέμπτο όροφο μιας πολυκατοικίας στην Γλάδστωνος κοντά στην πλατεία Κάνιγγος. Είχαν γράψει στο πανό «Κάτω το κράτος» και γι αυτό είχαν παραπεμφθεί σε δίκη με την κατηγορία «περιύβριση αρχής». Η κοπέλα ήταν η Σοφία που, μαζί με τον φίλο της τον Γιώργο, γνώρισα αργότερα, όπως θα δούμε παρακάτω. Αυτή κι αν έπαιξε καθοριστικό ρόλο στη ζωή μου! Όπως και η προηγούμενη δίκη που ανέφερα πιο πάνω, έτσι κι αυτή έγινε πολύ αργά το βράδυ με συνέπεια, όταν τελείωσε τις πρώτες πρωινές ώρες, να μην υπάρχει λεωφορείο για να γυρίσω στο Χαλάνδρι. Και λεφτά για ταξί δεν είχα. Πάντως άξιζε τον κόπο που έκατσα μέχρι το τέλος. Ήταν μια επεισοδιακή δίκη. Οι κατηγορούμενοι υποστήριξαν ότι είναι αναρχικοί αλλά ο δικαστής έκανε ότι δεν ήξερε τι είναι ο αναρχισμός. Τότε ο Γιώργος, ο φίλος της Σοφίας, όταν ήρθε η ώρα του να απολογηθεί, είπε ότι έχουν βγει δεκάδες αναρχικά βιβλία στην Ελλάδα και ότι ακόμη και ο εκδότης τους είναι στην αίθουσα. Αυτό έκανε τον Χρήστο Κωνσταντινίδη, που ήταν αυτός ο εκδότης, να πεταχτεί από το ακροατήριο και να πει στους δικαστές: «Ποιοι είσαστε εσείς που μας δικάζετε;» και «Δεν έχετε κανένα δικαίωμα να μας δικάζετε». Η παρέμβαση του Κωνσταντινίδη εξόργισε τον δικαστή που «δεν είχε ακούσει ποτέ του για αναρχισμό» και ζήτησε από τους μπάτσους, που ήταν μέσα στην αίθουσα, να πιάσουν τον Κωνσταντινίδη και να τον κρατήσουν για να δικαστεί για «προσβολή δικαστηρίου», μετά το τέλος της δίκης που γινότανε. Η εντολή του δικαστή να πιάσουν τον Κωνσταντινίδη έκανε

έναν από τους αναρχικούς του ακροατηρίου, που ήταν ντυμένος με φθαρμένα μπλουτζίν (παντελόνι και σακάκι) στολισμένα με πολύχρωμα εξαρτήματα και είχε το παρατσούκλι «Γιώργος, ο φρηκ», να πάθει επιληπτική κρίση και να πέσει στο πάτωμα και να χτυπιέται. Αυτό οδήγησε σε διακοπή της δίκης μέχρι να συνεφέρουν τον Γιώργο τον φρηκ. Λίγο αργότερα η δίκη συνεχίστηκε και τελείωσε με καταδίκη όλων των κατηγορουμένων σε έντεκα μήνες φυλακή για περιύβριση αρχής. Όμως η έφεση που έγινε αμέσως μετά, είχε ανασταλτικό αποτέλεσμα και αφέθηκαν ελεύθεροι. Όταν, μετά κάποιους μήνες, εκδικάστηκε η έφεση, ο εισαγγελέας Τσεβάς είχε ζητήσει την αθώωση των κατηγορουμένων και το δικαστήριο έκανε δεκτή την πρότασή του και τους αθώωσε. Ο Κωνσταντινίδης, τελικά, αφέθηκε ελεύθερος χωρίς να δικαστεί, και μαζί με ένα μεγάλο μέρος από το ακροατήριο, μεταξύ των οποίων ήμουνα κι εγώ, καταλήξαμε σε ένα καφενείο στην Ομόνοια, που έφτιαχνε γιαούρτι με μέλι. Είχε πατάρι, στο οποίο ανεβήκαμε και καθίσαμε όλοι οι «σύντροφοι». Παραγγείλαμε σχεδόν όλοι γιαούρτι με μέλι και κάποιοι κεράσανε τους άλλους. Μεταξύ αυτών που κέρασαν άλλους ήμουνα κι εγώ. Γύρισα στο Χαλάνδρι κατάκοπος με το πρώτο πρωινό λεωφορείο. Ήταν ένα από τα πρώτα ξενύχτια της ζωής μου, τα οποία, γενικά, υπήρξαν ελάχιστα σε όλη μου την ζωή.

Το τέλος του πρώτου μου «ειδυλλίου», το πέρασμα του «περιοδεύοντος» από τον ελληνικό στρατό και μια δουλειά που θύμιζε την ζωή της εργατικής τάξης της Αγγλίας τον 19ο αιώνα

Δεν θυμάμαι πότε σταμάτησα να πηγαίνω στο σπίτι του φίλου μου του Μιχάλη, γιατί εκείνη την εποχή πήγαινα σπάνια. Θυμάμαι, όμως, ότι είχα προσφερθεί να βοηθάω στα Αρχαία Ελληνικά την κόρη του, την μεγάλη, που πήγαινε δευτέρα γυμνασίου. Αυτήν που είχα ερωτευτεί. Στην διάρκεια αυτών των μαθημάτων, νομίζοντας ότι και αυτή ενδιαφερόταν για μένα, είπα στον πατέρα της ότι ήθελα να την παντρευτώ. Αυτός με παρέπεμψε στην μάνα της, η οποία με ρώτησε αν το ήξεραν οι γονείς μου. Όταν της είπα ότι είχα ενημερώσει την μάνα μου, μου είπε θα το σκέφτονταν και θα τηλεφωνούσε. Όντως τηλεφώνησε στην μάνα μου και της είπε κάτι πολύ φυσιολογικό: Ότι το κορίτσι ήταν ακόμα μικρό και θα έπρεπε να συνεχίσει το σχολείο, να μεγαλώσει, και τότε βλέπαμε. Εγώ βλέποντας τις ελπίδες μου ότι θα ένωνα την ζωή μου με την ζωή της κοπέλας, να χάνονται, σταμάτησα και να πηγαίνω στο σπίτι τους. Σίγουρα, δεν θα με βλέπανε όπως πριν. Την κοπέλα, από τότε, την ξαναείδα μετά κάποιους μήνες σε ένα λεωφορείο, όπου ήταν μαζί με την αδελφή της. Μιλήσαμε λίγο για άσχετα θέματα αλλά όχι γι’ αυτό που είχε γίνει. Από τότε δεν την ξαναείδα. Την διατήρησα στην μνήμη μου τόσο όμορφη σαν κούκλα που ήταν, όταν ήταν δεκατεσσάρων χρονών. Τώρα που τα θυμάμαι αυτά αισθάνομαι ότι ήμουν για γέλια αλλά περισσότερο για κλάματα.

Τώρα πια, ήμουν στο τρίτο έτος της Παντείου και είχα αποφασίσει να μην βιαστώ να τελειώσω την Σχολή, για να μην πάω στρατιώτης. Είχα ήδη «περάσει περιοδεύων», όπως λέγανε τότε, δηλ. είχα πάει επί δύο συνεχείς μέρες στο στρατόπεδο του Ρουφ, όπου εξετάσανε

και τις γνώσεις μου και την σωματική μου υγεία, γδύνοντάς με τελείως, όπως και τους άλλους στρατεύσιμους, κάτι που δεν μου άρεσε καθόλου. Από τα πενήντα τόσα άτομα που περνάγαμε μαζί «περιοδεύοντες», μόνο έξι ήταν οι φοιτητές, μεταξύ των οποίων κι εγώ. Εμάς, την δεύτερη μέρα, μας είχαν βάλει να συμπληρώνουμε τις καρτέλες με τα στοιχεία των υπολοίπων. Στην ερώτηση που μου είχε κάνει, προτού φύγω από το στρατόπεδο, ένας αξιωματικός, για το που ήθελα να καταταγώ, είχα απαντήσει στο πυροβολικό, όπως μου είχε πει ο πατέρας μου. Πολλά χρόνια αργότερα, όταν μου ήρθε κλήση για να παρουσιαστώ, είδα ότι με είχαν κατατάξει στα τεθωρακισμένα!

Μην έχοντας σκοπό να πηγαίνω στην Σχολή αποφάσισα να ψάξω για δουλειά από τις αγγελίες στα «Νέα» που τότε είχαν τις περισσότερες. Δεν υπήρχαν τότε εφημερίδες μόνο με αγγελίες. Από τις δουλειές που βρήκα για ανειδίκευτους εργάτες (σαν τέτοιος έψαχνα) με δέχτηκαν σε ένα εκκοκκιστήριο βαμβακιού στην Νέα Ιωνία. Προηγούμενα είχα ζητήσει δουλειά σε ένα υφαντουργείο σε ένα μέρος έξω από την Αθήνα, όπου με είχαν πάει με ένα φορτηγό μαζί με πολλούς άλλους που ελπίζανε όπως κι εγώ να προσληφθούν. Μεταξύ των υποψήφιων ανειδίκευτων εργατών είχαμε και έξι γυναίκες. Μόνο αυτές είχαν πάρει, τελικά, στο υφαντουργείο. Όλους τους άλλους μας πήρε το φορτηγό και μας γύρισε πίσω, κάπου στην Νέα Ιωνία, από όπου μας είχε πάρει.

Στο εκκοκκιστήριο η βάρδια ήταν τρεις το απόγευμα με δέκα το βράδυ και γι αυτό μου άρεσε. Πάντα με πείραζε να σηκώνομαι πρωί και ποτέ δεν το συνήθισα. Ευτυχώς η ζωή μου μου πρόσφερε την πολυτέλεια, τον περισσότερο καιρό, να μη σηκώνομαι πρωί. Πρέπει να πω μερικά πράγματα γι' αυτήν την δουλειά. Με το που πήγα με βάλανε στον σπόρο. Πολλούς, ίσως όλους όσους παρουσιαζόντουσαν για δουλειά, τους βάζανε στον σπόρο. Ήταν πολύ κουραστική δουλειά: Στο ισόγειο του κτιρίου υπήρχαν τεράστιες αποθήκες γεμάτες μέχρι το ταβάνι, σχεδόν, με σπόρο. Δηλαδή, η απόσταση του σπόρου από το ταβάνι δεν πρέπει να ήταν πάνω από δύο μέτρα. Εμείς δουλεύαμε με βουλιαγμένα τα πόδια στον σπόρο. Από μεγάλες τρύπες στο ταβάνι κατέληγαν μέσα στις αποθήκες σωλήνες που βγάζανε συνέχεια σπόρους. Η δική μας δουλειά ήταν να απλώνουμε ομοιόμορφα τους σπόρους που βγάζανε οι σωλήνες, για να μην μαζεύονται όλοι κάτω από τα στόμια των σωλήνων και τους βουλώνουν. Όλη την ώρα ήμασταν με ένα φτυάρι στο χέρι και τραβάγαμε τους σπόρους που έριχνε η δική μας σωλήνα. Στην σωλήνα που δούλευα εγώ δούλευε μαζί μου κι ένας πενηντάρης που τότε τον έβλεπα γέρο κι έλεγα στους δικούς μου πως δουλεύω με έναν γέρο. Όταν, όμως, είχα φτάσει εγώ στα πενήντα, δεν μου άρεσε να με λένε γέρο. Η δουλειά ήταν τόσο κουραστική που πολλοί καινούργιοι εργάτες δεν μένανε πάνω από μερικές μέρες. Μερικοί δουλεύανε μόνο μερικές ώρες και μετά φεύγανε για να μην ξαναγυρίσουν. Εγώ, αν και κουραζόμουνα, δεν είχα σκοπό να φύγω. Άλλωστε ήμουν μαθημένος στις βαριές δουλειές από την δουλειά μου στα μάρμαρα. Θυμάμαι ότι, την πρώτη μέρα που είχα πιάσει δουλειά στον Παπούλια, είχα πετάξει με το καρότσι 23 φορτία μπάζα, δηλ. λάσπη με μαρμαρόσκονη και κομματάκια μάρμαρα. Ένα καρότσι φορτωμένο με μπάζα από την επεξεργασία του μαρμάρου δεν είναι και εύκολη υπόθεση. Βέβαια εγώ δεν είχα σκοπό να δουλεύω πάντα σαν Σταχανοβίτης (έτσι

λέγανε τους σοβιετικούς «ήρωες της εργασίας»). Απλά ήθελα να με πάρει από καλό μάτι το καινούργιο αφεντικό, ο Παπούλιας.

Ευτυχώς, δεν χρειάστηκε να περάσω πολύ καιρό δουλεύοντας στον σπόρο. Η εργατικότητά μου άρεσε στον επιστάτη μας και με πήρε πάνω, στην αίθουσα που ήταν οι τεράστιες μηχανές που κάνανε τον εκκοκκισμό, για να δουλεύω στην πρέσα. Η δουλειά στην πρέσα ήταν εύκολη. Έπρεπε να παρακολουθώ την πρέσα και κάθε φορά που συμπίεζε το μπαμπάκι σε ένα μεγάλο μπλοκ, να βγάζω το μπλοκ, που η πρέσα το είχε δέσει κιόλας, από την πρέσα και να το κουβαλάω με ένα καρότσι στην αποθήκη. Έκανα ότι μπορούσα, άλλωστε δεν δούλευα μόνος. Εκεί δουλεύανε και πιο παλιοί από μένα. Δεν μπορώ να πω ότι έκανα κάτι παραπάνω από τους άλλους αλλά ο επιστάτης θεώρησε ότι είμαι πολύ εργατικός και σε κάποια φάση που τα μηχανήματα κολλάγανε, γιατί δεν τροφοδοτούνταν από αρκετό μπαμπάκι για εκκοκκισμό, ο επιστάτης, σαν πιο εργατικό, με έστειλε πάνω να βοηθήσω στην τροφοδοσία. Εκεί, για πρώτη φορά στην ζωή μου είδα πώς μια δουλειά μπορεί να είναι κόλαση. Ήταν μια μεγάλη αίθουσα γεμάτη με σκορπισμένο μπαμπάκι που είχε σπόρους και σε ένα σημείο, στη μέση της αίθουσας, υπήρχε ένας μεγάλος σωλήνας που απορροφούσε το μπαμπάκι και το πήγαινε στις μηχανές. Η δουλειά μας ήταν να τροφοδοτούμε με μπαμπάκι τον σωλήνα. Το τραβάγαμε με τσουγκράνες στον σωλήνα και άλλοι το φέρνανε με τις τσουγκράνες από πιο μακριά. Όμως ο σωλήνας απορροφούσε πολύ γρήγορα το βαμβάκι κι ήταν πολύ δύσκολο να προλαβαίνουμε να του πηγαίνουμε μπαμπάκι. Αν έμενε χωρίς μπαμπάκι, κολλάγανε ο μηχανές που ήταν από κάτω. Για να μην κολλάνε έπρεπε να δουλεύουμε σαν τρελοί, δηλ. πάρα πολύ γρήγορα. Και δεν υπήρχε χρόνος για «ανάσα», δηλ. για να κάνουμε κανένα τσιγάρο. Ήταν τόσο εξαντλητική αυτή η δουλειά που κανένας Έλληνας δεν δούλευε στην τροφοδοσία. Οι μόνοι που δουλεύανε ήταν Άραβες. Και αυτοί δεν καθόντουσαν για πολύ καιρό. Όπως γινόταν με αυτούς που δούλευαν στο σπόρο. Γι αυτό και το εκκοκκιστήριο του Γασπαράτου (έτσι λεγόταν ο επιχειρηματίας) είχε μόνιμη αγγελία στα νέα, ζητώντας ανειδίκευτους εργάτες. Εγώ σε εκείνη την φάση μετά από καμιά ώρα κατέβηκα κάτω και είπα στον επιστάτη ότι δεν μπορούσα να κάνω αυτήν την δουλειά. Με ξαναέβαλε στην πρέσα και «βρήκα την ησυχία μου».

Μια επίμονη προσπάθεια αποδίδει: Έρχομαι σε οργανωτική επαφή με τον αντιεξουσιαστικό χώρο κι ας θεωρήθηκα ύποπτος χαφιεδισμού, επειδή δεν ανήκα σε καμιά παρέα

Αυτή η δουλειά, αν και δεν μου άφηνε χρόνο για τίποτα άλλο, μου άρεσε και γιατί την έβρισκα πιο εύκολη σε σχέση με την δουλειά στα μάρμαρα, και γιατί ήταν απογευματινή. Έπαιρνα το λεωφορείο Αγία Παρασκευή-Άγιοι Ανάργυροι και από το Χαλάνδρι βρισκόμουν σε κανένα μισάωρο στην Νέα Ιωνία. Το ίδιο και όταν γύριζα. Το πολύ στις 11 το βράδυ ήμουνα στο σπίτι μου. Και δεν σκεφτόμουνα ούτε ότι δεν είχα κοπέλα ούτε ότι δεν έβλεπα φίλους ούτε ότι δεν πήγαινα στην Πάντειο. Άλλωστε στην Πάντειο έλεγα να παραμείνω μερικά χρόνια παραπάνω για να αποφύγω τον στρατό. Ήδη από τότε που δούλευα στα μάρμαρα, είχα

διαπιστώσει ότι από ψυχολογική άποψη η χειρονακτική δουλειά ήταν πιο ελαφριά από την πνευματική, επειδή δεν απαιτούσε να στύβεις το μυαλό σου. Επίσης σε απάλλασσε από δυσάρεστες σκέψεις, μια που αντί να σκέφτεσαι τα χάλια σου, σκεφτόσουνα την δουλειά. Το προσόν της δουλειάς να καταπολεμάει τα ψυχικά προβλήματα έχει αναγνωριστεί και από την ψυχιατρική και η θεραπεία με δουλειά λέγεται «Εργασιοθεραπεία». Εγώ, τότε, δεν είχα ακούσει ποτέ για εργασιοθεραπεία, όμως από μόνος μου είχα καταλάβει την αξία της δουλειάς για την καταπολέμηση των δυσάρεστων σκέψεων. Για όλους τους παραπάνω λόγους είχα σκοπό να μείνω για μεγάλο χρονικό διάστημα σε αυτήν την δουλειά. Όμως η «θεά Τύχη» και η θέληση μου να αγωνιστώ για την ισότητα και την ελευθερία, είχαν αντίθετη γνώμη. Έτσι, προτού προλάβω να κλείσω δυο βδομάδες στην δουλειά, εμφανίστηκε στο σπίτι μου ο αναρχικός φίλος μου από το Χαλάνδρι, ο Κώστας, και μου είπε ότι, αν ενδιαφερόμουνα ακόμα να οργανωθώ στον αναρχικό χώρο, είχε ξεκινήσει μια ομάδα συζητήσεις, προκειμένου να συγκροτηθεί σε οργάνωση. Οι συζητήσεις γινόντουσαν απόγευμα, στις 5 η ώρα, οπότε είχα να διαλέξω ή συζητήσεις ή δουλειά. Χωρίς πολλή σκέψη, με μια χριστιανική αυταπάρνηση που χαρακτήριζε τότε την σχέση μου με το κίνημα, αποφάσισα να θυσιάσω την δουλειά! Τώρα πια που βλέπω την ζωή πίσω μου σαν ανοιχτό βιβλίο, θεωρώ ότι αυτή η θυσία άξιζε τον κόπο λόγω των μετέπειτα συνεπειών της. Τότε, όμως, δεν ήξερα τις συνέπειες και γι αυτό η απώλεια της δουλειάς μου είχε κοστίσει ακριβά.

Έτσι, λοιπόν, ένα ωραίο φθινοπωρινό απόγευμα, μαζί με τον Κώστα, κατέληξα σε ένα διαμέρισμα στην οδό Τροίας, νομίζω, του οποίου το κουδούνι έγραφε «Σπυριδούλα». Εγώ, τότε, νόμιζα ότι αυτό ήταν το όνομα κάποιας γυναίκας, η οποία έμενε στο διαμέρισμα, όμως, όσο πήγαινα στις συζητήσεις, δεν γνώρισα καμιά Σπυριδούλα. Χρόνια αργότερα έμαθα ότι το «Σπυριδούλα» ήταν το όνομα ενός μουσικού συγκροτήματος, του οποίου οι δημιουργοί, δυο αδέλφια, μένανε σε αυτό το διαμέρισμα και συμμετείχαν και στις συζητήσεις. Τέλος πάντων, όταν μπήκαμε στο δωμάτιο που γινόταν η συζήτηση, βρήκαμε αρκετό κόσμο, δηλ. δέκα με είκοσι άτομα. Ο Κώστας ήταν γνωστός, εγώ όμως δεν ήμουνα με συνέπεια κάποιος εξυπνάκιας να πεταχτεί και να πει για μένα: «Που ξέρουμε ότι δεν είναι χαφιές»; Ο Κώστας εγγυήθηκε για μένα και κάποιοι άλλοι τον κάλυψαν με αποτέλεσμα να μείνω. Τώρα, μετά από 39 χρόνια που το σκέπτομαι αυτό που έγινε, ξέρω ότι ο αναρχικός χώρος είναι ο πιο εύκολος για να διεισδύσουν χαφιέδες και το κράτος έχει κάθε λόγο για να του σπρώξει χαφιέδες, λόγω της δυναμικής του και της επικινδυνότητάς του. Είναι και ο πιο ασφαλής για τους χαφιέδες, γιατί δεν υπάρχουν συστηματικές μέθοδοι για την αποκάλυψή τους.

Οι συζητήσεις γινόντουσαν τουλάχιστον μια φορά την βδομάδα κι εγώ δεν έλειπα ποτέ. Μάλιστα, αν και ερχόμουν από το Χαλάνδρι, ήμουνα πάντα συνεπής στην ώρα μου. Οι υπόλοιποι, εκτός από έναν, ήταν ασυνεπείς και ερχόντουσαν αρκετή ώρα αργότερα. Αυτός ο ένας, πιο ψηλός από μένα και με μακριά μαλλιά, στο μέλλον θα «άφηνε εποχή». Διακρίθηκε σαν «μάρτυρας» για την αναρχία, χάνοντας στον αγώνα το ένα του χέρι και το ένα του μάτι. Δεν τον θυμάμαι, όμως, τότε να λέει πολλά στις συζητήσεις. Αυτός που μιλούσε περισσότερο ήταν ένας ξανθός φαλακρός με πρόσωπο αγίου, σαν κι αυτούς που βλέπει κανείς ζωγραφισμένους στις εικόνες. Γι αυτό και κάποιοι του είχανε δώσει το παρατσούκλι Άγιος

Βασίλης, μια που το όνομά του ήταν Βασίλης. Πρέπει, όμως, να ομολογήσω ότι κι εγώ μιλούσα πολύ. Την κακή αυτή συνήθεια την είχα από τότε που ήμουν στο σχολείο. Γι αυτό και στο γυμνάσιο, όταν σε κάποια φάση ένας καθηγητής μας είπε να διαλέξουμε ο καθένας από έναν συμμαθητή μας και να τον σχολιάσουμε σε ένα χαρτάκι, που μετά θα του το δίναμε, ο συμμαθητής μου που με σχολίασε έγραψε: «Αγαπητέ φίλε και συμμαθητή είσαι λαλίστατος. Αυτό είναι κακό και προς το ζειν, το λακωνίζειν εστί φιλοσοφείν». Τον λέγανε Λόλα, αυτόν τον συμμαθητή μου και πολύ αργότερα έγινε δήμαρχος Βριλησσίων. Τέλος πάντων, όσο έμεινα εγώ στις συζητήσεις η κόντρα μου με τον Βασίλη ήταν για το κατά πόσον πρέπει να βασιζόμαστε στην εργατική τάξη, για να πραγματοποιήσει την επανάσταση, ή σε όλες τις τάξεις. «Κούνια που μας κούναγε!», λέω σήμερα που τα θυμάμαι. Ο Βασίλης υποστήριζε την εργατική τάξη σαν πρωτοπορία της επανάστασης. Και η πλειοψηφία στις συζητήσεις αυτές, επηρεασμένοι από την «Κοινωνία του θεάματος» του Ντεμπόρ, που ήταν στην κορυφή της μόδας εκείνη την εποχή για τους αναρχικούς, υποστηρίζανε τον Βασίλη, μια που ο Ντεμπόρ και η Internationale Situationniste (η διεθνής οργάνωση, της οποίας ήταν, μαζί με τον Ραούλ Βανεγκέμ, ο Ντεμπόρ ο πιο διάσημος διανοούμενος) υποστήριζε ότι η κοινωνία θα αλλάξει ριζικά, όταν συγκροτηθούν εργατικά συμβούλια. Εγώ «κλώτσαγα» γιατί είχα διαβάσει πρόσφατα ένα τμήμα από τον βιβλίο του Αμερικανού αναρχικού Μάρραιη Μπούκτσιν «Ο αναρχισμός μετά την εποχή των στερήσεων» (Post-scarcity anarchism) που είχε βγει σε βιβλίο στα Ελληνικά με τον τίτλο «Άκου Μαρξιστή!». Σε αυτό το βιβλίο ο Μπούκτσιν υποστήριζε κάτι που υποστήριζαν και όλοι οι θεωρητικοί της νέας αριστεράς στην Αμερική, δηλ. της αριστεράς που επικρατούσε στα αμερικανικά πανεπιστήμια της δεκαετίας του ’60 και δεν είχε σχέση με το ρωσόφιλο αμερικάνικο κομμουνιστικό κόμμα: Ότι οι Η.Π.Α. της δεκαετίας του ’60 δεν ήταν η Ρωσία του 1917 και ότι, γενικά, στις δυτικές κοινωνίες οι εργάτες είχαν αντικατασταθεί σε μεγάλο μέρος από τις μηχανές ενώ όσοι έμεναν είχαν αστικοποιηθεί. Κατά συνέπεια δεν είχαν κανέναν λόγο παραπάνω από τα άλλα κοινωνικά στρώματα, για να επαναστατήσουν, και προπαντός η επανάστασή τους δεν μπορούσε να γίνει λόγω του ότι πεινάγανε. Είχαμε πια φτάσει στην καταναλωτική κοινωνία και ο καταναλωτής δεν μπορούσε να θεωρηθεί μοχλός της επανάστασης. Αυτά τα πράγματα ήταν προφανή σε όσους είχαν επαφή με την πραγματικότητα. Οι συνομιλητές μου, επηρεασμένοι από τον κυρίαρχο μετά την μεταπολίτευση εργατισμό, δεν δεχόντουσαν με τίποτα αυτήν την πραγματικότητα. Έτσι, πριν τα Χριστούγεννα του 1976, τους χαιρέτησα λέγοντας τους ότι είχα βρει ένα περιοδικό που με έκφραζε, το «Όταν» του Νίκου του Μπαλή, και θα κοίταγα να δικτυωθώ με τους ανθρώπους του περιοδικού. Έφυγα αλλά προηγούμενα είχα κάνει μια γνωριμία, η οποία θα έπαιζε τον πιο αποφασιστικό ρόλο στην ζωή μου. Είχα γνωριστεί με το ζευγάρι που ανέφερα πιο πάνω, τον Γιώργο και την Σοφία. Αυτοί ερχόντουσαν στις συζητήσεις, χωρίς να κάθονται, συνήθως, μέχρι το τέλος. Ο Γιώργος μιλούσε μερικές φορές. Εγώ τύχαινε κάποια φορά να φύγω και μαζί τους από την συζήτηση. Πόσο το ζήλευα αυτό το ζευγάρι τότε… Αυτοί φεύγανε μαζί κι εγώ, όταν χωρίζαμε ξαναγύριζα στην μοναξιά και στην μιζέρια μου. Αργότερα, τους ξαναείδα σε κάποια διαδήλωση, εκείνο τον χειμώνα, αλλά δεν θυμάμαι πότε ακριβώς και γιατί γινότανε η διαδήλωση.

Υπάλληλος σε βιβλιοπωλείο που απολύθηκε γιατί δεν σεβόταν την ιεραρχία

Πρέπει να ήταν εκείνο τον χειμώνα που έψαξα για δουλειά και βρήκα σαν υπάλληλος στην αποθήκη ενός εκδοτικού οίκου ξενόγλωσσων φροντιστηριακών βιβλίων, ο οποίος ήταν στην οδό Φειδίου. Είχα πιάσει δουλειά γύρω στα Χριστούγεννα που κάνανε απογραφή και χρειαζόντουσαν αρκετό προσωπικό. Έπαιρνα γύρω στις 6.000 δραχμές τον μήνα αλλά μου έτρωγε πολύ χρόνο αυτή η δουλειά, γιατί ήταν και πρωινή και απογευματινή και από το Χαλάνδρι μέχρι την Κάνιγγος και, μετά την δουλειά, από την Κάνιγγος μέχρι το Χαλάνδρι, με το λεωφορείο, ήθελε πολύ ώρα. Θυμάμαι ότι η αποθήκη ήταν στο υπόγειο ενός παλιού κτιρίου, το οποίο είχε πάντα πρόβλημα με τα υδραυλικά. Αποτέλεσμα ήταν η περιοχή που ήταν το ταμείο (υπήρχε ταμείο γιατί από την αποθήκη γινόταν η χοντρική πώληση) να μυρίζει συνέχεια σαν βόθρος. Στο ταμείο δούλευε μια κοπέλα. Απορώ πως την άντεχε αυτήν την μυρουδιά. Εγώ δούλευα σε απόσταση από το ταμείο, οπότε γλύτωνα την μυρουδιά. Μετά το τέλος της απογραφής η δουλειά μου ήταν να φτιάχνω δέματα με βιβλία για παραγγελίες που ερχόντουσαν από την επαρχία. Έπρεπε, επίσης, να γράφω και τα τιμολόγια που συνοδεύανε τα δέματα. Το κακό είναι ότι για φορολογικούς λόγους, τον εκδοτικό οίκο τον μοιραζόντουσαν τέσσερις εταιρίες και η κάθε μία πουλούσε συγκεκριμένα βιβλία και έκανε συγκεκριμένες εκπτώσεις κατά την χονδρική πώληση. Γι αυτό, δεν ήταν εύκολο να συντάξεις αυτά τα τιμολόγια. Έπρεπε συνέχεια να ρωτάς σε ποια εταιρία έπρεπε να χρεώσεις το κάθε βιβλίο και τι έκπτωση να κάνεις, μέχρι να μάθεις να κάνεις τις χρεώσεις και τις εκπτώσεις μόνος σου. Και δεν ήμουν μόνο εγώ που έκανα αυτήν την δουλειά. Ήταν κι άλλοι, γιατί ήταν η εποχή που οι Έλληνες ήθελαν παθιασμένα να μάθουν τα παιδιά τους ξένες γλώσσες και γι αυτό, ο εκδοτικός αυτός οίκος που έκδιδε βιβλία εκμάθησης ή έκανε εισαγωγές από το εξωτερικό, είχε πολύ δουλειά. Εγώ, όπως πάντα, ήμουν πολύ εργατικός και γι αυτό αγαπητός και από τα αφεντικά και από τους συναδέλφους. Τόσο αγαπητός που μια φορά ένα από τα δύο αφεντικά προσφέρθηκε να με γυρίσει στο Χαλάνδρι με το πολυτελές αυτοκίνητό του μάρκας Τζάγκουαρ κι εγώ δεν πήγα για να μην θεωρηθώ αυλοκόλακας. Και ένας συνάδελφος από την Κύπρο μου δανείστηκε ένα χιλιάρικο, σημαντικό ποσό εφόσον ήταν το ένα έκτο του μισθού. Μπορούσα μετά από αυτό να μην είμαι αγαπητός; Το κακό είναι ότι αυτό το χιλιάρικο δεν το πήρα ποτέ πίσω, ακόμα κι όταν, μετά από πολύ καιρό από τότε που έπαψα να δουλεύω στην αποθήκη, τον βρήκα να δουλεύει στο ξενοδοχείο που βρίσκεται στην πλατεία Εξαρχείων. Και κακώς δεν πήγα μαζί με το αυτοκίνητο του ενός αφεντικού στο Χαλάνδρι. Αν είχα αξιοποιήσει το ενδιαφέρον του για μένα, θα έλεγε στον αδελφό του (το άλλο αφεντικό) έναν καλό λόγο για μένα, όταν αυτός αποφάσισε να με απολύσει, επειδή διαμαρτυρήθηκα γιατί με κατηγόρησε για κάποιο λάθος που είχε κάνει άλλος. Συγκεκριμένα, επρόκειτο για ένα λάθος στις εκπτώσεις χονδρικής πώλησης σε κάποιο τιμολόγιο. Το αφεντικό μου έβαλε τις φωνές για το λάθος στο τιμολόγιο, που όμως δεν είχα κάνει εγώ. Διαμαρτυρήθηκα και αυτός με άφησε να συνεχίσω την δουλειά μου. Όμως το μεσημέρι, προτού κλείσουμε, με φώναξε στο γραφείο του και μου ζήτησε να μην ξαναδιαμαρτυρηθώ, με τον έντονο τρόπο που αυτός θεωρούσε ότι διαμαρτυρήθηκα, ακόμα κι αν έχω δίκιο κι

αυτός άδικο. Εγώ δεν δεχόμουνα να παραιτηθώ από την υπεράσπιση του δίκιου μου, όταν θα δεχόμουνα άδικα προσβολές. Αυτός, για να με πείσει, μου είπε ότι κουράστηκε πολύ για να φτάσει στην θέση του προϊστάμενου, και συγκεκριμένα ότι από δώδεκα χρονών έσπρωχνε καρότσια με βιβλία, και γι αυτό απαιτούσε να σωπαίνω, ακόμα κι αν είχα δίκιο. Εγώ επέμενα να αρνιέμαι και αυτός μου έβαλε το δίλημμα ή να δεχτώ αυτό που μου ζητούσε ή να απολυθώ. Προτίμησα να απολυθώ, κάνοντας μια ακόμα αποκοτιά, όπως αυτή που παράτησα την δουλειά στο εκκοκκιστήριο για να πηγαίνω στις συζητήσεις, ορμώμενος από την ιδιαίτερα έντονη αίσθηση της αξιοπρέπειας που είχα πάντα στην ζωή μου και μου έχει κοστίσει ακριβά μέχρι τώρα.

Έτσι έμεινα πάλι χωρίς δουλειά και δεν πήρα και αποζημίωση για την απόλυση, γιατί δεν είχα κλείσει ακόμη δυο μήνες στην δουλειά, όπως πρόβλεπε ο νόμος προκειμένου να πάρει κάποιος απολυόμενος αποζημίωση. Άρχισα, λοιπόν, να ψάχνω ξανά για δουλειά και αυτή την φορά βρήκα δουλειά σε ένα λιθογραφείο στο Ρουφ.

Ανειδίκευτος εργάτης σε λιθογραφείο στο Ρουφ

Στο λιθογραφείο στο Ρουφ έπιασα δουλειά σαν ανειδίκευτος εργάτης, με την προοπτική να αναδειχθώ σε βοηθό λιθογράφου, δηλ. του τεχνίτη που χειριζόταν τις μηχανές όφσετ. Το λιθογραφείο αυτό ήταν αρκετά μακριά από το σπίτι και γι’ αυτό χρειαζόταν να σηκώνομαι πολύ πρωί, για να βρίσκομαι εκεί στις 8 ή ώρα, που έπιανα δουλειά. Θυμάμαι ότι είχαμε κάρτες που χτυπούσαμε σε ένα μηχάνημα, και όταν μπαίναμε και όταν φεύγαμε από το λιθογραφείο. Έτσι φαινόντουσαν ποιοι ερχόντουσαν εγκαίρως και ποιοι όχι. Εγώ έπρεπε να παίρνω λεωφορείο από το Χαλάνδρι μέχρι την Κάνιγγος, από κει να περπατάω μέχρι την πλατεία Κουμουνδούρου και από κει να παίρνω άλλο λεωφορείο για το Ρουφ. Και το κακό είναι ότι πάντα το πρωί τα λεωφορεία ήταν, και είναι, φίσκα από κόσμο που πηγαίνει στην δουλειά του, οπότε τις περισσότερες φορές πήγαινα όρθιος. Τουλάχιστον από την Κουμουνδούρου μέχρι το Ρουφ. Και στο Ρουφ έπρεπε πάλι να περπατάω από την στάση μέχρι το εργοστάσιο που δεν ήταν και κοντά. Θυμάμαι ότι διέσχιζα κάτι δρόμους που μυρίζανε πολύ άσχημα, γιατί υπήρχαν εκεί βυρσοδεψεία. Το λιθογραφείο ήταν ένα μεγάλο κτίριο διώροφο, στο ισόγειο του οποίου υπήρχαν μερικές μεγάλες μηχανές όφσετ τετράχρωμες και στον πρώτο όροφο υπήρχε βιβλιοδετείο, όπου δενόντουσαν τα βιβλία, όπως επίσης και το γραφείο του διευθυντή. Στο βιβλιοδετείο δουλεύανε κυρίως γυναίκες, ενώ κάτω μόνο άντρες. Εγώ, όσο έμεινα εκεί, το μόνο που έκανα ήταν να κοιτάζω την μηχανή που τύπωνε, για να την σταματήσω αν γινόταν κανένα μπέρδεμα στην εκτύπωση τέτοιο που να χάλαγε τις σελίδες, να εφοδιάζω τους κυλίνδρους με τα τέσσερα μελάνια (κάθε κύλινδρος και ένα μελάνι) πριν αρχίσει το τύπωμα και να τους πλένω, όταν τελείωνε το τύπωμα. Αν και όλες τις ώρες ήμουνα όρθιος, μου φαινόταν πολύ εύκολη και ξεκούραστη δουλειά, σε σχέση με τα μάρμαρα. Και σχετικά ασφαλής. Λέω σχετικά, γιατί για να πλύνουμε τους κυλίνδρους, έπρεπε να πατάμε το κουμπί για να γυρνάνε κάθε τόσο και μια φορά πάτησα βιαστικά το κουμπί και ο κύλινδρος

πήγε να μου πάρει μέσα το χέρι μαζί με το σφουγγάρι που κρατούσα, και να μου το τραυματίσει σοβαρά. Ευτυχώς που πρόλαβα και το τράβηξα τελευταία στιγμή καθώς γύρναγε μαζί με τον κύλινδρο. Δεν θυμάμαι τι ακριβώς έκανε ο μηχανικός μου, δηλ. ο τεχνίτης λιθογράφος, του οποίου ήμουνα βοηθός. Θυμάμαι μόνο ότι τον λέγανε Μπισκίνη και ότι είχε μόνιμα ένα τσιμπούκι στο στόμα του, τις περισσότερες φορές σβηστό, γιατί δεν μπορούσε να ρουφάει καπνό συνέχεια για να μην του σβήνει. Στις 12 κάθε μέρα κάναμε και διάλειμμα, κανένα μισάωρο, για κολατσιό. Το φαί μας το έφερνε απ’ έξω, από κάποιο μαγαζί, μία από τις κοπέλες που δούλευαν στο βιβλιοδετείο. Αυτή η εργάτρια μου άρεσε, όπως και μια άλλη που κάποιες φορές πήγαινε αυτή για το φαΐ, και με πείραζε όταν οι εργάτες, που, γενικά, δεν φημίζονται για την διακριτικότητα και την ευγένειά τους, τις πειράζανε με υπονοούμενα. Όσους μήνες έμεινα εκεί, δεν τόλμησα να πλησιάσω καμιά από τις δύο κοπέλες. Αντίθετα, ένας άλλος νεαρός, ανειδίκευτος σαν κι εμένα, που δούλευε σε άλλη μηχανή, κατάφερε και τα έφτιαξε με μια άλλη κοπέλα από το βιβλιοδετείο. Πρέπει να ομολογήσω ότι οι εργάτριες που πηγαίνανε για το φαΐ, ακούγανε λιγότερα προσβλητικά λόγια από ότι ένας γέρος, γύρω στα πενήντα, που σκούπιζε και γενικά καθάριζε τον χώρο και έκανε και κάποιες άλλες μικροδουλειές. Αυτόν σχεδόν όλοι τον πειράζανε και ο διευθυντής που επέβλεπε κι εμάς τους εργάτες, όλο του φώναζε. Με τον μόνο που είχε δυο κουβέντες αυτός ο γέρος ήμουνα εγώ. Εμένα οι άλλοι εργάτες, αντίθετα προς το τι κάνανε στον γέρο, με σεβόντουσαν γιατί ήμουνα φοιτητής. Ο γέρος αυτός ήταν πολύ ευγενικός και από ό,τι θυμάμαι, είχε κάνει χρόνια στην Γαλλία. Εκείνη την εποχή έμενε με την μάνα του.

Και σε αυτήν την δουλειά δεν κατάφερα να μείνω πολύ καιρό και αυτό δεν οφειλόταν αυτήν την φορά σε μένα. Απολύθηκα μετά από απεργία του κλάδου. Πριν μιλήσω όμως γι αυτήν την καθοριστική, για την πορεία μου, απεργία, πρέπει να μιλήσω για μιαν άλλη, την πρώτη απεργία που έλαβα μέρος. Θυμάμαι είχαν απολύσει κάποιον μηχανικό αλλά μάλλον δεν μου είπε κανείς την αιτία. Για να ανακληθεί η απόλυση, είχαμε απεργήσει σχεδόν όλοι οι συνάδελφοί του και είχαμε κάνει και κάποια πορεία. Δεν είμαι, όμως, σίγουρος για το αν την πορεία την είχαμε κάνει γι αυτόν ή στα πλαίσια της απεργίας του κλάδου που έγινε μετά κάποιες βδομάδες ή μήνα. Θυμάμαι, όμως, ότι στην απεργία είχαν συμμετάσχει και οι εργάτριες του βιβλιοδετείου και ότι συμμετείχαν κι αυτές στην πορεία. Το θυμάμαι γιατί είχαμε καταλήξει σε κάποιο θέατρο της Αθήνας, για να ακούσουμε τους συνδικαλιστές, και μπροστά μου καθόταν μια από τις κοπέλες που μου άρεσαν. Αυτή, στο θέατρο, ήταν υποχρεωμένη να ακούει την βρομόγλωσσα κάποιου από τους εργάτες που την πείραζε. Από την απεργία αυτή πάντως, ο μηχανικός επαναπροσλήφθηκε.

Συνδικαλιστής στην πρώτη μεγάλη απεργία στην Ελλάδα με αίτημα την πενθήμερη σαραντάωρη εργασία, κάτι που με έσωσε από τους τραμπούκους της Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας

Η απεργία του κλάδου των λιθογράφων που ξεκίνησε την άνοιξη του 1977, ήταν μια από τις πιο μακρόχρονες και επιτυχημένες απεργίες μετά την μεταπολίτευση. Κι αυτό γιατί από την μια τα αιτήματά της ήταν αρκετά ελκυστικά, ώστε να τραβήξουν αρκετούς στην απεργία και αυτοί να είναι αρκετά επίμονοι, και από την άλλη ήταν δύσκολο να αντικατασταθούν οι απεργοί από απεργοσπάστες, εξαιτίας του γεγονότος ότι η λιθογραφία απαιτούσε αρκετή ειδίκευση. Ένας ακόμη λόγος ήταν το ότι η ηγεσία του συνδικάτου, με επικεφαλής κάποιον Βερούχη που στο παρελθόν ήταν τροτσκιστής, ήταν δύσκολο να ελεγχθεί από τα κόμματα που συνηθίζουν να καπελώνουν τις απεργίες, σαν το Κ.Κ.Ε. ή το ΠΑ.ΣΟ.Κ. Τα αιτήματα της απεργίας ήταν ιστορικά, από μια άποψη, γιατί μπορούσαν να υιοθετηθούν και από άλλους κλάδους και μπαίνανε για πρώτη φορά, αν δεν κάνω λάθος, από τους συνδικαλιστές στην Ελλάδα. Οι λιθογράφοι ζητούσαν οι μέρες δουλειάς να περιοριστούν στις πέντε την εβδομάδα, από έξι που ήταν, και οι ώρες εργασίες όλης της βδομάδας να γίνουν 40 από 48 που ήταν. Εγώ κατά την διάρκεια της απεργίας πήγαινα, τουλάχιστον τον πρώτο καιρό, σε όλες τις συνελεύσεις, που γινόντουσαν σε κάποιο θέατρο της Αθήνας, και μια που γνώριζα τον Φελέκη και τον Αμπάβη που ήταν κι οι δύο λιθογράφοι, είχα μπει και στην απεργιακή επιτροπή. Μαζί με άλλους της επιτροπής είχα πάει κάποια πρωινά έξω από εργοστάσια, για να αποθαρρύνω τους ελάχιστους απεργοσπάστες. Θυμάμαι ότι ένα από τα εργοστάσια αυτά ήταν το Δικαίου, στην εθνική οδό, το οποίο ήταν μεγάλο, σύγχρονο και έπαιρνε μεγάλες εργολαβίες. Μεγάλες εργολαβίες έπαιρνε και το εργοστάσιο που δούλευα εγώ, γιατί θυμάμαι ότι τυπώναμε συνέχεια βιβλία του Οργανισμού Εκδόσεως Διδακτικών Βιβλίων που ήταν κρατικός. Το θυμάμαι καλά αυτό το εργοστάσιο του Δικαίου, γιατί το βλέπω πάντα όταν βγαίνω από την Αθήνα παίρνοντας την εθνική οδό με κατεύθυνση την Λαμία. Εδώ και πολλά χρόνια πρέπει να έχει πάψει να λειτουργεί, γιατί το κτίριο που βλέπω φαίνεται εγκαταλειμμένο και έχει τα χάλια του. Επίσης, η ιδιότητα του μέλους της απεργιακής επιτροπής που αποδεικνυόταν από σχετική κονκάρδα που είχα κολλημένη, ή καρφιτσωμένη (δεν θυμάμαι ακριβώς), στο πουκάμισό μου, με έσωσε σε κάποια φάση από τα ΚΝΑΤ, δηλαδή από τους τραμπούκους της Κομμουνιστικής Νεολαίας Ελλάδας, όταν πήγα να μοιράσω κάποια αναρχική προκήρυξη σε μια υπαίθρια εκδήλωση στο προαύλιο της Παντείου, κατά την οποία ο Σαββόπουλος είχε τραγουδήσει τους «Αχαρνείς». Συγκεκριμένα, μόλις είδαν την προκήρυξη οι τραμπούκοι των ΚΝΑΤ με περιτριγυρίσανε με εχθρικές διαθέσεις, για να με αναγκάσουν να φύγω από την Πάντειο, επειδή δεν ήμουνα, κατ' αυτούς, εργάτης. Δεν θυμάμαι γιατί έπρεπε να είμαι εργάτης. Εγώ τους είπα ότι όχι μόνο ήμουνα εργάτης αλλά ήμουνα και στην απεργιακή επιτροπή των λιθογράφων και τους το απέδειξα δείχνοντας τους την κονκάρδα. Δεν ξέρω αν η αλήθεια αρκούσε για να με αφήσουν ήσυχο, γιατί οι τραμπούκοι, κάθε προέλευσης, την αλήθεια την γράφουν εκεί που δεν πιάνει το μελάνι, αλλά έτυχε να περάσει εκείνη την ώρα από το μέρος που ήμασταν ένας συνδικαλιστής της

Πανσπουδαστικής Σ.Κ. (της φοιτητικής παράταξης της Κ.Ν.Ε.) κάποιας ηλικίας, ο οποίος με ήξερε από τότε που δραστηριοποιούμουνα στον φοιτητικό συνδικαλισμό στην Πάντειο, και αυτός εγγυήθηκε για μένα. Έτσι γλύτωσα από τα ΚΝΑΤ.

Η διαδήλωση των αναρχικών την πρωτομαγιά του 1977, μια διαδήλωση που έγινε ιστορική αφίσα, με τον «πρώτο βουβό μασκοφόρο» που τραγούδησε ο Νικόλας Άσιμος και η οποία «υπογράφεται» από τον Καρνινάλιο του Ρετς

Η προκήρυξη που μοίραζα, ήταν μια προκήρυξη που είχαμε βγάλει σε 10.000 αντίτυπα, μετά τα επεισόδια της πρωτομαγιάς του 1977 μεταξύ αναρχικών, εκκετζήδων (οπαδών του Ε.Κ.Κ.Ε.) και αστυνομίας. Εκείνη την πρωτομαγιά έτυχε να βρεθεί στο σπίτι μου ο Σάββας και ρίχτηκε η ιδέα να κατέβουμε στην πρωτομαγιάτικη διαδήλωση. Κατεβήκαμε μαζί και ψάξαμε τους αναρχικούς, δεν θυμάμαι μετά από ποιανού πρόταση. Τους βρήκαμε στην Τοσίτσα να ετοιμάζονται να βγουν στην Πατησίων. Όταν βγήκαν στην Πατησίων, δεν πρέπει να ήταν πάνω από πενήντα άτομα, βγήκαμε κι εμείς μαζί τους. Εγώ έτυχε να βρεθώ στην μπροστινή σειρά, απέναντι από την αστυνομία, όταν ξαφνικά επιτέθηκαν οι μπάτσοι μετά από κάποια πρόκληση από τους διαδηλωτές. Εγώ δεν πήρα χαμπάρι την πρόκληση και, όταν όλοι άρχισαν να τρέχουν για να γλυτώσουν από τους μπάτσους, έτρεξα κι εγώ. Έτρεχα στην Στουρνάρη κατευθυνόμενος προς τα Εξάρχεια, όταν είδα και τον Σάββα να έρχεται. Αυτό που μου έκανε εντύπωση ήταν ότι είδα κάτι σωματώδεις διαδηλωτές που δεν φαινόντουσαν αναρχικοί γιατί είχαν συμβατικό ντύσιμο, να έχουν περικυκλώσει έναν μικρόσωμο νεαρούλη, σαν παιδάκι, και τον χτυπούσαν. Τότε κάποιος τον πήρε στον ώμο του σαν σακί και φώναζε στους άλλους να τον αφήσουν. Έτσι τελικά τον αφήσανε. Μετά από καιρό γνωρίστηκα με αυτό το παιδί και έμαθα ότι ήταν αναρχικός και αυτοί που θέλανε να τον λιντσάρουν ήταν εκκετζήδες. Ο λόγος ήταν ότι είχε πεταχτεί μια βόμβα μολότοφ από τους αναρχικούς στους εκκετζήδες, οι οποίοι ήταν κι αυτοί παραταγμένοι στην Πατησίων, πίσω από το μπλοκ των αναρχικών. Από τα επεισόδια μεταξύ αναρχικών, αστυνομίας και εκκετζήδων, πιάστηκαν καμιά δεκαριά εκκετζήδες και νομίζω τέσσερις αναρχικοί που οδηγήθηκαν στο δικαστήριο τις επόμενες μέρες.

Το μπλοκ των αναρχικών λίγο πριν τα επεισόδια της πρωτομαγιάς του 1977. Δεξιά, με το σακάκι ριγμένο στους ώμους, εγώ. Αριστερά, ο μικρός με τα μακριά μαλλιά κάτω από την σημαία, ο σύντροφος που χτυπούσαν οι εκκετζήδες.

Εγώ λίγες μέρες μετά την πρωτομαγιά περπάταγα στην πλατεία Εξαρχείων, όταν είδα το γνωστό μου ζεύγος αναρχικών, δηλ. τον Γιώργο και την Σοφία. Αφού χαιρετηθήκαμε η Σοφία μου είπε ότι θα έβγαινε μια προκήρυξη με θέμα την διαδήλωση της πρωτομαγιάς και τα επεισόδια που γίνανε, και αν ήθελα να συμμετάσχω. Της είπα ότι θα συμμετείχα πολύ ευχαρίστως και μου είπε να τους ακολουθήσω. Καταλήξαμε στον πάνω όροφο ενός παλιού κτιρίου στην Ιπποκράτους, όπου βρήκαμε μαζεμένα πάνω από δέκα άτομα. Ανάμεσά τους ήταν και ο Νίκος ο Μπαλής, που εγώ ήξερα σαν εκδότη του περιοδικού «Όταν» αλλά τον έβλεπα για πρώτη φορά. Επίσης και ο Μιχάλης ο Πρωτοψάλτης, ο οποίος εκείνη την εποχή έβγαλε το πρώτο τεύχος του περιοδικού «Ο κόκορας που λαλεί στο σκοτάδι μέχρι να ξημερώσει» και τον οποίο εγώ είχα δει μόνο στο δικαστήριο, όταν δικαζόταν κι αυτός για το πανό «Κάτω το κράτος». Μετά από μια ασυνήθιστα, για μένα, δημοκρατική συζήτηση, ετοιμάστηκε το κείμενο μιας προκήρυξης με τον τίτλο «Εμείς είμαστε οι προκλητικοί, οι ρομαντικοί και οι οργισμένοι». Αυτή η προκήρυξη κάτω από τον τίτλο έχει ένα απόσπασμα από κάποια έκκληση του Αυγούστου Σπάιζ, ενός από τους τέσσερις αναρχικούς που κρεμάστηκαν στο Σικάγο το 1886, προς την «τάξη των μισθωτών» να «προβάλλει ενάντια σ' όλους τους εκμεταλλευτές της το μοναδικό επιχείρημα που μπορεί να είναι αποτελεσματικό:

τη Β Ι Α!». Η ιδέα του τίτλου ήταν του Πρωτοψάλτη, η ιδέα του αποσπάσματος δική μου. Είχα πρόσφατα διαβάσει το βιβλίο «Οι αναρχικοί» του Τζέιμς Τζολ και θυμόμουν ότι περιείχε κάτι σχετικό. Έτσι πρότεινα στους άλλους να το κοιτάξουμε στο βιβλίο, αν το είχανε. Το είχανε κι έτσι μπήκε. Σε γενικές γραμμές η προκήρυξη αυτή ήταν υπέρ της βίας που ασκήθηκε στην διαδήλωση της πρωτομαγιάς από τους αναρχικούς. Αυτή μοίραζα στην Πάντειο, γι' αυτό θορυβήθηκαν οι Κνίτες.

Εκείνες τις μέρες εγώ δεν δούλευα λόγω της απεργίας των λιθογράφων κι έτσι είχα την άνεση να βρίσκομαι κάθε μέρα στην Αθήνα και να ανακατεύομαι με τους αναρχικούς. Τους έβρισκα πάντα στα δικαστήρια που τότε ήταν στο κτίριο του «Αρσάκειου», όπου τώρα στεγάζεται το Συμβούλιο της Επικράτειας, ή απέναντι στο παραδοσιακό κτίριο της οδού Σανταρόζα, όπου επίσης υπήρχαν δικαστικές αίθουσες. Δεν θυμάμαι που ακριβώς γινόταν η δίκη για τα επεισόδια της πρωτομαγιάς, όμως πήγαινα και έβρισκα πολύ κόσμο μέσα στο δικαστήριο, δηλ. και πολλούς όρθιους, όπως στα λεωφορεία σε ώρα αιχμής. Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση εκείνη την εποχή ήταν ότι σε κάποια διπλανή αίθουσα, μια μέρα, είχα δει κάποιον να συζητάει με αναρχικούς και να τους λέει ότι, προκειμένου να παρακολουθήσει την δίκη, κινδύνευε να πιαστεί, γιατί υπήρχε ένταλμα σύλληψης εναντίον του για άλλη υπόθεση. Λίγο αργότερα έμαθα ότι τον λέγανε Παναγιώτη Λιβερέτο. Επίσης, σε κάποια επεισόδια που γίνανε έξω από τα δικαστήρια όταν δεν ήμουνα, οι φωτορεπόρτερ είχαν φωτογραφήσει κάποιον μακρυμάλλη αναρχικό με ένα τούβλο στο κάθε χέρι, έτοιμο να τα πετάξει. Αυτόν τον γνώρισα αργότερα με το παρατσούκλι «Τούβλας». Του το είχανε βγάλει λόγω της φωτογραφίας. Τώρα, όσον αφορά τις αποφάσεις του δικαστηρίου, νομίζω ότι και οι τέσσερις αναρχικοί απαλλάχτηκαν ενώ καταδικάστηκαν εκκετζήδες, ο ένας τουλάχιστον σε δύο, ή πάνω από δύο, χρόνια φυλακή.

Οι προσπάθειες των ονειροπόλων που φανταζόντουσαν ότι πάνω από την Αθήνα του 1977 πλανιόταν το φάντασμα της αναρχίας: Η ομάδα συζητήσεων της Βαλτετσίου 23 και η «Ομάδα για την παιδεία»

Εγώ, από την πρωτομαγιά κι έπειτα, ή καλύτερα από την ημέρα που βγάλαμε την προκήρυξη κι έπειτα, είχα γνωριστεί αρκετά με τους αναρχικούς και μπορούσα έτσι να οργανωθώ στον χώρο, κάτι που είχα επιδιώξει και όταν πήγα στη «Σπυριδούλα». Και μια που από τις υπάρχουσες τάσεις στον χώρο, αυτή που με εξέφραζε περισσότερο ήταν του Μπαλή, όταν μου δόθηκε η ευκαιρία στα Εξάρχεια να τον πλησιάσω, χωρίς εξηγήσεις μια που με είχε γνωρίσει από την προκήρυξη, με όλο τον νεανικό μου ενθουσιασμό του είχα προτείνει να φτιάξουμε ομάδα και να βγάλουμε περιοδικό με απόψεις σαν κι αυτές που έβρισκε κανείς στο «Όταν», το περιοδικό που είχε βγάλει αυτός. Μετά από κάποιες συζητήσεις και με άλλους, εισακούστηκε η ιδέα μου και αποφασίστηκε να πιαστεί ένας χώρος στα Εξάρχεια και να συζητάμε. Πράγματι, πιάστηκε αυτός ο χώρος στην οδό Βαλτετσίου, νούμερο 23 νομίζω. Ήταν ένα μισοερειπωμένο κτίριο που στο βάθος του είχε μερικά δωμάτια, τα οποία

μπορούσαμε να αξιοποιήσουμε. Ο πάνω όροφος ήταν γκρεμισμένος, χωρίς ταβάνι μόνο τοίχοι και πολλά σκουπίδια. Γενικά όλο το κτίριο ήταν γεμάτο σκουπίδια, από τα οποία καθαρίσαμε αυτά του διαδρόμου που οδηγούσε στο βάθος καθώς και των δωματίων που θα χρησιμοποιούσαμε. Τα παράθυρα των δωματίων τα βάψαμε, σαν αναρχικοί που ήμασταν, μαύρα.

Ο χώρος που πιάστηκε στην οδό Βαλτετσίου για τις συζητήσεις μας. Εγώ απέναντι από την είσοδο του δωματίου, όπου γίνονταν οι συζητήσεις. Πόρτα και παράθυρα βαμμένα από μας μαύρα.

Στις συζητήσεις που άρχισαν να γίνονται σε αυτόν τον χώρο, γνώρισα και τον μικρόσωμο νεαρό που είχε γλυτώσει από λιντσάρισμα την πρωτομαγιά. Τον λέγανε Γιώργο και είχε πολύ αθώα εμφάνιση. Ίσως γι' αυτό του δώσανε αργότερα το παρατσούκλι «Αγνός». Με αυτόν έγινα πολύ φίλος, όπως θα δούμε παρακάτω. Επίσης, στις συζητήσεις ερχόταν και το γνωστό μου ζευγάρι, ο Γιώργος και η Σοφία.

Από αυτούς, την ίδια εποχή, έμαθα ότι υπήρχε και κάποια άλλη ομάδα που έκανε συζητήσεις και μαζευόντουσαν σε ένα διαμέρισμα στην οδό Φυλής. Η συζητήσεις γινόντουσαν προκειμένου να βγει μια μπροσούρα με τις θέσεις των αναρχικών για την παιδεία και γι' αυτό την ομάδα αυτή την λέγαμε «ομάδα για την παιδεία». Και αφού το ζευγάρι μου πρότεινε να πάω, πήγα. Αυτή η ομάδα συζητήσεων αποτελούνταν από μικρότερα σε ηλικία άτομα από ότι η ομάδα συζητήσεων στα Εξάρχεια. Όλοι ήταν κάτω από 22 χρονών και υπήρχαν και περισσότερα κορίτσια. Το διαμέρισμα, όπου συζητούσαμε, ήταν στο ισόγειο της πολυκατοικίας και το νοίκιαζε ένας κατάξανθος νεαρός πολύ χαμηλών τόνων. Τουλάχιστον σε σχέση με εμένα που ήμουνα από αυτούς που μιλούσανε πιο πολύ. Το κακό είναι ότι ανάμεσα στα άτομα που αποτελούσαν την ομάδα, ένας τύπος με φουντωτά μαύρα μαλλιά, νευρώδης αλλά αδύνατος σε βαθμό που του είχαν δώσει το παρατσούκλι «Κόκκαλος», είχε πατέρα ναύαρχο, με τον οποίο τσακωνόταν. Ο ναύαρχος έμαθε που πήγαινε ο γιος του και εύρισκε αναρχικούς και κάποια μέρα που πήγα στο διαμέρισμα για την συζήτηση, βρήκα

κάποια από τα παιδιά στον δρόμο και μπροστά από την είσοδο της πολυκατοικίας ένα μικρό αυτοκίνητο με δύο μεγάλους μέσα. Ήταν, όπως έμαθα, ο ναύαρχος μαζί με κάποιον φίλο ή συγγενή του και περίμεναν να έρθει η αστυνομία που είχε καλέσει. Μέχρι να έρθει η αστυνομία, τα είχε βάλει με τον ξανθό που τον αποκαλούσε Τούρκο, γιατί, όπως έμαθα, ήταν από την Τουρκία, και ο ναύαρχος, σαν στενόμυαλος εθνικιστής, τον θεωρούσε γι αυτό υπεύθυνο αποπλάνησης του γιου του. Κάποτε ήρθε η αστυνομία και πήρανε τον ξανθό που, όπως έμαθα, δυσκολευόντουσαν να πιστέψουν ότι ήταν Τούρκος, τόσο ξανθός που ήτανε. Δεν άργησαν να το αφήσουν, γιατί ο Κόκκαλος ήταν πάνω από 18 χρονών και ο ξανθός καναδυό χρόνια μεγαλύτερος. Ήταν γελοία η κατηγορία ότι ο περίπου συνομήλικος ξανθός αποπλάνησε τον Κόκκαλο και τον έκανε αναρχικό. Για τέτοιου είδους αποπλάνηση μιλάμε!

Κατά τα άλλα, οι συζητήσεις στη Βαλτετσίου συνεχιζόντουσαν κανονικά. Ένας από τους ομιλητές, που ήταν κι από την αρχική ομάδα που αποφάσισε να ξεκινήσουμε τις συζητήσεις, ήταν ο «Καβάντζας», ο οποίος ήταν και από τους πιο ομιλητικούς. Εμένα με ξεπέρναγε κατά πολύ. Ο Καβάντζας, επειδή ήξερε από οικοδομικές εργασίες, έκανε αρκετή δουλειά για να κάνει τον χώρο κατοικήσιμο. Σε κάποια φάση, μάλιστα, είχε ξενοικιάσει το σπίτι που έμενε, και τα λίγα πράγματα που είχε, όπως ένα στρώμα, τα είχε φέρει στον χώρο των συζητήσεων. Εγώ, έχοντας πάντα ανάγκη από λεφτά, του είχα ζητήσει, αν έβρισκε κάποια οικοδομική δουλειά, να φώναζε κι εμένα. Και πράγματι, βρήκε κάποια δουλειά στο Χαλάνδρι. Το βράδυ της προηγούμενης μέρας από την ημέρα που θα πηγαίναμε για δουλειά, κοιμήθηκε στο σπίτι μου στο Χαλάνδρι, γιατί λείπανε οι γονείς μου και μάλλον και ο αδελφός μου. Την άλλη μέρα την δουλειά, που ήταν να μεταφέρουμε με το φτυάρι κάτι χώματα, την έκανε την περισσότερη αυτός. Ήταν πιο ψηλός από μένα και πιο γεροδεμένος και αυτό φαινότανε. Γι αυτό σε κάποια διαδήλωση που οι αναρχικοί βρέθηκαν μπροστά σε αλυσίδα των ΚΝΑΤ, που μας εμπόδιζε να συνεχίσουμε, ο Κωνσταντινίδης, θυμάμαι, είχε βάλει μπροστά τον Καβάντζα και φώναζε με την ντουντούκα: «Καβάντζα προχωράμε». Αλλά, όπως και περίμενα, ο καλύτερος ομιλητής στις συζητήσεις ήταν ο Νίκος ο Μπαλής. Είχε πολλές γνώσεις και διάβαζε και πολύ. Ήξερε πολύ καλά Εγγλέζικα και για αυτό, μαζί με μια άλλη συντρόφισσα, την Ιουλία Ραλλίδη, είχε κάνει μεταφράσεις για γνωστό εκδοτικό οίκο. Μάλιστα, αυτός ο εκδοτικός οίκος τον είχε κάνει υπεύθυνο μιας σειράς βιβλίων που είχαν σχέση με την ψυχιατρική και την εκπαίδευση. Ο Μπαλής, τότε, έπρεπε να ήταν γύρω στα 28. Είχα ακούσει ότι είχε την ηλικία του Κωνσταντινίδη. Τώρα για αυτήν την Ιουλία, είχα δει μια μέρα στην πλατεία Εξαρχείων τον Μπαλή να κυνηγάει έναν Νταλιάνη, που ήταν δικηγόρος και στο γραφείο του είχαν πιαστεί τα οχτώ άτομα για το πανό «Κάτω το κράτος». Ο Νταλιάνης είχε βγάλει και δικά του βιβλία για την αναρχία και τα άτομα που είχανε πιαστεί, συμμετείχαν σε μια επιτροπή, στην οποία ο Νταλιάνης έπαιζε κεντρικό ρόλο: Την «Επιτροπή ενάντια στην επιστημονική καταπίεση». Μετά τις συλλήψεις των οχτώ και τις διαμαρτυρίες των γονέων τους προς τον Νταλιάνη που ακολούθησαν, η επιτροπή διαλύθηκε. Τον Νταλιάνη, τον είχα δει σε μια πολιτική δίκη, να είναι τόσο καυστικός προς τους δικαστές που, μολονότι δικηγόρος, τον είχαν αποβάλει από την αίθουσα. Μετά το επεισόδιο της πλατείας δεν τον ξαναείδα. Έμαθα ότι αργότερα «τον πήρε από κάτω», όπως λένε, και κατέληξε σε ένα άσυλο, όπου πέρασε την υπόλοιπη ζωή του.

Από τους άλλους ομιλητές στις συζητήσεις ο πιο στενός φίλος του Μπαλή ήταν ο Μπάμπης. Δυνατός διανοούμενος και αυτός, μιλούσε πολύ ωραία. Πρέπει κι αυτός να είχε σε μεγάλη εκτίμηση τον Γκι Ντεμπόρ, γιατί σε μια προκήρυξη που είχε συντάξει αργότερα για την επέτειο του Πολυτεχνείου, χρησιμοποιούσε έναν τρόπο γραφής που θύμιζε την «Κοινωνία του θεάματος». Στις συζητήσεις ερχόταν και ο Γιώργος, ο Αγνός, που ανέφερα παραπάνω. Δεν τον θυμάμαι να μιλάει, τον θυμάμαι όμως στην δουλειά που είχαμε κάνει για να φτιάξουμε τον χώρο. Με αυτόν έκανα αρκετή παρέα και βλεπόμασταν κάθε μέρα, όταν κατέβαινα στην Αθήνα. Η απεργία συνεχιζόταν, οπότε εγώ κατέβαινα κάθε μέρα στην Αθήνα. Όταν έμαθα ότι τελείωσε με ικανοποίηση των αιτημάτων των απεργών, δηλ. με καθιέρωση για τους λιθογράφους πενθήμερης βδομάδας εργασίας 40 ωρών, πήγα στο εργοστάσιο που δούλευα και έμαθα ότι με είχανε απολύσει, όπως και τους άλλους ανειδίκευτους. Είχανε κρατήσει τους μηχανικούς, γιατί τους είχανε ανάγκη. Έτσι ξαναβρέθηκα χωρίς δουλειά. Ευτυχώς που είχα βάλει κάτι λεφτά στην άκρη για την πραγματοποίηση ενός ονείρου μου: Να φύγω από αυτήν την χώρα και να πάω στην Αγγλία. Κι αν μπορούσα να έμενα εκεί.

Εγώ με τον Γιώργο τον Αγνό, στο παράθυρο του δωματίου που γινόντουσαν οι συζητήσεις, στην Βαλτετσίου 23.

Οι «τροβαδούροι» του κινήματος των ονειροπόλων: Νικόλας Άσιμος και Χρήστος Ζυγομαλάς

Το καλοκαίρι του 1977 ήταν που γνωρίστηκα και με τους δύο μουσικούς του χώρου μας, τον Νικόλα Άσιμο και τον Χρήστο Ζυγομαλά. Ο Άσιμος είχε έναν πάγκο με βιβλία που τα πουλούσε μπροστά από την κεντρική είσοδο του Πολυτεχνείου. Μερικές φορές μπορεί να είχε μαζί του και την κιθάρα και να έπαιζε για τους φίλους του κανένα τραγούδι. Εγώ έβλεπα στον Άσιμο έναν καλλιτέχνη που θα μπορούσε να συμβάλει με τα τραγούδια του στην διάδοση των αναρχικών ιδεών. Γι αυτό, όταν σε κάποια φάση μου είπε ότι έπρεπε να βρούμε

έναν κλειστό θερινό κινηματογράφο για να νοικιάσουμε, εξαπολύθηκα σε μερικές βορειοδυτικές συνοικίες της Αθήνας για να του βρω κινηματογράφο. Δυστυχώς, δεν του βρήκα τίποτα, όμως αυτός εκτίμησε την προθυμία μου. Μέχρι να τον γνωρίσω εγώ, είχε βγάλει μόνο έναν μικρό δίσκο 45 στροφών, τον «Μηχανισμό», όπου απολογείται γιατί κατέφυγε σε εταιρία για να του γυρίσει δίσκο. Μετά την γνωριμία μας όμως έβγαλε μια κασέτα, την «Παράνομη κασέτα Νο 000001», όπου είχε τραγούδια που θα μπορούσε κανείς να χαρακτηρίσει από πολιτικά έως αναρχικά. Και αυτήν την κασέτα την πουλούσε μαζί με τα βιβλία μπροστά από το Πολυτεχνείο. Μερικές φορές, αντί γι αυτόν, τα βιβλία τα πουλούσε η σύντροφός του η Λίλιαν, με την οποία μίλησα μόνο μια φορά. Ήταν φεμινίστρια και σε κάποια φάση την είχα δει να μοιράζει μπροστά από το Πολυτεχνείο φεμινιστικές προκηρύξεις. Γι αυτό είχαμε πιάσει μια συζήτηση για τον φεμινισμό κι εγώ, θυμάμαι, είχα διαφωνήσει μαζί της για την χρήση της λέξης «γαμήσι» για την περιγραφή της ερωτικής επαφής. Εγώ θεωρούσα ότι αυτή η λέξη ήταν χυδαία και δεν έπρεπε να χρησιμοποιείται, ενώ η Λίλιαν θεωρούσε ότι δεν ήταν χυδαία, εφόσον περιέγραφε μια φυσική πράξη συνηθισμένη και ιδιαίτερα ευχάριστη. Δεν θυμάμαι πότε ακριβώς αλλά σε κάποια φάση, εκείνο το καλοκαίρι, ο Άσιμος πληροφορήθηκε ότι θα ρίξουν τα κάγκελα του Πολυτεχνείου, για να μπορεί η αστυνομία να μπαίνει μέσα ότι ώρα θέλει. Αποφάσισε να πει σε εμένα και σε άλλους να βγάλουμε μια προκήρυξη καταγγελίας. Μαζευτήκαμε σε μια σοφίτα που διατηρούσε σαν αποθήκη για τα βιβλία του, στην Σολωμού νομίζω. Από την συζήτηση προέκυψε ό,τι ήθελε να γραφτεί αυτός. Διαχώρισα την θέση μου και όταν έβγαλε την προκήρυξη δεν την μοίρασα. Η υπογραφή της ήταν «ΑΤΟΜΑ ΠΟΥ ΑΡΝΟΥΝΤΑΙ ΝΑ ΥΠΟΤΑΧΘΟΥΝ».

Ο Άσιμος, όπως και ο Ζυγομαλάς, πίστευε τότε ότι μπορούσε να ανεβάσει με τα τραγούδια του το επίπεδο του κοινού και να διαδώσει τις ιδέες μας, γι' αυτό αποφάσισαν και οι δύο να παίζουν συστηματικά σε χώρους από όπου δεν θα τους έδιωχνε η αστυνομία. Εκείνη την εποχή τέτοιοι χώροι ήταν η πλατεία Εξαρχείων, τα Προπύλαια του πανεπιστήμιου της Αθήνας και το γρασίδι μπροστά από το Εθνικό Αρχαιολογικό Μουσείο. Τον Ζυγομαλά τον είχα τύχει να παίζει στο γρασίδι της πλατείας, από την μεριά του παραδοσιακού καφενείου που είναι στην γωνία με Τσαμαδού. Τότε αυτό το καφενείο ήταν γνωστό σαν καφενείο του Ρούσου, από το όνομα του σερβιτόρου που τον λέγανε Ρούσο. Εκεί μαζευόμασταν όλοι οι αναρχικοί της πλατείας, όσοι είχαμε λεφτά για κανένα αναψυκτικό ή καμιά μπύρα. Ο Ζυγομαλάς έπαιζε τα εξαιρετικά τραγούδια του με την κιθάρα του και ταυτόχρονα με μια φυσαρμόνικα που είχε προσαρμόσει μπροστά στο στόμα του, όπως έκανε ο Μπομπ Ντύλαν στα πρώτα του βήματα. Ο Άσιμος ξεκίνησε από το γρασίδι μπροστά στο Μουσείο. Εκείνη την εποχή τα σκαλοπάτια του Μουσείου και το γρασίδι μπροστά του ήταν τόπος όπου σύχναζαν αναρχικοί και γι αυτό είχε αρκετό κόσμο για να ακούσει τον Άσιμο. Τα αντιπολεμικά του τραγούδια ήταν εξαιρετικά επίκαιρα σε μια εποχή σαν εκείνη που οι αναρχικοί, για να μην πάνε στρατιώτες, προσπαθούσαν να πάρουν τρελόχαρτο και περνούσαν πάρα πολλά μέχρι να πάρουν την πρώτη αναβολή. Ο ίδιος ο Άσιμος, κάποιους μήνες αργότερα, πέρασε κι αυτός πολλά μέχρι να πάρει την πρώτη του αναβολή, όπως περιγράφει στο βιβλίο του «Αναζητώντας τους Κροκανθρώπους». Στο γρασίδι μπροστά στο Μουσείο είδα και την κόρη του για πρώτη φορά,

όταν ήταν δυο χρονών περίπου. Την ξαναείδα άλλη μια φορά, στο γραφείο της δικηγόρου Κατερίνας Ιατροπούλου, όταν ήταν 28 χρονών. Ο Άσιμος, στο γρασίδι, είχε παίξει αρκετή ώρα μόνος του με την κιθάρα του. Το «ρεσιτάλ» αυτό το είχα γράψει σε κασέτα μαγνητοφώνου αλλά χάθηκε, όταν αργότερα ανακατεύτηκε στην ζωή μου η αστυνομία.

Η πρώτη απεργία πείνας αναρχικού στην Ελλάδα μετά τον Β΄ Παγκόσμιο Πόλεμο: Η απεργία πείνας του στασιαστή ναυτικού Παναγιώτη Λιβερέτου – Η εκδρομή που άλλαξε μια παρθένα ζωή: Η εκδρομή στο Αλεποχώρι

Κάποιο απόγευμα που βρισκόμουνα στην πλατεία Εξαρχείων με παιδιά από την «Ομάδα για την παιδεία», μάθαμε ότι ο Παναγιώτης Λιβερέτος έκανε απεργία πείνας στην φυλακή, όπου βρισκόταν μετά από μήνυση ενός δικηγόρου των εφοπλιστών που είχαν το καράβι «Aeolian Wind». Ο δικηγόρος αυτός τον είχε κατηγορήσει τον Λιβερέτο ότι τον είχε χτυπήσει, σε μια από τις δίκες των εφοπλιστών κατά του πληρώματος του πλοίου «Aeolian Wind». Το πλήρωμα δικαζόταν για στάση στο πλοίο, όταν αυτό βρισκόταν στα ανοιχτά της Βραζιλίας. Ο Παναγιώτης είχε πρωταγωνιστήσει σε αυτή την στάση και με πρότασή του οι στασιαστές είχαν ονομάσει του καράβι «Ούλρικε Μάινχοφ», πριν η στάση κατασταλεί από την βραζιλιάνικη αστυνομία. Τέσσερα άτομα, μεταξύ των οποίων μια Βάνα και η Σοφία, η φίλη του Γιώργου, πήραμε τότε την απόφαση να κάνουμε κάτι για τον απεργό. Πράγματι, βγάλαμε μια προκήρυξη και, με ντουντούκα που είχαμε δανειστεί από την Διεθνή Βιβλιοθήκη, την διαβάζαμε έξω από την κεντρική είσοδο του Πολυτεχνείου. Και βέβαια την μοιράζαμε κιόλας. Μέχρι που μια μέρα εμφανίστηκε ο Καβάντζας με κάτι άλλους και μας είπε ότι αυτοί θα κάνανε κάτι πιο οργανωμένο και πιο μαζικό από μας για τον Λιβερέτο. Δεν έκαναν και πολλά πράγματα. Έβγαλαν μια άλλη προκήρυξη παρόμοια με την δική μας, σε περισσότερα αντίτυπα, και την μοιράζανε μπροστά από το Πολυτεχνείο. Μετά από κάποιες μέρες αποφυλακίστηκε ο Λιβερέτος και τον συνάντησα τελευταία φορά στο γραφείο της δικηγόρου Κατερίνας Ιατροπούλου.

Οι συζητήσεις της «Ομάδας για την παιδεία» συνεχιζόντουσαν κανονικά. Όμως τα άτομα που μαζευόντουσαν δεν ήθελαν να περιοριστούν μόνο σε πολιτική δουλειά αλλά ήθελαν και να συσφίξουν τις συντροφικές σχέσεις μεταξύ τους. Προς τον σκοπό αυτό αποφασίστηκε, όσοι συμμετείχαμε στις συζητήσεις, να πάμε μαζί μια εκδρομή. Σαν προορισμός επιλέχτηκε το Αλεποχώρι. Έτσι, κάποια ωραία ημέρα, είχαμε δώσει ραντεβού στο Θησείο, από όπου θα παίρναμε το λεωφορείο για τα Μέγαρα και θα κατεβαίναμε στην στροφή για Αλεποχώρι. Πράγματι, πήραμε το λεωφορείο και κατεβήκαμε στην στροφή, από όπου αρχίσαμε κατά ζευγάρια ή ομάδες των τριών ατόμων, ή έστω ένας ένας, να κάνουμε οτοστόπ στα οχήματα που έστριβαν για Αλεποχώρι. Εκείνα τα χρόνια το οτοστόπ ήταν συνηθισμένος τρόπος ταξιδιού για όσους δεν είχανε λεφτά. Εγώ, όπως θα περίμενε κανείς που ξέρει ότι συνηθίζω, από ευγένεια, να δίνω πάντα την προτεραιότητα στους άλλους, έμεινα τελευταίος μαζί με μια κοντή και αδύνατη κοπελίτσα, την Λήδα. Πολύ ώρα προσπαθούσαμε να μας πάρει κανείς

αλλά δεν μας έπαιρνε. Και δεν θέλαμε να χωριστούμε και να ταξιδέψει η κοπέλα μόνη της. Τελικά, μετά από πολύ ώρα, μας πήρε ένα βαν, μέσα στο οποίο βρήκαμε κι άλλους που είχανε κάνει οτοστόπ. Με αυτό φτάσαμε στο Αλεποχώρι και μαζί με τους άλλους, που μας περίμεναν τόση ώρα, καταλήξαμε το βράδυ σε μια παραλία που δεν ήταν κανένας και είχε ελάχιστο φως. Εκεί ανάψαμε φωτιά και όποιος ήθελε έκανε μπάνιο με μαγιό ή χωρίς μαγιό. Είχαμε φέρει και κάποια φαγητά μαζί μας και τα φάγαμε. Αυτό που δεν είχαμε προβλέψει ήταν το νερό. Γι αυτό, αργά το βράδυ, σκεφτήκαμε να πάει κανείς στην πόλη για νερό και πήγα εγώ και μια κοπέλα, η Βάνα που ανέφερα και πιο πάνω. Στη διαδρομή λέγαμε πολλά και γελάγαμε, και το αναφέρω αυτό γιατί μου άρεσε πολύ που περπατούσα με μια κοπέλα, νύχτα, σε μια απόμερη παραλία της Αττικής. Δεν μου είχε ξανασυμβεί. Κοιμηθήκαμε κοντά στην φωτιά, στην άμμο.

Την άλλη μέρα ξύπνησα με ένα σωρό άγνωστο κόσμο γύρω μου, που είχε στρώσει τα πράγματά του για να κάνει μπάνιο. Ξανάκανα κι εγώ μπάνιο και μετά είχα καθίσει κοντά στο γνωστό μου ζευγάρι, τον Γιώργο και την Σοφία, και μιλούσαμε. Το μεσημέρι πήγαμε και καθίσαμε σε ένα καφενείο και βγάλαμε και φωτογραφίες. Μαζί μας είχε έρθει κι είχε καθίσει ένας λαϊκός Έλληνας που προσπαθούσε να πιάσει συζήτηση με τις κοπέλες μας. Το απόγευμα αποφασίσαμε να γυρίσουμε πάλι με οτοστόπ κι εγώ μαζί με την Βάνα και ένα άλλο παιδί γυρίσαμε στην Αθήνα στην καρότσα ενός αγροτικού ημιφορτηγού. Είχα πολύ κέφι και στην διάρκεια της διαδρομής έλεγα αστεία και γελάγαμε. Ίσως δεν ξαναγέλασα τόσο πολλή ώρα σε όλη μου την ζωή. Μετά από τόσα χρόνια, μπορώ να υποθέσω ότι ο λόγος που είχα τόση όρεξη, ήταν η νευρικότητα που μου δημιουργούσε το γεγονός ότι δεν είχα ξαναταξιδέψει ποτέ σε τόσο άβολες συνθήκες, και μάλιστα με τόσο καλή παρέα, που γελούσε στα κοροϊδευτικά σχόλια μου για τις συνθήκες του ταξιδιού και για τα όσα, ασυνήθιστα, είχαμε περάσει στο Αλεποχώρι. Όταν αργά το απόγευμα, προτού νυχτώσει (ήταν 26 Ιουλίου και νύχτωνε αργά), έφτασα στο σπίτι, έβαλα στο κασετόφωνο του αδελφού μου και άκουγα μια κασέτα του Μπομπ Ντύλαν που μου είχε δώσει για να ακούσω η Σοφία. Καθώς άκουγα, για πρώτη φορά στην ζωή μου, το Blowing in the wind, με πήρε τηλέφωνο η Σοφία, μου είπε ότι είχε γυρίσει στην Αθήνα με την μηχανή του λαϊκού τύπου που της κόλλαγε σε όλο τον δρόμο, και μου ζήτησε να κλείσουμε ραντεβού. Κλείσαμε το ραντεβού για την άλλη μέρα μπροστά από το Πολυτεχνείο. Γυρίζοντας στο δωμάτιό μου από το δωμάτιο που ήταν το τηλέφωνο, γεμάτος χαρά για το ραντεβού, άκουγα στο Blowing in the wind, τον στίχο «Πόσους δρόμους πρέπει να περπατήσει κάποιος άντρας μέχρι να τον πούνε άντρα» και αισθανόμουν ότι, επιτέλους, κάτι άλλαζε στην μίζερη ζωή μου. Δεν είχα άδικο. Από το Αλεποχώρι κι έπειτα οι επαφές μου με την Σοφία πυκνώσανε, μέχρι που ήρθε κάποια στιγμή που χώρισε με τον φίλο της τον Γιώργο και τα έφτιαξε με εμένα, όπως θα δούμε παρακάτω.

«Τρία φεγγάρια στην πλατεία»

Εγώ εκείνο το καλοκαίρι κατέβαινα από το Χαλάνδρι κάθε μέρα στην Αθήνα, στην πλατεία Εξαρχείων, και πέρναγα και από τα σκαλάκια του Μουσείου. Έβρισκα αρκετούς γνωστούς,

ώστε να κάνω ατελείωτες συζητήσεις. Κάθε βράδυ έτρωγα σουβλάκι από το σουβλατζίδικο που ήταν στο κάτω μέρος της πλατείας ή από ένα άλλο που ήταν στην αρχή της Στουρνάρη. Αυτό το είχε κάποιος πολύ ευγενικός με επαρχιώτικη (βλάχικη, όπως λέγαμε τότε) προφορά. Όποτε παράγγελνα σουβλάκι με ρωτούσε: «Με πατατούλες»; Με πατάτες και διπλή πίτα το σουβλάκι έκανε 12 δραχμές που δεν ήταν πολλά, αν σκεφτεί κανείς ότι τότε το κατώτερο μεροκάματο ήταν 230 δραχμές. Οπότε, έπαιρνα πάντα σουβλάκι με «πατατούλες». Καθόμουνα μέχρι αργά στην πλατεία και μερικές φορές έβγαζα όλη την νύχτα εκεί, μια που δεν είχε λεωφορείο για Χαλάνδρι. Δεν είχαν βάλει ακόμα νυχτερινά λεωφορεία. Θυμάμαι μια φορά είχα κοιμηθεί πάνω στην καρέκλα του καφενείου του Ρούσου. Μια άλλη φορά είχα κοιμηθεί στο υπόγειο του σπιτιού που νοικιάζαμε για τις συζητήσεις, έχοντας εγώ τα κλειδιά. Και άλλες φορές κοιμόμουνα στο σπίτι που είχε νοικιάσει ο Σάββας με τον αδελφό του τον μικρό και την αδελφή του στην Νικηφόρου Ουρανού. Σε αυτό το σπίτι, βρέθηκα μια νύχτα μαζί με την Σοφία που είχε ξεμείνει κι αυτή στην πλατεία και δεν αισθανόταν καλά. Μπορώ να πω ότι μάλλον από τότε άρχισε το ειδύλλιο μεταξύ μας.

Εκείνη την εποχή σίγουρα την είχα ερωτευτεί, γιατί θυμάμαι ότι σε κάποια φάση, μαζί με τον Γιώργο τον Αγνό που έκανα πολύ παρέα, είχαμε πάρει το λεωφορείο για να πάμε σε κάποια παραλία, ίσως στην Βουλιαγμένη, για μπάνιο. Στο λεωφορείο, σε κάποια στάση, είχαν ανεβεί και ο Γιώργος με την Σοφία που πηγαίνανε σε κάποια άλλη παραλία. Χαιρετηθήκαμε και αυτοί κατέβηκαν κάπου αλλού. Ε, αυτή η τυχαία συνάντηση, είχε αρκέσει να μου χαλάσει την διάθεση και, μολονότι την εκδρομή με τον Γιώργο την κάναμε τελικά και κοιμηθήκαμε στην άμμο το βράδυ, όλη η μέρα, και εξαιτίας μου και η μέρα του Γιώργου, πήγε στράφι. Είχε κολλήσει στο μυαλό μου η Σοφία και δεν ξεκόλλαγε με τίποτα. Χωρίς αυτήν δεν είχα όρεξη για τίποτα. Είχα αναγκαστεί να εξηγήσω στον Γιώργο το τι είχα πάθει, γιατί δεν μιλούσα κι αυτό ήταν κάτι πρωτοφανές. Ήταν ένα φοβερά βασανιστικό συναίσθημα αυτό που ένοιωθα. Είχα περιέλθει σε απόγνωση, γιατί μου έλειπε η Σοφία!

Ευτυχώς η Σοφία έδειχνε να ανταποκρίνεται στις ελπίδες μου, μέχρι που αποφάσισε να φύγει για διακοπές στην Λευκάδα με τον φίλο της τον Γιώργο. Είχαμε συμφωνήσει, όταν θα γύριζε, να είχα δικό μου σπίτι για να μπορούμε να βρισκόμαστε. Όσο έλειπε στην Λευκάδα, κατάφερα να βρω στην Ασκληπιού, σε ένα παλιό διώροφο κτίριο, ένα ενοικιαζόμενο δωμάτιο στο υπερυψωμένο ισόγειο, όπου νοικιαζόντουσαν ξεχωριστά άλλα δύο δωμάτια. Υπήρχε μια κοινή κουζίνα και μια κοινή τουαλέτα μονίμως βουλωμένη. Το νοίκι ήταν έξι κατοστάρικα το μήνα. Πρέπει να ήταν το κατώτερο νοίκι που μπορούσε να βρει κανείς και ίσως να είχε μείνει και ο Ζυγομαλάς σε σπίτι με τέτοιο νοίκι, γιατί στο τραγούδι του «Μπαλάντα» μιλάει για «δωμάτια με έξι μονάχα εκατόμπαλα». Όταν γύρισε η Σοφία από την Λευκάδα βλεπόμασταν κάθε μέρα και μερικές φορές καταλήγαμε σε αυτό το σπίτι. Ο Γιώργος ο φίλος της, εκείνη περίπου την εποχή, είχε πάει με ξεχωριστή παρέα στην Κρήτη.

Ο περίεργος όσο και φρικτός θάνατος του ηρωϊκού Παναγιώτη Λιβερέτου

Είχα ραντεβού με την Σοφία κάποιο απόγευμα του Αυγούστου, όταν διαβάσαμε σε μια εφημερίδα ότι ο Παναγιώτης ο Λιβερέτος είχε αυτοκτονήσει. Μας φάνηκε ακατανόητη μια αυτοκτονία από έναν τόσο μαχητικό σύντροφο που, για μήνες μετά την ανταρσία στο καράβι «Aeolian wind», ήταν στην πρώτη γραμμή του αγώνα ενάντια στην εταιρία, η οποία είχε μηνύσει τους ναυτικούς και τους είχε οδηγήσει στα δικαστήρια. Μάλιστα, είχε συγκρουστεί και με δικηγόρο της εταιρίας και όταν είχε μπει στην φυλακή κατέβηκε σε απεργία πείνας, την οποία σταμάτησε μόνο όταν ο δικηγόρος απέσυρε την μήνυση που του είχε κάνει, και αποφυλακίστηκε. Η Σοφία τον είχε γνωρίσει προσωπικά πριν από μένα, γιατί με άλλους αναρχικούς είχε παραστεί στις δίκες που γινόντουσαν ενάντια στους ναυτικούς, στον Πειραιά. Είχε διαπιστώσει με τα ίδια της τα μάτια το ότι ο Παναγιώτης εμψύχωνε τους άλλους ναυτικούς στην σύγκρουσή τους με την εταιρία. Μου είχε πει κι ότι στα επεισόδια της πρωτομαγιάς του 1977, ο Παναγιώτης ήταν τόσο ενθουσιώδης που είχε προτείνει να βάλει το αυτοκίνητό του οδόφραγμα. Πώς ξαφνικά ο Παναγιώτης έγινε άλλος άνθρωπος και αυτοκτόνησε; Και μάλιστα με τόσο φρικτό τρόπο, όπως η αυτοπυρπόληση, όπως γράφανε οι εφημερίδες; Αυτά τα ερωτήματα παραμένουν αναπάντητα ακόμα, αν και από τότε περάσανε 40 χρόνια και δεν νομίζω να απαντηθούν ποτέ. Εμείς, τότε, πήγαμε μαζί με άλλους συντρόφους στο σπίτι του Παναγιώτη, μήπως μάθουμε τίποτα από τους γονείς του αλλά δεν μάθαμε γιατί δεν ξέρανε τίποτα. Τον είχανε βρει νεκρό στην ταράτσα. Από το σπίτι του γυρίσαμε με το αυτοκίνητο ενός φίλου της Σύλβιας Παπαδοπούλου, μετά από πρόσκληση της ίδιας. Μου είχε κάνει εντύπωση η προθυμία της Σύλβιας, γιατί δύο προηγούμενες φορές που την είχα δει στο βιβλιοπωλείο της «Διεθνούς» ήταν λίγο επιθετική. Την πρώτη φορά είχε αρνηθεί να μου δώσει ένα αντίτυπο του βιβλίου του Αρσίνωφ για το κίνημα του Μαχνό, που ήταν στα Εγγλέζικα και το είχαν εισάγει από το εξωτρικό, μολονότι της είχα πει ότι είχα συνεννοηθεί με τον Κωνσταντινίδη, και την δεύτερη με είχε προγκίξει, όταν της είχα πει ότι φαινόμουνα στην αφίσα με τους αναρχικούς διαδηλωτές της πρωτομαγιάς του 1977, η οποία από κάτω είχε ένα τσιτάτο του καρδινάλιου Ρετζ. Πάντως το βιβλίο του Αρσίνωφ, τελικά, μου το έστειλε ο Κωνσταντινίδης με τον σύντροφο τον Κώστα από το Χαλάνδρι.

Ο Παναγιώτης Λιβερέτος την εποχή που τον γνώρισα

Η ζωή συνεχίζεται – Οι αναρχικοί σε πόλεμο με τους κομμουνιστές: Μια επίθεση στα γραφεία του Ε.Κ.Κ.Ε.

Η Σοφία πρέπει να χώρισε με τον φίλο της τον Γιώργο μετά την επιστροφή του από την Κρήτη. Αυτό δεν σημαίνει, βέβαια, ότι ο Γιώργος μου έκανε εμένα κάποια φασαρία γι αυτό. Δεν αισθανόταν αίσθημα ιδιοκτησίας πάνω στην Σοφία και θα ήταν ντροπή να αισθάνεται, εφόσον ήταν αναρχικός. Νομίζω και ότι είχε βρει και μια άλλη φιλενάδα τότε. Συνέχισε να έρχεται στις συζητήσεις στην Βαλτετσίου. Στα πλαίσια αυτών των συζητήσεων, εγώ, η Σοφία και ο Γιώργος ο Αγνός, είχαμε συστήσει μια ομάδα που υποστήριζε την δημιουργία κοινοβίων σαν την καλύτερη μορφή οργάνωσης του χώρου και σαν εναλλακτικό τρόπο ζωής για τους αναρχικούς, σε σχέση με την οικογένεια. Μάλιστα, σε κάποια φάση, είχαμε πάει και στο γραφείο της δικηγορίνας του χώρου Κατερίνας Ιατροπούλου, για να την συμβουλευτούμε για το κατά πόσον ο Γιώργος ο Αγνός θα μπορούσε να αφήσει το σπίτι του, χωρίς να μπορεί να τον φέρει ο πατέρας του πίσω. Ο Γιώργος δεν πρέπει να είχε κλείσει τα 18 τότε. Δεν θυμάμαι τι μας είχε πει η Κατερίνα.

Ένα περιστατικό που θυμάμαι ότι μου είχε κάνει πολύ κακή εντύπωση εκείνη την εποχή, ήταν η σύγκρουση μας με τους εκκετζήδες μπροστά από το Πολυτεχνείο, κατά την πρώτη επέτειο του θανάτου του Μάο Τσε Τουγκ. Η σύγκρουση ξεκίνησε όταν ο δικός μας ο Μιχάλης ο Πρωτοψάλτης, που του είχε βγει το παρατσούκλι «Κόκκορας» λόγω του περιοδικού που είχε βγάλει με αυτό το όνομα, ζωγράφισε μουστάκια πάνω στο πρόσωπο του Μάο Τσε Τουγκ, το οποίο εικονίζονταν σε μια αφίσα που είχαν κολλήσει οι εκκετζήδες μπροστά στην κεντρική είσοδο του Πολυτεχνείου. Οι εκκετζήδες του είχαν ζητήσει τα ρέστα, αυτός είχε αντιδράσει και άρχισαν να μαζεύονται μπροστά από το Πολυτεχνείο εκκετζήδες και αναρχικοί έτοιμοι να χτυπηθούν. Εμείς, αν και είχαμε κάτι πρόχειρα «όπλα», όπως ρόπαλα και καμιά αλυσίδα (ήταν ένας σύντροφος με το παρατσούκλι «Βαρώνος» που επιδείκνυε μια αλυσίδα σαν όπλο), ήμασταν πολύ λίγοι σε σχέση με τους Εκκετζήδες που είχαν κι αυτοί ρόπαλα και κοντάρια. Γι αυτό, όταν έγινε το «ντου», μας πήρανε στο κυνήγι. Θυμάμαι την Σοφία στην Τοσίτσα να στέκεται με ένα μεγάλο κοντάρι στα χέρια που μου φαινόταν να έχει το διπλάσιο ύψος από αυτήν. Ευτυχώς που οι εκκετζήδες την είχαν αγνοήσει επειδή ήταν γυναίκα. Νομίζω ότι της είχα πει να έλθει μαζί μου, γιατί το κοντάρι δεν θα την έσωζε, εάν της «την πέφτανε». Δυστυχώς, τα επεισόδια αυτά επεκτάθηκαν μέχρι την πλατεία Εξαρχείων, όπου Εκκετζήδες είχαν επιτεθεί σε αναρχικούς της πλατείας που καθόντουσαν στα καφενεία. Ένας από αυτούς ήταν και ο Κωνσταντινίδης που τον θυμάμαι με μια σιδερένια καρέκλα στα χέρια, να προσπαθεί να τους απωθήσει. Όταν τα επεισόδια είχαν τελειώσει, θυμάμαι κάποιους δικούς μας που λέγανε ότι μόνο οι χαφιέδες στον χώρο μας θα χαιρόντουσαν να μας βλέπουν να συγκρουόμαστε με τους εκκετζήδες, που μπορεί να μην ήταν σύντροφοί μας αλλά δεν ήταν και φασίστες, ούτε μπάτσοι. Ο Κωνσταντινίδης επέμενε ότι δεν υπάρχουν χαφιέδες στο χώρο μας. Κι όμως, τα επεισόδια την άλλη μέρα συνεχίστηκαν με έναν τρόπο που θα έκανε τους χαφιέδες να τρίβουν τα χέρια τους. Οι αναρχικοί επιτέθηκαν με βόμβες μολότοφ για να κάψουν τα γραφεία του Ε.Κ.Κ.Ε. στην Βαλτετσίου. Εγώ, πάντως, δεν ήμουνα ανάμεσά τους.

Το προηγούμενο βράδυ είχα μάθει κάποια δυσάρεστα πράγματα που με αφορούσαν προσωπικά από έναν σύντροφο που είχα φιλοξενήσει στο σπίτι μου, και δεν είχα καμιά όρεξη να κατέβω στην πλατεία. Μάλιστα είχα φύγει και από την Αθήνα. Η ιστορία αυτή τελείωσε με συλλήψεις και προφυλακίσεις, όπως είχα ακούσει από τον Κόκκορα. Δεν θυμάμαι αν έγινε κάποια δίκη. Αυτό που θυμάμαι, πάντως, είναι ότι, όπως άκουσα πολλά χρόνια αργότερα από τον Κόκκορα, ένας από τους πρωταγωνιστές της επίθεσης στα γραφεία του Ε.Κ.Κ.Ε., ίσως ο βασικός, δεν φυλακίστηκε ποτέ και από τότε έχει εξαφανιστεί.

Βρισκόμασταν πια στον Σεπτέμβρη και το καλοκαίρι, αυτό το σύντομο καλοκαίρι της δικής μου αναρχίας, πήγαινε προς το τέλος του. Θυμάμαι ότι καθόμασταν ακόμα στο γρασίδι μπροστά από το Μουσείο και σε κάποια φάση που είχε αρχίσει να φυσάει και βλέπαμε τα ψηλά δέντρα να σείονται από τις ριπές του ανέμου, είχα την Σοφία στην αγκαλιά μου, για να την ζεστάνω. Αναρωτιόμουνα πως θα εξελισσόταν η ζωή μας. Τώρα πια που η ζωή μας είναι παρελθόν, ξέρω.

Στη σοφίτα του αναρχικού «τροβαδούρου» Χρήστου Ζυγομαλά – Το «Δελτίο» των ονειροπόλων ιδεολόγων

Μια από αυτές τις βραδιές είχαμε βρεθεί στην σοφίτα που νοίκιαζε ο Ζυγομαλάς στα Εξάρχεια. Ο Ζυγομαλάς εκείνη την ημέρα είχε στο σπίτι του και έναν φίλο του. Εγώ είχα πάει εκεί με την Σοφία και είχα πάρει μαζί μου και το κασετόφωνο του αδελφού μου προκειμένου να τον γράψω, αν έπαιζε κιθάρα και τραγουδούσε. Ενώ είχε ήδη συνθέσει εξαιρετικά τραγούδια ο Ζυγομαλάς, μέχρι εκείνη την εποχή, δεν είχε κυκλοφορήσει τίποτα. Και πράγματι ο Ζυγομαλάς, εκείνη την νύχτα, στην ταράτσα μπροστά από την σοφίτα του, είχε παίξει κιθάρα και είχε τραγουδήσει τραγούδια του ή μελοποιημένα ποιήματά του. Ακόμα κι ο φίλος του είχε παίξει κάτι δικό του. Η κασέτα εκείνης της νύχτας σώθηκε και σ' αυτήν μπορεί κανείς να ακούσει την αρχική μορφή του τραγουδιού που έχει συνθέσει ο Ζυγομαλάς για την φυλακή («Έρημη πόλη που 'χει πάρει να φωτίζει» κλπ.). Είχα την τύχη να ζήσω μερικές από τις στιγμές που εμπνεύσανε τον Ζυγομαλά, για να συνθέσει αυτό το τραγούδι. Αυτό είχε γίνει μια νύχτα που είχαμε μείνει μαζί μέχρι το πρωί σε ένα καφενείο της Πατησίων που διανυκτέρευε. Μιλάγαμε συνέχεια και λέγαμε για το παράξενο φαινόμενο να μην φυλακίζονται αναρχικοί για επεισόδια που γινόντουσαν, όπως της πρωτομαγιάς του 1977, και να φυλακίζονται κομμουνιστές, όπως είχαν φυλακιστεί εκκετζήδες. Καταλήγαμε στην υπόθεση ότι το ελληνικό κράτος δεν μπορεί να δει τους αναρχικούς σαν απειλή, γιατί δεν θέλουν ένα άλλο κράτος στη θέση του υπάρχοντος και η ανυπαρξία κράτους δεν μπορεί να γίνει κατανοητή από τα μυαλά των εξουσιαστών. Βλέπανε δηλ. οι εξουσιαστές ότι οι αναρχικοί αγωνίζονται για κάτι που δεν θα γίνει ποτέ και γι αυτό αυτός ο αγώνας δεν ήταν επικίνδυνος. Δυστυχώς σε λίγο καιρό θα διαψευδόμασταν και οι φυλακές θα άρχιζαν να «φιλοξενούν» αναρχικούς. Καθώς γυρνάγαμε στα Εξάρχεια ανεβαίνοντας την Πατησίων,

βλέπαμε στην έρημη πόλη σκιές στους δρόμους και την κίνηση να αρχινά, ενώ το σκουπιδιάρικο του δήμου πήγαινε μπροστά μας.

Οι συζητήσεις στη Βαλτετσίου πηγαίνανε προς το τέλος τους. Είχε γίνει δεκτή η ιδέα να βγει ένα περιοδικό με τις απόψεις που είχανε συζητηθεί. Ο καθένας θα μπορούσε να δώσει γραπτές τις απόψεις του για να δημοσιευτούν, θα γινόντουσαν όμως δεκτές και απόψεις από ομάδες ατόμων. Αυτό το περιοδικό θα κυκλοφορούσε πλατιά στον χώρο και θα αποτελούσε το έναυσμα για μια πιο καλύτερη ιδεολογική και οργανωτική συγκρότηση του χώρου. Πριν βγει το περιοδικό, στους κόλπους της ομάδας συζητήσεων άρχισε να διαφαίνεται μια διάσπαση: Από την μια ήταν αυτοί που θέλανε το περιοδικό να ονομαστεί αναρχικό δελτίο, που αποτελούσαν και την μεγάλη πλειοψηφία, και από την άλλη αυτοί που δεν θέλανε να προηγείται ο χαρακτηρισμός αναρχικό, γιατί θεωρούσαν ότι, αυτοί που συμμετείχαν με κείμενα, δεν είχαν αποδείξει ακόμη ότι ήταν αναρχικοί. Σε αυτούς τους τελευταίους ο πιο θορυβώδης και πεισματάρης ήμουνα εγώ, ενώ στους πρώτους ο πιο επιφανής ήταν ο Νίκος ο Μπαλής. Τελικά, σε μια συζήτηση καθοριστικής σημασίας που έγινε στο γρασίδι της πλατείας Εξαρχείων, δίπλα στις καρέκλες του καφενείου του Ρούσου, ο Μπαλής απηυδισμένος από μένα δήλωσε παραίτηση από την συλλογικότητα, λέγοντάς μου: «Πάρε τους εσύ και κάνε ό, τι νομίζεις». Εγώ αντέδρασα έντονα λέγοντας ότι, αν ήταν κάποιος να αποχωρήσει, δεν ήταν δημοκρατικό να αποχωρήσει αυτός που έκφραζε την πλειοψηφία αλλά αυτός που έκφραζε την μειοψηφία. Και αυτός ήμουνα εγώ, οπότε εγώ έπρεπε να αποχωρήσω. Η αποχώρησή μου έγινε δεκτή και μαζί μου αποχωρήσανε και οι λίγοι που συμφωνούσανε μαζί μου. Παρ' όλα αυτά, όταν τελικά η πλειοψηφία έβγαλε το περιοδικάκι, το ονόμασε Δελτίο και όχι Αναρχικό Δελτίο και σ' αυτό, μετά τον πρόλογο, έχει κείμενο δικό μου και αυτών που αποχωρήσανε, όπως της «Ομάδας για τα κοινόβια», στην οποία ήμασταν εγώ, η Σοφία και ο Γιώργος ο Αγνός.

Ένας πολύ ωραίος άνθρωπος: Ο αγωνιστής της εξέγερσης της Αθήνας του Δεκεμβρίου του 1944 που εξορίστηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Αιγύπτου στην Ελ Ντάμπα

Όλο αυτό το διάστημα που έβλεπα την Σοφία, μετά από ραντεβού που κλείναμε στον κήπο της Εθνικής Βιβλιοθήκης, γιατί εκεί κοντά ήταν η αφετηρία των λεωφορείων του Βύρωνα όπου έμενε η Σοφία, η Σοφία έκανε κατά καιρούς μεροκάματα σε ένα εργοστάσιο παιχνιδιών. Εμένα από την μια δεν μου άρεσε να δουλεύει αυτή και να μην δουλεύω εγώ και από την άλλη χρειαζόμουνα λεφτά για το σπίτι που είχα νοικιάσει. Έτσι είχα αρχίσει πάλι να ψάχνω για δουλειά με τις αγγελίες των «Νέων». Πριν αρχίσω όμως καινούργια δουλειά, ή λίγο μετά από τότε που άρχισα την δουλειά που βρήκα, η Σοφία μου είχε ζητήσει να πάω στο σπίτι της να γνωρίσω τους γονείς της και καλό θα ήταν να ερχόταν κι η μάνα μου, για να με πάρουν σοβαρά υπ' όψη τους σαν άνθρωπο που είχε σοβαρούς σκοπούς για την κόρη τους. Έτσι, ένα βράδυ, μαζί με την μάνα μου βρέθηκα στο σπίτι της Σοφίας στον Βύρωνα και γνώρισα τον

πατέρα της και την μάνα της. Τον αδελφό της Σοφίας που ήταν ένα χρόνο μικρότερός της, τον είχα ήδη γνωρίσει στα Εξάρχεια, γιατί συμμετείχε κι αυτός στις δράσεις των αναρχικών και «μου την είχε ήδη σπάσει» παριστάνοντας τον προστάτη της τιμής της αδελφής του. Δεν ξέρω αν είχε κάνει και τα ίδια με τον προηγούμενο φίλο της Σοφίας που ήταν γιγαντόσωμος. Εγώ τότε και πάντα φαινόμουνα ήπιος και ακίνδυνος άνθρωπος. Στον πατέρα της Σοφίας από την αρχή ξεκαθάρισα την θέση μου και είπα ότι ήμουνα πρόθυμος για γάμο. Αυτός, έχοντας εκπλαγεί με την βιασύνη μου, μου είχε πει να μην βιαστούμε αλλά ότι απλά έπρεπε να επικρατήσει η λογική. Ήταν ωραίος άνθρωπος ο πατέρας της Σοφίας και είχε πολύ χιούμορ. Το μαύρο χιούμορ, το οποίο σε μεγάλη ηλικία αποκτάνε οι άνθρωποι που έχουν περάσει πολλά στην ζωή τους κι όμως έχουν επιβιώσει. Τέτοιος ήταν και ο θείος μου ο Μέλτος, τέτοιος και ο μετά από πολλά χρόνια εκδότης μου, ο Λεωνίδας Χρηστάκης. Η μάνα της Σοφίας ήταν πολύ γελαστή και εξυπηρετική και δεν ζήτησε καμιά εξήγηση από μένα. Άλλωστε η μάνα μου που είχε έρθει μαζί μου, φαντάζομαι θα τις έδωσε κάποιες θετικές πληροφορίες για μένα. Εκείνη την βραδιά, ο πατέρας της Σοφίας μας πήρε και μας πήγε σε μια ταβέρνα σε ένα ύψωμα της συνοικίας, από όπου είχε ωραία θέα την νυχτερινή Αθήνα. Θυμάμαι ότι είχε προτείνει να τελείωνε πρώτα η Σοφία μία σχολή που είχε αρχίσει παλιότερα, μια ιδιωτική σχολή σχεδιαστών, και μετά να παντρευόμαστε. Η πρότασή του, αν και μου άρεσε, δεν εξαρτιόταν από μένα και δεν πραγματοποιήθηκε.

Μια άλλη φορά, εκείνο το καλοκαίρι, πήγα εκδρομή με την οικογένεια της Σοφίας. Είχαμε πάει όλοι μαζί με εκδρομικό πούλμαν στην Αγόριανη. Πρέπει να ήταν ξακουστή η Αγόριανη εκείνη την εποχή, γιατί είχα ξαναπάει με πούλμαν την δεκαετία του ’60, όπως έχω γράψει παραπάνω. Από αυτήν την εκδρομή στην Αγόριανη έχουμε τις μοναδικές φωτογραφίες της δεκαετίας του ’70, εγώ και η Σοφία μαζί. Ξαναβγάλαμε μαζί φωτογραφίες πέντε περίπου χρόνια αργότερα, το 1982.

Ο γιος του μαρμαροβιομήχανου εργάτης στα μάρμαρα – Ο ομηρικός τσακωμός με τον πατέρα μου για ένα ζευγάρι παπούτσια!

Τελικά, βρήκα πάλι δουλειά από τις αγγελίες των «Νέων». Ήταν δουλειά στο εργοστάσιο μαρμάρων της εταιρίας που εκμεταλλευόταν τα λατομεία Πεντέλης-Διονύσου. Έπρεπε να σηκώνομαι από τις 5 το πρωί για να βρίσκομαι στις 6 στην Ομόνοια, από όπου έφευγε το λεωφορείο της εταιρίας για τον Διόνυσο, όπου βρισκόντουσαν τα λατομεία και το εργοστάσιο τους. Η δουλειά άρχιζε στις 7 το πρωί. Θυμάμαι ότι κατέβαινα στην Ομόνοια από ένα άλλο σπίτι που είχα νοικιάσει εκείνη την εποχή, ένα υπόγειο διαμέρισμα στην Κοσμά Μελωδού, κάθετο της Ασκληπιού. Αυτό ήταν κανονικό διαμέρισμα, δεν ήταν δωμάτιο και μπορούσε να μείνει κανείς άνετα. Μόνο που έπρεπε να δίνω 2500 δραχμές τον μήνα και γι αυτό έπρεπε να δουλεύω. Άλλωστε η δουλειά στο εργοστάσιο μαρμάρων δεν ήταν δύσκολη. Αν δεν φόρτωνα κανένα φορτηγό με μικρές πλάκες, κάτι που δεν γινόταν συχνά, δούλευα μπροστά από έναν μικρό κόφτη μαρμάρων (μηχάνημα), ο οποίος τροφοδοτούνταν από ένα είδος ταινίας

μεταφοράς, που συνέχιζε και μετά την δική μου «παρέμβαση». Και πρόβλημα με τους επιστάτες δεν είχα, γιατί μια μέρα ήρθε εκεί που δουλεύαμε το αφεντικό, ένας γιατρός, ο οποίος, όταν έμαθε το επίθετό μου, μου είπε ότι ήταν γνωστό όνομα στον κόσμο των μαρμάρων και με ρώτησε αν είχα κανέναν συγγενή μαρμαρά. Του είπα για τον πατέρα μου και τον θείο μου τον Μέλτο και ήξερε τον Μέλτο, γιατί ο θείος μου αγόραζε από κει μάρμαρα. Μαθαίνοντας την συγγένειά μου με τον γνωστό του, το αφεντικό έδωσε την εντολή στους επιστάτες να με προσέχουν και να μην με βάζουν να κάνω βαριές δουλειές. Αλλά, γενικά, υπήρχε μια καλή μεταχείριση του προσωπικού. Σε όλους τους λατόμους και σε εμάς τους εργαζόμενους στο εργοστάσιο είχαν δώσει ωραία πράσινα τζάκετ στυλ μιλιτέρ, όπως ήταν τότε η μόδα, καθώς επίσης και παντελόνια μπλουτζίν. Επίσης, κάθε πρωί, όταν φτάναμε στο λατομείο, πηγαίναμε στην καντίνα και μας δίνανε ένα μπουκάλι γάλα. Και μας πληρώνανε κανονικά κάθε Σάββατο. Έχοντας, λοιπόν, λεφτά, είπα στην Σοφία και σταμάτησε να πηγαίνει στο εργοστάσιο παιχνιδιών όπου δούλευε.

Τα λεφτά όμως δεν φτάνανε για πολλά πολλά. Οπότε, όταν μια μέρα είδα ότι τα μποτάκια της Σοφίας είχανε χαλάσει, αποφάσισα να ζητήσω από τον πατέρα μου 10.000 δραχμές, για να της πάρω μποτάκια και να έχω και κάτι στην άκρη. Ο πατέρας μου μού ζήτησε να του υποσχεθώ ότι δεν θα πηγαίνανε για προκηρύξεις, μπροσούρες κλπ. Εγώ το θεώρησα αυτό δήλωση νομιμοφροσύνης και αρνήθηκα. Δεν μου έδωσε κι εγώ τσακώθηκα σοβαρά μαζί του.

Με την Σοφία βλεπόμασταν κάθε μέρα. Τώρα ερχόταν στο σπίτι της Κοσμά Μελωδού. Μια φορά μόνο δεν ήρθε στο ραντεβού μας στην αφετηρία των λεωφορείων για Μεταμόρφωση, λόγω του ότι έριχνε καταρρακτώδη βροχή και είχαν κοπεί οι συγκοινωνίες. Τότε εγώ περπάτησα από το κέντρο της Αθήνας μέχρι το σπίτι της όπου έβγαλα την νύχτα, και το πρωί πήγα στην δουλειά μου καθυστερημένος. Εκείνο το βράδυ οι γονείς της κατάλαβαν πόσο την αγαπούσα. Θυμάμαι ότι ο πατέρας της ήταν χαρούμενος μαζί μου και μου έλεγε όλο ανέκδοτα από τους αγώνες του στην αντίσταση κατά των Γερμανών και των συνεργατών τους στη διάρκεια της κατοχής.

Μία ημέρα που συντάραξε την Ευρώπη: Η δολοφονία των τριών ηγετικών μελών της Φράξιας Κόκκινος Στρατός – Τι κάνανε οι αναρχικοί όταν απαγορεύτηκε η διαδήλωση της 17η Νοέμβρη 1977 για την επέτειο της σφαγής του Πολυτεχνείου

Στις 18 του Οκτώβρη εκείνη την χρονιά βρέθηκαν σκοτωμένοι στα κελιά τους, στις φυλακές Σταμχάιμ της Στουτγάρδης, στην Γερμανία, τρεις αντάρτες πόλης: Ο Μπάαντερ, η Έσλιν και ο Ράσπε. Προηγούμενα είχε γίνει μια μάχη στο αεροδρόμιο του Μογκαντίσου, όπου είχαν σκοτωθεί αεροπειρατές, οι οποίοι είχαν απαγάγει ένα αεροπλάνο και ζητούσαν την απελευθέρωση των ανταρτών αυτών που μετά βρέθηκαν σκοτωμένοι στις φυλακές, καθώς και άλλων ανταρτών. Η επίσημη εκδοχή για τους σκοτωμένους στις φυλακές Σταμχάιμ ήταν αυτοκτονία. Όμως, όλοι πιστεύαμε ότι τους είχαν σκοτώσει. Στην Αθήνα και σε άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες την άλλη μέρα είχαν γίνει διαδηλώσεις διαμαρτυρίας και επεισόδια.

Για συμμετοχή στα επεισόδια της Αθήνας είχαν πιαστεί οι Κωνσταντινίδης, Ταχτσίδης, Μαθιουδάκης, Σταυρούλα Λαγκαδινού και άλλη μια κοπέλα. Στο δικαστήριο ο Κωνσταντινίδης έφαγε τριάμισι χρόνια φυλακή περίπου, ο Μαθιουδάκης δύο και η Σταυρούλα ενάμισι, νομίζω. Επίσης, κάποιοι Έλληνες αντάρτες πόλης επιχείρησαν να βάλουν μια βόμβα σε εργοστάσιο της γερμανικής εταιρίας AEG αλλά τους πρόλαβε η αστυνομία και έγινε μάχη με έναν αντάρτη νεκρό, τον Χρήστο Κασίμη. Τις επόμενες μέρες συνελήφθησαν και φυλακίστηκαν ο Νικόλας Άσιμος, ο Νίκος Μπαλής, ο Γιάννης Φελέκης, ο Κυριάκος Βασιλειάδης, εκδότης της αναρχικής εφημερίδας «Εδώ και τώρα» που έβγαλε μόνο ένα φύλλο, ο Μιχάλης Πρωτοψάλτης και άλλοι υπεύθυνοι ανατρεπτικών εφημερίδων ή περιοδικών, σαν ηθικοί αυτουργοί για τα επεισόδια μετά τον θάνατο των Γερμανών ανταρτών στις φυλακές. Εγώ και κάποια άλλα παιδιά είχαμε τότε βγάλει μια προκήρυξη. Επίσης έτυχε την ημέρα της κηδείας του Κασίμη που έγινε στο νεκροταφείο Χαλανδρίου, να μην πάω στη δουλειά γιατί είχα αναρρωτική άδεια για τρεις μέρες, και επειδή ένοιωθα καλύτερα, είχα πάει στην κηδεία. Στο νεκροταφείο είχα την φαεινή ιδέα να γράψω στον μπροστινό τοίχο με μαύρο σπρέι «ΒΙΑ ΣΤΗ ΒΙΑ ΤΗΣ ΕΞΟΥΣΙΑΣ» και στον πλαϊνό κάτι ανάλογο. Δεν είχα προσέξει ότι από απέναντι μας κατέγραφαν με κάμερες. Όταν κάποιες μέρες μετά την κηδεία του Κασίμη, η αστυνομία έπιασε τον Γιάννη Σερίφη, εργάτη της AEG, ανακοίνωσε ότι τον είχε υποπτευθεί επειδή είχαν καταγράψει την γυναίκα του να κλαίει πάνω από τον τάφο του Κασίμη.

Εκείνη την χρονιά ο εορτασμός της επετείου της σφαγής του Πολυτεχνείου (17 Νοέμβρη) αναβλήθηκε πάλι λόγω εκλογών, όπως και το 1974. Και αυτές τις εκλογές τις κέρδισε, όπως και τότε, η Νέα Δημοκρατία. Εμείς μαζευτήκαμε εκείνη την ημέρα αλλά δεν καταφέραμε να κάνουμε ότι είχε γίνει το 1974 με την πορεία στο Σκοπευτήριο Καισαριανής. Ούτε πορεία στην αμερικανική πρεσβεία έγινε. Υπήρχαν κάτι μολότοφ και συζητιόταν το τι να τις κάνουνε. Την άλλη μέρα διαβάσαμε ότι είχαν ριχτεί κάποιες μολότοφ στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας. Στον επίσημο εορτασμό που ακολούθησε μετά από αρκετές μέρες, εγώ κατεβαίνοντας από το Χαλάνδρι δεν είχα προλάβει να φθάσω το μπλοκ των αναρχικών, ή δεν πήγα σκόπιμα γιατί δεν μου άρεσε ο ετεροχρονισμένος εορτασμός. Δεν θυμάμαι. Είχαν γίνει επεισόδια μεταξύ αναρχικών και πασοκτζήδων και οι πασοκτζήδες είχαν πιάσει τον αδελφό της Σοφίας και τον είχαν παραδώσει στην αστυνομία. Κρατήθηκε λίγες ώρες αλλά τον αφήσανε. Εγώ βλέποντας την Σοφία να ανησυχεί για τον αδελφό της που εμφανιζόταν σαν αρκετά μαχητικός αναρχικός αφού είχε πιαστεί (είχαμε πάει και στο γραφείο της Ιατροπούλου για να πάρει τηλέφωνο στην Ασφάλεια), άρχισα να αισθάνομαι λίγο άσχημα που δεν ήμουν τόσο μαχητικός.

ΓΑΜΟΣ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΗ

Το τέλος του δικού μου ονείρου για την αναρχία: Το τέλος της «Ομάδας για τα κοινόβια» - Ένας ανεπιθύμητος, όμως αναπόφευκτος γάμος σε «στενό οικογενειακό κύκλο» χωρίς τον πατέρα του γαμπρού και με δανεικές βέρες

Η δουλειά που έκανα, με κράταγε σε απόσταση από όσα συμβαίνανε στον αναρχικό χώρο. Ακόμα και τον Γιώργο τον Αγνό που εγώ πάντα τον έλεγα Γιώργο μικρό, δεν έβλεπα πλέον. Αυτός κάποια μέρα, έχοντας δει ότι η πολιτική συνεργασία μου με την Σοφία στα πλαίσια της «Ομάδας για τα κοινόβια» είχε καταλήξει σε ειδύλλιο, μου είχε παραπονεθεί ότι ξεκινήσαμε τρεις και καταλήξαμε δύο, εγώ και η Σοφία, ή κάτι ανάλογο. Ούτε οι συζητήσεις για την παιδεία είχαν οδηγήσει σε έκδοση μπροσούρας. Αν βγήκε κάτι, θα βγήκε κάποια προκήρυξη. Και γι αυτό όμως δεν είμαι σίγουρος. Ο μόνος άνθρωπος που έβλεπα καθημερινά ήταν η Σοφία. Δεν ήθελα όμως να μένουμε χωριστά. Και επειδή μου είχε πει ότι θα μέναμε μαζί μόνο με γάμο, αποφάσισα να παντρευτώ. Τότε δεν υπήρχε ο πολιτικός γάμος και μολονότι δεν πιστεύαμε σε κανέναν θεό, έπρεπε να κάνουμε θρησκευτικό γάμο. Έτσι, αφού κάναμε τις απαραίτητες ιατρικές εξετάσεις και μαζέψαμε τα απαραίτητα χαρτιά, κλείσαμε μια Τρίτη πρωί ένα ραντεβού με τον παπά της αρμόδιας, σύμφωνα με τον νόμο, ενορίας, φωνάξαμε τους πιο στενούς συγγενείς και πήγαμε να παντρευτούμε. Εγώ για να αντέξω την τελετή, είχα πάρει και δυο ηρεμιστικά, ενώ, για να δείξω την αντίθεσή μου στον καταναγκασμό, είχα πάει με ρούχα μπλουτζίν πολύ φθαρμένα. Η Σοφία φορούσε ένα φόρεμα που της αγόρασε η θεία της. Για δική μου βέρα χρησιμοποίησα την βέρα της μάνας της Σοφίας και η Σοφία για δική της την βέρα της δικής μου μάνας. Παρόντες ήταν οι γονείς της Σοφίας, ο αδελφός της, η μάνα μου και ο αδελφός μου που έκανε και χρέη κουμπάρου. Τον πατέρα μου δεν τον είχα καλέσει, γιατί ήμουν τσακωμένος μαζί του. Δεν νομίζω, όμως, να τον ενόχλησε αυτό και πολύ, γιατί ήξερα ότι δεν έβλεπε με καλό μάτι τον γάμο μου με την Σοφία. Ονειρευόταν πάντα να παντρευτώ μια γυναίκα με κάποια οικονομική επιφάνεια. Σε δέκα-δεκαπέντε λεπτά είχαμε τελειώσει και φύγαμε. Η εκκλησία ήταν η Πέτρου και Παύλου, στον Υμηττό, και η ημερομηνία 27 Δεκεμβρίου 1977.

Μετά τον γάμο δεν ξαναπήγα στην δουλειά. Ήταν πάρα πολύ για μένα να έχω την Σοφία στο σπίτι και εγώ να λείπω την μισή μέρα. Άλλωστε είχα κάποια λεφτά στην άκρη και υπέθετα ότι με αυτά μπορούσαμε να ζήσουμε μέχρι να ξαναβρώ άλλη δουλειά. Πριν όμως ψάξω για δουλειά, σκέφτηκα να κάνουμε ένα ταξίδι στην Αγγλία, όπως ήταν το αρχικό μου σχέδιο προτού παντρευτώ. Εκείνες τις μέρες είχαμε βρει κι έναν σύντροφο που σπούδαζε στο πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ και μας είχε πει, αν θα πηγαίναμε στην Αγγλία, να πηγαίναμε να τον βρούμε και αυτός κάτι θα έκανε για μας εκεί. Πρέπει να ξεκαθαρίσω ότι το δωμάτιο της Ασκληπιού δεν το είχα ξενοικιάσει ακόμη και γι' αυτό, προκειμένου να μην τελειώσουν όλα μου τα λεφτά γρήγορα, ξενοίκιασα το υπόγειο διαμερισματάκι της Κοσμά Μελωδού. Άλλωστε είχα ελάχιστα πράγματα πάει στην Κοσμά Μελωδού και δεν χρειαζόταν να πληρώσω μετακόμιση. Επίσης, εκείνη την εποχή, ο Σάββας μου είχε γνωρίσει κάποιον

Καναδό, τον Πωλ, ο οποίος γύρναγε τον κόσμο με ελάχιστα λεφτά και γι αυτό στην Αθήνα έμενε σε κάποιο ερείπιο. Αφού, λοιπόν, θα λείπαμε στην Αγγλία, είπαμε στον Πωλ να μείνει, όσο θα λείπαμε, στο δωμάτιο που νοίκιαζα.

Προς την ελευθερία: Η πρώτη μου «απόδραση» από την φυλακή που λέγεται Ελλάδα

Το ταξίδι στην Αγγλία θα ήταν το πρώτο ταξίδι στο εξωτερικό της ζωής μας και γι αυτό θέλαμε να κάνουμε οικονομία, ώστε να μείνουμε όσο περισσότερο μπορούσαμε. Από την άλλη δεν θα ήταν μόνο ένα ταξίδι αναψυχής. Είχα σκοπό να αγοράσω από την Αγγλία βιβλία που να έχουν σχέση με την αναρχία και τα κοινωνικά κινήματα της δεκαετίας του ’60 και του ’70, να τα μεταφράσω και να τα εκδώσω στην Ελλάδα, στην οποία, μέχρι τότε, ελάχιστα βιβλία γι αυτά τα κινήματα είχαν εκδοθεί. Για να κάνουμε οικονομία, λοιπόν, αποφασίσαμε να πάμε με πούλμαν της εταιρίας «Magic Bus» ή της Στάφορντ (κάτι τέτοιο) που ήταν ο πιο φτηνός τρόπος να ταξιδεύει κανείς στο εξωτερικό. Και στο Λονδίνο που θα πηγαίναμε, θα μέναμε σε ξενώνα για την νεολαία, προκειμένου να πληρώνουμε φτηνά. Ακόμα και τρόφιμα είχαμε πάρει μαζί από την Ελλάδα, για να μην αναγκαστούμε να χαλάμε λεφτά στο εξωτερικό. Άλλωστε, τα χρήματα που μπορούσαμε να πάρουμε μαζί μας για το ταξίδι ήταν περιορισμένα. Αν θυμάμαι καλά το όριο για κάθε ταξίδι στο εξωτερικό ήταν 230 ή 250 δολάρια. Αυτό που δεν σκέφτηκα να πάρω μαζί μου ήταν μια φωτογραφική μηχανή. Αν είχα πάρει, οι φωτογραφίες που θα βγάζαμε θα ήταν οι ωραιότερες τις ζωής μας. Γιατί το 1978 το Λονδίνο διατηρούσε ακόμη αρκετά από τα χαρακτηριστικά που το έκαναν να ξεχωρίζει από τις άλλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες και εμείς τότε ήμασταν νέοι και ωραίοι: Η Σοφία ήταν 18 χρονών κι εγώ 21.

Σκέφτηκα όμως να πάρω για το ταξίδι μια κονσέρβα με ελιές! Αυτό είχε σαν συνέπεια σε κάποια στάση του πούλμαν στην τότε Γιουγκοσλαβία, καθώς κατέβαινα από το πούλμαν και ένας συνταξιδιώτης μας ανέβαινε, να του αδειάσω, κατά λάθος, λάδι από την κονσέρβα με τις ελιές στην μαύρη δερμάτινη καπαρντίνα του. Ευτυχώς δεν ήταν τραμπούκος, όπως είναι πολλοί Έλληνες, γιατί και αυτός Έλληνας ήταν, και δεν με έβρισε. Επειδή όμως συνταξίδευε με μια όμορφη ξανθιά, εξέφρασε το παράπονο ότι σε όλη την διαδρομή θα μύριζε λάδι στην κοπέλα. Άλλη μια ιδέα που μου την είχε βάλει ο αδελφός μου προτού φύγουμε, ήταν να πάρω κέρματα δίφραγκα, γιατί στο Λονδίνο που είχε πάει, το 1974, σε ένα συνέδριο της Διεθνούς Επιτροπής της 4ης Διεθνούς, είχε δει μηχανήματα που έβαζες κέρματα και έβγαζαν σοκολάτες. Και τα κέρματα τα αγγλικά είχαν την διάμετρο και το πάχος των ελληνικών δίφραγκων αλλά πολύ μεγαλύτερη αξία. Έτσι είχα πάρει μαζί μου, μετά από επίσκεψη στην Τράπεζα της Ελλάδος, κάπου 200 δίφραγκα. Δυστυχώς, όπως τα πήρα, τα έφερα κιόλας, γιατί τα αγγλικά κέρματα που έπαιρναν τα μηχανήματα ήταν πιο βαριά κι έτσι τα μηχανήματα δεν ξεγελιόντουσαν, όταν τους έβαζα δίφραγκο. Ακόμα είχαμε πάρει μαζί μας, για ώρα ανάγκης, μία χρυσή λίρα Αγγλίας που μας είχε δώσει η μάνα μου.

Έτσι, λοιπόν, εφοδιασμένοι μπήκαμε στο πούλμαν που θα μας πήγαινε στο Λονδίνο, στις 17 Ιανουαρίου 1978. Το ταξίδι αυτό, το πρώτο μας ταξίδι, θα καθόριζε και όλη την υπόλοιπη ζωή μας. Αυτό τότε δεν μπορούσα να το φανταστώ. Γι αυτό, όσο κράτησε το ταξίδι, σκεπτόμουνα το παρόν και όχι το μέλλον. Και το παρόν με εντυπωσίαζε. Η πρώτη φορά που εντυπωσιάστηκα ήταν όταν περάσαμε τα σύνορα με την τότε Γιουγκοσλαβία και βγήκαμε από την Ελλάδα. Από την μια αισθανόμουν ότι είχα ελευθερωθεί από την εξουσία της παντοδύναμης και πολλές φορές προκλητικής ελληνικής αστυνομίας και από την άλλη άκουγα στο κατάστημα Duty Free να μιλιέται άλλη γλώσσα από τα ελληνικά. Έβλεπα να ανοίγεται μπροστά μου ένας μεγάλος κόσμος και η Ελλάδα πίσω μου μού φαινόταν σαν φυλακή, από την οποία είχα βγει. Τα αφορολόγητα ξένα τσιγάρα που αγοράσαμε στο κατάστημα με τα αφορολόγητα είδη (Duty Free), ήταν πολύ καλύτερα από τα ελληνικά που καπνίζαμε και πρόσθεταν την πινελιά τους στην μαγεία της στιγμής. Και πώς να μην αισθανόμουνα έτσι, όταν προηγούμενα είχαμε σταματήσει μια ώρα στα ελληνικά σύνορα μέχρι να μας ελέγξει η αστυνομία, για να δει αν θα μας επέτρεπε να φύγουμε από την Ελλάδα-φυλακή; Μάλιστα έβαλε και σφραγίδες στα διαβατήριά μας για να φαίνεται πότε βγήκαμε από την Ελλάδα.

Για να πάμε στο Λονδίνο, έπρεπε να διασχίσουμε την τότε Γιουγκοσλαβία, την Ιταλία, την Ελβετία και την Γαλλία και από εκεί να πάρουμε φέρυ-μπόουτ. Η Γιουγκοσλαβία τότε ήταν μια μεγάλη χώρα και χρειαζόταν ταξίδι μιας μέρας και μιας νύχτας για να την διασχίσεις. Τώρα έχει κοπεί σε κομμάτια οπότε, για να την διασχίσει κανείς, θα πρέπει κάθε τόσο να σταματάει σε σύνορα που δεν υπήρχαν εκείνη την εποχή. Το πρώτα σύνορα που είχαμε βρει μπροστά μας μετά τα ελληνογιουγκοσλαβικά ήταν τα ιταλογιουγκοσλαβικά της Βίλα Οπιτσίνα. Μέχρι να φτάσουμε εκεί είχαμε δει πόλεις και χωριά με διαφορετικά κτίρια από τα ελληνικά που είναι όλα άσπρα, και πολύ ομορφότερα από τα ελληνικά που είναι όλα τετράγωνα. Και πολύ, μα πολύ πράσινο. Είχαμε ταξιδέψει μέσα από ατελείωτα δάση. Πού να δεις ξεραΐλα σαν της νότιας Ελλάδας εκεί… Και πολύ χιόνι, γιατί ήτανε Γενάρης μήνας. Ένας άλλος κόσμος πιο όμορφος (τουλάχιστον εξωτερικά) από την Ελλάδα. Στις στάσεις μέσα στην Γιουγκοσλαβία είχαμε αγοράσει πολύ φτηνά τσιγάρα, τα «Ντρίνα» και τα «Μοράβα», που ήταν αρωματικά σε σχέση με τα ελληνικά, δίνοντας γιουγκοσλαβικά Δηνάρια. Το μόνο που μας είχε κάνει κακή εντύπωση ήταν ότι στις τουαλέτες που βρίσκαμε, όταν το λεωφορείο έκανε στάσεις, έπρεπε να πληρώσουμε για να μπούμε, κάτι πρωτοφανές για τα ελληνικά δεδομένα, γιατί όλες οι τουαλέτες για το κοινό ήταν δωρεάν, εκείνη την εποχή, στην Ελλάδα. Πάντως, όταν αφήναμε την Γιουγκοσλαβία πίσω μας και φτάναμε στα ιταλικά σύνορα, αισθανόμουν ότι θα μου έλειπε αυτή η χώρα. Ίσως γιατί ήταν η πρώτη χώρα που πάτησα ποτέ, φεύγοντας από την Ελλάδα.

Την Ιταλία την διασχίσαμε νύχτα κι εγώ κοιμόμουνα. Προτού κοιμηθώ, διαπίστωσα από τα κτίρια, τα μαγαζιά και τους δρόμους των συνόρων, ότι ήταν πιο πλούσια και από την Ελλάδα και από την Γιουγκοσλαβία. Όταν φτάσαμε στα ιταλοελβετικά σύνορα και ξύπνησα, η Σοφία μου είπε ότι δεν είχε κοιμηθεί και κοίταζε σε όλη την διαδρομή από το παράθυρο. Είχε δει ότι η Ιταλία ήταν πανέμορφη χώρα και είχε εκφράσει την επιθυμία να ζήσει σε αυτήν. Η ζωή

αργότερα τα έφερε έτσι ώστε η Ιταλία υπήρξε για την Σοφία η μοναδική χώρα όπου πέρασε κάποια χρόνια εκτός της Ελλάδας. Εκ των υστέρων αισθάνομαι ότι κάτι κατάφερα για να πραγματοποιήσει την επιθυμία της. Κατά τα άλλα, οι άλλες χώρες που διασχίσαμε μέχρι να φτάσουμε στο Καλαί και να πάρουμε το φέρυ-μπόουτ, δεν διέφεραν, τουλάχιστον όσον αφορά τις εθνικές τους οδούς, από την Ιταλία. Τα περίχωρα του Παρισιού τα είχαμε διασχίσει νύχτα και δεν γι αυτό δεν είδαμε τίποτα από Παρίσι. Όταν φτάσαμε στο Καλαί είχαμε ήδη δυο 24ωρα περίπου στον δρόμο και η κούραση υπερίσχυε της παρατηρητικότητάς μας. Θυμάμαι μόνο ότι η διαδρομή με το φέρυ-μπόουτ ήταν γύρω στις τρεις ώρες και ήταν μέρα. Δηλαδή από τα παράθυρα του πλοίου βλέπαμε την θάλασσα. Μέρα ήταν και όταν αποβιβαστήκαμε στο Ντόβερ και περάσαμε από έλεγχο. Οι αστυνομικός, ο αρμόδιος για την μετανάστευση, μας ζήτησε να δει τα λεφτά μας και μας ρώτησε γιατί πηγαίναμε στην Αγγλία καθώς και αν υπήρχε κάποιος να εγγυηθεί για μας. Επίσης, όταν είδε ότι τα διαβατήρια μας είχαν διαφορετικό επίθετο, μας ρώτησε αν η γονείς της Σοφίας ήξεραν για το ταξίδι της και αν στην Αγγλία σκοπεύαμε να παντρευτούμε. Του απάντησα ότι ήμασταν παντρεμένοι αλλά δεν θυμάμαι αν του έδειξα κανένα αποδεικτικό στοιχείο. Πάντως, με τα πολλά, μας σφράγισε τα διαβατήρια και μας άφησε να περάσουμε.

Και από την διαδρομή Ντόβερ-Λονδίνο έχω ξεχωριστές αναμνήσεις. Όχι γιατί έβλεπα για πρώτη φορά μια χώρα για την οποία άκουγα από μικρό παιδί, την είχα ονειρευτεί, είχα μάθει την γλώσσα της και αποτελούσε τον προορισμό του ταξιδιού μου, αλλά γιατί η αγγλική ύπαιθρος θυμίζει πάρκο με γκαζόν διάσπαρτο με γραφικά χωριουδάκια με όμορφα διώροφα σπιτάκια, σαν κουκλόσπιτα. Από την άλλη, είχαμε αλλάξει και λεωφορείο και το λεωφορείο που οδηγούσε Εγγλέζος και όχι Έλληνας, πήγαινε από την αριστερή πλευρά του δρόμου και όχι από την δεξιά, όπως πήγαινε στην Ελλάδα και στην υπόλοιπη Ευρώπη που είχαμε διασχίσει. Και δεν ήταν και μικρή η διαδρομή Ντόβερ-Λονδίνο, με αποτέλεσμα να φτάσουμε στο Λονδίνο νύχτα, αν δεν κάνω λάθος, στην πλατεία Ανοβέρου. Από το λεωφορείο κατέβηκε μαζί μας ένας τύπος από Ελλάδα που μας ρώτησε αν είχαμε κλείσει ξενοδοχείο. Όταν του είπα ότι θα μέναμε σε ξενώνα (hostel), μας είπε ότι την πρώτη φορά που αυτός είχε ταξιδέψει στο Λονδίνο, είχε περάσει την πρώτη νύχτα σε τηλεφωνικό θάλαμο! Εμείς πήραμε ταξί και πήγαμε στον ξενώνα που ήταν κοντά στην στάση του μετρό της οδού Γκλόσεστερ. Τότε δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα τύχαινε να ξαναμείνω στο Λονδίνο κοντά στην ίδια στάση μετά 32 χρόνια! Μετά από 32 χρόνια ακόμα και τα πανέμορφα ταξί του Λονδίνου που ήταν σαν τις Ρολς-Ρόυς, είχαν αντικατασταθεί από πιο μικρά. Ένα τέτοιο, βασιλικό θα έλεγα, ταξί μας πήγε στον ξενώνα. Για πρώτη φορά έμπαινα σε τόσο ψηλό αυτοκίνητο και μάλιστα χωρισμένο με άθραυστο τζάμι σε δύο μέρη, ώστε να μην μπορείς να επικοινωνήσεις με τον οδηγό παρά μόνο μέσω μικροφώνου, γιατί μόνο πίσω μπορούσες να καθίσεις. Αυτό, πάντως, που δεν περίμενα, ήταν όταν κατεβήκαμε και πληρώσαμε, ο οδηγός να μην αρκεστεί στα λεφτά που του δώσαμε αλλά να μας ζητάει κάτι που δεν ήξερα τι ήταν, το τιπ. Με τα πολλά, μου εξήγησε ότι οι οδηγοί του Λονδίνου ήταν συνηθισμένοι να παίρνουν και φιλοδώρημα. Το τιπ ήταν το φιλοδώρημα. Ο ξενώνας, βέβαια, εξωτερικά ήταν εντυπωσιακός από ομορφιά, όπως όλα τα κτίρια του ιστορικού κέντρου του Λονδίνου. Και το κρεβάτι που νοίκιαζε ο

καθένας μας αρκετά φθηνό: Δύο λίρες. Τον διαχειριζόντουσαν κάτι Ινδοί. Ο ένας από αυτούς μας οδήγησε σε ξεχωριστά δωμάτια: Χωριστό δωμάτιο με κρεβάτια για τις γυναίκες και χωριστό με κρεβάτια για άνδρες. Αυτό, ομολογουμένως, δεν το περίμενα, γιατί δεν μου είχε ξανατύχει και ούτε είχα αναρωτηθεί γιατί οι ξενώνες είναι πιο φτηνοί από τα ξενοδοχεία. Τέλος πάντων, χώρισα με την Σοφία και μπήκα σε ένα σκοτεινό δωμάτιο. Όταν άνοιξα το φως για να βρω το κρεβάτι μου, είδα κι άλλα άτομα στα κρεβάτια και μάλιστα, ένας ξανθός, διαμαρτυρήθηκε, γιατί άνοιξα το φως. Το έκλεισα κι έπεσα για ύπνο. Ήμουν πτώμα από την κούραση αλλά ήμουν στο Λονδίνο!

Μια πανέμορφη παγκόσμια πρωτεύουσα: Το Λονδίνο

Την άλλη μέρα, για πρώτη φορά στη ζωή μας, φάγαμε πρωινό σε ξενοδοχείο δωρεάν, γιατί περιλαμβανόταν στην τιμή, και μάλιστα αρκετά χορταστικό. Με αυτό το πρωινό μπορούσαμε να γυρνάμε όλη την ημέρα, χωρίς να αισθανόμαστε την πείνα. Το πολύ-πολύ να παίρναμε καμιά σοκολάτα από μηχάνημα. Το βράδυ συνήθως τρώγαμε το τυπικό «ψάρι και πατατάκια» που αγοράζαμε από κινέζικα μαγαζιά. Με τόσο λιτή δίαιτα γυρνάγαμε το Λονδίνο με τα πόδια. Το περπάτημα είναι απόλαυση στο κέντρο του Λονδίνου, γιατί η πόλη είναι επίπεδη, τα πεζοδρόμια μεγάλα και χωρίς παρκαρισμένα αυτοκίνητα ή μηχανάκια πάνω τους, και όλα τα κτίρια είναι πανέμορφα, γιατί έχουν φτιαχτεί στο παρελθόν από εύπορους ιδιοκτήτες που θεωρούσαν μεγάλη υπόθεση να έχουν ιδιοκτησία στο κέντρο του Λονδίνου, πέρα από το ότι πολλά κτίρια είναι δημόσια. Αν και πολλά από τα κτίρια αυτά είχαν πάθει ζημιές από τους βομβαρδισμούς του Β΄ Παγκοσμίου Πολέμου, τα επισκευάσανε ή τα ξαναχτίσανε όπως ήταν πριν από τους βομβαρδισμούς. Επίσης υπάρχουν πολλά πάρκα, όπως το Χάιντ Παρκ που ήταν σχετικά κοντά μας και για αυτό το διασχίζαμε συχνά. Με τόση ομορφιά που έβλεπα γύρω μου, αισθανόμουν ότι άξιζε να ζεις σε αυτήν την πανέμορφη πόλη και ονειρευόμουνα να βρω έναν τρόπο να πέρναγα εκεί την ζωή μου. Δυστυχώς, επειδή δεν είχα στην ζωή μόνο αυτόν τον στόχο, δεν το κατάφερα. Τόση ομορφιά και όμως δεν είχαμε δει σχεδόν τίποτα ακόμη, δηλ. ούτε τα αξιοθέατα ούτε καν το ποτάμι, τον Τάμεση. Γιατί αν είναι απόλαυση να περπατάς στους δρόμους του κεντρικού Λονδίνου, ακόμη μεγαλύτερη είναι να περπατάς παράλληλα με το ποτάμι. Για μας, μέχρι τότε, κάτι που είναι κοινοτυπία για τις ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, όπως η ύπαρξη ποταμού που τις διασχίζει, ήταν κάτι ολότελα άγνωστο. Δυστυχώς η Αθήνα όπου είχαμε μεγαλώσει, όχι μόνο δεν διασχίζεται από ποτάμι αλλά είναι και η πιο άσχημη πρωτεύουσα της Ευρώπης, όπως έχει δηλώσει και η διάσημη δημοσιογράφος και φίλη του Αλέκου Παναγούλη, Οριάνα Φαλάτσι. Το ιστορικό κέντρο της Αθήνας θυσιάστηκε τις πρώτες δεκαετίες μετά τον πόλεμο, για να στεγαστούν οι επιχειρήσεις και οι άνθρωποι, οι οποίοι είχαν ξεσπιτωθεί από όλη την Ελλάδα λόγω του εμφυλίου πολέμου. Για να στεγαστούν τόσα μαγαζιά και τόσος κόσμος χρειάστηκε να γκρεμισθούν τα μικρά όμορφα κτίρια και να χτιστούν στις θέσεις τους ομοιόμορφες πολυκατοικίες πέντε ορόφων. Λίγα κτίρια της Αθήνας ξέφυγαν από τον «εκσυγχρονισμό» της πόλης. Αντίθετα, το Λονδίνο αντί να υψωθεί προς τα

πάνω, κάτι που εκτός από την Αθήνα έγινε και στην Νέα Υόρκη, απλώθηκε προς τα έξω. Όταν είχαμε πάει εμείς ήταν η μεγαλύτερη σε έκταση πόλη στον κόσμο.

Δεν θυμάμαι πόσα και ποια αξιοθέατα επισκεφθήκαμε την πρώτη φορά που πήγαμε στο Λονδίνο. Ξαναπήγαμε άλλες δυο φορές στη διάρκεια της ζωής μας και από τις άλλες φορές θυμάμαι τι επισκεφθήκαμε και δεν θέλω να μπερδέψω τις άλλες επισκέψεις με την πρώτη. Άλλωστε στο Λονδίνο μας ενδιέφερε να αγοράσουμε βιβλία για έκδοση στην Ελλάδα και να γνωρίσουμε τους Εγγλέζους αναρχικούς και όχι να επισκεφθούμε τα αξιοθέατα. Πήγαμε, λοιπόν, και βρήκαμε τα γραφεία της δεκαπενθήμερης αναρχικής εφημερίδας «Ελευθερία» (Freedom) που είχε ιδρύσει ο Κροπότκιν και άλλοι τον προπροηγούμενο αιώνα, και είπαμε στους εκεί συντρόφους ότι ήμασταν αναρχικοί από την Ελλάδα. Εκείνη την εποχή πίστευα στην συντροφικότητα οποιουδήποτε δεχόταν τον χαρακτηρισμό αναρχικός. Δεν είχα ακόμη εμπειρία από το πόσο απέχει η εικόνα που προβάλλει κάποιος για τον εαυτό του, από την πραγματικότητα. Από τα γραφεία της Freedom λίγα πράγματα πήραμε, μάθαμε όμως για άλλα βιβλιοπωλεία που είτε σαν εμπορικά είχαν μεγάλη συλλογή κι εκεί μπορούσα να βρω πράγματα που με ενδιαφέρανε, είτε σαν κινηματικά μπορούσα να βρω εκεί αυτά που δεν θα έβρισκα αλλού. Έτσι επισκεφθήκαμε το κινηματικό βιβλιοπωλείο «Rising Free», στα περίχωρα του Λονδίνου, και το «Compendium», ένα μεγάλο εμπορικό βιβλιοπωλείο. Η ομάδα που διαχειριζόταν το «Rising Free» είχε αρχίσει τότε να βγάζει ένα αναρχοφεμινιστικό περιοδικό που έμοιαζε με εφημερίδα και τις διαστάσεις του και το στυλ του χρησιμοποίησε αργότερα και στο δικό του περιοδικό «Ιδεοδρόμιο» ο Λεωνίδας Χρηστάκης. Δεν ξέρω αν πήρε την ιδέα από το «Μηδέν» (Zero), το αναρχοφεμινιστικό αυτό περιοδικό, αλλά δεν έχω ξαναδεί από τότε περιοδικό με την ίδια μορφή. Τα βιβλία που εγώ έψαχνα και βρήκα, τελικά, είχαν να κάνουν με κινήματα της δεκαετίας του ’60 που ήταν άγνωστα τότε στην Ελλάδα, όπως το κίνημα για τα κοινόβια, το κίνημα της αντιψυχιατρικής, το αναρχοφεμινιστικό, το κίνημα για το Βιετνάμ, το αναρχικό κίνημα στην τέχνη, το αναρχοατομιστικό κλπ. Επίσης, έψαχνα ένα πολύ γνωστό βιβλίο που όμως δεν κυκλοφορούσε ανοιχτά: Τον Αναρχικό Τσελεμεντέ (Anarchist Cookbook). Ακόμη, σε κάποια φάση που έβρεχε πολύ και τα μποτάκια της Σοφίας έβαζαν νερό, αναγκαστήκαμε να πάρουμε μπότες για την Σοφία, μολονότι θέλαμε να κάνουμε, όσο το δυνατόν, οικονομία. Αν δεν περπατάγαμε πολύ, δεν θα μας ένοιαζε η βροχή αλλά από περπάτημα; Άλλο τίποτα. Περπατάγαμε ακόμη και το βράδυ, που το Λονδίνο το χειμώνα εκείνα τα χρόνια ήταν αρκετά σκοτεινό. Ακόμα και τα δημόσια φώτα δεν ήταν άσπρα, όπως στην Ελλάδα τότε, αλλά κίτρινα. Σε μια τέτοια βόλτα, δίπλα στο ποτάμι, μια νύχτα είχαμε συναντήσει κάποιον λαϊκό τύπο που μας ρώτησε κάτι και του απαντήσαμε ότι δεν ξέραμε, γιατί δεν ήμασταν από την Αγγλία. Αφού μας ρώτησε και έμαθε ότι ήμασταν από την Ελλάδα, μας είπε ότι κι αυτός δεν ήταν Εγγλέζος, γιατί ήταν από την Σκωτία. Μας είχε κάνει εντύπωση αυτό, γιατί εμείς, όταν λέγαμε Αγγλία, είχαμε πάντα στο μυαλό μας όλη την Μεγάλη Βρετανία. Επίσης, ένα βράδυ πέρασαν από κοντά μας καμιά εικοσαριά θορυβώδεις νεαροί που, νομίζω, είχαν κι έναν σκύλο μαζί τους. Επειδή ήταν σκοτεινά δίπλα στο ποτάμι και ξέραμε ότι υπήρχε φασιστικό κόμμα στην Αγγλία, το «Εθνικό Μέτωπο», είχαμε φοβηθεί. Ευτυχώς δεν μας έκαναν τίποτα, γιατί και φασίστες να ήταν, δεν θα μπορούσαν να

φανταστούν ότι κι εμείς δεν ήμασταν Εγγλέζοι, επειδή η Σοφία είναι πολύ άσπρη με ξανθά μαλλιά.

Μένοντας σε κατάληψη στην πόλη από όπου ξεκίνησε η λεγόμενη βιομηχανική επανάσταση

Αν και στον ξενώνα που μέναμε, δεν μέναμε πλέον με άλλους αλλά σε ένα δωμάτιο με δύο κρεβάτια στο υπόγειο του ξενοδοχείου, αποφασίσαμε να φύγουμε και να πάμε να βρούμε τον σύντροφο, με τον οποίο είχαμε μιλήσει στην Ελλάδα. Θα τον βρίσκαμε στο Μάντσεστερ. Έτσι, ένα μεσημέρι, πήραμε το τραίνο και το απόγευμα, καθώς έδυε ο ήλιος, βρεθήκαμε στο Μάντσεστερ, την πόλη από όπου, όπως λένε, ξεκίνησε η λεγόμενη βιομηχανική επανάσταση. Πήγαμε κατ' ευθείαν στο Πανεπιστήμιο του Μάντσεστερ, όπου ο σύντροφος μάς είχε πει ότι θα τον βρίσκαμε. Το μόνο που βρήκαμε ήταν η θυρίδα αλληλογραφίας που του είχε παραχωρήσει το πανεπιστήμιο, όπου του ρίξαμε ένα σημείωμα ζητώντας ραντεβού. Περιμέναμε ότι θα τον βρίσκαμε και θα κανόνιζε που να μείνουμε, γι αυτό, όταν δεν τον βρήκαμε, μην έχοντας και πολλά λεφτά ώστε να πάμε σε ξενοδοχείο, «πάθαμε την πλάκα μας». Δυστυχώς δεν μας είχε δώσει και κάποιο τηλέφωνό του, ώστε να τον βρούμε. Στις επικρίσεις της Σοφίας γιατί ήρθαμε να βρούμε τον σύντροφο, αφού δεν ήμασταν εξασφαλισμένοι ότι θα τον βρίσκαμε, και στην ερώτησή της για το τί θα κάναμε τώρα, θυμάμαι ότι είχα απαντήσει ότι, στην ανάγκη, κοιμόμασταν και σε παγκάκι. Άκουσα τέτοιον «εξάψαλμο» όταν της το είπα αυτό, που ακόμα το θυμάμαι. Ευτυχώς, βρήκαμε κάτι κινηματικά περιοδικά σε ένα κιόσκι και σκεφθήκαμε να απευθυνθούμε σε αυτά, μήπως βρίσκαμε κάποια άκρη. Δεν θυμάμαι πως αλλά βρεθήκαμε έτσι σε μια αυτοδιαχειριζόμενη βιβλιοθήκη, όπου μας εξυπηρέτησε ένας σύντροφος, δηλ. μας είπε κάποια κατάληψη να πάμε να μείνουμε. Επί τη ευκαιρία, του είχα ζητήσει να δω και το βιβλίο «Bamn», με προκηρύξεις των παράνομων κινημάτων, που είχε εξαντληθεί και δεν το βρήκα ούτε στα μεγαλύτερα βιβλιοπωλεία του Λονδίνου. Αυτός όχι μόνο το βρήκε στην βιβλιοθήκη αλλά μου το χάρισε κιόλας. Ήταν πολύ καλός άνθρωπος. Και, με τις πληροφορίες που μας έδωσε, βρήκαμε μια κατάληψη, συγκεκριμένα ένα παραδοσιακό τριώροφο κτίριο κοντά σε μια εκκλησία. Εκεί μας υποδέχτηκαν βετζεταριανοί (φυτοφάγοι) και μας έβαλαν να φάμε κάποια σούπα. Μετά ανεβήκαμε στον πρώτο όροφο, σε ένα δωμάτιο που έμενε ένας Ισπανός και μια Εγγλέζα, και κάτσαμε μ' αυτούς λίγο, προτού πάμε για ύπνο στον δεύτερο όροφο. Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση σε αυτό το κτίριο ήταν ένα δωμάτιο, όπου κανένας δεν έμενε, το οποίο ήταν γεμάτο πράγματα. Δεν είχα δει κάτι τέτοιο στην Ελλάδα μέχρι τότε. Δηλ. τόσα πράγματα εγκαταλειμμένα. Δεν είχε φτάσει ακόμα στην Ελλάδα τέτοια αφθονία. Από αυτό το δωμάτιο είχα πάρει κάτι βιβλία τσέπης για να τα κάψω στο τζάκι του δωματίου που θα κοιμόμασταν, γιατί έκανε πολύ κρύο και για θέρμανση είχαμε μόνο μια λάμπα πετρελαίου που μας είχε φέρει ο Ισπανός, λέγοντάς μας ότι την νύχτα θα χιόνιζε. Θα χιόνιζε κι εμείς είχαμε τζάμια σπασμένα! Ευτυχώς μας βρήκαν κάποιο σλίπινγκ-μπαγκ, όπου κοιμηθήκαμε μαζί εγώ και η

Σοφία φορώντας ακόμα και τα πανωφόρια μας. Και πράγματι εκείνη την νύχτα χιόνισε και ξυπνήσαμε σε χιονισμένο Μάντσεστερ. Το χιόνι ωραίο είναι, αν έχεις τα κατάλληλα ρούχα και παπούτσια. Εγώ για πανωφόρι είχα το τζάκετ που μου είχαν δώσει στο λατομείο, όμως για παπούτσια είχα κάτι αρβύλες, η μία από τις οποίες διαπίστωσα ότι έμπαζε νερό. Για να μην παγώσει το πόδι μου, θυμάμαι, το είχα τυλίξει με μια μπλε πλαστική σακούλα.

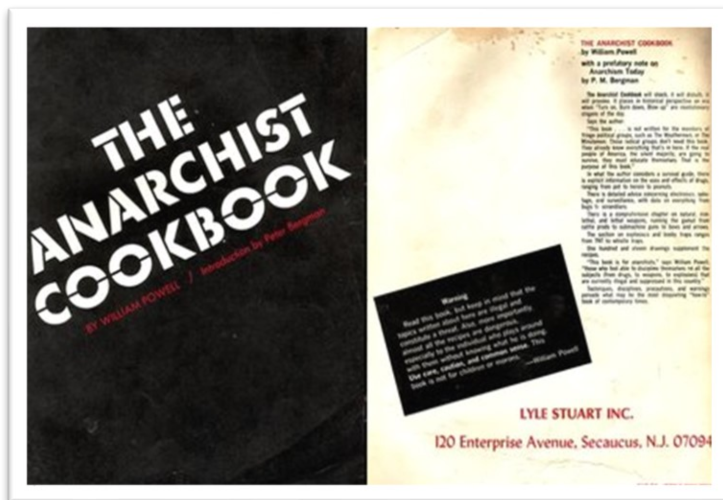
Ο σύντροφος ήρθε στο ραντεβού που του είχαμε κλείσει στο πανεπιστήμιο, με το σημείωμα που του είχαμε αφήσει, κι έτσι τελείωσε η περίοδος της ανασφάλειας. Μαζί του πήγαμε στο Μπράντφορντ, όπου μείναμε στο σπίτι ενός φίλου του, και όλοι μαζί πήγαμε στο Ληντς, όπου γινόταν για τους φοιτητές η προβολή μιας Γαλλικής ταινίας. Μετά την ταινία πήγαμε σε μια συνάντηση Ελλήνων φοιτητών που δραστηριοποιούνταν πολιτικά στους πανεπιστημιακούς χώρους. Από ό,τι κατάλαβα, η δική μας (εμένα και της Σοφίας) πολιτική «ταυτότητα», σε εκείνο το περιβάλλον γινόταν πολύ πιο εύκολα αποδεκτή από ότι στο φοιτητικό περιβάλλον της ίδιας εποχής στην Ελλάδα. Ίσως γιατί στο αγγλικό εργατικό κίνημα, οι μαρξιστικές και οι λενινιστικές ιδέες δεν είχαν ποτέ τέτοια πέραση σαν κι αυτήν που είχαν στην Ελλάδα.

Επιστροφή στο Λονδίνο – Ένα βιβλίο που μας κόστισε ακριβά, όταν το φέραμε στην Ελλάδα: Η «Αναρχική μαγειρική»

Όταν γυρίσαμε στο Λονδίνο, προκειμένου να αποφύγουμε να πληρώσουμε πάλι για την διαμονή μας, τηλεφώνησα στο συντροφικό βιβλιοπωλείο «Rising Free», για να μάθω αν μπορούσαν να μας φιλοξενήσουν. Αυτοί δέχτηκαν να μας φιλοξενήσουν, οπότε πήραμε μετρό και λεωφορείο και φτάσαμε σε ένα μακρινό προάστιο του Λονδίνου. Φτάσαμε έξω από το βιβλιοπωλείο και χτυπάγαμε και χτυπάγαμε το κουδούνι και κανένας δεν μας άνοιγε. Βρήκαμε και εκεί κάπου κοντά κάποιο τηλεφωνικό θάλαμο και τους παίρναμε τηλέφωνο και πάλι δεν σήκωναν το τηλέφωνο. Έτσι αναγκαστήκαμε να γυρίσουμε πίσω. Όμως, μέχρι να φτάσουμε στον σταθμό του μετρό με το λεωφορείο, ο σταθμός είχε κλείσει, γιατί ήταν προχωρημένη νύχτα. Ούτε λεωφορείο υπήρχε για να γυρίσουμε στον ξενώνα που είχαμε μείνει προτού φύγουμε από το Λονδίνο, οπότε αναγκαστήκαμε να πάρουμε ταξί για να πάμε στην ξενώνα. Φτάσαμε μετά τις μία την νύχτα και η εξωτερική πόρτα ήταν κλειστή, ενώ κανένας δεν κατέβαινε να μας ανοίξει, όσο και να χτυπάγαμε το κουδούνι. Μην ξέροντας τι να κάνουμε, είχαμε καθίσει στα σκαλοπάτια μπροστά στην είσοδο, μέχρι που εμφανίστηκαν κάτι Αλγερινοί και μας έβαλαν μέσα. Αλλά επειδή και πάλι δεν ερχόταν κανένας από το προσωπικό του ξενοδοχείου για να μας εξυπηρετήσει, οι Αλγερινοί προσφέρθηκαν να μας φιλοξενήσουν στο δικό τους δωμάτιο. Μόνο που επειδή το δικό τους δωμάτιο ήταν μικρό, αναγκαστήκαμε να κοιμηθούμε κάτω από το τραπέζι του δωματίου. Το πρωί φύγαμε νωρίς, για να μην μας δει το προσωπικό του ξενοδοχείου και πληρώσουμε την βραδιά, και μετά ξαναγυρίσαμε και ζητήσαμε κρεβάτια. Αυτή την φορά μας βρήκαν δωμάτιο με ένα διπλό κρεβάτι στην σοφίτα του ξενοδοχείου και είχαμε πολύ ωραία θέα. Δηλαδή, πληρώναμε για

κρεβάτια και είχαμε δικό μας δωμάτιο! Κρίμα που τα λεφτά μας τελειώνανε και έπρεπε να γυρίσουμε στην Ελλάδα.

Πριν φύγουμε, περάσαμε από την «Freedom», από όπου ζητήσαμε να πάρουμε βιβλία που θα τους τα πληρώναμε από Ελλάδα. Δεν τα καταφέραμε, γιατί ένας από το προσωπικό που φορούσε μια ζακέτα που έγραφε «αναρχία» (anarchy) ήταν ανένδοτος. Δεν μου άρεσε η χρήση της αναρχίας σαν διακόσμηση ζακέτας. Μπορεί να μην πήραμε από την Freedom όσα βιβλία θέλαμε, όμως τα καταφέραμε να βρούμε την «Αναρχική μαγειρική» (Anarchist Cookbook) που ψάχναμε, σε ένα βιβλιοπωλείο, όπου πήγαμε συστημένοι. Οι σύντροφοι μας είχαν παραπέμψει σε έναν συγκεκριμένο υπάλληλο. Γιατί «φαγωθήκαμε» να τον βρούμε; Τι τον θέλαμε; Αλλά τότε δεν ξέραμε που θα μας οδηγούσε…

Τα εξώφυλλα της «Αναρχικής μαγειρικής» που φέραμε από το Λονδίνο, στο πρώτο μας ταξίδι εκτός Ελλάδος.

Επιστροφή στην Ελλάδα – Δανείζουμε την «Αναρχική μαγειρική» ναρκοθετώντας έτσι την νεανική μας ζωή

Όταν γυρίσαμε στην Ελλάδα, βρήκαμε μια μέρα στην Πατησίων, μπροστά από το Πολυτεχνείο, τον γνωστό μας Μαχαράτζι και του είπαμε ότι ήμασταν στην Αγγλία και ότι είχαμε γυρίσει πρόσφατα φέρνοντας πολλά βιβλία μαζί μας. Μεταξύ αυτών του είχαμε πει, ότι είχαμε φέρει και την «Αναρχική μαγειρική» που είχε ό, τι βάλει ο νους σου μέσα, από πληροφορίες για ναρκωτικά μέχρι οδηγίες κατασκευής βομβών. Τότε ο Μαχαράτζι μας ζήτησε να του την δανείσουμε για μερικές μέρες για να ρίξει μια ματιά. Του την δανείσαμε αλλά δεν την ξαναείδαμε την «Αναρχική μαγειρική». Αυτό, όμως, είναι το λιγότερο. Το τί έγινε, εξαιτίας της δεν περιγράφεται. Ή μάλλον περιγράφεται, όπως θα δούμε πιο κάτω.

Αυτό που μας ενδιέφερε εκείνη την περίοδο ήταν να ανοίξουμε ένα βιβλιοπωλείο και μετά να βγάλουμε και στα Ελληνικά τα βιβλία που είχαμε φέρει μαζί μας. Ήδη είχα μεταφράσει

μια μπροσούρα που λεγόταν «Anarchism, the feminist connection» της Πέγκυ Κόρνιγκερ. Μάλιστα, το είχα δώσει και μου το είχε επιμεληθεί ένας πρώην συμμαθητής του αδελφού μου από το γυμνάσιο, ο οποίος είχε γίνει καθηγητής αγγλικής φιλολογίας. Αυτό που βασικά μας έλειπε ήταν τα λεφτά. Τελικά όμως βρήκαμε λεφτά. Δεν θυμάμαι πώς είχε γίνει ακριβώς. Μάλλον είχα πει στην μάνα μου να ζητήσει από τον πατέρα μου 50.000 δραχμές για να ανοίξουμε το βιβλιοπωλείο αλλά ο πατέρας μου αρνήθηκε. Το θέμα αυτό είχε γίνει γνωστό στον θείο μου τον Μέλτο και υποσχέθηκε να μεσολαβήσει. Όντως μεσολάβησε και κατάφερε και έπεισε τον πατέρα μου να δώσει τα λεφτά. Τα λεφτά αυτά τα είχαμε στο σπίτι της Ασκληπιού και, αν και είχαμε μεγάλη ανάγκη από λεφτά για να επιβιώσουμε, είχαμε ξοδέψει ελάχιστα από αυτά μέχρι που πήγαμε στην Θεσσαλονίκη.

Στην Θεσσαλονίκη αντιγράφοντας την «Διεθνή Συνωμοσία των Λυκανθρώπων» : Η «Διεθνής Συνωμοσία των Τυμβωρύχων»

Τι γυρεύαμε στην Θεσσαλονίκη; Όχι, βέβαια, να κάνουμε τουρισμό. Άλλωστε εγώ είχα πάει δυο χρόνια πριν, όταν ο Σάββας είχε καταφέρει να κάνει μεταγραφή από την Πάντειο στην Νομική της Θεσσαλονίκης. Είχα πάει με τον αδελφό του τον Μιχάλη και τότε είχα επισκεφτεί κάποια αξιοθέατα. Αυτό που γυρεύαμε ήταν να μοιράσουμε προκηρύξεις. Είχαμε φτιάξει μια ομάδα με έναν σύντροφο, ο οποίος σπούδαζε στην Θεσσαλονίκη, και είχαμε βγάλει μια τετρασέλιδη προκήρυξη που αποσκοπούσε να κριτικάρει τον συντηρητισμό των φοιτητών. Αυτή η προκήρυξη είχε υπογραφή: «Διεθνής Συνωμοσία των Τυμβωρύχων». Την ιδέα της κριτικής των φοιτητών την είχαμε πάρει από την λεγόμενη «Μπροσούρα του Στρασβούργου» της Καταστασιακής Διεθνούς (Internationale Sittuationiste). Την ιδέα για την υπογραφή από μια αμερικάνικη αναρχική ομάδα, την Διεθνή Συνωμοσία των Λυκανθρώπων (ή Up Against the Wall Motherfucker), όπως και τον φλεγόμενο σκελετό, που είχαμε στην πρώτη της σελίδα με κόκκινο χρώμα. Με τον σύντροφο είχαμε την ιδέα να προκαλέσουμε κάποιο κίνημα στα πανεπιστήμια, όπως είχαν κάνει οι καταστασιακοί. Και θεωρήσαμε σωστό να ξεκινήσουμε από Θεσσαλονίκη, ούτως ώστε να υπάρχει ένα προηγούμενο, όταν θα την μοιράζαμε στην Αθήνα. Ένα προηγούμενο που θα έδειχνε ότι ήμασταν δικτυωμένοι και όχι αρχάριοι. Έτσι, τυπώσαμε σε ένα υπόγειο τυπογραφείο, στην οδό Μάνης στα Εξάρχεια, 2.000 αντίτυπα αυτής της προκήρυξης και τα πήραμε μαζί μας στην Θεσσαλονίκη, όπου πήγαμε με το τραίνο.

Στην Θεσσαλονίκη, όπως είχαμε υπολογίσει, μείναμε στο διαμέρισμα που νοίκιαζε ο σύντροφός μας με άλλον ένα ή άλλους δυο, δεν θυμάμαι ακριβώς. Και τρώγαμε στην φοιτητική λέσχη, όπου ο έλεγχος για το αν είναι κανένας φοιτητής ή όχι, είχε ατονήσει εκείνη την περίοδο. Και προκηρύξεις, την πρώτη μέρα, μοιράσαμε κανονικά έξω από το πανεπιστήμιο. Πρέπει να δώσαμε καμιά πεντακοσαριά. Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση ήταν ότι, όταν μοίραζα τις προκηρύξεις, με είχε πλησιάσει ένας τριαντάρης που δεν μου φαινόταν φοιτητής, και μου έλεγε πάνω-κάτω: «Τι τις θες τις προκηρύξεις ρε φίλε… Εσύ φαίνεσαι καλό παιδί και από ό, τι βλέπω έχεις και ωραία κοπέλα. Δεν τα παρατάς να κοιτάξεις

τη ζωή σου. Τι θα κερδίσεις με αυτά που κάνεις»; Εγώ, βέβαια, ήμουν ανένδοτος. Και το βράδυ, κοντά στην πολυκατοικία που μέναμε, έκοβε βόλτες ένα περιπολικό. Δεν του δώσαμε σημασία.

Ο σκελετός που φιγούραρε πίσω από τα γράμματα της πρώτης σελίδας της προκήρυξής μας.

Μια τελείως απρόσμενη σύλληψη που σφράγισε την ζωή ενός «νιόπαντρου» ζευγαριού οριστικά και ανεξίτηλα

Την άλλη μέρα, γύρω στο μεσημέρι, κι ενώ δεν είχαμε βγει ακόμη καθόλου από το διαμέρισμα, χτύπησε η πόρτα. Όταν ανοίξαμε είδαμε πολλούς που μας είπαν ότι είναι αστυνομία, και θέλανε τον Φίλιππα Κυρίτση και την Σοφία Κυρίτση καθώς και αυτόν που τους φιλοξενούσε. Μόλις τους είπαμε ποιοι ήμασταν μας ζήτησαν να τους ακολουθήσουμε. Μας βάλανε σε ασφαλίτικα αυτοκίνητα, τον σύντροφο σε άλλο αυτοκίνητο, και μας πήγαν στην Ασφάλεια της Θεσσαλονίκης, χωρίς να μας λένε τον λόγο. Έτσι άρχιζε η μεγαλύτερη περιπέτεια της ζωής μας που θα χρειαζόταν να περάσουν χρόνια για να τελειώσει.

Στην Ασφάλεια δεν τον είδαμε καθόλου τον σύντροφο. Εμάς, αφού μας ζήτησαν να βγάλουμε ότι είχαμε στην τσέπη μας, κι εμένα μου βρήκανε έναν μεγάλο σουγιά, μας αφήσανε να περιμένουμε ώρες σε ένα γραφείο, χωρίς να μας λένε τον λόγο. Πολύ αργότερα ήρθαν κάποιοι και μου πήραν κατάθεση για τον σουγιά. Τους είπα ότι τον ήθελα για να καθαρίζω

κανένα μήλο και ότι δεν με πιάσανε με αυτόν στον δρόμο αλλά στο σπίτι μέσα. Αφού με βάλανε και υπέγραψα την κατάθεσή μου, δεν ξανάκουσα ποτέ για τον σουγιά που, ήδη, μου είχανε κατασχέσει. Αργά το βράδυ μας κατέβασαν στο υπόγειο και μας έκλεισαν σε κάτι κρατητήρια, χωριστά. Της Σοφίας ήταν κοντά σε τουαλέτες και μύριζε άσχημα. Εννοείται ότι, μέσα σε τέτοια αβεβαιότητα και σε τόσο πρωτόγνωρη κατάσταση, ήταν αδύνατο να κοιμηθούμε. Αμφιβάλλω αν κοιμηθήκαμε καμιά ώρα. Το πρωί ήρθαν και μας πήρανε, μας βάλανε μόνους εμένα και την Σοφία σε μια κλούβα, μαζί με δυο μπάτσους που μας φυλάγανε, και ξεκινήσαμε για την Αθήνα, όπως μας είπαν με τα πολλά. Ήταν 25η Μαρτίου 1978. Αργότερα έμαθα ότι πριν 34 χρόνια από τότε, την 25η Μαρτίου του 1944, βάλανε όλους τους Εβραίους των Ιωαννίνων και κάποιους Τσάμηδες σε φορτηγά, τους πήγαν στον κοντινότερο σιδηροδρομικό σταθμό και τους έστειλαν στα στρατόπεδα εξόντωσης της ναζιστικής Γερμανίας.

Η κλούβα που μας έφερνε από την Θεσσαλονίκη στην Αθήνα, κάθε τόσο έμενε από λάστιχο και ο συνοδός του οδηγού σταματούσε τα διερχόμενα αυτοκίνητα ψάχνοντας τρόμπα για να το φουσκώσει. Πήγαινε και αρκετά αργά. Έτσι, όταν φτάσαμε στην Αθήνα, ήταν νύχτα. Μας πήγαν στο κτίριο της Γενικής Ασφάλειας στην λεωφόρο Μεσογείων. Μου έκανε φοβερή εντύπωση το ότι, όταν κατεβαίναμε από την κλούβα, το μέρος ήταν κατάφωτο από προβολείς και σε διάφορες γωνίες υπήρχαν ακροβολισμένοι μπάτσοι που μας σημάδευαν με αυτόματα. Ποτέ δεν είχα φανταστεί ότι ήμασταν τόσο επικίνδυνοι για το κράτος. Και δεν ξέραμε ούτε το γιατί. Στην Ασφάλεια μας οδήγησαν σε ξεχωριστά κελιά, χωρίς να μας λένε ακόμη γιατί μας πιάσανε. Μόνο ένας μπάτσος στο ασανσέρ που μας ανέβαζε στον όροφο που ήταν τα κρατητήρια, μάλλον τον 5ο, μου είπε ότι θέλαμε να τους κάψουμε ζωντανούς. Τον ρώτησα γιατί το έλεγε αυτό αλλά δεν μου απάντησε. Το κελί μου ήταν μικρό και σκοτεινό με τσιμεντένιο κρεβάτι και μάλλον κάποιο λεπτό στρώμα και μια-δυο γκρίζες στρατιωτικές μάλλινες κουβέρτες. Λέω μάλλον, γιατί δεν μπορώ να θυμάμαι τέτοιες λεπτομέρειες μετά τόσα χρόνια. Αλλά, τουλάχιστον, είχε πόρτα και όχι κάγκελα, όπως το κρατητήριο της Θεσσαλονίκης. Τουαλέτα δεν είχε, οπότε χρειαζόταν να σου ανοίξει μπάτσος για να πας σε κάτι κοινόχρηστες τουαλέτες. Αυτός σε συνόδευε κιόλας και περίμενε να βγεις για να σε πάει πάλι πίσω. Επίσης, μέρα-νύχτα, άκουγα έναν δυνατό θόρυβο, λες και ήταν κάποια πρέσα σε λειτουργία. Φημολογείται ότι ο θόρυβος κάλυπτε τις φωνές των κρατουμένων που βασανίζανε, μέχρι να ομολογήσουν αυτό που θέλανε οι μπάτσοι.

Οι ανακρίσεις στην Ασφάλεια – Ο Νικόλας Άσιμος μας συμπαρίσταται κατά την προσαγωγή μας στον δικαστικό ανακριτή - Το τέλος του «σύντομου καλοκαιριού της αναρχίας» της ζωής μου

Πρέπει να ήταν η επόμενη μέρα, όταν με φωνάξανε για ανάκριση, και τότε έμαθα γιατί μας είχανε πιάσει. Μας κατηγορούσαν ότι είχαμε πάει οχτώ βόμβες μολότοφ σε κάποιον Παπαδοπούλη. Τους είχα πει ότι δεν ήξερα κανέναν Παπαδοπούλη αλλά αυτοί επιμένανε ότι

τον ήξερα, γιατί αυτός είχε καταθέσει ότι με ήξερε και ότι εμείς του είχαμε πάει τις μολότοφ. Επέμενα κι εγώ και γι αυτό μας φέρανε σε εξέταση κατ' αντιπαράσταση. Τότε διαπίστωσα ότι Παπαδοπούλης ήταν ο Μαχαράτζι, στον οποίο είχα δανείσει την «Αναρχική μαγειρική». Κατέθεσα, λοιπόν, ότι τον ήξερα αλλά δεν του είχα πάει καμιά μολότοφ. Δεν ήταν εύκολο να πάρουν λόγια από μένα και είχα έναν φόβο ότι θα με βασάνιζαν. Όμως δεν μου έριξαν ούτε μια φάπα. Εννοείται με ρώτησαν κι ένα σωρό άλλες ερωτήσεις, όπως με ποιους κάνω παρέα, αν ξέρω κάποια άτομα του χώρου και αν ξέρω για κάποιες βομβιστικές ενέργειες σε αυτοκίνητα Τούρκων διπλωματών. Δεν ήξερα τίποτα και απάντησα ότι έκανα παρέα μόνο με τον θείο μου τον Μιλτιάδη (Μέλτο). Εκ των υστέρων έμαθα ότι η Σοφία, στην κατ' αντιπαράσταση εξέταση με τον Μαχαράτζι, παραδέχτηκε ότι εμείς είχαμε πάει σ' αυτόν τις μολότοφ. Όταν σε πρώτη ευκαιρία την ρώτησα γιατί το έκανε, μου είπε ότι το έκανε για να κλείσει το στόμα του Παπαδοπούλη και να μην πει αυτός άλλα ενοχοποιητικά πράγματα. Τέλος πάντων, μας κράτησαν πέντε μέρες κρυμμένους από τον κόσμο, πριν μας επιτρέψουν να δούμε για πρώτη φορά τους γονείς μας. Αργότερα έμαθα ότι, πριν πιάσουν εμάς, είχανε πιάσει πολύ κόσμο με εφόδους στα σπίτια τους στα Εξάρχεια, προσπαθώντας να βρουν κάτι προκειμένου να παρουσιάσουν τους αναρχικούς σαν τρομοκράτες. Είχανε πιάσει ακόμα και τον Κωνσταντινίδη και τον είχανε στην Ασφάλεια, όταν είχανε εμάς. Τελικά, εμείς τους φανήκαμε η καλύτερη περίπτωση για να στήσουν πάνω μας το σενάριο για αναρχικούς τρομοκράτες που θα καίγανε την Αθήνα! Και το σενάριο έπρεπε να στηθεί, για να δικιολογηθεί η χρησιμότητα ενός καινούργιου νόμου, του αντιτρομοκρατικού νόμου 774/1978, που είχε υποβάλει ο υπουργός Δικαιοσύνης στη Βουλή για ψήφιση την ίδια την ημέρα της σύλληψης μας, την 24^{η} Μαρτίου 1978. Μια που δεν μπορούσαν να πιάσουν τις πραγματικές οργανώσεις ανταρτών πόλης, όπως την Επαναστατική Οργάνωση 17 Νοέμβρη και τον Επαναστατικό Λαϊκό Αγώνα, προκειμένου να δει το κοινό φάτσες τρομοκρατών στις εφημερίδες, ψάξανε για τέτοιες φάτσες στον χώρο των αναρχικών που ήδη του είχανε δώσει κακό όνομα. Σε μας βρήκαν τις ιδανικές. Εμένα με φωτογράφησαν με τα μαύρα στρογγυλά γυαλιά επί τούτου αλλά και ο Μαχαράτζι τους έκανε με τα φουντωτά μαλλιά και τα γένια. Βέβαια, για να δέσει το σενάριο, προσθέσανε και φωτογραφίες από περιοδικά που έδιναν οδηγίες για κατασκευή μολότοφ και άλλων μέσων, για λαϊκή χρήση ενάντια στις δυνάμεις καταστολής. Και σχεδόν όλους, όσους είχανε πιάσει στα Εξάρχεια σαν υπόπτους, τους παρέπεμψαν στο δικαστήριο σαν μάρτυρες κατηγορίας εναντίον μας, άσχετα αν αυτοί δεν είχανε τίποτα πει για μας στις προανακριτικές καταθέσεις. Ακόμη και τον πατέρα μου! Οι μπάτσοι, βέβαια, δεν φανταζόντουσαν ότι η δουλειά τους χρησίμευε στο στήσιμο σεναρίου. Γι' αυτό, πίστευαν ότι δεν θα προφυλακιστούμε. Και για να αποφύγουν κάθε ευθύνη για την ταλαιπωρία, όπου μας είχαν υποβάλει άδικα, μου είχαν ζητήσει να τους γράψω σε ένα χαρτί για το πώς μου φερθήκανε, ούτως ώστε να μην λέω ότι με βασανίσανε όταν θα αφηνόμουνα ελεύθερος. Το χαρτί το έγραψα, δηλώνοντας ότι η συμπεριφορά των αστυνομικών φαινόταν εγκάρδια. Όμως ο δικαστής ανακριτής δεν μας άφησε ελεύθερους! Όταν μας είχανε πάει σε αυτόν, σε κάποιο κτίριο στο κέντρο της Αθήνας, στους διαδρόμους των γραφείων είχαν έρθει συμπαραστάτες μας, μεταξύ των οποίων και ο Νικόλας Άσιμος. Τότε είχε μόλις περάσει μια

περιπέτεια στον στρατό για να πάρει τρελόχαρτο, και είχε το χέρι του τυλιγμένο με επιδέσμους. Μαζί του είχε το μικρό κοριτσάκι του που της είχε πάρει για παιχνίδι ένα ψεύτικο οπλοπολυβόλο. Αυτό, σε κάποια φάση, το χρησιμοποίησε έξω από το γραφείο του ανακριτή και οι δημοσιογράφοι και οι άλλοι παρευρισκόμενοι τρομάξανε, προς στιγμήν, από τον θόρυβο του οπλοπολυβόλου. Την άλλη μέρα σε κάποια εφημερίδα γράφανε «Οι τρομοκράτες συμπαραστέκονται στους τρομοκράτες» και είχαν φωτογραφία τον Άσιμο! Στην πρόκληση αυτή ο Άσιμος απάντησε με το τραγούδι του «Είμαστε τρομοκράτες… όλοι, όλοι με πρώτον τον Μανώλη», που όπως έγραψε στο βιβλίο του «Αναζητώντας τους Κροκανθρώπους» το τραγούδι αυτό ήταν η απάντησή του για την δική μας (εμένα και της Σοφίας) άδικη μεταχείριση.

Ο Νικόλας Άσιμος αριστερά και ο συγκατηγορούμενός μας Παπαδοπούλης ανάμεσα σε δύο μπάτσους με πολιτικά, καθώς μας προσάγουν στον ανακριτή

Ο ανακριτής με ρώτησε αυτά που με είχανε ρωτήσει στην Ασφάλεια, μόνο τώρα ήταν παρών και δικηγόρος, ο αντιστασιακός Τάκης Παπάς, που αργότερα έγινε και πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου της Αθήνας. Του απάντησα όπως απάντησα και στην Ασφάλεια, π.χ. ότι τα εφτά μπουκαλάκια βενζίνης καθαρισμού που είχαν βρει στο σπίτι μας στην Ασκληπιού, τα είχαμε για καθαρισμό, όπως και κάποια στουπιά. Και όσον αφορά το μπιτόνι με πετρέλαιο που είχαν βρει, του είπα ότι θα το χρησιμοποιούσαμε για θέρμανση, φέρνοντας στο σπίτι μια σόμπα πετρελαίου. Αν και η υπόθεση ήταν γελοία από την στιγμή που στηρίζανε την κατηγορία για τρομοκρατία στις μολότοφ, οι εφημερίδες ήταν στο κόλπο και ξεσπαθώσανε εναντίον μας κάνοντας την τρίχα τριχιά! Τα «Νέα», στην πρώτη σελίδα, είχανε τις φάτσες μας και από πάνω με μεγάλα γράμματα: «ΒΟΜΒΙΣΤΕΣ». Με λίγα-λόγια, το σενάριο ήταν δημοσιογραφικό κατόρθωμα που ούτε οι ασφαλίτες της Γενικής Ασφάλειας δεν μπορούσαν να προβλέψουν. Και για τις ανάγκες της παρουσίασης μας σαν επικίνδυνων τρομοκρατών, μας κρατήσανε 12 μέρες στην Ασφάλεια χωρίς ουσιαστικό λόγο. Εκεί, άκουσα σε κάποια φάση φασαρία από τον διάδρομο και κατάλαβα ότι ήταν μια ξένη κοπέλα, κρατούμενη, που τσακωνόταν με τους μπάτσους και τους έλεγε ότι θέλουν να την βιάσουν και γι’ αυτό την είχανε συλλάβει. Γενικά, άκουγα φωνές από τους διαδρόμους αλλά δεν καταλάβαινα τι

γινόταν. Το παραθυράκι της σιδερένιας πόρτας του κελιού μου ήταν πολύ μικρό και δεν έβλεπα σχεδόν τίποτα από έξω. Και επειδή του κελί μου φωτιζόταν από ένα λαμπάκι νυκτός, δεν μπορούσα να διαβάσω και την δικογραφία που μου είχανε φέρει προτού μας πάνε στον ανακριτή. Εννοείται ότι μέσα στο κελί ήμουν χωρίς ζώνη και χωρίς κορδόνια, για να αποφευχθεί δήθεν το ενδεχόμενο αυτοκτονίας. Ξέροντας ότι πάντα αφαιρούν ζώνες και κορδόνια πριν βάλουν στο κελί έναν κρατούμενο, αγανακτώ, όταν βγάζουν κρατούμενους νεκρούς από κελιά της Ασφάλειας ή αστυνομικών τμημάτων και ανακοινώνουν ότι έχουν αυτοκτονήσει με τα κορδόνια των παπουτσιών τους ή τις ζώνες τους. Μετά από 12 μέρες σε τέτοιες συνθήκες, λοιπόν, μας βάλανε σε κλούβα και με μεταφέρανε στις φυλακές Κορυδαλλού. Την Σοφία θα την ξανάβλεπα στο δικαστήριο, μετά από πολλούς μήνες. Το ειδύλλιο μας είχε διαρκέσει μόνο ένα καλοκαίρι και έναν χειμώνα!

Το θέατρο συνεχίζεται: Ανεπιθύμητος στην φυλακή του Κορυδαλλού!

Στην φυλακή του Κορυδαλλού έφθασα μεσημέρι, όταν ήταν κλειστά τα κελιά. Μετά από λήψη αποτυπωμάτων και από τα δυο μου χέρια και μια σωματική έρευνα κανονική, δηλ. με ψαχούλεμα και όχι ξεβράκωμα και πρωκτικό έλεγχο που κάνουν τώρα, με οδήγησαν στην αποθήκη, από όπου μου δώσανε ένα στρώμα, δυο σεντόνια, δυο κουβέρτες στρατιωτικές, ένα μαξιλάρι, μια μαξιλαροθήκη, μια άσπρη πλαστική καραβάνα (δηλ. κατσαρολάκι με μακρύ χερούλι) και ένα άσπρο πλαστικό κουτάλι. Από την αποθήκη με πήγανε σε ένα άδειο κελί της τέταρτης ακτίνας. Το κελί ήταν στους πάνω ορόφους και είχε ένα κρεβάτι, ένα τραπέζι και μία καρέκλα. Είχε και μια τούρκικη τουαλέτα αριστερά από την πόρτα καθώς μπαίναμε. Ωραίο κελί, συγκριτικά με το κελί της Γενικής Ασφάλειας. Δυστυχώς, δεν θα έμενα πολύ εκεί, γιατί το απόγευμα, αφού ήρθε να με υποδεχτεί ένας Καρζής, νομίζω, γνωστός από τις εφημερίδες σαν ο απαγωγέας του μικρού Λιβανέζου, ο οποίος με κατατόπισε στα πιο απαραίτητα ζητήματα και νομίζω μου έφερε και μερικά αναγκαία, όπως σαπούνι και χαρτί υγείας, οι φύλακες με πήρανε από αυτήν την ακτίνα, την τέταρτη, και με πήγανε στην τρίτη ακτίνα, όπου δεν με υποδέχτηκε κανένας. Κι εκεί με βάλανε σε κελί μόνο μου αλλά ούτε σε αυτό το κελί θα με αφήνανε για καιρό. Θυμάμαι, όταν πρωτοβγήκα στο προαύλιο της τρίτης ακτίνας (δηλ. στην αυλή της), με πλησίασε ένας νεαρός Άραβας που μιλούσε Εγγλέζικα και μου είπε ότι είχε μια-δυο μέρες στην Ελλάδα και βρέθηκε στην φυλακή χωρίς να το καταλάβει, γιατί είχε πάνω του ένα μαχαίρι. Με ρωτούσε πόσο θα έμενε μέσα. Εννοείται δεν είχα ιδέα αλλά είχα προσπαθήσει να του δώσω θάρρος. Κάτι άλλο που θυμάμαι από αυτήν, την πρώτη, ολιγοήμερη παραμονή μου στον Κορυδαλλό, ήταν ένας κρατούμενος που την ώρα που μας κλείνανε στα κελιά, ήρθε και μου ζήτησε κανένα βιβλίο για να διαβάσει. Του έδειξα κάτι βιβλία που είχα μαζί μου αλλά δεν πήρε κανένα, γιατί αυτός μιλώντας για βιβλίο εννοούσε περιοδικό!

Δεν πέρασαν λίγες μέρες από την ημέρα που με μεταγάγανε στον Κορυδαλλό και με πήραν κι από κει για να με στείλουν, μολονότι ήμουνα υπόδικος, στις βαριές «Εγκληματικές

Φυλακές Αίγινας», όπου έστελναν παλιά θανατοποινίτες και τώρα πλέον ισοβίτες και άλλους με βαριές ποινές. Το θέατρο που παιζόταν σε βάρος μας συνεχιζόταν χωρίς κανείς από τον πολιτικό κόσμο να διαμαρτύρεται. Μάλιστα τον Μαχαράτζι, που ήταν πολύ ήπιος χαρακτήρας και ήσυχος άνθρωπος από μένα, τον στείλανε στις Πειθαρχικές Φυλακές της Κέρκυρας. Από εκεί προσπάθησε να στείλει ένα τηλεγράφημα στους δικούς του, όπου έγραφε «Εδώ θάνατος», αλλά του το έκοψε η υπηρεσία των φυλακών, από ό,τι έχω ακούσει. Στην μεταγωγή από το Τμήμα Μεταγωγών Πειραιώς στη φυλακή της Αίγινας ήμασταν τέσσερις, δεμένοι ανά δύο μεταξύ μας. Εμένα με είχαν δεμένο με έναν όμορφο και ευγενικό νεαρό, τον Μιλτιάδη, ο οποίος κατηγορούνταν ότι σκότωσε έναν εφοπλιστή που αγόραζε αγόρια. Οι άλλοι δύο, κατά τα λεγόμενά τους, ήταν μέσα, ο ένας για τυχερά παιχνίδια και ο άλλος για διαζύγιο που δεν κατέβαλλε στην πρώην γυναίκα του. Μας μετέφεραν με το φέρυ-μπόουτ της γραμμής και όσο διαρκούσε το ταξίδι, μιάμιση ώρα περίπου, δεν μας έβγαλαν από την κλούβα.

Στην φυλακή του προπροηγούμενου αιώνα που δεν υπάρχει πια

Στην φυλακή της Αίγινας, που μου έκανε εντύπωση για την παλαιότητά της (είχε χτιστεί σαν ορφανοτροφείο το 1828 από τον Ιωάννη Καποδίστρια), μετά έναν έλεγχο ανάλογο του Κορυδαλλού και αφού μου έδωσαν τα σχετικά, με έστειλαν στην δεύτερη ακτίνα, στον θάλαμο 7.

Η είσοδος των φυλακών της Αίγινας, όταν τις επισκέφτηκα μετά το κλείσιμο τους. Αριστερά εγώ και δεξιά μια φίλη του Θόδωρου του Τσουβαλάκη.

Όλοι οι θάλαμοι της ακτίνας βλέπανε σε μια τσιμεντένια αυλή, η οποία στην μία άκρη είχε τούρκικες τουαλέτες. Είχε επίσης και κουζινάκι. Ο κάθε θάλαμος είχε επίσης μια τούρκικη τουαλέτα και μια σόμπα ξύλων. Δεν θυμάμαι αν οι θάλαμοι της δεύτερης ακτίνας είχαν νεροχύτη, όπως είχαν οι θάλαμοι της τέταρτης ακτίνας, όπου κατέληξα μετά από μήνες. Τα παράθυρα του κάθε θαλάμου, που θύμιζαν παράθυρα κάστρου, ήταν μικρά, γεμάτα πλέγματα, και τόσο ψηλά, που δεν βλέπαμε καθόλου τον έξω κόσμο. Μόνο τον ουρανό βλέπαμε από την αυλή. Και η αυλή, όταν ήταν ανοιχτοί οι θάλαμοι, δηλ. 7π.μ. με 12π.μ. και 2.30μ.μ. μέχρι τη δύση του ήλιου, ήταν γεμάτη από φιγούρες ανθρώπων που θύμιζαν την προπολεμική εποχή και τις τούρκικες φυλακές, όπως παρουσιάζονται στην ταινία: Το εξπρές του μεσονυκτίου. Στην εικόνα αυτή συνέβαλαν και τα τραγούδια που ακουγόντουσαν από τα τρανζιστοράκια των κρατουμένων: Ήταν όλα λαϊκά της δεκαετίας του '60. Αυτά είναι εξέλιξη τω τούρκικων αμανέδων.

Η δεύτερη ακτίνα των φυλακών της Αίγινας, μετά το κλείσιμό τους.

Στον θάλαμο 7 που με πήγανε, ήμασταν γύρω στα εννιά άτομα. Ο θάλαμος ήταν μακρόστενος και τα κρεβάτια, από το παράθυρο που έβλεπε στην αυλή μέχρι τον τοίχο στο βάθος, ήταν τοποθετημένα το ένα παράλληλα προς το άλλο, χωρίς κομοδίνα. Απέναντί τους είχαν μια ντουλάπα που πάνω της, σε κάποια, φάση εμφανίστηκε τηλεόραση. Δίπλα στην ντουλάπα ήταν μια σόμπα ξύλων. Το δικό μου κρεβάτι ήταν δίπλα σε αυτό του παραθύρου, που είχε ένας παπατζής (παίχτης του παιχνιδιού τράπουλας «παπάς» που απαγορεύεται). Στο βάθος ήταν ένας νταβατζής, σωματώδης αλλά χαμογελαστός. Είχα μάθει αργότερα από την Σοφία ότι και η γυναίκα του ήταν κλεισμένη στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού. Δίπλα μου από την άλλη μεριά ήταν ένας τσιγγάνος, ο Τριαντάφυλλος, ο οποίος ήταν κουρεμένος

γουλί και δεν είχε τίποτα μαζί του στον θάλαμο, παρά ένα κουστούμι κρεμασμένο για την ώρα που θα αποφυλακιζότανε. Θυμάμαι επίσης έναν νεαρό, ο οποίος ήταν μετρίου αναστήματος και χρησιμοποιούσε πολλές λέξεις της αργκό των φυλακών, όταν μιλούσε. Περίμενε να αποφυλακιστεί από μέρα σε μέρα. Τον λέγανε Μεζίτη. Το θυμάμαι, γιατί με το που βγήκε σκότωσε κάποιον και ξαναμπήκε στην φυλακή με ισόβια. Όταν ήταν κλειστοί οι θάλαμοι, όσοι είχαν τρανζιστοράκια άκουγαν μουσική, μέχρι να εμφανιστεί η τηλεόραση. Εγώ είχα πει και μου είχαν φέρει κάτι δυσνόητα βιβλία με ωραία βιβλιοδεσία, τα οποία είχα αγοράσει παλιότερα από την πρώην νηπιαγωγό μου. Μεταξύ αυτών ήταν «Η ουσία του χριστιανισμού» του Φόυερμπαχ. Ο Τριαντάφυλλος μια μέρα μου το ζήτησε να το διαβάσει. Του είχα πει ότι είναι δυσνόητο αλλά αυτός επέμενε και του το έδωσα. Όταν μας είχαν κλειστούς το βράδυ, μέχρι τις 10μ.μ. που έκλειναν τα φώτα και μας άφηναν μόνο ένα λαμπάκι νυκτός, ο Τριαντάφυλλος διάβαζε τον Φόυερμπαχ. Ανάθεμα αν καταλάβαινε τίποτα. Αφού, όταν αποφάσισα να το διαβάσω, δεν καταλάβαινα ούτε εγώ και χρειάστηκε να κάνω έναν χρόνο για να το διαβάσω. Υποθέτω ότι η μετάφραση του βιβλίου από τα Γερμανικά ήταν κακή.

Το φαγητό το μοίραζαν στην αυλή. Φέρνανε μια μεγάλη μαρμίτα, από όπου μας έβαζαν φαΐ με μια μεγάλη κουτάλα, ή μεγάλους ορθογώνιους δίσκους, από όπου κόβανε τετράγωνα κομμάτια φαγητού, όπως το παστίτσιο, και μας έδιναν. Υπήρχε και ιδιαίτερο φαΐ για αρρώστους, συνήθως πουρές με κοτόπουλο. Το πιο συνηθισμένο φαΐ ήταν οι πατάτες γιαχνί, όπως τις έλεγε ο αρχιφύλακας Τομαζίδης, ή πατάτες μπλουμ, όπως τις έλεγαν οι κρατούμενοι, γιατί ήταν κόκκινη σούπα, στην οποία επιπλέανε κάποια χοντροκομμένα κομμάτια πατάτας. Μαζί με το φαΐ μάς δίνανε και ψωμί. Την καραβάνα και το κουτάλι, μετά το φαΐ, τα καθαρίζαμε με το ψωμί και κατόπιν το τρώγαμε. Για καλύτερα κάποιοι πλένανε την καραβάνα τους στις βρύσες. Οι βρύσες ήταν στην αυλή και είχαν μπροστά τους μια μακρόστενη μεγάλη γούρνα. Σε αυτές πλενόμασταν, κάθε πρωί. Δεν θυμάμαι τις βρύσες της δεύτερης ακτίνας, θυμάμαι όμως της τέταρτης. Τα μπάνια, δύο δωμάτια, ήταν δίπλα στις τούρκικες τουαλέτες. Νομίζω ότι κάθε μέρα είχανε ζεστό νερό. Στο κουζινάκι τις αυλής έφτιαχνε καφέδες ένας γεροδεμένος κρατούμενος με την πιο βρώμικη γλώσσα που έχω ακούσει ποτέ στην ζωή μου. Τους καφέδες τους πουλούσε στους θαλάμους και πληρωνόταν με μάρκες. Μάρκες μας έδινε η υπηρεσία ανάλογα με τα λεφτά που είχαμε στο βιβλιάριο καταθέσεων της φυλακής. Απαγορευόταν η κυκλοφορία του χρήματος, για να μην παίζονται τυχερά παιχνίδια. Ένα θαλαμάκι το είχαν μετατρέψει σε κουρείο, όπου κούρευε ένας νεαρός, κρατούμενος για ναρκωτικά. Το κούρεμα ήταν δωρεάν αλλά ο κουρέας κούρευε σαν ατζαμής. Όσοι θέλανε, αγοράζανε ένα κουτί από αφρολέξ που χρησίμευε για ψυγείο πάγου. Τα κομμάτια πάγου τα φέρνανε και τα πουλούσαν κάθε πρωί. Κάθε βδομάδα μπορούσε ο κάθε κρατούμενος να συμπληρώνει ένα χαρτί με πράγματα που ήθελε από τον «μπακάλη», κάτι σαν παντοπωλείο της φυλακής. Τα λεφτά τα κρατάγανε από τον λογαριασμό του. Τα σκουπίδια τα μαζεύανε σε μεγάλους κάδους με ροδάκια αλλά δεν θυμάμαι που τα ρίχνανε. Όλες τις δουλειές τις κάνανε κρατούμενοι, εξαγοράζοντας με κάθε μέρα δουλειάς μία μέρα ποινής. Ο αρχιφύλακας

συνόδευε το φαΐ και με τους φύλακες κλείδωνε και ξεκλείδωνε τους θαλάμους. Σε κάθε αυλή υπήρχε και ένα φυλάκιο για να κάθεται έναν φύλακας αλλά δεν θυμάμαι να το κάνανε χρήση.

Οι καινούργιοι φίλοι μου από τον κόσμο των φυλακών

Όσο έμεινα στην δεύτερη ακτίνα, έκανα μερικές γνωριμίες. Σαν πρώτη αναφέρω έναν Σάκη από το Παγκράτι που ήταν μέσα για ναρκωτικά. Αυτός ήταν στην ηλικία μου περίπου και είχαμε κάτι να πούμε. Θυμάμαι ότι για να με πειράξει με έλεγε Κυρίζι, αντί για Κυρίτση, γιατί «κυρίζι» στην αργκό του υποκόσμου σήμαινε κορόιδο. Αυτός πρέπει να ήρθε στον θάλαμό μας μετά από μένα, γιατί τον θυμάμαι να τσακώνεται με κλειστό τον θάλαμό μας με τον Τριαντάφυλλο. Δεν κατάλαβα ποτέ γιατί τσακωθήκανε, πάντως η φάση έγινε όταν ήρθε στο κρεβάτι μου ο Σάκης να μιλήσουμε. Θυμάμαι ότι για να χτυπήσει τον Τριαντάφυλλο που ήταν πιο γεροδεμένος, είχε φτιάξει κάτι σαν ρόπαλο από τα σύρματα μιας παραδοσιακής σκούπας. Δεν κατάφερε και πολλά πράγματα αλλά ο καυγάς σταμάτησε ευτυχώς νωρίς, με την εμφάνιση ενός φύλακα που τον φώναξε ο Σάκης. Νομίζω, εκείνο το βράδυ, ο Τριαντάφυλλος κοιμήθηκε στο πειθαρχείο.

Ένας άλλος κρατούμενος που με πλησίασε, ήταν ένας μεσήλικας φαλακρός που κούτσαινε και είχε στο μπράτσο του τατουάζ την ελληνική και την αμερικάνικη σημαία, χιαστί. Αυτός ήταν ο Κίμωνας ο Εμμανουηλίδης. Τον θυμάμαι όλη την ημέρα να κάνει εργόχειρα με χάντρες, για να τα πουλάει και να βγάζει τα τσιγάρα του και άλλα είδη πρώτης ανάγκης. Ήταν από την Θεσσαλονίκη και μου έλεγε, συχνά, ιστορίες για τον διαβόητο διευθυντή της Ασφάλειας Θεσσαλονίκης, τον Μουσχουντή, και άλλες για τα ταξίδια και τις δοσοληψίες του στο τότε «Ανατολικό μπλοκ», δηλ. στη Σοβιετική Ένωση και στις χώρες της κεντρικής και της Ανατολικής Ευρώπης που ήταν υπό τον πολιτικό και στρατιωτικό της έλεγχο, σαν μέλη του Συμφώνου της Βαρσοβίας. Είχαν τόσο ενδιαφέρον οι ιστορίες του που του πρότεινα να τις γράψει. Ήξερε πολύ λίγα γράμματα, οπότε είχα προσφερθεί να διορθώνω τα γραπτά του. Η φιλία μας κράτησε λίγους μήνες, γιατί διακόπηκε εξαιτίας μιας νέας φιλίας μου. Αυτή ήταν με έναν ληστή τράπεζας, τον Θόδωρο Τσουβαλάκη, και θα κρατούσε πολλά χρόνια και επίσης αυτός θα ασκούσε αξιοσημείωτη επιρροή πάνω μου. Ο Τσουβαλάκης τσακώθηκε με τον Κίμωνα, γιατί τον θεωρούσε ρουφιάνο της υπηρεσίας. Εγώ δεν έμαθα ποτέ την αλήθεια, όμως θυμάμαι ότι ο Κίμωνας έκανε παρέα με έναν γιγαντόσωμο τύπο που τον λέγανε Κωσταγκόγκο και η μετέπειτα συμπεριφορά του μου είχε δημιουργήσει σχετικά ερωτηματικά.

Προτού όμως μιλήσω για τον Τσουβαλάκη, θα ήθελα να μιλήσω και για μερικούς άλλους κρατούμενους που γνώρισα. Ένας από αυτούς ήταν ένας ψηλός ηλιοκαμένος νεαρός που ήταν μέσα για φόνο κάποιου πλούσιου, ο οποίος αγόραζε νέους για να έχει μαζί τους σεξουαλικές σχέσεις. Αυτουνού η ζωή καταστράφηκε, όταν πήγε στο στρατό. Εκεί είχε μπλέξει με κακές παρέες και αυτές τον οδήγησαν στην γνωριμία του με το θύμα. Θυμάμαι ότι έκανε εργόχειρα κι αυτός, για να βγάλει τα τσιγάρα του κι άλλα αναγκαία. Είχα πάρει κι εγώ από αυτόν μια χαλκογραφία με τον σκύλο Πλούτο (από τα κινούμενα σχέδια του Γουώλτ Ντίσνεϋ). Από την

πίσω μεριά της ζήτησα και μου έγραψε αφιέρωση. Έγραψε «23 χρόνια φυλακή, επειδή δεν έτρωγα το φαΐ μου».

Ένας άλλος κρατούμενος ήταν κάποιος γκριζομάλλης αποσχηματισμένος παππάς, ο Γιώργος ο Γεωργαντωνάκης. Αυτός ήταν μέσα για χρέη. Ήταν μορφωμένος και καλός άνθρωπος, γι' αυτό και βοηθούσε τους κρατούμενους, δίνοντάς τους νομικές συμβουλές και συντάσσοντάς τους αιτήσεις. Είχε έρθει κι αυτός στον θάλαμό μας. Ερχόταν και τον επισκεπτόταν ένας νεαρός κρατούμενος με πολύ μάγκικο περπάτημα και γεμάτος χαρακιές και τατουάζ, ο Αξυπόλυτος. Και τους δύο θα τους ξανάβλεπα σε διάφορες φάσεις της πολυετούς φυλάκισής μου και σε άλλες φυλακές, εκτός από της Αίγινας. Μάλιστα ο Αξυπόλυτος, μαζί με έναν Τσαβαντίνο, θα δικαζόντουσαν από το ίδιο δικαστήριο που θα δίκαζε εμάς.

Ένας άλλος κρατούμενος που έκανα λίγη παρέα ήταν ένας νεαρός που είχε μπει μέσα για λαθρεμπόριο μπανάνας, δηλ. πούλαγε με τον συνεταίρο του μπανάνες χωρίς άδεια και γι αυτό του ρίξανε εφτά μήνες φυλακή. Φαινόταν πολύ καλό παιδί και δεν φαινόταν να έχει σχέσεις με τον κόσμο των φυλακών και της παρανομίας. Πρέπει να βγήκε πριν κλείσει τους εφτά μήνες, μετά από Εφετείο που μείωσε την ποινή του.

Επίσης, είχα κάνει και μερικές βόλτες στο προαύλιο, όπως λέγαμε την αυλή, μαζί με έναν ψηλό και αδύνατο τύπο, ο οποίος είχε το περπάτημα και το ντύσιμο, ακόμα και την φάτσα, των παλιών κουτσαβάκηδων του Ψυρρή. Οι απόψεις του ήταν πολύ κοντά στις αναρχικές ιδέες και γι αυτό βρίσκαμε θέματα συζήτησης. Τον σεβόντουσαν πολύ στον θάλαμο 16, όπου είχαν μαζευτεί οι πιο σκληροί κρατούμενοι. Αυτός, όταν άκουγε το καμπανάκι της φυλακής που χτύπαγε για να πάμε στους θαλάμους μας ούτως ώστε να έρθουν μετά οι φύλακες να μας κλειδώσουν, έλεγε: «Στα κεφάλια σας εσάς, στ' αρχίδια μας εμάς». Τον έλεγαν Παπαδάκη και όταν βρέθηκε έξω από την φυλακή έκανε καταγγελίες σε δημοσιογράφους για τα αίσχη που γινόντουσαν στις φυλακές.

Ο πρώτος κρατούμενος για πολιτικούς λόγους που συνάντησα στην φυλακή: Γιάννης Πίτσικας

Μετά ένα μήνα από την μεταγωγή μου στη φυλακή της Αίγινας φέρανε στον θάλαμό μου και έναν ακόμη πολιτικό κρατούμενο, έναν νεαρό, τον Γιάννη τον Πίτσικα. Τον είχανε πιάσει κοντά στο Μουσείο για συμμετοχή σε παράνομη διαδήλωση που κατέληξε σε μικροεπεισόδια και ήταν υπόδικος. Είχε μακριά ξανθά μαλλιά που όταν ήταν ξαπλωμένος, και καθόμουνα στο κρεβάτι του να μιλήσουμε, έβαζα το χέρι μου στο μαξιλάρι του για να στηριχτώ και του τα τραβούσα, χωρίς να το θέλω. Μου είχε πει ότι ήταν από την Καλαμάτα και είχε μια μάνα που αντί να παίρνει το μέρος του τον έβριζε και του έλεγε να «προσκυνήσει» για να τον αφήσουνε. Επειδή περίμενε δικαστήριο είχε ετοιμάσει την απολογία του σε ένα σχολικό τετράδιο. Ένα βράδυ τον έπιασε κολικός στο νεφρό από το οποίο υπέφερε και φωνάζαμε τους φύλακες να του φέρουν κανένα παυσίπονο. Τα παυσίπονα που του φέρνανε, τίποτα Ασπιρίνες

υποθέτω, δεν του κάνανε τίποτα και είχε βασανιστεί εκείνο το βράδυ. Με τα πολλά, ανοίξανε τον θάλαμο και τον πήγανε στο αναρρωτήριο. Από κει πρέπει να τον έστειλαν στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού, όμως, όπως έμαθα αργότερα, τον έστειλαν και στο ψυχιατρείο κρατουμένων. Αρκετά χρόνια μετά την αποφυλάκισή μου, τουλάχιστον 19, βρήκε το τηλέφωνό μου και με πήρε στο σπίτι μου. Έμενε τότε στην Καλαμάτα και ήταν δικαστικός επιμελητής. Είχαμε τηλεφωνηθεί αρκετές φορές. Είχε μια γυναίκα που έπασχε από σκλήρυνση κατά πλάκας και ήταν στο κρεβάτι σε πολύ άσχημη κατάσταση. Κάποια μέρα μου είπε ότι θα ερχόταν στην Αθήνα για μια εγχείριση καρδιάς και θα με έπαιρνε τηλέφωνο να βρεθούμε. Δεν με πήρε και δεν ξανάκουσα τίποτα γι' αυτόν. Μου έχει μείνει το τετράδιο με το σχέδιο της απολογίας του.

Ο θρυλικός Αμερικανός ισοβίτης Ρότζερ Ράνεϊ

Αυτός ο κρατούμενος με τον οποίο έκανα την πιο πολύ παρέα, ήταν ένας Αμερικανός ισοβίτης, ο Ρότζερ Ράνεϊ. Είχε ήδη 18 χρόνια στην φυλακή και αν και ήταν γύρω στα 45 δεν είχε δόντια. Είχε καταδικαστεί σε θάνατο για φόνο δύο Ελλήνων ναυτικών συνεργατών του, των οποίων τα πτώματα δεν βρέθηκαν ποτέ και ούτε αυτός παραδέχτηκε ποτέ την ενοχή του. Η θανατική του ποινή είχε μετατραπεί σε ισόβια κάθειρξη με χάρη από τον βασιλιά. Έλπιζε ακόμα στην αποφυλάκισή του προτού εκτίσει την ισόβια και γι αυτό μου είχε ζητήσει να του βρω δικηγόρο. Ανέθεσα την υπόθεση σε μια δικηγόρο του αναρχικού χώρου που ερχόταν και με έβλεπε αμισθί, την Ελένη Δημουλέα. Η Ελένη δεν είχε καταφέρει να κάνει τίποτα και ο Ράνεϊ ήταν έξαλλος μαζί της, λέγοντας ότι «κοιμάται με τον εισαγγελέα»! Ο Ράνεϊ είχε δικό του θαλαμάκι στην ακτίνα, όπου πήγαινα και τα λέγαμε. Μου άρεσε πολύ να μιλάω μαζί του, γιατί έκανα εξάσκηση στα Εγγλέζικά μου. Ο Ράνεϊ, μολονότι σχεδόν 20 χρόνια στην φυλακή, δεν είχε μάθει Ελληνικά και δεν έκανε και παρέα με άλλους κρατούμενους. Έκανε με εμένα που με αγαπούσε τόσο πολύ, ώστε καθόταν και άκουγε να του διαβάζω έναν ταξιδιωτικό οδηγό στα Εγγλέζικα, προκειμένου να διορθώνει την προφορά μου. Είχε ένα μπαούλο γεμάτο πανεπιστημιακά βιβλία Εντομολογίας και μου είχε πει ότι είχε περάσει τόσα χρόνια στην φυλακή μελετώντας Εντομολογία. Με είχε μάθει και να πίνω νεσκαφέ σκέτο και θεωρούσε τον νεσκαφέ κάτι σαν πανάκεια για όλες τις συνηθισμένες παθήσεις. Το κατακαλόκαιρο, έκλεινε τα τζάμια του παραθύρου του θαλάμου του και από τις 12 μέχρι τις 2.30μ.μ. γινόταν μούσκεμα στον ιδρώτα. Όταν μας ανοίγανε στις 2.30 έτρεχε στα μπάνια και έκανε ντους με κρύο νερό. Μου έλεγε ότι αυτό έκανε καλό στην υγεία του. Είχε μια μάνα στην Αμερική, στο Κάνσας Σίτυ, όπου είχε γεννηθεί, η οποία του έστελνε 30 δολάρια το μήνα. Ζούσε με αυτά, κάνοντας φοβερή οικονομία και δεν ανακατευόταν με εργόχειρα. Μαζί του μίλαγα πολύ για τις Ηνωμένες Πολιτείες, τις Πολιτείες (States), όπως τις έλεγε αυτός. Είχε ζήσει τον αμερικάνικο νότο κατά την δεκαετία του '50, η οποία έμεινε γνωστή, εκτός των άλλων, και για τα μεγάλα αυτοκίνητά της που οι Αμερικανοί οδηγούσαν από έφηβοι. Ο Ράνεϊ μου έλεγε ότι το πρώτο πράγμα που έπρεπε να μάθω στην ζωή μου, ήταν να οδηγάω αυτοκίνητο.

Δυστυχώς, δεν τον άκουσα, και δεν κατάφερα να πάρω ποτέ μου δίπλωμα, ενώ αυτοκίνητο οδήγησα ελάχιστα και αυτό ήταν του πατέρα μου, που το οδηγούσα από τα Μελίσσια μέχρι τα Βριλήσσια και αντιστρόφως. Επίσης, μου έλεγε ότι αν αγοράσω μπιστόλια, πηγαίνοντας κάποτε στην Αμερική (που δεν πήγα, τελικά ποτέ), να τα αγοράσω ζευγάρια. Δεν θυμάμαι γιατί. Αυτός ήξερε από μπιστόλια όταν ήταν στην Αμερική και έκανε εξάσκηση κοντά σε ένα ποτάμι. Η παρέα μου με τον Ράνεϊ κράτησε μέχρι το δικαστήριο μου περίπου, δηλ. γύρω στους πέντε μήνες. Μετά άλλαξα ακτίνα και δεν τον ξαναείδα. Έμαθα, όμως, ότι τον είχαν μεταγάγει πειθαρχικά, γιατί είχε φτιάξει κρασί από ένα είδος κακάου, την Οβομαλτίνη, που μπορούσαμε και παραγγέλναμε από τον μπακάλη. Είχα δει και στον θάλαμό μου, τον 7, να φτιάχνουν κρασί από Οβομαλτίνη. Μάλιστα, το είχα δοκιμάσει και δεν κατάλαβα διαφορά από το κανονικό κρασί. Από τον Ράνεϊ μου έμεινε ένα κουτί με κάρτες εκμάθησης Γαλλικών λέξεων, κάθε κάρτα μια λέξη και ένα σκίτσο, και το βιβλίο «Κυνηγοί μικροβίων» στα Εγγλέζικα με αφιέρωση, που το διάβασα καμιά τριανταπενταριά χρόνια αργότερα. Πολύ ωραίο βιβλίο.

Ο Ρότζερ Ράνεϊ στην δίκη του, το 1961 μάλλον.

Άλλη μια πιο αντιπροσωπευτική φωτογραφία του Ράνεϊ από την δίκη του.

Ο ευφυέστατος τζέντλεμαν ληστής Θόδωρος Τσουβαλάκης

Όπως είπα και προηγούμενα, η φιλία που θα κρατούσε χρόνια και θα ασκούσε αξιοσημείωτη επιρροή στην ζωή μου, ήταν με τον Θόδωρο Τσουβαλάκη. Ήταν μέσα για μια θεαματική ληστεία τράπεζας στη Νίκαια, την οποία είχα ακούσει σε απευθείας μετάδοση από το ραδιόφωνο ενός ταξί, όταν ήμουν ακόμα έξω. Η ληστεία είχε αποτύχει, γιατί αυτός και ο αδελφός του που την είχανε κάνει, δεν προλάβανε να διαφύγουν. Τους κυνήγησε ο κόσμος που περίμενε σε μια στάση λεωφορείου έξω από την τράπεζα κι ένας μπάτσος εκτός υπηρεσίας. Πετάγανε τα λεφτά της ληστείας στον κόσμο για να τον καθυστερήσουν. Τελικά καταφύγανε σε ένα σπίτι, όπου πιάσανε ομήρους τους ενοίκους. Η αστυνομία τους πολιόρκησε κάποιες ώρες και αυτές τις ώρες γινόταν η απευθείας μετάδοση που ανέφερα παραπάνω. Στο τέλος παραδόθηκαν μετά από διαπραγματεύσεις. Οι ληστές ήταν από φτωχή οικογένεια της Δραπετσώνας με τρία αδέλφια σε δημόσιο ψυχιατρείο, γι’ αυτό η περιπέτειά τους είχε συγκινήσει το «πανελλήνιο». Ο Θόδωρας, όπως τον λέγαμε, που από τα δύο αδέλφια γνώρισα, ήταν ένας πολύ έξυπνος άνθρωπος και μιλούσε πολύ ωραία. Ήταν ξανθός και κοντός αλλά με το ύφος του, μολονότι κοντός, είχε καταφέρει όλοι να τον σέβονται. Είχε όμως και μια ουλή στην παλάμη από παλαιότερη επίθεση με μαχαίρι που είχε δεχτεί. Έμενε στο θάλαμο 12, όπου από σεβασμό του είχανε παραχωρήσει θέση δίπλα στο παράθυρο. Είχε τέτοια άνεση στις κινήσεις του που κάποια φορά, το πρωί, λίγο μετά το άνοιγμα των θαλάμων, βγήκε

θυμωμένος έξω και «έβαλε χέρι» στους κρατούμενους που θορυβούσαν έξω από το παράθυρό του λέγοντας: «Γιατί κάνετε τόση φασαρία και με ξυπνάτε από τις εφτά; Αν ήθελα να ξυπνάω πρωί, θα γινόμουνα εργάτης και όχι ληστής». Και οι κρατούμενοι τον άκουσαν και έφυγαν.

Εγώ μπροστά από τον θάλαμο 12 της δεύτερης ακτίνας των φυλακών της Αίγινας, όπου έμεινα με τον Θόδωρα, τον Τσουβαλάκη, το 1978 (η φωτογραφία είναι μετά το οριστικό κλείσιμο των φυλακών).

Με αυτόν τον Θόδωρα περπατούσα τις περισσότερες φορές πάνω κάτω στο προαύλιο. Μερικές φορές περπατούσε μαζί μας ένας νταβατζής, ο οποίος έκανε πολύ γυμναστική και ήταν σαν αθλητής. Έπρεπε να είναι γυμνασμένος για να χτυπάει τους πελάτες που δεν πλήρωναν. Αυτός δεν έβλεπε να έχει κάνει κάτι κακό. Ονειρευόταν να ανοίξει ένα μαγαζί με γυναίκες, όπου θα ερχόταν καθώς πρέπει κόσμος και όχι αλητεία! Ο Θόδωρας μου έλεγε για τα ταξίδια του στο εξωτερικό. Είχε επισκεφτεί και το νησί Μαν στην θάλασσα της Μάγχης. Εγώ του έλεγα για την αναρχία. Είχε πραγματικό χιούμορ και ήταν απόλαυση να τον ακούς. Από την άλλη είχε μια τάση να εντυπωσιάζεται από ακριβά καταναλωτικά αγαθά και από αυτόν άκουσα για πρώτη φορά για διάσημες μάρκες τσιγάρων, κολονιών, σαπουνιών και παπουτσιών. Όπως και για το αμερικάνικο περιοδικό «Ο μισθοφόρος» (Soldier of Fortune) που διάβαζε ο αδελφός του. Μάλιστα, σε κάποια φάση, με έπεισε και ζήτησα από τον αδελφό μου να μου φέρει τέτοια «επώνυμα» καταναλωτικά αγαθά, για μένα και τον Θόδωρα. Συγκεκριμένα θυμάμαι τα παπούτσια Αντίντας και το σαπούνι Ταμπάκ Κολωνίας. Από τον Θόδωρα έμαθα να βλέπω την Ελλάδα σαν μια καθυστερημένη πολιτιστικά και οπισθοδρομική χώρα. Θυμάμαι, σε μια σειρά ρεπορτάζ που είχε κάνει ο τότε δημοσιογράφος Γιώργος Λιάνης

για τις φυλακές, και μετά τα έβγαλε σε βιβλίο, το ρεπορτάζ που αφιερώνει στον Θόδωρα, το τιτλοφορεί «Ένας αναρχικός». Εκεί ο Θόδωρας λέει ότι οι Έλληνες είναι «τσέλιγκες και γκαρσόνια». Αυτή η άποψη του με είχε κάνει να τοποθετώ την Ελλάδα στην σωστή θέση, σε σχέση με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Από την άλλη μεριά εγώ προπαγάνδισα επιτυχώς στον Θόδωρα την αναρχία. Έφτασε μέχρι να στείλει γράμμα (ήξερε αρκετά Εγγλέζικα) στην αγγλική αναρχική εφημερίδα «Ελευθερία» (Freedom), όταν του έδωσα την διεύθυνσή της που μου ζήτησε. Στο γράμμα έλεγε για το αδίκημά του και έλεγε ότι αυτός και ο αδελφός του ήταν αναρχικοί. Οι παραλήπτες του γράμματος το πιστέψανε και δημοσιεύσανε το γράμμα του στην εφημερίδα.

Ο Θόδωρος Τσουβαλάκης δεξιά και ο αδελφός του Νίκος αριστερά σε φωτογραφία από την σύλληψή τους, κάποιους μήνες πριν τον γνωρίσω

Ο Τσουβαλάκης ήταν αυτός που μου έδωσε την ιδέα να μην απολογηθώ στην δίκη μου αλλά να καταθέσω απολογητικό υπόμνημα. Εμένα μου ταίριαζε αυτό σαν γάντι, γιατί θεωρούσα πρόκληση προς την αξιοπρέπεια μου την πολύμηνη προφυλάκιση εμένα και της Σοφίας για ένα ασήμαντο αδίκημα, και γι αυτό είχα πάρει την απόφαση να μην τους κάνω την χάρη να νομιμοποιήσω την δίκη με την συμμετοχή μου. Και στην Σοφία άρεσε η ιδέα. Αυτό, όμως, που δεν μπορούσα να φανταστώ, γιατί από μικρός μάθαινα ότι στις φυλακές ήταν άνθρωποι κλεισμένοι με βαριές ποινές γιατί είχανε κάνει κάποιο σοβαρό αδίκημα, ήταν οι ποινές που θα μας ρίχνανε για ένα τόσο ασήμαντο αδίκημα, όπως η κατασκευή, η κατοχή και η απόκρυψη 8 βομβών μολότοφ. Στην διάρκεια της ζωής μου είδα, όχι απλά να φυλακίζονται αλλά και να σκοτώνονται άνθρωποι που δεν έχουν κάνει κανένα αδίκημα, όπως οι χωρίς χαρτιά μετανάστες, με την έγκριση της νομοθετικής και της δικαστικής εξουσίας. Η νομοθετική εξουσία (οι βουλευτές) θεσπίζει νόμους αντίθετους προς τα ανθρώπινα δικαιώματα και όταν η εφαρμογή τους οδηγεί σε νεκρούς, η δικαστική εξουσία δεν καταδικάζει ποτέ τους

δολοφόνους. Τότε όμως, στα 21 μου χρόνια, μολονότι αναρχικός και οπαδός της βίας στη βία της εξουσίας, δεν μπορούσα να φανταστώ το μέγεθος της εγκληματικότητας που χαρακτηρίζει το κράτος. Σήμερα μπορώ να πω με βεβαιότητα ότι ο μεγαλύτερος εγκληματίας είναι το κράτος. Κι όμως το κράτος τα έχει καταφέρει έτσι ώστε η κοινωνία, στην πλειοψηφία της, να μην μπορεί να σταθεί χωρίς αυτό, και σε πολλές περιπτώσεις το κράτος να είναι το μόνο που μπορεί να αντιπαρατεθεί στον όχλο και στις διάφορες μαφίες. Με λίγα λόγια, «μπρος γκρεμός και πίσω ρέμα».

Συνοψίζοντας, θα ήθελα να πω για το περιβάλλον που έζησα μέσα στην φυλακή πριν από την δίκη μου, ότι δεν είχε καμιά σχέση με την εικόνα που είχα στο μυαλό μου για τις φυλακές, προτού μπω ο ίδιος μέσα. Όταν ήμουν έξω, νόμιζα ότι η ζωή στην φυλακή είναι βασανιστική και οι φυλακισμένοι χειρότεροι από τους ελεύθερους. Διαπίστωσα ότι η ζωή στην φυλακή μπορεί να είναι καλύτερη από ότι έξω για κάποιους ανθρώπους κι ότι οι φυλακισμένοι είναι όπως και οι ελεύθεροι, δηλ. υπάρχουν και καλοί και κακοί. Κι επειδή εγώ, προτού μπω στην φυλακή, περνούσα μια δύσκολη ζωή, γεμάτη αβεβαιότητα, ακόμα και με εξαντλητική ένταση στις σχέσεις μου με την Σοφία, την φυλακή την είδα σαν ευκαιρία να ξεκουραστώ. Σωματικά και ψυχικά. Όλη αυτή η πολυχρωμία και η ζωντάνια που αντιμετώπιζα, με έκανε να αισθάνομαι ότι βρίσκομαι σε πανηγύρι. Βέβαια, είχα μια στοιχειώδη οικονομική άνεση, γιατί η μάνα μου και ο αδελφός μου ερχόντουσαν τακτικά και ήρθε και ο πατέρας μου σε κάποια φάση, και αυτοί, όποτε ερχόντουσαν, μου βάζανε λεφτά στον λογαριασμό. Θα μπορούσα να κατατάξω τον εαυτό μου στους πλούσιους της ακτίνας. Μπορούσα ακόμη και να αγοράζω εργόχειρα ή να συμμετέχω σε λοταρίες γι αυτά, για να βοηθήσω τους ρέστους. Η πληρωμή γινόταν με πακέτα τσιγάρα, μια που χρήμα δεν κυκλοφορούσε. Τα τσιγάρα που λειτουργούσαν σαν χρήμα ήταν τα «Ρεκόρ» που κάνανε 12 δραχμές. Εγώ αυτά κάπνιζα. Ήταν τα δεύτερα πιο φτηνά τσιγάρα με φίλτρο μετά από τα πιο φτηνά τσιγάρα με φίλτρο εκείνη την εποχή. Τα πιο φτηνά από όλα ήταν τα «Πρώτο» που νομίζω κάνανε 10 δραχμές. Θυμάμαι έναν κοντό κρατούμενο μέσης ηλικίας με μεγάλο κεφάλι, ο οποίος για να επιβιώσει, έπλενε ρούχα άλλων και πληρωνόταν με πακέτα «Ρεκόρ». Του είχα δώσει κι εγώ μια φορά κάτι κουβέρτες για πλύσιμο. Τα ρούχα τα έπλενε σε κάτι γούρνες που ήταν εκεί που ήταν τα μπάνια και οι τουαλέτες. Τον θυμάμαι αυτόν, όταν φέρνανε το φαΐ, να φωνάζει στον κόσμο για να έρθει: «Έσκασε το πράσο». Μια άλλη φορά πρόσθεσε: «Τις φυλακής τα σίδερα είναι για τα κορόιδα και όχι για τους λεβέντες».

Από την Αίγινα στην Αθήνα για να με δικάσουν και να με καταδικάσουν σε βαρειά ποινή με μια στημένη πολιτική δίκη

Δεν θυμάμαι λεπτομέρειες της μεταγωγής μου από την Αίγινα στο δικαστήριο. Θυμάμαι μόνο ότι το δικαστήριο γινόταν στο κτίριο της οδού Σανταρόζα απέναντι από το Αρσάκειο, όπου σήμερα είναι η έδρα του Συμβούλιου της Επικράτειας. Θυμάμαι, επίσης, ότι ήταν Πενταμελές Εφετείο, δηλ. δεν θα είχαμε δικαίωμα έφεσης, όπως είχανε ακόμα και οι βιαστές που

σκοτώσανε τα θύματά τους. Και τα πέντε μέλη του δικαστηρίου ήταν δικαστές. Και δεν εκδόθηκε βούλευμα πριν μας παραπέμψουν σε δίκη, ούτως ώστε να μπορέσουμε να το προσβάλουμε. Ακόμα και για τα πιο ειδεχθή εγκλήματα εκδίδανε τότε και εκδίδουν ακόμα βουλεύματα. Αλλά εμείς, εγώ και η Σοφία, για τον «νομικό πολιτισμό» της εποχής βιώναμε το καθεστώς εξαίρεσης, όπως βιώνουν σήμερα δεκάδες χιλιάδες μετανάστες και μετανάστριες χωρίς διαβατήριο, τους οποίους μπορεί να δείρει, να βιάσει, μέχρι και να σκοτώσει κάποιος φασίστας, ένστολος ή όχι, και η αστυνομία να μην κάνει τίποτα γι' αυτό, όπως και η δικαιοσύνη. Για να κάνουν νομότυπο το βιασμό της δικαιοσύνης, τον οποίο η δημοκρατία της μεταπολίτευσης πραγματοποίησε στην δική μας περίπτωση, στον νόμο 495 του 1976 για τα όπλα και τα εκρηκτικά, είχαν τσοντάρει ένα άρθρο, το 13, που καταργούσε όλες τις δικονομικές εγγυήσεις υπέρ των κατηγορουμένων, αν ο εισαγγελέας και ο ανακριτής τους κατηγορούσαν ότι τα όπλα και τα εκρηκτικά τα είχαν για να τα δώσουν σε άλλους για να κάνουν κακουργήματα. Στην δική μας περίπτωση άλλους δεν βρήκανε αλλά ούτε καν πότε και που φτιάχτηκαν οι μολότοφ δεν ξέρανε, όπως θα έπρεπε. Ούτε καν προσκόμισαν εναντίον μας γνωμάτευση από πυροτεχνουργό του στρατού, που να βεβαιώνει ότι οι μολότοφ είναι εκρηκτικά, παρόλο που όλος ο κόσμος ήξερε και ξέρει ότι οι μολότοφ είναι εμπρηστικές και όχι εκρηκτικές και παρόλο που ο συνήγορος του Παπαδοπούλη, ο βουλευτής της Νέας Δημοκρατίας Σεργάκης, είχε ζητήσει επίσημα από το δικαστήριο γνωμάτευση πυροτεχνουργού. Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, όταν εγώ και η Σοφία αρνηθήκαμε να νομιμοποιήσουμε τον βιασμό της δικαιοσύνης με την συμμετοχή μας στην δίκη και γι' αυτό δεν φέραμε ούτε δικηγόρους ούτε μάρτυρες υπεράσπισης, το δικαστήριο μας επέβαλε σαν δικηγόρο μας τον δικηγόρο του Παπαδοπούλη που υποστήριζε για μας το ίδιο που υποστήριζε και ο εισαγγελέας, δηλ. ότι εμείς πήγαμε τις μολότοφ στον Παπαδοπούλη! Τότε νόμιζα ότι τέτοια καταπάτηση των δικονομικών εγγυήσεων υπέρ των κατηγορουμένων και τέτοιες ακραίες παραβάσεις των νόμων σε βάρος των κατηγορουμένων, γινόντουσαν μόνο σε μας, τους οποίους τα πρωτοσέλιδα ημερήσιων εφημερίδων της Αθήνας, όπως «Τα Νέα», μας παρουσιάζανε σαν βομβιστές που είχαμε σκοπό να κάψουμε την Αθήνα! Από τότε έχω διαπιστώσει ότι η καταπάτηση των δικονομικών εγγυήσεων υπέρ των κατηγορουμένων και τέτοιες ακραίες παραβάσεις των νόμων σε βάρος των κατηγορουμένων, είναι κοινοτυπία στα ελληνικά δικαστήρια, όταν κατηγορούμενοι είναι άτομα ευάλωτων ομάδων του πληθυσμού, όπως οι μετανάστες, οι Ρομά (τσιγγάνοι), οι ομοφυλόφιλοι, οι εκδιδόμενες και γενικά, όσοι ανήκουν στις κατηγορίες του πληθυσμού που οι Ναζί του Χίτλερ οδηγούσαν στους θαλάμους αερίων προς εξόντωση.

Ένα άλλο στοιχείο περιφρόνησης της δικαιοσύνης από αυτούς που την έχουν σαν επάγγελμα, ήταν το ότι την ημέρα που δικάζανε εμάς με κατηγορίες που θα μπορούσαν να μας επιφέρουν 25 ολόκληρα χρόνια φυλακή σαν ποινή, είχαν ορίσει άλλες 36 δίκες! Δηλ. ήταν διατεθειμένοι, αν μπορούσαν να βιαστούν, εμποδίζοντας τους κατηγορουμένους να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους (κάτι που οι δικαστές συνηθίζουν διώχνοντας μάρτυρες υπεράσπισης που θεωρούν επουσιώδεις και απορρίπτοντας ερωτήματα συνηγόρων υπεράσπισης προς τους μάρτυρες κατηγορίας), να μοιράσουν σε μια μόνο μέρα πολλές

εκατοντάδες μέχρι και χιλιάδες χρόνια φυλακή. Τύφλα να 'χουν οι συνοπτικές διαδικασίες των επαναστατικών δικαστηρίων της Γαλλικής Επανάστασης!

Δύο δωματιάκια χωρίς παράθυρα: Το Αστυνομικό Τμήμα Μεταγωγών Αθηνών

Επειδή, λοιπόν, την ίδια μέρα οι δικαστές είχαν ορίσει άλλες 36 δίκες, εγώ η Σοφία και δεκάδες άλλων κατηγορουμένων με βαρύτατες κατηγορίες, περιμέναμε καθισμένοι δίπλα-δίπλα στις καρέκλες της αίθουσας, οι οποίες ήταν για τους ακροατές. Τα ίδια που κάνουν οι δικαστές με αυτούς που περνάνε αυτόφωρο. Ανάμεσα σ' αυτούς που περιμένανε ήταν και οι Αξυπόλητος και Τσαβαντίνος. Στα διαλείμματα των δικών που προηγούνταν από την δική μας, ερχόντουσαν συγγενείς και μας μιλάγανε. Ήρθαν και μερικοί σύντροφοι. Σε αυτούς έλεγα ότι θα «καθάριζα» και το απόγεμα θα ήμουνα μαζί τους στα Εξάρχεια. Δεν είχα, όπως αποδείχτηκε, ιδέα για το τι σημαίνει ελληνική Δικαιοσύνη. Αλλά ποιο απόγεμα; Όλη η πρώτη μέρα και η δεύτερη πέρασαν χωρίς να μας δικάσουν. Και εμένα, όλο αυτό το διάστημα και μέχρι να τελειώσει η δίκη και να βγει η απόφαση (μεσολαβούσε και Σαββατοκύριακο δηλ. πέντε ολόκληρες μέρες), με κρατούσαν στο αστυνομικό τμήμα μεταγωγών Αθηνών που για τους κρατούμενους διέθετε μόνο δυο μικρά δωμάτια χωρίς παράθυρα. Σε αυτά τα μικρά δωμάτια στριμώχνανε δεκάδες άτομα, όπως συνεχίζουν να κάνουν ακόμα στα αστυνομικά τμήματα και στα κρατητήρια των διεθνών αεροδρομίων της Ελλάδας. Μόνο που τώρα η μεγάλη πλειοψηφία των εγκλείστων είναι μετανάστες. Με αυτόν τον τρόπο, όπως και με τις πολλές δίκες μέσα σε μια μέρα, αποσκοπούν δικαστές και αστυνομικοί να σε κάνουν να αισθανθείς σαν ένας αριθμός χωρίς σημασία, όπως αποσκοπούσαν πάντα οι αρχές των στρατοπέδων συγκέντρωσης να αισθάνονται οι έγκλειστοι στα στρατόπεδα. Και κοιμόμασταν στο πάτωμα, γιατί όχι μόνο κρεβάτια δεν υπήρχαν στα δυο δωμάτια του «μεταγωγών» που μας είχανε, αλλά τίποτα δεν υπήρχε, εκτός από κάτι παλιά βρώμικα στρώματα λεπτά σαν τσιγαρόχαρτα. Κουβέρτες δεν θυμάμαι. Άλλωστε ήταν αρχές Σεπτέμβρη και δεν έκανε κρύο. Από τους συγκρατούμενους μου στο «μεταγωγών» θυμάμαι τον Αξυπόλητο που, όταν παράγγελνε και του φέρνανε φαΐ απέξω, το έβαζε μπροστά μου και μου έλεγε «κουτουπώσου», δηλ. να φάω κι εγώ, στη γλώσσα της φυλακής. Επίσης έναν που μας έλεγε για τα κατορθώματά του με το λαθρεμπόριο στις χώρες του Ανατολικού Μπλοκ, καθώς και έναν βατραχάνθρωπο, δηλ. από αυτούς που υπηρετούν στις Ομάδες Υποβρύχιων Καταστροφών. Ο βατραχάνθρωπος ήταν κοντός και μυώδης και είχε φάτσα καλοσυνάτη, όχι σαν κι αυτές που έχουν συνήθως όσοι υπηρετούν στις ειδικές δυνάμεις. Αυτός, λοιπόν, κάποιο βράδυ μας έλεγε για τα χάλια που επικρατούσαν τότε στον ναυτικό από άποψη εξοπλισμού. Θυμάμαι ότι μας έλεγε ότι έχουν κάτι καράβια που κλωτσιά να τους δώσεις, είναι τόσο σάπια που μπαίνει το πόδι σου μέσα. Είχε φτάσει μέχρι τον Παναμά για να εκπαιδευτεί και ήξερε πολλά για τους βατραχανθρώπους. Απόδιδε τα χάλια στις ατασθαλίες των αξιωματικών, δηλ. στο ότι τα λεφτά που το κράτος διέθετε για εξοπλισμούς, αυτοί τα βάζανε στην τσέπη τους αντί να ανανεώνουν τους εξοπλισμούς.

Το κακόγουστο θέατρο της δίκης δύο αμετανόηταν αναρχικών: Της δίκης μας

Τελικά η δική μας δίκη έγινε την τρίτη μέρα. Εγώ, για να προκαλέσω το δικαστήριο, φορούσα ένα άσπρο φανελάκι που στο ύψος του στήθους είχε μια τσέπη (μου το είχε δώσει ο Τσουβαλάκης), είχα μούσια και μακριά μαλλιά δεμένα με λαστιχάκι και μαύρα μικρά στρογγυλά γυαλιά. Η Σοφία φορούσε μια πουκαμίσα που στην πλάτη έγραφε «Roc». Και όταν καθόμασταν στο εδώλιο και μας δικάζανε, κατά καιρούς φιλιόμασταν. Στο δικαστήριο παρευρισκόντουσαν οι δυο δικηγόροι που ήταν μαζί μας στον ανακριτή, ο Τάκης Παππάς και η Κατερίνα Ιατροπούλου, και όταν είπαμε στους δικαστές ότι δεν έχουμε δικηγόρους, ο πρόεδρός τους ζήτησε να διοριστούν αυτεπάγγελτα. Αλλά αυτοί επικαλέστηκαν την δική μας απόφαση να μην έχουμε δικηγόρους, και γι’ αυτό δεν δέχτηκαν. Τότε το δικαστήριο μας διόρισε τον δικηγόρο του Παπαδοπούλη που αντί να είναι υπέρ μας ήταν εναντίον μας. Μάρτυρες κατηγορίας είχαν καλέσει πολλούς και άσχετους, που κανονικά κάποιοι από αυτούς θα έπρεπε να είναι μάρτυρες υπεράσπισής μας. Για παράδειγμα είχαν φέρει σαν μάρτυρα κατηγορίας τον πατέρα μου, ο οποίος, φυσικά, έκανε ό,τι μπορούσε για να με υπερασπιστεί. Τους έλεγε ότι ήμουν άριστος μαθητής στο γυμνάσιο, ότι μπήκα στο πανεπιστήμιο με υποτροφία, ότι ξαναπήρα υποτροφία και ότι έπασχα από «υπερευαισθησία» και γι αυτό σε κάποια φάση με είχαν πάει και στον ψυχίατρο κ. Υφαντή. Νόμιζε φαίνεται, ο κακομοίρης ο πατέρας μου, ότι αν ήταν να με καταδικάσουν, με αυτό θα μου αναγνωρίζανε ελαττωμένο καταλογισμό. Τους παρακαλούσε να με αφήσουν για να τελειώσω τις σπουδές μου. Σε αυτό, ο πρόεδρος του δικαστηρίου Καραμαγκιώλης, τον είχε διαβεβαιώσει ότι δεν θα τελείωνα ποτέ τις σπουδές μου. Φρόντισα στο μέλλον να τον διαψεύσω, όμως ο πατέρας μου δεν έζησε για να το δει.

Όταν έφτασε η ώρα της απολογίας μου, ο πρόεδρος με ρώτησε αν θεωρώ σωστό να βάζω βόμβες. Του απάντησα ότι δεν βάζω βόμβες και δεν πρέπει να δικάζουν εμένα επειδή άλλοι βάζουν βόμβες. Τότε με ρώτησε αν εγκρίνω τις βομβιστικές ενέργειες ή τις καταδικάζω και του απάντησα ότι τις καταδικάζω. Κόβοντάς του την φόρα, ζήτησα να διαβάσω το απολογητικό υπόμνημά μου, το οποίο το κατέθεσα κιόλας γραπτό. Δεν πρόλαβα να διαβάσω ούτε το μισό και με έκοψε λέγοντας ότι δεν δέχεται να διαβάζω παρά μόνο να απολογούμαι προφορικά. Μάλλον είχε τσαντιστεί, γιατί το απολογητικό υπόμνημα το είχα γράψει στην αρχαΐζουσα καθαρεύουσα που ήταν τότε η γλώσσα των νόμων και των δικαστηρίων, για να μην καταλαβαίνουν οι κατηγορούμενοι τι γίνεται σε βάρος τους, και ειρωνευόμουνα τους δικαστές μας λέγοντας ότι, αν για μια κουλούρα σύρμα, μερικά στουπιά, κάποια μπουκαλάκια βενζίνης καθαρισμού και ένα μπιτόνι πετρέλαιο, πράγματα δηλ. που βρίσκονται στα περισσότερα σπίτια, εμείς θεωρούμασταν τρομοκράτες, φαντασθείτε τι θα μας θεωρούσαν αν είχαμε κανένα συνεργείο αυτοκινήτων «Ο Μήτσος» γεμάτο από ένα σωρό υλικά που μπορούν να θεωρηθούν υλικά κατασκευής βομβών. Με κάτι τέτοια που άκουγε δεν με άφησε να διαβάσω το απολογητικό μου υπόμνημα. Με έστειλε να καθίσω και άκουσε τον εισαγγελέα Αραβαντινό που μας παρουσίαζε σαν επικίνδυνους τρομοκράτες και τον δικηγόρο του Παπαδοπούλη που έλεγε ότι εμείς πήγαμε τις μολότοφ στον Παπαδοπούλη. Μετά διέκοψε

την δίκη μέχρι την επόμενη Δευτέρα, που θα μας απάγγελε την απόφαση. Την Δευτέρα, μας καταδικάσανε εμένα σε 18 χρόνια φυλακή για τρεις κατηγορίες, κατά συγχώνευση 9, και την Σοφία, με το ελαφρυντικό της μετεφηβικής ηλικίας, σε 9 χρόνια φυλακή, κατά συγχώνευση 5. Τις ποινές υποδέχτηκα φωνάζοντας: «Η αναρχία ποτέ δεν πεθαίνει». Εννοείται ότι χειροκροτήθηκα από το ακροατήριο.

Μας βάλανε σε κλούβα για να μας πάνε στις φυλακές, την Σοφία στον Κορυδαλλό εμένα στο αστυνομικό τμήμα μεταγωγών Πειραιώς. Καθώς η κλούβα απομακρυνόταν από τα δικαστήρια κατεβαίνοντας την Πανεπιστήμιου, σύντροφοί μας τρέχανε από πίσω. Ο τελευταίος που έμεινε πίσω μας ήταν ο Μιχάλης ο Σύρπος. Θα τον ξανάβλεπα άλλη μια φορά στην ζωή μου, δεκαπέντε χρόνια αργότερα, στην κηδεία της Κατερίνας Γώγου. Την Σοφία θα την ξανάβλεπα μετά από πολλούς μήνες αφού προηγούμενα θα είχα κάνει απεργίες πείνας με αυτό το αίτημα. Στον «Μεταγωγών» του Πειραιά μπορεί και να διανυκτέρευσα, δεν θυμάμαι. Θυμάμαι μόνο ότι στον τοίχο του θαλάμου μου (είχε τρεις θαλάμους) σχεδίασα ένα μεγάλο άλφα σε κύκλο και από πάνω έγραψα «ΦΙΛΙΠΠΑΣ 9 ΧΡΟΝΙΑ» και από κάτω «ΣΟΦΙΑ 5 ΧΡΟΝΙΑ».

Επιστροφή στην Αίγινα και αλλαγή ακτίνας – Ο σύντροφος Βαγγέλης Λάμπρου

Στην Αίγινα, ο Τσουβαλάκης είχε την ιδέα να αλλάξουμε ακτίνα και να πάμε στην τέταρτη, όπου σε έναν θάλαμο είχαν μόνο ξένους και από αυτούς ο Θόδωρας ήξερε έναν Κρίστιαν, που μου έλεγε ότι ήταν πολύ καλό παιδί. Το είπαμε σε έναν αρχιφύλακα ονόματι Λιμπερτά (που στα Ιταλικά σημαίνει ελευθερία) και αυτός μας έδωσε το ελεύθερο να αλλάξουμε. Χρειάστηκε να κουβαλήσουμε τα κρεβάτια μας από την μία ακτίνα στην άλλη. Στην μετακόμιση την δική μου βοήθησε ένας σύντροφος που έβλεπα για πρώτη φορά και δεν ήταν μέσα για πολιτικούς λόγους. Ήταν για εκούσια απαγωγή, γιατί είχε πάρει με την θέλησή της την φιλενάδα του Λίτσα Τσαγκαράκη από το πατρικό της και ο πατέρας της του είχε κάνει μήνυση, επειδή η Λίτσα ήταν ανήλικη. Τον λέγανε Βαγγέλη Λάμπρου και δεν τον ξαναείδα άλλη φορά. Και αυτός και η Λίτσα, πάντως, γράψανε ιστορία. Την Λίτσα και την αδελφή της Κατερίνα, που έτυχε να την γνωρίσω αργότερα, τις καταζητούσαν μια εποχή (το 1980) για εμπρησμό μεγάλων πολυκαταστημάτων του κέντρου της Αθήνας, όπως και τον Βαγγέλη. Ευτυχώς τελικά δεν δικάστηκαν με τέτοιες κατηγορίες. Ο Βαγγέλης, όταν είχε βγει, έβγαζε ένα περιοδικό για τις φυλακές και για τους αγώνες του χώρου, το «Εκτός ελέγχου», από το οποίο έβγαλε συνολικά 3 τεύχη. Μετά έβγαλε μια μπροσούρα με τίτλο «Ελεγχόμενο». Ο πατέρας των κοριτσιών που είχε κάνει την μήνυση στο Βαγγέλη, αυτοκτόνησε εκείνα τα χρόνια. Αλλά και ο Βαγγέλης αυτοκτόνησε μετά από κάμποσα χρόνια, σε νεαρή, πάντως, ηλικία. Ο Τσουβαλάκης, αν δεν κάνω λάθος, κατέληξε στον θάλαμο 12 της τέταρτης ακτίνας, ενώ εγώ στον θάλαμο 2 των ξένων. Το κρεβάτι μου μπήκε δίπλα στο κρεβάτι του Κρίστιαν, το οποίο ακουμπούσε στον πίσω τοίχο του θαλάμου. Η γνωριμία μου με τον Κρίστιαν θα μου έμενε αξέχαστη και θα αποτελούσε για αυτόν το «κύκνειο άσμα» της ζωής του.

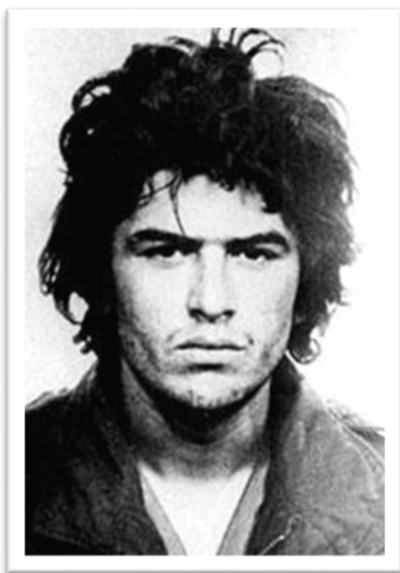
Ένας κρατούμενος του οποίου υπήρξα φίλος του και μετά την φυλακή, ίσως ο καλύτερος φίλος του: Κορνήλιος Λουλούδης - Τρεις ανήλικοι στην φυλακή ενηλίκων βαρυποινιτών

Ο Κορνήλιος Λουλούδης την εποχή που τον γνώρισα.

Στην τέταρτη ακτίνα βρήκα και άλλους ενδιαφέροντες ανθρώπους. Βρήκα τον Κορνήλιο Λουλούδη που μου τον γνώρισε ο Θόδωρας. Ήταν αυτή τη φορά μέσα για εμπρησμό της ελληνικής σημαίας σε ένα γυμνάσιο, όπως έλεγε, αλλά ήδη είχε μπει κι άλλες φορές στις φυλακές. Έμπαινε από την εποχή που ήταν ανήλικος. Ήταν ένα χρόνο μεγαλύτερός μου. Το πιο διάσημο αδίκημά του, μέχρι εκείνη την εποχή, ήταν η ληστεία της βίλας Ζούρα. Ο Κορνήλιος ήταν το μικρότερο σε ηλικία μέλος μιας συμμορίας που μπήκε στη βίλα και είχε δέσει το ζεύγος Ζούρα για να το ανακρίνει για τα λεφτά. Δεν θυμάμαι αν είχαν αποσπάσει κάποιο σημαντικό ποσό. Αυτό είχε γίνει κατά την διάρκεια της δικατορίας που τα βασανιστήρια στην Ασφάλεια δίνανε και πέρνανε, με συνέπεια ο Κορνήλιος να υποστεί, όταν πιάστηκε, φοβερά βασανιστήρια. Ο Κορνήλιος έμενε στον θάλαμο 3 και πέρναγε τα βράδια του γράφοντας ποιήματα, πολλά ποιήματα. Ποιήματα με μέτρο και ομοιοκαταληξία που αναφερόντουσαν στις φυλακές και στις δικές του περιπέτειες, με ύφος καταγγελίας για τις αδικίες σε βάρος των φουκαράδων. Θυμάμαι μια συλλογή πάνω από 100 ποιημάτων που είχε

τον τίτλο «Άλμπατρος στα νησιά της Θέμιδας». Η φιλία μου με τον Λουλούδη επρόκειτο να διαρκέσει περισσότερο από οποιαδήποτε άλλη φιλία μου με ποινικό κρατούμενο. Ο Λουλούδης για να βγάλει τα τσιγάρα του σχεδίαζε σε χαρτί σχέδια που ένας άλλος κρατούμενος χάραζε σε χαλκό. Ο κρατούμενος αυτός λεγόταν Μιχάλης Πρέκας και ήταν μέσα για κλοπές αυτοκινήτων. Και αυτός ήταν καλό παιδί και μπαινόβγαινε από μικρός στις φυλακές, όπως ο Λουλούδης. Στο μέλλον και αυτός θα έγραφε ιστορία. Και όχι σαν ποινικός κρατούμενος αλλά σαν επαναστάτης του αντιεξουσιαστικού χώρου. Εγώ, όταν τον γνώρισα, δεν είχε σχέση με την αναρχία, όμως είχε μεγάλο μίσος στους μπάτσους για τα βασανιστήρια που του κάνανε όταν τον πιάνανε, και για να τους εκδικηθεί, συνήθιζε να βρωμίζει με κόπρανα τα περιπολικά. Από αυτό, στη γειτονιά του, το Μπραχάμι, ήταν γνωστός με το παρατσούκλι «Κοπρόλας». Έχοντας τέτοιο παρελθόν «έτεινε ευήκοον ους» στις δικές μου αναρχικές απόψεις που άρεσαν επίσης στον Λουλούδη. Άλλωστε η αναρχία ευαγγελίζεται μια κοινωνία χωρίς αστυνομία και χωρίς φυλακές, κάτι που αρέσει σε πολλούς που έχουν βασανιστεί από την αστυνομία και έχουν περάσει τα καλύτερά τους χρόνια στις φυλακές. Εγώ, βέβαια, όταν ο Πρέκας έλεγε ότι συμφωνεί μαζί μου, δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα γινόταν αναρχικός! Δεν φαινόταν, άλλωστε, άνθρωπος της σκέψης. Αντίθετα, ήταν άνθρωπος της πράξης. Όταν δεν έφτιαχνε εργόχειρα, έπαιζε ποδόσφαιρο με άλλους στο προαύλιο, δηλ. στην εσωτερική αυλή της αχτίνας. Ποδόσφαιρο παιζόταν σχεδόν κάθε απόγευμα.

Ο Μιχάλης Πρέκας σε φωτογραφία που κυκλοφόρησε η αστυνομία, μάλλον, μετά τον φόνο του, 8 χρόνια μετά την γνωριμία μας

Ποδόσφαιρό έπαιζε και ένας άλλος πολύ ενδιαφέρων κρατούμενος, κοντός, τετράγωνος και φοβερός χιουμορίστας, ο Στέφανος. Κι αυτός ήταν μέσα για κλοπές, μάλιστα μία από αυτές ήταν η κλοπή ενός πολυτελούς αυτοκινήτου, μάρκας Μερσεντές, που ανήκε σε έναν διάσημο

λαϊκό τραγουδιστή, τον Στέλιο Καζαντζίδη. Ευτυχώς, όταν η υπόθεση έφτασε στο δικαστήριο, ο Καζαντζίδης απέσυρε την μήνυση κι έτσι ο Στέφανος δεν καταδικάστηκε για την κλοπή του αυτοκινήτου του Καζαντζίδη. Και με τον Στέφανο έκανα αρκετή παρέα, ακόμα και όταν είχαμε βγει από την φυλακή.

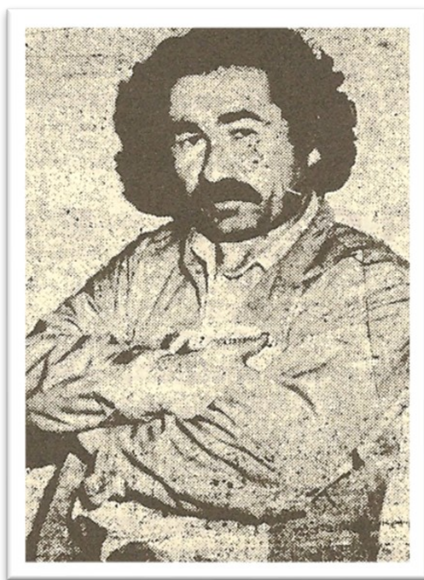
Μολονότι η φυλακή της Αίγινας ήταν φυλακή που προοριζόταν για βαρυποινίτες, και στο παρελθόν και για θανατοποινίτες, η δημοκρατία της εποχής εκείνης έστελνε και ανήλικους, με την ελπίδα ότι θα τους βιάσουν οι βαρυποινίτες, όταν οι ανήλικοι είχαν δείξει μέσα στην φυλακή τόση αρετή και τόλμη που οι ανθρωποφύλακες δεν μπορούσαν να ανεχτούν. Τρεις από αυτούς τους ανήλικους γνώρισα στην τέταρτη ακτίνα της φυλακής της Αίγινας. Ο ένας ήταν ο Σπυρίδης, ένας ψηλός γεροδεμένος νεαρός 18 ή 19 χρονών, ο οποίος ήταν πάντα με το χαμόγελο στα χείλη. Στον λαιμό του είχε κρεμασμένο ένα κλειδί που ανοίγει χειροπέδες, μέχρι να βρει την κατάλληλη ευκαιρία για να ξεκλειδώσει τις χειροπέδες που θα του βάζανε σε κάποια μεταγωγή. Ο άλλος ήταν ο Κώστας ο Κυπραίος, ένας μέσου ύψους χοντρός, γεροδεμένος, τετράγωνος νεαρός 18 ή 19 χρονών κι αυτός, πολύ φίλος του Σπυρίδη, «κολλητός» θα λέγαμε. Ο τρίτος ήταν ένας Κρητικός της ίδιας ηλικίας που του είχαν δώσει δώδεκα χρόνια φυλακή, γιατί πυροβολώντας σε κάτι γάμους στην Κρήτη, όπως είναι το έθιμο, σκότωσε κάποιον χωρίς να το θέλει. Και τους τρεις ανήλικους (τότε ενήλικοι θεωρούνταν νομικά όσοι είχαν κλείσει τα 21) τους είχαν φέρει από την αγροτική φυλακή του Βόλου, την «Κασσαβέτεια», επειδή είχαν αποδράσει. Οι αποδράσεις τους θεωρήθηκαν τόσο μεγάλα εγκλήματα που τους στείλανε στην φυλακή της Αίγινας, για να τους κάνουν κακό οι άλλοι κρατούμενοι. Δεν κατάφεραν τίποτα με αυτό, γιατί και οι τρεις ήταν παλληκάρια. Οι δύο πρώτοι ήταν μέσα για κλοπές και, συνήθως, οι κλέφτες είναι οι πιο εντάξει κρατούμενοι και γι’ αυτό έχουν καλό όνομα στις φυλακές.

Ο επαναστάτης Γιάννης Σερίφης

Αλλά όσο και ενδιαφέρον για μένα να είχαν οι κρατούμενοι που ανέφερα πιο πάνω, κανείς δεν ήταν τόσο σημαντικός για μένα, όσο ο πολιτικός κρατούμενος Γιάννης Σερίφης που πρόσφατα είχαν φέρει στην Αίγινα από τις φυλακές του Κορυδαλλού. Όταν συναντηθήκαμε στην τέταρτη ακτίνα της φυλακής της Αίγινας, είχε ήδη σχεδόν ένα χρόνο στην φυλακή και έξω είχε δημιουργηθεί ένα ισχυρό κίνημα συμπαράστασης που έκανε τους φύλακες να είναι προσεκτικοί μαζί του. Ήταν 18 χρόνια μεγαλύτερός μου περίπου, οπότε είχε πολλά να μου πει για το κίνημα. Είχε περάσει και πολλά χρόνια σαν μετανάστης στο εξωτερικό. Αλλά και μόνο το γεγονός ότι, επιτέλους, έβρισκα έναν άνθρωπο να συζητήσω μαζί του για τις επαναστατικές ιδέες, είχε μεγάλη αξία για μένα. Με τον Πίτσικα δεν μπορούσα να συζητήσω πολλά πράγματα γιατί και χρόνια μικρότερός μου ήταν και δεν είχε κάποια ιστορία στο κίνημα. Ήταν φυσικό, λοιπόν, μετά την συνάντησή μου με τον Σερίφη, τις περισσότερες βόλτες στο προαύλιο να τις κάνω με αυτόν. Άλλωστε, μόνο περπατώντας στο προαύλιο μπορούσαμε να συζητήσουμε θέματα που δεν θέλαμε να ακούσουν άλλοι. Αν συζητάγαμε σε

θάλαμο, πάντα θα βρισκόταν κάποιος να ακούσει αυτά που λέγαμε και να τα μεταφέρει στην υπηρεσία. Έτυχε, όμως, μια φορά που είχα πάει στον θάλαμό του για να μου δείξει κάτι, να είναι ή ώρα που κλείνανε τους θαλάμους για μεσημέρι και κλείσανε και το θάλαμο του Σερίφη, χωρίς να προσέξουν ότι ήμουνα εγώ μέσα. Όταν αργότερα τους φώναξα για να μου ανοίξουν, προκειμένου να πάω στον θάλαμό μου, πάθανε την πλάκα τους και αφού με πήγανε στον θάλαμό μου, καλέσανε τον Σερίφη στο αρχιφυλακείο, για να τους δώσει λογαριασμό γι αυτό που έγινε.

Ο Σερίφης περίμενε το δικαστήριο του από μήνα σε μήνα. Εγώ, όμως, ήμουν ήδη κατάδικος σε 9 χρόνια φυλακή και η Σοφία σε 5. Και ενώ προβλεπόταν από το νόμο ένα επισκεπτήριο τον μήνα μεταξύ εμένα και της Σοφίας επειδή ήμασταν σύζυγοι, αυτοί με κρατάγανε στην Αίγινα και όχι στον Κορυδαλλό, για να μην μπορεί να εφαρμοστεί ο νόμος. Είχαν σκοπό δηλ. να ξαναδώ την Σοφία μετά από τεσσερισήμισι χρόνια, που θα έληγε η ποινή της. Μέχρι τότε, ήμασταν υποχρεωμένοι να περιορίζουμε την επικοινωνία μας σε ένα γράμμα την εβδομάδα και αυτό διαβαζόταν από τον φύλακα τον υπεύθυνο για την λογοκρισία των γραμμάτων, γιατί τότε τα γράμματα λογοκρινόντουσαν. Ήμασταν δηλ. υποχρεωμένοι, ό,τι λέγαμε μεταξύ μας, να μπορούν να το μαθαίνουν όλοι οι φύλακες. Εγώ αυτήν την κατάσταση δεν μπορούσα να την δέχομαι αδιαμαρτύρητα για τα επόμενα τεσσερισήμισι χρόνια. Αποφάσισα, λοιπόν, να αντιδράσω κάνοντας απεργία πείνας. Θεωρώντας τον εαυτό μου μέλος ενός κινήματος, πριν κατέβω στην απεργία, έγραψα ένα κείμενο για την απεργία και το έβγαλα κρυφά έξω, για να το κάνουν προκήρυξη. Όπως και το κάνανε.

Ο Γιάννης Σερίφης την εποχή που τον γνώρισα.

Μια απεργία που θύμιζε κονταρομαχίες του μεσαίωνα με έμπνευση πριγκίπισσες: Η πρώτη απεργία πείνας μου για να μπορέσω να βλέπω την σύντροφό μου Σοφία

ΠΡΟΣ ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΑΝΑΡΧΙΚΟΥΣ
ΠΡΟΣ ΚΑΘΕ ΕΛΕΥΘΕΡΟ ΑΝΘΡΩΠΟ
ΑΠΕΡΓΙΑ ΠΕΙΝΑΣ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΑ ΚΥΡΙΤΣΗ

Στά 1978 ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση κήρυξε ἕναν ὁλοκληρωτικό πόλεμο ἐνάντια στούς ἀναρχικούς, στά πλαίσια μιᾶς γενικότερης ἐπίθεσης ἐνάντια σέ κάθε ἔννοια ἐλευθερίας καί ἀνθρωπιᾶς, πού ἔχει ἐξαπολυθεῖ παγκόσμια ἀπό τό κεφάλαιο καί τά ὄργανά του. Βασική πεποίθηση τῆς ἐξουσίας στήν Ἑλλάδα εἶναι, ὅτι αὐτή μπορεῖ νά κατορθώσει αὐτό πού δέν μπόρεσαν νά κατορθώσουν χιλιάδες κυβερνήσεις σ'ὅλον τόν κόσμο, στά τελευταῖα διακόσια χρόνια: νά ἐξοντώσει τήν ἀναρχία. Νομίζει δηλ. ὅτι μπορεῖ νά ἐξοντώσει αὐτούς πού παλεύουν γιά νά πάρουν ἀπό τήν κοινωνία αὐτά πού τούς ἀνήκουν. Ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση καί οἱ λακέδες της πιστεύουν ὅτι θά ἐξουσιάσουν τήν ἐπανάσταση στήν Ἑλλάδα. Καί πρός τόν σκοπό αὐτό χρησιμοποιεῖ τά μόνα μέσα πού τῆς ἔχουν ἀπομείνει: τό ψέμμα καί τήν βία. Τά ἴδια δηλ. μέσα πού χρησιμοποιεῖ γιά νά συντρίψει τούς ἐπαναστάτες κάθε κυβέρνηση τοῦ πλανήτη, ὅπως στήν Περσία, στήν Νικαράγκουα, στήν Ροδεσία, στήν Σαχάρα, στό Ζαΐρ, στήν Ἀργεντινή, στήν Χιλή, στήν Βραζιλία, στήν Τουρκία καί ὁπουδήποτε ἀλλοῦ.

Διακόσια χρόνια ἱστορίας εἶναι πάρα πολλά γιά νά ἀφήσουν ἔστω καί τήν παραμικρή ἀμφιβολία, ὅτι θά μπορέσει ὁποιαδήποτε κυβέρνηση νά ἐξοντώσει τήν ἀναρχία. Γιατί ἡ ἀναρχία γεννιέται ἀπό τίς ἴδιες τίς ἀντιφάσεις τῆς Κοινωνίας, πού βασίζεται στήν ἀνισότητα, στήν καταπίεση, στήν ἐκμετάλλευση ἀνθρώπου ἀπό ἄνθρωπο. Ἐκφράζει τόν ὁλοκληρωτικό καί ἀσυνθηκολόγητο πόλεμο γιά τήν κατάκτηση τῆς ἐλευθερίας τῆς ἰσότητας καί τοῦ κομμουνισμοῦ καί στρέφεται ἐνάντια σέ κάθε εἴδους ἀφεντικά, εἴτε αὐτά λέγονται οἰκογένεια, εἴτε σχολεῖο, εἴτε ἐκκλησία, εἴτε στρατός, εἴτε σωματεῖο, εἴτε κράτος. Στό τέλος θά κυριαρχήσει πατώντας στά πτώματα κάθε καταπιεστή καί ἐκμεταλλευτή, κάθε ἀφεντικοῦ.

Καταδικάζοντας ἐμένα καί τήν Σοφία σέ 9 καί 5 χρόνια φυλακή ἀντίστοιχα, στά πλαίσια μιᾶς γενικώτερης ἐκστρατείας ἐρευνῶν στά σπίτια συλλήψεων, δικῶν καί φυλακίσεων ἐνάντια στούς ἀναρχικούς τῆς Ἑλλάδας, ἡ Ἑλληνική Κυβέρνηση θέλησε νά μᾶς δείξει, ὅτι ἔχοντας τήν ἀστυνομία, τίς φυλακές καί ἄν χρειαστεῖ καί τό δικαίωμα νά σκοτώνει χωρίς νά δίνει λόγο σέ κανένα, εἶναι παντοδύναμη.

Ἐγώ, ὁ Φίλιππας Κυρίτσης, κατεβαίνοντας ἀπό αὔριο 3-11-1978 σέ ἀπεργία πείνας μέ αἴτημα τήν μεταγωγή μου ἀπό τίς φυλακές Αἴγινας, στίς φυλακές Κορυδαλλοῦ , γιά νά βλέπω τήν Σοφία, ἀποδείχνω γιά μιά ἀκόμη φορά, μετά τήν στάση μου στό δικαστήριο, ὅτι ὁ μόνος τρόπος γιά νά μέ ἐμποδίσουν νά ἀγωνίζομαι γιά τήν ἐλευθερία καί τήν ἀναρχία, εἶναι νά μέ σκοτώσουν. Δέν φοβᾶμαι τίποτα γιατί δέν ἔχω τίποτα νά χάσω, πέρα ἀπό μιά ζωή πού κάτω ἀπό τόν ζυγό τῶν ἀφεντικῶν, εἶναι χειρότερη καί ἀπό τόν θάνατο.

Ἡ ἀπεργία πείνας εἶναι τό μόνο μέσο πού μοῦ ἔχει ἀπομείνει γιά νά ὑπερασπίσω τήν ἀνθρωπιά μου.

ΖΗΤΩ Η ΑΝΑΡΧΙΑ.

Φίλιππας Κυρίτσης

Κλειστή Φυλακή Αἴγινας 2 - 11 - 1978

Αὐτό τό κείμενο δέν ἔχει μόνο πληροφοριακό χαρακτῆρα. Ἤδη ὁ Φίλιππας Κυρίτσης βρίσκεται στήν 6η μέρα ἀπεργίας πείνας, πρᾶμα πού σημαίνει ὅτι κινδυνεύει ἄμεσα. Αὐτό πού μπορεῖ νά τόν σώσει εἶναι μιά γενικώτερη φωνή διαμαρτυρίας. Ἀπό κάθε ἄνθρωπο πού σκέπτεται ἐλεύθερα, ἀπό κάθε ἄνθρωπο πού θέλει νά ζεῖ καί νά σκέφτεται.

ΟΜΑΔΑ ΣΥΜΠΑΡΑΣΤΑΣΗΣ ΚΑΙ ΚΑΛΥΨΗΣ

Ἤδη σήμερα 9/11/78 βρίσκεται στήν 7η μέρα ἀπεργίας πείνας. Ἡ κατάστασή του ἔχει ἐπιδεινωθῆ καί ἔχει μεταφερθῆ ἀπό χθές τό βράδυ στό Νοσοκομεῖο Ἅγιος Παῦλος.

Η προκήρυξη που βγήκε για την πρώτη απεργία πείνας μου και περιέχει το κείμενο που έβγαλα κρυφά από την φυλακή.

Κι έτσι μια ωραία ημέρα του Νοεμβρίου του 1978 συμπλήρωσα ένα δελτίο τηλεγραφήματος προς τον εισαγγελέα εκτέλεσης ποινών, όπου του έγραφα ότι κατεβαίνω σε απεργία πείνας για να μεταφερθώ στον Κορυδαλλό και να έχω τα επισκεπτήρια με την Σοφία, που προβλέπει ο νόμος, και το έριξα στο κουτί της αλληλογραφίας που υπήρχε σε κάποιο τοίχο. Όταν την άλλη μέρα το διάβασαν οι φύλακες, ή μάλλον και ο διευθυντής Κωσταράς, ήρθαν στον θάλαμό μου και μου είπαν ότι απεργία πείνας δεν γινόταν σε θάλαμο και γι' αυτό αν ήθελα να συνεχίσω, θα με κλείνανε στο πειθαρχείο. Εννοείται ότι προτίμησα να συνεχίσω κι έτσι γνώρισα και τα πειθαρχικά κελιά της φυλακής της Αίγινας, όπου κλείνανε παλιά τους θανατοποινίτες, και τότε, το 1978, κλείνανε όσους ήθελαν να βασανίσουν μακριά από τα μάτια του κοινού. Έτσι ξεκίνησε η εμπειρία μου από τα πειθαρχεία των ελληνικών φυλακών, όπου, μέχρι να αποφυλακιστώ, θα έβγαζα συνολικά γύρω στους δυο μήνες.

Τα πειθαρχεία της φυλακής της Αίγινας ήταν κάτι πολύ μικρά μακρόστενα κελιά που ήταν τόσο στενά, ώστε αν άπλωνες τα χέρια σου έπιανες τους τοίχους. Σε κάποιους τοίχους είχαν χαλκάδες για να «σταυρώνουν» τον κρατούμενο και να τον δέρνουν. Δεν είχαν τίποτε άλλο παρά ένα πολύ λεπτό και βρώμικο στρώμα και δυο γκρίζες στρατιωτικές κουβέρτες. Όλα τα κελιά βλέπανε σε έναν διάδρομο, όπου κάθε λίγο έκανε βόλτα ένας φύλακας και κοιτούσε από το «ματάκι» της βαριάς σιδερένιας πόρτας, για να δει τι κάνει ο κρατούμενος. Προτού σε βάλουν μέσα σου παίρνανε τα κορδόνια και την ζώνη. Δεν είχαν τουαλέτα και για να κάνεις τις ανάγκες σου έπρεπε να σου ανοίξει ο φύλακας για να πας σε μια κοινόχρηστη τούρκικη τουαλέτα. Δεν σου επιτρέπανε τσιγάρα αλλά, νομίζω, μπορούσες να έχεις ένα μπουκάλι με νερό στο κελί. Μια φορά την ημέρα σου ανοίγανε για κανένα μισάωρο, για να κάνεις καμιά βόλτα στο διάδρομο να ξεμουδιάσεις.

Εγώ, από την πρώτη φορά που μπήκα σε πειθαρχείο, δεν αισθάνθηκα ασφυκτικά. Αντίθετα, αισθάνθηκα ότι βρήκα την ησυχία μου που τόσο καιρό την είχα στερηθεί ζώντας σε θαλάμους. Πέρναγα όλη την ημέρα ξαπλωμένος και σκεπασμένος με τις κουβέρτες. Σκεπτόμουνα το παρελθόν, το παρόν και το μέλλον. Άλλωστε η απεργία πείνας από ένα σημείο κι έπειτα, όταν αρχίζεις και πεινάς, κυριαρχεί στην σκέψη σου και το μόνο που σε νοιάζει είναι να ξεπερνάς την πείνα σου με την δύναμη της ψυχής σου. Και τέτοια δύναμη βρίσκεις, όταν αισθάνεσαι θύμα μιας ανείπωτης αδικίας και σου είναι αβάσταχτο να συνεχίζεις να ζεις, χωρίς να κάνεις τίποτα για να αντιδράσεις στο κακό που σου κάνουν. Όταν απεργείς, αισθάνεσαι ότι κάτι κάνεις και δεν αφήνεσαι σαν σφαχτάρι στα χέρια τους. Ο αγώνας που κάνεις, και τον οποίο αισθάνεσαι γιατί πεινάς, σου δίνει αξιοπρέπεια, αυτοσεβασμό και την δύναμη να συνεχίζεις. Αν, μάλιστα, δεν σου λείπουν οι άλλοι, σε αυτήν την περίπτωση οι συγκρατούμενοι, τότε μπορείς να φτάσεις στο σημείο που έφτανα εγώ, να λέω ότι δεν θα μου ήταν βαρύ το πειθαρχείο αν δεν υπέφερα από την πείνα.

Μετά από πέντε μέρες στο πειθαρχείο, με βάλανε στην κλούβα και με στείλανε με το φέρυ-μπόουτ στον Πειραιά και από κει κατευθείαν στο νοσοκομείο κρατουμένων «Άγιος Παύλος» που ανήκει στο συγκρότημα των φυλακών Κορυδαλλού. Εκεί με διαβεβαιώσανε ότι θα γίνει δεκτό το αίτημά μου και σταμάτησα την απεργία. Με κοροϊδέψανε αλλά δεν θυμάμαι αν,

τουλάχιστον, κατάφερα να κάνω κάποιο επισκεπτήριο με την Σοφία. Στο νοσοκομείο είχαν έρθει και με είχαν δει και οι συγγενείς μου. Δεν θυμάμαι αν είχε έρθει και ο πατέρας μου. Θυμάμαι, μόνο, ότι όποτε ερχόταν ο πατέρας μου να με δει, μιλούσε με τόσο υποτιμητικό τρόπο για τις ιδέες μου καθώς και για τον φανατισμό, με τον οποίο τις υπεράσπιζα, που πάντα τσακωνόμασταν. Πάντως, μου φαινόταν ωραία στο νοσοκομείο. Ίσως γιατί το νοσοκομείο είχε χτιστεί την δεκαετία του '60 ενώ η φυλακή της Αίγινας την δεκαετία του 1820. Αισθανόμουν, λοιπόν, ότι όντας στο νοσοκομείο ξαναγύρναγα από το απώτατο παρελθόν στην σύγχρονη πραγματικότητα. Και τότε το νοσοκομείο κρατουμένων δεν ήταν υπερπλήρες, όπως είναι σήμερα, με συνέπεια να είναι οι ασθενείς στοιβαγμένοι σαν σαρδέλες σε κονσέρβα. Ούτε υπήρχε το AIDS, για να απομονώνονται κάποιοι σαν λεπροί και οι υπόλοιποι να φοβούνται μην κολλήσουν κι αυτοί. Ακόμα και οι προϊστάμενες νοσοκόμες, η κυρία Βλάχου και η κυρία Κουτάντου, και οι δύο κοντές και στρουμπουλές, ήταν ευγενικές προς τους ασθενείς, ενώ φύλακες δεν κάνανε βόλτες μέσα στο νοσοκομείο. Τότε ο γιατρός που ήταν αρμόδιος για μένα ήταν κάποιος Μπεζαΐτης. Μετά την αποφυλάκισή μου τον είχα πετύχει καναδυό φορές στο λεωφορείο των Βριλησσίων αλλά δεν του είπα τίποτα. Αυτός μετά από κάποιες μέρες μετά την λήξη της απεργίας, πολλές ή λίγες, δεν θυμάμαι, με έστειλε πάλι πίσω στις φυλακές Αίγινας.

Το καλύτερο παιδί της τέταρτης ακτίνας (σύμφωνα με τον δολοφονημένο από την αστυνομία Μιχάλη Πρέκα) : Κρίστιαν Σλούντερ

Ευτυχώς στην Αίγινα είχα κοντά μου τον Κρίστιαν. Ο Κρίστιαν ήταν ένας θαυμάσιος άνθρωπος. Τότε ήταν 27 χρονών και ήδη είχε γυρίσει λίγο τον κόσμο και είχε υιοθετήσει έναν εναλλακτικό, θα λέγαμε, τρόπο ζωής. Ήταν μέσα γιατί τον είχαν πιάσει στο αεροδρόμιο, μαζί με έναν Εγγλέζο φοιτητή του πανεπιστημίου της Οξφόρδης και μια Εγγλέζα, για έξι κιλά ινδικής κάνναβης που είχαν στις αποσκευές τους γυρίζοντας από Ινδία. Στον Εγγλέζο είχαν ρίξει 17 χρόνια, στον Κρίστιαν 14 και στην Εγγλέζα πολύ λίγα. Η Εγγλέζα βγήκε πολύ γρήγορα έξω και μετά από λίγα χρόνια βγήκε και ο Εγγλέζος, γιατί είχαν λεφτά και βάλανε κάποια μέσα. Ο Κρίστιαν δεν είχε. Ο πατέρας του ήταν τεχνίτης από αριστερή οικογένεια και είχε συμμετάσχει στην μεγάλη εξέγερση που είχε γίνει στην Βιέννη την δεκαετία του '30. Κι έτσι είχε ήδη κλείσει έξι χρόνια στην φυλακή. Στην Αίγινα ο Κρίστιαν έκανε μεροκάματα σαν σκουπιδιάρης, δηλ. μάζευε τα σκουπίδια σε έναν ή δύο μεγάλους κάδους και τους έβγαζε από την ακτίνα για να πάει να τους αδειάσει. Έτσι μπορούσε να επισκέπτεται όλες τις ακτίνες, κάτι που δεν επιτρεπόταν σε εμάς τους άλλους. Δεν ξέρω, μόνο, αν επισκεπτόταν την ακτίνα των χουντικών, την πέμπτη. Αυτοί οι χουντικοί είχαν φυλακισθεί μετά την δικτατορία για πολύ σοβαρά εγκλήματα που είχαν διαπράξει σαν αξιωματικοί κατά την διάρκειά της. Στην Αίγινα είχα ακούσει ότι ήταν οι διάσημοι βασανιστές, αξιωματικοί της στρατιωτικής αστυνομίας, Θεοφιλογιαννάκος και Χατζηζήσης. Ο Κρίστιαν μετά από κάθε μεταφορά των σκουπιδιών έκανε μπάνιο. Έκανε δύο, τουλάχιστον, μπάνια την ημέρα. Εκτός από το μπάνιο

που έκανε μετά την μεταφορά των σκουπιδιών, έκανε και μπάνιο μετά την γυμναστική του. Για γυμναστική έκανε 50 γύρους στο προαύλιο, μία αρκετά μεγάλη απόσταση, αν αναλογιστεί κανείς ότι εγώ, που κάτι έκανα από γυμναστική, δεν είχα κάνει ποτέ πάνω από είκοσι με την μία. Επίσης, ο Κρίστιαν έκανε και γιόγκα. Μου είχε μάθει κι εμένα κι έκανα. Είχα καταφέρει να κάθομαι αρκετή ώρα στην στάση του λωτού και επίσης να μπορώ να στέκομαι με το κεφάλι κάτω και τα πόδια στον αέρα για μερικά λεπτά. Ο Κρίστιαν μπορούσε και στεκόταν πολύ ώρα. Ακόμη, ο Κρίστιαν ήταν καταπληκτικός μάγειρας. Στο κουζινάκι της ακτίνας έφτιαχνε κάτι εξαιρετικά ινδικά φαγητά που ήταν να γλύφεις τα δάχτυλά σου. Τα μοιραζόταν μαζί μου και με έναν Γερμανό, τον Κουρτ, που το κρεβάτι του ήταν κάθετο προς τα δικά μας και έκανε κι αυτός μεροκάματα σαν κουρέας. Και ο Κουρτ νομίζω μαγείρευε. Τα φαγητά του Κρίστιαν τα τρώγαμε πίνοντας κόκα-κόλα. Εκείνη η περίοδος ήταν η μοναδική που έπινα κόκα-κόλα στην διάρκεια της ζωής μου. Ένα άλλο ρόφημα που έμαθα από τον Κρίστιαν ήταν το «λάσυ», γάλα σε μορφή αφρού. Επίσης έμαθα το γιαούρτι με φρούτα. Μέσα στον θάλαμο, όπως και σε όλους τους θαλάμους, επειδή ο καθένας δικαιούνταν να έχει τρανζιστοράκι, είχε φασαρία. Όμως ο Κρίστιαν είχε καταφέρει να πάρει ειδική άδεια για να έχει ένα μεγάλο, σχετικά, φορητό ραδιόφωνο, που μπορούσε να «πιάσει» την μεγαλύτερη ένταση από όλα τα τρανζιστοράκια της ακτίνας. Στο ραδιόφωνο αυτό ακούγαμε πάντα ροκ μουσική ή ρέγκε. Από τον Κρίστιαν έμαθα για την ύπαρξη του κορυφαίου τραγουδοποιού Μπομπ Μάρλεϋ. Μέχρι τότε δεν είχα ακούσει τίποτα γι αυτόν κι ας ήταν γνωστός και στην Αμερική και στην Ευρώπη και είχε δώσει συναυλίες στις μεγάλες ευρωπαϊκές πρωτεύουσες. Ο Κρίστιαν με έμαθε, επίσης, να παίζω Σκραμπλ. Μέχρι τότε ούτε καν ήξερα την ύπαρξη αυτού του παιχνιδιού. Εννοείται το παίζαμε στα Εγγλέζικα που ήταν και η γλώσσα που μιλάγαμε μεταξύ μας. Παίζαμε ακόμη και σκάκι. Όταν αρχίσαμε να παίζουμε σκάκι, τον κέρδιζα. Όμως, όταν πήρε και διάβασε ένα γερμανικό βιβλίο σκακιού, δεν του ξαναπήρα ποτέ παρτίδα. Και εκτός από το παιχνίδι και το γιόγκα, διαβάζαμε κιόλας. Εγώ τότε διάβαζα ένα αμερικάνικο βιβλίο που είχα αγοράσει στην Αγγλία και έλεγε για την πιο γνωστή αντάρτικη οργάνωση της δεκαετίας του ’70 στις Ηνωμένες Πολιτείες, τους «Μετεωρολόγους» (Weathermen). Επίσης, διάβαζα ένα βιβλίο που μου είχε δώσει ο Κρίστιαν και ήταν της μόδας τότε στους κύκλους των χίπις, το «Ξένος σε ξένη χώρα», στα Εγγλέζικα εννοείται. Με λίγα-λόγια ο Κρίστιαν μου είχε ανοίξει την πόρτα για έναν άλλο κόσμο, έναν ωραίο κόσμο. Και ονειρευόμασταν ότι σε αυτόν τον κόσμο θα ζούσαμε και μετά την φυλακή. Είχαμε συμφωνήσει να πάμε μαζί στην Τζαμάικα, την πατρίδα του Μπομπ Μάρλεϋ που τότε ήταν στο απόγειο της δόξας του.

Δύο πάντα χαμογελαστοί κρατούμενοι από την Υποσαχάρια Αφρική

Εκτός από τον Κρίστιαν έκανα και λίγη παρέα με έναν άλλο ξένο του θαλάμου μου μας, όπου, όταν πήγα εγώ, ήμουν ο μόνος Έλληνας. Αυτός ήταν ο νέγρος Τζωρτζ Κόφι από την Γκάνα. Ήταν ναυτικός και τον είχαν κλείσει κι αυτόν για ινδική κάνναβη. Ήταν ένας ψηλότερος από μένα νεαρός με τέλειο σώμα, που συνήθως έχουν οι μαύροι, και μαλλιά που δεν μακραίνουν

ποτέ, γιατί οι τρίχες τυλίγονται συνέχεια γύρω από την βάση τους. Αυτό δεν του άρεσε του Τζωρτζ και κάθε τόσο παιδευόταν με τις ώρες για να τις ξετυλίξει. Όταν τις ξετύλιγε, τα μαλλιά του γινόντουσαν σαν θάμνος, αφάνα, όπως τα λέγαμε τότε. Ο Τζωρτζ ήταν πάντα γελαστός, όπως όλοι οι μαύροι που έχω κάνει παρέα στην ζωή μου. Και είχε και μεγάλη δίψα για μόρφωση. Πέρναγε τα βράδια του διαβάζοντας και λύνοντας ασκήσεις από κάτι βιβλία που τον προετοίμαζαν να δώσει εξετάσεις για να πάρει απολυτήριο γυμνασίου στην χώρα του. Επίσης, συνέτασσε και ένα λεξικό για την γλώσσα της φυλής του, η οποία, όπως μου είχε πει, ήταν φτωχή γλώσσα και δεν είχε λέξεις για όλες τις εγγλέζικες λέξεις. Ο Τζωρτζ μετέφραζε κάθε εγγλέζικη λέξη στην γλώσσα της φυλής του. Εγγλέζικα, που είναι και η επίσημη γλώσσα της Γκάνας, μιλούσα κι εγώ με τον Τζωρτζ. Μιλούσαμε για τα κακώς κείμενα στον κόσμο και, όπως διαπίστωσα σύντομα, το ενδιαφέρον του Τζωρτζ ήταν ειλικρινές. Το διαπίστωσα όταν μου ζήτησε να διαβάσει μια «Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία» που είχα αγοράσει με αλληλογραφία από την Αγγλία. Είχα αγοράσει αρκετά επιστημονικά βιβλία από την Αγγλία με αλληλογραφία, όταν ήμουν στην φυλακή. Περισσότερα από όσα, τελικά, κατάφερα να διαβάσω από αυτά. Ο Τζωρτζ, πάντως, ήταν φανατικός αναγνώστης. Συνέχιζε να διαβάζει την «Εισαγωγή στην Κοινωνιολογία», ακόμα και όταν σβήνανε τα φώτα και μας άφηναν μόνο ένα λαμπάκι νυκτός. Το λαμπάκι ήταν πάνω από την σιδερένια πόρτα του θαλάμου. Ο Τζωρτζ πήγαινε από κάτω και διάβαζε. Πολλά χρόνια αργότερα, διαπίστωσα ότι το βιβλίο αυτό που διάβαζε ο Τζωρτζ ήταν κακέκτυπο. Ευτυχώς οι χαλασμένες σελίδες ήταν προς το τέλος. Μάλλον ο Τζωρτζ δεν είχε φτάσει μέχρι το τέλος, αλλιώς, υποθέτω, θα μου το έλεγε.

Σε κάποια φάση, αργότερα, φέρανε και έναν άλλο ναυτικό από την Γκάνα στον θάλαμό μας. Κι αυτός ενδιαφερόταν πολύ για το διάβασμα. Μου είχε κάνει εντύπωση το ότι είχε αγοράσει από μένα ένα μεγάλο αμερικάνικο λεξικό, δίνοντας μου κανονικά λεφτά που είχε βάλει κρυφά μέσα στη φυλακή. Και δεν μου είχε δώσει λίγα. Μου είχε δώσει ένα πεντακοσάρικο (δραχμές), όσο το είχα πάρει.

Δύο εντελώς διαφορετικοί κρατούμενοι από την πιο πλούσια χώρα της Μέσης Ανατολής που ο πόλεμος μετέτρεψε σε ερείπια

Αλλά το περισσότερο διάβασμα στον θάλαμο το έκανε ένας ανάπηρος (δεν περπατούσε) γέρος Λιβανέζος, ο οποίος ήταν μέσα για μεγάλες απάτες, όπως είχα ακούσει. Αυτός, όμως, δεν διάβαζε βιβλία αλλά έγγραφα. Υποθέτω ότι είχαν σχέση με την δικογραφία του και τις επιχειρήσεις του. Το κρεβάτι του ήταν δυο κρεβάτια παρά πέρα από το δικό μου και γι αυτό, όταν είχα να πω κάτι με τον Κρίστιαν που δεν ήθελα να ακούσει αυτός, έβαζα να παίζει το φορητό ραδιόφωνο του Κρίστιαν, μάρκας ITT. Είχα ακούσει ότι ήταν ρουφιάνος. Και το θεωρώ πιθανό, γιατί πρέπει να ήταν φασίστας. Αυτό το είχα συμπεράνει βλεποντάς τον να κάνει παρέα με έναν ακροδεξιό βομβιστή που μια ωραία ημέρα φέρανε στην ακτίνα μας, έναν Πρωτόπαππα, που του ρίξανε ισόβια για μια σειρά βομβιστικών ενεργειών, ακόμα και σε

κινηματογράφους, οι οποίες είχαν τραυματίσει κόσμο. Που τον έχανες που τον έβρισκες τον βομβιστή, πάντα δίπλα στο κρεβάτι του Λιβανέζου, όταν ήταν ανοιχτοί οι θάλαμοι. Και αυτός ο Λιβανέζος φασίστας δεν ήταν ο μόνος. Υπήρχαν κι άλλοι Λιβανέζοι στην ακτίνα, όλοι, από όσο ήξερα, για ναρκωτικά. Στον θάλαμο 3 ήταν ένας Τζωρτζ Χάσκο που έκανε τον ράφτη και μου είχε πει ο ίδιος ότι στον εμφύλιο πόλεμο του Λιβάνου είχε σκοτώσει πολλούς. Ένας, ακόμη, Λιβανέζος που δεν μιλούσα μαζί του αλλά τον αναφέρω γιατί είχε κακό τέλος, ήταν ένας κοντός, χοντρός, μέσης ηλικίας που είχε άδεια και αγόραζε κρέας που μαγείρευε στο κουζινάκι της ακτίνας: Ο Αμπού Αλή Αμπού Λιαζίντ.

Αλλά ο πιο ωραίος Λιβανέζος ήταν το «Χασανάκι», όπως αποκαλούσε ο ίδιος τον εαυτό του. Αυτός ήταν κατάξανθος και μουσουλμάνος από την πόλη Ναμπατίγιε του νοτίου Λιβάνου. Προτού τον πιάσουν και τον κλείσουν στην Ελλάδα, είχε ήδη τέσσερα χρόνια στην Ευρώπη, το μεγαλύτερο μέρος στην Γερμανία, όπου είχε και μια φίλη. Δεν πίστευε σε κανέναν θεό και γι αυτό, προκειμένου να έχει την υποστήριξη του παππά της φυλακής, είχε βαφτιστεί χριστιανός. Δεν είχε σκοπό να επιστρέψει στην πατρίδα του. Από ό,τι μου ’λεγε, όταν ζούσε αυτός στην Ναμπατίγιε, εκεί δεν υπήρχε ούτε αστυνομία. Εμφανιζόταν μόνο κανένα αστυνομικό τζιπ, όταν χρειαζότανε. Κι όμως η Ναμπατίγιε βρέθηκε στο επίκεντρο του εμφυλίου πολέμου του Λιβάνου και επειδή είχε μουσουλμανικό πληθυσμό, βομβαρδίστηκε επανειλημμένα από την αεροπορία του Ισραήλ.

Ο αείμνηστος Σπύρος Κωτρέτσος – Η δεύτερη απεργία πείνας μου

Πρέπει να ήταν τέλη φθινοπώρου ή αρχές του χειμώνα 1978-1979, όταν στην ακτίνα μας ήρθε από την πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας, ο Σπύρος ο Κοτρέτσος, ένας ψηλός με γαμψή, νομίζω, μύτη και βαριά φωνή, και προπαντός πολύ χιούμορ. Αμέσως γίναμε φίλοι. Άκουγε προσεκτικά όσα του έλεγα και συμφωνούσε. Συμφωνούσε ακόμα και με τις φεμινιστικές μου απόψεις, τις οποίες τεκμηρίωνε με δικά του παραδείγματα και εμπειρίες. Ήταν μερικά χρόνια μεγαλύτερός μου αλλά λίγο-πολύ είχε τις ίδιες εμπειρίες από την ελληνική κουλτούρα της εποχής. Απέρριπτε κι αυτός ασυζητητί τα δημοτικά και τα λαϊκά τραγούδια και άκουγε μόνο ροκ και ρέγκε. Η αντιπάθεια του προς τα λαϊκά ήταν τέτοια, που ένα απόγευμα που κάποιος κρατικός ραδιοσταθμός εξέπεμπε Μπομπ Ντύλαν και κλασσική ροκ, βγάλαμε το φορητό ραδιόφωνο του Κρίστιαν στο πεζουλάκι, μπροστά από τον θάλαμό μου, και βάλαμε την ένταση στο τέρμα, για να καλύψει τα λαϊκά που ακουγόντουσαν από τα τρανζιστοράκια από διάφορα σημεία του προαυλίου. Και με τον Κοτρέτσο κάναμε όνειρα. Ονειρευόμασταν ότι θα πηγαίναμε στην Μογγολία και θα ιππεύαμε τα περίφημα μογγολικά άλογα. Και αυτός, όμως, είχε κακό τέλος, αφού προηγούμενα έγραψε ιστορία.

Ήρθε και ο καιρός που ο Σερίφης θα πήγαινε στο δικαστήριό του. Του ευχήθηκα καλή τύχη και τον ρώτησα αν μπορούσε να μου βγάλει ένα κείμενο έξω. Προθυμοποιήθηκε να το βγάλει, όμως του το πιάσανε οι φύλακες στην έρευνα, και όταν είχε φύγει από την φυλακή, με φωνάξανε στο αρχιφυλακείο και μου «βάλανε χέρι». Ευτυχώς, περιορίστηκαν στην

επιτήρηση. Στο δικαστήριο ο Σερίφης αθωώθηκε και η άκρα αριστερά γιόρταζε την κατ' αυτήν νίκη της δημοκρατίας. Ευτυχώς, βρέθηκε εκεί και η δικηγορίνα Κατερίνα Ιατροπούλου και δήλωσε στους δημοσιογράφους ότι υπήρχαμε ακόμη κι εγώ και η Σοφία που ήμασταν άδικα στην φυλακή. Όταν μετά την αποφυλάκισή μου είδα τον Σερίφη, μου είπε ότι είχε κάνει δηλώσεις και για μας, άσχετα αν δεν τις δημοσιεύσανε οι δημοσιογράφοι. Όμως κι εγώ, μετά την αθώωση του Σερίφη, δεν έμεινα με σταυρωμένα τα χέρια. Αποφάσισα να κάνω ξανά απεργία πείνας για να μεταφερθώ στον Κορυδαλλό, ώστε να έχω επισκεπτήρια με την Σοφία, καθώς και για την βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης στην φυλακή. Μάλιστα, όταν έμαθε ο Κοτρέτσος ότι θα κατέβαινα σε απεργία, αποφάσισε να κατέβει και αυτός με αιτήματα για βελτίωση των συνθηκών διαβίωσης, προκειμένου να μου συμπαρασταθεί. Ήρθε, λοιπόν, στον θάλαμό μου και συντάξαμε μια τετρασέλιδη αναφορά προς τον εισαγγελέα εκτέλεσης ποινών για τις συνθήκες διαβίωσης, η οποία περιείχε και την δήλωση του Κοτρέτσου ότι κατεβαίνει σε απεργία πείνας. Την ρίξαμε στο κουτί της αλληλογραφίας μαζί με το τηλεγράφημά μου προς τον ίδιο εισαγγελέα, όπου ανακοίνωνα την απεργία μου και τα αιτήματά μου. Την επόμενη μέρα ήρθαν και μας πήραν για τα πειθαρχεία. Δυστυχώς, ο Κοτρέτσος δεν συνέχισε την απεργία μετά την τρίτη μέρα και έμεινα να απεργώ μόνος μου μέχρι την πέμπτη μέρα, μετά από την οποία με πήρανε για μεταγωγή για τον Κορυδαλλό.

Ψυχιατρείο Κρατουμένων Κορυδαλλού

Στον Κορυδαλλό δεν με πήγανε στο νοσοκομείο κρατουμένων, όπως την πρώτη φορά. Με πήγανε στο ψυχιατρείο κρατουμένων που βρίσκεται στο ίδιο κτιριακό συγκρότημα. Κι ευτυχώς δεν με πήγανε σε θάλαμο αλλά σε κελί.

Στο κελί που με πήγαν, είχα την τύχη να βρω έναν Εγγλέζο, γέννημα-θρέμμα του Λονδίνου, δηλ. γνώστη του λονδρέζικου γλωσσικού ιδιώματος, που είναι γνωστό σαν «Κόκνεϊ». Τον είχαν πιάσει κι αυτόν για μικροποσότητα ινδικής κάνναβης στην Κρήτη, όπου έκανε διακοπές, και του δώσανε κάποια χρόνια φυλακή. Αυτός ο Εγγλέζος, ο Πάουντιτς (έτσι ήταν το επίθετό του), ήταν χαρακτηριστικός τύπος λαϊκού Εγγλέζου: Κοντός, ξανθός, γεροδεμένος με παχύ μουστάκι και κάτασπρη επιδερμίδα. Σαν τυπικός Εγγλέζος όλη την ημέρα έπινε τσάι από ένα θερμός που γέμιζε κάθε πρωί. Με αυτόν έμαθα να πίνω κι εγώ συνέχεια τσάι. Και, επίσης, μέσω του Εγγλέζου είχα γνωρίσει κι έναν Αυστριακό, τον οποίο είχαν πιάσει στην Ρόδο, νομίζω, και τον είχαν στείλει στο ψυχιατρείο, γιατί ήταν ομοφυλόφιλος! Ακόμη ένα Αιθίοπα που κάνοντας πλάκα με το χρώμα του έλεγε αυτό που λένε οι Έλληνες: «Τον αράπη κι αν τον πλένεις, το σαπούνι σου χαλάς». Από τον Αυστριακό έμαθα τα λόγια του αγαπημένου του τραγουδιού που μας το είχε παίξει με μια κιθάρα, την οποία του είχαν επιτρέψει να έχει μαζί του: «Το σπίτι του ανατέλλοντος ηλίου» (The House of the Rising Sun).

ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΣΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΑ & ΤΗΝ ΣΟΦΙΑ ΚΥΡΙΤΣΗ

ΚΑΤΩ Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ

ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΗΣ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΑΥΤΟΣ ΠΟΥ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΧΑΡΑΚΤΗΡΙΖΕΙ ΕΤΣΙ,

ΑΛΛΑ ΤΟ ΙΔΙΟ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ ΕΙΝΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΗΣ

Ἂν ἡ ὑπόθεση Κυρίτση γιά τήν δικαιοσύνη ἔχει λήξει, γιά μᾶς θά λήξει μόνον μέ τήν ἀπελευθέρωση τοῦ Φίλιππα καί τῆς Σοφίας Κυρίτση.
Τή στιγμή πού ὁ ἀγωνιστής, ἐργάτης καί συνδικαλιστής Γ.Σερίφης ἀθωώνεται μέ τή συμπαράσταση ἑνός πλατιοῦ φάσματος πολιτικῶν δυνάμεων, μιά συνωμοσία σιωπῆς ἔχει ἐξαπολυθεῖ σχετικά μέ τήν σκευωρία σέ βάρος τῶν ἀναρχικῶν Φίλιππα καί Σοφίας Κυρίτση.
Ὁ Φίλιππας καί ἡ Σοφία Κυρίτση, καταδικασμένοι σέ 9 καί 5 χρόνια φυλάκιση γιά κατασκευή, καταχή καί ἀπόκρυφη ἐκρηκτικῶν ὑλῶν, κάτι πού ποτέ-τόσο στήν προδικασία ὅσο καί στό ἀκροατήριο-δέν ἀποδείχτηκε βρίσκονται στίς φυλακές Αἴγινας καί Κορυδαλλοῦ ἀντίστοιχα, μετά ἀπό μιά παρωδία δίκης ὅπου διορίζεται ἀπ' τό δικαστήριο συνήγορός τους, ὁ δικηγόρος τοῦ ἀνεύθυνου συγκατηγορούμενου καί οὐσιαστικά ἀντίδικοῦ τους, Παπαδοπούλης.
Πιασμένοι δυό μέρες πρίν τή συζήτηση τοῦ τρομοκρατικοῦ νομοσχέδιοι: στή βουλή, στήν προσπάθεια νά ἀποδειχτεῖ "πάση θυσία" πώς ὑπάρχουν καί στήν Ἑλλάδα τρομοκράτες, ὁ Φίλιππας καί ἡ Σοφία Κυρίτση βρίσκονται στίς φυλακές ἀπ' τό Μάρτη τοῦ '78 ἔχοντας κάνει στόν Ἄρειο Πάγο αἴτηση γιά τήν ἀναίρεση τῆς δίκης τους. Ἤδη ὁ Ἄρειος Πάγος δέχτηκε τό αἴτημα γιά ἀναίρεση καί ὅρισε νέα δίκη στίς 31 Μαρτίου. Ἐντωμεταξύ οἱ δυό σύντροφοι ἀπό τίς 18/1/79 ἔχουν κυρήξει γιά δεύτερη φορά ἀπεργία πείνας διαμαρτυρόμενοι τόσο γιά τήν σκευωρία σέ βάρος τους ὅσο καί γιά τίς ἄθλιες συνθήκες διαβίωσής τους στίς φυλακές.
Ἂν σήμερα, χαρακτηρίζονται τρομοκράτες καί ρίχνονται στίς φυλακές ὁ Φίλιππας καί ἡ Σοφία Κυρίτση-ἄνθρωποι πού πιστεύουν στή συλλογική ἐπαναστατική βία ἐνάντια στήν τάξη ποὔχουν ἐπιβάλλει τά ἀφεντικά, αὔριο ὁ καθένας μας θά μπορεῖ νά βρίσκεται στή θέση τους.
Ἡ ὀργάνωση τῆς ὑποστήριξης στό Φίλιππα καί τή Σοφίαεἶναι ἡ ὀργάνωση τῆς ἄμυνάς μας, εἶναι ὑπόθεση ὅλων ὅσων ἀπαιτοῦν νά πάρουν τίς τύχες τους στά δικά τους χέρια. Η ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΣΤΟΥΣ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ εἶναι ἡ ἐπαναστατική δραστηριότητα πού μιλᾶ γιά ὅλες τίς ἄλλες.

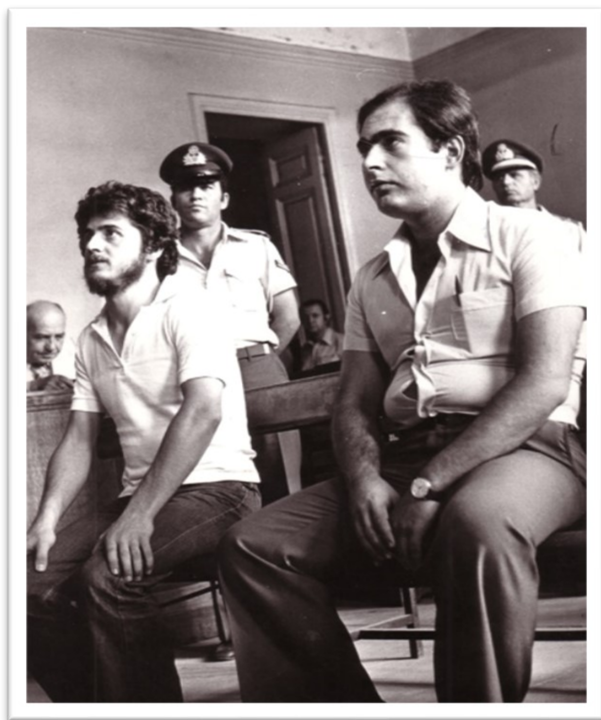
ΛΕΥΤΕΡΙΑ ΣΤΟΝ ΦΙΛΙΠΠΑ ΚΑΙ ΤΗΝ ΣΟΦΙΑ ΚΥΡΙΤΣΗ
ΛΕΥΤΕΡΙΑ Σ'ΟΛΟΥΣ ΤΟΥΣ ΠΟΛΙΤΙΚΟΥΣ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΥΣ
ΓΙΑ ΜΙΑ ΚΟΙΝΩΝΙΑ ΧΩΡΙΣ ΑΦΕΝΤΙΚΑ, ΚΥΒΕΡΝΗΣΗ ΚΑΙ ΦΥΛΑΚΕΣ

ΥΠΟΘΕΣΗ ΓΙΑ ΤΗΝ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΟΥ ΦΙΛΙΠΠΑ ΚΑΙ ΤΗΣ ΣΟΦΙΑΣ ΚΥΡΙΤΣΗ

Η προκήρυξη που κυκλοφόρησε για την δεύτερη απεργία πείνας μου

Δεν γνώρισα μόνο αυτούς, όταν κατέληξα σε κελί. Γνώρισα και δύο μεγάλες προσωπικότητες που έπαιξαν σημαντικό ρόλο όχι μόνο στην δική μου ζωή αλλά και στο

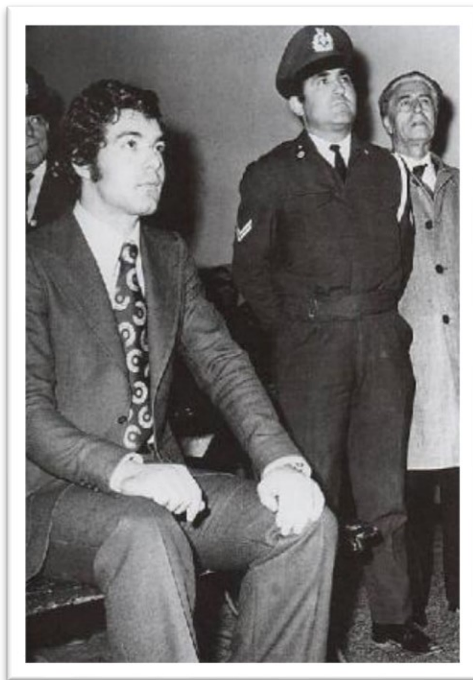
κίνημα για τα ανθρώπινα δικαιώματα των κρατουμένων, προσωπικότητες που έγραψαν ιστορία: Τον Γιάννη Σκανδάλη και τον Γιάννη Πετρόπουλο. Μένανε τότε στο ίδιο κελί, στο κομοδίνο του οποίου υπήρχε σε καδράκι το πορτραίτο της Γερμανίδας αντάρτισσας πόλης Ούλρικε Μάινχοφ, που την είχαν «αυτοκτονήσει» μέσα στην φυλακή το 1976.

Αριστερά ο Γιάννης Σκανδάλης στο δικαστήριό του την εποχή που τον γνώρισα. Δεξιά ο συγκατηγορούμενος του Μαθιουδάκης που απαλλάχτηκε από τις κατηγορίες.

Τον Σκανδάλη τον είχα γνωρίσει στο δικαστήριο, όταν μας δικάζανε, γιατί κι αυτός, τελικά, δικάστηκε μετά από μας από την ίδια έδρα. Ήταν ο πρώτος κρατούμενος για πολιτικούς λόγους που καταδικάστηκε με τον, τότε, νέο αντιτρομοκρατικό νόμο 774/77, τον οποίο είχε φέρει στην Βουλή ο υπουργός δικαιοσύνης Σταμάτης την ημέρα που κάνανε το πογκρόμ κατά των αναρχικών και είχανε πιάσει κι εμένα και την Σοφία. Του είχαν δώσει 5 χρόνια φυλακή για κάποιες βόμβες που είχε βάλει η οργάνωσή του, το Ουδετερόφιλο Ελλαδικό Μέτωπο, του οποίου τον αρχηγό, τον γιατρό Βασίλη Τσιρώνη, τον είχαν «αυτοκτονήσει» ή είχε αυτοκτονήσει, όταν μπήκε η αντιτρομοκρατική υπηρεσία της αστυνομίας στο σπίτι του, στις 10 Ιούλη 1978. Τον Σκανδάλη τον είχανε πιάσει την ίδια μέρα σε ένα λεωφορείο στο Σύνταγμα. Μου είχε πει ότι στην Ασφάλεια του είχαν βάλει μπάτσο μέσα στο κελί, για να τον φυλάει, και επειδή είχε αρχίσει εκεί απεργία πείνας, τον είχαν πάει κατ’ ευθείαν στο ψυχιατρείο κρατουμένων, στην καθήλωση, όπου τον είχανε κρατήσει πολλές μέρες. Από το ψυχιατρείο τον είχαν στείλει στην πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας, όπου είχε κάνει απεργία

πείνας και μετά από δέκα μέρες τον είχαν στείλει πίσω. Στην διάρκεια της απεργίας τον είχανε στο πειθαρχείο και τον δέρνανε. Από το ψυχιατρείο, μετά κάποιο διάστημα, τον είχανε ξαναστείλει στην Κέρκυρα, όπου έκανε πάλι απεργία και πάλι έτρωγε ξύλο. Μετά από δέκα μέρες απεργίας τον είχαν στείλει πάλι πίσω. Και αυτό το βιολί είχε γίνει αρκετές φορές. Ο Πετρόπουλος ήταν ισοβίτης που είχε σκοτώσει μαζί με έναν άλλο έναν άνθρωπο της νύκτας που κόλλαγε στην μάνα του. Είχε αρκετά χρόνια μέσα και είχε καταφέρει και να αποδράσει και να πάει στην Ολλανδία, όπου μετά από κάποιο διάστημα τον πιάσανε και τον έστειλαν πίσω. Όσο ήταν στις ολλανδικές φυλακές είχε γνωρίσει μέλη της Φράξιας Κόκκινος Στρατός που κρατούνταν εκεί και είχε θαυμάσει την μαχητικότητά τους. Από κει και ο θαυμασμός του για την Μάινχοφ, την οποία είχε κάνει κάδρο και την είχε στο κομοδίνο του.

Ο Θόδωρος Βενάρδος σε κάποια δίκη του

Δεν θυμάμαι πότε ήταν, δηλ. αν ήταν αυτή την φορά ή άλλη φορά που κατέληξα στο ψυχιατρείο κρατουμένων, όταν γνώρισα τον φημισμένο «ληστή με τις γλαδιόλες», τον Θόδωρο Βενάρδο. Ο Βενάρδος την εποχή της δικτατορίας είχε κάνει κάποιες ληστείες τραπεζών, από τις οποίες μία την είχε κάνει κρύβοντας το όπλο της ληστείας μέσα σε μια ανθοδέσμη και από αυτό του βγήκε το παρατσούκλι. Είχε κάνει και μια θεαματική απόδραση από τον Κορυδαλλό αλλά δεν είχε καταφέρει να μείνει πολύ καιρό έξω. Λόγω των ικανοτήτων του και για εκδικητικούς λόγους, επειδή ήταν πολύ δημοφιλής, τον είχαν στείλει στην πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας την εποχή που γινόντουσαν εκεί τα πολλά βασανιστήρια (1976-1978). Για να φύγει από κει σαν ψυχοπαθής είχε αναγκαστεί να πιει τα ούρα του και

να φάει τα κόπρανά του, όπως διαδιδόταν. Ήταν ένας πολύ ψηλός γεροδεμένος νεαρός, πολύ όμορφος και πάντα ντυμένος στην πέννα. Εγώ γνωρίστηκα μαζί του, όταν με πλησίασε για να με ρωτήσει κάτι για το ρολόι μου, μάλλον αν ήταν αυθεντικό ή μαϊμού, και τότε μου είχε ζητήσει κάτι να διαβάσει. Του είχα δώσει το «Επαναστατημένο Μεξικό» του Τζων Ρηντ. Από αυτόν είχα ακούσει ότι ο Σκανδάλης ήταν ο πιο βασανισμένος κρατούμενος των ελληνικών φυλακών. Προφανώς, αναφερόταν στο ξύλο που έτρωγε ο Σκανδάλης κάθε φορά που τον έστελναν στην Κέρκυρα και έκανε απεργία πείνας.

Ένας ακόμη κρατούμενος του Ψυχιατρείου Κρατουμένων του Κορυδαλλού που έτυχε να έχω γνωρίσει τον αδελφό του στην Αίγινα, όταν κι αυτόν τον είχαν φέρει από την πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας, ήταν ο Βαλάτος. Ήταν ένας νεαρός μέσου ύψους με μακριά μαύρα μαλλιά. Περνούσε όλες τις ώρες που ήταν ανοιχτά τα κελιά και οι θάλαμοι, κάνοντας βόλτες πάνω κάτω στον διάδρομο χωρίς να μιλάει σε κανέναν. Δεν πέρασε πολύς καιρός από τότε που τον έβλεπα να πηγαίνει πάνω κάτω, και έμαθα ότι αυτοκτόνησε.

Η αρχή του κοινού αγώνα μου με τον Γιάννη Σκανδάλη

Δεν θέλει ρώτημα το με ποιον έκανα την περισσότερη παρέα. Ήταν φυσικό να την κάνω με τον μοναδικό κρατούμενο για πολιτικούς λόγους που ήταν στο ψυχιατρείο κρατουμένων, τον Γιάννη τον Σκανδάλη. Ο Γιάννης ήταν παιδί πολιτικών προσφύγων του εμφυλίου πολέμου 1946-1949 και είχε γεννηθεί και μεγαλώσει στην Πολωνία. Από την Πολωνία, όπου είχε σπουδάσει Πολιτικός Υπομηχανικός, είχε φύγει γύρω στα 25 και είχε γυρίσει λίγο την Δυτική Ευρώπη, μέχρι που κατέληξε στην Ελλάδα το 1978 και μέσα σε λιγότερο από δυο μήνες εντάχθηκε στο Ουδετερόφιλο Ελλαδικό Μέτωπο του Τσιρώνη. Δεν είχε ούτε έξι μήνες στην Ελλάδα όταν τον πιάσανε και γι' αυτό δεν είχε άνεση στα Ελληνικά, τα οποία μιλούσε με κάποια πολωνική προφορά. Ήταν σχετικά κοντός και αδύνατος και απέπνεε έναν αέρα αριστοκράτη. Φαινόταν εύκολος στόχος για τα κτήνη που δούλευαν σαν δεσμοφύλακες, και γι' αυτό διασκεδάζανε με το να του ρίχνουν ξύλο. Όμως ο Γιάννης δεν τους φοβήθηκε ποτέ και πάντα πάλευε για τα δικαιώματά του. Όσες φορές και να τον είχανε πάει στην Κέρκυρα και να τον είχανε δείρει, δεν είχαν καταφέρει να τον κρατήσουν. Εγώ, ακούγοντας για τα μαρτύρια του, είχα μείνει άναυδος. Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι ένας κρατούμενος για πολιτικούς λόγους βασανίζεται έτσι στις ελληνικές φυλακές και έξω δεν μιλάει κανένας γι' αυτόν, σαν να μην υπάρχει και σαν να μην υπήρξε ποτέ. Αποφάσισα, λοιπόν, να αντιδράσω σ' αυτό συνδέοντας την συμπαράσταση που έδειχναν από έξω σε εμένα και την Σοφία, με αυτόν. Αποφάσισα δηλ., σε πρώτη ευκαιρία, να στείλω μήνυμα έξω, όπου θα ζητούσα όποιος συμπαρίσταται σε εμένα και την Σοφία να συμπαρίσταται και στον Γιάννη τον Σκανδάλη. Εκείνη την φορά, όσο είχα μείνει στο ψυχιατρείο, δηλ. καναδυό μήνες, με τον Γιάννη έπαιζα σκάκι, όπως και ο Πετρόπουλος, με τον οποίο είχα παίξει κι εγώ, αν θυμάμαι καλά. Γενικά, συμβιώνοντας στο ίδιο κελί με τον Πάουντιτς και κάνοντας παρέα με τον Σκανδάλη και τον Πετρόπουλο, περνούσα καλύτερα από ότι στην Αίγινα, όπου έμενα σε θάλαμο. Ήταν και πιο

εύκολο για τους συγγενείς μου να με επισκέπτονται στον Κορυδαλλό, από το να κάνουν ολόκληρο ταξίδι από τον Πειραιά με καράβι για να έρχονται στην Αίγινα να με βλέπουν. Προτού με διώξουν εμένα, είχαν διώξει τον Πάουντιτς, ο οποίος, πριν τον διώξουν, χρησιμοποιώντας μια κινέζικη μέθοδο που λέγεται «Ι Τσιγκ» είχε μαντέψει ότι κάτι κακό θα του συμβεί. Από τότε δεν τον ξαναείδα ούτε άκουσα κάτι γι’ αυτόν.

Η τρίτη απεργία πείνας μου – Στην καθήλωση του ψυχιατρείου κρατουμένων

Δυστυχώς δεν έμεινα για πολύ καιρό στο ψυχιατρείο. Μετά από έναν μήνα και κάτι μέρες με ξαναγύρισαν στις φυλακές της Αίγινας, χωρίς να έχω καταφέρει να κάνω επισκεπτήριο με την Σοφία. Βλέποντας ότι δεν με υπολογίζουν ούτε στο ελάχιστο, με το να μην μου δίνουν ένα επισκεπτήριο με την Σοφία ούτε όταν με κρατούσαν στο ψυχιατρείο κρατουμένων που είναι στο ίδιο κτιριακό συγκρότημα με τις Γυναικείες Φυλακές του Κορυδαλλού, όπου κρατούσαν την Σοφία, αποφάσισα να ξανακατέβω σε απεργία πείνας, λίγες βδομάδες μόνο μετά την δεύτερη απεργία μου. Ξεκίνησα στις 16 Μαρτίου του 1979.

Μετά από πέντε μέρες στο πειθαρχείο, με ξανάστειλαν στο ψυχιατρείο κρατουμένων. Όμως αυτήν την φορά δεν με πήγαν σε θάλαμο ή σε κελί. Με πήγαν στο υπόγειο, στην καθήλωση. Μου φόρεσαν μια μπλε μάλλινη πυτζάμα και με έδεσαν με αλυσίδες στα τέσσερα, πάνω σε ένα κρεβάτι με σουμιέ που ήταν βιδωμένο στο πάτωμα. Στις αλυσίδες είχανε πανάκια, εκεί που το σίδερο ακουμπούσε το δέρμα. Μου είπανε ότι είχανε εντολή να με κρατήσουν στην καθήλωση μέχρι να σταματήσω την απεργία πείνας. Τα κελιά της καθήλωσης είχαν τουαλέτα τούρκικη, στην οποία σε λύνανε για να πας μια φορά την ημέρα. Όλο τον υπόλοιπο καιρό ήσουν αλυσοδεμένος ανάσκελα. Αν ήθελες να πας στην τουαλέτα θα έπρεπε να κρατιέσαι ή να τα κάνεις πάνω σου. Εννοείται ότι δεν ήμουν μόνο εγώ δεμένος στα κελιά της καθήλωσης. Ήταν τουλάχιστον άλλος ένας, ένας νεαρός που τον ήξερα. Αυτός φώναζε και έλεγε διάφορα για τα κυκλώματα του ψυχιατρείου και τον άκουγα. Φώναζε και τον φύλακα αλλά αυτός δεν του έδινε σημασία. Υποθέτω ότι στην καθήλωση με είχανε δέσει με την δικιολογία ότι πρέπει να είναι κανείς ψυχοπαθής για να κάνει απεργία πείνας μέσα στην φυλακή. Αυτοί, πάντως, απέναντί μου ήταν ξεκάθαροι: Ή σταματάς την απεργία πείνας ή σε κρατάμε συνέχεια στην καθήλωση δεμένο. Κι εγώ, με το πείσμα που με χαρακτηρίζει, αποφάσισα να συνεχίσω για να τους δείξω ότι δεν τους φοβάμαι. Έτσι πέρασα δυο-τρεις μέρες καθηλωμένος και αναλογιζόμενος αν άξιζε να συνεχίζω δεμένος και ξεχασμένος σε ένα υπόγειο, από την στιγμή που δεν περίμενα άμεσα αποτελέσματα. Η καθήλωση είναι κάτι που, όταν κρατάει πολύ, γίνεται βασανιστικό κι εγώ δεν έβλεπα κανένα κέρδος με το να απεργώ καθηλωμένος, από την στιγμή που μια απεργία πείνας για να ληφθεί υπ’ όψη πρέπει να κρατήσει πολλές μέρες. Δεν άξιζε να περάσω πολλές μέρες ή μήνα στην καθήλωση και γι’ αυτό, μετά από δυο-τρεις μέρες, αποφάσισα να διακόψω. Μετά την διακοπή της απεργίας ο Παπαναστασίου, ο ψυχίατρος που μου είχε καθηλώσει, με έστειλε σε θάλαμο. Ο Γιάννης ο Πετρόπουλος, έχοντας μάθει ότι βρισκόμουνα στο ψυχιατρείο, με βοήθησε να κουβαλήσω σε έναν θάλαμο, όπου που

με έστειλαν, ένα κρεβάτι και την βαλίτσα μου που είχε πολλά βιβλία και γι' αυτό ήταν αρκετά βαριά.

Ο θάλαμος του ψυχιατρείου κρατουμένων του Κορυδαλλού που κατέληξα, θα μου μείνει αξέχαστος, γιατί οι άνθρωποι που γνώρισα εκεί είχαν πραγματικά προβλήματα που εμπίπτουν στις αρμοδιότητες της ψυχιατρικής. Ο πρώτος που θυμάμαι ήταν ένας αμίλητος κρατούμενος, ο οποίος καθόταν όλη την ημέρα ξαπλωμένος στο κρεβάτι και σκεπασμένος τελείως με την στρατιωτική κουβέρτα που παρείχε το ψυχιατρείο. Επειδή ήταν και αρκετά μικροκαμωμένος και αδύνατος, εγώ όταν μπήκα στο θάλαμο, δεν κατάλαβα ότι κάτω από την κουβέρτα του κρεβατιού του υπήρχε άνθρωπος και πήγα και κάθισα πάνω στην κουβέρτα. Τότε αυτός κουνήθηκε και έτσι κατάλαβα ότι υπήρχε άνθρωπος κάτω από την κουβέρτα! Ένας άλλος μικρόσωμος κρατούμενος με μουσουλμανικό όνομα είχε πιει ένα μπουκάλι λάδι, με την ιδέα ότι έτσι θα αυτοκτονούσε, και γι' αυτό τον είχαν κλείσει έναν ολόκληρο μήνα στην καθήλωση! Ένας τρίτος, ο Μαχμούτ, προσπαθούσε κατά καιρούς να αυτοκτονήσει σφραγίζοντας τα ρουθούνια του με βαμβάκι και κλείνοντας το στόμα του ερμητικά. Ένας τέταρτος, ο Π., ένας πολύ ψηλός και γεροδεμένος που έκανε παρέα με τον κρατούμενο Αξυπόλυτο, με τον οποίο είχαμε δικαστεί από την ίδια έδρα, κι εκείνη την εποχή ήταν στο ψυχιατρείο, συνήθιζε να αυνανίζεται κάτω από την κουβέρτα και να συνοδεύει τον αυνανισμό του με περιγραφές της ερωτικής επαφής που έπλαθε με την φαντασία του. Μου την έσπαγε γιατί, αν και μιλούσε μόνος του κατά την διάρκεια του αυνανισμού του, μιλούσε αρκετά δυνατά, λες και όλοι στο θάλαμο ήταν υποχρεωμένοι να τον ακούν. Πάντως, ο πιο συμπαθής μού ήταν ένας, ο οποίος ακούγοντας εμένα να γελάω καθώς διάβαζα στο κρεβάτι μου τον «Καλό στρατιώτη Σβέικ» (μια διασκευή του που δεν περιλάμβανε όλο το βιβλίο), γελούσε και αυτός από το δικό του κρεβάτι. Κι επειδή γελούσα συχνά, ο φουκαράς αυτός παρασυρόταν και είχε λυθεί στα γέλια!

Η πρώτη συναυλία συμπαράστασης προς εμάς που έγινε στο γήπεδο του Σπόρτινγκ

Στο ψυχιατρείο είχα φτάσει τις παραμονές της εκδίκασης στον Άρειο Πάγο της αίτησης αναίρεσης της δίκης μου, την οποία είχε αναθέσει ο πατέρας μου με στον δικηγόρο Ευάγγελο Γιαννόπουλο που τότε ήταν πρόεδρος του Δικηγορικού Συλλόγου Αθηνών. Ο Γιαννόπουλος ήταν δικηγόρος και του Σκανδάλη στο δικαστήριο, όπου αυτός είχε φάει πέντε χρόνια, και μάλιστα, μετά την απόφαση, του είχε πει του Γιάννη: «Καλά πήγαμε»! Από το δικαστήριο κι έπειτα δεν είχε καμιά επαφή με τον Γιάννη και δεν είχε κάνει τίποτα για να σταματήσουν τα βασανιστήρια. Αυτό με είχε εκνευρίσει πάρα πολύ και γι' αυτό, πριν από την εκδίκαση της υπόθεσής μου στον Άρειο Πάγο, του έστειλα ένα γράμμα, όπου του ριχνόμουνα άγρια με απαξιωτικούς χαρακτηρισμούς του στυλ «δικηγορίσκο». Όταν το διάβασε έγινε έξαλλος μαζί μου και είδε κι έπαθε ο πατέρας μου για να τον πείσει να μην αφήσει την υπόθεση. Δεν την άφησε αναγνωρίζοντας μου το ελαφρυντικό του βρασμού ψυχής, όμως εγώ νομίζω ότι το έκανε περισσότερο για τις 20.000 δραχμές που του είχε δώσει ο πατέρας μου, ποσό διόλου

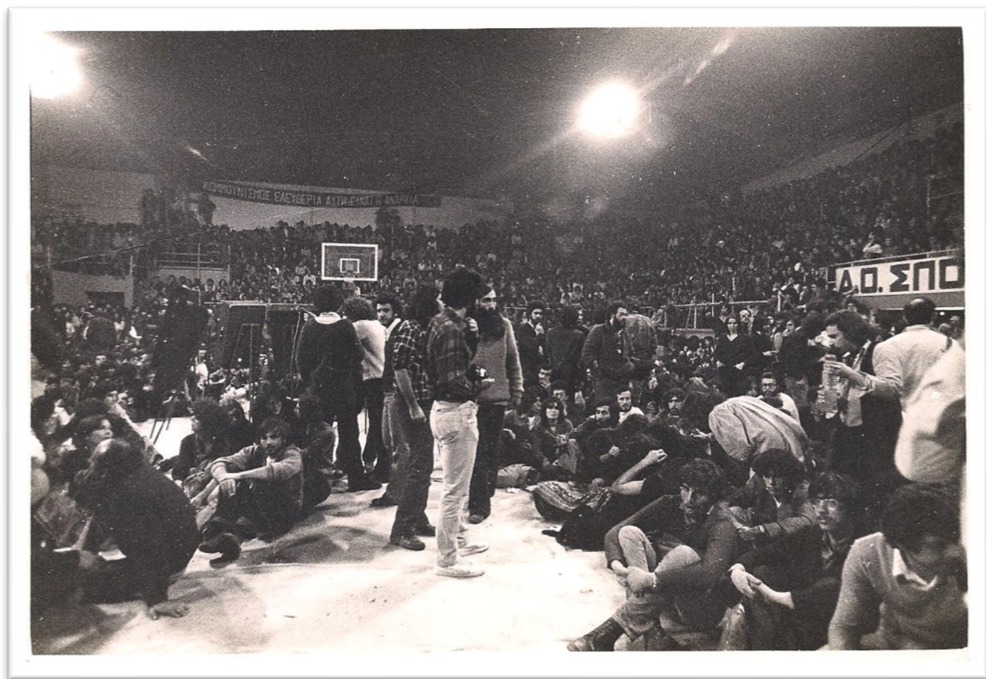
ευκαταφρόνητο εκείνη την εποχή που το οικοδομικό μεροκάματο ήταν γύρω στις 300 δραχμές. Εγώ, εκείνη την εποχή, δεν περίμενα από τους δικηγόρους να μας βγάλουν έξω από την φυλακή, γιατί ήξερα ότι η υπόθεσή μας ήταν πολιτική και γι' αυτό μόνο πολιτική αντιμετώπιση έπαιρνε. Ευτυχώς υπήρχαν σύντροφοι απ' έξω που αγωνιζόντουσαν ειλικρινά για να μας συμπαρασταθούν, μολονότι εγώ δεν πληροφορούμουνα για αυτούς και για τις ενέργειές τους. Αυτοί οι σύντροφοι, λοιπόν, σκέφτηκαν ότι η καλύτερη συμπαράσταση σε μας θα ήτανε μια μεγάλη συναυλία, η οποία θα δημοσιοποιούσε πλατιά το ζήτημα και θα έδειχνε και την δύναμή μας. Έτσι αποφασίσανε να κάνουν μια συναυλία με μεγάλα ονόματα του τραγουδιού στο κλειστό γήπεδο «Σπόρτιγκ», στον Άγιο Ελευθέριο Αχαρνών. Για αυτήν την συναυλία, όπως έμαθα αργότερα από την συντρόφισσα Σταυρούλα Λαγκαδινού, η οποία ήταν από τους βασικούς διοργανωτές, είχε δώσει 50.000 δραχμές και ο πασίγνωστος συνθέτης ρεμπέτικων και λαϊκών τραγουδιών Βασίλης Τσιτσάνης. Από τον πατέρα μου είχα ακούσει ότι ο πατέρας μου τον ήξερε από τα Τρίκαλα, γιατί μένανε στην ίδια γειτονιά. Δεν είχαν όμως σχέσεις. Εγώ πριν από την συναυλία έβγαλα έξω ένα κείμενο, όπου έλεγα ότι δεν θέλω συμπαράσταση από αυτούς που δεν συμπαραστέκονται στον Σκανδάλη. Είχα επίσης ζητήσει να γίνει γνωστό ότι θα θεωρούσα χαφιέδες, όποιους πήγαιναν να χαλάσουν την συναυλία. Αυτό το έκανα γιατί την προηγούμενη συναυλία που είχε γίνει για αναρχικούς φυλακισμένους στον ίδιο χώρο πριν δεκαπέντε περίπου μήνες, κάποιοι φανατικοί αναρχικοί την είχαν χαλάσει.

Η συναυλία, τελικά, προετοιμάστηκε πολύ καλά και υποστηρίχθηκε από ένα ευρύ φάσμα συμπαραστατών, όπως ο πασίγνωστος δημοσιογράφος της «Ελευθεροτυπίας» Γιώργος Βότσης που πριν από την συναυλία δημοσίευσε για την υπόθεσή μας ένα μεγάλο άρθρο με τίτλο: «Ποιος θα κρίνει τους κρίνοντες;». Το άρθρο δημοσιεύτηκε στα πλαίσια μιας σειράς άρθρων που έγραφε, ένα κάθε εβδομάδα, με γενικό τίτλο: «Σε μαύρο φόντο». Μετά την αποφυλάκισή μας τα άρθρα αυτά, ή μεγάλο μέρος τους, τα έβγαλε σε βιβλίο με τον ίδιο τίτλο. Όμως το άρθρο του για μας απουσίαζε και νομίζω απουσίαζε σκόπιμα. Πάντως το άρθρο δεν γράφτηκε για την συναυλία, όμως ανέδειξε την υπόθεσή μας στο επίκεντρο της επικαιρότητας. Αποτέλεσμα της δημοσιότητας που δόθηκε και των μεγάλων ονομάτων που προσφέρθηκαν να τραγουδήσουν ανιδιοτελώς στην συναυλία, ήταν το γήπεδο να γεμίσει ασφυκτικά και να μείνει και πολύς κόσμος έξω. Μια πρόχειρη εκτίμηση για τον κόσμο που μαζεύτηκε μέσα κι έξω, σύμφωνα με την διοργανώτρια που ανέφερα προηγούμενα, τον κάνει όχι λιγότερο από 10.000. Στους διοργανωτές ήταν και τα «μεγάλα κεφάλια» του χώρου: Χρήστος Κωνσταντινίδης και Νίκος Μπαλής, καθώς και ο μετέπειτα πολυτραυματίας από έκρηξη βόμβας στα χέρια του που τον ακρωτηρίασε, Κυριάκος Μαζοκόπος. Στους θεατές ήταν και ο Γιάννης Σερίφης. Μεταξύ των τραγουδιστών ο πιο γνωστός ήταν ο Διονύσης Σαββόπουλος που τραγούδησε εκεί το καινούργιο του τραγούδι, εμπνευσμένο από την ιστορία του ισοβίτη της Κέρκυρας Νίκου Κοεμτζή: «Μακρύ ζεϊμπέκικο για τον Νίκο». Ακόμη τραγούδησε και ο φίλος μας αντιεξουσιαστής τραγουδοποιός Νικόλας Άσιμος. Όπως και να 'χει, η προσπάθεια να διαλυθεί η συναυλία, όπως είχε διαλυθεί η προηγούμενη, έγινε αλλά η περιφρούρηση ήταν προετοιμασμένη και την εμπόδισε. Τα επεισόδια, πάντως, μετά την λήξη

της συναυλίας δεν λείψανε. Ίσως αυτοί που δεν μπόρεσαν να διαλύσουν την συναυλία πρωταγωνίστησαν στις καταστροφές που ακολούθησαν το τέλος της. Τράπεζες και μαγαζιά που προκαλούν συνήθως το μένος των αναρχικών σπάστηκαν αρκετά, η αστυνομία επιτέθηκε, πιάστηκε κάποιος κόσμος και κάποιοι οδηγήθηκαν στο δικαστήριο, με αποτέλεσμα τρεις από αυτούς να εισπράξουν χρόνια φυλάκισης. Ένας από αυτούς ήταν και ο φοιτητής της Αρχιτεκτονκής Γιώργος Γιόκαρης, του οποίου την μάνα και τον παππού είχε τύχει να γνωρίσω στο χωριό που έκανα στο παρελθόν τις διακοπές μου στην Κρήτη.

Το κλειστό γήπεδο του Σπόρτιγκ στον Αγ. Ελευθέριο Αχαρνών κατάμεστο από κόσμο που ήρθε να μας συμπαρασταθεί και να ακούσει μεγάλα ονόματα του καλλιτεχνικού στερεώματος, όπως ο Δ. Σαββόπουλος που φαίνεται στην άκρη αριστερά με άσπρο πουκάμισο και τιράντες.

Άλλη μια εικόνα από την συναυλία. Στο κέντρο, με τα μακριά γέννια, ο ιδρυτής της «Διεθνούς Βιβλιοθήκης» Χρήστος Κωνσταντινίδης.

Άλλη μια φωτογραφία από την συναυλία. Διακρίνονται ο Γιάννης Σερίφης, ο αντιστασιακός δημοσιογράφος Γιώργος Βότσης και στην γωνία δεξιά κάτω από την μπασκέτα ο Μ. Πρωτοψάλτης.

Η αίτηση αναίρεσης της δίκης απορρίφθηκε από τον Άρειο Πάγο, μολονότι αυτή η δίκη ήταν πρότυπο κακοδικίας. Άλλωστε ο Άρειος Πάγος δεν φημιζόταν για την δημοκρατικότητα και την αξιοπιστία του. Στο παρελθόν ο πρώτος πρωθυπουργός της δικτατορίας των συνταγματαρχών ήταν ο τότε πρόεδρος του Άρειου Πάγου Κόλλιας. Επιπλέον, προκειμένου να μην διωχθούν όσοι συμμετείχαν στις κυβερνήσεις που διόριζαν οι δικτάτορες, ο Άρειος Πάγος είχε γνωματεύσει ότι η εφτάχρονη δικτατορία ήταν στιγμιαίο αδίκημα! Όσον αφορά τον δικηγόρο μας τον Γιαννόπουλο, απ' ό,τι μου είχε πει ο αδελφός μου, μπέρδευε την υπόθεσή μας με κάποια άλλη δείχνοντας ότι δεν είχε ασχοληθεί καθόλου με την δικογραφία της. Εγώ δεν έλπιζα στον Άρειο Πάγο μετά από όσα είχαν δει τα μάτια μου, και γι αυτό δεν θυμάμαι να στεναχωρήθηκα με την απόρριψη της αναίρεσης. Αυτό που συνέχιζε να με στεναχωρεί είναι ότι δεν έβλεπα την Σοφία και δεν ήξερα πότε θα την ξανάβλεπα. Οι απεργίες πείνας που είχα κάνει δεν είχαν φέρει το επιθυμητό αποτέλεσμα αλλά δεν το έβαζα κάτω. Δεν πέρασε ούτε ένας μήνας από την απόρριψη της αναίρεσης και βρήκα και άλλη αφορμή για να απεργήσω.

Η τέταρτη απεργία πείνας μου : Κακοποίηση και αναγκαστική σίτιση

Με είχαν ξαναγυρίσει στην Αίγινα από το ψυχιατρείο κρατουμένων, όπου πέρναγα αρκετά καλά κάνοντας κάθε μέρα γυμναστική μαζί με τον Πετρόπουλο και παίζοντας μέχρι και βόλεϊ (όπου πριν φύγω για την Αίγινα στραμπούλιξα και το πόδι μου), κι εκεί βρήκα τον Γιώργο Γιόκαρη, έναν από τους τρεις διαδηλωτές που καταδικάστηκαν σε χρόνια φυλακή για τα επεισόδια μετά την συναυλία που έγινε για μας στο Σπόρτιγκ. Τον συνάντησα στους διαδρόμους μεταξύ των αχτίνων, έχοντας βγει από την ακτίνα για να πάω στο λογιστήριο. Μου είπε ότι τον είχανε στην δεύτερη ακτίνα. Τότε εγώ θεώρησα καθήκον μου να απαιτήσω να μας βάλουν μαζί, μια που ο άνθρωπος ήταν μέσα γιατί μου συμπαραστάθηκε. Δεν μας βάζανε με τίποτα μαζί, παρόλο που τους έλεγα ότι τους χουντικούς τους είχανε μαζί, και γι' αυτό τους είπα ότι κατεβαίνω σε απεργία πείνας και με αυτό το αίτημα εκτός από τα προηγούμενα. Έτσι την άλλη μέρα, 26 Απρίλη 1979, βρέθηκα πάλι στο πειθαρχείο. Μάλιστα είχα καταφέρει να έχω μαζί μου για να διαβάσω ένα αριστουργηματικό βιβλίο, την «Πραγματεία του Σαβουάρ-βιβρ για χρήση των νέων γενιών» του Βανεγκέμ, η οποία είχε κυκλοφορήσει στα Ελληνικά με τον τίτλο «Η επανάσταση της καθημερινής ζωής». Όμως αυτή την φορά τα πράγματα εξελίχτηκαν χειρότερα από κάθε άλλη φορά: Την έβδομη μέρα της απεργίας, 2-5-1979 το απόγευμα, από το πειθαρχείο, όπου με είχανε κλεισμένο στις 7 αυτές μέρες, με οδήγησαν στο αναρρωτήριο και μου δήλωσαν ότι, αν δεν σπάσω την απεργία, θα μου κάνουν αναγκαστική σίτιση με ορό. Όταν διαμαρτυρήθηκα και τους είπα ότι κάτι τέτοιο είναι παράνομο χωρίς την σχετική εντολή του Υπουργείου ή του αρμόδιου Εισαγγελέα, ο γιατρός Ρεκλείτης, μπροστά στον αρχιφύλακα Χ. Τομαζίδη και στον υπαρχιφύλακα Δεληγιάννη με χαστούκισε στο πρόσωπο πετώντας μου τα γυαλιά και μου είπε: "Άει στο διάολο καθίκι που δεν θα κάνεις ορό». Μετά οι φύλακες παλεύοντας μαζί μου με οδηγήσανε

στο κρεβάτι, μου δέσανε πάνω στο κρεβάτι τα χέρια με χειροπέδες και τα πόδια με γάζες, και κρατώντας με πολλοί από αυτούς από τα μαλλιά, τα χέρια και τα πόδια, μου κάνανε ορό, σπάζοντας μου την φλέβα, όπως μου είπε η μικροβιολόγος του νοσοκομείου κρατουμένων αργότερα. Την επόμενη μέρα μου κάνανε τα ίδια και ενώ ήμουνα δεμένος, κακοποιημένος και με την βελόνα του ορού στο χέρι, ήρθε ο διευθυντής και μου είπε ότι έτσι θα με «τιμωρεί» και ακόμα χειρότερα μέχρι να διακόψω την απεργία. Όταν του ζήτησα να επικοινωνήσω με συγγενείς ή τουλάχιστον με δικηγόρους μου, μου είπε ότι, όχι μόνο δεν θα μου το επιτρέψει μέχρι να διακόψω την απεργία αλλά και την επόμενη μέρα «θα μου βάλει το φαΐ από τον κώλο», πράγμα που είναι πιο επώδυνο, και θα με ξεφτιλίσει. Και ότι θα είναι κι' αυτός μπροστά για να θαυμάσει το κατόρθωμα του. Η γλώσσα του με εξαγρίωσε και διακινδυνεύοντας να φάω ξύλο, δεμένος καθώς ήμουνα, του είπα: «Θα μλου κλάσεις τ' αρχίδια». Ευτυχώς δεν με δείρανε.

Πράγματι, την επόμενη μέρα, Παρασκευή 4-5-1979 το απόγευμα, ο γιατρός Ρεκλείτης έβαλε τους φύλακες και με δώσανε και κρατώντας με επίσης αυτοί, μου έκανε κλύσμα παρά τις έντονες διαμαρτυρίες μου. Την επόμενη μέρα, Σάββατο 5-5-1979, ο άλλος γιατρός της φυλακής της Αίγινας προσπάθησε να μου ξανακάνει κλύσμα το πρωί αλλά μετά από επίμονη πάλη και αφού διαμαρτυρόμουν ότι, όλη την νύχτα στο πειθαρχείο, μου πονούσε η κοιλιά, με έστειλαν πίσω στο πειθαρχείο αφού μου είχαν ήδη σχίσει το παντελόνι. Τελικά ο ίδιος γιατρός μου έκανε κλύσμα το απόγεμα, βάζοντας πάλι φύλακα να μου το κάνει. Απέναντι σ' αυτή την ασυνήθιστα βάναυση και βασανιστική μεταχείριση αποφάσισα να αντιδράσω με απεργία δίψας. Δεν είχα ξανακάνει μέχρι τότε απεργία δίψας και νόμιζα ότι είναι πιο εύκολη από ότι αποδείχτηκε. Η απεργία δίψας είναι φοβερά βασανιστική κι έτσι εξηγείται ότι ο άνθρωπος πεθαίνει αν συνεχίσει μετά από μια βδομάδα και κάτι μέρες. Εγώ την κράτησα από το Σάββατο το απόγευμα μέχρι την Δευτέρα 7-5-79 το απόγεμα που με οδήγησαν πάλι από το πειθαρχείο στο αναρρωτήριο και κάτω από εντολές του γιατρού Ρεκλείτη μου έκαναν πάλι κλύσμα. Αυτός ο γιατρός επανειλημμένα μ' απείλησε ότι θα με κάνει «μαύρο στο ξύλο». Δεν έβλεπα νόημα στην απεργία δίψας αφού μου βάζανε υγρά από τον πρωκτό κι έτσι μετά από εκείνο το κλύσμα διέκοψα την απεργία δίψας και συνέχισα μόνο την απεργία πείνας. Τελικά την Τρίτη 8-5-1979 και κάτω από την πίεση της συνεχούς χειροτέρευσης της υγείας μου με έστειλαν στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού, μετά από 13 μέρες απεργίας πείνας και πειθαρχείου. Από το νοσοκομείο κρατουμένων έστειλα στην δικηγόρο μου Ελένη Δημουλέα ένα γράμμα με όλες αυτές τις λεπτομέρειες της κακοποίησής μου, προκειμένου αυτή να υποβάλει μηνύσεις στον διευθυντή της φυλακής Κωσταρά και στους γιατρούς. Όμως το γράμμα αυτό δεν έφτασε ποτέ στον προορισμό του, γιατί κατακρατήθηκε από την διεύθυνση του νοσοκομείου. Από την άλλη μεριά η Ελένη «εξαφανίστηκε» το επόμενο διάστημα κι έτσι δεν είχα την δυνατότητα να την ρωτήσω τι απόκανε με το τις μηνύσεις.

Το καλοκαίρι του 1979 στην φυλακή της Αίγινας:

Το χειρότερο καλοκαίρι της ζωής μου

Δεν με κρατήσανε για πολύ στο νοσοκομείο κρατουμένων. Έτσι το καλοκαίρι του 1979 ήμουνα πάλι στη φυλακή της Αίγινας. Αυτό το καλοκαίρι πρέπει να ήταν το χειρότερο της ζωής μου. Μετά από τόσες περιπέτειες και προσπάθειες να μεταχθώ στον Κορυδαλλό για να βλέπω την Σοφία, ήμουν πάλι πίσω χωρίς να έχω καταφέρει τίποτα και ακόμη και η κατάσταση στον θάλαμό μου είχε αλλάξει προς το χειρότερο. Ο Κουρτ ο Γερμανός είχε φύγει και στη θέση του είχε έρθει ένας ψηλός μαύρος Αμερικανός, στρατιώτης μιας από τις αμερικάνικες βάσεις στην Ελλάδα, που το μόνο που έκανε όλη την ημέρα ήταν να τρώει από μια τεράστια ποικιλία φαγητών που του φέρνανε και να διαβάζει βιβλία τσέπης με πορνογραφικό περιεχόμενο. Ευτυχώς, μερικές φορές πρόσφερε κάτι από τα φαγητά του και στους δυο άλλους μαύρους του θαλάμου που ήταν από την Γκάνα. Δεν έκατσε και πολύ πάντως. Όταν έφυγε, στην θέση του φέρανε τον φίλο του Κίμωνα του Εμμανουηλίδη, τον Κωσταγκόγκο που μου φαινόταν ύποπτος. Ήταν η πρώτη φορά που φέρνανε άλλον Έλληνα εκτός από μένα στον θάλαμο των ξένων και τον είχαν βάλει δίπλα στα κρεβάτια εμένα και του Κρίστιαν, μια θέση από όπου μπορούσε να ακούει τι λέμε. Εμείς μιλούσαμε Εγγλέζικα αλλά ποιος ξέρει αν δεν ήξερα κι αυτός Εγγλέζικα. Κατόπιν φέρανε κι άλλον Έλληνα. Έναν τύπο με κάτι παλιόρουχα, ο οποίος δεν είχε τίποτα μαζί του και δεν μιλούσε σε κανέναν. Μεγάλο μέρος της ημέρας το πέρναγε σχεδιάζοντας κάτι. Σε εμένα ερχόταν καθώς ήμουν ξαπλωμένος, μου σκούνταγε το πόδι και μου έλεγε: «Πιάσε ένα τσιγάρο». Γρήγορα, όμως, σταμάτησε να το λέει και αυτό και απλά ερχόταν και μου σκούνταγε το πόδι. Μια μέρα, καθώς περνούσα δίπλα από το κρεβάτι του, με ρώτησε κάτι παράλογο, συγκεκριμένα: «Που είναι το κοντινότερο αεροδρόμιο»; Όταν του απάντησα, μου είπε κάτι άλλο που μου φάνηκε παράλογο. Βλέποντας, επίσης, ότι μιλάω μαζί του μου έδειξε το περίπλοκο σχέδιο που ζωγράφιζε και μου είπε ότι αυτό θα είναι το σπίτι του! Αυτός δεν πείραζε κανέναν και τα απογεύματα, όταν οι άλλοι παίζανε ποδόσφαιρο στο προαύλιο, αυτός πέταγε ένα μπαλάκι στον τοίχο που το ξανάπιανε, όταν αυτό έκανε γκελ. Μερικές φορές του ξέφευγε και κυλούσε ανάμεσα στα πόδια αυτών που παίζανε μπάλα και έτρεχε κι αυτός για να το πιάσει ανάμεσα στα πόδια τους. Δεν έδινε σημασία στις φωνές τους. Μια μέρα όμως δεν «την έβγαλε καθαρή»: Κάποιος θα τον κάρφωσε ότι δεν κάνει ποτέ μπάνιο και γι’ αυτό ήρθαν οι φύλακες να τον πάρουν με το ζόρι. Δεν τα κατάφερε να αποφύγει το μπάνιο, όσο κι αν διαμαρτυρήθηκε. Έκανε μπαμ από εκατό χιλιόμετρα ότι ήταν χαμένος στον κόσμο του κι όμως με αυτόν βρήκαν σε κάποια φάση να τα βάλουν οι φύλακες. Συγκεκριμένα, θεωρούσε ότι είχε λήξη η ποινή του και παρόλα αυτά τον κρατάγανε. Γι αυτό μια μέρα, την ώρα που μας κλείνανε στο θάλαμο για μεσημέρι, τους ζήτησε να τον αποφυλακίσουν. Αυτοί του είπαν ότι, όταν είναι να αποφυλακιστεί, θα τον αποφυλακίσουν, κι αυτός τους απάντησε: «Δεν μπορείτε να κάνετε ότι θέλετε με έναν φακό». Αυτό άρκεσε για να τον πάρουν και να τον κλείσουν στο πειθαρχείο. Για το πειθαρχείο, επίσης, είδα μια μέρα να παίρνουν από το προαύλιο τον Κίμωνα που τώρα

τον είχαν φέρει στην τέταρτη ακτίνα. Ζητούσε να του ανοίξουν την πόρτα της ακτίνας για να πάει σε κάποια δουλειά. Λογιστήριο; Αρχιφυλακείο; Δεν ξέρω. Επειδή του αρνιόντουσαν άρχισε να τους λέει ότι είναι Ναζί και να χαιρετάει ναζιστικά φωνάζοντας: «Χάιλ Χίτλερ». Κατέληξε κι αυτός στο πειθαρχείο. Αλλά κι ο Κρίστιαν άρχισε να έχει πρόβλημα με έναν καινούργιο αρχιφύλακα, τον Ντουά, που λέγανε ότι είχε κάνει και στην πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας, απόδειξη ότι ήταν επικίνδυνος. Αυτός ένα απόγευμα που ήρθε στο προαύλιο μας, είδε την κοτσίδα στυλ μοϊκάνας που ο Κρίστιαν είχε αφήσει στο κεφάλι του αφού είχε ξυρίσει όλα τα μαλλιά, και του την τράβαγε απαιτώντας να την κόψει. Δεν θυμάμαι τι είχε κάνει τελικά ο Κρίστιαν.

Η εντυπωσιακή φιγούρα του μοναχικού ληστή τραπεζών Θεόδωρου Βενάρδου

Μια ωραία ημέρα εκείνο το καλοκαίρι στις φυλακές Αίγινας, και μάλιστα στην ακτίνα μας, φέρανε τον διάσημο «ληστή με τις γλαδιόλες», τον Θόδωρο Βενάρδο. Ψηλός, όμορφος, ντυμένος «στην τρίχα», με έναν χαρτοφύλακα σαν ανώτερος υπάλληλος πολυεθνικής εταιρίας, δεν ταίριαζε καθόλου με το περιβάλλον που, ως ένα βαθμό, εμφανισιακά έμοιαζε με καταυλισμό τσιγγάνων. Και σαν να το κάνανε επίτηδες, τον είχανε βάλει στο θάλαμο 4, όπου κρατάγανε κάτι γέρους χωριάτες φονιάδες, βιαστές, αιμομίκτες κλπ. Δεν μιλούσε σε κανέναν. Καθόταν στο πεζουλάκι μπροστά από τον θάλαμό του με τον χαρτοφύλακά του και μελετούσε συνέχεια τα έγγραφά του. Δεν είχαν περάσει πολλές μέρες από τότε που είχε έρθει και σε κάποια φάση που πέρναγα από μπροστά του, με φώναξε να καθίσω δίπλα του και μου είπε ότι δεν ήθελε να μείνει άλλο σε αυτήν την φυλακή και ιδιαίτερα σε εκείνο τον θάλαμο, για τους λόγους που ανέφερα προηγούμενα. Με ρωτούσε, λοιπόν, με ποιο τρόπο μπορούσε να φύγει για το νοσοκομείο ή το ψυχιατρείο, από όπου τον είχανε φέρει. Εγώ του είπα ότι ο μοναδικός τρόπος που ήξερα ήταν η απεργία πείνας, όμως αυτή περιλάμβανε το ενδεχόμενο να του κάνουν «αναγκαστική σίτιση», όπως την έλεγαν, στην ουσία όμως ήταν κλύσμα με γάλα. Μου είπε ότι δεν είχε σκοπό να υποστεί τέτοιο εξευτελισμό και γι’ αυτό θα έπρεπε να του βρω σύρμα να ράψει το στόμα του. Όταν τον ρώτησα για το πως θα άντεχε τον πόνο, μου απάντησε ότι θα έραβε τα δόντια του και όχι τα χείλια του. Εγώ του είπα ότι δεν είχα τα μέσα να βρω σύρμα αλλά θα το έλεγα σε κάποιον φίλο μου Αυστριακό που αυτός ίσως θα μπορούσε. Όντως το είπα στον Κρίστιαν για το σύρμα αλλά αυτός επέμενε να μάθει τι το ήθελα. Δεν θυμάμαι αν του το είχα πει, όμως σύρμα δεν μου έφερε. Όταν την επόμενη μέρα είπα στον Βενάρδο ότι ο φίλος μου δεν μου έφερνε σύρμα, αυτός με ρώτησε αν ο φίλος μου ήταν ο Κρίστιαν που δούλευε στα σκουπίδια. Όταν του είπα ναι, μου είπε ότι ευτυχώς που δεν μας έφερε σύρμα, γιατί τον θεωρούσε ύποπτο για συνεργάτη της υπηρεσίας, επειδή πριν από τρία χρόνια είχανε μεταγάγει άτομα από τον Κορυδαλλό στην Κέρκυρα και λεγόταν ότι υπεύθυνος γι’ αυτό ήταν ο Κρίστιαν. Εγώ του είπα, πάντως, ότι από τον Κρίστιαν είχα τις καλύτερες εντυπώσεις. Τέλος πάντων, ο Βενάρδος έφυγε, τελικά, την άλλη μέρα από την

φυλακή της Αίγινας. Κατάπιε μπροστά στους φύλακες μια μεγάλη πρόκα, με συνέπεια να τον στείλουν πάλι στον Κορυδαλλό, στο νοσοκομείο.

Μια φάρσα που κόστισε κουβάλημα 20 κουβάδων νερού

Ίσως η μόνη καλή ανάμνηση, που έχω από εκείνο το καλοκαίρι, είναι μια φάρσα που κάναμε μαζί με τον ανήλικο, τον Σπυρίδη, στον άλλο ανήλικο και «κολλητό» του, τον Κώστα τον Κυπραίο. Συγκεκριμένα, ο Κυπραίος συνήθιζε να με αποκαλεί «εγκυκλοπαίδεια» ή «Δομή» (από την εγκυκλοπαίδεια «Δομή»), λόγω τον γνώσεων μου σε διάφορα θέματα που του φαινόντουσαν πολλές. Ο Σπυρίδης έμαθε ότι πρωτεύουσα της Ολλανδίας δεν είναι το Άμστερνταμ, όπως νόμιζα κι εγώ, αλλά η Χάγη. Κάτι το οποίο διαπίστωσα, γιατί είχα μεταξύ άλλων βιβλίων και ένα παγκόσμιο Αλμανάκ. Μου είπε, λοιπόν, ότι θα βάλει στοίχημα με τον Κυπραίο ότι πρωτεύουσα της Ολλανδίας είναι η Χάγη και όποιος χάσει θα κουβαλήσει 20 κουβάδες νερό από τις βρύσες μέχρι τον θάλαμό τους, ο οποίος ήταν στην απέναντι πλευρά του προαυλίου. Για να βρεθεί ποιος έχει δίκιο, θα έστελνε τον Κυπραίο, πριν βάλουν το στοίχημα, να ρωτήσει εμένα. Εγώ θα έπρεπε να πω ότι πρωτεύουσα της Ολλανδίας ήταν το Άμστερνταμ. Τότε ο Κυπραίος θα έβαζε το στοίχημα και θα ερχόντουσαν μετά να κοιτάξουν το Αλμανάκ. Έτσι κι έγινε. Έχασε ο Κυπραίος και τα ’βαλε μαζί μου. Εγώ του είπα ότι δεν είμαι εγκυκλοπαίδεια και κακώς με έλεγε εγκυκλοπαίδεια τόσο καιρό. Τέλος πάντων, ο Κυπραίος άρχισε να κουβαλάει τους κουβάδες με το νερό και ο Σπυρίδης, βλέποντάς τον από το παράθυρο του θαλάμου μου, είχε ξελιγωθεί στα γέλια. Δεν ξέρω τι απέγινε στη ζωή του ο Σπυρίδης. Ξέρω όμως ότι ο Κυπραίος, σε ηλικία 30 χρονών περίπου, κι αφού τον είχα δει μια φορά έξω, να δουλεύει σε κάποιο μαγαζί ρούχων στην Πανεπιστημίου, μαχαιρώθηκε θανάσιμα από τον αδελφό του, στο πατρικό τους σπίτι, κάποιο χωριό της Λιβαδειάς νομίζω. Ο αδελφός του ισχυρίστηκε ότι ο Κυπραίος είχε έρθει να αποσπάσει με την βία λεφτά από τον πατέρα τους για ναρκωτικά.

Ο πολυβασανισμένος Γιώργος Αποστολόπουλος που οδηγήθηκε στην τρέλα

Μια μέρα στον θάλαμό μας φέρανε τον Γιώργο (νομίζω) Αποστολόπουλο. Έναν κοντό μελαχρινό που αργότερα έμαθα ότι ήταν τσιγγάνος. Είχα ακούσει γι’ αυτόν ότι ήταν ένας από τους ελάχιστους, τέσσερις-πέντε τον αριθμό, κρατούμενους που βασανίστηκαν απάνθρωπα στην πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας και δεν λύγισε. Όταν τον δέρνανε, τους φώναζε για να τους «την σπάσει»: «Βαράτε κι άλλο, ρε, καυλώνω». Φημολογούνταν ότι είχε τρελαθεί από τα πολλά βασανιστήρια. Το κρεβάτι του το βάλανε δίπλα στου Κωσταγκόγκου. Ο Αποστολόπουλος, μαθαίνοντας τους λόγους που ήμουνα μέσα και ότι ήμουνα αναρχικός, με είχε πλησιάσει και του άρεσε να κάνει παρέα μαζί μου. Όμως, από ένα σημείο κι έπειτα, άρχισε να μιλάει πολύ με τον Κωσταγκόγκο και μετά από μικρό χρονικό διάστημα, για το παραμικρό, ο Κωσταγκόγκος του έβαζε τις φωνές, λες και ήξερε ότι τα νεύρα του ήταν

τεντωμένα και ήθελε να του τα σπάσει. Όπως κι έγινε. Μια ωραία ημέρα ο Αποστολόπουλος υποτροπίασε και άρχισε να μιλάει μόνος του λέγοντας πράγματα ακατανόητα και να πίνει νερό από βρώμικα ποτήρια που είχαν αφεθεί για πλύσιμο στο νεροχύτη του θαλάμου. Τελικά, τον πήρανε από τον θάλαμο. Προτού χάσει ξανά τα λογικά του, ο Αποστολόπουλος μου είχε πει να θυμάμαι κάτι πάντα: Να προσέχω και να κρατιέμαι μακριά από τον Κούτσελα. Εγώ, τότε, τον Κούτσελα δεν τον ήξερα καθόλου. Θεωρώ ότι ο Κωσταγκόγκος ήξερε την ιστορία του Αποστολόπουλου και σκόπιμα του έβαζε τις φωνές, για να του σπάσει τα νεύρα. Γι' αυτό ανέφερα παραπάνω ότι η συμπεριφορά του γεννούσε ερωτήματα και τον βρήκα ύποπτο.

Η αναίτια καταστροφή ενός έργου τέχνης

Στην φυλακή της Αίγινας δεν γινόντουσαν συχνές έρευνες στους θαλάμους, όπως σε άλλες φυλακές. Από τότε που με είχαν φέρει εκεί, ενάμιση χρόνο πριν περίπου, δεν μου είχε τύχει καμιά έρευνα. Όμως μια «αποφράδα» μέρα, στις αρχές αυτού του φθινοπώρου, εμφανίστηκαν πολλοί φύλακες στην ακτίνα και μπήκαν στους θαλάμους μας κάνοντάς τους άνω κάτω. Ο πιο άσχημος από αυτούς και ίσως ο πιο κακός, βρήκε στον τοίχο πάνω από το κρεβάτι μου ένα τεράστιο κολλάζ που είχα φτιάξει από αποκόμματα από γερμανικά περιοδικά, τα οποία ερχόντουσαν στον Κρίστιαν από την πρεσβεία της Αυστρίας. Μου είχε πάρει μήνες για να φτιάξω αυτό το κολλάζ και είχε εξαιρετικές φωτογραφίες, ασπρόμαυρες και έγχρωμες, μέχρι και μία από γονείς που είχαν φάει τα παιδιά τους, στην μεγάλη πείνα που είχε ενσκήψει στην Ρωσία κατά την διάρκεια του εμφυλίου πολέμου της (1917-1921). Ήταν ένα ζευγάρι πίσω από ένα τραπέζι, όπου πάνω του βρισκόντουσαν κομμάτια ανθρωπίνων σωμάτων. Αυτό το εξαιρετικό κολάζ ο πανάσχημος φύλακας μού το έκανε κομμάτια, χωρίς να μου πει κουβέντα. Από τότε δεν ξανάκανα κολλάζ με φωτογραφίες στην ζωή μου.

Ένα θετικό γεγονός από εκείνο το καλοκαίρι ήταν η αποφυλάκιση του χιουμορίστα φίλου μου, του Σπύρου του Κοτρέτσου. Ποτέ δεν έχω αποχαιρετήσει με τόση χαρά άνθρωπο που φεύγει, όπως αποχαιρέτησα τον Κοτρέτσο. Και μολονότι είχα μπροστά μου να βγάλω άλλα εφτά χρόνια φυλακή, χωρίζοντας φιληθήκαμε με την υπόσχεση να βρεθούμε σύντομα έξω. Δυστυχώς, την επόμενη φορά που τον ξαναείδα ήταν στις φυλακές Κορυδαλλού. Είχε ξαναπέσει γρήγορα μέσα. Η αλήθεια είναι ότι, ενώ χάρηκα με την αποφυλάκιση του Κοτρέτσου, η παρέα του μου έλειπε, γιατί είχε χιούμορ και με το χιούμορ του η ζωή μας στην φυλακή κυλούσε λιγότερο επώδυνα.

Η «στάση» στην δεύτερη ακτίνα, τα βασανιστήρια που ακολούθησαν και η πέμπτη απεργία πείνας μου

Αυτό το καλοκαίρι ο Τσουβαλάκης ο Θόδωρος δεν ήταν στις φυλακές Αίγινας. Είχε οδηγηθεί στο δικαστήριο, «εισέπραξε» μια ποινή 7 χρόνια φυλακή αυτός και 14 ο αδελφός του και κατέληξε στις φυλακές Χαλκίδας. Όμως πριν τελειώσει το καλοκαίρι, τον φέρανε στην Αίγινα

αλλά δεν του επέτρεψαν να έρθει στην τέταρτη ακτίνα, όπου ήμουνα εγώ. Τον βάλανε στην δεύτερη, όπου ήταν ο Γιόκαρης και μετά λίγο καιρό φέρανε και τον πιο «κολλητό» μου κρατούμενο για πολιτικούς λόγους: Τον Γιάννη τον Σκανδάλη. Εμένα, εκείνο τον καιρό, δεν με άφηναν να βγαίνω από την ακτίνα χωρίς συνοδεία φύλακα. Έτσι δεν έβλεπα καθόλου τους άλλους κρατούμενους για πολιτικούς λόγους ούτε τον Τσουβαλάκη. Μόνο από τον Κρίστιαν, που σαν «σκουπιδιάρης» έμπαινε και στις άλλες ακτίνες, μάθαινα για την ύπαρξή τους. Είχα μάθει ότι είχαν καταφέρει όλοι οι φίλοι μου να βρεθούν στον ίδιο θάλαμο. Δεν είχα μάθει όμως τι ετοιμάζανε μαζί με άλλους κρατούμενους του θαλάμου. Ώσπου ένα απόγευμα έμαθα ότι είχαν στασιάσει και ότι τους είχαν κλείσει στα πειθαρχεία και τους είχαν χτυπήσει άσχημα. Μην ξέροντας τι άλλο να κάνω, ετοίμασα μια αναφορά για τον εισαγγελέα εκτέλεσης ποινών και δήλωσα στους φύλακες ότι ξεκινάω απεργία πείνας συμπαράστασης στους συντρόφους μου κρατούμενους για πολιτικούς λόγους. Το βράδυ βρισκόμουνα κι εγώ στα πειθαρχεία. Δεν ήξερα τι ακριβώς είχε γίνει, πριν με κλείσουν εμένα στο πειθαρχείο. Όσο ήμουνα εκεί, στα πειθαρχεία επικρατούσε ησυχία νεκροταφείου. Μόνο την άλλη μέρα το πρωί άκουγα αγριοφωνάρες και ποδοβολητά που κατέληγαν σε τράβηγμα αμπάρας. Ανοίγανε ένα-ένα τα κελιά και παίρνανε τους «στασιαστές» για μεταγωγή. Η καρδιά μου χτύπαγε σαν τρελή από τον φόβο μου αλλά, τελικά, ο θόρυβος έπαψε κι εγώ βρισκόμουν ακόμη στο κελί μου. Εκ των υστέρων, όταν ξανασυναντήθηκα με τον Γιάννη τον Σκανδάλη, έμαθα ότι από την Αίγινα, αυτόν και τους άλλους «στασιαστές», τους είχανε πάρει εκείνη την ημέρα για τις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας.

Μετά από πέντε μέρες στο πειθαρχείο με στείλανε, χωρίς βασανιστήρια αυτή τη φορά, στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού, όπου συνέχισα την απεργία πείνας που είχα αρχίσει στις 19 Αυγούστου μέχρι τις 17 του Σεπτέμβρη. Μετά από πέντε μέρες από την ημέρα της μεταγωγής μου στο νοσοκομείο φέρανε στον θάλαμό μου τον Γιάννη τον Σκανδάλη που μέχρι τότε ήταν στην Κέρκυρα και έκανε απεργία πείνας. Δεν θυμάμαι να έχω υποδεχτεί άλλον άνθρωπο στην ζωή μου τόσο θερμά, όπως υποδέχτηκα εκείνη την ημέρα τον Γιάννη. Εγώ δεν είμαι ένας άνθρωπος διαχυτικός από φύση μου. Κι όμως όταν στον θάλαμό μου του νοσοκομείου μπήκε ο Σκανδάλης, κουρεμένος γουλί από τους Κερκυραίους φύλακες και με νωπά ακόμη τα σημάδια από τον ξυλαδαρμό του στην Αίγινα και στην Κέρκυρα, τον αγκάλιασα και τον φίλησα. Ήτανε μια επιστροφή από την κόλαση και είχαμε να βρεθούμε μαζί από προτού μου κάνουν την «αναγκαστική σίτιση» στην Αίγινα. Το ότι είχαμε επιβιώσει από τέτοιες ακραίες καταστάσεις, για μας ήταν λόγος να είμαστε πραγματικά πολύ χαρούμενοι. Δεν σκεπτόμασταν το τι είχαμε να αντιμετωπίσουμε στο μέλλον, με τόσο βαριές ποινές που είχαμε και τόσο μίσος των φυλάκων που είχαμε συγκεντρώσει πάνω μας. Μας αρκούσε ότι είχαμε ξεφύγει προσωρινά από την κόλαση και είμαστε μαζί. Κάτι για το οποίο είχαμε αγωνιστεί τόσους μήνες και υπό τόσο αντίξοες συνθήκες. Τέλος πάντων, εκείνη την ημέρα έμαθα από τον Γιάννη τον Σκανδάλη, ότι στην Αίγινα «είχε φάει το ξύλο της ζωής του», όπως, χαρακτηριστικά, μου είπε. Είχε φάει και άλλες φορές ξύλο, αφού κάθε φορά που τον πηγαίνανε στην Κέρκυρα και έκανε απεργία πείνας και επί δέκα μέρες, μέχρι να τον ξαναστείλουν πίσω, τον δέρνανε. Ήξερε και από την καθήλωση του ψυχιατρείου

κρατουμένων, όπου τον είχανε στείλει κατευθείαν από τα κελιά της Ασφάλειας μετά την σύλληψή του, γιατί έκανε απεργία πείνας. Όμως το ξύλο που του ρίξανε στην Αίγινα δεν το είχε φάει ποτέ άλλοτε. Τον είχανε δέσει στον «σταυρό», δηλ. στους δύο κρίκους που ήταν αντικριστά στους τοίχους του πειθαρχείου, και τον δέρνανε μέχρι λιποθυμίας. Όταν λιποθυμούσε, ερχόταν ο γιατρός ο Ρεκλείτης για να ελέγξει αν άντεχε κι άλλο ξύλο, του ρίχνανε έναν κουβά νερό για να συνέρχεται από την λιποθυμία, και συνεχίζανε το ξύλο μέχρι να ξαναλιποθυμήσει. Μάλιστα, την επόμενη μέρα, καθώς τον παίρνανε σηκωτό για την μεταγωγή, είχε φάει τόσο πολύ ξύλο που φοβήθηκε ότι θα τον σκοτώσουν. Τον δέρνανε οι φύλακες και του φωνάζανε ότι με αυτά που κάνει θα τους κλείσει την φυλακή και θα μείνουν χωρίς ψωμί. Για την ιστορία αναφέρω ότι, τέσσερα χρόνια αργότερα, η φυλακή της Αίγινας που λειτουργούσε σαν φυλακή, και πριν σαν ορφανοτροφείο, για 155 χρόνια, και είχε φιλοξενήσει χιλιάδες μελλοθανάτους γιατί η Αίγινα ήταν τόπος εκτελέσεων, έκλεισε οριστικά!

Έμαθα επίσης ότι, μετά από αυτόν, το περισσότερο ξύλο το είχε φάει ο Θόδωρος ο Τσουβαλάκης. Όταν τον δέρνανε οι φύλακες, τους έλεγε: «Γιατί κύριοι με χτυπάτε; Τι σας έχω κάνει»; Όσον αφορά τον Γιόκαρη που εξαιτίας της συμπαράστασης σε εμένα, στην Σοφία και στον Γιάννη ήταν στην φυλακή, είχε μείνει στην πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας. Τέλος, για το πώς είχαν φτάσει τα πράγματα μέχρι εδώ, ο Γιάννης μου είχε πει ότι ένα καλό παιδί από τον θάλαμό τους που είχε πανεπιστημιακή μόρφωση αλλά ήταν στην φυλακή γιατί είχε σκοτώσει την γυναίκα του, δουλεύοντας στην καντίνα της φυλακής είχε μάθει πολλά για τις κομπίνες των φυλάκων που τους κάνανε να πλουτίζουν παράνομα και είχε κάνει μια μελέτη, όπου έδειχνε το τι δικαιούνταν, βάσει του νόμου, οι κρατούμενοι και τι τελικά, μετά τις υπεξαιρέσεις των φυλάκων, κατέληγε σε αυτούς. Με βάση αυτήν την μελέτη, ένας ποινικός κρατούμενος του θαλάμου τους, ο Παναγιώτης Γεωργιάδης, είχε ετοιμάσει μια δημόσια καταγγελία, την οποία θα διαβάζανε στην αυλή της ακτίνας για να ξεσηκώσουν τους κρατούμενους. Επειδή ο Γεωργιάδης τους είχε φανεί ύποπτος για την επαναστατικότητά του, αποφασίστηκε την καταγγελία στην αυλή της ακτίνας να την διαβάσει αυτός. Έτσι, ένα μεσημέρι πριν τις 12 που έκλειναν τους θαλάμους, ο Γεωργιάδης ανέβηκε σε έναν υπερυψωμένο χώρο της αυλής και διάβασε την καταγγελία. Όμως, εκτός από την καταγγελία, άρχισε να εκτοξεύει και βρισιές ενάντια στους φύλακες. Οι φύλακες δεν κάνανε τίποτα, μέχρι που κλείσανε όλους τους κρατούμενους, και τους «στασιαστές», για μεσημέρι στους θαλάμους τους. Αφού κλείσανε όλους τους θαλάμους, μαζευτήκανε πολλοί φύλακες, ξανάνοιξαν τον θάλαμο των «στασιαστών» και τους οδήγησαν στα πειθαρχεία. Εκεί έπεσε το άγριο ξύλο, τουλάχιστον στον Σκανδάλη και στον Τσουβαλάκη. Οι υπόλοιποι φάγανε μόνο κάτι ψιλές και ο Γεωργιάδης, μάλλον, την έβγαλε καθαρή.

Εγώ με τον Τσουβαλάκη στην Αίγινα μετά την αποφυλάκισή μας και μετά το κλείσιμο της φυλακής, το οποίο φοβόντουσαν οι φύλακες και γι’ αυτό είχαν αφηνιάσει κατά την «στάση» του Αύγουστου του 1979.

Επιστροφή στην Αίγινα – Η απόπειρα αυτοκτονίας του Κρίστιαν Σλούντερ – Η έκτη απεργία πείνας μου

Δεν θυμάμαι πόσο καιρό έμεινα στο νοσοκομείο κρατουμένων μαζί με τον Σκανδάλη. Δεν πρέπει να έμεινα πολύ. Θυμάμαι, όμως, ότι όχι μόνο δεν κατάφερα να κάνω επισκεπτήριο με την Σοφία αλλά ήρθε και μια μέρα ο δικηγόρος Δημήτρης Οικονόμου και μου είπε ότι είχε δει την Σοφία και την είχε βρει να είναι πολύ άσχημα από τα ψυχοφάρμακα που της δίνανε. Του είχε φανεί σαν μαστουρωμένη. Αυτό για μένα ήταν «μαχαιριά» στην καρδιά. Δεν φτάνει που μου είχαν πάρει την γυναίκα τρεις μήνες μετά τον γάμο μας και είχαν απαίτηση να την ξαναδώ μετά από πέντε χρόνια που θα έληγε η ποινή της, αλλά είχαν βαλθεί και να την κάνουν φυτό. Μετά από αυτό που άκουσα, καθόμουν σε αναμμένα κάρβουνα και βασάνιζα το μυαλό μου για το πώς έπρεπε να το αντιμετωπίσω.

Σε αυτήν την ψυχολογική κατάσταση ήμουνα, όταν γύρισα στην Αίγινα. Εκεί με περίμενε άλλα δυσάρεστη έκπληξη: Μια μέρα ο Κρίστιαν δεν σηκώθηκε καθόλου από το κρεβάτι του. Το κρεβάτι του ήταν σε γωνία και ακουμπούσε, με την κορυφή του και την μια του πλευρά, στον τοίχο. Όλη την ημέρα ο Κρίστιαν την είχε περάσει γυρισμένος προς τον τοίχο. Τον ρωτούσα τι έχει και μου απαντούσε ότι ήταν λίγο άρρωστος. Την άλλη μέρα το ίδιο. Το βράδυ της δεύτερης μέρας, καθώς μας είχαν κλείσει στο θάλαμο και οι κρατούμενοι του θαλάμου ησύχαζαν για να κοιμηθούν, άρχισα να ακούω από την μεριά του Κρίστιαν κάτι να στάζει. Επειδή ο θόρυβος ακουγόταν κάτω από το κρεβάτι του έσκυψα να δω τι συνέβαινε και

παρατήρησα ότι αυτό που έσταζε πάνω σε ένα τυλιγμένο σεντόνι κάτω από το κρεβάτι ήταν αίμα! Ο Κρίστιαν είχε κόψει την φλέβα του χεριού του στο ύψος του καρπού και περίμενε να πεθάνει από την αιμορραγία. Του ζήτησα να εγκαταλείψει την προσπάθεια να αυτοκτονήσει και επειδή δεν με άκουγε, τον απείλησα ότι, αν συνέχιζε, θα αναγκαζόμουν να φωνάξω τους φύλακες. Με τα πολλά σηκώθηκε από το κρεβάτι για να πάει να δέσει την πληγή του, λέγοντας ότι είναι ένας αποτυχημένος και ακόμα και στο να αυτοκτονήσει απέτυχε. Λίγο μετά από την επίδεση της πληγής του, πήγε στο παραθυράκι της πόρτας του θαλάμου και φώναξε τους φύλακες. Όταν ήρθαν, τους είπε ότι είχε κάνει απόπειρα αυτοκτονίας και δεν μπορούσε να μείνει άλλο στο θάλαμο. Τον πήραν, λοιπόν, για το πειθαρχείο. Από ότι έμαθα αρκετά αργότερα, όταν τον πήγαιναν στο πειθαρχείο είχε μαζί ένα ξυραφάκι για να κόψει μέσα στο πειθαρχείο τις φλέβες του με την ησυχία του. Έλπιζε ότι μέχρι να τον έπαιρναν χαμπάρι, αυτός θα είχε πεθάνει. Όμως, πριν τον κλείσουν στο πειθαρχείο, του κάνανε προσεχτική σωματική έρευνα, του βρήκαν το ξυραφάκι και του το πήραν. Την άλλη μέρα τον έστειλαν στο ψυχιατρείο των κρατουμένων του Κορυδαλλού. Εγώ την άλλη μέρα μάζεψα το καταματωμένο σεντόνι και το πήγα για να το πλύνω στις γούρνες που υπήρχαν στην αίθουσα με τις τουαλέτες και τα μπάνια, για να πλένουν οι κρατούμενοι τα ρούχα τους. Θυμάμαι τον ανήλικο φίλο μου, τον Σπυρίδη, που έχοντας μάθει την απόπειρα αυτοκτονίας του Κρίστιαν και βλέποντας να πηγαίνω το σεντόνι για πλύσιμο, έριξε την ιδέα να απλώσουμε το καταματωμένο σεντόνι στην αυλή, για να το βλέπουν οι κρατούμενοι και οι φύλακες. Δεν τον άκουσα, γιατί δεν είχα όρεξη για καινούργιες φασαρίες.

Δεν πέρασαν πάνω από 15 μέρες και ο Κρίστιαν ήταν πάλι πίσω. Μου είπε ότι στο ψυχιατρείο, με το που έφτασε, τον είχαν δέσει στην καθήλωση, στο υπόγειο, και εκεί, δεμένο, τον είχε χτυπήσει ένας φύλακας που έλεγε ότι με ήξερε. Αυτό με έκανε να καταλάβω ότι η φιλία μου με τον Κρίστιαν και ο ρόλος «ταχυδρόμου» μεταξύ εμένα, του Σκανδάλη και του Τσουβαλάκη που είχε παίξει πριν τους στείλουν στην Κέρκυρα, δεν είχαν περάσει απαρατήρητα. Και γι' αυτό ο αρχιφύλακας Ντουάς τον είχε προσβάλει τραβώντας την κοτσίδα του μπροστά στους άλλους κρατούμενους. Πάντως, μπορώ να πω ότι από ψυχολογική άποψη ο Κρίστιαν ήταν πολύ καλύτερα, σε σχέση με την εποχή προτού πάει στο ψυχιατρείο. Το κακό, όμως, ήταν ότι δεν ήμουνα εγώ, γιατί σκεφτόμουνα τα χάλια της Σοφίας. Ο κακομοίρης ο Κρίστιαν έκανε ό,τι μπορούσε για να μου φτιάξει την διάθεση, εγώ όμως συνέχιζα να κάθομαι σε «αναμμένα κάρβουνα». Μέχρι που μια μέρα, στις 23 του Νοέμβρη, του ανακοίνωσα ότι θα κατέβαινα πάλι σε απεργία πείνας, μέχρι να μου επιτρέψουν να δω την Σοφία, και θα ζητούσα να κόψουν τα χάπια που της έδιναν για να την κάνουν φυτό. Αυτή η εξέλιξη δεν άρεσε καθόλου στον Κρίστιαν, ο οποίος είχε ελπίσει ότι θα καθόμουν μαζί του στην Αίγινα, για να τον βοηθήσω να ξεπεράσει αυτήν την δύσκολη φάση της ζωής του. Εγώ του είχα πει, πάνω σε αυτό, ότι ευχαρίστως θα καθόμουνα, αφού ήταν ο καλύτερος φίλος μου μεταξύ των ποινικών κρατουμένων και κατανοούσα πόσο άσχημα πρέπει να ήταν, για να φτάσει να κάνει απόπειρα αυτοκτονίας. Όμως έπρεπε, για να το έκανα αυτό, να άφηνα την Σοφία στην τύχη της. Και κάτι τέτοιο, του είπα, δεν μπορούσα να το κάνω, γιατί η Σοφία ήταν μέσα στην φυλακή για τους αγώνες της μέσα στο κίνημα και γι αυτό, εφόσον έπρεπε να

αντιμετωπίσω το δίλημμα σε ποιον θα συμπαραστεκόμουνα, ήμουν υποχρεωμένος να επιλέξω την Σοφία, όσο και να του κόστιζε και να μου κόστιζε κάτι τέτοιο. Έτσι, εκείνο το απόγευμα, έριξα στο κουτί της αλληλογραφίας τηλεγράφημα προς τον εισαγγελέα εκτέλεσης ποινών, λέγοντας ότι ξεκινάω από την επόμενη μέρα απεργία πείνας. Άδικα όμως περίμενα να έρθουν να με πάρουν την άλλη μέρα για το πειθαρχείο. Με αφήνανε να κάνω απεργία πείνας, για πρώτη φορά μέσα στον θάλαμο, χωρίς να τους νοιάζει ότι έτσι δεν μπορούσαν να ελέγξουν αν τρώω ή όχι. Βέβαια, αυτοί μάθαιναν τι κάνω από τους χαφιέδες του θαλάμου. Αυτή η απεργία πείνας που με έβλεπε να κάνω ο Κρίστιαν, αποτελούσε γι αυτόν ψυχικό βασανιστήριο που δεν μπορούσε να αντέξει. Μου είπε ότι θα πήγαινε μόνος του στο πειθαρχείο, με αποχαιρέτησε λέγοντας μου ότι, αν έβγαινα ζωντανός από αυτή την διαδικασία, θα ήμουν πολύ δυνατός στην υπόλοιπη ζωή μου, φώναξε τους φύλακες και κλείστηκε στο πειθαρχείο. Μετά από πέντε μέρες απεργίας πείνας με στείλανε στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού.

Εκεί συνέχιζα την απεργία πείνας και είχα την τύχη να φέρουν και τον Γιάννη τον Σκανδάλη από την Κέρκυρα, όπου τον είχανε ξαναστείλει και είχε ξανακάνει απεργία πείνας, έχοντας φάει πάλι και το σχετικό ξύλο. Δεν θυμάμαι αν ήταν αυτή την φορά ή κάποια άλλη, που ο Γιάννης είχε φάει το πιο πολύ ξύλο στην Κέρκυρα. Το πιο πολύ ξύλο το είχε φάει όταν, σε κάποια φάση που τον είχανε στο αρχιφυλακείο και τον κράταγαν από δεξιά και αριστερά δυο φύλακες, για να μπορεί να τον χτυπάει ένας τρίτος με την άνεσή του, ο Γιάννης είχε κλωτσήσει το ηχητικό σύστημα με το οποίο οι φύλακες ανάγκαζαν τους κρατούμενους να πετάγονται το πρωί από τα κρεβάτια τους, βάζοντάς τους ραδιόφωνο στη διαπασών. Νομίζω ότι του είχε κάνει ζημιά με την κλωτσιά που του είχε δώσει, γι αυτό οι φύλακες τον έκαναν μετά ασήκωτο από το πολύ ξύλο. Τέλος πάντων, το καλό ήταν αυτή τη φορά που ξαναβρεθήκαμε μαζί με τον Γιάννη, ότι έμενε κοντά μου όσο συνεχιζόταν η απεργία, η οποία αυτή την φορά κρατούσε περισσότερο από κάθε άλλη φορά. Ήμουνα τόσο αγανακτισμένος με την ψυχιατρική εξόντωση που επιφυλάσσανε για την Σοφία, που έκατσα κι έγραψα μια αναφορά στον σχετικό εισαγγελέα εκτέλεσης ποινών, τόσο επιθετική και υβριστική, ώστε θα μπορούσε να με οδηγήσει στο δικαστήριο γι’ αυτήν. Υπολόγιζα ότι στο δικαστήριο θα ερχόταν να με ακούσει πολύς κόσμος και θα μου δινόταν η ευκαιρία να τα «ψάλλω» στους δικαστές για τα όσα κακά μας είχαν κάνει μέχρι τότε. Αντίγραφο αυτής της αναφοράς έδωσα και στην δικηγορίνα που είχε έρθει στον ανακριτή και μετά συνέχισε να με βλέπει κατά καιρούς, στην Κατερίνα την Ιατροπούλου. Αυτή είχε την φαεινή ιδέα να κάνει την αναφορά προκήρυξη κι έτσι να κάνει τον κόσμο μας να συγκινηθεί. Κάτι που δεν ήταν ό,τι καλύτερο, δεδομένου ότι δεν μου άρεσε να μαθαίνει ο πολύς κόσμος προσωπικά δεδομένα της Σοφίας. Η Σοφία, εκείνη την εποχή, μου έστελνε μηνύματα απαιτώντας να σταματήσω την απεργία που τράβαγε σε μάκρος, λέγοντας ότι εγώ με το να απεργώ, της έκανα το μεγαλύτερο κακό. Εγώ όμως δεν το έβαζα κάτω, μολονότι είχε περάσει μήνας από τότε που είχα αρχίσει την απεργία και γι αυτό τα πράγματα είχαν δυσκολέψει. Έλεγα στον εαυτό μου ότι, ακόμα και αν έφτανα στα πρόθυρα του θανάτου με την απεργία, δεν υπήρχε άλλος τρόπος να εμποδίσω την εξόντωση της Σοφίας. Κάτι, το οποίο δεν μπορούσα να δεχτώ με τίποτα.

Η αυτοκτονία του Κρίστιαν και το τέλος της πρώτης μεγάλης απεργίας πείνας μου

Έτσι έφτασα απεργώντας στα Χριστούγεννα του 1979 και στην Πρωτοχρονιά του 1980. Λίγες μέρες μετά την Πρωτοχρονιά, φέρανε στο νοσοκομείο έναν κρατούμενο φίλο μου από την Αίγινα, τον Στέφανο, για τον οποίο έχω ξαναμιλήσει. Αυτός ήρθε στο θάλαμο που ήμουνα με τον Σκανδάλη και μου είπε ότι ο Κρίστιαν είχε αυτοκτονήσει την παραμονή της Πρωτοχρονιάς. Μου είπε ότι, μέχρι να αυτοκτονήσει, τον είχανε κλεισμένο μόνο του σε μια ακτίνα, την τρίτη που ήταν μέχρι τότε άδεια, και αν κάποιος κρατούμενος πήγαινε να τον δει, όπως έκανε ο Στέφανος, έβρισκε τον μπελά του. Την παραμονή της Πρωτοχρονιάς του 1980 ο Κρίστιαν κρεμάστηκε. Δεν βρήκε το θάρρος να αντιμετωπίσει την καινούργια δεκαετία. Θεωρώ ότι οι φύλακες οδήγησαν τον Κρίστιαν στην αυτοκτονία με το να τον έχουν απομονώσει, την εποχή που δυο μήνες πριν ο Κρίστιαν είχε αποπειραθεί να αυτοκτονήσει και γι αυτό τον είχαν στείλει στο ψυχιατρείο. Ξέρανε ότι η απομόνωση θα αποτελούσε την χαριστική βολή για τον Κρίστιαν. Αυτό ήταν το θλιβερό τέλος του Κρίστιαν, του καλύτερου φίλου μου στην φυλακή της Αίγινας. Του φίλου μου που δεν μπόρεσα να βοηθήσω στην πιο κρίσιμη περίοδο της ζωής του, γιατί ήμουν υποχρεωμένος να κάνω κάτι για να σωθεί η Σοφία. Εννοείται ότι κανένας φύλακας δεν τιμωρήθηκε για τον θάνατο του Κρίστιαν αν και, όπως έμαθα μετά από χρόνια, ο τραγικός θάνατός του είχε γίνει θέμα τότε στις εφημερίδες της Αυστρίας. Ακόμη, εκτός από τον Κρίστιαν, ένας άλλος κρατούμενος της ακτίνας μας είχε βρει τραγικό θάνατο την παραμονή της Πρωτοχρονιάς: Ήταν ο Αμπού Αλή Αμπού Λιαζίντ, ο Άραβας που μαγείρευε κρέας στο κουζινάκι της ακτίνας. Τον είχαν πάει, επειδή ήταν άρρωστος, σε κάποιο νοσοκομείο, το οποίο όμως αρνήθηκε να τον κρατήσει. Ο Αμπού Αλή είχε διαμαρτυρηθεί έντονα και οι μπάτσοι τον είχανε γι' αυτό σκοτώσει από το πολύ ξύλο.

Με τόσο δυσάρεστες ειδήσεις και μην ξέροντας την κατάσταση της Σοφίας, αφού είχα πολύ καιρό να την δω, με έπιανε μια απελπισία που με έκανε να μην με ενδιαφέρει αν πέθαινα από την απεργία, αν ήταν να βγάλουν και την Σοφία από την μέση, όπως είχαν κάνει με τον Κρίστιαν. Δεν μπορούσα να φανταστώ την μελλοντική μου ζωή με μια κοπέλα εθισμένη στα ψυχοφάρμακα, μόνο και μόνο γιατί, για λόγους πολιτικής σκοπιμότητας, είχανε επιλέξει εμάς να παρουσιάσουν σαν επικίνδυνους τρομοκράτες, την στιγμή που ακόμα και οι κατηγορίες, με τις οποίες μας είχαν καταδικάσει, ήταν γελοίες. Να είχαμε κάνει κάτι, θα μπορούσα να πω ότι έπαιξα κι έχασα. Όμως εδώ επρόκειτο για καθαρό θέατρο. Οι επαναστατικές οργανώσεις δρούσαν τόσα χρόνια και κανένας δεν πιανόταν και εμάς που, ακόμα και αν δεχτούμε ότι ήταν δικές μας οι μολότοφ, δεν είχαμε κάνει κανένα κακό, μας αντιμετώπιζαν λες και είχαμε ανατινάξει την μισή Αθήνα. Ήταν μια πρόκληση που ποτέ δεν μπόρεσα να χωνέψω. Αυτή η ολοφάνερη αδικία με είχε κάνει να μην συμμετάσχω στην δίκη που έγινε σε βάρος μας, αυτή η αδικία με έκανε να αισθάνομαι τόσο ασφυκτικά μέσα στην φυλακή που δεν με ενδιέφερε αν έχανα και την ζωή μου από την απεργία. Άλλωστε, όταν είσαι νέος και έχεις ζήσει ελάχιστες όμορφες στιγμές στη ζωή σου, δεν μπορείς να φανταστείς τις όμορφες πλευρές της ζωής, για τις οποίες αξίζει να ζήσεις. Απελπίζεσαι πιο εύκολα από έναν άνθρωπο που έχει ζήσει αρκετά και γι' αυτό είναι σε θέση να θυμάται και αρκετές όμορφες εμπειρίες από την

ζωή και, επίσης, έχει μάθει πώς να κάνει όμορφη την ζωή του. Αν δεν έχεις γνωρίσει όμορφα μέρη, όμορφους ανθρώπους και αξιοθαύμαστα έργα της επιστήμης και της τέχνης, δεν ξέρεις τις όμορφες πλευρές της ζωής, για τις οποίες αξίζει να ζεις. Έτσι εξηγώ και την αδιαφορία που δείχνουν οι νέοι σε σχέση με τους γέρους απέναντι στον θάνατο και για αυτό θυσιάζουν την ζωή τους σαν στρατιώτες για μια πατρίδα ή μία ιδεολογία. Ακόμη και κάνοντας παράτολμες επιδείξεις των ικανοτήτων τους, ξέροντας ότι μπορεί και να σκοτωθούν.

Για όλους τους παραπάνω λόγους συνέχιζα την απεργία και κάθε μέρα έψαχνα στις εφημερίδες αν γράφτηκε κάτι, για να ξέρω ότι μπορώ να ελπίζω. Και πράγματι κάτι γραφότανε. Είχα την τύχη η απεργία μου να συμπέσει με μια μεγάλη αναταραχή στα πανεπιστήμια, η οποία είχε προκληθεί εξαιτίας ενός καινούργιου νομοσχέδιου για την παιδεία που η κυβέρνηση είχε καταθέσει προς ψήφιση στην Βουλή, του μετέπειτα νόμου 815. Η αντίδραση των φοιτητών έφτασε μέχρι σε καταλήψεις πανεπιστημιακών σχολών. Συνήθως αυτοί που πρωταγωνιστούν σε καταλήψεις είναι και οι πιο πολιτικά συνειδητοποιημένοι, οπότε μπορούν να «στήσουν ευήκοον ους» σε εκκλήσεις για συμπαράσταση σε φυλακισμένους αγωνιστές. Σε αυτούς είχαν απευθυνθεί οι αναρχικοί σύντροφοί μου και είχαν καταφέρει να διευρυνθεί το κίνημα συμπαράστασης προς την απεργία μου. Ώσπου μια μέρα, καθώς είχα ξεπεράσει τις πενήντα μέρες απεργίας πείνας, διάβασα ότι είχε διοργανωθεί διαδήλωση από φοιτητικούς συλλόγους στα Προπύλαια, για να απαιτήσουν την αποδοχή των αιτημάτων μου από τον υπουργό Δικαιοσύνης. Προτού γίνει η διαδήλωση, κι ενώ βρισκόμουν στην 54^{η} μέρα της απεργίας πείνας μου, ο υπουργός ανακοίνωσε ότι έκανε δεκτά τα αιτήματά μου. Επίσης, είχα πληροφορηθεί ότι η Σοφία, κάτω από την συναισθηματική πίεση που υφίστατο από την απεργία μου, είχε κόψει από μόνη της τα ψυχοφάρμακα. Αυτό κι αν ήταν μεγάλο κατόρθωμα.

Μετά την λήξη της απεργίας, το μόνο που με ενδιέφερε ήταν να φάω. Όμως δεν είναι εύκολο να προσαρμοστεί γρήγορα ο οργανισμός από μία κατάσταση ασιτίας σε μια κατάσταση όπου τρως ό,τι να 'ναι με βουλιμία. Γι αυτό κάποιος γιατρός του νοσοκομείου είχε αναλάβει να μου φτιάξει ειδική δίαιτα για την αποκατάσταση της ισορροπίας του οργανισμού μου. Εννοείται ότι εγώ πεινούσα τόσο πολύ μετά την απεργία, ώστε δεν τήρησα αυστηρά την δίαιτα που μου είχε φτιάξει ο γιατρός. Ευτυχώς ήμουνα νέος και ο οργανισμός άντεχε τέτοιου είδους καταχρήσεις. Και το φαΐ είναι για έναν πεινασμένο η καλύτερη επιβράβευση του αγώνα του. Ενός αγώνα κατά τον οποίο δεν ήμουνα μόνος μου. Είχα κοντά μου τον Γιάννη τον Σκανδάλη, να μου δίνει θάρρος και να αποτελεί για μένα παράδειγμα προς μίμηση με την αποφασιστικότητα που είχε επιδείξει στους μέχρι τότε αγώνες του.

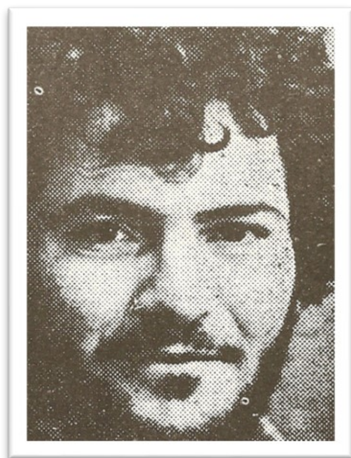
Τρεις «ανέμελοι» μήνες στην τρίτη ακτίνα των φυλακών Κορυδαλλού – Κυριάκος Μοίρας και Παναγιώτης Γαγγλίας

Δεν θυμάμαι πόσο με κρατήσανε στο νοσοκομείο μετά την λήξη της απεργίας. Αλλά όταν με έδιωξαν, για πρώτη φορά δεν με πήγανε στην Αίγινα αλλά στον Κορυδαλλό. Εκεί μου δώσανε

κελί για να μένω μόνος μου. Το πρώτο κελί της τρίτης ακτίνας που ήταν στο ισόγειο δίπλα στο σημείο που καθόντουσαν οι φύλακες και έβλεπε στην αυλή, δηλ. ήταν κελί ασφαλείας θα λέγαμε. Εγώ πάντως δεν είχα πρόβλημα. Το κελί του Κορυδαλλού ήταν μέρα με την νύχτα σε σχέση με τους θαλάμους της Αίγινας. Εκεί μπορούσα να κάνω όποτε θέλω γυμναστική και επίσης μας επιτρέπανε και γκαζάκια, για να μαγειρεύουμε κάτι πρόχειρο όπως τα τηγανιτά αυγά. Και στο κελί δεχόμουνα επισκέπτες της αρεσκείας μου. Ένας από αυτούς ήταν ο Νίκος ο Μανετάκης. Ένας κρατούμενος για ναρκωτικά γύρω στα σαράντα που όμως έμοιαζε εξήντα. Αυτός έγραφε εξαιρετικά ποιήματα αλλά μιλούσε και πολύ ωραία. Ήταν παλιός φίλος του Νίκου του Κοεμτζή, ενός θανατοποινίτη, που είχε καταδικαστεί για τρεις φόνους αστυνομικών κατά την διάρκεια ενός καυγά σε ένα νυκτερινό κέντρο διασκέδασης, και η ποινή του είχε μετατραπεί σε ισόβια, επειδή προτού εκτελεστεί, καταργήθηκαν οι εκτελέσεις. Ο Κοεμτζής ήταν τον καιρό αυτό στην Κέρκυρα που ήταν πειθαρχική φυλακή. Αλλά και ο Μανετάκης είχε κάνει στην φυλακή της Κέρκυρας, όταν γινόντουσαν τα βασανιστήρια. Δεν είχε όμως φάει ξύλο, γιατί ήξερε και έγραφε αναφορές προς τις αρχές και οι φύλακες δεν θέλανε τα αίσχη τους να γίνονται γνωστά στο υπουργείο Δικαιοσύνης. Ένας άλλος κρατούμενος που με επισκέπτονταν ήταν ο Λάμπρος ο Πέτσης. Δεν θυμάμαι γιατί ήταν μέσα, είχε όμως την φήμη σκληρού κρατούμενου. Τον είχα γνωρίσει, όταν είχα πάει στο ψυχιατρείο. Αυτός είχε επαφή με την δικηγόρο μου Κατερίνα Ιατροπούλου και από αυτόν έμαθα ότι η Κατερίνα ετοιμαζόταν να βγάλει περιοδικό με αποκλειστικό θέμα τις φυλακές. Ο Πέτσης ετοίμαζε άρθρο για το περιοδικό και μου είπε να γράψω κι εγώ. Εγώ του είχα πει ότι αν ήθελε άρθρο μου η Κατερίνα, θα μου το είχε ζητήσει. Αλλά αυτή ούτε το ότι θα έβγαζε περιοδικό δεν μου είχε πει. Γι’ αυτό αν έγραφα άρθρο, είπα στον Πέτση, δεν θα μου το έβαζε. Ο Πέτσης επέμενε λέγοντας χαρακτηριστικά ότι, αν δεν μου το έβαζε, θα την ανάγκαζε αυτός να το βάλει. Τελικά εγώ έγραψα άρθρο, η Κατερίνα δεν μου το έβαλε και ο Πέτσης δεν την ανάγκασε να το βάλει.

Αλλά οι πιο ενδιαφέροντες κρατούμενοι που με επισκεπτόντουσαν ήταν δύο άλλοι. Ένας ποινικός, ο Παναγιώτης Γαγγλίας, και ένας ανήλικος κρατούμενος για πολιτικούς λόγους, αναρχικός, ο Κυριάκος ο Μοίρας. Ο Μοίρας είχε φυλακιστεί μαζί με άλλους τρεις, μεταξύ των οποίων και ο Βασιλειάδης, εκδότης του περιοδικού «Εδώ και τώρα», σαν τρομοκράτης (με τον καινούργιο αντιτρομοκρατικό νόμο τον 774/78), γιατί, κατά την κατηγορία, είχε φτιάξει και είχε πετάξει μολότοφ σε κάποια επεισόδια που είχαν γίνει στην Αγία Βαρβάρα του Αιγάλεω. Από τους τέσσερις ο ένας απαλλάχτηκε στο δικαστήριο ενώ οι άλλοι καταδικάστηκαν. Ο Βασιλειάδης σε δυόμιση χρόνια φυλακή και ο Μοίρας με έναν άλλο ανήλικο, τον Ταπούτη, σε πέντε. Τον Ταπούτη τον είχανε σε άλλη ακτίνα του Κορυδαλλού αλλά είχα καταφέρει να τον δω καναδυό φορές. Ο Μοίρας μοιραζότανε το ίδιο κελί με τον Γαγγλία, ο οποίος «μικρό» τον ανέβαζε, «μικρό» τον κατέβαζε, κάτι που «την έσπαγε» στον Μοίρα. Όμως ο Μοίρας ήταν όντως μικρός, γιατί ήταν μόνο 18 χρονών, δηλ. ανήλικος σύμφωνα με τους νόμους εκείνης της εποχής. Και ο Γαγγλίας δεν τον έλεγε «μικρό» για να τον θίγει αλλά για να τον πειράζει. Ο Γαγγλίας φαινόταν πολύ καλός άνθρωπος, κατά βάθος, και είχε και πολύ χιούμορ. Αν και μιλούσε ασταμάτητα, ήταν απόλαυση να τον ακούς.

Άλλωστε είχε πολλά να πει, γιατί μπαινόβγαινε στις φυλακές από έξι χρονών παιδί. Είχε κάνει και αποδράσεις, η τελευταία από το κρατικό ψυχιατρείο που είναι στο Δαφνί, γι' αυτό το λένε και «Δαφνί». Απ' ό,τι μου είχε πει, για να πάει στο Δαφνί είχε «λαδώσει» τον ιατρικό διευθυντή του νοσοκομείου κρατουμένων, ο οποίος ήταν τόσο δραχμολάτρης, ώστε είχε δεχτεί για την μεταγωγή από τον Γαγγλία ένα μικρό μέρος των χρημάτων που είχε ζητήσει και περίμενε να πάρει τα υπόλοιπα μετά την απόδραση του Γαγγλία. Σύμφωνα με τα λεγόμενα του Γαγγλία, ο Γαγγλίας είχε τότε μόνο ένα κατοστάρικο (100 δραχμές) αλλά και αυτό αρκούσε στον γιατρό. Όσο είμαστε μαζί, ο Γαγγλίας είχε ξαναπροσπαθήσει να πάει στο νοσοκομείο κρατουμένων, κάνοντας αιμόπτυση με αίμα που είχε πάρει από δάχτυλο του Μοίρα. Δεν θυμάμαι αν είχε πετύχει η κομπίνα του. Νομίζω ότι είχε αποτύχει, γιατί δεν ήταν η πρώτη φορά που είχε εφαρμόσει αυτήν την πατέντα και γι' αυτό οι φύλακες ήταν «ψιλιασμένοι».

Ο Κυριάκος Μοίρας την εποχή που τον γνώρισα.

Εύκολα μπορεί να συμπεράνει κάποιος ότι, τώρα πλέον στον Κορυδαλλό, πέρναγα πολύ καλύτερα από την Αίγινα. Το κελί μου φαινόταν σαν δωμάτιο ξενοδοχείου! Όμως ούτε την Σοφία είχα καταφέρει να δω ακόμα και, σαν να μην έφτανε αυτό, είχα μάθει πολύ άσχημα νέα που αφορούσαν τον πατέρα μου. Τον πατέρα μου τον είχα δει τελευταία φορά σε «ελεύθερο επισκεπτήριο», δηλ. μόνο με ένα τραπέζι ανάμεσά μας, στην Αίγινα. Ήταν φθινόπωρο και δεν είχε βγει ακόμη η απόφαση του Άρειου Πάγου για την υπόθεσή μας. Ο πατέρας μου ήταν σίγουρος ότι ο Άρειος Πάγος θα ακύρωνε την δίκη, γιατί η δίκη ήταν παρωδία από νομική άποψη. Γι' αυτό μου είχε υποσχεθεί ότι θα ερχόταν και θα με έπαιρνε από την φυλακή της Αίγινας με το αυτοκίνητό του. Από εκείνη την ημέρα, μόνο αλληλογραφία είχα με τον πατέρα μου, ο οποίος με εκνεύριζε με αυτά που έγραφε και γι' αυτό του απαντούσα ανάλογα. Όμως, το τελευταίο μου γράμμα δεν του το δώσανε. Είχε έρθει ο αδελφός μου στο επισκεπτήριο στον Κορυδαλλό και μου είχε πει ότι δεν του το δώσανε για να μην τον στεναχωρήσουν επειδή ήταν σοβαρά άρρωστος και πιθανόν να μην ζούσε πολύ ακόμη: Είχε καρκίνο στον πνεύμονα.

Μάλιστα, ο αδελφός μου είχε ζητήσει να γράψω ένα άλλο για να τον κάνω να χαρεί λιγάκι. Κάτι που έκανα, εννοείται.

Υπόθεση Ζηρίνη – Υπόθεση Χανίων – Γιάννης Μπουκετσίδης

Ήταν μια εποχή που γενικά οι εξελίξεις ήταν ραγδαίες. Στον Κορυδαλλό είχαν φέρει τρία άτομα από μια οργάνωση, την οποία η αστυνομία και ο τύπος χαρακτήριζαν τρομοκρατική και της οποίας ο φερόμενος σαν αρχηγός λεγόταν Κώστας Ζηρίνης. Γι αυτό και η υπόθεση αυτή έμεινε γνωστή σαν υπόθεση Ζηρίνη. Σαν μέλη αυτής της οργάνωσης είχαν πιάσει τρεις άντρες, μεταξύ των οποίων τον Ζηρίνη που ήταν σε ηλικία πολύ μεγαλύτερος από τους άλλους, και έντεκα γυναίκες, όλες νεαρής ηλικίας. Τις γυναίκες τις είχαν κλείσει στις γυναικείες φυλακές του Κορυδαλλού και τους άντρες στις αντρικές. Όμως τους είχαν βάλει σε άλλη ακτίνα και κατάφερα να τους δω μόνο καναδυό φορές, κατά την ώρα του εκκλησιασμού. Εννοείται ότι δεν πήγαινα ποτέ στην εκκλησία. Όμως, προκειμένου να δω τους πολιτικούς αυτούς κρατούμενους, δώσαμε ραντεβού στην εκκλησία της φυλακής, η οποία λειτουργούσε μια φορά την εβδομάδα. Μετά από αυτούς φέρανε κι άλλους πολιτικούς κρατούμενους, κατηγορούμενους για τρομοκρατία, στις φυλακές Κορυδαλλού. Τον Λαγκαδινό, σύντροφο της Αλεξάνδρας Κασίμη που ο σύζυγός της είχε σκοτωθεί από την αστυνομία έξω από το εργοστάσιο της AEG στον Ρέντη το 1977 και τον δημοσιογράφο Γιώργο Οικονομέα. Αρχικά αυτούς τους φέρανε στην τρίτη ακτίνα, όμως επειδή ήρθαν κατευθείαν στο κελί μου και μιλάγαμε, δεν τους άφησαν στην τρίτη ακτίνα αλλά τους πήγανε στην δεύτερη, όπου ήταν ο Ζηρίνης και οι άλλοι. Για την ίδια υπόθεση είχαν φυλακίσει και την Κασίμη και μια Εύη Κώτσου. Κι αυτές, εννοείται, στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού. Μάλιστα η Κώτσου είχε καταλήξει στο κελί της Σοφίας. Οι πολιτικοί κρατούμενοι που είχανε φέρει πρόσφατα δεν ήταν αναρχικοί. Ο μόνος αναρχικός της ακτίνας εκτός από μένα ήταν ο Κυριάκος ο Μοίρας. Όμως δεν θα μέναμε για πολύ οι μόνοι αναρχικοί. Στις αρχές του Μάρτη του 1980 φέρανε στην ακτίνα μας τον σύντροφο Γιάννη Μπουκετσίδη που τον είχανε πιάσει μετά από έναν εμπρησμό μιας εφορίας στη Νίκαια και τον κατηγορούσαν ότι την έκαψε αυτός. Πριν τον φέρουν στον Κορυδαλλό τον είχανε στην Ασφάλεια Προαστίων και τον βασανίζανε επί μέρες με φάλαγγα για να ομολογήσει τον εμπρησμό. Όμως δεν κατάφεραν τίποτα και στο τέλος τον έφεραν στη φυλακή με τα πόδια του μαύρα από το πηγμένο αίμα που του είχε δημιουργήσει το βασανιστήριο του φάλαγγα. Γι’ αυτό το βασανιστήριο ο Μπουκετσίδης τους είχε κάνει μήνυση, η οποία εκδικάστηκε μετά από πολλά χρόνια. Εννοείται ότι κανένας από τους μπάτσους που τον βασανίσανε δεν μπήκε στην φυλακή. Τα πόδια του μου τα είχε δείξει όταν ήρθε στο κελί μου. Φορούσε κάτι παπούτσια χωρίς κορδόνια που τα πόδια του «έπλεαν» μέσα σε αυτά. Του τα είχαν δώσει οι μπάτσοι και ήταν πολύ μεγαλύτερα από το νούμερό του, γιατί έπρεπε να χωράνε τα πρησμένα από τον φάλαγγα πόδια του. Εμένα, περισσότερο από τα πόδια του, με είχε εντυπωσιάσει η αγάπη με την οποία με αγκάλιασε, όταν συναντηθήκαμε. Κατάλαβα ότι μου είχε μεγάλη εκτίμηση για τον αγώνα

μου, πράγμα που για μένα σήμαινε ότι ο αγώνας μου δεν είχε πάει χαμένος και μου είχε εξασφαλίσει την εκτίμηση των συντρόφων μου. Έτσι, λοιπόν, οι αναρχικοί της τρίτης ακτίνας γίναμε τρεις.

Ο Γιάννης Μπουκετσίδης-Ορφανίδης την εποχή που τον γνώρισα.

Πεθαίνει ο πατέρας μου και δεν με αφήνουν να πάω ούτε στην κηδεία του

Δεν θυμάμαι αν ήταν πριν ή μετά τον ερχομό του Μπουκετσίδη στην ακτίνα μας που πήρα από τον αδελφό μου ένα τηλεγράφημα, όπου μου έγραφε ότι ο πατέρας μου διάβασε το τελευταίο γράμμα μου και χάρηκε αλλά πέθανε. Δεν πρέπει να είχα δώσει και πολύ καλή εικόνα για τον πατέρα μου στον Κυριάκο τον Μοίρα, γιατί, όταν με είδε βουρκωμένο, με ρώτησε γιατί στεναχωριέμαι αφού ο πατέρας μου δεν ήταν καλός. Που να καταλάβει ότι πάντα «έβαζα πολύ ψηλά τον πήχη», όπως μου είπε κάποιος μετά από πολλά χρόνια. Ξέροντας ότι είχα το δικαίωμα να παρευρεθώ με αστυνομική συνοδεία στην κηδεία του, μέσω της κοινωνικής λειτουργού έκανα αίτηση να με αφήσουν να πάω. Μου την απορρίψανε με την δικιολογία ότι η ποινή ήταν πολύ μεγάλη, πάνω από πέντε χρόνια, και γι’ αυτό δεν είχα ούτε αυτό το δικαίωμα. Όμως, φοβούμενοι ότι θα μπορούσα να αντιδράσω με απρόβλεπτο τρόπο σε αυτό το αίσχος, εκείνη την ημέρα μου έφεραν την Σοφία από τις γυναικείες φυλακές για να κάνω μισή ώρα επισκεπτήριο, με παρουσία φύλακα. Το ημερολόγιο έγραφε 9 Μαρτίου 1980. Αργότερα έμαθα ότι είχε πολύ κόσμο και δεκάδες στεφάνια στην κηδεία του και ότι επικήδειο εκφώνησε ο πρώην εκδότης του «Ριζοσπάστη» Νίκανδρος Κεπέσης. Επίσης η εφημερίδα «Αυγή» είχε λίγες γραμμές για τον θάνατο του πατέρα μου που τον παρουσίαζε σαν αντιστασιακό. Ο πατέρας μου πέθανε όταν ήμουν στην φυλακή, όπως πέθανε και ο πατέρας του Γιάννη του Σκανδάλη που ήταν και αυτός αντιστασιακός και είχε πολεμήσει, όπως και η μάνα του Σκανδάλη, στον εμφύλιο πόλεμο 1946-1949 με τον Δημοκρατικό Στρατό. Μόνο που ο πατέρας του Σκανδάλη βρέθηκε νεκρός στο δρόμο και τότε ο Σκανδάλης ήταν στο πειθαρχείο της πειθαρχικής φυλακής Κέρκυρας και κάθε μέρα έτρωγε ξύλο. Οι

φύλακες τού το είχαν ανακοινώσει γελώντας και, μολονότι η ποινή του δεν ήταν πάνω από πέντε χρόνια, και σ' αυτόν δεν επέτρεψαν να παρευρεθεί στην κηδεία του πατέρα του. Τέλος και ο πατέρας του Γιάννη του Σερίφη πέθανε ενόσω ο γιος του ήταν στην φυλακή. Αυτόν τον είχε χτυπήσει θανάσιμα αυτοκίνητο, όπως τον στρατηγό Στέφανο Σαράφη, το 1957.

Με τον Μπουκετσίδη και τον Μοίρα ήμουνα κάθε μέρα μαζί και κάναμε ατελείωτες συζητήσεις. Ο Μπουκετσίδης, σε αντίθεση με τον Μοίρα που ήταν πολύ χαμηλών τόνων, ήταν πολύ ενθουσιώδης τύπος. Θυμάμαι ότι από το προαύλιο της ακτίνας μας, όπου βλέπανε και τα παράθυρα της δεύτερης ακτίνας, φώναζε τον Οικονομέα «Κονομέα» και ακουγόταν μέχρι και έξω από το συγκρότημα των φυλακών, που λέει ο λόγος. Είχε και την φαεινή ιδέα να αποδράσουμε πιάνοντας όμηρο τον διευθυντή της φυλακής, κάτι που εντυπωσίαζε τον δεκαοχτάχρονο Μοίρα. Εγώ, σε εκείνη την φάση, τους είχα πει να κάνουν την απόδραση μόνοι τους και να μην υπολογίζουν σε μένα. Δεν πέρασε πολύς καιρός από αυτές τις συζητήσεις, ούτε μήνας θα έλεγα, που ξαφνικά ο Μοίρας σταμάτησε να μας μιλάει. Νόμιζα ότι είχε τσαντιστεί μαζί μου επειδή του έκανα πλάκα. Κι όμως. Μετά από καμιά δεκαριά μήνες έμαθα ότι δεν είχε τσαντιστεί μαζί μου αλλά με τον Μπουκετσίδη, γιατί ο τελευταίος του είχε κλείσει κατάμουτρα την πόρτα του κελιού μου. Την θυμόμουνα αυτήν την φάση, η οποία ήταν καθαρά ένα τυχαίο γεγονός στα πλαίσια της πλάκας που κάναμε. Αλλά μάλλον ο Μοίρας ενοχλούνταν από την πλάκα και δεν μας το έλεγε.

Εξέγερση στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού, η έβδομη απεργία πείνας μου ο και εγκλεισμός στην απομόνωση

Η διάσταση μας με τον Μοίρα είχε δυσάρεστες συνέπειες γι αυτόν. Και αυτό γιατί στις 23 Απριλίου ξέσπασε εξέγερση (στάση) στις γυναικείες φυλακές του Κορυδαλλού κι εγώ και ο Μπουκετσίδης κατεβήκαμε σε απεργία πείνας συμπαράστασης προς τις κρατούμενες. Ο Μοίρας, που του ζήτησα να συμμετάσχει, ήταν αρνητικός. Μετά από τρεις μέρες, επειδή η εξέγερση στις γυναικείες φυλακές συνεχιζόταν, μπήκαν μέσα στις φυλακές τα Μ.Α.Τ. και κατέστειλαν με την βία την εξέγερση. Τότε πρέπει να ήταν που κατέβηκε και ο Μοίρας σε απεργία πείνας, όμως αυτόν, αντί να τον κλείσουν στις απομονώσεις της τρίτης ακτίνας που είχαν κλείσει εμάς, τον έστειλαν στις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας. Εκεί αναγκάστηκε να περάσει καμιά δεκαριά μήνες προτού τον φέρουν ξανά στον Κορυδαλλό. Από ό,τι έμαθα όταν τον ξαναείδα μετά από πολύ καιρό, στην Κέρκυρα, για να σταματήσει την απεργία, είχαν επιχειρήσει να του κάνουν αναγκαστική σίτιση με σωληνάκι από την μύτη και του είχαν ματώσει την μύτη. Είχε αναγκαστεί να σταματήσει για να μην πάθει τα χειρότερα.

Εγώ και ο Μπουκετσίδης, από την πρώτη μέρα της απεργίας οδηγηθήκαμε, όπως είπα παραπάνω, στις απομονώσεις της τρίτης ακτίνας. Όπως και τα πειθαρχικά κελιά της Αίγινας, τα κελιά της απομόνωσης στον Κορυδαλλό βλέπανε όλα σε έναν διάδρομο. Στο τέλος του διαδρόμου ήταν τοίχος, ενώ στην αρχή υπήρχε μια πόρτα. Το κάθε κελί είχε μια τούρκικη τουαλέτα. Εκεί μας κράταγαν κλειστούς 23, ή 23 και μισή, ώρες το εικοσιτετράωρο. Μισή ή

μία ώρα, μας βγάζανε σε μία μικρή αυλίτσα που υπήρχε ξεχωριστή για κάθε κελί. Στην αυλή βγαίναμε από μια σιδερένια πόρτα που ήταν απέναντι από την σιδερένια πόρτα εισόδου του κελιού. Δηλαδή, το κελί είχε δύο σιδερένιες πόρτες αντικριστές και κανένα παράθυρο. Οι πόρτα εισόδου είχε «ματάκι» για να βλέπει ο φύλακας τι κάνουμε στο κελί και ένα μικρό πορτάκι, το οποίο άνοιγε προς τα κάτω, σε ορθή γωνία προς την πόρτα, κι εκεί πάνω ακουμπούσε ο εργαζόμενος κρατούμενος την καραβάνα με το φαΐ. Δεν θυμάμαι αν ήταν τότε ή άλλη φορά που με ξανάκλεισαν στις απομονώσεις της τρίτης ακτίνας, που ξύπνησα ένα πρωί και είδα να περπατάει στο πάτωμα ένα ποντίκι. Δεν θυμάμαι πως έφυγε από το κελί, όταν το κυνήγησα. Επίσης δεν θυμάμαι αν ήταν εκείνη την φορά που σε ένα κελί μεταξύ του δικού μου και του Μπουκετσίδη που ήταν στο τέρμα του διαδρόμου, είχανε βάλει έναν κρατούμενο, τον Κυρίμη, ο οποίος ήξερε ότι ήμασταν κι εμείς στις απομονώσεις και μας ρωτούσε αν θέλουμε να του πούμε τίποτα εμπιστευτικό, για να το μεταφέρει στους αναρχικούς συμπαραστάτες μας, μια που περίμενε να τον οδηγήσουν στο δικαστήριο για κάποια δίκη. Εννοείται ότι δεν μπορούσαμε να εμπιστευτούμε έναν άνθρωπο που δεν ξέραμε και γι’ αυτό δεν του είπαμε τίποτα. Το αντίθετο μάλιστα. Όταν φωνάζαμε ο ένας στον άλλο, προσέχαμε τι λέγαμε, μια που παρεμβάλλονταν ο Κυρίμης και άκουγε τι λέγαμε. Τελικά, στις απομονώσεις μας κράτησαν είκοσι μέρες περίπου. Μετά μας έστειλαν να συνεχίσουμε την απεργία πείνας μας στο νοσοκομείο κρατουμένων του συγκροτήματος των φυλακών Κορυδαλλού.

Στο νοσοκομείο κρατουμένων «Άγιος Παύλος» του Κορυδαλλού με τον Γιάννη Μπουκετσίδη, τον Γιάννη Σκανδάλη, τον Γιάννη Πετρόπουλο και την Σοφία – Η γνωριμία μου με τον Λεωνίδα Χρηστάκη

Τον Μπουκετσίδη τον είχανε στείλει πριν από μένα, οπότε, όταν με πήγανε εμένα, τον βρήκα εκεί. Μάλιστα, επειδή δεν είχαμε συνεννοηθεί για το τέλος της απεργίας και γι’ αυτό φτάνοντας στο νοσοκομείο σκέφτηκε να την σταματήσει, ή γιατί δεν ήξερε η μάνα του ότι συνεχίζαμε την απεργία, η μάνα του τού είχε φέρει ένα σωρό φαγητά. Τελικά αναγκάστηκε να τα πάρει πίσω, γιατί συμφωνήσαμε να μην σταματήσουμε την απεργία αν δεν μας βάζανε στον ίδιο θάλαμο μαζί και με τον Γιάννη τον Σκανδάλη που είχε έρθει κι αυτός με απεργία πείνας, και αν δεν φέρνανε και την Σοφία στο νοσοκομείο, μια που και αυτή έκανε απεργία πείνας. Τον Σκανδάλη τον είχανε φέρει από τις φυλακές της Χαλκίδας, όπου βρισκόταν, γιατί και αυτός είχε ξεκινήσει απεργία πείνας συμπαράστασης προς τις γυναίκες κρατούμενες και μάλιστα είχε γεμίσει τον χώρο πάνω από το κρεβάτι του στον θάλαμο με συνθήματα. Τότε διευθυντής στις φυλακές Χαλκίδας ήταν ο Στέφης. Τουλάχιστον αυτή την φορά ο Γιάννης δεν είχε φάει ξύλο, όπως έτρωγε πάντα στην Κέρκυρα, όταν έκανε απεργία πείνας. Και οι τρεις μας, προκειμένου να πιέσουμε για να μας βάλουν στον ίδιο θάλαμο, είχαμε ξαπλώσει στον διάδρομο του πρώτου ορόφου, όπου ήταν οι θάλαμοι, και απειλούσαμε ότι θα μέναμε εκεί, μέχρι να μας βάζανε στον ίδιο θάλαμο. Μέχρι να αποφασίσουν τι θα κάνουνε, στα πλαίσια

της τακτικής τους του κατευνασμού των πνευμάτων, μας φέρανε έναν ανακριτή, ο οποίος εμφανίστηκε σαν πρόθυμος να μας πάρει καταθέσεις για τις καταγγελίες μας. Η σκηνή εκείνη ήταν για γέλια και για κλάματα. Περισσότερο για γέλια και λιγότερο για κλάματα: Να βλέπεις τρεις τύπους ξαπλωμένους σε έναν πολυσύχναστο διάδρομο νοσοκομείου και δίπλα τους γονατιστό έναν ανακριτή να τους παίρνει καταθέσεις!

Πριν νυχτώσει είχαμε κερδίσει στην κόντρα μας αυτή με την διοίκηση του νοσοκομείου. Μας βάλανε στον ίδιο θάλαμο, τα κρεβάτια μας το ένα δίπλα στο άλλο, και δίπλα μας, κοντά στο παράθυρο, ένας τύπος γεμάτο τατουάζ που έκανε τον τραπεζοκόμο στο νοσοκομείο για να μειώσει την ποινή του. Δίπλα στο κρεβάτι του είχε έναν μικρό πάγκο με εργαλεία για να επιδιορθώνει τρανζιστοράκια (φορητά ραδιοφωνάκια). Αυτός δεν φορούσε τις πιτζάμες που έδινε το νοσοκομείο στους τροφίμους του, αλλά τα ρούχα του. Με τόσο προνομιακή μεταχείριση που είχε στο νοσοκομείο, ήταν πολύ πιθανό να ήταν πληροφοριοδότης, αν και δεν το σκεφτήκαμε αυτό από την πρώτη στιγμή. Αρχίσαμε να το υποπτευόμαστε, όταν τον είδαμε να κάνει χρήση ναρκωτικών και να πουλάει κιόλας χάπια, που χρησιμοποιούσαν τότε αντί για ναρκωτικά: Τα Ardan. Δεν ήμασταν μπροστά στην δοσοληψία αλλά στο ξύλο που έριξε σε κάποιον που είχε έρθει στο θάλαμό μας για να πάρει κι άλλα χάπια, πέρα από αυτά που είχε αγοράσει αρχικά, δίνοντας ένα ρολόι. Τότε τα ρολόγια είχαν αξία, γιατί δεν είχαν διαδοθεί ακόμα τα ηλεκτρονικά που πουλάνε σήμερα πάμφθηνα. Ο «πελάτης» απαιτούσε κι άλλα με το ζόρι, οπότε ο «έμπορος», κατεβάζοντάς του το σακάκι της πιτζάμας, ώστε να του ακινητοποιήσει τα χέρια, τον άρχισε στις κεφαλιές στο στήθος. Προτού έρθει ο φύλακας που άκουσε την φασαρία, ένας άλλος σωματώδης κρατούμενος από τον θάλαμό μας ή από κάποιον διπλανό, έκρυψε ένα σίδερο στο περβάζι των παραθύρων του θαλάμου. Όταν έφτασε ο φύλακας, η φασαρία είχε σταματήσει και στην ερώτηση «Τι έγινε;» του απάντησαν «Τίποτα». Έκανε ένα υποτυπώδες ψάξιμο στον θάλαμο μήπως βρει κανένα σίδερο, όπως θα του είχαν πει άλλοι πληροφοριοδότες, δεν βρήκε τίποτα και έφυγε ήσυχος. Άλλωστε ο τραπεζοκόμος δεν είχε ανάγκη από σίδερο. Στον πάγκο του είχε ένα σωρό εργαλεία που θα μπορούσε να χρησιμοποιήσει για όπλα. Αυτόν είχαμε δίπλα μας όσο μείναμε στο νοσοκομείο σε εκείνη την φάση, όλοι μαζί.

Κάποιες μέρες αργότερα φέρανε και την Σοφία στο νοσοκομείο. Ο όροφος για τις γυναίκες ήταν ο δεύτερος και ο θάλαμος που τις είχανε, έτυχε να είναι ακριβώς πάνω από τον δικό μας. Αυτό μας έδινε τη δυνατότητα να βγαίνουμε στο παράθυρο και να βγαίνει και αυτή και να μιλάμε. Μια μίλαγε με μένα, μια με τον Σκανδάλη, μια με τον Μπουκετσίδη. Αυτό ενοχλούσε τους φύλακες αλλά εμείς δεν δίναμε σημασία στις συστάσεις τους. Η απεργία μας, πάντως, κράτησε 34 μέρες, αν θυμάμαι καλά. Μετά μας βάλανε όλους στην ειδική δίαιτα για την αποκατάσταση του οργανισμού μας. Κατά την διάρκεια της ανάρρωσης κατάφερε και ήρθε στο νοσοκομείο και ο γνωστός μας από το ψυχιατρείο, πρώην συγκάτοικος του Σκανδάλη, Γιάννης Πετρόπουλος. Ο Γιάννης ήταν ενθουσιασμένος με την αγωνιστικότητά μας και φρόντιζε να μας καλύπτει απέναντι σε ενδεχόμενες επιθέσεις από ρουφιάνους. Ένας τέτοιος πρέπει να ήταν κάποιος Καρτελιάς, ο οποίος μια φορά εμφανίστηκε στο θάλαμό μας μαζί με ένα κρεβάτι που το βάλανε για να ξαπλώνει στην μέση του θαλάμου. Αυτός, κάθε φορά που

μιλούσαμε με την Σοφία, έλεγε ότι τον ενοχλούμε. Αργότερα έμαθα ότι έλεγε πως, αν δεν ήταν στη μέση ο Πετρόπουλος, θα με είχε χτυπήσει. Εμένα με βλέπανε σαν επικεφαλής της ομάδας και γι’ αυτό συγκέντρωνα το μίσος των ρουφιάνων. Ένας άλλος κρατούμενος που είχε έρθει τότε να μας γνωρίσει ήταν ένας Γιάνναρης. Είχε κι αυτός καλό όνομα στον χώρο των κρατουμένων, δηλ. ότι ήταν μαχητικό στοιχείο. Δεν πέρασε πολύς καιρός από την γνωριμία μας και έμαθα ότι άφησε την τελευταία του πνοή σε ένα πειθαρχείο των φυλακών του Κορυδαλλού, όπου τον είχαν κλείσει επειδή είχε τσακωθεί με τους φύλακες. Πέθανε γιατί έσπασε από κλωτσιά στο στομάχι που του έριξαν οι φύλακες, ένα θερμόμετρο που είχε καταπιεί για να αποφύγει το πολύ ξύλο. Τον δηλητηρίασε ο υδράργυρος του θερμομέτρου. Ένας ακόμη ενδιαφέρον κρατούμενος που γνώρισα τότε, πελάτης κι αυτός του τραπεζοκόμου από τον οποίο έπαιρνε χάπια, ήταν ο Γισδάκης. Αυτός ήταν Κερκυραίος καμιά σαρανταριά χρονών, πολύ ευγενικός και χαμογελαστός. Είχε εξαιρετικές ζωγραφικές ικανότητες που προσπάθησα να αξιοποιηθούν αγοράζοντάς του ένα κουτί με κερομπογιές. Με αυτές έφτιαξε κάτι πανέμορφους πίνακες, από τους οποίους μου έδωσε τρεις. Αυτοί σώζονται ακόμη και τον έναν, με θέμα επίσκεψη ιπτάμενων δίσκων σε μια μελλοντική πόλη, τον έχω κορνιζάρει κιόλας.

Αλλά ο πιο ενδιαφέρων κρατούμενος που γνώρισα στο νοσοκομείο κρατουμένων σε εκείνη την φάση, λίγο μετά το τέλος της απεργίας, ήταν ο Λεωνίδας Χρηστάκης, ο εκδότης του περιοδικού «Ιδεοδρόμιο». Ήταν στην φυλακή σαν υπόδικος για τρομοκρατία κι αυτός. Τον είχαν στείλει αρχικά στις φυλακές της Αίγινας από όπου, μετά από κάποιο διάστημα, κατάφερε και ήρθε στο νοσοκομείο. Ήρθε και με βρήκε στο κρεβάτι μου στο θάλαμό μου. Του είπα ότι τον είχα δει έξω, χωρίς να έχουμε μιλήσει, και ότι ήξερα το περιοδικό του τού οποίου, λίγο καιρό πριν, του είχα ζητήσει να μου στείλει όλα τα τεύχη. Αυτός μου είπε ότι τα είχε στείλει αλλά εγώ δεν το ήξερα, γιατί τα είχαν κρατήσει οι φύλακες. Τότε του είχα στείλει μια ειρωνική επιστολή κι αυτός με «περιποιήθηκε» μετά, για την αχαριστία μου, στο περιοδικό του. Από την πρώτη μας συνάντηση με τον Λεωνίδα θυμάμαι ότι μου είχε πει ότι μιλάμε το ίδιο «λαγκάνζ», δηλ. (στα Γαλλικά) την ίδια γλώσσα. Για την συνάντησή μας αυτή, έγραψε αργότερα στο βιβλίο του «Ο κύριος Αθήναι», ότι του είχα θυμίσει τα πτώματα από την μεγάλη πείνα στην Αθήνα, τον χειμώνα του 1941-1942, τα οποία μαζεύανε στην γωνία Ακαδημίας και Ασκληπιού (τότε το σημερινό Πνευματικό Κέντρο του δήμου Αθηναίων ήταν νοσοκομείο) και τα βάζανε σε μεγάλα σακιά από ζάχαρη, για να τα μεταφέρουν στο νεκροταφείο. Τόσο αδύνατος ήμουνα από την απεργία πείνας που μόλις είχα σταματήσει. Ευτυχώς, ο Λεωνίδας, μετά από περίπου έξι μήνες προφυλάκισης, στο δικαστήριο απαλλάχτηκε από όλες τις κατηγορίες και αφέθηκε ελεύθερος.

Μια αρκετά αντιπροσωπευτική εικόνα του Λεωνίδα Χρηστάκη, αρκετά χρόνια μετά την γνωριμία μας.

Η «στάση» μας στο Νοσοκομείο Κρατουμένων Κορυδαλού

Δεν είμαστε μόνο εμείς που είχαμε πρόβλημα, με τον Καρτελιά συγκεκριμένα, επειδή μιλούσαμε στο παράθυρο με την Σοφία. Και η Σοφία είχε πρόβλημα, γιατί φρόντισαν να της στείλουν στον θάλαμό της μια ψυχωτική, η οποία δημιουργούσε συνέχεια επεισόδια. Τις φωνές της τις ακούγαμε μέχρι τον θάλαμό μας. Παρ' όλα αυτά εμείς δεν το βάζαμε κάτω. Οπότε σκέφτηκαν να στρέψουν τους ποινικούς κρατούμενους εναντίον μας, διαδίδοντας ότι η δική τους σίτιση είναι ανεπαρκής και χαμηλής ποιότητας, επειδή η δική μας, η ειδική δίαιτα λόγω απεργίας, είναι βελτιωμένη. Δίδιδαν, δηλαδή, ότι τα λεφτά που θα χαλάγανε για βελτίωση του φαγητού των υπολοίπων, τα χαλάγανε για να τρώμε εμείς καλύτερα. Και επειδή ούτε αυτή η προσπάθεια των φυλάκων έπιασε, αποφάσισαν να μας διώξουν από το νοσοκομείο. Την παραμονή της ημέρας που είχαμε μάθει ότι θα μας διώχνανε, αποφασίσαμε να στασιάσουμε. Ο Σκανδάλης και ο Μπουκετσίδης γράψανε μια σειρά συνθήματα σε χαρτιά και τα κολλήσαμε πάνω από τα κρεβάτια μας. Τα συνθήματα αυτά, όπως τα κατέγραψε ο Γιάννης ο Πετρόπουλος που κατέγραφε σε τετράδιο τον αγώνα μας, ήταν:
ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΚΑΙ ΑΡΕΙΟΣ ΠΑΓΟΣ ΕΙΝΑΙ ΜΠΟΡΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ ΜΑΣ ΔΟΛΟΦΟΝΟΥΝ. ΜΑΣ ΣΚΟΤΩΝΟΥΝ ΓΙΑΤΙ ΕΙΜΑΣΤΕ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΕΣ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΤΕΣ ΕΙΝΑΙ ΦΑΣΙΣΤΕΣ. ΣΥΓΚΡΑΤΟΥΜΕΝΟΙ ΑΝ ΤΩΡΑ ΣΚΟΤΩΝΟΥΝ ΕΜΑΣ ΑΥΡΙΟ ΘΑ ΕΡΘΕΙ Η ΔΙΚΗ ΣΑΣ ΣΕΙΡΑ. ΟΧΙ ΑΛΛΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ. ΟΧΙ ΑΛΛΟΙ ΕΞΕΥΤΕΛΙΣΜΟΙ. ΟΧΙ ΑΛΛΕΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΕΣ. ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΔΟΛΟΦΟΝΕΙ. ΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ ΚΑΛΥΠΤΟΥΝ ΔΟΛΟΦΟΝΙΕΣ. ΚΑΘΕ ΜΕΡΑ ΣΤΕΛΝΟΥΝ ΕΞΩ ΝΕΚΡΟΥΣ. ΜΑΣ ΣΚΟΤΩΝΟΥΝ ΑΥΤΟ ΔΕΝ ΕΙΝΑΙ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΕΙΝΑΙ ΧΙΤΛΕΡΙΚΟ ΣΤΡΑΤΟΠΕΔΟ ΕΞΟΝΤΩΣΗΣ. ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟΥΣ ΛΑΚΕΔΕΣ ΤΟΥ ΙΜΠΕΡΙΑΛΙΣΜΟΥ. ΟΙ ΓΙΑΤΡΟΙ ΥΠΟΓΡΑΦΟΥΝ ΚΑΙ ΝΟΜΙΜΟΠΟΙΟΥΝ ΤΑ

ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΔΟΛΟΦΟΝΙΕΣ ΤΩΝ ΦΥΛΑΚΩΝ. ΜΑΣ ΜΕΤΑΧΕΙΡΙΖΟΝΤΑΙ ΧΕΙΡΟΤΕΡΑ ΑΠΟ ΓΟΥΡΟΥΝΙΑ. ΕΙΜΑΣΤΕ ΑΝΘΡΩΠΟΙ ΟΧΙ ΓΟΥΡΟΥΝΙΑ. ΘΑΝΑΤΟΣ ΣΤΟΝ ΦΑΣΙΣΜΟ. ΑΥΤΟΙ ΠΟΥ ΒΟΥΤΗΞΑΝ ΤΑ ΧΕΡΙΑ ΤΟΥΣ ΣΤΟ ΑΙΜΑ ΘΑ ΠΛΗΡΩΣΟΥΝ ΑΚΡΙΒΑ ΓΙΑ ΤΑ ΕΓΚΛΗΜΑΤΑ ΤΟΥΣ. ΚΑΤΩ ΤΟ ΚΡΑΤΟΣ. ΓΙΑ ΤΟΝ ΚΟΜΜΟΥΝΙΣΜΟ ΚΑΙ ΤΗΝ ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ ΖΗΤΩ Η ΑΝΑΡΧΙΑ Η ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΔΕΝ ΣΥΛΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ΔΕΝ ΦΥΛΑΚΙΖΕΤΑΙ ΔΕΝ ΔΟΛΟΦΟΝΕΙΤΑΙ. Η ΝΙΚΗ Η ΘΑΝΑΤΟΣ. Η ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΕΠΑΝΑΣΤΑΣΗ ΔΕΝ ΣΥΛΛΑΜΒΑΝΕΤΑΙ ΔΕΝ ΦΥΛΑΚΙΖΕΤΑΙ ΔΕΝ ΔΟΛΟΦΟΝΕΙΤΑΙ. ΑΓΩΝΑΣ ΜΕΧΡΙ ΤΗΝ ΝΙΚΗ. Η ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗ ΕΙΝΑΙ ΠΟΡΝΗ. ΤΟ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟ ΕΙΝΑΙ ΣΦΑΓΕΙΟ. ΚΑΤΩ Η ΚΡΑΤΙΚΗ ΚΑΤΑΣΤΟΛΗ ΚΑΙ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΑ. ΖΗΤΩ Η ΑΝΑΡΧΙΑ.

Επίσης, ο Σκανδάλης ετοίμασε ένα κείμενο, το οποίο συνεννοηθήκαμε να το διαβάζουμε κάθε μία ώρα, ο καθένας μας με την σειρά, από το παράθυρο του νοσοκομείου, για να το ακούει όλο το νοσοκομείο και κάποιοι από το ψυχιατρείο κρατουμένων, το οποίο είναι κοντά. Το κείμενο αυτό στόχευε τον υποδιευθυντή του νοσοκομείου που έκανε χρέη διευθυντή, τον Βελισσάρη, και την διευθύντρια των γυναικείων φυλακών Σαββόγλου και ήταν ως εξής: «Βελισσάρη χοντροκέφαλε και ξεροκέφαλε, αδιάντροπε και ξεφτιλισμένε: Προσπάθησες με 1002 ραδιουργίες να υποκινήσεις όλο το Νοσοκομείο Κρατουμένων εναντίον μας και το μόνο που κατάφερες μ' αυτό είναι ότι γελοιοποιήθηκες μπροστά σ' όλους τους κρατούμενους. Παρ' όλα αυτά εσύ συνεχίζεις αυτή την εξευτελιστική μέθοδο, ποντάροντας σε ψυχοπαθείς, αφελείς και χοντροκέφαλους σαν κι εσένα. Με την συνέχιση αυτής της τακτικής η χοντροκεφαλιά σου και η αδιαντροπιά σου έχουν ξεπεράσει κάθε όριο. Πρέπει να ξέρεις ότι και η γελοιοποιήσει έχει όρια και ότι πολύ εύκολα μετατρέπεται σε συμφορά. Όσο για τη γειτόνισσά σου, βασανίστρια και δολοφόνο, την Διευθύντρια των Γυναικείων Φυλακών Σαββόγλου, που την καλύπτεις και συνεργάζεσαι, χοντροκέφαλε Βελισσάρη, και μάλιστα έδειξες μεγάλη προθυμία σ' αυτή την συνεργασία, θέλουμε να σου πούμε ότι αυτή η αρχιβασανίστρια και αρχιδολοφόνος έχει καταγραφεί στην ιστορία του επαναστατικού κινήματος σαν όργανο πρωτοφανούς καταστροφής. Δηλαδή, όλο το μίσος που έχει σ' όλους αυτούς που αγωνίζονται για την ελευθερία, διοχέτευσε στο πρόσωπο της αγωνίστριας Σοφίας Κυρίτση, μιας νεαρής κοπέλας που στα 19 της χρόνια η εκπορνευμένη δικαιοσύνη είχε το θράσος να την καταδικάσει σε 5 χρόνια φυλακής, που αυτή η φυλάκισή της με την αρχιβασανίστρια και αρχιδολοφόνο Σαββόγλου και τον ψυχίατρο Μαράτο ισοδυναμεί με θανατική καταδίκη. Βελισσάρη, η πείρα έχει δείξει επανειλημμένως ότι αυτά δεν ξεχνιούνται ποτέ, και το μόνο που μπορούμε να σου προτείνουμε, είναι να μην ταυτιστείς έστω κι από λάθος με την αρχιβασανίστρια και αρχιδολοφόνο Σαββόγλου. Και ακόμη μια φορά σου το επαναλαμβάνουμε ΚΑΤΩ ΤΑ ΒΡΩΜΙΚΑ ΣΑΣ ΧΕΡΙΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΣΟΦΙΑ ΚΥΡΙΤΣΗ».

Την επόμενη μέρα το πρωί, καμιά εικοσαριά φύλακες ήρθαν στον θάλαμό μας και μας ζήτησαν να τα μαζεύουμε και να τους ακολουθήσουμε. Εμείς αρνηθήκαμε και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μας πάρουν σηκωτούς και να μας μεταφέρουν στις Δικαστικές Φυλακές Κορυδαλλού μέσω της υπόγειας σήραγγας που τις ενώνει με το νοσοκομείο κρατουμένων. Τον Γιάννη Μπουκετσίδη είδα να τον χτυπούν, τουλάχιστον μια φορά, κατά την διάρκεια της

μεταφοράς. Την ώρα που μας είχανε κατεβάσει σηκωτούς στο προαύλιο του νοσοκομείου, η Σοφία είχε βγει στο παράθυρό της και φώναζε συνθήματα ενάντια στους φύλακες. Προτού μας πάρουν σηκωτούς, είχαμε συμφωνήσει ότι αν μας παίρνανε θα ξεκινάγαμε καινούργια απεργία πείνας, όπως και κάναμε. Το κείμενο με τα αιτήματα της απεργίας, εκτός από τα ονόματα που θυμάμαι και πρόσθεσα εγώ, είναι από το τετράδιο του Πετρόπουλου. Σημείωση Πετρόπουλου: «Διακήρυξη της καινούργιας απεργίας πείνας. Από σήμερα κατεβαίνουμε σε απεργία πείνας με αιτήματα: Κατάργηση της δολοφονικής μεταχείρισης που γνωρίζουμε στις φυλακές και μας σπρώχνει κάθε τόσο σε απεργίες πείνας και βάζει την ζωή μας σε άμεσο κίνδυνο. Κατάργηση της εξοντωτικής μεταχείρισης που αντιμετωπίζουμε στο Νοσοκομείο Κρατουμένων κατά την διάρκεια και μετά το τέλος των απεργιών. Δίωξη και παραδειγματική τιμωρία της αρχιβασανίστριας Διευθύντριας των Γυναικείων Φυλακών Σαββόγλου, απομάκρυνση του αρχιδολοφόνου ψυχιάτρου Μαράτου από τις Γυναικείες Φυλακές, προσωρινή διακοπή της ποινής της Σοφίας Κυρίτση προς αποφυγή ανηκέστου βλάβης της υγείας της και άμεση αποφυλάκιση του Γιάννη Μπουκετσίδη. 21/7/80 Γιάννης Σκανδάλης Φίλιππας Κυρίτσης Γιάννης Μπουκετσίδης».

Πάλι στις απομονώσεις του Κορυδαλλού– Όγδοη απεργία πείνας

Στον Κορυδαλλό μας άφησαν ξαπλωμένους στο πάτωμα στο αρχιφυλακείο, μια που εμείς δε κουνιόμαστε. Τότε αρχιφύλακας ήταν ένας Ζέρβας, ο οποίος είχε φήμη αδίστακτου βασανιστή, την οποία είχε δημιουργήσει όσο ήταν αρχιφύλακας στην πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας. Αυτός μας μιλούσε κι εμείς δεν του απαντάγαμε, μέχρι μετά από καμιά ώρα έδωσε εντολή να μας πάνε σηκωτούς στις απομονώσεις της τρίτης ακτίνας. Έτσι, εγώ κι ο Μπουκετσίδης, ξαναβρεθήκαμε εκεί από όπου ξεκινήσαμε την προηγούμενη απεργία πείνας, μόνο που αυτή την φορά είχαμε μαζί μας και τον Σκανδάλη. Από φόβο μην φάει ξύλο μόνο αυτός, σε κάποια φάση που μας είχανε φέρει το φαΐ στην απομόνωση και το είχαν αφήσει στα ανοιχτά πορτάκια από τις πόρτες των κελιών μας, εγώ το έσπρωξα και το έριξα στο πάτωμα, γιατί νόμιζα ότι το είχε πετάξει και ο Σκανδάλης. Κι όμως κανένας δεν το είχε πετάξει εκτός από μένα. Αυτό έκανε να εμφανιστεί στο κελί μου ο αρχιφύλακας ο Ζέρβας, μαζί με πέντε-έξι φύλακες και να με απειλήσει ότι θα με κάνει να το γλύψω από το πάτωμα. Εγώ του απάντησα ότι ό,τι και να κάνει, δεν θα αφήνω το φαΐ στο πορτάκι μου, γι αυτό να σταματήσουν να μου φέρουν φαΐ. Τελικά, όχι μόνο δεν με δείρανε και σταμάτησαν και να μας φέρουν φαΐ, αλλά ο Ζέρβας μου επέτρεψε να πάω στην αποθήκη και να πάρω κάποια βιβλία που μου είχαν έρθει ταχυδρομικώς από την Αγγλία. Έτσι στην απομόνωση μπορεί να μην είχα τίποτε άλλο, βιβλία όμως είχα. Και όχι μόνο αυτό αλλά, μην έχοντας παραλάβει μια δωδεκάτομη νεανική εγκυκλοπαίδεια του πανεπιστημίου της Οξφόρδης που είχα παραγγείλει, ο Ζέρβας αποφάσισε να παραπονεθεί στο ταχυδρομείο του Κορυδαλλού. Από εκεί του είπαν ότι η εγκυκλοπαίδεια είχε σταλεί με την προϋπόθεση να πληρωθεί με αντικαταβολή. Για την εξυπηρέτησή του αυτή προς εμένα, ο Ζέρβας μου ζητούσε να αναγνωρίσω ότι μας φροντίζει

και μας περιποιείται όσο κανέναν άλλο κρατούμενο. Μάλλον πίστευε ότι ήμασταν τρομοκράτες και αν μας έκανε κακό, οι σύντροφοί μας τρομοκράτες που ήταν έξω θα τον εκδικούνταν. Ευτυχώς που σκεφτόταν έτσι, γιατί αν δεν φοβόταν, θα είχα πληρώσει πολύ ακριβά το λάθος μου να πετάξω την καραβάνα με το φαΐ στο πάτωμα του διαδρόμου των κελιών της απομόνωσης. Αργότερα, όσο ακόμη ο Ζέρβας ήταν αρχιφύλακας στον Κορυδαλλό, κυκλοφόρησε η φήμη ότι σκότωσε στο ξύλο έναν μαύρο, ο οποίος του είχε δώσει μπουνιά.

Νομίζω ότι κατά την διάρκεια αυτού του εγκλεισμού μου, στις απομονώσεις της τρίτης ακτίνας, ήταν που πήρα από την Σοφία μια κάρτα που περιείχε ο δίσκος 33 στροφών των Pink Floyd «Wish you were here». Ήξερα ότι αυτός ο δίσκος ήταν ο αγαπημένος της δίσκος από το πιο αγαπημένο της ροκ συγκρότημα και κατανοούσα πόσο σημαντικό ήταν γι' αυτήν, να μπορούσα να βρισκόμουνα κοντά της σε αυτές τις δύσκολες στιγμές. Γιατί, όπως είχα μάθει, και αυτή έκανε απεργία πείνας στις γυναικείες φυλακές που την είχανε γυρίσει. Δυστυχώς χρειάστηκε να περάσουν χρόνια για να ξαναβρεθούμε μαζί. Τέλος πάντων, μετά από 20 περίπου μέρες απεργίας πείνας μας ξαναπήγανε στο νοσοκομείο κρατουμένων. Μόνο που αυτή τη φορά μας βάλανε από την άλλη μεριά της πτέρυγας, για να μην έχουμε από πάνω μας τον θάλαμο των γυναικών. Εμείς συνεχίσαμε την απεργία μας μέχρι τις 38 μέρες, δηλ. κράτησε από τις 22 Ιούλη ως τις 29 Αυγούστου 1980. Όταν σταματήσαμε, ριχτήκαμε με τα μούτρα στο φαΐ και αυτό κόστισε ακριβά και στον Μπουκετσίδη και στον Σκανδάλη. Ο Μπουκετσίδης, ο οποίος είχε πιει πολύ σοκολατούχο γάλα, άρχισε να κάνει συνέχεια εμετούς με συνέπεια να του κάνουν ενέσεις βιταμινών και να του βάλουν ορό, για να μην πάθει αφυδάτωση, ενώ ο Σκανδάλης, ο οποίος είχε φάει πολλά αλμυρά, έπαθε μια φλόγωση στο στόμα του και αισθανόταν να καίγεται το στόμα του. Το πρόβλημά του ήταν τόσο έντονο, ώστε δεν μπορούσε να μιλήσει. Ο Μπουκετσίδης, που είχε στο μεταξύ αναρρώσει, βλέποντας ότι δεν κάνουν τίποτα για τον Σκανδάλη, είχε βγει στο παράθυρο και απειλούσε «θεούς και δαίμονες», αν δεν κάνανε κάτι για τον Σκανδάλη, μέχρι που ήρθε ένας γιατρός και ο Σκανδάλης του έδωσε να καταλάβει ότι χρειαζόταν μελάνι. Ο γιατρός βγήκε από το νοσοκομείο και βρήκε σε κάποιο φαρμακείο αυτό το ειδικό μελάνι, το «Bleu de methylene», που, πράγματι, έλυσε το πρόβλημα του Σκανδάλη.

Αποφυλάκιση Μπουκετσίδη, ένατη απεργία πείνας, απομονωμένοι στο ψυχιατρείο

Κατά την περίοδο της ανάρρωσης από αυτήν την απεργία πείνας μας, ο Μπουκετσίδης τσακώθηκε μαζί μου, γιατί κατά την άποψή του είχα επιβάλει ιεραρχία μεταξύ μας και είχα βάλει πιο ψηλά τον Σκανδάλη, μετά τον εαυτό μου και μετά τον Μπουκετσίδη. Γι' αυτό, αν και είχαμε συμφωνήσει να επιδιώξουμε να μην μας διώξουν από το νοσοκομείο, προτού κλείσουμε έναν μήνα ανάρρωσης, ο Μπουκετσίδης, μετά από δυο βδομάδες από την μέρα που είχαμε σταματήσει, ζήτησε κι έφυγε για τις φυλακές Κορυδαλλού. Από εκεί πήγε στο δικαστήριο, όπου απαλλάχτηκε από τις κατηγορίες και αποφυλακίστηκε. Εμάς, μετά από

καμιά δεκαπενταριά μέρες, μας στείλανε πάλι στις φυλακές Κορυδαλλού, όπου ξεκινήσαμε καινούργια απεργία πείνας. Από κει μας έφεραν πάλι στο νοσοκομείο κρατουμένων, κι επειδή δεν σταματάγαμε την απεργία πείνας, μας φέρανε τον ιατροδικαστή Παναγιώτη Γιαμαρέλλο, ο οποίος μας έβγαλε τρελούς και μας έστειλε στο ψυχιατρείο κρατουμένων. Εκεί, ευτυχώς, δεν μας έδεσαν στα κρεβάτια της καθήλωσης στο υπόγειο αλλά μας κλείσανε σε έναν θάλαμο, τον οποίο προηγούμενα άδειασαν από κρατούμενους. Στον θάλαμο αυτό μας είχαν κλεισμένους 24 ώρες το εικοσιτετράωρο μέχρι να σταματήσουμε την απεργία. Εμείς δεν σταματάγαμε, ζητώντας ένα χαρτί υπογραμμένο από κάποιον υπεύθυνο, το οποίο θα εγγυόντανε παραμονή μας στο νοσοκομείο κρατουμένων τρεις μήνες, τουλάχιστον, για να προλάβουμε να αναρρώσουμε από την απεργία. Στο ψυχιατρείο είχε έρθει και ο Γιάννης ο Πετρόπουλος, ο οποίος για να μας συμπαρασταθεί, έστειλε παράνομα το παρακάτω γράμμα στον δημοσιογράφο Γιώργο Οικονομέα που ήταν ήδη έξω, όπως και όλοι της «υπόθεσης Χανίων» που είχανε πιαστεί μαζί του, γιατί είχαν με βούλευμα, ή στο δικαστήριο, απαλλαγεί από τις κατηγορίες για τρομοκρατία που τους είχαν φορτώσει:

«Αγαπητέ Οικονομέα. 22/10/80

Είναι νωπή ακόμα στην μνήμη μου η δυναμική σας αποκάλυψη, την εποχή που ήσασταν και σεις κρατούμενος μέσα στα δολοφονικά υπόγεια της Ασφάλειας, κατακρίνοντας και νιώθοντας ντροπή ακόμα και για τους ίδιους τους δασκάλους σας, καθώς επίσης και η δημοσιευμένη φράση σας «όσο θα υπάρχουν φυλακισμένοι, εμείς δεν θα νοιώθουμε ποτέ ελεύθεροι», που την εκφράσατε την ίδια μέρα που βγαίνατε από την πόρτα της φυλακής. Δίνοντας σε όλους μας χαρά, αφού βλέπαμε στα δάκτυλά σας την πένα και το χέρι σας στη συνείδηση, που θα ξεσκέπαζε και θα κατάκρινε τη χωροφυλακίστικη και πόρνη Δικαιοσύνη, που οι ατιμίες και τα εγκλήματά της είναι απερίγραπτα και που χρειάζονται άπειρες κόλες χαρτί για να εκφράσω μόνο αυτά που γνωρίζω εγώ.

Λοιπόν, έρχομαι τώρα στο κύριο θέμα που θα σε απασχολήσω, γράφοντας αυτό το γράμμα που θα φέρει την υπογραφή τη δική μου και τον βασανισμό και τον πόνο όλων των συγκρατουμένων μου, αγωνιζομένων και μη. Ένα γράμμα που, βγαίνοντας από τα ψηλά τείχη και τα χοντρά σίδερα, θα 'ρθει στα δικά σου χέρια, για να σου πει όχι μια διαμαρτυρία αλλά μια Αληθινή ΜΑΡΤΥΡΙΑ.

Εδώ και ένα μακρύ χρονικό διάστημα και κάτω από αδιανόητες συνθήκες βαρβαρότητας, και ύστερα από πολλές δολοφονίες (Απ. Κάτσουρας, Δ. Μπότσης, Θ. Κανάκης, Φωτουλάκης, Β. Γκίκας, Ε. Γιάνναρης κλπ., κλπ.) και από αναρίθμητα βασανιστήρια μέσα στα υπόγεια του Επταπυργίου, τα γνωστά της Κέρκυρας και τα βουβά της Αλικαρνασσού, και με προπορευόμενο στις ειδικεύσεις των δολοφονιών το κολαστήριο που λέγεται Ψυχιατρείο, κάτω, λοιπόν, από αυτές και χιλιάδες άλλες καταπιεστικές συνθήκες, που όλες πνίγονται στις θηλιές των κλομπ και των αλυσίδων, και μη βρίσκοντας άλλο τρόπο για να σπάσουν αυτή τη σιωπή, με μια υπεράνθρωπη προσπάθεια για να βγάλουν τη φωνή τους έξω από τα βαριά τείχη, αψηφώντας την ίδια τους τη ζωή, ξεκίνησαν μακροχρόνιες απεργίες πείνας οι συγκρατούμενοι μου Φίλιππας Κυρίτσης, Γιάννης Σκάνδάλης, Σοφία Κυρίτση.

Την πρώτη εκδήλωση για ΕΛΕΥΘΕΡΙΑ των Γυναικείων Φυλακών την διάλυσαν οι πολιτισμένες κοινωνικές σχέσεις που διέπουν τον πολιτισμό μας, στρέφοντας εναντίον σε άοπλες και ΑΘΩΕΣ γυναίκες οπλισμένα ανθρωποβόρα κτήνη. Τι τιμή για τη Δικαιοσύνη, τις νίκησε!!

Ενώ στο Νοσοκομείο κράτησαν την απεργία γύρω στις 50 μέρες! Και ενόσω βρίσκονταν σε ανάρρωση εισόρμησαν πάλι αυτά τα κτήνη με τις πράσινες στολές (γεμάτες αίμα αθώων) και αφού τους ακινητοποίησαν ! τους μετέφεραν βιαίως στα πειθαρχεία του Κορυδαλλού. Απ' όπου ξεκίνησαν ξανά για μια καινούργια απεργία πείνας και αφού τους κράτησαν 15 μέρες στα πειθαρχεία, τους έφεραν και τους απομόνωσαν σ' ένα θάλαμο του Νοσοκομείου, κλειδώνοντάς τους, αδιαφορώντας για τη ζωή τους και ταυτόχρονα σπρώχνοντας εμάς τους ποινικούς εναντίον τους, εδώ είναι η βρωμιά σε όλο της το μεγαλείο.

Τελειώνοντας και αυτή την ΑΠΕΡΓΙΑ εισόρμησαν πάλι τα κτήνη και τους μετέφεραν πάλι βιαίως στα πειθαρχεία του Κορυδαλλού, που μόνο όσοι έχουν περάσει απ' αυτά γνωρίζουν τι είναι η λέξη πειθαρχείο. Και απ' όπου άρχισαν πάλι μια καινούργια απεργία πείνας, ενώ η ζωή τους και η υγεία τους βρίσκονταν στο τέλος της αντοχής τους. Ενώ από την άλλη μεριά η επιστήμη έμπαινε στην υπηρεσία του εγκλήματος, φανερά πλέον.

Για τις προηγούμενές τους απεργίες έχω γράψει σε ξεχωριστό μέρος που θα προσπαθήσω να δημοσιευτεί. Γι' αυτό, αυτό που θα σας γράψω ιδιαιτέρως είναι η τελευταία τους απεργία που αυτή την στιγμή διανύει τις 20 περίπου ημέρες. Μετά από την μεταφορά τους από τα πειθαρχεία, στην απομόνωση του Νοσοκομείου, και από εκεί στο κολαστήριο με την ονομασία Ψυχιατρείο (που τα εγκλήματά του τα υπογράφουν οι γιατροί σαν αυτοκτονίες) τους έκλεισαν σε έναν θάλαμο και έχουν τοποθετήσει έξω από την πόρτα νεαρούς μελλοντικούς δολοφόνους που δεν αφήνουν να πλησιάσει κανείς, ενώ από μέσα οι δύο συγκρατούμενοί μου έχοντας νικήσει τον θάνατο ζουν ίσως τις τελευταίες τους στιγμές με το χαμόγελο στα χείλη ...

Αγαπητέ Γιώργο: Μην αφήνεις αυτούς τους εγκληματίες για να κάνουν αυτό το ακατονόμαστο έγκλημα. Μην αφήνεις να σου κρατάνε τη ΦΩΝΗ.

Όλοι οι συγκρατούμενοί μου στηρίζουν τις ελπίδες τους σε σένα, γιατί μόνο εσύ μπορείς να ΒΓΑΛΕΙΣ ΤΗ ΦΩΝΗ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ.

Ο θάλαμος είναι στον πρώτο όροφο Νο 37.

Είναι ο θάλαμος του ΑΓΩΝΑ.

Όσα σου γράφω δεν είναι παρά πραγματικές αλήθειες που τις ζω 10 ολόκληρα χρόνια.

Γιάννης Πετρόπουλος

Γιώργο γράψε δυνατά, τώρα σ΄ ακούνε πολλοί».

Δεν θυμάμαι πόσες μέρες κράτησε αυτή η απεργία. Θυμάμαι, πάντως, ότι το χαρτί που ζητούσαμε, τελικά το πήραμε. Γυρίσαμε στο νοσοκομείο κρατουμένων και παραμείναμε το χρονικό διάστημα που θέλαμε. Μπορώ να πω ότι, επιτέλους, η μεταχείριση μας από τους φύλακες και το υπουργείο Δικαιοσύνης είχε αρχίσει να αλλάζει. Όπως και όταν ήμασταν με τον Μπουκετσίδη, έτσι και τώρα μας είχαν βάλει μόνους μας σε έναν θάλαμο κι εγώ, αν

θυμάμαι καλά, έκανα και μερικά επισκεπτήρια με την Σοφία που την φέρνανε από τις γυναικείες φυλακές. Αν και ο διευθυντής του νοσοκομείου Νικήτας Πολιάς προσπαθούσε να μας δυσκολέψει την ζωή, ο καινούργιος αρχιφύλακας μας ικανοποιούσε τα περισσότερα αιτήματα. Αυτός ήρθε το βράδυ της 17ης Νοέμβρη του 1980 να μας πει ότι έγινε χαμός έξω, κατά την πορεία για την επέτειο του Πολυτεχνείου. Και πράγματι, οι μπάτσοι είχαν σκοτώσει από το πολύ ξύλο δύο διαδηλωτές, τον φοιτητή Ιάκωβο Κουμή και την εργάτρια Σταματίνα Κανελλοπούλου και είχαν τραυματίσει με σφαίρα στο στήθος τον Στέφανο Παπαπολυμέρου. Εννοείται ότι κανένας μπάτσος δεν πλήρωσε γι' αυτά τα εγκλήματα.

Εμάς, τον Γενάρη ή Φλεβάρη του 1981, μας στείλανε στις φυλακές του Κορυδαλλού, πάλι στην τρίτη ακτίνα, όμως αυτή την φορά στο ίδιο κελί, το 66.

Στην τρίτη ακτίνα των φυλακών του Κορυδαλλού με τον Σκανδάλη και τον Μοίρα – Ο μεγάλος σεισμός της 26ης Φερουαρίου – Η κακοποίησή μας και η μεταγωγή στην Πάτρα – Δέκατη απεργία πείνας

Είναι διαπιστωμένο ότι η φυλακή είναι πιο ελαφριά, όταν έχεις κοντά σου συντρόφους και ιδιαίτερα όταν έχεις κάνει αγώνες για να τους έχεις κοντά σου. Και εμείς, στις αρχές του 1981, όχι μόνο μέναμε μόνοι μας στο ίδιο κελί αλλά στην ίδια ακτίνα είχε έρθει επιτέλους από την Κέρκυρα και ο Κυριάκος ο Μοίρας κι έτσι ήμασταν τρεις οι κρατούμενοι για πολιτικούς λόγους στην ακτίνα. Και είχαμε κοντά μας και τον ποινικό κρατούμενο Παναγιώτη Γαγγλία, ο οποίος στο παρελθόν ήταν συγκάτοικος του Μοίρα, δηλ. έμεναν στο ίδιο κελί. Ο Γαγγλίας ήταν φοβερή προσωπικότητα, όπως άφησα και πιο πάνω να εννοηθεί και γι' αυτό η παρέα του μας ήταν πάντα επιθυμητή. Επίσης, στην ίδια ακτίνα είχαν φέρει και τον Γιώργο τον Γιωργαντωνάκη, τον παλαιοημερολογίτη παπά που είχα γνωρίσει στις φυλακές της Αίγινας. Ο Γιωργαντωνάκης και στον Κορυδαλλό συνέχιζε το έργο του της ανιδιοτελούς κοινωνικής προσφοράς προς τους κρατούμενους που είχαν ανάγκη από νομικές πληροφορίες ή από αιτήσεις και αναφορές προς τις αρχές. Για να τον βοηθήσω στο έργο του, του χάρισα έναν Κώδικα Ποινικής Δικονομίας με σχόλια. Κι αυτός, σε ανάμνηση της φιλίας μας, μου χάρισε ένα βιβλιοδετημένο στο βιβλιοδετείο των φυλακών Κορυδαλλού βιβλίο αποτελούμενο από κόλλες αναφοράς και μία Καινή Διαθήκη της Βιβλικής Εταιρείας με κείμενο και μετάφραση.

Αν και τώρα πλέον ήμασταν σε πλεονεκτική θέση σε σχέση με το παρελθόν, θεωρήσαμε ότι δεν έπρεπε να σταματήσουμε να αγωνιζόμαστε. Πολλά πράγματα δεν μας άρεσαν στις φυλακές Κορυδαλλού, με την έννοια ότι παραβίαζαν στοιχειώδη δικαιώματα των κρατουμένων. Γι' αυτό συντάξαμε μια αναφορά προς το υπουργείο Δικαιοσύνης, την οποία υποβάλαμε. Δεν πήραμε ποτέ απάντηση γι' αυτή την αναφορά. Αντίθετα στα τέλη Φλεβάρη ταρακουνήθηκε η Αθήνα και, εννοείται, η φυλακή, από έναν μεγάλο σεισμό 6,6 της κλίμακας Ρίχτερ και, εξαιτίας της στάσης μας κατά τους μετασεισμούς, ταρακουνήθηκε και η δική μας ευνοϊκή θέση που είχαμε εξασφαλίσει με τους αγώνες μας μέσα στις φυλακές.

Τα πράγματα εξελίχθηκαν έτσι: Γύρω στις 10 το βράδυ της 26ης Φεβρουαρίου κι ενώ μας είχαν κλείσει στο κελί μας και είχαμε ξαπλώσει, ακούσαμε μια δυνατή βοή και άρχισε να ταρακουνιέται πολύ δυνατά το κτίριο. Πεταχτήκαμε από τα κρεβάτια μας και αρχίσαμε να κλωτσάμε με δύναμη την πόρτα του κελιού, για να μας αφήσουν να βγούμε έξω ώστε να αποφύγουμε να καταπλακωθούμε κλειδωμένοι στα κελιά μας. Και οι άλλοι κρατούμενοι της ακτίνας κλωτσάγανε τις πόρτες και φωνάζανε, με αποτέλεσμα να γίνεται πανδαιμόνιο. Μετά από κάποια λεπτά, και ενώ συνεχιζόντουσαν οι μετασεισμοί, μας ανοίξανε τα κελιά και την πόρτα της αυλής και τρέξαμε πανικόβλητοι στην αυλή. Θυμάμαι ότι είχα τρέξει τόσο γρήγορα για να βγω από την ακτίνα που βλέποντας κάποιον πεσμένο κάτω στο διάδρομο του ορόφου από την τόση αναμπουμπούλα, τον πέρασα πηδώντας από πάνω του. Εκείνη την βραδιά την περάσαμε, όσοι θέλαμε, στην αυλή της ακτίνας. Μου έχει αφήσει ανεξίτηλες μνήμες εκείνη η βραδιά, γιατί ήταν η πρώτη φορά, μετά από δύο χρόνια και έντεκα μήνες που ξανάβλεπα τον ουρανό την νύκτα. Όλο το προηγούμενο διάστημα την νύκτα την πέρναγα κλειδωμένος σε θάλαμο, κελί ή ακτίνα. Μόνο αν στερηθεί κάποιος την θέα του ουρανού την νύκτα, μπορεί να καταλάβει πόσο ωραίος είναι. Και εγώ την είχα στερηθεί για χρόνια. Παρ’ όλα αυτά, κατά τις πέντε το πρωί, αποφάσισα να γυρίσω να κοιμηθώ στο κελί μου, ελπίζοντας ότι δεν θα ξαναγίνει τόσο μεγάλος σεισμός και ότι, αν ξαναγινότανε, θα προλάβαινα να τρέξω στην αυλή, μια που οι πόρτες των κελιών και της ακτίνας έμεναν ξεκλείδωτες.

Οι μετασεισμοί συνεχιζόντουσαν για πολλές μέρες και γι’ αυτό δεν μας κλειδώνανε. Τον πρώτο καιρό δεν κλειδώνανε και την πόρτα που οδηγούσε στην αυλή, όμως από ένα σημείο κι έπειτα δεν κλειδώνανε μόνο τις πόρτες των κελιών. Ώσπου, μια μέρα, χωρίς να έχουν σταματήσει τελείως οι μετασεισμοί, αποφάσισαν να μας κλειδώσουν. Εγώ, ο Σκανδάλης και ο Μοίρας αποφασίσαμε να αρνηθούμε να κλειδωθούμε, εφόσον οι μετασεισμοί συνεχιζόντουσαν. Κατευθυνθήκαμε και οι τρεις στο κελί εμένα και του Σκανδάλη και όταν ήρθαν οι φύλακες να μας κλειδώσουν, τους είπαμε ότι δεν μπαίνουμε μέσα. Φύγανε χωρίς να συνεχίσουν να κλειδώνουν τα υπόλοιπα κελιά της ακτίνας και μετά από λίγο ξαναγύρισαν και ξεκλείδωσαν και τα κελιά, τα οποία είχαν ήδη κλειδώσει. Στο δικό μας κελί ήρθε ένας υπαρχιφύλακας και καναδυό φύλακες και μας είπανε να αλλάξουμε ακτίνα, γιατί κάποιοι κρατούμενοι της ακτίνας είχαν σκοπό να μας κάνουν κακό. Τους είπαμε ότι δεν πηγαίνουμε πουθενά και δεν φοβόμαστε κανέναν. Φύγανε κι εμείς βγήκαμε στην γέφυρα που ενώνει τους διαδρόμους των κελιών του πρώτου ορόφου. Τότε εμφανίστηκε κάποιος στο ισόγειο, κάτω από την γέφυρα, που είχε μαζέψει τα πράγματά του και έφευγε από την ακτίνα και άρχισε να μας βρίζει και να μας απειλεί. Εγώ, πάνω από την γέφυρα, του πέταξα ένα τσιγάρο που κάπνιζα και του είπα να πάει να γαμηθεί. Έφυγε από την ακτίνα κι έτσι πέρασε και αυτή η απειλή εναντίον μας. Όμως προαισθανόμασταν ότι κάτι δεν πήγαινε καθόλου καλά και ότι από εδώ και μπρος κινδυνεύαμε. Όχι από τους κρατούμενους, γιατί είχαμε, σαν πολιτικοί, πολύ καλό όνομα για να τολμήσει κανείς να μας επιτεθεί, αλλά από τους φύλακες. Εκείνη λοιπόν την βραδιά ο Μοίρας την πέρασε στο κελί μας συζητώντας μαζί μας. Εγώ, κατά τα ξημερώματα, «την έπεσα για ύπνο», μολονότι υποπτευόμουν ότι την άλλη μέρα μπορεί να τρώγαμε άγριο ξύλο. Σίγουρα, μπορώ να πω, ότι δεν υπέφερα από αϋπνίες εκείνη την εποχή!

Και πράγματι την άλλη μέρα οι φόβοι μου επιβεβαιώθηκαν. Βέβαια θα είχαμε αποφύγει το ξύλο, αν δεν επιμέναμε να μην κλειδωθούν πάλι τα κελιά για μεσημέρι λόγω των μετασεισμών. Όμως το θεωρούσαμε δικαίωμα των κρατουμένων να μην κινδυνεύουν από έναν νέο ισχυρό σεισμό, από την στιγμή που οι μετασεισμοί συνεχιζόντουσαν, έστω και σε αρκετά πιο αραιά διαστήματα. Για αυτό αποφασίσαμε να μην αφήσουμε να μας κλειδώσουν και, στην περίπτωση που θα ερχόντουσαν να μας πάρουν για τις απομονώσεις, να ξαπλώναμε στα κρεβάτια μας και να μην κάναμε βήμα. Όταν, λοιπόν, έφτασε 12 η ώρα το μεσημέρι και κλείνανε τα κελιά, ο Κυριάκος ήταν έξω από το δικό μας κελί και αρνηθήκαμε να μπούμε μέσα να μας κλειδώσουν. Από τους άλλους κρατούμενους, μόνο ένας ψηλός και αδύνατος δεν δέχτηκε να κλειδωθεί. Οι φύλακες μετά το κλείδωμα των κελιών φύγανε κι εμείς περιμέναμε τις συνέπειες. Ο άγνωστος σε μας κρατούμενος είχε κι αυτός φοβερή νευρικότητα κι έτρεχε πάνω-κάτω στον διάδρομο του πρώτου ορόφου στην απέναντι πλευρά από την πλευρά που ήταν το δικό μας κελί. Μετά από λίγο εμφανίστηκαν και μας είπαν να τα μαζεύουμε γιατί μεταγόμασταν. Ο Κυριάκος κάτι πήγε να πει και τον σπρώξανε με αποτέλεσμα να χυθεί ο τούρκικος καφές που κρατούσε στο χέρι του. Εμείς ξαπλώσαμε στα κρεβάτια μας. Τον Κυριάκο τον άρπαξαν βίαια και τον πήρανε, χτυπώντας τον, μαζί τους μέχρι τα πειθαρχεία, ενώ εμάς μας πήρανε σηκωτούς, δηλ. ένας φύλακας μας κρατούσε από τις μασχάλες και δύο από τα πόδια, μέχρι το αρχιφυλακείο. Στην διαδρομή μας ρίχνανε και καμιά ψιλή γιατί δεν σηκωνόμασταν. Όταν φτάσαμε στο αρχιφυλακείο μας αφήσανε κάτω και μας είπαν να σηκωθούμε να μαζέψουμε τα πράγματά μας για να φύγουμε. Επειδή δεν σηκωνόμασταν, άρχισαν να μας απειλούν, να μας ρίχνουν μπουνιές και να μας κλωτσάνε. Εγώ, βλέποντας να έχουν μαζευτεί πολλοί πάνω από τον Σκανδάλη και να τον χτυπάνε, άρχισα να τους βρίζω «δολοφόνους» κλπ. προκειμένου να τον αφήσουν και να πιάσουν εμένα. Όταν μαζευτήκανε από πάνω μου, το ίδιο έκανε και ο Σκανδάλης για να με σώσει. Δεν μπορώ να πω ότι πονούσα από τα χτυπήματα μέσα σε τόση αναμπουμπούλα. Όμως, σε κάποια φάση, πραγματικά φοβήθηκα, όταν ξαπλωμένος ανάσκελα στο πάτωμα, βρήκε ένας φύλακας την ευκαιρία να αρχίσει να μου πατάει την μύτη, για να με κάνει να σηκωθώ. Δεν σηκώθηκα, αλλά ειλικρινά φοβήθηκα μήπως από «υπερβάλλοντα ζήλο» μου έσπαγε την μύτη. Τελικά, εμφανίστηκε ο διευθυντής Κρινής και ο αρχιφύλακας Ευθυμίου και τους είπαν να σταματήσουν να μας χτυπάνε. Δεν πιστεύω ότι τόση ώρα δεν ήξερε τίποτα ο διευθυντής και ο αρχιφύλακας. Άλλωστε τους ήμασταν γνωστοί από το ψυχιατρείο κρατουμένων, όπου ήταν διευθυντής και αρχιφύλακας αντίστοιχα, προτού έρθουν στις κυρίως φυλακές. Γι' αυτό και στην μήνυση που υπέβαλα, όταν τελείωσε μετά από καμιά βδομάδα αυτό το «πανηγύρι», τους περιέλαβα και αυτούς σαν υπεύθυνους για την κακοποίησή μου.

Αφού σταμάτησαν να μας χτυπάνε, μας ξαναπήρανε σηκωτούς, όπως και προηγούμενα, για να μας πάνε μέχρι την έξοδο της φυλακής, για να μας βάλουν σε κλούβα. Στον διάδρομο που ενώνει το αρχιφυλακείο με την έξοδο της φυλακής, μας είδε ο πρώην διευθυντής του Κορυδαλλού Παπαδογούλας και τους είπε να μας αφήσουν κάτω. Ήρθε μετά από πάνω μου και μου ζητούσε να σοβαρευτώ και να σηκωθώ, γιατί ήταν ντροπή ένας άνθρωπος σαν κι εμένα να αφήνει τον εαυτό του σε αυτά τα χάλια. Του απάντησα, αν θυμάμαι καλά, ότι για τα

χάλια δεν ευθυνόμουνα εγώ αλλά οι φύλακες. Βλέποντας ότι δεν βγάζει άκρη μαζί μου έφυγε και οι φύλακες μας ξαναπήραν σηκωτούς μέχρι την έξοδο κι αφού τους άνοιξαν την εξωτερική πόρτα της φυλακής, μας πέταξαν μέσα σε μια κλούβα. Εκεί τελείωσε η κακοποίηση που υπεστήκαμε στον Κορυδαλλό. Καθώς η κλούβα έφευγε δεν μιλούσαμε. Το πρώτο πράγμα που είπα, όταν άρχισα να μιλάω στον Γιάννη, ήταν ότι είχε τα χάλια του από το ξύλο. Μου απάντησε ότι την ίδια άθλια όψη είχα από το ξύλο κι εγώ. Βεβαιώσαμε ο ένας τον άλλο ότι, παρ' όλα αυτά, αισθανόμασταν καλά και γι αυτό ήμασταν αποφασισμένοι να συνεχίσουμε τον αγώνα. Αυτό ήταν το πρώτο γερό ξύλο που έφαγα στην ζωή μου από όργανα της εξουσίας.

Δεν ξέραμε που μας πηγαίνανε. Υποθέταμε ότι θα μας πηγαίνανε στην Κέρκυρα, επειδή ήταν πειθαρχική φυλακή και άνετα θα μπορούσανε να είχαν χαρακτηρίσει στάση την άρνηση μας να κλειστούμε στο κελί μας. Όταν μάλιστα η κλούβα μπήκε στην εθνική οδό Αθήνας-Πάτρας, το είχαμε σίγουρο. Όμως, όσο και να μας ανησυχούσε η ιδέα του τι επρόκειτο να τραβήξουμε στην Κέρκυρα, αισθανόμασταν αρκετά δυνατοί γιατί πιστεύαμε ο ένας στον άλλο. Είχαμε μόλις περάσει «με το κεφάλι ψηλά» την δοκιμασία τής, κατά κάποιο τρόπο, θυσίας του ενός για τον άλλο, την ώρα που μας δέρνανε στο αρχιφυλακείο του Κορυδαλλού, και για αυτό αισθανόμαστε ότι θα μπορούσαμε, χωρίς να μας τρομάζει το κόστος, να ξανασυνεργαστούμε επιτυχώς σε μια μαχητική αντιμετώπιση των διωκτών μας. Αποφασίσαμε, λοιπόν, σε πρώτη φάση, να ξεκινήσουμε απεργία πείνας με στόχο την επιστροφή μας στον Κορυδαλλό και, μόλις μας κατεβάζανε στην φυλακή, να αρνιόμαστε να μετακινηθούμε, για να αναγκαστούν να μας ξαναπάνε σηκωτούς. Για να μην φάμε όμως άδικα ξύλο από τους μπάτσους της μεταγωγής, γιατί δεν θα μπορούσαμε να τους βρούμε εύκολα κατόπιν για να τους μηνύσουμε, αποφασίσαμε να περπατάμε από την κλούβα μέχρι την είσοδο της φυλακής, όπου οι μπάτσοι θα μας παρέδιδαν στους φύλακες.

Τελικά δεν μας πήγαν στην Κέρκυρα αλλά στις φυλακές του Αγίου Στεφάνου που είναι έξω από την Πάτρα. Όπως είχαμε συμφωνήσει, με το που μας παρέδωσαν οι μπάτσοι στους φύλακες, ανακοινώσαμε την απεργία πείνας, κάτσαμε κάτω ακουμπώντας σε έναν τοίχο και αρνιόμασταν και να μιλήσουμε και να περπατήσουμε. Οι φύλακες για να μας κάνουνε να πιστέψουμε ότι «μας είχανε γραμμένους», μας άφησαν παρατημένους στην είσοδο της φυλακής για πολλή ώρα. Εμείς, βέβαια, δεν μασήσαμε, γιατί, μετά από τόσα που είχαμε δει τα τελευταία χρόνια, ξέραμε την σημασία που είχαμε για το υπουργείο Δικαιοσύνης, και κατά συνέπεια και για την Σωφρονιστική Υπηρεσία. Γι' αυτό, στο τέλος, αναγκάστηκαν να μας πάρουν από κει και να μας πάνε στα πειθαρχεία. Το ευχάριστο ήταν ότι μας βάλανε στο ίδιο κελί και αυτό μας έδινε δύναμη.

Μετά από κάποιες μέρες μας έστειλαν έναν γιατρό για να δει πως ήμασταν, όμως, όπως συνηθίζαμε, δεν τον αφήσαμε να μας εξετάσει, προκειμένου να μην ξέρουν την ακριβή κατάσταση της υγείας μας κι έτσι να ανησυχούνε. Κάποια μέρα οι φύλακες άφησαν και ήρθαν στο κελί μας δύο κρατούμενοι, οι οποίοι μας είπαν ότι είχαν ακούσει πολλά για τους αγώνες μας, ότι μας θεωρούσαν «λεβέντες» και ότι με εμάς μπροστάρηδες ήταν σε θέση να ξεσηκώσουν όλη την φυλακή σε εξέγερση. Μας είπαν, επίσης, ότι υπήρχαν φίλοι μας στην φυλακή σαν τον Αξυπόλυτο, που θα μας στηρίζανε. Τους απαντήσαμε ότι δεν είχαμε σκοπό

να μείνουμε σε αυτήν την φυλακή και γι αυτό κάναμε απεργία να γυρίσουμε στον Κορυδαλλό. Δεν ήμασταν, δηλαδή, διατεθειμένοι να ξεσηκώσουμε τον κόσμο, που θα μπορούσε, μάλιστα, να πληρώσει ακριβά μια εξέγερση με είσοδο των Μ.Α.Τ. στην φυλακή. Και η καταστολή μιας εξέγερσης θα γινόταν εύκολα στην φυλακή αυτή, γιατί αυτή η φυλακή ήταν στο μέσον του πουθενά και δεν υπήρχαν σπίτια γύρω από την φυλακή, για να ακούσει ο κόσμος τα αιτήματά μας και να δει τι θα μας έκαναν κατά την διάρκεια της καταστολής. Όταν έφυγαν οι δύο αυτοί κρατούμενοι, συμφωνήσαμε με τον Σκανδάλη ότι μάλλον θα ήταν τίποτα χαφιέδες που ήθελαν να μας βάλουν σε περιπέτειες, διαφορετικά δεν εξηγούνταν το γεγονός ότι οι φύλακες τους είχανε ανοίξει τα πειθαρχεία για να μας επισκεφτούν. Τι σόι απομόνωση ήταν αυτή; Μετά από αυτό την επόμενη μέρα ο γιατρός ξαναήρθε, ξαναρνηθήκαμε να μας εξετάσει και έφυγε λέγοντάς μας ότι την επόμενη μέρα θα μας στέλνανε στον Κορυδαλλό.

Μας μετάγουν στις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας, πάλι κακοποίηση

Όταν, λοιπόν, την επόμενη μέρα ήρθαν να μας πάρουν, πιστέψαμε ότι θα μας πήγαιναν στον Κορυδαλλό. Ήδη βρισκόμασταν στην έκτη ή έβδομη μέρα της απεργίας πείνας μας και γι αυτό θεωρήσαμε ότι ενδιαφερόντουσαν να την σταματήσουμε. Και όμως… Κατά την διάρκεια της διαδρομής με την κλούβα διαπιστώσαμε ότι δεν πηγαίναμε για Αθήνα αλλά για Κέρκυρα, κρίνοντας από το ότι η κλούβα κατέληξε στο Ρίο και περίμενε το φέρυ-μπόουτ για απέναντι (τότε δεν υπήρχε η γέφυρα), από το ότι επίσης ήταν Τετάρτη, η ημέρα που γινόντουσαν οι μεταγωγές για την Κέρκυρα, και από το ότι με αυτήν την κλούβα είχαν ταξιδέψει κρατούμενοι που ξέραμε ότι τους είχανε πάει στην Κέρκυρα. Αυτοί ήταν ο Μοντεσάββας (Σάββας Μπαμιατζόγλου) και ο Γιάννης ο Πετρόπουλος. Το καταλάβαμε γιατί είχαν γράψει με μαρκαδόρο στην πλάτη των καθισμάτων, ο μεν Μοντεσάββας «Ζήτω η επανάσταση» και άλλα τέτοια με υπογραφή δική του, ο δε Πετρόπουλος ένα εξαιρετικό απόσπασμα από το θεατρικό έργο του Μπέρτολ Μπρεχτ «Ο καλός άνθρωπος του Σετσουάν»:
«Όταν μεσ' σε μια πόλη γίνονται αδικίες,
Πρέπει να γίνεται επανάσταση.
Κι όπου δεν γίνεται επανάσταση, καλύτερα είναι,
Φωτιά να πέφτει και να καίει την πόλη,
Προτού να πέσει ή νύχτα!»

Κάτι που μας είχε κάνει εντύπωση στην διαδρομή ήταν ότι σε όλη τη διαδρομή μπροστά από την κλούβα μας προπορευόταν ένα περιπολικό και από πίσω της ερχόταν ένα άλλο, λες και στην κλούβα αυτή μετέφεραν τους πιο επικίνδυνους κακοποιούς της Ελλάδας! Κι όμως, το να μας θεωρούν τέτοιους, ούτως ή άλλως μας κολάκευε, γιατί επιβεβαίωνε την μεγάλη σημασία που πιστεύαμε ότι είχαμε για το ελληνικό κράτος. Κάτι άλλο όμως που αποδεικνύει πόσο ανοργάνωτο ήταν τότε το κράτος, είναι το ότι δεν μείναμε μόνοι μας στην κλούβα σε όλη την διαδρομή. Από τα Γιάννενα μας έφεραν στην κλούβα μια μαυροφορεμένη γριά, την οποία, όπως μάθαμε, την προόριζαν για το ψυχιατρείο της Κέρκυρας. Όταν φύγαμε από τα

Γιάννενα ήδη είχε νυχτώσει και, επειδή ήταν ακόμα Μάρτης και βρισκόμασταν στην Δυτική Ελλάδα, είχε πιάσει και βροχή. Μαζί με την ανησυχία μας για το τι μας περίμενε στις πασίγνωστες για τα βασανιστήρια πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας, όταν θα πέφταμε στην είσοδο και θα αρνιόμασταν να περπατήσουμε, είχαμε και τον κωλόκαιρο να μας χαλάει την διάθεση. Και, σαν να μην έφταναν όλα αυτά, είχαμε και την γριά που σε όλη την διαδρομή τραγουδούσε μοιρολόγια, σαν το «τούτη γη, όπου πατούμε, όλοι μέσα της θα μπούμε» και επαναλάμβανε συνέχεια ότι «θα μας φάει η μαύρη γης». Με αυτήν την «δυσοίωνη» παρέα φτάσαμε στην Ηγουμενίτσα κατά τις 11 η ώρα το βράδυ και πήραμε το φέρυ-μπόουτ για Κέρκυρα. Και όλο αυτό το διάστημα δεν μας είχανε βγάλει καθόλου από την κλούβα και γι αυτό τώρα που τα γράφω αυτά, μετά από τόσα χρόνια, μου κάνει εντύπωση πως δεν κατουριόμασταν. Μάλλον δεν θα είχαμε πιει και νερό.

Έτσι στις 18 του Μάρτη του 1981 ξαναβρέθηκα στην Κέρκυρα, όπου είχα να πατήσω από το 1974, που είχα βρεθεί εκεί κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή, για την οποία μίλησα παραπάνω. Τότε είχα πάει με λεωφορείο σαν μαθητής, τώρα πήγαινα με κλούβα σαν κακοποιός. Η τύχη τα είχε φέρει έτσι, ώστε να γνωρίσω και την διαβόητη φυλακή της Κέρκυρας που ήταν τότε ο φόβος και ο τρόμος των κρατουμένων. Και την γνώρισα. Αφήσαμε την μαυροφορεμένη μοιρολογίστρα στο ψυχιατρείο της Κέρκυρας και φτάσαμε στην φωταγωγημένη είσοδο της φυλακής. Κατεβήκαμε μέσα στην βροχή, μπήκαμε μέσα στον διάδρομο που οδηγεί από την εξωτερική πύλη στο αρχιφυλακείο και, όπως είχαμε συνεννοηθεί μεταξύ μας, σωριαστήκαμε στο τσιμέντο και δεν κάναμε βήμα. Όπως περιμέναμε, οι φύλακες μας ρίχτηκαν και άρχισαν με χτυπήματα και με τσιμπήματα να προσπαθούν να μας κάνουν να σηκωθούμε. Εμείς όμως ήμασταν αποφασισμένοι κι έτσι αναγκάστηκαν να μας κουβαλήσουν αυτοί στο αρχιφυλακείο, έστω σέρνοντας μας πάνω στο βρεγμένο τσιμέντο του διαδρόμου. Στο αρχιφυλακείο καταλήξαμε πάλι ξαπλωμένοι στο πάτωμα σαν άδεια σακιά. Δεν απαντούσαμε σε καμιά από τις ερωτήσεις τους και αυτό μας το θράσος, όπως και το γεγονός ότι αναγκάστηκαν να μας κουβαλήσουν, τους είχε κάνει φοβερή εντύπωση, γιατί τότε η Κέρκυρα ήταν το ελληνικό Νταχάου. Κάποιος φύλακας που με έβλεπε πρώτη φορά, ενώ τον Σκανδάλη τον ήξερε από τις προηγούμενες μεταγωγές, είχε την περιέργεια να ρωτήσει έναν φύλακα, τον Δεληγιάννη, που τον ήξερα από τις φυλακές της Αίγινας και τώρα τον έβλεπα στην Κέρκυρα, το ποιος είμαι εγώ που τους δημιουργούσα τόσα προβλήματα. Ο πρώην φύλακας της Αίγινας του απάντησε ότι είμαι ο Κυρίτσης, «μεγάλη προσωπικότητα», προκειμένου να μην εκπλήσσεται για την στάση μου. Εγώ, παρασυρμένος από τον υποτιθέμενο θαυμασμό του, όταν αυτός ο φύλακας πήρε στα χέρια του τα τσιγάρα μου και ρώτησε τίνος είναι, του μίλησα λέγοντάς του ότι είναι δικά μου, ελπίζοντας ότι θα μου τα έδινε. Την πάτησα, όπως την πατάνε όλοι όσοι περιμένουν οποιοδήποτε οίκτο από την εξουσία. Δεν μου τα έδωσε τα τσιγάρα και με εντολή του διευθυντή Κόλλα, ο οποίος μας προειδοποίησε ότι το πρωί θα μας έκαναν αναγκαστική σίτιση, μας κουβάλησαν στην πειθαρχική ακτίνα Κ, όπου μας πέταξαν σε δυο κελιά, τα οποία δεν είχαν τίποτε άλλο από ένα βρώμικο στρώμα τόσο λεπτό, λες και ήταν τέσσερες-πέντε κουβέρτες μαζί, και από μία βρώμικη γκρίζα στρατιωτική κουβέρτα. Έτσι μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω και τα κελιά

της διαβόητης πειθαρχικής φυλακής της Κέρκυρας. Δεν μου φάνηκαν ξένα. Έμοιαζαν με τα κελιά του πειθαρχείου της Αίγινας. Η μόνη διαφορά ήταν ότι τα παράθυρά τους ήταν κάτι τρύπες γύρω στα 50 επί 50 εκατοστά μέσα σε έναν πολύ χοντρό τοίχο, πάχους σχεδόν 50 εκατοστών, όπως και τα παράθυρα των θαλάμων της φυλακής της Αίγινας. Αυτή η ομοιότητα με έκανε να μην αισθάνομαι άβολα εκεί μέσα. Αν και περίμενα να έδινα μάχη την επόμενη μέρα για να μην μου κάνουν αναγκαστική σίτιση, κοιμήθηκα γρήγορα και μάλιστα είδα ένα από τα πιο όμορφα όνειρα στη ζωή μου. Ένα όνειρο που τυχαία υπήρξε προφητικό. Συγκεκριμένα, επηρεασμένος από το περιβάλλον που μου θύμιζε μεσαιωνικό κάστρο, εκείνη την νύχτα ονειρεύτηκα ότι ήμουνα σε ένα καταπράσινο λιβάδι που γύρω του είχε ένα σωρό χαλάσματα από κάποιο μεσαιωνικό κάστρο. Το λιβάδι ήταν λουσμένο από τον ήλιο, είχε φοβερή ησυχία κι εγώ ήμουνα μόνος μου. Το όνειρο αυτό το είδα να γίνεται πραγματικότητα στην Λευκάδα, ένα χρόνο αργότερα.

Το πρωί ξύπνησα απότομα από ποδοβολητά και φωνές. Η πόρτα ξεκλειδώθηκε και άνοιξε απότομα και μέσα μπήκαν ένας υπαρχιφύλακας και καμιά δεκαριά φύλακες. Ο υπαρχιφύλακας μου ζήτησε να πάω στο κουρέα της φυλακής να μου κόψει τα γένια και τα μαλλιά, γιατί απαγορευόταν να έχει κανείς μακριά γένια και μαλλιά. Εγώ τους είπα ότι δεν κουρεύομαι και αυτοί μου είπαν ότι θα με κούρευαν με το ζόρι. Όπως και κάνανε. Πέσανε πάνω μου πολλοί φύλακες, μου έδεσαν τα χέρια και βαστώντας με έδωσαν την δυνατότητα σε έναν από αυτούς να μου κόψει με ένα ψαλίδι, όπως-όπως, τα γένια και τα μαλλιά. Φεύγοντας, μου είπαν ότι θα ξαναγυρίσουν να μου κάνουν αναγκαστική σίτιση. Την πάτησαν όμως. Όταν ξαναήρθαν, ήρθαν να μου πουν να σηκωθώ για μεταγωγή στην Αθήνα. Εγώ, παρότι αυτός ήταν ο στόχος μου, δεν τους έκανα την χάρη να σηκωθώ κι έτσι αναγκάστηκαν πάλι να με πάρουν σηκωτό, ή μάλλον να με σύρουν, μέχρι την κλούβα που μας περίμενε έξω από την είσοδο της φυλακής. Στην διαδρομή, βέβαια, δεν ξέχασαν να μου ρίξουν τις σχετικές φάπες και τις σχετικές τσιμπιές, για να με κάνουν να σταθώ στα πόδια μου. Δεν τους έκανα την χάρη. Όταν, τελικά, εγώ και ο Γιάννης ο Σκανδάλης βρεθήκαμε πάλι μαζί στην κλούβα, όπου ήταν κι άλλοι δυο κρατούμενοι που στελνόντουσαν στην Αθήνα, δεν ήξερα τι άθλο είχα καταφέρει με την βοήθεια του κινήματος συμπαράστασης. Δεν ήξερα ότι την προηγούμενη μέρα είχε γίνει για πρώτη φορά μεγάλη διαδήλωση, τουλάχιστον δύο χιλιάδων ατόμων, έξω από τις φυλακές Κορυδαλλού, η οποία θορύβησε τον υπουργό Δικαιοσύνης Σταμάτη και τον έκανε να διατάξει την επιστροφή μας στην Αθήνα, στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού, όπως στοχεύαμε με την απεργία μας. Δεν ήξερα ότι η τρομερή και φοβερή πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας δεν είχε καταφέρει να με κρατήσει πάνω από μια βραδιά, καθ' όλη την διάρκεια της ποινής που έκτισα. Γι αυτό τον άθλο δικαιούμαι να είμαι περήφανος σε όλη μου την ζωή.

Επιστροφή στο Νοσοκομείο Κρατουμένων του Κορυδαλλού – Η Πρωτοβουλία Συμπαράστασης στους Αγώνες των Κρατουμένων

Η κλούβα ξεκίνησε πρωί από την Κέρκυρα και όπως συνήθως πηγαίνοντας πολύ αργά σε σχέση με τα υπεραστικά λεωφορεία και τα αυτοκίνητα, έφτασε στην Αθήνα το βράδυ. Στην διάρκεια της διαδρομής γνωριστήκαμε με τους άλλους δυο κρατούμενους, έναν Ντάρδη κι έναν Ιρακινό που φαινόταν πάρα πολύ καλό παιδί. Από αυτούς μάθαμε ότι στην Κέρκυρα ήταν ο Μοντεσάββας και είχε απειλήσει την υπηρεσία ότι θα τους έκανε μεγάλη ζημιά, αν μας κάνανε κακό. Όσον αφορά τον Ιρακινό, είχε φύγει από το Ιράκ, γιατί είχε λιποτακτήσει από τον στρατό του Σαντάμ Χουσεΐν. Ήδη είχε ξεκινήσει ο οκταετής πόλεμος μεταξύ Ιράκ και Ιράν, ο οποίος κόστισε γύρω στις πεντακόσιες χιλιάδες νεκρούς, στρατιώτες και αμάχους. Ο Ιρακινός φίλος μας, αντίθετα προς τους Έλληνες αριστερούς που τον υποστήριζαν, θεωρούσε τον Σαντάμ Χουσεΐν δικτάτορα. Μάλιστα ο αδελφός του Ιρακινού φίλου μας διωκόταν από την αστυνομία του Ιράκ για πολιτικούς λόγους. Αν είχε μείνει στο Ιράκ ο φίλος μας, δεν θα είχε καλό τέλος. Αυτόν τον φίλο μας δεν τον ξαναείδα μετά από εκείνο το ταξίδι. Δεν θα ξεχάσω ποτέ ότι, όταν φτάσαμε την νύχτα στο νοσοκομείο των φυλακών Κορυδαλλού και, όπως είχαμε συμφωνήσει με τον Σκανδάλη, δεν περπατούσαμε, όταν μας είπαν να κατεβούμε από την κλούβα (δεν περιμέναμε ξύλο μπροστά από το νοσοκομείο), ο Ιρακινός με πήρε στην αγκαλιά του και με πήγε μέχρι τον διάδρομο του νοσοκομείου, όπου με έβαλαν σε ένα αναπηρικό καροτσάκι, για να με πάνε στο θάλαμο. Όπως κάνανε και με τον Σκανδάλη. Αργότερα, ο Ιρακινός αυτός συμμετείχε στην απεργία πείνας που είχαν κάνει, το 1982, στις φυλακές της Πάτρας (του Αγίου Στεφάνου) ο Πισιμίσης, ο Τσουβαλάκης, ο Λουλούδης, ο Εγγονίδης και δεν θυμάμαι ποιος άλλος. Τέλος πάντων, έτσι ξαναβρεθήκαμε μαζί με τον Σκανδάλη στο νοσοκομείο κρατουμένων, από όπου λείπαμε τόσους μήνες, εκείνην την βροχερή νύχτα της 19ης Μαρτίου 1981. Δεν επρόκειτο να ξαναφύγουμε από εκεί, λόγω διαδοχικών απεργιών πείνας, μέχρι την αποφυλάκισή μας.

Δεν θυμάμαι πότε σταματήσαμε την απεργία μας. Θυμάμαι πάντως ότι απεργία πείνας είχε κάνει και ο Κυριάκος ο Μοίρας στα πειθαρχεία του Κορυδαλλού, όσο εμείς κάναμε την «περιοδεία» μας στις φυλακές της επαρχίας, και γι αυτό τον φέρανε κι αυτόν στο νοσοκομείο. Προκειμένου να μην δίνουμε το κακό παράδειγμα στους άλλους κρατούμενους, για εμάς τους τρεις αφιέρωσαν έναν ολόκληρο θάλαμο του νοσοκομείου, αυτόν που βρίσκεται απέναντι από το ψυχιατρείο κρατουμένων. Σε αυτόν τον θάλαμο εμείς οι τρεις κατεβήκαμε σε δύο μεγάλες απεργίες πείνας των 60 ημερών, οι οποίες αφήσανε εποχή. Πριν φτάσω όμως σε αυτές, θα ήθελα να πω δυο λόγια για την κατάσταση που διαμορφώνονταν στο κίνημα συμπαράστασης έξω από την φυλακή. Συγκεκριμένα, αυτό που θέλω να πω είναι ότι μετά από την αθώωσή του, το φθινόπωρο του 1980, ο Γιάννης ο Μπουκετσίδης, σε συνεργασία με την δικηγόρο Κατερίνα Ιατροπούλου και κάποιους άλλους συντρόφους του, κατάφερε να στήσει μια Πρωτοβουλία Συμπαράστασης στους αγώνες των φυλακισμένων. Στο κέντρο της επιτροπής αυτής ήταν το περιοδικό «Της φυλακής», το οποίο είχε ξεκινήσει παλιότερα η Κατερίνα και είχε ήδη βγάλει δυο τεύχη που εκτός άλλων ενδιαφερόντων άρθρων περιλάμβαναν και

καταγγελίες κρατουμένων για τα συμβαίνοντα στις φυλακές. Εκ πρώτης όψεως η προσπάθεια αυτή φαινόταν πολύ ελπιδοφόρα. Εγώ όμως είχα ήδη τις υποψίες μου ότι κάτι δεν πήγαινε καλά, γιατί το περιοδικό αυτό, ούτε το άρθρο μου που μου είχε ζητήσει ο Πέτσης είχε δημοσιεύσει, ούτε ζητούσε άρθρα ή καταγγελίες από εμάς που ήμασταν μέσα για πολιτικούς λόγους και ήδη είχαμε υποστεί σειρά από κακοποιήσεις, ούτε έβαζε θέμα πολιτικών κρατουμένων στις ελληνικές φυλακές. Λες και δεν υπήρξαν τέτοιοι μετά την δικτατορία 1967-1974. Μάλιστα, όπως μου είπε αργότερα η Σοφία, σε επίσκεψη που της είχε κάνει τότε η Κατερίνα Ιατροπούλου στη φυλακή και η Σοφία της είχε ζητήσει να κάνουν ό,τι μπορούσαν για να μας φέρουν πίσω από τις φυλακές της Πάτρας στην Αθήνα, η Κατερίνα της είχε ζητήσει να πάει κι αυτή, η Σοφία, στις φυλακές της Πάτρας! Δυστυχώς, το ότι η Πρωτοβουλία που ανέφερα προηγούμενα, αποσκοπούσε εκούσια ή ακούσια να υποβαθμίσει τους αγώνες των κρατουμένων για πολιτικούς λόγους στις φυλακές, δίνοντας προτεραιότητα στην διεκδίκηση καλύτερων συνθηκών για όλους τους κρατούμενους, αποδείχτηκε τόσο αληθινό, κρίνοντας από το περιεχόμενο των κινητοποιήσεων της Πρωτοβουλίας, ώστε κατά την διάρκεια της επόμενης απεργίας μας χρειάστηκε να καταγγείλουμε με κείμενό μας προς τα έξω αυτόν τον αποπροσανατολισμό. Προτού όμως φτάσουμε σε αυτήν την απεργία, ας μιλήσω λίγο για το τι προηγήθηκε.

Όπως ήταν επόμενο, η αγωνιστική στάση που κρατήσαμε εγώ, ο Σκανδάλης και ο Μοίρας, απέναντι στην εκδικητικότητα της σωφρονιστικής υπηρεσίας εναντίον μας λόγω της «στάσης» μας κατά την περίοδο των σεισμών, ενέπνευσε και άλλους κρατούμενους. Το γεγονός ότι είχε γίνει τόσο γνωστή και είχε προκαλέσει τόσες αντιδράσεις, ώστε και μεγάλη διαδήλωση έγινε, για πρώτη φορά, έξω από τις φυλακές Κορυδαλλού, δημιούργησε ελπίδες και σε άλλους κρατούμενους για οριστικό σπάσιμο της σιωπής που περιέβαλλε τα προηγούμενα χρόνια της φυλακές. Μιας σιωπής που το 1979 με είχε κάνει να γράψω ότι «Πίσω από τους τοίχους των φυλακών κρύβονται τα αποδεικτικά στοιχεία των εγκλημάτων του κράτους». Αυτές οι ελπίδες, όπως ήταν επόμενο, δημιούργησαν προστριβές κάποιων πιο θαρραλέων κρατουμένων με την υπηρεσία και αυτή κλώτσησε. Τότε ήταν που βρέθηκε στο ψυχιατρείο αυτοκτονημένος ένας εικοσάχρονος περίπου νεαρός, ο Ξυράφης. Η αυτοκτονία του δεν έγινε δεκτή σαν αιτία θανάτου από τους γονείς του και ξεκίνησε μια διαδικασία που αποσκοπούσε στη διαλεύκανση της υπόθεσης. Από την άλλη μεριά οι εφημερίδες άρχισαν να επικεντρώνουν στο θέμα φυλακές, ενώ δεν άφηναν και εμάς, τους κρατούμενους για πολιτικούς λόγους, ανυποστήρικτους. Συγκεκριμένα, μετά την μεταγωγή μας από την Κέρκυρα, και αφού είχα δώσει στον αδελφό μου το καταξεσχισμένο παντελόνι μου από το ξύλο των φυλάκων, η εφημερίδα «Τα Νέα» που τότε ήταν πρώτη στην κυκλοφορία, μου είχε αφιερώσει την πρώτη σελίδα της με πηχυαίο τίτλο «Τον δέρνανε σε όλες τις φυλακές» και φωτογραφία το καταξεσχισμένο παντελόνι μου. Αλλά κι εμείς δεν παύαμε να ρίχνουμε λάδι στη φωτιά. Συγκεκριμένα και εγώ και ο Σκανδάλης και ο Μοίρας ζητήσαμε να εξεταστούμε από γιατρό του νοσοκομείου κρατουμένων για τα σημάδια που είχαμε στο σώμα μας από το ξύλο, και κατόπιν, έχοντας στα χέρια μας τα αποτελέσματα της εξέτασης που σημειωτέον έγινε από τον ιατρικό διευθυντή του νοσοκομείου, χειρούργο κύριο Ιθακήσιο, υποβάλαμε

μηνύσεις για την κακοποίησή μας στον διευθυντή, στον αρχιφύλακα και σε αγνώστους σε εμάς (από άποψη ονομάτων) φύλακες των φυλακών Κορυδαλλού. Τις μηνύσεις ανέλαβε να διεκπεραιώσει η συντρόφισσά μας δικηγόρος Ελένη Δημουλέα που ήταν και πιο κοντά σε εμάς μέχρι τότε, κατά την διάρκεια των αγώνων μας. Σαν μάρτυρες κατηγορίες είχαμε βάλει και τον αδελφό μου που μας είχε δει γεμάτο μώλωπες, όταν μας έφεραν στο νοσοκομείο, και τον ψυχίατρο Θόδωρο Μεγαλοοικονόμου που είχε έρθει και μας είχε δει και αυτός, όντας πάντα ο πιο στενός μας συμπαραστάτης από τον ιατρικό κόσμο. Αυτές οι μηνύσεις είδαν το φως της δημοσιότητας και αναπτερώσανε και το ηθικό των άλλων κρατουμένων. Μέχρι τότε οι κακοποιήσεις των κρατουμένων από τους φύλακες δεν αντιμετωπιζόντουσαν με μηνύσεις. Κι αν κανείς τολμηρός έκανε μήνυση, ο αρμόδιος εισαγγελέας την έβαζε στο αρχείο. Αντίθετα, με τις δικές μας μηνύσεις ξεκίνησε κάποια διαδικασία που συνοδεύτηκε, επίσης, από την συνηθισμένη Ένορκη Διοικητική Εξέταση που συνήθως συνοδεύει τέτοιου είδους μηνύσεις και βγάζει πάντα «λάδι» τους ενόχους. Αυτά, λοιπόν, βλέπανε το φως της δημοσιότητας εκείνη την εποχή και η ατμόσφαιρα στον Κορυδαλλό έγινε τόσο τεταμένη που το ψυχιατρείο κρατουμένων, το χειρότερο κολαστήριο του συγκροτήματος, εξεγέρθηκε.

Η εξέγερση στο Ψυχιατρείο Κρατουμένων του Κορυδαλλού

Πρέπει να ήτανε Απρίλης του 1981. Εγώ με τον Σκανδάλη και τον Μοίρα κρατώντας μόνοι μας, με απόφαση της υπηρεσίας, τον θάλαμο του νοσοκομείο που ήταν απέναντι από το ψυχιατρείο, είχαμε την δυνατότητα να βλέπουμε κάπως καλύτερα τις φασαρίες. Αυτό που θυμάμαι περισσότερο ήταν η τελευταία νύχτα που κράτησε η εξέγερση. Είχαμε μάθει ότι κάτι γίνεται από προηγούμενα, όμως μέχρι την τελευταία νύχτα η κατάσταση δεν ήταν ορατή από το νοσοκομείο. Την τελευταία νύχτα όμως αρκετοί κρατούμενοι είχαν βγει στα καγκελόφραχτα παράθυρα της πρόσοψης του ψυχιατρείου και φωνάζανε συνθήματα, ενώ κάποιοι καίγανε και κάποιες εφημερίδες ή κανένα σεντόνι. Αυτός από τους εξεγερμένους κρατούμενους που ακουγόταν περισσότερο, ήταν ένας άνθρωπος που δεν θα το περίμενα ποτέ. Ήταν ο Λάζαρος ο Κολυμπάρης, τον οποίο ήξερα από τις προηγούμενες φορές που είχα βρεθεί στο ψυχιατρείο. Όπως τον είχα γνωρίσει, ο Κολυμπάρης δεν έμοιαζε καθόλου με κρατούμενο που βγάζει φυλακή. Είχε τον αέρα, τουλάχιστον, ενός γιατρού μεγάλης ηλικίας, ο οποίος δεχόταν ασθενείς στο ιατρείο του. Τώρα, μετά από τόσα χρόνια, στο μυαλό μου συγχέω την φάτσα του με έναν μεγάλης ηλικίας νευροχειρουργό, που το 1982, στο νοσοκομείο Παπαδημητρίου της Πεντέλης, μας είχε ανακοινώσει κάτι από τα πιο δυσάρεστα και θλιβερά που έχω ακούσει στην ζωή μου, για το οποίο θα μιλήσω παρακάτω. Ίσως, τον αέρα του γιατρού, τον έδινε στον Κολυμπάρη η μεγάλη καράφλα του και οι εξαιρετικά ευγενικοί του τρόποι. Βέβαια, μπορεί και να ήταν και γιατρός, προτού μπει στην φυλακή, δεν το ξέρουμε αυτό. Επίσης, πριν από εκείνη την βραδιά, είχαμε δει τον Κολυμπάρη και στο νοσοκομείο κρατουμένων, όπου βρισκόμασταν, λίγο καιρό πριν. Είχε βρεθεί κι αυτός για κάποιες μέρες στο νοσοκομείο και μια μέρα, έχοντας απηυδήσει από το άνοστο φαΐ του

νοσοκομείου, είχε έρθει στο θάλαμό μας, μετά από το τέλος της τελευταίας απεργίας πείνας μας, και μας είχε ζητήσει να του δώσουμε, αν είχαμε, κάτι φαγώσιμο, μια που γνωριζόμασταν από το ψυχιατρείο. Θυμάμαι χαρακτηριστικά ότι, έχοντας εξασφαλίσει το προνόμιο να μπορώ να τηγανίζω κανένα αυγό στον θάλαμο του νοσοκομείου, αποφάσισα να του φτιάξω δυο αυγά μάτια. Αν και, αφού τα τηγάνισα, ο Κολυμπάρης τα δέχτηκε με ευχαριστίες, εγώ δεν έμεινα καθόλου ικανοποιημένος από τον εαυτό μου, γιατί μάλλον για ομελέτα παρά για αυγά μάτια μοιάζανε!

Εκείνη την βραδιά ο Κολυμπάρης είχε βγει στο παράθυρο του κελιού του, στο ψυχιατρείο, και φωνάζοντας δυνατά αποκάλυπτε, σε όσους ήθελαν να ακούσουν, τα αίσχη που είχε μέχρι τότε γνωρίσει να γίνονται από τους γιατρούς και την υπηρεσία του ψυχιατρείου. Πρέπει να είχε ενοχλήσει πολύ τους φύλακες με τις αποκαλύψεις του που, όπως άκουγα, κάποιος από αυτούς είχε πάει στο κελί του και του φώναζε να σταματήσει. Ίσως και να τον απειλούσε κιόλας, γιατί σε κάποια φάση άκουσα τον Κολυμπάρη, απευθυνόμενο στην υπηρεσία του νοσοκομείου, να φωνάζει ότι δεν θα σταματούσε να βγάζει τα άπλυτά τους στη φόρα κι ας ήξερε ότι εκείνη ήταν η τελευταία του βραδιά. Ήξερε ότι τις καταγγελίες θα τις πλήρωνε με την ζωή του, γιατί ήδη αρνιόντουσαν να του χορηγήσουν κάποια χάπια που έπαιρνε για την καρδιά του. Ήταν όμως αποφασισμένος. Δεν άντεχε άλλο τις ταπεινώσεις και τις προσβολές. Και διαισθανόταν ότι εκείνη την νύχτα δεν υπήρχε πλέον δρόμος οπισθοχώρησης γι' αυτόν. Όπως διαισθανόταν το τέλος του. Ήταν μια νύχτα που θα μου μείνει αξέχαστη. Ακόμα και μόνο για τον λόγο ότι ο συγκρατούμενος μας προανήγγελλε την εξόντωσή του κι αποδείχτηκε προφητικός. Την άλλη μέρα το πρωί, γύρω στις έξι, από τα παράθυρα του νοσοκομείου είδαμε τα Μ.Α.Τ. να μπαίνουν στο ψυχιατρείο. Για ένα διάστημα ακούγαμε φωνές και μετά, με συνοδεία ματατζήδων, κάποιοι κρατούμενοι που μάλλον θεωρήθηκαν πρωταίτιοι της στάσης, οδηγιόντουσαν δεμένοι έξω από την κεντρική είσοδο του ψυχιατρείου για να επιβιβαστούν σε κλούβες και να οδηγηθούν σε άλλες φυλακές. Και όσον αφορά τον Κολυμπάρη, οδηγήθηκε με το ιδιωτικό αυτοκίνητο της προϊσταμένης νοσοκόμας του νοσοκομείου, της κυρίας Ράπτου, σε εξωτερικό νοσοκομείο, όπου απλά διαπιστώθηκε ο θάνατός του. Από ό,τι θυμάμαι, το να «χρεώνονται» οι θάνατοι που συνέβαιναν στις φυλακές σε εξωτερικά νοσοκομεία μέσω της μεταγωγής των κρατουμένων σε αυτά, όταν ήταν ετοιμοθάνατοι, ήταν συνηθισμένο εκείνη την εποχή. Με αυτόν τον τρόπο, σίγουρα, οι γιατροί και οι υπηρεσίες των φυλακών και των νοσοκομειακών τους εγκαταστάσεων γλύτωναν τις ευθύνες για τους ανεξήγητους ξαφνικούς θανάτους των κρατουμένων. Γιατί υποτίθεται ότι τα εξωτερικά, τα πολιτικά, νοσοκομεία θα έπρεπε να κρατάνε τους κρατούμενους στη ζωή…

Για μένα, τον Σκανδάλη και τον Μοίρα, εκείνη η εποχή που ήμασταν όλοι μαζί στον ίδιο θάλαμο και μάλιστα μόνοι μας, ήταν καλή εποχή, μια που στο νοσοκομείο αποκλειόταν να μας κοπανήσουν κι ούτε ήμασταν υποχρεωμένοι να συμβιώνουμε με άτομα που δεν είχαμε διαλέξει και μπορεί να ήταν και χαφιέδες. Ξέραμε όμως ότι δεν θα μπορούσαμε να μείνουμε για πολύ ακόμα στο νοσοκομείο και, όπου να 'ναι, θα μας στέλνανε πίσω στις φυλακές. Και στις φυλακές, μετά από όλα αυτά που είχαμε ζήσει τόσα χρόνια, δεν θέλαμε να ξαναπάμε. Μάλιστα, εμένα και τον Σκανδάλη, μας είχαν «χρεωμένους» στις πειθαρχικές φυλακές της

Κέρκυρας και γι αυτό, αν μας διώχνανε από το νοσοκομείο, θα καταλήγαμε εκεί: στην χειρότερη φυλακή της Ελλάδας. Το ίδιο θα μπορούσαν να κάνουν και στον Μοίρα που ήδη είχε κάνει ένα δεκάμηνο, τουλάχιστον, σε αυτές τις απαίσιες φυλακές. Γι αυτό έπρεπε να κάνουμε κάτι «μεγάλο» για να εμποδίσουμε τέτοιες δυσάρεστες και επικίνδυνες εξελίξεις. Κι ευτυχώς μου ήρθε μια ιδέα που αποδείχτηκε σωτήρια.

Η εντέκατη απεργία πείνας που κράτησε 60 μέρες, με αίτημα την αποφυλάκιση της Σοφίας

Βασικά η ιδέα δεν ήταν καθόλου πρωτότυπη. Αποφασίσαμε να κάνουμε απεργία πείνας, όπως τόσες άλλες φορές. Η πρωτοτυπία βρισκόταν στο αίτημά της. Από την μια μεριά θα κατεβαίναμε και οι τρεις, όπως και η Σοφία, σε απεργία πείνας με το ίδιο αίτημα: «Υπό όρους απόλυση» της Σοφίας μετά την έκτιση των 2/3 της ποινής της, κάτι που προβλεπόταν από τον νόμο αλλά δεν εφαρμόζονταν. Και από την άλλη μεριά θα ξεκινάγαμε την απεργία δύο μήνες ακριβώς πριν από την ημερομηνία, κατά την οποία θα μπορούσε να απελευθερωθεί η Σοφία με βάση τον νόμο. Έτσι, όταν θα ερχόταν εκείνη η ημερομηνία, εμείς θα βρισκόμασταν στην 60η μέρα της απεργίας πείνας και το κράτος θα είχε να επιλέξει μεταξύ, από την μια, της απελευθέρωσης της Σοφίας μετά 60 μέρες απεργίας με εφαρμογή του νόμου, και από την άλλη την συνηθισμένη άρνηση εφαρμογής του νόμου και τον θάνατο ή την αναγκαστική σίτιση των πιο γνωστών φυλακισμένων επαναστατών. Θα ήταν μια δύσκολη απόφαση για το κράτος που οι διεθνείς πολιτικές συγκυρίες της εποχής θα την κάνανε ακόμη δυσκολότερη, όπως αποδείχτηκε. Το ότι το ελληνικό βαθύ κράτος μας έβλεπε εξαιρετικά ανταγωνιστικά και δύσκολα θα εφάρμοζε τον νόμο, αποδείχτηκε και από την πρόταση που κατατέθηκε στο αρμόδιο δικαστήριο για την λήψη της απόφασης από την μεριά της υπηρεσίας των φυλακών και των άλλων αρμοδίων. Ο νόμος για να εφαρμοστεί, θα έπρεπε να το αποφασίσουν οι δικαστές που αποτελούσαν το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών του Πειραιά, όπου υπαγόντουσαν οι φυλακές του Κορυδαλλού. Και για να αποφασίσουν, θα μελετούσαν, μεταξύ άλλων, και την πρόταση της υπηρεσίας. Η πρόταση της υπηρεσίας ήταν ενάντια στην «υπό όρους απόλυση της Σοφίας», γιατί η υπηρεσία θεωρούσε την Σοφία αμετανόητη εγκληματία! Δεν είχαν σκοπό να βγάλουν την Σοφία από την φυλακή αλλά λογαριάζανε χωρίς τον ξενοδόχο! Και ο ξενοδόχος, αυτή την φορά, ήταν οι Ιρλανδοί πολιτικοί κρατούμενοι των ιδιαίτερα σκληρών ειδικών φυλακών της Βόρειας Ιρλανδίας, οι οποίοι ήδη είχαν ξεκινήσει απεργίες πείνας, ο ένας μετά τον άλλο, διεκδικώντας να πάψουν να θεωρούνται ποινικοί κρατούμενοι, κάτι που αποτελούσε για τους φύλακές τους το πράσινο φως για οποιαδήποτε ιδιαίτερη κακομεταχείριση. Ήδη, πριν ξεκινήσουμε εμείς την δική μας απεργία, είχε πεθάνει ο πρώτος από αυτούς, ο Μπόμπι Σαντς στις 5 Μαΐου (μετά 66 μέρες απεργίας) και μέχρι τις 21 Μαΐου άλλοι τρεις: Οι Φράνσις Χιουζ, Ραίημοντ Μακ Κρις και Πάτσυ Ο' Χάρα. Οι θάνατοί τους, επειδή προήλθαν από την αδιαλλαξία της τότε συντηρητικής κυβέρνησης της Μεγάλης Βρετανίας υπό την Μάργκαρετ Θάτσερ, είχαν προκαλέσει συγκίνηση στην διεθνή

κοινή γνώμη (αν υπάρχει κάτι τέτοιο όταν προκύπτει από τα σχόλια του διεθνούς τύπου) και είχαν οδηγήσει σε θύελλα διαμαρτυριών, πολλές από τις οποίες, στην Βόρεια Ιρλανδία ιδιαίτερα, ήταν εξαιρετικά βίαιες. Εμείς οι τέσσερις, δηλ. εγώ, ο Σκανδάλης, ο Μοίρας και η Σοφία, ξεκινήσαμε την απεργία πείνας μας στις 25 Μαΐου, που ήδη η ελληνική κοινή γνώμη ήταν ενήμερη για τις απεργίας πείνας και τους θανάτους των τεσσάρων Ιρλανδών και έπαιρνε το μέρος τους ενάντια στην βρετανική κυβέρνηση. Επιπλέον, το κίνημα που τους προηγούμενους μήνες είχε δημιουργηθεί ενάντια στις φυλακές γενικά, δεν θα μπορούσε να αγνοήσει την απεργία πείνας των τεσσάρων μας, όσο και να μην είχαμε καμία ιδιαίτερη βαρύτητα γι' αυτό το κίνημα, σε σχέση με τους ποινικούς κρατούμενους.

Έτσι ξεκίνησε εκείνη η απεργία πείνας, που, ακόμη και αν κάποιοι από το κίνημα συμπαράστασης γενικά στους φυλακισμένους προσπάθησαν να υποβαθμίσουν ή να εκθέσουν, δεν τα κατάφεραν και έγραψε ιστορία. Απόδειξη των άσχημων παιχνιδιών που κάποιοι από αυτό το κίνημα έπαιξαν σε βάρος μας, είναι και η αφίσα που κυκλοφόρησαν τότε. Σε αυτήν την αφίσα υπήρχε η φωτογραφία της Σοφίας από την σύλληψή της και από κάτω ήταν γραμμένο ότι εμείς οι τέσσερις κάνουμε απεργία πείνας μέχρι θανάτου. Εμείς δεν είχαμε πει σε κανέναν ότι κάνουμε απεργία πείνας μέχρι θανάτου, οπότε αν σταματάγαμε, χωρίς να έχουμε πετύχει τον σκοπό της απεργίας, θα λέγανε για μας ότι κοροϊδεύουμε τον κόσμο. Βλέποντας το άσχημο παιχνίδι που παιζόταν σε βάρος μας κατά την διάρκεια της απεργίας, μετά από δική μου πρόταση, αποφασίσαμε στο κείμενο που θα βγάζαμε έξω για την απεργία μας, να ξεκαθαρίζαμε λίγο τα πράγματα, ως προς το τι είδους κρατούμενοι ήμασταν. Συγκεκριμένα, σε αυτό το κείμενο (που ο εξυπνάκιας που το τύπωσε είχε την φαεινή ιδέα να βάλει στην κορυφή κάθε σελίδας, από τις 4 που αποτελούνταν, μόνο το δικό μου όνομα, για να φαίνεται ότι καπελώνω τους άλλους), λέγαμε ότι όπως και οι κρατούμενοι του Ιρλανδικού Δημοκρατικού Στρατού δεν θεωρούσαν τους εαυτούς τους ποινικούς κρατούμενους και κάνανε απεργίες πείνας για να πάψει να τους αντιμετωπίζει σαν ποινικούς η βρετανική κυβέρνηση, έτσι κι εμείς είχαμε την αξίωση να μας θεωρούν κρατούμενους για πολιτικούς λόγους και όχι ποινικούς κρατούμενους. Και σαν κρατούμενοι για πολιτικούς λόγους ζητούσαμε την συμπαράσταση του κοινού, επειδή οι καταδίκες μας ήταν υπερβολικές λόγω των πολιτικών ιδεών μας και όχι γιατί είχαμε κάνει κάτι σοβαρό. Δεν ήμασταν, με λίγα-λόγια, τρομοκράτες, όπως μας κατηγορούσαν. Ευτυχώς, αυτό το κείμενό μας, όσο και να μην άρεσε στους αντιεξουσιαστές της Πρωτοβουλίας Συμπαράστασης στους αγώνες των φυλακισμένων, δημοσιεύτηκε και στην τροτσκιστική εφημερίδα «Σοσιαλιστική Αλλαγή» και στο περιοδικό «Ρήξη» και έτσι έγινε ευρύτερα γνωστό. Νομίζω ότι, κρίνοντας από τα αποτελέσματα, η προσπάθεια να αντιμετωπιστούμε σαν ποινικοί κρατούμενοι, δεν πέτυχε.

απαιτουμε την αμεση
αποφυλακιση της
Σοφιας Κυριτση
με τα 2/3 της "ποινης"

ΑΠΕΡΓΙΑ ΠΕΙΝΑΣ ΜΕΧΡΙ
ΘΑΝΑΤΟΥ ΑΠΟ 25/5
ΤΩΝ ΚΥΡΙΤΣΗ - ΜΟΙΡΑ
ΣΚΑΝΔΑΛΗ.

Πρωτοβουλια Συμπαραστασης
στους αγωνες των φυλακισμενων.

Η αφίσα που βγήκε για την απεργία πείνας που κάναμε για να βγει η Σοφία.

Πράγματι, ο σκοπός μας επιτεύχθηκε. Όμως, για να επιτευχθεί, χρειάστηκε μια τεράστια κινητοποίηση, σε σχέση με τις κινητοποιήσεις που είχαν γίνει μέχρι τότε για κρατούμενους. Δεν νομίζω η κινητοποίηση να είχε πάρει τέτοια έκταση, αν δεν συνεχιζόταν παράλληλα με την δική μας απεργία η απεργία πείνας των Ιρλανδών που και αυτή δεν θα γινόταν παγκόσμια

γνωστή, αν οι Ιρλανδοί απεργοί πείνας δεν πέθαιναν, ο ένας μετά τον άλλο. Είναι θλιβερό αυτό το γεγονός, όμως είναι αλήθεια: Έπρεπε να πεθαίνουν εκείνη τη εποχή οι Ιρλανδοί πολιτικοί κρατούμενοι από απεργίες πείνας, για να ευαισθητοποιηθούν οι Έλληνες, ή καλύτερα, ένας αξιόλογος αριθμός από αυτούς, για την απεργία πείνας τεσσάρων βασανισμένων Ελλήνων κρατουμένων για πολιτικούς λόγους, οι οποίοι ζητούσαν απλά να εφαρμοστεί ο νόμος στην περίπτωση μιας κοπέλας, πολύ όμορφης, όπως φαινόταν από την αφίσα της απεργίας, η οποία είχε συλληφθεί 18 χρονών, τρεις μήνες μετά τον γάμο της, και είχε καταδικαστεί σε πέντε ολόκληρα χρόνια φυλακή, μόνο και μόνο γιατί κάποιος είπε ότι οχτώ ξεθυμασμένες βόμβες μολότοφ που βρέθηκαν στο υπόγειο του σπιτιού του, τις είχε πάει αυτή και ο σύζυγός της. Εκ των υστέρων, τώρα πια, στην προκλητική αδικία με την οποία αντιμετωπίστηκε η Σοφία στην δίκη της, διακρίνω το κόμπλεξ της ακόλαστης γεροντοκρατίας που κυριαρχούσε τότε στην Ελλάδα, απέναντι σε μια νέα και όμορφη κοπέλα που δεν θα μπορούσαν όχι μόνο να την βάλουν στο χέρι αλλά τους προκαλούσε κιόλας, υποστηρίζοντας ιδέες, σαν τις αναρχικές, που ήταν οι πιο επικριτικές γι' αυτούς. Διακρίνω, δηλ., έναν σαδισμό, σαν κι αυτόν που δείχνουν πάντα οι αφέντες ενάντια στους δούλους που η φύση, ή η τύχη, τους έχει προικίσει με χαρακτηριστικά και αξίες, τα οποία οι αφέντες ζηλεύουν. Όπως η βασίλισσα στο παραμύθι της Χιονάτης και των εφτά νάνων αναθέτει σε μια μάγισσα να σκοτώσει την Χιονάτη, επειδή την ζήλευε, έτσι και οι δικαστές, με την συναίνεση όλης της γεροντοκρατίας, κάνανε ό, τι μπορούσαν για να εξοντώσουν την αναρχική Χιονάτη που την πρώτη φορά που έπεσε στα χέρια τους μαζί με εφτά αναρχικούς, κατάφερε και τους ξέφυγε με το ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης που άσκησε, και κατόπιν με αθώωση. Και για να επανέρχομαι, σε εκείνη την τόσο μακρινή, πλέον, εποχή, πρέπει να προσθέσω ότι σε συμπαράσταση στην απεργία πείνας της Σοφίας, όταν αυτή είχε ξεπεράσει τις σαράντα περίπου μέρες, είχαν κατέβει σε απεργία πείνας και πολιτικές κρατούμενες από την υπόθεση Ζηρίνη και ποινικές κρατούμενες που γνώριζαν την Σοφία και είχαν θαυμάσει την αγωνιστικότητά της στο παρελθόν, όπως κατά την εξέγερση στις Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού, το 1980. Ποτέ στο παρελθόν, τουλάχιστον μετά την μεταπολίτευση, δεν είχε δημιουργηθεί τόσος θόρυβος για μια κρατούμενη τόσο νέα και ωραία που είχε τόσο βαριά ποινή και τόσα χρόνια φυλακή, χωρίς, ουσιαστικά, να είχε κάνει τίποτα. Το ελληνικό κράτος, στην περίπτωσή της, ήθελε να κάνει επίδειξη ισχύος για το πόσο άνετα μπορεί να παραβιάζει τις εγγυήσεις που δίνουν οι νόμοι για την ζωή και την ελευθερία των υπηκόων του. Εμείς οι απεργοί πείνας και ο κόσμος που μας συμπαραστάθηκε, είχαμε τον νόμο με το μέρος μας και αγωνιζόμαστε να τον επιβάλουμε σε ένα κράτος που, όπως οι στρατιωτικές δικτατορίες και τα ολοκληρωτικά κομμουνιστικά καθεστώτα, δεν τον σεβότανε, όταν επρόκειτο για κάποιους προκλητικούς ιδεολογικούς του αντιπάλους. Προκλητικούς ακόμα και με την ομορφιά τους. Γιατί η Σοφία ήταν προκλητικά όμορφη για τους διώκτες της. Και, όπως έχω διαπιστώσει, η ομορφιά για τις φτωχές και αδύναμες κοπέλες είναι κατάρα και όχι ευλογία.

Πριν φτάσουμε στην πεντηκοστή μέρα της απεργίας πείνας μας, άλλοι δύο Ιρλανδοί πολιτικοί κρατούμενοι είχαν πεθάνει από απεργία πείνας, ο ένας μάλιστα μετά από 46 μέρες απεργίας. Το βλέπαμε κι εμείς ότι κινδυνεύαμε, εγώ ίσως λιγότερο, γιατί είχα κάνει στο

παρελθόν 54 μέρες απεργίας πείνας, εκτός από πολλές άλλες μικρότερες, όμως η ιδέα ότι θα μπορούσε να πεθάνει η Σοφία και να χάσω έτσι τα πάντα, είχε αρχίσει και μου γινόταν ιδιαίτερα βασανιστική. Δεν έβλεπα όμως άλλο δρόμο. Η αγκύλωση, την οποία είχε επιδείξει μέχρι τότε η γεροντοκρατία με την Σοφία, έβγαζε μάτι, και αν δεν γινόταν απεχθής για το κοινό τώρα, που στην Ιρλανδία οι απεργοί πεθαίνανε ο ένας μετά τον άλλο και στην Ελλάδα η υπό όρους απόλυση της Σοφίας ήταν προκλητικά εύκολη λύση, δεν θα γινόταν ποτέ. Τα πράγματα, λοιπόν, ήταν όντως δύσκολα και άρχισαν να γίνονται περισσότερο, όταν η Σοφία, μετά από πενήντα μέρες απεργίας, έπαθε κάποιο καρδιακό επεισόδιο και χρειάστηκε να μεταφερθεί σε εξωτερικό νοσοκομείο, στο Γενικό Κρατικό της Νίκαιας. Όμως, όπως και η δική μου μεταγωγή στην Κέρκυρα μετά τον ξυλοδαρμό εμένα και του Σκανδάλη από τους φύλακες, έτσι και η είδηση ότι η Σοφία πεθαίνει, άρχισε να δημιουργεί ανεξέλεγκτες καταστάσεις έξω. Όταν μαθεύτηκε ότι η Σοφία βρισκόταν στο Γενικό Κρατικό της Νίκαιας, οργανώθηκε αυθόρμητα μια μοτοπορία, η πρώτη στην ελληνική ιστορία, από το κέντρο της Αθήνας μέχρι το νοσοκομείο στην Νίκαια, όπου συμμετείχαν εκατοντάδες μηχανές. Η κατάσταση είχε ανησυχήσει ακόμα και τον μητροπολίτη της Νίκαιας, ο οποίος επιχείρησε να δει την Σοφία, χωρίς αποτέλεσμα. Μπορεί να φανταστεί κανείς το πόσο είχε ανησυχήσει τους χιλιάδες αντιστασιακούς, οι οποίοι οχτώ χρόνια πριν είχαν δει την στρατιωτική δικτατορία του 1967-1974 να καταρρέει και την θέση της να παίρνει μια κοινοβουλευτική δημοκρατία, στην οποία πολλοί από αυτούς είχαν εξασφαλίσει καλές θέσεις.

Εμείς οι τρεις που απεργούσαμε για την Σοφία, λίγο-πολύ, μαθαίναμε τα καθέκαστα από τις εφημερίδες. Όμως το καρδιακό επεισόδιο της Σοφίας το είχαμε μάθει από κάποιους που το είχαν πληροφορηθεί στο ψυχιατρείο και μας φωνάζανε από τα παράθυρα του ψυχιατρείου ότι η Σοφία δεν είναι καλά. Κοντά της, στο θάλαμο του πάνω από μας ορόφου του νοσοκομείου κρατουμένων που είχε μεταφερθεί η Σοφία, έκανε μαζί της απεργία πείνας συμπαράστασης η πολιτική κρατούμενη της υπόθεσης Ζηρίνη Μάνια Μπαρσέφσκυ. Σε εκείνη την φάση, ο Σκανδάλης είχε βγει στο παράθυρο και της φώναζε να βγει κι αυτή στο παράθυρο να μας πληροφορήσει από πρώτο χέρι. Όμως, αυτή την φορά, ο θάλαμος της Σοφίας δεν ήταν από πάνω μας και ό,τι θα έλεγε η Μπαρσέφσκυ, θα το άκουγαν και η φύλακες. Γι αυτό η Μπαρσέφσκυ είχε ζητήσει να μιλήσει Γαλλικά με τον Γιάννη τον Σκανδάλη, υποθέτοντας ότι οι φύλακες δεν θα ήξεραν Γαλλικά. Όμως ούτε ο Γιάννης ήξερε ούτε κανείς άλλος από εμάς. Οπότε την χάσαμε την ενημέρωση από πρώτο χέρι. Όπως και να έχει, καταφέραμε και επικοινωνήσαμε με την Σοφία μετά το επεισόδιο και της είπαμε ότι αν, προκειμένου να συνεχίσει την απεργία, διακινδύνευε να πεθάνει από καρδιά, καλύτερα να την σταματούσε και να την συνεχίζαμε μόνο εμείς. Έτσι κι έγινε. Αλλά ήδη είχαμε πάρει τον κόσμο που θέλαμε με το μέρος μας. Από γκάλοπ που είχε κάνει το περιοδικό «Ταχυδρόμος», του εκδοτικού συγκροτήματος Λαμπράκη, σε δείγμα 600 ατόμων από την πρωτεύουσα της χώρας, προέκυπτε ότι οι περισσότεροι ήξεραν όχι μόνο για τις απεργίες πείνας των Ιρλανδών αλλά και για τις δικές μας και, επίσης, ότι οι περισσότεροι θεωρούσαν το αίτημά μας δίκαιο, όπως θεωρούσαν και τα αιτήματα των Ιρλανδών. Όσον αφορά, τέλος, τους αντιστασιακούς που ανέφερα προηγούμενα, κατάφερε και ήρθε και μας είδε στο νοσοκομείο ένας από τους πιο

γνωστούς αντιστασιακούς καθηγητές πανεπιστημίου, ο Σάκης ο Καράγιωργας, μαζί με την επίσης καθηγήτρια πανεπιστημίου Αλίκη Γιωτοπούλου-Μαραγκοπούλου. Τον Καράγιωργα τον είχα και καθηγητή στην Πάντειο και θυμόμουνα ότι, όταν έγραφε στον πίνακα, κρατούσε την κιμωλία μόνο με τον αντίχειρα κι ένα άλλο δάχτυλο, γιατί τα υπόλοιπα τα είχε χάσει από βόμβα που είχε εκραγεί στα χέρια του στην διάρκεια της δικτατορίας. Βόμβα που θα τοποθετούνταν κάπου σαν διαμαρτυρία ενάντια στην δικτατορία. Ο Καράγιωργας και η Μαραγκοπούλου μας ζήτησαν να σταματήσουμε την απεργία, ενημερώνοντάς μας ότι από την κυβέρνηση τους είχαν διαβεβαιώσει ότι θα την βγάζανε την Σοφία στις 24 του Ιούλη, που θα έκλεινε τα δύο τρίτα της ποινής της. Εμείς όμως δεν δεχτήκαμε, γιατί δεν μπορούσαμε να έχουμε εμπιστοσύνη σε μια τόσο αδίστακτη κυβέρνηση που, μέχρι τότε, μας είχε αντιμετωπίσει σαν επικίνδυνους τρομοκράτες και μας είχε κακοποιήσει ατιμώρητα, χωρίς εμείς να έχουμε κάνει εναντίον της καμιά σοβαρή ενέργεια επαναστατικής βίας. Έτσι συνεχίσαμε μέχρι τις 24 Ιούλη του 1981, που η Σοφία έκλεισε τρία χρόνια και πέντε μήνες στη φυλακή κι εμείς φτάσαμε στις 60 μέρες απεργίας πείνας. Και, όπως μας είχε διαβεβαιώσει ο Καράγιωργας, η Σοφία αποφυλακίστηκε, με τους όρους όμως να μην φύγει από την Ελλάδα και να δίνει παρουσία κάθε δεκαπέντε μέρες στο αστυνομικό τμήμα της γειτονιάς της. Ο επικός, όπως τον βλέπω μετά από τόσα χρόνια, αγώνας μας είχε δικαιωθεί.

Η Σοφία ελεύθερη – Ο πολυβασανισμένος αγωνιστής της «Εθνικής Αντίστασης» Μήτσος Μαραμής

Στην Βόρεια Ιρλανδία οι απεργίες πείνας συνεχίστηκαν μέχρι τις 3 Οκτωβρίου, με αποτέλεσμα να πεθάνουν άλλοι τέσσερις απεργοί μετά την αποφυλάκιση της Σοφίας. Μετά το σταμάτημα της απεργίας τους που προήλθε κυρίως από την απόφαση των συγγενών τους να επιτρέπουν στους γιατρούς την αναγκαστική σίτιση των απεργών, όταν αυτοί βρισκόντουσαν σε κώμα και δεν μπορούσαν να αντιδράσουν, κάποια από τα αιτήματά τους ικανοποιήθηκαν, τουλάχιστον άτυπα. Εμείς στην Ελλάδα συνεχίσαμε να εκτίουμε τις ποινές μας στις φυλακές, με την ελπίδα ότι η Σοφία, όντας έξω από την φυλακή, θα μπορούσε να κάνει κάποια πράγματα παραπάνω για την ενδυνάμωση του κινήματος συμπαράστασης. Βέβαια δεν είχαμε την απαίτηση με το που βγήκε να ασχοληθεί με εμάς. Εγώ, αναγνωρίζοντας ότι δικαιούνταν μια περίοδο ανάπαυσης μετά τόσα χρόνια ταλαιπωρίες με αποκορύφωμα την απεργία πείνας των πενήντα ημερών, της είχα προτείνει να κάνει ένα ταξίδι στο εξωτερικό. Ονειρευόμουν να βρεθεί κάποιο διάστημα μακριά από την δικαιοδοσία του ελληνικού κράτους που μέχρι τότε της είχε κάνει τόσο κακό. Τελικά στο εξωτερικό δεν πήγε, ίσως γιατί δεν ήθελε ή δεν μπορούσε να κάνει τέτοιο ταξίδι μόνη της. Πήγε μόνο για λίγες μέρες σε ένα παραθαλάσσιο χωριό της νότιας Κρήτης, στο Μύρτος, όπου φιλοξενήθηκε από την αδελφή μιας φίλης της και τον άντρα της. Όταν γύρισε στην Αθήνα, το κίνημα είχε ατονήσει λόγω των καλοκαιρινών διακοπών, οπότε έπρεπε να περιμένουμε μέχρι τον Σεπτέμβρη, για να δούμε τι μπορούσε να γίνει. Και, όπως συμβαίνει κάθε καλοκαίρι που ο πολύς κόσμος

βρίσκεται σε διακοπές, η κάθε μορφής εξουσία, βρίσκοντας ελεύθερο πεδίο εξαιτίας της έλλειψης ανθρώπων για να διαμαρτυρηθούν, οργιάζει. Έτσι και εκείνο το καλοκαίρι πρέπει να υπήρξε ιδιαίτερα επώδυνο για τους κρατούμενους, κρίνοντας από τι συνέβαινε ακόμα και στο νοσοκομείο κρατουμένων. Το κλίμα εκείνου του καλοκαιριού δείχνει η παρακάτω καταγγελία που βγάλαμε για να δημοσιευτεί στις εφημερίδες αλλά καμιά δεν την δημοσίευσε:

«ΓΚΑΝΓΚΣΤΕΡΙΚΟΙ ΞΥΛΟΔΑΡΜΟΙ ΣΤΟ ΙΑΤΡΕΙΟ ΤΟΥ ΝΟΣΟΚΟΜΕΙΟΥ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

Ένα ακόμη χαρακτηριστικό επεισόδιο βάναυσης κακοποίησης κρατουμένου μέσα στο Νοσοκομείο Κρατουμένων με την συνενοχή και τη συμμετοχή του ιατρικού και νοσηλευτικού προσωπικού έλαβε χώρα τις πρώτες πρωινές ώρες της Κυριακής 9-8-1981. Ο κρατούμενος Γεροδήμος, εγχειρισμένος πρόσφατα, επειδή ζητούσε επίμονα κι επανειλημμένα ένα παυσίπονο (!), παρασύρθηκε από τον φύλακα Μανόπουλο μέσα στο ιατρείο του Νοσοκομείου, όπου ακινητοποιήθηκε από τον νοσοκόμο Καπάνταρη και γρονθοκοπήθηκε μέχρι αίματος από τον παραπάνω φύλακα παρουσία του εφημερεύοντος ιατρού Μωυσόπουλου. Σημειωτέον ο παραπάνω φύλακας πριν από μικρό χρονικό διάστημα κακοποίησε άγρια έναν άλλο κρατούμενο, γέροντα 65 χρονών, με μόνιμο καθετήρα, τον Δημήτρη Μαραμή, κλοτσώντας τον στα νεφρά και στο κεφάλι έξω από το ιατρείο. Ο δε ιατρός Μωυσόπουλος, γνωστός από τις μηνυτήριες αναφορές εναντίον του από τις πρώην κρατούμενες για πολιτικές κατηγορίες Μπαρσέφσκυ και Κυρίτση, είναι ο μόνος μόνιμος ιατρός του νοσοκομείου και άμεσα εξαρτημένος από το Υπ. Δικαιοσύνης. Οι μηνύσεις που υποβλήθηκαν για τις παραπάνω εξωφρενικές κακοποιήσεις, όπως και πολλές άλλες, δεν μετέβαλαν ούτε στο ελάχιστο την επικρατούσα κατάσταση.

9-8-1981
Κυριάκος Μοίρας
Φίλιππας Κυρίτσης
Γιάννης Σκανδάλης»

Ο Μήτσος ο Μαραμής, ο οποίος αναφέρεται σαν Δημήτρης Μαραμής στην καταγγελία, έχοντας έρθει από καιρό στο νοσοκομείο από τις φυλακές Κορυδαλλού, λόγω ότι είχε τόσο σοβαρό πρόβλημα υγείας ώστε να έχει μόνιμο καθετήρα, είχε έρθει στο θάλαμό μας και μας είχε γνωρίσει, ήδη από την εποχή που κάναμε την απεργία πείνας για να βγει η Σοφία. Μας είχε πει ότι είχε βγάλει στο παρελθόν αρκετά χρόνια φυλακή και εξορία λόγω της συμμετοχής του στον εμφύλιο πόλεμο με την μεριά των κομμουνιστών. Μάλιστα, όντας από τα Τρίκαλα της Θεσσαλίας και συμμετέχοντας στο αντάρτικο ήδη από την εποχή της γερμανικής κατοχής, είχε γνωρίσει προσωπικά και τον πατέρα μου που κι αυτός είχε συμμετάσχει σε αυτό. Για τον αγώνα που κάναμε μας θαύμαζε και μάλιστα μας έλεγε ότι και ο γιος του συμμετείχε στις πορείες που γινόντουσαν ακόμα και έξω από τις φυλακές Κορυδαλλού, την εποχή που κάναμε την τελευταία απεργία. Στην φυλακή βρισκόταν γιατί κυνήγησε με έναν μπαλτά για τυρόπιτες κάποιον τραμπούκο, ο οποίος συνήθιζε να επισκέπτεται το τυροπιτάδικο που είχε ο Μαραμής

και να του πουλάει τσαμπουκά. Ο Μαραμής ήταν και γέρος και κοντούλης και κομμουνιστής, οπότε θα ήταν και ιδανικός στόχος για κάποιον «σκληρό άντρα» που εμφορούνταν από φασιστικές ιδέες. Όμως ο Μήτσος ο Μαραμής μέσα στις φυλακές και στα στρατόπεδα είχε μάθει να μάχεται για τα δικαιώματά του, σε βαθμό που, όπως μας έλεγε, κάποια φορά είχε φτάσει να πετάξει μέσα στο καζάνι με το φαΐ που προοριζόταν για διανομή στους κρατούμενους, μια αρβύλα σαρανταπεντάρα, σαν διαμαρτυρία για το φαγητό που δεν τρωγόταν με τίποτα. Έτσι, κάποια μέρα δεν κρατήθηκε άλλο και επιτέθηκε στον τραμπούκο με τον μπαλτά, με αποτέλεσμα να φάει δυο χρόνια φυλακή, από ό,τι μας έλεγε. Για μένα η ανάμνηση του Μαραμή έχει ταυτιστεί με το αίσθημα της απόλυτης αδυναμίας να παρέμβεις σε μια θλιβερή ιστορία που συμβαίνει μπροστά στα μάτια σου. Συγκεκριμένα, σε κάποια φάση, τον είχα βρει πεσμένο στον διάδρομο του νοσοκομείου, να έχει τσακωθεί με κάποιον μεγαλόσωμο κρατούμενο, κατά πάσα πιθανότητα ρουφιάνο, και να φωνάζει «βοήθεια, φύλακα, βοήθεια»! Εννοείται κανένας φύλακας δεν του έδινε σημασία. Αντίθετα, μετά από λίγο, τον διώξανε από το νοσοκομείο και τον ξαναστείλανε στις φυλακές Κορυδαλλού…

Ο Θόδωρος Βενάρδος «στασιάζει» στο νοσκομείο των κρατουμένων

Δεν θυμάμαι αν ήταν εκείνο το καλοκαίρι, ή σε κάποια άλλη φάση, που είχε έρθει στο νοσοκομείο κρατουμένων ο διάσημος «ληστής με τις γλαδιόλες» Θόδωρος Βενάρδος. Θυμάμαι όμως ότι, όταν είχε έρθει, είχε τσακωθεί με τον Γιάννη τον Σκανδάλη, που τον ήξερε από παλιά, από το ψυχιατρείο κρατουμένων, γιατί ο Σκανδάλης δεν έκανε τίποτα και γι' αυτόν, μολονότι, όπως θεωρούσε ο Βενάρδος, ο Σκανδάλης είχε μεγάλη πολιτική δύναμη. Ο φουκαράς ο Βενάρδος δεν καταλάβαινε ότι ο κόσμος ασχολούνταν με τον Σκανδάλη και με εμάς, μόνο όταν βρισκόμασταν «με την πλάτη στον τοίχο», δηλ. κάνοντας απεργίες πείνας πολλών εβδομάδων, και μετά πήγαινε στα σπίτια του, εκτός από λίγους συντρόφους μας που συνέχιζαν τον αγώνα. Διαβάζοντας στις εφημερίδες ότι τόσος κόσμος κατέβαινε στους δρόμους για μας και συγκρούονταν με την αστυνομία, νόμιζε ότι όλος αυτός ο κόσμος ήταν οπαδοί μας, λες και ήμασταν επαγγελματίες της πολιτικής… Τελικά, μην βγάζοντας άκρη με τον Σκανδάλη, ο Βενάρδος έκανε μόνος του «στάση» στο νοσοκομείο κρατουμένων, καρφώνοντας με πρόκες που είχε βρει παράνομα την πόρτα του θαλάμου του. Δεν κράτησε πολύ η στάση. Μπήκαν μετά από λίγες ώρες τα Μ.Α.Τ., σπάσανε την πόρτα και τον πήραν σηκωτό. Για πού; Δεν μάθαμε ποτέ.

Η «στάση» του Παναγιώτη Γαγγλία και του Σάββα Μπαμιατζόγλου

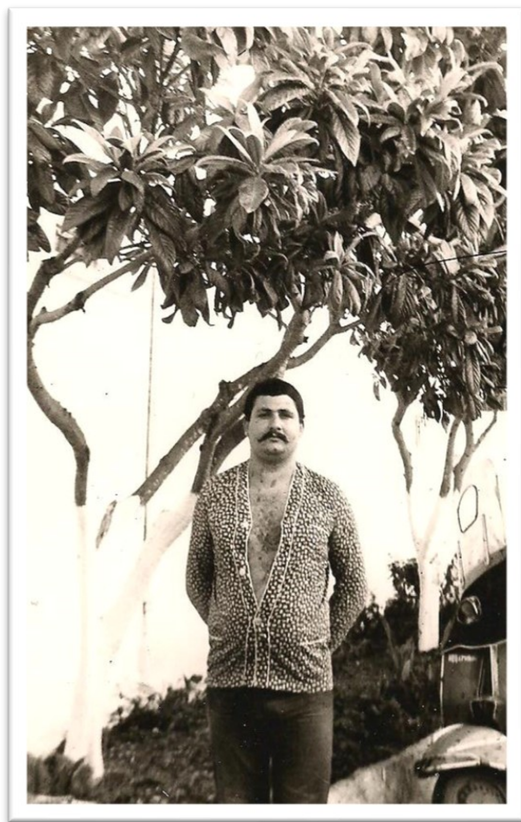
Και ένας άλλος διάσημος κρατούμενος είχε τσακωθεί με τον Γιάννη τον Σκανδάλη στο νοσοκομείο κρατουμένων. Αυτός ήταν ο Σάββας Μπαμιατζόγλου, γνωστός σαν Μοντεσάββας. Τον έχω αναφέρει και προηγούμενα, γιατί τον είχα γνωρίσει από καιρό κατά

την διάρκεια κάποιας παραμονής του στο νοσοκομείο κρατουμένων. Ο Μοντεσάββας ήταν στο νοσοκομείο, όταν σε κάποια από τις απεργίες της ήταν και η Σοφία και είχε φροντίσει να ανέβει με το ασανσέρ του νοσοκομείου στον δεύτερο όροφο, για να την γνωρίσει, έστω και εκ του μακρόθεν, γιατί οι πτέρυγες του νοσοκομείου είχαν κιγκλιδώματα από κάγκελα, που εμπόδιζαν, όποιον έβγαινε από το ασανσέρ, να μπει σε πτέρυγα, εκτός αν του άνοιγαν οι φύλακες που είχαν τα κλειδιά. Ο Μοντεσάββας ήταν διάσημος επειδή ήταν θηριώδης σε διαστάσεις και είχε τεράστια σωματική δύναμη. Αυτό του έδινε την δυνατότητα, όταν τον πήγαιναν στα δικαστήρια για διάφορες υποθέσεις που τον δίκαζαν κατά καιρούς, να τα κάνει άνω-κάτω και να τρομοκρατεί τους δικαστές που από τον φόβο τους έφευγαν κακήν κακώς από την έδρα και χρειαζόντουσαν δεκάδες μπάτσοι, για να κάνουν καλά τον Μοντεσάββα. Η δύναμη του ήταν τέτοια που, σε κάποια φάση, τον είχα δει να στραβώνει με τα χέρια του ένα κάγκελο του κιγκλιδώματος της πτέρυγας του νοσοκομείου όπου μας είχανε! Με τον Σκανδάλη είχε τσακωθεί, γιατί είχε την απαίτηση να κάθεται σε αναπηρικό καροτσάκι του νοσοκομείου και σαν φίλος, ο Σκανδάλης, να τον πηγαίνει βόλτα σπρώχνοντας το καροτσάκι στον διάδρομο. Ο Σκανδάλης κάτι τέτοια δεν τα σήκωνε, μολονότι ήταν μικροκαμωμένος και είχε το μισό από το ύψος και τις διαστάσεις του Μοντεσάββα. Ο Σκανδάλης ήταν άφοβος άνθρωπος, ίσως ο πιο άφοβος άνθρωπος που έχω γνωρίσει ποτέ. Γι αυτό και δεν φοβόταν τους αιμοσταγείς βασανιστές που δούλευαν σαν φύλακες τότε στις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας, και αυτοί, για να τον υποτάξουν, του δίνανε κάθε φορά που βρισκόταν εκεί, κάθε μέρα ξύλο. Ο Μοντεσάββας μου είχε κι εμένα μεγάλη εκτίμηση για τους αγώνες μου και, όταν βρισκόταν στο νοσοκομείο, ερχόταν έξω από τον θάλαμο που ήμασταν εγώ, ο Σκανδάλης και ο Μοίρας, και με φώναζε για να βγω έξω να μιλήσουμε στον διάδρομο. Μάλιστα, κάποια φορά μου είχε ζητήσει να του φτιάξω κανένα τσάι από αυτά που έφτιαχνα για μένα και τους άλλους. Όταν του το έφτιαξα και το δοκίμασε, μολονότι ήταν αρωματικό, δεν του άρεσε και το πέταξε, γιατί αυτός το μόνο τσάι που έπινε ήταν το τσάι του βουνού. Κι εμείς τέτοιο τσάι δεν πίναμε ποτέ. Και ο ίδιος κάποια φορά μου πρόσφερε ένα μικρό μπουκαλάκι με κονιάκ για να πιω καμιά γουλιά. Το αλκοόλ, κάθε είδους, ήταν απαγορευμένο στις φυλακές, εκτός από μια μπύρα που δίνανε στον καθένα κατά την ημέρα του Πάσχα. Όμως ο Μοντεσάββας «λάδωνε» κάποιον φύλακα και του έφερνε το κονιάκ παράνομα. Από τον Μοντεσάββα είχα μάθει ότι είχε μπει από έφηβος στις φυλακές και δεν ήταν έτσι σωματώδης και δυνατός τότε. Όμως είχε γίνει θύμα σεξουαλικής επίθεσης από άλλους κρατούμενους και αυτό τον είχε κάνει να βάλει σαν στόχο της ζωής του να γίνει πολύ δυνατός, για να τους εκδικηθεί. Και, πράγματι, σε κάποια φάση που είχαν φέρει έναν από αυτούς στο νοσοκομείο, ο Μοντεσάββας του επιτέθηκε και τον έδιωξε και από τον θάλαμο, απαιτώντας από τους φύλακες να διώξουν τον τύπο εκείνο και από το νοσοκομείο τελείως. Είχε ξυλώσει, θυμάμαι, ένα σιδερένιο κρεβάτι του νοσοκομείου και απειλούσε με το σιδερένιο πόδι του κρεβατιού, όποιον τον πλησίαζε με κακούς σκοπούς.

Και αυτός, συνεργαζόμενος με τον Παναγιώτη τον Γαγγλία, είχε σε κάποια φάση κάνει «στάση» στο νοσοκομείο, όταν έμαθαν και οι δύο ότι από το νοσοκομείο θα τους στέλνανε στις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας. Για να μην υποστούν οι ίδιοι τις συνέπειες της

στάσης, είχαν αγγαρέψει με την βία έναν ρουφιάνο της υπηρεσίας να φωνάζει αυτός από τα παράθυρα του νοσοκομείου και από το παράθυρο της τουαλέτας του νοσοκομείου, που έβλεπε έξω από το συγκρότημα των φυλακών μέχρι τις απέναντι πολυκατοικίες, τους λόγους της στάσης και τα συνθήματα. Βέβαια οι λόγοι δεν αναφέρανε τίποτα για Κέρκυρα. Όπως και το περιεχόμενο των συνθημάτων, οι λόγοι της στάσης αφορούσαν τα αίσχη που γινόντουσαν από τους φύλακες και την διεύθυνση των φυλακών ενάντια στους κρατούμενους. Και σε εκείνη την φάση, εγώ και ο Σκανδάλης, τους είχαμε προτείνει, σε αυτόν και στον Γαγγλία, να βγάλουμε προς τα έξω, για τους δημοσιογράφους, τους λόγους της στάσης. Όμως δεν είχαν δεχτεί, λέγοντάς μας ότι παιζόταν ένα παιχνίδι, στο οποίο δεν ήθελαν να μπλέξουν εμάς. Τελικά και αυτή η στάση έληξε με την είσοδο των Μ.Α.Τ. στο νοσοκομείο.

Ο Μοντεσάββας, παρά τον όγκο του και τον φόβο που προκαλούσε, είχε κάτι παιδικό πάνω του. Όταν τον γνώρισα εγώ ήταν μέσα για φόνο κάποιου ανθρώπου της νύχτας. Εξαιτίας της αφέλειάς του μου έλεγε ότι το όνειρό του ήταν να γίνει έμπορος ναρκωτικών! Δεν έβλεπε τίποτα κακό σε αυτό το επάγγελμα, μια που θεωρούσε τα ναρκωτικά σαν ένα εμπόρευμα, όπως όλα τα άλλα. Δεν ξέρω αν, μετά από λίγο καιρό που απέδρασε από την φυλακή, πραγματοποίησε το όνειρό του. Ξέρω μόνο ότι, μερικά χρόνια αργότερα, το 1985, ακούστηκε ότι σκόπιμα η υπηρεσία των φυλακών τον είχε αφήσει να αποδράσει, γιατί με την επαναστατικότητά του είχε αποτελέσει πονοκέφαλο για τις αρχές κάθε φυλακής, και μια που δεν μπορούσαν να απαλλαγούν με καλύτερο τρόπο από αυτόν, τον άφησαν να αποδράσει για να τον σκοτώσει η μαφία που συνεργάζεται μαζί τους, έξω. Τον σκότωσε έξω, λοιπόν, η μαφία που συνεργάζεται με φύλακες των φυλακών και έκαψε το πτώμα του. Μετά από πάρα πολλά χρόνια, ίσως και είκοσι, σε μια εκπομπή της δημοσιογράφου Νικολούλη, που είδα τυχαία στην τηλεόραση, άκουσα για κόκκαλα από εφτά πτώματα που βρέθηκαν σε μια σπηλιά της Κρήτης, από τα οποία εικαζότανε ότι το ένα ήταν του Μοντεσσάβα και το άλλο μιας φίλης του, η οποία προηγούμενα ήταν ερωμένη ενός συνεργάτη του γνωστού κακοποιού Βαγγέλη Ρωχάμη. Αυτουνού που είχε καταδικαστεί, μεταξύ άλλων, και για πολυήμερο ομαδικό βιασμό, από αυτόν και φίλους του, δύο νεαρών γυναικών, και για τον οποίο φημολογούνταν ότι, όταν ήταν κρατούμενος στις φυλακές της Κρήτης, τον είχαν δει να πίνει τσικουδιά μαζί με φύλακες σε μαγαζιά έξω από τις φυλακές.

Ο Σάββας Μπαμιατζόγλου, γνωστός ως Μοντεσσάβας, στις φυλακές της Κέρκυρας. Την φωτογραφία του μου την είχε χαρίσει ο ίδιος.

Η «στάση» του Λαμπρόπουλου και δύο νέων κρατουμένων στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού – Χαρίλαος Σικλής

Επίσης και έναν άλλο κρατούμενο είχα δει να κάνει «στάση» στο νοσοκομείο. Τον Λαμπρόπουλο, ο οποίος είχε γίνει γνωστός και από καταγγελίες που είχε κάνει για τα αίσχη που συμβαίνουν στις φυλακές. Είχε έρθει κι αυτός, σε κάποια φάση, να μας δώσει συγχαρητήρια για τον αγώνα μας και να μας πει ότι, όταν θα έβγαινε έξω, θα έκανε κάτι για μας. Από την «στάση» του θυμάμαι ότι είχε ταμπουρώσει με πρόχειρα μέσα την πόρτα της κιγκλίδας της πτέρυγας, όταν δεν ήταν από την μέσα μεριά (στους θαλάμους ή στους διαδρόμους τους) φύλακας, και είχε αρπάξει έναν πυροσβεστήρα και κάποιο σιδερένιο καπάκι από έναν μεγάλο σκουπιδοτενεκέ, με τα οποία, υποτίθεται, θα έδινε την μάχη του με τους φύλακες. Για να γίνει πιο πειστικός, είχε φορέσει στο μέτωπό του μια φαρδιά άσπρη λουρίδα, στην οποία είχε γράψει «ΝΕΚΡΟΣ». Αυτή η στάση έληξε αφού πείστηκε ότι το αίτημά του θα γινόταν δεκτό. Δεν θυμάμαι να έμαθα ποτέ το αίτημά του.

Ακόμα δύο άλλους κρατούμενους θυμάμαι που είχαν στασιάσει. Μάλιστα, όταν τους είχανε φέρει στο νοσοκομείο, είχανε έρθει και μας είχανε πει ότι ανήκανε στον Ε.Λ.Α. (στον Επαναστατικό Λαϊκό Αγώνα) και ότι ήταν πίσω από κάποια ενέργεια σε αμαξοστάσιο λεωφορείων. Δεν μου είχε κάνει καλή εντύπωση αυτή η εκμυστήρευση και δεν μπορούσα να την πιστέψω, γιατί θεωρώ ότι, όσοι συμμετέχουν σε επαναστατικές οργανώσεις, δεν μιλάνε σε άλλους γι αυτό. Αυτοί οι κρατούμενοι, μετά από λίγες μέρες στο νοσοκομείο, είχαν ταμπουρωθεί κι αυτοί μέσα σε έναν θάλαμο. Θυμάμαι ότι από έξω, σε εκείνη την φάση, είχε πάει ένας κρατούμενος που θεωρούνταν από τους πιο σκληρούς κρατούμενους των φυλακών, ο Χαρίλαος Σικλής, και τους έβριζε και τους απειλούσε. Αυτή του η συμπεριφορά ενίσχυσε τις υποψίες που είχα γι αυτόν, εξαιτίας κάποιων φημών που κυκλοφορούσαν, ότι είναι ρουφιάνος της υπηρεσίας. Δεν θυμάμαι πως έληξε αυτή η στάση ούτε έμαθα ποτέ τα αιτήματα. Θυμάμαι όμως καλά τον Σικλή, γιατί υπήρξε μια εποχή, εκείνο το φθινόπωρο, που ο Σικλής κάθε μέρα ερχόταν με ένα τούρκικο καφέ στο χέρι στο δωμάτιό μας, στεκόταν απέναντι από τα κρεβάτια μας και με το φλιτζάνι στο χέρι μας μιλούσε επί ώρες, χωρίς ουσιαστικά να ακούει τις απαντήσεις μας. Κάθε λίγο και λιγάκι ρουφούσε τον καφέ του, ο οποίος, παραδόξως, δεν τελείωνε ποτέ. Αφού μας μιλούσε κάποιες ώρες, έφευγε πάντα απότομα, πάντα μετά την συμπλήρωση του ίδιου χρονικού διαστήματος ομιλίας, λες και είχε ρολόι μέσα του. Κι όμως δεν τον είχα δει ποτέ να κοιτάζει ρολόι! Μας μιλούσε για τους αγώνες που είχε κάνει παλιά μέσα στις φυλακές, στις οποίες μπαινόβγαινε από μικρός, και τώρα ήταν μεγάλης ηλικίας. Από όσα μας έλεγε, θυμάμαι μόνο ότι υπήρξε μάρτυρας κατηγορίας κατά των κατηγορουμένων της υπόθεσης Α.Σ.Π.Ι.Δ.Α., οι οποίοι ήταν αξιωματικοί του στρατού, που στα μέσα της δεκαετίας του ’60 είχαν κατηγορηθεί ότι μαζί με τον γιο του πρωθυπουργού, τον Αντρέα Παπανδρέου, συνωμοτούσαν για να κάνουν κομμουνιστικό πραξικόπημα στα πλαίσια του στρατεύματος.

Ρήξη με την Σοφία – Η δικηγόρος που μας έστειλε η θρυλική πιτσιρίκα του κλασσικού ελληνικού κινηματογράφου Κατερίνα Γώγου: Λίνα Καρανασοπούλου

Καθώς περνούσε ο καιρός, αρχίσαμε να γινόμαστε πιο πιεστικοί προς την Σοφία που ερχόταν και μας έβλεπε στον θάλαμο του νοσοκομείου, προκειμένου να οργανώσει κινητοποιήσεις που να ζητάνε την αποφυλάκισή μας. Άρχισαν τότε να εμφανίζονται διαφορές μεταξύ μας στα ζητήματα τακτικής, οι οποίες δυστυχώς πήραν τέτοια έκταση, ώστε όταν η γνωστή ηθοποιός του παλιού ελληνικού κινηματογράφου Κατερίνα Γώγου, που μας συμπαραστεκόταν, μας έστειλε μια νέα δικηγορίνα, την Λίνα (Μαρία) Καρανασοπούλου, να μας αναλάβει, αναθέσαμε στην Καρανασοπούλου την εκπροσώπησή μας στο κίνημα συμπαράστασης. Αυτό θεωρήθηκε από την Σοφία αρκετό για να κρατήσει αποστάσεις από εμάς και να μην μπορούμε πλέον να περιμένουμε πολλά-πολλά από αυτήν. Δεν ξέρω κατά πόσον την επηρέασε σε αυτήν της την απόφαση ο Κάιν, ένας αυτόκλητος θαμώνας του αναρχικού χώρου, ο οποίος μέχρι τότε έβγαζε μόνος του προκηρύξεις υπογράφοντας «Κάιν ο

εγκληματίας και το άσπρο ποντίκι του» και ο οποίος εμφανίστηκε στην Σοφία σαν ο πιο φανατικός συμπαραστάτης μας και υπέρμαχος της αποφυλάκισής μας. Το κατά πόσο, χωρίς καν να έχει επαφή με εμάς, αυτό το άτομο κατάφερε να πάρει την πρωτοβουλία στο κίνημα συμπαράστασης, προκύπτει από το γεγονός ότι, οι μόνες αφίσες που έχω στο αρχείο μου και οι οποίες αναφέρονται στους αγώνες που κάναμε εγώ, ο Σκανδάλης και ο Μοίρας για να αποφυλακιστούμε, είναι δικές του.

Τέλος πάντων, τον Οκτώβρη έγινε μια ακόμη διαδήλωση συμπαράστασης στα Προπύλαια του πανεπιστήμιου της Αθήνας, κατά την οποία κυκλοφόρησε η παρακάτω προκήρυξη της Σοφίας. Από ό,τι μας είπε η Καρανασοπούλου, σε αυτήν την διαδήλωση πρέπει να πήραν μέρος καμιά διακοσαριά άτομα. Λίγα, σε σχέση με τον αριθμό των ατόμων που χρειαζόμασταν για να γίνει αισθητό στην κυβέρνηση το κίνημα συμπαράστασης σε εμάς. Αλλά εκτός από τον κόσμο που κατέβαινε για μας στον δρόμο, φαινόταν να έχουμε μαζί μας και ανθρώπους με κάποια επιρροή, όπως δύο άλλες δικηγορίνες που ήρθαν και μας είδαν εκείνη την εποχή, την Γίτσα Σιταρίδου και την Τασία Χριστοδουλοπούλου. Αργότερα έμαθα ότι η Σιταρίδου που ήταν και πολύ όμορφη κοπέλα, είχε χτυπηθεί άσχημα από τους μπάτσους σε μια διαδήλωση για μας, στην οποία είχε συμμετάσχει.

29/9/1981 - ΕΚΛΕΙΣΑ ΠΙΑ ΤΟΥΣ 2 ΜΗΝΕΣ ΕΞΩ ΑΠΟ ΤΗ ΦΥΛΑΚΗ

Φ. Κυρίτσης

Γ. Σκανδάλης

Κ. Μοίρας

Μετά 3,5 χρόνια ἀργῆς, καθημερινῆς ἐξόντωσης καί βασανιστηρίων μέσα στίς φυλακές κι ἐνῶ δέν ὑπάρχει πιά περιθώριο οὔτε γιά ἐπιβίωσή μου στή φυλακή, ὅταν ἡ ὁλοκλήρωση τῆς ἐξόντωσής μου φτάνει στό τέλος της, ἀναγκάστηκα νά βάλω ὅσες δυνάμεις μοῦ εἶχαν ἀπομείνει, τή ζωή μου, φραγμό σ' αὐτή τήν ὁλοκλήρωση τοῦ ἐγκλήματος καί νά διεκδικήσω τό δικαίωμα στή ζωή. Καί γιά ἄλλη μιά φορά οἱ σύντροφοι Φίλιππας Κυρίτσης, Γιάννης Σκανδάλης καί Κυριάκος Μοίρας ἀρνηθήκανε τήν ἐξόντωση καί διεκδικήσανε μαζί μου τήν ἀποφυλάκισή μου, μ' ἀπεργία πείνας καί κίνδυνο τῆς ζωῆς τους. 29/9/1981. Ἤδη ἔχω κλείσει 2 μῆνες ἀπό τήν ἀποφυλάκισή μου. Μετά ἀπό ἀπεργία πείνας 50 ἡμερῶν καί πού στή διάρκειά της ἡ ζωή μου παίχτηκε κορώνα-γράμματα, μετά ἀπό ἀπεργία πείνας 60 ἡμε-

ρῶν τῶν συντρόφων, κατορθώθηκε ἡ ἀποφυλάκισή μου, πού εἶταν πιά ζήτημα ζωῆς καί θανάτου.

Αὐτή τή στιγμή, οἱ σύντροφοι, μέ ἔντονα προβλήματα ὑγείας, ἐξακολουθοῦν νά βρίσκονται στό νοσοκομεῖο κρατουμένων καί νά ἔχουν καί τήν ειδική κακομεταχείριση πού ἐπιβάλλεται σέ φυλακισμένους ἐπαναστάτες. Ὁ θόρυβος τῆς ἀπεργίας ἔχει πιά τελειώσει. Ὁ θόρυβος τοῦ ἄν θά ζήσω ἤ θά πεθάνω κατασιγάστηκε. Τίποτα ὅμως δέν τελειώνει καί δέν ἔχει ξεχαστεῖ, ὅσο τό κράτος συνεχίζει νά ἐφαρμόζει τέτια σχέδια ἐξόντωσης. Οἱ σύντροφοι ἐξακολουθοῦν νά σαπίζουν στίς φυλακές καί στά νοσοκομεῖα.

Στίς φυλακές Βόλου, στίς φυλακές τοῦ Κορυδαλλοῦ, στό νοσοκομεῖο κρατουμένων καί ὅπου ἀλλοῦ, οἱ Ταπούτης Γ., Σπυρόπουλος Π., Καραμπατάκης, Συμεωνίδης, Μπάρλος, Καλαποδόπουλος.

Κι οἱ Φίλιππας Κυρίτσης, Γιάννης Σκανδάλης, καί Κυριάκος Μοίρας μέ βαρειές καταδίκες, βάζουν πάντα τίς ζωές τους φράχτη στήν ἐξόντωση πού τούς ἔχει κανονίσει τό κράτος. Μεσαιωνικά βασανιστήρια, ξυλοδαρμοί, ἀπαγορεύσεις, τόσα καί τόσα πού ἔχουν καταγγελθεῖ ἐπανειλημμένως, εἶναι ἡ κάθε ὥρα, ἡ κάθε μέρα πού βγάζουν στίς φυλακές.

Κι ἐνῶ ὅλοι ξέρουν πιά πώς εἶναι «ἀποδιοπομπαῖοι τράγοι» πολιτικῶν σκοπιμοτήτων καί σκευωριῶν. Ὅλοι ξέρουν πώς ἔτσι τούς πληρώθηκε ἡ ἄρνησή τους νά ὑποταχτοῦν καί νά γίνουν συνένοχοι στά ἐγκλήματα αὐτῆς τῆς κοινωνίας.

Ἡ «προεκλογική περίοδος βαίνει καλῶς» μέ περιοδεῖες, λόγους καί... καί... κλείνοντας τά μάτια μπροστά στό ἔγκλημα πού διαπράττεται. Κανείς δέν μπορεῖ νά μοῦ ἐγγυηθεῖ τίποτα, εἶμαι σίγουρη, ἡ ἀντοχή ἔχει ὅρια καί οἱ σύντροφοι ἀργοπεθαίνουν.

Ἄν τώρα ἐξακολουθοῦν ὅλοι κι ὁ κάθε «ἐλεύθερα σκεπτόμενος» νά κάνει τά στραβά μάτια, στήν ἐπερχόμενη ὁλοκληρωτική ἐξόντωσή τους θά εἶναι ὑπεύθυνος δολοφονίας. Πρέπει ἐπιτέλους νά κλείσει μιά καί καλή ὁ φάκελλος τῆς ἐξόντωσής τους, πρέπει ἐπιτέλους νά ἀπαιτηθεῖ καί νά ἀπαιτηθεῖ ἄμεσα, τώρα ἡ ἀπελευθέρωσή τους.

Ὅποιος ἐξακολουθεῖ νά μή δίνει σημασία σέ αὐτή τή χυδαία δολοφονία, ἔχει πνίξει τόν ἄνθρωπο πού εἶχε μέσα του καί τό αἷμα αὐτῶν πού ἐπιμένουν καί παλεύουν νά παραμείνουν ἄνθρωποι θά γίνει ὁ ἐφιάλτης του.

Γιά μιά κοινωνία πού δέν θά εἶναι φυλακή, γιά μιά κοινωνία ἐλευθερίας, δημιουργίας κι ἀπόλαυσης τῆς ζωῆς.

— ΑΜΕΣΗ ΑΠΕΛΕΥΘΕΡΩΣΗ ΤΩΝ ΕΠΑΝΑΣΤΑΤΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ!

Ἀθήνα
29/9/1981 Σοφία Κυρίτση

Η προκήρυξη που έβγαλε η Σοφία στην προσπάθειά της να μαζέψει στο κίνημα συμπαράστασης σε εμάς, όσους περισσότερους μπορούσε από αυτούς που είχαν τρέξει για την δική της αποφυλάκιση.

Δεν μπορεί να θεωρηθεί υπερβολική η ελπίδα μας να αποφυλακιστούμε πριν εκτίσουμε τις ποινές μας. Οι ποινές ήταν υπερβολικές και σαν τέτοιες είχαν αναγνωριστεί από αρκετό

κόσμο. Αν ο τόσος κόσμος που μας είχε μέχρι τότε συμπαρασταθεί, μας θεωρούσε σκληρούς εγκληματίες, όπως μας παρουσίαζε το κράτος, «τρομοκράτες» για την ακρίβεια, δεν θα διαμαρτυρόταν για την κακομεταχείρισή μας ούτε θα απαιτούσε την αποφυλάκιση της Σοφίας. Και δεν αναφέρομαι μόνο σε αναρχικούς. Ακόμη και η Ένωση Ιατρών Νοσηλευτηρίων Αθηνών Πειραιώς είχε συμπαρασταθεί στον αγώνα μας, όπως φαίνεται από το παρακάτω ψήφισμα:

Ένωση Ιατρών Νοσηλευτηρίων Αθηνών - Πειραιώς (Ε.Ι.Ν.Α.Π.)
Στουρνάρα 17 - Τηλ. 361.3623 - Αθήνα Τ.Τ. 148

Association of Hospital Doctors of Athens and Piraeus
17, Stournara Str. - Tel. 361.3623 - Athens T.T. 148 - Greece

ΨΗΦΙΣΜΑ ΓΙΑ ΤΗΝ ΥΠΕΡΑΣΠΙΣΗ ΤΩΝ ΠΟΛΙΤΙΚΩΝ ΚΡΑΤΟΥΜΕΝΩΝ

Ἡ Συγκέντρωση τῆς ΕΙΝΑΠ καταγγέλλει τήν ἐξόντωση,στήν ὁποία ὁδηγοῦνται οἱ πολιτικοί κρατούμενοι στίς φυλακές Κορυδαλλοῦ. Ἀπό τίς 25 Μάη ἡ Σοφία καί ὁ Φίλιππας Κυρίτσης,ὁ Γιάννης Σκανδάλης καί ὁ Κυριάκος Μοῖρας κάνουν ἀπεργία πείνας,μέ κύριο αἴτημα τήν ἀποφυλάκιση τῆς Σοφίας Κυρίτση,πού ἡ Ὑγεία της βρίσκεται σέ κρίσιμη κατάσταση.

Ἄν καί ἔχει συμπληρώσει τά δύο τρίτα τῆς ποινῆς της,ἡ κυβέρνηση ἀρνεῖται νά τήν ἀποφυλακίσει,ὅπως κάνει μέ ἄλλους κρατούμενους,πού τούς ἀφήνει νά κυκλοφοροῦν ἐλεύθεροι καί νά συνωμοτοῦν.

Ἀντίθετα μέ τή μεγάλη της εὐαισθησία γιά τούς χουντικούς κρατούμενους, πού διάγουν πολυτελῶς στόν Κορυδαλό,ἡ κυβέρνηση σπρώχνει στήν ἐξόντωση τά θύματα τῆς ἀστυνομικῆς σκευωρίας ,πού εἶναι ὅλοι οἱ πολιτικοί κρατούμενοι ἀγωνιστές,πού ἔχει καταδικάσει σέ βαρειές ποινές.

Ἐνῶ κρατάει ἐγκληματική σιωπή γιά τούς πολιτικούς κρατούμενους,τούς ὁποίους ἔχει κατά καιρούς βασανίσει μέσα στά ὑπόγεια τοῦ ψυχιατρείου,κλπ στέλνει στό ἐκτελεστικό ἀπόσπασμα τοῦ Ἐβρέν τούς Τούρκους ἀγωνιστές,πού νόμισαν ὅτι θά εὕρισκαν ἄσυλο στήν ἑλληνική ψευτοδημοκρατία.

Θεωροῦμε ὅτι ἡ ἐξόντωση τῶν πολιτικῶν κρατούμενων στίς φυλακές Κορυδαλλοῦ στρέφεται ἐνάντια σ'ὅλο τό συνδικαλιστικλοκαί ἐργατικό κίνημα.

Καταγγέλλουμε τήν καθ'οἱονδήποτε τρόπο παρουσία ἤ συμμετοχή γιατρῶν σέ βασανιστήρια πού γίνονται ἐνάντια σέ κρατούμενους σάν συμμετοχή σέ ἔγκλημα καί τονίζουμε ὅτι τέτοιοι γιατροί δέν ἔχουν καμμιά θέση ὄχι μόνο στό σωματεῖο μας,ἀλλά γενικώτερα στό ἰατρικό σῶμα τῆς χώρας.

Καλοῦμε στήν ἄμεση ἀπελευθέρωση τῆς Σοφίας Κυρίτση,πού ἡ ζωή της εἶναι σέ ἄμεσο κίνδυνο,καθώς καί ὅλων τῶν πολιτικῶν κρατούμενων.

ΓΙΑ ΤΗ ΣΥΓΚΕΝΤΡΩΣΗ ΤΗΣ ΕΙΝΑΠ ΤΗΣ 9-7-1981

Ο ΠΡΟΕΔΡΟΣ
ΚΥΡ. ΕΛΕΥΘΕΡΙΑΔΗΣ

Ο ΓΡΑΜΜΑΤΕΑΣ
Α. ΣΕΡΕΤΗΣ

Το ψήφισμα της Ε.Ι.Ν.Α.Π. που πιστοποιούσε ότι ο αγώνας μας είχε ξεπεράσει πια τα στενά όρια των ιδεολογικών μας συντρόφων και είχε αρχίσει να ευαισθητοποιεί ευρύτερες δυνάμεις της κοινωνίας.

Βουλευτικές εκλογές – Η περίφημη «Αλλαγή»: Το Πανελλήνιο Σοσιαλιστικό Κίνημα για πρώτη φορά στην εξουσία

Άλλωστε ο Οκτώβρης του 1981 ήταν ένας μήνας μεγάλων αλλαγών. Είχαν προκηρυχθεί εκλογές και όλα έδειχναν ότι, για πρώτη φορά μετά τον Δεύτερο Παγκόσμιο Πόλεμο, στην εξουσία στην Ελλάδα δεν θα ανέβαιναν οι συντηρητικές πολιτικές δυνάμεις, με την όποια τους μορφή δηλ. δεξιά ή ακροδεξιά, αλλά οι λεγόμενες προοδευτικές, οι οποίες είχαν συγκεντρωθεί στο σοσιαλιστικό κόμμα ΠΑ.ΣΟ.Κ. που είχε επικεφαλής του μια ιστορική φυσιογνωμία: Τον γιο του τελευταίου πριν την δικτατορία 1967-1974 εκλεγμένου πρωθυπουργού Γεωργίου Παπανδρέου, ο οποίος είχε ανατραπεί με πραξικοπηματικό τρόπο από το βαθύ κράτος το 1965: Τον διεθνούς κύρους οικονομολόγο Ανδρέα Παπανδρέου που η δικτατορία είχε φυλακίσει αμέσως μόλις είχε πάρει την εξουσία, το 1967. Αυτό το κόμμα είχε επανειλημμένως, μέσω εκπροσώπων του, υποστηρίξει τον αγώνα μας και ένας από τους πιο διακεκριμένους υποψήφιους βουλευτές του, ο Ευάγγελος Γιαννόπουλος, ο οποίος υπήρξε συνήγορος του Γιάννη του Σερίφη, όπως και του Σκανδάλη κι εμένα και της Σοφίας στον Άρειο Πάγο, όπως έχω ήδη αναφέρει, προεκλογικά διαβεβαίωνε την μάνα μου ότι «το ΠΑ.ΣΟ.Κ. θα μας έβγαζε». Κεντρικό σύνθημα αυτού του κόμματος ήταν το «Αλλαγή» και εμείς θεωρούσαμε ότι σε μια τέτοια αλλαγή, δεδομένης της αδικίας που είχε γίνει σε βάρος μας και της υποστήριξης του κόσμου που είχαμε συγκεντρώσει, μπορούσαμε να ελπίζουμε. Την ελπίδα μας φρόντιζαν να κρατήσουν ζωντανή και συμπαραστάτες μας, όπως η πρώην πολιτική κρατούμενη Ισαβέλλα Μπερτράν, η οποία στο προεκλογικό χρόνο που είχαν δώσει στην τηλεόραση για το κόμμα της (το Κ.Κ.Ε.-Μ.Λ.), είχε περιλάβει στην ομιλία της και το αίτημα για την αποφυλάκισή μας.

Πράγματι, όπως είχαν προβλέψει οι βολιδοσκοπήσεις, το ΠΑ.ΣΟ.Κ. κέρδισε τις εκλογές και σχημάτισε μόνο του κυβέρνηση. Βέβαια, σαν θεσμικός εγγυητής της συνέχειας του βαθέως κράτους παρέμενε ο Πρόεδρος της Δημοκρατίας, πρώην πρωθυπουργός Κωνσταντίνος Καραμανλής, ο οποίος προβλέποντας, ήδη από το 1980, ότι το κόμμα του δεν θα ξανακέρδιζε τις εκλογές για πολλά χρόνια, είχε φροντίσει και είχε εξασφαλίσει για τον εαυτό του την θέση του Προέδρου της Δημοκρατίας που εκείνη την εποχή είχε πάρα πολλές εξουσίες. Για τον πολύ κόσμο, όπως συνήθως, η δύναμη του βαθέως κράτους υποτιμούνταν και γι αυτό, το τέλος της «κυριαρχίας του χωροφύλακα», όπως είχε καθιερωθεί στην συνείδηση του πολύ κόσμου η κυριαρχία της συντηρητικής παράταξης, γιορτάστηκε με γλέντια και χαρές. Και στις φυλακές είχε αρχίσει μεγάλη αναταραχή, γιατί οι κρατούμενοι περίμεναν κάποια αμνηστία, τουλάχιστον για ένα μέρος των κρατουμένων. Αυτή η αναταραχή άρχισε να βλέπει το φως της δημοσιότητας μέσα από άρθρα των εφημερίδων για τις απαράδεκτες συνθήκες κράτησης που ίσχυαν σε όλες, σχεδόν, τις φυλακές. Στις καταγγελίες των κρατουμένων για τις απαράδεκτες συνθήκες έτειναν «ευήκοον ους» οι αρμόδιοι υπουργοί του ΠΑ.ΣΟ.Κ.: Ο υπουργός Δικαιοσύνης Στάθης Αλεξανδρής και ο υπουργός Υγείας και Πρόνοιας Παρασκευάς Αυγερινός που επισκέφθηκαν και το νοσοκομείο κρατουμένων, για να δουν τα χάλια με τα ίδια τους τα μάτια. Κατά την επίσκεψή τους, ο Χαρίλαος Σικλής τους έπιασε και

τους είπε να επισκεφθούν και τον δικό μας θάλαμο και όχι μόνο τους θαλάμους των ποινικών κρατουμένων. Επειδή συνοδευόντουσαν από δημοσιογράφους, δεν ήταν εύκολο να μας παρακάμψουν κι έτσι ήρθαν και στον δικό μας θάλαμο, όπου συζητήσαμε κατ' ευθείαν για την αποφυλάκισή μας. Ο Αλεξανδρής, άλλωστε, είχε κάνει δηλώσεις υπέρ του αγώνα μας, από την εποχή που ήταν ακόμα βουλευτής του ΠΑ.ΣΟ.Κ.. Δεν θα ξεχάσω την σεμνότητα του, όταν μου συστήθηκε σαν «Αλεξανδρής δικηγόρος» κι εγώ του απάντησα και «νυν υπουργός». Δεν μπορώ να πω πάντως ότι οι υπουργοί είχαν στο μυαλό τους κάποια διαδικασία αποφυλάκισής μας. Εμείς ζητάγαμε αμνηστία, όμως ο Αλεξανδρής επέμενε ότι δεν θα κατάφερναν να κάνουν την πλειοψηφία της βουλής να ψηφίσει τέτοιο νόμο. Φύγανε, αφού προηγούμενα ο Αλεξανδρής μας είπε ότι θα αναθέσει στον γιο του, που ήταν κι αυτός δικηγόρος, την υπόθεσή μας, μήπως και βρει αυτός κάποιον τρόπο να αποφυλακιστούμε νόμιμα.

ΕΘΝΟΣ — Παρασκευή 13 Νοεμβρίου 1981

ΟΙ ΥΠΟΥΡΓΟΙ ΔΙΚΑΙΟΣΥΝΗΣ ΚΑΙ ΚΟΙΝ ΩΝΙΚΩΝ

Αλλαγές... χρε

Ο ΚΥΡΙΤΣΗΣ ΖΗΤΑΕΙ ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΗ

ΑΡΙΣΤΕΡΑ: Ο ΦΙΛΙΠΠΟΣ Κυρίτσης συζητάει με τους υπουργούς.

Πιστεύει ότι η Κυβέρνηση της Αλλαγής πρέπει να αποφυλακίσει αυτόν και τους συντρόφους του Σκανδάλη και Μοίρα. Προς το παρόν, έχει κάνει 12 απεργίες πείνας διαρκείας 400, περίπου, ημερών. Και τώρα, εδώ και 14 ημέρες, απεργεί και πάλι, με τους συντρόφους του. «Δεν είναι ο σωστός τρόπος διεκδίκησης του δικαίου. Η απεργία πείνας προξενεί βλάβες ανεπανόρθωτες στον οργανισμό» του είπε ο κ. Αυγερινός «σαν γιατρός και σαν άνθρωπος». Ο υπουργός Δικαιοσύνης κ. Αλεξανδρής, τόνισε ότι «το θέμα των τριών απεργών, απασχολεί το υπουργείο και γίνεται προσπάθεια για να βρεθεί μια λύση, κυρίως από πλευράς ανθρωπιστικής»

ΜΕΡΙΚΕΣ... ντουζίνες ξυραφάκια, καρφιά, κουτάλια και άλλα μεταλλικά είδη έχει καταπιεί κατά καιρούς ο κρατούμενος της φωτογραφίας. Χτες ο υπουργός κ. Αυγερινός τον απέτρεψε από του να καταπιεί ένα... δαχτυλίδι!

Από την επίσκεψη των δύο υπουργών της κυβέρνησης του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στο νοσοκομείο κρατούμενων. Από αριστερά προς τα δεξιά: Ελένη Βλάχου προϊστάμενη νοσοκόμα, Παρασκευάς Αυγερινός, Στάθης Αλεξανδρής, Ελένη Κουτάντου προϊστάμενη νοσοκόμα κι εγώ.

Ζητάμε από το ΠΑ.ΣΟ.Κ. αμνηστεία – Η δωδέκατη απεργία πείνας μου

Η αλήθεια είναι ότι για την καινούργια κυβέρνηση είχαμε αρχίσει να αποτελούμε μεγάλο μπελά κι αυτός ήταν ο λόγος που οι υπουργοί της θα προτιμούσαν να μας αποφύγουν. Αποτελούσαμε μπελά, επειδή μία εβδομάδα μετά την άνοδο του ΠΑ.ΣΟ.Κ. στην εξουσία, μη βλέποντας καμιά κίνηση προς αποφυλάκισή μας είχαμε πάλι κατέβει σε απεργία πείνας. Αίτημα μας η αποφυλάκιση με την μορφή της αμνηστίας, όπως ανέφερα παραπάνω. Εννοείται, δεν ζητάγαμε αμνηστία μόνο για μας τους τρεις αλλά για όλους του πολιτικούς κρατούμενους της «αριστεράς» (αν και οι αναρχικοί δεν θα έπρεπε να τσουβαλιάζονται μαζί με τους κομμουνιστές κάτω από την ταμπέλα αριστερά). Το πρόβλημα της κυβέρνησης, όπως μας το εξέθεσε ο Αλεξανδρής όταν μας είδε, ήταν ότι για πολλούς πολιτικοί κρατούμενοι ήταν και οι χουντικοί, που ήταν μέσα από το ’74, και οι φασίστες βομβιστές. Θεωρούσε ακατόρθωτη μια αμνηστία για την οποία πολιτικοί κρατούμενοι θα ήμασταν μόνο εμείς. Κι εννοείται, όταν ήρθε και μας είδε και ο γιος του Αλεξανδρή, δεν είχε τίποτα περισσότερο να μας πει από το να σταματήσουμε την απεργία, γιατί κ αυτός δεν είχε καμιά διαδικασία αποφυλάκισής μας να προτείνει. Μάλιστα, μην μπορώντας να κάνει τίποτα, ανέθεσε την υπόθεση μας σε έναν λέκτορα ή υφηγητή του πανεπιστήμιου της Θράκης, τον Γιάννη Πανούση. Και ο Πανούσης, όταν ήρθε και μας είδε, δεν είχε κάτι συγκεκριμένο στο μυαλό του σχετικά με το πώς θα βγαίναμε, οπότε κι αυτός το μόνο που είχε να μας προτείνει ήταν να σταματήσουμε την απεργία. Εμείς ξέραμε ότι, αν σταματάγαμε την απεργία, δεν θα βγαίναμε στον αιώνα τον άπαντα, συνεχίζοντάς την όμως είχαμε ελπίδες να βγούμε, γιατί θα ήταν πολύ δύσκολο για την σοσιαλιστική κυβέρνηση να αφήσει τους πιο γνωστούς φυλακισμένους επαναστάτες να πεθάνουν από απεργία πείνας, όπως θα ήταν επίσης πολύ δύσκολο να τους κάνει αναγκαστική σίτιση. Μετά από τόσες απεργίες πείνας που είχαμε κάνει και οι τρείς και μετά από τόσο ξύλο που είχαμε φάει, κυρίως ο Σκανδάλης και ο Μοίρας, η κυβέρνηση έβλεπε ότι, ακόμη και να μην μας έβγαζε από την φυλακή κι αυτή τη φορά, θα αποτελούσαμε γι αυτήν ένα μόνιμο πονοκέφαλο. Ήμασταν λόγω της αγωνιστικότητάς μας το κακό παράδειγμα για του άλλους κρατούμενους. Θα συνεχίζαμε να αγωνιζόμαστε και η κυβέρνηση δεν θα μπορούσε να μας φερθεί πιο αυστηρά ακόμη και από την προηγούμενη κυβέρνηση που μας χαρακτήριζε τρομοκράτες. Συνεχίζαμε, λοιπόν, την απεργία και οι μέρες περνούσαν. Έφτασε και η ημέρα του εορτασμού του Πολυτεχνείου, πέρασε, χωρίς εκτεταμένα επεισόδια και νεκρούς αυτή την φορά, κι εμείς παραμέναμε ακόμα μέσα απεργώντας. Μάλιστα, ο αδελφός μου εκείνη την ημέρα είχε πάει να κολλήσει τρικάκια, που ζητούσαν την αποφυλάκισή μας, στο Πολυτεχνείο και έπεσε στα χέρια των Κνιτών, θεωρήθηκε χαφιές, εφόσον υπερασπιζόταν τρεις αναρχικούς (αν και ο Σκανδάλης δεν ήταν αναρχικός), και οδηγήθηκε με την βία στον πρύτανη του Πολυτεχνείου, για τα περαιτέρω. Ευτυχώς ο πρύτανης αποδείχθηκε λιγότερο «επαναστάτης» από τους Κνίτες και άφησε τον αδελφό μου ελεύθερο. Αυτή ήταν τότε η συμπεριφορά των Κνιτών απέναντι στους πιο γνωστούς φυλακισμένους επαναστάτες (όπως έγραφε το τρικάκι) που απεργούσαν, άσχετα αν η εφημερίδα του Κ.Κ.Ε., ο «Ριζοσπάστης», παρακολουθούσε με θετικό ενδιαφέρον την απεργία

μας και γνωστοποιούσε την πρόοδό της στο κοινό της με μικρά δημοσιεύματα. Οι Κνίτες δεν ενδιαφερόντουσαν να μάθουν τότε ούτε καν το ενδιαφέρον της «ακαδημαϊκής κοινότητας» για μας. Απόδειξη αυτού του ενδιαφέροντος ήταν η επίσκεψη που μας έκανε στο νοσοκομείο ο καθηγητής φιλοσοφίας της Παντείου και μετέπειτα πρύτανης και ακαδημαϊκός Κώστας Δεσποτόπουλος. Όταν ήρθε να μας δει, κατά την διάρκεια της τελευταίας απεργίας πείνας μας, μας είπε ότι είχε επιχειρήσει να μας δει και κατά την προηγούμενη απεργία, όμως δεν τον είχανε αφήσει και γι’ αυτό είχε στείλει στην θέση του τον Καράγιωργα και την Μαραγκοπούλου. Εγώ τον συμπαθούσα αυτόν τον καθηγητή, γιατί είχα διαβάσει στην «Ιστορία της Μακρονήσου» του Νίκου Μάργαρη, ότι ο Δεσποτόπουλος είχε κάνει κι αυτός πολιτικός κρατούμενος στην Μακρόνησο. Τον είχα και καθηγητή στην Πάντειο. Όταν, όμως, του ανέφερα το περιστατικό της φυλάκισής του στην Μακρόνησο, ο Δεσποτόπουλος μου είχε πει ότι δεν ήταν ήρωας, γιατί από λάθος των διωκτικών αρχών είχε βρεθεί στην Μακρόνησο. Είχε βρεθεί λόγω συνωνυμίας με έναν ξάδελφό του.

Η δεύτερη μεγάλη συναυλία για μας στο κλειστό γήπεδο του αθλητικού συλλόγου Σπόρτιγκ

Οι συμπαραστάτες μας έξω, βλέποντας ο καιρός να περνάει, εμείς να έχουμε φτάσει στις πενήντα μέρες απεργίας πείνας και η κυβέρνηση να κάνει το κορόιδο, αποφάσισαν να πιέσουν την κατάσταση με το πιο εντυπωσιακό τρόπο που μπορούσαν: Την συναυλία. Αποφασίστηκε, λοιπόν, να διοργανωθεί μια ακόμη μεγάλη συναυλία στο κλειστό γήπεδο Σπόρτιγκ, στον Αγ. Ελευθέριο, όπως είχε γίνει και το 1979. Αυτή την φορά στην οργανωτική επιτροπή της συναυλίας «βάρυνε» με την παρουσία της και η Κατερίνα Γώγου. Προκειμένου να νοικιαστεί το γήπεδο, η Κατερίνα είχε δώσει τότε 20.000 δραχμές, αρκετά μεγάλο ποσό για την εποχή εκείνη. Την συναυλία την γνωστοποίησε τότε από μια εκπομπή του στο ραδιόφωνο και ο Διονύσης Σαββόπουλος, ο οποίος είχε συμμετάσχει και στην συναυλία του 1979, τραγουδώντας το «Βαρύ ζεϊμπέκικο για τον Νίκο». Από το ραδιόφωνο είχε ζητήσει την αποφυλάκισή μας, για λόγους ανθρωπιστικούς νομίζω. Μετά από όλα αυτά και με τόσους γνωστούς καλλιτέχνες που ήρθαν να τραγουδήσουν, όπως η Χάρις Αλεξίου που και αυτή είχε ενισχύσει με 20.000 δραχμές την διοργάνωση της συναυλίας, ήταν φυσικό επόμενο η συναυλία να έχει επιτυχία ανάλογη με αυτήν της συναυλίας του 1979. Από ό,τι είχα μάθει αργότερα, στην συναυλία τραγούδησε και ο Νικόλας Άσιμος που επειδή εμφανιζόταν σαν τρελός εκείνη την εποχή, είχε αντιμετωπίσει δυσκολίες μέχρι να ανέβει στο πάλκο. Θα μπορούσα να πω ότι, ο φόβος των επεισοδίων μετά την συναυλία, όπως είχαν γίνει μετά την προηγούμενη συναυλία στο Σπόρτιγκ, ήταν αυτός που έκανε την κυβέρνηση, την ημέρα της συναυλίας, να βεβαιώσει τους δημοσιογράφους ότι θα μας έβγαζε από την φυλακή. Και πράγματι δεν γίνανε εκτεταμένα επεισόδια με συλλήψεις και δίκες και βρήκε, επιτέλους, η κυβέρνηση την φόρμουλα που θα μας έβγαζε από την φυλακή. Αυτή ήταν η πρόταση χάρης για μας στο Συμβούλιο Χαρίτων από την κυβέρνηση και όχι από μας που ήδη είχαμε κάνει

σαφές ότι δεν προτιθέμεθα να ζητήσουμε. Θα γινόταν με βάση έναν νόμο της δικτατορίας, νόμο του 1968, τον οποίο είχε βρει ο Ευάγγελος Γιαννόπουλος, νομίζω τότε υπουργός Εργασίας. Η πρόταση, λοιπόν, έγινε και όπως ήταν φυσικό έγινε δεκτή από το Συμβούλιο Χαρίτων και κατέληξε στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, τον Καραμανλή, για να την υπογράψει. Και αυτός, σαν έξυπνος πολιτικός, μολονότι το 1977, σαν πρωθυπουργός, διακήρυσσε ότι η αναρχία «θα παταχθεί εν τη γενέσει της», την υπέγραψε. Δεν ήθελε να πάρει προσωπικά την ευθύνη για τα όσα θα μπορούσαν να συμβούν αν πεθαίναμε ή αν μας κάνανε αναγκαστική σίτιση.

Επιτέλους ελεύθεροι μετά από 60 μέρες απεργίας πείνας

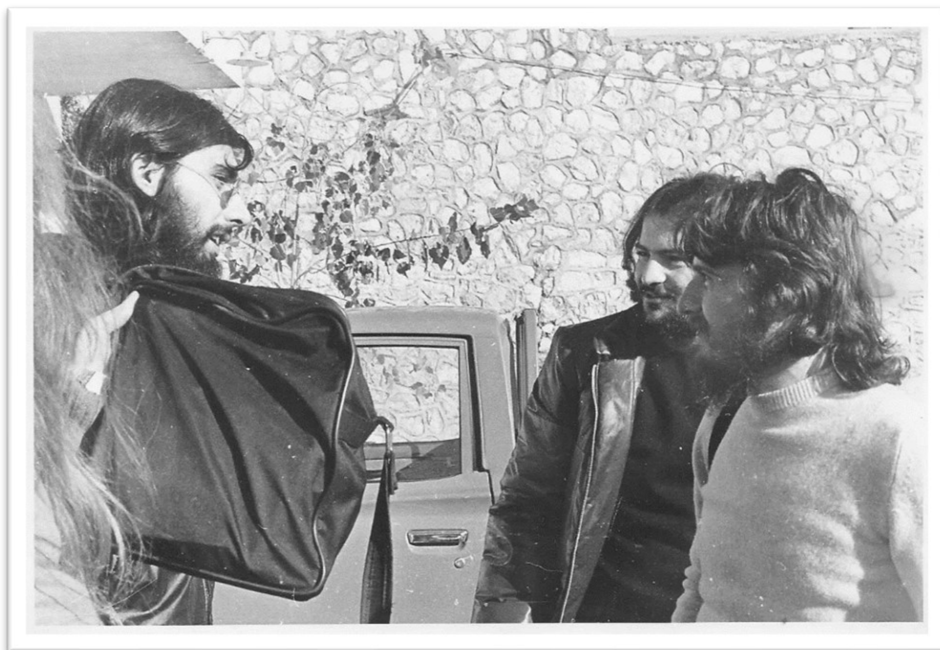
Έτσι φτάσαμε στην ημέρα της αποφυλάκισής μας μετά από 60 μέρες απεργίας πείνας. Την αποφυλάκιση μάς την προσέφεραν σαν χριστουγεννιάτικο δώρο, γιατί την άλλη μέρα ήταν Χριστούγεννα. Είχε κι αυτή το σασπένς της, για να λέμε την αλήθεια. Συγκεκριμένα είχε έρθει ο αρχιφύλακας του νοσοκομείου στο θάλαμό μας και μας ζήτησε να ντυθούμε, να πάρουμε τα πράγματά μας και να κατέβουμε κάτω, στο γραφείο του διευθυντή, όπου ο αρμόδιος εισαγγελέας θα διάβαζε το έγγραφο της χάρης με παρουσία δύο στρατιωτών, όπως πρόβλεπε η διαδικασία. Εμείς θεωρήσαμε καραγκιοζιλίκια όλα αυτά με τους στρατιώτες και ζητήσαμε να έρθουν να μας διαβάσουν στον θάλαμό μας την χάρη. Ο αρχιφύλακας μας είπε ότι απαγορεύεται να μπούνε στρατιώτες με τα όπλα τους στο νοσοκομείο, οπότε ήμασταν υποχρεωμένοι να κατέβουμε εμείς κάτω. Όταν συνεχίσαμε να αρνιόμαστε να κατέβουμε, μας απείλησε ότι, αν δεν κατεβαίναμε, θα έφευγε ο εισαγγελέας μαζί με τους στρατιώτες και έτσι θα παραμέναμε στην φυλακή. Προτού πάρουμε οριστική απόφαση για το τι θα κάναμε, ο αρχιφύλακας μας έδινε λίγο χρόνο, φεύγοντας για να ξαναγυρίσει αργότερα. Όταν έφυγε ο αρχιφύλακας εγώ είπα στους άλλους ότι, όπως είχα διαβάσει, όταν στο στρατόπεδο Μπογιατίου, όπου είχαν τον Αλέξανδρο Παναγούλη σε ένα τσιμεντένιο μπουντρούμι, είχαν έρθει, το 1973, να του πούνε ότι είχε πάρει χάρη, όπως και όλοι οι πολιτικοί κρατούμενοι, από τον δικτάτορα Παπαδόπουλο, και γι αυτό θα έπρεπε να μαζέψει τα πράγματά του και να φύγει, ο Παναγούλης τους είχε πει ότι δεν κουνιέται και έτσι αναγκάστηκαν να τον πάνε σηκωτό μέχρι την εξωτερική πύλη του στρατοπέδου. Δεν έμεινε μέσα γιατί δεν έφευγε μόνος του κι έτσι θα γινόταν και με μας. Πράγματι, μετά από λίγο ήρθε ο αρχιφύλακας και μας είπε να μαζέψουμε τα πράγματά μας και να φύγουμε, χωρίς να χρειάζεται να υποστούμε την διαδικασία. Μαζέψαμε, λοιπόν, τα πράγματά μας, μεταξύ των οποίων και μια κούτα με καμιά πενηνταριά βιβλία των αναρχικών εκδόσεων «Ελεύθερος Τύπος» που ο εκδότης του Γιώργος Γαρμπής μου είχε στείλει κατά καιρούς δωρεάν. Θεώρησα καλό να μην τα πάρω αυτά τα βιβλία μαζί μου αλλά να τα αφήσω στον Γιάννη τον Πετρόπουλο που εκείνες τις μέρες είχε καταφέρει να βρίσκεται στο νοσοκομείο και μας έβλεπε, προκειμένου να διαδοθούν οι αναρχικές ιδέες μέσα στις φυλακές. Ο Πετρόπουλος, προτού φύγουμε, μας ζήτησε το τηλέφωνο κανενός δικηγόρου του κινήματος, μια που είχε ακόμη μπροστά του πολλά χρόνια

φυλακή, όντας ισοβίτης, και θα τον χρειαζότανε. Του έδωσα το τηλέφωνο της δικηγορίνας που μας είχε στείλει η Κατερίνα Γώγου, της Λίνας Καρανασοπούλου. Όπως θα αποδεικνυόταν αργότερα, αυτή η δικηγόρος θα έπαιρνε πολύ ζεστά την συμπαράσταση στον Πετρόπουλο και θα έπαιζε πολύ σημαντικό ρόλο στην μετέπειτα ζωή του, και μέσα και έξω από την φυλακή.

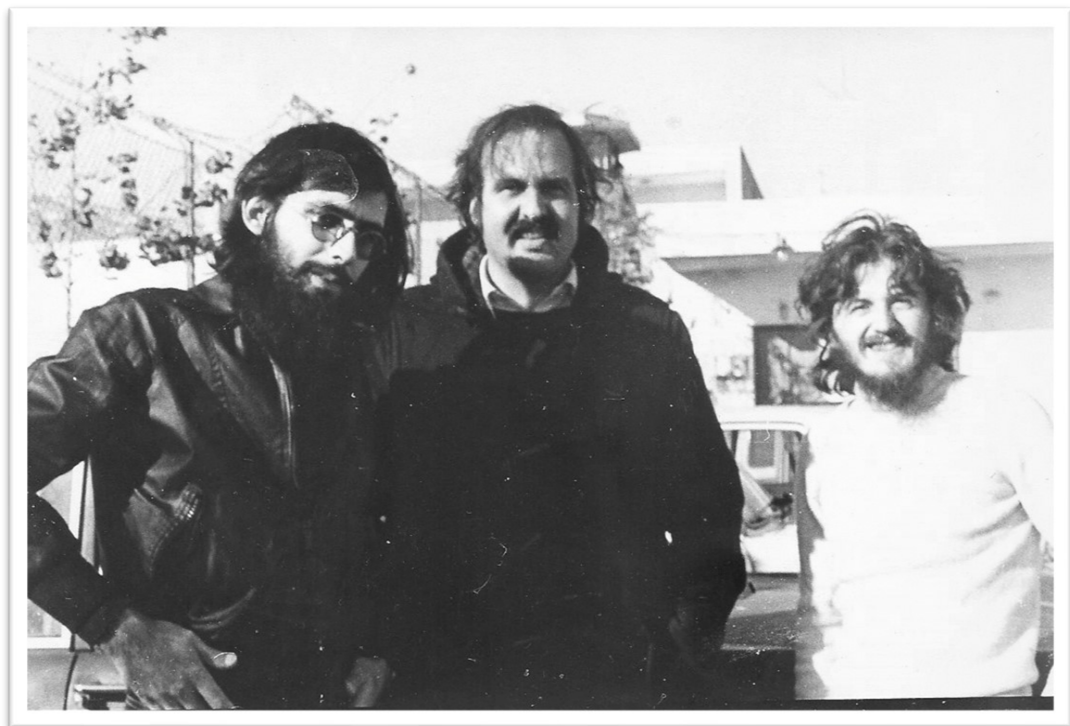
ΑΠΟΦΥΛΑΚΙΣΗ ΚΑΙ ΠΑΛΙ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ

Πρώτες μέρες μετά την φυλακή – Κατερίνα Γώγου και Χρήστος Ζυγομαλάς

Έβγαινα από την φυλακή μετά από 3 χρόνια και 9 μήνες ακριβώς από την ημέρα της σύλληψής μας αλλά, τουλάχιστον, δεν έβγαινα μόνος μου: Είχα συμβάλει να βγουν και άλλοι δύο μαζί μου. Από το γραφείο του διευθυντή σε εμένα και τον Σκανδάλη δεν έδωσαν το έγγραφο το γνωστό σαν αποφυλακιστήριο αλλά μια απλή βεβαίωση, γιατί το αποφυλακιστήριο θα έπρεπε να το πάρουμε από τις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας, όπου ήμασταν χρεωμένοι. Έτσι αποφυλακιστήριο δεν πήρα ποτέ μου. Στην έξοδο του νοσοκομείου μας περίμεναν εκτός από την Σοφία, ο αδελφός μου, ο αδελφός της Σοφίας, η δικηγόρος μας Ελένη Δημουλέα και ο ψυχίατρος Θόδωρος Μεγαλοοικονόμου που μας είχε συμπαρασταθεί όσο κανένας άλλος γιατρός, όσο ήμασταν μέσα. Εκείνες τις μέρες στις φυλακές Κορυδαλλού γινόταν στάση και στη στέγη της τέταρτης ακτίνας, η οποία είχε θέα στην έξοδο του νοσοκομείου, ήταν μαζεμένοι πολλοί κρατούμενοι που μόλις μας είδανε άρχισαν να φωνάζουν συνθήματα. Προτού μπω κι εγώ στο αυτοκίνητο του θείου μου του Μέλτου, που με περίμενε, φώναξα μερικές φορές το σύνθημα «Με αγώνες κατακτάμε τα δικαιώματά μας». Ο πατέρας μου που μου είχε υποσχεθεί, όταν ήμουν στην Αίγινα, ότι θα ερχόταν με το αυτοκίνητό του και θα με έπαιρνε από την φυλακή, ήταν πια πεθαμένος εδώ και πάνω από ενάμιση χρόνο.

Από αριστερά προς τα δεξιά, εγώ, ο Κυριάκος Μοίρας και ο Γιάννης Σκανδάλης έξω από την είσοδο του νοσοκομείου κρατουμένων του Κορυδαλλού, μόλις αποφυλακιστήκαμε.

Εγώ αριστερά και ο Σκανδάλης δεξιά έξω από την είσοδο του νοσοκομείου καρτούμένων του Κορυδαλλού την ώρα της αποφυλάκισής μας. Στην μέση ο ανεκτίμητος για την συμπαράστασή του προς εμάς ψυχίατρος Θόδωρος Μεγαλοοικονόμου.

Δεν ξαναμπήκα στην φυλακή από τότε κι έτσι δεν ξαναέζησα το πρωτόγνωρο τότε για μένα συναίσθημα να είσαι έξω από την φυλακή μετά από τόσα χρόνια και τόσες ταλαιπωρίες, αν σκεφτούμε ότι από τα 3 χρόνια και 9 μήνες τον ένα χρόνο και ένα μήνα τους πέρασα κάνοντας απεργίες πείνας. Αν και από τότε έχουν περάσει 37 χρόνια, κανένας άλλος κρατούμενος στην Ελλάδα δεν έχει κάνει τόσες πολλές απεργίες πείνας, περνώντας τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα χωρίς φαΐ. Τέλος πάντων, ο θείος μου ο Μέλτος οδήγησε εμένα και τον Σκανδάλη στο σπίτι που νοίκιαζε η μάνα μου στα Βριλήσσια, όπου μας περίμενε στρωμένο ένα μεγάλο τραπέζι με συγγενείς και οικογενειακούς φίλους. Ο Σκανδάλης είχε έρθει μαζί μου, γιατί του πρότεινα, μια που δεν είχε δικό του σπίτι να μείνει, να έμενε στο δικό μου μερικές μέρες μέχρι να έβλεπε τι θα έκανε. Στο τραπέζι εγώ δεν μπορούσα να καθίσω πολλή ώρα. Η αίσθηση της ελευθερίας μού είχε δημιουργήσει τέτοια νευρικότητα που τριγυρνούσα στα δωμάτια του σπιτιού απολαμβάνοντας την ομορφιά που έβλεπα γύρω μου. Τόσα χρόνια έβλεπα μόνο τους γκρίζους τοίχους των φυλακών ή τους μονόχρωμους, με ένα άτονο χρώμα, τοίχους του νοσοκομείου ή του ψυχιατρείου. Γι αυτό, αν πρέπει να περιγράψω τι σημαίνει ελευθερία, θα προτιμήσω το επίθετο πολύχρωμη. Μία πραγματικότητα πολύχρωμη που δεν χορταίνεις να

την κοιτάς. Πέρα από το ότι κινείσαι ελεύθερα προς όποια κατεύθυνση θέλεις και δεν ακολουθείς συγκεκριμένες διαδρομές, όπως στην φυλακή.

Δεν θυμάμαι ακριβώς πως πέρασα την πρώτη μέρα έξω από την φυλακή. Πάντως πήγα με τον αδελφό μου, την Σοφία, τον Σκανδάλη και τον παιδικό φίλο του αδελφού μου τον Μίμη στο τεράστιο σουπερμάρκετ Άλφα-Βήτα, στην Κηφισίας, και ψωνίσαμε τρόφιμα. Μας είχαν λείψει πολύ τα τρόφιμα μετά από 60 μέρες απεργίας πείνας και είχαμε και λεφτά, γιατί από την συναυλία για την αποφυλάκισή μας είχε βγει κέρδος 60.000 δραχμές, τις οποίες μοιραστήκαμε εγώ, ο Σκανδάλης και ο Μοίρας. Την επόμενη η μεθεπόμενη μέρα, εγώ η Σοφία και ο Σκανδάλης πήγαμε στο σπίτι της Κατερίνας Γώγου, στην οδό Τροίας στην Κυψέλη. Η Γώγου την Σοφία την ήξερε από κοντά, γιατί εκείνο τον καιρό την είχε φιλοξενήσει κάποιες μέρες στο σπίτι της. Εμένα όμως και τον Σκανδάλη μας ήξερε μόνο από τις εφημερίδες. Στο σπίτι της γνώρισα, εκτός από την 14χρονη κόρη της Μυρτώ, τον μετέπειτα σκηνοθέτη Γιώργο Κορδέλλα και τον Ιθακήσιο ποιητή Γιώργο Δάγλα. Η Γώγου για να γιορτάσει το γεγονός άνοιξε και ήπιαμε μια σαμπάνια. Δεν θυμάμαι να είχα ή να έχω ξαναπιεί σαμπάνια στην ζωή μου. Επίσης, ο Κορδέλλας έβγαλε και μια σειρά από φωτογραφίες, όπου εγώ δεν φαίνομαι πουθενά, γιατί δεν ήθελα να φωτογραφηθώ, δεν θυμάμαι πια ακριβώς γιατί. Θυμάμαι ότι αυτό που με είχε εντυπωσιάσει περισσότερο σε εκείνο το σπίτι ήταν η βιβλιοθήκη. Δεν νομίζω να είχα ξαναδεί τόσο μεγάλη βιβλιοθήκη στη ζωή μου μέχρι τότε. Με τον Δάγλα ξαναβρεθήκαμε μετά από 34 χρόνια στην Ιθάκη.

Στο σπίτι της Κατερίνας Γώγου. Από αριστερά προς τα δεξιά ο Γιάννης Σκανδάλης, η Σοφία, η Κατερίνα Γώγου, ο Γιώργος Δάγλας και ο Γιάννης Αργυρίου, αδελφός της Σοφίας.

Μια από τις επόμενες μέρες, όταν βρισκόμασταν εγώ, η Σοφία και ο Σκανδάλης στο Σύνταγμα, βρήκαμε τυχαία εκεί τον φίλο μου αναρχικό συνθέτη Χρήστο Ζυγομαλά. Χάρηκε πολύ που μας είδε και τον καταφέραμε να ανέβει μαζί μας στα Βριλήσσια, για να περάσουμε την βραδιά μαζί. Στα Βριλήσσια υπήρχε και μια κιθάρα της Σοφίας, την οποία είχε αγοράσει, όταν ήταν μικρή, για να μάθει κιθάρα, όμως δεν έμαθε ποτέ. Με αυτήν την κιθάρα βάλαμε και μας έπαιξε ο Ζυγομαλάς μερικά από τα παλιά και από τα καινούργια τραγούδια του, τα οποία, μαζί με την μεγάλη συζήτηση που κάναμε, καταγράψαμε σε κασέτα κασετοφώνου. Στο κασετόφωνο που είχε αγοράσει ο αδελφός μου με λεφτά που είχα πάρει από την υποτροφία, όταν είχα μπει στην Πάντειο. Μέχρι εκείνη την εποχή ο Ζυγομαλάς, όντας περισσότερο μετριόφρονας παρά αντιεμπορευματικός θα έλεγα, δεν είχε βγάλει κανέναν δίσκο ή κασέτα με τα τραγούδια του. Ο Άσιμος μέχρι τότε είχε βγάλει μόνο τις πρώτες τέσσερις κασέτες, αν θυμάμαι καλά. Μεταξύ των τραγουδιών που μας είχε παίξει τότε ο Χρήστος, ήταν και η «Ούλρικε Μάινχοφ», ένα τραγούδι που μετά δεν το κυκλοφόρησε ποτέ σε κασέτα, δίσκο, ή CD. Όπως δεν κυκλοφόρησε ποτέ ένα επαναστατικό τραγούδι που έπαιζε στην πλατεία Εξαρχείων το 1977, το «Στην ιστορία θέλω να μπουκάρω». Με τους αρχικούς στίχους του τελευταίου, πάντως, και την μουσική παραλλαγμένη σε ρεμπέτικο ο Ζυγομαλάς έκανε ένα τραγούδι στο τέλος της δεκαετίας του 2000, προκειμένου να διαμαρτυρηθεί για την οικονομική κρίση που είχε τότε ενσκύψει στην χώρα. Δυστυχώς μετά από εκείνη την ιστορική, θα έλεγα, συνάντηση με τον Χρήστο τον Ζυγομαλά, χρειάστηκαν 28 ολόκληρα χρόνια για να ξαναϊδωθούμε και 33 για να ξανακαθίσουμε στο ίδιο τραπέζι.

Εγώ, η Σοφία και ο Γιάννης Σκανδάλης: Πρώτες μέρες έξω από την φυλακή και απόπειρα να φύγουμε μαζί του στο εξωτερικό

Εκείνες τις μέρες, επίσης, πήγαμε εγώ, η Σοφία και ο Γιάννης ο Σκανδάλης σε ένα εξοχικό σπίτι της μάνας μου 50 χιλιόμετρα μακριά από την Αθήνα. Πρέπει να είχαμε πολλά να πούμε μεταξύ μας, γι αυτό μας άρεσε να βρισκόμαστε συνέχεια μαζί. Δεν θυμάμαι, πάντως, αν ήταν την ίδια ή μια άλλη φορά εκείνες τις μέρες, που βρέθηκα με την Σοφία στο σπίτι αυτό και έκατσα πέντε μέρες. Θυμάμαι πάντως ότι τότε πρωτοσκέφτηκα ότι, από τότε που βγήκα από την φυλακή, κανείς από τους συντρόφους μου δεν με είχε αναζητήσει, έστω και στο τηλέφωνο. Από τότε, μπορώ να πω, άρχισα να υποπτεύομαι ότι για να έχουμε ενδιαφέρον για τους άλλους, θα πρέπει να βρισκόμαστε σε μια ακραία κατάσταση. Τι είχε γίνει τόσος κόσμος που ενδιαφερόταν για μένα, όσο ήμουνα στην φυλακή; Είχα αρχίσει να αντιλαμβάνομαι ότι, όσο ήμουνα μέσα, το ενδιαφέρον του κοινού το τράβαγε το σύμβολο Φίλιππας και όχι ο άνθρωπος Φίλιππας. Μου είχε κοστίσει πολύ αυτό και με είχε κάνει να αισθανθώ πολύ μόνος.

Ο Γιάννης Σκανδάλης κι εγώ κοντά στο εξοχικό της μάνας μου, λίγες μέρες μετά την αποφυλάκισή μας.

Ο Σκανδάλης, μετά από μερικές μέρες που έμεινε στο σπίτι της μάνας μου στα Βριλήσσια, έφυγε από το σπίτι, όταν η μάνα μου ζήτησε να μετακινήσουμε το κρεβάτι του σε μια αποθηκούλα που πρέπει παλιά να χρησίμευε σαν δωμάτιο υπηρεσίας. Όσο έμεινε μαζί μας συντάξαμε, εγώ και αυτός, μια ανακοίνωση σχετική με την αποφυλάκισή μας και την στείλαμε στις εφημερίδες. Εκεί λέγαμε ότι είχαμε ζητήσει αμνηστία και όχι χάρη και ότι πίσω μας αφήσαμε κι άλλους αναρχικούς στη φυλακή, όπως τους Καλαποδόπουλο, Καραμπατάκη και Μπάρλο. Γι αυτό ο αγώνας θα έπρεπε να συνεχιστεί μέχρι την αποφυλάκισή τους.

Όταν ο Σκανδάλης έφυγε από το σπίτι μας, πήγε και έμεινε σε μια ξαδέλφη του, η οποία είχε σηκώσει και όλο το βάρος της συμπαράστασης προς αυτόν, όσο αυτός ήταν στην φυλακή. Μάλιστα, σε μια διαδήλωση συμπαράστασης προς εμάς, οι μπάτσοι της είχαν σπάσει το χέρι, όπως μας είπε, όταν μετά κάποιες μέρες από την διαδήλωση είχε έρθει και μας είχε δει στο νοσοκομείο κρατουμένων. Όμως δεν χαθήκαμε με τον Σκανδάλη. Αντίθετα: Αποφασίσαμε να φύγουμε και οι τρεις μαζί για το εξωτερικό με το τραίνο. Σε πρώτη φάση θα πηγαίναμε στα Σκόπια, στο σπίτι της αδελφής του. Πράγματι, με δανεικά πάλι από τον θείο μου τον Μέλτο, όπως και το 1975, πριν εφτά δηλ. χρόνια (τώρα ήμασταν στον Γενάρη του 1982), εγώ, η Σοφία και ο Γιάννης πήραμε, κάποια από εκείνες τις μέρες, το τραίνο για Γιουγκοσλαβία (τότε ακόμη η χώρα αυτή δεν είχε κομματιαστεί σε χωριστά κράτη, όπως είναι σήμερα). Μάλλον είχαμε πάρει το περίφημο τραίνο «Ακρόπολις» που έφτανε μέχρι το Μόναχο της

Δυτικής Γερμανίας (η Γερμανία, τότε, ήταν χωρισμένη σε δύο κράτη, γνωστά σαν Δυτική και Ανατολική Γερμανία). Όμως «δεν ήταν γραφτό» να βγούμε, εγώ και η Σοφία, από την φυλακή που λέγεται Ελλάδα εκείνη την χρονιά. Γιατί όταν σταματήσαμε στη Γευγελή, στα ελληνογιουγκοσλαβικά σύνορα, και οι μπάτσοι μας πήρανε τα διαβατήρια για να τα ελέγξουν, το διαβατήριο της Σοφίας δεν το ξαναφέρανε πίσω και μας είπαν ότι υπήρχε πρόβλημα από Αθήνα κι από εκεί θα έπρεπε να το λύσουμε. Οπότε εγώ και η Σοφία κατεβήκαμε από το τραίνο και συνέχισε ο Σκανδάλης μόνος του το ταξίδι για το εξωτερικό. Το πρόβλημα ήταν ότι η Σοφία, σαν όρο για την υπό όρους αποφυλάκισή της, είχε και απαγόρευση εξόδου από την χώρα μέχρι την λήξη της αρχικής της ποινής, δηλ. μέχρι τις 24 Μαρτίου του 1983. Όπως είχε και υποχρέωση να δίνει παρόν στο τμήμα Ασφαλείας της γειτονιάς της κάθε πρώτη και δεκαπέντε του μηνός. Αυτόν τον όρο τον είχε παραβιάσει η Σοφία μετά από την πρώτη επίσκεψη της στην Ασφάλεια, εν γνώσει της ότι με βάση τον νόμο είχαν το δικαίωμα, λόγω της παραβίασης αυτής, να την ξανακλείσουν στην φυλακή. Στην απαγόρευση εξόδου από την χώρα μάλλον δεν είχαμε δώσει σημασία και δεν την βάζαμε τότε σαν ενδεχόμενο, αφού από την Σοφία δεν είχαν στερήσει το διαβατήριο και το είχε και μαζί της και μέσα στην φυλακή! Την πληρώσαμε, όμως, με ένα κομμένο στα σύνορα ταξίδι, με λεφτά για εισιτήρια που πήγανε χαμένα και με πέντε, τουλάχιστον, ώρες αναμονής, σε ένα παγωμένο καφενεδάκι των συνόρων, όπου περιμέναμε το επόμενο τραίνο που θα ερχόταν από το εξωτερικό για την Ελλάδα και θα μας πήγαινε στην Θεσσαλονίκη από όπου θα παίρναμε το τραίνο για την Αθήνα. Στην Αθήνα, όταν γυρίσαμε, καταγγείλαμε την απαγόρευση εξόδου της Σοφίας στον δημοσιογράφο της «Ελευθεροτυπίας» Γιώργο Βότση, ο οποίος είχε γράψει καλά λόγια για μας, όταν ήμασταν μέσα, και γι αυτό είχαμε το θάρρος να τον επισκεφτούμε, μετά την επιστροφή μας από τα σύνορα, στο γραφείο του. Την καταγγελία δημοσίευσε μετά από πολύ καιρό, δραττόμενος από μια άλλη ευκαιρία, μολονότι ήταν πολύ περιποιητικός απέναντί μας και μας είχε προτείνει να βγούμε και μαζί έξω, κάποια μέρα, για να πιούμε κανένα ποτηράκι και να μιλήσουμε. Αυτό δεν έγινε ποτέ, γιατί εγώ θεωρούσα το ότι το να βγαίνω με υψηλά ιστάμενα πρόσωπα, όπως οι μεγαλοδημοσιογράφοι, θα ήμουνα αυλοκόλακας. Πιθανόν να είχα άδικο, όμως τότε αισθανόμουνα στο πετσί μου την διαστρωμάτωση της κοινωνίας.

Κάιν: Το τέλος του ονείρου

Με την Κατερίνα Γώγου ξαναβρεθήκαμε και άλλες φορές στο σπίτι της εκείνη την εποχή. Από αυτήν έμαθα, μια φορά που είχα πάει στο σπίτι της μόνος μου, ότι οι σχέσεις της Σοφίας με τον Κάιν είχαν προχωρήσει περισσότερο από όσο μπορούσα να φανταστώ. Αυτή η πληροφορία με έκανε, όταν γύρισα στο σπίτι στα Βριλήσσια, να τσακωθώ άγρια με την Σοφία και να της ζητήσω να χωρίσουμε. Δεν ήθελε με κανέναν τρόπο και επέμενε τόσο πολύ να συνεχίσουμε μαζί, που στο τέλος δέχτηκα. Αν είχαμε χωρίσει τότε, είμαι σίγουρος ότι θα είχανε χαρεί όλοι όσοι πιστεύουν στην παντοδυναμία του κράτους να καταστρέφει τα όνειρα των ανθρώπων, όσο και αποφασισμένοι να είναι αυτοί. Αυτό είναι άλλωστε και ένα από τα

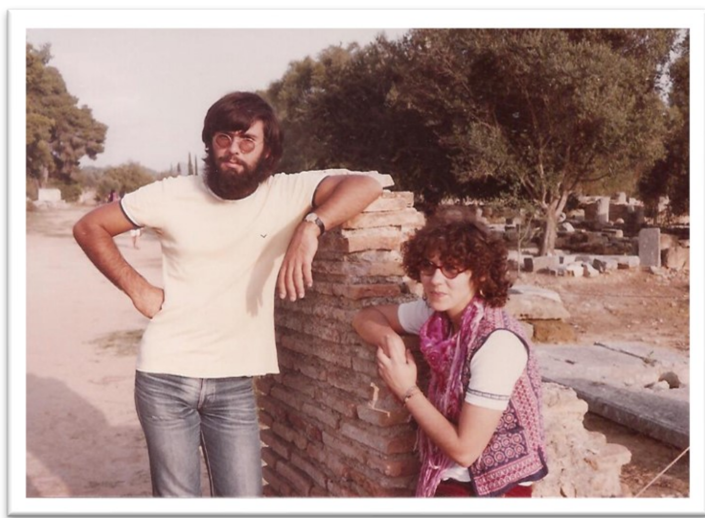
μηνύματα του περίφημου βιβλίου «1984» του Τζωρτζ Όργουελ. Αυτόν τον τιποτένιο, τον Κάιν, τον είχα δει μια μόνο φορά, όταν είχε έρθει στο σπίτι μας στα Βριλήσσια, λίγο μετά την αποφυλάκισή μου. Μετά την αποκάλυψη του ρόλου του, για την οποία τον ενημέρωσε η Σοφία και του είπε ότι μετά από αυτήν κόβει κάθε σχέση μαζί του, δεν τον ξαναείδα, παρά μόνο μια φορά στα Προπύλαια του πανεπιστημίου της Αθήνας μαζί με μια φιλενάδα του (όταν συμμετείχα σε μια πολυήμερη κινητοποίηση συμπαράστασης στον Μοίρα, που ξαναμπήκε το 1983 στην φυλακή, και στον σύντροφό του Δανάτο), καθώς και μια ακόμη φορά σε ένα φεστιβάλ βιβλίου στο Πεδίο του Άρεως. Επειδή η κακοήθειά του δεν εξαντλήθηκε με όσα είχε κάνει πίσω από την πλάτη μου, όσο ήμουνα στην φυλακή, αλλά συνεχίστηκε, θα ξαναμιλήσω και παρακάτω γι αυτόν.

Αξέχαστες μέρες με την Πορτογαλέζα συντρόφισσα

Ευτυχώς ο πατέρας μου, προτού πεθάνει, είχε νοικιάσει το εργοστάσιο του και το οικόπεδο του εργοστασίου σε διάφορους μαρμαράδες, που ο καθένας είχε στήσει εκεί το εργαστήριό του, με συνέπεια, όταν βγήκα από την φυλακή, να εισπράττω το μερίδιο μου από τα νοίκια κι έτσι να επιβιώνουμε, εγώ και η Σοφία. Μπορούσα, κατά συνέπεια, να συνεχίσω τις σπουδές μου στην Πάντειο, τις οποίες ο πρόεδρος του δικαστηρίου που με είχε καταδικάσει, είχε πει στον πατέρα μου ότι δεν θα τις συνέχιζα ποτέ. Επειδή, όμως, η παρουσία στα μαθήματα δεν ήταν υποχρεωτική, περιοριζόμουνα να μαθαίνω τις ημερομηνίες των εξετάσεων, να διαβάζω τα μαθήματα, να τα δίνω και να τα περνώ. Δεν μου έτυχε ποτέ να δώσω μάθημα που να θέλω να το περάσω και να μην το περάσω. Δύο μαθήματα του τρίτου έτους μόνο δεν είχα περάσει προτού μπω στην φυλακή, αλλά αυτά τα είχα δώσει μόνο και μόνο για να διατηρήσω την αναβολή στράτευσης, η οποία μας υποχρέωνε να δίνουμε το λιγότερο δύο μαθήματα τον χρόνο. Γι αυτό και είχα πάει και τα είχα δώσει, χωρίς να τα διαβάσω. Μάλιστα στο ένα, στην Πολιτική Επιστήμη, είχα γράψει ότι η θέση του πολιτικού επιστήμονα είναι στο δρόμο, για να αγωνίζεται για την ισότητα και την ελευθερία (ή κάτι παρόμοιο είχα γράψει που δεν θυμάμαι τώρα). Ο τρόπος όμως που το είχα γράψει, μπορούσε να θεωρηθεί προσβλητικός, όπως είχα μάθει αργότερα από τον βοηθό του καθηγητή που διόρθωσε το γραπτό μου, τον Άλκη τον Ρήγο. Τον Ρήγο τον ήξερα από την επιτροπή που είχε συσταθεί το 1974 για να φτιάξει το καινούργιο καταστατικό του φοιτητικού συλλόγου της Παντείου. Σε εκείνη την επιτροπή ο Ρήγος εκπροσωπούσε την Π.Α.Σ.Π., την σπουδαστική οργάνωση του ΠΑ.ΣΟ.Κ. Συγκεκριμένα ο Ρήγος μου είχε πει τότε ότι, αν ο καθηγητής (ο Γιώργος Βλάχος που μετέπειτα έγινε πρύτανης και ακαδημαϊκός) είχε διαβάσει το γραπτό μου, θα με είχε οδηγήσει στο πειθαρχικό συμβούλιο της σχολής, για να τιμωρηθώ.

Αυτό που είχα ανάγκη, όταν βγήκα από την φυλακή, δεν ήταν βέβαια να κάνω τον φοιτητή, όπως προτού μπω στην φυλακή. Ήταν να κάνω ταξίδια για να απολαύσω την δυνατότητα που παρέχει η ελευθερία σε σχέση με την φυλάκιση, που δεν μπορείς να πας πουθενά και σε πηγαίνει το κράτος όπου αυτό θέλει όχι όμως εκτός φυλακής.

Λες και η ανάγκη μου για ταξίδια εισακούστηκε από την θεά Τύχη και δεν είχε περάσει πολύς καιρός από την ημέρα της αποφυλάκισής μου και στο πατρικό σπίτι της Σοφίας, στον Βύρωνα, εμφανίστηκε μια Πορτογαλίδα συντρόφισσα, η οποία είχε βρει την διεύθυνση της Σοφίας σε κάποιο αναρχικό πορτογαλικό έντυπο. Την λέγανε Μαρία ντε Λούρντες Ρικάρντο Ντος Ραΐς Πουκαρίνιο και δεν πρέπει να ήταν πάνω από 25 χρονών. Αναφέρω το όνομά της σε όλη του την έκταση, γιατί μου είχε κάνει εντύπωση η έκτασή του. Μάλλον οι Πορτογάλοι έχουν μεγάλη ιδέα για τον εαυτό τους και γι’ αυτό αρέσκονται στα μεγάλα ονόματα. Είναι φυσικό, αφού η Πορτογαλία υπήρξε η πρώτη χρονολογικά αποικιακή αυτοκρατορία στην νεώτερη ιστορία και η τελευταία που διαλύθηκε στα εξ ων συνετέθη, το 1974. Ακόμα και ο θαλασσοπόρος που με τον στολίσκο του έκανε πρώτος το γύρο του κόσμου, ήταν Πορτογάλος, ο Φερδινάνδος Μαγγελάνος. Με αυτήν την Πορτογαλίδα λοιπόν (που προτιμάω να την λέω Πορτογαλέζα, γιατί έτσι την λέγαμε), με τον αδελφό μου που την φιλοξενούσε και οδηγό τον παιδικό μας φίλο, τον Μίμη, εγώ και η Σοφία γυρίσαμε με το αυτοκίνητο του πατέρα μου, σε μια μέρα, τα μερικά από τα πιο σημαντικά αξιοθέατα της Πελοποννήσου. Συγκεκριμένα πήγαμε στις Μυκήνες, στο Ναύπλιο (στο Παλαμήδι δεν προλάβαμε να μπούμε, γιατί όταν φθάσαμε είχε κλείσει) και στην Ολυμπία.

Με την Πορτογαλέζα στον αρχαιολογικό χώρο της Ολυμπίας.

Από την Ολυμπία ανεβήκαμε στην Βυτίνα, όπου και διανυκτερεύσαμε, και την άλλη μέρα γυρίσαμε στην Αθήνα. Η Πορτογαλέζα έμεινε καμιά εβδομάδα στην Αθήνα και, προτού φύγει, δήλωσε στην πρεσβεία της ότι είχε χάσει το πορτοφόλι της κι έτσι γύρισε στην πατρίδα της με έξοδα της πρεσβείας. Από τότε που έφυγε διατήρησα κάποια αλληλογραφία μαζί της, με την ελπίδα κάποτε να την επισκεφθούμε στην πατρίδα της. Προς το παρόν όμως η Σοφία είχε απαγόρευση εξόδου από την χώρα, όπως είδαμε, και γι’ αυτό δεν μπορούσαμε να κάνουμε ταξίδι στο εξωτερικό, κι ας βρίσκαμε τα λεφτά.

Για πρώτη φορά στη ζωή μου στη ωραία Λευκάδα, οχτώ χρόνια μετά από τότε που την είδα από μακριά

Και μια που ταξίδι στο εξωτερικό δεν μπορούσα να κάνω, άδραξα την ευκαιρία, όταν πλησίαζε το Πάσχα του 1982, να πάω με την Σοφία στην πατρίδα της μάνας της, την Λευκάδα, όπου θα μας φιλοξενούσαν συγγενείς της. Προτού φύγουμε, είχαμε πάει στο σπίτι της μάνας της στον Βύρωνα και της είχαμε προτείνει να πάμε μαζί. Είχε αρνηθεί αλλά αυτό δεν μου είχε κάνει εντύπωση, όσο μια δυσκολία που είχε στην ομιλία. Δεν έδωσα σημασία, γιατί ήξερα ότι δεν άκουγε καλά και γι αυτό ίσως είχε κάποιο πρόβλημα επικοινωνίας.

Έτσι τον Μάρτη του 1982 βρέθηκα για πρώτη φορά στην Λευκάδα, την οποία είχα ατενίσει μέχρι τότε μόνο από μακριά, κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή το 1974, όπως ο Μωυσής είχε ατενίσει την Γη της Επαγγελίας. Ο Μωυσής δεν πάτησε ποτέ το πόδι του στην Γη της Επαγγελίας, εγώ όμως όχι μόνο πάτησα το πόδι μου στην ωραία Λευκάδα αλλά το νησί αυτό στο μέλλον έπαιξε κεντρικό ρόλο στη ζωή μου, όπως θα δούμε παρακάτω. Εκείνη την εποχή, πάντως, στο νησί ήμουν ένας επισκέπτης. Όχι όμως απλός επισκέπτης: Ήμουνα σύζυγος κόρης Λευκαδίτισσας και ευρύτερα γνωστός, στην αριστερά τουλάχιστον, λόγω των αγώνων μου μέσα στην φυλακή. Μάλιστα από τον ένα θείο της Σοφίας (δύο μένανε στο νησί), ο οποίος ήταν αριστερός, έμαθα ότι είχε μαζέψει μαζί με έναν νεαρό πολιτικό μηχανικό τις 200 υπογραφές, που όταν κάναμε απεργία για να βγει η Σοφία, είχα διαβάσει ότι είχαν μαζευτεί στην Λευκάδα με αίτημα την αποφυλάκιση της Σοφίας. Αυτός ο θείος, ο Κώστας ο Ροντογιάννης, ήταν εξαιρετικός άνθρωπος. Πέρα από το ότι μας φιλοξενούσε κάθε φορά που πηγαίναμε στην Λευκάδα, μιλούσε μαζί μου ώρες πολλές για την πολιτική και κοινωνική ζωή της χώρας και συμφωνούσαμε σε πολλά. Κάθε μέρα αγόραζε την εφημερίδα «Αυγή» που τότε είχε ελάχιστη κυκλοφορία στην Λευκάδα, όπως και σε όλη την Ελλάδα. Μάλιστα, κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής της Λευκάδας (1943-1944) είχε αποδράσει μαζί με έναν κομμουνιστή φίλο και γείτονά του από το διοικητήριο των Γερμανών στην Λευκάδα. Αν τον είχαν πιάσει τότε, θα τον είχαν εκτελέσει.

Η παλιά Λευκάδα που δεν υπάρχει πια

Όσο μείναμε στην Λευκάδα, σε εκείνο το πρώτο μου ταξίδι εκεί, περπατήσαμε πολύ εγώ και η Σοφία. Περπατάγαμε πολλές ώρες την ημέρα, γιατί και νέοι ήμασταν τότε και είχαμε αντοχή και όρεξη, και η πόλη της Λευκάδας (όπως και η γύρω περιοχή) είναι επίπεδη. Άξιζε τον κόπο τόσο περπάτημα, γιατί η Λευκάδα ήταν τότε πολύ όμορφη. Πέρα από το όμορφο κάστρο της, το οποίο, όταν το επισκέφτηκα, διαπίστωσα ότι ένα τέτοιο σκηνικό είχα δει στο όνειρό μου την βραδιά που είχα περάσει στην πειθαρχική φυλακή της Κέρκυρας, η Λευκάδα τότε διατηρούσε και τις παλιές αλυκές της και τα ταβερνάκια για τους ψαράδες στην ανατολική παραλία της. Οι αλυκές είχαν πάψει για πολλές δεκαετίες να λειτουργούν, το τοπίο όμως παρέμενε και ήταν εξαιρετικά όμορφο. Στα αβαθή σημεία της θάλασσας, όπου παλιά

μαζεύανε το αλάτι, πηγαίναν ακόμη γριές Λευκαδίτισσες και κάνανε μπάνιο. Γύρω από της αλυκές υπήρχε δάσος από ευκαλύπτους. Αλλά και η πόλη φαινόταν πανέμορφη από την απόσταση των αλυκών, που πρέπει να αναφέρω ότι ήταν μπροστά στην ανατολική παραλία της. Τα σπίτια ήταν πολύχρωμα και σχεδόν όλα διώροφα (λόγω των σεισμών που έπλητταν συχνά το νησί), κάτι ασυνήθιστο για μένα που είχα συνηθίσει να βλέπω μόνο άσπρα ή γκρίζα από την αιθαλομίχλη της Αθήνας κτίρια. Η πόλη της Λευκάδας, πριν την χαρίσουν οι Βρετανοί στην Ελλάδα μαζί με όλα τα Επτάνησα το 1864, λεγόταν Αγία Μαύρα, όνομα που της είχαν δώσει οι Βενετοί που την φτιάξανε κατά τον 17^{ο} αιώνα. Οι κάτοικοί της ήταν γνωστοί σαν Αγιομαυρίτες και μάλιστα, όσοι ήταν κάτοικοί της πάππου προς πάππου, λεγόντουσαν και Μπρανέλοι (που κάποιοι το αποδίδουν στην υποτιθέμενη ομοιότητα της Λευκάδας προς το νησί Μπουράνο της Βενετίας). Η πόλη αυτή δεν φαινόταν όμορφη μόνο από τις αλυκές. Ήταν όμορφη. Αυτό το όφειλε στο ότι διατηρούσε ιστορικό κέντρο από την εποχή που ανήκε στην Γαληνότατη Δημοκρατία της Βενετίας, κάτι που μόνο αυτή και η Κέρκυρα, από όλα τα νησιά του Ιονίου, είχε καταφέρει να διατηρήσει. Τα υπόλοιπα νησιά χάσανε τα ιστορικά τους κέντρα από έναν μεγάλο σεισμό που είχε γίνει το 1953. Στην Λευκάδα ο τελευταίος μεγάλος σεισμός είχε γίνει το 1948, δεν είχε όμως καταφέρει να ισοπεδώσει την πόλη. Μια από τις ζημιές που είχε προκαλέσει ο σεισμός του 1948, ήταν η κατάρρευση του καμπαναριού της εκκλησίας του Παντοκράτορα, που είναι κοντά στο πατρικό σπίτι της μάνας της Σοφίας, όπου μας φιλοξενούσε ο θείος της Σοφίας. Στον περίβολο της εκκλησίας αυτής είναι θαμμένος μαζί με μερικούς άλλους άρχοντες και αρχόντισσες, ο πιο διάσημος Λευκαδίτης: Ο ποιητής Αριστοτέλης Βαλαωρίτης, στην οικογένειά του οποίου ανήκει και το κατάφυτο νησί Μαδουρή που είναι απέναντι από την κοσμοπολίτικη πόλη Νυδρί. Αυτή η εκκλησία είναι ιδιωτική και έτυχε, πολύ αργότερα, να γνωρίσω και τον ιδιοκτήτη της.

Η εκκλησία του Παντοκράτορα στην πόλη της Λευκάδας, όπως και οι υπόλοιπες εκκλησίες της πόλης (που είναι μάλλον πολλές), διαφέρει από τις εκκλησίες της Ελλάδας που είχα γνωρίσει μέχρι τότε. Όπως όλες οι εκκλησίες των Επτανήσων, οι εκκλησίες της Λευκάδας δεν αποτελούν απομιμήσεις βυζαντινών εκκλησιών, όπως οι περισσότερες στην Ελλάδα, αλλά είναι χτισμένες με βάση την δυτική τεχνοτροπία, με την οποία είναι χτισμένες και οι περισσότερες εκκλησίες στην Βενετία. Είναι μακρόστενες (ρυθμός βασιλικής) και έχουν τριγωνική πρόσοψη. Όσες είναι βαμμένες εξωτερικά, είναι βαμμένες με σκούρο κίτρινο χρώμα, που άκουσα κάποτε ότι είναι γνωστό σαν κίτρινο του Τορίνου. Αλλά δεν είναι μόνο η εξωτερική εμφάνισή τους αυτό που τις κάνει όμορφες αυτές τις εκκλησίες. Είναι και το περιεχόμενό τους. Επειδή έχουν χτιστεί όλες την εποχή που η Λευκάδα ανήκε στο κράτος της Βενετίας, οι αγιογράφοι που έχουν ζωγραφίσει τις εικόνες τους, ακολούθησαν την δυτική και όχι την βυζαντινή τεχνοτροπία στην αγιογραφία. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα οι εικόνες αυτές να είναι εξαιρετικά όμορφες, όπως και οι εικόνες που βρίσκονται στις εκκλησίες της Ιταλίας, της Ισπανίας και της Δυτικής Ευρώπης. Δεν είναι σκόπιμα κακομούτσουνες, όπως οι εικόνες χωρίς προοπτική και με παραμορφωμένα πρόσωπα και τοπία, οι οποίες βρίσκονται στις εκκλησίες της Ελλάδας, εκτός των Επτανήσων. Είναι όμορφες, γιατί οι ζωγράφοι τους

προσπάθησαν να είναι όσο το δυνατόν ρεαλιστικές σαν τους πίνακες των Φλαμανδών κατά τον $16^{ο}$ αιώνα και αργότερα, όπως του Ρέμπραντ, του Ρούμπενς, του Βαν Ντάικ κλπ. Ακόμα και τα τέμπλα των εκκλησιών αυτών είναι εξαιρετικά περίτεχνα, όπως τα αντίστοιχα τέμπλα των εκκλησιών της Βενετίας. Όλα αυτά έχουν σαν αποτέλεσμα, όταν κάποιος μπαίνει σε μια εκκλησία της πόλης της Λευκάδας, να αισθάνεται ότι μπαίνει σε μια πινακοθήκη με έργα δυτικών ζωγράφων.

Εκτός από τις εκκλησίες που έχουν ηλικία αιώνων, στην Λευκάδα υπάρχουν και πολλά παλιά σπίτια που βρίσκονται γύρω από την κεντρική πλατεία καθώς και παράλληλα προς την Δυτική και Ανατολική παραλία της πόλης. Οι μεταξύ τους δρόμοι είναι πολύ στενοί και σε ελάχιστους χωράει να μπει αυτοκίνητο. Γι αυτό και στις εισόδους των σπιτιών, που τα περισσότερα είναι λίγο υπερυψωμένα και έχουν καναδυό σκαλοπάτια, βλέπεις να κάθονται, ή τουλάχιστον τότε έβλεπες να κάθονται, οι γυναίκες των σπιτιών κεντώντας ή πλέκοντας και συζητώντας μεταξύ τους. Εκείνη την εποχή ήταν συνηθισμένο φαινόμενο να ψήνουν σε αυτοσχέδιες ψησταριές ψάρια οι κάτοικοι των παλιών αυτών σπιτιών της Λευκάδας. Υπήρχαν ακόμη κάποιοι ψαράδες εκείνη την εποχή. Άνθρωποι φτωχοί που με το ψάρεμα βγάζανε τα προς το ζην. Ο γείτονας, π.χ. του θείου της Σοφίας, με τον οποίο ο θείος είχε αποδράσει από το διοικητήριο των Γερμανών, ήταν ψαράς. Θυμάμαι την γυναίκα του, την κυρία Κούλα, μια πολύ καλή γυναίκα, να πουλάει ψάρια μπροστά από την εκκλησία του Παντοκράτορα. Ακόμη και ο Δήμος της Λευκάδας έβγαζε και πουλούσε ψάρια. Τα έβγαζε από το ιχθυοτροφείο που είναι στην πρόσοψη της πόλης και είναι γνωστό σαν ιβάρι. Επειδή ήταν φτηνά, τα ψάρια αυτά γινόντουσαν ανάρπαστα και γι αυτό για να τα αγοράσεις έπρεπε να σταθείς στην ουρά από τις εφτά το πρωί. Το ιχθυοτροφείο είναι ένα περικλεισμένο με σύρμα κομμάτι της λιμνοθάλασσας που βρίσκεται μπροστά από την δυτική παραλία της πόλης. Την λιμνοθάλασσα αυτή χωρίζει από την θάλασσα μια λωρίδα γης που είναι γνωστή σαν Γύρα. Είναι κάποια χιλιόμετρα αυτή η λωρίδα και στο κέντρο της είναι αρκετά πλατιά ώστε να έχει μερικά σπίτια και μια παλιά εκκλησία, από τον $14^{ο}$ αιώνα, που ανήκε στο πατριαρχείο της Κωνσταντινούπολης (σταυροπηγιακή). Πολλές φορές έκανα τον γύρο αυτής της λωρίδας, της Γύρας, αρκετές με τα πόδια αλλά τις περισσότερες με ποδήλατο. Ακόμα και σήμερα η Γύρα παραμένει ιδανικός δρόμος για ποδηλατάδα και κάθε χρόνο εκεί διοργανώνονται ποδηλατικοί αγώνες.

Με την Σοφία, σε εκείνη την φάση, είχαμε διασχίσει με τα πόδια τον βενετσιάνικο ελαιώνα που καταλάμβανε τον κάμπο έξω από την πόλη, και είχαμε ανεβεί το βουνό όπου βρίσκεται το μοναστήρι της Φανερωμένης, η οποία είναι πολιούχος της Λευκάδας. Ήταν ηλιοβασίλεμα όταν φτάσαμε στο μοναστήρι, από το οποίο φαίνεται από ψηλά όλη η πόλη της Λευκάδας. Βγάλαμε πολύ ωραίες φωτογραφίες. Αυτή ήταν η πρώτη φορά που πήγα στο μοναστήρι, γιατί ξαναπήγα πολλές φορές. Τώρα οι περισσότερες ελιές του βενετσιάνικου ελαιώνα έχουν κοπεί και στη θέση τους βλέπεις ξενοδοχεία και πολυτελή σπίτια με μεγάλους κήπους.

Επίσης εκτός από το πανέμορφο κάστρο της Λευκάδας, που περιβάλλεται από θάλασσα και τότε ήταν ανοιχτό και μπορούσε να το επισκέπτεται ο καθένας όποτε ήθελε, είχαμε επισκεφθεί και ένα άλλο κάστρο, το κάστρο Τεκές, το οποίο είναι σε ένα ύψωμα προτού φθάσουμε,

ερχόμενοι από Αθήνα, στην κινητή γέφυρα που συνδέει την απέναντι ακτή με το νησί της Λευκάδας. Αυτό το κάστρο επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, η οποία διατήρησε την Ρούμελη (Στερεά Ελλάδα) που είναι απέναντι από την Λευκάδα μέχρι το 1830, ήτανε μοναστήρι δερβίσηδων και γι’ αυτό του έμεινε το όνομα «Τεκές». Η θέα από αυτό το κάστρο είναι φανταστική, γιατί από κάτω, πριν από την θάλασσα που φαίνεται στο βάθος, είναι κάτι βάλτοι πολύ εκτεταμένοι που από ψηλά, ιδιαίτερα προς το ηλιοβασίλεμα, αποκτούν μια απόκοσμη όψη. Επίσης από το κάστρο Τεκές, που παραμένει ακόμα ανοικτό όλες τις ώρες, φαίνεται μακριά και η πόλη της Λευκάδας.

Ακόμη, επισκεφθήκαμε τις φυλακές της Λευκάδας. Τότε είχανε κλείσει από καιρό, δεν είχαν όμως κατεδαφιστεί. Βέβαια δεν ήταν ανοιχτές για να μπούμε μέσα και να εξερευνήσουμε τους χώρους τους, όμως μπορέσαμε να ανεβούμε σε μία από τις σκοπιές και να δούμε από ψηλά το προαύλιο. Από το σημείο που βρίσκονταν η φυλακή, στην άκρη της δυτικής παραλίας, ξεκινούσε ένας μεγάλος βάλτος, παράλληλος προς την λιμνοθάλασσα, που έφτανε μέχρι το τέλος της λιμνοθάλασσας. Εκεί καταλήγει η Γύρα που ανάφερα παραπάνω. Η παραλία μπροστά της είναι γνωστή σαν παραλία των Μύλων, γιατί εκεί υπάρχουν ερείπια ανεμόμυλων που λειτουργούσαν πριν κάποιους αιώνες. Αυτός ο βάλτος μαζί με την φοβερή υγρασία, η οποία επικρατεί στην πόλη της Λευκάδας χειμώνα-καλοκαίρι, θα έπρεπε να έκανε τις φυλακές πολύ ανθυγιεινές. Τα κουνούπια στις φυλακές θα ήταν σύννεφο και η μυρουδιά από τον βάλτο κάποιες μέρες θα ήταν ανυπόφορη. Σε αυτές τις φυλακές, όπως μου είχε πει, είχε κάνει μια νύχτα και ο θείος μου ο Μέλτος, όταν μετά την καταδίκη του σε 20 χρόνια φυλακή επειδή συγκέντρωνε χρήματα για τους πολιτικούς κρατούμενους, οδηγούνταν με καράβι στην Κέρκυρα. Παλιά η επικοινωνία με την Λευκάδα και με την Κέρκυρα γινόταν με καράβι, επειδή δεν υπήρχαν οι δρόμοι που διασχίζουν σήμερα την βόρεια Πελοπόννησο (εθνική οδός Αθήνας-Πάτρας) και την νότια Στερεά Ελλάδα (ο δρόμος που περνάει έξω από το Γαλαξίδι και από την Ναύπακτο).

Όταν πρωτοπήγα στην Λευκάδα, μπροστά από το πατρικό σπίτι της μάνας της Σοφίας υπήρχε περιβόλι, που ανήκε στην οικογένεια της μάνας της Σοφίας. Τώρα υπάρχει δρόμος με μαγαζιά. Στο περιβόλι υπήρχε ακόμη και εξωτερική τουαλέτα, κάτι που είχα να δω από τα Τρίκαλα που πήγαινα μικρός. Στο περιβόλι φύτευαν λουλούδια και λαχανικά. Το περιποιούνταν ο θείος της Σοφίας, με τον οποίο καθόμαστε κάθε βράδυ στην κουζίνα του πατρικού σπιτιού και πίναμε Λευκαδίτικο κρασί Ρομπόλα. Η κουζίνα, θυμάμαι, ήταν πολύ μικρή και ο κόσμος που μαζευόταν εκεί ήταν πολύς για τις διαστάσεις της. Κάτι ακόμα που μου είχε κάνει τότε εντύπωση με τους συγγενείς της Σοφίας, είναι το ότι οι δύο θείοι της, «Μπρανέλοι» με παρατσούκλι Καυκιάς (γιατί όλοι οι Λευκαδίτες έχουν παρατσούκλια), δεν μιλάγανε τα Ελληνικά που είχα συνηθίσει εγώ. Μιλάγανε τα Λευκαδίτικα, μια διάλεκτο με πολλές ιταλικές λέξεις που μιλιόταν με τραγουδιστή προφορά, όπως η προφορά των Ιταλικών από τους Βενετσιάνους. Επίσης, επειδή η πόλη είναι μικρή (γύρω στους 7.000 κατοίκους είχε τότε), λίγο-πολύ οι κάτοικοι γνωριζόντουσαν μεταξύ τους, οπότε κάθε βράδυ από τον θείο της Σοφίας άκουγα και τα κουτσομπολιά της Λευκάδας.

Στην Λευκάδα, εκείνη την εποχή, είχαμε βρει και μια κοπέλα που η Σοφία είχε γνωρίσει στην φυλακή. Αυτή κατοικούσε με την μάνα της και την αδελφή της σε ένα παλιό αρχοντικό που έβλεπε στη θάλασσα. Πρόλαβα και το επισκέφθηκα αυτό το αρχοντικό τότε. Λέω πρόλαβα γιατί αργότερα κατεδαφίστηκε. Μπροστά από το σπίτι αυτό τότε υπήρχε ένας θερινός κινηματογράφος που είχε πάψει να λειτουργεί. Σήμερα είναι πάρκο. Το αρχοντικό αυτό ήταν το μόνο αρχοντικό της Λευκάδας στο οποίο μπήκα ποτέ. Από την φίλη της Σοφίας γνώρισα και το πιο ωραίο παραδοσιακό καφενείο της Λευκάδας. Το καφενείο αυτό είναι έξω από την πόλη σε ένα τεράστιο οικόπεδο γεμάτο ελιές από την εποχή των Βενετών. Ήταν γνωστό σαν «Αμερικάνος» από τον ιδιοκτήτη του που είχε κάνει μετανάστης στο εξωτερικό. Πολύ αργότερα έμαθα ότι ο «Αμερικάνος» δεν είχε κάνει στην Αμερική αλλά στην Αυστραλία!

Στην Λευκάδα, την πρώτη φορά που πήγα, μείναμε μέχρι το Πάσχα, που ο θείος της Σοφίας σούβλισε αρνί. Δεν συνηθιζόταν το σούβλισμα αρνιού στην Λευκάδα, τουλάχιστον στην πρωτεύουσα του νησιού που, τότε τουλάχιστον, διατηρούσε κάποια ευρωπαϊκή παράδοση, όμως ο θείος της Σοφίας εκείνα τα χρόνια σούβλιζε. Το αρνί σουβλίστηκε σε ένα χορταριασμένο οικόπεδο, πίσω από το πατρικό σπίτι της μάνας της Σοφίας, όπου υπήρχαν κάτι ετοιμόρροπα μονώροφα παλιά σπίτια ψαράδων. Στο ίδιο οικόπεδο είχε σουβλίσει τότε και ο γείτονας του θείου, ο κομμουνιστής, μαζί με τον οποίο ο θείος είχε αποδράσει από το διοικητήριο των Γερμανών που σήμερα είναι Δημόσια Βιβλιοθήκη της Λευκάδας. Μαζί με τα παιδιά της γειτονιάς, ένα κορίτσι από τα οποία, όταν μεγάλωσε έγινε μουσικός και συνδέθηκε αρκετά φιλικά μαζί μας, μπορώ να πω ότι είχε μαζευτεί αρκετός κόσμος στο σούβλισμα. Είχα να ζήσω τέτοια φάση από μικρός, που πήγαινα με τον πατέρα μου στα Τρίκαλα. Σίγουρα είχαμε περάσει καλά εκείνο το Πάσχα και εξαιτίας ότι αυτό ταυτίστηκε με το πρώτο μου ταξίδι στην Λευκάδα, μου έμεινε αξέχαστο. Δυστυχώς αυτά που επρόκειτο να ακολουθήσουν εκείνη την χρονιά δεν ήταν καθόλου, μα καθόλου, ευχάριστα. Ακριβώς το αντίθετο: ήταν θλιβερά.

Η αρχή μια θλιβερής, μα πάρα πολύ θλιβερής ιστορίας

Συγκεκριμένα, όταν γυρίσαμε από την Λευκάδα και επισκεφθήκαμε την μάνα της Σοφίας, για να της πούμε πως περάσαμε, διαπιστώσαμε ότι το πρόβλημα με την δυσκολία στην ομιλία της παρέμενε. Σκέφτηκε η Σοφία, λοιπόν, να ρωτήσει τον ψυχίατρο Μεγαλοοικονόμου που μας ήταν γνωστός από την συμπαράστασή του, όσο ήμασταν στην φυλακή, για το τι έπρεπε να κάνει η μάνα της. Ο Μεγαλοοικονόμου συνέστησε εγκεφαλογράφημα. Όταν έγινε το εγκεφαλογράφημα, διαπιστώθηκε ότι κάτι δεν πήγαινε καλά με τον εγκέφαλό της και γι αυτό συνέστησαν περεταίρω εξετάσεις σε κάποιο νοσοκομείο. Από αυτές προέκυψε ότι είχε όγκο στον εγκέφαλο. Αυτό ήταν ένα μεγάλο χτύπημα για την Σοφία που άρχισε να ανησυχεί για την ζωή της μάνας της, προτού καν κλείσει χρόνο έξω από την φυλακή. Εγώ, το μόνο που μπορούσα να κάνω ήταν να την συμβουλεύω να δείχνει ψύχραιμη απέναντι στην μάνα της,

για να μην καταλάβει η τελευταία πόσο σοβαρή ήταν η κατάστασή της. Το επόμενο βήμα της Σοφίας ήταν να καταφέρει η μάνα της να εισαχθεί στον Άγιο Σάββα, το πιο γνωστό αντικαρκινικό νοσοκομείο. Πράγματι τα κατάφερε να εισαχθεί και εκεί να την δει νευροχειρουργός. Η άποψη αυτού του νευροχειρουργού ήταν ότι κάποια εγχείριση θα προκαλούσε μόνιμη παράλυση σε κάποια σημεία του σώματος και θα ήταν δώρο-άδωρο. Δεν συνέστησε, όμως, κάποια άλλη θεραπεία και από το νοσοκομείο είπαν στην Σοφία να την πάρει την μάνα της και να την ξαναφέρει μετά από ένα μήνα. Η Σοφία την ξανάφερε, χωρίς πάλι να της κάνουν τίποτα. Εν τω μεταξύ η κατάσταση της μάνας της επιδεινώνονταν. Αφού δεν της κάνανε τίποτα στην Ελλάδα, η Σοφία είχε σκεφτεί να την πάει στην Ρωσία, μήπως και γίνει κάτι. Είχε όμως την απαγόρευση εξόδου. Κάναμε κάποια αίτηση στο αρμόδιο Συμβούλιο Πλημμελειοδικών, που ήταν του Πειραιά, για άρση των όρων της απόλυσης και αυτό μετά από αρκετό διάστημα έβγαλε τον εαυτό του αναρμόδιο και έστειλε την υπόθεση στο Συμβούλιο Πλημμελειοδικών της Αθήνας. Αυτό, πάλι μετά από αρκετό διάστημα, έστειλε την υπόθεση πίσω στον Πειραιά. Το Συμβούλιο του Πειραιά την έστειλε στον Άρειο Πάγο, για να αποφανθεί αυτός για την αρμοδιότητα. Ώσπου να αποφασίσει αυτός, ο καιρός είχε περάσει, ό,τι ήταν να γίνει είχε γίνει και δεν χρειαζόταν πια να βγει η Σοφία από την Ελλάδα. Ο Άρειος Πάγος, όπως ήταν φυσικό, αποφάνθηκε ότι αρμόδιο ήταν το Συμβούλιο Πλημμελειοδικών Πειραιά. Όταν μετά από ενάμιση χρόνο το συμβούλιο αυτό αποφάσισε να απορρίψει την αίτηση της Σοφίας, είχε πια παρέλθει και ο χρόνος που ίσχυαν οι όροι της απόλυσης. Οι αδίστακτοι δικαστές που έφεραν βαρέως την αποφυλάκιση της Σοφίας, κάνανε ότι μπορούσανε για να της κάνουν κακό, με νομότυπο πάντα τρόπο. Εμείς, στην διάρκεια, είχαμε επισκεφθεί μέχρι και έναν βουλευτή της αριστεράς, τον Μανώλη Γλέζο, που μας είχε υποστηρίξει με δηλώσεις του όταν ήμασταν μέσα, προκειμένου να πιέσει την κατάσταση για να αρθεί η απαγόρευση εξόδου της Σοφίας. Επειδή επρόκειτο για ανθρωπιστικό ζήτημα που είχε σχέση με τις πολιτικές διώξεις της Σοφίας, ελπίζαμε ότι ο Γλέζος θα έφερνε το θέμα στην Βουλή. Δεν έκανε τίποτα.

Στην Ρόδο, όπου η μάνα μου έκανε τον «μήνα του μέλιτος» το 1953 – Στην κάποτε ευρωπαϊκή Σύρο

Η Σοφία, συνέχισε να πηγαινοφέρνει την μάνα της στον «Άγιο Σάββα», χωρίς να της κάνουν τίποτα. Αυτό την Σοφία την έφθειρε πολύ ψυχολογικά κι εγώ σκέφτηκα ότι το καλύτερο που είχα να κάνω ήταν να πάω μαζί της μερικά ταξίδια, στο ενδιάμεσο διάστημα από τις επισκέψεις στο νοσοκομείο. Έτσι τον Ιούλιο του 1982 πήγαμε για δεκαπέντε μέρες στη Ρόδο και κατόπιν στην Σύρο. Άλλωστε σχεδιάζαμε να κάνουμε μερικά ταξίδια, προτού μάθουμε για την αρρώστια της μάνας της Σοφίας και γι’ αυτό κάναμε φοβερές οικονομίες. Μέναμε στο σπίτι της μάνας μου και γι’ αυτό κάτι τέτοιο ήταν κατορθωτό. Αλλά και όπου πήγαμε, κάναμε φοβερή οικονομία τρώγοντας μόνο μια φορά την ημέρα και γενικά «μετρώντας και το πενηνταράκι», όπως λένε. Πάντως, επισκεφθήκαμε τα περισσότερα από τα αξιοθέατα της

Ρόδου, αν και η ψυχική κατάσταση της Σοφίας δεν της επέτρεπε να απολαύσει το ταξίδι. Είχαμε επισκεφθεί μέχρι και την τούρκικη συνοικία, όπου σε μια ταβέρνα με πάγκους πηγαίναμε για να φάμε πατσά. Η ταβέρνα αυτή πρέπει να ήταν από τις πιο φτηνές της Ρόδου, γι αυτό πηγαίναμε εκεί. Κατά τα άλλα η Ρόδος είναι ένα πανέμορφο από άποψη κτιρίων νησί.

Εγώ μπροστά στο παλάτι των ιπποτών, το πιο ωραίο κτίριο της παλιάς πόλης της Ρόδου.

Η παλιά πόλη περιβάλλεται από ένα μεγάλο κάστρο και διαθέτει και πολλά τζαμιά, όπως και μια Οθωμανική βιβλιοθήκη (που επειδή η αστυνομία απαξιεί να την φυλάει καλά, έχει διαρρηχθεί στο παρελθόν και της έχουν αφαιρέσει πολλά βιβλία).

Στην παλιά πόλη βρίσκεται επίσης και ένας από τους καλύτερα διατηρημένους μεσαιωνικούς δρόμους της Ευρώπης. Επίσης ένα μεσαιωνικό παλάτι με ψηλούς πύργους, όπως και ένα κτίριο που κατά τον Μεσαίωνα χρησίμευε για νοσοκομείο. Τα αξιοθέατα της Ρόδου διατηρήθηκαν, γιατί μέχρι το 1947 η Ρόδος, όπως και όλα τα Δωδεκάνησα, ανήκαν στην Ιταλία, η οποία φρόντιζε για την διατήρησή τους. Αντίθετα από τότε που η Ρόδος έπεσε στα χέρια των Ελλήνων, πολλά αξιοθέατα έπαψαν να συντηρούνται. Ένα μουσουλμανικό νεκροταφείο, το οποίο βρίσκεται έξω από τα τείχη της παλιάς πόλης, το βρήκαμε κατεστραμμένο, όπως επίσης βρήκαμε εγκαταλειμμένο και σε κακά χάλια το ωραιότερο παλιό ξενοδοχείο της Ρόδου το «Ξενοδοχείο των Ρόδων». Το ίδιο και τις εγκαταστάσεις στις ιαματικές πηγές της Καλλιθέας, η οποία βρίσκεται σε μικρή απόσταση από την πόλη της

Ρόδου. Όταν η μάνα μου είχε πάει στην Ρόδο το 1953 για τον μήνα του μέλιτος, το «Ξενοδοχείο των Ρόδων» λειτουργούσε, γιατί είχαν περάσει μόλις έξι χρόνια από τότε που το νησί είχε περάσει στα χέρια των Ελλήνων. Πάντως, θεωρώ ότι για μήνα του μέλιτος ο πατέρας μου είχε κάνει την καλύτερη επιλογή. Η πόλη της Ρόδου, όπως και η πόλη της Κέρκυρας, είναι οι ωραιότερες πόλεις της Ελλάδας και γι' αυτό, ο επί 20 χρόνια περίπου πρωθυπουργός και πρόεδρος της Δημοκρατίας Κωνσταντίνος Καραμανλής τις διακοπές των Χριστουγέννων και του Πάσχα τις πέρναγε για πολλά χρόνια στην Ρόδο ή στην Κέρκυρα. Ακόμα και για το γεγονός μόνο ότι, οι ξένοι που κυκλοφορούσαν τότε στους δρόμους και κάνανε μπάνιο στις παραλίες, ήταν πολύ περισσότεροι από τους Έλληνες, το νησί άξιζε για τόπος διακοπών.

Η Σύρος, επίσης, είναι πολύ ωραίο νησί. Περπατήσαμε πολλές φορές τις ανηφοριές της πόλης που κατά μεγάλο μέρος είναι χτισμένη σε λόφο, και επισκεφθήκαμε και με λεωφορείο τις διάσημες παραλίες της, όπως τον Γαλησσά και την Ντελαγκράτσια που αναφέρει και το διάσημο ρεμπέτικο τραγούδι «Φραγκοσυριανή» του Μάρκου Βαμβακάρη. Η πόλη είναι γεμάτη αρχοντικά και διαθέτει και ένα μεγάλο δημοτικό θέατρο. Η πόλη της Σύρου πιστεύω ότι διαθέτει πολλές ομορφιές, γιατί είναι επηρεασμένη και αυτή από την Δύση, από άποψη αρχιτεκτονικής. Μέχρι το νησί να περάσει στα χέρια των Ελλήνων κατά τον $19^{ο}$ αιώνα, πολλοί κάτοικοί του ήταν καθολικοί και είχαν αρκετά υψηλό μορφωτικό επίπεδο. Μάλιστα, κατά το δεύτερο μισό του $19^{ου}$ αιώνα, η Σύρος είχε διατελέσει και μεγαλύτερο λιμάνι της χώρας (της Ελλάδας εκείνης της εποχής) προτού εξελιχτεί ο Πειραιάς σε μεγάλο λιμάνι. Στο λιμάνι της Σύρου, όταν είχαμε πάει, σωζόντουσαν ακόμα παλιά εργοστάσια, εκτός λειτουργίας, από την «χρυσή εποχή» της Σύρου. Και η Σύρος, από τότε που πέρασε στα χέρια των Ελλήνων, πήρε την κάτω βόλτα. Μέχρι και οι ανώτερες σχολές που είχαν ιδρύσει εκεί οι καθολικοί, αναγκάστηκαν να κλείσουν.

Μαζί με τους γονείς της Σοφίας στο τελευταίο ταξίδι τους στην Λευκάδα

Τον Αύγουστο εκείνης της χρονιάς πρότεινα να πάμε με την μάνα της Σοφίας, τον πατέρα της και τον αδελφό της στην Λευκάδα, ούτως ώστε η μάνα της να δει για τελευταία φορά την πατρίδα της. Και ο πατέρας της Σοφίας ήταν άρρωστος εκείνο τον καιρό (μάλιστα όταν βγήκα από την φυλακή πήγα και τον βρήκα να έχει κάνει εγχείριση στο νοσοκομείο «Ελπίς») και για αυτό είχε πάρει πρόωρα σύνταξη. Όσο μείναμε στην Λευκάδα, φιλοξενηθήκαμε από τον θείο της Σοφίας. Η αρρώστια όμως της μάνας της, όπως είπα και πιο πάνω, είχε προχωρήσει και η γυναίκα δεν ήταν για βόλτες. Η επικοινωνία μαζί της είχε μειωθεί στο ελάχιστο, γιατί δεν μπορούσε να μιλήσει σχεδόν καθόλου. Την ημέρα της την πέρναγε στην κουζίνα μαζί με τον πεθερό μου. Ο πεθερός μου, μερικές φορές έφευγε μόνος του για να πιεί καμιά μπύρα. Αν τύχαινε και το μαθαίναμε εγώ και η Σοφία, που δεν καθόμασταν στο σπίτι όλη την ημέρα αλλά κάναμε και κανένα μπάνιο, ψάχναμε να τον βρούμε για να τον φέρουμε πίσω, γιατί δεν έπρεπε να πίνει καθόλου αλκοόλ. Αυτή η επιτήρηση και οι απαγορεύσεις του έσπαγαν τα ήδη τεταμένα από την αρρώστια της γυναίκας του νεύρα του και γι αυτό μας έλεγε: «Βρε τι

είσαστε εσείς; Γκεστάπο; Ες-Ες»; Τώρα που τα σκέπτομαι όλα αυτά, λέω στον εαυτό μου ότι κάναμε βλακεία με το να ήμασταν τόσο αυστηροί με τον πεθερό μου. Δεν θα χανόταν με μια ή δυο μπύρες, που τις είχε τόσο ανάγκη ζώντας αυτό το δράμα. Πρέπει, όμως, να παραδεχτώ ότι, ακόμα και σε αυτήν την ζοφερή κατάσταση, είχε την δύναμη να διατηρεί κάτι από το παλιό του χιούμορ. Θυμάμαι χαρακτηριστικά ότι στο αεροπλάνο που γυρνάγαμε ρωτούσε μια αεροσυνοδό για τον πιλότο, μήπως και τον είχε γνωρίσει στο παρελθόν μια που και αυτός είχε διαδραματίσει πιλότος. Όταν η κοπέλα τον ρώτησε σε ποια εταιρία, ο πεθερός μου της απάντησε ότι ήταν βομβαρδιστής στον πόλεμο (τον Δεύτερο Παγκόσμιο)!

Στην κοσμοπολίτικη Μύκονο των παραλιών για γυμνιστές, με θέα τους ανεμόμυλους

Μετά την Λευκάδα, τον Σεπτέμβρη του 1982, εγώ και η Σοφία πήγαμε για πρώτη κι τελευταία φορά στο πιο διάσημο νησί των Κυκλάδων, την Μύκονο. Ευτυχώς είχε περάσει ο Αύγουστος που στο νησί γίνεται πατείς με-πατώ σε, και αν και τα βράδια στους δρόμους της πόλης υπήρχε τόσο πολύς κόσμος όσο στην Ομόνοια τις παραμονές των Χριστουγέννων, στα λεωφορεία που γύρναγαν το νησί μπορούσες να βρεις θέση. Εμείς ήμασταν ιδιαίτερα τυχεροί, όσον αφορά το μέρος που μείναμε και το οποίο βρήκαμε τυχαία. Ήταν ένα δωμάτιο στην ταράτσα ενός διώροφου παραδοσιακού σπιτιού με μικρή βεράντα και θέα τους μύλους της Μυκόνου, του πιο γνωστού αξιοθέατου του νησιού. Δεν θα μπορούσαμε να βρούμε καλύτερο δωμάτιο. Όντας σε κεντρικό σημείο της πόλης, όσο μείναμε εκεί, μας δόθηκε η ευκαιρία να επισκεφτούμε μερικές παραλίες, όπως και μια διάσημη παραλία γυμνιστών. Η Μύκονος ήταν γνωστή για τις παραλίες γυμνιστών της και για μας ήταν η πρώτη φορά που κάναμε μπάνιο γυμνοί σε παραλία γυμνιστών. Τα βράδια τα περνάγαμε κάνοντας βόλτες μέσα στα γραφικά δρομάκια της πόλης που, όπως είπα και παραπάνω, έσφυζαν από κόσμο. Ένα τέτοιο βράδυ, καθώς καθόμασταν σε κάποια ταβέρνα, ακούσαμε για πρώτη φορά ζωντανά σκωτσέζικη γκάιντα, από κάποιον Σκωτσέζο που έπαιζε σε μια παρέα συμπατριωτών του ή τέλος πάντων αγγλόφωνων. Άλλωστε οι ξένοι στο νησί ήταν περισσότεροι κι από τους Έλληνες, θα μπορούσα να πω. Επίσης, προλάβαμε και είδαμε και τον περίφημο πελεκάνο της Μυκόνου, τον Πέτρο, που είχε αποτελέσει την μασκότ του νησιού και πέθανε μετά από δυο-τρία χρόνια. Τον είχαμε δει σε ένα μουράγιο, όπου καθόντουσαν ψαράδες και μπαλώνανε τα δίχτυα τους. Αν και ξερονήσι (μόνο ένα δέντρο είδα, όσο έμεινα εκεί, κι αυτό στην αυλή ενός σχολείου), ήταν ωραία τότε η Μύκονος. Όμως εγώ δεν έπαυα να θέλω να συνδυάσω «το τερπνόν μετά του ωφελίμου» και γι’ αυτό κάποιες ώρες τις πέρναγα στο δωμάτιο μελετώντας ένα μάθημα που ήθελα να δώσω στην Πάντειο, όταν θα γυρίζαμε. Κάτι ανάλογο με αυτό που έκανα όταν πάνω από δέκα χρόνια πριν, κάνοντας διακοπές στην Κύμη της Εύβοιας, μελετούσα Φυσική. Ακόμα και στο καράβι που γυρνάγαμε, κρατούσα το βιβλίο στο χέρι και διάβαζα.

Αποφυλάκιση του Θόδωρου Τσουβαλάκη και γνωριμία του με την Κατερίνα Γώγου

Αυτό το καλοκαίρι αποφυλακίστηκε και ο Θόδωρος Τσουβαλάκης που υπήρξε ένας από τους καλύτερους φίλους μου στις φυλακές. Πριν την αποφυλάκισή του «απασχόλησε» πάλι την δημοσιότητα, κατεβαίνοντας, στις φυλακές της Πάτρας όπου βρισκότανε, σε απεργία πείνας μαζί με τον Θόδωρο Πισιμίση, τον Κορνήλιο Λουλούδη, έναν πολύ νέο κρατούμενο, τον Εγγονίδη, του οποίου το όνομα δεν θυμάμαι, και τον Ιρακινό που μας είχαν μεταγάγει μαζί από τις φυλακές της Κέρκυρας. Ο Πισιμίσης είχε μπει στην φυλακή τον Ιανουάριο με μεγάλη ποινή, για την πρώτη ευρύτερα γνωστή κατάληψη που έγινε στην Ελλάδα, στην οδό Βαλτετσίου στα Εξάρχεια. Μαζί του είχαν μπει και άλλοι δύο με πολύμηνες ποινές κι αυτοί, ένας Μάνης κι ένας Ζώτος, τους οποίους είχαν τότε σε άλλες φυλακές. Κατά την διάρκεια της απεργίας πείνας τους γνωρίστηκα με την αδελφή του Πισιμίση και αξιοποίησα την ευκαιρία να στείλω μέσα στην φυλακή κάποια βιβλία που μου είχε ζητήσει ο Τσουβαλάκης. Η αδελφή του Πισιμίση έδωσε τα βιβλία στον Πισιμίση και έκτοτε ο Πισιμίσης με εκτίμησε, όχι μόνο για τους μέχρι τότε αγώνες μου αλλά και για αυτό το είδος συμπαράστασης! Γενικά, όσο ήταν μέσα ο Τσουβαλάκης, του συμπαραστεκόμουνα οικονομικά. Το λέω, γιατί ήρθε κάποτε η εποχή που συμπεριφέρθηκε σαν να μην είχε προηγηθεί τίποτα μεταξύ μας. Εγώ, εκείνη την εποχή, είχα τόσο καλή ιδέα γι' αυτόν, που μετά την αποφυλάκισή του τον πήρα και, μαζί με την Σοφία και τον Σκανδάλη, τον πήγα στο σπίτι της Γώγου να τον γνωρίσει. Αυτό είχε σαν συνέπεια, εξαιτίας κάποιων σχολίων που έκανε για την κόρη της, την Μυρτώ, που τότε ήταν 14 χρονών, η Γώγου να τσαντιστεί με όλους μας και να μας κλείσει την πόρτα για έναν μήνα. Με θλίβει και μου φαίνεται απίστευτο ότι αυτό το κορίτσι, η κόρη της Γώγου που δεν την ξαναείδα από εκείνη την εποχή κι έπειτα, έχει ήδη πεθάνει από αρρώστια.

Το τέλος της πάρα πολύ θλιβερής ιστορίας

Στην μάνα της Σοφίας το Ι.Κ.Α. έβγαλε σύνταξη. Δεν θα της έβγαζε, αν δεν ήταν «με το ένα πόδι στον τάφο», όπως αποδεικνύονταν από τις γνωματεύσεις, τις οποίες προσκόμισε στην επιτροπή που εξέτασε την μάνα της, η Σοφία. Πόσες τέτοιες συντάξεις είχε βγάλει μέχρι τότε το Ι.Κ.Α. και συνεχίζει να βγάζει; Τα παίρνει από τον κάθε εργοδότη του ασφαλισμένου μέχρι να γεράσει ο ασφαλισμένος και, αφού έχει δώσει πίσω στον ασφαλισμένο ένα μικρό μέρος με την μορφή σύνταξης, τα υπόλοιπα του μένουν, γιατί ο ασφαλισμένος πεθαίνει. Αυτό περίμενε και η επιτροπή του Ι.Κ.Α. από την μάνα της Σοφίας, γι αυτό της έβγαλε και σύνταξη. Και πράγματι, όταν ξαναπήγε την μάνα της στον «Άγιο Σάββα» η Σοφία, της είπανε ότι δεν μπορούσανε να κάνουν τίποτα και ότι δεν υπήρχε ελπίδα. Με πολύ δυσκολία, αξιοποιώντας κάτι τροτσκιστές γιατρούς που την εκτιμούσαν για τους αγώνες της, κατάφερε να βάλει η Σοφία την μάνα της στο νοσοκομείο «Άγιοι Ανάργυροι», στην Νέα Κηφισιά. Για πάνω από ένα μήνα πήγαινε και την έβλεπε κάθε μέρα η Σοφία. Μέχρι που κάποια μέρα, στις 22 Νοεμβρίου, προτού πάει στο νοσοκομείο η Σοφία, μας πήρανε από το νοσοκομείο και μας

είπανε ότι η μάνα της Σοφίας είχε πεθάνει. Την ημέρα της κηδείας εγώ είχα κλείσει ραντεβού με την αδελφή του Κορνήλιου Λουλούδη, για τον οποίο έγραψα πιο πάνω και με τον οποίο είχα αλληλογραφία από τότε που αποφυλακίστηκα. Την είχα δει ήδη μια φορά. Αυτήν την φορά λόγω της κηδείας την «έστησα» (το ραντεβού ήταν στο Αρχαιολογικό Μουσείο). Δεν είχα τηλέφωνό της για να την ειδοποιήσω. Την ξαναείδα μετά από πάρα πολλά χρόνια, μετά τον θάνατο του αδελφού της!

Αυτή η ιστορία της μάνας της Σοφίας ήταν μια εφιαλτική εμπειρία γι' αυτήν, γιατί ουσιαστικά αυτή σήκωσε όλο το βάρος της αρρώστιας της μάνας της μόνη της. Ο πατέρας της ήταν άρρωστος και μετακινούνταν ελάχιστα. Εγώ, μετά από τόσα χρόνια στην φυλακή και με τόσα που είχα περάσει μέσα στην φυλακή, δεν ήμουν σε θέση να κάνω κάτι παραπάνω από το να πείσω την Σοφία να κάνει μαζί μου κάποιες βδομάδες διακοπές σε μερικά τουριστικά νησιά, για να βελτιωθεί κάπως η ψυχολογική της κατάσταση. Νομίζω ότι κάτι κατάφερα. Ήταν, άλλωστε, επόμενο να της κοστίσει πολύ της Σοφίας η αρρώστια της μάνας της, γιατί δεν είχε κλείσει ούτε χρόνο έξω από την φυλακή η Σοφία, όταν παρουσιάστηκε η αρρώστια. Ενώ όσο αφορά εμένα, δεν είχα κλείσει ούτε τρεις μήνες έξω από την φυλακή. Τέλος πάντων, στην κηδεία της μάνας της ήλθαν με καθυστέρηση ο Τσουβαλάκης με τον Σκανδάλη αλλά καλύτερα να μην ερχόντουσαν, γιατί ένα χοντρό και άκαιρο αστείο του Τσουβαλάκη για την κηδεία, έκανε την Σοφία να τον αντιπαθήσει αμετάκλητα. Τέλος, σε κάποια φάση, είχε πάει και είχε βάλει κάποια λουλούδια στον τάφο της ο Κάιν, αφήνοντας και ένα σημείωμα, προφανώς για να το δει η Σοφία και να τον εκτιμήσει. Άλλωστε δεν είχε κόψει τελείως τις επαφές του με την Σοφία. Συνήθιζε να παίρνει κατά καιρούς τηλέφωνο στο σπίτι μας και να την ζητάει για να της μιλάει.

Παραμονές Χριστουγέννων στο σπίτι της Κατερίνας Γώγου – Δημήτρης Τζανής

Έτσι φτάσαμε στον Δεκέμβρη του 1982. Στις παραμονές των Χριστουγέννων, θεωρώντας ότι η Κατερίνα η Γώγου ήταν ευαισθητοποιημένη στο ζήτημα των φυλακών, ότι είχε κάποια οικονομική άνεση και ότι θα μπορούσε, εν είδη δώρου Χριστουγέννων, να στείλει κανένα φράγκο σε δυο-τρεις κρατούμενους που είχαν ανάγκη, της πήγα τρεις ταχυδρομικές επιταγές των 1500 δραχμών η κάθε μια. Αν έστειλε τα λεφτά στους κρατούμενους, η κίνησή μου αυτή την ενόχλησε και μου το είπε, οπότε έκτοτε δεν ξαναπλησίασα την Κατερίνα για να βοηθήσει κρατούμενους. Όσους μπορούσα βοηθούσα εγώ, όποτε μπορούσα. Αξίζει να αναφέρω ότι μεταξύ αυτών ήταν ένας νεαρός κάτω από 25 χρονών, ο οποίος είχε έρθει και με είχε γνωρίσει στο θάλαμό μου στο νοσοκομείο κρατουμένων, λέγοντάς μου ότι ήταν φίλος του Κυριάκου του Μοίρα, την εποχή που ο Μοίρας ήταν στις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας. Τον έλεγαν Δημήτρη Τζανή και ήταν γιος προσφύγων του ελληνικού εμφυλίου πολέμου 1946-1949, ο οποίος είχε γεννηθεί στην Ρωσία. Εκεί είχε πρωτομπλέξει με κακές παρέες και είχε βρεθεί στην φυλακή. Αυτός, λοιπόν, λίγο προτού αποφυλακιστώ, βρέθηκε στο νοσοκομείο κρατουμένων και μου είχε πει ότι, όσοι βγαίνουν από την φυλακή, ξεχνούν αυτούς που

βρίσκονται μέσα. Εγώ, από τότε που είχα βγει από την φυλακή, προσπάθησα να του αποδείξω ότι δεν ξεχνάω και γι' αυτό του συμπαραστεκόμουν, όσο μπορούσα. Διατηρούσαμε και κάποια αλληλογραφία. Δεν θα ξεχάσω ποτέ ότι σε ένα γράμμα του μου είχε γράψει ότι θα έρθει η εποχή που θα προσαρμοστώ κι εγώ στην κοινωνία και θα πηγαίνω με το παιδί μου σε παιδική χαρά. Αυτό με είχε ενοχλήσει λιγάκι τότε, γιατί είχε γραφτεί σαν να είναι εγκατάλειψη του αγώνα το να έχει κανείς παιδιά. Όταν μετά από πολλά χρόνια αποφασίσαμε να κάνουμε με την Σοφία παιδία, είχα χάσει την επαφή μαζί του. Ξανάκουσα γι' αυτόν βλέποντας μια φωτογραφία του σε ένα περιοδικό, να κάθεται πεθαμένος σε μια καρέκλα σε ένα καφενείο της πλατείας Καραϊσκάκη του Πειραιά και από το χέρι του να έχει τρέξει πολύ αίμα. Στο στρογγυλό τραπεζάκι μπροστά του να υπήρχε μια σύριγγα. Προφανώς έκανε ένεση ηρωίνης, η οποία ήταν νοθευμένη ή υπερβολικά καθαρή, με συνέπεια να πεθάνει από την ένεση. Το θλιβερό αυτό τέλος του αποθανατίστηκε τυχαία και από κάποιον ζωγραφικό πίνακα, που ζωγράφισε ένας φίλος μου, ο Σπύρος ο Μπαζιώτης, εμπνεόμενος από την φωτογραφία του περιοδικού. Αυτόν τον πίνακα, όταν τον είδα στο σπίτι του φίλου μου, τον αντάλλαξα με μια παλιά έγχρωμη τηλεόραση με τον φίλο μου και νομίζω ότι είναι ο μοναδικός ζωγραφικός πίνακας που αγόρασα ποτέ μου.

Χειμώνας 1982-1982: Κόνιτσα και Γιάννενα

Τα Χριστούγεννα του 1982 πήγαμε με την Σοφία στην Κόνιτσα. Την Κόνιτσα την είχα πρωτοδεί το 1974, κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή της τελευταίας τάξης του εξατάξιου γυμνάσιου, και μου είχε κάνει μεγάλη εντύπωση. Το 1974 στην Κόνιτσα υπήρχαν ακόμα μαγαζιά που πουλούσαν προϊόντα για ζώα φορτίου, όπως τα άλογα, τα μουλάρια και τα γαϊδούρια, κάτι άγνωστο για έναν άνθρωπο που είχε γεννηθεί και είχε μεγαλώσει στην Αθήνα, όπως ήμουνα εγώ. Επίσης τα μαγαζιά αυτά, όπως και αρκετά άλλα, φαινόντουσαν να έχουν ξεμείνει από τον προηγούμενο (τότε) αιώνα, δηλ. τον 19ο. Όπως φαινόντουσαν να έχουν ξεμείνει και αρκετά σπίτια. Αυτή η εικόνα μιας άλλης εποχής ήταν που με έκανε να προτείνω στην Σοφία να πάμε τα Χριστούγεννα του 1982. Και πιστεύω ότι η επιλογή μου άξιζε τον κόπο. Μπορεί το ξενοδοχείο που μείναμε να μην θερμαίνονταν καλά, επειδή ήταν από τα πιο φτηνά, και να κρυώναμε μέσα στο δωμάτιο με αναμμένα τα καλοριφέρ, όμως οι βόλτες που κάναμε έξω από την πόλη θα μας μείνουν αξέχαστες. Σε κάποια από αυτές επισκεφθήκαμε την καινούργια γέφυρα του Αώου καθώς και μια παλιά αψιδωτή ακριβώς έξω από την πόλη. Η παλιά γέφυρα θεωρούνταν το σημαντικότερο αξιοθέατο της Κόνιτσας. Σε μια άλλη από τις βόλτες μας βρήκαμε ερείπια τζαμιού, κάτι ασυνήθιστο για εμάς που μέχρι τότε δεν είχαμε δει τζαμί εν λειτουργία στην Αθήνα και το μοναδικό τζαμί που είχαμε δει ήταν αυτό στο Μοναστηράκι, το οποίο δεν είχαμε προσέξει ότι στο παρελθόν ήταν τζαμί, γιατί του έχουν κατεδαφίσει τους μιναρέδες. Το ταξίδι απέκτησε ακόμη περισσότερο ενδιαφέρον, όταν κάποια μέρα χιόνισε και το χιόνι το έστρωσε. Οι βόλτες μας γινόντουσαν τότε σε χιονισμένα τοπία. Θυμάμαι, επίσης, ότι στην κεντρική πλατεία της Κόνιτσας μόνο ένα εστιατόριο

λειτουργούσε όλες τις μέρες και αυτό το είχε ένας Λευκαδίτης με την γυναίκα του. Σε αυτό τρώγαμε πάντα και πίναμε το κρασί χύμα του Λευκαδίτη, το οποίο αυτός έφερνε από την Λευκάδα και είχε εξαιρετική γεύση, μολονότι ήταν λιγότερων από το συνηθισμένο αλκοολικών βαθμών. Εκτός από αυτό το εστιατόριο, μόνο μια ταβέρνα ακόμη επισκεφθήκαμε που ήταν σε μια ρεματιά έξω από την πόλη, για να φάμε κρέας ψητό (σουβλατζίδικα ή άλλα φαγάδικα, όπως οι πιτσαρίες, τα μεζεδοπωλεία κλπ. δεν είχε τότε η Κόνιτσα). Θυμάμαι ότι, από όλη την ταβέρνα που ήταν γεμάτη, όταν πήγαμε, μόνο εμείς κάναμε εντύπωση στον ταβερνιάρη, γιατί δεν φαινόμασταν να είμαστε ντόπιοι. Του είχε κάνει εντύπωση το μούσι μου που εκείνη την εποχή ήταν μαύρο και το άφηνα λίγο μακρύ. Επειδή κανένας άλλος δεν άφηνε μούσι, ο ταβερνιάρης ήρθε να μας ρωτήσει από που είμαστε και πως είχαμε βρεθεί εκεί. Το μούσι μου, υποτίθεται, του άρεσε γιατί του θύμιζε τον Άρη Βελουχιώτη και τους αντάρτες της δεκαετίας του ’40. Αργότερα έμαθα ότι η Κόνιτσα υπήρξε η τελευταία πόλη που επιχείρησαν να πάρουν οι κομμουνιστές αντάρτες του εμφυλίου πολέμου 1946-1949 αλλά, μετά δυο-τρεις μέρες πολιορκία, αναγκάστηκαν να αποχωρήσουν χωρίς να το καταφέρουν. Στην Κόνιτσα είδα και ταμπέλα για τον δρόμο που οδηγεί στο Κεράσοβο, το χωριό του παππού μου από την μεριά του πατέρα μου. Δυστυχώς δεν αξιώθηκα να το επισκεφτώ ποτέ στην ζωή μου.

Από την Κόνιτσα, προτού γυρίσουμε στην Αθήνα, πήγαμε στα Γιάννενα, όπου μείναμε μια μέρα, για να επισκεφθούμε την λίμνη και το νησάκι που είναι μέσα στη λίμνη με το σπίτι, όπου άφησε την τελευταία του πνοή σκοτωμένος, ο διαβόητος αλβανικής καταγωγής πασάς των Ιωαννίνων και όλης της Ηπείρου Αλή Πασάς, ο Τεπελενλής. Την απουσία του Οθωμανικού στρατού υπό τον Χουρσίτ, πασά της Τρίπολης (τότε Τριπολιτσάς ή Ντροπολιτσάς), ο οποίος πολεμούσε το 1821 στην Ήπειρο τον στασιαστή με αποσχιστικές τάσεις Αλή Πασά, εκμεταλλεύθηκαν οι χριστιανοί κλέφτες και οι αρματολοί (αστυνομία) της Πελοποννήσου (Μοριά), για να κατακτήσουν την Τρίπολη και να πραγματοποιήσουν την πρώτη οργανωμένη γενοκτονία στην Ευρώπη: Την γενοκτονία όλων των μουσουλμάνων και Εβραίων κατοίκων της. Το νησί της λίμνης των Ιωαννίνων, εκτός από το σπίτι που σκοτώθηκε ο Αλή Πασάς, έχει και άλλα αξιοθέατα που είδαμε, όπως ένα μεγάλο κτίριο που τότε ήταν γνωστό σαν «κρυφό σχολείο». Αυτή ήταν η δεύτερη φορά που επισκέφθηκα το νησί αυτό στην ζωή μου. Η πρώτη ήταν όταν το είχα επισκεφθεί κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή.

Ο Κυριάκος Μοίρας πάλι στη φυλακή κάνοντας απεργία πείνας: Το κίνημα συμπαράστασης

Τον χειμώνα των αρχών του 1983 και την άνοιξη της ίδιας χρονιάς έκανα αρκετή παρέα με τον Σκανδάλη και τον Τσουβαλάκη, αν και δεν θυμάμαι να ξαναπήγα με τον Τσουβαλάκη στο σπίτι της Γώγου. Νομίζω εκείνη ήταν η εποχή που η Γώγου με τον Κάιν οργάνωσαν μια διαδήλωση ενάντια στα ναρκωτικά, βγάζοντας μια αφίσα που έγραφε «Το κράτος πουλάει την ηρωίνη» κατά το «Οι μπάτσοι πουλάνε την ηρωίνη» μιας αφίσας που είχε βγει παλιότερα

από τον κύκλο της «Διεθνούς Βιβλιοθήκης». Δεν πήγα σε αυτή τη διαδήλωση. Είχα μάθει ότι θα τα σπάγανε στη διαδήλωση, άλλωστε ο Κάιν έβγαζε μια εφημερίδα που λεγόταν «Ο Σπάστης» και δικιολογούσε τα σπασίματα, αλλά δεν ήταν ο λόγος αυτός που δεν πήγα. Πρώτον, είχα απογοητευτεί από τους αναρχικούς λόγω του παιχνιδιού που είχε παιχτεί, όταν ήμασταν μέσα και πολλοί από αυτούς προσπαθούσαν να εντάξουν το ενδιαφέρον τους για μας στο γενικότερο ενδιαφέρον για τις φυλακές, και δεύτερον δεν ήθελα καμιά σχέση με άτομα τύπου Κάιν. Πράγματι τα σπάσανε, όπως είχαν κανονίσει. Αλλά γενικά δεν πήγαινα σε διαδηλώσεις κάθε τόσο και λιγάκι, γιατί το 1982 υπήρξε η εποχή που ο Κάιν καλούσε σε διαδήλωση σχεδόν κάθε βδομάδα. Δεν αισθανόμουν επαγγελματίας επαναστάτης και το όνειρό μου ήταν να φύγω από αυτήν την χώρα και όχι να ασχοληθώ με την πολιτική σε αυτή την χώρα. Όμως, όταν την ίδια εποχή ο Κυριάκος ο Μοίρας, μαζί με τον Φώτη Δανάτο (που είχε πιαστεί κι αυτός μαζί με τον Μοίρα το 1979), κάνανε απεργία πείνας στη φυλακή θεώρησα καθήκον μου να συμπαρασταθώ. Στην φυλακή είχαν βρεθεί για μια διαδήλωση για τις φυλακές στον Πειραιά, όπου σπάστηκε κάποιο αυτοκίνητο ενός που ήθελε να περάσει από μέσα της. Με τον Μοίρα είχα κάνει μαζί τόσες απεργίες πείνας, δεν μπορούσα τώρα να μην κάνω τίποτα.

Έτσι η άνοιξη του '83 με ξαναβρήκε στους δρόμους και συγκεκριμένα στα Προπύλαια του πανεπιστήμιου της Αθήνας, όπου κάθε μέρα γινόταν κινητοποίηση με ντουντούκα, όσο διαρκούσε η απεργία πείνας. Στα πλαίσια της συμπαράστασης προς τους απεργούς διοργανώθηκε μουσική συναυλία στα Κ.Α.Τ.Ε. (σήμερα Τ.Ε.Ι.) που βρίσκονται στο Αιγάλεω και μετά πορεία στους δρόμους της πόλης. Στην διάρκεια της συναυλίας με πλησίασε ο Νικόλας Άσιμος κι εγώ δεν έχασα την ευκαιρία να τον πιέσω να τραγουδήσει κι αυτός, μολονότι δεν ήταν στον κατάλογο αυτών που θα τραγουδούσαν. Στην αρχή κλωτσούσε αλλά αργότερα δέχτηκε και, ευτυχώς, τον αφήσανε να τραγουδήσει. Για να μου ανταποδώσει, τρόπον τινά, το ενδιαφέρον που του έδειξα, προτού τραγουδήσει μιλώντας στο κοινό αναφέρθηκε στις δικές μου απεργίες πείνας. Στην πορεία που έγινε μετά συμμετείχαν καμιά χιλιάδα κόσμος. Ένας από αυτούς με πλησίασε και με ρώτησε αν έχω ακούσει για τα «λεφτά του Πανιωνίου» που είχε μαζέψει για μας ο Άσιμος σε μια πολιτική συναυλία, η οποία είχε γίνει στο γήπεδο της ομάδας «Πανιώνιος» στην Νέα Σμύρνη και κατόπιν μαθεύτηκε ότι εμείς δεν είδαμε «μία» από αυτά. Του είπα ότι μου ήταν γνωστό. Ήδη η Σοφία είχε τσακωθεί μαζί του στο τέλος του 1981, όταν ο Άσιμος επισκεπτόταν την κατάληψη που είχε γίνει τότε στη Βαλτετσίου. Ο Άσιμος τότε είχε εκνευριστεί μαζί της, ώστε είχε αρπάξει μια καρέκλα και πήγε να της την φέρει «καπέλο». Γι' αυτό κι εγώ μετά την αποφυλάκισή μου δεν τον είχα αναζητήσει, μολονότι μας είχε συμπαρασταθεί, όταν ήμασταν μέσα. Ένα άλλο περιστατικό που θυμάμαι από αυτήν την διαδήλωση είναι ότι, όταν περνούσαμε δίπλα από ένα λεωφορείο γεμάτο κόσμο, που είχε σταματήσει για να περάσουν οι διαδηλωτές, κάποιος από ένα παράθυρο του λεωφορείου μας ρώτησε αν είχε βγει από την φυλακή η Σοφία Κυρίτση ή είναι ακόμα μέσα! Η Σοφία είχε βγει δυο χρόνια πριν, περίπου. Προφανώς ο τύπος, μολονότι ρωτούσε τους αναρχικούς διαδηλωτές για την Σοφία, ξέροντας ότι ήταν αναρχική, είχε χάσει πολλές συνέχειες.

Στα πλαίσια της κινητοποίησης εμένα και της Σοφίας για τον Μοίρα και τον Δανάτο, είχαμε εκείνη την εποχή γνωρίσει την τότε φιλενάδα του που αργότερα έγινε καθηγήτρια στο Ε.Μ.Π. Με αυτήν μαζί βρισκόμασταν συχνά στα Προπύλαια στη διάρκεια των κινητοποιήσεων για τον Μοίρα και τον Δανάτο. Θυμάμαι ότι έδειχνε πολύ μαχητική, όταν όμως μια φορά μας την έπεσαν τα Μ.Α.Τ. μετά από τσακωμό του Κάιν με τον διοικητή τους Γεωργακάκη (όπως έμαθα αργότερα), αυτή, όπως και όλοι μας, αναγκάστηκε να τρέξει. Η Σοφία άρπαξε και μια κλομπιά. Για εκείνη την φάση η φίλη του Μοίρα έλεγε χαρακτηριστικά: «Πάει η περηφάνια». Είχε πέσει πολύ κυνηγητό από τα Μ.Α.Τ. εκείνη την φορά και είχαν πιάσει αρκετό κόσμο. Εγώ για να μην πιαστώ, αντί να τρέχω στην Ρήγα Φεραίου (τον δρόμο μεταξύ Προπυλαίων και Εθνικής Βιβλιοθήκης) σταμάτησα σε μια αφετηρία λεωφορείου που είχε λίγο κόσμο, υπολογίζοντας στο ότι οι μπάτσοι θα με προσπεράσουν. Το ίδιο έκανε και μια κοπέλα, η οποία με είχε δει στην διαδήλωση και μου ζήτησε να το επιβεβαιώσω. Το επιβεβαίωσα και όσο γινόταν το κυνηγητό στους γύρω δρόμους, εγώ συζητούσα με την κοπέλα. Αυτή η κοπέλα, μολονότι ήταν Ελληνίδα, έμενε στην Βασιλεία της Ελβετίας και βρισκόταν προσωρινά στην Ελλάδα. Εγώ ακούγοντας για Ελβετία της είχα πει ότι ήταν τυχερή, όμως αυτή έλεγε τα χειρότερα λόγια για την Βασιλεία, όπου την είχαν σε κάποια φάση κλείσει και στο ψυχιατρείο. Όταν σταμάτησαν τα κυνηγητά και ηρέμησαν τα πράγματα, άρχισα μαζί με αυτήν την κοπέλα να ψάχνουμε την Σοφία (δεν υπήρχαν κινητά τότε). Με τα πολλά την βρήκαμε, αποχαιρετίσθηκα με την κοπέλα και δεν την ξαναείδα από τότε.

Σε εκείνες τις φάσεις είχα δει μια φορά τον Κάιν στα Προπύλαια με μια ξανθιά κοπέλα που ήταν φιλενάδα του και νομίζω μετά παντρευτήκανε και κάνανε και παιδί. Κάποια επέτειο του Αγίου Βαλεντίνου (14 Φεβρουαρίου, η μέρα των ερωτευμένων) ο Κάιν είχε κάνει αφίσα τον εαυτό του να κρατάει αγκαλιά αυτήν την κοπέλα. Εμένα με είχε ενοχλήσει αυτή η αφίσα, όχι μόνο για την αυτοπροβολή του αλλά και γιατί θεωρούσα ότι η ημέρα των ερωτευμένων δεν έχει σχέση με την αναρχία. Βέβαια, η αφίσα αυτή δεν ήταν τίποτα μπροστά σε μια προκήρυξη που κυκλοφόρησε στα Εξάρχεια εκείνη την εποχή και με μια γενική υπογραφή του τύπου «Αναρχικοί», έβριζε εμένα και την Σοφία και, νομίζω, και τον Σκανδάλη, σαν σταλινικούς συντρόφους του Μοίρα που δεν είχαμε καμιά δουλειά να ήμαστε στα Προπύλαια και να του συμπαραστεκόμαστε. Από έναν φίλο που είχε κάνει στον κύκλο του Κάιν, είχα μάθει τότε ότι αυτή η προκήρυξη ήταν του Κάιν. Είχα γίνει έξω φρενών, γιατί κανένας από τον αναρχικό χώρο δεν μας είχε βρίσει μέχρι τότε, ούτε μας έβρισε μετά, εκτός από αυτόν. Και επειδή άρχισα να θεωρώ ύποπτη την γενικότερη στάση του με τα σπασίματα, τις προκλητικές αφίσες με υβριστικό χαρακτήρα κατά των κρατικών θεσμών που έβγαζε συχνά τότε, χωρίς να διώκεται ποτέ γι αυτές, τον τρόπο που είχε διαλυθεί η συγκέντρωση από τα Μ.Α.Τ. στα Προπύλαια, που ανέφερα προηγούμενα, και τέλος την προκήρυξη που μας έβριζε χωρίς λόγο, όταν πήρε μια φορά ακόμη τηλέφωνο στο σπίτι μου να ζητήσει την Σοφία, του είπα «Άντε ρε χαφιέ, παράτα μας». Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μου στείλει ένα δακτυλογραφημένο γράμμα, όπου έγραφε ότι αν με δει στο δρόμο «θα με γαμήσει» (sic), όπως και κάθε Κυρίτση. Μετά από αυτό το γράμμα δεν είχε βέβαια μούτρα για να ξαναπάρει τηλέφωνο και ενώ δεν με «γάμησε», όταν τον είδα σε ένα φεστιβάλ βιβλίου στο Πεδίο του Άρεως, όπου πουλούσε

τον «Σπάστη» και τον πλησίασα να τον ρωτήσω αν θέλει τίποτα, μετά από κάποιο χρονικό διάστημα, επειδή του έστειλα πίσω ένα καινούργιο γράμμα σαν απαράδεκτο, έγραψε στην εφημερίδα του, τον «Σπάστη», ότι δεν του συμπαρασταθήκαμε σε κάποια δίκη του (που, εννοείται, αθωώθηκε) ενώ αυτός μας είχε συμπαρασταθεί, όταν ήμασταν μέσα. Λες και ήταν δυνατόν να του συμπαρασταθεί ένας άνθρωπος, τον οποίο είχε απειλήσει ότι θα γαμήσει! Όσον αφορά δε την τότε συμπαράστασή του, όταν ήμουνα μέσα: Καλύτερα να μου έλειπε.

Τελικά, μετά από καμιά πενηνταριά μέρες απεργίας πείνας, ο πρόεδρος της Δημοκρατίας Καραμανλής ξανάδωσε χάρη στον Μοίρα κι αυτή την φορά και στον Δανάτο. Εμείς, όμως, όταν βγήκε έξω, δεν πήγαμε να του πούμε το τι τρέξιμο είχαμε κάνει γι αυτόν (μέχρι και προκήρυξη είχε συντάξει γι' αυτόν η Σοφία, μετά από παράκληση της φιλενάδας του). Και δεν ξέρω, αν του είπε τίποτα κανείς από τον κύκλο του. Ιδιαίτερα για την Σοφία εκείνη η εποχή ήταν δύσκολη, γιατί ο πατέρας της είχε πάθει διαβητικό κώμα και βρισκόταν για ενάμιση μήνα στο νοσοκομείο, όταν η Σοφία έτρεχε στις κινητοποιήσεις για τον Μοίρα. Δηλαδή, μετά τα Προπύλαια, η Σοφία έτρεχε στο νοσοκομείο να δει τον πατέρα της. Μάλιστα, μια νύχτα είχε πάει να τον δει και ο Γιάννης ο Σκανδάλης, όπως μας είπε ο πατέρας της, και είχε καθίσει μαζί του μέχρι το πρωί. Με τον Σκανδάλη, μετά τον θάνατο της μάνας της Σοφίας, είχαμε πάει κάποιες φορές στον πατέρα της και γι' αυτό ο πατέρας της Σοφίας δεν του ήταν ξένος. Πηγαίναμε με το αυτοκίνητο του πατέρα μου, μέχρι που κάποια μέρα τρακάραμε και φταίγαμε εμείς, γιατί βγήκαμε σε κεντρικό δρόμο, χωρίς να σταματήσουμε στο Stop. Εμείς δεν πάθαμε τίποτα, αν εξαιρέσουμε κάποιο καρούμπαλο της Σοφίας που χτύπησε στο παρμπρίζ, αλλά το αυτοκίνητο, μετά από αυτό το τρακάρισμα, πήρε την κάτω βόλτα, γιατί πέσαμε σε συνεργατζήδες της κακιάς ώρας, όταν προσπαθούσαμε να το επισκευάσουμε. Ξανακυκλοφόρησε μετά πολλούς μήνες αλλά κάθε τόσο και λιγάκι, εγώ που το οδηγούσα από τα Μελίσσια στα Βριλήσσια χωρίς άδεια, ήμουνα υποχρεωμένος να το πηγαίνω κάθε τόσο σε έναν άχρηστο μηχανικό αυτοκινήτων που είχε ένα μικρό συνεργείο στα Βριλήσσια.

Το τέλος ενός ωραίου ανθρώπου: Ο θάνατος του αγωνιστή Γιώργου Αργυρίου

Μια βδομάδα περίπου μετά την έξοδο του από το νοσοκομείο, ο πατέρας της Σοφίας έπαθε ηπατικό κώμα και βρέθηκε στο νοσοκομείο «Ερυθρός Σταυρός». Εκεί, ενώ πονούσε, δεν του έδιναν κανένα παυσίπονο, του είχαν βάλει όμως καθετήρα για να υποφέρει. Όταν εγώ είχα πάει και είχα βρει τον αρμόδιο γιατρό της πτέρυγας του νοσοκομείου, για να του ζητήσω παυσίπονο, αυτός μου είπε ότι το συκώτι του πατέρα της Σοφίας ήταν κατεστραμμένο από καρκίνο και γι αυτό το παυσίπονο θα του έκανε κακό. Εγώ, πρώτη φορά άκουγα για καρκίνο στο συκώτι του πατέρα της Σοφίας και μου φάνηκε απίστευτο, γιατί πριν λίγο καιρό αυτός ήταν σε άλλο νοσοκομείο, στο «Λαϊκό», όπου του είχαν κάνει ένα κάρο εξετάσεις και δεν του είχαν βρει τίποτα σχετικό. Άλλωστε, αν του είχανε βρει, δεν θα του δίνανε εξιτήριο. Γενικά, δεν του κάνανε καμία θεραπεία, παρά μόνο του είχανε βάλει καθετήρα και τον τρυπούσανε, για να του παίρνουν κάθε τόσο αίμα για εξετάσεις, όπως, βλακωδώς, συνηθίζουν να κάνουν

κάθε μέρα σε έναν που νοσηλεύεται σε δημόσιο νοσοκομείο. Μέχρι που, μετά από λίγες μέρες στο νοσοκομείο, μας πήρανε ένα πρωί στο σπίτι να μας πουν ότι πέθανε. Ήταν 22, ή κάτι τέτοιο, του Μάη του 1983. Η Σοφία ήταν τότε 24 χρονών, είχε ήδη βγάλει τρία χρόνια και πέντε μήνες φυλακή και είχε χάσει και τους δύο γονείς της.

Στην κηδεία του πεθερού μου δεν έβγαλε κανένας επικήδειο. Δεν συνηθίζεται ο επικήδειος, όταν αυτός που κηδεύεται δεν είναι αναγνωρισμένος σαν μεγάλη προσωπικότητα από κάποια εξουσία, κατά προτίμηση από την κρατική. Και όμως θα άξιζε κάποιος να μιλήσει για τον πεθερό μου. Τουλάχιστον οι σύντροφοί του στους αγώνες που έδωσε ενάντια στον ναζισμό κατά την διάρκεια της γερμανικής κατοχής της Ελλάδας από το 1941 ως το 1944 και κατόπιν ενάντια στους Εγγλέζους και τους Έλληνες συνεργάτες τους που, καλώς ή κακώς, πολέμησαν για να εξαλείψουν από την Ελλάδα την «κομμουνιστική απειλή». Αυτοί του οι αγώνες αναγνωρίστηκαν μετά θάνατο και από τις οργανώσεις των παλαιμάχων αντιστασιακών της συνοικίας του. Για την συμμετοχή του στις επιχειρήσεις του Ε.Λ.Α.Σ. κατά των Εγγλέζων και των Ελλήνων συνεργατών τους συνελήφθη το 1945 και στάλθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης Ελ Ντάμπα, στην Αίγυπτο. Θυμάμαι είχε ένα τατουάζ στο χέρι του που έγραφε Ελ Ντάμπα.

Ο πεθερός μου, πρώτος από αριστερά, την εποχή που πιάστηκε και οδηγήθηκε στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Ελ Ντάμπα.

Οι παλιοί του σύντροφοι τα ήξεραν αυτά, όπως ένας Τσικουράκης που αναφέρει αρκετά για τον πεθερό μου στο βιβλίο που έγραψε με τις αναμνήσεις από τους αγώνες του ενάντια στους Γερμανούς ναζί και τους Έλληνες συνεργάτες τους, εκείνη την ταραγμένη εποχή. Εξαιτίας των αγώνων του, ο πεθερός μου υπήρξε ο μοναδικός από τα τέσσερα παιδιά του πατέρα του, που δεν κατάφερε να πάρει διαβατήριο για να φύγει στον Καναδά σαν μετανάστης και να φτιάξει την τύχη του, όπως κάνανε τα άλλα τρία αδέλφια του που πήγαν φτωχοί στον Καναδά, δούλεψαν, έβγαλαν λεφτά και γυρίζοντας στην Ελλάδα φτιάξανε δικά

τους σπίτια και ευημερούσες οικογένειες. Και στην Ελλάδα προσλήφθηκαν σε δημόσια επιχείρηση. Αντίθετα ο πεθερός μου, όπως και ο πατέρας μου και ο αδελφός του ο Μέλτος, δεν προσληφθήκανε ποτέ από το κράτος και από τις δημόσιες επιχειρήσεις αλλά αναγκάστηκαν να παλεύουν για την επιβίωσή τους, αρχικά σαν μισθωτοί στον ιδιωτικό τομέα και κατόπιν σαν μικρομαγαζάτορες. Αυτό επιχείρησε και ο πεθερός μου, δηλ. να κάνει δική του δουλειά και να μην εξαρτάται σαν εργάτης από τα αφεντικά του αλλά δεν τα κατάφερε. Η οικογένειά του ρίχτηκε, αναγκαστικά, στο ψάξιμο μισθωτής εργασίας, άσχετα αν τα δυο του παιδιά ήταν μικρά. Μεταπολεμικά και στην διάρκεια της εφτάχρονης δικτατορίας ο πεθερός μου, όχι διαβατήριο και άδεια οδήγησης δεν μπορούσε να βγάλει, αλλά τον συλλαμβάνανε κατά καιρούς οι μπάτσοι από το καφενείο για να τον πάνε στην Ασφάλεια, όπου τον κακοποιούσαν. Αυτό πάθαιναν τότε πολλοί αριστεροί που δεν είχαν μπει στην φυλακή ή δεν είχαν σταλεί στην εξορία, όμως αντί να είναι ευγνώμονες γι' αυτό απέναντι στην στρατιωτική δικτατορία, την κακολογούσαν.

Πλησιάζοντας τα πενήντα ο πεθερός μου είχε ήδη περάσει καρκίνο στον λάρυγγα, εξαιτίας του οποίου του είχαν αφαιρέσει μια χορδή και, όταν τον γνώρισα, μιλούσε βραχνά. Ούτε δουλειά ούτε μέλλον είχε μπροστά του και με χίλια ζόρια, λόγω του ότι ο Δήμος του Βύρωνα πέρασε στα χέρια της αριστεράς, βρήκε κάποια χειρωνακτική δουλειά Όλα αυτά τον είχαν πικράνει και απογοητεύσει τόσο πολύ. Όταν τον γνώρισα εγώ ήταν ένας απογοητευμένος άνθρωπος που δεν έλπιζε σε τίποτα. Διατηρούσε όμως το χιούμορ του, επιβεβαιώνοντας έτσι αυτόν που έχει πει ότι το χιούμορ είναι η κραυγή των απελπισμένων. Του άρεσε να μου διηγείται με χιουμοριστικό τρόπο τις περιπέτειες του επί γερμανικής κατοχής. Στα 51 του είδε την 18χρονη κόρη του να καταδικάζεται σε 5 χρόνια φυλακή σαν τρομοκράτισσα και όταν μετά τρία χρόνια και πέντε μήνες στην φυλακή την είδε να βγαίνει, σε οχτώ μήνες είδε την γυναίκα του να προσβάλλεται από καρκίνο και να αργοπεθαίνει χωρίς κάποια θεραπεία, την οποία θα εξασφάλιζε αν είχε αρκετά λεφτά. Μετά τον θάνατο της γυναίκας του και πεθεράς μου, όντας κι αυτός άρρωστος με μια ασήμαντη σύνταξη, είχε χάσει πια το ενδιαφέρον του για την ζωή. Πέθανε 56 χρονών. Στο πιστοποιητικό θανάτου, μια που δεν ψάξανε να βρούνε γιατί πέθανε, όπως δεν κάνανε τίποτα ούτε καν για τους πόνους του, οι γιατροί του νοσοκομείου σαν αιτία θανάτου γράψανε την διάγνωση εισόδου του στο νοσοκομείο.

Η μονοκατοικία στα Βριλήσσια, η αποφυλάκιση και η φιλοξενία του Κορνήλιου Λουλούδη

Όταν πέθανε ο πεθερός μου δεν μέναμε πλέον με την μάνα μου. Μετά από έναν μεταμεσονύκτιο τσακωμό με την μάνα μου, επειδή θορυβούσαμε στο υπνοδωμάτιο μας λόγω ότι εκείνη την νύχτα φιλοξενούσαμε σε αυτό τον Σκανδάλη και τον Τσουβαλάκη, η μάνα μου μού είχε πει ότι από εδώ και πέρα, θα μπορούσα να βλέπω τον Σκανδάλη μόνο στο καφενείο και όχι στο σπίτι, όπως είχα κάνει μέχρι τότε. Θεωρώντας ότι στο σπίτι μου πρέπει να μπορώ να φέρνω τους φίλους μου και ότι ήταν άδικο να μην μπορώ να φέρω στο σπίτι τον Σκανδάλη,

που θεωρούσα μεγάλη προσωπικότητα, αποφάσισα με την Σοφία να νοικιάσουμε δικό μας σπίτι. Είχαμε βρει, λοιπόν, μια παλιά και προχειροφτιαγμένη μονοκατοικία με κήπο στα Βριλήσσια και είχαμε μετακομίσει εκεί. Ο κήπος είχε τα χάλια του και μας πήρε πολλές μέρες δουλειάς να τον καθαρίσουμε από τα αγριόχορτα. Όμως, γενικά, το σπίτι μας βόλευε, γιατί μπορούσαμε να φέρνουμε όποιον θέλαμε. Έτσι, μετά την κηδεία του πεθερού μου, προκειμένου να ελαφρύνω, όσο μπορούσα, την θλίψη της Σοφίας, είχα φέρει στο σπίτι πολλούς φίλους μας. Η ατμόσφαιρα, εκείνο το βράδυ, δεν ήταν καθόλου πένθιμη. Αυτό, όπως έμαθα εκ των υστέρων, ενόχλησε την Σοφία και μου το «χτύπαγε» πάντα, χωρίς να δεχτεί ότι εγώ το είχα κάνει για το καλό της. Επέμενε ότι απλά δεν λογάριαζα τον θάνατο του πατέρα της.

Σε αυτό το σπίτι φιλοξενήσαμε στις αρχές του καλοκαιριού και τον Κορνήλιο Λουλούδη, με το που βγήκε από την φυλακή. Είχαμε κανονίσει να έρθει σε εμάς, από προτού αποφυλακιστεί. Όσο έμεινε μαζί μας περάσαμε καλά μαζί, μάλιστα χτύπησε σε μια παλιά φορητή γραφομηχανή του πατέρα μου μια σειρά από ποιήματά του. Σε κάποια φάση, μάλιστα, ήρθε και η αδελφή του να μας επισκεφθεί, φορτωμένη με σακούλες με φαγώσιμα. Ώσπου μια μέρα, ξυπνάμε ένα πρωί και ο Λουλούδης είχε εξαφανιστεί. Μαζί του είχαν εξαφανιστεί και δώδεκα ασημένια κουταλάκια που η Σοφία είχε κληρονομήσει από την γιαγιά της την Λευκαδίτισσα και τα είχαμε μαζί με τα άλλα κουταλάκια στα συρτάρια της κουζίνας. Έκανα πολλούς μήνες να τον ξαναδώ, ούτε πήρε κανένα τηλέφωνο για να μας πει τι έγινε. Αυτά κάνανε εμένα και την Σοφία να θεωρήσουμε ότι τα κουταλάκια τα πήρε αυτός. Αυτός ποτέ στη ζωή του δεν παραδέχτηκε ότι πήρε τα κουταλάκια, χωρίς ποτέ να δώσει κάποια εξήγηση για την ξαφνική πολύμηνη εξαφάνισή του.

Με την οικογένεια Σερίφη στην Αντίπαρο, με τον αδελφό της Σοφίας στην Πάρο – Ένας πολύ πρώιμος θάνατος

Εκείνο το καλοκαίρι πήγαμε με την Σοφία σε τρία μέρη της Ελλάδας, ομολογουμένως αρκετά ενδιαφέροντα. Το πρώτο ήταν οι Κυκλάδες και συγκεκριμένα η Πάρος και η Αντίπαρος. Στο καράβι για την Πάρο, στο κατάστρωμα, είχαμε βρει καθώς πηγαίναμε τον πρώην συγκρατούμενο μου αγωνιστή Γιάννη Σερίφη με την οικογένειά του, που πηγαίνανε κι αυτοί στην Πάρο. Η φοβερή αυτή σύμπτωση μας προκάλεσε μεγάλη χαρά και αποφασίσαμε να καταλήξουμε κάπου μαζί. Καταλήξαμε στην Αντίπαρο, όπου νοικιάσαμε δωμάτια στο ίδιο σπίτι. Περάσαμε μερικές αξέχαστες μέρες μαζί με τον Γιάννη, την γυναίκα του και τα δυο του παιδιά, τα οποία τότε δεν είχαν πάει ακόμα σχολείο. Η Αντίπαρος εκείνη την εποχή διέθετε ακόμα και πλαζ γυμνιστών, στην οποία πήγαινες με τα πόδια από το χωριό. Από αυτήν την πλαζ είχαμε σε κάποια φάση νοικιάσει, εμείς και η οικογένεια Σερίφη, ένα θαλάσσιο ποδήλατο και είχαμε απομακρυνθεί από την παραλία, όταν εγώ αποφάσισα να κάνω μια βουτιά στην θάλασσα. Αυτή η βουτιά υπήρξε το πρώτο αρνητικό σημείο σε εκείνη την περίοδο, γιατί βουτώντας με τα γυαλιά μου στην θάλασσα τα έχασα και αναγκάστηκα να

περάσω το υπόλοιπο της παραμονής μου στην Αντίπαρο και μετά στην Πάρο, χωρίς γυαλιά με πέντε βαθμούς μυωπία και από τα δύο μάτια, γιατί από βλακεία μου δεν είχα εφεδρικά γυαλιά. Βέβαια αυτό ήταν δικό μου λάθος αλλά σε σχέση με το λάθος που έκανε κάποιος παλιός φίλος που βρήκαμε στην Πάρο, και για τον οποίο θα μιλήσω παρακάτω, ήταν εντελώς ασήμαντο.

Με την οικογένεια Σερίφη χωρίσαμε μετά από καμιά βδομάδα, γιατί είχαμε κανονίσει να πάμε με την Σοφία στην Νάουσα της Πάρου, όπου δούλευε σαν μαραγκός για το καλοκαίρι ο αδελφός της Σοφίας και θα μας έβρισκε εκεί δωμάτιο. Ήδη από εκείνη την μακρινή εποχή, το 1983, τα νησιά των Κυκλάδων έχουν τόσο πολύ τουρισμό τον Αύγουστο, που δύσκολα βρίσκεις μέρος να μείνεις αν δεν έχεις κλείσει προηγούμενα. Τέλος πάντων, θυμάμαι πως η Νάουσα της Πάρου είχε κάποια ομορφιά τότε, λόγω της ιδιαίτερης αιγαιοπελαγίτικης αρχιτεκτονικής της, την οποία βρίσκεις, βέβαια, σε όλες τις Κυκλάδες. Από άποψη βλάστησης είναι εξαιρετικά φτωχή, δηλ. σπάνια βρίσκεις δέντρα στην Νάουσα της Πάρου, αλλά αυτό το χαρακτηριστικό για τους Ευρωπαίους που στις χώρες τους έχουν πολύ πράσινο, κάνει την Νάουσα της Πάρου, την Πάρο, όπως και όλες τις Κυκλάδες, ιδιαίτερα ελκυστική! Και ο τουρισμός δημιουργεί και θέσεις εργασίας, τουλάχιστον για το καλοκαίρι. Εκτός από τον αδελφό της Σοφίας που βρήκαμε εκεί να δουλεύει, βρήκαμε τυχαία και έναν παλιό σύντροφο από την ομάδα που μαζευόταν στο σπίτι των Σπυροπουλαίων το 1976-1977, ο οποίος δούλευε εκεί σε ένα μπαρ. Το λέγανε Γαϊτάνο και από τότε που είχαμε εμείς να τον δούμε, μέχρι πριν λίγο καιρό προτού έρθει στην Πάρο, ήταν στην Γαλλία. Και αυτός χάρηκε που μας είχε ξαναβρεί μετά τόσο καιρό και γι’ αυτό μας είχε καλέσει να πάμε σε μια καλή ταβέρνα να το γιορτάσουμε. Εγώ του είχα ζητήσει να πάμε σε μια φτηνή ταβέρνα, την πιο φτηνή, γιατί τα λεφτά μας ήταν περιορισμένα, όμως αυτός μας είχε διαβεβαιώσει ότι θα καθάριζε αυτός με τον λογαριασμό. Πράγματι, πήγαμε τελικά σε μια καλή ταβέρνα που από την πρώτη στιγμή που την είδα, είχα υποθέσει ότι θα είναι και πολύ ακριβή. Δυστυχώς δεν είχα πέσει έξω και το χειρότερο ήταν ότι, όταν ήρθε ο λογαριασμός, ο φίλος μας πλήρωσε μόνο τα δικά του! Αυτό με είχε κάνει να είμαι έξω φρενών μαζί του και να μην θέλω να ξαναϊδωθούμε. Δεν ξαναειδωθήκαμε. Όμως όχι γιατί τον αποφύγαμε αλλά γιατί, λίγες μέρες μετά την συνάντησή μας, καθώς πήγαινε με την μηχανή του στην πρωτεύουσα της Πάρου, την Παροικιά, έκανε κάποιο λάθος και σκοτώθηκε! Γι’ αυτό είπα παραπάνω ότι το δικό μου λάθος στην Αντίπαρο, σε σχέση με το λάθος που έκανε κάποιος παλιός φίλος που βρήκαμε στην Πάρο, ήταν ασήμαντο. Ο Γαϊτάνος άφησε στην Πάρο την τελευταία του πνοή. Τον γλωσσόφαγα τον άνθρωπο…

Στην Καβάλα, στο σπίτι του αδελφού μου που υπηρετούσε στον στρατό σαν γιατρός σε «κέντρο επανεκτισήμων»

Μετά την Πάρο, πήγαμε στην Καβάλα. Δεν επιλέξαμε να πάμε στην Καβάλα επειδή η Καβάλα είχε φήμη πόλης με τουριστικό ενδιαφέρον. Πήγαμε στην Καβάλα, γιατί εκεί έκανε το

τελευταίο μέρος της στρατιωτικής του θητείας ο αδελφός μου και, επειδή υπηρετούσε σαν έφεδρος αξιωματικός κάνοντας χρέη γιατρού, μπορούσε να κοιμάται σε δικό του σπίτι έξω από το στρατόπεδο, στο οποίο σπίτι θα μέναμε κι εμείς. Το σπίτι ήταν μια σοφίτα πάνω από τον τελευταίο όροφο μιας πολυκατοικίας που είχε ένα δωμάτιο και μια κουζίνα. Στο δωμάτιο έμενε ο αδελφός μου με την πρώτη γυναίκα του, την Μαρία, οπότε εμείς έπρεπε να μείνουμε στην κουζίνα. Η κουζίνα ήταν μικρή αλλά με χίλια ζόρια χώρεσε ένα ημίδιπλο ντιβάνι. Άλλωστε, ο αδελφός μου με την γυναίκα του τρώγανε έξω, δεν τρώγανε στην κουζίνα της σοφίτας.

Για μένα η Καβάλα ήταν η πρώτη πόλη της Μακεδονίας πιο μακριά από την Θεσσαλονίκη, σε σχέση με την Αθήνα, που έβλεπα. Μέχρι να φτάσουμε σε αυτήν με το λεωφορείο και όσο μείναμε εκεί, διαπίστωσα ότι, σε αντίθεση με την νότια Ελλάδα, η βόρεια είχε πολύ, μα πολύ πράσινο. Το τοπίο ήταν πολύ ομορφότερο από αυτό που είχα συνηθίσει στην Αττική που μεγάλωσα. Ακόμα και από την Θεσσαλία που επισκεπτόμουνα μικρός. Επίσης, η Καβάλα είναι καλοχτισμένη πόλη, με μεγάλες πλατείες και αρκετά μακρύ πεζόδρομο περιπάτου στην παραλία της. Ακόμη και οργανωμένες πλαζ στην περιφέρεια της πόλης είχε, όταν είχαμε πάει. Μάλιστα η Καβάλα έχει και αξιοθέατα που δεν βρίσκεις σε άλλο μέρος της Ελλάδας. Πέρα από το κάστρο της, το οποίο βρίσκεται στην κορυφή ενός κατοικημένου λόφου που βρίσκεται σε κεντρικό σημείο της πόλης, έχει και το μοναδικό Οθωμανικό παλάτι που σώθηκε στον ελλαδικό χώρο από την καταστροφική μανία των Νεοελλήνων: το σαράι του Μεχμέτ Αλή, που κυβέρνησε την Αίγυπτο το πρώτο μισό του 19^ου^ αιώνα και ο γιος του, ο Ιμπραήμ πασάς, κατάφερε και νίκησε τους κλέφτες και αρματολούς που είχαν αφαιρέσει από την Οθωμανική Αυτοκρατορία την Πελοπόννησο, από το 1821 μέχρι το 1825. Είχε φτάσει να πάρει πίσω μέχρι και το Μεσολόγγι που κατείχαν οι κλεφταρματολοί, όμως ο στόλος του καταστράφηκε από τον στόλο των τότε μεγάλων δυνάμεων (Αγγλίας, Γαλλίας και Ρωσίας) και ο στρατός του εκδιώχτηκε από την Πελοπόννησο, το 1828, από τον γαλλικό στρατό. Ο Ιμπραήμ πασάς, όπως και ο πατέρας του Μεχμέτ Αλής, είχε γεννηθεί στην Καβάλα. Η Καβάλα, επί Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, ήταν πολύ σημαντική πόλη και γι’ αυτό έξω από αυτήν, ο πιο διάσημος σουλτάνος της Αυτοκρατορίας, ο Σουλεϊμάν ο Μεγαλοπρεπής είχε χτίσει ένα μεγάλο υδραγωγείο, το οποίο, αν και ερειπωμένο, σώζεται ακόμα. Ενώ ο Μεχμέτ Αλής, για να τιμήσει την γενέτειρα του έκτισε το Ιμαρέτ, ένα θρησκευτικό, εκπαιδευτικό και φιλανθρωπικό ίδρυμα, το οποίο σώζεται ακόμα και είχαμε την τύχη να επισκεφτούμε. Επίσης επισκεφτήκαμε και τους Φιλίππους, μια αρχαία πόλη που βέβαια σήμερα είναι ερείπια, υπήρξε όμως στην αρχαιότητα η πιο σημαντική πόλη της ανατολικής Μακεδονίας και πήρε το όνομά της από τον Φίλιππο τον Β΄, τον βασιλιά της Μακεδονίας. Έτσι, βρέθηκε και μια φορά στην ζωή του ο Φίλιππας στους Φιλίππους. Τέλος, μαζί με τον αδελφό μου και την γυναίκα του επισκεφτήκαμε την Θάσο, όταν ακόμα αυτό το νησί ήταν καταπράσινο, γιατί μετά από λίγα χρόνια άρχισαν να το καίνε κι αυτό. Μετά και από αυτό το ταξίδι, εγώ και η Σοφία αφήσαμε την ωραία Καβάλα, όπου για πρώτη φορά έφαγα τσίρο καπνιστό, έναν εξαιρετικό μεζέ, και με το λεωφορείο πήγαμε στην Δράμα για να πάρουμε το τραίνο για Αθήνα. Πριν πάρουμε το

τραίνο κάναμε μια βόλτα στην πόλη και στο μεγάλο πάρκο της και διαπιστώσαμε ότι δεν έχει τίποτα να επιδείξει.

Το ταξίδι με το τραίνο από την Δράμα στην Αθήνα, εκείνη την εποχή που οι σιδηρόδρομοι δεν ήταν ηλεκτροκίνητοι, διαρκούσε τόσες πολλές ώρες, που δεν είχαμε κάνει ποτέ μέχρι τότε σε τραίνο. Και σαν να μην έφτανε το ότι το ταξίδι φαινόταν ατελείωτο αλλά το βαγόνι ήταν και γεμάτο στρατιώτες που χαλάγανε τον κόσμο. Ήταν νοτιοελλαδίτες που υπηρετούσαν στην βόρεια Ελλάδα και γυρίζανε στο σπίτι τους με άδεια. Σε όλη την διάρκεια της διαδρομής βρίζανε την Μακεδονία, μέχρι που μια επιβάτης του τραίνου από την Μακεδονία δεν άντεξε και λογόφερε μαζί τους. Εννοείται ότι δεν είχαν κάτι σοβαρό για να κατηγορήσουν την Μακεδονία, γι' αυτό την κατηγορούσαν ακόμη και για το ότι είναι καταπράσινη. Θυμάμαι, χαρακτηριστικά, τον πιο σπαστικό από τους υβριστές της Μακεδονίας, όταν το τραίνο έφτανε στην Στερεά Ελλάδα, δηλ. στην Φθιώτιδα, να πανηγυρίζει επειδή από τα παράθυρα του τραίνου έβλεπε ξεραΐλα. Ήταν κατακαλόκαιρο και ακόμη και η πρασινάδα είχε ξεραθεί! Όταν φτάναμε στην Αθήνα, δεν μπορούσα να φανταστώ ότι στο κοντινό μέλλον θα αναγκαζόμασταν να κάνουμε με το τραίνο ένα πάρα πολύ μεγαλύτερο ταξίδι!

Το τελευταίο μου ταξίδι στην Ελλάδα μετά την αποφυλάκιση, πριν πάω στο εξωτερικό: Ζάκυνθος

Το επόμενο ταξίδι μας περιλάμβανε επίσης τραίνο. Είχαμε αποφασίσει να πάμε στην Ζάκυνθο και για να φτάσουμε εκεί πήραμε τραίνο από την Αθήνα μέχρι την Πάτρα και από κει άλλο τραίνο μέχρι έναν κόμβο κοντά στην Κυλλήνη, από όπου πήραμε ένα τραίνο με ένα, ή το πολύ δύο μικρά βαγόνια, κατάλοιπο μιας άλλης εποχής. Από την Κυλλήνη για Ζάκυνθο πήραμε καράβι. Όταν φτάσαμε είχε σχεδόν νυχτώσει και ξενοδοχείο δεν είχαμε κλείσει. Όμως η τύχη μας δεν μας άφησε σε αυτήν την φάση. Με το που είχαμε κατεβεί από το καράβι, μας είχε πλησιάσει ένας κοντούλης και μας είχε ρωτήσει αν θέλουμε δωμάτιο. Τα δωμάτια του ήταν έξω από την πόλη. Όταν φτάσαμε στα ενοικιαζόμενα δωμάτια του είχε ήδη νυχτώσει. Μας έδωσε ένα δωμάτιο ξύλινο, μέσα σε έναν κήπο, απίστευτα γραφικό. Την άλλη μέρα μας πήγε σε άλλα δωμάτιο μέσα στο κτίριο που υπήρχαν και τα υπόλοιπα που νοίκιαζε. Αν και μας είχε πει ότι θα μπορούσαμε να πηγαίνουμε κάθε πρωί μαζί του στην πόλη και να γυρνάμε το μεσημέρι, με το αυτοκίνητό του, εμείς όσο μείναμε στην Ζάκυνθο, πηγαίναμε στην πόλη, όπως και στην κοντινή προς τα ενοικιαζόμενα δωμάτια παραλία, περπατώντας. Ήταν Σεπτέμβρης και ήταν η καλύτερη εποχή για περπάτημα. Αν και κάναμε και μπάνια στις παραλίες της Ζακύνθου, που δεν είναι και οι καλύτερες, περισσότερο ενδιαφερθήκαμε για τα αξιοθέατα. Η Ζάκυνθος, όπως και η Λευκάδα, έχει εκκλησίες δυτικής αρχιτεκτονικής. Έχει επίσης και ένα μουσείο αφιερωμένο στους «επιφανείς» Ζακυνθινούς του παρελθόντος, όπου είναι και οι τάφοι των πιο γνωστών, Σολωμού και Κάλβου, που το ελληνικό κράτος έχει αναγορεύσει σε «εθνικούς» ποιητές, επειδή κατά τον πόλεμο για την δημιουργία του, αυτοί υποστήριζαν με τα ποιήματά τους τις σφαγές και την γενοκτονία των μουσουλμάνων. Αυτό

δεν το είχα προσέξει μέχρι τότε, μολονότι είχα διαβάσει τα «Άπαντα» και των δύο ποιητών. Μάλιστα για τον Κάλβο είχα γράψει και πολυσέλιδη εργασία, όταν ήμουν στο εξατάξιο γυμνάσιο. Αυτή μου η απροσεξία με έκανε μια μέρα που είχαμε πάει στο λόφο Στράνη, όπου ανέβαινε ο Σολωμός για να ακούσει τους κανονιοβολισμούς της πολιορκίας του Μεσολογγίου και να εμπνευστεί, να φωτογραφηθώ μπροστά στο άγαλμά του κάνοντας με το χέρι το σήμα της νίκης! Είναι απίστευτο πως τυφλώνει τον κόσμο η δημόσια εκπαίδευση στην Ελλάδα.

Η Ζάκυνθος, εκτός από το μουσείο που ανέφερα και τις όμορφες εκκλησίες της, έχει και ένα ωραίο κάστρο από όπου βλέπεις από ψηλά την πόλη. Νομίζω ότι είναι το σημαντικότερο αξιοθέατο του νησιού και δεν χάσαμε την ευκαιρία να το επισκεφθούμε. Και κάτι τελευταίο για την Ζάκυνθο, το τέταρτο νησί των Επτανήσων που επισκεπτόμουνα (αφού είχα ήδη γνωρίσει την Κεφαλονιά, την Κέρκυρα και την Λευκάδα), η Ζάκυνθος, όπως και η Κεφαλονιά, ισοπεδώθηκε με τους σεισμούς του 1953 και όλα τα κτίρια είναι καινούργια. Είναι όμως μικρά και καλοφτιαγμένα και όχι σαν τις απρόσωπες πολυκατοικίες με τις οποίες έχει γεμίσει το λεκανοπέδιο της Αθήνας. Με λίγα λόγια αυτοί που μένουν στην Ζάκυνθο δεν έχουν και πολλά να ζηλέψουν από αυτούς που ζουν στην Αθήνα.

Το πρώτο μου ταξίδι στο εξωτερικό μετά την αποφυλάκισή μου, μαζί με τους συναγωνιστές μου συναπεργούς πείνας μέσα στην φυλακή Γιάννη Σκανδάλη και Κυριάκο Μοίρα

Το ταξίδι στην Ζάκυνθο, ήταν το τελευταίο ταξίδι που έκανα στην Ελλάδα εκείνη την χρονιά. Το επόμενο ταξίδι το έκανα στο εξωτερικό. Δεν θα πήγαινα στο εξωτερικό μόνος μου, αφού η Σοφία είχε απαγόρευση εξόδου μέχρι τις 24 Ιουλίου 1984, αν δεν μάθαινα ότι θα πηγαίνανε στο εξωτερικό οι συναγωνιστές μου στις φυλακές Γιάννης Σκανδάλης και Κυριάκος Μοίρας. Ο Μοίρας είχε παρουσιαστεί στο στρατό με σκοπό να πάρει τρελόχαρτο, όμως, στο Μεσολόγγι που είχε παρουσιαστεί, είχε πέσει σε κάτι τραμπούκους αξιωματικούς και είχε αναγκαστεί να κοπεί για να ξεφύγει. Από το Μεσολόγγι τον είχαν πάει στην ψυχιατρική κλινική του 401 στρατιωτικού νοσοκομείου της Αθήνας, όπου του είχαν δώσει ψυχοφάρμακα. Όταν τελικά του έδωσαν διετή αναβολή κατάταξης, αυτός αποφάσισε να φύγει από την Ελλάδα, όπου δεν έβλεπε κανένα μέλλον και να πάει στο εξωτερικό. Ο Σκανδάλης του είχε τότε προτείνει να πάνε μαζί στη Δανία, όπου ο Σκανδάλης είχε έναν φίλο ζωγράφο. Αυτός είχε παντρευτεί Πολωνέζα και μαζί της είχε έρθει εκείνο τον καιρό στην Ελλάδα, όπου γνωρίστηκαν με τον Σκανδάλη. Ο Μοίρας δέχτηκε και εγώ άρπαξα την ευκαιρία να ξαναβγώ μαζί τους από την φυλακή που λέγεται Ελλάδα, για πρώτη φορά μετά την φυλάκισή μου.

Έτσι, τον Δεκέμβρη του 1983, ο Σκανδάλης, ο Μοίρας κι εγώ, ξεκινήσαμε ένα ταξίδι που, όχι μόνο μου έμεινε αξέχαστο αλλά καθόρισε τις από τότε κι έπειτα σχέσεις μου με τον Σκανδάλη. Ξεκινήσαμε, λοιπόν, με τραίνο από την Αθήνα για την Κατερίνη αποφασισμένοι, από κει και πάνω, να κάνουμε ωτοστόπ μέχρι την Δανία! Στην εθνική οδό, έξω από την Κατερίνη, μετά ώρες αναμονής κάτω από μια ανισόπεδο διάβαση, μας πήρε ωτοστόπ ένας

Άραβας με μια τρακαρισμένη μερσεντές. Μας άφησε στην διασταύρωση που οδηγεί προς τα σύνορα, αφού προηγούμενα μας ζήτησε να του πληρώσουμε την μεταφορά! Δικιολογήθηκε λέγοντας ότι είχε έρθει διακοπές στην Ελλάδα με την οικογένειά του και του τρακάρανε το αυτοκίνητο. Γι αυτό και μάζευε λεφτά για να το φτιάξει και να γυρίσει στην πατρίδα του. Δεν του δώσαμε λεφτά, τελικά, λέγοντας του ότι αν είχαμε χρήματα για εισιτήρια, δεν θα κάναμε ωτοστόπ.

Από την διασταύρωση μέχρι τα σύνορα μας πήρε ένας άλλος, όμως από τα σύνορα και πάνω δεν κινούνταν αυτοκίνητα, γιατί είχε πέσει τόσο πολύ χιόνι που είχε κλείσει ο δρόμος. Έτσι, μπήκαμε στην Γιουγκοσλαβία, και συγκεκριμένα στην Γιουγκοσλαβική Δημοκρατία της Μακεδονίας, με τα πόδια. Καθώς διασχίζαμε την νεκρή ζώνη μεταξύ των συνοριακών σταθμών των δύο χωρών, Ελλάδας και Γιουγκοσλαβίας, ο Μοίρας βρήκε μια μαύρη πετρούλα και την πέταξε πίσω του, ευχόμενος να μην ξαναγυρίσει στην Ελλάδα. Δυστυχώς η μοίρα δεν θα του επέτρεπε να το καταφέρει. Συνεχίσαμε το περπάτημα μέχρι την Γευγελή, την πρώτη γιουγκοσλαβική πόλη στον δρόμο μας που, άλλωστε, ήταν κοντά στο συνοριακό σταθμό. Από κει, μια που δεν μπορούσαμε να κάνουμε ωτοστόπ, αποφασίσαμε να πάρουμε τραίνο μέχρι τας Σκόπια. Ξέραμε όμως ότι ενώ για τους ντόπιους το εισιτήριο μέχρι τα Σκόπια ήταν 600 δηνάρια, για τους ξένους σαν κι εμάς ήταν 3000! Γι' αυτό και σκεφθήκαμε να βρούμε τρόπο να βγάλουμε εισιτήρια για ντόπιους. Έπιασα, λοιπόν, μια κοπέλα Γιουγκοσλάβα και με πολύ δυσκολία, γιατί δεν ήξερε αυτή Εγγλέζικα κι εγώ Μακεδόνικα, την έκανα να καταλάβει ότι θέλαμε να μας βγάλει τρία εισιτήρια για Σκόπια. Όπως την είχα «κόψει» η κοπέλα ήταν καλή και μας έβγαλε τα εισιτήρια. Μπήκαμε έτσι στο τραίνο με εισιτήρια για ντόπιους. Λόγω ντυσίματος όμως δεν φαινόμασταν για ντόπιοι, οπότε, όταν ήρθε ο ελεγκτής του τραίνου υποψιαζόμενος ότι δεν ήμασταν ντόπιοι, αφού μας πήρε τα εισιτήρια για να τα τσεκάρει, άρχισε να μας μιλάει Μακεδόνικα. Όταν διαπίστωσε ότι δεν καταλαβαίναμε «Χριστό», δεν μας ξανάδωσε πίσω τα εισιτήρια και φεύγοντας μας είπε ότι θα έφερνε την αστυνομία. Εγώ τον ακολούθησα ζητώντας του πίσω τα εισιτήρια και όταν έφτασε σε ένα βαγόνι με Έλληνες, τους είπα να μην του δίνουν τα εισιτήρια αν είναι για ντόπιους, γιατί θα τους τα κρατούσε. Όμως αυτοί είχανε βγάλει για ξένους και γι' αυτό δεν είχαν πρόβλημα. Κι εγώ, από ένα σημείο κι έπειτα, παράτησα τον ελεγκτή και γύρισα στη θέση μου με τον φόβο ότι, στο τέλος της διαδρομής, θα καταλήγαμε στην αστυνομία. Και δεν ήταν μια συνηθισμένη διαδρομή. Είχε ρίξει τόσο χιόνι εκείνες τις μέρες στην νότια Γιουγκοσλαβία που αριστερά και δεξιά από το τραίνο, μέσα από τα παράθυρά του, έβλεπες κάτι τοίχους από χιόνι πιο ψηλούς και από το τραίνο!

Στα χιονισμένα Σκόπια ένα πολύ κρύο βράδυ σε παρέα με χασάπηδες που έπιναν τσίπουρο σαν νερό και τραγουδούσαν

Ευτυχώς στο τέλος της διαδρομής δεν μας περίμενε η αστυνομία κι έτσι βγήκαμε από τον σταθμό των Σκοπίων χωρίς απρόοπτα και βρήκαμε έναν τηλεφωνικό θάλαμο, από όπου ο

Γιάννης τηλεφώνησε την αδελφή του που έμενε μόνιμα στα Σκόπια. Αυτή, μάλλον, του είπε ότι ήταν αδύνατο να πηγαίναμε εκείνη την βραδιά στο σπίτι της και γι' αυτό θα έπρεπε να βγάλουμε την νύχτα σε κάποια συγγενή του άντρα της. Έτσι ήρθε κάποιος Γιουγκοσλάβος με αυτοκίνητο και μας πήρε για να μας πάει στο συγγενικό σπίτι. Θυμάμαι ότι είχε πέσει τόσο πολύ χιόνι στα Σκόπια, εκείνες τις μέρες, που είχε ξεπεράσει το ύψος των αυτοκινήτων. Οπότε, για να πάρει κανείς το αυτοκίνητό του, έπρεπε να το ξεθάψει από το χιόνι. Ήταν ένα ασυνήθιστο τοπίο μια ασυνήθιστη βραδιά. Γιατί και η βραδιά αποδείχτηκε ασυνήθιστη: Στο συγγενικό σπίτι καθίσαμε γύρω από μια μεγάλη σόμπα ξύλων και, μετά από λίγο, εμφανίστηκαν κάτι φίλοι της οικογένειας, που μάλλον είχανε πιει έξω και είχαν έλθει στο σπίτι για να πιούνε κι εκεί. Κανείς δεν ήξερε Εγγλέζικα αλλά ευτυχώς ο Σκανδάλης κάτι καταλάβαινε από Μακεδόνικα και συνεννοούνταν αυτός. Δεν χρειαζόταν όμως και πολύ συνεννόηση για να πιούμε μακεδόνικο τσίπουρο. Με το πολύ τσίπουρο οι Μακεδόνες ήρθαν στο κέφι και άρχισαν να τραγουδάνε μακεδόνικα τραγούδια, μεταξύ των οποίων και ένα πατριωτικό που δεν το ξανάκουσα από τότε. Εμένα μου βάζανε το τσίπουρο σε ποτήρι του νερού, με συνέπεια να γίνω κι εγώ «φέσι». Αλλά ακόμη και το πρωί, προτού φύγουμε, ο άντρας του σπιτιού μου έβαλε να πιω πάλι τσίπουρο, θεωρώντας ότι έτσι θα συνερχόμουνα από τις συνέπειες της υπερκατανάλωσης αλκοόλ της προηγούμενης βραδιάς!

Από το συγγενικό σπίτι μας πήγαν στο σπίτι της αδελφής του Σκανδάλη που ήταν στα προάστια των Σκοπίων. Ήταν ένα όμορφο διώροφο με κήπο, το οποίο ήταν χωρισμένο στην μέση, ώστε να μένουν σε αυτό δυο οικογένειες. Δηλαδή κάθε οικογένεια έπιανε από ένα μέρος και από τους δυο ορόφους. Κάτω ήταν η κουζίνα και το καθιστικό και πάνω τα υπνοδωμάτια. Επίσης και η αυλή ήταν χωρισμένη στα δύο. Σε αυτήν την αυλή είχαμε βρει τόσο πολύ χιόνι, που φτιάξαμε και χιονάνθρωπο. Παίξαμε και χιονοπόλεμο μεταξύ μας. Και, εννοείται, η αδελφή του Σκανδάλη και ο άντρας της μας περιποιήθηκαν αρκετά εκείνη την μέρα που μείναμε μαζί τους. Είχανε και δυο μικρά παιδιά, αγόρια, που όλο μας μιλάγανε, αλλά εγώ και ο Μοίρας δεν καταλαβαίναμε τίποτα. Από τότε έχουν περάσει 34 ολόκληρα χρόνια και αυτά τα παιδιά θα έχουν πια δικά τους παιδιά. Εγώ, βέβαια, δεν τα ξαναείδα από τότε, όπως δεν ξαναείδα τους γονείς τους. Μόνο μια φορά τους είδα γερασμένους σε φωτογραφία, σε ένα άρθρο ελληνικού περιοδικού, όπου είχαν δώσει συνέντευξη για τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν οι Μακεδόνες, όταν έρχονται στην Ελλάδα. Όταν γράφτηκε εκείνο το άρθρο, η Γιουγκοσλαβία είχε χωριστεί, μετά από έναν εφτάχρονο πόλεμο, σε οχτώ διαφορετικά κράτη. Τα Σκόπια από τότε ήταν πρωτεύουσα της Δημοκρατίας της Μακεδονίας. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και η Μακεδονία που προέκυψε από την διάλυση της Γιουγκοσλαβίας είναι ένα εθνικά ομοιογενές κράτος. Έχει μεγάλο ποσοστό Αλβανών, οι οποίοι βρίσκονται σε δεύτερη μοίρα σε σχέση με τους Μακεδόνες. Αυτό το διαπίστωσα με τα μάτια μου το πρωί που φύγαμε από το σπίτι της αδελφής του Σκανδάλη, για να πάμε να πάρουμε το τραίνο για το Μάριμπορ, που βρίσκεται στα σύνορα μεταξύ Σλοβενίας και Αυστρίας. Φύγαμε με λεωφορείο από το σπίτι και διαπίστωσα ότι, στο λεωφορείο, όλοι οι Αλβανοί καθόντουσαν ή στεκόντουσαν πίσω-πίσω και ήταν πολύ φτωχά ντυμένοι, σε σχέση με τους άλλους επιβάτες του λεωφορείου.

Ένα ωτοστόπ τριων αντρών με το αυτοκίνητο μιας άγνωστης τους κοπέλας από το Μάριμπορ μέχρι την Νυρεμβέργη!

Στο τραίνο για το Μάριμπορ πρόσεξα για πρώτη φορά ότι ο Σκανδάλης μαζί με τον Μοίρα με αντιμετώπιζαν με κάποιο σαρκασμό. Όλα άρχισαν από μια διαφωνία μας για το αν θα έπρεπε να είναι ανοιχτό το παράθυρο του κουπέ, όπου είχαμε βρεθεί μόνοι μας. Δεν θυμάμαι, μετά από τόσο καιρό, τι υποστήριζα εγώ. Θυμάμαι, μόνο, ότι γελάγανε κάπως περιφρονητικά μαζί μου. Δεν μου έκανε εντύπωση η συμπεριφορά τους. Από καιρό είχα αρχίσει να υποψιάζομαι ότι με έβλεπαν σαν ξένο, γιατί δεν υιοθετούσα την δική τους θετική στάση απέναντι στην πολιτική βία. Στη διάρκεια της ζωής μου επιβεβαίωσα ότι όσοι υιοθετούν την πολιτική βία αισθάνονται ανώτεροι από όσους δεν την υιοθετούν, όπως αισθάνονται ανώτεροι οι ένστολοι που φέρουν όπλα απέναντι σε αυτούς που ούτε στολή φοράνε ούτε τους επιτρέπεται να έχουν απάνω τους όπλα. Στο Μάριμπορ έγινε ο πρώτος τσακωμός μου με τον Σκανδάλη, επειδή αντέδρασα στην αλαζονική στάση του. Παρ’ όλα αυτά έξω από το Μάριμπορ, το πρωί, καταφέραμε και πήραμε ένα ωτοστόπ που ούτε στα όνειρά μας δεν θα το περιμέναμε: Μία Γαλλίδα που δούλευε στην Ελλάδα, στην Θεσσαλονίκη, και ταξίδευε μόνη της, πήρε εμάς, τρεις άντρες με αντισυμβατική εμφάνιση, μαζί της. Θα διέσχιζε όλη την Αυστρία και θα μας άφηνε μέσα στη Γερμανία. Στην διάρκεια της διαδρομής εγώ καθόμουνα μπροστά στο αυτοκίνητο, μια που ήξερα τα καλύτερα Εγγλέζικα και γι’ αυτό συνεννοούμουν καλύτερα από τους άλλους μαζί της. Και πράγματι, το βράδυ της ίδιας μέρας, μας άφησε σε ένα μότελ (βενζινάδικο-εστιατόριο-ξενοδοχείο πάνω στους μεγάλους αυτοκινητόδρομους που διασχίζουν την Ευρώπη) έξω από το Μόναχο. Από εκεί, με πολύ δυσκολία, καταφέραμε και πήραμε ένα ωτοστόπ μέχρι έξω από την Νυρεμβέργη. Αυτό που μου είχε κάνει εντύπωση ήταν ότι αυτός που μας πήρε ήταν ένας Γερμανός μέσης ηλικίας, εξαιρετικά καλοντυμένος, με μια Μερσεντές, όταν φορτηγατζήδες και τόσοι νέοι με αυτοκίνητα πολύ πιο φτηνά δεν μας έπαιρναν. Για να γίνω πιο σαφής πρέπει να πω ότι είχαμε σταθεί στο βενζινάδικο ενός μότελ και ο Σκανδάλης που ήξερε κάποια Γερμανικά, έπιανε αυτούς που σταματούσανε για να βάλουν βενζίνη και τους παρακαλούσε να μας πάρουν. Από το ντύσιμο, την ηλικία και τα αυτοκίνητά τους, κάποιους από αυτούς τους θεωρούσαμε πιο κοντά μας και τρέφαμε περισσότερες ελπίδες να μας πάρουν αυτοί από όσες οι τρέφαμε να μας πάρουν οι άλλοι. Κι όμως δεν μας παίρνανε και, τελικά, αυτός που μας πήρε ήταν κάποιος που δεν φανταζόμασταν. Εγώ είχα ήδη τόσο κουραστεί από το πολυήμερο ταξίδι, ώστε σε όλη την διαδρομή από έξω από το Μόναχο μέχρι έξω από την Νυρεμβέργη κοιμόμουνα. Η Νυρεμβέργη υπήρξε και το τελευταίο μέρος, όπου μπορέσαμε να φτάσουμε και οι τρεις μαζί. Οι ώρες περνούσαν και δεν μας έπαιρνε κανείς, οπότε αναγκαστήκαμε να χωρίσουμε και να δώσουμε ραντεβού για τον τελικό μας προορισμό, το Ώρχους της βόρειας Δανίας. Ο Μοίρας, του οποίου τα Εγγλέζικα ήταν πολύ φτωχά και δεν ήξερε και Γερμανικά, θα πήγαινε μαζί με τον Σκανδάλη κι εγώ θα πήγαινα μόνος μου, μια που ήξερα καλά Εγγλέζικα.

Κάνοντας ωτοστόπ μόνος μου στην Γερμανία: Ένας οδηγός που έκανε κατά λάθος εκατοντάδες χιλιόμετρα, ένα αυτοκίνητο χωρίς πίσω καθίσματα και μια αντιπυρηνική διαδήλωση

Πράγματι, αυτοί οι δύο βρήκανε κάποιον να τους πάρει και αργότερα βρήκα κι εγώ. Αυτός που βρήκα πήγαινε βόρεια, όπου πήγαινα κι εγώ. Όμως, για κακή μου τύχη, μετά από ώρες ταξίδι, διαπίστωσε ότι είχε πάρει λάθος δρόμο και από το Κάσσελ γύρισε πίσω. Δεν γύρισε, βέβαια, τόσο πίσω, ώστε να φτάσει στην Νυρεμβέργη, όμως γύρισε αρκετά πίσω, ώστε να λέω ότι ταξιδεύαμε άδικα τόσες ώρες. Το αποτέλεσμα του λάθους του ήταν να κουραστεί και να σταματήσει το αυτοκίνητό του έξω από κάποιο κλειστό μότελ, να σβήσει την μηχανή και να μου πει να κοιμηθούμε μέσα στο αυτοκίνητο, για να συνεχίσουμε το πρωί. Εγώ, επειδή ήταν ένας γιγαντόσωμος τύπος και το μέρος που σταμάτησε ήταν αρκετά απομονωμένο, για να μην πάθω καμιά πλάκα την ώρα που κοιμόμουνα, προτίμησα να τον αποχαιρετήσω και να βγω στο παρκινγκ του κλειστού μότελ, όπου είχα δει αρκετά παρκαρισμένα φορτηγά, μήπως και με πάρει κανένα. Όσους φορτηγατζήδες και να ρώτησα όμως, δεν με έπαιρνε κανείς. Πρέπει να ήταν γύρω στις μιάμιση το πρωί, όταν στο πάρκινγκ του μότελ σταμάτησε ένα αυτοκίνητο με τρεις τύπους με χίπικη εμφάνιση μέσα του. Αυτοί τελικά με πήραν για να με πάνε μέχρι έξω από την Φραγκφούρτη που ήταν η πιο κοντινή μεγάλη πόλη. Το αυτοκίνητο δεν είχε πίσω καθίσματα και αυτοί έπιναν μπύρες κάνοντας αρκετή φασαρία. Σε κάποια φάση, μάλιστα, είχαν δει ένα περιπολικό και έβριζαν τους μπάτσους. Είχα αρχίσει να μην αισθάνομαι άνετα μαζί τους, μέχρι που γύρω στις δύο το πρωί με άφησαν σε ένα πολυτελέστατο μότελ. Ήταν, όπως έχω πει, χειμώνας και στην Γερμανία έκανε πολύ κρύο την νύχτα, οπότε αποφάσισα να περάσω τις πρώτες πρωινές ώρες στο εστιατόριο του μότελ. Για λόγους οικονομίας, όταν μια μεσήλικη σερβιτόρα ήρθε να πάρει παραγγελία, παρήγγειλα τσάι. Στο πιο κοντινό τραπέζι ήταν κάτι Γερμανοί, εξαιρετικά καλοντυμένοι, που πίνανε ποτά και συζητούσαν του καλού καιρού. Αλλά και στα άλλα τραπέζια όσοι ήταν είχαν πάρει πολύ περισσότερα πράγματα από το δικό μου τσάι. Γι’ αυτό δεν αισθανόμουνα άνετα. Δεν μπορούσα όμως να ξεροσταλιάζω στο κρύο παρακαλώντας όλη την νύχτα τους οδηγούς να με πάρουν. Προκειμένου να παρατείνω αξιοπρεπώς την παραμονή μου, κατά τις τρεις η ώρα παρήγγειλα και δεύτερο τσάι. Δεν μπορούσα, όμως, να καθίσω έτσι μέχρι το πρωί, οπότε κατά τις τέσσερις η ώρα ξαναβγήκα έξω και άρχισα να παρακαλάω τους οδηγούς να με πάρουν. Δεν με έπαιρνε κανένας μέχρι που, όταν ξημέρωσε, είδα να σταματάνε στο βενζινάδικο του μότελ αυτοκίνητα γεμάτα κόσμο με αντισυμβατική εμφάνιση, κάποια από τα οποία ήταν και ζωγραφισμένα. Μετά από πολλές προσπάθειες, γύρω στις οχτώ το πρωί, με πήρε κάποιο από αυτά και τότε έμαθα ότι πηγαίνανε σε μια αντιπυρηνική διαδήλωση έξω από ένα πυρηνικό εργοστάσιο. Εγώ βέβαια δεν ήμουνα για διαδήλωση μετά από τόσες περιπέτειες, οπότε τους ζήτησα και με άφησαν κοντά στον σιδηροδρομικό σταθμό από όπου, εξαντλημένος πια, πήρα το τραίνο για Αννόβερο. Σε όλη την διαδρομή κοιμόμουνα, με αποτέλεσμα να μην δω τίποτα από την γερμανική ύπαιθρο που έχει τόσο γραφικές πόλεις και χωριουδάκια.

Στο Αννόβερο έφτασα βράδυ. Ομολογώ ότι η ομορφιά του με εντυπωσίασε. Όπως και όταν είχα πάει στο Λονδίνο, πέντε χρόνια νωρίτερα, διαπίστωσα ότι υπάρχει και ένας άλλος κόσμος, τόσο όμορφος, τουλάχιστον εμφανισιακά, ώστε αξίζει να ζήσει κανείς σε αυτόν. Δυστυχώς δεν είχα την πολυτέλεια να μείνω στο Αννόβερο και να δω τα αξιοθέατα. Πήρα ένα ψωμί με λουκάνικο (χοτ-ντογκ) από έναν πλανόδιο καντινιέρη στο σταθμό (ήταν το πιο φτηνό φαγητό του δρόμου, εκείνη την εποχή, το χοτ- ντογκ), ήπια και μια μπύρα και συνέχισα την προσπάθειά μου να πάω πιο βόρεια με ωτοστόπ. Συγκεκριμένα, πήρα ένα τραμ που οδηγούσε στα όρια της πόλης, κοντά στον αυτοκινητόδρομο που περνάει έξω από την πόλη. Κατέβηκα στο τέρμα και έψαξα για κανένα μότελ πάνω στον αυτοκινητόδρομο, όμως δεν βρήκα τίποτα και, κατά τις εννιά ή ώρα, αποφάσισα να πάρω το τελευταίο τραμ που επέστρεφε στο κέντρο της πόλης, για να πάρω πάλι το τραίνο. Από εκείνη την φάση μου έχει μείνει ανεξίτηλη η εικόνα των πανέμορφων μονοκατοικιών των προαστίων του Αννοβέρου με τα φωτισμένα παράθυρα, κάποια από τα οποία είχαν και χριστουγεννιάτικα δέντρα, γιατί ήταν παραμονές Χριστουγέννων. Τότε το θεωρούσα σίγουρο το ότι, όσοι μένανε σε τέτοια σπίτια, ήταν ευτυχισμένοι. Και γι’ αυτό τους ζήλευα. Τώρα πια που έχω μεγαλώσει ξέρω ότι χρειάζεται περισσότερα από ένα ωραίο σπίτι και κάποια λεφτά, για να είναι κάποιος ευτυχισμένος… Τέλος πάντων, από το Αννόβερο πήρα το τραίνο για Αμβούργο, ελπίζοντας ότι θα την ξαναδώ και άλλη φορά στην ζωή μου αυτήν την πανέμορφη πόλη, που για να την θυμάμαι πήρα κάρτες. Δεν την ξαναείδα.

Ένα πολύ κρύο βράδυ που το πέρασα περπατώντας στους δρόμους του Αμβούργου προτού με διώξουν από το ξενοδοχείο όπου έλπιζα να ζεσταθώ

Εκτός από το να ελπίζω ότι θα ξαναέβλεπα το Αννόβερο, όταν έπαιρνα το τραίνο για το Αμβούργο, έλπιζα ότι θα έφτανε το πρωί και μέχρι τότε θα κοιμόμουνα, κάτι που το είχα φοβερή ανάγκη. Δυστυχώς διαψεύστηκα και σ’ αυτή μου την ελπίδα. Το τραίνο έφτασε στο Αμβούργο γύρω στις 12 το βράδυ και από κει και πάνω, δηλ. για να πάω πιο βόρεια, δεν είχε τραίνο μέχρι το πρωί. Και σαν να μην έφτανε αυτό ο σταθμός, αν και ήταν φτιαγμένος έτσι ώστε να μπαίνει από παντού αέρας, για να μην μπορείς να σταθείς, έκλεινε για την νύχτα κι έτσι δεν μπορούσες να περιμένεις το πρωινό τραίνο στην αίθουσα αναμονής. Δεν γινόταν, βέβαια, να την βγάλω έξω, γιατί εκείνη την νύχτα έκανε φοβερό κρύο στο Αμβούργο. Αποφάσισα, λοιπόν, να πάω σε ξενώνα (χόστελ). Προσπαθώντας να είμαι πάντα οργανωμένος, είχα μαζί μου έναν οδηγό με τους εν λειτουργία ξενώνες στην Ευρώπη και γι’ αυτό αναζήτησα αυτόν που λειτουργούσε στο Αμβούργο. Όσο και να προσπάθησα, δεν τον έβρισκα. Έβρισκα μόνο ένα πολυτελέστατο κτίριο που λειτουργούσε σαν εστιατόριο μέσα σε ένα πάρκο. Μάλιστα, για να φτάσω σε αυτό το πάρκο είχα περπατήσει αρκετή ώρα μέσα στη νύχτα και το κρύο. Απελπισμένος αποφάσισα να πάρω ταξί, ώστε να με οδηγήσει ο ταξιτζής στην διεύθυνση του ξενώνα. Ευτυχώς, ήδη από εκείνη την μακρινή εποχή, οι περισσότεροι Γερμανοί μιλάγανε Εγγλέζικα και γι’ αυτό δεν είχα πρόβλημα συνεννόησης μαζί τους. Ο

ταξιτζής, ένας νεαρός ξανθός, μου είπε ότι η διεύθυνση αυτή ήταν πολύ κοντά και δεν χρειαζόταν να πάρω ταξί. Εγώ όμως επέμεινα λέγοντάς του ότι είχα ψάξει αρκετή ώρα να την βρω. Τέλος πάντων, ο ταξιτζής, κάνοντας κάποιους κύκλους για να βρεθεί στην είσοδο του πάρκου, μπήκε μέσα στο πάρκο και σταμάτησε μπροστά από το κτίριο, όπου προηγούμενα είχα καταλήξει κι εγώ ψάχνοντας τον ξενώνα. Μάλιστα, επειδή του είχα πει ότι έψαχνα ξενώνα, βγήκε από το ταξί, κατευθύνθηκε προς το κτίριο, βρήκε κάποιον και τον ρώτησε και γύρισε να μου πει ότι, πράγματι, το κτίριο αυτό ήταν ξενώνας πριν κανένα χρόνο, όμως τώρα δεν ήταν πλέον. Έτσι δεν μπορούσα να κάνω τίποτα άλλο παρά να πληρώσω τον ταξιτζή και να μείνω «στα κρύα του λουτρού». Η ώρα ήταν περίπου δύο την νύχτα και έχοντας ελάχιστα λεφτά (δεν είχαν έρθει ακόμα στην Ελλάδα οι πιστωτικές κάρτες) δεν ήθελα να πάω σε ξενοδοχείο. Έπρεπε να περάσω την νύχτα αυτή έξω, παρόλο που ήταν μια φοβερά κρύα νύχτα. Άρχισα, λοιπόν, να περπατάω και κάπου-κάπου να μπαίνω σε τηλεφωνικούς θαλάμους με πόρτες που έκλειναν, για να ζεσταθώ. Μετά από μια περίπου ώρα περπάτημα στους κεντρικούς δρόμους του Αμβούργου, είχα φτάσει σε τέτοια απόγνωση λόγω του κρύου ώστε, βλέποντας περιπολικά να περνάνε, παρακαλούσα να με πιάσουν και να με πάνε σε ένα αστυνομικό τμήμα για εξακρίβωση, ώστε να ζεσταθώ. Δεν με πιάνανε όμως και έτσι συνέχισα το περπάτημα μέχρι τις τέσσερις το πρωί, που μπήκα σε ένα υπόγειο μπαρ που βρήκα ανοιχτό. Το μπαρ είχε αρκετό κόσμο και δεν θα αισθανόμουν άνετα, αν αναγκαζόμουν να αναμιχτώ με αυτόν. Όμως, ευτυχώς, βρήκα μια θέση κοντά στην είσοδο και όταν ήρθε η σερβιτόρα παρήγγειλα, ως συνήθως, τσάι. Και μετά από καμιά ώρα, για να παρατείνω την παραμονή μου, παρήγγειλα πάλι τσάι. Η εμφάνισή μου όμως δεν άργησε να τραβήξει την προσοχή κάποιων τύπων που τα πίνανε στον πάγκο του μπαρ. Με κοιτούσανε, με σχολιάζανε και γελούσαν, εγώ όμως, όπως πάντα, δεν καταλάβαινα τίποτα από όσα λέγανε, γιατί μιλάγανε Γερμανικά. Δεν ξέρω αν γελούσαν σε βάρος μου, όμως σε κάποια φάση η σερβιτόρα μου έφερε ένα ποτό και μου είπε ότι ήταν κερασμένο από αυτούς. Ύψωσα το ποτήρι μου και τους ευχαρίστησα από μακριά, καθώς αυτοί συνεχίζανε να με κοιτάζουν, να με σχολιάζουν και να γελάνε. Τέλος πάντων, κατά τις πέντε το πρωί έφυγα και, επειδή αισθανόμουν πτώμα, άρχισα να ψάχνω για κάποιο φτηνό ξενοδοχείο. Μπήκα σε ένα που μου φάνηκε από την εμφάνισή του ότι θα ήταν φτηνό, όμως δεν βρήκα κανέναν στην ρεσεψιόν και στα σκαλοπάτια που οδηγούσαν στα δωμάτια του είδα πολλά σκουπίδια. Αυτό με αποθάρρυνε κι έφυγα. Βρήκα όμως ένα άλλο, όπου όταν είπα στον ρεσεψιονίστ ότι θέλω δωμάτιο, μου είπε να φύγω και να ξανάρθω μετά τις έξι, γιατί αν έπιανα δωμάτιο πριν τις έξι, θα πλήρωνα και την νύχτα που είχε περάσει. Με την ελπίδα για, επιτέλους, ξεκούραση και προπαντός ζεστασιά, ξαναβγήκα στο δρόμο, περπάτησα και μετά τις έξι ξαναγύρισα στο ξενοδοχείο. Τώρα όμως ο ρεσεψιονίστ είχε αλλάξει και ο καινούργιος, μάλλον ρατσιστής απέναντι στους ξένους που φαινόντουσαν φτωχοί σαν κι εμένα, με έδιωξε κακήν-κακώς, μολονότι του είπα το τί είχε προηγηθεί. Έτσι ξαναβρέθηκα στον δρόμο και πήρα τον δρόμο για τον σταθμό του τραίνου. Είχε πια ξημερώσει.

Μέχρι να φθάσω στο σταθμό του τραίνου περπάτησα αρκετά ώστε να πάρω μια εικόνα από το Αμβούργο. Μολονότι έκανε πολύ κρύο και ήμουνα πάρα πολύ κουρασμένος, χαιρόμουν

που περπατούσα στο Αμβούργο το πρωί. Την νύχτα δεν μπορείς να δεις πολλά πράγματα από μια πόλη, γι’ αυτό, αν και είχα περάσει όλη την νύχτα στο δρόμο, δεν είχα αντιληφθεί σε πόσο όμορφη πόλη περπατούσα. Το πρωί όμως αισθάνθηκα πραγματικά τυχερός που η τύχη με οδήγησε σε μια τόσο όμορφη πόλη. Αν και η μέρα ήταν μια μέρα συννεφιασμένη, και τα χρώματα δεν ήταν καθόλου έντονα, κοιτώντας γύρω σου έβλεπες τόσο όμορφα κτίρια, τόσο καθαρούς δρόμους, τόση τάξη και τόση άπλα, που αισθανόσουν ότι βρίσκεσαι σε έναν άλλο κόσμο σε σχέση με αυτόν της Ελλάδας. Την Φρανκφούρτη, που ήταν η πρώτη γερμανική πόλη γώρισα «εκ των έσω», δεν την είχα περπατήσει, γιατί οι φίλοι που με είχαν πάρει ωτοστόπ, οι αντιπυρηνικοί διαδηλωτές, με είχαν αφήσει στον σταθμό του τραίνου. Το Αννόβερο που το είχα περπατήσει, το είχα περπατήσει νύχτα και παρ’ όλα αυτά με είχε εντυπωσιάσει. Το Αμβούργο ήταν η πρώτη γερμανική πόλη που περπατούσα μέρα. Και με είχε αφήσει άναυδο από την ομορφιά του. Μάλιστα, είχα την ευκαιρία να περπατήσω και δίπλα στο ποτάμι που το διασχίζει, τον Έλβα, το ποτάμι που, βλέποντάς το, μου ερχόταν στο μυαλό ότι μέχρι σ’ αυτό έφθανε κάποτε η Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία, χωρίς ποτέ να μπορέσει να επεκταθεί πιο πέρα. Και πάντα η διαδρομή κατά μήκος ενός ποταμού που διασχίζει το κέντρο μιας ευρωπαϊκής πόλης, είναι από τις πιο ωραίες γιατί, πέρα από το ότι συνήθως είναι πεζόδρομος, όπως στο Αμβούργο, κατά μήκος του ποταμού έχουν χτίσει οι πλούσιοι και οι άρχοντες κάθε είδους τα σπίτια τους και τα αρχοντικά τους, για να έχουν θέα στο ποτάμι. Επίσης έχουν χτίσει και πολλά σημαντικά δημόσια κτίρια. Έτσι, περπατώντας κατά μήκος του ποταμού, σου δίνεται η ευκαιρία να θαυμάσεις πολλά αριστουργήματα αρχιτεκτονικής και διακόσμησης. Εγώ, βλέποντας όλη αυτήν την ομορφιά, ονειρευόμουν την ημέρα που θα ξαναρχόμουνα στο Αμβούργο σαν επισκέπτης και όχι κατ’ ανάγκη κάτω από τόσο άσχημες συνθήκες, όπως είχα έρθει αυτή τη φορά. Έλπιζα, μάλιστα, να ξαναέρθω με την Σοφία. Γι’ αυτό, με το που βρήκα ταχυδρομείο, νομίζω μέσα στο σταθμό του τραίνου, έστειλα μια σειρά κάρτες από το Αμβούργο και το Αννόβερο, και στην Σοφία έγραφα ότι μολονότι ήμουνα πτώμα χαιρόμουν που βρισκόμουνα στην Ευρώπη και θα ερχόταν κάποτε η εποχή, που θα απολαμβάναμε μαζί την παραμονή μας στο εξωτερικό. Αυτή η εποχή ήρθε, όμως στο Αμβούργο δεν ξαναπήγα ποτέ. Ούτε η Σοφία πήγε ποτέ.

Το ότι από το ταχυδρομείο του σταθμού έστειλα πολλές κάρτες, δεν είχε να κάνει μόνο με το γεγονός, ότι με είχε εντυπωσιάσει η ομορφιά του Αμβούργου και γι’ αυτό ήθελα να το επαινέσω και σε άλλους. Είχε να κάνει με το ότι μέσα στο ταχυδρομείο είχα βρει αρκετή ζέστη και, αν και όρθιος, ακουμπώντας και γράφοντας «με τις ώρες» κάρτες, ζεσταινόμουνα. Δεν μου έκανε η καρδιά να φύγω. Όταν τελικά έφυγα, μέχρι να φύγει το πρώτο τραίνο για τον Βορρά, για το Φλένσμπουργκ που ήταν κοντά στα σύνορα με την Δανία, εγκαταστάθηκα στο μπαρ του σταθμού. Όπως συνήθως, για λόγους οικονομίας, παράγγειλα τσάι. Μετά από αρκετή ώρα, για να δικιολογήσω την παρατεινόμενη παραμονή μου, παράγγειλα ξανά τσάι. Τρίτο τσάι δεν χρειάστηκε να παραγγείλω, γιατί όταν ήρθε η γυναίκα που κρατούσε το μπαρ του σταθμού να μαζέψει το φλιτζάνι, αφού μου έπιασε την κουβέντα, με κέρασε αυτή τσάι. Τώρα, το τι κουβέντα μου έπιασε είναι άλλο θέμα, γιατί εγώ δεν ήξερα λέξη Γερμανικά και αυτή, επειδή ήταν κάποιας ηλικίας, δεν ήξερε λέξη Εγγλέζικα. Οπότε, όταν με ρώτησε από

που είμαι και της απάντησα Greece, αυτή δεν το ’πιασε και μου έλεγε ότι είμαι από την Αλγερία, μια που της φαινόμουν πολύ μελαχρινός. Είδα κι έπαθα να την κάνω να καταλάβει ότι είμαι από την Ελλάδα (Griechenland, στα Γερμανικά, που δεν ήξερα). Όταν το κατάλαβε, άρχισε να επαινεί την Ελλάδα σαν τόπο διακοπών. Πέρασα έτσι πάνω από μια ώρα στο μπαρ του σταθμού. Όλο αυτό το διάστημα έβλεπα να βάζουν κέρματα στους «κουλοχέρηδες» που είχε αρκετούς το μπαρ, και κάποιοι τυχεροί, κυρίως τυχερές, να κερδάνε. Και λέω τυχερές, γιατί θυμάμαι μόνο γυναίκες. Μου είχε κάνει εντύπωση το που έβρισκαν πρωί-πρωί την όρεξη να «κολλάνε» σε αυτά τα μηχανήματα. Εγώ καθόμουν σε αναμμένα κάρβουνα, γιατί δεν ήξερα και τι είχανε κάνει οι άλλοι, ο Σκανδάλης και ο Μοίρας. Δεν ήθελα να φτάσω στο σπίτι που θα μας φιλοξενούσε στην Δανία, πριν φτάσουν αυτοί, γιατί τον Δανό δεν τον ήξερα. Είχα όμως το θάρρος, πριν πάρω το τραίνο, να τηλεφωνήσω στο σπίτι του, για να δω τι είχε γίνει. Από τον Σκανδάλη έμαθα ότι είχαν ήδη φθάσει και ότι με περιμένανε. Κανονίσαμε να είναι κάποιος στο σπίτι για να σηκώσει το τηλέφωνο, όταν θα έφτανα στο Άρχους, για να έρθει να με πάρει από το κέντρο της πόλης.

Το τέλος του ωτοστόπ στο Φλένσμπουργκ – Χαμένος στο χιόνι στην Δανία μέχρι να με μαζέψουν οι μπάτσοι

Στο τραίνο για το Φλένσμπουργκ κοιμήθηκα αλλά πάλι έφτασε το τραίνο στον προορισμό του πολύ πιο γρήγορα από ότι έλπιζα προκειμένου να ξεκουραστώ. Νομίζω ήταν γύρω στις δύο το μεσημέρι όταν έφτασα. Έκανα μια βιαστική βόλτα στην πόλη και μετά, επειδή δεν ήταν πολύ μεγάλη πόλη, κατάφερα να βρω τον αυτοκινητόδρομο έξω από την πόλη. Στήθηκα, λοιπόν, εκεί που έβγαινε στον αυτοκινητόδρομο ο δρόμος που ερχόταν μέσα από την πόλη και άρχισα το ωτοστόπ. Μέχρι να νυχτώσει (ήταν Δεκέμβρης και νύχτωνε νωρίς) έκανα ωτοστόπ αλλά κανείς δεν με έπαιρνε. Αφού νύχτωσε άλλαξα και πόστο και συνέχισα να κάνω ωτοστόπ αλλά μάταια. Κατά τις οχτώ το βράδυ είχα απογοητευθεί τόσο, ώστε αποφάσισα να διασχίσω τα σύνορα της Δανίας με το τραίνο. Αυτό έκανα και είχα την ατυχία να είμαι ο μοναδικός, από τον οποίο ο Δανός μπάτσος που μπήκε στο τραίνο για τον έλεγχο των διαβατηρίων, ζήτησε να ανοίξει την τσάντα του για να την ψάξει. Αυτή η τσάντα ήταν μια τσάντα που χρησιμοποιούσε η μάνα μου για να βάζει τα πράγματα που χρειαζόμασταν, όταν πηγαίναμε για μπάνιο, κατά την δεκαετία του ’60. Δεν είχε την κατάλληλη εμφάνιση για διεθνή ταξίδια μετά από είκοσι χρόνια και γι’ αυτό έκανε τόσο κακή εντύπωση στον μπάτσο, ώστε μου ζήτησε να την ανοίξω. Τέλος πάντων, μετά τα σύνορα κατέβηκα από το τραίνο και πήγα στο σημείο των συνόρων που οι Δανοί μπάτσοι κάνανε έλεγχο στα αυτοκίνητα που ερχόντουσαν από Γερμανία. Και σ’ αυτά, καθώς φεύγανε, έκανα ωτοστόπ αλλά κανένα δεν με έπαιρνε. Εν τω μεταξύ είχε χιόνια στα σύνορα και είχα αρχίσει να κρυώνω για τα καλά. Ευτυχώς βρήκα μια καντίνα, όπου έμπαινες μέσα για να πιεις κανέναν καφέ. Κι εκεί παράγγειλα τσάι και καθόμουν ώσπου ήρθε η ώρα να κλείσει. Νομίζω έκλεινε στις έντεκα. Ο Δανός καντινιέρης, βλέποντάς με να μη λέω να φύγω, με λυπήθηκε και προτού κλείσει με

κέρασε κι αυτός ένα τσάι. Ήταν ο μοναδικός Δανός που γνώρισα και δεν μιλούσε Εγγλέζικα. Κι εγώ δεν είχα ιδέα από Δανέζικα.

Όταν, τελικά, έκλεισε η καντίνα και βρέθηκα στο δρόμο, πήγα μέχρι τις τουαλέτες των συνόρων και διαπίστωσα ότι θερμαινόντουσαν. Αυτό με έκανε να μείνω κάποια ώρα σε αυτές, για να ζεσταθώ, όμως, βλέποντας να έρχεται κάποιος για να κάνει την ανάγκη του, ξαναβγήκα στο κρύο. Δεν μπορούσα να κάθομαι εκεί με την τσάντα στα χέρια και να τον κοιτάω! Ευτυχώς κοντά στα σύνορα υπήρχε μια δανέζικη πόλη, το Πάντμποργκ, όπου κατευθύνθηκα περπατώντας για να πάρω τηλέφωνο στο Ώρχους, να τους πω ότι είχα φτάσει στην Δανία. Αν και ήταν νύχτα, το Πάντμποργκ, επειδή ήταν στολισμένο χριστουγεννιάτικα (ήταν παραμονές Χριστουγέννων), μου φάνηκε εξαιρετικά όμορφο. Έχοντας μέχρι τότε ακούσει πολλά για την Δανία και τις Σκανδιναβικές χώρες γενικότερα, βλέποντας τόση ομορφιά αισθάνθηκα ότι είχα φτάσει στο ομορφότερο μέρος του κόσμου. Όμως, έτσι που είχα φτάσει, είχα τέτοια χάλια από την ταλαιπωρία, που δεν είχα ποτέ άλλοτε. Τέλος πάντων, προσπάθησα να πάρω τηλέφωνο στο Ώρχους από κάποιον τηλεφωνικό θάλαμο αλλά δεν κατάφερα τίποτα παραπάνω από το να χάσω άδικα όλα τα κέρματα που κάνανε για αυτή την τηλεφωνική συσκευή. Δεν είχα πολλά δανέζικα κέρματα μαζί μου. Έτσι, μετά την αποτυχία, ξαναβγήκα από την πόλη ψάχνοντας μότελ στον αυτοκινητόδρομο. Ο Δανός καντινιέρης μου είχε πει για κάποιο αλλά δεν το έβρισκα. Το χιόνι είχε σκεπάσει τα χωράφια, η ώρα είχε περάσει κι εγώ βενζινάδικα έβλεπα όχι όμως μότελ. Και περπατούσα και περπατούσα στο χιόνι μέχρι που, κατά τις μία την νύχτα, πέρασε ένα περιπολικό δίπλα μου και σταμάτησε. Οι μπάτσοι δεν κατέβηκαν από το περιπολικό. Με ρώτησαν μόνο που πηγαίνω και αν έχω τίποτα παράνομο στην τσάντα. Η τσάντα αυτή πάλι τραβούσε το ενδιαφέρον των μπάτσων. Όταν τους ρώτησα, τι παράνομο εννοούσαν, μου απάντησαν: Ναρκωτικά. Έπεσα από τα σύννεφα και τους είπε ότι, αν είχα ναρκωτικά, δεν θα γύρναγα τέτοια ώρα μέσα στα χιόνια με μια τέτοια τσάντα στο χέρι. Η απάντησή μου τους φάνηκε πειστική και φύγανε.

Μετά από μια ώρα ήμουνα ακόμα στο δρόμο, ψάχνοντας μέσα στο χιονισμένο περιβάλλον μότελ. Βενζινάδικα έβρισκα, νταλίκες παρκαρισμένες με τους οδηγούς τους να κοιμούνται έβρισκα, το μότελ όμως πουθενά. Ευτυχώς που, παρά το χιόνι, το κρύο ήταν ανεκτό. Τουλάχιστον για έναν άνθρωπο σαν κι εμένα που περπατούσε με τις ώρες. Ήμουν πτώμα αλλά δεν μπορούσα να κοιμηθώ στο χιόνι. Περπατούσα, λοιπόν, όταν το περιπολικό επανεμφανίστηκε. «Πάλι εδώ είσαι;» με ρωτήσανε. «Τι να κάνω, αφού δεν βρίσκω κανένα μότελ», τους απάντησα. «Ε, τότε, έλα μαζί μας μέχρι το αστυνομικό τμήμα», μου είπαν κι αυτοί. Κι έτσι βρέθηκα στα πίσω καθίσματα του περιπολικού, ανάμεσα σε έναν μπάτσο και μια μπατσίνα. Στην Δανία οι μπάτσοι φοράνε κατάμαυρα ρούχα, γι’ αυτό η μόνη αταίριαστη πινελιά ανάμεσά τους ήμουνα εγώ που φορούσα ένα τζάκετ πράσινο προς το λαδί. Στην αγκαλιά μου κρατούσα την τσάντα μου. Έτσι φτάσαμε στο αστυνομικό τμήμα του Πάντμποργκ. Εκεί μου ψάξανε κι αυτοί την τσάντα αλλά δεν μου ψάξανε το πορτοφόλι, στο οποίο είχα μια ψεύτικη διεύθυνση της Νορβηγίας, για να γλυτώσω από αυτούς, αν νομίζανε ότι πήγαινα για μετανάστης στη Δανία. Με ρώτησαν όμως που πήγαινα και φυσικά τους είπα ότι πήγαινα στη Νορβηγία. Μου ζήτησαν να τους δείξω τα λεφτά μου και όταν είδαν ότι είχα

10.000 ελληνικές δραχμές σε δολάρια, είπαν μεταξύ τους ότι δεν είναι λίγα τα λεφτά, για έναν που πηγαίνει στην Νορβηγία. Μετά από αυτό αποφάσισαν να με αφήσουν. Όμως, για να μην με ξαναβρούν να γυρνάω στους δρόμους ψάχνοντας μότελ, με έβαλαν σε ένα περιπολικό και με πήγαν αυτοί σε μότελ. Με λίγα λόγια ευτυχώς που με μαζέψανε οι μπάτσοι, λίγες ώρες αφότου πέρασα τα σύνορα της Δανίας, γιατί ακόμα στο δρόμο θα ήμουνα! Βέβαια, για οποιονδήποτε λόγο και να σε μαζεύουν οι μπάτσοι, δεν είναι κάτι που επιδοκιμάζω, από την στιγμή που δεν έχεις κάνει κανένα αδίκημα. Τέλος πάντων στο μότελ που με πήγανε οι μπάτσοι είχε κάποιο κόσμο αλλά ευτυχώς βρήκα τραπέζι για να είμαι μόνος μου. Όπως συνήθως, πήρα τσάι. Όμως δεν πήρα δεύτερο ούτε τρίτο, γιατί με πήρε ο ύπνος πάνω στο τραπέζι που καθόμουνα. Ξύπνησα κατά τις πέντε το πρωί και διαπίστωσα ότι ήμουνα ο μόνος που είχε παραμείνει στο σαλόνι του μότελ. Ευτυχώς που δεν με έδιωξαν οι σερβιτόρες. Από το ότι ο Δανός καντινιέρης με κέρασε τσάι, το ότι οι μπάτσοι με έφεραν στο μότελ και το ότι οι σερβιτόρες δεν με έδιωξαν αλλά με άφησαν να κοιμηθώ στο τραπέζι, άρχισα να καταλαβαίνω ότι, επιτέλους, βρισκόμουν σε μια πολιτισμένη χώρα και πως είχαν δίκιο αυτοί που λέγανε ότι οι σκανδιναβικές χώρες είναι οι πιο πολιτισμένες του κόσμου. Εννοείται ότι, επειδή ντράπηκα, με το που ξύπνησα έφυγα από το μότελ και κατευθύνθηκα προς την πόλη, όπου έψαξα και βρήκα τον σταθμό του τραίνου. Το κακό είναι ότι από την μια το τραίνο για βόρεια θα ερχόταν μετά από ώρες και από την άλλη η θυρίδα για τα εισιτήρια παρέμενε κλειστή. Ένας Δανός που ρώτησα, μου είπε ότι δεν θα άνοιγε καθόλου, γιατί ήταν Κυριακή. Έπρεπε, επομένως, για να συνεχίσω το ταξίδι μου να μπω στο τραίνο χωρίς εισιτήριο και να βρω τον μπελά μου. Και δεν είχα καθόλου όρεξη για αντιδικίες με ελεγκτές. Δεν μπορούσα όμως να κάνω και τίποτα άλλο. Γι’ αυτό, όταν με τα πολλά ήρθε το τραίνο, μπήκα μέσα και έκατσα. Όταν ήρθε ο ελεγκτής του είπα ότι δεν είχα εισιτήριο γιατί δεν μπόρεσα να βγάλω, επειδή ο σταθμός ήταν κλειστός. Αυτός, στην ψύχρα, υπολόγισε πόσο πρέπει να πληρώσω μαζί με το πρόστιμο και μου είπε το ποσό. Του είπα ότι δεν είχα καθόλου δανέζικα λεφτά παρά μόνο δολάρια. Στο άνετο, έκανε έναν λογαριασμό και μου είπε πόσο θα έπρεπε να του δώσω σε δολάρια. Του τα έδωσα και αυτός, κάνοντας έναν ακόμη λογαριασμό για να δει πόσο ήταν τα ρέστα από τα δολάρια σε δανέζικα λεφτά, μου έδωσα τα ρέστα σε δανέζικα λεφτά. Αυτή η ιστορία μου κόστισε ψυχικά, γιατί εγώ είχα βγάλει φουσκάλες στα πόδια μου από το πολύ περπάτημα για να πάρω κανένα ωτοστόπ και έτσι να γλυτώσω τα λεφτά, και τώρα πλήρωνα αυξημένο εισιτήριο, επειδή η θυρίδα του σταθμού ήταν κλειστή λόγω Κυριακής.

Επιτέλους στο Ώρχους – Το σπίτι του ζωγράφου

Με αυτό το τραίνο μετά από λίγες ώρες, διασχίζοντας την Δανία από τον Νότο προς τον Βορρά και βλέποντας μόνο χωράφια και γραφικές πόλεις στην διαδρομή, γιατί η Δανία, όπως και η βόρεια Γερμανία, είναι τελείως επίπεδη και δεν έχει βουνά, έφτασα στον προορισμό μου, στο Ώρχους. Με το που βγήκα από τον σταθμό, βρήκα έναν τηλεφωνικό θάλαμο για να πάρω τηλέφωνο στο σπίτι που θα με περιμένανε. Δεν ήθελα όμως να χάσω πάλι τα λεφτά μου

και γι' αυτό βρήκα μια κοπέλα και την παρακάλεσα να πάρει αυτή, μια που, όπως της είπα, ήμουνα ξένος και δεν μπορούσα να καταλάβω πως λειτουργεί το τηλέφωνο. Η κοπέλα πήρε αλλά, όπως μου είπε, δεν το σήκωνε κανείς. Την ευχαρίστησα και, απελπισμένος, πήρα τους δρόμους, για να πάρω μια γεύση της πόλης. Ήμουνα έξω φρενών με τον Σκανδάλη και τον Μοίρα που δεν φρόντισαν να είναι κάποιος στο σπίτι, για να σηκώσει το τηλέφωνο. Λεφτά για ταξί δεν ήθελα να χαλάσω, γιατί τα λεφτά μου ήταν πολύ λίγα. Αλλά, ακόμα κι αν πήγαινα με ταξί στο σπίτι, ποιος θα μου άνοιγε, αφού δεν ήταν κανείς; Κι όμως είχα τόσες μέρες στο δρόμο και είχα ταλαιπωρηθεί τόσο πολύ. Μέχρι και οι μπάτσοι με είχανε μαζέψει. Δεν θα έπρεπε να με περιμένουν;

Πήρα, λοιπόν, τους δρόμους και σκεπτόμουν το «πούλημα» που μου είχαν κάνει καθώς και το τι θα έκανα μέχρι να τους βρω, όταν, ξαφνικά, τους βλέπω μπροστά μου χαμογελαστούς. Εννοείται ότι η χαρά μου ήταν μεγάλη, δεν παρέλειψα όμως να τους «τα ψάλλω», αν και δεν κατάλαβαν τίποτα. Έτσι με συνοδεία αυτούς έφτασα στο σπίτι που θα μας φιλοξενούσε και γνώρισα τον οικοδεσπότη, τον Κρουλ, ο οποίος έμενε στο διαμέρισμα με την γυναίκα του, μια Πολωνέζα, και το παιδί τους, ένα αγοράκι πέντε-έξι χρονών. Θα κοιμόμουν στο σαλόνι, όπου κοιμόντουσαν και οι άλλοι. Το κακό ήταν ότι η τουαλέτα με το μπάνιο ήταν σε μια μεριά του σπιτιού, που για να πας θα έπρεπε να διασχίσεις και το υπνοδωμάτιο του παιδιού και το υπνοδωμάτιο του ζεύγους. Ευτυχώς όμως σε κάθε όροφο η παλιά αυτή πολυκατοικία, όπου ήταν το διαμέρισμα, είχε μια κοινόχρηστη τουαλέτα. Όταν χρειάστηκε να την επισκεφτώ, διαπίστωσα ότι, μολονότι κοινόχρηστη, ήταν εξαιρετικά καθαρή και κάποια είχε αφήσει και τα σαμπό της μέσα, αυτά τα ξυλοπάπουτσα που συνηθιζόντουσαν στους Βορειοευρωπαίους. Όμως μπάνιο δεν υπήρχε στην κοινόχρηστη τουαλέτα και χρειάστηκε να διασχίσω τα υπνοδωμάτια της οικογένειας για να κάνω. Δεν με ενόχλησε τόσο αυτό, όσο ότι το μπάνιο είχε ένα τεράστιο παράθυρο χωρίς παντζούρι αλλά και χωρίς κουρτίνα, με αποτέλεσμα, όποιος έκανε μπάνιο, να φαίνεται από τις πίσω πλευρές των διαμερισμάτων άλλων πολυκατοικιών, που ευτυχώς ήταν σε κάποια απόσταση. Δεν μπορούσα, παρ' όλα αυτά, να αποφύγω το μπάνιο και συγκεκριμένα το ντους, γιατί μπανιέρα δεν υπήρχε, μετά από τόσες μέρες στο δρόμο. Γδύθηκα, λοιπόν, τελείως και έκανα το ντους μου κοιτώντας τα παράθυρα των πολυκατοικιών που φαινόντουσαν από το μπάνιο, για να δω μήπως με βλέπει κανένας. Δεν είδα κανέναν, όσο έκανα μπάνιο, αλλά και να έβλεπα, δεν θα σταματούσα, ας ήταν και γυναίκα. Δεν έφταιγα εγώ που δεν είχε ούτε παντζούρια ούτε κουρτίνα το παράθυρο.

Στο σπίτι αυτό κάτσαμε κάποιες μέρες, λιγότερο όμως από βδομάδα. Τις πρώτες μέρες τις πέρασα μέσα στο σπίτι, γιατί από το πολύ περπάτημα, όπως είπα πιο πάνω, τα πόδια μου είχαν γεμίσει φουσκάλες και πονούσα, όταν περπατούσα. Ο Κρουλ ήταν ζωγράφος και τα πρωινά έφευγε για να πάει να ζωγραφίσει τους τοίχους ενός σχολείου που του είχαν αναθέσει, και η γυναίκα του πήγαινε σε άλλη δουλειά. Το παιδάκι πήγαινε σε νηπιαγωγείο ή σχολείο, δεν θυμάμαι πια. Ο Σκανδάλης πήγαινε με τον Κρουλ, για να τον βλέπει να ζωγραφίζει. Οπότε εγώ έμενα με τον Μοίρα. Αυτό που θυμάμαι είναι ότι είχα βρει ένα ηλεκτρονικό παιχνίδι χειρός με δύο οθόνες, συγκεκριμένα ένα Game Boy, προτού εμφανιστούν στην Ελλάδα τα ηλεκτρονικά παιχνίδια, πολύ περισσότερο οι ηλεκτρονικοί υπολογιστές. Το παιχνίδι αυτό με

είχε εντυπωσιάσει, γιατί για πρώτη φορά στη ζωή μου είχα την δυνατότητα να πατάω κουμπιά και να βλέπω το αποτέλεσμα σε οθόνη. Τέτοιο κόλλημα είχα φάει με αυτό το παιχνίδι, που μια μέρα ο Κρουλ μου είπε ότι αντί να περνάω την ημέρα μου μέσα στο σπίτι παίζοντας με το ηλεκτρονικό παιχνίδι, καλύτερα θα ήταν να πήγαινα καμιά βόλτα να έβρισκα καμιά κοπέλα. Ευτυχώς είχα το πρόβλημα με τα πόδια μου για δικιολογία. Η ιστορία με τα πόδια μου είχε κάνει τόση εντύπωση στον Κρουλ που σε κάποια φάση, που αποφάσισε να κάνει για τον καθένα μας ένα σατιρικό σκίτσο, για μένα σκιτσάρισε ένα μεγάλο κεφάλι με ένα μικρό σώμα και ένα πόδι που φαινόταν ότι πονούσε! Το κεφάλι μου έμοιαζε πραγματικά και επειδή το έκανε σε λίγα λεπτά, κατάλαβα ότι ο Κρούλ ήταν πραγματικός ζωγράφος.

Ένα βράδυ ο Κρουλ μας έβγαλε έξω για μια βόλτα στο κέντρο της πόλης, όπου είδαμε και ένα ελληνικό εστιατόριο και αισθανθήκαμε ότι Έλληνες θα βρει κανένας παντού. Δεν ξέρω πόσους Έλληνες είχε το Ώρχους, θυμάμαι μόνο ότι σε έναν τοίχο είδαμε γραμμένο στα ελληνικά «Ένας αλλά λέοντας»! Έκανε φοβερό κρύο και γι' αυτό γρήγορα καταλήξαμε σε ένα μπαρ για να ζεσταθούμε. Παραγγείλαμε κάτι ο καθένας, εγώ το πιο φτηνό, και, όταν ήρθε ο λογαριασμός, ένα υπέρογκο ποσό για τα ελληνικά δεδομένα, ο Σκανδάλης επέμενε να πληρώσουμε εμείς και όχι ο καθένας τα δικά του, μια που ήμασταν υποχρεωμένοι στον Κρουλ. Εγώ, λόγω του ότι τα λεφτά μας ήταν πολύ λίγα, διαφώνησα αλλά τελικά έγινε αυτό που ήθελε ο Σκανδάλης. Εκείνη την νύχτα, όταν βγήκαμε από το μπαρ, κατάλαβα για πρώτη φορά στη ζωή μου το τι σημαίνει πολύ κρύο. Μολονότι δεν είχε χιονίσει στην πόλη, το κρύο ήταν τόσο δυνατό που δεν το άντεχα και γι' αυτό, όταν ο Κρουλ μας ρώτησε αν είχαμε όρεξη να γυρίσουμε στο σπίτι με τα πόδια, εγώ είπα ότι δεν θα το άντεχα με τίποτα με αποτέλεσμα να γυρίσουμε με ταξί.

Με τους Δανούς αναρχικούς – Βρίσκουμε κατάληψη για να φιλοξενήσει τον Μοίρα

Ρωτώντας τον Κρουλ για το που θα βρίσκαμε αναρχικούς μάθαμε για ένα «αναρχικό» καφενείο-βιβλιοπωλείο, το Regnbuen A Bogcafe, που δεν παραλείψαμε να το επισκεφτούμε. Εκεί γνώρισα έναν ψηλό και ξανθό σύντροφο που μαζί με άλλους είχε φτιάξει την συλλογικότητα που διαχειριζόταν το βιβλιοπωλείο. Ξέροντας περισσότερα Εγγλέζικα από τους άλλους δυο, συζητούσα εγώ με τον Δανό και μετέφραζα στους άλλους αυτά που μου έλεγε. Αυτό που θυμάμαι από την συζήτηση είναι ότι ένα από τα κύρια θέματα που αντιμετώπιζαν οι αναρχικοί της Δανίας ήταν η θέση τους απέναντι στους Γερμανούς αντάρτες πόλεις, κυρίως την Φράξια Κόκκινος Στρατός (γνωστή σαν ομάδα Μπάαντερ-Μάινχοφ), κάποιοι από τους οποίους καταφεύγανε στην Δανία, για να μην συλληφθούν στην Γερμανία. Ο Δανός σύντροφος μας είχε πει ότι ενώ όλοι συμφωνούσαν ότι έπρεπε να δείχνουν αλληλεγγύη προς τους διωκόμενους, οι περισσότεροι δεν συμφωνούσαν με την ένοπλη δράση και το αντάρτικο πόλης. Από τον Δανό σύντροφο ζήτησα να μας βρει καμιά κατάληψη, για να μείνει ο Μοίρας, μια που στην Ελλάδα αντιμετώπιζε πρόβλημα με τον στρατό. Πράγματι, ο σύντροφος ρώτησε και έμαθε για κάποια κατάληψη, όπου θα μπορούσαν να κρατήσουν τον

Μοίρα. Εγώ σε αυτό το βιβλιοπωλείο γνώρισα, για πρώτη και τελευταία φορά στη ζωή μου, αναρχικό Εσκιμώο. Μίλησα αρκετά μαζί του αλλά δεν μπορούσα να χωνέψω ότι οι Εσκιμώοι μπορούν να πραγματοποιήσουν μια αναρχική κοινωνία. Η εικόνα που είχα στο μυαλό μου γι' αυτούς ήταν η εικόνα των πρωτογόνων που μας μαθαίνανε στο σχολείο. Μια εικόνα τελείως άσχετη με την τότε και την σημερινή πραγματικότητα. Επίσης, μολονότι έκανα φοβερή οικονομία, από αυτό το βιβλιοπωλείο αγόρασα την αυτοβιογραφία της πιο διάσημης αναρχικής, της Έμμα Γκόλντμαν, που την βρήκα στα Εγγλέζικα. Την διάβασα μετά από πολλά χρόνια και, αν και έχει γραφτεί εδώ και 86 χρόνια, δεν έχει βγει ακόμα ολόκληρη στα Ελληνικά!

Έτσι, την επόμενη μέρα πήγαμε σε αυτήν την κατάληψη. Από ό,τι θυμάμαι, επρόκειτο για ένα σπίτι με αυλή και όχι για κανένα μεγάλο κτίριο. Εκεί βρήκαμε διάφορα άτομα, νέους και νέες που, μαθαίνοντας ότι ερχόμαστε από τόσο μακριά όσο η Ελλάδα, είχαν περιέργεια να μας γνωρίσουν. Θυμάμαι πίνανε κάτι μικρές μπύρες, σε μικρά δηλ. μπουκαλάκια, οι οποίες δεν είχαν έρθει ακόμα στην Ελλάδα, τις Tuborg. Μου είχε κάνει εντύπωση ότι τις αγοράζανε με το κιβώτιο. Πρέπει να πίνανε πολύ. Και βέβαια κερνάγανε κι εμάς. Πιάνοντας, λοιπόν, συζήτηση μαζί μας μας ρωτήσανε γιατί ο Μοίρας δεν μπορούσε να μείνει στην Ελλάδα και είχε έρθει να μείνει στην Δανία. Τους απάντησα ότι είχε στρατολογικό πρόβλημα και αν έμενε στην Ελλάδα, θα μπορούσε να μπει φυλακή, και όσον αφορούσε την Δανία, έτυχε να γνωρίζουμε έναν ζωγράφο, γι' αυτό είχαμε έρθει εδώ. Μεταφράζοντας την συζήτηση αυτή στον Σκανδάλη και στο Μοίρα, αυτοί μου ριχτήκανε γιατί, υποτίθεται, δεν έπρεπε να ξέρουν οι άλλοι γιατί ο Μοίρας ήθελε να μείνει εκεί. Εγώ τους απάντησα, ότι όχι μόνο δεν θα έπρεπε να μου ρίχνονται αλλά και να με ευχαριστούν, γιατί έκανα αγώνα να πείσω τους Δανούς να κρατήσουν τον Μοίρα στην κατάληψη. Μάταια όμως, γιατί όχι μόνο επιμένανε αλλά άρχισαν να μιλάνε λίγο-πολύ περιφρονητικά για μένα, σαν άτομο ανάξιο εμπιστοσύνης. Εγώ τότε «τα πήρα στο κρανίο», όπως λένε, και τους είπα να πάνε να γαμηθούνε (sic). Αυτό έκανε τόσο έξαλλο τον Σκανδάλη που μου είπε τότε ότι δεν θα μου ξαναμιλούσε ποτέ στην ζωή μου. Όταν του είπα ότι αυτό θα έπρεπε να μου το πει στην Ελλάδα και όχι στην Δανία από όπου έπρεπε να γυρίσουμε με ωτοστόπ στην Ελλάδα και εγώ δεν ήξερα Γερμανικά, για να παίρνω ωτοστόπ στη Γερμανία, μου είπε ότι θα μου έκανε την χάρη να γυρίσουμε μαζί στην Ελλάδα και από κει κι έπειτα δεν θα μου ξαναμιλούσε ποτέ!

Τσακώνομαι με τον Σκανδάλη – Το ταξίδι του γυρισμού

Τέλος πάντων, τον Μοίρα, τελικά, τον κρατήσανε σε εκείνο το σπίτι. Θα έμενε στην Δανία με ελάχιστα λεφτά «κι ο Θεός βοηθός», όπως λένε. Πριν χωρίσουμε, του έδωσα κάποια από τα ελάχιστα λεφτά που μου είχανε μείνει, είκοσι δολάρια νομίζω. Και με έναν Σκανδάλη που μου κρατούσε μούτρα και δεν μου μιλούσε, ξεκίνησα το ταξίδι του γυρισμού. Ευτυχώς, έξω από το Ώρχους, πήραμε ωτοστόπ έναν Γερμανό που οδηγούσε ένα μικρό φορτηγό και θα πέρναγε τα σύνορα της Δανίας. Ο Γερμανός ήταν ομιλητικότατος και μας είπε ότι ήταν και

κομμουνιστής, κάτι που μας είχε κάνει φοβερή εντύπωση. Θυμάμαι ότι κάπνιζε τσιγάρα Prince, τα ίδια που καπνίζαμε κι εμείς, όμως προτιμούσε να τον κερνάμε εμείς, γιατί τα δικά μας ήταν δανέζικα, ενώ τα δικά του τα φτιάχνανε στην Γερμανία και γι' αυτό δεν τα θεωρούσε τόσο καλά. Αυτός ο οδηγός μας άφησε σ' ένα μότελ μέσα στην Γερμανία και από εκεί, μετά από πολλές ώρες άσκοπης αναζήτησης του Σκανδάλη, που μιλούσε τα Γερμανικά, για κάποιον να μας πάρει, εγώ βρήκα κάτι Έλληνες, οι οποίοι ταξιδεύανε για Ελλάδα με δύο αυτοκίνητα, το ένα, μάλιστα, Μερσεντές. Τους πείσαμε να πάρουν κι εμάς και συμφωνήθηκε να πηγαίνει μπροστά η Μερσεντές με εμένα και από πίσω το άλλο αυτοκίνητο μαζί με τον Σκανδάλη. Απ' ό,τι έμαθα, το δεύτερο αυτοκίνητο το είχαν μόλις αγοράσει από την Γερμανία και το φέρνανε στην Θεσσαλονίκη, για να το εκτελωνίσουν, ενώ το πρώτο, την Μερσεντές, ο οδηγός της την δούλευε στην Ελλάδα σαν ταξί.

Ο ταξιτζής απορούσε με τον εαυτό του για το ότι μας πήρε, την στιγμή που, όπως μου έλεγε, τόσοι ταξιτζήδες είχανε γίνει θύματα κακοποιών. Και λες και το έκανε επίτηδες, ενώ έκανε πολύ κρύο, αντί να βάζει καλοριφέρ κατά την διάρκεια της διαδρομής, έβαζε αιρκοντίσιον. Όταν του έλεγα ότι κρυώνω, μου έλεγε ότι το έκανε για να κρατιέται ξύπνιος, επειδή οδηγούσε πολλές ώρες και θα σταμάταγε μόνο στην Θεσσαλονίκη. Ευτυχώς που ήταν κι αυτός ομιλητικότατος και έτσι δεν σκεφτόμουνα τα κρύο που έτρωγα. Με αυτόν τον τρόπο διασχίσαμε την υπόλοιπη Γερμανία, την χιονισμένη Αυστρία και διασχίζαμε την Γιουγκοσλαβία, όταν σε κάποια φάση ο ταξιτζής παρατήρησε ότι το δεύτερο αυτοκίνητο είχε χαθεί, δηλ. δεν το έβλεπε πίσω του. Τα μότελ στην Γιουγκοσλαβία ήταν ελάχιστα, οπότε σταματήσαμε σε ένα σημείο που υπήρχε πάρκινγκ δίπλα στον δρόμο και περιμέναμε. Ήταν νύχτα και έκανε πολύ κρύο αλλά ο ταξιτζής απτόητος. Όταν είδαμε ότι δεν εμφανίζεται το δεύτερο αυτοκίνητο αποφασίσαμε να γυρίσουμε πίσω να δούμε τι είχε συμβεί. Μετά από πολλά χιλιόμετρα βρήκαμε το δεύτερο αυτοκίνητο σταματημένο στην άκρη του δρόμου με τα φώτα κλειστά. Μέσα σκεπασμένους με κουβέρτες βρήκαμε τον οδηγό και τον Σκανδάλη και μάθαμε ότι είχαν μείνει από βενζίνη και για να μην μείνουν και από μπαταρία, μια που δεν μπορούσε να δουλεύει η μηχανή, είχανε κλείσει το καλοριφέρ και τα φώτα και περιμένανε να περάσει κάποιο περιπολικό να τους εξυπηρετήσει. Εκείνη την εποχή την βενζίνη από την Γιουγκοσλαβία την αγόραζε κανείς με το δελτίο, γιατί υπήρχε έλλειψη, και η ποσότητα που μπορούσε κάποιος να αγοράσει από ένα βενζινάδικο, ήταν περιορισμένη. Ο δεύτερος οδηγός δεν τα είχε υπολογίσει καλά τα πράγματα και δεν είχε πάρει αρκετή βενζίνη, με αποτέλεσμα να μείνουν από βενζίνη. Καθώς μιλάγαμε με τους φίλους μας, εμφανίστηκε και το περιπολικό της αστυνομίας. Τους εξήγησαν γιατί επρόκειτο, τους είπαν ότι θα έφερνε βενζίνη ο πρώτος οδηγός με την Μερσεντές, κι έτσι έφυγαν. Πράγματι με τα δελτία που υπήρχαν, πήγαμε και πήραμε βενζίνη με ένα μπιτόνι και την φέραμε στο δεύτερο αυτοκίνητο, για να συνεχίσει το ταξίδι του. Δεν θυμάμαι αν παρακάτω σταμάτησε σε βενζινάδικο το δεύτερο αυτοκίνητο, για να βάλει βενζίνη, όπως και να 'χει όμως, κάποτε φτάσαμε στην Θεσσαλονίκη, όπου μας άφησαν και συνεχίσαμε με τραίνο για την Αθήνα. Ο Σκανδάλης έκανε τρία χρόνια να μου μιλήσει. Στην διάρκεια, τον είχαμε βρει σε κάποιο μότελ στην Ελλάδα, καθώς γυρνάγαμε με την Σοφία με λεωφορείο από ένα ταξίδι μας στο εξωτερικό. Τότε ήταν με κάτι φίλους του και

ανταλλάξαμε δυο κουβέντες. Ουσιαστικά, όμως, ξαναμιλήσαμε κανονικά μετά από τέσσερα χρόνια, που τον βρήκαμε σε μια διαδήλωση και είχε πει στην Σοφία ότι ήταν καιρός να τα ξαναφτιάξουμε. Για το διάστημα από το τέλος του 1983 μέχρι το 1987, που ξαναρχίσαμε να μιλάμε, ο Χριστόδουλος Ξηρός της Επαναστατικής Οργάνωσης 17 Νοέμβρη, τον κατηγόρησε στην πρώτη του κατάθεση στην Ασφάλεια, ότι δραστηριοποιήθηκε στην οργάνωση αυτή με το παρατσούκλι «Κόμης» και συμμετείχε σε μια σειρά από ενέργειές της. Μόνο αν συνέβη κάτι τέτοιο, και γι' αυτό δεν ήθελε να έχει επαφή μαζί μου για λόγους ασφαλείας, μπορώ να δικιολογήσω την στάση του Σκανδάλη απέναντί μου, από το τέλος του 1983 ως το 1987, διαφορετικά δεν την δικιολογώ, γιατί τον θεωρούσα αδελφό μου και είχα κάνει πολλά γι' αυτόν, όσο ήμασταν στην φυλακή. Για κανέναν δεν είχα κάνει περισσότερα εκτός βέβαια από όσα είχα κάνει για την Σοφία. Τέλος, όσον αφορά τον Μοίρα, μετά από έξι μήνες ήταν πίσω στην Ελλάδα με το ένα χέρι του στο γύψο. Μας είπε ότι είχε φύγει, μετά κανέναν μήνα, από την κατάληψη στην Δανία, γιατί του την έπεφτε μία Δανέζα, την οποία δεν ήθελε! Από εκεί είχε πάει στην Ολλανδία, στο Άμστερνταμ, όπου είχε κάνει κατάληψη μόνος του, βάζοντας κουρτίνες σε ένα άδειο διαμέρισμα. Πιάστηκε όμως κάποτε από την αστυνομία και αφού κλείστηκε για κάποιο διάστημα στα κρατητήρια, όπου δεν παρέλειψε να τους δημιουργήσει προβλήματα επειδή τον είχανε βάλει σε ένα κελί που το λευκό φως δεν έσβηνε ποτέ και τον βασάνιζε νύχτα-μέρα, διώχτηκε από την χώρα.

Μελίσσια-Βριλήσσια και αντιστρόφως: Η μόνη διαδρομή όπου οδήγησα ποτέ αυτοκίνητο – Βασανιστήρια σε αναρχικούς της Θεσσαλονίκης

Όταν γύρισα στην Ελλάδα, αποφασίσαμε να μετακομίσουμε από τη μονοκατοικία που νοικιάζαμε στα Βριλήσσια. Χρειαζόταν κάποιες επισκευές και είχαμε συμφωνήσει με την ιδιοκτήτρια, την κυρία Τίτσα (Παναγιωτίτσα), να τις κάνει αυτή. Όμως περνούσε ο καιρός και δεν τις έκανε. Μάλλον φοβότανε ότι αν έφερνε μαστόρους για οικοδομικές εργασίες, θα τις παίρνανε τόσα πολλά, που δεν θα τις έμενε τίποτα από τα νοίκια που της είχαμε δώσει μέχρι τότε. Εγώ, εκείνη την εποχή, δεν είχα αναγκαστεί να μάθω να κάνω τέτοιες επισκευές από μόνος μου, όπως αναγκάστηκα αργότερα, κι έτσι προτιμήσαμε να πάμε σε άλλο σπίτι, πιο καινούργιο και με καλοριφέρ, γιατί, σημειωτέον, το σπίτι της Τίτσας δεν είχε θέρμανση. Καταλήξαμε, λοιπόν, σε ένα διαμέρισμα στα Μελίσσια. Όπως είπα και πιο πάνω, από τα Μελίσσια μέχρι τα Βριλήσσια, όπου έμενε η μάνα μου, οδηγούσα το αυτοκίνητο του πατέρα μου, το οποίο, μετά το τρακάρισμα με τον Σκανδάλη, είχε πάρει την κάτω βόλτα. Κάθε τόσο, αναγκαζόμουνα να το πηγαίνω από τα Μελίσσια σε ένα συνεργείο στα Βριλήσσια, όπου ο συνεργατζής το έφτιαχνε μέχρι να ξαναχαλάσει μετά λίγες βδομάδες. Ευτυχώς από το σπίτι μας μέχρι το συνεργείο ήταν κατηφόρα κι έτσι το αυτοκίνητο το πήγαινα, ουσιαστικά, τσουλώντας. Μια φορά, καθώς είχα σταματήσει σε ένα στοπ, ήρθε από πίσω μου μία γυναίκα και με τράκαρε. Ευτυχώς μου έκανε μικρή ζημιά, γιατί δεν είχα δίπλωμα και δεν μπορούσα να ζητήσω αποζημίωση. Εκείνη την περίοδο είχα κάνει ήδη μαθήματα οδήγησης αλλά δεν

είχα πάρει το δίπλωμα. Είχα περάσει τα σήματα αλλά με είχαν κόψει δύο φορές στην οδήγηση. Ο δάσκαλος μου δεν μου είχε πει τίποτα για λαδώματα, όπως κάνανε όλοι, κι έτσι μετά από λίγο καιρό πουλήσαμε το αυτοκίνητο σε κάποιον γνωστό κι εγώ δεν ξανάδωσα εξετάσεις και δεν πήρα ποτέ δίπλωμα. Δεν πήρα, γιατί δεν μπορούσα να αγοράσω αυτοκίνητο κι έτσι δεν το χρειαζόμουνα. Μου έμεινε όμως η επιθυμία να πάρω κάποτε αυτοκίνητο. Τα χρόνια περάσανε και η επιθυμία κατέληξε ανεκπλήρωτο όνειρο. Ευτυχώς που οδηγούσα το αυτοκίνητο του πατέρα μου από τα Μελίσσια στα Βριλήσσια για ένα περίπου χρόνο. Θα μου ήταν πολύ άσχημο να πεθάνω και να μην έχω οδηγήσει ποτέ μου αυτοκίνητο. Μου φτάνει που δεν έχω δοκιμάσει ποτέ μου απαγορευμένες ουσίες. Να μην είχα οδηγήσει και ποτέ μου αυτοκίνητο; Θα αισθανόμουν ότι δεν κατάφερα ποτέ να ζήσω την εποχή μου. Τέλος, το αυτοκίνητο που οδήγησα ήταν, τουλάχιστον, ωραίο αυτοκίνητο. Ήταν μεγάλο αυτοκίνητο, ένα άσπρο Cortina της εταιρίας Ford. Τα λεφτά που πήραμε, όταν το πουλήσαμε, ήταν ελάχιστα, όμως με αυτά πληρώσαμε τα τέλη κυκλοφορίας που είχαν να πληρωθούν πέντε χρόνια, από τότε, δηλ. που είχε πεθάνει ο πατέρας μου. Αυτός που το πήρε το αυτοκίνητο, ένας υδραυλικός, ήταν μερακλής και από μόνος του το έκανε κούκλα. Το ξαναείδα φτιαγμένο από αυτόν και το θαύμασα. Τελικά όμως κατέληξε και αυτό στην απόσυρση.

Στο καινούργιο σπίτι μέναμε, όταν στη Θεσσαλονίκη πιάστηκαν κάτι παιδιά που είχαν κάψει ένα περιπολικό, έξω από την Θεολογική Σχολή του πανεπιστήμιου της πόλης κατά την διάρκεια μιας κατάληψης. Από ένα μέρος της δικογραφίας που είχε έρθει στα χέρια μου, υπέθεσα ότι είχαν ομολογήσει κατόπιν βασανιστηρίων. Όπως και πριν δυο χρόνια από τότε, που είχαν πιάσει τέσσερα παιδιά, τρία αγόρια κι ένα κορίτσι, στα Γιάννενα και τα είχαν κάνει να ομολογήσουν ότι είχαν βάλει βόμβα έξω από την Ασφάλεια Ιωαννίνων, με συνέπεια τα παιδιά να φάνε αρκετά χρόνια φυλακή. Και σε εκείνη την περίπτωση είχαν περιέλθει στην κατοχή μου αντίγραφα των καταθέσεών τους, από τα οποία υπέθεσα ότι είχαν και αυτά τα παιδιά πέσει θύματα βασανιστηρίων. Όταν πιάσανε τους Θεσσαλονικείς, λόγω του αδικήματος, δεν τολμούσε κανείς να τους συμπαρασταθεί, ή τουλάχιστον δεν γράφανε τίποτα οι εφημερίδες της Αθήνας. Αυτό με είχε εκνευρίσει, γιατί θεωρούσα ότι πρέπει να υπάρχει αντίδραση στα βασανιστήρια και γι’ αυτό έκατσα και έγραψα ένα γράμμα στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία», στο οποίο υπερασπιζόμουν τα παιδιά αυτά, και κυρίως έναν Πέτρου που είχε και τις περισσότερες κατηγορίες. Δεν ξέρω κατά πόσο είχε απήχηση αυτό το γράμμα, όμως, τουλάχιστον, παρηγόρησε την μάνα του Πέτρου, για τον γιο της οποίας δεν μιλούσε κανείς. Αυτό το διαπίστωσα από ένα γράμμα με ευχαριστίες που μου είχε στείλει.

Πρώτη έξοδος του «ζεύγους» από την Ελλάδα μετά την φυλάκισή του – Η γνωριμία μας με τον Ουμπέρτο Μαρτζόκι

Το καλοκαίρι του 1984, στις 23 Ιουλίου, έληξε επιτέλους η απαγόρευση εξόδου της Σοφίας από την χώρα κι έτσι καταφέραμε να κάνουμε το πρώτο ταξίδι μαζί στο εξωτερικό μετά την αποφυλάκισή μας. Είχαν περάσει πάνω από έξι χρόνια από το προηγούμενο ταξίδι που είχαμε

κάνει μαζί στο εξωτερικό και συγκεκριμένα στην Αγγλία, από όπου είχαμε φέρει την «Αναρχική Μαγειρική» (Anarchist Cookbook) που μας είχε κοστίσει τόσο ακριβά. Αποφασίσαμε να πάμε στην Πορτογαλία, μια που εκεί θα μας φιλοξενούσε η Πορτογαλέζα, την οποία είχαμε φιλοξενήσει κι εμείς και έκτοτε διατηρούσαμε αλληλογραφία. Δεν είχαμε όμως αρκετά λεφτά για να πάρουμε αεροπλάνο αλλά ούτε και τραίνο μέχρι εκεί, γι' αυτό αποφασίσαμε να πάμε με λεωφορείο, μέσω Γιουγκοσλαβίας, μέχρι το Μιλάνο κι από κει με τραίνο μέχρι την Σαβόνα της Λιγουρίας, όπου θα μας φιλοξενούσε μια μεγάλη προσωπικότητα του διεθνούς αναρχικού κινήματος και από όπου θα κάναμε ωτοστόπ μέχρι την Πορτογαλία. Πράγματι, φτάσαμε στην Σαβόνα, μια πανέμορφη παραλιακή ιταλική πόλη, όπου μας φιλοξένησε ο Ουμπέρτο Μαρτζόκι, η προσωπικότητα που ανέφερα προηγούμενα. Ο Ουμπέρτο Μαρτζόκι είχε διατελέσει για πολλά χρόνια γραμματέας της Διεθνούς Αναρχικής Ομοσπονδίας και είχα με αυτόν αλληλογραφία από την εποχή που ήμουνα στην φυλακή. Ήταν ακούραστος αγωνιστής, με συνέπεια να έχει συλληφθεί σε μια διαδήλωση στην Ισπανία ακόμα και το 1977, όταν ήταν 77 χρονών, όπως είχα μάθει από την Σοφία. Όταν τον γνωρίσαμε από κοντά ήταν 84 χρονών. Παρά την ηλικία του, όμως, είχε απόψεις πολύ σύγχρονες, με τις οποίες συμφωνούσαμε εγώ και η Σοφία, όσο βέβαια μπορούσαμε να επικοινωνήσουμε μαζί του, μια που Ιταλικά δεν ξέραμε τότε και τα Γαλλικά, στα οποία συνεννοούμασταν, τα μιλούσα ελάχιστα. Αλλά και μόνο το γεγονός ότι σε αυτήν την ηλικία δεν απόφευγε να φιλοξενήσει συντρόφους στο διαμέρισμα που έμενε με την κόρη του και τις δυο εγγονές του, την Τισιάνα και την Μόνικα, δείχνει πόσο συνεπής παρέμενε στην ιδέα της συντροφικότητας.

Ο Ουμπέρτο Μαρτζόκι σε μεγάλη ηλικία, λίγα χρόνια πριν τον γνωρίσουμε

Κατά την διάρκεια της παραμονής μας εκεί γνωρίσαμε κι έναν άλλο σύντροφο, έναν νεαρό, που μας γύρισε στους δρόμους της πόλης. Αυτό που θυμάμαι, εκτός από την ομορφιά της πόλης που με έκανε να αισθάνομαι ότι είμαι σε άλλο πλανήτη και όχι σε αυτόν που είναι η Ελλάδα, είναι ένας πλανόδιος παλαιστής που έδινε παράσταση σε κάποια πλατεία. Ένας ογκώδης τύπος σαν τον Τσαμπανό, που υποδυόταν ο Άντονι Κουήν στην ταινία «La strada»

(Ο δρόμος), του Φελίνι. Η ταινία του Φελίνι είχε γυριστεί το 1954 και τότε είχαμε 1984. Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι τέτοιοι τύποι κυκλοφορούσαν ακόμα στην Ιταλία!

Ωτοστόπ από την Σαβόνα μέχρι την Τουλούζ

Από κάποιο μότελ στον αυτοκινητόδρομο έξω από την Σαβόνα, όπου μας πήγε κάποιος σύντροφος με το αυτοκίνητό του, καταφέραμε και πήραμε ωτοστόπ έναν Αμερικάνο που ταξίδευε μαζί με έναν φίλο του. Όταν έμαθε ότι ήμασταν από την Ελλάδα, μας είπε ότι είχε πάει και στην Ελλάδα και του άρεσε πολύ. Μάλιστα, είχε μάθει και μερικές λέξεις, επειδή τις άκουγε συνέχεια. Όταν μας είπε ποιες ήταν αυτές οι λέξεις, διαπίστωσα ότι ήταν βρισιές. Από αυτές θυμάμαι το «μαλάκα». Ακούγοντας αυτές τις λέξεις, που ο Αμερικάνος είχε αποκομίσει από το ταξίδι του στην Ελλάδα, ντράπηκα για την καταγωγή μου. Πάντως προχωρήσαμε αρκετά με τον Αμερικάνο. Διασχίσαμε τα ιταλογαλλικά σύνορα και μας άφησε σε ένα μότελ έξω από την Αιξ Αν Προβάνς. Εκεί όμως κολλήσαμε για τα καλά. Είχαμε φθάσει το απόγευμα και είχε πλέον βραδιάσει και ήμασταν ακόμα εκεί. Θυμάμαι τον εαυτό μου να έχω γράψει σε ένα χαρτόνι από την μια Αβινιόν και από την άλλη Οράνζ (στα Γαλλικά εννοείται) και να το δείχνω στους οδηγούς που σταματούσαν να πάρουν βενζίνη στο βενζινάδικο του μότελ. Την μια έδειχνα την μεριά που έγραφε Αβινιόν και την άλλη την μεριά που έγραφε Οράνζ. Δυστυχώς δεν είχα καμιά επιτυχία και θα ήμασταν ακόμα εκεί, αν δεν μας λυπόντουσαν κάτι Γάλλοι τσιγγάνοι που κάνανε κι αυτοί ωτοστόπ και καταφέρανε να πείσουν να μας πάρει ωτοστόπ ένας Γάλλος που γύρναγε στην πόλη του, στο Μπορντώ, μαζί με την γυναίκα του και το μικρό παιδί του. Το παιδάκι, ένα κοριτσάκι, κοιμόταν στα πίσω καθίσματα, οπότε εμείς έπρεπε να στριμωχτούμε για να μην το ξυπνήσουμε. Δυστυχώς και με αυτόν τον οδηγό είχα την ατυχία που είχα με τον οδηγό στη Γερμανία, που είχε χάσει τον δρόμο. Αφού οδηγούσε όλη την νύχτα, όταν έφθασε στην Λυών, κατάλαβε ότι είχε κάνει λάθος εκατοντάδες χιλιόμετρα και γύρισε πίσω. Είχε την πεθερά του στην Τουλούζ, οπότε μας είπε ότι αυτοί θα καταλήγανε εκεί και γι’ αυτό θα μας άφηνε εμάς σε ένα μότελ πριν από την πόλη. Θυμάμαι ότι ήταν τόσο χαμένος, που όταν μετά από μια πρωινή στάση σε ένα τόπο για πικνίκ δίπλα στον αυτοκινητόδρομο, όπου σταματήσαμε για να ξεκουραστεί και να φάμε κάτι, ξεκινάγαμε ξανά, ρωτούσε ένα ζευγάρι Εγγλέζων για το ποιο δρόμο θα πάρει για να πάει στην πατρίδα του!

Στο μότελ που μας άφησε ο Γάλλος πάλι δεν είχαμε επιτυχία. Δεν μας έπαιρνε κανένας και γι’ αυτό σκέφτηκα να βγούμε στο σημείο που ξεκινούσε ο δρόμος που οδηγούσε από τον αυτοκινητόδρομο στο μότελ. Από κει όμως μας έδιωξε η αστυνομία επειδή απαγορευόταν. Μην ελπίζοντας να πάμε μακριά, αρχίσαμε να ψάχνουμε αυτοκίνητο να μας πάει τουλάχιστον μέχρι την πόλη. Τελικά μας πήρε ένα σαράβαλο γεμάτο εργαλεία στο πίσω μέρος, όπου έπρεπε να υπάρχουν καθίσματα αλλά δεν υπήρχαν. Μύριζε κι άσχημα κιόλας. Το οδηγούσε ένας θεόρατος τύπος ντυμένος με φόρμα δουλειάς. Όταν φτάσαμε στην Τουλούζ, πήγαινε, πήγαινε και δεν έλεγε να σταματήσει, μολονότι τον παρακαλούσα. Είδα κι έπαθα να τον κάνω

να σταματήσει. Πάντως, μετά από όλα αυτά, δεν είχαμε πια άλλο κουράγιο για ωτοστόπ. Αποφασίσαμε να συνεχίσουμε με τραίνο για Ισπανία και από κει για Πορτογαλία. Τραίνο όμως είχε την επόμενη μέρα, οπότε έπρεπε να διανυκτερεύσουμε στην Τουλούζ. Κάναμε, λοιπόν, μερικές βόλτες, κάτσαμε σε κάποιο μαγαζάκι που είχε βγάλει καρέκλες στο πεζοδρόμιο και θύμιζε πίνακα του Βαν Γκογκ, φάγαμε βλέποντας έναν σκύλο που του ’λειπε ένα πόδι, και μετά πήραμε τους δρόμους για να βρούμε κάποιον ξενώνα που είχα δει στον οδηγό με τους ξενώνες στην Ευρώπη, αυτόν που είχα συμβουλευτεί και στο Αμβούργο και την είχα πατήσει. Ευτυχώς, αυτή τη φορά δεν την πάτησα, όμως, επειδή με χωρίσανε με την Σοφία και δεν επικοινωνούσε η πτέρυγα για τους άντρες με αυτήν για τις γυναίκες, ανησυχούσα για το πως θα συνεννοούνταν η Σοφία εφόσον δεν ήξερε καθόλου Γαλλικά. Ένα περιβάλλον λες και ήμασταν σε φυλακή. Μάλιστα, ο υπεύθυνος του ξενώνα ήταν ένας τύπος, γύρω στα 40, γεμάτος τατουάζ. Μέχρι την άλλη μέρα το πρωί που ξαναείδα την Σοφία, πέρασα μια ανήσυχη νύχτα.

Η Λισαβόνα, πρωτεύουσα της πρώτης ευρωπαϊκής αποικιακής αυτοκρατορίας, τα πρώτα χρόνια μετά την διάλυση της αυτοκρατορίας

Από την Τουλούζ πήραμε ένα τραίνο για το Ιρούν που είναι μετά τα γαλλοϊσπανικά σύνορα, στη χώρα των Βάσκων. Θυμάμαι ότι έπρεπε να περάσουμε από συνοριακό έλεγχο για να βγούμε στην πόλη και γι’ αυτό βρεθήκαμε να μας κάνει έλεγχο στα διαβατήρια και στα πράγματα ένας μπάτσος που δεν ήξερε καθόλου Εγγλέζικα. Τον θυμάμαι, γιατί όταν τον ρώτησα αν μιλάει Εγγλέζικα, μου απάντησε ότι μιλάει μόνο Ισπανικά και αυτά άσχημα. Τότε μου είχε κάνει μεγάλη εντύπωση ένας Ισπανός να μην μιλάει καλά Ισπανικά, όμως αργότερα συνειδητοποίησα ότι ο μπάτσος πρέπει να ήτανε Βάσκος και οι Βάσκοι δεν τους πάνε καθόλου τους Ισπανούς και αγωνιζόντουσαν πολλά χρόνια για να αποκτήσουν την ανεξαρτησία τους. Ίσως να έχουν κάποιο δίκιο, γιατί όταν πήραμε το τραίνο από Ιρούν για Λισαβόνα, διασχίσαμε την χώρα τον Βάσκων και παρατήρησα ότι ήταν γεμάτη κλειστά και εγκαταλειμμένα εργοστάσια. Υποθέτω ότι ο ανταγωνισμός από τα ισπανικά εργοστάσια είχε οδηγήσει τα βασκικά εργοστάσια σε χρεωκοπία. Αλλά εκτός από κλειστά εργοστάσια, στην χώρα των Βάσκων παρατήρησα και πολύ πράσινο, κάτι που δεν χαρακτήριζε το τοπίο που είδα, όταν το τραίνο διέσχιζε την ισπανική ύπαιθρο. Είναι πράγματι πολύ όμορφη η χώρα των Βάσκων.

Τα σύνορα Ισπανίας-Πορτογαλίας τα διασχίσαμε με το τραίνο αυτό την νύχτα. Καταλάβαμε ότι διασχίζαμε τα σύνορα, γιατί σε κάποια στάση του τραίνου μπήκαν στο κουπέ μας κάτι μπάτσοι με πολιτικά, μας ζήτησαν τα διαβατήρια και τα σφραγίσανε. Και το πρωί, γύρω στις οχτώ με εννιά, αποβιβαστήκαμε στον τερματικό σιδηροδρομικό σταθμό της Λισαβόνας. Ένα σταθμό κοντά στο ποτάμι, τον Τάγο που διασχίζει την Λισαβόνα, ο οποίος ήταν πιο κακοσυντηρημένος και πιο μικρός ακόμη και από τον σταθμό Λαρίσης της Αθήνας εκείνης της εποχής.

Δεν είχαμε ακόμα βγει από τον σταθμό, όταν μας πλησίασε κάποιος περιθωριακός τύπος και μας έδειχνε κάτι που έκρυβε στην παλάμη του. Με τα πολλά κατάλαβα ότι πουλούσε ινδική κάνναβη, κάτι που με εξέπληξε, γιατί δεν μου είχε τύχει ποτέ άλλοτε να πουλάνε αυτήν την απαγορευμένη ουσία τόσο ανοιχτά. Άρχισα να καταλαβαίνω ότι πάλι είχα βρεθεί σε διαφορετικό κόσμο από αυτόν της Ελλάδας. Αυτή μου την εντύπωση επιτείνανε και τα πανέμορφα κτίρια που έβλεπα γύρω μου. Είχαμε βρεθεί σε μια τεράστια πλατεία, δίπλα στο ποτάμι, την Πλατεία Εμπορίου, η οποία περιβαλλόταν από τριώροφα κτίρια με σειρά από αψίδες στην πρόσοψή τους και στο βάθος, απέναντι από το ποτάμι, είχε μια θριαμβική αψίδα που οδηγούσε στον κεντρικό δρόμο της πόλης. Το κέντρο της πλατείας, εκείνη την εποχή, ήταν πάρκιγκ, αν δεν κάνω λάθος. Από την μεριά της πλατείας που ήταν δίπλα στο ποτάμι, ένα τεράστιο ποτάμι που τέτοιο δεν είχα ξαναδεί μέχρι τότε, ξεκινάγανε καραβάκια που με πολύ μικρό εισιτήριο σε πήγαιναν στην άλλη όχθη του ποταμού, στην Αλμάδα.

Η Σοφία στην Πλατεία Εμπορίου που αντικρίσαμε, όταν βγήκαμε από τον σταθμό του τραίνου, όπου μας είχε πάρει από πίσω αυτός που ήθελε να μας πουλήσει ινδική κάνναβη.

Εκεί θα μέναμε κι εμείς και γι’ αυτό η φίλη μας η Πορτογαλέζα μας περίμενε κοντά στις θυρίδες που κόβανε τα εισιτήρια για τα καραβάκια. Μαζί πήραμε ένα καραβάκι που, σε όλη την διαδρομή, είχε βραζιλιάνικη μουσική και σε έκανε να ονειρεύεσαι την Βραζιλία. Από την ακτή της Αλμάδας πήραμε λεωφορείο για να πάμε στο σπίτι της Πορτογαλέζας που ήταν σε κάποιο λόφο. Ουσιαστικά δεν ήταν σπίτι αλλά διαμέρισμα σε ένα συγκρότημα εργατικών πολυκατοικιών που ήταν χτισμένες σαν πλευρές τετραγώνου, γύρω από έναν τεράστιο ακάλυπτο χώρο που αποτελούσε την επιφάνεια του τετραγώνου. Ευτυχώς το διαμέρισμά μας ήταν ψηλά και από τα μπαλκονάκια του είχε κάποια θέα. Στο διαμέρισμα αυτό, η

Πορτογαλέζα έμενε με κάποια φίλη της, την Ροζάριο, και τον σκύλο τους. Ήταν μεγάλο διαμέρισμα και έτσι μας παραχώρησαν δικό μας δωμάτιο αλλά δεν υπήρχαν κρεβάτια για μας και κοιμόμασταν στο πάτωμα.

Αν και θέλαμε να γνωρίσουμε τους αναρχικούς της Πορτογαλίας, δεν βιαστήκαμε να πάμε να τους γνωρίσουμε. Προτιμήσαμε να γνωρίσουμε πρώτα την πόλη, την Λισαβόνα. Αν και τα κτίρια δεν ήταν αρκετά συντηρημένα, πράγμα που συμπέραινες από τις μαυρισμένες από την πολυκαιρία και το καυσαέριο προσόψεις τους, η πόλη ήταν εξαιρετικά όμορφη, μία γνήσια ευρωπαϊκή πρωτεύουσα. Όσο μείναμε εκεί, είκοσι μέρες περίπου, την περπατήσαμε αρκετά. Όταν περπατάς στο κέντρο μιας ευρωπαϊκής πρωτεύουσας (σε αυτές δεν συγκαταλέγω την Αθήνα, που κατά μεγάλο μέρος της κατεδαφίστηκε κατά την δεκαετία του 1950 και στην θέση των όμορφων κτιρίων της που κατεδαφίστηκαν, χτίστηκαν οι απαίσιες τετράγωνες πολυκατοικίες της), αισθάνεσαι σαν να περπατάς σε μουσείο. Όπου και να γυρίσεις το μάτι σου, βλέπεις κάτι όμορφο και γι' αυτό αξιοθέατο. Εμείς δεν περιοριστήκαμε στους περιπάτους. Επισκεφθήκαμε όσα περισσότερα αξιοθέατα μπορούσαμε. Πρώτα απ' όλα το μεσαιωνικό κάστρο που είναι χτισμένο σε έναν λόφο στο κέντρο της πόλης. Δεν έχει τίποτα μέσα του από την εποχή που κατοικούνταν, όμως από αυτό βλέπεις την πόλη από ψηλά και καταλαβαίνεις ότι είναι μια πόλη με μεγάλη ιστορία που για να είναι αυτή που είναι σήμερα, δούλεψε πολύς κόσμος και ξοδεύτηκε πολύς χρόνος και πολύ χρήμα. Επισκεφθήκαμε, βέβαια, και τον καθεδρικό ναό που βρίσκεται σε μια πολύ παλιά συνοικία της Λισαβόνας, την Αλφάμα, η οποία εκείνη την εποχή κατοικούνταν από φτωχούς και γι' αυτό τα κτίρια της ήταν τα πιο μαυρισμένα απ' όλα. Υπήρχε φτώχεια τότε στην Πορτογαλία. Κι ας είχε μέχρι πρόσφατα, δηλ. καμιά δεκαριά χρόνια πριν πάμε εμείς, αποικίες. Κι ας είχε στο παρελθόν, σαν αποικιακή αυτοκρατορία, καταληστέψει πολλά μέρη του πλανήτη από τον πλούτο τους, με πιο γνωστά από αυτά την Βραζιλία και την Αγκόλα, χώρες στις οποίες έδωσε και την γλώσσα της, όπως και σε όλες τις αποικίες της. Όλα αυτά τα πεντακόσια περίπου χρόνια που η Πορτογαλία καταλήστευε τις αποικίες της, ο πλούτος τους πήγαινε στους πλούσιους και όχι στους φτωχούς. Και τον 20ο αιώνα, για να πνιγεί κάθε αντίσταση, οι πλούσιοι Πορτογάλοι με την βοήθεια του στρατού και της εκκλησίας είχαν επιβάλει στην χώρα τους την πιο μακρόχρονη φασιστική δικτατορία της Ευρώπης, η οποία κράτησε από το 1928 ως το 1974. Αν και είχαν περάσει δέκα χρόνια από την πτώση της δικτατορίας, όταν πήγαμε εμείς, μολονότι στην κυβέρνηση ήταν το σοσιαλιστικό κόμμα του Μάριο Σοάρες, βλέπαμε μικρά παιδιά στους δρόμους που μας έβλεπαν σαν πλούσιους τουρίστες και μας ζητούσαν τσιγάρα και λεφτά. Δεν καταλαβαίνανε κι άλλη γλώσσα από τα Πορτογαλικά και γι' αυτό ήταν δύσκολο να συνεννοηθείς μαζί τους. Θυμάμαι χαρακτηριστικά, όταν σε κάποια φάση καθόμασταν σε ένα παγκάκι για να ξεκουραστούμε από το πολύ περπάτημα, μας περικύκλωσαν πέντε-έξι παιδιά και μου ζητούσαν ψιλά. Τους έλεγα ότι τα ψηλά που είχα δεν πέρναγαν στην Πορτογαλία αλλά αυτά επέμεναν να τους δώσω. Μας αφήσανε ήσυχους μόνο όταν τους τα έδειξα και είδαν ότι πράγματι δεν είχαν σχέση με το τοπικό νόμισμα, το Εσκούδο. Το Εσκούδο εκείνη την εποχή ισοδυναμούσε με λιγότερο από μια δραχμή. Άσχετα από αυτό, η Πορτογαλία τότε ήταν φτηνή χώρα για μας που είχαμε έρθει από την Ελλάδα.

Παρ’ όλα αυτά εμείς κάναμε ό, τι μπορούσαμε για να κάνουμε οικονομία κι έτσι να μείνουμε, όσο περισσότερο μπορούσαμε. Υποθέτω ότι, κατά βάθος, υποπτευόμαστε ότι δεν θα την ξαναβλέπαμε την Πορτογαλία άλλη φορά. Στα πλαίσια της οικονομίας, λοιπόν, το πρωί πίναμε κάτι σούπες που πουλούσαν στα μπαρ σε ποτήρι, και το μεσημέρι κανένα σάντουιτς ή τηγανητό κρέας που ήταν κάτι σαν το φαΐ των φτωχών. Στην Λισαβόνα δεν έβρισκες σουβλατζίδικα. Όμως εύρισκες λίγα μικρά μαγαζάκια που ψήνανε κομμάτια κρέας σε ένα μεγάλο τηγάνι και τα πουλούσανε σε χαρτί, όπως στην Ελλάδα τα σουβλάκια. Και τα τσιγάρα τους ήταν πιο φτηνά από τα ελληνικά, όμως είχαν μικρότερο μέγεθος από τα κανονικά που κυκλοφορούσαν σε όλα τα άλλα μέρη της Ευρώπης που είχα γνωρίσει.

Στην πόλη επισκεφθήκαμε επίσης και το πολεμικό μουσείο καθώς και το ναυτικό μουσείο. Επίσης επισκεφθήκαμε τον ζωολογικό κήπο που είναι τεράστιος καθώς και το μουσείο Γκιουλμπεκιάν που έχει έργα τέχνης όλων των εποχών, τα οποία είχε συλλέξει ένας μεγιστάνας του πλούτου, ο Γκιουλμπεκιάν. Δεν παραλείψαμε να πάμε και στο προάστιο Μπελέμ, από όπου πριν εκατοντάδες χρόνια σαλπάρανε οι Πορτογάλοι θαλασσοπόροι-κατακτητές για να κατακτήσουν τον κόσμο. Το καστράκι που βρίσκεται στο σημείο του λιμανιού από όπου φεύγανε οι θαλασσοπόροι δεν το είδαμε από μέσα, γιατί ήταν κλειστό. Επισκεφθήκαμε όμως εκεί κοντά το μοναστήρι του Αγίου Ιερώνυμου, το οποίο υπήρχε ήδη κατά την εποχή των κατακτήσεων και, μολονότι ήταν κι αυτουνού οι τοίχοι και τα γλυπτά μαύρα από την πολυκαιρία, διαπιστώσαμε ότι σαν κτίριο ήταν έργο υψηλής τέχνης. Και όταν θεωρήσαμε ότι είχαμε δει τα πιο σημαντικά αξιοθέατα της πόλης, έστω και απ’ έξω, όπως την Όπερα, πήγαμε με το τραίνο σε μια πόλη κοντά στον Ατλαντικό ωκεανό, την Σίντρα, η οποία αποτελούσε στο παρελθόν τόπο θερινής διαμονής των βασιλιάδων της Πορτογαλίας και γι’ αυτό είχε ένα αξιοθαύμαστο παλάτι με ποικιλία αρχιτεκτονικών ρυθμών, το οποίο επισκεφθήκαμε και ξεναγηθήκαμε σε αυτό. Προηγούμενα είχαμε ανέβει στο αραβικό κάστρο που ήταν στην κορυφή ενός λόφου και από εκεί έβλεπες όλη την πόλη. Επίσης, το αραβικό παλάτι, στο κέντρο της πόλης, όπου κι εκεί, υποχρεωτικά, ξεναγηθήκαμε.

Οι αναρχικοί της Πορτογαλίας που γνωρίσαμε

Μέχρι που ήρθε και η μέρα και επισκεφτήκαμε τα γραφεία της αναρχικής πορτογαλικής εφημερίδας «Al Batalha!» (Στην μάχη!) για να γνωρίσουμε τους αναρχικούς μέσω των οποίων είχε μάθει για μας και η Πορτογαλέζα που μας φιλοξενούσε. Αυτή η εφημερίδα έβγαινε από την δεκαετία του ’20 αλλά η δικτατορία την είχε απαγορεύσει μέχρι που επανεκδόθηκε μετά την πτώση της δικτατορίας. Στα γραφεία της εφημερίδας είχαμε βρει συντρόφους μεγάλης ηλικίας, εκτός από έναν κοντούλη, πολύ μελαχρινό, ο οποίος ήταν από το νησί Τιμόρ και δεν άκουγε, γιατί, όπως μάθαμε, είχε κουφαθεί από τα βασανιστήρια. Η επικοινωνία με τους Πορτογάλους συντρόφους ήταν δύσκολη, γιατί δεν μιλάγανε Εγγλέζικα παρά μόνο Γαλλικά και τα δικά μου Γαλλικά ήταν άστα να πάνε! Όμως ο σύντροφος από το Τιμόρ μιλούσε Εγγλέζικα και, μια που δεν άκουγε, διάβαζε τα χείλη αυτών που του μιλούσαν. Τα δικά μου

δεν μπορούσε να τα διαβάσει, γιατί είχα μουστάκι και γένια, όμως μπορούσε να διαβάζει της Σοφίας. Όμως τα Εγγλέζικα της Σοφίας δεν ήταν τόσο καλά, ώστε να πιάνει μεγάλες συζητήσεις. Τέλος πάντων, από τους Πορτογάλους μάθαμε ότι ο μόνος αναρχικός από Ελλάδα που γνώριζαν ήταν ο Βλάσης Ρασσιάς που τους είχε ζητήσει και του είχαν στείλει το έντυπό τους. Τότε αυτός μάζευε υλικό για να βγάλει ένα βιβλίο που έβγαλε αργότερα με τον τίτλο «Underground Press». Εγώ τον Ρασσιά τον ήξερα από το περιοδικό «Ανοιχτή Πόλη», που έβγαζε όταν ήμουνα μέσα και μετά από παράκληση μου μού είχε στείλει όλα τα τεύχη, χωρίς να δεχτεί λεφτά. Δεν ήξερα ότι ήταν αναρχικός. Ούτε τον είχα δει ποτέ σε καμιά διαδήλωση. Γι' αυτό θεώρησα ότι οι σύντροφοι από την Πορτογαλία από την αναρχία στην Ελλάδα είχαν μεσάνυκτα. Η πλάκα είναι ότι, τα περί Ρασσιά τα μάθαμε από έναν σύντροφο με κουστούμι, χρυσή ταυτότητα (βραχιόλι) στο χέρι και χαρτοφύλακα. Έναν δικηγόρο. Μας είχε ξενίσει η εμφάνισή του, γιατί μέχρι τότε δεν είχαμε γνωρίσει κανέναν αναρχικό ντυμένο τόσο επίσημα.

Στην Κόστα Καπαρίκα για μπάνιο στον Ατλαντικό και για να παραλάβουμε εισιτήρια τραίνου Λισαβόνα-Αθήνα

Προτού φύγουμε από την Πορτογαλία, μια που ήταν και καλοκαίρι, σκεφθήκαμε να κάνουμε και κανένα μπάνιο. Έτσι μια μέρα πήραμε ένα λεωφορείο από την Αλμάδα και πήγαμε σε μία παραλία στις ακτές του Ατλαντικού ωκεανού, όπου έκανε ο κόσμος μπάνιο, την Κόστα Καπαρίκα. Ουσιαστικά όμως μπάνιο δεν κάναμε, παρά βρέξαμε τα πόδια μας, γιατί το νερό ήταν πολύ ρηχό, έφθανε μέχρι τα γόνατα μέχρι καμιά εκατοστή μέτρα από την ξηρά και, πιο πέρα, έβλεπες μπροστά σου έναν τοίχο από νερό που πρέπει να ήταν πάνω από δυο μέτρα. Ένα φαινόμενο που δεν είχα ξαναδεί ποτέ, ούτε ξαναείδα ποτέ στη ζωή μου. Η πλαζ αυτή τελείωνε σε ένα τοίχο παράλληλο προς την ακτογραμμή, πάνω και παράλληλα προς τον οποίο υπήρχε δρόμος και αμμουδιά, όπου έβλεπες ένα σωρό υπόστεγα με καρέκλες και πολλούς πλανόδιους πωλητές με τα κιόσκια τους. Κατά τις πέντε το απόγευμα η θάλασσα είχε φτάσει έως ψηλά στον τοίχο αυτό και η πλαζ είχε εξαφανιστεί κάτω από τα νερά.

Στην Κόστα Καπαρίκα ξαναπήγαμε αλλά όχι για μπάνιο. Η ιστορία εξελίχθηκε ως εξής: Εγώ είχα μαζί μου δύο χαρτονομίσματα των 100 δολαρίων, τα οποία τα άφηνα στο δωμάτιο που μέναμε, όταν βγαίναμε έξω για να γνωρίσουμε την πόλη. Μια ωραία ημέρα διαπίστωσα ότι έλειπε το ένα. Υπέθεσα ότι μου το έκλεψε αυτή που μας φιλοξενούσε ή η φίλη της αλλά φοβόμουνα να της το πω μήπως και μας διώξει από το σπίτι. Οι υποψίες μου αυξήθηκαν όταν, από την μέρα που χάσαμε τα 100 δολάρια, η συμπεριφορά της Πορτογαλέζας άλλαξε και έγινε αρκετά προκλητική. Χαρακτηριστικά θυμάμαι ότι, την ημέρα που διαπιστώσαμε ότι έλειπε το χαρτονόμισμα των 100 δολαρίων, γυρνώντας από έξω στο σπίτι είχαμε μαζί μας δυο σάντουιτς για να τα φάμε στο σπίτι. Όταν πήγαμε στην κουζίνα βρήκαμε την Πορτογαλέζα να τρώει κάποια σούπα με κάποιον φίλο της και μας είπε να φάμε κι εμείς. Όταν καθίσαμε να φάμε την σούπα, μας πήρε τα σάντουιτς που είχαμε στο τραπέζι και τα έδωσε σε ένα σκύλο

που είχε, λέγοντάς μας ότι εφόσον τρώγαμε την σούπα δεν τα είχαμε ανάγκη. Υποπτευόμαστε την Πορτογαλέζα για τον λόγο, επίσης, ότι ήταν κόρη μπάτσου, τον οποίο μας τον είχε γνωρίσει, όπως και όλη την οικογένειά της, και ο οποίος μας είχε κάνει το τραπέζι, και γι αυτό θα ήταν δύσκολο να υποστεί δίωξη για κάποιο αδίκημα τέτοιου είδους. Δεν κάναμε, λοιπόν, λόγο για τα 100 δολάρια και τηλεφώνησα στον αδελφό μου να μας στείλει εισιτήρια τραίνου Λισαβόνα-Αθήνα, γιατί, μετά την εξαφάνιση του εκατοδόλαρου, δεν είχαμε λεφτά να γυρίσουμε στην Ελλάδα. Ο αδελφός μου τα έστειλε στην διεύθυνση που μέναμε αλλά η Πορτογαλέζα μας άφησε και έφυγε για διακοπές, χωρίς να μας δώσει το κλειδί του γραμματοκιβωτίου της, μολονότι της το είχαμε ζητήσει. Το άφησε στην φίλη της την Ροζάριο. Εμείς, έτσι πως είχαν εξελιχθεί τα πράγματα, φοβόμαστε ότι, αν τα εισιτήρια φτάνανε στο γραμματοκιβώτιο, θα μπορούσε να τα τσεπώσει η Ροζάριο και τότε, ζήτω που καήκαμε. Γι' αυτό και ρωτήσαμε που είναι το κεντρικό ταχυδρομείο της Αλμάδας, για να πάμε να τα πάρουμε κατ' ευθείαν από κει. Μας είπαν ότι ήταν στην Κόστα Καπαρίκα κι έτσι ξαναπήγαμε στην Κόστα Καπαρίκα ένα πρωί, πριν ανοίξει το ταχυδρομείο, για να αποφύγουμε να δοθεί το γράμμα με τα εισιτήρια στον ταχυδρόμο. Επειδή όμως είχαμε φθάσει μια ώρα νωρίτερα από τις οχτώ που άνοιγε το ταχυδρομείο, είχαμε πάει μια βόλτα και γυρίσαμε στις οχτώ. Όμως μπροστά μας βρήκαμε μια τεράστια ουρά να περιμένει να ανοίξει το ταχυδρομείο. Όταν πλησιάσαμε, μια γυναίκα είπε στους άλλους ότι μας είχε δει νωρίτερα που είχαμε έρθει πρώτοι και, κάτι απίστευτο για τα ελληνικά δεδομένα, όλη η ουρά δέχτηκε να μπούμε εμείς μπροστά. Και, ευτυχώς, το γράμμα με τα εισιτήρια ήταν στο ταχυδρομείο και έτσι η καρδιά μας πήγε, επιτέλους, στην θέση της από όπου είχε φύγει, όταν είδαμε ότι έλειπε το εκατοδόλαρο.

Από το σπίτι που μείναμε, δεν θα ξεχάσω, εκτός από την ιστορία με το εκατοδόλαρο, και τον σκύλο και το ψυγείο. Ο σκύλος αυτός, ένας μετρίου μεγέθους κανελής και πολύ ήρεμος, υπήρξε ο πρώτος σκύλος που είδα να τρώει τα κόπρανά του. Όσον αφορά το ψυγείο, ήταν το μόνο ψυγείο που είδα ποτέ με κλειδαριά! Από αυτό και μόνο καταλαβαίνει κανείς πόσο προκλητική ήταν η ενέργεια της Πορτογαλέζας να δώσει τα σάντουιτς που είχαμε αγοράσει στον σκύλο. Θέλω να πω ότι, από την στιγμή που το ψυγείο είχε κλειδαριά, η Πορτογαλέζα θα καταλάβαινε την αξία της τροφής.

Από αυτήν την πόλη, εκτός των άλλων, δεν θα ξεχάσω και ένα τεράστιο άγαλμα του Χριστού με ανοιγμένα τα χέρια, το οποίο βρίσκεται σε ένα πολύ ψηλό βάθρο, τόσο μεγάλο, ώστε χωράει ασανσέρ για τους τουρίστες που θέλουν να επισκεφτούν το άγαλμα. Από την κορυφή του βάθρου, δηλ. από τη βάση των ποδιών του αγάλματος, είδαμε την Λισαβόνα και την γύρω ύπαιθρο από πολύ ψηλά, όπως και το τεράστιο ποτάμι, τον Τάγο, που μετά από αρκετά χιλιόμετρα πέρα από την πόλη χύνεται στον Ατλαντικό. Πάνω από τον Τάγο υπάρχει στο ύψος της πόλης και μια τεράστια γέφυρα, την οποία, όπως μάθαμε, είχε φτιάξει ο επί πολλές δεκαετίες δικτάτορας της Πορτογαλίας, ο Σαλαζάρ, για να μείνει αθάνατο το όνομά του. Είχαμε βγάλει ωραία σλάιντς με φόντο αυτήν την γέφυρα, γι' αυτό την θυμάμαι ακόμα. Ακόμη από την πόλη δεν θα ξεχάσω και κάτι άλλο. Άσχημο αυτή την φορά: Ότι ο δρόμος του λιμανιού που είναι παράλληλος προς την θάλασσα και τραβάει χιλιόμετρα, με εργοστάσια και

αποθήκες κατά μήκος του, μύριζε κάτουρα. Τον περπατήσαμε και αυτόν τον δρόμο για κάποια χιλιόμετρα και γι’ αυτό το θυμάμαι.

Με την Σοφία στην Σίντρα, πόλη με Αραβικό παλάτι στο κέντρο της πόλης και ένα "παραμυθένιο" παλάτι, θερινή κατοικία των βασιλιάδων της Πορτογαλίας, στην κορυφή καταπράσινου λόφου.

Αρχίζει το μεγάλο ταξίδι του γυρισμού – Τα μουσεία της Μαδρίτης και η Γκουέρνικα

Όταν τελικά μπήκαμε στο τραίνο, ήμασταν όλο χαρά, γιατί δεν είχαμε ξεμείνει χωρίς λεφτά στην «άκρη του κόσμου». Και μπορεί να μην είναι άκρη του κόσμου η Πορτογαλία, όμως, για την δική μου ζωή, η παραθαλάσσια πόλη της, η Κόστα Καπαρίκα, αποτέλεσε το πιο δυτικό μέρος που επισκέφτηκα ποτέ στην ζωή μου. Ένα είδος άκρης του κόσμου για μένα. Άλλωστε και οι αρχαίοι Έλληνες, πίστευαν ότι ο κόσμος, δυτικά, τελειώνει στο Γιβραλτάρ, όπου πίστευαν ότι υπήρχαν οι Ηράκλειες Στήλες. Η Πορτογαλία είναι βορειοδυτικά του Γιβραλτάρ. Και δεν ήμασταν χαρούμενοι μόνο γιατί ξαναγυρίζαμε με ασφάλεια στην Ελλάδα. Ήμασταν χαρούμενοι γιατί θα βλέπαμε και τόσα μέρη, μέχρι να φτάσουμε στην Ελλάδα. Στην διάρκεια το ταξίδι άρχισε να γίνεται πολύ κουραστικό, γιατί τράβαγε σε μάκρος, όμως τότε ήμασταν ακόμα στην αρχή.

Ταξιδεύοντας όλη την ημέρα και όλη την νύχτα φτάσαμε το επόμενο πρωί στη Μαδρίτη. Από εκεί δεν είχε τραίνο για να πάμε βόρεια παρά μόνο το βράδυ. Το βράδυ έφευγε τραίνο για Βαρκελώνη. Σκέφτηκα ότι θα ήταν πολύ κουραστικό, μετά από μια ολόκληρη μέρα μέσα στο τραίνο, να γυρνάμε μέχρι το βράδυ στους δρόμους της Μαδρίτης και γι’ αυτό πρότεινα στη Σοφία να επισκεφτούμε το πιο γνωστό μουσείο της το Πράντο, που είναι ένα από τα πιο

διάσημα μουσεία του κόσμου. Και πράγματι το μουσείο Πράντο είναι τόσο μεγάλο, που μέχρι να το δούμε, είχε φτάσει προχωρημένο απόγευμα. Αυτό που θυμάμαι από το προαύλιο του μουσείου είναι ότι εκεί, για πρώτη φορά στη ζωή μου, είδα να πουλάνε μπουκαλάκια με νερό και αυτό με είχε εκνευρίσει. Μέχρι τότε δεν είχα πληρώσει ποτέ στη ζωή μου το νερό που έπινα έξω από το σπίτι και με είχε τσαντίσει το γεγονός ότι στην Ισπανία έπρεπε να πληρώσω ακόμα και το νερό. Από την επίσκεψή μας στο μουσείο, αυτό που θυμάμαι περισσότερο είναι οι πίνακες του Ντομένικος Θεοτοκόπουλος, γνωστού σαν Ελ Γκρέκο, γιατί ήταν τεράστιοι, δηλ. φτάνανε μέχρι και δύο μέτρα ύψος και παραπάνω. Δεν είχα συνηθίσει να βλέπω τόσο τεράστιους πίνακες. Εννοείται ότι οι πίνακες του Ελ Γκρέκο δεν ήταν και οι καλύτεροι. Στο Πράντο υπάρχουν πίνακες μεγάλων Ισπανών ζωγράφων, όπως του Μουρίλο, του Βελάσκεθ και του Γκόγια, που αυτοί μπορεί να μην με εντυπωσίασαν με το μέγεθός τους, όμως δεν ήταν και μικροί, όπως αυτοί που στην Ελλάδα έβλεπα κρεμασμένους στα σαλόνια. Στην Εθνική Πινακοθήκη της Ελλάδας δεν είχα πάει ακόμα. Μπορώ να πω ότι, μέχρι να πάω στο Πράντο, αγνοούσα και την ύπαρξή της.

Όταν βγήκαμε μετά από πολλές ώρες από το Πράντο, είδαμε ότι σε διπλανό κτίριο εκτίθονταν κάποιοι πίνακες του Πικάσο και, μεταξύ αυτών, και ο πιο γνωστός του, η Γκουέρνικα. Δεν χάσαμε την ευκαιρία να πάμε κι εμείς να τον δούμε κι έτσι κόψαμε καινούργια εισιτήρια για το μουσείο με έργα του Πικάσο. Αυτό που μας έκανε εντύπωση δεν ήταν τόσο ο πίνακας, που είναι και αυτός τεράστιος, τριάμισι επί οχτώ μέτρα περίπου, όσο και ασυνήθιστος να ήταν με τόσες παραμορφωμένες μορφές σε έκδηλη αγωνία, όσο ο κόσμος που είχε καθίσει μπροστά του, νομίζω στο πάτωμα, και τον κοίταζε με τις ώρες. Πρέπει να ήταν πάνω από πενήντα άτομα και το να βλέπω τόσο κόσμο να κάθεται ακίνητος και να κοιτάζει με τις ώρες έναν πίνακα, δεν μου είχε ξανατύχει στην ζωή μου. Ήταν και σκοτεινή η αίθουσα και αυτό πρόσθετε στο μυστήριο που προκαλούσε αυτό το θέαμα. Εννοείται ότι εγώ και η Σοφία δεν καθίσαμε κάτω για να κοιτάμε την Γκουέρνικα με τις ώρες, άλλωστε εγώ τότε αγνοούσα και την ιστορία αυτού του πίνακα. Απλά πήγαμε, όσο μπορούσαμε πιο κοντά, από τους διαδρόμους που άφηνε αριστερά και δεξιά του ο καθισμένος κόσμος και ρίξαμε μερικές ματιές παραπάνω από αυτές που συνήθως ρίχναμε σε πίνακες ζωγραφικής. Άλλωστε δεν μπορούσαμε και να πλησιάσουμε και πολύ τον πίνακα. Μπροστά του είχε ένα τεράστιο τζάμι που ξεκινούσε από το πάτωμα κι έφτανε μέχρι το ταβάνι.

Από την Μαδρίτη στην πόλη όπου στο παρελθόν το αναρχικό κίνημα έφτασε στο απόγειό του: Βαρκελώνη

Έτσι, λοιπόν, πέρασε η μέρα μας στη Μαδρίτη και το βράδυ, στις οχτώ νομίζω, μπήκαμε στο τραίνο για την Βαρκελώνη. Νομίζαμε ότι σε μερικές ώρες θα φτάναμε αλλά, τελικά, κάναμε 15 ολόκληρες ώρες. Κι αυτό γιατί, όταν το τραίνο βγήκε στα χωράφια, κάθε τόσο σταμάταγε, χωρίς να βρίσκεται σε σταθμούς, και περνούσε αρκετή ώρα μέχρι να ξαναφύγει. Μας είχε κάνει μεγάλη εντύπωση αυτό το φαινόμενο και, όπως μάθαμε από Ισπανούς συνταξιδιώτες

μας, αυτό το έκανε κάθε φορά το τραίνο από την Μαδρίτη για την Βαρκελώνη και γι' αυτό ο κόσμος που ταξίδευε δεν εντυπωσιάζονταν. Με τέτοιο τραίνο, όταν φθάσαμε στην Βαρκελώνη ήταν μεσημέρι.

Το πρώτο πράγμα που μου έκανε εντύπωση στην Βαρκελώνη, ήταν ο κεντρικός σιδηροδρομικός της σταθμός, ο σταθμός Σαντς. Ήταν ένας τεράστιος, υπερσύγχρονος και πολυτελέστατος σταθμός, που αμφιβάλλω αν είχα ξαναδεί τέτοιο μέχρι τότε. Κι όμως, η ιδέα που είχα τότε για την Βαρκελώνη, δηλ. ότι ήταν η πόλη όπου οι αναρχικοί εφάρμοσαν στην πράξη τις ιδέες τους για μια αταξική κοινωνία, περισσότερο από ό,τι σε οποιαδήποτε άλλη πόλη στην ιστορία, δεν μου φαινόταν να ταιριάζει με την πραγματικότητα. Συγκεκριμένα δεν μπορούσα να φανταστώ ότι οι αναρχικοί είχαν πριν μερικές δεκάδες χρόνια τόση επιρροή σε μια τόσο πλούσια πόλη. Κακώς, βέβαια, γιατί από την μια δεν υπολόγιζα ότι από τότε που είχαν επιρροή στην Βαρκελώνη οι αναρχικοί είχαν περάσει σχεδόν πενήντα χρόνια και από την άλλη είχα την εσφαλμένη ιδέα ότι το αναρχικό κίνημα εμφανίζεται όπου υπάρχει φτώχεια και όχι σε ένα κράτος με ανεπτυγμένη βιομηχανία. Ήμουν σίγουρα επηρεασμένος από τον λαϊκισμό της κομμουνιστικής προπαγάνδας, την οποία είχα «φάει με το κουτάλι», όσο ήμουνα στην Ελλάδα. Έναν λαϊκισμό που συμπυκνώνεται στο σύνθημα «Ψωμί-Παιδεία-Ελευθερία», λες και οι Έλληνες τότε δεν είχαν ούτε ψωμί να φάνε, ούτε σχολεία για να στείλουν τα παιδιά τους και μάλιστα δωρεάν. Όσον αφορά, τέλος, η ελευθερία που διεκδικούσαν οι κομμουνιστές, ήταν η αστυνομοκρατία μιας κομματικής δικτατορίας, όπως ήταν τότε (1984) η Σοβιετική Ένωση και τα κράτη-δορυφόροι της στην Ανατολική Ευρώπη.

Βέβαια, ο σταθμός Σαντς θα μπορούσε να είναι ένα έργο βιτρίνας, όπως τα μεγάλα έργα που συνηθίζουν να κάνουν οι δικτάτορες, για να μείνει στην ιστορία η μνήμη τους. Κι όμως δεν ήταν μόνο ο σταθμός Σαντς που με έκανε να αισθάνομαι ότι βρίσκομαι σε μια πολύ πλούσια ευρωπαϊκή πόλη. Όλη η Βαρκελώνη φαινόταν πλούσια, τουλάχιστον σε σύγκριση με την Λισσαβώνα και την Μαδρίτη, για να μην πω με την Αθήνα που είναι η πιο άσχημη ευρωπαϊκή πρωτεύουσα. Ακόμα και το Μετρό της πόλης είχε πολλές γραμμές, την στιγμή που τότε στην Αθήνα υπήρχε μόνο μια γραμμή, η γραμμή Πειραιάς-Κηφισιά του ηλεκτρικού. Όλος αυτός ο πλούτος που βλέπαμε γύρω μας, μας δημιούργησε την ανάγκη να την περπατήσουμε την πόλη και να μείνουμε τουλάχιστον μια βραδιά, γιατί πότε θα μας ξαναδινόταν η ευκαιρία να την ξαναδούμε; Βρήκαμε, λοιπόν, με την βοήθεια του οδηγού που είχα μαζί μου, έναν ξενώνα και αφήσαμε τα πράγματά μας, για να μην τα κουβαλάμε μαζί μας. Πρώτα πήγαμε στο κεντρικό σημείο του λιμανιού της πόλης, όπου δίπλα στην αποβάθρα υπάρχει μια τεράστια κολόνα, για να θυμίζει ότι από εκεί σάλπαρε ο Κολόμβος με τον στόλο του και ανακάλυψε την Αμερική. Κατόπιν κατευθυνθήκαμε προς το κέντρο της πόλης. Βρήκαμε μια τεράστια πλατεία χωρίς παγκάκια αλλά με καρέκλες με ψάθα, σαν κι αυτές που στην Ελλάδα επισκευάζουν οι τσιγγάνοι. Όντας κουρασμένοι από το περπάτημα, αποφασίσαμε να καθίσουμε να ξεκουραστούμε. Όμως, δεν προλάβαμε να καθίσουμε και εμφανίστηκε ένας μεσήλικας με υπηρεσιακό καπελάκι και μια μηχανή με μανιβέλα που έβγαζε εισιτήρια και μας ζήτησε να πληρώσουμε εισιτήριο, γιατί καθόμασταν στις καρέκλες. Μείναμε άφωνοι, γιατί δεν μας είχε ξανατύχει κάτι τέτοιο και δεν περιμέναμε από την

Βαρκελώνη, όπου κάποτε είχαν επικρατήσει οι αναρχικοί, να είναι τόσο αφιλόξενη. Εννοείται ότι σηκωθήκαμε και φύγαμε, αν και το εισιτήριο ήταν μικρό. Το είχαμε θεωρήσει προσβλητικό για την αξιοπρέπειά μας το να πληρώσουμε εισιτήριο για να καθίσουμε σε μια δημόσια πλατεία. Και δεν πήγαμε και πουθενά αλλού να καθίσουμε. Περπατάγαμε συνέχεια και, σήμερα, μου κάνει εντύπωση το ότι δεν κουραζόμασταν με τόσο περπάτημα. Κοιτάγαμε για να δούμε και τίποτα αναρχικές αφίσες, μια που εκείνη την εποχή οι αναρχικοί δεν ήταν πια παράνομοι. Όμως δεν είδαμε τίποτα. Ακόμα και οι αφίσες, γενικά, ήταν ελάχιστες στην πόλη. Επιχειρήσαμε να δούμε και τον καθεδρικό ναό της Βαρκελώνης, όμως είχε νυχτώσει και ήταν κλειστός. Αλλά ακόμα και την νύχτα, κοιτώντας τον απέξω, διαπίστωνες ότι ήταν εντυπωσιακός. Εξαιρετικά όμορφο, επίσης, ήταν και το κεντρικό ταχυδρομείο της πόλης, όπου πήγαμε για να ταχυδρομήσουμε κάρτες της Βαρκελώνης σε συγγενείς και φίλους. Στο ταχυδρομείο, όπως και σε άλλα δημόσια κτίρια, αυτό που μας είχε κάνει εντύπωση ήταν ότι τα φυλάγανε στρατιώτες με αυτόματα όπλα στα χέρια, λες και στην Ισπανία υπήρχε ακόμη δικτατορία. Πρέπει να ήταν η «Πολιτοφυλακή» που είχε δημιουργήσει ο δικτάτορας Φράνκο και οι επίγονοί του δεν είχαν καμιά διάθεση να καταργήσουν, μια που είχε αποδειχτεί τόσο αποτελεσματική στην αστυνόμευση. Τώρα είχαν και μια νέα δικιολογία: Την «τρομοκρατία» της Ε.Τ.Α., της βασκικής αντάρτικης οργάνωσης που αγωνίζονταν για την απόσχιση της χώρας των Βάσκων από την Ισπανία και την δημιουργία ξεχωριστού βασκικού κράτους.

Μετά το ταχυδρομείο γυρίσαμε στον ξενώνα, γιατί μας είχαν πει οι καλόγριες που τον διαχειρίζονταν, ότι η πόρτα έκλεινε στις 11 το βράδυ και αν γυρνάγαμε πιο αργά δεν θα μας άνοιγε κανένας και θα μέναμε απ' έξω. Ο ξενώνας θύμιζε κι αυτός φυλακή. Οι γυναίκες ήταν σε χωριστό κτίριο από τους άντρες και δεν υπήρχε δυνατότητα επικοινωνίας μεταξύ αντρών και γυναικών. Οπότε αποχαιρέτησα την Σοφία και δώσαμε ραντεβού για την άλλη μέρα στο προαύλιο του ξενώνα. Το δωμάτιο του ξενώνα όπου κατέληξα, όχι μόνο είχε καμιά εικοσαριά διώροφα κρεβάτια που ήταν σχεδόν όλα γεμάτα, αλλά δεν είχε και στρωσίδια στο κάθε κρεβάτι. Νομίζω ότι εκείνη την νύχτα δεν σκεπάστηκα με τίποτα. Και κοιμήθηκα ελάχιστες ώρες, γιατί στην πόλη γιορτάζανε κάποια γιορτή και κάνανε πολύ φασαρία, ακόμα και την νύχτα.

Από την Βαρκελώνη στην Γένοβα ατενίζοντας από το τραίνο τις διάσημες πόλεις της γαλλικής «κυανής ακτής», όπου οι πλούσιοι από όλο τον κόσμο ζουν μέσα στην πολυτέλεια και την χλιδή

Το πρωί πήραμε το τραίνο για την Γαλλία. Η διαδρομή ήταν παραλιακή και πολύ όμορφη. Τα ξενοδοχεία και οι πλαζ ήταν ατελείωτα. Και μιλάμε για πολυτελή ξενοδοχεία, όχι σαν κι αυτά που είχαμε συνηθίσει να βλέπουμε στην Ελλάδα. Θυμάμαι ότι στο βαγόνι που ήμασταν υπήρχε μόνο ένας ακόμη, ο οποίος μας έπιασε συζήτηση σε άπταιστα Εγγλέζικα και μας είπε ότι ήταν από την Βαρκελώνη. Μαθαίνοντας ότι ξέραμε για το αναρχικό παρελθόν της πόλης, μας είπε ότι και ο πατέρας του ήταν αναρχικός, όμως αυτός δεν ασχολιόταν με την πολιτική

παρά μόνο με τα σπορ. Όταν φτάσαμε στα γαλλοϊσπανικά σύνορα, δεν μας κάνανε κανέναν έλεγχο αλλά δεν μπορέσαμε να συνεχίσουμε κατευθείαν το ταξίδι. Χρειάστηκε να κατέβουμε στην γαλλική πόλη των συνόρων και να περιμένουμε κάποιες ώρες, μέχρι να πάρουμε το επόμενο τραίνο που θα μας πήγαινε στην Ιταλία. Από αυτές τις ώρες αυτό που θυμάμαι ήταν ένας Γάλλος που, καθισμένος με μια κιθάρα στο πάτωμα του σταθμού, αυτοσχεδίαζε, μέχρι που ήρθαν μπάτσοι και του είπαν να φύγει. Δεν έφευγε λέγοντάς τους ότι η Γαλλία είναι ελεύθερη χώρα και δεν είχαν το δικαίωμα να τον διώξουν. Τελικά τον άφησαν εκεί. Θυμάμαι, επίσης και ένα ωραίο κόκκινο κρασί που είχαμε πάρει από το σουπερμάρκετ και το ήπιαμε. Τα γαλλικά κρασιά είναι από τα καλύτερα και στην Γαλλία τα βρίσκαμε φτηνά. Γι' αυτό και δεν χάναμε ευκαιρία να πιούμε κανένα μπουκάλι. Το ίδιο είχαμε κάνει και στην χώρα των Βάσκων, όταν πηγαίναμε. Κι εκεί τα κρασιά είναι και ωραία και φτηνά. Όχι σαν το κρασί που έπιναν, μέχρι που πεθάνανε, ο πατέρας μου και ο πατέρας της Σοφίας, την ρετσίνα Μεσογείων. Και μάλιστα αγοράζανε χύμα την ρετσίνα. Δεν θυμάμαι να ήταν τότε διαδεδομένη η εμφιαλωμένη ρετσίνα.

Το ταξίδι με το τραίνο από τα γαλλοϊσπανικά σύνορα μέχρι τη Γένοβα της Ιταλίας ήταν αρκετά ενδιαφέρον, γιατί η διαδρομή, για πολλά χιλιόμετρα, ήταν παραλιακή. Έτσι μας δόθηκε η ευκαιρία να δούμε, έστω από τα παράθυρα του τραίνου, τις δύο από τις πιο διάσημες παραλιακές πόλεις της Γαλλίας, την Νίκαια και τις Κάννες, καθώς και το Μονακό, και το Μόντε Κάρλο στην Ιταλία. Αυτό που μου έκανε εντύπωση από αυτές ήταν ότι είχαν πολύ ψηλά κτίρια και φαινόντουσαν εξαιρετικά πυκνοκατοικημένες. Τα λιμάνια τους ήταν γεμάτα με χιλιάδες κότερα. Αυτή η αίσθηση του μεγέθους νομίζω ότι μπορεί να γίνεται αντιληπτή μόνο από ανθρώπους που έχουν ζήσει στην περιφέρεια της Ευρώπης, όπως είναι οι Έλληνες, ή από όσους προέρχονται από αναπτυσσόμενες χώρες της Ασίας και της Αφρικής. Εγώ, κοιτάζοντας τις διάσημες αυτές πόλεις, δεν φανταζόμουνα ότι δεν θα τις ξανάβλεπα ποτέ. Όταν είσαι νέος, νομίζεις ότι όχι μόνο έχεις σχεδόν απεριόριστο χρόνο μπροστά σου, αλλά και ότι είναι εύκολο να βρεις χρήματα για να πραγματοποιήσεις τις επιθυμίες σου, όταν αυτές δεν είναι υπερβολικές.

Ξανά στην Σαβόνα – Ο Τζιοβάνι Μπαλντέλι, συγγραφέας του «Κοινωνικού αναρχισμού» και το βιβλίο «Il tramonto del diritto panale» - Η επιστροφή στην Ελλάδα

Από την Γένοβα πήραμε το τραίνο και ξαναπήγαμε στην Σαβόνα, για να δούμε τον Μαρτζόκι. Στο σπίτι του Μαρτζόκι είχαμε την ευκαιρία να γνωρίσουμε τον Τζιοβάνι Μπαλντέλι, ο οποίος ήταν φίλος του Μαρτζόκι, και αυτός μεγάλης ηλικίας και με μεγάλη θητεία στην Διεθνή Αναρχική Ομοσπονδία. Ο Μπαλντέλι έμενε μόνιμα στην Αγγλία, όπου δίδασκε σε κάποιο σχολείο, και γι' αυτό ήξερε εξαιρετικά Αγγλικά. Έτσι έκανε τον μεταφραστή μεταξύ μας και του Μαρτζόκι. Λίγο καιρό αργότερα βρήκα στην Αγγλία και πήρα το βιβλίο του «Κοινωνικός αναρχισμός» που είχε γράψει στα Αγγλικά. Τότε, στο σπίτι του Μαρτζόκι, δεν μας είχε πει τίποτα γι' αυτό το τόσο ενδιαφέρον βιβλίο του. Αντίθετα ένας άλλος φίλος του

Μαρτζόκι, τον οποίο γνωρίσαμε στο σπίτι του, όχι μόνο μας μίλησε για τα βιβλία που έβγαζε σαν εκδότης (εκδόσεις «Ηφαίστειο») αλλά μας χάρισε κι ένα, το «Il tramonto del diritto penale» του Λουίτζι Μολινάρι, το οποίο μετέφρασα μετά από κάποια χρόνια και κατάφερα και να το τυπώσω. Δεν θυμάμαι το όνομα αυτού του συντρόφου, θυμάμαι μόνο ότι από την Ελλάδα αυτό που θεωρούσε πιο ενδιαφέρον ήταν το κονιάκ «Μεταξά». Δυστυχώς ούτε αυτόν ούτε τον Μαρτζόκι ούτε τον Μπαλντέλι τους ξαναείδαμε από τότε. Ο Μαρτζόκι και ο Μπαλντέλι πέθαναν δύο χρόνια αργότερα.

Από την Σαβόνα γυρίσαμε με το τραίνο στην Τζένοβα και από κει πήραμε τραίνο για την Βενετία. Από την Βενετία μόνο μπορούσαμε να πάρουμε τραίνο για Ελλάδα. Στην διάρκεια της διαδρομής είχαμε την ατυχία να βρεθούμε σε ένα βαγόνι γεμάτο, όπου τουλάχιστον δύο άτομα καπνίζανε ινδική κάνναβη. Και δεν μας έφτανε μόνο ή μυρουδιά της κάνναβης αλλά ο ένας, ένας ψηλός Ιταλός, είχε βγάλει τα παπούτσια του και είχε απλώσει τα πόδια του στο κάθισμα απέναντι και βρωμούσανε. Ευτυχώς μετά από κάποιες ώρες φτάσαμε στην Βενετία. Ο σιδηροδρομικός σταθμός της Βενετίας, από όπου θα παίρναμε το επόμενο τραίνο, βρίσκεται στην παλιά πόλη, με συνέπεια, με το που βγαίνεις από τον σταθμό, να βλέπεις τα κανάλια της Βενετίας, ένα θέαμα εντυπωσιακό. Άλλωστε ο σταθμός βρίσκεται σε ένα από τα νησιά που αποτελούν την Βενετία, το οποίο ενώνεται με την ξηρά με μια πολύ μακριά γέφυρα, την οποία είχε φτιάξει ο δικτάτορας Μουσολίνι, όπως και τον επιβλητικό κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό του Μιλάνου, για να μείνει στην ιστορία σαν πολιτικός που έκανε μεγάλα έργα. Και εμείς βλέπαμε την Βενετία για πρώτη φορά. Ήταν τόσο όμορφη που δεν μπορούσαμε να πούμε ότι μέχρι τότε είχαμε δει άλλη πόλη που την ξεπερνούσε σε ομορφιά. Δεν μας δόθηκε όμως η ευκαιρία να απομακρυνθούμε από τον σταθμό. Το τραίνο που θα έφευγε για Ελλάδα, δεν θα αργούσε. Η τύχη μας όμως θα ήταν τέτοια, που θα ξαναβλέπαμε την Βενετία μετά λίγες βδομάδες, όπως θα δούμε παρακάτω.

Από το ταξίδι από την Βενετία μέχρι την Ελλάδα δεν θυμάμαι τίποτα παραπάνω παρά ότι ήταν ατελείωτο (η Γιουγκοσλαβία ήταν μια μεγάλη χώρα) και ότι σε κάθε σταθμό έμπαινε πολύς κόσμος με πολλά μπαγκάζια. Το κουπέ μας στο βαγόνι γέμιζε και άδειαζε κάθε τόσο και λιγάκι. Το κακό ήταν ότι ο κόσμος αυτός, οι Γιουγκοσλάβοι, ήταν πολύ θορυβώδης. Και τον θόρυβο και την ανακατωσούρα μπορείς να την παραβλέψεις όταν κρατάει κάποιες ώρες, όχι όμως όταν κρατάει πάνω από 24 ώρες. Το τραίνο για να διασχίσει την Γιουγκοσλαβία, πρέπει να χρειαζόταν πάνω από 24 ώρες. Εξάλλου εγώ και η Σοφία ήμασταν ήδη πολλές μέρες στον δρόμο, από τότε που είχαμε φύγει από την Λισσαβώνα. Όπως και να ’χει, κάποτε φθάσαμε και στα ελληνικά σύνορα, όπου οι μπάτσοι κάνουν πάντα τους περισσότερους ελέγχους από οποιαδήποτε άλλη ευρωπαϊκή χώρα που έχω επισκεφτεί, και μετά κάποιες ώρες φθάσαμε στην Θεσσαλονίκη, από όπου με το ίδιο τραίνο συνεχίσαμε για Αθήνα. Όταν, μετά από πολλές ώρες, το τραίνο έφτασε στην Αθήνα, επειδή ήταν πολύ μακρύ για τα ελληνικά δεδομένα, τα πίσω του βαγόνια, όταν σταμάτησε, ήταν μακριά ακόμα και από την αποβάθρα του σταθμού. Θυμάμαι κάτι κοπέλες από το εξωτερικό που, βλέποντας να έχει σταματήσει για ώρα το τραίνο, μας ρωτούσανε αν είχαμε φθάσει στην Αθήνα, γιατί δεν βλέπανε πουθενά καμιά ταμπέλα και ούτε καν αποβάθρα σταθμού. Εμείς πάντως ήμασταν χαρούμενοι. Είχαμε

περάσει μια βδομάδα, περίπου, στον δρόμο αλλάζοντας τραίνα και είχαμε κουραστεί. Γι αυτό ήμασταν χαρούμενοι που, επιτέλους, είχαμε φθάσει στον προορισμό μας. Αυτό υπήρξε για εμένα και την Σοφία το μεγαλύτερο ταξίδι που κάναμε ποτέ με τραίνο. Μετά από τόσα χρόνια, επειδή η μνήμη φροντίζει να κρατάει, όσο μπορεί, τις καλές στιγμές και όχι τις κακές, τολμώ να πω ότι το ταξίδι αυτό, όσο και κουραστικό και να ήτανε, άξιζε τον κόπο.

Δεν θυμάμαι τίποτα από το καλοκαίρι του 1984 στην Ελλάδα. Ίσως γιατί, λίγο μετά την επιστροφή μας, πληροφορηθήκαμε ότι τον Σεπτέμβρη θα γινόταν στην Βενετία «Διεθνής Αναρχική Συνάντηση» (όπως την ονόμασαν οι διοργανωτές της) και αρχίσαμε πάλι να ετοιμαζόμαστε για ταξίδι στο εξωτερικό. Η χρονιά αυτή επιλέχθηκε για την συνάντηση εξαιτίας του πασίγνωστου μυθιστορήματος του Τζωρτζ Όργουελ, του «1984», όπου ο Όργουελ με λογοτεχνικό τρόπο παρουσιάζει το καθεστώς του τρόμου που το κόμμα των μπολσεβίκων είχε επιβάλει στην Ρωσία, όταν επικεφαλής του κόμματος ήταν ο Στάλιν. Η συνάντηση αυτή θα κρατούσε μια εβδομάδα και οι διοργανωτές θα είχαν φροντίσει να εξασφαλίσουν καταλύματα για τους συμμετέχοντες. Για μένα και την Σοφία θα ήταν και μια πολύ καλή ευκαιρία να γνωρίσουμε την πανέμορφη αυτή πόλη, την Βενετία, που την είχαμε δει μόνο από τον σιδηροδρομικό της σταθμό.

Η Διεθνής Αναρχική Συνάντηση στην Βενετία το 1984

Έτσι τον Σεπτέμβρη του 1984 βρεθήκαμε πάλι στην Βενετία για την συνάντηση των αναρχικών από όλο τον κόσμο. Δεν θυμάμαι με τι μέσο ταξιδέψαμε στην Βενετία, πάντως όχι με αεροπλάνο. Το αεροπλάνο, εκείνη την εποχή, ήταν το πιο ακριβό μέσο μεταφοράς και γι' αυτό δεν το χρησιμοποιούσαμε καθόλου. Θυμάμαι όμως ότι, όταν φθάσαμε στην Βενετία, πήγαμε κατευθείαν στην πλατεία, την οποία είχε παραχωρήσει ο Δήμος της Βενετίας στους αναρχικούς, για να εγκαταστήσουν υπαίθρια κουζίνα, τραπέζια και πάγκους για φαγητό, καθώς και σκηνές με εκθέσεις. Εκεί κάποιος μπορούσε, επίσης, να βρει τους διοργανωτές και να ρωτήσει για κατάλυμα. Εμάς, όταν ρωτήσαμε για κατάλυμα, μας είπαν ότι είχε έρθει στην συνάντηση τόσος πολύς κόσμος, που όλα τα καταλύματα ήταν γεμάτα και δεν είχανε που να βάλουν τον κόσμο που περίσσευε. Για μας αυτή η πληροφορία ήταν πολύ δυσάρεστη, γιατί λεφτά για ξενοδοχείο δεν είχαμε και ο ξενώνας της Βενετίας ήταν γεμάτος. Όμως ευτυχώς σταθήκαμε πολύ τυχεροί, γιατί στη συνάντηση είχαν έλθει και οι εγγονές του Μαρτζόκι, η Τισιάνα και η Μόνικα, οι οποίες μας αγαπούσαν και φρόντισαν να μας βρουν συντρόφους, για να μας φιλοξενήσουν. Και οι σύντροφοι που αυτές μας βρήκαν, μπορεί να μην είχαν σπίτι στην Βενετία αλλά είχαν στο Τρεβίζο που είναι από την Βενετία ένα τέταρτο της ώρας με το τραίνο, και ήταν εξαιρετικοί άνθρωποι. Ήταν ο Λόρις Τζόφολι (ή Τζοφόλι) και η Κατερίνα Σπίνελα (ή Σπινέλα). Δεν τους ρωτήσαμε πως προφερόντουσαν τα επίθετά τους που τα είχαμε μάθει από το κουδούνι του σπιτιού τους. Ήταν ζευγάρι χωρίς παιδιά και ήταν και οι δύο εκπαιδευτικοί. Εκτός από εμάς φιλοξενούσαν και μια συντρόφισσα από την Γιουγκοσλαβία. Σε μας είχανε δώσει το δωμάτιο, όπου είχε ο Λόρις το γραφείο του, και κοιμόμασταν στο

πάτωμα, σε σλίπιγκ-μπαγκ που μας είχαν δώσει. Δεν ήξεραν λέξη Αγγλικά ή Γαλλικά και εμείς, εκείνη την εποχή, δεν ξέραμε λέξη Ιταλικά, πέρα από τις ιταλικές λέξεις που έχουν πολιτογραφηθεί στην ελληνική γλώσσα. Παρ' όλα αυτά ο Λόρις ήταν τόσο εκφραστικός που και με τα λίγα Γαλλικά, που μπορούσε να καταλάβει επειδή τα Γαλλικά είναι κάπως κοντά στην ιταλική γλώσσα, συνεννοούμασταν. Εγώ πάντως από εκείνη την εποχή άρχισα να αισθάνομαι την ανάγκη να μάθω Ιταλικά, την γλώσσα που, εξαιτίας της προφοράς της, είναι η πιο εύκολη ξένη γλώσσα για έναν Έλληνα, αν θέλει να την μάθει.

Εγώ και η Σοφία με την Μόνικα στην μέση, την εγγονή του Μαρτζόκι, μπροστά από το πρόχειρο εστιατόριο που είχαν οργανώσει οι διοργανωτές της Διεθνούς Αναρχικής Συνάντησης του 1984.

Σε μια γέφυρα της Βενετίας οι Ιταλοί σύντροφοι που μας φιλοξένησαν, ο Λόρις αριστερά και η Κατερίνα δεξιά. Στην μέση ο Αντόνιο Τουντίνο, Βενετσιάνος σύντροφος,και η Σοφία.

Ο Λόρις και η Κατερίνα μας γνώρισαν έναν ακόμη σύντροφο, ο οποίος ήταν από την Βενετία και έμενε μαζί με την αδελφή του. Τον λέγανε Αντόνιο Τουντίνο. Όλο το διάστημα που κράτησε η συνάντηση, εμείς κάναμε παρέα μόνο με τον Λόρις, την Κατερίνα και τον Αντόνιο, αν και στην πλατεία, όπου πουλάγανε το φαΐ, συναντήσαμε κι άλλους Έλληνες αναρχικούς που είχαν έρθει για την διεθνή συνάντηση, όπως τον εκδότη Γιώργο Γαρμπή με την φίλη του την Βάσω, τον Μιχάλη τον Πρωτοψάλτη με την φίλη του την Ειρήνη Λαζανά, τον Γιώργο Χάμπα που έβγαζε το περιοδικό «Αρένα», στο οποίο συνεργαζόταν και ο Παναγιώτης Καλαμαράς, που ήταν και ομιλητής στην συνάντηση, καθώς και την φίλη μας την τραβεστί Πάολα.

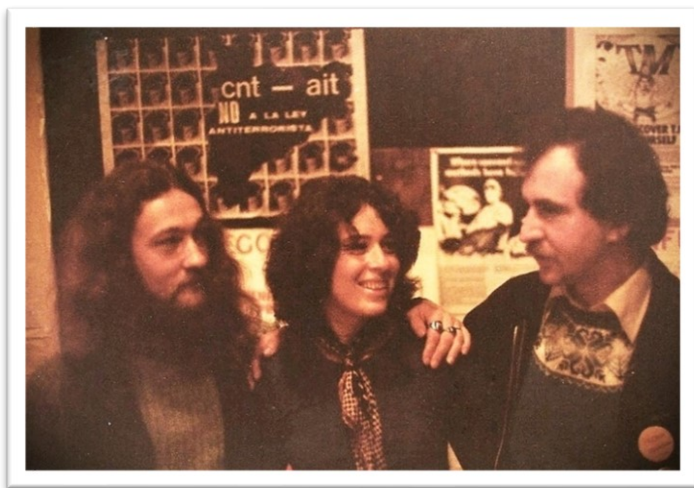
Οι εισηγήσεις και οι συζητήσεις της συνάντησης γινόντουσαν στις αίθουσες της Αρχιτεκτονικής Σχολής του πανεπιστήμιου της Βενετίας. Υπήρχαν διερμηνείς σε δυο-τρεις γλώσσες που μεταφράζανε τους ομιλητές καθώς μιλούσαν, και την μετάφραση μπορούσες να την ακούσεις με ακουστικά που έβαζες στα αυτιά σου. Ο Καλαμαράς μίλησε στα Εγγλέζικα και όχι στα Ελληνικά. Αυτό που θυμάμαι από την ομιλία του είναι ότι παρουσίαζε το ΠΑ.ΣΟ.Κ., που ήταν τότε στην κυβέρνηση, σαν ένα κόμμα που είχε πραγματοποιήσει σημαντικές αλλαγές σε όλους τους τομείς και είχε κάνει την Ελλάδα μια σύγχρονη δημοκρατική χώρα. Ούτε μέλος του ΠΑ.ΣΟ.Κ. να ήτανε…

Εμείς πηγαίναμε στις εισηγήσεις κάθε μέρα και έτυχε να ακούσουμε και κάποια ενδιαφέρουσα εισήγηση, μεταξύ των πολλών που δεν μας αγγίζανε. Ήταν του διάσημου Αμερικανού αναρχικού Μάραιη Μπούκτσιν, ο οποίος υποστήριξε ότι ο φεμινισμός έχει άμεση σχέση με τον αναρχισμό και θα έπρεπε οι αναρχικοί να παίρνουν μαθήματα από τις φεμινιστικές ομάδες που λειτουργούν χωρίς εξουσία. Τον Μάραιη Μπούκτσιν τον γνωρίσαμε κατόπιν και προσωπικά, εντελώς τυχαία.

Η γνωριμία μας με τους διάσημους αναρχικούς Στιούαρτ Κρίστι, Άλμπερτ Μέλτζερ και Μάραιη Μπούκτσιν

Συγκεκριμένα, στην συνάντηση γνώρισα και από κοντά τον διάσημο Σκωτσέζο αναρχικό Στιούαρτ Κρίστι, ο οποίος είχε βγάλει κάποια χρόνια στις φυλακές της Ισπανίας κατηγορούμενος για συμμετοχή σε οργάνωση δολοφονικής απόπειρας κατά του φασίστα δικτάτορα Φράνκο, και ενάμιση περίπου χρόνο στις φυλακές της Αγγλίας, κατηγορούμενος για συμμετοχή στην αντάρτικη οργάνωση «Οργισμένη Ταξιαρχία». Τελικά, στην Αγγλία, αθωώθηκε στο δικαστήριο που είχε γίνει μετά τόσο μεγάλο χρονικό διάστημα που ήταν υπόδικος. Ο Κρίστι, όταν ήμουνα στην φυλακή, μου είχε στείλει δωρεάν βιβλία και περιοδικά που έβγαζε εκείνη την εποχή, έχοντας ιδρύσει τον εκδοτικό οίκο «Cienfuegos Press», κι εγώ, όταν βγήκα, του είχα στείλει, κατόπιν παράκλησής του, στοιχεία για την δράση των φασιστικών ομάδων στην Ελλάδα κατά την δικτατορία και αργότερα, για να τα περιλάβει στο βιβλίο του για τον «μαύρο τρομοκράτη» (δηλ. φασίστα) Στέφανο Ντέλε Κιάε. Περίμενα, λοιπόν, όταν έβγαλε το βιβλίο, να μου το στείλει. Όμως δεν μου το έστειλε και αναγκάστηκα

να το αγοράσω από την Βενετία, όπου είδα να το πουλάνε στους πάγκους με τα βιβλία των αναρχικών, οι οποίοι ήταν στην πλατεία. Όταν έπεσα, λοιπόν, πάνω στον Κρίστι και γνωριστήκαμε, του παραπονέθηκα. Προσφέρθηκε να μου δώσει τότε το βιβλίο, όμως εγώ του είπα ότι το είχα ήδη αγοράσει. Είχα όμως την φαεινή ιδέα να του πάρω μια συνέντευξη. Δεν είχα όμως μαγνητοφωνάκι και έμαθα ότι μαγνητοφωνάκι, και μάλιστα δημοσιογραφικό, είχε η Πάολα. Πήγαμε, λοιπόν, και την βρήκαμε στο τραπέζι ενός καφενείου, όπου καθόντουσαν πολλά άτομα, μεταξύ των οποίων και ο Γαρμπής. Διέκοψα την συζήτησή τους, για να ζητήσω το μαγνητοφωνάκι. Τότε, μόνο, πήρα χαμπάρι, ότι το μαγνητοφωνάκι το είχαν εν λειτουργία και παίρνανε συνέντευξη από τον Μπούκτσιν. Εξαιτίας της δικής μου παρέμβασης, η συνέντευξη διακόπηκε αλλά το μαγνητοφωνάκι δεν μου το έδωσαν. Τότε γνωρίστηκα με τον Μπούκτσιν, καθώς σηκώθηκε μαζί με τους άλλους να φύγει, και έμαθα ότι, την εποχή που ήμασταν στην φυλακή εγώ και η Σοφία, αυτός για να μας συμπαρασταθεί μάζευε υπογραφές από τους καθηγητές αμερικάνικων πανεπιστημίων. Εννοείται ότι συγκινήθηκα, όταν έμαθα ότι μας είχε συμπαρασταθεί ο πιο διάσημος Αμερικανός αναρχικός της δεκαετίας του 1970, όπως διάβασα να τον αποκαλεί ένα αμερικάνικο βιβλίο της εποχής.

Δεξιά ο Στιούαρτ Κρίστι, όπως έμοιαζε την εποχή που τον γνωρίσαμε

Μπορεί από τον Κρίστι να μην πήρα συνέντευξη, μια που δεν εξασφάλισα μαγνητοφωνάκι, όμως πήρα συνέντευξη χωρίς μαγνητοφωνάκι από τον διάσημο Εγγλέζο αναρχικό Άλμπερτ Μέλτζερ, του οποίου είχα διαβάσει δύο βιβλία που είχαν μεταφραστεί στα Ελληνικά, πολύ πριν τον γνωρίσω. Την συνέντευξη αυτή την έδωσα στον Γιώργο, τον Γαρμπή, και την δημοσίευσε στο περιοδικό που έβγαζε με άλλους τότε, τον «Άναρχο».

Ομολογώ όμως ότι δεν είμαι σίγουρος ότι κάποια σημεία της συνέντευξης τα κατάλαβα σωστά. Τα Εγγλέζικα του Μέλτζερ, που ήδη τότε ήταν μεγάλης ηλικίας, ήταν δύσκολα ακόμα και για Εγγλέζους συντρόφους, όπως έμαθα αργότερα. Μαζί με τον Μέλτζερ τότε γνώρισα και μία κοπέλα από την Αυστραλία που έμενε στο Λονδίνο, την Μάργκαρετ. Θα την

ξανάβλεπα, όπως και τον Μέλτζερ, μετά μερικούς μήνες. Πάντως σε ένα πράγμα συμφωνούσα με τον Μέλτζερ: Ότι η συνάντηση άξιζε όχι για τις εισηγήσεις της αλλά γιατί ήταν ευκαιρία να κάνει κάποιος διεθνείς επαφές, γνωρίζοντας από κοντά άτομα που ήξερε μόνο από το έργο τους ή είχε με αυτά κάποια αλληλογραφία. Επίσης, από τα βιβλία που μου είχε στείλει ο Κρίστι, μετέφρασα αργότερα το «The Struggle to be Human, Crime, Criminology and Anarchism» με τον τίτλο «Ο αγώνας για να είναι κανείς άνθρωπος». Αν και αυτό τυπώθηκε 30 χρόνια αργότερα, τα τελευταία δέκα-δεκαπέντε χρόνια το είχα, τουλάχιστον, ανεβάσει στο διαδίκτυο.

Ο Άλμπερτ Μέλτζερ δεξιά και ο Μάρραιη Μπούκτσιν αριστερά, λίγα χρόνια μετά την γνωριμία μας μαζί τους μάλλον

Ακόμη στην Βενετία ξαναείδα τον Δανό σύντροφο που είχα γνωρίσει στο αναρχικό καφε-βιβλιοπωλείο στο Ώρχους της Δανίας. Συγκεκριμένα, είχε βρει Έλληνες στην συνάντηση και έχοντάς με γνωρίσει πριν κάποιους μήνες τους ρώτησε για μένα. Ήρθαν, λοιπόν, αυτοί και μου είπαν ότι με έψαχναν κάτι Δανοί. Ο Δανός μου έδωσε ένα μεγάλο κείμενο που είχε συντάξει και με γνώρισε σε έναν Νορβηγό σύντροφο. Αυτός ο τελευταίος, όπως και το νορβηγικό αναρχικό έντυπο που μου έδωσε, δεν μου πολυάρεσε, γιατί με αυτά που έλεγε, έδινε την εντύπωση ότι στη Νορβηγία ήταν το καθεστώς τόσο ελεύθερο και δημοκρατικό, ώστε θα μπορούσαμε να μιλήσουμε για κομμουνιστική κοινωνία. Εγώ την Νορβηγία την ήξερα για καπιταλιστική χώρα και όχι για κομμουνιστική.

Αν και πηγαινοερχόμασταν μια εβδομάδα στην Βενετία και την είχαμε περπατήσει πολύ, ιδιαίτερα τα βράδια μετά το τέλος των συζητήσεων, δεν την μάθαμε και ήμασταν πάντα έτοιμοι να χαθούμε. Δεν μπορώ να πω ότι είναι εύκολη πόλη για να προσανατολίζεται κανείς. Επειδή αποτελείται από νησάκια, δεν υπάρχουν δρόμοι για αυτοκίνητα και εκτός από έναν

δρόμο που σε πηγαίνει από τον σιδηροδρομικό σταθμό μέχρι την κεντρική πλατεία, την πλατεία του Αγίου Μάρκου, όλοι οι άλλοι δρόμοι είναι παράλληλοι προς τα κανάλια και διακόπτονται από γεφυράκια. Γι αυτό και η συγκοινωνία μεταξύ των διαφόρων σημείων της πόλης γίνεται με βενζινόπλοια ή με γόνδολες για τους πλούσιους που τις χρησιμοποιούν σαν ταξιά. Εμείς δεν μάθαμε την πόλη, γιατί παντού πηγαίναμε με τον Λόρις, την Κατερίνα και, συχνά, τον Αντόνιο. Την πόλη εγώ την έμαθα μετά από πολλά χρόνια, όταν χρειάστηκε να την περπατήσω μόνος μου. Παρόλο που δεν την μάθαμε την πόλη τότε και δεν επισκεφθήκαμε τα μουσεία της, δεν μπορώ να πω ότι δεν μας έμεινε αξέχαστη. Η παρέα των Ιταλών συντρόφων ήταν εξαιρετική, μολονότι δεν καταλαβαίναμε την γλώσσα τους. Είναι μεγάλη τύχη σε μια ξένη πόλη να έχεις δίπλα σου ντόπιους. Αισθάνεσαι πολύ λιγότερο ξένος και πολύ περισσότερος πολίτης του κόσμου. Ιδιαίτερα αν οι ντόπιοι είναι και σύντροφοι και σε φιλοξενούν στο σπίτι τους. Αξέχαστα θα μου μείνουν τα βράδια που μαζί με τον Λόρις και την Κατερίνα παίρναμε το τραίνο για το Τρεβίζο. Αισθανόμασταν ότι γυρνούσαμε σπίτι μας. Από αυτό το τραίνο θα μου μείνει αξέχαστος ένας κατάξανθος Ιταλός, ο οποίος ήταν με κοντομάνικο, παρόλο που ήταν προχωρημένος Σεπτέμβρης και το βράδυ είχε πολύ δροσιά. Θα μου μείνει αξέχαστος γιατί, ενώ έμοιαζε με Σκανδιναβό, ήταν Ιταλός που όμως είχε κάνει στην Φινλανδία ξυλοκόπος, είχε ερωτευτεί εκεί με μια Φινλανδέζα που ήθελε να την παντρευτεί αλλά δεν τον ήθελαν οι γονείς της, και το όνειρό του ήταν να ξαναγυρίσει στην Φινλανδία. Υποθέτω ότι με τόσο ξανθά μαλλιά που είχε, στην Φινλανδία θα τον παίρνανε όλοι για Φινλανδό, μέχρι να τον ακούσουν να μιλάει.

Ο γραμματέας της Ιταλικής Αναρχικής Ομοσπονδίας Τζιόρτζιο Σακέτι – Πρώτη επίσκεψή μας στην Φλωρεντία

Μετά το τέλος της διεθνούς συνάντησης κάναμε μαζί με τον Λόρις και την Κατερίνα την τελευταία μας βόλτα στην Βενετία και την άλλη μέρα, αφού αποχαιρετήσαμε και τον Αντόνιο, που μας έδωσε ένα βαζάκι Μουράνο για αναμνηστικό, φύγαμε από την Βενετία για να πάμε στην πόλη που έμενε ο γραμματέας της Ιταλικής Αναρχικής Ομοσπονδίας Τζιόρτζιο Σακέτι. Τον Σακκέτι τον είχαμε γνωρίσει από κοντά στην διεθνή συνάντηση, ενώ μέχρι τότε είχαμε αλληλογραφία. Προτού φύγουμε από την Βενετία μας είχε προσκαλέσει να τον επισκεφθούμε, όποτε θέλαμε, στο σπίτι του στο Αρέτσο. Έτσι αποφασίσαμε να πάμε στο Αρέτσο, πριν πάμε στην Περούτζια, όπου ο ξάδελφός μου ο Γιώργος ο Κυρίτσης, γιος του θείου μου του Μέλτου, είχε κάνει ένα διάστημα και μας είχε πει ότι μπορούσαμε να πάμε εκεί όποτε θέλαμε, γιατί υπήρχαν άνθρωποι, Έλληνες φοιτητές, για να μας φιλοξενήσουν. Αν και δεν είδαμε τίποτα από το Αρέτσο, γιατί με το που φτάσαμε στον σιδηροδρομικό σταθμό πήραμε τηλέφωνο τον Σακκέτι που ήρθε και μας πήρε, δεν χάσαμε τίποτα που επισκεφθήκαμε τον Σακκέτι. Ο Σακκέτι μιλούσε θαυμάσια Εγγλέζικα κι έτσι, μαζί με την γυναίκα του και την κόρη του την Μικαέλα, που πρέπει να ήταν τότε περίπου 12 χρονών, και με ένα μπουκάλι κόκκινο κρασί Κιάντι, το πιο γνωστό κρασί της Τοσκάνης, περάσαμε μια αξέχαστη βραδιά. Και ελπίζαμε ότι

την επόμενη μέρα θα μας έδειχνε και την πόλη. Ήταν τόσο φιλόξενος, που μας έδωσε το συζυγικό κρεβάτι του για να κοιμηθούμε και αυτός με την γυναίκα του και την κόρη του κοιμηθήκανε στην κουζίνα. Κι όμως, την άλλη μέρα μας είπε ότι περίμενε την πεθερά του και γι' αυτό έπρεπε να φύγουμε. Αυτό δεν μας άρεσε καθόλου, γιατί εμείς είχαμε έρθει από μακριά και είχαμε και μια ιστορία πίσω μας, όμως τώρα που το ξανασκέπτομαι, φαντάζομαι ότι μπροστά στην πεθερά του ο Σακκέτι έπαυε να είναι ο αναρχικός γραμματέας της Αναρχικής Ομοσπονδίας της Ιταλίας και γίνονταν ο καθώς πρέπει γαμπρός. Όπως και να 'χει, ήταν αξιόλογος άνθρωπος, αν κρίνουμε και από ένα αρκετά πλούσιο σε υλικό βιβλίο που μας έδωσε, το "Subversivi in Toscana", όπου περιγράφει τους αγώνες των επαναστατών της Τοσκάνης κατά το τέλος του 19ου και το πρώτο μισό του 20ου αιώνα. Τότε που μας το έδωσε δεν ήξερα Ιταλικά. Από τότε έχω μάθει και έχω κάνει και μεταφράσεις, όμως το βιβλίο αυτό δεν το έχω διαβάσει ακόμα. Ίσως γιατί η Τοσκάνη, όσο και να φημίζεται για τα έργα τέχνης της και την γενικότερη προσφορά της στον ευρωπαϊκό πολιτισμό, μου φαίνεται ότι σαν αντικείμενο μελέτης έχει πραγματικό ενδιαφέρον μόνο για τους κατοίκους τους ή, στην καλύτερη περίπτωση, για τους Ιταλούς.

Από το Αρέτσο πήγαμε στην Φλωρεντία που ήταν κοντά, μια που είχαμε μέχρι τότε ακούσει τόσα πολλά γι' αυτήν. Την περπατήσαμε αρκετά, γιατί πραγματικά είναι πολύ όμορφη πόλη. Τόσο όμορφη που δεν μπορείς να πεις ότι άλλη πόλη είναι ομορφότερη από αυτήν, όπως δεν μπορείς να το πεις και για την Βενετία. Όμως είχε παλιόκαιρο, όταν πήγαμε, και αυτό μας δυσκόλεψε λιγάκι. Τουλάχιστον στις φωτογραφίες (συγκεκριμένα διαφάνειες) που βγάλαμε, γιατί τότε δεν υπήρχαν ακόμη οι φωτογραφικές μηχανές που βγάζουν ψηφιακές φωτογραφίες κάτω από εξαιρετικά δύσκολες φωτιστικές συνθήκες. Τότε οι ακατάλληλες φωτιστικές συνθήκες, όπως η βαριά συννεφιά, αρκούσαν για να βγάλεις σκοτεινές φωτογραφίες, αν δεν είχες μαζί σου ειδικό φιλμ μεγάλης ευαισθησίας. Βέβαια, αν χρειαζόσουνα να βγάλεις σε κοντινή απόσταση, μπορούσες να χρησιμοποιήσεις φλας, όμως το φλας δεν βοηθούσε αν ήθελες να φωτογραφηθείς μπροστά από ένα ωραίο κτίριο, γιατί έπρεπε να είσαι σε μεγαλύτερη από τέσσερα μέτρα απόσταση. Άσε που για να πάρεις όλη την πρόσοψη του κτιρίου, αν δεν ήσουνα σε μεγάλη απόσταση, χρειαζόσουνα φακό ευρυγώνιο που κόστιζε αρκετά για να τον αγοράσεις, ακόμα κι αν είχες μηχανή που έπαιρνε εναλλακτικούς φακούς, σαν την δική μου που ήταν ρεφλέξ. Για μένα, όπως νομίζω έχω ξαναπεί, η φωτογραφία ήταν το αγαπημένο μου χόμπι και γι αυτό είχα κάποιες γνώσεις παραπάνω.

Λόγω του ότι το βράδυ θέλαμε να είμαστε στην Περούτζια και δεν υπήρχε τραίνο για όποτε το θέλαμε, δεν επισκεφθήκαμε τα αξιοθέατα, όπως ο καθεδρικός ναός, το Παλάτι των Δουκών ή το μουσείο Ουφίτσι. Άλλωστε δεν πρέπει να δίναμε και τόση σημασία στα αξιοθέατα εκείνη την εποχή. Έτσι εξηγώ και το ότι δεν επισκεφθήκαμε τα αξιοθέατα της Βενετίας, ή του Λονδίνου, όταν είχαμε πάει εκεί το 1978. Κι όμως η Φλωρεντία φημίζεται ειδικά για τα αξιοθέατά της που είναι έργα μεγάλων καλλιτεχνών της εποχής, η οποία είναι γνωστή σαν Αναγέννηση. Τουλάχιστον επισκεφθήκαμε την Παλιά Γέφυρα που, όπως η γέφυρα του Ριάλτο της Βενετίας, έχει πάνω της αριστερά και δεξιά σειρές από μαγαζιά. Παλιότερα, συγκεκριμένα πριν εκατοντάδες χρόνια, τα μαγαζιά αυτά δεν είχαν τίποτα το αξιοθέατο, όμως ήδη από

εκείνη την εποχή που επισκεφθήκαμε τις γέφυρες που ανέφερα παραπάνω, τα μαγαζιά αυτά είχαν αλλάξει σε μαγαζιά πολυτελείας απευθυνόμενα στους τουρίστες. Τέλος πάντων, όταν μετά από πολλά χρόνια ξαναπήγαμε με την Σοφία στην Φλωρεντία πάλι δεν επισκεφθήκαμε τα αξιοθέατα και περιοριστήκαμε να τα δούμε απ' έξω, όπως την πρώτη φορά.

Η πρώτη μας εμπειρία από την πανέμορφη μεσαιωνική πόλη Περούτζια

Όταν τελικά, παίρνοντας το τραίνο από Φλωρεντία, καταλήξαμε στον σιδηροδρομικό σταθμό της Περούτζια, είχε βραδιάσει. Προορισμός μας ήταν η παλιά πόλη, η οποία είναι χτισμένη σε λόφο και περιβάλλεται από μεσαιωνικό κάστρο, ενώ η καινούργια είναι κάτω στην πεδιάδα, όπου είναι και ο σιδηροδρομικός σταθμός. Ο ξάδελφος μου, εν τω μεταξύ, μου είχε πει να αναζητήσω κάποιον Μανώλη Φουντουλάκη στην οδό Ντελ Μέλο ή κάποιον Γιώργο Κατσίκα στο «Πανεπιστήμιο για τους Ξένους» (Universita per Stranieri). Όμως στο σπίτι που έπρεπε να είναι ο Μανώλης δεν μας άνοιγε κανένας, το πανεπιστήμιο ήταν κλειστό, και, μια που δεν είχαμε και κανένα τηλέφωνο, είχαμε αρχίσει να απελπιζόμαστε. Ήταν και το περιβάλλον καταθλιπτικό. Το σπίτι του Μανώλη ήταν στο ισόγειο μεσαιωνικής πολυκατοικίας, η οποία ακουμπούσε στο τείχος του κάστρου, και ο δρόμος μπροστά της ήταν σκοτεινός και χωρίς άνθρωπο. Ακόμα και η κοντινή πλατεία που ήταν μπροστά από το «Πανεπιστήμιο για τους Ξένους», ήταν σκοτεινή και χωρίς άνθρωπο. Εμείς δεν μπορούσαμε να κάνουμε τίποτα άλλο από το να περιμένουμε στην πλατεία, μήπως και γυρίσει κανείς στο σπίτι για να πάμε αργότερα να ξαναχτυπήσουμε το κουδούνι του. Τι θα κάναμε όμως, αν τελικά δεν ερχόταν κανένας; Θα βρίσκαμε κανένα ξενώνα; Και πως θα τον βρίσκαμε τέτοια ώρα (ήταν γύρω στις 11 το βράδυ) αφού δεν ήμασταν προετοιμασμένοι; Αν μέναμε σε ξενοδοχείο, θα φτάνανε τα λεφτά μας για να ξαναγυρίσουμε στην Ελλάδα; Τότε δεν είχαν φθάσει στην Ελλάδα οι πιστωτικές κάρτες κι αν είχαν φθάσει δεν προοριζόντουσαν για το ευρύ κοινό παρά για λίγους προνομιούχους. Καθόμασταν, λοιπόν, απελπισμένοι σε ένα παγκάκι, παρατηρώντας με κάποιο δέος το μεσαιωνικά κτίρια της παλιάς πόλης και την πανύψηλη «Ετρουσκική Αψίδα» που είναι αριστερά από την πλατεία, όπως κοιτάς το πανεπιστήμιο, όταν είδαμε μια παρέα που ερχόταν προς το μέρος μας μιλώντας Ελληνικά. Οι ελπίδες μας άρχισαν να αναπτερώνονται και τους ρώτησα αν ήξεραν κάποιον Μανώλη Φουντουλάκη ή κάποιον Γιώργο Κατσίκα. Ένας από την παρέα μας είπε ότι αυτός ήταν ο Γιώργος ο Κατσίκας, οπότε κι εγώ του μίλησα για τον ξάδελφο μου που μας είχε στείλει σ' αυτόν καθώς και για το ποιοι ήμασταν. Ο Κατσίκας μας είπε ότι ήξερε την ιστορία μας και ότι θα έκανε για μας ό,τι περνούσε από το χέρι του. Σε εκείνη την φάση μας πήγε να μείνουμε στο σπίτι του Μανώλη που ήταν κι αυτός στην παρέα. Αργότερα, μετά από καιρό, θα αποδεικνύονταν ένας από τους καλύτερους ανθρώπους που έχω γνωρίσει στην ζωή μου. Έτσι μείναμε και καναδυό μέρες στην Περούτζια, προτού ξαναπάρουμε το τραίνο για να γυρίσουμε στην Ελλάδα. Όσο μείναμε κάναμε παρέα με τους Έλληνες φοιτητές που πολιτικά ανήκαν στην νεολαίστικη οργάνωση του Κ.Κ.Ε. εσωτερικού, στον «Ρήγα Φεραίο», όπου ήταν

ενταγμένοι και ο Κατσίκας και ο Φουντουλάκης. Λίγα είδαμε από την Περούτζια, όμως αυτά άρκεσαν για να την κλείσουμε στην καρδιά μας και μετά από αρκετούς μήνες να ξαναβρεθούμε σε αυτήν την πανέμορφη μεσαιωνική πόλη που, όπως και στην Βενετία και στην Φλωρεντία, το ιταλικό κράτος έχει αποδώσει τον χαρακτηρισμό «Città d' arte», δηλαδή πόλη τέχνης.

Δεν θυμάμαι με τι μέσο γυρίσαμε από την Ιταλία στην Ελλάδα σε εκείνη την φάση, δηλ. αν πήραμε τραίνο από την Βενετία ή πλοίο από την Ανκόνα. Το θεωρώ πολύ πιθανόν να πήραμε και πλοίο, γιατί η Ανκόνα ήταν πιο κοντά από την Βενετία, όμως η μνήμη μου δεν με βοηθάει. Ίσως γιατί αρκετά γρήγορα πραγματοποιήσαμε το επόμενο ταξίδι μας. Στην Αγγλία αυτή την φορά. Εκείνη την εποχή είχα αλληλογραφία με έναν Κύπριο σύντροφο που έμενε στο Λονδίνο. Δεν ξέρω πως είχε βρει την διεύθυνσή μου, θυμάμαι όμως ότι ήθελε να γράψει ένα άρθρο για τους αναρχικούς της Ελλάδας στην αναρχική εφημερίδα «Μαύρη Σημαία» με την οποία συνεργαζόταν. Γι αυτό μου είχε ζητήσει να του στείλω πληροφορίες για την κατάσταση των αναρχικών στην Ελλάδα. Πρέπει να του έστειλα κάποιες πληροφορίες, άσχετα με το ότι εκείνη την εποχή δεν είχα καμιά οργανωτική σχέση με το αναρχικό κίνημα. Σε αυτόν είπα ότι είχαμε σκοπό να ξαναδούμε το Λονδίνο, το οποίο είχαμε επισκεφθεί πριν από την φυλάκιση μας, και αυτός προθυμοποιήθηκε να μας βρει μέρος να μείνουμε.

Έξι χρόνια μετά το πρώτο μας ταξίδι, ξαναπηγαίνουμε στην Αγγλία, σε συντρόφους αυτήν την φορά

Το διάστημα μεταξύ του ταξιδιού μας στην Ιταλία και του ταξιδιού μας στην Αγγλία το πέρασα διαβάζοντας μαθήματα της σχολής μου και δίνοντας εξετάσεις σε αυτά. Πριν φύγουμε για την Αγγλία, είχα καταφέρει να τα περάσω όλα τα μαθήματα και μου είχαν μείνει μόνο τα Αγγλικά. Αυτά θα τα άφηνα για την επιστροφή μας από την Αγγλία, όπου θα μου είχε δοθεί και η ευκαιρία να τα καλλιεργήσω. Επίσης, πριν φύγουμε, πούλησα το αυτοκίνητο του πατέρα μου, το μόνο αυτοκίνητο που οδήγησα ποτέ. Είχα κάνει προσπάθειες να πάρω δίπλωμα οδήγησης και είχα αποτύχει. Είχα περάσει τις εξετάσεις στα σήματα όμως κόπηκα δυο φορές στην οδήγηση, και το αυτοκίνητο, όπως είπα και πιο πάνω, όλο μου χάλαγε. Γι' αυτό το πουλήσαμε 110.000 δραχμές, από τις οποίες τις 77.000 τις πήρε η εφορία για παλιά τέλη κυκλοφορίας. Άλλωστε δεν είχα σκοπό να περάσω την ζωή μου στην Ελλάδα. Ήδη από τότε που ήμουνα στην φυλακή, θεωρούσα αυτήν την χώρα φυλακή για μένα και έκανα όνειρα να ζήσω στο εξωτερικό. Και στο εξωτερικό θα έβλεπα τι θα έκανα με το θέμα του αυτοκινήτου.

Και αυτό το ταξίδι στο Λονδίνο το κάναμε με λεωφορείο. Ήταν το πιο φτηνό μέσο εκείνη την εποχή. Τα λεωφορεία αυτά ταξίδευαν κατευθείαν από την Αθήνα στο Λονδίνο, μέσω Γιουγκοσλαβίας, σταματώντας σε μότελ στον δρόμο μόνο για τις φυσικές ανάγκες των επιβατών, όπως και για φαγητό. Είχανε δύο οδηγούς, για να μπορεί να ξεκουράζεται ο καθένας τους, χωρίς να σταματάει το λεωφορείο την πορεία του. Είχε αρχίσει το κρύο, όταν στα μέσα του Νοέμβρη φύγαμε από την Ελλάδα, και στην Γιουγκοσλαβία βρήκαμε χιόνια.

Πρέπει να ήταν σε εκείνη την φάση που το λεωφορείο είχε σταματήσει σε ένα μότελ, για να πάμε στις τουαλέτες, όμως το μότελ ήταν πιασμένο από μέλη του κυβερνώντος κομμουνιστικού κόμματος και δεν μας άφησαν να μπούμε. Θυμάμαι τα μαύρα δερμάτινα μπουφάν που φορούσαν οι περισσότεροι που έμπαιναν στο μότελ. Σε εκείνη την φάση την Σοφία, επειδή ήταν ξανθιά, την πήραν για Γιουγκοσλάβα και την άφησαν να μπει. Επίσης στην Γαλλία, έξω από το Παρίσι, το λεωφορείο έμεινε από δυναμό και, επειδή δεν είχε φώτα, μας άφησε να διανυκτερεύσουμε στο όρθιο σε ένα κλειστό μότελ, όπου έμενε όλη την νύχτα ανοιχτός ένας διάδρομος με μηχανήματα αυτόματης πώλησης καφέδων και σοκολατών. Μετά από κάποιες ώρες ορθοστασίας και παρά το γεγονός ότι έξω είχε χιόνι, εγώ και η Σοφία πήγαμε και κάτσαμε για να κοιμηθούμε μέσα στο κρύο λεωφορείο, ώσπου να ξημερώσει για να ξαναξεκινήσουμε. Είχα κρυώσει τόσο σε εκείνη την φάση, που δεν θα την ξεχάσω ποτέ. Το πρωί το λεωφορείο συνέχισε μέχρι το Καλαί από όπου πήραμε φέρυ-μπόουτ για το Ντόβερ. Αυτή ήταν η δεύτερη και τελευταία φορά που εγώ και η Σοφία πήραμε το φέρυ-μπόουτ για να διασχίσουμε την Μάγχη, που οι Εγγλέζοι αποκαλούν αγγλικό κανάλι. Το ταξίδι με φέρυ-μπόουτ διαρκούσε τότε γύρω στις τρεις ώρες. Καμιά από τις δυο φορές που πήρα φέρυ-μπόουτ για το Ντόβερ, δεν πρόσεξα τους άσπρους βράχους, για τους οποίους το Ντόβερ είναι διάσημο.

Στον συνοριακό αστυνομικό σταθμό του Ντόβερ, όπου γινόταν ο έλεγχος των διαβατηρίων, δεν μας ρώτησαν αυτήν την φορά αν σκοπεύαμε να παντρευτούμε στην Αγγλία. Τα διαβατήρια μας είχαν το ίδιο επίθετο, οπότε έβγαινε σαφώς το συμπέρασμα ότι ήμασταν παντρεμένοι! Νομίζω, όμως, ότι μας ρώτησαν που θα μείνουμε και τότε τους είπα ότι είχαμε άνθρωπο να μας φιλοξενήσει. Αλλά ακόμα και τότε οι Έλληνες έπρεπε να απαντήσουν σε πολλές ερωτήσεις, πριν τους βάλει η συνοριακή αστυνομία σφραγίδα στο διαβατήριο, η οποία ανέγραφε την ημερομηνία εισόδου. Το δικαίωμα παραμονής, νομίζω, παρέμενε τρεις μήνες και γι' αυτό, το πόσο έμενε κάποιος, αποδεικνυόταν από την σφραγίδα εισόδου. Όπως και να 'χει, από την στιγμή που τελειώσαμε τον έλεγχο αισθανόμασταν τόσο ωραία που κατά βάθος, εγώ τουλάχιστον, έλεγα μέσα μου ότι άξιζε τον κόπο η ταλαιπωρία. Πήγαμε κατ' ευθείαν στο κατάστημα με τα αφορολόγητα ήδη και αγοράσαμε εγγλέζικα τσιγάρα που ήταν πολύ καλύτερα από τα Ελληνικά. Εκείνη την εποχή στην Ελλάδα κυκλοφορούσαν ελάχιστες ξένες μάρκες τσιγάρων. Και μετά μπήκαμε στο αγγλικό λεωφορείο, όπου το τιμόνι ήταν δεξιά και όχι αριστερά, και πήραμε τον δρόμο για το Λονδίνο, με το λεωφορείο να καταλαμβάνει την αριστερή και όχι την δεξιά λωρίδα του δρόμου, όπως γινόταν και γίνεται ακόμα σε όλη την υπόλοιπη Ευρώπη. Αξέχαστη θα μου μείνει για πάντα και η διαδρομή από το Ντόβερ μέχρι το Λονδίνο, που την έχω κάνει δυο φορές στην ζωή μου. Η αγγλική ύπαιθρος είναι καταπράσινη, επίπεδη και τόσο περιποιημένη, που θυμίζει πάρκο, ενώ τα σπίτια που φαίνονται από τον δρόμο, αν και λίγα, γιατί ο δρόμος δεν μπαίνει μέσα σε πόλεις και χωριά, είναι όλα όμορφα, εξαιτίας του ότι στην Αγγλία η αισθητική δεν διαχωρίζεται από την οικοδομική τέχνη, εκτός αν πρόκειται για κρατικές πολυκατοικίες που χτίζονται για να στεγάσουν τα πιο χαμηλά, εισοδηματικά, κοινωνικά στρώματα. Σε μια τέτοια καταλήξαμε, όταν ήρθε και μας πήρε από τον σταθμό της Βικτώρια ο Πανίκος, ο Κύπριος σύντροφος που

θα μας φιλοξενούσε. Για πρώτη φορά στην ζωή μου είδα σε αυτόν γάντια με κομμένες τις άκρες των δαχτύλων, κάτι συνηθισμένο στην Αγγλία.

Με τον Κύπριο σύντροφο και τους Αυστραλούς συντρόφους

Το διαμέρισμα στο οποίο έμενε ο Πανίκος με την γυναίκα του, μια όμορφη Κύπρια, που είχε βρεθεί απότομα από το μικρό χωρίο της στην Κύπρο στο Λονδίνο, στην τότε μεγαλύτερη σε έκταση πόλη στον κόσμο, ανήκε στον Δήμο του Λονδίνου και γι' αυτό είχε πολύ φτηνό νοίκι. Βρισκόταν σε μια συνοικία του νότιου Λονδίνου, στο Μπρίξτον, όπου τρία χρόνια πριν είχαν εξεγερθεί οι μαύροι της Καραϊβικής, που στην συνοικία αυτή ήταν πολλοί, και συγκρούονταν μέρες με την αστυνομία, προκαλώντας πολλές καταστροφές και καίγοντας πολλά κτίρια. Τότε είχαν ζητήσει κάποιοι από την κυβέρνηση της συντηρητικής πρωθυπουργού Μάργκαρετ Θάτσερ να στείλει τον στρατό για να καταστείλει τους εξεγερμένους, μια που η αστυνομία δεν κατάφερνε να τους καταστείλει. Η Θάτσερ είχε αρνηθεί, λέγοντας ότι αν ήθελαν οι εξεγερμένοι να κάψουν τις γειτονιές όπου έμεναν, κακό στον εαυτό τους θα έκαναν και όχι στην χώρα. Έτσι, στο τέλος, οι ταραχές ατόνησαν κι αποκαταστάθηκε η ηρεμία. Σε αυτήν την συνοικία με τους πολλούς Τζαμαϊκανούς μαύρους, η Κύπρια σύζυγος του συντρόφου φοβόταν να κυκλοφορήσει και έβγαινε από το σπίτι μόνο μια φορά την εβδομάδα, για να κάνει τα ψώνια της στο τοπικό σουπερμάρκετ. Εμείς είχαμε την ευκαιρία να δούμε στην διάρκεια, ότι οι φόβοι της ήταν υπερβολικοί.

Αυτό έγινε όταν μετά καναδυό μέρες ο Πανίκος βρήκε σπίτι στο Μπρίξτον, για να μας φιλοξενήσει προσωρινά, και από κει να καταλήξουμε σε κατάληψη στην ίδια γειτονιά. Το σπίτι, όπου μας οδήγησε ένα βράδυ, ήταν σε μια πολύ παλιά πολυκατοικία, από αυτές που χτιζόντουσαν πριν η τέχνη πάρει διαζύγιο με την χρησιμότητα και γι' αυτό είχε και δικό της όνομα, όπως συνηθιζόταν παλιά με όλα τα κτίρια στο Λονδίνο. Το διαμέρισμα, όπου θα μέναμε, βρισκόταν στον τρίτο ή τέταρτο όροφο και είχε έναν εξωτερικό διάδρομο από όπου μπορούσε κανείς να θαυμάσει την υπέροχη θέα των εκατομμυρίων καπνοδόχων του Λονδίνου. Η μεγάλη πλειοψηφία των κτιρίων του Μπρίξτον και των περιχώρων ήταν παλιά διώροφα, ή με λίγους ορόφους, και είχαν όλα καπνοδόχους. Έτσι από ψηλά έβλεπες δάσος από καπνοδόχους και σου ερχόταν στο μυαλό το Λονδίνο της υπέροχης ταινίας του Γουώλτ Ντίσνεϋ «Μαίρη Πόππινς» που είχα ήδη δει τότε, μια ταινία που, εκτός των άλλων αρετών της, αποτελεί και φόρο τιμής προς ένα από τα χειρότερα ευρωπαϊκά επαγγέλματα που τώρα πλέον έχει εκλείψει: Το επάγγελμα του καπνοδοχοκαθαριστή. Στο διαμέρισμα αυτό βρήκαμε την Μάργκαρετ που είχαμε γνωρίσει μαζί με τον Μέλτζερ στην Διεθνή Αναρχική Συνάντηση στην Βενετία. Έμενε εκεί μαζί με τον σύντροφό της που ήταν κι αυτός Αυστραλός και αναρχικός, όπως κι αυτή, τον Πήτερ Ρίλεϋ. Αυτή ήταν κοντή χοντρή και αυτός ψηλός και αδύνατος, είχανε κάνει όμως τόσο ταιριαστό ζευγάρι που, όταν τους βρήκαμε στο σπίτι τους, η Μάργκαρετ ήταν έγκυος από τον Πήτερ. Αυτό μας κόστισε λίγο, γιατί ο Πήτερ μας απαγόρευε να καπνίζουμε μέσα στο διαμέρισμα, για να μην ενοχλεί την έγκυο Μάργκαρετ ο

καπνός. Οπότε για να καπνίσουμε, χρειαζόταν να βγούμε στον διάδρομο του ορόφου, από όπου απολαμβάναμε την υπέροχη θέα των καπνοδόχων του Λονδίνου. Εκείνη την εποχή η Μάργκαρετ ετοίμαζε μια μπροσούρα για την Μόλυ Στάινερ, μια ελάχιστα γνωστή στην Ελλάδα αναρχικιά και φεμινίστρια. Αυτό δεν μου έκανε εντύπωση όσο μου έκανε το πλυντήριο του ζευγαριού, για το οποίο αφήσαμε κάποια άπλυτά μας για πλύσιμο: Είχε ακόμα πάνω του κολλημένα τα διαφημιστικά, λες και ήταν τόσο πολύτιμο, όσο ένα έργο τέχνης που το είχαν αγοράσει σε πλειστηριασμό σε οίκο πλειστηριασμών έργων τέχνης.

Η πρώτη κατάληψη στο Μπρίξτον, όπου μείναμε. Φως, νερό, θέρμανση δωρεάν! – Και λίγος τουρισμός

Η κατάληψη που μείναμε ήταν ένα παραδοσιακό διώροφο με κήπο στην οδό Έφρα Παρέιντ (Effra Parade). Στον πάνω όροφο ήταν τα υπνοδωμάτια και στον κάτω το καθιστικό, η κουζίνα και το μπάνιο. Εγώ με την Σοφία μείναμε στο πίσω υπνοδωμάτιο και ο Ιρλανδός, ο Μάικ ο Γκίλιλαντ, στο μπροστινό με την Ολλανδέζα. Στο καθιστικό έμενε ένας μαύρος γάτος, ο Σμάρτυ, που πέρναγε όλη την ημέρα προσπαθώντας να πιάσει ένα χρυσόψαρο που κολυμπούσε σε ένα μεγάλο ενυδρείο, το οποίο ήταν και η μοναδική διακόσμηση του καθιστικού. Στην κουζίνα υπήρχε μια παλιά κουζίνα αερίου που είχε και θέση για να ψήνεις ψωμιά για το πρόγευμα. Σε κάθε δωμάτιο υπήρχε και τζάκι, το οποίο στη θέση που βάζανε παλιά τα ξύλα για κάψιμο, είχε μια σόμπα αερίου. Το αέριο διοχετεύονταν σε όλο το σπίτι από ένα κουτί, μέσα στο σπίτι, το οποίο έπαιρνε κέρματα. Ρίχνοντας λίρες σε κέρματα, σου παρείχε κάποια κυβικά αερίου. Ευτυχώς το κουτί ήταν παραβιασμένο και υπήρχε η δυνατότητα να γυριστεί με ένα κατσαβίδι ο μετρητής, χωρίς να ριχτεί κέρμα. Έτσι είχαμε όσο αέριο θέλαμε και, εννοείται, θέρμανση σε όλα τα δωμάτια. Επίσης δεν πληρώναμε ούτε ρεύμα, ούτε νερό, γιατί χρειαζόταν πολύμηνη διαδικασία να κοπούν και μέχρι τότε το σπίτι θα είχε εγκαταλειφθεί, για να καταληφθεί καινούργιο σπίτι. Τα σπίτια αυτά ανήκανε στον Δήμο του Λονδίνου και γι αυτό δεν υπήρχαν μπερδέματα με ατομικούς ιδιοκτήτες. Το μόνο πρόβλημα ήταν το μπάνιο που είχε τα υδραυλικά χαλασμένα και δεν μπορούσε να κάνει κανείς μπάνιο. Μια μέρα είχε έρθει ένας Νορβηγός σύντροφος να φτιάξει τα υδραυλικά αλλά, όσο και να παιδεύτηκε, δεν κατάφερε τίποτα. Σε αυτό το σπίτι εμείς μαζευόμασταν μετά την δύση του ήλιου, γιατί όλη την ημέρα ήμασταν έξω βλέποντας τα αξιοθέατα. Περνάγαμε τα βράδια μαζί με τον Μάικ πίνοντας τσάι με γάλα και τρώγοντας καραμέλες. Στο Λονδίνο, όπως συνηθίζουν και οι Εγγλέζοι, τρώγαμε μόνο μια φορά την ημέρα, εκτός από το πρόγευμα που περιλάμβανε τσάι και ψητό ψωμί με βούτυρο και μαρμελάδα. Ο Μάικ, όντας άνεργος, έπαιρνε ένα επίδομα των πέντε λιρών την βδομάδα και με αυτά αγόραζε όσπρια και μαγείρευε για όλους. Εμείς όμως, τις περισσότερες φορές, τρώγαμε αυτά που αγοράζαμε από το σουπερμάρκετ, όπως τα αυγά. Σπάνια αγοράζαμε και κανένα τηγανητό ψάρι με τηγανητές πατάτες, που ήταν τότε το πιο συνηθισμένο φαγητό στο πόδι στο Λονδίνο.

Η Σοφία στην Effra Parade και άκρη δεξιά, όπως και δεξιά, το πρώτο κατειλημμένο που μείναμε.

Αυτήν την φορά που πήγαμε στο Λονδίνο, δεν κάναμε το λάθος της πρώτης φοράς, που δεν είχαμε δει τίποτα από τα αξιοθέατα. Επισκεφθήκαμε και τον Πύργο του Λονδίνου και το Βρετανικό Μουσείο και το Αβαείο του Γουεστμίνστερ και τα ανάκτορα του Μπάκιγχαμ, όπου δεν μπορέσαμε να μπούμε γιατί κατοικούνταν από την βασιλική οικογένεια, και τα μεγάλα πάρκα του Λονδίνου, όπως το Χάιντ Παρκ, το Ρήτζεντς Παρκ και το Σαιντ Τζέημς Παρκ. Ακόμα και το πιο κοντινό στην γειτονιά μας πάρκο. Επισκεφθήκαμε επίσης και το Μουσείο Τισό που περιέχει κέρινα ομοιώματα. Θέλαμε να επισκεφθούμε και τον Ζωολογικό Κήπο αλλά μέχρι να τον βρούμε, είχε κλείσει. Επίσης, επιχειρήσαμε να βρούμε τον τάφο του Μαρξ στο νεκροταφείο της συνοικίας Χάιγκειτ, όμως δεν βρήκαμε ούτε το νεκροταφείο. Δεν υπήρχε τότε το διαδίκτυο, για να μπορούμε να τα βλέπουμε όλα από ψηλά. Ούτε οι προσωπικοί υπολογιστές δεν είχαν φθάσει ακόμα στην Ελλάδα αλλά ούτε στην Αγγλία θυμάμαι να είδα κανέναν. Υπήρχαν όμως τα γουόκμαν και γι’ αυτό αγοράσαμε ένα που λειτουργεί ακόμα κι ας έχουν περάσει 34 χρόνια από τότε. Το αγοράσαμε από ένα μαγαζί της Όξφορντ Στρητ που είναι ο πιο γνωστός εμπορικός δρόμος του Λονδίνου. Τον περπατάγαμε συχνά αυτόν τον δρόμο, όταν πηγαίναμε στο Χάιντ Παρκ, γιατί είναι δίπλα. Γενικά κάναμε πολύ περπάτημα, όσο μείναμε στο Λονδίνο, γιατί το Λονδίνο είναι μια πανέμορφη πόλη με δική της, χαρακτηριστική, προσωπικότητα που την κάνει να μη μοιάζει με τις πόλεις της νότιας Ευρώπης που είχαμε γνωρίσει μέχρι τότε. Ακόμα και από τις πόλεις της Γερμανίας και της Δανίας που είχα επισκεφθεί, διαφέρει. Ένα ιδιαίτερο χαρακτηριστικό του είναι ότι, τότε τουλάχιστον, απαγορευόντουσαν τα πολυώροφα κτίρια κι έτσι δεν έβλεπες κτίρια με πάνω από πέντε ορόφους, εκτός ελαχίστων εξαιρέσεων. Επίσης όλα τα κτίρια ήταν όμορφα και γι αυτό ήταν απόλαυση το περπάτημα στους δρόμους. Ακόμη στους δρόμους κυκλοφορούσαν το γνωστά κόκκινα διώροφα λεωφορεία που δεν είχαν πόρτες για να πηδάς όπου θέλεις, όταν σταματούσε το λεωφορείο λόγω συνωστισμού οχημάτων στους κεντρικούς δρόμους.

Κυκλοφορούσαν ακόμη τα μεγάλα μαύρα ταξιά με εμφάνιση αυτοκινήτου Ρολς-Ρόυς. Υπήρχαν ακόμη και οι κόκκινοι τηλεφωνικοί θάλαμοι. Και δεν ήταν παντού κάμερες, όπως είναι σήμερα. Ακόμα και οι μπάτσοι ήταν ωραία ντυμένοι με όμορφα χαρακτηριστικά καπέλα και δεν είχανε και μπιστόλια ή κλομπ, όπως είχαν πάντα στην Ελλάδα. Και ευτυχώς, αυτήν την φορά, είχα δανειστεί μια ρώσικη φωτογραφική μηχανή ρεφλέξ κι έτσι μπορέσαμε και βγάλαμε μια σειρά από όμορφες διαφάνειες (σλάιντς).

Το «Βιβλιοπωλείο 121», η Τζέσικα και ο Άλμπερτ Μέλτζερ

Είναι αυτονόητο ότι, όσο μείναμε στο Λονδίνο, είχαμε επαφές με τους εκεί αναρχικούς και συμμετείχαμε στις δραστηριότητες τους. Από τους πρώτους που γνωρίσαμε εκεί, εκτός από αυτούς που έχω ήδη αναφέρει, ήταν μια εύσωμη Αυστραλέζα, η Τζέσικα, που ενδιαφέρθηκε πρώτη να γνωρίσει από κοντά το ζευγάρι των Ελλήνων που έμενε σε κατάληψη. Η Τζέσικα ήταν πολύ καλή και δραστήρια κοπέλα. Δραστηριοποιούνταν κυρίως στο κίνημα συμπαράστασης στους ανθρακωρύχους που τότε βρισκόντουσαν ήδη σε αρκετούς μήνες απεργίας. Αλλά γενικά ασχολούνταν με τον συνδικαλισμό οι αναρχικοί που γνωρίσαμε, όπως η Τζέσικα, και κρατάγανε ένα βιβλιοπωλείο, το οποίο ήταν κι αυτό κατάληψη και αποτελούσε το επίκεντρο πολλών δραστηριοτήτων. Το βιβλιοπωλείο λεγόταν 121, γιατί ήταν στην οδό Ρέιλτον στο νούμερο 121. Εκεί στεγαζόταν και η εφημερίδα «Μαύρη Σημαία» που έκδιδε η οργάνωση «Αναρχικός Μαύρος Σταυρός», η οποία δραστηριοποιούνταν στην συμπαράσταση των απανταχού αναρχικών κρατουμένων. Το βιβλιοπωλείο ήταν αρκετά κοντά στο σπίτι μας, γι’ αυτό πηγαίναμε συχνά σ’ αυτό. Εκεί γνωρίσαμε κι έναν σύντροφο μεγάλης ηλικίας για μας τότε (ήταν πενήντα χρονών), ο οποίος, όταν έμαθε ότι επισκεφθήκαμε τα ανάκτορα του Μπάκιγχαμ, μας είπε ότι αυτός, μολονότι είχε γεννηθεί στο Λονδίνο, δεν τα είχε επισκεφθεί ποτέ, γιατί δεν είχε κανένα ενδιαφέρον για τους βασιλιάδες. Αυτή του η στάση, ήδη από τότε, μου είχε φανεί προϊόν φανατισμού. Εννοείται ότι εκτός από το να πηγαίνουμε στα αξιοθέατα, πηγαίναμε και στις κινητοποιήσεις των αναρχικών για τους ανθρακωρύχους. Αυτό όμως δεν σήμαινε ότι δεν θα εκμεταλλευόμασταν την ευκαιρία να γνωρίσουμε καλύτερα το Λονδίνο. Έτσι, σε κάποια φάση, βρεθήκαμε και στην «Γωνία των ομιλητών» στο Χάιντ Παρκ, όπου είχαμε την τύχη να απολαύσουμε έναν Σαουδάραβα ομιλητή που έλεγε ότι η Σαουδική Αραβία έχει το πιο δικτατορικό καθεστώς του κόσμου, όμως η Δύση κάνει τα στραβά μάτια, γιατί παίρνει από κει το πετρέλαιο. Επίσης έναν Ινδό, ο οποίος έλεγε ότι πριν λίγες μέρες οι μπάτσοι τον είχανε κλείσει στην φυλακή γι’ αυτά που έλεγε στην «Γωνία των ομιλητών», μολονότι υποτίθεται ότι εκεί μπορεί να λέει ο καθένας ό,τι θέλει. Αυτός ο Ινδός ήταν φοβερός ρήτορας. Έλεγε ότι περνάει τις μέρες του στις βιβλιοθήκες για να μαζεύει στοιχεία για τα εγκλήματα των Εγγλέζων στην Ινδία. Επίσης έλεγε κάτι που θα μας μείνει αξέχαστο: Έλεγε ότι του άρεσε οι Αγγλία αλλά δεν του άρεσαν οι Εγγλέζοι. Κάτι το οποίο έλεγα από τότε κι εγώ για την Ελλάδα. Είχε πολλές δεκάδες ακροατές αυτός ο Ινδός. Όταν κανένας εξυπνάκιας προσπαθούσε να τον αντικρούσει, ο Ινδός τον ρωτούσε για την εθνική του καταγωγή και το

επάγγελμά του. Έτσι αποκαλύπτονταν ότι η θέση του αντιπάλου του ήταν στη μεριά αυτών που ο Ινδός κατήγγελλε και γι αυτό ήταν φυσικό να κλωτσάει σε αυτά που έλεγε ο Ινδός. Αν ο αντίπαλος του δεν άφηνε τον Ινδό να μιλήσει, είχε να κάνει με έναν γιγαντόσωμο μαύρο που του έλεγε συνέχεια: Ασ' τον να μιλήσει.

Μια μέρα ήρθε στο σπίτι να μας δει και ο Άλμπερτ Μέλτζερ, του οποίου είχα πάρει συνέντευξη πριν λίγους μήνες στην Βενετία. Με συγκίνησε το ενδιαφέρον του, γιατί ήδη τότε ο Μέλτζερ ήταν ο πιο γνωστός Άγγλος αναρχικός μεγάλης ηλικίας. Όμως ο Μέλτζερ, σαν πραγματικός αναρχικός, δεν είχε κανένα τουπέ και ήταν πάντα εγκάρδιος μαζί μας. Μάλιστα, ένα βράδυ, μαζί με τον Μέλτζερ και άλλους, καταλήξαμε σε ένα ινδικό εστιατόριο. Εκεί εγώ και η Σοφία φάγαμε τα πιο καυτερά φαγητά που είχαμε φάει μέχρι τότε στην ζωή μας. Ήταν τόσο καυτερά που από ένα σημείο κι έπειτα δεν μπορούσαμε να συνεχίσουμε. Όμως ο Μέλτζερ, μπόρεσε και συνέχισε, μολονότι είχε γίνει κατακόκκινος από τα πιπέρια των φαγητών που είχε ήδη φάει.

Η Ρωσοεβραία συντρόφισσα Λία Φέλντμαν και ο σύντροφος Λήο Ρόσερ

Η Τζέσικα, μια μέρα, μας πήρε μαζί της για να επισκεφθούμε μια συντρόφισσα μεγάλης ηλικίας που έμενε μόνη της, μολονότι δεν έβλεπε πλέον καθόλου και γι' αυτό πήγαινε και την βοηθούσε, με το σπίτι, η Τζέσικα. Την λέγανε Λία Φέλντμαν και ήταν Εβραία από την Ρωσία, όπου είχε μείνει μέχρι το 1927. Μας είπε ότι είχε γνωρίσει και την Έμμα Γκόλντμαν που ήταν Ρωσοεβραία. Μετά το 1927 είχε πάει σε πολλά μέρη και στην Γερμανία είχε γνωρίσει κι άλλους γνωστούς Εβραίους αναρχικούς, όπως ο Έρικ Μύζαμ, που δολοφονήθηκε από τους Ναζί το 1934. Η Φέλντμαν είχε κρατήσει κάποια άλμπουμ με φωτογραφίες Εβραίων αναρχικών του μεσοπολέμου και μας τα είχε φέρει να τα δούμε. Δυστυχώς οι γνώσεις μου πάνω στην ιστορία του εβραϊκού αναρχισμού ήταν ανύπαρκτες, οπότε όλα τα ονόματα που μας έλεγε ήταν άγνωστα. Τότε δεν ξέραμε ούτε τον Μύζαμ που μας έδειχνε η Φέλντμαν σε φωτογραφίες. Στο Λονδίνο η Φέλντμαν είχε έρθει για να ξεφύγει από τους Ναζί και έμεινε μόνιμα. Μας έλεγε ότι διακινούσε αναρχικές εφημερίδες στο Χάιντ Παρκ, ήδη από την δεκαετία του 1940. Ευτυχώς, προτού χάσει το φως της, είχε προλάβει και επισκεφθεί πολλές πόλεις της Ευρώπης, όπως μας είπε, γιατί της άρεσαν πάρα πολύ τα ταξίδια. Είχε χαρεί πάρα πολύ όταν μας γνώρισε, γιατί μέχρι τότε δεν είχε γνωρίσει αναρχικούς από την Ελλάδα. Την Σοφία την έλεγε Σόνια, χρησιμοποιώντας την ρωσική εκδοχή του ονόματος. Το θυμάμαι καλά, γιατί μια μέρα την έφεραν να μας δει, ή μάλλον να μας ακούσει, στο σπίτι μας, στην Έφρα Παρέηντ, και τότε μας είχε πει ότι ήθελε να δει την Σόνια.

Ένας άλλος σύντροφος που είχαμε γνωρίσει τότε ήταν ο Λήο Ρόσερ. Αυτός ήταν αρκετά μικρότερος μας σε ηλικία και ήταν από τους ελάχιστους αναρχικούς του βιβλιοπωλείου 121 που ήταν Εγγλέζος και όχι από μια άλλη αγγλόφωνη χώρα. Με αυτόν είχαμε πάει σε κάποιες κινητοποιήσεις, όπως μια ολιγόωρη διαμαρτυρία έξω από τα γραφεία μιας αεροπορικής εταιρίας και μια διαδήλωση έξω από τις παλιές φυλακές του Μπρίξτον για την «ημέρα των

κρατουμένων», την οποία το κίνημα συμπαράστασης σε κρατούμενους είχε ορίσει σαν μέρα πανεθνικής διαμαρτυρίας για τις άσχημες συνθήκες στις φυλακές. Σε αυτήν την διαδήλωση ήμασταν «τρεις κι ο κούκος», δηλ. ούτε δέκα άτομα και εκτός από τον Λήο, κανένας άλλος δεν ήταν Εγγλέζος. Οι τέσσερις από τους διαδηλωτές ήταν Γερμανοί. Ήταν τρεις άντρες και μια κοπέλα που είχαν συστήσει μια ομάδα με τον τίτλο «Βίντεο-ομάδα Κρόιτσμπεργκ», και με βάση την συνοικία Κρόιτσμπεργκ του Βερολίνου, γυρνάγανε την Ευρώπη και καταγράφανε σε βίντεο τις κινητοποιήσεις των αναρχικών. Εκείνη την εποχή είχανε έρθει στο Λονδίνο και μένανε στο ίδιο σπίτι με μας. Κοιμόντουσαν στο καθιστικό. Τους είχε κάνει εντύπωση ο μικρός αριθμός των διαδηλωτών έξω από τις φυλακές και μας ρωτάγανε αν το ίδιο συνέβαινε στην Ελλάδα. Τους είχαμε απαντήσει ότι στην Ελλάδα μαζευόντουσαν εκατοντάδες, όταν επρόκειτο να διαδηλώσουν έξω από τις φυλακές. Μας είχαν πει ότι το ίδιο με την Ελλάδα γινόταν και στην Γερμανία. Οι Γερμανοί προτού φύγουν από το Λονδίνο, διοργάνωσαν μια προβολή ενός ντοκιμαντέρ που είχαν φτιάξει για τις φυλακές της Γερμανίας. Σε αυτό το ντοκιμαντέρ είχα ακούσει ένα τραγούδι που έλεγε: «Να πεθάνει η Γερμανία για να ζήσουμε εμείς». Από τότε κατάλαβα τι σημαίνει πραγματικός αντιεθνικιστής.

Ο Λήο μια μέρα μας κάλεσε να φάμε στο πατρικό του σπίτι, στο Κρύσταλ Πάλας, όπου έμενε με τον πατέρα του, την μάνα του και την αδελφή του. Μέχρι τότε δεν είχα ξαναδεί τόσο πλούσιο σπίτι. Πέρα από το ότι ήταν τριώροφη μονοκατοικία, είχε κλιματισμό από τα πατώματα. Οι γονείς του Λήο ήταν και οι δύο καθηγητές αλλά δεν ρώτησα αν το σπίτι αυτό το αποκτήσανε με την δουλειά τους. Πάντως, τουπέ απέναντί μας δεν είχαν οι γονείς του Λήο. Ίσα-ίσα ήταν πολύ περιποιητικοί. Αλλά και ο Λήο ήταν πολύ περιποιητικός. Για να μας ευχαριστήσει κανόνισε με συντρόφους από την Σκωτία να πάμε και να μας φιλοξενήσουν.

Η Λία Φέλντμαν και ο Λήο Ρόσερ λίγα χρόνια μετά την γνωριμία μας μαζί τους

Οι σύντροφοί μας στην Γλασκώβη, οι περιπέτειες μας με μια κομπλεξική Σκωτσέζα και ο έρανος για τους απεργούς ανθρακωρύχους την παραμονή των Χριστουγέννων

Έτσι μια μέρα πήραμε από τον σταθμό των υπεραστικών λεωφορείων για Σκωτία ένα λεωφορείο και μετά από αρκετές ώρες ταξίδι, μέσα σε ένα λεωφορείο με ελαττωματικό καλοριφέρ που μας άφηνε να παγώνουμε, καταλήξαμε στην πιο μεγάλη πόλη της Σκωτίας, την Γλασκόβη. Είχε κανονιστεί να μας περιμένουν στο σταθμό των υπεραστικών δύο σύντροφοι. Όμως, όταν φτάσαμε, δεν βρήκαμε κανέναν και αρχίσαμε να ανησυχούμε. Δεν ξέραμε τι να κάνουμε και δεν είχαμε και κανένα τηλέφωνο μαζί μας, όμως, ευτυχώς, μετά από κάποια ώρα, εμφανίστηκαν οι δύο σύντροφοι και, μολονότι δεν είχαμε καμιά όρεξη, μας πήραν και πήγαμε σε κάποια παμπ κοντά στο σταθμό για να πιούμε μπύρες. Ακόμα θυμάμαι τα ονόματά τους. Ο ένας ήταν ο Πρατ (επίθετο) και ο άλλος ο Χιου (όνομα). Σαν Σκωτσέζοι, είχαν μια προφορά των Εγγλέζικων που δυσκολευόμουν πολύ να καταλάβω. Εκείνη την εποχή οι Σκωτσέζοι, όπως και οι Λευκαδίτες στην Ελλάδα, διατηρούσαν ακόμα την χαρακτηριστική προφορά τους των Εγγλέζικων. Με την πάροδο των χρόνων οι νεότερες γενιές, ακούγοντας τα Εγγλέζικα από το ραδιόφωνο και την τηλεόραση λίγο-πολύ έχασαν την ιδιαίτερη προφορά τους, όπως έχασαν και οι νεότεροι Λευκαδίτες την δική τους ιδιαίτερη προφορά των Ελληνικών. Τέλος πάντων, με τα πολλά, καταλήξαμε στο σπίτι του Πρατ που είχε αναλάβει να μας φιλοξενήσει. Δυστυχώς όμως το σπίτι αυτό δεν ήταν δικό του αλλά της φιλενάδας του, μιας Σκωτσέζας που είχε κάνει χρόνια στην Αμερική και την θαύμαζε τόσο πολύ, ώστε στο σαλόνι είχε μια αμερικάνικη σημαία. Εγώ, εκείνη την βραδιά, λόγω της σημαίας και υποθέτοντας ότι και η φιλενάδα του Πρατ είχε προοδευτικές ιδέες, εκφράστηκα κατά των Αμερικανών. Κι όμως η Σκωτσέζα δεν είχε καθόλου προοδευτικές ιδέες, με συνέπεια να τσαντιστεί πάρα πολύ μαζί μου, χωρίς να με αφήσει να το καταλάβω. Το κατάλαβα όμως την άλλη μέρα, όταν, μετά από επίσκεψη στο γραφείο των αναρχικών της Γλασκόβης και ένα μεσημέρι και απόγευμα στον πιο κεντρικό δρόμο της Γλασκόβης μαζί με τους αναρχικούς, που μαζεύανε λεφτά για τους απεργούς ανθρακωρύχους, γυρίσαμε στο σπίτι και μας άνοιξε ο αδελφός της Σκωτσέζας, φωνάζοντας και βρίζοντας μας ότι βρίσαμε και απειλήσαμε την αδελφή του και γι’ αυτό δεν μπορούσαμε να μείνουμε πλέον σε αυτό το σπίτι. Χωρίς να μας δώσει την ευκαιρία να του απαντήσουμε, ή έστω να μας δώσει τα πράγματα μας, μας έδιωξε κακήν κακώς.

Έτσι, μια σκοτεινή βραδιά του Δεκέμβρη του 1984, βρεθήκαμε σε ένα θεοσκότεινο εργατικό προάστιο της Γλασκόβης, χωρίς τα πράγματά μας και χωρίς να ξέρουμε που να πάμε και τι να κάνουμε. Ο Λήο μας είχε δώσει και είχαμε μαζί μας την διεύθυνση του σπιτιού του Χιου. Μην έχοντας άλλη λύση και βλέποντας ότι το σπίτι αυτό ήταν στην ίδια περιοχή, αρχίσαμε να το ψάχνουμε. Μετά από πολύ περπάτημα μέσα στο κρύο και στο σκοτάδι, το βρήκαμε το σπίτι του που ήταν διαμέρισμα σε εργατική πολυκατοικία. Είχε μια θλιβερή όψη. Το σαλόνι είχε όλο κι όλο έναν παλιό ξεχαρβαλωμένο καναπέ και στο δωμάτιο παίζανε τέσσερα πολύ μικρά παιδιά, λες και βρισκόντουσαν στον δρόμο. Η γυναίκα του Χιου μιλούσε με τόσο σκωτσέζικη προφορά τα Εγγλέζικα που δεν καταλαβαίναμε σχεδόν τίποτα, πέρα από

το ότι δεν ήξερε τίποτα για την Ελλάδα. Και αυτή δεν καταλάβαινε τι λέγαμε αλλά ευτυχώς κατάλαβε ότι ψάχναμε τον Χιου και τον πήρε τηλέφωνο. Ο Χιου ήρθε και μας πήρε και μας πήγε στο γραφείο, όπου βρήκαμε και τα πράγματά μας και όπου μας είπε ότι θα μπορούσαμε να κοιμόμασταν, γιατί, όπως μας είπε, δεν τα πήγαινε καλά με την γυναίκα του και αυτή δεν δεχότανε να μας φιλοξενήσει. Όμως το γραφείο ήταν σαν ένας πάρα πολύ μικρός διάδρομος και ήταν και κατειλημμένο από μια τυπογραφική μηχανή, οπότε δεν υπήρχε χώρος να απλωθούμε για να κοιμηθούμε. Ο Χιου το κατάλαβε αυτό και έπεισε έναν άλλο σύντροφο, τον οποίο είχαμε γνωρίσει το μεσημέρι κατά τον έρανο για τους ανθρακωρύχους, να μας φιλοξενήσει στο δικό του σπίτι. Νομίζω ότι τον λέγανε Τόμυ.

Τα Εγγλέζικα που μιλούσε αυτός ήταν κάπως καλύτερα από των άλλων. Με αυτόν πήγαμε από το γραφείο μέχρι το σπίτι του, που ήταν από την άλλη μεριά του ποταμού που διασχίζει την Γλασκόβη, του Κλάιντ, με τα πόδια, κουβαλώντας και έναν μεγάλο ταξιδιωτικό σάκο, που χρειαζόταν δύο για να κουβαληθεί. Εμείς κρυώναμε αλλά ο Τόμυ ήταν φαίνεται συνηθισμένος και δεν καταλάβαινε το κρύο όπως εμείς. Στο σπίτι του που καταλήξαμε έμενε με την γυναίκα του, μια ωραία κοπέλα, πολύ ευγενική. Τις δυο-τρεις μέρες που μείναμε εκεί, μας κοίμιζαν στο σαλόνι που ήταν αρκετά επιπλωμένο και τακτοποιημένο. Μέρα με την νύχτα συγκριτικά με το σαλόνι του σπιτιού του Χιου. Η τουαλέτα του σπιτιού διέθετε και ντουζιέρα, για την οποία μάθαμε ότι την είχανε βάλει πριν κάτι μήνες. Μέχρι τότε στο σπίτι τους δεν είχαν ντους. Αυτό μας είχε κάνει φοβερή εντύπωση γιατί στην Ελλάδα δεν ξέραμε σπίτια χωρίς μπάνιο ή ντους. Το μόνο που μας ξένιζε ήταν ότι δεν μας άφηναν να πάμε στην κουζίνα. Μόνο την ημέρα που φεύγαμε καταλάβαμε το γιατί: Για να κοιμηθούμε εμείς στο σαλόνι, το ζευγάρι κοιμόταν στην κουζίνα και δεν ήθελαν να πηγαινοερχόμαστε στο προσωρινό τους υπνοδωμάτιο!

Ο Τόμυ μας γνώρισε σε έναν σύντροφο μεγάλης ηλικίας, ο οποίος μου είχε κάνει εντύπωση γιατί έπινε ταυτόχρονα μπύρα και ουίσκι, όπως διαπίστωσα σε μια παμπ που είχαμε πάει μαζί με αυτόν και τον Τόμυ. Ο Τόμυ ήταν χορτοφάγος και αυτή η παμπ έφτιαχνε κάτι μεγάλα πιάτα γεμάτα με διάφορα λαχανικά που τα είχε πολύ φτηνά. Γι αυτό ο Τόμυ πήγαινε συχνά σε αυτήν. Εκεί δοκιμάσαμε κι εμείς για πρώτη φορά φαγητό για χορτοφάγους. Εκείνη την εποχή στην Ελλάδα δεν υπήρχε ακόμα κάτι τέτοιο. Από τον Τόμυ μάθαμε ότι στην Σκωτία υπήρχε πολύ περισσότερη φτώχεια από την Αγγλία, γι αυτό πολλοί Σκωτσέζοι μετανάστευαν στην Βόρεια Ιρλανδία που ήταν κοντά. Το ότι αυτοί ήταν προτεστάντες και οι Ιρλανδοί καθολικοί, μαζί με το γεγονός ότι το Βρετανικό κράτος εξασφάλιζε γι αυτούς καλύτερη μεταχείριση από ότι στους Ιρλανδούς, έκανε τις δύο κοινότητες της Βόρειας Ιρλανδίας να βρίσκονται σε συνεχείς διαμάχες που εκείνη την εποχή είχαν κορυφωθεί με το αντάρτικο του Ιρλανδικού Δημοκρατικού Στρατού.

Δυστυχώς, στην Γλασκόβη η παραμονή μας ήταν τόσο περιπετειώδης και αβέβαιη, που δεν μας δόθηκε η ευκαιρία να ασχοληθούμε με τα αξιοθέατα. Το μόνο αξιοθέατο που είδαμε ήταν το νεκροταφείο της πόλης που βρίσκεται σε ένα υπερυψωμένο σημείο της. Δεν πήγαμε στο νεκροταφείο για να το δούμε σαν αξιοθέατο, απλά έτυχε να περάσουμε από κοντά του, καθώς κάναμε μια βόλτα στην πόλη, και θεωρήσαμε καλό να μπούμε μέσα, μια που είχε πολλά

αξιοπρόσεχτα μνημεία. Μάλιστα, για να μπούμε έπρεπε να περάσουμε από μια γέφυρα, κάτι που δεν μου έχει ξανατύχει από τότε με νεκροταφείο. Αυτό που μας έκανε περισσότερο εντύπωση είναι ότι πολλοί παλιοί μεγαλοπρεπείς τάφοι είχαν ελληνικά γράμματα. Δεν ήξερα τότε ότι στη Σκωτία κατά τον δέκατο ένατο αιώνα είχε αναπτυχθεί τόσο πολύ ο κλασικισμός, που οι πλούσιοι Σκωτσέζοι βλέπανε την αρχαία Ελλάδα σαν κοιτίδα του πολιτισμού και την αρχαία ελληνική γλώσσα σαν τόσο αξιοθαύμαστη, ώστε την θέλανε και γραμμένη στα ταφικά τους μνημεία. Κάτι άλλο, επίσης, που έκανε για μένα το νεκροταφείο να αποκτάει ενδιαφέρον, είναι ότι δεν είχε σταυρούς, όπως όλα τα ελληνικά νεκροταφεία. Για όσους δεν είχαν φτιάξει επιβλητικά μνημεία, είχαν βάλει απλά μια όρθια ταφόπλακα πάνω στο χώμα, όπου ήταν γραμμένα τα στοιχεία του νεκρού και ίσως και κάποιο επίγραμμα. Και παρατηρούσες ότι δεν ήταν φροντισμένοι οι τάφοι, όπως στην Ελλάδα, όπου οι χήρες αρέσκονται να περιποιούνται τους τάφους των συγγενών τους. Τέλος, θυμάμαι μια πανύψηλη κολώνα που στην κορυφή της είχε το άγαλμα του Τζων Νοξ, ενός διάσημου Σκωτσέζου πρωταγωνιστή της θρησκευτικής μεταρρύθμισης στην Σκωτία.

Τμήμα του νεκροταφείου της Γλασκώβης με την κολώνα με το άγαλμα του Τζων Νοξ στο βάθος.

Στη Γλασκόβη μείναμε μέχρι την παραμονή των Χριστουγέννων. Από τουριστική άποψη ήταν κατάλληλη η εποχή για να επισκεφτούμε την Γλασκόβη, επειδή τα κεντρικά σημεία της πόλης, όπως η οδός Μπουκάναν, όπου οι αναρχικοί κάνανε έρανο για τους ανθρακωρύχους, ήταν στολισμένα χριστουγεννιάτικα και αυτό τα ομόρφαινε περισσότερο. Βέβαια, το ότι πήγαμε στην Γλασκόβη στις παραμονές των Χριστουγέννων ήταν καθαρά τυχαίο. Εμείς πήγαμε στην Γλασκόβη για να γνωρίσουμε του Σκωτσέζους αναρχικούς, σαν τους αναρχικούς

του Κλάιντ που γνωρίσαμε. Τους αποκαλώ αναρχικούς του Κλάιντ, γιατί το έντυπό τους που τυπώνανε στο γραφείο τους λεγόταν «Ο αναρχικός του Κλάιντ» (The Clydeside Anarchist). Το τεύχος που οι σύντροφοί μας μοιράζανε μαζί με τον έρανο για τους ανθρακωρύχους ήταν ένα μόνο φύλλο και γι’ αυτό μου έμεινε η ιδέα ότι οι Σκωτσέζοι είναι πολλοί μίζεροι. Τέλος, το τελευταίο βράδυ μας στην Γλασκόβη, που το περάσαμε στο σπίτι του Τόμυ βλέποντας τηλεόραση, έτυχε να δείχνει στην τηλεόραση την περίφημη ταινία του Ντίσνεϋ «Μαίρη Πόππινς» που δείχνει ένα Λονδίνο τόσο όμορφο, όσο καμιά άλλη ταινία. Μπορώ να πω ότι είδα για δεύτερη φορά αυτήν την ταινία (την πρώτη την είχα δει στην Ελλάδα) στον κατάλληλο τόπο και χρόνο.

Χριστούγεννα 1994: Από τον κέντρο του Λονδίνου στο Μπρίξτον με τα πόδια και φορτωμένοι!

Την επόμενη μέρα, πρωί-πρωί, διασχίσαμε πάλι τον Κλάιντ από μια από τις κεντρικές του γέφυρες κουβαλώντας τον μεγάλο ταξιδιωτικό μας σάκο, ή καλύτερα τσάντα, γιατί είχε δυο χερούλια, και πήραμε από τον σταθμό των υπεραστικών λεωφορείων, κοντά στην οδό Μπουκάναν, το λεωφορείο για Λονδίνο. Από την Γλασκόβη έφευγα με βαριά καρδιά για το Λονδίνο. Όχι γιατί ήθελα να μείνουμε κι άλλο στην Γλασκόβη αλλά γιατί προτού κατέβουμε στο Λονδίνο, ήθελα να επισκεφθούμε το Εδιμβούργο που είναι η πρωτεύουσα της Σκωτίας και έχει τα περισσότερα αξιοθέατα. Δεν ήξερα αν θα ξαναρχόμασταν ποτέ στην Σκωτία για να δούμε αυτήν την περίφημη πόλη και τώρα που ήμασταν τόσο κοντά, δεν μπορούσαμε να πάμε γιατί δεν είχαμε το ποσό του εισιτηρίου. Θυμάμαι ότι αντιστοιχούσε σε 5000 ελληνικές δραχμές της εποχής, ένα ποσό σχετικά μικρό σε σχέση με το μηνιαίο εισόδημά μου. Τελικά, στην διάρκεια της ζωής μας, πήγαμε στο Εδιμβούργο. Όμως αυτό συνέβηκε 26 χρόνια αργότερα. Ακόμα κι έτσι πρέπει να είμαι ευχαριστημένος, γιατί όπως λέει μια παροιμία: «Κάλλιο αργά παρά ποτέ».

Όταν φτάσαμε στο Λονδίνο, αφού πάλι φάγαμε το κρύο μέσα στο ανεπαρκώς θερμαινόμενο λεωφορείο, είχε νυχτώσει για τα καλά. Εκεί μας περίμενε μια έκπληξη που θα την θυμόμαστε σε όλη μας την ζωή: Οι σταθμοί του υπόγειου σιδηρόδρομου (αυτουνού που στην Ελλάδα λέμε Μετρό) ήταν όλοι κλειστοί και δεν κυκλοφορούσε κανένα λεωφορείο. Πώς θα πηγαίναμε στο σπίτι μας; Ρωτήσαμε για ταξί και ο ταξιτζής μας είπε ότι, λόγω Χριστουγέννων, θα έπρεπε να πληρώσουμε το διπλάσιο κόμιστρο, δηλ. 16 λίρες, απ’ ό,τι θυμάμαι. Αυτό το ποσό είναι υπέρογκο ακόμα και σήμερα, αν σκεφτούμε ότι η λίρα είναι γύρω στις 500 δραχμές. Αν πληρώναμε αυτό το ποσό, δεν θα μας έφταναν τα λεφτά να γυρίσουμε στην Ελλάδα. Η μόνη μας ελπίδα ήταν να μας πάρουν οι σύντροφοι με ένα αυτοκίνητο που ξέραμε ότι είχανε. Προς το σκοπό αυτό τηλεφώνησα στην Μάργκαρετ και της είπα για το πάθημά μας που μας ανάγκαζε να μην μπορούμε να μετακινηθούμε από τον κεντρικό σταθμό, της Βικτώρια, μέχρι το σπίτι μας στο Μπρίξτον, στο νότιο Λονδίνο. Η Μάργκαρετ μου απάντησε να μην περιμένουμε το αυτοκίνητο να μας πάρει σε καμιά

περίπτωση και να κάνουμε ότι νομίζαμε! Έτσι, το κρύο εκείνο βράδυ των Χριστουγέννων, βρεθήκαμε σε απόγνωση και σαν να μην έφτανε αυτό είχαμε κι ένα επιπλέον πρόβλημα. Τα λεφτά που είχαμε μαζί μας ήταν σκωτσέζικες λίρες και στη θυρίδα του σταθμού που μπορούσε κανείς να αλλάξει τα εθνικά νομίσματα με λίρες, δεν τις έπαιρναν. Ευτυχώς που, τελικά, βρήκαμε κάποιο ινδικό σουπερμάρκετ, από αυτά που διανυκτερεύουν με ειδική άδεια, και δέχτηκε τις σκωτσέζικες λίρες, δίνοντας μας τα ρέστα σε αγγλικές. Καθόμασταν, λοιπόν, έξω από τον σταθμό και η μόνη μας παρέα ήταν οι άστεγοι που στην Αγγλία πίνουν πολύ, λόγω κρύου. Μάλιστα ένας, αυτός που μας είπε ότι αυτή η κατάσταση επαναλαμβάνεται κάθε Χριστούγεννα, μας πρότεινε το μπουκάλι του να πιούμε ουίσκι για να ζεσταθούμε. Τελικά, βλέποντας ότι δεν είχαμε άλλο τρόπο να γυρίσουμε στο σπίτι μας, αποφασίσαμε να γυρίσουμε με τα πόδια. Ξεκινήσαμε, λοιπόν, κρατώντας ο καθένας από ένα χερούλι της τεράστιας τσάντας και, κοιτώντας συχνά τον χάρτη που είχαμε μαζί μας, περπατήσαμε μέσα στη νύχτα και το κρύο μέχρι το ποτάμι, τον Τάμεση, τον περάσαμε από μια γέφυρά του, όπως είχαμε κάνει το πρωί με τον Κλάιντ, και συνεχίσαμε το περπάτημα για το Μπρίξτον. Όταν μετά από το λιγότερο μια ώρα περπάτημα φτάσαμε στο σπίτι και βρήκαμε τον Μάικ, αισθανθήκαμε σαν να είχαμε γυρίσει από την άκρη του κόσμου. Ο Μάικ είχε παραλάβει και από την μάνα του από την Ιρλανδία και το τυπικό ιρλανδικό δώρο των Χριστουγέννων: Ένα κουτί σπίρτα!

Μια αποτυχημένη απόπειρα εκκένωσης της κατάληψης που μέναμε και το φοβερά δύσοσμο γειτονικό σπίτι, όπου μείναμε μετά την εγκατάλειψη της κατάληψης

Τώρα, αυτό που δεν θυμάμαι είναι το σε ποιο σπίτι γυρίσαμε, από αυτά στα οποία μείναμε, όσο ήμασταν στο Λονδίνο. Στο πρώτο ή στο δεύτερο; Γιατί, όσο ήμασταν εκεί, ήρθε μια εποχή που έπρεπε να αφήσουμε το σπίτι που μέναμε, γιατί ο Δήμος έστειλε κλητήρες να το σφραγίσουν. Την πρώτη φορά έγινε μια μεγάλη κινητοποίηση από συμπαραστάτες μας και όταν ήρθαν οι κλητήρες βρήκαν στο σπίτι να μένει πολύς κόσμος, μέχρι και μια κοπέλα με ένα μωρό σε καροτσάκι. Γι’ αυτό οι κλητήρες έφυγαν χωρίς να κάνουν τίποτα. Το μωρό που η κοπέλα είχε φέρει για συμπαράσταση υπήρξε το πιο τρομακτικό μωρό που έχω δει στη ζωή μου. Ήταν ένα μωρό με φάτσα γέρου! Τέλος πάντων, πριν έρθουν οι κλητήρες άλλη μέρα, ο Μάικ είχε αποφασίσει να καταλάβει το διπλανό σπίτι, το οποίο θα άδειαζε η οικογένεια που έμενε. Μάλιστα του είχανε πει από αυτή την οικογένεια, ότι θα αφήνανε την πόρτα ανοιχτή, όταν αδειάζανε το σπίτι, για να μπορεί ο Μάικ να το καταλάβει με την άνεσή του. Ο Μάικ, όμως, τους είχε ζητήσει να την κλείσουν, γιατί είχε σκοπό να μπει από πίσω, επειδή τις αυλές των σπιτιών μας τις χώριζε μόνο ένας μαντρότοιχος. Έτσι κι έγινε. Μια νύχτα ο Μάικ πήδηξε στην αυλή του διπλανού μας σπιτιού και μπήκε μέσα στο σπίτι. Όμως κάποιος πρέπει να ειδοποίησε την αστυνομία γιατί, αφού μπήκε ο Μάικ στο σπίτι, εμφανίστηκε ένα περιπολικό και έκανε βόλτες για να δει αν κινείται τίποτα μέσα στο σπίτι. Όμως ο Μάικ το είχε πάρει χαμπάρι και έκανε τον ψόφιο κοριό. Την άλλη μέρα μπήκαμε κι εμείς στο διπλανό αυτό σπίτι κανονικά, από την κύρια είσοδο.

Δεν θυμάμαι να έχω ξαναμπεί σε σπίτι που να μύριζε τόσο άσχημα, όσο αυτό το νέο μας σπίτι. Απορώ πως ζούσε εκεί η οικογένεια, η οποία, σημειωτέο, αποτελούνταν από μάνα, πατέρα και ένα δεκαεξάχρονο, περίπου, γιο. Εμείς, με το που μπήκαμε, αρχίσαμε να το καθαρίζουμε. Σκουπίζαμε και σφουγγαρίζαμε, μέχρι και που ξύναμε τα πατώματα, για να φύγει η μυρουδιά. Πέντε ολόκληρες μέρες το καθαρίζαμε πριν εγκατασταθούμε οριστικά σε αυτό, όμως τα αποτελέσματα ήταν μηδαμινά. Η μυρουδιά δεν έφευγε με τίποτα. Τι να κάνουμε όμως; Δεν μπορούσαμε να παρατείνουμε την παραμονή μας στο αρχικό σπίτι κι έτσι το αφήσαμε και μερικές μέρες αργότερα ήρθανε οι κλητήρες και το σφραγίσανε. Τουλάχιστον το καινούργιο σπίτι είχε μπάνιο. Όμως η βρύση του ζεστού με το κρύο νερό δεν επικοινωνούσε και ήταν περιπέτεια να ξεβγαλθείς, αφού έκανες μπάνιο γεμίζοντας την μπανιέρα. Χρειαζόσουν πολλές κανάτες με νερό.

Επίσης δεν θυμάμαι σε ποιο από τα δύο σπίτι ήμασταν, όταν ήρθαν κάτι Βέλγοι και μας πήρανε συνέντευξη για μια ελευθεριακή εφημερίδα που βγάζανε, την «Ελευθεριακή Συμμαχία» (Alliance Libertaire). Είχαμε δώσει επίσης συνέντευξη και για το περιοδικό που, εκτός από την ομώνυμη εφημερίδα, έβγαινε κάθε δεκαπέντε μέρες με τον τίτλο «Μαύρη Σημαία» (Black Flag). Δυστυχώς δεν έπεσαν στα χέρια μου τα επόμενα τεύχη του περιοδικού, ούτε η «Ελευθεριακή Συμμαχία», κι έτσι δεν ξέρω αν, τελικά, οι συνεντεύξεις δημοσιεύτηκαν.

Προτού φύγουμε από το Λονδίνο, επισκεφθήκαμε και τα γραφεία της Freedom που είχαμε επισκεφθεί και στο πρώτο μας ταξίδι στο Λονδίνο. Αγοράσαμε ελάχιστα έντυπα, γιατί από λεφτά ήμασταν χάλια, και δεν καταφέραμε να τους πείσουμε να μας δώσουν κάποια βιβλία χωρίς λεφτά και να τους στείλουμε τα λεφτά από την Ελλάδα. Από τότε, δεν ξαναπήγα στα γραφεία της ιστορικής αυτής εφημερίδας, που μας είχε αφιερώσει κάποια άρθρα, όσο ήμασταν στην φυλακή.

Έτσι φτάσαμε στην ημέρα που έπρεπε να φύγουμε. Κι όμως η ζωή στο Λονδίνο, όσο και περιορισμένη να ήταν εξαιτίας της έλλειψης χρημάτων και της διαρκούς αβεβαιότητας, μας άρεσε. Και δεν φοβόμασταν τους Τζαμαϊκανούς της γειτονιάς μας που τους βλέπαμε με τα μεγάλα καπέλα, που ήταν της μόδας για τους Ράστα της εποχής, να κάθονται κατά δεκάδες έξω από κάποια μαγαζιά τους, γιατί δεν είχαν τίποτα να κάνουνε. Μας έλεγαν, οι σύντροφοι, ότι πουλάγανε ναρκωτικά και ότι μπορούσαν να σε ληστέψουν. Εγώ με την Σοφία δεν δεχτήκαμε την παραμικρή ενόχληση, όταν περνάγαμε από τον δρόμο που ήταν τα μαγαζιά τους και ένα μεγάλο πολιτιστικό κέντρο, το οποίο, μετά τους εμπρησμούς του 1981 και το καθάρισμα των καμένων κτιρίων, χτίστηκε εκεί με τα λεφτά ενός διάσημου τραγουδιστή της ροκ μουσικής. Ακόμη και ο Μάικ μάς ήθελε να μείνουμε μαζί του στο κατειλημμένο. Μάλιστα, όταν το καθαρίζαμε, μας είχε προτείνει, για να μας ευχαριστήσει, να πάρουμε εμείς το μπροστινό υπνοδωμάτιο στον πρώτο όροφο και αυτός με την Ολλανδέζα να πάρει το πίσω. Ήταν πολύ σεμνός αυτός ο Μάικ. Φορούσε πάντα κάτι ρούχα που δεν τα είχε αγοράσει και γι’ αυτό του ήταν μικρά επειδή ήταν ψηλός και, όπως είπα, κάθε απόγευμα μαγείρευε για όλους μας. Και η Ολλανδέζα φιλενάδα του, μια ξανθιά, λεπτή, όμορφη κοπέλα, φορούσε τα συνηθισμένα ξεσχισμένα μπλουτζίν, από τα οποία δεν μπορούν να καταλάβουν οι άλλοι αν αυτός που τα φοράει είναι φτωχός η πλούσιος. Με λίγα λόγια οι πιο καλοντυμένοι και πιο

άνετοι οικονομικά στην κατάληψη ήμασταν εγώ και η Σοφία. Σίγουρα δεν γινόμασταν βάρος στους συγκατοίκους μας που ήταν και σύντροφοι. Μάλιστα, ένα απόγευμα, ο Μάικ έφερε στο σπίτι μια αναρχική εφημερίδα που είχε κυκλοφορήσει τότε στην Ελλάδα, την «Αλληλεγγύη».

Όμως, όχι μόνο τα λεφτά που μας είχανε μείνει φτάνανε μόνο για να γυρίσουμε με λεωφορείο στην Ελλάδα, αλλά έληγε και το διαβατήριο μου στις 31 Δεκεμβρίου. Και μετά, για να ξαναβγάλω άλλο, θα έπρεπε να ξεκαθαρίσω το θέμα του στρατού. Δηλαδή ή θα έπρεπε να πάω στρατιώτης ή θα έπρεπε να πάρω αναβολή της κατάταξης. Τέλος πάντων ο Μάικ θα μας περίμενε να γυρίσουμε κι εγώ, μετά το πέρασμα από τον στρατό, σκόπευα να ξαναγυρίσουμε. Δεν ξαναγυρίσαμε. Ούτε ξαναείδαμε κανέναν από όλους αυτούς τους φίλους μας και τους συντρόφους. Μάλιστα ο Λήο, μετά καναδυό χρόνια ήρθε στην Ελλάδα και έφυγε, χωρίς να μας πει τίποτα. Δεν μας στεναχώρησε τόσο αυτό, όσο το ότι, λίγο καιρό μετά την επιστροφή του στην Αγγλία, αυτοκτόνησε! Και ποτέ δεν μάθαμε γιατί, την στιγμή που δεν του έλειπε τίποτα. Και νέος ήταν και συμπαθέστατος και δραστήριος στον αναρχικό χώρο (είχε μάθει τόσο καλά Ισπανικά που διατηρούσε την αλληλογραφία του «Μαύρου Σταυρού» με τους Ισπανούς αναρχικούς και είχε επισκεφθεί και την Ισπανία)…

Επιστροφή στην Ελλάδα λόγω λήξης του διαβατηρίου μου με την ελπίδα να είμαστε γρήγορα πίσω στο Λονδίνο – Το τέλος των σπουδών μου

Το λεωφορείο για την Ελλάδα το πήραμε ένα βράδυ, λίγο πριν την πρωτοχρονιά, από την πλατεία Αννόβερου, όπου και κατέληγε, όταν ερχόταν από την Ελλάδα. Καθώς έφευγε από ένα Λονδίνο γεμάτο ομίχλη, περνώντας μέσα από φωτισμένα τούνελ, έλεγα στον εαυτό μου ότι, σε λίγους μήνες, θα ήμασταν πάλι μαζί με τους φίλους μας σε αυτήν την εξαιρετική πόλη. Κι όμως έπρεπε να περάσουν 26 ολόκληρα χρόνια για να ξαναπατήσουμε το πόδι μας στο Λονδίνο και, όταν ξανάρθαμε, δεν είδαμε κανέναν από τους φίλους μας εκείνης της εποχής. Ακόμα και το βιβλιοπωλείο, το 121, είχε πάψει προ πολλού να υπάρχει και ο δρόμος μας, η Έφρα Παρέηντ, όπου, όταν είχαμε πάει εμείς, το πρώτο σπίτι στην σειρά των ομοιόμορφων διώροφων σπιτιών ήταν καμένο και μισογκρεμισμένο από την εξέγερση των Αφροαμερικανών το 1981, είχε μετατραπεί σε δρόμο για τους πλούσιους, αφού όλα τα σπίτια στην σειρά είχαν ανακαινιστεί σε πολυτελείς κατοικίες και είχαν πουληθεί σε πλούσιους.

Δεν θυμάμαι κάτι από την διαδρομή της επιστροφής στην Ελλάδα που σίγουρα θα ήταν εξαιρετικά κουραστική, αφού θα έπρεπε να περάσουμε τουλάχιστον δυο μέρες μέσα στο λεωφορείο, με κάποιες στάσεις μόνο για τουαλέτα και για γρήγορο φαΐ. Θυμάμαι όμως πολύ καλά την άφιξη μας στην Αθήνα, γύρω στις 9 το βράδυ, στην πλατεία Συντάγματος και από εκεί το ταξίδι μας μέχρι τα Βριλήσσια, όπου έμενε η μάνα μου. Στην πλατεία Συντάγματος ήταν όλα, ή σχεδόν όλα, τα τηλέφωνα στους τηλεφωνικούς θαλάμους χαλασμένα με συνέπεια να ψαχνόμαστε πολύ ώρα για να βρούμε κάποιο τρόπο να τηλεφωνήσουμε στη μάνα μου, ενώ το λεωφορείο που πήραμε για να μας πάει στα Βριλήσσια, δεν έφτασε ποτέ στα Βριλήσσια και μας κατέβασε κάπου μισό χιλιόμετρο πριν από το σπίτι της μάνας μου. Η δικιολογία του

οδηγού ήταν ότι δεν μπορούσε να προχωρήσει άλλο λόγω χιονιού! Έτσι, εγώ και η Σοφία, ενώ είχαμε καταφέρει να έρθουμε από το Λονδίνο στην Αθήνα, δεν μπορέσαμε να φτάσουμε από την Αθήνα στα Βριλήσσια! Αναγκαστήκαμε, λοιπόν, να ξαναφορτωθούμε την μεγάλη τσάντα μας, πιάνοντας ο καθένας μας από ένα χερούλι, και να περπατήσουμε μέσα στη νύχτα, στο κρύο και στο χιόνι, μέχρι να βρούμε το σπίτι της μάνας μου. Τέτοιες «απότομες προσγειώσεις» στην Ελλάδα σου μένουν πάντα ανεξίτηλα χαραγμένες στην μνήμη σου, για να σου θυμίζουν ότι η Ελλάδα, από άποψη οργάνωσης, δεν είναι Ευρώπη και γι' αυτό δεν μπορείς εδώ να έχεις την σιγουριά που έχεις όταν ταξιδεύεις στην Ευρώπη, τουλάχιστον στην Δυτική Ευρώπη.

Μετά την επιστροφή μου στην Ελλάδα θεώρησα ότι ήρθε ο καιρός να δώσω εξετάσεις στα Αγγλικά στην Πάντειο, γιατί χωρίς να περάσω αυτό το μάθημα, δεν μπορούσα να πάρω πτυχίο. Οι εξετάσεις ήταν και γραπτές και προφορικές και εγώ θεώρησα την εποχή εκείνη κατάλληλη για να δώσω το μάθημα, επειδή είχα πρόσφατα εξασκήσει τα Αγγλικά μου μένοντας στην Αγγλία ενάμιση, περίπου, μήνα. Και όπως, τελικά, ήρθαν τα πράγματα, δεν ξανάμεινα τόσο πολύ στην Αγγλία, σε όλη την διάρκεια της ζωής μου. Πάντως το μάθημα το πέρασα με άριστα (βαθμό 9) και έτσι τον Φλεβάρη του 1985 βρέθηκα με το πτυχίο της Παντείου, του τμήματος της πολιτικής επιστήμης, στο χέρι. Ο γενικός βαθμός ήταν 8, κάτι που με ικανοποίησε, γιατί το απολυτήριο του γυμνασίου το είχα πάρει με 17 και 12/13. Με είχε ενοχλήσει το γεγονός ότι για ένα δέκατο τρίτο (1/13) δεν το είχα πάρει με 18! Το ενδιαφέρον μου για «στρογγυλούς» αριθμούς αποτελεί μια πλευρά της, ας πούμε, τελειομανίας που κυριαρχεί στην ζωή μου και με κάνει να κολλάω σε πράγματα ανάξια λόγου. Δυστυχώς, όπως εξελίχθηκε η ζωή μου μετέπειτα, δεν πήρα ούτε μια δραχμή, ούτε ένα ευρώ, που να οφείλονταν στο ότι είχα αυτό το πτυχίο. Θα έλεγα ότι έχασα τον καιρό μου σπουδάζοντας στην Πάντειο, αν οι πολιτικές επιστήμες δεν είχαν αποτελέσει δική μου επιλογή σαν αντικείμενο σπουδών. Όταν επιλέγει κανείς να κάνει κάποια πράγματα στην ζωή του, χωρίς να εξαρτά τις επιλογές του από την απόκτηση χρημάτων, αυτό σημαίνει από την μια ότι δεν έχει άμεσο οικονομικό πρόβλημα και από την άλλη ότι θέλει να έχει αυτός τον έλεγχο της ζωής του και όχι οι οικονομικές του ανάγκες. Αν και τα δύο αυτά ισχύανε τότε για μένα, το ότι σπούδασα πολιτικές επιστήμες και όχι μηχανολογία και ηλεκτρολογία στο Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, όπως ονειρευόταν ο πατέρας μου, σε τελευταία ανάλυση οφείλεται, όπως είδαμε από τα παραπάνω, στο γεγονός ότι το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα ήταν τόσο χάλια την εποχή της εφτάχρονης στρατιωτικής δικτατορίας 1967-1974 (που πήγαινα στο εξατάξιο γυμνάσιο), ώστε δεν μπόρεσα να εξοικειωθώ με τα μαθηματικά, όσο χρόνο και προσπάθεια και να αφιέρωσα. Και ήμουν από τους καλύτερους μαθητές…

ΑΝΑΒΟΛΗ ΤΗΣ ΣΤΡΑΤΕΥΣΗΣ ΚΑΙ ΠΡΩΤΗ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Στο στρατόπεδο εκπαίδευσης τεθωρακισμένων της Αυλώνας, στο πειθαρχείο του στρατοπέδου και στο ψυχιατρείο του 401 στρατιωτικού νοσοκομείου, προκειμένου να πάρω αναβολή κατάταξης στον στρατό

Το μεγαλύτερο πρόβλημα μου εκείνη την εποχή ήταν ο στρατός, όπου θα έπρεπε να παρουσιαστώ, μια που η δεκάχρονη αναβολή μου λόγω σπουδών είχε λήξει στις 31 Δεκεμβρίου του 1984. Δεν ήθελα να πάω με τίποτα στρατιώτης, από την μια γιατί δεν μου άρεσε να μου κάνουν μαγκιές και να μου πουλάνε νταηλίκι όλα τα καθίκια που αξιοποιούν την στρατιωτική τους θητεία, για να ικανοποιούν τα πιο ποταπά τους ένστικτα, σε βάρος των συναδέλφων τους που θεωρούν πιο αδύνατους από αυτούς, και από την άλλη γιατί θεωρούσα την υπηρεσία στο βαθύ κράτος, μέρος του οποίου αποτελεί ο στρατός, σαν προδοσία στις αρχές του ανθρωπισμού και στις αναρχικές ιδέες, τις οποίες ενστερνιζόμουνα. Μάλιστα, το γεγονός ότι είχα βγάλει τρία βασανιστικά χρόνια και εννιά μήνες στην φυλακή εξαιτίας το ότι ήμουνα αναρχικός, με έκανε ακόμα πιο αποφασισμένο να μην προδώσω τις ιδέες αυτές, τις οποίες είχα ήδη πληρώσει τόσο ακριβά.

Ο μόνος τρόπος που εκείνη την εποχή χρησιμοποιούσαν, όσοι δεν ήθελαν να πάνε στρατιώτες, ήταν το «τρελόχαρτο». Δηλαδή υποκρινόντουσαν ότι δεν είναι ψυχικά υγιείς, ώστε να απαλλαγούν από την στράτευση για λόγους υγείας. Όσοι δεν δεχόντουσαν να το παίξουν τρελοί και προβάλλανε την άρνηση τους να υπηρετήσουν για λόγους συνείδησης, τρώγανε τέσσερα χρόνια φυλακή και κλεινόντουσαν σε στρατιωτικές φυλακές, όπου είχαν λιγότερα δικαιώματα από όσα είχαν οι κρατούμενοι στις πολιτικές φυλακές. Τέτοια στάση, ως τότε, κρατούσαν μόνο οι φανατικοί χριστιανοί που είναι γνωστοί σαν Μάρτυρες του Ιεχωβά. Μέχρι τότε είχαν φυλακιστεί χιλιάδες από αυτούς, από τότε που θεσπίστηκε η υποχρεωτική θητεία στην Ελλάδα, και μερικοί είχαν χάσει ακόμα και την ζωή τους εξαιτίας της άρνησης τους να υπηρετήσουν τον δολοφονικό μηχανισμό που λέγεται στρατός. Δύο από αυτούς είχαν εκτελεστεί το 1949 γι αυτό τον λόγο. Το 1985 βρισκόντουσαν κλεισμένοι στις στρατιωτικές φυλακές αρκετές εκατοντάδες Μάρτυρες του Ιεχωβά. Αυτό ήταν ένα είδος θυσίας, σαν των χριστιανών της αρχαιότητας, το οποίο κανένας μη Μάρτυρας του Ιεχωβά δεν δεχόταν να υποστεί για να αποφύγει την στράτευση. Όσοι δεν μπορούσαν να παραμένουν ανυπότακτοι στο εξωτερικό ή να τους ψάχνει η αστυνομία στο εσωτερικό της χώρας, διαλέγανε το τρελόχαρτο σαν την μόνη λύση. Αλλά κι αυτό δεν ήταν σίγουρο. Μερικοί, σαν τον συναγωνιστή μου τον Κυριάκο τον Μοίρα, είχαν βασανιστεί για να το πάρουν. Άλλοι δεν τα είχαν καταφέρει να αντέξουν στα μαρτύρια και είχαν, τελικά, υπηρετήσει.

Εννοείται πως εγώ δεν ήθελα να βασανιστώ για να πάρω τρελόχαρτο και γι' αυτό προσπάθησα να προετοιμαστώ λιγάκι, μαζεύοντας βεβαιώσεις ότι είμαι ψυχικά άρρωστος. Κατάφερα να πάρω μία από έναν ιδιώτη ψυχίατρο, ο οποίος ήταν πολύ καλό παιδί και γι' αυτό ήταν γνωστό ότι μπορούσε να σε εξυπηρετήσει προς αυτήν την κατεύθυνση, καθώς και

ένα πιστοποιητικό από το ψυχιατρείο κρατουμένων των φυλακών Κορυδαλλού, για τον χρόνο που υπήρξα κλεισμένος σε αυτό, την εποχή που ήμουνα στην φυλακή. Μάλιστα το πιστοποιητικό είχε υπογράψει ο ψυχίατρος Μαράτος, ο πιο κακόφημος μεταξύ των ψυχιάτρων, στον οποίο είχε κάνει μήνυση η Σοφία που δεν εκδικάστηκε ποτέ!

Με αυτά τα χαρτιά, παίρνοντας μερικά βαριά ηρεμιστικά χάπια, για να φαίνομαι καταθλιπτικός, και με μια σακούλα με έναν Άγιο Βασίλη, γεμάτη με αντιμιλιταριστικά περιοδικά της «Επιτροπής για το στρατό», ξεκίνησα τον Απρίλη του 1985 να πάω στο στρατόπεδο τεθωρακισμένων στην Αυλώνα, όπου με είχανε καλέσει. Είχα και μακριά μαλλιά και μούσι, κάτι που απαγορευόταν, σύμφωνα με το χαρτί της κλήσης στο στρατό που είχαν φέρει οι μπάτσοι στο σπίτι. Έπρεπε, προτού παρουσιαστώ, να ξυριστώ και να κόψω τα μαλλιά μου κοντά, να μην υπερβαίνουν τους δυο πόντους μάκρος. Προκειμένου να μείνω λιγότερες ώρες στο στρατόπεδο, μέχρι να με στείλουν από εκεί στο 401 στρατιωτικό νοσοκομείο να εξεταστώ από ψυχίατρο, κανόνισα να πάω απόγεμα στην Αυλώνα, λίγο προτού δύσει ο ήλιος. Είχα και την τύχη να μην πάω μόνος μου αλλά μαζί με τον πρώην συγκρατούμενό μου Θόδωρο Τσουβαλάκη, ο οποίος διέθετε μηχανάκι (παπάκι) και ήταν πρόθυμος να με πάει με αυτό μέχρι το στρατόπεδο. Ο Τσουβαλάκης ήταν η καλύτερη επιλογή για εκείνη την φάση, γιατί και αυτός είχε πάρει τρελόχαρτο και γι’ αυτό ήταν αρκετά αισιόδοξος ώστε να μου δίνει θάρρος. Και το ταξίδι από τα Βριλήσσια μέχρι την Αυλώνα με παπάκι ήταν μια καλή εισαγωγή για την μάχη, την οποία είχα σκοπό να δώσω στο στρατόπεδο, προκειμένου να μην γίνω «μάχιμος».

Στην πύλη του στρατοπέδου, που σημειωτέον ήταν πολύ μακριά από τα κτίσματα του στρατοπέδου και περπατούσες αρκετή ώρα μέχρι να φτάσεις εκεί και να δεις τι γίνεται, μου έδωσαν μια ανακοίνωση που ξεκινούσε με τα λόγια: Καλώς ήλθες νέε μαυροσκούφη! Επρόκειτο για στρατόπεδο που εκπαίδευε τους φαντάρους στον πόλεμο με τανκς και αυτοί που έπαιρναν τέτοια εκπαίδευση φορούσαν μαύρο μπερέ, για να διακρίνονται από τους άλλους φαντάρους και να είναι περήφανοι που ανήκουν σε αυτό το ειδικό σώμα. Όπως και οι «καταδρομείς», γνωστοί σαν λοκατζήδες, φορούσαν πράσινο μπερέ για να διακρίνονται από τους άλλους. Εμένα με είχε ενοχλήσει το γεγονός ότι με είχαν επιλέξει για ένα τέτοιο ειδικό σώμα, ενώ ήξεραν το πολιτικό μου παρελθόν. Αυτή η επιλογή μου φαινόταν σαν πρόκληση και γι’ αυτό δεν αισθανόμουν καθόλου περήφανος που με είχαν στείλει στα τανκς. Τα τανκς για μένα είχαν στην μνήμη μου συνδεθεί με την στρατιωτική δικτατορία και την καταστολή της εξέγερσης του Πολυτεχνείου του 1973. Βέβαια η ανακοίνωση, που μου έδωσαν όταν πέρασα την πύλη του στρατοπέδου, αποσκοπούσε να με κάνει να αισθάνομαι περήφανος που με επέλεξαν για μαυροσκούφη.

Όταν έφτασα στα κτίρια είδα πολύ κόσμο μαζεμένο έξω από ένα κτίριο και έμαθα ότι εκεί ήταν η κουζίνα και ο κόσμος περίμενε το φαΐ, όπως έπρεπε να κάνω κι εγώ. Εγώ δεν μπήκα στην ουρά αλλά κάθισα στην άκρη ενός πεζοδρομίου σε κάποια απόσταση από την ουρά. Ένας υπαξιωματικός που με πήρε χαμπάρι, ήρθε και με ρώτησε γιατί δεν καθόμουνα στην ουρά, όπως όλοι. Του απάντησα ότι εγώ δεν ήμουνα σαν τους άλλους, γιατί ήμουνα άρρωστος και γι’ αυτό δεν είχα σκοπό να υπηρετήσω τον στρατό. Του ζήτησα, μάλιστα, να με πάει να

με δει γιατρός. Αυτός με πήρε να με πάει αλλά, προηγούμενα, με πήγε σε μια άλλη ουρά, όπου μοιράζανε στρατιωτικά ρούχα. Του είπα ότι εγώ δεν είχα σκοπό να φορέσω στρατιωτικά ρούχα και αυτός αμέσως πήγε και με ανέφερε στον αξιωματικό που έκανε το μοίρασμα. Αυτός ο αξιωματικός ήταν μέσα σε ένα δωματιάκι και δεν τον έβλεπα. Όταν άκουσε ότι υπάρχει ένας νεοσύλλεκτος που δεν δέχεται να πάρει τα στρατιωτικά ρούχα, έγινε έξαλλος και έβαλε τις φωνές ζητώντας να με φέρουν μπροστά του, για να δει ποιος ήταν αυτός που είχε τέτοιο θράσος. Όταν παρουσιάστηκα μπροστά του και είδε έναν μουσάτο, μακρυμάλλη, με μαύρο γυαλί και χριστουγεννιάτικη σακούλα, κατάλαβε ότι θα έχανε τον καιρό του και είπε στον υπαξιωματικό που με συνόδευε, να με ξαναπάρει και να με πάει εκεί όπου είχα ζητήσει. Αυτό που μου έκανε εντύπωση με τον υπαξιωματικό που με συνόδευε, ήταν ότι ήξερε το όνομα του περιπτερά της κεντρικής πλατείας των Βριλησσίων και αυτό το απέδιδε στο ήταν και αυτός Βριλησσιώτης. Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι τυχαία έπεσα σε υπαξιωματικό Βριλησσιώτη. Κατά τα άλλα, αυτό που είχε να μου πει για να αποκτήσει οικειότητα μαζί μου ήταν χαρακτηριστικά στρατοπεδίστικο: Ότι ο περιπτεράς των Βριλησσίων τράβαγε, όλη την ημέρα, μαλακία! Με είχε ενοχλήσει αυτός ο τρόπος ομιλίας, όχι μόνο γιατί χαρακτήριζε την αλητεία αλλά και γιατί ο περιπτεράς ήταν ένας γέρος μεγάλης ηλικίας. Εγώ είχα μάθει από μικρός να σέβομαι τους μεγάλους.

Τέλος πάντων με τα πολλά κατέληξα σε ένα κτίριο ισόγειο, όπως όλα, στο οποίο υπήρχε μια μακρόστενη αίθουσα με κάποια γραφειάκια στο βάθος της. Πίσω από ένα από αυτά ήταν ένας νεαρός με στρατιωτικά ρούχα, ο οποίος συστήθηκε σαν ο γιατρός που ζητούσα. Ακριβώς δίπλα του καθόταν ένας υψηλόβαθμός αξιωματικός. Εγώ είπα στον γιατρό ότι είμαι ψυχικά άρρωστος και γι’ αυτό δεν μπορούσα να υπηρετήσω, δίνοντάς του τα πιστοποιητικά που είχα φέρει μαζί μου. Αυτός μου είπε ότι θα με έστελναν σε στρατιωτικό νοσοκομείο για να με εξετάσει εκεί ψυχίατρος, όμως μέχρι τότε θα έπρεπε να μπω κι εγώ σε μια ουρά, όπως όλοι οι νεοσύλλεκτοι, για να με καταγράψουν. Του απάντησα ότι σε ουρά δεν θα έμπαινα γιατί δεν ήμουνα σε θέση να είμαι με το πλήθος, ήμουνα άρρωστος, δεν ήθελα να βλέπω κανέναν και γι’ αυτό θα έπρεπε να με κλείσουν στο πειθαρχείο. Ο γιατρός έπαθε την πλάκα του και δεν ήξερε τι να κάνει, όμως επενέβη ο υψηλόβαθμος αξιωματικός που, αφού διάβασε τα χαρτιά που προσκόμισα και έμαθε ότι είχα κάνει τρία χρόνια και εννιά μήνες φυλακή για κατοχή όπλων και εκρηκτικών, ικανοποίησε το αίτημα μου ζητώντας από δυο φαντάρους να με οδηγήσουν στο πειθαρχείο.

Έτσι ξαναβρέθηκα σε πειθαρχείο, τέσσερα χρόνια αργότερα από την τελευταία φορά που είχα βρεθεί, που ήταν τον Μάρτη του 1981. Και αυτήν την φορά είχα ζητήσει εγώ να πάω και δεν με είχαν πάει με το ζόρι. Αυτό ήταν κάτι που, σίγουρα, δεν το περίμεναν να συμβεί. Πάντα στο πειθαρχείο έκλειναν τους φαντάρους με το ζόρι και αυτό ήταν ένα είδος ποινής, ενώ εγώ είχα ζητήσει να κλειστώ από μόνος μου. Όπως και να ’χει, με αυτόν τον τρόπο γλύτωσα και τον εξευτελισμό της καταγραφής, κάτι που είχα ζήσει και το 1974, όταν είχα «περάσει περιοδεύων», δηλ. είχα παρουσιαστεί σε στρατόπεδο για να εξεταστώ και να καταγραφώ. Κι επειδή το πειθαρχείο δεν ήταν μακριά από την αίθουσα όπου γινόταν η καταγραφή, άκουγα

όλη την διαδικασία και έβλεπα τι είχα αποφύγει. Σε κάποια φάση ήρθαν δυο φαντάροι και βάλανε λάμπα στο πειθαρχείο, γιατί αυτή που είχε ήταν καμένη και είχα μείνει στο σκοτάδι.

Την άλλη μέρα με ειδοποιήσανε να πάω μαζί με πολλούς άλλους στο νοσοκομείο για να με εξετάσουν. Μας βάλανε σε δυο στρατιωτικά λεωφορεία και μας πήγαν στο 401 στρατιωτικό νοσοκομείο. Στο ίδιο νοσοκομείο είχαν φέρει νεοσυλλέκτους και από άλλα κέντρα παρουσίασης με αποτέλεσμα να γίνεται χαμός από κόσμο. Εξαιτίας της κοσμοπλημμύρας κανένας από το δικό μας στρατόπεδο δεν πρόλαβε να εξεταστεί, πριν σταματήσουν οι γιατροί να εξετάζουν, κι έτσι μας γύρισαν πίσω στο στρατόπεδο, για να μας ξαναπάνε στο νοσοκομείο την επόμενη μέρα.

Εγώ κατέληξα, όπως άλλωστε ήθελα, στο πειθαρχείο. Εκεί μέσα πέρασα όλη την υπόλοιπη μέρα και την νύχτα, περιμένοντας το επόμενο πρωί να με πάνε ξανά στο 401. Μάλιστα, δέχτηκα και μια επίσκεψη από έναν πρώην συμμαθητή μου, τον Βλάχο, ο οποίος είχε παρουσιαστεί με την ίδια σειρά με εμένα και στο ίδιο στρατόπεδο. Και αυτός αγωνιζόταν να απαλλαγεί για λόγους ψυχικής υγείας. Είχα να τον δω από τότε που πηγαίναμε μαζί στο εξατάξιο γυμνάσιο. Μετά από αυτήν την φορά μόνο μια άλλη φορά τον ξαναείδα στην διάρκεια της ζωής μου.

Τελικά το επόμενο πρωί πήγανε στο 401 χωρίς να με πάρουν εμένα μαζί τους. Δεν ξέρω αν το έκαναν κατά λάθος ή επίτηδες, ξέρω μόνο ότι σε κάποια φάση εμφανίστηκε ένας κοντός συνταγματάρχης μαζί με δύο ψηλούς αλφαμίτες (από το Α.Μ. = αστυνομία μονάδας) και μου ζητούσε επιτακτικά να κουρευτώ και να ξυριστώ, γιατί απαγορευόταν να είμαι δύο ολόκληρες μέρες με μαλλιά και μούσια στο στρατόπεδο. Του είπα ότι δεν είχα σκοπό να υπηρετήσω και γι' αυτό δεν υπήρχε λόγος να κουρευτώ. Αυτός επέμενε, απειλώντας ότι θα με έπαιρναν για κούρεμα οι αλφαμίτες με το ζόρι, αλλά εγώ δεν μάσησα. Γενικά δεν ήταν επιθετικός μαζί μου. Μου έκανε ολόκληρη διάλεξη για να με πείσει ότι ο στρατός δεν ήταν πλέον βάρβαρος, όπως παλιά, και επικαλούνταν την πολυετή του πείρα, για να γίνει πιστευτός. Χαρακτηριστικά, καυχιόταν ότι ήταν πενήντα χρόνια «μάχιμος».

Το κούρεμα το γλύτωσα αλλά δεν έβλεπα να γίνεται τίποτα με εμένα. Μέχρι που το απόγευμα με φώναξαν να πάω στο γραφείο του υποδιευθυντή του στρατοπέδου κι εκεί μέσα βρήκα την Σοφία να τους «βάζει χοντρό χέρι», γιατί, μολονότι ήμουνα άρρωστος, με κρατούσαν πάνω από δύο μέρες στο στρατόπεδο. Εκεί ήταν και ο πενήντα χρόνια μάχιμος συνταγματάρχης, ο οποίος προσπαθούσε να πείσει και την Σοφία να μην ανησυχεί, γιατί ο στρατός είχε αλλάξει και δεν ήταν βάρβαρος, όπως παλιά. Με τα πολλά ο υποδιοικητής, που ήταν ο ίδιος που με είχε στείλει πριν δυο μέρες στο πειθαρχείο, ικανοποιώντας το αίτημά μου, αφού συνεννοήθηκε τηλεφωνικά με τον διοικητή, έναν ταξίαρχο, έδωσε εντολή να με βάλουν σε ένα τζιπ και να με στείλουν στο 401, μαζί με κάποιον άλλο νεοσύλλεκτο που ήταν τόσες μέρες τελείως αμίλητος. Μαζί μας ήθελε να έρθει και κάποιος, ο οποίος είχε μόνο ένα πόδι και στο κομμένο είχε δημιουργηθεί πληγή, αλλά δεν τα κατάφερε.

Οδηγηθήκαμε, λοιπόν, εγώ και ο αμίλητος σε ένα τζιπ, το οποίο όμως δεν έλεγε να πάρει μπροστά. Αφού ο οδηγός και ο συνοδηγός του τζιπ παιδεύτηκαν καμιά ώρα, κατάφεραν να το φτιάξουν προσωρινά και ξεκινήσαμε για το 401. Σε όλη την διαδρομή το τζιπ έκανε

περίεργους θορύβους και ο οδηγός με τον συνοδηγό φοβόντουσαν ότι θα μέναμε στο δρόμο. Σιγά-σιγά, πάντως, καταφέραμε κάποτε να φτάσουμε στην Αθήνα και να καταλήξουμε, εγώ και ο αμίλητος, σε έναν θάλαμο της ψυχιατρικής κλινικής του 401 στρατιωτικού νοσοκομείου. Σε αυτόν τον θάλαμο ήρθε και με βρήκε και η Σοφία την ώρα του επισκεπτηρίου. Στο διπλανό κρεβάτι από το δικό μου ήταν ο αμίλητος. Εγώ και η Σοφία καταφέραμε να κερδίσουμε την εμπιστοσύνη του κι έτσι να μάθουμε ότι και αυτός πάλευε για να απαλλαγεί για λόγους ψυχικής υγείας και γι’ αυτό δεν μιλούσε.

Από την Σοφία έμαθα ότι είχε καταφέρει να έρθει μέχρι το στρατόπεδο τεθωρακισμένων της Αυλώνας (ή του Αυλώνα, όπως το λένε τώρα το χωρίο) με το αυτοκίνητο του παιδικού μου φίλου, του Μίμη, και με τον αδελφό της και ότι είχε κάνει μεγάλη φασαρία στην πύλη, για να τους αφήσουν να μπουν μέσα στο στρατόπεδο με το αυτοκίνητο για να με βρουν. Είχε έρθει να με βρει, επειδή είχε ανησυχήσει βλέποντας να μην «δίνω σημεία ζωής» επί δύο ολόκληρες μέρες. Και ήταν αποφασισμένη να μείνει μαζί μου στο νοσοκομείο. Έτσι, όταν πέρασε η ώρα του επισκεπτηρίου και της είπαν να φύγει, δεν έφυγε. Ξαναήρθαν και της ξαναείπαν να φύγει αλλά πάλι δεν έφυγε. Εγώ, για την περίπτωση που θα την βγάζανε έξω σηκωτή, της είχα πει ότι δεν θα άφηνα να γίνει κάτι τέτοιο αδιαμαρτύρητα και για να διαμαρτυρηθώ, θα έσπαγα την τζαμαρία. Ευτυχώς που τελικά την άφησαν όλη την νύχτα στο νοσοκομείο κι έτσι δεν χρειάστηκε να κάνω έναν σαματά, που το πιο πιθανόν ήταν να μου κόστιζε δέσιμο στην καθήλωση στο υπόγειο του ψυχιατρικού τμήματος και ηρεμιστικές ενέσεις, όπως είχανε κάνει στον Κυριάκο Μοίρα, την εποχή που τον είχανε φέρει από το Μεσολόγγι με κομμένες τις φλέβες.

Το άλλο πρωί με κάλεσαν στον στρατιωτικό ψυχίατρο, ο οποίος, μετά από μια ολιγόλεπτη εξέταση, εισηγήθηκε δύο χρόνια αναβολή της στράτευσής μου. Περιμένοντας να πάρω από την γραμματεία του νοσοκομείου το χαρτί της αναβολής, βρήκα τον παλιό μου φίλο και σύντροφο Χρήστο Ζυγομαλά που είχε έρθει στο νοσοκομείο συνοδεύοντας τον πατέρα του, που ήταν στρατιωτικός. Θα έκανα πάρα πολλά χρόνια, ολόκληρες δεκαετίες, μέχρι να ξαναδώ τον Ζυγομαλά.

Αναβολή στράτευσης και εγκατάλειψη του ονείρου να ζήσουμε στην Αγγλία

Έτσι τον Απρίλη του 1985 βρέθηκα με μια διετή αναβολή στράτευσης, στο χέρι, και με την ελπίδα να φύγω οριστικά από την Ελλάδα, στην καρδιά. Άλλωστε, πριν φύγουμε από την Αγγλία, ο συγκάτοικος μας στην κατάληψη, ο Μάικ, μας είχε πει ότι θα μας περίμενε να γυρίσουμε. Δεν γυρίσαμε όμως, γιατί την ίδια εποχή μας δόθηκε η ευκαιρία να πάμε ξανά στην Ιταλία, την οποία η Σοφία προτιμούσε σαν τόπο μόνιμης διαμονής μας από την Αγγλία. Θα πηγαίναμε μαζί με τον ξάδελφο μου τον Γιώργο και τον αδελφό του τον Ρούλη. Εγώ, μετά από αρκετή σκέψη, είχα συμφωνήσει να εγκατασταθούμε στην Ιταλία, μια που και πιο κοντά στην Ελλάδα ήταν και γι’ αυτό θα ένιωθα πιο ασφαλής, και θα μου δινόταν έτσι η ευκαιρία να γνωρίσω έναν άλλο πολιτισμό εκτός από τον αγγλικό, με τον οποίο είχα κάποια σχέση,

επειδή ήξερα την γλώσσα. Άλλωστε, έχοντας τον προηγούμενο χρόνο γνωρίσει την Βενετία, την Φλωρεντία (έστω και κάποιες ώρες) και την Περούτζια, είχα διαπιστώσει ότι η Ιταλία είναι μια πολλή όμορφη χώρα. Επίσης, όσους Ιταλούς συντρόφους είχα γνωρίσει, ήταν πολύ καλοί μαζί μου και μας είχαν φιλοξενήσει και στην Σαβόνα και στο Τρεβίζο και στο Αρέτσο. Ακόμα στην Περούτζια, όπου είχαμε σκοπό να μείνουμε, είχαμε κάνει φίλους μερικούς Έλληνες φοιτητές που ήταν πολύ καλά παιδιά. Αυτοί θα μας φιλοξενούσαν τον πρώτο καιρό, μέχρι να βρούμε σπίτι για να νοικιάσουμε.

Ο Τούρκος σύντροφος Μουσταφά Γιοκτσέ που είχε μεταφράσει Μπακούνιν

Λίγες μέρες προτού φύγουμε για την Ιταλία, στο σπίτι μας εμφανίστηκε ένας Τούρκος σύντροφος, ο οποίος έμενε μόνιμα στην Γαλλία και είχε μάθει για μας από την εφημερίδα της Γαλλικής Αναρχικής Ομοσπονδίας. Τον λέγανε Μουσταφά Γιοκτσέ και είχε μεταφράσει στα Τούρκικα αποσπάσματα από βιβλία του Μπακούνιν, τα οποία είχε κάνει μπροσούρες και τις είχε εκδώσει στο Παρίσι, όπου έμενε. Είχε σκοπό να πάει να τις μοιράσει στην βόρεια Κύπρο, που ήταν και είναι τουρκική. Μας είχε κάνει πολύ καλή εντύπωση ο Μουσταφά, αν και μαζί του συνεννοούμασταν δύσκολα, επειδή έπρεπε να συνεννοηθούμε στα Γαλλικά. Τόσο καλή εντύπωση, που επειδή φεύγαμε μετά από κάποιες μέρες από την Ελλάδα για πολύ καιρό και γι’ αυτό δεν μπορούσαμε να τον φιλοξενήσουμε εμείς, ζητήσαμε να του βρουν στέγη ένα ζευγάρι συντρόφων, από το οποίο η κοπέλα, η Μαρούλα, ήξερε καλά Γαλλικά έχοντας πάρει και δίπλωμα. Την Μαρούλα και τον Πάνο, τον φίλο της, τους είχαμε γνωρίσει από τον Θόδωρο τον Τσουβαλάκη, γιατί η φίλη του Τσουβαλάκη και η Μαρούλα ήταν συμφοιτήτριες στην Πάντειο. Η Μαρούλα είχε τελειώσει το Τμήμα Κοινωνιολογίας της Παντείου και ήταν δραστήρια φεμινίστρια. Αυτή ήταν, τελικά, που φιλοξένησε τον Μουσταφά, μετά την αναχώρησή μας για την Ιταλία. Και όταν μετά από λίγους μήνες η Μαρούλα πήγε για κάποια μετεκπαίδευση στο Παρίσι, ο Μουσταφά την βοήθησε οικονομικά με ένα μικροποσό, ξεπληρώνοντας κατά κάποιο τρόπο την φιλοξενία.

Στο κατάστρωμα του πλοίου για Ιταλία σκεπασμένοι με κουβέρτα για την οποία έπρεπε να απολογηθούμε!

Από την Ελλάδα για να πάμε στην Ιταλία φύγαμε με φέρυ-μπόουτ από την Πάτρα. Επειδή, εκείνη την εποχή, δεν μπορούσε κανείς να βγάλει λεφτά στο εξωτερικό περισσότερα από κάποιο συγκεκριμένο ποσό για κάθε ταξίδι, ούτε μπορούσε να κάνει αναλήψεις από τον λογαριασμό του στην Ελλάδα όντας στο εξωτερικό, είχαμε μαζί μας όλα τα λεφτά που μας επιτρέπονταν και θα διαθέταμε για να ζήσουμε τους επόμενους τρεις μήνες. Τρεις μήνες, τότε, ήταν το ανώτατο όριο παραμονής που επέτρεπαν για κάθε ταξίδι στους Έλληνες τουρίστες οι χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Εμείς αναγκαστικά θα μέναμε σαν τουρίστες. Αυτοί οι

περιορισμοί μας έκαναν να κάνουμε φοβερή οικονομία από την αρχή του ταξιδιού. Έτσι βγάλαμε δύο εισιτήρια για κατάστρωμα και όχι για καμπίνα, υποθέτοντας ότι θα μπορούσαμε να την βγάλουμε στις αεροπορικές θέσεις του καραβιού. Για κακή μας τύχη όμως τέτοιες θέσεις δεν μας επιτρέπονταν με τα εισιτήρια που είχαμε βγάλει, κι έτσι αναγκαστήκαμε να βγάλουμε και τις δύο νύχτες του ταξιδιού από την Πάτρα μέχρι την Ανκόνα της Ιταλίας στο κατάστρωμα, κάτω από τα αστέρια.

Αν και ήταν 15 Ιουλίου όταν ξεκινήσαμε το ταξίδι μας, την νύχτα έκανε κάποιο κρύο στην ανοιχτή θάλασσα κι έτσι αναγκαστήκαμε να σκεπαστούμε την νύχτα με μια πορτοκαλί κουβέρτα που είχαμε μαζί μας. Για κακή μας τύχη όλες οι διπλές κουβέρτες του καραβιού ήταν σαν την δική μας και γι' αυτό, καθώς κοιμόμασταν στο κατάστρωμα, ήρθε ένας ναύτης και μας πήρε την κουβέρτα λέγοντας ότι είναι του καραβιού! Καθώς επιμέναμε ότι η κουβέρτα ήταν δική μας, μας οδήγησε στην ρεσεψιόν για να μιλήσουμε με τον αρχικαμαρότο. Ευτυχώς αυτός κρίνοντας από την τραχύτητα στην αφή των κουβερτών του καραβιού, σε σχέση με την τραχύτητα της δικής μας, πιστοποίησε ότι η κουβέρτα ήταν δική μας. Οι κουβέρτες του καραβιού, επειδή πλενόντουσαν συχνά, ήταν πιο τραχιές στην αφή από ότι η δική μας. Πρέπει επίσης να πω ότι, μολονότι συνταξιδεύαμε με τα ξαδέλφια μου, όλο το διάστημα του ταξιδιού είμαστε μόνοι μας. Αυτοί μένανε σε καμπίνα αλλά δεν τους βλέπαμε ούτε την ημέρα, που δεν κοιμόντουσαν. Ίσως αυτή η απόσταση που κρατούσαν από μας με κάνει τώρα και δεν θυμάμαι αν συνταξιδέψαμε μαζί από την Ανκόνα μέχρι την Περούτζια. Ακόμα και στην Περούτζια τα ξαδέλφια μου φιλοξενήθηκαν από τον Μιχάλη, ένα καλό παιδί, φοιτητής κι αυτός που συγκατοικούσε με μια φοιτήτρια την Λίτσα, ενώ εμείς από τον Μανώλη, τον Φουντουλάκη. Ελάχιστες φορές ειδωθήκαμε μέχρι να φύγουν για Ελλάδα.

Το υπέροχο καλοκαίρι του 1985 στην Περούτζια της Ούμπριας που θεωρείται «πράσινη καρδιά» της Ιταλίας – Η εγκάρδια Ιταλίδα φίλη μας Πατρίτσια Φράνκα που μας δίδαξε δωρεάν Ιταλικά

Στο σπίτι που μέναμε στην Περούτζια, είχαμε μείνει και την προηγούμενη χρονιά, μετά την Διεθνή Αναρχική Συνάντηση στην Βενετία. Εκτός από τον Μανώλη, έμενε και ένας άλλος φοιτητής ο Χρήστος, που επειδή αλληθώριζε λιγάκι, μας θύμιζε τον διάσημο τότε Άγγλο κωμικό ηθοποιό Μάρτιν Φέλντμαν. Αυτός ο φοιτητής τελείωνε τότε το μαθηματικό τμήμα του πανεπιστημίου της Περούτζιας και διάβαζε πολύ. Παρ' όλα αυτά κάναμε κάποια παρέα και μαζί του, όταν με όλους μαζί τους φοιτητές φίλους του Μανώλη και του Γιώργου του Κατσίκα, που ανέφερα πιο πάνω, βγαίναμε και πηγαίναμε στο δημοτικό καφενείο. Το καλοκαίρι πηγαίναμε συχνά. Τον χειμώνα ο «Φέλντμαν» τελείωσε τις σπουδές του κι έφυγε για την Ελλάδα. Μετά από κάποιους μήνες μετά την επιστροφή του στην Ελλάδα μάθαμε ότι πνίγηκε κολυμπώντας. Αυτός υπήρξε ένας ακόμη από τους φίλους μας, για τους οποίους γράφω σε αυτήν την αυτοβιογραφία, που πεθάνανε τότε και δεν συνέχισαν τον δρόμο τους στη ζωή, όπως εγώ και η Σοφία. Ένας άλλος ήταν ο Λήο που ανέφερα παραπάνω. Και

παρακάτω θα αναφέρω κι άλλους τέτοιους φίλους, ανθρώπους δηλ. που δεν έζησαν αρκετά για να γεράσουν, όπως εγώ.

Με τον ξάδελφό μου Ρούλη (Χρήστο) και φόντο το ιστορικό κέντρο της Περούτζιας.

Ωραίο ήταν εκείνο το καλοκαίρι στην Περούτζια. Ο Κατσίκας κατάφερε να μας βρει σπίτι σχετικά κοντά στο σπίτι του Μανώλη, δηλ. κοντά στην Ετρουσκική Αψίδα και το «Πανεπιστήμιο για τους Ξένους».

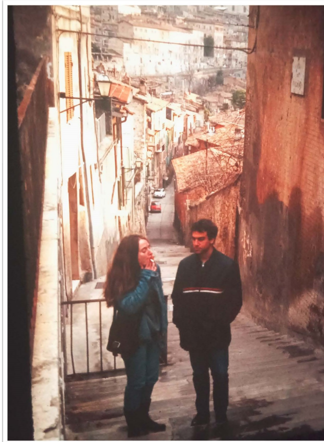

Ο ευεργέτης μας Γιώργος Κατσίκας, με την Σοφία.

Με τον Μανώλη και φόντο το ιστορικό κέντρο της Περούτζιας.

Πριν από εμάς έμενε εκεί ένας φίλος του Τούρκος μαζί με την φίλη του. Ο Τούρκος έφυγε από την Περούτζια, γιατί τελείωσε τις σπουδές του. Το σπίτι ήταν γκαρσονιέρα επιπλωμένη, με μια πολύ μικρή κουζίνα που αντί για νεροχύτη είχε νιπτήρα για να πλένουμε τα πιάτα. Ήταν στον τρίτο όροφο μιας μεσαιωνικής πολυκατοικίας και από το παράθυρό της έβλεπες τις πίσω αυλές τέτοιων πολυκατοικιών. Αυλές πνιγμένες στο πράσινο. Δικιολογημένα η Ούμπρια, ο νομός της Ιταλίας που έχει σαν πρωτεύουσα την Περούτζια, είναι γνωστός σαν «πράσινη καρδιά της Ιταλίας». Μάλιστα το δημοτικό καφενείο όπου συχνάζαμε, όπως ανέφερα και προηγούμενα, είχε φοβερή θέα προς τα πράσινα λιβάδια που περιβάλλουν την Περούτζια και, γενικά, κυριαρχούν στο τοπίο στην Ούμπρια. Η Ούμπρια δεν είναι κάμπος. Είναι όλο καταπράσινοι λόφοι με μεσαιωνικά χωριά, περιτριγυρισμένα από τείχη, όπως και η παλιά πόλη της Περούτζιας, όπου μέναμε.

Η Σοφία κι ο φίλος μας Βαγγέλης σ' ένα δρόμο σαν κι αυτόν που μέναμε, την Βία ντελ’ Φατζιάνο.

Δεν είχα ξαναμείνει και δεν ξαναέμεινα ποτέ σε μεσαιωνική πόλη. Η παλιά πόλη της Περούτζια είναι μια από τις πιο καλύτερα διατηρημένες μεσαιωνικές πόλεις της Ευρώπης και το τείχος της διατηρείται σε καλή κατάσταση, κατά το μεγαλύτερο μέρος του. Οι μεσαιωνικές πόλεις της Ιταλίας είναι πολύ όμορφες, γιατί εκεί τα κτίρια έχουν χτιστεί από μαστόρους που αγαπούσαν την δουλειά τους και θέλανε να τους επαινεί ο κόσμος γι’ αυτήν. Δεν δουλεύανε μόνο για τα λεφτά. Γι’ αυτό και χτίζανε όμορφα κτίρια, αξιοποιώντας όλες τις ευκαιρίες που τους έδινε η μέχρι τότε εξέλιξη της αρχιτεκτονικής προκειμένου να τα κάνουν ελκυστικά. Και οι σύγχρονοι Ιταλοί, όπως και οι παππούδες τους και οι προπαππούδες τους, κάνουν ό,τι περνάει από το χέρι τους για να διατηρηθεί η αρχιτεκτονική τους κληρονομιά. Και δεν πρέπει να παραλείψω να αναφέρω ότι, πριν δημιουργηθεί το ιταλικό κράτος που περιέλαβε το 1870 και την Ρώμη, η Περούτζια ανήκε στο παπικό κράτος που είχε την Ρώμη σαν πρωτεύουσα. Γι’ αυτό είναι γεμάτη εκκλησίες και μοναστήρια. Δυστυχώς, εκείνη την εποχή, δεν ενδιαφερόμουνα για τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς που στεγάζουν αυτές οι εκκλησίες. Έτσι δεν τις επισκεπτόμουνα και περιοριζόμουνα να τις θαυμάζω μόνο απ’ έξω. Και δεν πρέπει να ξεχνάμε ότι στο μεσαίωνα ο βασικός εργοδότης των καλλιτεχνών ήταν η καθολική εκκλησία, γι’ αυτό και οι εκκλησίες της εποχής εκπροσωπούν το αποκορύφωμα της τέχνης της εποχής τους. Κρίμα που όσο μείναμε στην Περούτζια, δέκα μήνες περίπου, ο καθεδρικός της ναός ήταν κλειστός για επισκευές. Δεν μπορέσαμε ποτέ να μπούμε μέσα.

Η Σοφία με τον φίλο μας Βαγγέλη, που μας επισκέφθηκε την επόμενη χρονιά, μπροστά από το δημαρχείο της πόλης, απέναντι από τον καθεδρικό ναό, στον κεντρικό δρόμο (Corso Vannucci).

Αλλά και στις άλλες εκκλησίες της Περούτζια δεν μπήκαμε, όντας αδιάφοροι για τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς που κρύβανε. Μόνο σε εκκλησίες της Ούμπριας εκτός Περούτζιας

μπήκαμε, για τις οποίες θα μιλήσω παρακάτω. Τουλάχιστον, είδαμε κάποιες από αυτές απ' έξω, χωρίς να μπορώ να πω με σιγουριά ότι εκτιμήσαμε την αρχιτεκτονική τους, όπως έπρεπε.

Αντί να ασχοληθούμε και λίγο με τον τουρισμό στην Περούτζια, περνάγαμε το καλοκαίρι κάνοντας παρέα με τους Έλληνες αριστερούς φοιτητές και κυρίως με τον Μανώλη και τον Γιώργο, που ανέφερα παραπάνω. Στην παρέα μας είχε προστεθεί και ένας άλλος Κρητικός, εκτός από τον Μανώλη τον Φουντουλάκη: Ο Μανώλης ο Δικτάκης. Αυτός ήταν γύρω στα 19, όταν ήρθε στην Περούτζια και τον γνωρίσαμε αλλά ήδη ήξερε να οδηγάει αυτοκίνητο και να παίζει Κρητική λύρα. Είχε και λεφτά και αγόρασε ένα σπορ αυτοκίνητο, με το οποίο η παρέα μας επισκέφτηκε μια φορά την λίμνη Τρασιμένο, όπου ο Αννίβας είχε κατατροπώσει τους Ρωμαίους κατά το τέλος της τρίτης εκατονταετίας προ Χριστού. Και, δεν θέλει ρώτημα, ο Δικτάκης μας έπαιξε αρκετές φορές λύρα, όταν η παρέα μαζευόταν στο σπίτι του Μανώλη και όχι στο δημοτικό καφενείο που ήταν κι αυτό αρκετά κοντά. Πίναμε αρκετό κρασί τότε. Αγοράζαμε χύμα κρασί από έναν νεκροθάφτη που ήταν γείτονας του Μανώλη και έφτιαχνε δικό του κρασί και το πίναμε ή στο σπίτι του Μανώλη ή στο δημοτικό καφενείο.

Πηγαίναμε συχνά στο δημοτικό καφενείο, όλη η παρέα, παίρνοντας μαζί μας και ένα μεγάλο μπουκάλι με κρασί από τον νεκροθάφτη, το οποίο κρύβαμε κάτω από το τραπέζι, για να μην προκαλούμε τους υπαλλήλους του καφενείου. Αυτοί δεν ήταν επαγγελματίες αλλά εθελοντές και γι' αυτό κάνανε τα στραβά μάτια. Ακόμα και για σκάκι πηγαίναμε στο δημοτικό καφενείο. Ο Μανώλης ο Φουντουλάκης ήξερε καλό σκάκι και πήγαινε και έπαιζε συχνά με συνοδεία χρονόμετρου. Εκεί έπαιξα για πρώτη και τελευταία φορά στη ζωή μου σκάκι με χρονόμετρο. Γενικά, το καλοκαίρι του 1985 υπήρξε για μένα μια από τις πιο «κοινωνικές» περιόδους της ζωής μου, δηλ. μία περίοδος με πολλούς φίλους και διασκεδάσεις. Και μάλιστα καλούς φίλους, όπως η Πατρίτσια Φράνκα, μία Ιταλίδα δασκάλα που έκανε μαθήματα Ιταλικών στους Έλληνες φοιτητές και την γνωρίσαμε μέσω Μανώλη που είχε πολύ καλές σχέσεις μαζί της.

Η Πατρίτσια είχε μια κόρη, την Ελίζα, που ήταν τότε τεσσάρων χρονών περίπου. Ήταν χωρισμένη από τον άντρα της, ο οποίος είχε κάποιες σχέσεις με το ακροαριστερό κίνημα της |Ιταλίας και γι' αυτό ήταν και η Πατρίτσια ευαισθητοποιημένη απέναντι στους πολιτικούς αγώνες. Αυτός ήταν ο λόγος που η Πατρίτσια μας πρότεινε να μας κάνει δωρεάν μαθήματα Ιταλικών, δεδομένου ότι εμείς τότε από Ιταλικά είχαμε πλήρη άγνοια. Τα μαθήματα γινόντουσαν στο σπίτι της, το οποίο μας ήταν ήδη γνωστό γιατί πηγαίναμε εκεί με τον Μανώλη και τον Γιώργο και πίναμε κανένα κρασί μαζί με την Πατρίτσια. Ήταν γερό ποτήρι η Πατρίτσια. Και πολύ καλή δασκάλα Ιταλικών. Με 15 μαθήματα μας έκανε να τελειώσουμε όλο το βιβλίο Ιταλικών του «Πανεπιστημίου για τους Ξένους», που όσοι σπούδαζαν Ιταλικά σε αυτό το πανεπιστήμιο, χρειαζόντουσαν έναν ολόκληρο χρόνο για να το τελειώσουν. Οι σημειώσεις που μας έβαζε η Πατρίτσια να κρατάμε, ήταν τόσο καλά οργανωμένες και περιεκτικές, που τις χρησιμοποιούσα για πολλά χρόνια, όταν είχα απορίες. Υπήρξαμε τυχεροί από άποψη δασκάλας Ιταλικών και αυτήν την τύχη την αξιοποιούσαμε καθημερινά ακούγοντας Ιταλικά σε μια μικρή ασπρόμαυρη τηλεόραση που μας είχε χαρίσει ο Γιώργος ο Κατσίκας και την είχαμε στο σπίτι μας. Τότε πρωτογνωρίσαμε κορυφαίους ηθοποιούς του κλασσικού Ιταλικού κινηματογράφου που ήταν άγνωστοι στην Ελλάδα, όπως ο κορυφαίος

κωμικός Αντόνιο ντε Κούρτις, γνωστός ως Τοτό. Βλέπαμε αρκετή τηλεόραση τότε, γιατί η τηλεόραση έπιανε αρκετά κανάλια και μερικά παίζανε 24 ώρες το 24ωρο. Όσον αφορά από μουσική, είχαμε ένα τρανζιστοράκι και ακούγαμε κυρίως τον σταθμό της Εκκλησίας της Περούτζια, επειδή έβαζε την καλύτερη μουσική (κυρίως κλασσική).

Δύο φάσεις που συνέβησαν στο δημοτικό καφενείο το καλοκαίρι του 1985, θα μου μείνουν αξέχαστες. Η μία ήταν στα γενέθλια της Ελίζας, της κόρης της Πατρίτσιας, που τα κάναμε στο δημοτικό καφενείο με έξοδα της Πατρίτσιας. Είμαστε μεγάλη παρέα και η Πατρίτσια είχε φαγωθεί, κάθε τόσο, μετά από κάθε παιδικό τραγούδι γενεθλίων ή κάτι που λέγονταν για την Ελίζα, όλη η παρέα να λέει «ευχές Ελίζα» (αυτό λένε αντί για «χρόνια πολλά» στην Ιταλία). Είχαμε αρχίσει να τσαντιζόμαστε αλλά ο Κατσίκας, με το να επαναλαμβάνει το «ευχές Ελίζα» πολύ περισσότερες φορές από όσες ζητούσε η Πατρίτσια, και να μας βάζει να το φωνάζουμε σαν χορωδία, μας είχε φτιάξει τόσο πολύ το κέφι που κάναμε τέτοια γέλια, όσο λίγες φορές στη ζωή μας.

Όμως, τα περισσότερα γέλια που έκανα ποτέ στην ζωή μου, τα έκανα σε κάποια φάση που γελούσαμε πάλι με τα αστεία του Κατσίκα και ξαφνικά ήρθε και μας μίλησε μια Ελληνίδα συντρόφισσα, φίλη της Μαρούλας, που την ξέραμε από την Ελλάδα. Αυτή είχε βρεθεί για κάποιες μέρες στην Περούτζια με την αδελφή της, η οποία σπούδαζε τότε στο Παλέρμο. Η συντρόφισσα ήταν αναστατωμένη, γιατί στην Ελλάδα είχανε πιάσει τότε έναν «δικό μας», κατηγορούμενο για βομβιστικές ενέργειες. Η ανησυχία της και τα λόγια της, αντί να μας κάνουν να σοβαρευτούμε, μας κάνανε να γελάμε όλο και περισσότερο, γιατί μας φαινόταν πολύ αταίριαστη η φάση. Είχαμε, βέβαια, πιει και πολύ. Τελικά ο «δικός» μας ομολόγησε στις ανακρίσεις που ακολούθησαν ότι ήταν πράκτορας της Εθνικής Υπηρεσίας Ασφαλείας και ό,τι έκανε, το έκανε καθ' υπόδειξη των προϊσταμένων του. Αυτόν τον λέγανε Ντάνο Κρυστάλλη. Χωρίς να το ξέρουμε, η τύχη το έφερε να γελάμε με μια ανησυχία που ήταν αδικιολόγητη!

Τι γέλια κάναμε τότε… Δεν θα ξεχάσω ποτέ την φάση με μια κότα που είχε φέρει στο σπίτι του Μανώλη, για να την βράσουμε και να την φάμε, ένας άλλος φίλος, ο Αντρέας, που ήξερε και έπαιζε κιθάρα. Στην παρέα είχαμε και τον Μανώλη τον Δικτάκη με την λύρα του, δηλ. είχαμε δύο «μουσικούς» εκείνο το μεσημέρι. Είμαστε όλοι μαζεμένοι, ακόμα κι η Πατρίτσια, και περιμέναμε να βράσει η κότα, η οποία δεν έβραζε, όσες ώρες και να περιμέναμε. Όμως, περιμένοντας, το είχαμε ρίξει στους μεζέδες και πίναμε ακούγοντας τον Μανώλη και τον Αντρέα να παίζουν μουσική. Ο Κατσίκας με τα αστεία του «είχε την τιμητική του», όπως λένε, κι εγώ με τα γέλια μου «έριχνα λάδι στη φωτιά». Είχαμε τέτοιο κέφι σε εκείνη την φάση, που είχα φθάσει να τραγουδήσω και κάτι εγγλέζικα τραγούδια που ήξερα, για να τα ακούσει η Πατρίτσια που δεν καταλάβαινε τα Ελληνικά.

Με το αυτοκίνητο του Δικτάκη και την παρέα είχαμε σε κάποια φάση επισκεφτεί και το σπίτι που έμενε ο Αντρέας. Ήταν ένα μεγάλο αγροτόσπιτο στην εξοχή, όπου ο Αντρέας έμενε με άλλους και του ερχόταν πολύ φτηνά, γιατί τα σπίτια στην εξοχή ήταν εκείνη την εποχή πολύ πιο φτηνά από τα σπίτια της πόλης. Χρειαζόσουν όμως αυτοκίνητο για να πηγαινοέρχεσαι στην πόλη. Με τον Αντρέα και τους συγκάτοικους του και με την βοήθεια και της λύρας του Δικτάκη είχαμε περάσει πολύ ωραία.

Στην πατρίδα των καπουτσίνων Ασίζη, όπου ήπια τον καλύτερο καφέ καπουτσίνο!

Πρέπει να ήταν Οκτώβρης του 1985, όταν επισκεφθήκαμε μια από τις πιο διάσημες πόλεις της Ούμπριας, την Ασίζη, όπου γεννήθηκε και θάφτηκε ένας από τους πιο διάσημους άγιους της καθολικής εκκλησίας, ο Άγιος Φραγκίσκος, άγιος των φτωχών και ιδρυτής του τάγματος των καπουτσίνων καλόγερων. Η Ασίζη βρίσκεται σε λόφο, όπως όλες οι μεσαιωνικές πόλεις της Ούμπριας, και για να φτάσουμε εκεί έπρεπε να περπατήσουμε αρκετά από τον σταθμό του τρένου που μας έφερε από την Περούτζια. Και στην διαδρομή είχαμε βρει μια μπλούζα στον δρόμο. Σκεφτήκαμε ότι η μπλούζα είχε ξεμείνει από την πορεία ειρήνης που είχε γίνει πριν λίγες μέρες από την Περούτζια μέχρι την Ασίζη. Είχε γίνει 6 Οκτωβρίου του 1985.

Η Ασίζη, όπως φαίνεται από τον δρόμο που ανεβαίνει στην πόλη από τον σταθμό του τραίνου

Πριν πάρουμε τον ανήφορο για την Ασίζη, στο καφενείο του σταθμού είχα πιει το καλύτερο καπουτσίνο που ήπια ποτέ. Δεν ξέρω αν αυτή η εντύπωση μου δημιουργήθηκε γιατί επισκεπτόμασταν την έδρα των καπουτσίνων, την Ασίζη. Επίσης, προτού πάρουμε τον ανήφορο, επισκεφτήκαμε μια πανέμορφη εκκλησία, όπου ο Άγιος Φραγκίσκος άφησε την τελευταία του πνοή, την «Παναγία των Αγγέλων».

Η Παναγία των Αγγέλων

Η Ασίζη πάντως είναι κι αυτή πανέμορφη πόλη, αν και δεν θυμάμαι καμιά πόλη της Ούμπριας να είναι άσχημη. Το σημαντικότερο αξιοθέατο της είναι η εκκλησία που είναι θαμμένος ο Άγιος Φραγκίσκος. Είναι διάσημη, γιατί κάποιους από τους τοίχους της έχει ζωγραφίσει ο Τζιότο, ο οποίος για πρώτη φορά εισήγαγε στην εικονογραφία την προοπτική ανάδειξη του χώρου, έκανε δηλ. τις εικόνες να έχουν βάθος. Αλλά εκτός και από την εικονογράφησή της και από αρχιτεκτονική άποψη αυτή η εκκλησία είναι έργο τέχνης. Αποτελείται από δύο ορόφους που από κάτω τους έχουν κρύπτη, όπου είναι θαμμένος ο Άγιος Φραγκίσκος.

Η Βασιλική του Αγίου Φραγκίσκου, όπου είναι θαμμένος ο άγιος.

Εγώ ήξερα ελάχιστα για τον Άγιο Φραγκίσκο, όταν πήγαμε στην Ασίζη. Όλα κι όλα ήταν μια κινηματογραφική ταινία του Φράνκο Τζεφιρέλι, η «Αδελφός ήλιος, αδελφή σελήνη», όπου ο άγιος εμφανίζεται σαν πρωταγωνιστής σε μια ρομαντική ερωτική ταινία. Όχι ότι έψαξα ποτέ να μάθω περισσότερα. Από κάποια ιταλική εκκλησία, ίσως και από την Βασιλική του Άγιου Φραγκίσκου, όπου είναι θαμμένος ο άγιος, πήρα ένα βιβλίο με προσευχές του που συνοδεύονται και από νότες (δωρεάν, εννοείται), το οποίο δεν διάβασα ποτέ, και σε μια ταινία του Πιέρ Πάολο Παζολίνι, την περίφημη «Παλιόπουλα και πουλάκια», είδα τον κορυφαίο Ιταλό κωμικό, τον Τοτό, να υποδύεται τον Άγιο Φραγκίσκο και να μιλάει με τα πουλιά. Έτσι έμαθα ότι ο άγιος έγραφε τραγούδια και ισχυριζόταν ότι μιλούσε με τα πουλιά. Ξέρω όμως ότι οι καπουτσίνοι, ή Φραγκισκανοί, καλόγεροι ήταν καλόγεροι που γυρνούσαν τις πόλεις, ντυμένοι με ένα χοντρό καφέ ράσο με κουκούλα (cappuccio στα Ιταλικά, γι’ αυτό τους λέγανε καπουτσίνους) και ξυρισμένο κεφάλι στην κορυφή, και ζούσανε από ελεημοσύνες. Όπως ζούσανε και οι δερβίσηδες, οι μουσουλμάνοι αυτοί καλόγεροι, στην Ανατολή. Σίγουρα το να περπατάει κανείς την Ούμπρια, η οποία είναι μια καταπράσινη έκταση με χαμηλούς λόφους και ήπιο κλίμα όλον τον χρόνο, δεν είναι δύσκολο. Αυτό δηλ. που έκαναν οι καπουτσίνοι στην Ούμπρια, δεν θα μπορούσαν να το κάνουν σε μέρη που το χειμώνα κάνει φοβερό κρύο και οι δρόμοι ήταν γεμάτοι λάσπες και λυμαινόντουσαν από ληστές, όπως στην Ελλάδα την εποχή που αυτό το μοναχικό τάγμα ξεκίνησε την δράση του.

Αναγκαστική επιστροφή στην Ελλάδα, επιστροφή στην Ιταλία, πάλι στην Ελλάδα και Χριστούγεννα στην Ιταλία – Στην Ελλάδα οι μπάτσοι σκοτώνουν τον 15χρονο Μιχάλη Καλτεζά

Όταν κλείσαμε τρεις μήνες στο εξωτερικό, αναγκαστήκαμε να γυρίσουμε στην Ελλάδα, γιατί η άδεια που είχαμε για παραμονή στην Ιταλία έληξε. Και τα λεφτά μας επίσης. Γυρίσαμε με το λεωφορείο. Εκείνη την εποχή, ο πιο φτηνός τρόπος να πας στην Περούτζια ή να γυρίσεις, ήταν τα λεωφορεία του «Σεχίδη» που φεύγανε από Αθήνα και, μέσω Θεσσαλονίκης και πρώην Γιουγκοσλαβίας, πήγαιναν στις ιταλικές πόλεις που σπούδαζαν Έλληνες φοιτητές.

Στο σπίτι μας στην Ελλάδα μας περίμενε μια απίστευτη δυσάρεστη έκπληξη: Στην κατάψυξη του κλειστού ψυγείου (το είχα αδειάσει και κλείσει πριν πάμε στην Ιταλία) είχα ξεχάσει κάτι φέτες ψαριού γλώσσα. Αυτές είχανε βρωμίσει, τις είχανε φάει τα σκουλήκια, μετά «τα τίναξαν» και αυτά και στην κατάψυξη είχανε μείνει τα ψόφια σκουλήκια. Το ψυγείο βρωμούσε άσχημα και είδαμε και πάθαμε για να το καθαρίσουμε. Ίχνη της άσχημης μυρουδιάς μείνανε για πολύ καιρό ακόμη. Πάντως δεν πρέπει να μείναμε πολύ καιρό στην Ελλάδα, γιατί θυμάμαι ότι ήμασταν στην Περούτζια, όταν η αστυνομία σκότωσε στα Εξάρχεια τον δεκαπεντάχρονο Μιχάλη Καλτεζά στις 17 Νοέμβρη του 1985. Το είχαμε μάθει την άλλη μέρα από τον Σκιρμιζέα, τον οποίο είχαμε βρει τυχαία μέσα στο «Πανεπιστήμιο για τους Ξένους», όπου πήγαινα συχνά, γιατί διέθετε υποκατάστημα μιας περουτζίνικης

τράπεζας, όπου κατέθετα τα λεφτά που έφερνα από Ελλάδα. Τότε στην Αθήνα είχε γίνει το «έλα να δεις». Διαδηλωτές είχανε σπάσει 103 τράπεζες! Λεπτομέρειες για τα επεισόδια μας είχε στείλει με γράμμα του ένας σύντροφος, ο Βαγγέλης, που τον ξέραμε από την εποχή που μέναμε στα Βριλήσσια, στο σπίτι της Τίτσας.

Δεν πρέπει, επίσης, να μείναμε και πολύ καιρό στην Περούτζια την δεύτερη φορά που πήγαμε μέσα στο 1985. Το λέω αυτό, γιατί θυμάμαι να ξαναγυρνάμε στο σπίτι μας στην Περούτζια την παραμονή των Χριστουγέννων. Το θυμάμαι γιατί είχαμε φτάσει απόγευμα και δεν είχαμε ρεύμα. Έκανε και κρύο αλλά δεν μπορούσαμε να ζεσταθούμε, γιατί τα σώματα θέρμανσης που λειτουργούσαν με φυσικό αέριο άναβαν με το ηλεκτρικό ρεύμα. Υποθέταμε ότι επρόκειτο για μια απλή διακοπή ρεύματος και γι' αυτό περιμέναμε να ξανάρθει το ρεύμα ξαπλωμένοι κάτω από τις κουβέρτες για να μην κρυώνουμε. Σε εκείνη την τελείως άβολη φάση, χτύπησε η πόρτα και εμφανίστηκε στο σπίτι μας η Πατρίτσια, με κάποιον ή κάποιους άλλους γνωστούς, φέρνοντας μας και χριστουγεννιάτικο δώρο το αγαπημένο της λικέρ, το Φερνέτ Μπράνκα. Λόγω της κατάστασης δεν καθίσανε αλλά φύγανε αμέσως γιατί είχε νυχτώσει. Μετά την αποχώρηση τους, επειδή ακόμα το ρεύμα δεν ερχόταν, αποφάσισα να βγω στο δρόμο και να βρω τηλεφωνικό θάλαμο, για να πάρω τηλέφωνο την εταιρία που παρείχε το ηλεκτρικό ρεύμα. Ευτυχώς, οι τεχνικοί της εταιρίας ήρθαν αμέσως και διαπίστωσαν ότι ο διακόπτης στο ρολόι της παροχής ήταν κατεβασμένος. Το ρολόι αυτό εξυπηρετούσε και το διπλανό διαμέρισμα, όπου έμενε, όπως είχαμε μάθει, μια κόρη του ιδιοκτήτη του δικού μας διαμερίσματος με τον φίλο της. Αυτοί λείπανε από το διαμέρισμα τους και είχανε κατεβάσει τον διακόπτη. Τέλος πάντων, ο Ιταλός τεχνικός που μας έφερε το ρεύμα, μου άφησε και τις καλύτερες αναμνήσεις γιατί ήταν πολύ ευγενικός, δεν διαμαρτυρήθηκε που δεν υπήρχε βλάβη και όμως τον είχαμε φωνάξει, και δεν τσαντίστηκε όταν το κερί που κρατούσα για να βλέπει στο σκοτάδι έσταζε πάνω στο μπουφάν του. Αν ήταν Έλληνας θα μου είχε βάλει τις φωνές και για τους δύο παραπάνω λόγους. Από κάτι τέτοιες μικρολεπτομέρειες καταλαβαίνεις τις πολιτιστικές διαφορές μεταξύ κάποιων λαών με πολλά κοινά πολιτιστικά χαρακτηριστικά, όπως οι λαοί της Ευρώπης. Και μιλάμε για το 1985, όταν ακόμα στην Ελλάδα η μαγκιά και το νταηλίκι δεν είχαν γίνει εθνικά σπορ, όπως έγιναν μετά το 1990 που κορυφώθηκε ο ελληνικός εθνικισμός.

Από την πρωτοχρονιά του 1986 που περάσαμε στην Περούτζια, θυμάμαι ότι μετά την αλλαγή του χρόνου πετάγανε από τα παράθυρα των σπιτιών στο δρόμο διάφορα πιατικά. Το πρωί ο δρόμος ήταν γεμάτο σπασμένα πιάτα, ποτήρια, κανάτες κλπ. Αυτό το έθιμο συναντιέται και στα Επτάνησα, που για πάνω από εκατό χρόνια αποτελούσαν κομμάτι της Γαληνότατης Δημοκρατίας, όπως λεγόταν το κράτος της Βενετίας, που ο Ναπολέων Βοναπάρτης ο Α΄ έσβησε από τον χάρτη το 1797. Ίσως γι' αυτό τον λόγο συναντάει κανείς στα Επτάνησα αυτό το έθιμο.

Τον χειμώνα του 1986 τον περάσαμε στην Περούτζια κλεισμένοι, τον περισσότερο καιρό, στο σπίτι. Ευτυχώς είχαμε καλή θέρμανση. Παρ' όλα αυτά δεν αισθανόμασταν και πολύ άνετα. Κάποιοι από τους Έλληνες φοιτητές, με τους οποίους κάναμε παρέα, είχαν ξαναγυρίσει στην Ελλάδα και δεν επισκεπτόμασταν πια το δημοτικό καφενείο με την μεγάλη ταράτσα με την εξαιρετική θέα, η οποία άλλωστε δεν χρησιμοποιούνταν τον χειμώνα. Η απομόνωση που είχαμε αρχίσει να αισθανόμαστε ήταν τόσο μεγάλη, που η Σοφία άρχισε να σκέπτεται να ξαναγυρίσει στην Ελλάδα. Εγώ δεν ήθελα να ξαναγυρίσω στην Ελλάδα και φρόντισα να αξιοποιώ τον χρόνο μου μελετώντας Ιταλικά. Είχα φέρει από την Ελλάδα μια μέθοδο αυτοδιδασκαλίας και την μελέτησα από την αρχή μέχρι το τέλος, καταγράφοντας και μελετώντας όλες τις άγνωστες λέξεις και λύνοντας όλες τις ασκήσεις. Τα Ιταλικά που ακούγαμε συνέχεια από την τηλεόραση και οι συζητήσεις μας με την Πατρίτσια με βοήθησαν να εξασκηθώ και στην ακουστική κατανόηση της γλώσσας και στην ομιλία της. Εκείνους τους μήνες στην Περούτζια έμαθα τόσο καλά Ιταλικά, που όταν γύρισα οριστικά στην Ελλάδα, περισσότερη ευχέρεια είχα στα Ιταλικά, τα οποία είχα μελετήσει για λιγότερο από έναν χρόνο, από ότι στα Εγγλέζικα, τα οποία μελετούσα από έντεκα χρονών. Από την άλλη, μαθαίνοντας τα Ιταλικά, άρχισα να εξοικειώνομαι με τον ιταλικό πολιτισμό που είναι αξιοθαύμαστος από πολλές απόψεις. Και πρώτα απ' όλα με τον ιταλικό κινηματογράφο, ο οποίος έβγαλε κορυφαίους σκηνοθέτες σαν τον Ροσελίνι, τον Ντε Σίκα, τον Βισκόντι, τον Φελίνι, τον Παζολίνι κ.ά. όπως και κορυφαίους ηθοποιούς, σαν τον Εντουάρντο ντε Φίλιππο (σκηνοθέτης και ηθοποιός), τον Πεππίνο ντε Φίλιππο, τον Ταράντο, τον Φαμπρίτζι, τον Μαστρογιάννι, τον Σόρντι, τον Γκάσμαν, τον Τονιάτσι, τον Μανφρέντι και τόσους άλλους και άλλες όπως την Μανιάνι, την Μασίνα, την Λολομπριγκίτα, την Μάγκανο, την Λόρεν κ.ά. Και πάνω απ' όλους τον Αντόνιο ντε Κούρτις, γνωστό ως Τοτό, για τον οποίο δεν ήξερα τίποτα μέχρι να πάω στην Ιταλία. Του ιταλικού κινηματογράφου είναι δημιούργημα ο νεορεαλισμός που υπήρξε το σημαντικότερο μεταπολεμικό καλλιτεχνικό κίνημα στον κινηματογράφο. Ακόμα και ο «λαϊκός» ιταλικός κινηματογράφος, όπως θα μπορούσαμε να ονομάσουμε ταινίες που αποσκοπούν να διασκεδάσουν το κοινό και δεν έχουν κανένα βάθος ή μήνυμα, είχε μια ποιότητα και γι' αυτό είχε και πέραση ακόμα και στην Ελλάδα, όπως οι ταινίες των «λαϊκών» ηθοποιών Φράνκο Φράνκι και Τσίτσιο Ινγκρατσία. Για να μην πούμε για τις άλλες ταινίες ευρείας κατανάλωσης, τις «καουμπόικες», που οι Ιταλοί σκηνοθέτες τους, σαν τον Σέρτζιο Λεόνε, ξεπέρασαν ακόμα και τους Αμερικανούς. Οι Ιταλοί είχαν παράδοση σε όλες τις τέχνες, όπου ανέδειξαν κορυφαίους εκπροσώπους, γι' αυτό ήταν φυσικό επόμενο να μεγαλουργήσουν και στον κινηματογράφο. Άλλωστε ο κινηματογράφος υπήρξε η πιο δημοφιλής μορφή ψυχαγωγίας μεταπολεμικά και γι' αυτό αναδείχθηκε σε ισχυρή βιομηχανία. Η βιομηχανία αυτή συγκέντρωνε τεράστιες επενδύσεις και εξασφάλιζε δουλειά σε εκατοντάδες χιλιάδες ανθρώπους. Στην Ιταλία, όπου αυτή η βιομηχανία έφτασε στην κορυφή της απόδοσης και των κερδών, φτιάχτηκε μια ολόκληρη πόλη έξω από την Ρώμη, για να μπορούν οι σκηνοθέτες να γυρνάνε ταινίες με σκηνικά της αρεσκείας τους: Η Πόλη του

Κινηματογράφου (Cinecittà). Εγώ από μικρός είχα τον κινηματογράφο σαν μοναδική μου διασκέδαση, με αποτέλεσμα να έχω δει εκατοντάδες καλές ταινίες, πριν πάω στην Ιταλία, πολλές από αυτές ιταλικές. Ήταν φυσικό επόμενο η εκμάθηση της ιταλικής γλώσσας να με κάνει να «απογειωθώ» βλέποντας κλασικές ιταλικές ταινίες στην ιταλική τηλεόραση. Κι ας είχε πολύ μικρή οθόνη η τηλεόραση που είχαμε στην Περούτζια και ας ήταν και ασπρόμαυρη. Άλλωστε, οι περισσότερες κορυφαίες Ιταλικές ταινίες ασπρόμαυρες ήταν.

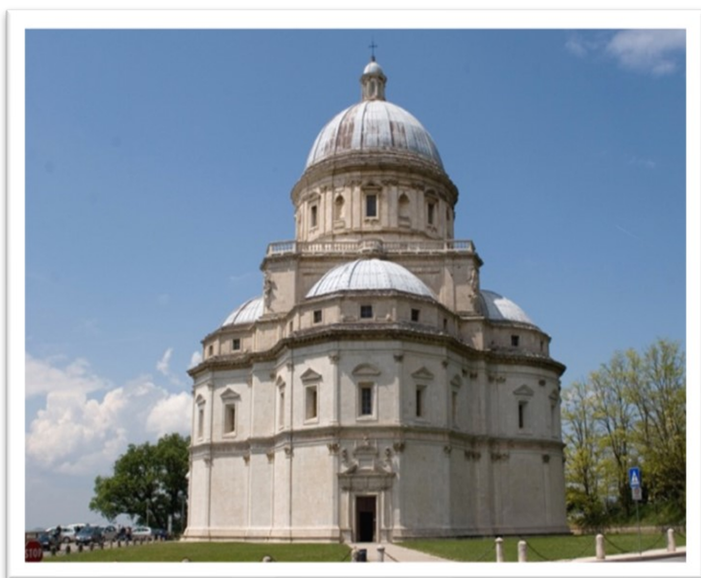
Δεν μπορώ να πω ότι το ίδιο ενδιαφέρον που απέκτησα για τον ιταλικό κινηματογράφο, απέκτησα και για τις άλλες τέχνες, όπου η Ιταλία έχει διακριθεί. Την αρχιτεκτονική, όπως είπα, είχα την ευκαιρία να την θαυμάζω κάθε μέρα στους δρόμους της Περούτζιας. Από αυτούς αξέχαστος, λόγω του ότι ήταν εξαιρετικά ασυνήθιστος, ήταν η Βία Άπια που ήταν σαν ένα μακρόστενο γεφύρι πάνω ή δίπλα σε μεσαιωνικά κτίρια. Δεν ξαναπερπάτησα σε τέτοιο δρόμο από τότε. Κι όμως στην Περούτζια αυτόν τον δρόμο τον περπατούσα συχνά και δεν θα ξεχάσω ότι κάποια φορά είδα σε ένα από τα δύο πεζούλια που τον περιβάλλανε μια γάτα Αγκύρας εξαιρετικά ήρεμη. Δεν μετακινήθηκε όταν πήγαμε να την χαϊδέψουμε, όπως δεν μετακινήθηκε μια άλλη γάτα, που σε κάποιο άλλο περίπατο μας την είχαμε βρει να κάθεται σε ένα καπό αυτοκινήτου. Ίσως οι Περουτζίνοι είναι αρκετά φιλόζωοι και γι' αυτό δεν τρομάζουν τις γάτες από μικρές, με αποτέλεσμα, όταν αυτές μεγαλώνουν, να είναι αρκετά ήρεμες.

Στη Βία Άπια, σε ένα από τα πεζούλια της οποίας βρήκαμε την ατάραχη γάτα Αγκύρας.

Οι πανέμορφες μεσαιωνικές πόλεις της Ούμπριας

Η εξοικείωσή μου με την ιταλική ζωγραφική και την ιταλική γλυπτική υπήρξε πολύ μικρότερη από την εξοικείωση μου με τον ιταλικό κινηματογράφο και την ιταλική αρχιτεκτονική, γιατί όπως είπα και πιο πάνω, μπήκα μέσα σε ελάχιστες εκκλησίες. Και οι ιταλικές εκκλησίες ήταν ανοιχτές για το κοινό, όχι όπως οι ελληνικές που δεν έχουν τίποτα το ωραίο να επιδείξουν (εξαιρώ τις εκκλησίες των Επτανήσων) και όμως είναι κλειστές, όταν δεν γίνεται σε αυτές κάποια τελετή. Μια από αυτές που με εντυπωσίασε ιδιαίτερα ήταν η εκκλησία που είδαμε στο Τόντι, σχεδιασμένη από τον διάσημο αρχιτέκτονα της Αναγέννησης Μπραμάντε, η Παναγία η Παρηγορήτρια. Την επισκεφθήκαμε στην διάρκεια μιας ημερήσιας εκδρομής που κάναμε με το αυτοκίνητο της Πατρίτσιας. Μαζί μας, εκτός από την Πατρίτσια, ήταν και ο Μανώλης και ένας άλλος φοιτητής φίλος μας με το παρατσούκλι Εγγλέζος που είχε κι αυτός πολύ χιούμορ. Η εκκλησία αυτή, λοιπόν, όταν πήγαμε ήταν άδεια από παπάδες ή καντηλανάφτες, γιατί δεν φοβόντουσαν τους κλέφτες οι παπάδες που την είχαν υπ' ευθύνη τους, όπως γίνεται με όλες σχεδόν τις ιταλικές εκκλησίες. Κι όμως και αγάλματα είχε και πίνακες. Είχε επίσης και πολλές κάρτες γι όσους ενδιαφερόντουσαν για ενθύμια. Εγώ, βλέποντας το πεδίο ελεύθερο, πήρα πολλές από αυτές, χωρίς να αφήσω κανένα ψιλό. Δεν μας περισσεύανε άλλωστε. Και ούτε στους άλλους περισσεύανε τα λεφτά με συνέπεια, όταν μετά την εκκλησία πήγαμε στο χωρίο, στο Τόντι, και βρήκαμε ένα πορτοφόλι με 50.000 ιταλικές λίρες, να χαρούμε πάρα πολύ. Το βρήκαμε σε ένα πεζούλι και αφού πήραμε τα λεφτά το ρίξαμε σε ένα ταχυδρομικό κουτί για να μην έχει πρόβλημα με τα χαρτιά του, ταυτότητες κλπ., ο ιδιοκτήτης του.

Η εκκλησία της Παναγίας της Παρηγορήτριας έξω από το Τόντι.

Με τα λεφτά αυτά πήγαμε, όλη η παρέα, σε ένα καπνοπωλείο που ήταν και μπαρ, όπως όλα τα καπνοπωλεία στην Ιταλία, και φάγαμε κάτι πρόχειρο πίνοντας και κάτι.

Ήταν Άνοιξη την εποχή που περιηγηθήκαμε την Ούμπρια με το αυτοκίνητο της Πατρίτσιας και ο καιρός ήταν ιδανικός για ταξίδια. Είχαμε πάει, θυμάμαι, και στο Ορβιέτο, μια άλλη πανέμορφη πόλη της Ούμπριας με έναν εξαιρετικό καθεδρικό ναό. Δυστυχώς όταν φθάσαμε ήταν κλειστός και δεν μπήκαμε μέσα. Καθίσαμε όμως στο γρασίδι που ήταν μπροστά στο ναό και θαυμάσαμε την πρόσοψή του.

Η Σοφία με την Ιταλίδα φίλη και δασκάλα μας, την Πατρίτσια μπροστά από τον καθεδρικό ναό του Ορβιέτο.

Εκεί στο Ορβιέτο επισκεφτήκαμε και ένα μεγάλο πηγάδι που στο βάθος του κατέβαινες με σκάλες. Δεν μου ξανάτυχε να επισκεφτώ τέτοιο πηγάδι στη ζωή μου.

Το πηγάδι του Ορβιέτο που κατεβήκαμε με σκάλες μέχρι τον πάτο του.

Το βράδυ εκείνης της μέρας καταλήξαμε όλοι μαζί σε μια παραδοσιακή ταβέρνα στην εξοχή που νομίζω ήταν στάβλος και τον είχαν διαμορφώσει σε ταβέρνα. Ήταν γεμάτη κόσμο, γιατί μάλλον η μέρα εκείνη θα ήταν μέρα αργίας, αλλιώς η Πατρίτσια θα δούλευε στο σχολείο. Τέτοιες ταβέρνες έχω γνωρίσει ελάχιστες στην ζωή μου, γι' αυτό, όταν τις βλέπω σε κινηματογραφικές ταινίες, μου φαίνονται άλλος κόσμος. Ένας κόσμος των πλουσίων, όπου εγώ δεν έχω καμιά θέση.

Η πολιτική μας απομόνωση στην Περούτζια και τα «ακροβατικά» μας για να επιβιώσουμε

Αυτό που μας έλειπε περισσότερο στην Περούτζια ήταν η πολιτική δράση για την αναρχία, κάτι το οποίο ήταν εύκολο, όσο ήμασταν στην Ελλάδα. Δεν είχαμε βρει δραστήριους αναρχικούς στην Περούτζια για να συνεργαστούμε μαζί τους. Γι' αυτό και είχαμε στείλει, από την Περούτζια, γράμματα σε διάφορες αναρχικές συλλογικότητες μεγάλων πόλεων της Ιταλίας, για να μας βοηθήσουν να βρούμε σπίτι στην πόλη τους. Στην Περούτζια βλέπαμε μόνο έναν αναρχικό παραδοσιακό τυπογράφο μεγάλης ηλικίας που στην πρόσοψη του μαγαζιού του κόλλαγε μια εφημερίδα τοίχου αλλά δεν βρήκαμε ποτέ το θάρρος να τον πλησιάσουμε. Όπως δεν πλησιάσαμε μια άλλη ενδιαφέρουσα προσωπικότητα, τον Γκορίνι, κι αυτός μεγάλης ηλικίας, ο οποίος είχε μετατρέψει ένα σιδερένιο κρεβάτι σε αυτοκίνητο και κυκλοφορούσε με αυτό σε κεντρικούς δρόμους της παλιάς πόλης, εντυπωσιάζοντας τους πάντα άφθονους τουρίστες της. Μολονότι μας είχε δώσει και την κάρτα του, όπου σαν ιδιότητα είχε γραμμένο: Ελεύθερος διανοητής. Το μόνο που καταφέραμε ήταν να συγκεντρώσουμε κάποιο υλικό για τις φυλακές μέσω της Λίτσας, η οποία ήξερε κάποια που

δραστηριοποιούνταν στο κίνημα για τις φυλακές. Σημειωτέον ότι η Περούτζια είχε φυλακές, όπου υπήρχαν κρατούμενοι από όλη την Ιταλία. Και θα είχε και πολλούς πολιτικούς κρατούμενους, γιατί τότε στην Ιταλία, λόγω της ένοπλης δράσης των επαναστατικών οργανώσεων κατά την δεκαετία του '70, υπήρχαν πολλές χιλιάδες πολιτικοί κρατούμενοι.

Τις είχα δει μόνο απ' έξω τις φυλακές της Περούτζια και μου είχαν φανεί κι αυτές μεσαιωνικές. Έφτανες σ' αυτές αφού κατέβαινες ένα μεγάλο τούνελ με σκάλες που ξεκινούσε από το κέντρο της Περούτζια και αριστερά και δεξιά της σκάλας είχε αρχαία ευρήματα από την εποχή των Ετρούσκων, γιατί πριν από χιλιάδες χρόνια η Περούτζια ήταν πόλη ετρουσκική. Το τούνελ αυτό αποτελούσε ένα ακόμη από τα πιο γνωστά αξιοθέατα της Περούτζια.

Όσον αφορά, τέλος, από διαδηλώσεις στην Περούτζια, όσο καθίσαμε εκεί, μία μόνο θυμάμαι που πήγαμε, γιατί είχε κάποια σχέση με τα ενδιαφέροντά μας. Και σ' αυτήν δεν πρέπει να ήτανε πάνω από δέκα άτομα!

Δεν πρέπει να κρύψω ότι στην Περούτζια αντιμετωπίσαμε μεγάλη στενότητα από οικονομική άποψη. Τρώγαμε κάθε μέρα μακαρόνια, γιατί ήτανε φτηνά. Όμως το τυρί, η παρμεζάνα που χρησιμοποιούν οι Ιταλοί για τα μακαρόνια, ήταν πολύ ακριβό, γι' αυτό αναγκαστήκαμε να το κλέψουμε καναδυό φορές. Σε κάποια φάση επιχείρησα να κλέψω και κρέας αλλά το έβαλα στην θέση του, όταν μία υπάλληλος που μπορούσε να με είχε δει, άρχισε να φωνάζει να έρθει ο διευθυντής στο ταμείο. Παρά τα μέτρα που παίρναμε, μια φορά μιας πιάσανε στο ταμείο, γιατί η Σοφία είχε ρίξει σε μια τσάντα νάιλον ένα σαμπουάν, χωρίς να προσέξει ότι η τσάντα ήταν αρκετά διαφανής και το σαμπουάν φαινότανε. Όταν μας πιάσανε μας πήγανε στον χασάπη του σούπερ-μάρκετ, ο οποίος, πιστεύω, έκανε και χρέη ασφάλειας του καταστήματος. Αυτός ήταν ένας επιθετικός Άραβας που μας έβαλε τις φωνές και μας τόνιζε ότι έπρεπε να ήμασταν στην πατρίδα του, όπου θα μας έκοβαν τα χέρια γι' αυτό που είχαμε κάνει. Ευτυχώς τελικά μας άφησαν να φύγουμε, χωρίς να φωνάξουν την αστυνομία.

Βέβαια, δεν ήμασταν οι μόνοι Έλληνες που κλέψαμε αντικείμενα ευτελούς αξίας στην Περούτζια. Κι άλλοι Έλληνες φοιτητές προσπαθούσαν να καλύψουν έτσι κάποιες ανάγκες τους. Θυμάμαι έναν φίλο που είχε βάλει στόχο ένα βιβλιοπωλείο που πουλούσε τα βιβλία στην μισή από την ονομαστική τους τιμή. Από αυτό το βιβλιοπωλείο ο φίλος αφαιρούσε κάθε μέρα ένα άλμπουμ με έργα κάποιου μεγάλου ζωγράφου και θεωρούσε την ημέρα του χαμένη, αν δεν έκανε μια τέτοια «καλή πράξη», όπως την αποκαλούσε. Η Σοφία από αυτό το βιβλιοπωλείο κατάφερε μια μέρα να αφαιρέσει ένα λεξικό και να μου το κάνει δώρο για τα γενέθλια μου.

Αν και τα λεφτά μας ήταν λιγοστά, δεν κάναμε πίσω, όταν ο Μανώλης μας πρότεινε να πάρουμε το λεωφορείο και να επισκεφτούμε την «αιώνια πόλη», την Ρώμη, την πρωτεύουσα της Ιταλίας που απείχε από την Περούτζια λιγότερο από διακόσια χιλιόμετρα. Δεν θα πηγαίναμε με τον Μανώλη, αν δεν είχε εξασφαλίσει σπίτι να φιλοξενηθούμε. Θα μέναμε σε κάποιον φίλο του που σπούδαζε Ιατρική στη Ρώμη. Ο Μανώλης δεν θα πήγαινε εκεί για πρώτη φορά.

Όλοι οι δρόμοι οδηγούν στην Ρώμη!

Έτσι, μια ωραία ανοιξιάτικη ημέρα, βρεθήκαμε στην πόλη, όπου οδηγούν όλοι οι δρόμοι, όπως λέγανε οι αρχαίοι Ρωμαίοι, γιατί πράγματι όλοι οι μεγάλοι δρόμοι της Ρωμαϊκής Αυτοκρατορίας οδηγούσαν στην Ρώμη. Το σπίτι που μας φιλοξένησε ήταν στο κέντρο της Ρώμης, κοντά στην Ρωμαϊκή Αγορά, και είχε θέα μια πυραμίδα. Ήταν ένα μεγάλο διαμέρισμα με πολλά δωμάτια, όμως μένανε αρκετοί Έλληνες φοιτητές μέσα κι έτσι μπορούσαν να πληρώνουν το νοίκι που ήταν αρκετά ψηλό. Ευτυχώς ο Μανώλης τους ήξερε όλους και γι' αυτό κι εμείς, σαν φίλοι του Μανώλη, ήμασταν καλοδεχούμενοι. Από την άλλη μεριά δεν κρύβαμε και το πολιτικό μας παρελθόν, κάτι για το οποίο, οι ανοιχτόμυαλοι άνθρωποι, σαν τους αριστερούς Έλληνες φοιτητές της Ιταλίας, μας έδειχναν ιδιαίτερη εκτίμηση. Το παρελθόν αυτό δεν έκανε τους φοιτητές να ενδιαφέρονται για τις πολιτικές μας απόψεις μόνο, με συνέπεια να πιάνουνε μαζί μας μεγάλες συζητήσεις, αλλά έδειχναν και προθυμία να μας προσφέρουν ό,τι μπορούσαν. Συγκεκριμένα, ο φίλος του Μανώλη που σπούδαζε Ιατρική, προσφέρθηκε να μας ξεναγήσει στα πιο σημαντικά αξιοθέατα της Ρώμης, όπως το Κολοσσαίο και το Πάνθεον.

Η Σοφία έξω από το σπίτι που μας φιλοξένησαν με φόντο την πυραμίδα και μια πύλη..

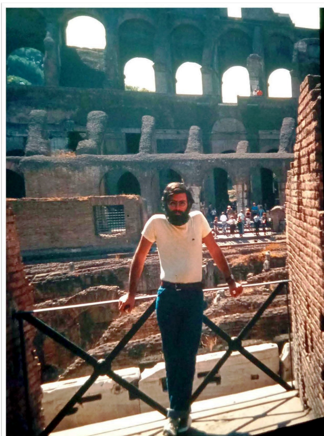
Από την λεωφόρο κοντά στο Κολοσσαίο θυμάμαι έναν τεράστιο τοίχο με ανάγλυφους χάρτες που απεικόνιζαν την εξέλιξη του ρωμαϊκού κράτους στην διάρκεια των αιώνων, από μια δημοκρατία που κατελάμβανε μόνο την Ρώμη και την γύρω περιοχή, μέχρι την Ρωμαϊκή Αυτοκρατορία που εκτείνονταν από τα σύνορα Αγγλίας και Σκωτίας μέχρι το σημερινό Ιράκ στην Ανατολή, και μέχρι την έρημο Σαχάρα στο Νότο. Σε μερικούς από αυτούς τους χάρτες η αυτοκρατορία καταλαμβάνει όλες τις χώρες γύρω από την Μεσόγειο, κάτι που εξηγεί ότι οι αρχαίοι Ρωμαίοι, την Μεσόγειο την λέγανε θάλασσα τους. Από όλο αυτό το τεράστιο, για την

εποχή του, κράτος οι Ρωμαίοι φέρνανε ζώα και δούλους για να τους σκοτώσουν με διάφορους θεαματικούς τρόπους στο Κολοσσαίο που σήμερα είναι ερειπωμένο. Παρ' όλα αυτά είναι ένα μεγάλο και εντυπωσιακό κτίριο.

Με τον Μανώλη και την Σοφία έξω από το το Κολοσσαίο.

Από μέσα, δυστυχώς, δεν μπορεί να δει κανείς πως ήταν το Κολοσσαίο κατά την περίοδο που λειτουργούσε, γιατί η αρένα του πλέον δεν υπάρχει αλλά φαίνεται ο λαβύρινθος των δωματίων και αιθουσών που ήταν από κάτω της. Αν δεν ξέρεις λεπτομέρειες για τα «έγκατα» του Κολοσσαίου, δεν καταλαβαίνεις και πολλά πράγματα βλέποντας τα ερείπια των χώρων που ήταν κάτω από την αρένα.

Στο εσωτερικό του Κολοσσαίου, μια λαβύρινθο ερειπίων, από την οποία δεν καταλαβαίνεις πως ήταν το εσωτερικό, όταν το Κολοσσαίο λειτουργούσε.

Σε πολύ καλύτερη κατάσταση ήταν το Πάνθεον, όπου μας πήγε μετά το Κολοσσαίο ο φίλος του Μανώλη. Κοντά του είδαμε και την περίφημη στήλη του Τραϊανού, όπου απεικονίζονται

ανάγλυφες σκηνές από μάχες που έδωσε ο αυτοκράτορας αυτός, που στις μέρες του η αυτοκρατορία απέκτησε την μεγαλύτερη έκταση της.

Το Πάνθεον της Ρώμης, ένα από τα καλύτερα διατηρημένα αρχαία μνημεία, όπως φαίνεται ένα απόγευμα, σαν το απόγευμα που το επισκεφτήκαμε, και η στήλη του Τραϊανού που επισκεφθήκαμε μετά, εκεί κοντά.

Τις επόμενες μέρες δεν ήρθε ο φίλος του Μανώλη μαζί μας. Ήρθε όμως ο Μανώλης και μαζί επισκεφθήκαμε το Βατικανό, το μικροσκοπικό κρατίδιο στο κέντρο της Ρώμης που έχει απομείνει από το παπικό κράτος που καταλάμβανε όλη την κεντρική Ιταλία, προτού συσταθεί το ιταλικό κράτος. Τώρα το τί είδους κρατίδιο είναι σηκώνει πολύ συζήτηση, γιατί ορατά σύνορα μεταξύ αυτού και της Ιταλίας που το περιβάλλει δεν υπάρχουν, ενώ ο στρατός του, οι Ελβετοί μισθοφόροι με τις χαρακτηριστικές στολές, είναι καθαρά συμβολικός και έχει μόνο τουριστική και όχι αμυντική αξία. Και από τουρισμό το Βατικανό έχει άφθονο, γιατί στο κέντρο του βρίσκεται ο καθεδρικός ναός της Ρώμης, ο Άγιος Πέτρος, που διακρίνεται όχι μόνο για την καλλιτεχνική του αξία αλλά και για το μεγάλο μέγεθος του. Και πέραν του ότι είναι σημαντικό αξιοθέατο, αποτελεί και τόπο προσκυνήματος των απανταχού καθολικών χριστιανών, εφόσον από κάτω του είναι θαμμένος, υποτίθεται, ο Απόστολος Πέτρος και σε αυτόν ιερουργεί ο ίδιος ο πάπας που για τους καθολικούς χριστιανούς έχει τόση βαρύτητα, ώστε όταν σταυροκοπιούνται, σταυροκοπιούνται με τέσσερα δάχτυλα: Ένα για τον θεό τους, ένα για τον γιο του θεού τους, ένα για το Άγιο Πνεύμα τους και ένα για τον πάπα. Ακόμη και ο ίδιος ο πάπας είναι αξιοθέατο, όταν βγάζει λόγους από ένα παράθυρο κτιρίου πάνω από την κυκλική αυλή που προηγείται του Άγιου Πέτρου, για τις χιλιάδες που κατακλύζουν την κυκλική αυλή για να τον δουν και να τον ακούσουν. Οι καθολικοί πιστεύουν ότι αυτός βρίσκεται πιο κοντά στον θεό τους από οποιονδήποτε άλλο άνθρωπο και γι’ αυτό και μόνο είναι, γι’ αυτούς, σημαντικό αξιοθέατο. Τουλάχιστον, με τους καθολικούς και τους τουρίστες που κατακλύζουν την κυκλική αυλή, μπροστά από τον Άγιο Πέτρο, για να δουν τον πάπα, δεν γίνεται αυτό το κακό που γίνεται με τους μουσουλμάνους που επισκέπτονται στην Μέκκα της

Σαουδικής Αραβίας την ιερή πέτρα, την Καάβα, και κάθε τόσο σκοτώνονται από τον συνωστισμό δεκάδες, μέχρι και εκατοντάδες από αυτούς.

Με τον Μανώλη στον δρόμο που καταλήγει στον Άγιο Πέτρο.

Ευτυχώς, όταν επισκεφτήκαμε τον Άγιο Πέτρο μαζί με τον Μανώλη, δεν είχε τον πολύ κόσμο που μαζεύεται για να δει τον πάπα, ούτε τους τουρίστες που τα καλοκαίρια κατακλύζουν τα πιο γνωστά αξιοθέατα στον κόσμο και γι' αυτό χρειάζεται να σταθείς πολύ ώρα στην ουρά, μέχρι να καταφέρεις να τα πλησιάσεις. Έτσι μας δόθηκε η ευκαιρία να δούμε από κοντά τα πιο διάσημα έργα τέχνης του ναού, όπως τον θόλο πάνω από την «αγία τράπεζα», που στηρίζεται σε τέσσερις πανύψηλες στριφογυριστές κολόνες και τον «θρόνο του Άγιου Πέτρου». Κατεβήκαμε και στο υπόγειο και είδαμε τους τάφους των παπών του παρελθόντος. Η μόνη δυσάρεστη ανάμνηση μου από την επίσκεψη στο Βατικανό είναι το περιστατικό με κάποιον που της κόλλαγε, όπως μας είπε η Σοφία, την ώρα που βρισκόμαστε σε ένα μαγαζάκι στην κυκλική αυλή και ψάχναμε για να αγοράσουμε αναμνηστικά. Μου τον έδειξε αυτόν που της είχε κολλήσει αλλά εγώ δεν ήξερα τι να κάνω. Της είχε κολλήσει στα Ιταλικά κι εγώ, όπως κι αυτή, δεν ξέραμε να τσακωνόμαστε σε αυτήν την γλώσσα. Τελικά ο ντενεκές την έβγαλε καθαρή. Από εκείνο το μαγαζάκι πήρα μια μεγάλη αφίσα με τις φάτσες όλων των παπών από τότε που καθιερώθηκε ο θεσμός αυτός. Μπορεί να κάναμε τουρισμό, όμως από λεφτά δεν πηγαίναμε καθόλου καλά, και γι' αυτό, όταν ο Μανώλης πήρε ένα σάντουιτς από μια καντίνα που ήταν παρκαρισμένη κοντά στο κάστρο του Αγίου Αγγέλου, εμείς δεν πήραμε τίποτα κι ας πεινούσαμε.

Εκείνη την βραδιά πρέπει να ήταν, όταν μαζί με τον Μανώλη βρεθήκαμε στις όχθες του Τίβερη, του ποταμού που διασχίζει την Ρώμη, να βλέπουμε σε μια μεγάλη οθόνη που είχε στηθεί εκεί, την ταινία «Η οργή» του Παζολίνι που προβαλλόταν στα πλαίσια ενός πολυήμερου αφιερώματος στον Παζολίνι. Η προβολή γινόταν σε ανοιχτό χώρο και δεν είχε εισιτήριο, ενώ είχε καρέκλες για να κάθονται οι θεατές. Θυμάμαι ότι, λίγο πριν αρχίσει η

προβολή της ταινίας, καθώς μιλούσαμε με τον Μανώλη καθισμένοι στις καρέκλες, γύρισε κάποιος από την μπροστινή σειρά των καρεκλών και ρώτησε από πού ήμασταν, γιατί δεν μπορούσε να καταλάβει τα Ιταλικά που μιλούσαμε. Ο Μανώλης του απάντησε ότι δεν μιλάγαμε Ιταλικά αλλά Ελληνικά και τον ρώτησε από που ήταν αυτός. Ο Ιταλός του απάντησε ότι ήταν Ρωμαίος, δηλ. από την Ρώμη και όχι, εννοείται, αρχαίος Ρωμαίος. Στην Ιταλία μόνο οι φανατικοί εθνικιστές, όπως οι φασίστες, βλέπουν τους αρχαίους Ρωμαίους σαν προγόνους των σημερινών Ιταλών. Θυμάμαι το περιστατικό, γιατί μου είχε κάνει εντύπωση ότι ένας Ιταλός μπέρδεψε τα Ιταλικά με τα Ελληνικά. Υπέθεσα τότε, ότι στην Ιταλία μιλιόντουσαν τόσες διάλεκτοι, που και τα Ελληνικά, για κάποιον που τα άκουγε πρώτη φορά, να φαντάζουν σαν μία από αυτές.

Ένα άλλο απόγευμα, αφού είχαμε περπατήσει ώρες δίπλα στο ποτάμι, μια διαδρομή από τις ωραιότερες που έχω κάνει σε όλη μου την ζωή, βρεθήκαμε πρώτα στην Πιάτσα Ναβόνα, στην πλατεία, όπου, όπως έμαθα πολύ αργότερα, είχε το σπίτι του ο πάπας, και κατόπιν, όταν είχε βραδιάσει, στην Πιάτσα Εσπάνια. Προτού φτάσουμε στην Πιάτσα Ναβόνα περάσαμε από την περίφημη Κρήνη του Τρέβι, ένα εντυπωσιακό σιντριβάνι που μπροστά του έχει μια τεράστια γούρνα, όπου στο νερό της συνηθίζεται να πετάνε κέρματα και να κάνουν ευχές. Μέσα στην πλατεία Ναβόνα υπάρχουν άλλα τρία λιγότερο εντυπωσιακά σιντριβάνια, που κι αυτά αποτελούνται από συμπλέγματα αγαλμάτων, σαν την Κρήνη του Τρέβι.

Με την Σοφία σε γέφυρα του ποταμού Τίβερι με φόντο το κάστρο της Ρώμης, γνωστό σαν κάστρο Σαν Άντζελο.

Εκείνη την εποχή εγώ δεν είχα ιδέα από την ιστορία της γλυπτικής και ήμουνα τόσο ξένος προς αυτήν την τέχνη, ώστε ούτε το ποιος είχε φτιάξει όλα αυτά τα σιντριβάνια, δεν είχα ενδιαφερθεί να μάθω. Αναγνωρίζω στον εαυτό μου ελαφρυντικά, γιατί κανένας μέχρι τότε δεν μου είχε μιλήσει για γλυπτική και είχα δει ελάχιστα αγάλματα στην ζωή μου. Μάλιστα,

στο Χαλάνδρι που μεγάλωσα από τριών μηνών, δεν θυμάμαι να υπήρχε κανένα άγαλμα, μέχρι που μια μέρα φτιάξανε ένα άτεχνο άγαλμα φαντάρου που το βάλανε στην κεντρική πλατεία, για να καταθέτουν στεφάνια, κατά τις εθνικές επετείους. Ακόμα και σήμερα το Χαλάνδρι έχει ελάχιστα και ασήμαντα αγάλματα, όχι ολόσωμα αλλά προτομές. Κι όμως οι Χαλανδραίοι, με την άγνοια του νεόπλουτου επαρχιώτη, νομίζουν ότι ζουν σε πλούσιο προάστιο με γόητρο. Πολλοί από αυτούς έχουν δώσει του κόσμου τα λεφτά για να αγοράσουν διαμέρισμα στο Χαλάνδρι που μπροστά στη Ρώμη είναι ένα τίποτα. Δεν έχει, δηλαδή, τίποτα το αξιοθέατο.

Στην Πιάτσα Εσπάνια, όπου πήγαμε κατόπιν, υπάρχει μια τεράστια σκάλα, με μια εντυπωσιακή εκκλησία στην κορυφή και πανέμορφα κτίρια αριστερά και δεξιά της. Εκεί κάθε βράδυ μαζεύεται πολύς κόσμος, τουρίστες κατά κύριο λόγο, και κάθονται με τις ώρες. Δεν έχει θέα όλη την πόλη, όπως η σκάλα που βρίσκεται μπροστά από την εκκλησία της Ιερής Καρδιάς στην κορυφή του λόφου της Μονμάρτης στο Παρίσι, όπου κι εκεί κάθε βράδυ κάθεται πολύς κόσμος με τις ώρες, όμως βρίσκεται στην καρδιά μιας πόλης που είναι ένα είδος μουσείου. Όπως έμαθα πολύ αργότερα, οι πάπες που κυβερνούσαν την Ρώμη, μέχρι αυτή να περάσει στο νεοσύστατο Ιταλικό κράτος, είχαν ξοδέψει άφθονο χρήμα της καθολικής εκκλησίας, για να κάνουν την Ρώμη την ομορφότερη πόλη του κόσμου, ώστε να χρησίμευε σαν βιτρίνα της καθολικής εκκλησίας. Αυτοί που κάθονται στα σκαλοπάτια της Πιάτσα Εσπάνια περιβάλλονται από όλη αυτήν την ομορφιά κι έτσι δεν τους λείπει η πανοραμική θέα. Γι αυτό καθίσαμε κι εμείς για κάποια ώρα και θαυμάσαμε την νυχτερινή Ρώμη. Νομίζω ότι ελάχιστοι από αυτούς που πάνε στην Ρώμη για τουρισμό, δεν το κάνουν. Πολλά χρόνια αργότερα έπεσε στα χέρια μου μια αφίσα της Πιάτσα Εσπάνια και την έκανα κάδρο και την κρέμασα. Δεν νομίζω ότι κανένας από όσους είδανε αυτό το κάδρο σκέφτηκε ότι το περιεχόμενο του συνδέονταν με μια από τις πιο όμορφες αναμνήσεις μου: Την επίσκεψη στην «αιώνια πόλη».

Μια άλλη μέρα επισκεφθήκαμε τις κατακόμβες της Ρώμης, όπου, σύμφωνα με αυτά που μας είχαν μάθει στο σχολείο, κρυβόντουσαν οι πρώτοι χριστιανοί από τους διώκτες τους. Προκειμένου να μπούμε, μας επιβάλλανε να μπούμε με συνοδεία ξεναγού, για να μην χαθούμε. Υπήρχαν αρκετοί ξεναγοί που κάνανε ξενάγηση σε διάφορες γλώσσες. Γύρω από τον καθένα μαζευόταν σιγά-σιγά κάποιος αριθμός από κόσμο που μιλούσε την γλώσσα στην οποία έκανε την ξενάγηση ο ξεναγός, κι όταν μαζευόντουσαν αρκετοί, τους έβαζε μέσα στις κατακόμβες. Για τα Ελληνικά δεν υπήρχε ξεναγός, υπήρχε όμως για τα Εγγλέζικα. Παρόλο που για μας τα Εγγλέζικα θα ήταν πιο εύκολα να τα καταλάβουμε, εγώ και η Σοφία διαλέξαμε τον ξεναγό που μιλούσε Ιταλικά, γιατί σε αυτόν που μιλούσε Εγγλέζικα είχαν μαζευτεί Έλληνες που, προκειμένου να κάνουν φιγούρα, μιλάγανε μάγκικα δυνατά κι εμείς δεν είχαμε καμιά όρεξη να τους φάμε στη μάπα. Σε όλα τα ταξίδια που έχω κάνει στην Ευρώπη, αποφεύγω τους Έλληνες που πολλοί από αυτούς είναι όλο μαγκιά και βωμολοχία. Φωνάζουν κιόλας, γιατί νομίζουν ότι οι αηδίες που λένε, είναι βαρυσήμαντες κουβέντες.

Τέλος πάντων, με τον Ιταλό ξεναγό κατεβήκαμε στις κατακόμβες, οι οποίες, όπως μας είπε αυτός, δεν ήταν ποτέ κρυψώνα για τους χριστιανούς, γιατί δεν ήταν κρυφές. Ήταν ένα απλό νεκροταφείο της αρχαίας Ρώμης κι επειδή εκεί πολλοί κάτοικοι της Ρώμης θάβανε τους

νεκρούς τους, ήταν γνωστό σε όλους. Η σχέση των πρώτων χριστιανών με τις κατακόμβες ήταν όπως και των άλλων, δηλ. θάβανε κι αυτοί τους νεκρούς τους εκεί. Και μια που πάντα στους τάφους βρίσκει κανείς θρησκευτικά σύμβολα, επειδή όλες οι θρησκείες υπόσχονται μετά θάνατο ζωή, στους χριστιανικούς τάφους υπήρχαν χριστιανικά σύμβολα. Από την άλλη, δίκιο είχαν οι διαχειριστές του ιστορικού αυτού αξιοθέατου να επιβάλλουν συνοδούς. Οι κατακόμβες είναι ένας λαβύρινθος που εκτείνεται αρκετά χιλιόμετρα και, αν χαθείς εκεί μέσα, άντε να σε βρουν. Γι αυτό και η είσοδος σε πολλούς υπόγειους διαδρόμους ήταν κλειστή με κόκκινη ταινία. Από ό,τι μας έλεγε ο ξεναγός μας, κάποτε μέσα στις κατακόμβες είχε χαθεί ένας δάσκαλος με τους μαθητές του, ο οποίος είχε θεωρήσει ότι δεν χρειαζόταν ξεναγό. Είχαν χρειαστεί δυο μέρες για να τους βρούνε. Τότε, βέβαια, δεν υπήρχαν τα κινητά τηλέφωνα. Πάντως άξιζε τον κόπο η επίσκεψη στις κατακόμβες, γιατί είναι ένα ασυνήθιστα υποβλητικό περιβάλλον αυτή η πόλη των νεκρών που βρίσκεται κάτω από την επιφάνεια της γης. Γι’ αυτό, από τότε, σε οποιονδήποτε μου έλεγε ότι θα επισκεφτεί την Ρώμη, του έλεγα να επισκεφτεί και τις κατακόμβες.

Δυστυχώς, δεν μπορούσαμε να καθίσουμε άλλο στη Ρώμη, μια που φιλοξενούμασταν, και ήρθε ο καιρός να φύγουμε. Δεν μας άρεσε καθόλου αυτό, γιατί πολλά αξιοθέατα δεν είχαμε δει ακόμη και δεν ξέραμε πότε θα μας δινόταν η ευκαιρία να ξανάρθουμε. Φεύγοντας με το λεωφορείο στο μυαλό μας τριγύριζε το πασίγνωστο τραγούδι «Arrivederci Roma» (δηλ. Ρώμη εις το επανιδείν), όμως την Ρώμη δεν την ξαναείδαμε ποτέ. Πάντα έλεγα ότι η Ρώμη είναι μέρος όπου αξίζει να μένει κανείς. Δεν ήξερα τότε ότι την Ρώμη την είχανε κάνει τόσο όμορφη οι πάπες, προκειμένου να αποτελεί σύμβολο του γοήτρου της καθολικής εκκλησίας, ένα σύμβολο που η καθολική εκκλησία το είχε πάντα ανάγκη και ιδιαίτερα μετά την επικράτηση του προτεσταντισμού στην Βόρειο Ευρώπη και στην Μεγάλη Βρετανία. Ούτε ήξερα ότι τα λεφτά που χρειάστηκαν για να γίνει η Ρώμη τόσο όμορφη, η καθολική εκκλησία τα άρπαξε από τους λαούς της Κεντρικής και Νότιας Αμερικής, όπως και της Αφρικής και της Ασίας, όπου υπάρχει καθολικισμός, με την δύναμη των όπλων. Αυτήν την εκκλησία εκπροσωπούσαν οι Σταυροφόροι που διακρίθηκαν, όσο κανείς άλλος της εποχής τους, στο να αρπάζουν ό,τι πολυτιμότερο είχαν τα μέρη που κατακτούσανε, όπως η Κωνσταντινούπολη και η Ιερουσαλήμ. Ούτε ήξερα τότε ότι, πίσω από όλη αυτή την βιτρίνα, η καθολική εκκλησία έκρυβε την φοβερή πραγματικότητα της εξόντωσης κάθε αντιφρονούντα με τα βασανιστήρια και τις εκτελέσεις της Ιεράς Εξέτασης. Ιδιαίτερα οι Εβραίοι είχαν αποτελέσει στόχο της καθολικής εκκλησίας και για να γλυτώσουν τα βασανιστήρια και τον θάνατο στην φωτιά, αναγκάστηκαν να καταφύγουν στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι, όπου στην εξουσία βρισκόντουσαν ορθόδοξοι χριστιανοί, περνάγανε πολύ καλύτερα. Η λέξη «πογκρόμ» είναι ρωσική, γιατί στην ορθόδοξη Ρωσία οι διώξεις των Εβραίων έγιναν, στα μέσα του προ-προηγούμενου αιώνα, προσφιλής απασχόληση του όχλου.

Στην Νάπολη των αρχόντων και των πληβείων για αναζήτηση συντρόφων και εγκατάσταση

Όταν γυρίσαμε στην Περούτζια, πήραμε ένα γράμμα από έναν Ναπολιτάνο σύντροφο, ο οποίος απάντησε στην παράκληση μας προς τις αναρχικές συλλογικότητες της Ιταλίας να μας βοηθήσουν να βρούμε σπίτι να νοικιάσουμε σε μια μεγάλη πόλη. Αυτός υπήρξε ο μοναδικός που μας απάντησε θετικά, δηλ. μας έγραψε να πάμε στην Νάπολη, όπου θα μας εύρισκε σπίτι. Ειδικά από το Μιλάνο μας είχαν απογοητεύσει τελείως. Μας είχε γράψει κάποιος ότι για να νοικιάσουμε σπίτι θα χρειαζόμασταν τουλάχιστον 2.000.000 λίρες Ιταλίας, την στιγμή που στην Περούτζια δίναμε 200.000. Έτσι, τον Απρίλη του 1986, πήραμε το τραίνο για την Νάπολη, ελπίζοντας ότι, επιτέλους, εκεί το όνειρό μας θα γινόταν πραγματικότητα.

Στην Νάπολη φτάσαμε το απόγευμα, όταν ο ήλιος ήταν ακόμα ψηλά. Η διεύθυνση που είχαμε ήταν στο κέντρο της παλιάς πόλης και, επειδή η παλιά πόλη έχει κάποια από τα χαρακτηριστικά λαβύρινθου, μας πήρε πολύ ώρα μέχρι να την βρούμε. Τελικά την βρήκαμε και είδαμε ότι ήταν ένα ισόγειο, όπου είχε τα γραφεία της μια τοπική αναρχική συλλογικότητα. Κάμποσα άτομα μας περίμεναν εκεί και είχαν όρεξη για συζήτηση μαζί μας. Όμως, το άτομο που μας είχε καλέσει, γνωστός σαν Φραντσέσκο ο Χοντρός, σε αντιδιαστολή με έναν άλλο σύντροφο, τον Φραντσέσκο τον Μακρύ (ήταν ψηλόλιγνος), δεν ήταν εκεί. Βρίσκονταν στο εξοχικό του στο νησί Ίσκια που βρίσκεται στον κόλπο της Νάπολης. Και αυτό μας δημιουργούσε πολλά προβλήματα, γιατί κάποιος έπρεπε να μας φιλοξενήσει. Δεν μας περίσσευαν λεφτά για ξενοδοχείο. Κανένας όμως από αυτούς δεν μας είχε καλέσει και γι' αυτό δεν αισθανόταν κανένας υπεύθυνος για την φιλοξενία μας. Μετά από ώρες συζήτηση, κατά την οποία τους επισήμανα ότι, αν ξέραμε ότι δεν θα υπήρχε κανείς να μας φιλοξενήσει, δεν θα πηγαίναμε, και μια που είχαμε κάνει τόσα χρόνια φυλακή και τόσες απεργίες πείνας για την αναρχία, φιλοτιμήθηκε να μας φιλοξενήσει ένα ζευγάρι στο σπίτι του. Δεν θυμάμαι το όνομα του συντρόφου αλλά θυμάμαι, ακόμα, το όνομα της συντρόφισσας γιατί ήταν ασυνήθιστο: Ιμακολάτα (άμωμη). Αυτό είναι ένα από τα παρατσούκλια της Παναγίας που στην Ιταλία, όπως και στην Ελλάδα, συνηθίζονται πολύ. Θυμάμαι, επίσης, ότι η Ιμακολάτα ήταν πάρα πολύ μελαχρινή. Στο σπίτι της περάσαμε την πρώτη βραδιά στην Νάπολη που είναι κι αυτή μια πανέμορφη πόλη.

Το σπίτι της Ιμακολάτα ήταν κι αυτό στο κέντρο της παλιάς πόλης και μάλιστα ρετιρέ, με συνέπεια από το μπαλκόνι του να φαίνεται η θάλασσα. Εννοείται ότι δεν θα το βρίσκαμε νύχτα, αν δεν μας πήγαινε η Ιμακολάτα με τον σύντροφό της, γιατί, όπως είπα, το κέντρο της παλιάς πόλης έχει χαρακτηριστικά λαβύρινθου. Μέρα όμως, με λίγη υπομονή, μπορούσαμε να το βρούμε, όπως διαπιστώσαμε την άλλη μέρα που βγήκαμε με την Σοφία για να περπατήσουμε και να γνωρίσουμε λίγο την πόλη. Το σε τι συνοικία βρισκόμαστε, το καταλάβαμε αμέσως, όταν σε κάθε γωνιά βλέπαμε κι από έναν πολύ μικρό πάγκο, όπου πάνω του ήταν αραδιασμένα λαθραία τσιγάρα. Και αυτοί που είχαν τους πάγκους ήταν Ναπολιτάνοι και όχι ξένοι.

Ένας δρόμος στο κέντρο της παλιάς πόλης, σαν κι αυτόν που ήταν το πρώτο σπίτι όπου μείναμε στην Νάπολη.

Επειδή το σπίτι ήταν κοντά στο λιμάνι, γρήγορα βγήκαμε στον παραλιακό δρόμο που αποτελεί το πιο ανοιχτό και πιο κατάλληλο μέρος για βόλτα. Όπως και στην Θεσσαλονίκη, το κεντρικό μέρος του λιμανιού δεν έχει εγκαταστάσεις για ξεφόρτωμα ή φόρτωμα πλοίων και χρησιμεύει μόνο σαν χώρος περιπάτου. Σε κάποιο σημείο της διαδρομής υπάρχει ένα μεγάλο κάστρο και πιο μακριά, δίπλα στην ακτή, ένα νησάκι, η Σάντα Λουτσία, με ένα άλλο μικρότερο κάστρο που επικοινωνεί με γέφυρα με την ακτή. Στο κάστρο αυτό επιχειρήσαμε να μπούμε αλλά ήταν κλειστό, γιατί δεν φτάσαμε σε ώρα επισκέψεων. Εγώ το νησάκι το ήξερα από ένα πολύ γνωστό ναπολιτάνικο τραγούδι, προτού πάω στην Νάπολη. Το τραγούδι αυτό ανήκει σε μια σειρά Ναπολιτάνικων τραγουδιών του 19^ου^ αιώνα που είναι τόσο ωραία, ώστε έχουν γίνει διεθνώς γνωστά. Η πιο γνωστή εκτέλεσή τους είναι με μαντολίνο, ένα όργανο που στην εποχή μας ελάχιστοι ενδιαφέρονται να μάθουν. Τα τραγούδια αυτά αποτελούν το «σήμα κατατεθέν» της Νάπολης και δεν υπάρχει διάσημος Ιταλός τραγουδιστής, που να μην τα έχει τραγουδήσει. Το πιο γνωστό από αυτά είναι το «Ω ήλιε μου» (O sole mio).

Πίσω μου το κάστρο στο νησάκι Σάντα Λουτσία.

Διαδηλώνοντας μαζί με τους συντρόφους στην Νάπολη – Ένας πιεστικός πλανόδιος πωλητής

Με την Ιμακολάτα και τους άλλους συντρόφους, εκείνες τις μέρες, συμμετείχαμε σε μια αντι-ιμπεριαλιστική, αν θυμάμαι καλά, διαδήλωση. Λέω για την Ιμακολάτα, γιατί αυτή μοίραζε τις προκηρύξεις. Η διαδήλωση είχε περάσει μέσα από τους κεντρικούς δρόμους της πόλης και είχε αρκετό κόσμο. Δεν θυμάμαι αν ήταν εκείνη την ημέρα ή κάποια άλλη, που καθώς γυρίζαμε και βρισκόμαστε στο πάρκο μπροστά από το μεγάλο κάστρο βγάζοντας φωτογραφίες, σταμάτησε μπροστά μας ένα μηχανάκι με δύο κορίτσια πάνω, οι οποίες μας ζήτησαν να τις φωτογραφήσουμε. Μας έκανε εντύπωση αυτό, γιατί ξέρανε ότι αυτές δεν θα βλέπανε την φωτογραφία τους. Θα εμφανίζαμε το φιλμ και θα τυπώναμε τις φωτογραφίες, όταν θα πηγαίναμε στην Ελλάδα, κι αυτές δεν μας ζήτησαν ούτε καν να τους στείλουμε την φωτογραφία.

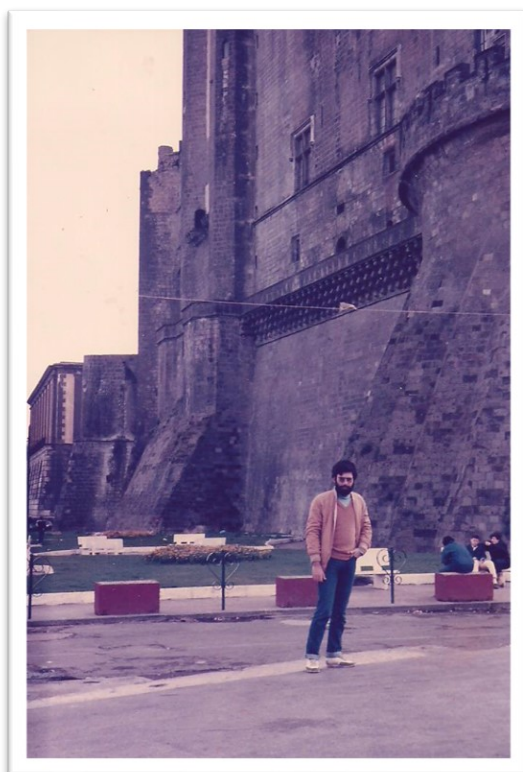

Η Σοφία με τα κορίτσια που μας ζήτησαν να τις φωτογραφήσουμε κι αυτές.

Επίσης, στο ίδιο πάρκο, μια άλλη μέρα μας κόλλησε ένας νεαρός που είχε μια τσάντα και κάτι πουλούσε, και μας ρωτούσε αν θα γίνει πόλεμος μεταξύ Αμερικής και Ρωσίας. Παρόλο που η απάντησή μας ήταν αρνητική, αυτός συνέχισε να μας ρωτάει τί θα χρειαστούμε σε περίπτωση πολέμου. Όταν είδε ότι δεν είχαμε τίποτα να του απαντήσουμε, μας είπε ότι σε περίπτωση πολέμου, το πρώτο πράγμα που θα χρειαζόμασταν ήταν τα τσιρότα. Βγάζοντας ένα κουτί τσιρότα από την τσάντα του και επιμένοντας φορτικά να το αγοράσουμε, μας έκανε να καταλάβουμε γιατί μας έκανε όλη αυτήν την εισαγωγή. Δεν μπορούσαμε ποτέ να φανταστούμε, ότι αυτός θα μας έλεγε όλη αυτήν την ιστορία για να πουλήσει τσιρότα! Τα αγοράσαμε γιατί από την μια δεν έλεγε να μας αφήσει ήσυχους και από την άλλη είχε φάτσα μαφιόζου. Και η Νάπολη μας ήταν γνωστή για την πανίσχυρη μαφία της, την Καμόρα, πολύ προτού πάμε.

Εγώ μπροστά στο μεγάλο κάστρο της Νάπολης, που σε κοντινό πάρκο του φωτογραφήσαμε τα κορίτσια και επίσης αναγκαστήκαμε να αγοράσουμε τσιρότα για να είμαστε έτοιμοι για τον πόλεμο!

Μπροστά από το ίδιο κάστρο.

Πομπηία: Μια αρχαία πόλη που το ηφαίστειο σκέπασε με στάχτη για να γίνει τουριστικό αξιοθέατο μετά από δύο χιλιάδες χρόνια

Όντας στην Νάπολη και περιμένοντας από τους συντρόφους να μας βρούνε σπίτι να νοικιάσουμε, δεν χάσαμε την ευκαιρία να επισκεφτούμε την Πομπηία, την αρχαία πόλη που καταστράφηκε και καλύφθηκε από στάχτη μετά από έκρηξη του Βεζούβιου, του ηφαίστειου που βρίσκεται κοντά στην Νάπολη και ομορφαίνει το τοπίο της. Η καταστροφικότατη αυτή έκρηξη είχε γίνει το 79 μ.Χ. και έκτοτε, μέχρι το 1592, η πόλη ήταν θαμμένη κάτω από την γη. Αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να μην εξελιχθεί και σήμερα, μετά από πολυετείς εργασίες αποκάλυψης των ερειπίων, αποτελεί έναν από τους καλύτερα διατηρημένους αρχαιολογικούς χώρους, όπου μπορεί να πάρει κάποιος μια ιδέα για το πώς ήταν οι ρωμαϊκές πόλεις πριν από δύο χιλιάδες χρόνια περίπου.

Εγώ με την Σοφία είχαμε την τύχη να μην πληρώσουμε ούτε εισιτήριο για να δούμε τα ερείπια αυτής της αρχαίας πόλης, γιατί μπλεχτήκαμε, χωρίς να το θέλουμε, με τα παιδιά ενός δημοτικού σχολείου, που τα είχανε φέρει σχολική εκδρομή στην Πομπηία, με συνέπεια να μην θέλουν οι υπάλληλοι του αρχαιολογικού χώρου να μας βγάλουν εισιτήριο. Αυτό, από μια άποψη, δεν ήταν καλό, γιατί με αυτό το εισιτήριο θα επισκεπτόμασταν και την «Βίλα των μυστηρίων» που είναι γνωστή για τις πολύ καλά διατηρημένες τοιχογραφίες της. Πάντως είδαμε τοιχογραφίες σε άλλα αρχοντικά της πόλης αυτής κι έτσι πήραμε μια ιδέα για το πως ζωγράφιζαν οι αρχαίοι Ρωμαίοι. Υποθέτω ότι ανάλογα θα ζωγράφιζαν και οι αρχαίοι Έλληνες, μια που πολιτιστικά ήταν πολύ κοντά στους Ρωμαίους.

Μέχρι να επισκεφθούμε την Πομπηία, η μόνη ιδέα που είχαμε για την ζωγραφική στην αρχαία Ελλάδα, ήταν ό,τι είχαμε δει ζωγραφισμένο σε αγγεία. Τέλος πάντων, μεταξύ όλων των κτιρίων που επισκεφθήκαμε, περισσότερη εντύπωση μου έκανε το μπουρδέλο που, παρά το μικρό μέγεθός του, ήταν και αυτό διακοσμημένο με τοιχογραφίες πορνογραφικού περιεχομένου, όπως θα λέγανε σήμερα.

Δεν έχω ξαναδεί από τότε τόσο καλά διατηρημένα ερείπια από αρχαία πόλη. Και όχι μόνο ερείπια αλλά και απολιθωμένα πτώματα ανθρώπων που είχαν την ατυχία να εγκλωβιστούν και να μην μπορέσουν να ξεφύγουν, όταν η πόλη βομβαρδίζονταν από μύδρους, πέτρες και στάχτες. Ιδιαίτερη εντύπωση μου έκαναν οι δρόμοι της πόλης που δίνουν μια ιδέα για την γενικότερη πολεοδομική διαρρύθμιση του χώρου.

Κάτι άλλο που δεν θα ξεχάσω από την επίσκεψή μας στην Πομπηία είναι κάτι παιδιά του σχολείου που, επειδή τους δώσαμε την εντύπωση τουριστών, μας ρώτησαν από που ήμασταν. Δεν θα τα ξεχάσω γιατί, όταν τους είπαμε ότι ήμασταν από την Ελλάδα, δεν την ξέρανε και, θέλοντας καλά και σώνει να μας αποδώσουν χώρα προορισμού, επέμεναν ότι ήμασταν από την Αμερική! Δεν μπορούσαμε να φανταστούμε ότι η Ελλάδα, μολονότι γειτονική χώρα προς την Ιταλία, ήταν άγνωστη στα παιδιά του δημοτικού! Μετά την εμπειρία της Γλασκώβης, όπου η γυναίκα του συντρόφου Χιου δεν ήξερε την Ελλάδα, η εμπειρία αυτή της Νάπολης άρχισε να μας προσγειώνει τόσο, ώστε να καταλαβαίνουμε πόσο ασήμαντη ήταν για τους Ευρωπαίους η Ελλάδα.

Στην αυλή ενός αρχοντικού σπιτιού της Πομπηΐας

Στην Πομπηΐα με πίσω μου τα παιδιά του σχολείου με τα οποία μπήκαμε μαζί στον αρχαιολογικό χώρο και γι’ αυτό δεν πληρώσαμε.

Η αίσθηση ότι γίνεσαι βάρος στους συντρόφους – Το τέλος της περιπέτειας μας στον Ιταλικό νότο

Στο σπίτι της Ιμακολάτα και του συντρόφου της κοιμηθήκαμε συνολικά δυο βραδιές. Μετά μας έστειλαν να μείνουμε στο σπίτι ενός άλλου συντρόφου, του Φραντσέσκο με το παρατσούκλι «Λούγκο», δηλ. μακρύς, το οποίο βρισκόταν κι αυτό στην παλιά πόλη που καταλήγει στο λιμάνι. Εκεί ο Φραντσέσκο έμενε με τη νεαρή γυναίκα του και το παιδί τους, ένα μικρό κοριτσάκι. Από ό,τι μας είχε πει, το διαμέρισμα αυτό, κι αυτό σε παλιά πολυκατοικία, ήταν νομιμοποιημένη κατάληψη που ο Δήμος της Νάπολης, στον οποίο ανήκε, το είχε πουλήσει στους καταληψίες με ευνοϊκούς όρους πληρωμής. Με τον Φραντσέσκο και το αυτοκίνητό του πήγαμε σε ένα από τα πιο γνωστά πάρκα της πόλης, το Παυσίλυπο, το οποίο βρίσκεται σε ένα υπερυψωμένο σημείο της πόλης και γι' αυτό έχει ωραία θέα. Αυτό που θυμόμαστε περισσότερο από το Παυσίλυπο είναι όχι η θέα αλλά οι σειρές των παρκαρισμένων αυτοκινήτων στους δρόμους του πάρκου, τα οποία είχαν τα τζάμια καλυμμένα με εφημερίδες. Επειδή δεν είχαμε ξαναδεί κάτι τέτοιο, είχαμε ρωτήσει τον Φραντσέσκο γιατί το έκαναν αυτό και μας είχε πει ότι το έκαναν γιατί μέσα στα αυτοκίνητα διάφορα ζευγάρια κάνανε έρωτα και γι' αυτό δεν ήθελαν να φαίνονται απ' έξω. Ομολογώ ότι δεν μπορούσα, μέχρι τότε, να φανταστώ πως κάποιοι άνθρωποι θα αισθανόντουσαν ρομαντικά σε ένα πάρκο κάτω από τέτοιες συνθήκες, ώστε να κάνουν κι έρωτα!

Στο σπίτι του Φραντσέσκο του Λούγκο μείναμε κι εκεί μόνο δυο βραδιές, γιατί η παρουσία μας ενοχλούσε το παιδί του, όπως μας είπε. Δεν αμφισβητώ την ενόχληση που αισθανόταν το κοριτσάκι, όμως δεν μου άρεσε καθόλου αυτή η συμπεριφορά του συντρόφου. Δεν είχαμε πάει στην Νάπολη για διακοπές και ούτε ξέραμε ότι αυτός που μας είχε καλέσει, δεν θα αναλάμβανε το να μας βρει σπίτι να μείνουμε μέχρι να νοικιάσουμε. Όπως και να 'χει, την πέμπτη βραδιά στην Νάπολη, την περάσαμε σε ένα αρκετά πλούσιο σπίτι ενός συντρόφου που έμενε ψηλά στο πέταλο, θα μπορούσαμε να πούμε, που σχηματίζει αυτή η πόλη με τα σπίτια που είναι χτισμένα στις πλαγιές των λόφων που την περιβάλλουν. Αυτός, κατά κάποιο τρόπο, υποχρεώθηκε να μας πάρει στο σπίτι του, γι' αυτό, το επόμενο πρωί, μας είπε ότι περίμενε τα πεθερικά του και γι' αυτό έπρεπε να φύγουμε. Έτσι φύγαμε. Και φύγαμε όχι μόνο από το σπίτι του συντρόφου αλλά και από την ίδια την πόλη, όπου μας έκαναν «πάσα» ο ένας στον άλλο. Προτού φθάσουμε στον σταθμό του τραίνου που θα παίρναμε, για να γυρίσουμε στην Περούτζια, μας τηλεφώνησαν και μας είπαν ότι μας είχαν βρει σπίτι να νοικιάσουμε με 100.000 ιταλικές λίρες τον μήνα, ένα ισόγειο στην ισπανική συνοικία. Εμείς δεν δώσαμε σημασία, γιατί ξέραμε ότι η ισπανική συνοικία ήταν η πιο υποβαθμισμένη συνοικία της πόλης και ήταν γεμάτη μπουρδέλα, που εξυπηρετούσαν, μεταξύ άλλων, τους Αμερικανούς ναύτες του 6ου στόλου. Όχι βέβαια μεγάλα μπουρδέλα, γιατί αυτά είχαν καταργηθεί στην Ιταλία, όπως και στην Ελλάδα, ήδη από την δεκαετία του 1960, αλλά μικρά σπίτια του αγοραίου έρωτα.

Προτού ανέβουμε στο τραίνο για να φύγουμε από την Νάπολη, μας σταμάτησε ένας νεαρός, ο οποίος επέμενε να δώσουμε αίμα, σε ένα νοσοκομειακό αυτοκίνητο που ήταν παρκαρισμένο στην έξοδο του σταθμού. Το ότι δεν ήμασταν Ιταλοί και το ότι μας σταμάτησε την ώρα που

πηγαίναμε να πάρουμε το τραίνο να φύγουμε, δεν τον πτοούσε καθόλου. Είδαμε και πάθαμε μέχρι να μας αφήσει να φύγουμε!

Το ταξίδι μας στην Νάπολη ήταν το τελευταίο που κάναμε μέσα στην Ιταλία, όσο ήμασταν στην Περούτζια. Πρέπει να ήταν Απρίλης του 1986, γιατί καθώς γυρίζαμε στην Ελλάδα, στον δρόμο μας πρόλαβε το ραδιενεργό νέφος από το μεγαλύτερο πυρηνικό ατύχημα στην ιστορία: Την έκρηξη του πυρηνικού αντιδραστήρα του Τσερνομπίλ στην Ουκρανία. Η έκρηξη έγινε στις 26 Απριλίου του 1986. Πριν φύγουμε από την Περούτζια, εμφανίστηκε στην πόλη ο σύντροφός μας ο Βαγγέλης από το Χαλάνδρι, στον οποίο είχαμε πει ότι μπορούσαμε να τον φιλοξενήσουμε. Το κακό είναι ότι εμφανίστηκε την εποχή που φεύγαμε κι έτσι δεν μπόρεσε να μείνει στο σπίτι μας όσο θα ήθελε. Πριν περάσει μια εβδομάδα από την εμφάνισή του, εμείς είχαμε φύγει με το λεωφορείο του Σεχίδη, όμως είχαμε κανονίσει να τον φιλοξενήσει η φίλη μας η Λίτσα με τον Μιχάλη. Εκεί έμεινε μερικές ακόμα μέρες.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΑΓΩΝΕΣ ΓΙΑ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΑΠΑΛΛΑΓΗ ΑΠΟ ΤΟΝ ΣΤΡΑΤΟ

Η έκρηξη του πυρηνικού εργοστασίου στο Τσερνομπίλ της Ουκρανίας, το αντιπυρηνικό κίνημα και το τέλος μιας πολύχρονης φιλίας και συνεργασίας

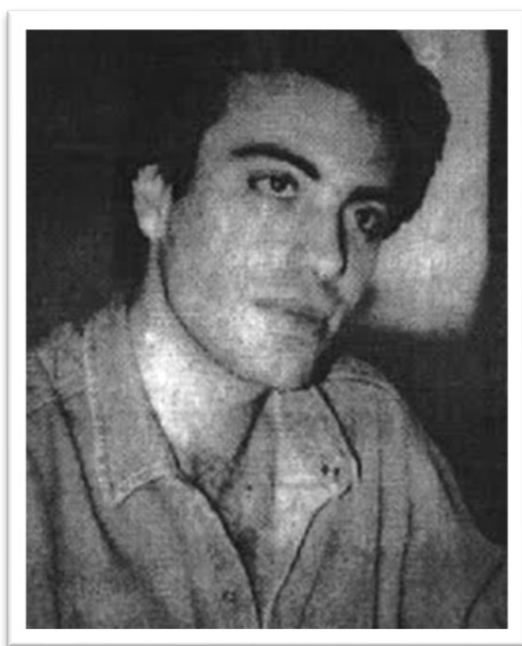
Το ραδιενεργό νέφος μας βρήκε καθώς διασχίζαμε το Βένετο, τον νομό της Ιταλίας του οποίου πρωτεύουσα είναι η Βενετία. Εμείς, βέβαια, δεν καταλάβαμε κανένα ραδιενεργό νέφος, απλά μάθαμε για το πέρασμά του από τις εφημερίδες. Αυτό που αισθανθήκαμε εμείς διασχίζοντας το Βένετο, ήταν συννεφιά με ασυνήθιστη για την εποχή ζέστη. Ευτυχώς δεν πέσαμε σε ραδιενεργή βροχή.

Σε ραδιενεργή βροχή πέσαμε σε κάποια φάση στις αρχές του Μάη, καθώς περιμέναμε ένα λεωφορείο στα Μελίσσια. Στο μέρος που σταματούσε το λεωφορείο δεν υπήρχε στέγαστρο στάσης, οπότε δεχτήκαμε κάποια ποσότητα ραδιενεργού βροχής. Ευτυχώς, δεν έχω πάθει τίποτα σχετικό από τότε κι ας έχουν περάσει τριάντα δύο ολόκληρα χρόνια περίπου.

Στην Ελλάδα που βρεθήκαμε, πέρα από τον πανικό που έπεσε στον κόσμο, όταν άκουσε ότι η ραδιενεργή βροχή θα μόλυνε τα προϊόντα της υπαίθρου, με συνέπεια να μην αγοράζουν πολλά από αυτά, γινόντουσαν και αντιπυρηνικές διαδηλώσεις, τις οποίες κατάστελλε η αστυνομία με βίαιο τρόπο. Σε μια από αυτές ένας κουκουλοφόρος πέταξε μια μολότοφ σε έναν τροχονόμο, την ώρα που αυτός πέρναγε από την πλατεία Ομόνοιας. Η μηχανή πήρε φωτιά και ο τροχονόμος έπεσε από αυτήν. Το περιστατικό αυτό είχε σαν συνέπεια να πέσει χοντρή καταστολή από την αστυνομία και να πιαστεί πολύς κόσμος. Κάποιοι από αυτούς οδηγήθηκαν στις φυλακές και μετά από κάποιο διάστημα ξεκίνησαν απεργία πείνας. Τότε στο κίνημα συμπαράστασης στους «αντιπυρηνικούς» απεργούς πείνας ενταχθήκαμε κι εμείς και ήμασταν κάθε μέρα στα Προπύλαια. Εκεί, έχοντας εξασφαλίσει μια ντουντούκα (τηλεβόα), διαβάζαμε κάθε λίγο και λιγάκι ένα κείμενο από την τετρασέλιδη εφημεριδούλα «Ο αναρχικός» που είχε αρχίσει να βγαίνει εκείνη την εποχή. Και φυσικά συμπαραστάτες δεν είχαν οι απεργοί πείνας μόνο στα Προπύλαια. Σε όλη την Αθήνα και σε άλλες μεγάλες επαρχιακές πόλεις, σαν την Θεσσαλονίκη, αναπτύχθηκε κίνημα συμπαράστασης. Εγώ και η Σοφία δεν αρκεστήκαμε στο να συμμετέχουμε στο κίνημα συμπαράστασης. Μαζί με άλλους τρεις συντρόφους, την Μαρούλα, τον Πάνο και τον Γιάννη, τον αδελφό της Μαρούλας, φτιάξαμε μια ομάδα και βγάλαμε μια προκήρυξη με θέμα τον αγώνα των αντιπυρηνικών απεργών πείνας. Την μοιράσαμε κάποιες μέρες στα Προπύλαια, όμως μια Κυριακή, νομίζω, δεν μπορέσαμε εγώ και η Σοφία να κατέβουμε από τα Μελίσσια, όπου μέναμε, στα Προπύλαια, με συνέπεια να την μοιράσει μόνη της, ή με τον Πάνο, η Μαρούλα. Το ότι δεν είχαμε κατέβει ενόχλησε τόσο πολύ την Μαρούλα και μου επιτέθηκε άγρια. Εγώ, επικαλούμενος το αγωνιστικό παρελθόν μου, της αντέτεινα ότι δεν μπορεί να με κρίνει τόσο αρνητικά αυτή που δεν είχε προσφέρει στο κίνημα τόσα, όσα εγώ. Θυμάμαι χαρακτηριστικά που έλεγα ότι με έκρινε: «Ποιος; Η Μαρούλα!». Αυτό την ενόχλησε, ή έδειξε να ενοχλείται

τόσο πολύ, που από κει κι έπειτα η Μαρούλα έκοψε τις σχέσεις της μαζί μας, μολονότι είχαν διαρκέσει χρόνια. Τουλάχιστον δεν κόψαμε με τον αδελφό της, τον Γιάννη.

Γενικά πήγαινε καλά η κινητοποίησή μας στα Προπύλαια. Σταμάτησε όμως απότομα, όταν μια μέρα, ένας πρώην ποινικός κρατούμενος, τον οποίο ο κάποτε συγκρατούμενός μου Γιώργος Αποστολόπουλος με είχε προειδοποιήσει να προσέχω, ο Γιώργος ο Κούτσελας, ήρθε με κάποια άτομα και μας πήρε την ντουντούκα, με την δικιολογία ότι θα γύρναγαν με αυτοκίνητο τις γειτονιές της Αθήνας και θα φώναζαν για τους απεργούς με την ντουντούκα. Ευτυχώς που τελικά αποφυλακίστηκαν όλοι οι απεργοί πείνας και μπορούμε να πούμε ότι οι κινητοποιήσεις έπιασαν τόπο. Και όσον αφορά τις προκηρύξεις που είχαμε βγάλει εμείς για τους αντιπυρηνικούς, εκτός από τον τσακωμό με την Μαρούλα, μας έδωσαν την ευκαιρία να γνωρίσουμε και έναν σύντροφο, ο οποίος στο μέλλον θα έγραφε ιστορία: Τον Χριστόφορο Μαρίνο.

Ο Χριστόφορος λίγα χρόνια αργότερα. Όταν τον γνωρίσαμε είχε μακριά μέχρι τους ώμους μαλλιά

Από τότε ήταν τόσο αφοσιωμένος στο κίνημα που, πριν βγουν οι αντιπυρηνικοί, είχε πάρει προκηρύξεις μας για να τις μοιράσει στα δυτικά προάστια, όπως τα Νέα Φιλαδέλφεια, με τα οποία είχε κάποιες διασυνδέσεις.

Σύλληψη της Κατερίνας Ιατροπούλου και των δραπετών ισοβιτών Πετρόπουλου και Τεμπερεκίδη – Μια μπροσούρα που βγήκε ερήμην της ομάδας που ανέλαβε να την βγάλει

Μετά από την λήξη των κινητοποιήσεων για τους αντι-πυρηνικούς διαδηλωτές που μας κόστισαν την απώλεια της φιλίας της Μαρούλας, φύγαμε από την Αθήνα και ήρθαμε σε συγγενικό μας σπίτι σε μια παραλία της Αττικής, για να κάνουμε κανένα μπάνιο. Όμως δεν θα προλαβαίναμε να κάνουμε και πολλά μπάνια, γιατί ένα βράδυ είδαμε στις ειδήσεις της τηλεόρασης ότι είχε συλληφθεί η παλιά δικηγορίνα μας, η Κατερίνα Ιατροπούλου, για 10 γραμμάρια ηρωίνη που βρέθηκαν στο σπίτι της μετά από έρευνα. Ακούσαμε επίσης ότι στο σπίτι είχε κρύψει και τους πρώην συγκρατούμενους μας Πετρόπουλο και Τεμπερεκίδη, οι οποίοι πριν λίγο καιρό είχαν αποδράσει θεαματικά από τις Πειθαρχικές Φυλακές της Κέρκυρας. Όμως δεν πιάστηκαν με την έφοδο της αστυνομίας στο σπίτι της Ιατροπούλου. Ξαναπιάστηκαν λίγο αργότερα σε άλλο σπίτι. Εμείς, εννοείται, δεν πιστέψαμε ποτέ ότι η Ιατροπούλου είχε σχέση με την ηρωίνη, την οποία, σύμφωνα με τα λεγόμενα της ίδιας, πρέπει να είχαν αφήσει στο σπίτι της κάποιοι που παρουσιαζόντουσαν για φίλοι της.

Οι συλλήψεις της Ιατροπούλου, του Πετρόπουλου και του Τεμπερεκίδη πυροδότησαν ένα μεγάλο κίνημα συμπαράστασης, στο οποίο, όπως ήταν επόμενο, συμμετείχαμε κι εμείς. Μάλιστα παραλίγο ένα κείμενό μας να γίνει η βάση μιας μπροσούρας που βγήκε εκείνη την εποχή για τον Πετρόπουλο και τον Τεμπερεκίδη. Συγκεκριμένα, μετά από πρόταση του συντρόφου και παλιότερα συναπεργού πείνας μας, του Γιάννη του Μπουκετσίδη, είχαμε μαζευτεί με άλλους, δυο φορές, στα γραφεία της αντιεξουσιαστικής εφημερίδας «Δοκιμή», που ήταν τότε στην Βουλγαροκτόνου, στο νούμερο 27. Την δεύτερη φορά είχε συμφωνηθεί να κατεβάσει ο καθένας ένα κείμενο, ούτως ώστε να βγει μπροσούρα με συνδυασμό των κειμένων. Δυστυχώς, οι μόνοι που κατεβάσαμε κείμενο ήμασταν εγώ και η Σοφία και παρόλο που πολλοί το δέχτηκαν, τελικά δεν λήφθηκε υπόψη και η μπροσούρα βγήκε από άγνωστα σε εμένα άτομα, τα οποία δεν συμμετείχαν στις δυο συνελεύσεις. Άσε που στην δεύτερη από αυτές ο πρώην συγκρατούμενος και φίλος μου Θόδωρος Τσουβαλάκης, μπροστά στο κοινό είπε ότι δεν είχα καμιά θέση στο κίνημα και καλύτερα να πήγαινα σπίτι μου. Ευτυχώς στην συνέλευση ήταν παρούσα και η Νότα, της οποίας η αστυνομία είχε σκοτώσει τον αδελφό, τον Χρήστο τον Τσουτσουβή, έναν περίπου χρόνο νωρίτερα, και αυτή του «τα έψαλε» του Τσουβαλάκη, για τον τρόπο που μίλησε για έναν γνωστό αγωνιστή σαν κι εμένα. Ο Τσουβαλάκης, μολονότι ήταν στην φυλακή σαν ποινικός κρατούμενος, είχε την αξίωση να διώξει από την συνέλευση των αντιεξουσιαστών έναν άνθρωπο που ήτανε στην φυλακή σαν αναρχικός. «Ήρθανε τα άγρια να διώξουνε τα ήμερα», όπως λένε!

Την μπροσούρα που βγήκε από άγνωστα σε εμένα άτομα, μας την έδειξε, μία από τις επόμενες μέρες, ο Μπουκετσίδης στα Εξάρχεια. Όταν διαμαρτυρηθήκαμε για τον αντιδημοκρατικό τρόπο που βγήκε, ο Μπουκετσίδης μας ζήτησε να ακούσουμε για το θέμα αυτό την άποψη του Γιάννη του Σκανδάλη που έτυχε, εκείνο το βράδυ, να κάθεται με μεγάλη

παρέα στην πλατεία Εξαρχείων. Ο Σκανδάλης μας είπε ότι καλώς βγήκε με αυτόν τον τρόπο η μπροσούρα και το ζήτημα έκλεισε εκεί!

Οι κασέτες του Νικόλα Άσιμου και η συναυλία με τον Πουλικάκο στον Λυκαβηττό

Σε μια από τις διαδηλώσεις για την Ιατροπούλου, βρέθηκε από πίσω μας ο Νικόλας Άσιμος, ο οποίος με σταμάτησε και μου έδωσε κάποιες κασέτες του που είχε βγάλει όσο ήμουνα στην φυλακή και αργότερα. Εγώ μέχρι τότε είχα μόνο την πρώτη του κασέτα. Φαίνεται, μετά την συναυλία συμπαράστασης στους Μοίρα και Δανάτο, ο Άσιμος δεν τα είχε πλέον μαζί μου, όπως τα είχε όταν δεν του μιλούσα μετά την φασαρία με την Σοφία για τα λεφτά του Πανιωνίου. Μάλιστα, εκείνη την εποχή, δηλ. το καλοκαίρι του 1986, έγινε μια συναυλία στο θέατρο του Λυκαβηττού, όπου τραγούδησε ο Δημήτρης Πουλικάκος, στον οποίο με γνώρισε ο Άσιμος. Εγώ δεν συνήθιζα και δεν συνηθίζω να πηγαίνω σε συναυλίες, και γιατί δεν μου αρέσει το στριμωξίδι και γιατί δεν θέλω να πληρώνω εισιτήριο, την στιγμή που, τον περισσότερο καιρό, έχω οικονομικό πρόβλημα. Όμως σε εκείνη την συναυλία είχα ακούσει ότι θα ανέβαζαν στην σκηνή ένα πανό με θέμα τους πολιτικούς κρατούμενους (πρέπει οι αντιπυρηνικοί να ήταν ακόμα στην φυλακή). Σκέφθηκα, λοιπόν, ότι θα μπορούσα να επιχειρήσω να μπω χωρίς να πληρώσω. Φαίνεται την ίδια σκέψη κάνανε και πολλοί άλλοι και γι’ αυτό, έξω από τα κάγκελα που έκλειναν την είσοδο του θεάτρου, υπήρχε πολύς κόσμος που έσπρωχνε. Από την μέσα μεριά των καγκέλων, σε εκείνη την φάση, είδα τον Νικόλα τον Άσιμο, που φορούσε ένα πλακάτ που έγραφε «Νικόλας Άσιμος». Αυτός κατάφερε και έκανε τους ελεγκτές των εισιτηρίων να με αφήσουν να περάσω χωρίς εισιτήριο και κατόπιν με οδήγησε στον Πουλικάκο, ο οποίος είχε ήδη ανέβει στην σκηνή, δεν είχε όμως αρχίσει να τραγουδάει. Όταν ο Άσιμος του είπε ποιος είμαι, ο Πουλικάκος μου είπε ότι παρακολούθησε με ενδιαφέρον τον αγώνα μας, την εποχή που ήμουν στην φυλακή, γιατί είχε κάνει και αυτός πιο παλιά πολλούς μήνες στην φυλακή, και γι’ αυτό είχε μια ιδιαίτερη ευαισθησία σε ό,τι αφορά τις φυλακές. Είχα χαρεί, τότε, πολύ για την εκτίμηση που μου είχε δείξει ο Πουλικάκος, γιατί είχα ήδη διαβάσει πολλά καλά γι’ αυτόν στα περιοδικά του Λεωνίδα Χρηστάκη που είχα την τύχη να τον έχω γνωρίσει και προσωπικά στην φυλακή. Ήξερα για τον Πουλικάκο ότι ήταν ένας από τους ελάχιστους εκπροσώπους της κουλτούρας των «μπητ» που είχε φτάσει και στην Ελλάδα κατά το τέλος της δεκαετίας του ’50. Είχα ήδη διαβάσει Κέρουακ και Μπάροουζ και γι’ αυτό είχα σε κάποια εκτίμηση αυτήν την κουλτούρα.

Δεν μίλησα πολύ με τον Πουλικάκο, γιατί έπρεπε να αρχίσει το πρόγραμμα. Πρόλαβα, όμως, να του ζητήσω να δώσει εντολή, αν μπορούσε, να ανοίξουν οι πόρτες να μπουν οι τζαμπατζήδες, γιατί ήταν έτοιμοι να προκαλέσουν επεισόδια και να διαλυθούν βίαια από την αστυνομία. Ο Πουλικάκος έδωσε εντολή και άνοιξαν οι πόρτες για τους τζαμπατζήδες, με αποτέλεσμα να εξελιχθεί ομαλά η συναυλία. Στην διάρκεια της συναυλίας ανέβασαν το πανό στην σκηνή, όπως περίμενα. Θυμάμαι, μάλιστα ότι, ένας από αυτούς που το κρατούσε, ήταν ο Θόδωρας ο Τσουβαλάκης. Εγώ, πάντως, δεν ζήτησα σε εκείνη την φάση από τον Πουλικάκο

να αφήσει τους τζαμπατζήδες από υπερβολική ανησυχία για επεισόδια. Η ανησυχία μου δεν ήταν υπερβολική, γιατί στο παρελθόν είχαν γίνει χοντρά επεισόδια στο Λυκαβηττό, σε συναυλία που έκαναν οι «Τρύπες» ή η «Φατμέ» (δεν θυμάμαι πια), και οι τζαμπατζήδες είχαν επιχειρήσει να εισβάλουν στο θέατρο με το ζόρι. Στα επεισόδια εκείνα είχε χτυπηθεί άγρια και η Κατερίνα Γώγου, την οποία, τις επόμενες μέρες, έπεισα να υποβάλει μήνυση στην αστυνομία. Την μήνυση αυτή την έγραψα εγώ και είχαμε πάει μαζί για να την καταθέσει στην αρμόδια Εισαγγελία. Δεν έμαθα ποτέ τι απέγινε, όμως η «δουλειά» μας, λίγο-πολύ, έγινε, γιατί στα δικαστήρια είχαν έρθει φωτογράφοι εφημερίδων και φωτογράφησαν την Γώγου με εμφανή σημάδια από τον ξυλοδαρμό στο πρόσωπό της. Έτσι έγινε ευρύτερα γνωστή η κακοποίηση της Γώγου, για την οποία δεν θα μάθαινε κανείς τίποτα, αν δεν γινότανε η μήνυση.

Η Ιατροπούλου δεν έκατσε πολύ «μέσα». Δεν πήγε ούτε καν στην φυλακή. Μετά κάποιες μέρες αφέθηκε ελεύθερη με εγγύηση 700.000 δραχμών, ένα πολύ μεγάλο ποσό για εκείνη την εποχή, το οποίο πρόσφερε ο διάσημος Έλληνας σκηνοθέτης Νίκος Κούνδουρος.

Οι «Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού» και μια γνωριμία με την καινούργια Ασφάλεια (Γ.Α.Δ.Α.)

Εκείνο το καλοκαίρι, πριν κλείσουν τα περισσότερα μαγαζιά για διακοπές, καταφέραμε και τυπώσαμε το βιβλίο της Σοφίας «Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού». Το τυπώσαμε στο τυπογραφείο του μεγάλου αδελφού της μάνας μου, του Τάσου, το οποίο ήταν λίγο-πολύ ξεπερασμένης τεχνολογίας. Βρισκόταν σε ένα υπόγειο στην Γερανίου. Ήταν τυπογραφείο με ένα πιεστήριο από την δεκαετία του 1940 και μια λινοτυπική μηχανή που την είχε αγοράσει ο θείος μου στις αρχές τις δεκαετίας του ’60 με τα λεφτά που πήρε σαν προίκα, όταν παντρεύτηκε. Ο θείος μου, εκτός από το ότι δούλευε το παλιό εκείνο πιεστήριο, έκανε μαζί με κάποιον άλλον εργάτη του και την στοιχειοθεσία. Έβαζε, δηλαδή, τα σιδεράκια με τις λέξεις ανάγλυφες στην μια τους μεριά, όπως έβγαιναν από την λινοτυπική μηχανή, το ένα δίπλα στο άλλο μέσα σε ένα ξύλινο πλαίσιο, το οποίο αποτελούσε την σελίδα. Τις λέξεις ήταν υποχρεωμένος να τις διαβάζει ανάποδα, εξαιτίας του ότι θα πιεζόταν το χαρτί πάνω τους για να τυπωθούν σωστά. Τα δοκιμαστικά «δοκίμια», όπως τα λέγανε, πάνω στα οποία γινόντουσαν οι διορθώσεις, ήταν τυπωμένα σε συνεχές χαρτί, ρολό. Τις διορθώσεις είχα αναλάβει να τις κάνω εγώ και επειδή ο θείος μου βιαζόταν να κλείσει για τις διακοπές του καλοκαιριού, είχα αναγκαστεί να τις κάνω «στο πόδι», στο τυπογραφείο του. Και δεν μας έκανε και ευκολίες πληρωμής. Μας σύστησε όμως κάποιον άλλο που έκανε τα λεγόμενα, εκείνη την εποχή, «κλισέ» με τα οποία τυπωνόντουσαν οι φωτογραφίες, και έναν βιβλιοδέτη. Και οι δύο κάνανε σωστή δουλειά και το βιβλίο κυκλοφόρησε σε 1000 περίπου αντίτυπα, ελάχιστα από τα οποία χρειάστηκε να αποσύρουμε. Ήταν αυτοέκδοση αλλά καταφέραμε να αναλάβει την κεντρική διάθεση ο εκδοτικός οίκος «Ελεύθερος Τύπος» του Γιώργου Γαρμπή, που ήταν σύντροφος και μας είχε στείλει πολλά βιβλία του δωρεάν στην φυλακή. Παρ’ όλα

αυτά, εγώ γύρναγα τα βιβλιοπωλεία και το άφηνα παρακαταθήκη και μετά πέρναγα για να δω τι είχε πουληθεί. Τότε ευτυχώς οι βιβλιοπώληδες μπορούσαν να παίρνουν ακόμη βιβλία χωρίς τιμολόγια.

Μετά την έκδοση του βιβλίου, το ίδιο καλοκαίρι, το έφερε η τύχη να ξαναπιαστούμε από την αστυνομία. Όχι για κάτι σοβαρό και γι' αυτό μας άφησαν ελεύθερους χωρίς να μας ανακρίνουν. Γινόταν μια απαγορευμένη συγκέντρωση στα Προπύλαια και οι μπάτσοι είχαν παραταχθεί γύρω-γύρω, απαγορεύοντας την πρόσβαση στο εσωτερικό, όπου είναι τα σιντριβάνια. Στο εσωτερικό είχαν προλάβει και είχαν μαζευτεί δικοί μας, οι οποίοι τώρα είχαν αποκλειστεί. Δεν ήταν η πρώτη απαγορευμένη διαδήλωση στα Προπύλαια εκείνες τις μέρες και εμείς που τότε μέναμε στα Μελίσσια, είχαμε στο παρελθόν κατέβει άδικα, χωρίς να μπορούμε να μπούμε μέσα, περνώντας την ώρα μας κάνοντας βόλτες γύρω-γύρω. Εκείνη τη φορά αποφάσισα να μην γυρίσω άπραγος πίσω και να βλέπω τους άλλους από μέσα, όπως ο Άσιμος που θυμάμαι, να με φωνάζουν άδικα να μπω. Γι' αυτό, σε κάποια φάση που διέκρινα κενό στο κορδόνι τον μπάτσων, έτρεξα να μπω μέσα. Μπήκα αλλά αυτοί έτρεξαν από πίσω μου και με έπιασαν. Καθώς με οδηγούσαν στην κλούβα, η Σοφία άρχισε να φωνάζει στους δημοσιογράφους που είχαν μαζευτεί, το ποιος είμαι, για να ξέρουν ποιος πιάστηκε και να μην ψάχνονται και, προσπαθώντας να με αποσπάσει από τους μπάτσους, πιάστηκε και αυτή. Μέσα στην κλούβα ένας μικρός σε ηλικία μπάτσος απειλούσε να με δείρει αλλά τελικά «την έβγαλα καθαρή», όπως λένε. Μας πήγανε στην Γ.Α.Δ.Α., στο τεράστιο κτίριο στην Αλεξάνδρας, όπου δεν είχαμε ξαναπάει. Αφού μας κράτησαν σε ένα γραφείο μια-δυο ώρες μέχρι να τελειώσει η κινητοποίηση μας άφησαν. Ξαναγυρίσαμε στα Προπύλαια, όπου βρήκαμε, μεταξύ άλλων, την Ελένη την Δημουλέα, η οποία μας είπε ότι, όσο ήμασταν μέσα, τους είχε πάρει πολλά τηλέφωνα για να μας αφήσουν. Την άλλη ημέρα κάποιες εφημερίδες έγραψαν για την σύλληψή μας και διαμαρτυρήθηκαν γι' αυτήν.

Το στέκι του Βύρωνα, η εφημεριδούλα «Αντίθεση» και το μακρόβιο έντυπο «Ο αναρχικός»

Πρέπει να ήταν εκείνη την εποχή, όμως δεν θυμάμαι ακριβώς πότε, που γνωριστήκαμε με κάτι παιδιά που είχαν μετατρέψει σε στέκι αναρχικών ένα υπόγειο στο Βύρωνα. Είχαμε πάει καναδυό φορές εκεί και είχαμε συζητήσει αρκετά μαζί τους. Ένας από αυτούς, ο Δημήτρης ο Τρωαδίτης, είχε φοβερό χιούμορ και τον βλέπαμε αρκετά συχνά, γιατί πέρναγε από το γραφείο του αναρχικού δικηγόρου, του Βασίλη του Καραπλή που ήταν η «καρδιά» του εντύπου «Ο αναρχικός». Με το έντυπο αυτό συνεργαστήκαμε για κάποια τεύχη αλλά στο τέλος αποχωρήσαμε για λόγους που θα αναφέρω παρακάτω. Το στέκι του Βύρωνα έβγαζε και αυτό ένα εφημεριδάκι που το έλεγαν «Αντίθεση». Σε αυτό δημοσίευσε και η Σοφία ένα δισέλιδο άρθρο σχετικό με την Ελληνική Δικαιοσύνη. Στην ομάδα που έβγαζε το έντυπο, εκτός από τον Δημήτρη ήταν και ο Γιάννης ο Σοφιανόπουλος, ο Παναγιώτης και ο Αλέκος ο Παραπόδας. Και αυτοί, επίσης, πέρναγαν από το γραφειάκι του Βασίλη του Καραπλή, στην

Αριστείδου, όπως και ένας άλλος σύντροφος που γνωρίσαμε τότε ο Μήτσος. Μερικές φορές μαζευόταν τόσος κόσμος σε αυτό το γραφειάκι που αποτελούνταν από μόνο ένα δωματιάκι και αυτό γεμάτο βιβλία και εφημερίδες, που οι μισοί ήταν μέσα όρθιοι και οι άλλοι έξω στο διάδρομο. Οι συζητήσεις, όμως, ήταν πάντα θορυβώδεις. Προφανώς είχαμε μεγάλη ιδέα για τις ικανότητές μας να επηρεάσουμε το κοινό των αναρχικών βγάζοντας το εφημεριδάκι που ανέφερα προηγούμενα. Τότε έβγαινε ακόμα από τυπογραφείο. Αργότερα, αφού είχαμε φύγει εμείς, έβγαινε σε φωτοτυπίες.

Σε μια από αυτές τις συζητήσεις, η οποία αφορούσε την ύλη του περιοδικού, υπήρξε έντονη διαφωνία μεταξύ του Αχιλλέα, ενός δημοσιογράφου που συμμετείχε και στην εφημεριδούλα, και της Σοφίας, γύρω από ένα άρθρο της Σοφίας με τον τίτλο: Οι καλοί ταξιτζήδες και η Σαλώμη. Αναφερόταν σε μια κλέφτρα με το παρατσούκλι Σαλώμη, η οποία όταν της την έπεφταν οι ταξιτζήδες λόγω της ομορφιάς της, έκανε ότι ενδίδει και την οδηγούσαν σπίτι τους ή σε κάποιο σπίτι, γενικά, για να κάνουν σεξ μαζί της. Εκεί τους κοίμιζε και τους έκλεβε. Η Σοφία στο άρθρο υπερασπιζόταν την Σαλώμη, λέγοντας ότι οι ταξιτζήδες πήγαιναν γυρεύοντας, εφόσον είχαν την απαίτηση να ικανοποιηθούν σεξουαλικά με μια κοπέλα που την έβρισκαν του χεριού τους (σίγουρα, δεν θα τους άρεσε να το κάνανε άλλοι ταξιτζήδες αυτό στην γυναίκα τους ή στην κόρη τους). Ο Αχιλλέας θεωρούσε εγκληματία την Σαλώμη και διαφωνούσε με την δημοσίευση του άρθρου. Ήταν η πρώτη φορά που θα κόβονταν άρθρο από τον «Αναρχικό» και γι’ αυτό καταλήξαμε σε ψηφοφορία μεταξύ των μελών της συντακτικής ομάδας. Η πλειοψηφία τάχθηκε υπέρ της δημοσίευσης, όμως ο Αχιλλέας επέμενε να μπει πάνω από το άρθρο σημείωση ότι δεν συμφωνεί όλη η συντακτική ομάδα. Επειδή δεν είχε ξαναγίνει κάτι τέτοιο, βάλαμε και την πρόταση αυτή του Αχιλλέα σε ψηφοφορία και η πλειοψηφία αποφάσισε να μην μπει η σημείωση. Σημειωτέον ότι ο Αχιλλέας είχε και σαν αρμοδιότητα το τεχνικό μέρος, δηλ. την εκτύπωση της εφημερίδας.

Αυτή η ιστορία πήρε διαστάσεις και ανάγκασε εμένα, την Σοφία και έναν άλλο σύντροφο, τον Γιάννη τον Κανταράκη, με τον οποίο είχαμε βγάλει και την προκήρυξη για τους αντιπυρηνικούς διαδηλωτές, να αποχωρήσουμε από τον «Αναρχικό». Συγκεκριμένα η ιστορία εξελίχθηκε ως εξής: Ο Καραπλής έφυγε για το εξωτερικό και άφησε την εφημερίδα στην φροντίδα του Αχιλλέα. Ο Αχιλλέας ήταν απασχολημένος, δεν είχε και λεφτά, και άφησε εμάς και τον Γιάννη να πάμε την εφημερίδα για εκτύπωση. Εμείς, πριν εκτυπωθεί η εφημερίδα, είδαμε ότι είχε προστεθεί πάνω από το άρθρο της Σοφίας η σημείωση με την διαφωνία μελών της συντακτικής ομάδας, παρά την απόφαση να μην μπει, η οποία είχε παρθεί από την πλειοψηφία. Φροντίσαμε να την αφαιρέσουμε, εφόσον δεν έπρεπε να μπει. Και πράγματι η εφημερίδα κυκλοφόρησε με κενό το σημείο, όπου ήταν η σημείωση. Όμως αργότερα, στο επόμενο φύλλο της εφημερίδας, το οποίο μοιραζόταν στο νεκροταφείο, όπου γινόταν το μνημόσυνο για τον ένα χρόνο από την δολοφονία του δεκαπεντάχρονου Μιχάλη Καλτεζά, υπήρχε σημείωση που μας κατηγορούσε ότι παραβιάσαμε τους κανόνες της συντροφικότητας και αυθαίρετα λογοκρίναμε την εφημερίδα. Ευτυχώς χωρίς να αναφέρονται τα ονόματά μας. Αυτό μας πείραξε πάρα πολύ γιατί ήταν ψέμα και αυτό το ψέμα περιλαμβανόταν στο φύλλο της εφημερίδας που μοιραζόταν πάνω από τον τάφο του Καλτεζά. Το μνημόσυνο είχε πολύ

κόσμο και πάνω από τον τάφο τραγουδήθηκε το τραγούδι «Δεν παν να μας χτυπάν με όλμους και κανόνια» του Άσιμου. Το να μοιράζεται ο «Αναρχικός» με συκοφαντίες εναντίον μας σε μια τέτοια φάση, το θεώρησα «ιεροσυλία». Όταν, μάλιστα, αργότερα βρήκαμε τον Καραπλή και μας είπε ότι συμφωνούσε με αυτήν την συκοφαντία, καταλάβαμε, εγώ, η Σοφία και ο Γιάννης, ότι δεν είχαμε καμιά θέση στον «Αναρχικό» πλέον, εφόσον και η «καρδιά» του εντύπου, ο Καραπλής, ήταν εναντίον μας.

Εγώ όμως είμαι άνθρωπος που, όσο μπορώ, δεν αφήνω να περάσουν έτσι οι αδικίες που γίνονται σε βάρος μου. Γι' αυτό με την Σοφία και τον Γιάννη τον Κανταράκη συντάξαμε μια επιστολή προς την εφημερίδα «Δοκιμή» που έβγαινε τότε από αντιεξουσιαστές, όπως είπα και παραπάνω, όπου λέγαμε τα πράγματα όπως έγιναν και κατηγορούσαμε τους συντάκτες του «Αναρχικού» για τον τρόπο που λειτουργούσε η εφημερίδα. Η επιστολή έκανε μήνες να δημοσιευτεί, γιατί από την «Δοκιμή» από την μια δεν ήξεραν ποιοί την έστειλαν, μπορούσαν να υποθέσουν μόνο, και από την άλλη δεν θέλανε να βγουν προς τα έξω οι ανεπάρκειες και οι δυσλειτουργίες του χώρου. Και δεν θα δημοσιευόταν ποτέ, αν σε κάποια εκδήλωση στο σχολικό συγκρότημα της Γκράβας, κάπου στην Κυψέλη, δεν βρίσκαμε τον Θόδωρο τον Πισιμίση, που τότε εμφανιζόταν σαν νομικά υπεύθυνος για την εφημερίδα, και του λέγαμε ότι εμείς είχαμε στείλει την επιστολή και επιμέναμε για την δημοσίευσή της. Αν και τελικά η επιστολή δημοσιεύτηκε, προκάλεσε τέτοιες διαφωνίες στα πλαίσια της συντακτικής ομάδας της εφημερίδας, που ενώ μέχρι τότε η «Δοκιμή» καυχιόταν ότι δημοσιεύει καταγγελίες χωρίς λογοκρισία, από τότε αποφασίστηκε να δημοσιεύονται μόνο οι επιστολές που εγκρίνει η συντακτική ομάδα. Αυτό γράφτηκε στο φύλλο της «Δοκιμής» όπου δημοσιεύτηκε η επιστολή μας.

Η λογοκρισία της επιστολής για τον ψυχίατρο των φυλακών Μαράτο και οι επιπτώσεις της

Η περιπέτεια αυτής της επιστολής δεν ήταν τίποτα μπροστά στην περιπέτεια μιας άλλης επιστολής, την οποία εγώ και η Σοφία είχαμε στείλει τον Μάρτη του 1987 στο περιοδικό «Τετράδια Ψυχιατρικής» που έκδιδαν οι ψυχίατροι του μεγαλύτερου ψυχιατρείου της χώρας, του ψυχιατρείου που βρίσκεται στο Δαφνί. Αυτή αφορούσε τον ψυχίατρο των φυλακών Κορυδαλλού Μάριο Μαράτο, τον οποίο κατηγορούσε για πολλά. Το γεγονός που μας είχε ωθήσει να στείλουμε εκείνη την επιστολή, ήταν η συμμετοχή του Μαράτου σαν ομιλητή σε μία εκδήλωση του Ανοιχτού Ψυχοθεραπευτικού Κέντρου, με θέμα την νομιμοποίηση της ινδικής κάνναβης. Προηγούμενα ο ψυχίατρος Γιώργος Οικονομόπουλος είχε καπνίσει δημόσια, σε μια άλλη εκδήλωση, ένα τσιγαριλίκι με ινδική κάνναβη, και αυτό του είχε κοστίσει σύλληψη και καταδίκη σε φυλάκιση. Βρισκόταν έξω, λόγω του ότι η έφεση που έκανε κατά της πρωτόδικης καταδίκης είχε ανασταλτικό αποτέλεσμα μέχρι την εκδίκασή της. Ο Μαράτος σε αυτή την εκδήλωση είχε υπερασπίσει την αποποινικοποίηση της ινδικής κάνναβης, εμείς όμως που έτυχε να παρευρεθούμε, θεωρήσαμε πρόκληση το να συμμετέχουν

σε τέτοιες εκδηλώσεις εκπρόσωποι της εξουσίας που κατηγορούνται για τόσα ατιμώρητα αδικήματα, όπως ο Μαράτος. Η επιστολή μας για τον Μαράτο δημοσιεύτηκε στο περιοδικό, όμως όταν το είδε αυτό το Διοικητικό Συμβούλιο του σωματείου των ψυχιάτρων του Δαφνιού, αποφάσισε να σκίσει το φύλλο με την επιστολή από όλα τα τεύχη του περιοδικού. Έτσι το περιοδικό κυκλοφόρησε με σχισμένο το σχετικό φύλλο. Εμείς, όμως, είχαμε την τύχη να πέσει στα χέρια μας ένα αντίτυπο του περιοδικού με σχισμένο λάθος φύλλο. Έτσι είδαμε την επιστολή μας τυπωμένη. Και όπως μάθαμε από το επόμενο τεύχος του περιοδικού, οι υπεύθυνοι για την εκτύπωση του περιοδικού (μεταξύ των οποίων πρέπει να ήταν και η ψυχίατρος Κατερίνα Μάτσα που πολιτικά ανήκε στην Εργατική Διεθνιστική Ένωση, η οποία μας είχε συμπαρασταθεί, όσο ήμασταν στην φυλακή) έφεραν το ζήτημα στην γενική συνέλευση του σωματείου και η γενική συνέλευση δεν ενέκρινε την απόφαση του Δ.Σ. με συνέπεια το Δ.Σ. να παραιτηθεί, να γίνουν εκλογές και το καινούργιο Δ.Σ. που προέκυψε να ταχθεί με το μέρος των υπευθύνων για την εκτύπωση του περιοδικού που τύπωσαν την επιστολή μας.

Η πολυήμερη απεργία πείνας του Χρήστου Ρούσσου και η απεργία πείνας για συμπαράσταση προς αυτόν στα Προπύλαια του πανεπιστήμιου της Αθήνας

Το Νοέμβρη του 1986 πήραμε μια επιστολή από τον ισοβίτη Χρήστο Ρούσσο, ο οποίος ήταν στην φυλακή γιατί, δέκα περίπου χρόνια πριν, όταν έκανε την στρατιωτική του θητεία σαν ναύτης του πολεμικού ναυτικού, είχε σκοτώσει έναν άλλο ναύτη με τον οποίο είχε ερωτικές σχέσεις. Από την επιστολή, την οποία είχε στείλει σε τριακόσιους περίπου παραλήπτες, προέκυπτε ότι η καταδίκη του ήταν υπερβολικά βαριά, γιατί το θύμα τον κακομεταχειριζόταν, και ότι θεωρώντας ότι είχε καθίσει αρκετά στην φυλακή, ξεκίναγε απεργία πείνας ζητώντας χάρη από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας. Αν και δεν είχα γνωρίσει τον Ρούσσο στην φυλακή, αμέσως αποφάσισα να συμπαρασταθώ στον δίκαιο αγώνα του. Κατά την διάρκεια της απεργίας πείνας του μεταφέρθηκε, μετά από πολλές μέρες απεργίας πείνας, στο Τζάνειο νοσοκομείο του Πειραιά. Εκεί συνέχιζε την απεργία του φρουρούμενος, όμως η επιτήρηση ήταν χαλαρή και δόθηκε σε εμένα και την Σοφία η ευκαιρία να τον γνωρίσουμε από κοντά. Μου φάνηκε πολύ γλυκός άνθρωπος αλλά επίσης πολύ καλή εντύπωση μου έκαναν και οι γονείς του που ήταν εκεί. Πολύ ευγενικοί άνθρωποι. Εκεί γνώρισα επίσης και τον Γρηγόρη Βαλλιανάτο, έναν αγωνιστή για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, ο οποίος ήδη από εκείνη την εποχή ήταν ευρύτερα γνωστός. Αν κρίνω από το πόσο νέος μου φαινόταν τότε, σε σχέση με το σήμερα, και από το ότι έχουμε την ίδια ηλικία, πρέπει να έδειχνα κι εγώ πολύ νεότερος τότε. Κάτι που διαπιστώνω τώρα, κάθε φορά που κοιτάζω την φάτσα μου στον καθρέφτη.

Ο Ρούσσος συνέχιζε την απεργία και είχε φτάσει στις 70 μέρες περίπου, δηλ. στα πρόθυρα του θανάτου, με το Πρόεδρο της Δημοκρατίας Σαρτζετάκη, γνωστό σαν δημοκράτη δικαστή ήδη από την υπόθεση Λαμπράκη του 1963, να αρνείται επίμονα να του δώσει χάρη. Τότε μια σειρά «διανοουμένων» και πολιτικών ακτιβιστών αποφάσισε να ξεκινήσει απεργία πείνας στα

Προπύλαια για να συμπαρασταθεί στον Ρούσσο. Ξεκίναγαν λίγο πριν να ξαναφερθεί η υπόθεση του Ρούσσου στον Πρόεδρο της Δημοκρατίας για να υπογράψει την χάρη. Σε αυτή την ομάδα των απεργών πείνας, ο Γιάννης ο Μπουκετσίδης, με τον οποίο είχαμε κάνει μαζί τόσες απεργίες πείνας στην φυλακή, είχε την φαεινή ιδέα να προστεθούμε κι εμείς, δηλ. ο Μπουκετσίδης, η Σοφία κι εγώ. Αν και από μόνος μου δεν θα έπαιρνα τέτοια πρωτοβουλία, γιατί δεν είχα σχέση με αυτούς που θα κάνανε την απεργία στα Προπύλαια, δέχτηκα μετά την προτροπή του Μπουκετσίδη. Όμως, τελευταία στιγμή, ο Μπουκετσίδης έκανε πίσω κι εγώ με την Σοφία βρεθήκαμε να ξεκινάμε χωρίς αυτόν την απεργία. Ευτυχώς ο Μπουκετσίδης φρόντισε και βρήκε για μας μια σκηνή, για να μην κοιμόμαστε κάτω από τα άστρα. Και παραδόξως, όταν εγώ και η Σοφία ξεκινήσαμε την απεργία, ήρθε και μας βρήκε στα Προπύλαια μια κοπέλα που δεν την ξέραμε καθόλου, η οποία προσφέρθηκε να κάνει κι αυτή απεργία πείνας μαζί μας, χωρίς να έχει κάποιον λόγο για να την θεωρούν «διανοούμενη» η πολιτική ακτιβίστρια. Έτσι, όσο κράτησε η απεργία πείνας στα Προπύλαια, βρέθηκα να κοιμάμαι με δύο γυναίκες στην ίδια σκηνή. Δυστυχώς σήμερα πια δεν είμαι σίγουρος για το όνομά της, νομίζω Νάνσυ την λέγανε, θυμάμαι όμως ότι, μετά την λήξη της απεργίας, ένας σύντροφος, ο Χαραλαμπίδης, που είχε μπει μέσα κι αυτός την εποχή που ήμασταν μέσα, επειδή τον είχανε πιάσει με μολότοφ στην τσάντα του, μου είπε ότι την ήξερε από κάποια υπόθεση που είχε φτάσει στο δικαστήριο και την θεωρούσε ύποπτη. Εγώ, πάντως, δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα μπορούσε να κάνει κακό, επειδή έκανε μαζί μας απεργία, πέρα από το ότι, επειδή και οι τρεις δεν καθόμασταν μαζί με τους διάσημους, να φανεί ότι εμείς ήμασταν άσημοι, σαν αυτήν. Κάτι που δεν με πείραζε καθόλου, γιατί πάντα είχα μια προκατάληψη απέναντι σε αυτούς που γίνονται διάσημοι στα πλαίσια μιας τόσο παράλογης, απάνθρωπης και εγκληματικής κοινωνίας.

Είχε, γενικά, ενδιαφέρον αυτή η απεργία πείνας. Κάθε μέρα μαζευόταν στα Προπύλαια πολύς κόσμος, για να συμπαρασταθεί στους απεργούς και στον Ρούσσο. Εκεί γνώρισα και την Μαρία Πετρουλάκη, η οποία μας είπε ότι είχε ακούσει από τον σύντροφο Μιχάλη Πρωτοψάλτη τα καλύτερα χρόνια για μας, εκεί γνώρισα τον πασίγνωστο μεγάλης ηλικίας επαναστάτη Μιχάλη Ράπτη (Πάμπλο), που ήταν και ο μοναδικός που μας πλησίασε για να μας ρωτήσει γιατί δεν καθόμασταν κοντά στους άλλους απεργούς, εκεί είδα για πρώτη φορά την Πάολα, τον ακτιβιστή για τα δικαιώματα των ομοφυλοφίλων, που είχαμε συναντήσει στην Βενετία, ντυμένο γυναίκα, εκεί είδα για τελευταία φορά και τον Γιώργο Γεωργαντωνάκη, τον παλαιοημερολογίτη παπά που είχα γνωρίσει στην φυλακή, και εκείνη την εποχή είχε αφιερώσει την ζωή του στην σίτιση και στην γενικότερη βοήθεια των αστέγων, έχοντας ιδρύσει σχετική οργάνωση. Για το φιλανθρωπικό του έργο είδα αργότερα σχετικό ρεπορτάζ στην τηλεόραση. Ακόμα και έναν παλιό σύντροφο, από αυτούς που κάναμε τις συζητήσεις στο στέκι της Βαλτετσίου 23, το 1977, και είχα δουλέψει μια ημέρα σε οικοδομικές εργασίες μαζί του τότε, τον Γιώργο τον Καβάτζα (παρατσούκλι), ξαναείδα σε εκείνη την φάση, μετά από πολύ καιρό. Έκανε ότι δεν με γνώριζε και γι' αυτό δεν του απεύθυνα τον λόγο, μέχρι που τον άκουσα να αμφισβητεί ότι στην απεργία πείνας συμμετείχαν και αναρχικοί. Του

επεσήμανα ότι είχε λάθος, γιατί συμμετείχαμε εγώ και η Σοφία και εμείς, χωρίς αμφιβολία, ήμασταν γνωστοί σαν αναρχικοί.

Στην διάρκεια της απεργίας στα Προπύλαια, έστω και καθυστερημένα, οι αναρχικοί αποφάσισαν να κάνουν μια διαδήλωση για να διαμαρτυρηθούν για την στάση του Προέδρου της Δημοκρατίας που αρνούνταν την χάρη στον Ρούσσο. Μεταξύ των υποστηρικτών του προέδρου ήταν και η εφημερίδα «Αυριανή», η οποία σε πρωτοσέλιδο της εποχής έγραφε ότι εμείς που απεργούσαμε «κάναμε απεργία για τον κώλο του Ρούσσου» (sic). Οι αναρχικοί δεν ήταν μόνοι τους στην διαδήλωση και δεν την διοργάνωσαν αυτοί. Διοργανώθηκε από πολλές συλλογικότητες της εξωκοινοβουλευτικής αριστεράς και φαντάζομαι δεν έλειπε και η «νεολαία του Συνασπισμού», όπως ήταν τότε γνωστή η σημερινή «νεολαία του Σύριζα». Όμως οι αναρχικοί, για να δείξουν ότι είναι πιο μαχητικοί από τους άλλους, μετά το τέλος της πορείας που ακολούθησε την συνηθισμένη διαδρομή Προπύλαια-Ομόνοια-Σύνταγμα-Προπύλαια, αποφάσισαν να μην διαλυθούν και να κάνουν κατάληψη του οδοστρώματος της Πανεπιστημίου. Το γεγονός αυτό, επειδή δημιουργούσε τον κίνδυνο της βίαιης διάλυσης των διαδηλωτών από την αστυνομία, εξόργισε τους πιο «πολιτικοποιημένους» από τους αρχικούς απεργούς πείνας, όπως ο Γιώργος Καραμπελιάς και ο Νίκος Γιαννόπουλος. Επειδή αυτοί μονοπωλούσαν και το μικρόφωνο της ηχητικής εγκατάστασης που είχε στηθεί για τους απεργούς πείνας, βρήκαν σε εκείνη την φάση την ευκαιρία να χύσουν από το μικρόφωνο όλο τους το μίσος απέναντι στους αναρχικούς, ένα μίσος που κρύβουν πάντα μέσα τους για τους αναρχικούς όλοι οι κομμουνιστές μπολσεβίκικης κοπής. Αυτό με έκανε να συνομιλήσω σε έντονο τόνο για πρώτη φορά με τον Γιώργο Καραμπελιά που παρουσίαζε τους αναρχικούς για προβοκάτορες, κάτι που του έδωσε την ευκαιρία να μου πει ότι παρόμοιο πρόβλημα με τους αναρχικούς είχε αντιμετωπίσει όταν εγώ ήμουνα μέσα και αυτός με την συλλογικότητά του μου συμπαραστεκότανε. Αν και δεν εκτίμησα ποτέ σαν σύντροφο τον δηλωμένο κομμουνιστή Καραμπελιά, πρέπει να ομολογήσω ότι, όπως έχω ξαναγράψει, την εποχή που ήμουνα μέσα αυτός είχε το θάρρος να διαβάσει σε συνελεύσεις το κείμενο που είχαμε βγάλει για να υποστηρίξουμε ότι ήμασταν μέσα για πολιτικούς λόγους και όχι σαν ποινικοί κρατούμενοι, και γι’ αυτό έπρεπε το κίνημα συμπαράστασης να μας αντιμετωπίζει σαν τέτοιους. Δυστυχώς γι’ αυτόν πολύ αργότερα εξελίχθηκε σε φανατικό εθνικιστή.

Μετά από τρεις-τέσσερις μέρες απεργίας πείνας στα Προπύλαια ο Σαρτζετάκης απέρριψε πάλι την αίτηση για χάρη του Ρούσσου και ο Ρούσσος, για να μην πεθάνει, αναγκάστηκε και διέκοψε την απεργία, η οποία είχε ξεπεράσει τις 70 μέρες. Μαζί του διέκοψαν και οι απεργοί των Προπυλαίων. Το μόνο που έγινε αργότερα για τον Ρούσσο ήταν μια συνέλευση σε κάποια αίθουσα του Πολυτεχνείου, όπου, όσοι αισθανόντουσαν σημαντικοί, πρότειναν ιδέες για την συμπαράσταση στον Ρούσσο από τότε κι έπειτα. Ο καθένας έλεγε, ως συνήθως, «το μακρύ του και το κοντό του», όμως κανένας δεν πρότεινε κάποια κινητοποίηση. Γι’ αυτό και, προτού διαλυθεί η συνέλευση, πετάχτηκα και είπα ότι έπρεπε να κάνουμε τουλάχιστον μία διαδήλωση έξω από τις φυλακές, για να δείξουμε ότι υπάρχει ακόμα κίνημα συμπαράστασης. Κανένας δεν καταδέχτηκε να συζητήσει μια τόσο «ριζοσπαστική» πρόταση, ενός τόσο ασήμαντου σαν κι εμένα γι’ αυτούς τους μεγαλόσχημους αριστερούς, εκτός από τον Νίκο τον Γιαννόπουλο,

που από τότε κατάφερνε με τις δημόσιες σχέσεις του να έχει τον πρώτο και τον τελευταίο λόγο. Και αυτός τί μου είπε; Ουσιαστικά τίποτα: Να πάω να συζητήσω ό,τι θέλω στα γραφεία του και όχι στην συνέλευση. Φοβόταν μην παρασυρθούν τα καμιά πεντακοσαριά άτομα που είχαν μαζευτεί; Δεν νομίζω. Απλά ήθελε να μου δείξει ότι το πλήθος που είχε μαζευτεί στην συνέλευση ήταν δικό του και γι' αυτό μόνο από αυτόν θα μπορούσα να περιμένω κάτι και όχι από το πλήθος. Συμπερασματικά θέλω να επισημάνω ότι από τις εμπειρίες που αποκόμισα από συνελεύσεις σαν κι εκείνη, όπου το πλήθος συμπεριφερόταν σαν πρόβατα απέναντι στον βοσκό τους, κατάλαβα ότι τέτοιες συνελεύσεις δεν έχουν νόημα και ότι γίνονται μόνο και μόνο για να νομιμοποιούν τις προειλημμένες αποφάσεις των ηγετών τους.

Αντιμέτωπος πάλι με την στρατιωτική θητεία – «Ο αγώνας για να είναι κανείς άνθρωπος»

Την χρονιά αυτή, το 1987, έληγε η διετής αναβολή που είχα πάρει από το 401 Γενικό Στρατιωτικό Νοσοκομείο το 1985. Αυτή ήταν και η μεγαλύτερη μου έγνοια. Εκείνη την εποχή έλπιζα ακόμη ότι θα έπαιρνα απαλλαγή για λόγους ψυχικής υγείας (τρελόχαρτο) και θα έφευγα με την Σοφία για να ζήσω για πάντα στο εξωτερικό. Άκουγα άλλους συντρόφους που είχαν πάρει απαλλαγή και έλπιζα ότι το ίδιο θα γινόταν και μ' εμένα. Άλλωστε φρόντιζα να εξασφαλίζω πάντα κάποια χαρτιά από γιατρούς, τα οποία θα επέτρεπαν στους αρμόδιους από τον στρατό να με απαλλάξουν για λόγους υγείας. Μέχρι να γίνει αυτό, αφιέρωνα τον χρόνο μου στην μετάφραση ενός εξαιρετικού βιβλίου για το έγκλημα, την εγκληματολογία και τον αναρχισμό, το «The struggle to be human», το οποίο μου είχε στείλει δωρεάν ο εκδότης του Στιούαρτ Κρίστι, όταν ήμουνα στην φυλακή. Ελπίζοντας στην έκδοση αυτού του βιβλίου στα Ελληνικά, μια που δεν υπήρχε άλλο βιβλίο σχετικό με τις απόψεις των αναρχικών για τις φυλακές, πίστευα ότι η κυκλοφορία του θα έστρεφε το ενδιαφέρον των αναρχικών προς τις φυλακές, κάτι για το οποίο πάντα ενδιαφερόμουν από τότε που ήμουνα μέσα στην φυλακή. Από την άλλη αυτή η μετάφραση ήταν για μένα προσφορά προς το αναρχικό κίνημα (δεν θα ζητούσα λεφτά για την δουλειά που έκανα), προς το οποίο, εκείνη την εποχή, ήθελα να προσφέρω ό,τι καλύτερο μπορούσα. Ακόμη, ήταν μια πολύ καλή ευκαιρία για να εξασκήσω τα Αγγλικά μου που πάντα τα θεωρούσα ανεπαρκή σε σχέση με τον χρόνο και το χρήμα που είχα αφιερώσει για να τα μάθω. Σίγουρα τότε δεν μπορούσα να φανταστώ ότι δεν υπάρχει αξιοκρατία ούτε στον χώρο των εκδόσεων ούτε στο κίνημα και γι' αυτό, αν κάποιος εκδότης δεν βλέπει πιθανότητες κέρδους από ένα βιβλίο ή δεν ανήκεις σε μια ισχυρή οικονομικά κλίκα του κινήματος, ακόμα και το καλύτερο βιβλίο να είναι, δεν θα το βγάλει κανένας άλλος εκτός από σένα. Από εκείνη την εποχή περάσανε πολλά χρόνια και γι' αυτό αλλάξανε πολλά. Μεταξύ αυτών που αλλάξανε προς το καλύτερο την ζωή πολλών (και όχι όλων γιατί κάποιοι το πληρώνουν ακριβά) είναι η εμφάνιση του ιντερνέτ, το οποίο σου δίνει την δυνατότητα, οτιδήποτε γράφεις ή μεταφράζεις, να μπορείς να το κάνεις άμεσα διαθέσιμο στους άλλους, ακόμη και αν βρίσκονται «στα πέρατα του κόσμου», αρκεί να βρίσκουν σύνδεση με το

ιντερνέτ. Την εποχή στην οποία αναφέρομαι, το 1987, στην Ελλάδα δεν είχαν διαδοθεί ούτε οι προσωπικοί υπολογιστές και αν κάποιοι τυχεροί διέθεταν κάποιους από τους πρώτους που έφτασαν στην Ελλάδα, στους περισσότερους ήταν άγνωστη αυτή η θαυμάσια εφεύρεση. Ο θείος μου ο Μέλτος πρέπει να ήταν από τους πρώτους που πήραν υπολογιστή για τα παιδιά τους, γιατί θυμάμαι ότι στο σπίτι του υπήρχε ένας υπολογιστής με μορφή πληκτρολογίου και συνδεόταν με την τηλεόραση (μάλλον ήταν Commodore 64). Θυμάμαι ότι τον χρησιμοποιούσαν για να παίζουν παιχνίδια στην τηλεόραση.

Κλήση να παρουσιαστώ να υπηρετήσω στον στρατό στην Τρίπολη και μεταφορά μου στο 401 στρατιωτικό νοσοκομείο με ασθενοφόρο

Η πρόσκληση που περίμενα από τον στρατό ήρθε τον Απρίλη αυτής της χρονιάς. Με καλούσαν στο 401 Γ.Σ.Ν. Πήγα με γνωματεύσεις από γιατρούς του Αιγινήτειου και του Δρομοκαΐτειου και πέρασα και από τον στρατιωτικό ψυχίατρο του 401, ο οποίος πρότεινε να απαλλαγώ οριστικά από την στρατιωτική μου υποχρέωση λόγω «χρόνιας βαριάς νεύρωσης». Κι όμως η Επιτροπή Απαλλαγών του 401, χωρίς να με εξετάσει περισσότερο από το να μου κάνει δυο ερωτήσεις (συγκεκριμένα: τι δουλειά έκανα και από πού είχα πάρει την αναβολή πριν δυο χρόνια), με έβγαλε ικανό να υπηρετήσω κανονικά (Ι1, στην δική τους ορολογία, ενώ απαλλαγή είναι το Ι5, και αυτό είχε ζητήσει ο στρατιωτικός ψυχίατρος). Δεν πήρα αμέσως στα χέρια μου την απόφαση της επιτροπής. Την πήρα μετά από κανένα μήνα. Κι έπαθα την πλάκα μου! Ίσως να μην έπρεπε να έχω τότε ανησυχήσει τόσο, γιατί η επιτροπή πρότεινε να παρουσιαστώ στην Τρίπολη και από εκεί να με στείλουν σε στρατιωτικό νοσοκομείο. Από ό,τι άκουσα αργότερα από άλλους, την απαλλαγή την είχαν πάρει αφού προηγούμενα είχαν παρουσιαστεί στο στρατιωτικό νοσοκομείο της Τρίπολης. Εγώ όμως δεν υπήρξα ποτέ σαν τους άλλους από άποψη ανοχής της κατάφωρης αδικίας σε βάρος μου. Θεώρησα την απόφαση της Επιτροπής Απαλλαγών τελείως άδικη και παράλογη και, επειδή φοβόμουνα ότι στην επαρχιακή Τρίπολη μπορεί να έπεφτα σε τίποτα φασίστες βασανιστές, σαν κι αυτούς που είχε αναδείξει η δικτατορία 1967-1974 και δεν λείπουν ποτέ από τον στρατό και την αστυνομία, αποφάσισα να μην πάω στην Τρίπολη. Ο φόβος μου ότι ο στρατός μεθόδευε την εξόντωσή μου ήταν τέτοιος, ώστε μόλις έμαθα την απόφαση της επιτροπής αποφάσισα να κρατήσω ημερολόγιο για αυτά που θα πέρναγα στο μέλλον. Σε αυτό το ημερολόγιο θα πρόσθετα και αναφορές στην καθημερινή μου ζωή καθώς και αναφορές στην ειδησεογραφία της εποχής που με ενδιέφερε. Τέλος, σκόπευα να αναπτύξω και κάποιες σκέψεις μου. Ο λόγος που ήθελα να προσθέσω όλα αυτά στο ημερολόγιο μου ήταν ότι δεν είχα πρόσβαση σε περιοδικά και εφημερίδες των αναρχικών και ο μόνος τρόπος που είχα για να διαδίδω τις απόψεις μου στο ευρύ κοινό μέχρι τότε, ήταν να γράφω γράμματα στις καθημερινές αθηναϊκές εφημερίδες «Ελευθεροτυπία» και «Τα Νέα». Θεωρούσα ότι είχα πολλά ενδιαφέροντα πράγματα να πω και, αν τα μάζευα σε ένα τέτοιο βιβλίο, δεν θα πήγαιναν χαμένα.

Η μέρα που έπρεπε να παρουσιαστώ στην Τρίπολη ήταν η δεκάτη Αυγούστου. Αντί να πάω στην Τρίπολη, αφού είχα εξασθενίσει το σώμα με αυστηρή νηστεία, ώστε να είναι ακατάλληλο για στρατιωτικά γυμνάσια, κατάφερα με την βοήθεια του αδελφού μου να οδηγηθώ με ασθενοφόρο στο 401, ώστε να γλυτώσω από τις συνέπειες της μη παρουσίασης στην Τρίπολη. Σύμφωνα με την κλήση από τον στρατό που είχα λάβει, για να μην παρουσιαστείς, έπρεπε να νοσηλεύεσαι σε κρατικό νοσοκομείο ή να παρουσιαστείς στο Φρουραρχείο και να ζητήσεις να σε εξετάσει δικός τους γιατρός, που θα γνωμάτευε ότι είσαι άρρωστος. Ο αδελφός μου είχε πάει στο Φρουραρχείο και είχε ζητήσει να μου στείλουν γιατρό στο σπίτι, μια που λόγω εξασθένισης δεν μπορούσα να μετακινηθώ. Από εκεί του είπαν να με μεταφέρει στο 401. Το κακό είναι ότι το «Πρώτων βοηθειών», όπως λεγόταν τότε το Ε.Κ.Α.Β., δεν δεχόταν το χαρτί του Φρουραρχείου και του βγήκε η πίστη του αδελφού μου μέχρι να πείσει τον οδηγό του ασθενοφόρου να με παραλάβει. Μαζί μου, μέσα στο ασθενοφόρο, ήρθε και ο αδελφός μου και η Σοφία.

Στο 401 κατέληξα σε έναν πάγκο, έξω από το γραφείο του στρατιωτικού ψυχιάτρου, να περιμένω μαζί με εκατοντάδες άλλους να εξεταστώ. Μπορεί και να μην με εξέταζε καθόλου εκείνη την ημέρα και να μου ζητούσαν να παρουσιαστώ την επόμενη, όπως είχε γίνει το 1985, όταν πήρα την αναβολή. Εν τω μεταξύ εκεί ήρθε και με βρήκε δικός μου ψυχίατρος, ο οποίος είχε αναλάβει να με συνοδεύσει στο 401. Βλέποντας τον ψυχίατρο και τον αδελφό μου να περιμένουν και αγανακτισμένος με όλο αυτό το σκηνικό της μάταιης αναμονής, την στιγμή που είχα έρθει με ασθενοφόρο και έπρεπε να αντιμετωπιστώ σαν επείγον περιστατικό, ξάπλωσα μπροστά από την πόρτα του γραφείου του ψυχιάτρου. Όμως δεν μου έδινε κανένας σημασία και, όσοι ερχόταν η σειρά τους να εξετασθούν, περνάγανε από πάνω μου, σαν να μην έτρεχε τίποτα, μέχρι που στο γραφείο μπήκε η Σοφία και ζήτησε από τον στρατονόμο που το έπαιζε φύλακας να ενημερώσει τον γιατρό. Ο στρατονόμος την έβγαλε έξω και ο κόσμος συνέχισε να περνάει από πάνω μου, μέχρι που ξαναμπήκε η Σοφία στο γραφείο. Ο στρατονόμος πάλι την έβγαλε έξω, όμως πρέπει αυτός να ενημέρωσε, επιτέλους, τον ψυχίατρο, γιατί μετά από λίγο ήρθε και με σήκωσε και με έβαλε μέσα στο γραφείο. Έτσι κατέληξα σε ένα κρεβάτι από αυτά που εξετάζουν τους ασθενείς. Μπήκε και ο ψυχίατρος που με συνόδευε μαζί μου και έδωσε στον στρατιωτικό ψυχίατρο, έναν Βουγιούκα, τις ψυχιατρικές γνωματεύσεις. Εγώ δεν μιλούσα καθόλου, για να φανώ χειρότερα από ότι ήμουν πραγματικά. Χωρίς πολλά λόγια ο ψυχίατρος έφτιαξε την γνωμάτευσή του, όπου ζητούσε κι αυτός την απαλλαγή μου και με έστειλε με φορείο σε έναν καρδιολόγο, γιατί είχα μεγάλη ταχυκαρδία. Αυτός κατάφερε να την μειώσει πιέζοντας τα μάτια μου και μου έδωσε ένα (ληγμένο, όπως γινόταν στον στρατό) φάρμακο για τις ταχυκαρδίες. Με άφησαν να φύγω με την προοπτική να αποφασίσει η Επιτροπή Απαλλαγών άλλη μέρα. Ο αδελφός μου πήγε την γνωμάτευση του στρατιωτικού ψυχιάτρου στο Φρουραρχείο κι έτσι δικιολογήθηκε η μη παρουσίασή μου στην Τρίπολη.

Η στυγνή δολοφονία του Παναγιώτη Γαγγλία που κατάφερε να καταδικαστεί ο αρχιφύλακας και ο ψυχίατρος του Ψυχιατρείου Κρατουμένων του Κορυδαλλού

Στις 18 Αυγούστου, που είχαμε κατεβεί από τα Μελίσσια στην Αθήνα για δουλειές, είδα στην πρώτη σελίδα κάποιων εφημερίδων την φάτσα του Παναγιώτη Γαγγλία και διάβασα ότι σε αυτόν ανήκουν τα κομμάτια από το πτώμα που τα σκυλιά ενός βοσκού βρήκαν πεταμένα σε κάτι χωράφια κοντά στον Αχλαδόκαμπο. Ομολογώ ότι έπαθα σοκ. Μπορεί να μην είχα επικοινωνία μαζί του, όμως δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα είχε τέτοιο τέλος ένας αγωνιστής για τα δικαιώματα των κρατουμένων που όχι μόνο είχε το θάρρος να καταθέσει σε βάρος των φυλάκων στο δικαστήριο για τον ξυλοδαρμό μου το 1981, ενώ ήταν στην φυλακή, δηλ. στα χέρια τους, αλλά είχε καταφέρει και να καταδικαστούν σε πολύχρονες φυλακίσεις ο αρχιφύλακας του Ψυχιατρείου Κρατουμένων του Κορυδαλλού Ευθυμίου και ο ψυχίατρος του ίδιου ψυχιατρείου Παπαναστασίου για διακίνηση ναρκωτικών στο ψυχιατρείο. Περιττό να αναφέρω ότι, παρά τις καταδίκες, και οι δύο ήταν έξω και περίμεναν το Εφετείο. Πριν από το Εφετείο δολοφονήθηκε ο Γαγγλίας και το Εφετείο τους αθώωσε. Όταν τον σκότωσαν, ο Γαγγλίας ήταν 38 χρονών.

Δεν περίμενα ότι θα κατάφερναν να «φάνε» τον Γαγγλία. Όπως τον είχα γνωρίσει, έχοντας περάσει από παιδί την ζωή του στα αναμορφωτήρια και στις φυλακές, ήξερε να ελίσσεται. Τον θεωρούσα πολύ έξυπνο για να αφεθεί να τον φάνε. Όμως δεν ήταν. Το λέω αυτό γιατί τελευταία φορά που είχα ακούσει γι' αυτόν, ήταν όταν είχε κάνει το τραπέζι στο εστιατόριο «Ιντεάλ», της Πανεπιστημίου, στην Σοφία και στον Γιάννη τον Σκανδάλη. Μαζί του ήταν ένας πρώην ποινικός κρατούμενος, ο Καρτελιάς, ο οποίος όταν ήμασταν στο νοσοκομείο κρατουμένων του Κορυδαλλού μας είχε κάνει φασαρία, σε εμένα, τον Σκανδάλη και τον Μπουκετσίδη, επειδή μιλούσαμε από το παράθυρο στην Σοφία που ήταν στον πάνω όροφο, και είχε πει και στον Γιάννη τον Πετρόπουλο ότι θα με έδερνε, αν δεν ήταν ο Γιάννης που με προστάτευε. Πόσο έξυπνος ήταν ο Γαγγλίας όταν έτρωγε στο ίδιο τραπέζι με έναν άνθρωπο, ο οποίος μέσα στην φυλακή είχε αντιπαρατεθεί προς τους πολιτικούς κρατούμενους, κάτι που κάνανε μόνο οι ρουφιάνοι, δηλ. οι κρατούμενοι που συνεργαζόντουσαν με την σωφρονιστική υπηρεσία;

Αργότερα, μετά από αρκετά χρόνια, το 1994 νομίζω, ήρθε στο σπίτι μου στην Αθήνα, όπου έμενα τότε, ένας δημοσιογράφος του τηλεοπτικού σταθμού ΑΝΤ 1, ο οποίος ετοίμαζε ένα δίωρο αφιέρωμα, δύο συνεχειών, για τον Γαγγλία, και μου πήρε συνέντευξη. Τα κατάφερα και έβγαλε στο ρεπορτάζ του τα ονόματα των ανθρώπων που ο Γαγγλίας είχε καταφέρει να καταδικαστούν, επειδή διατηρούσα αρχείο με αποκόμματα εφημερίδων. Ο δημοσιογράφος, στο σπίτι μου, εκτός από εμένα φρόντισε να βιντεοσκοπηθούν και τα αποκόμματα. Στην συνέντευξη απέδωσα την δολοφονία του Γαγγλία στην αδυναμία του να βρει προστασία από κάποιο κίνημα για τους φυλακισμένους, το οποίο θα κάλυπτε όσους κρατούμενους καταγγέλλανε φύλακες. Αν και από τότε έχουν περάσει πολλά χρόνια και έχει ασχοληθεί πολύς κόσμος της αριστεράς και αντιεξουσιαστές με τις φυλακές, δεν νομίζω ότι υπάρχει τέτοιο κίνημα, γι' αυτό και βρίσκονται έξω όλοι οι φύλακες που είχαν συλληφθεί πριν λίγα

χρόνια για τον μέχρι θανάτου βασανισμό ενός Αλβανού κρατούμενου, του Ιλύρ Καρέλι. Η συνέντευξη αυτή που έδωσα στον τηλεοπτικό σταθμό ΑΝΤ 1, υπήρξε η μοναδική συνέντευξη μου σε ελληνικό τηλεοπτικό σταθμό που είδε το φως της δημοσιότητας. Με είχαν ξανακαλέσει να δώσω συνέντευξη για τους κρατούμενους στα γραφεία του ΑΝΤ 1 που βρισκόντουσαν στο ξενοδοχείο Μεγάλη Βρετανία αλλά αυτή η συνέντευξη δεν βγήκε ποτέ στον αέρα, από όσο ξέρω. Τουλάχιστον έτσι μπήκα για πρώτη φορά σε αυτό το πολυτελέστατο ιστορικό ξενοδοχείο της Αθήνας και νομίζω και τελευταία. Το εσωτερικό του μου θύμισε παλάτι. Όσον αφορά, τέλος, τον Γαγγλία, για να κλείσουν το φάκελό του και να πάψουν να ψάχνουν για τους δολοφόνους του, οκτώ ή εννιά χρόνια μετά την δολοφονία του, συνέλαβαν έναν ταξιτζή που του φόρτωσαν πέντε φόνους, μεταξύ των οποίων και του Γαγγλία. Τον κλείσανε στην φυλακή και πριν το δικαστήριο τον σκότωσαν μέσα στην φυλακή. Έτσι δεν ασχολήθηκε και δεν θα ξανασχοληθεί ποτέ καμιά αστυνομία με τον φόνο μιας τόσο σημαντικής, για το κίνημα υπεράσπισης των δικαιωμάτων των κρατουμένων, φυσιογνωμίας.

Ο αγώνας του Μιχάλη Μαραγκάκη για την αναγνώριση της αντίρρησης συνείδησης στην Ελλάδα και την θέσπιση κοινωνικής θητείας στη θέση της στρατιωτικής

Όσοι έχουν «ζήσει» εκείνη την εποχή, δηλ. παρακολουθούσαν τι γινόταν στην Ελλάδα το 1987, θα θυμούνται ότι επιτέλους και στην Ελλάδα, από την προηγούμενη χρονιά (1986), είχε εμφανιστεί αντιρρησίας συνείδησης για μη θρησκευτικούς λόγους (δεν ήταν δηλ. Μάρτυρας του Ιεχωβά) και σχεδόν όλο το 1987 αυτός βρισκόταν στην φυλακή. Ήταν ο Μιχάλης Μαραγκάκης, ο πρώτος μη θρησκευτικός αντιρρησίας συνείδησης, τον οποίο, αρκετά χρόνια αργότερα, γνώρισα και προσωπικά και συνεργάστηκα πολιτικά μαζί του. Ο Μαραγκάκης είχε καταδικαστεί σαν ανυπότακτος σε 4 χρόνια φυλακή και μέσα στην φυλακή έκανε κι αυτός μακρόχρονες απεργίες πείνας. Την εποχή που παρουσιάστηκα στο 401 τον είχαν μόλις βγάλει από την φυλακή για να τον ξανακλείσουν λίγο αργότερα, επειδή τον ξανακαλέσανε στον στρατό και αυτός αρνήθηκε πάλι να τους υπηρετήσει. Εγώ παρακολουθούσα από τις εφημερίδες συστηματικά την εξέλιξη της υπόθεσής του και τον θαύμαζα για τον αγώνα του. Όμως αυτός προερχόταν από το πολιτικό ρεύμα των οικολόγων και όχι από τους αναρχικούς και γι' αυτό δεν είχα τότε άλλη επαφή με το κίνημα συμπαράστασης που δημιουργήθηκε γι' αυτόν, από το ότι κατέβαινα στις διαδηλώσεις συμπαράστασης, στις οποίες καλούσε αυτό το κίνημα. Σχεδόν όλες απαγορευόντουσαν από την αστυνομία, με το πρόσχημα ότι θα οδηγούσαν σε ταραχές. Εντελώς αυθαίρετη δικιολογία, γιατί η αστυνομία ήξερε ότι το κίνημα συμπαράστασης στον Μαραγκάκη αποτελούνταν από οικολόγους και όχι από αναρχικούς, που είναι γνωστοί σαν ταραχοποιοί. Σε μια συγκέντρωση στα Προπύλαια για τον Μαραγκάκη είδα για πρώτη φορά τον πιο γνωστό από τους συμπαραστάτες του, τον Σπύρο τον Ψύχα, με τον οποίο επίσης γνωρίστηκα προσωπικά και συνεργάστηκα κάποια χρόνια αργότερα. Τότε μου είχε κάνει φοβερή εντύπωση, γιατί το ντύσιμο και η γλυκύτητα στην ομιλία του θύμιζαν

καλό παιδί και καλό μαθητή της εποχής της επτάχρονης δικτατορίας των συνταγματαρχών και όχι αγωνιστή που συνηθίζει να απευθύνεται στο κοινό σαν να απευθύνεται σε στρατιώτες, όπως συνηθιζόταν και συνηθίζεται μέχρι σήμερα. Κρίμα που δεν είχα συνεργαστεί από τότε με τους αντιρρησίες συνείδησης. Σαν βλάκας νόμιζα ότι γρήγορα θα ολοκληρωνόταν η προσπάθειά μου να απαλλαγώ από το στρατό παίρνοντας «τρελόχαρτο», όπως έκαναν μέχρι τότε οι αναρχικοί. Αυτή η προσπάθεια δεν ολοκληρώθηκε ποτέ και για τον αγώνα μου τότε μάθαιναν πολύ λίγοι: Αυτοί που συνεργαζόντουσαν μαζί μου. Ο αγώνας μου, δηλαδή, ήταν προσωπικός και όχι πολιτικός, ενώ κάλλιστα θα μπορούσε να γίνει ευρύτερα γνωστός σαν πολιτικός αγώνας, αν από τότε, αντί για τρελόχαρτο, επέλεγα την αντίρρηση συνείδησης. Από την άλλη, αν ακολουθούσα την στάση του Μαραγκάκη που παρουσιαζόταν στον στρατό και τον έκλειναν φυλακή, θα είχα κάνει κι εγώ κι άλλα χρόνια στη φυλακή.

Η «Ένωση Αναρχικών Ελλάδας» και η προσπάθεια για δημιουργία μιας ανταγωνιστικής προς αυτήν οργάνωσης

Το καλοκαίρι του 1987, κάποιοι αναρχοκομμουνιστές που, αν και εμφανιζόντουσαν σαν αναρχικοί, ήταν περισσότερο κομμουνιστές παρά αναρχικοί, είχαν οργανωθεί γύρω από την εφημερίδα «Δοκιμή» σαν Ένωση Αναρχικών Ελλάδας, μετά από ένα, υποτίθεται κρυφό, συνέδριο που πραγματοποίησαν σε κάποιο κινηματογράφο της Αθήνας. Στο συνέδριο αυτό κάλεσαν όποιους αυτοί ήθελαν, αφήνοντας απέξω σημαντικές προσωπικότητες του κινήματος, σαν τον Χρήστο Κωνσταντινίδη, στον οποίο αποδόθηκε αργότερα προκήρυξη που έγραφε ότι δεν έγινε κανένα συνέδριο. Εμένα και την Σοφία δεν μας κάλεσαν, γιατί προφανώς δεν μας ήθελαν. Και καλά κάνανε, γιατί το καλοκαίρι του 1987 η εφημερίδα «Δοκιμή» δημοσίευε κείμενα της ιταλικής οργάνωσης ανταρτών πόλης «Ερυθρές Ταξιαρχίες», η οποία την προηγούμενη δεκαετία επιχείρησε να προκαλέσει εμφύλιο πόλεμο στην Ιταλία, κάνοντας μια σειρά εκτελέσεων, απαγωγών και ληστειών, κορύφωση των οποίων υπήρξε η απαγωγή και η εκτέλεση του Άλντο Μόρο, προέδρου του Χριστιανοδημοκρατικού Κόμματος, το οποίο είχε κυβερνήσει την Ιταλία τις περισσότερες φορές μετά τον πόλεμο. Η οργάνωση αυτή σκόπευε να επιβάλει με μια βίαιη επανάσταση ένα κομμουνιστικό καθεστώς στην Ιταλία, όπως αυτό που την ίδια εποχή είχε επικρατήσει στην Κορέα, στο Βιετνάμ, στην Καμπότζη, το Λάος και, πάνω απ' όλα, στην υπερδύναμη που στήριζε αυτά τα κομμουνιστικά κράτη: την Λαϊκή Δημοκρατία της Κίνας. Σε αυτές τις χώρες όλοι οι αναρχικοί ήταν ήδη ή στον τάφο ή στην φυλακή και την ίδια τύχη θα είχαν και στην Ιταλία, αν αυτή η οργάνωση είχε επιτύχει το σκοπό της. Κατά τα φαινόμενα, η Ένωση Αναρχικών Ελλάδας έκανε παρόμοια επαναστατικά σχέδια και γι' αυτό εμπνεόταν από τέτοιες προκηρύξεις. Το τι ακολούθησε το παιχνίδι της με την φωτιά, θα το δούμε παρακάτω.

Δεν ξέρω ακριβώς ποιες ήταν οι αιτίες, γιατί όταν κάποια οργάνωση στηρίζεται στην μυστικότητα τέτοιες πληροφορίες δεν βγαίνουν έξω αλλά και, όταν βγαίνουν, δεν πρέπει κανείς να τις αναμεταδίδει, αλλά κάποια μέλη της Ένωσης αποχώρησαν γρήγορα και

επιχείρησαν να συστήσουν μια άλλη οργάνωση, αρχικά χωρίς ιδεολογικούς δεσμούς πέρα από την αντίθεση προς την Ένωση. Αποφασίσανε να νοικιάσουν ένα διαμέρισμα και να ξεκινήσουν έναν κύκλο συζητήσεων με σκοπό την δημιουργία αναρχικής οργάνωσης. Δεν θυμάμαι ποιος κάλεσε εμένα και την Σοφία σε αυτές τις συζητήσεις αλλά θυμάμαι ότι, όσο μείναμε σε αυτές, ήμασταν από τα πιο υπεύθυνα προς τις υποχρεώσεις τους άτομα. Οι συζητήσεις γινόντουσαν στον πρώτο όροφο του κτιρίου στο οποίο στεγαζόταν και στεγάζεται ακόμα η γνωστή ταβέρνα των Εξαρχείων «Μπαρμπαγιάννης». Εμένα δεν μου άρεσε η ιδέα να οργανωθώ σε κάποια οργάνωση στην Ελλάδα, την στιγμή που ακόμα δεν είχα εγκαταλείψει την ιδέα να μείνω μόνιμα στο εξωτερικό. Όμως μου ήταν δύσκολο να απορρίψω μια πρόταση για αγώνα, όταν αυτή προερχόταν από συντρόφους. Τέλος πάντων στην διάρκεια των συζητήσεων, στις οποίες συμμετείχαμε, γνώρισα και ενδιαφέροντα άτομα, όπως δυο δασκάλες. Το να συμμετέχουν σε τέτοιες συζητήσεις άτομα με πανεπιστημιακά πτυχία και δουλειά στο δημόσιο, και μάλιστα γυναίκες, αποδείκνυε ότι το ενδιαφέρον για την αναρχία είχε φτάσει και στα ανώτερα από κοινωνική άποψη στρώματα του πληθυσμού, κάτι πολύ σπάνιο την προηγούμενη δεκαετία.

Δεν θυμάμαι τα ζητήματα που συζητιόντουσαν και μάλλον δεν γινόταν οργανωμένη δουλειά. Κάτι βέβαια δύσκολο, όταν στις συζητήσεις μαζευόντουσαν πάνω από είκοσι άτομα. Θυμάμαι, όμως, ότι υπήρχε προθυμία. Προθυμία όχι μόνο για συζητήσεις αλλά και για πρακτική δουλειά, μια που το διαμέρισμα ήταν παλιό και χρειαζόταν αρκετές εργασίες συντήρησης. Δεν θυμάμαι επίσης πόσες βδομάδες ή μήνες πηγαίναμε σε αυτές τις συζητήσεις. Θυμάμαι όμως ότι εξαιτίας ενός ενοχλητικού σκύλου που έφερνε στις συζητήσεις μια, αν θυμάμαι καλά, όμορφη κοπέλα, ένα βράδυ η συζήτηση επικεντρώθηκε στο σκύλο. Στην συζήτηση ήταν και ένα ζευγάρι από το οποίο ο άντρας ήταν συνεταίρος του εκδότη του Ελεύθερου Τύπου Γιώργου Γαρμπή και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα, στα αυτιά του Γαρμπή να φτάσει ότι οι συζητήσεις μας ήταν αναξιόπιστες γιατί συζητάγαμε για σκυλιά. Απέδωσα αυτήν την συκοφαντία στον συνεργάτη του Γαρμπή και, σε κάποια φάση που είχαμε βρεθεί στο διαμέρισμα για να κάνουμε δουλειές συντήρησης, μιλώντας με έναν σύντροφο από το Περιστέρι, τον Γιάννη, αναφέρθηκα στον συνεργάτη του Γαρμπή σαν άτομο που λειτουργεί σαν «χαφιές» του Γαρμπή, εφόσον πάει και του λέει τα στραβά μας. Αυτός ο Γιάννης, πολύ καλό στοιχείο, όπως τον γνώρισα αργότερα, πήγε και το είπε στον συνεταίρο του Γαρμπή με συνέπεια, μια από τις επόμενες μέρες που πέρασα από το βιβλιοπωλείο του Γαρμπή για να δω πως πήγαινε το βιβλίο της Σοφίας, ο Γαρμπής μου ρίχτηκε άγρια, τόσο όσο δεν μου είχε ριχτεί ποτέ στο παρελθόν ούτε μου ρίχτηκε αργότερα. Αυτή η ραδιουργία παραλίγο να με κάνει να μαζέψω τα βιβλία της Σοφίας από το βιβλιοπωλείο του Γαρμπή και να μην του ξαναμιλήσω, όμως υπήρξα πάντα άνθρωπος πρακτικός που δεν άφηνα τα συναισθήματα να υπονομεύσουν την δουλειά μου. Έτσι δεν τα πήρα τα βιβλία και συνέχισα να έχω καλές σχέσεις με τον Γαρμπή, όπως θα δούμε και παρακάτω, ενώ η συνεργασία του Γαρμπή με το άτομο που τον έκανε να μου ριχτεί, μετά από λίγα χρόνια διακόπηκε. Και μια μηχανή φωτοσύνθεσης, η οποία είχε αγοραστεί με λεφτά του συνεργάτη του Γαρμπή, κλάπηκε ένα

βράδυ από το βιβλιοπωλείο. Και παρόλο που ήταν ασφαλισμένη, η ασφάλεια δεν κάλυψε την κλοπή.

Μετά από λίγο καιρό φύγαμε και από την ομάδα συζητήσεων που αποτελούνταν από άτομα που διαφωνούσαν με την Ένωση, χωρίς μέχρι τότε να έχει βγει προς τα έξω τίποτα συγκεκριμένο. Φύγαμε όταν διαπιστώσαμε ότι πάνω από το κεφάλι μας υπήρχε ένα είδος αόρατης εξουσίας, το οποίο είχε και τον τελευταίο λόγο γι' αυτήν την πρωτοβουλία αντί να τον έχουν αυτοί που συμμετείχαν στις συζητήσεις. Αυτό το διαπιστώσαμε, όταν κάποια μέρα παραπονεθήκαμε στον, ας πούμε, «ομαδάρχη» της ομάδας, τον Άρη, με την έννοια ότι ήταν ο πιο ψηλός και δυνατός και γι' αυτό σεβαστός σε τέτοια περιβάλλοντα. Παραπονεθήκαμε ότι, σε κάποια φάση που είχαμε μαζευτεί να κάνουμε δουλειές συντήρησης στο διαμέρισμα, την ώρα που φεύγαμε, εμφανίστηκε ένας από τους περσινούς αντιπυρηνικούς διαδηλωτές (για τον οποίο, την εποχή που έκανε απεργία πείνας, διαμαρτυρόμαστε γι' αυτόν κάθε μέρα στα Προπύλαια), μαζί με άλλους δύο αγνώστους και, όταν η Σοφία του είπε ότι δεν μπορούσαν να μείνουν γιατί κλείναμε, αυτός την απείλησε ότι την επόμενη φορά θα έρθουν με μολότοφ. Ο «ομαδάρχης» πήρε το μέρος αυτού που απείλησε ότι θα μας κάψει, μας είπε ότι δεν είχε σημασία που δεν ερχόταν στις συζητήσεις, αφού ήταν γνώστης της πρωτοβουλίας αυτής πριν από μας, και γι' αυτό είχε δικαίωμα να μείνει με τους αγνώστους (που σημειωτέον τους έβλεπες και τρόμαζες) στο διαμέρισμα. Στην επιμονή μου να γίνονται σεβαστοί οι κανόνες που είχαμε συμφωνήσει μεταξύ μας σαν ομάδα, μεταξύ των οποίων το ότι δεν μπορεί να έχουν δικαιώματα άτομα που δεν συμμετείχαν στις συζητήσεις, ο «ομαδάρχης» αντέδρασε λέγοντας ότι δεν ήξερα από Εξάρχεια, γιατί τα Εξάρχεια της εποχής εκείνης δεν ήταν σαν τα Εξάρχεια που εγώ είχα γνωρίσει εγώ κατά την δεκαετία του '70. Με αυτό ο «ομαδάρχης» με έκανε να καταλάβω ότι υπάρχει μια ανώτερη εξουσία από αυτόν και από μας, την οποία δεν μπορούσαμε να αμφισβητήσουμε. Μετά από αυτά δεν ξαναπήγαμε στις συζητήσεις και, όταν μια μέρα βρήκαμε στην πλατεία (Εξαρχείων) τον Γιάννη που ξέραμε από το στέκι του Βύρωνα και την εφημεριδούλα «Αντίθεση», ο οποίος συμμετείχε και αυτός στις συζητήσεις, του εξηγήσαμε τους λόγους της αποχώρησής μας και του ζητήσαμε να τους μεταφέρει και στους άλλους. Θα μου πείτε γιατί δεν θέσαμε το πρόβλημα σε όλη την ομάδα των συζητήσεων; Ξέραμε εκ των προτέρων ότι θα φοβόντουσαν να τα βάλουν με τον «ομαδάρχη» και με αυτόν που απείλησε την Σοφία. Δεν ήμασταν και τελείως άσχετοι, άσχετα αν κάναμε «όνειρα θερινής νυκτός»…

Ο φόνος του Μιχάλη Πρέκα και η σύλληψη του Μαρίνου, του Σμυρναίου, του Μπουκουβάλα και της Βογιατζή

Πριν έρθει ο Οκτώβρης η ιδιοκτήτρια του διαμερίσματος που νοικιάζαμε στα Μελίσσια, μας ζήτησε να φύγουμε, γιατί το ήθελε για ιδιοκατοίκηση. Μας είπε ότι είχε πεθάνει η μάνα της στην Κρήτη και ότι ο πατέρας της δεν μπορούσε να μείνει μόνος του. Γι' αυτό θα τον έφερνε να μείνει στο διαμέρισμά μας. Δεν ήμασταν οικονομικά σε θέση να πληρώνουμε νοίκι για

διαμέρισμα στα βόρεια προάστια, όπου τα νοίκια ήταν πολύ ακριβά για μας, κι έτσι αποφασίσαμε να κατέβουμε στην Αθήνα. Στη περιοχή Νεάπολη, κοντά στα Εξάρχεια, έμενε ο θείος μου ο Μέλτος και γι' αυτό σκεφτήκαμε να νοικιάσουμε σπίτι κοντά του. Η γυναίκα του, ένας εξαιρετικός άνθρωπος, μας βρήκε ένα διαμέρισμα δυάρι στον τρίτο όροφο μιας παρόδου της Ασκληπιού, το οποίο ανήκε σε μια γειτόνισσά της. Στο διαμέρισμα αυτό έμεναν οι γονείς της προτού πεθάνουν αλλά τώρα είχαν πεθάνει και το διαμέρισμα είχε μείνει για πολλούς μήνες κλειστό, με τα πράγματά τους μέσα. Μετά από πίεση της θείας μου η γειτόνισσά της αποφάσισε να πάρει κάποια πράγματα από μέσα και να μας το νοικιάσει, αφήνοντας σε εμάς την ευθύνη να πετάξουμε ό,τι δεν θέλαμε από τα υπόλοιπα. Αυτό και κάναμε και βάψαμε από μόνοι μας ξανά το διαμέρισμα, γιατί σίγουρα ένα βάψιμο το ήθελε. Ευτυχώς που ένας φίλος μας βοήθησε να κουβαλήσουμε αρκετά από τα πράγματά μας από τα Μελίσσια στην Αθήνα με το αυτοκίνητό του κι έτσι, όταν φέραμε φορτηγό για να πάρουμε και τα υπόλοιπα, δεν πελαγώσαμε, όπως αν τα μαζεύαμε όλα την τελευταία στιγμή.

Στην διαδικασία της μετακόμισης βρισκόμασταν, όταν ένα βράδυ, καθώς κατεβαίναμε με το αυτοκίνητο του φίλου στην Αθήνα, αυτός μας είπε ότι είχε ακούσει πως η αστυνομία σκότωσε έναν αναρχικό. Δεν είχαμε πάρει χαμπάρι τίποτα και γι' αυτό, όταν γυρίσαμε στο σπίτι μας στα Μελίσσια, βάλαμε να ακούσουμε ειδήσεις στην τηλεόραση. Προς μεγάλη μου έκπληξη η τηλεόραση έδειξε και την σκηνή του φόνου του από την αστυνομία και είπε ότι ο αναρχικός ήταν ο Μιχάλης Πρέκας. Τον σκότωσαν καθώς είχε βγει στο μπαλκόνι ενός διαμερίσματος και πυροβολούσε στον αέρα. Στο διαμέρισμα αυτό είχε καταφύγει μαζί με τον γνωστό μας Χριστόφορο Μαρίνο, για να ξεφύγει από την καταδίωξη της αστυνομίας, μετά την κλοπή ενός ασυρμάτου τηλεφώνου από το αυτοκίνητο ενός αστυνομικού. Στο διαμέρισμα πιάστηκε σαν συνεργός και ο Χριστόφορος Μαρίνος, ενώ κάτω από ένα ταξί εκεί κοντά βρέθηκε να κρύβεται ένας άλλος σύντροφος ο Κλέαρχος Σμυρναίος που τον ήξερα από τα γραφεία της εφημερίδας «Δοκιμή» και τον έβλεπα να δίνει τον ρυθμό με την ντουντούκα του στις διαδηλώσεις. Η έκπληξη που δοκίμασα ήταν μεγάλη, γιατί τον Πρέκα τον είχα γνωρίσει από τότε που ήμασταν μαζί στην τέταρτη ακτίνα της φυλακής της Αίγινας και εγώ του είχα πρωτομιλήσει για αναρχία. Ήξερα ότι είχε κάνει στη φυλακή της Πάτρας και με έναν άλλο αναρχικό, τον μετέπειτα υπεύθυνο της εφημερίδας «Δοκιμή» Θόδωρο Πισιμίση, όταν ο τελευταίος έβγαλε 9 μήνες φυλακή για την κατάληψη στην οδό Βαλτετσίου των Εξαρχείων, το 1981, που ήταν μια από τις πρώτες στην ιστορία της Ελλάδας. Δεν ήξερα όμως ότι είχε γίνει αναρχικός ούτε ότι είχε παιδί με μια άλλη αναρχικιά της δεκαετίας του 1970, την Βαγγελιώ Βογιατζή. Στις επόμενες μέρες συνέλαβαν και κατηγόρησαν για την ίδια υπόθεση και την Βαγγελιώ Βογιατζή και έναν άλλο σύντροφο, τον Μάκη Μπουκουβάλα. Την ημέρα εκείνη που είδα σε αναμετάδοση την εκτέλεση του Πρέκα, το ημερολόγιο έγραφε 1η Οκτωβρίου 1987.

Τις επόμενες μέρες οι οργανωτές της συμπαράστασης στους συλληφθέντες διαπίστωσαν ότι στα δικαστήρια για συμπαράσταση ερχόταν αρκετός κόσμος και σκέφτηκαν να κάνουν μια συνέλευση, για να συζητήσουν την καλύτερη οργάνωση του κινήματος συμπαράστασης. Η συνέλευση έγινε στον παλιό κινηματογράφο «Ίρις» στην Ακαδημίας που νομίζω ανήκει στο

πανεπιστήμιο της Αθήνας. Έξω από την είσοδο της «πλατείας» του κινηματογράφου συνάντησα έναν παλιό μου γνώριμο, τον Περράκη, στενό φίλο του Κώστα του Αμπάβη, του γαμπρού του Φελέκη, ο οποίος, την εποχή που συναντιόμουνα με τον Αμπάβη και αυτόν, αυτός δούλευε σαν οικοδόμος. Με αυτόν και τον Αμπάβη είχαμε πάει, μάλιστα, και εκδρομή στην Αγόριανη, την εποχή που κάναμε παρέα. Αυτός, λοιπόν, τότε, επειδή ήμουνα φοιτητής και όχι εργάτης, μου έλεγε ότι θα έπαυα να έχω τέτοιες, ας πούμε, επαναστατικές ιδέες, όταν τελείωνα την σχολή μου και έκανα μια σχετική με αυτήν δουλειά, γιατί το ενδιαφέρον των φοιτητών για την επανάσταση διαρκεί όσο κρατάνε οι σπουδές τους και, όταν παίρνουν το πτυχίο, αφομοιώνονται από το σύστημα. Του το θύμισα, λοιπόν, όταν τον ξανασυνάντησα μετά από τόσα χρόνια στην «Ίριδα», για να του δείξω ότι διαψεύστηκε. Όχι μόνο δεν είχα πάψει να έχω τις ίδιες ιδέες, μολονότι είχα πάρει το πτυχίο, αλλά είχα βγάλει και τόσα χρόνια φυλακή που αυτός, σαν εργάτης, δεν έβγαλε. Ακόμη, οι εργάτες στους οποίους πιστεύαμε στα μέσα της δεκαετίας του 1970, είχαν «αστικοποιηθεί», δηλ. είχαν σπίτια, αυτοκίνητα, διακοπές κλπ. και το τελευταίο που τους απασχολούσε ήταν η επανάσταση. Φαίνεται ότι η συζήτηση που έκανα με τον Περράκη πρέπει να ήταν αρκετά ενδιαφέρουσα, γιατί μετά από λίγο πήρε μέρος και ο Θόδωρος Πισιμίσης, την εφημερίδα του οποίου, την «Δοκιμή», δεν παρέλειψα να κατηγορήσω για εργατισμό. Ο Πισιμίσης υπερασπιζόταν τον εργατισμό της εφημερίδας, τον οποίο εγώ κατηγορούσα, και η συζήτηση έγινε τόσο ενδιαφέρουσα, που σε αυτήν αποφάσισε να συμμετάσχει και ο πιο γνωστός αναρχικός της δεκαετίας του ’70, η «καρδιά» της «Διεθνούς Βιβλιοθήκης», ο Χρήστος Κωνσταντινίδης, τον οποίο είχα να δω χρόνια. Ο Κωνσταντινίδης ήταν φοβερός ρήτορας και με αυτά που έλεγε για την αποτυχία του γερμανικού εργατικού κινήματος, που και αυτό διέψευσε τις ελπίδες των μαρξιστών, κέρδισε, θα λέγαμε, την παράσταση. Η συζήτηση έληξε όταν έφυγε ο Κωνσταντινίδης με την Σύλβια Παπαδοπούλου, η οποία, όση ώρα μιλούσε, προσπαθούσε να μας τον πάρει, λέγοντάς του «Χρήστο πάμε» και «Χρήστο πάμε». Αυτή υπήρξε και η τελευταία φορά που άκουσα τον μεγάλο αυτό ρήτορα να «αγορεύει».

Κατά τα άλλα, η συζήτηση μέσα στην «Ίριδα» πήρε κακό δρόμο, γιατί κάποιοι επιμένανε να βγουν όσοι θεωρούσαν σωστό τον ένοπλο αγώνα και να το δηλώσουν. Επειδή θεώρησα προβοκατόρικη αυτήν την πρόταση, πετάχτηκα και τους είπα ότι δεν θα έπρεπε να κάνουν τέτοιες ερωτήσεις, γιατί σίγουρα θα υπήρχαν και χαφιέδες μέσα στο κινηματογράφο και αυτοί θα μαθαίνανε ποιοι είναι οι υποψήφιοι αντάρτες πόλεις. Δεν ξέρω αν έπιασε τόπο η παρέμβασή μου, όμως δεν θυμάμαι κανέναν να δήλωσε ότι υποστηρίζει τον ένοπλο αγώνα.

Η «Επιτροπή Απαλλαγών» και το Στρατολογικό Γραφείο Αττικής μου παίζουν τον «παππά»

Λίγο πριν τα Χριστούγεννα του 1987 πήρα κλήση από τον στρατό για να παρουσιαστώ ξανά στην Επιτροπή Απαλλαγών του 401. Με την συνοδεία συμπαραστατών μου, μεταξύ των οποίων ήταν και ο αδελφός μου, παρουσιάστηκα στο νοσοκομείο και τους έδωσα την κλήση.

Αυτοί επέμεναν ότι δεν ξέρουν τίποτα, ότι την κλήση την είχε στείλει σε εμένα η Στρατολογία και όχι αυτοί και ότι αυτοί δεν είχαν πάρει τίποτα από την Στρατολογία. Πολύ αργότερα κατάλαβα ότι μου παίζανε παιχνίδι, για να μην με απαλλάξουν. Ο αδελφός μου πάντως σε εκείνη την φάση, όσο περίμενα στο νοσοκομείο να με δεχτεί η επιτροπή, πετάχτηκε μέχρι το Στρατολογικό Γραφείο Αττικής, στο Ρουφ, όπου υπαγόμουνα και ρώτησε αν είχαν ειδοποιήσει το νοσοκομείο. Από εκεί του είπανε ότι, βεβαίως, είχαν στείλει στο νοσοκομείο το σχετικό έγγραφο υπηρεσιακά. Επειδή αρνιόντουσαν να του δώσουν μια βεβαίωση, για να την προσκομίσει στο νοσοκομείο, προκειμένου να πάψει να τους ενοχλεί, του έδωσαν και φωτοτύπησε την σχετική με εμένα σελίδα του βιβλίου πρωτοκόλλου του Στρατολογικού Γραφείου Αττικής. Ο φαντάρος που του το έδωσε, δεν μπορούσε να φανταστεί ότι οι στρατοκράτες μου παίζανε παιχνίδι και αυτό θα τους αποκάλυπτε. Εννοείται ότι ούτε η φωτοτυπία της σελίδας του βιβλίου πρωτοκόλλου έκανε την γραμματεία του 401 να βάλει μυαλό κι έτσι, μετά δύο ώρες άσκοπη αναμονή, φύγαμε. Αργότερα, όταν ήρθε ο καιρός να επικαλεστούμε αυτήν την φωτοτυπία στο Στρατολογικό Γραφείο Αττικής, από το οποίο ζητάγαμε να επιβεβαιώσει την αυθεντικότητά της, συμβουλευόμενο το βιβλίο πρωτοκόλλου, η απάντηση που πήραμε ήταν ότι είχε χαθεί το βιβλίο πρωτοκόλλου για το έτος 1987!

Η συμπαράσταση προς την Βαγγελιώ Βογιατζή

Το 1988, από πολιτική άποψη, ασχοληθήκαμε με το κίνημα συμπαράστασης στους τέσσερις συλληφθέντες «τρομοκράτες». Η Σοφία είχε την ιδέα να επικεντρωθεί το κίνημα στην Βαγγελιώ Βογιατζή, η οποία ήταν και γυναίκα και είχε και μικρό παιδί. Έτσι θα μπορούσε να αποτελέσει τον αδύνατο κρίκο της υπόθεσης. Προς τον σκοπό αυτό φτιάχτηκε μια επιτροπή, όπου, μεταξύ άλλων, συμμετείχε και η γυναίκα του Πισιμίση, η Λίτσα η Γαλάνη, η δικηγόρος Βάσω Καραΐνδρου και η τότε σύντροφος του Γιάννη Φελέκη, η Δώρα η Κομνού. Αυτή η επιτροπή κατάφερε, μεταξύ άλλων, να κάνει μια εκπομπή στον τότε διαδημοτικό σταθμό των δυτικών συνοικιών της Αθήνας που ήταν γνωστός με το όνομα «Δίαυλος 10». Σε αυτήν την εκπομπή υπέρ της αποφυλάκισης της Βαγγελιώς Βογιατζή, που εκείνον τον καιρό ήταν η μοναδική πολιτική κρατούμενη, είχαν μιλήσει η Σοφία, η Καραΐνδρου και η Κομνού, τις οποίες ανέφερα παραπάνω. Την ίδια εποχή η Σοφία γνωρίστηκε με την γνωστή τραγουδίστρια Νένα Βενετσάνου, η οποία, για να συμπαρασταθεί στην Βογιατζή, έπαιξε και σε μια συναυλία στην πλατεία Ελευθερίας του Κορυδαλλού που τότε δεν είχε καταληφθεί από τα υπόστεγα και τις καρέκλες των γύρω καφενείων και φαγάδικων, ούτε είχε γίνει εργοτάξιο για να φτιαχτεί εκεί σταθμός του μετρό, όπως είναι τώρα. Τελικά στο κίνημα συμπαράστασης στη Βογιατζή μπήκε και η ίδια η γυναίκα του τότε πρωθυπουργού Ανδρέα Παπανδρέου, η Μαργαρίτα Παπανδρέου, και μετά από μία εκδήλωση για την Βαγγελιώ, στην οποία καλούσε μια αφίσα με φωτογραφία της με το μωρό της στην αγκαλιά και στην οποία μίλησε και η Παπανδρέου, η Βογιατζή αποφυλακίστηκε.

Την Βαγγελιώ Βογιατζή η Σοφία την είχε γνωρίσει στις Γυναικείες Φυλακές του Κορυδαλλού, την εποχή που η Σοφία ήταν μέσα και η Βαγγελιώ μπήκε για λίγες μέρες για κάποιο ασήμαντο λόγο, επειδή, προκειμένου να δει την Σοφία από κοντά, δεν πλήρωσε από την αρχή την ποινή της που ήταν πληρωτέα. Όπως είχε κάνει και με μένα ο Γιώργος ο Πιτροπάκης που τον είχα γνωρίσει προτού μπω στην φυλακή. Τουλάχιστον αυτό μας είχαν πει τότε η Βογιατζή και ο Πιτροπάκης. Εγώ την Βογιατζή δεν την είχα δει ποτέ, μέχρι που μετά την αποφυλάκισή της για την υπόθεση Πρέκα ήρθε στο σπίτι μας και ζήτησε από την Σοφία να συνεργαστούν σε μια σειρά εκπομπών για τις φυλακές, οι οποίες θα γινόντουσαν στον «Δίαυλο 10». Η Σοφία δέχτηκε και οι εκπομπές αρχίσανε. Στην πρώτη εκπομπή στο ραδιόφωνο πήγαν και οι δύο. Στην δεύτερη όμως η Βογιατζή δεν εμφανίστηκε, χωρίς να ενημερώσει προηγούμενα την Σοφία. Η Σοφία πήρε το όλο το βάρος της εκπομπής στους ώμους της και κατάφερε να μην αιφνιδιαστεί, όταν ξαφνικά ο δημοσιογράφος, που είχε την επιμέλεια της εκπομπής, την ρώτησε, τι γνώμη είχε για έναν εισαγγελέα, τον Ανδρουλιδάκη, που είχε πυροβοληθεί από την «Επαναστατική Οργάνωση 17 Νοέμβρη» εκείνη την ώρα και η Σοφία δεν το είχε μάθει ακόμα. Η Σοφία του απάντησε μόνο ότι ήταν ένας εισαγγελέας κι έτσι απέφυγε να ακουστεί στην ζωντανή εκείνη εκπομπή ότι δικιολογούσε την ενέργεια, όπως πιστεύω ήταν ο σκοπός του δημοσιογράφου. Ο εισαγγελέας αυτός, αν και είχε πυροβοληθεί μόνο στο πόδι, τελικά πέθανε, με συνέπεια οι συγγενείς του να μηνύσουν τους γιατρούς που τον κουράρανε. Ενώ για την Βογιατζή γράφτηκε ότι είχε αποδράσει από κάποιο νοσοκομείο της Γερμανίας, όπου ήταν φρουρούμενη, και η Γερμανία την ζητούσε. Γεγονός είναι ότι οι εκπομπές σταμάτησαν και από την Βογιατζή δεν είχαμε «ούτε φωνή ούτε ακρόαση» σχετικά με αυτό το θέμα.

Η κοροϊδία σε βάρος μου από τον στρατό συνεχίζεται – Η απόπειρα να με κλείσουν στο ψυχιατρείο του 401 στρατιωτικού νοσοκομείου

Το επόμενο βήμα των στρατοκρατών εναντίον μου ήταν να συνεδριάσει η Επιτροπή Απαλλαγών τον Φλεβάρη του 1988 εν αγνοία μου και αντί να προχωρήσει σε απαλλαγή μου, όπως όφειλε με βάση τον νόμο μετά από αυτά που είχαν γίνει, αποφάσισε να με καλέσει τον Μάρτη. Τον Μάρτη δεν με κάλεσε αλλά γράψανε ότι με κάλεσε και εγώ δεν πήγα. Με ξανακάλεσαν τον Μάη και πάλι όταν πήγα μαζί με τους ανθρώπους μου (μεταξύ των οποίων και ο Θόδωρος Μεγαλοοικονόμου που έκανε τόσα για μας, όταν ήμασταν στην φυλακή, και είχε έρθει και μάρτυρας κατηγορίας στην δίκη, η οποία είχε γίνει για τον ξυλοδαρμό μου από τους φύλακες) κάνανε ότι δεν ήξεραν τίποτα, με συνέπεια να τρέχει πάλι ο αδελφός μου στο Ρουφ, να φέρνει πάλι καινούργιο χαρτί και να αρνούνται πάλι να το παραλάβουν. Με τα πολλά το παραλάβανε, με στείλανε στον γνωστό από την υπόθεση Λαζόπουλου στρατιωτικό ψυχίατρο Ταρασίδη και αυτός ζήτησε να με κλείσουν στο ψυχιατρείο του 401, όπως είχαν κάνει και με τον Μαραγκάκη. Εγώ δεν τρελάθηκα για να πάω να κλειστώ και να μου κάνουν αυτά που άκουγα ότι κάνανε σε άλλους, και ζήτησα να μου στείλουν την διάγνωση αυτή με

έγγραφο. Παράλληλα, ξεκίνησα μία περιπέτεια με δικηγόρους, οι οποίοι παρενέβησαν νομικά στην υπόθεση, στέλνοντας σε πρώτη φάση εξώδικο στο 401. Όμως δεν κατάφερα τίποτα παραπάνω από το να με ξανακαλέσουν να παρουσιαστώ, σαν να ήμουν υγιής και να μην είχε γίνει τίποτα στο παρελθόν, στο Ρέθυμνο!

«Τα λεφτά δεν φέρνουν την ευτυχία»! – Κλείνομαι μόνος μου στο Δρομοκαΐτειο δημόσιο ψυχιατρείο

Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά, τον Μάη εξακριβώθηκε ότι έπασχε η μάνα μου από γυναικολογικό καρκίνο και έπρεπε να χειρουργηθεί επειγόντως. Παρ' όλα αυτά δεν ήταν όλα μαύρα εκείνη την εποχή, μολονότι δεν τα έβλεπα εκείνη την εποχή τα πράγματα, όπως τα βλέπω τώρα. Είχα καταφέρει και είχε πουληθεί ένα ακίνητο και είχα αρκετά λεφτά στην τράπεζα, για πρώτη φορά στην ζωή μου. Έτσι είχα ήδη αγοράσει τον πρώτο μου ηλεκτρονικό υπολογιστή, έναν Amstrad 1512, κι έτσι είχε ανοιχθεί μπροστά μου η πόρτα ενός νέου, όμορφου κόσμου. Εγώ υπήρξα πάντα λίγο-πολύ μοναχικό άτομο, γιατί δεν μου άρεσε η μεταχείριση που επιφύλασσε για μένα το κοινωνικό μου περιβάλλον. Δεν μου άρεσαν ούτε η κοινωνική υποκρισία ούτε το να μην με σέβονται, όπως συνηθίζεται μεταξύ των Ελλήνων. Και ο προσωπικός υπολογιστής είναι το καλύτερο δώρο για ένα μοναχικό άτομο. Και ήταν ακόμη και την εποχή που δεν υπήρχε ιντερνέτ στην Ελλάδα. Και εκτός από τον προσωπικό υπολογιστή, το ότι είχα λεφτά, ώστε να μπορώ να βγω έξω από το σπίτι και να πάω σε μια ταβέρνα με την Σοφία, ήταν αρκετά σημαντικό, προκειμένου να μου φτιαχτεί η διάθεση. Μέχρι να πουλήσω το ακίνητο, δεν είχα την δυνατότητα για «βραδινές εξόδους». Δυστυχώς, παρά την οικονομική μου άνεση, δεν κατάφερα να γλυτώσω από το ψυχικό τραύμα που μου προκάλεσε η αρρώστια της μάνας μου. Από τότε, από την ηλικία των 32 χρονών, προσβλήθηκα από μία υποχονδρία που με βασάνισε σχεδόν όλη την η υπόλοιπη ζωή μου. Μόνο τα τελευταία χρόνια την ξεπέρασα, γιατί συνέβηκαν εντυπωσιακά για την ζωή μου γεγονότα.

Η μάνα μου έκανε εγχείριση και μετά ακτινοβολίες και ξεπέρασε τον καρκίνο. Εγώ υπήρξα αρκετά τυχερός ώστε να έχω αδελφό τελειόφοιτο της Ιατρικής και στα ιατρικά ζητήματα να φροντίζει αυτός την μάνα μου. Δεν μπορούσε, βέβαια, να ασχολείται παράλληλα και με την στρατολογική μου υπόθεση. Ευτυχώς είχα την Σοφία για να ασχολείται με αυτήν, κάτι που μου χρησίμευσε αφάνταστα. Κι αυτό γιατί είχα την φαεινή ιδέα, αντί να παρουσιαστώ στο Ρέθυμνο, να κλειστώ στο ψυχιατρείο Δρομοκαΐτειο και την ημέρα της παρουσίασης να πάει η Σοφία στο Φρουραρχείο βεβαίωση ότι νοσηλεύομαι σε δημόσιο νοσοκομείο. Όπως και έγινε. Όμως, όπως θα έπρεπε να περιμένω μετά από όλες αυτές τις παρανομίες σε βάρος μου από τους στρατοκράτες, στο Φρουραρχείο γράψανε στα παλιά τους τα παπούτσια αυτό που πρόβλεπε ο νόμος και αρνήθηκαν να παραλάβουν την βεβαίωση, κάνοντας πάσα την Σοφία στην Στρατολογία. Η Στρατολογία έβγαλε την βεβαίωση άχρηστη και ζήτησε από την Σοφία βεβαίωση ότι νοσηλεύομαι τουλάχιστον 20 μέρες. Κι εγώ σαν βλάκας τους άκουσα κι έκατσα

άλλες 20 μέρες στο Δρομοκαΐτειο. Δεν χρησίμευσε, όμως, μόνο σ' αυτό η Σοφία. Στο Δρομοκαΐτειο ερχόταν κάθε μέρα, όλες τις μέρες που έμεινα. Και έμεινα αρκετές μέρες, γιατί ήθελα να εξασφαλίσω αξιόπιστες γνωματεύσεις ότι είμαι ψυχικά άρρωστος, προκειμένου η Επιτροπή Απαλλαγών να συνεδριάσει χωρίς εμένα, όπως ήταν υποχρεωμένη, και να με απαλλάξει. Αν δεν ερχόταν η Σοφία κάθε μέρα, θα είχα γίνει θύμα των νοσοκόμων, οι οποίοι, αν όχι όλοι αρκετοί απ' αυτούς, βγάζουν τα απωθημένα τους πάνω στους ανυπεράσπιστους εγκλείστους. Συγκεκριμένα, σε κάποια φάση μου ρίχτηκε μια προϊσταμένη νοσοκόμα, επειδή δεν έτρωγα το απαίσιο, για τα δικά μου γούστα τουλάχιστον, φαΐ του ψυχιατρείου, κάποια σούπα οσπρίων. Παρόλο που της έδειχνα μια τσάντα γεμάτη λιχουδιές για να καταλάβει ότι δεν πρόκειται να πεθάνω από πείνα, αυτή επέμενε να χαρακτηρίζει την συμπεριφορά μου σύμπτωμα υποτροπής της (ανύπαρκτης) ψυχικής μου αρρώστιας, προκειμένου να λάβει κατασταλτικά μέτρα εναντίον μου. Ευτυχώς που τότε, λίγο μετά το περιστατικό εκείνο, είχε έρθει η Σοφία και της είχε «βάλει χέρι» και επίσης είχε τύχει να εφημερεύει και ο γιατρός που είχε κάνει την εισαγωγή μου, και γι' αυτό ήξερε ότι, όλα αυτά, τα έκανα για να αποφύγω τον στρατό. Ο γιατρός ανέλαβε την ευθύνη για την άρνησή μου να φάω την απαίσια σούπα του νοσοκομείου κι έτσι μόνο γλύτωσα από τα καταχθόνια σχέδια της προϊσταμένης νοσοκόμας. Είναι συνηθισμένο οι προϊστάμενες νοσοκόμες να είναι πολύ κακές γυναίκες. Όχι, βέβαια, όλες, όπως δεν είναι όλοι οι ένστολοι κακοί. Το λέω γιατί, μετά από πολλά χρόνια, σε ένα λεωφορείο με το οποίο ερχόμουν από την Λευκάδα, μια προϊσταμένη νοσοκόμα που καθόταν από πίσω μου με χτύπησε, όταν την είπα παλιογυναίκα επειδή με έβριζε, γιατί δεν τράβαγα την κουρτίνα του παραθύρου μου. Της έλεγα ότι, αν την πείραζε ο ήλιος, να άλλαζε θέση. Κάποιοι από τους παρισταμένους, κάτι κοπέλες, πήραν μάλιστα το μέρος της και ο οδηγός του λεωφορείου σταμάτησε το λεωφορείο λέγοντας ότι δεν θα συνέχιζε, αν δεν έπαυα να διαμαρτύρομαι επειδή με είχε χτυπήσει εκείνη η παλιογυναίκα! Οι επιβάτες άρχισαν να διαμαρτύρονται ότι εγώ, υποτίθεται, τους καθυστερούσα κι έτσι αναγκάστηκα να την «καταπιώ» αυτήν την «εξύβριση έργω», όπως λέγεται στην νομική διάλεκτο, προκειμένου το λεωφορείο να συνεχίσει την πορεία του.

Για την κατάσταση που γνώρισα στο Δρομοκαΐτειο και αργότερα στο Δαφνί που πήγα, είχα γράψει εκείνη την εποχή ένα άρθρο με τον τίτλο «Τι είδα στα ψυχιατρεία», για να δημοσιευτεί σε ένα περιοδικό της άκρας αριστεράς που έβγαινε τότε, το «Convoy». Είχε αναλάβει να το προωθήσει η γνωστή μας Μαρούλα. Όμως, έχω την εντύπωση ότι, δεν τα κατάφερε, και το άρθρο δεν δημοσιεύτηκε. Πολύ αργότερα το ανέβασα στο ιντερνέτ κι έτσι διαβάστηκε. Επειδή δεν θεωρώ ότι, αυτός που θα διαβάσει την αυτοβιογραφία μου, είναι υποχρεωμένος να διαβάσει και αυτό το άρθρο μου, θα αναφερθώ σε κάποια πράγματα που έζησε και μάλιστα, μερικά από αυτά, δεν αναφέρονται στο άρθρο:

Το κτίριο 9 του Δρομοκαΐτειου που τώρα πια έχει κλείσει οριστικά, όπως και οι φυλακή της Αίγινας

Το κτίριο του Δρομοκαϊτείου στο οποίο είχα καταλήξει ήταν το κτίριο 9 νομίζω, ένα κτίριο καμιάς εκατονταετίας που ήταν υπερυψωμένο ισόγειο και είχε τουλάχιστον δύο θαλάμους. Στον δικό μου θάλαμο ήταν εννιά άτομα, όλα φτωχά (τα λεφτά τους τα κράταγε η διοίκηση του ψυχιατρείου και τους έδινε μόνο κάτι ελάχιστα για κανένα τσιγάρο ή καμιά πορτοκαλάδα). Μερικά από αυτά δεν είχαν ούτε τσιγάρο να καπνίσουν (εκείνη την εποχή δεν απαγορευόταν το κάπνισμα στους θαλάμους των νοσοκομείων). Θυμάμαι κάποιον, του οποίου έχω, δυστυχώς, ξεχάσει το όνομα, ο οποίος κάπνιζε από τα δικά μου τσιγάρα (του έδινα και κάπνιζε). Ένας άλλος μου ζητούσε τσιγάρο και κανένα ψιλό, κάθε φορά που με έβλεπε στο προαύλιο. Δεν φαντάζονταν ότι είμαι κι εγώ έγκλειστος, γιατί ντυνόμουνα σαν Άγγλος τουρίστας που κάνει τις διακοπές του στις Μπαχάμες ή στις Βερμούδες. Συγκεκριμένα φορούσα άσπρο κοντό παντελονάκι και άσπρο μπλουζάκι. Ήταν άλλωστε καλοκαίρι, δηλ. περίοδος διακοπών. Όλα τα άτομα στον θάλαμο ήταν μέσης ηλικίας. Ο θάλαμος είχε μόνο κάτι προπολεμικά σιδερένια κρεβάτια, ντιβάνια για την ακρίβεια. Αν είχε και καναδυό κομοδίνα, ζήτημα είναι. Εγώ, ευτυχώς, είχα πιάσει ένα γωνιακό κρεβάτι. Όμως ήταν Ιούλης και έκανε φοβερή ζέστη, ανεμιστήρες ή αιρκοντίσιον δεν υπήρχανε και από μια μέρα κι έπειτα με έπιασε και το δόντι μου και μου «άλλαξε τα φώτα». Ήταν ένα δόντι, το οποίο, πριν κλειστώ στο ψυχιατρείο, είχε αρχίσει να μου το σφραγίζει ο οδοντογιατρός μου, ο Μητροβγένης, που είχε έρθει στο παρελθόν και με είχε δει και στην φυλακή, επειδή μου συμπαραστέκονταν πολιτικά. Είχε κάνει ένα πρόχειρο σφράγισμα και έφυγε για διακοπές. Εμένα το δόντι με πόναγε τόσο πολύ που δεν σταματούσε να με πονάει ούτε με τα παυσίπονα. Όμως, μετά κάποιες μέρες, κατάφερα να επικοινωνήσω με τον οδοντογιατρό μου και αυτός μου πρότεινε να το ξεσφραγίσω μόνος μου. Μόνο έτσι σταμάτησε ο πόνος. Τα δόντια των εγκλείστων στα ψυχιατρεία κατά κανόνα καταστρεφόντουσαν από τα φάρμακα, όμως εγώ τα δικά μου φάρμακα κατάφερνα να μην τα παίρνω. Η εμφάνισή μου εκείνη την εποχή ήταν αρκετά απαγορευτική, για να μου κάνουν έλεγχο οι νοσοκόμοι αν έπαιρνα τα χάπια. Το πολύ-πολύ να έπαιρνα κανένα ελαφρύ ηρεμιστικό για να μπορώ να κοιμάμαι την νύχτα. Γιατί και αυτό ήταν εξαιρετικά δύσκολο, εξαιτίας του γεγονότος ότι οι νοσοκόμοι της νύχτας άφηναν όλη την νύχτα ανοιχτή την τηλεόραση του διαδρόμου και μιλάγανε και δυνατά. Οι πόρτες των θαλάμων έμεναν πάντα ανοιχτές, όπως έμενε ανοιχτό και κάποιο όχι έντονο φως. Αν κοιμόταν κανένας έγκλειστος, θα κοιμόταν γιατί τον υποχρέωναν να κατεβάζει κάθε βράδυ μια χούφτα χάπια. Σε όλους έδιναν πολλά χάπια. Πολλοί έμεναν, παρ' όλα αυτά, ξάγρυπνοι από την φασαρία των νοσοκόμων και, όταν κατά τις 6 η ώρα το πρωί τους έπερνε και με έπερνε επιτέλους ο ύπνος, ερχόντουσαν οι καθαρίστριες και μας πετάγανε και από τα κρεβάτια μας και ακόμη και από το κτίριο για να «καθαρίσουν». Τι μαρτύριο… Αν έχει ζήσει κανείς τέτοιες καταστάσεις, μπορεί ως ένα βαθμό να νοιώσει τα βιβλία που έχουν γράψει για τα στρατόπεδα συγκέντρωσης του προηγούμενου αιώνα, κάποιοι που επιβιώσανε. Έχουν πολλά κοινά τα ψυχιατρεία με τα στρατόπεδα αυτά. Ακόμα και στις τουαλέτες. Γιατί μια βασική ανάγκη του

ανθρώπου είναι να έχει πρόσβαση σε τουαλέτα, ώστε, όποτε χρειάζεται, να κάνει τις ανάγκες του. Στο Δρομοκαϊτειο οι τουαλέτες δεν είχαν πόρτες με συνέπεια ο κάθε έγκλειστος, να υποχρεώνεται να κάνει τις ανάγκες του εκτεθειμένος στα βλέμματα αυτών που επισκεπτόντουσαν τις τουαλέτες. Εγώ, μένοντας 25, συνολικά, μέρες στο Δρομοκαΐτειο, δεν πήγα σ' αυτές τις τουαλέτες να αποπατήσω. Χρειαζόταν κάθε φορά να πάρω, μετά από μέρες εγκλεισμού, άδεια για να πάω σπίτι μου, προκειμένου να ικανοποιήσω αυτήν την βασική ανάγκη. Εννοείται και στα μπάνια δεν υπήρχε ιδιωτικότητα και υποχρέωναν τον κόσμο να κάνει μπάνιο ολόγυμνος, δίπλα σε άλλους. Εγώ δεν έκανα ποτέ μπάνιο στο Δρομοκαΐτειο, ακόμα και όταν, λόγω καύσωνα, τους είχαν υποχρεώσει όλους να κάνουν. Η εμφάνισή μου με προστάτευε. Ακόμα και όταν έπαιρνα άδειες κι έφευγα οι θυρωροί, βλέποντας την εμφάνισή μου, δεν μπορούσαν να φανταστούν ότι ήμουνα έγκλειστος και γι' αυτό δεν με σταμάταγαν να εξετάσουν το έγγραφο της άδειας.

Τώρα, όσον αφορά τους γιατρούς, συνηθισμένοι καθώς ήταν να βρίσκουν σε όσους κλεινόντουσαν σε ψυχιατρείο πρόβλημα, προσπάθησαν το ίδιο να κάνουν και μ' εμένα, παρόλο που ενημερώθηκαν για τον λόγο του εγκλεισμού μου από τον ίδιο τον διευθυντή της συγκεκριμένης κλινικής του Δρομοκαϊτείου. Ο γιατρός που μου έκανε την εισαγωγή, μολονότι ήξερε γιατί μπήκα, μια μέρα εμφανίστηκε με ένα ολόκληρο βιβλίο γεμάτο ερωτήσεις, για να μου πάρει το ιστορικό. Μέχρι και για τις σχέσεις των γονέων μου με ρώτησε. Προσπάθησα να δώσω διφορούμενες απαντήσεις, για να μην προκύψει από το ιστορικό ότι «τα είχα τετρακόσια». Οι δυο γιατροί της κλινικής, επίσης, που ήταν αρμόδιοι για μένα, όταν ζήτησα κάποτε να φύγω, μου έδωσαν μια διάγνωση εξόδου, η οποία έλεγε ότι δεν είχε τελειώσει η παρακολούθησή μου και χρειαζόταν να ξανακλειστώ, γιατί είχα πρόβλημα! Εγώ, πάντως, όσο έμεινα μέσα, διάβαζα το εξαιρετικό βιβλίο «Πίσω από τα τείχη του ασύλου». Το τελείωσα προτού φύγω από το ψυχιατρείο και το χάρισα στον γιατρό που μου είχε κάνει την εισαγωγή.

Το αστείο είναι ότι, γι' αυτήν την παραμονή μου στο ψυχιατρικό αυτό άσυλο, θα έπρεπε και να πληρώσω, σαν να είχα νοσηλευτεί σε νοσοκομείο. Δεν είχα ποτέ μου ασφάλιση και γι' αυτό όλα τα λεφτά έπρεπε να τα πληρώσω εγώ. Ευτυχώς που είχα πουλήσει το ακίνητο και είχα λεφτά. Είχε κάποιο δίκιο ο θείος μου ο Μέλτος, όταν μου έλεγε ότι πράγματι πρέπει να έχω κάποιο ψυχιατρικό πρόβλημα, για να πάω να κλειστώ μόνος μου στο ψυχιατρείο μόνο και μόνο γιατί ήθελα να αποφύγω τον στρατό.

Μετά από την δεύτερη βεβαίωση, από το Δρομοκαΐτειο αυτή τη φορά, η Επιτροπή Απαλλαγών έπρεπε να με απαλλάξει χωρίς αυτοπρόσωπη παρουσία. Αντ' αυτού πετάξανε την βεβαίωση στα σκουπίδια, όπως είχαν πετάξει και την πρώτη που τους πήγε ο αδελφός μου από το 401 Γ.Σ.Ν., όταν έπρεπε να παρουσιαστώ στην Τρίπολη. Μάλιστα με είχανε βγάλει και ανυπότακτο, όπως είπαν αργότερα σε δικηγόρο μου. Και προχώρησαν στο να με καλέσουν αυτή τη φορά στα Γιάννενα.

Αρρωσταίνω από μια επίμονη πάθηση που κάνει την υποχονδία μου να θεριέψει – Βρίσκω σύντροφο ακόμα και στην μακρινή Κω – Με την μάνα μου στη Ρόδο 35 χρόνια αργότερα από το «ταξίδι του μέλητος» της εκεί

Μέχρι να με καλέσουν στα Γιάννενα, είχα αρρωστήσει από προστατίτιδα, την οποία, λόγω υποχονδρίας, άργησα να αντιμετωπίσω και, λόγω πόνων, μόνο γύρω στις 10 Αυγούστου πήγα σε έναν γιατρό, ο οποίος μου έκανε μια θεραπεία με μαλάξεις που κράτησε μήνες και κόστισε 100.000 δραχμές εκείνη την εποχή, ένα ποσό καθόλου ευκαταφρόνητο. Δεν θα ξεχάσω το ότι φοβόμουνα καρκίνο στους όρχεις και ενώ εγώ «καθάρισα» με μια προστατίτιδα, πριν ο γιατρός κάνει αυτήν την διάγνωση, διέγνωσε καρκίνο στους όρχεις, που ήδη είχε κάνει μετάσταση, σε έναν 36χρονο που προηγούμενα περίμενε μαζί μου στην αίθουσα αναμονής! Αυτό δεν με εμπόδισε στο να πάω μαζί με την μάνα μου, τον αδελφό μου και την Σοφία, ένα ταξίδι, όταν η μάνα μου τελείωσε τις ακτινοβολίες. Πήγαμε για μια εβδομάδα στην Κω και από κει πεταχτήκαμε με το καράβι στην Ρόδο και στην Κάλυμνο. Ευτυχώς που είχα λεφτά εκείνη την εποχή. Αν δεν είχα, ούτε σε δικηγόρους θα απευθυνόμουν ούτε σε ψυχιατρεία θα νοσηλευόμουν ούτε σε επίκουρο καθηγητή θα απευθυνόμουν για την προστατίτιδα, όπως απευθύνθηκα, ούτε στην Κω θα είχαμε πάει, κάτι που για όλους μας ήταν μια «ανάσα» εκείνη την εποχή.

Στην Κω μείναμε σε ένα ξενοδοχείο έξω από την πόλη με θέα την τουρκική ακτή. Και μια που είχαμε λεφτά και για ταξί πηγαίναμε, όλη η οικογένεια, συχνά στην πόλη για να δούμε και τα αξιοθέατα, όπως τα αρχαία ευρήματα από το ιατρείο του Ιπποκράτη, του «πατέρα» της Ιατρικής. Ακόμα και ένα δέντρο υπάρχει στην πόλη, το οποίο, υποτίθεται ότι, σώζεται από την εποχή του Ιπποκράτη.

Από αριστερά προς τα δεξιά ο αδελφός μου, η μάνα μας κι εγώ στο ιατρείο του Ιπποκράτη. Με τέτοια φάτσα και φαγώθηκαν να τους υπηρετήσω οι στρατοκράτες!

Και, κάποια μέρα που εγώ και η Σοφία περπατάγαμε μόνοι μας στην πόλη, σταματάει κοντά μας απότομα ένα στρατιωτικό τζιπ και ακούω: Φίλιππα! Φίλιππα! Και βγαίνει από μέσα ένας φίλος και σύντροφος, τον οποίο ήξερα από Αθήνα κι έκανε, εκείνη την εποχή, την θητεία του στην Κω, που ήταν η πατρίδα του και όπου η αδελφή του ήταν μόνιμη υπαξιωματικός του στρατού. Υποτίθεται ότι η Κως, σαν νησί που βρίσκεται πολύ κοντά στην Τουρκία, με βάση την συνθήκη της Λωζάννης του 1923, που καθορίζει τις σχέσεις μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, δεν θα έπρεπε να έχει ελληνικό στρατό και να σέβεται και τα δικαιώματα της τουρκικής της μειονότητας. Αλλά ο ελληνικός στρατός γράφει «στα παλιά του τα παπούτσια» τις διεθνείς συνθήκες όποτε μπορεί, όπως κάνει και μου τους νόμους που αφορούν την στρατολογία.

Τέλος πάντων, εγώ χάρηκα πολύ γιατί είχε φτάσει μέχρι την Κω η «χάρη» μου, δηλ. είχα ιδεολογικό σύντροφο ακόμα και στην Κω και δεν στεναχωριόμουν για το ότι ο σύντροφος αυτός ήταν στρατιώτης, γιατί ήταν ομοφυλόφιλος και του άρεσε να βλέπει νεαρούς. Μάλιστα μου έλεγε ότι είχε και κάποια σχέση, κρυφή βέβαια, με κάποιον αξιωματικό. Επίσης, είχε φέρει μαζί του και έναν νεαρό πολύ όμορφο, τον οποίο είχε κολλητό στην Αθήνα και τότε αυτός ο νεαρός δούλευε σε ένα τουριστικό εστιατόριο στην Κω. Τον νεαρό αυτό τον είχα γνωρίσει στην Αθήνα, στο σπίτι του Κώου φίλου και συντρόφου, ένα σπίτι μοναδικό, γιατί δεν έχω ξαναδεί τέτοιο σπίτι στην Ελλάδα. Ήταν μέσα σε ένα πάρκο και μάλλον είχε φτιαχτεί για να εξυπηρετεί τους δημοτικούς υπαλλήλους που φρόντιζαν το πάρκο. Τώρα, πώς είχε καταφέρει και το είχε νοικιάσει ο φίλος μου, δεν ρώτησα και δεν έμαθα ποτέ μου. Εντυπωσιακή προσωπικότητα αυτός ο φίλος και σύντροφος. Είχε ήδη αρχίσει να κάνει καριέρα σαν δημοσιογράφος, προτού πάει στρατιώτης και συνέχισε και μετά, αφού απολύθηκε. Και καταπιανόταν με σοβαρά θέματα, όπως το ψυχιατρείο της Λέρου που αργότερα έγινε γνωστό σε όλο τον κόσμο για την βαρβαρότητά του απέναντι στους εγκλείστους. Μάλιστα, όταν ο φίλος μου είχε πάει στο ψυχιατρείο της Λέρου για να πάρει συνεντεύξεις για μια ραδιοφωνική εκπομπή, είχε πάρει κι από μένα συνέντευξη από τηλεφώνου γι’ αυτήν την εκπομπή. Σαν πρώην έγκλειστος σε ψυχιατρείο είχα κάποια πράγματα να του πω. Ήταν η πρώτη φορά που μου έπαιρναν συνέντευξη για το ραδιόφωνο. Και αυτό είχε γίνει για ραδιοφωνικό σταθμό της Κω.

Η Σοφία κι εγώ μπροστά στο δημαρχείο της Κω.

Όπως έγραψα και πιο πάνω, μια μέρα πήραμε το καράβι και πήγαμε στην Ρόδο. Για την μάνα μου ήταν η δεύτερη φορά που επισκέπτονταν το νησί, όπως και τελευταία. Το ίδιο και για μας. Όπως έχω ξαναγράψει η μάνα μου είχε κάνει εκεί τον «μήνα του μέλιτος», όπως λένε τον πρώτο μήνα μετά το γάμο, που οι νεόνυμφοι πηγαίνουν κάπου μόνοι τους. Είχε πάει το 1953 και τότε είχαμε 1988, ενώ ο πατέρας μου ήταν ήδη 8 χρόνια πεθαμένος κι η μάνα μου είχε γλυτώσει από καρκίνο. Μετά από ένα τέτοιο γεγονός άξιζε τον κόπο να ξαναδεί μία από τις δυο πιο όμορφες πόλεις της Ελλάδας. Την άλλη, την Κέρκυρα, δεν την είδε ποτέ της.

Η μάνα μου, την εποχή που πήγαμε μαζί στην Ρόδο, δεν είχε μόνο περάσει την «παλιαρρώστεια», όπως την έλεγε ο θείος της Σοφίας στην Λευκάδα. Είχε και πρόβλημα με το γόνατό της, το οποίο της πονούσε και το είχε μονίμως δεμένο. Παρ’ όλα αυτά ερχόταν μαζί μας στους περιπάτους στην παλιά πόλη της Ρόδου, όπως και στην Κω. Δεν της πολυάρεσε, γιατί ταλαιπωρούνταν, όμως υπέκυπτε στις πιέσεις μας. Ήταν θύμα της αντίληψης μου ότι, όταν κάποιος πηγαίνει κάπου, αυτό το κάπου πρέπει να το γνωρίσει όσο καλύτερα μπορεί, και κάτι τέτοιο δεν γίνεται χωρίς να το περπατήσει. Από την άλλη το έβλεπα σαν κατόρθωμα γι’ αυτήν, μετά από μια τέτοια περιπέτεια με την υγεία της, να κυκλοφορεί στα ωραιότερα μέρη της Ελλάδας. Και το περίεργο είναι ότι, όταν πήγαμε στην Κω, στην Ρόδο και στην Κάλυμνο, εγώ έπασχα από προστατίτιδα και, προτού πάμε, είχα πόνους. Όσο κράτησε το ταξίδι δεν θυμάμαι να είχα πόνους. Με ξαναπιάσανε όταν ξαναγύρισα στην Αθήνα και συνέχισα την θεραπεία! Μόνο ένα πράγμα δεν μου άρεσε από την Ρόδο, όταν πήγαμε για δεύτερη και τελευταία φορά: Το πιο σημαντικό της αξιοθέατο, το κάστρο των ιπποτών, ήταν κλειστό για το κοινό, γιατί το προετοιμάζανε για μια συνδιάσκεψη κορυφής των πρωθυπουργών των κρατών της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ευτυχώς που με την Σοφία το είχαμε δει από μέσα το 1982, όχι όπως τον καθεδρικό ναό της Φλωρεντίας που δεν τον είδα ποτέ, γιατί όποτε πήγα στην Φλωρεντία, με την Σοφία ή μόνος μου, ήταν κλειστός. Μπορεί μια ζωή

να ονειρεύεται κανείς να δει ένα αξιοθέατο και όταν κάποτε καταφέρει να φθάσει σε αυτό, να μην τον αφήνουν να το δει!

Από αριστερά, ο αδελφός μου, η μάνα μας κι εγώ στη Ρόδο το 1988.

Το τελευταίο μας ταξίδι εκτός Κω έγινε στην Κάλυμνο. Είχε φοβερή ζέστη και για να δεις κάτι εκτός από την πόλη, που είναι μικρή, χρειαζόταν να πάρεις λεωφορείο και τα λεωφορεία δεν ήταν συχνά. Έτσι μέχρι να πάρουμε το καράβι της επιστροφής στην Κω, πηγαίναμε από καφενείο σε καφενείο. Εννοείται ότι είναι ένα από τα μέρη που δεν θα ενδιαφερόμουν να ξαναδώ.

Κλείνομαι μόνος μου στο δημόσιο ψυχιατρείο του Δαφνιού, στο «περίπτερο» που νοσηλεύτηκε ο Άσιμος. όμως δεν μένω ούτε μια νύχτα σε αυτήν την κόλαση

Όταν γυρίσαμε στην Αθήνα, ενώ περίμενα να απαλλαχτώ από την στράτευση, εφόσον τόσα χρόνια είχα προσκομίσει τόσα έγγραφα που σύμφωνα με τον νόμο θα έπρεπε να με απαλλάξουν, πήρα κλήση να παρουσιαστώ για να υπηρετήσω την στρατιωτική μου θητεία στα Γιάννενα. Μάλιστα έγραφαν ότι είμαι και ανυπότακτος! Για να μην τους κάνω την χάρη να πάω μόνος μου στην φωλιά του λύκου και παράλληλα να μην καλύπτονται από το νόμο για να με βγάλουν νόμιμα ανυπότακτο, κανόνισα ώστε την ημέρα της παρουσίασης να νοσηλεύομαι πάλι σε δημόσιο νοσοκομείο. Στο ψυχιατρείο του Δαφνιού αυτή τη φορά. Δεν πτοήθηκα από τις απειλές του αρμόδιου αξιωματικού της Στρατολογίας, λοχαγού Βασίλειου Μάνου, που απειλούσε τηλεφωνικά την μάνα μου και τον αδελφό μου ότι θα με κλείσει στην

φυλακή, ούτε από την υβριστική του συμπεριφορά απέναντι στην Σοφία, που της έλεγε να αφήσω τις νοσηλείες και να παρουσιαστώ να τους υπηρετήσω αλλιώς θα έστελνε τους μπάτσους να με κλείσουν στην φυλακή. Δεν καταλάβαινε, σαν περιορισμένης αντίληψης καραβανάς, ότι για να έχω καταφέρει τόσα όσο ήμουνα στην φυλακή και, επίσης, στο θέμα του στρατού να μην έχουν καταφέρει να με βγάλουν παράνομο τόσα χρόνια, δεν ήμουνα εύκολος αντίπαλος ούτε κανένας νεοσύλλεκτος που, με το που παρουσιάζεται στο στρατό, του επιτίθενται οι παλιότεροι και τον τρομοκρατούν για να εγκαταλείψει οποιαδήποτε αξιοπρέπεια είχε μέχρι τότε.

Στο Δαφνί παρουσιάστηκα Σάββατο με προοπτική να πάρουμε την Δευτέρα χαρτί, ότι νοσηλεύομαι, και να το πάει η Σοφία στο Φρουραρχείο. Όμως το Δαφνί, όπως το είδα, δεν ήταν σχετικά εύκολη υπόθεση, όπως το Δρομοκαΐτειο. Στο κτίριο 4 που με έστειλαν, στο οποίο είχε πριν πολλούς μήνες νοσηλευτεί ο Άσιμος και λίγο αφότου βγήκε αυτοκτόνησε, σε ηλικία 38 χρονών, υπήρχε ισόγειο για τους άντρες και πρώτος όροφος για τις γυναίκες, αν θυμάμαι καλά. Στο ισόγειο υπήρχανε δύο θάλαμοι τεράστιοι, με καμιά πενηνταριά άτομα ο καθένας. Μεταξύ τους υπήρχε χολ. Η πόρτα που έβγαζε στο προαύλιο ήταν κλειδωμένη και χρειαζόταν να έρθει κάποιος στο επισκεπτήριο, για να σε αφήσουν να βγεις από το κτίριο. Στον διπλανό από τον δικό μου θάλαμο είχαν δέσει κάποιον στο κρεβάτι ολόγυμνο και αυτός ούρλιαζε συνέχεια. Στο επισκεπτήριο με την Σοφία που έκανα αμέσως μετά την εισαγωγή μου στο ψυχιατρείο, είχε έρθει και είχε καθίσει δίπλα μας στο παγκάκι μια έγκλειστη γύρω στα 50, η οποία μας ζήτησε τσιγάρο και προτού το καπνίσει κατουρήθηκε επί τόπου. Ένας άλλος φουκαράς που φαινόταν από την εμφάνιση χρόνιος έγκλειστος και μου είχε ζητήσει τσιγάρο, όταν βρέθηκα στον θάλαμο μου έστρωσε το κρεβάτι, σαν ευχαριστώ για το τσιγάρο, και μου είπε ότι πρέπει την νύχτα να προσέχω, γιατί μπορεί να μου φέρει κανένας το κομοδίνο στο κεφάλι! Μετά από όλα αυτά ζήτησα άδεια μέχρι την Δευτέρα, από την γιατρίνα που είχε κάνει την εισαγωγή μου και, μια που είχα κλειστεί με την θέλησή μου, μου την έδωσε.

Την Δευτέρα ξαναγύρισα με την προοπτική να πάρω εξιτήριο, αφού προηγούμενα θα είχε πάει στο Φρουραρχείο η Σοφία την βεβαίωση ότι νοσηλεύομαι. Έπρεπε όμως προηγούμενα να με δει ο γιατρός της πτέρυγας. Όταν μπήκα στο κτίριο 4 για να τον βρω, ήταν κλεισμένος στο γραφείο του και μιλούσε με τους νοσοκόμους. Τους έλεγε να σταματήσουν να δέρνουν τον κόσμο, γιατί αυτή η μέθοδος νοσηλείας δεν έχει καμιά σχέση με την ιατρική. Αυτοί επέμεναν να συνεχίσουν να δέρνουν τον κόσμο, γιατί αλλιώς θα «σηκώνανε τα χέρια» και θα αφήνανε τους εγκλείστους να τους ηρεμήσει ο γιατρός, κάτι που το θεωρούσαν ακατόρθωτο. Από τον έγκλειστο, που μου είχε φτιάξει το Σάββατο το κρεβάτι, έμαθα ότι τον έδειραν άλλοι έγκλειστοι, γιατί θεώρησαν ότι έτσι θα εξασφάλιζε αυτός και όχι αυτοί την εύνοιά μου! Μετά από όλα αυτά, και από όσα είχα δει και το Σάββατο, κατάλαβα ότι το Δαφνί ήταν πραγματική κόλαση και πολύ καλά έκανα που δεν είχα σκοπό να νοσηλευτώ εκεί, όπως είχα νοσηλευτεί στο Δρομοκαΐτειο. Δεν είναι τυχαίο ότι ο Νικόλας Άσιμος, μετά την νοσηλεία του στο Δαφνί, όχι μόνο δεν θεραπεύτηκε αλλά αυτοκτόνησε. Ευτυχώς, κάποτε βγήκε ο γιατρός, ένας νεαρός που φαινόταν ότι δεν είχε αλλοτριωθεί ακόμη από το καθεστώς στρατοπέδου συγκέντρωσης που χαρακτήριζε το Δαφνί, και με «είδε». Έτσι μπόρεσα και πήρα την βεβαίωση ότι

νοσηλεύομαι από την γραμματεία του Δαφνιού και έτρεξε η Σοφία με αυτήν στο Φρουραρχείο.

Αναθέτω την στρατολογική μου υπόθεση σε δικηγόρο – Ματαίως ο στρατιωτικός ψυχίατρος με βρίσκει ακατάλληλο – Μου στήνουν παγίδα στο Αστυνομικό Τμήμα Βριλησσίων

Στο Φρουραρχείο δεν θα παίρνανε την βεβαίωση, μολονότι ήταν υποχρεωμένοι, όπως δεν την είχαν πάρει και την προηγούμενη φορά. Όμως είχα φροντίσει και είχα προσλάβει έναν μεγαλοδικηγόρο, αν κρίνουμε από τις αμοιβές του, τον Δημήτρη τον Φίλη, αδελφό του, μετά από πολλά χρόνια, υπουργού Παιδείας, ο οποίος πήγε μαζί με την Σοφία στο Φρουραρχείο κι αυτοί αναγκάστηκαν έτσι να παραλάβουν την βεβαίωση ότι νοσηλευόμουνα. Μάλιστα, ο αρμόδιος έκανε καινούργια αίτηση να περάσω από την Επιτροπή Απαλλαγών, όχι όμως χωρίς αυτοπρόσωπη παρουσία, όπως πρόβλεπε ο νόμος.

Το επόμενο βήμα του δικηγόρου ήταν να βρει γιατί με είχαν βγάλει ανυπότακτο, δεδομένου ότι υπήρξα πάντα τυπικά νόμιμος απέναντί τους και αυτό αποδεικνύανε όλα τα έγγραφα, τα οποία είχα θέσει στην διάθεση του δικηγόρου. Του είπανε ότι με είχαν βγάλει ανυπότακτο, γιατί δεν είχα παρουσιαστεί το 1987 στην Τρίπολη. Τα σχετικά χαρτιά του Φρουραρχείου Αθηνών και του 401 Γ.Σ.Ν. που τους είχαμε καταθέσει, «τα είχανε χάσει» και τα αντίγραφα που τους πήγε ο δικηγόρος, δεν είχαν σκοπό να τα λάβουν υπόψη. Όταν τους έδειξε ακόμα και φωτοτυπία από το βιβλίο πρωτοκόλλου τους, που από λάθος τους είχανε επιτρέψει να βγάλει ο αδελφός μου, πάλι δεν την δεχτήκανε και ισχυρίστηκαν ότι το βιβλίο πρωτοκόλλου το είχανε χάσει! Είναι απίστευτη η ευκολία, με την οποία οι στρατιωτικοί καταπατάνε τους νόμους, αλλά είναι απίστευτο επίσης και το ότι θεωρείται από όλους αυτονόητο το να καταπατούν οι στρατιωτικοί τους νόμους. Και μάλιστα ατιμώρητα. Σου λένε: «Όπου τελειώνει η λογική αρχίζει ο στρατός» και ξεμπερδεύουν με σένα που ζητάς «τα ρέστα».

Το επόμενο βήμα των στρατοκρατών εναντίον μου ήταν να μου στείλουν χαρτί να ξαναπαρουσιαστώ στην Επιτροπή Απαλλαγών μέσα σε πέντε μέρες, ενώ κανονικά πρέπει να δίνουν διορία ένα μήνα. Μάλιστα, μετά το πενθήμερο αυτό, παρουσιαζόταν καινούργια «κλάση» στον στρατό και αν δεν με απαλλάσσανε, θα μπορούσαν να αξιώσουν να παρουσιαστώ αμέσως. Αυτό είχανε κατά νου, όταν μου στέλνανε την κλήση να παρουσιαστώ στο 401, όπως αποδείχτηκε, γιατί, μολονότι αυτήν την φορά ο στρατιωτικός ψυχίατρος Ταρασίδης που με εξέτασε, με έβγαλε ακατάλληλο να υπηρετήσω (Ι5), η Επιτροπή Απαλλαγών, χωρίς να δεχτεί να κοιτάξει καμία από τις γνωματεύσεις που προσκόμισα, ούτε καν να ακούσει τον δικηγόρο μου, μετά από δυο λεπτά «εξέταση» με έβγαλε ικανό να υπηρετήσω πάσχοντας από «παρανοϊκού τύπου ψυχοπαθολογική εκδήλωση σε μεθοριακή προσωπικότητα». Μου έστειλαν χαρτί να παρουσιαστώ σε δυο μέρες στο Χαϊδάρι, στις «Διαβιβάσεις». Όταν με τέτοια διάγνωση επιλέγουν στρατιώτες για τις διαβιβάσεις του στρατού, πώς να μην πέφτουν μετά τα αεροπλάνα και τα ελικόπτερα που κάθε τόσο και λιγάκι

κάνουν επίδειξη ισχύος προς την Τουρκία στο Αιγαίο; Έτσι κι αλλιώς, αυτοί που σκοτώνονται όταν πέφτουν τα αεροπλάνα και τα ελικόπτερα, δεν είναι μέλη της Επιτροπής Απαλλαγών.

Παράλληλα με την κλήση να παρουσιαστώ, έβαλαν και τους μπάτσους να με συλλάβουν παράνομα για ανυποταξία. Οι μπάτσοι που κι αυτοί, με την περιορισμένη τους αντίληψη, δεν μπορούσαν να καταλάβουν ότι ένας άνθρωπος με παρελθόν σαν κι εμένα δεν «μασάει κουτόχορτο», προσπάθησαν να με πιάσουν στήνοντάς μου ενέδρα. Φέρανε στο σπίτι της μάνας μου, το οποίο πάντα δήλωνα σαν τόπο κατοικίας μου, μία κλήση για να παρουσιαστεί ο πατέρας μου στο αστυνομικό τμήμα εντός 48 ωρών. Ο πατέρας μου ήταν τότε πεθαμένος ήδη 8 χρόνια αλλά οι μπάτσοι νόμιζαν ότι θα πήγαινα να τους το πω για να με πιάνανε, λέγοντάς μου ότι εμένα θέλανε και κατά λάθος έβαλαν στην κλήση το όνομα του πατέρα μου. Αυτό αποδείχτηκε όταν, αντί για μένα, πήγε η μάνα μου και της είπαν: «Συγγνώμη λάθος, δεν θέλαμε τον Κώστα αλλά τον Φίλιππα Κυρίτση». Αν είχα πάει θα με συλλαμβάνανε «κατά λάθος» για ανυποταξία, γιατί δεν υπήρχε ένταλμα σύλληψης που να τους δίνει αυτό το δικαίωμα. Εγώ, εκείνη την εποχή, όχι μόνο δεν έμενα στις διευθύνσεις που είχαν στα χέρια τους για να με συλλάβουν παράνομα, αλλά ακόμα και την εμφάνισή μου είχα αλλάξει με αποτέλεσμα να μην με γνωρίζουν ακόμα και γνωστοί μου στον δρόμο. Και από το σπίτι στο οποίο κρυβόμουνα, έβγαινα σπάνια. Δεν είχα σκοπό να τους αφήσω να με πιάσουν εύκολα. Αυτοί ήταν τόσο σίγουροι για τον εαυτό τους, ώστε μου ζητούσαν να παρουσιαστώ στο στρατό στις 17 Νοέμβρη για να ξευτιλιστώ, εφόσον ξέρανε ότι, όχι μόνο εγώ αλλά και η πλειοψηφία των κατοίκων αυτής της χώρας, δεν θα συγχωρήσει ποτέ τον στρατό για το έγκλημα που διέπραξε αυτήν την ημερομηνία το 1973 με την σφαγή του Πολυτεχνείου.

Βρίσκω μόνος μου τον δρόμο για να κόψω την φόρα στην Στρατολογία – Χάνω τον δικηγόρο για να μην προδώσω την Κατερίνα Ιατροπούλου – Η αίτηση μου να απαλλαγώ από την στράτευση απορρίπτεται και προσφεύγω στο Συμβούλιο της Επικράτειας

Την πατήσανε όμως και την πατήσανε χοντρά, πολύ χοντρά. Ο Φίλιππας ο Κυρίτσης δεν υπήρξε ποτέ εύκολος αντίπαλος: Συγκεκριμένα, την παραμονή της ημέρας της κατάταξης, βρήκα ότι υπήρχε νόμος που με απάλλασσε από την στρατιωτική υποχρέωση, γιατί στο παρελθόν είχα καταδικαστεί σε κάθειρξη (δηλ. ποινή πάνω από 5 χρόνια φυλάκισης). Γνωστοποίησα τον νόμο αυτό στον δικηγόρο μου και αυτός, την ημέρα που έπρεπε να καταταγώ, έστειλε στην Στρατολογία με κλητήρα προσφυγή κατά του δελτίου κατάταξής μου, γιατί με βάση τον στρατολογικό νόμο δεν ήμουν υπόχρεος στρατιωτικής θητείας. Επίσης, γνωστοποίησα τον νόμο αυτό και στην παλιά δικηγόρο μου Κατερίνα Ιατροπούλου, η οποία όχι μόνο κατέθεσε την ημέρα της κατάταξης (17 Νοέμβρη) αίτηση απαλλαγής μου από την στρατιωτική υποχρέωση με βάση τον νόμο που ανέφερα προηγούμενα, αλλά και την άλλη μέρα τους κατέθεσε έγγραφο από τον Άρειο Πάγο που πιστοποιούσε ότι η καταδίκη μου ήταν αμετάκλητη. Επιπροσθέτως, για να την σπάσει σε κάτι τσαμπουκαλήδες, όπως ο λοχαγός

Μάνος, κατέθεσε και το βιβλίο «Η υπόθεση του Φίλιππα και της Σοφίας Κυρίτση» και τους είπε ότι το είχε βγάλει αυτή!

Οι μπάτσοι των Βριλησσίων, όπου έμενε τότε η μάνα μου, μην μπορώντας να τρομοκρατήσουν εμένα, τα έβαλαν με την μάνα μου και της πήραν κατάθεση για την υποτιθέμενη ανυποταξία μου. Επίσης, μετά από καναδυό μέρες, πήραν και από τον αδελφό μου, ο οποίος τους πήγε όλα τα σχετικά χαρτιά που αποδείκνυαν ότι δεν υπήρχε καμιά ανυποταξία. Τα ίδια χαρτιά κατέθεσε και στον 4ο ανακριτή του Στρατοδικείου της Αθήνας ο βοηθός της Ιατροπούλου, δικηγόρος κι αυτός. Από όλα αυτά, όπως αποδείχτηκε αργότερα, κατάλαβαν ότι η παγίδα δεν έπιασε και «πέταξε το πουλί» που ήταν σίγουροι ότι θα πιάνανε. Το μόνο δυσάρεστο στην όλη εξέλιξη της υπόθεσης, εκείνη την εποχή, ήταν ότι ο δικηγόρος, ο Φίλης, όταν έμαθε ότι για την υπόθεσή μου έτρεχε και η Ιατροπούλου, απαίτησε να την βγάλω από την υπόθεση, αλλιώς θα έβγαινε αυτός. Εγώ, όμως, δεν μπορούσα να προδώσω την φιλία και συνεργασία μου με την Ιατροπούλου, την οποία ήξερα από το 1977 και είχε κάνει τόσα πολλά για μας. Δεν έχω προδώσει κανέναν στην ζωή μου. Έτσι έφυγε ο Φίλης από την υπόθεση και, πέρα από έναν καλό δικηγόρο, έχασα και τις προκαταβολές της αμοιβής του που του είχα δώσει μέχρι τότε. Και ήταν πολλά λεφτά…

Μετά από κάποιους μήνες μου ήρθε η απάντηση από το υπουργείο Εθνικής Άμυνας, ότι απορρίφθηκε η αίτηση να απαλλαγώ από την στράτευση, γιατί είχα βγει από την φυλακή με χάρη από τον Πρόεδρο της Δημοκρατίας, η οποία συνοδευόταν με άρση των συνεπειών της καταδίκης. Αποφάσισαν δηλ. ότι, λόγω χάρης με άρση των συνεπειών της καταδίκης, τυπικά δεν είχα ποτέ καταδικαστεί! Αυτό, βέβαια, δεν εκπλήσσει καθόλου, γιατί ο Άρειος Πάγος και το Συμβούλιο Επικρατείας, που είναι τα ανώτερα δικαστήρια στην Ελλάδα, έχουν αποδείξει στο παρελθόν ότι είναι μαέστροι στις ταχυδακτυλουργίες, χωρίς να νοιάζει τους δικαστές ότι γίνονται ρεζίλι. Μέχρι και την εφτάχρονη δικτατορία 1967-1974 ο Άρειος Πάγος την έβγαλε στιγμιαίο (sic) αδίκημα κι έτσι έμειναν ατιμώρητοι όσοι συνεργάστηκαν με τους δικτάτορες. Στο να βγάλει εννιάχρονη καταδίκη, με τρία χρόνια και εννιά μήνες παραμονή στην φυλακή, ανύπαρκτη, θα κολλούσε ένα ολόκληρο υπουργείο Εθνικής Άμυνας; Εγώ, βέβαια, μην έχοντας τίποτα άλλο να κάνω, έκανα αίτηση ακύρωσης της παραπάνω απόφασης του υπουργείου Εθνικής Άμυνας στο Συμβούλιο της Επικράτειας και παράλληλα αίτηση να ανασταλεί η υποχρέωση στράτευσης μέχρι να βγει η απόφαση. Ο τότε εισηγητής της υπόθεσής μου στο Συμβούλιο απέρριψε την αναστολή, όμως, μετά κάποιους μήνες, τηλεφώνησε τον καινούργιο μου δικηγόρο, τον Δημήτρη τον Οικονόμου, και του είπε να υποβάλω νέα και ότι, αν υπέβαλα, θα την έκανε δεκτή! Όπως και τελικά έγινε. Ευτυχώς, μέχρι να γίνει δεκτή η αίτηση αναστολής, δεν μου ήρθε καινούργια κλήση να παρουσιαστώ. Θα σκέφτηκαν ότι χάνουν τον καιρό τους, αφού ούτε στην Τρίπολη πήγα, όταν με καλέσανε, ούτε στο Ρέθυμνο πήγα, ούτε στα Γιάννενα πήγα, ούτε καν στο Χαϊδάρι που είναι Αθήνα! Αν με καλούσαν στην Χονολουλού, και μόνο από περιέργεια να γνωρίσω ένα μέρος τόσο όμορφο και τόσο μακρινό, που δεν θα βρω ποτέ λεφτά να πάω, αν μου δίνανε τα εισιτήρια, θα πήγαινα. Αλλά τέτοια μέρη τα κρατάνε για τα παιδιά τους που τα στέλνουν, υποτίθεται, για να τα

εκπαιδεύσει το Ν.Α.Τ.Ο., με έξοδα του υπουργείου Εθνικής Άμυνας, δηλ. των φορολογουμένων…

Σε όλο αυτό το διάστημα που έδινα τις μάχες μου ενάντια στο στρατό, είχα και τον αδελφό της Σοφίας να με πρήζει κάθε τόσο και λιγάκι, γιατί δεν έφτιαχνα το σπίτι που είχε αφήσει η μάνα του στην Λευκάδα σαν οικοδομή. Με συμφωνία μεταξύ αυτού και της Σοφίας, από το διώροφο κτίριο είχε πάρει το ισόγειο, για να το κάνει μαγαζί και να βγάλει λεφτά, και η Σοφία είχε πάρει τον πρώτο όροφο, για να το κάνει σπίτι. Αυτός είχε προχωρήσει με το μαγαζί και είχε την απαίτηση να προχωρήσω κι εγώ με το σπίτι, για να μην του χαλάει την μόστρα. Αυτή του η απαίτηση δεν ήταν τίποτα μπροστά σε αυτά που επρόκειτο να ακολουθήσουν, όμως θα τα πω, όταν θα έρθει η ώρα τους. Προς το παρόν περιορίζομαι στο ότι, προκειμένου να μην μας πρήζει άλλο, αποφασίσαμε να πάμε στην Λευκάδα και να φτιάξουμε το σπίτι που ήταν ακόμα, εφτά χρόνια μετά τον θάνατο της μάνας της Σοφίας, οικοδομή. Ευτυχώς είχα ακόμη λεφτά από το οικόπεδο που είχα πουλήσει.

ΤΟ ΣΠΙΤΙ ΣΤΗΝ ΛΕΥΚΑΔΑ ΚΑΙ Η ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΗΣ ΚΟΡΗΣ ΜΑΣ

Οι περιπέτειες του χτισίματος ενός σπιτιού όταν είσαι στο «έλεος» των μαστόρων

Έτσι, την άνοιξη του 1989 βρέθηκα στην Λευκάδα. Δεν θα πήγαινα εκεί, αν μου έδινε η Στρατολογία βεβαίωση, ότι δεν είχα στρατιωτική υποχρέωση μέχρι να γίνει η δίκη στο Συμβούλιο της Επικράτειας. Αλλά όταν πήρα τα απαραίτητα χαρτιά από το Συμβούλιο και τα πήγα στην Στρατολογία, αρνήθηκαν να μου δώσουν βεβαίωση με το πρόσχημα ότι δεν ήξεραν πότε θα συνεδριάσει το Συμβούλιο. Έτσι, μη μπορώντας να βγάλω, χωρίς βεβαίωση από τον στρατό, διαβατήριο, έφυγα για την Λευκάδα.

Στην προσπάθειά μας να χτίσουμε σπίτι στην Λευκάδα, κατάλαβα γιατί λένε ότι «δεν ξέρεις τίποτα αν δεν έχεις χτίσει σπίτι και δεν έχεις παντρέψει κόρη». Πάντως, μετά από πολλά, που η αφήγησή τους θα ακολουθήσει παρακάτω, το χτίσαμε το σπίτι. Όμως κόρη ακόμα δεν έχω παντρέψει, οπότε δεν ξέρω τίποτα! Όπως και να 'χει περάσαμε πολλά εξαιτίας αυτού του σπιτιού. Για μένα, το να έχω σπίτι στην Λευκάδα, ήταν ένα όνειρο. Όμως, όπως όλα τα όνειρα, όταν πραγματοποιούνται, το τελικό αποτέλεσμα σε κάνει να αναρωτιέσαι αν έκανες καλά να κάνεις τέτοιο όνειρο. Και από την «πολυετή πείρα» μου ξέρω ότι τα προβλήματα που αντιμετώπισα εγώ τα αντιμετωπίζουν σχεδόν όλοι, όσοι αποφασίζουν να χτίσουν σπίτι και όχι να αγοράσουν. Πρώτα-πρώτα από τους μαστόρους. Πριν έλθουν οι Αλβανοί στην Ελλάδα, κατά την δεκαετία του 1990, οι κάθε είδους τεχνίτες που κάνανε οικοδομικές εργασίες ήταν τόσο καλοπληρωμένοι και τόσο απαιτητικοί, που ακόμα και οι γιατροί και οι δικηγόροι, που κατά παράδοση διεκδικούν καλύτερη θέση από τον μέσο πολίτη στην κοινωνία, ήταν πιο προσπελάσιμοι και λιγότερο απαιτητικοί από αυτούς. Είναι μια εξαιρετικά δυσάρεστη εμπειρία το να συναλλάσσεσαι με τεχνίτες, ιδιαίτερα όταν εσύ δεν έχεις τεχνικές γνώσεις, και επειδή αυτοί σπανίζουν, δεν είσαι σε θέση να τους διώξεις, όταν τα κάνουν «σκατά» κι εσύ δεν ξέρεις να τους πεις πως να κάνουν σωστά την δουλειά τους. Έτσι «πηγαίνεις στο άγνωστο με βάρκα την ελπίδα».

Εμείς όταν πήγαμε στην Λευκάδα, για να φτιάξουμε το σπίτι, μέναμε σε ξενοδοχείο και πληρώναμε αρκετά λεφτά. Δεν μπορούσαμε να αφήνουμε τις μέρες να περνάνε χωρίς να κάνουμε τίποτα. Από την άλλη δεν υπήρχαν ούτε τεχνικά γραφεία να σου συστήνουν μαστόρους, ούτε έντυποι οδηγοί με τέτοιες πληροφορίες. Και η πολιτική υπομηχανικός που είχε κάνει τα σχέδια και είχε χτίσει και το καινούργιο δημαρχείο της Λευκάδας τόσο άσχημα, ώστε μετά από λίγα χρόνια έπαθε τέτοιες ζημιές από τους σεισμούς, ώστε κατέληξαν να το κατεδαφίσουν, έλεγε ότι δεν ήξερε κανέναν να μας συστήσει. Σύμφωνα με τον νόμο, στο χτίσιμο μιας νέας οικοδομής προΐσταται ο πολιτικός μηχανικός και επιβλέπει τους μαστόρους. Όμως, αυτά για τα πολεοδομικά γραφεία είναι ψιλά γράμματα και δεν τα τηρούν οι υπάλληλοί τους, όπως τους υποχρεώνει ο νόμος. Αυτή μάλιστα η υπομηχανικός μας είχε κάνει κάτι σχέδια που με αυτά το διαμέρισμα θα γινόταν δυάρι. Ευτυχώς που η Σοφία κάτι είχε μάθει από σχέδιο, όταν ήταν μικρή, και άλλαξε το σχέδιο της υπομηχανικού. Η υπομηχανικός

κλώτσησε αλλά τελικά ενέδωσε και για ανανέωση της οικοδομικής άδειας, που είχε βγάλει στο παρελθόν η μάνα της Σοφίας, έστειλε καινούργιο σχέδιο, όπως το ήθελε η Σοφία.

Εγώ, εκτός από ότι, όσο δεν έβρισκα μαστόρους, πλήρωνα ξενοδοχείο, βιαζόμουνα και για να φέρω και την μάνα μου να κάνει διακοπές στη Λευκάδα. Δεν ήξερα αν είχε ξεφύγει οριστικά από τον καρκίνο και γι' αυτό, αν ήταν να ξαναρρωστήσει, θα ήθελα προηγούμενα να είχε γνωρίσει το σπίτι που θα χτίζαμε στην Λευκάδα. Τέλος πάντων, όσο και να βιαζόμουνα δεν έβρισκα μαστόρους ούτε από τους συγγενείς της Σοφίας στη Λευκάδα που ήξεραν αρκετούς, γιατί και αυτοί χτίζανε δικά τους σπίτια εκείνη την εποχή. Μέχρι που βρέθηκε ένας χτίστης, γνωστός στον πεθερό του αδελφού της Σοφίας, από ένα απομακρυσμένο ορεινό χωριό της Λευκάδας, το Πλατύστομα. Αυτός, σαν χτίστης, ήταν τόσο περιζήτητος που ήδη είχε χτίσει μια σπιταρόνα από τα λεφτά που έβγαζε, είχε στεγάσει εκεί την γυναίκα του και τα δυο μικρά παιδιά του και είχε και άλλα δωμάτια σε αυτό το σπίτι, για να τα νοικιάζει σε τουρίστες. Αυτός ο χτίστης, επειδή αναβατόριο για τα οικοδομικά υλικά μάς διέθεσε μόνο μια μέρα (έχτιζε και άλλα σπίτια ταυτόχρονα και γι' αυτό το πήγαινε από το ένα στο άλλο), μας ανάγκασε να ανεβάσουμε τα οικοδομικά υλικά στον πρώτο όροφο εμείς και οι Λευκαδίτες συγγενείς μας. Διαφορετικά δεν ερχόταν να δουλέψει. Και όταν, μετά από μερικές μέρες είχε τελειώσει το χτίσιμο, δηλ. είχε βάλει τα τούβλα και τα συνάζια, εκτός από την αμοιβή του και τα ένσημά του, ήθελε να του υπογράψω ότι τραυματίστηκε στην οικοδομή μου, για να πάρει αποζημίωση, χωρίς να έχει τραυματιστεί. Εγώ φοβήθηκα περισσότερο τις συνέπειες από κάτι τέτοιο, παρά τον ίδιο, κι έτσι δεν υπέγραψα.

Όταν τελείωσε ο χτίστης, φύγαμε από το ξενοδοχείο και αρχίσαμε να μένουμε στην οικοδομή. Ήταν καιρός γιατί ο ξενοδόχος, μολονότι μας είχε από χρόνια πελάτες, αφού είχαμε ξαναμείνει και το 1987, όταν είχαμε πάει στη Λευκάδα, μας είπε μια μέρα ότι το δωμάτιο μας το έδωσε σε άλλους και τα πράγματά μας τα είχε μεταφέρει, χωρίς να μας ρωτήσει, σε άλλο δωμάτιο (χειρότερο)! Την επόμενη μέρα φύγαμε και πήγαμε στο δικό μας σπίτι. Και από τότε, όποτε πηγαίνουμε στην Λευκάδα, μένουμε στο δικό μας σπίτι.

Ο επόμενος μάστορης που μπήκε στο σπίτι ήταν ο ξυλουργός που τύχαινε να είναι και αφεντικό του αδελφού της Σοφίας, γι' αυτό τον εμπιστευτήκαμε. Είχε έρθει από την Αθήνα στην Λευκάδα, για να πάρει τα μέτρα, τα πήρε, πολλά από αυτά λάθος, γύρισε στην Αθήνα, έφτιαξε πόρτες και παράθυρα και μετά τα έφερε έτοιμα από την Αθήνα. Εγώ, εμπιστευόμενος τον αδελφό της Σοφίας, νόμιζα ότι αυτός ο μάστορης θα μας φερόταν καλύτερα από όλους. Και όμως, μας φέρθηκε χειρότερα. Μας έφτιαξε κάτι μπαλκονόπορτες απίστευτα λεπτές, με τα τζάμια να φτάνουν μέχρι το πάτωμα, για να κάνει οικονομία στο ξύλο. Και σαν να μην έφτανε αυτό, στις μπαλκονόπορτες και στα παράθυρα, το ίδιο λεπτά, χρησιμοποίησε το χειρότερο για τέτοιες δουλειές ξύλο, το σουηδικό, που είναι πολύ μαλακό και κάνει για έπιπλα και όχι για κουφώματα σε ένα νησί σαν την Λευκάδα που φημίζεται για τις βροχές της. Είδα κι έπαθα, όλα αυτά τα χρόνια από τότε, για να εμποδίσω αυτά τα πορτοπαράθυρα να σαπίσουν και να αναγκαστώ να τα πετάξω. Και σαν να μην έφταναν όλα αυτά που μας έκανε, στο τέλος μας ζητούσε και περισσότερα λεφτά από όσα είχαμε συμφωνήσει και, προκειμένου να μας

εκβιάσει για να τα πάρει, δεν είχε φέρει από την Αθήνα ένα παράθυρο. Το έστειλε, μόνο όταν είχε πάρει κάποια παραπάνω λεφτά από αυτά που είχαμε συμφωνήσει.

Ο επόμενος τεχνίτης που μπήκε με το συνεργείο του στο σπίτι, ήταν ο σοβατζής. Από χωριό κι αυτός, από την Βόνιτσα, με το παρατσούκλι Νταής. Ευτυχώς δεν ήταν τσαμπουκαλής. Ήταν όμως ασυνεπής. Εκτός από το δικό μας, σοβάτιζε παράλληλα και άλλα σπίτια στην Λευκάδα, με συνέπεια να μην έρχεται για δουλειά, όταν μας έλεγε ότι θα έρθει. Από ένα σημείο κι έπειτα, έπαιρνα το ποδήλατο μιας ξαδέλφης της Σοφίας και τον έψαχνα σε όλες τις οικοδομές της πόλης. Τότε ακόμα η πόλη της Λευκάδας ήταν μικρή σε έκταση. Όταν τον έβρισκα σκαρφαλωμένο σε κάποια σκαλωσιά, δεν τον «άφηνα σε χλωρό κλαρί», μέχρι να έρθει και στην δική μας. Άλλωστε δεν είχε πιάσει δουλειά αμέσως. Είχε πιάσει δουλειά μια βδομάδα αργότερα από τότε που κάναμε την συμφωνία. Τουλάχιστον είχε κάποιο χιούμορ. Κι εγώ, για να φτιάχνω την διάθεση αυτουνού και των εργατών του, τους έφερνα μπύρες την ώρα που δουλεύανε. Κάτι μπύρες βουλγάρικες που δεν είχα ξαναδεί και δεν ξαναείδα από τότε. Και εκτός από τέτοια κεράσματα, για να γίνει η δουλειά μου πλήρωσα έξτρα, με διπλάσιο οικοδομικό μεροκάματο της εποχής, έναν εργάτη του μόνο και μόνο για να μου σοβατίσει ένα πατάρι.

Ένας ηλεκτρολόγος τσαπατσούλης στη δουλειά του αλλά με πολύ λευκαδίτικο χιούμορ

Παράλληλα με τον σοβατζή και τον ξυλουργό είχε δουλέψει κι ένας ηλεκτρολόγος Λευκαδίτης. Αυτός ήταν σε θέση να κάνει κακοτεχνίες παρουσιάζοντάς τις τόσο έξυπνα σαν αναγκαίες, που ήξερε να πιάνει τον κόσμο κορόιδο. Εμένα με έκανε με τον τρόπο του να συναινέσω να κρεμάσει δύο λάμπες, αντί μία στο σαλόνι, και την λάμπα στο ένα δωμάτιο να την κρεμάσει όχι στην μέση αλλά κοντά στο τοίχο. Επίσης, πέρασε τα καλώδια μέσα από τους τοίχους χωρίς να βάλει σωλήνες και όταν τον ρωτούσα τι θα κάνω, σε περίπτωση που πάθουν κάτι, μου έλεγε να τον φωνάξω και «θαν έρθει» (στα Λευκαδίτικα) ακόμα και αν είναι πεθαμένος στο νεκροταφείο. Δεν ήξερε πολλά πράγματα, έκανε όμως ότι τα ήξερε και, όταν έβρισκε τα σκούρα, έφερνε έναν διπλωματούχο ηλεκτρολόγο μαζί του, ο οποίος τον έβγαζε από τα δύσκολα. Θα μου πείτε: Πώς τα κατάφερνε να παρασύρει τον κόσμο; Είχε στη διάθεσή του ένα όπλο, ένα φοβερό όπλο: Το λευκαδίτικο χιούμορ. Το λευκαδίτικο χιούμορ υπήρξε ένα από τα σημαντικότερα πολιτιστικά χαρακτηριστικά της πόλης της Λευκάδας, προτού ακόμα οι Λευκαδίτες ενσωματωθούν πολιτιστικά στην υπόλοιπη Ελλάδα, όπως έγινε τις δύο επόμενες δεκαετίες. Την δεκαετία του ’80, ακόμα και του ’90, υπήρχαν εν ζωή παλιοί Λευκαδίτες που διακρινόντουσαν γι’ αυτό το χιούμορ, όπως και για άλλα, σαν τις καντάδες που αυτοί τραγουδούσαν, την εποχή που στα χωριά ο κόσμος άκουγε δημοτικοσκυλάδικα και στις πόλεις σκυλάδικα. Όταν αυτοί οι παλιοί Λευκαδίτες πεθάνανε, πέθανε μαζί τους κάθε πολιτιστικό χαρακτηριστικό της Λευκάδας με αποτέλεσμα σήμερα η Λευκάδα να είναι σαν οποιοδήποτε τουριστικό νησί, αν εξαιρέσουμε την πολεοδομία και την αρχιτεκτονική της παλιάς πόλης, η οποία, όπως και η παλιά πόλη της Κέρκυρας, διασώθηκε από τους σεισμούς

του 1953 που ισοπέδωσαν όλες τις παλιές πόλεις των Επτανήσων. Πάντως ο Λευκαδίτης ηλεκτρολόγος ζει ακόμη, μολονότι είναι μεγάλης ηλικίας. Κι εγώ, όχι μόνο δεν του κράτησα κακία για αυτά που μου έκανε, αλλά εξελίχθηκα και σε φίλο του και από τότε ήπιαμε πολλές μπύρες μαζί. Ιδιαίτερα την εποχή που καυχιόταν ότι αυτός δεν έπινε ποτέ νερό αλλά μόνο μπύρα. Έτσι είχα την ευκαιρία να απολαύσω το λευκαδίτικο χιούμορ από έναν από τους καλύτερους εκφραστές του. Κρίμα που δεν κατέγραφα όλα αυτά που έλεγε. Σήμερα θα είχαν μουσειακή αξία.

Με τους συντρόφους σε ένα ατελείωτο σπίτι χωρίς τουαλέτα και χωρίς κάγκελα στα μπαλκόνια – Μια τουαλέτα με αβέβαιο μέλλον! – Φιλοξενία συγγενών στο ημιτελές σπίτι

Έκανα καλά που βιαζόμουνα εκείνη την εποχή για να προχωρήσει το σπίτι. Μπορεί η μάνα μου να μην πέθανε τότε, αλλά, προτού ακόμα αποκτήσουμε τουαλέτα, ήρθε για να τους φιλοξενήσουμε ένα ζευγάρι συντρόφων. Και μάλιστα τότε αυτή ήταν έγκυος στο πρώτο της παιδί και σε προχωρημένη εγκυμοσύνη. Κάτι που την έκανε να έχει ιδιαίτερη ανάγκη, λόγω συχνουρίας, από τουαλέτα. Από τότε δεν ξανάρθανε. Όπως συμβαίνει συχνά, οι άνθρωποι εμφανίζονται όχι όταν τους θέλεις εσύ αλλά όταν θέλουν αυτοί.

Τουαλέτα αποκτήσαμε αφού προηγούμενα είχε έρθει και υδραυλικός και πλακάς, για να τοποθετήσει πλακάκια στην τουαλέτα, όπως γινότανε εκείνη την εποχή. Ο υδραυλικός που ήρθε ήταν συγγενής, συγκεκριμένα θείος της γυναίκας του αδελφού της Σοφίας. Αν περιμέναμε να έρθει κάποιος άλλος που μας είχε συστήσει ο θείος της Σοφίας, θα περιμέναμε ακόμα. Τόσο δυσεύρετοι ήταν τότε οι υδραυλικοί στην Λευκάδα. Και θα ’κανε ό,τι του κατέβαινε. Για παράδειγμα, στην πολυκατοικία του θείου της Σοφίας, στο ισόγειο, κρέμασε σωλήνα αποχέτευσης από το ταβάνι! Αλλά και ο συγγενής του αδελφού της Σοφίας που ήρθε, μία φορά ήρθε και δεν ξανάρθε. Την επόμενη φορά που ήταν να έρθει, έστειλε έναν χοντρό και άξεστο βοηθό του, ο οποίος τοποθέτησε τα είδη υγιεινής, όπως να ’ναι. Για παράδειγμα, την λεκάνη της τουαλέτας την έβαλε στραβά και το καζανάκι της που πήγαινε από πάνω το έγειρε και το ακούμπησε στον τοίχο! Την λεκάνη την έβαλε στραβά, μας είπε, για να χωράει κάποιος να καθίσει καλύτερα! Και το καζανάκι το ακούμπησε στον τοίχο, για να μην το ακουμπήσει κάποιος και φύγει από την θέση του! Φανταζόταν ότι όλοι είναι χοντροί και άξεστοι σαν κι αυτόν, φαίνεται. Και αφού ήρθε και ο ηλεκτρολόγος για τα ηλεκτρικά της (μέχρι και κουδούνι με κορδόνι πάνω από την μπανιέρα έβαλε, όπως ήταν παλιά στη μόδα, και πρίζα τηλεφώνου) και μετά ο πλακάς και τελείωσε την τουαλέτα, ήρθε ο αδελφός της Σοφίας και μου έβαλε τις φωνές απειλώντας με ότι θα μου την γκρεμίσει την τουαλέτα, γιατί, υποτίθεται, τον εμπόδιζε να χτίσει στον πιο πάνω όροφο. Το μόνο που του είπα ήταν ότι αυτή η τουαλέτα μου είχε ήδη κοστίσει 1.000.000 δραχμές και την αντίρρηση έπρεπε να την εκφράσει προτού χτιστεί η τουαλέτα. Βέβαια, ούτε η τουαλέτα εμπόδιζε ούτε έχτισε στον πιο

πάνω όροφο. Από τότε έχουν περάσει 29 ολόκληρα χρόνια και ούτε βρήκε λεφτά για να χτίσει ούτε πρόκειται να βρει.

Αφού φτιάχτηκε η τουαλέτα και προτού μπουν κάγκελα στα μπαλκόνια, πατώματα στα δωμάτια και τζάμια στις μπαλκονόπορτες, ήρθε η μάνα μου μαζί με τον αδελφό της και την γυναίκα του. Ο σκοπός μου είχε επιτευχθεί. Από τότε κι έπειτα, σιγά-σιγά, και αφού πούλησα και άλλα ακίνητα, κατάφερα να τελειώσει μετά από 4 χρόνια το εσωτερικό του σπιτιού και μετά 21 χρόνια η σκάλα. Η καθυστέρηση να μπουν κάγκελα στην σκάλα, παραλίγο να μας κοστίσει πολύ ακριβά, όπως θα δούμε παρακάτω.

Η θλιβερή κατάληψη του Πολυτεχνείου τον Γενάρη του 1990

Το γεγονός που μου έρχεται στο μυαλό μετά από αυτό το καλοκαίρι είναι η κατάληψη του Πολυτεχνείου, στα τέλη του Γενάρη του 1990. Αυτή η κατάληψη έγινε σαν διαμαρτυρία στην αθώωση του μπάτσου Μελίστα που στις 17 του Νοέμβρη του 1985 είχε σκοτώσει στα Εξάρχεια, στην οδό Στουρνάρη, τον δεκαπεντάχρονο Μιχάλη Καλτεζά. Κράτησε 18 μέρες και υπήρξε η πιο μακρόχρονη κατάληψη του Πολυτεχνείου της Αθήνας, απ’ όσο ξέρω. Εμείς δεν ήμασταν από αυτούς που έκαναν την κατάληψη, πηγαίναμε όμως συχνά για να συμπαρασταθούμε με την παρουσία μας στους καταληψίες. Συνήθως βρίσκαμε και κάποιους γνωστούς εκεί, όπως ο Βασίλης ο Καραπλής, και συζητάγαμε τις εξελίξεις. Ιδιαίτερη εντύπωση μας είχε κάνει το μέγεθος των καταστροφών. Συγκεκριμένα, θυμάμαι ότι ένα γραφείο καθηγητή, το οποίο ήταν γεμάτο βιβλιοθήκες, το είχαν καταστρέψει σε τέτοιο βαθμό, που δεν είχε μείνει τίποτα όρθιο και το πάτωμα ήταν σκεπασμένο από έναν σωρό από σπασμένα πράγματα και πεταμένα έγγραφα και βιβλία. Λες και είχαν περάσει από εκεί οι Βάνδαλοι του Αλάριχου που το 410 μ.Χ. είχαν λεηλατήσει και καταστρέψει την Ρώμη. Το μόνο πράγμα που είχε μείνει εν λειτουργία ήταν το τηλέφωνο του καθηγητή, το οποίο είχε πιάσει ένας κοντός με ένα παλούκι στον ώμο και μιλούσε ασταμάτητα. Μας είχε κάνει εντύπωση και η «βλάχικη», δηλ. η επαρχιώτικη προφορά του, που τότε ακουγόταν ακόμη στην Θεσσαλία. Τις 18 μέρες που κράτησε η κατάληψη, τα κτίρια του Πολυτεχνείου στην Πατησίων υπέστηκαν μεγάλες καταστροφές χωρίς λόγο. Μέχρι και τα αγάλματα που διακοσμούσαν τους διαδρόμους είχαν σπάσει. Και ναι, μεν, δεν ήταν άσχημη ιδέα σαν διαμαρτυρία για την αθώωση του Μελίστα, όμως δεν είχε και κανέναν στόχο σχετικό με το μέλλον. Δεν απαιτούσε π.χ. την ακύρωση της δίκης του Μελίστα και την επανάληψή της. Ο Μελίστας κυκλοφορούσε ελεύθερος, έχοντας βγάλει μόνο δυόμιση χρόνια φυλακή μεταξύ της σύλληψής του και της αθώωσης του από το Εφετείο, και το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο, το σημαντικότερο πνευματικό ίδρυμα της χώρας, γινότανε γυαλιά-καρφιά. Εκτός από τον Μελίστα που την έβγαλε καθαρή, κερδισμένοι βγήκαν και όσοι ανέλαβαν την εκτίμηση και την αποκατάσταση των ζημιών, γιατί σε αυτές τις περιπτώσεις υπερεκτιμάται από τους αρμόδιους το κόστος των ζημιών και μέρος από τα χρήματα του Δημοσίου που προορίζονται για την αποκατάσταση των ζημιών πηγαίνουν στους αρμόδιους, ενώ οι

εργολαβικές εταιρίες που αναλαμβάνουν το έργο εκδίδουν υπερτιμημένα τιμολόγια. Το Δημόσιο πληρώνει αυτά τα τιμολόγια, όμως όλα τα λεφτά δεν πάνε στις εταιρίες. Πολλά από αυτά καταλήγουν στους αρμόδιους για την αποκατάσταση των ζημιών, ενώ και τα λεφτά που παίρνουν οι εταιρίες είναι υπερβολικά για την δουλειά που κάνουν, επειδή από την αρχή το κόστος των ζημιών, όπως το έχουν εκτιμήσει οι αρμόδιοι, είναι μεγαλύτερο από το τελικό κόστος για την αποκατάστασή τους. Ίσως γι' αυτό οι αρμόδιοι για την συντήρηση των δημοσίων εκπαιδευτικών ιδρυμάτων δεν κάνουν τίποτα για να εμποδίζουν τις καταστροφές που γίνονται σε αυτά, κάθε τόσο και λιγάκι.

Μια αποτυχημένη απόπειρα συμπαράστασης σε έναν διαδηλωτή που εξέτιε 11χρονη φυλάκιση για ένα μπιστόλι που πήρε από έναν μυστικό αστυνομικό

Τέλος πάντων, τις μέρες που ήταν κατειλημμένο το Πολυτεχνείο, στην φυλακή βρισκόταν καταδικασμένος σε 11 χρόνια φυλάκισης ένας Δεληγιάννης, ο οποίος, μαζί με άλλους, είχε αφαιρέσει τέσσερα πιστόλια από ασφαλίτες που είχαν αναμιχθεί σαν διαδηλωτές με τους διαδηλωτές, στην πορεία για την πρώτη επέτειο από την δολοφονία του δεκαπεντάχρονου Καλτεζά. Η διαδήλωση, όπου αφαιρέθηκαν τα πιστόλια, ήταν στις 17 Νοέμβρη του 1986, δηλ. ήταν η διαδήλωση που γίνεται κάθε χρόνο κατά την επέτειο της σφαγής του Πολυτεχνείου του 1973. Η αντιεξουσιαστική εφημερίδα «Δοκιμή», η οποία κυκλοφόρησε μετά την διαδήλωση κατά την οποία αφαιρέθηκαν τα πιστόλια, επιδοκίμαζε αυτούς που τα αφαιρέσανε. Όταν όμως, μετά από κάποιες μέρες μετά την κυκλοφορία της εφημερίδας, πιάστηκε από την αστυνομία ο Δεληγιάννης με ένα από αυτά τα πιστόλια πάνω του, κανένας δεν του συμπαραστάθηκε σαν πολιτικού κρατούμενου και βρέθηκε στην φυλακή με 11χρόνια ποινή. Επειδή ήταν η μεγαλύτερη ποινή που έκτιε κάποιος πολιτικός κρατούμενος από τον χώρο των αναρχικών τότε και δεν γινόταν τίποτα γι' αυτόν, λίγο πριν από την λήξη της κατάληψης του Πολυτεχνείου, βρίσκοντας έναν σύντροφο που «έλυνε και έδενε» μεταξύ των καταληψιών, τον «ομαδάρχη» στην ομάδα συζητήσεων πάνω από την ταβέρνα του Μπαρμπαγιάννη, εγώ και η Σοφία σκεφτήκαμε να βγάλουμε μια προκήρυξη με την φωτογραφία του Δεληγιάννη και την υπόθεσή του, χρησιμοποιώντας τα φωτοτυπικά μηχανήματα που διέθετε το Πολυτεχνείο και τα οποία χρησιμοποιούσαν καθημερινά οι καταληψίες βγάζοντας προκηρύξεις. Δακτυλογραφήσαμε, λοιπόν, την προκήρυξη, βάλαμε και την φωτογραφία και την άλλη μέρα την πήγαμε στο Πολυτεχνείο, στον σύντροφο που «έλυνε και έδενε». Και εκεί που περιμέναμε να φωτοτυπηθεί, ο σύντροφος, όταν πήγε να την φωτοτυπήσει, πληροφορήθηκε ότι όλα τα φωτοτυπικά μηχανήματα ήταν χαλασμένα! Ένας άλλος σύντροφος που τον ξέραμε από την ομάδα του Βύρωνα, η οποία έβγαζε το περιοδικό «Αντίθεση», προσφέρθηκε να μας πάει σε ένα μέρος, όπου σίγουρα θα υπήρχε φωτοτυπικό εν λειτουργία. Μας πήγε, λοιπόν, στον πάνω όροφο του ωραιότερου κτιρίου του συγκροτήματος, που είναι το κτίριο της Αρχιτεκτονικής. Μας άνοιξε μια πόρτα που έβγαζε σε μια μεγάλη στρογγυλή αίθουσα, την κεντρική αίθουσα του ορόφου. Όταν είδαμε

μαζεμένους εκεί γνωστούς εκπροσώπους της «Ένωσης Αναρχικών Ελλάδας», η οποία συνέχισε την έκδοση της εφημερίδας «Δοκιμή» που, όταν είχαν αρπάξει τα πιστόλια, θριαμβολογούσε, μετά όμως άφησε τελείως ακάλυπτο τον Δεληγιάννη, καταλάβαμε ότι θα χτυπάγαμε «στου κουφού την πόρτα» και γι' αυτό σηκωθήκαμε και φύγαμε. Ποτέ δεν μπορέσαμε, πάντως, να καταλάβουμε πώς τα φωτοτυπικά του Πολυτεχνείου λειτουργούσαν ασταμάτητα επί δύο βδομάδες περίπου και όταν πήγαμε εγώ και η Σοφία να βγάλουμε προκήρυξη για τον Δεληγιάννη χαλάσανε. Μετά από αυτήν την απογοήτευση που πήραμε, δεν ξαναπήγαμε στο κατειλημμένο Πολυτεχνείο και μετά από καναδυό μέρες, ύστερα από μια διαδήλωση με κεντρικό πανό «Είμαστε το αγκάθι της ελληνικής κοινωνίας», οι καταληψίες αποχωρήσανε και η κατάληψη τελείωσε άδοξα.

Το άδοξο τέλος του διαβόητου ψυχιάτρου του Ψυχιατρείου Κρατουμένων Κορυδαλλού

Μετά από αυτήν την άδοξη λήξη της κατάληψης του Πολυτεχνείου βρεθήκαμε πάλι στην Λευκάδα, όπου μας βρήκε η είδηση για την εκτέλεση του ψυχιάτρου των φυλακών του Κορυδαλλού Μάριου Μαράτου, τον Φλεβάρη του 1990, από την επαναστατική οργάνωση «Επαναστατική Αλληλεγγύη». Γι' αυτόν έχω μιλήσει πολλές φορές μέχρι τώρα. Την ημέρα που τον σκότωσαν βρισκόμασταν στο σπίτι του θείου της Σοφίας, όπου τρώγαμε μαζί με τον θείο και την γυναίκα του. Το έμαθα από τηλεφώνημα της μάνας μου. Η μάνα μου ήξερε γι' αυτόν από μας, οπότε μας τηλεφώνησε για να μας το πει να χαρούμε. Η ατιμωρησία που του είχε εξασφαλίσει το κράτος για τις υπηρεσίες του, η οποία οδήγησε και την μήνυση που του είχε κάνει η Σοφία να πεταχτεί («να μπει στο αρχείο» είναι η νομική ορολογία), δεν τον προστάτεψε από τις σφαίρες του επαναστατικού κινήματος. Μετά τον θάνατό του και την δημοσίευση της προκήρυξης της οργάνωσης που τον εκτέλεσε, κάποιοι θέλησαν να παρουσιάσουν την εκτέλεσή του σαν τυφλό χτύπημα, όμως σύντομα είδαν το φως της δημοσιότητας καταγγελίες για το «έργο» του. Όπως ήταν αναμενόμενο, ο διευθυντής των φυλακών Κορυδαλλού Νικήτας Πολιάς, που τον είχα γνωρίσει σαν διευθυντή στο νοσοκομείο κρατουμένων των φυλακών του Κορυδαλλού, βγήκε προς υπεράσπισή του και είπε ότι κανένας δεν είχε τίποτα εναντίον του, πέρα από μία κρατούμενη το 1980. Θα είχε υπόψη του την μήνυση, που του είχε υποβάλει η Σοφία μετά την καταστολή της εξέγερσης των γυναικείων φυλακών, φαίνεται.

Περιμένοντας να αποκτήσουμε παιδί μετά από 12 χρόνια γάμου

Η Σοφία την εποχή που σκοτώσανε τον Μαράτο ήταν έγκυος. Ήταν ήδη 31 χρονών και, βλέποντας, όταν χτίζαμε το σπίτι, πως τα κατάφερνε η κατά 4 χρόνια μικρότερη ξαδέλφη της στην Λευκάδα με 4 παιδιά, από τα οποία το ένα ήταν βρέφος, ξεπέρασε την απροθυμία της να κάνει παιδί που την χαρακτήριζε τα προηγούμενα χρόνια. Από την άλλη, εφόσον υπήρχε

το σπίτι στην Λευκάδα, αποκλείεται αυτό το παιδί να έμενε κάποτε στο δρόμο. Και από την μεριά μου, που κι εγώ δεν ήθελα παιδί γιατί ήξερα ότι θα ταλαιπωρηθεί άσχημα μέσα σε μια τόσο απάνθρωπη κοινωνία, όπως είναι η ελληνική, θεώρησα υποχρέωση προς την σύντροφό μου να συμβάλω στην ολοκλήρωση του προορισμού που της επιβάλλει η φύση. Προορισμού που γίνεται κάθε μήνα αισθητός στις γυναίκες, οι οποίες είναι σε αναπαραγωγική ηλικία, με την περίοδο. Ειλικρινά πιστεύω ότι δεν είναι καλό για μια γυναίκα να μην κάνει παιδί, όπως δεν είναι καλό για έναν άντρα να μην κάνει έρωτα, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν είναι και για την γυναίκα κακό το να μην κάνει έρωτα. Επίσης, για να μην πλανιέται η εντύπωση ότι δεν είδα και με κάποια ιδιοτέλεια την γέννηση ενός παιδιού, σκέφτηκα ότι είναι άσχημο να είσαι στα τελευταία σου και να μην έχεις κανέναν δίπλα σου. Είχα δει στα νοσοκομεία ανθρώπους να είναι στα τελευταία τους και να μην έχουν παιδιά τους δίπλα τους και είχα πάθει κάτι σαν ψυχικό τραύμα.

Η Σοφία είχε καλή εγκυμοσύνη, με την έννοια ότι δεν χρειάστηκε να πάρει ιδιαίτερα μέτρα και ούτε ήταν καθόλου δυσκίνητη λόγω μεγάλης κοιλιάς. Και το κυριότερο: Από καθαρή τύχη βρήκαμε τον καλύτερο γυναικολόγο που θα μπορούσε να βρεθεί για τον τοκετό. Συγκεκριμένα, όταν είχε διαπιστωθεί ότι η μάνα μου είχε γυναικολογικό καρκίνο, προκειμένου να βρω έναν αξιόπιστο γιατρό για να την χειρουργήσει, είχα καταφύγει στον Γιώργο τον Γαρμπή, τον εκδότη του «Ελεύθερου Τύπου». Αυτός με παρέπεμψε στον Αλέξη Γυφτοδήμο-Καραγιώργη, του οποίου πατέρας υπήρξε ο διάσημος κομμουνιστής, διευθυντής του «Ριζοσπάστη» κατά τον εμφύλιο πόλεμο, Κώστας Καραγιώργης. Ο Κώστας Καραγιώργης, μετά την λήξη του πολέμου, κατέφυγε στις χώρες που είχαν κομμουνιστικό καθεστώς αλλά έπεσε στην δυσμένεια της ηγεσίας του Κ.Κ.Ε. (του Ζαχαριάδη) και κατέληξε στις φυλακές της Βουλγαρίας, όπου πέθανε. Αυτό υπήρξε ένα μάθημα για τον γιο του τον Αλέξη και δεν ασχολήθηκε με την πολιτική, με συνέπεια να τον «κερδίσει» η επιστήμη. Αυτός ο Αλέξης δεν είχε, τελικά, χειρουργήσει την μάνα μου. Στον αδελφό μου που τον είχε προσεγγίσει, είχε προτείνει να πάει την μάνα μας σε δημόσιο νοσοκομείο, γιατί αυτός ασκούσε την ιατρική σε ιδιωτικό που δεν είχε τόσα μέσα για να αντιμετωπίσει δύσκολες καταστάσεις, όπως ένα δημόσιο. Όμως ξεγέννησε την Σοφία.

Το βράδυ της παραμονής της ημέρας που η Σοφία κατέληξε στο μαιευτήριο, είχαμε ανέβει στο λόφο του Στρέφη. Έκανε πολύ ζέστη και δεν περιμέναμε να γεννήσει η Σοφία, γιατί μόλις είχε μπει στον ένατο μήνα της εγκυμοσύνης. Μάλιστα, είχαμε κάνει υπερηχογράφημα και ο ακτινολόγος είχε υπολογίσει το έμβρυο δύο κιλά, που είναι πολύ μικρό βάρος για ένα έμβρυο που πρόκειται να βγει από την κοιλιά της μάνας του. Και την άλλη μέρα το βράδυ, που σχεδιάζαμε να πάμε στο «πάρτι μαγισσών» που είχαν διοργανώσει η φεμινίστριες στον Στρέφη, με αφορμή την ημερομηνία Παρασκευή και 13, που στην Ευρώπη θεωρείται γρουσούζικη, ήρθε η ώρα να γεννήσει η Σοφία και με το αυτοκίνητο ενός ξαδέλφου της καταλήξαμε στο ιδιωτικό μαιευτήριο. Είχαμε αρκετή αγωνία, γιατί φοβόμασταν ότι το παιδί, αν γεννιόταν δύο μόνο κιλά, θα είχε σοβαρό πρόβλημα. Μέχρι να έρθει ο γυναικολόγος μας, την βάλανε μόνη της σε ένα θαλαμάκι να ξαπλώσει και να περιμένει. Όταν επιχείρησα να πάω κοντά της, ένας άλλος γυναικολόγος μου έφραξε τον δρόμο και δείχνοντας μου ότι είχε σκοπό

να με δείρει, αν το επιχειρούσα, με εμπόδισε να πάω κοντά στην Σοφία. Δεν είχα όρεξη για τσαμπουκά με αυτόν τον τιποτένιο, γιατί έβλεπα ότι η Σοφία ήταν στα χέρια αυτού του σιναφιού που αποτελείται από γιατρούς και νοσοκόμους και θα μπορούσαν να της κάνουν κακό. Μέχρι εκείνη την ημέρα δεν ήξερα ότι υπάρχουν γιατροί που το παίζουν μάγκες και νταήδες. Τόσο καλή ιδέα είχα για τους γιατρούς, παρά το γεγονός ότι τόσοι από αυτούς έχουν διακριθεί για σωρεία εγκλημάτων και είχα και την εμεπειρία του γιατρού Ρεκλείτη των φυλακών της Αίγινας.

Ένα νεογέννητο που διέψευσε έναν ακτινολόγο και έκανε τον μαιευτήρα να αποδείξει τις ικανότητές του

Τέλος πάντων, λίγο πριν τις 12 το βράδυ ήρθε και ο δικός μας γυναικολόγος και μαζί με αυτόν και με μια νοσοκόμα περίμενα, δίπλα στην Σοφία, να μπει η Σοφία στο χειρουργείο. Οι πόνοι την έπιασαν λίγο μετά την άφιξη του γιατρού και αυτός, εκτός από οδηγίες που έδινε στην Σοφία, παρακολουθούσε και με ένα μηχάνημα τι έκανε το έμβρυο. Όταν είδε ότι το έμβρυο είχε τυλίξει γύρω από τον λαιμό του τον ομφάλιο λώρο, ο γιατρός, για να προλάβει την διακοπή της κυκλοφορίας του αίματος στον εγκέφαλό του, έβαλε την Σοφία στο χειρουργείο. Μου είπε ότι θα μπορούσα να παρίσταμαι κι εγώ, αν ήθελα, στον τοκετό, αλλά εγώ δεν μπήκα στα χειρουργείο, γιατί δεν ήθελα να είμαι παρόν στην στιγμή που κρίνεται η ζωή και ο θάνατος του παιδιού μου. Αργότερα η Σοφία με κατηγόρησε γι’ αυτό. Όσο η Σοφία ήταν στο χειρουργείο, εγώ περίμενα στον προθάλαμο του νοσοκομείου, όπου ήρθε και με βρήκε και ο ξάδελφός της που πριν λίγες ώρες την είχε φέρει με το αυτοκίνητό του στο νοσοκομείο. Δεν χρειάστηκε να περιμένουμε πολύ. Λίγο μετά τις δώδεκα, εμφανίστηκε μια νοσοκόμα με ένα κυλιόμενο κρεβατάκι, όπου μέσα του υπήρχε ένα μωρό που έκλεγε. Με φώναξε να πλησιάσω και, αφαιρώντας την κουβερτούλα που κάλυπτε το μωρό, μου έδειξε το φύλο του και μου είπε ότι είναι κορίτσι και να μου ζήσει. Εμένα, πάντως, την προσοχή μου είχε τραβήξει το μανταλάκι που είχαν βάλει στον ομφαλό του βρέφους, μετά το κόψιμο του ομφάλιου λώρου. Άλλωστε το φύλο του μωρού το ήξερα από τα προηγούμενα υπερηχογραφήματα. Δεν παρέλειψα, πάντως, να δώσω στην νοσοκόμα ένα καλό φιλοδώρημα «για το καλό νέο που μου έφερε», όπως της είπα χαρακτηριστικά. Η μέρα που η Σοφία «ελευθερώθηκε» ας πούμε, και το λέω γιατί στις έγκυες εύχονται «καλή λευτεριά», η Γαλλία γιόρταζε την απελευθέρωσή της από το «παλιό καθεστώς» της φεουδαρχίας, με την επανάστασή της του 1789. Ήταν 14 Ιουλίου, η μέρα που ο λαός του Παρισιού κατέλαβε το φρούριο της Βαστίλης που χρησιμοποιούνταν σαν φυλακή για τους πολιτικούς κρατούμενους. Εξαιτίας αυτού του γεγονότος η 14η Ιουλίου είναι η μέρα της εθνικής γιορτής της Γαλλίας. Η Σοφία είχε βγει από την φυλακή στις 24 Ιουλίου, επέτειο της απελευθέρωσης της Ελλάδας από την στρατιωτική δικτατορία 1967-1974, και γέννησε την κόρη μας στις 14 Ιουλίου, επέτειο της απελευθέρωσης της Γαλλίας από την φεουδαρχία.

Ένα απαιτητικό βρέφος που με έκανε να πονέσω στην κυριολεξία!

Το χρονικό διάστημα που ακολούθησε την γέννηση της κόρης μου, η ζωή εμένα και της Σοφίας επικεντρώθηκε σε αυτήν, λόγω του γεγονότος ότι η Σοφία θήλαζε το μωρό και το μωρό ήταν πολύ ανήσυχο και πολύ απαιτητικό. Για μήνες το μωρό ζητούσε να θηλάζει κάθε τρεις ώρες και αν δεν θήλαζε χάλαγε τον κόσμο με τις φωνές του. Επίσης, μετά τον θηλασμό δεν ήθελε να ξαναβρεθεί στην κούνια αλλά να παραμένει στην αγκαλιά της μάνας της ή έστω του πατέρα της. Έπρεπε να την κοιμίσουμε στην αγκαλιά μας, προτού την βάλουμε στην κούνια, και αν ξαναξύπναγε με το που την βάζαμε στην κούνια, έπρεπε να κουνάμε την κούνια με κάποιον τρόπο. Και επειδή το κρεβάτι της κόρης μας δεν ήταν κούνια, έπρεπε να κουνάμε έστω το στρώμα του, μέχρι να κοιμηθεί το μωρό. Αν το κοιμίζαμε σε καροτσάκι, έπρεπε να κουνάμε το καροτσάκι ή να το πηγαίνουμε βόλτες μέσα στο σπίτι. Ακόμα και όταν το μωρό μεγάλωσε και άρχισε να μαθαίνει να μιλάει, ήθελε ιδιαίτερη περιποίηση για να κοιμηθεί. Από εμένα, που την κοίμιζα στην αγκαλιά μου περπατώντας μέσα στο δωμάτιο και τραγουδώντας της τραγούδια, μέχρι να κοιμηθεί στην αγκαλιά μου μού ζητούσε να της τραγουδήσω κάποιο συγκεκριμένο τραγούδι από το ρεπερτόριό μου. Μου έλεγε π.χ. «καμπανάκι» για να της τραγουδήσω το τραγούδι του Σακελλάριου «Ντρίγκι ντρινγκ το καμπανάκι, που χτυπάει το βραδάκι», ή «Ντόνα» για το εβραϊκό παραδοσιακό τραγούδι «Ντόνα, Ντόνα, Ντόνα» που τραγούδησε και η Τζόαν Μπαέζ. Και επειδή η κόρη μου δεν ήταν πια τόσο ελαφριά, όσο όταν γεννήθηκε, και είχε υπερδιπλασιάσει τα κιλά της, αυτή η «άρση βαρών» μετά από κάποιους μήνες με οδήγησε να έχω πόνους στη μέση και σε διάφορα κόκκαλα. Όμως η υποχονδρία που είχα αποκτήσει από τότε που είχε αρρωστήσει σοβαρά η μάνα μου και έκανε εγχείρηση, δεν μου επέτρεπε να πάω σε γιατρό. Φοβόμουν ότι θα προέκυπτε ότι έχω καρκίνο και δεν ήμουν σε θέση να υποφέρω κάτι τέτοιο. Πονούσα, λοιπόν, και δεν ήξερα τι να κάνω, πέρα από το να ανεβαίνω κάθε πρωί στην κορυφή του Λυκαβηττού, για να φτιάχνω την ψυχική μου διάθεση. Κατά τα άλλα δεν είχα το ψυχικό σθένος για τίποτα άλλο, εκτός βέβαια από το να ασχολούμαι, αναγκαστικά, με την κόρη μου, μια που δεν υπήρχε άλλος για να βοηθάει την μάνα της.

Μια βόμβα σκάει στην γειτονιά μας, τραυματίζει σοβαρά έναν παλιό σύντροφο και οδηγεί άλλους δύο συντρόφους και μια συντρόφισσα στην φυλακή

Σε αυτήν την περίοδο, προτού η κόρη μου να αρχίσει να μιλάει και να δίνει παραγγελίες για τα τραγούδια που ήθελε να της τραγουδήσω, ένα βράδυ του Νοέμβρη του 1990 που έβρεχε ασταμάτητα, σε μια ισόγεια αποθήκη της γειτονιάς μας, έσκασε μια βόμβα στα χέρια ενός συντρόφου, του Κυριάκου του Μαζοκόπου, που ήξερα από τότε που πηγαίναμε στις συζητήσεις στο σπίτι της «Σπυριδούλας», όπου γνώρισα την Σοφία, το 1976. Μολονότι τραυματισμένος πολύ σοβαρά στο χέρι και στο πρόσωπο, ο Μαζοκόπος κατάφερε, με την απειλή πιστολιού, έναν ταξιτζή να τον μεταφέρει σε ένα νοσοκομείο. Εκεί κατάφεραν να τον κρατήσουν στην ζωή, έχασε όμως ένα χέρι και ένα μάτι. Και τις επόμενες μέρες η αστυνομία

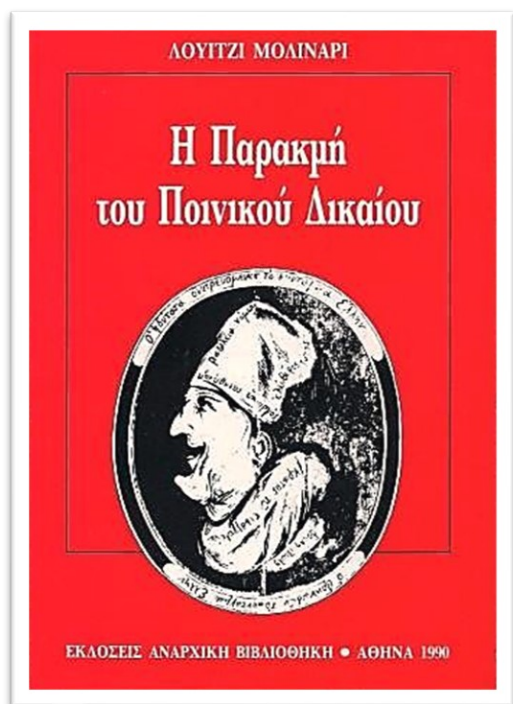
συνέλαβε τον Γιάννη Μπουκετσίδη, την Ροζίνα Μπρέγκνερ (που η Σοφία την ήξερε από την φυλακή, όταν είχε μπει για την υπόθεση Ζηρίνη) και τον Σπύρο Κογιάννη και τους κατηγόρησε ότι αποτελούσαν μαζί με τον Μαζοκόπο τρομοκρατική οργάνωση, στην οποία ανήκε η αποθήκη όπου έσκασε η βόμβα και αργότερα βρέθηκε γεμάτη όπλα. Μάλιστα, κατά την αστυνομία, αυτή η οργάνωση είχε σκοτώσει στο παρελθόν τον ψυχίατρο Μάριο Μαράτο! Εννοείται ότι οι συλληφθέντες αρνιόντουσαν τις κατηγορίες εκτός από τον Μαζοκόπο, ο οποίος δεν αρνήθηκε ότι είχε σχέση με την αποθήκη αλλά αρνήθηκε ότι ήξερε για τα όπλα (ήταν καλά κρυμμένα μέσα στην αποθήκη). Αν και από την πρώτη στιγμή άρχισε να δημιουργείται ένα κίνημα συμπαράστασης για τους τρεις άλλους, για τον Μαζοκόπο ήταν δύσκολο, μετά από όλα αυτά, να υποστηριχτεί ότι ήταν άσχετος. Η Σοφία όμως, σε μια συνέντευξη που της ζητήθηκε και έδωσε τότε στην εφημερίδα «48 ώρες» που έβγαζε ο Σπύρος Καρατζαφέρης, μίλησε υπέρ του Μαζοκόπου, καταγγέλοντας το ότι παρουσίαζαν έναν σοβαρά τραυματισμένο άνθρωπο σαν εγκληματία, χωρίς να έχουν στη διάθεσή τους στοιχεία για τα υποτιθέμενα εγκλήματά του. Μίλησε, βέβαια, και για τους άλλους τρεις καταγγέλλοντας την βιασύνη των μέσων μαζικής ενημέρωσης να τους παρουσιάσουν σαν τρομοκράτες.

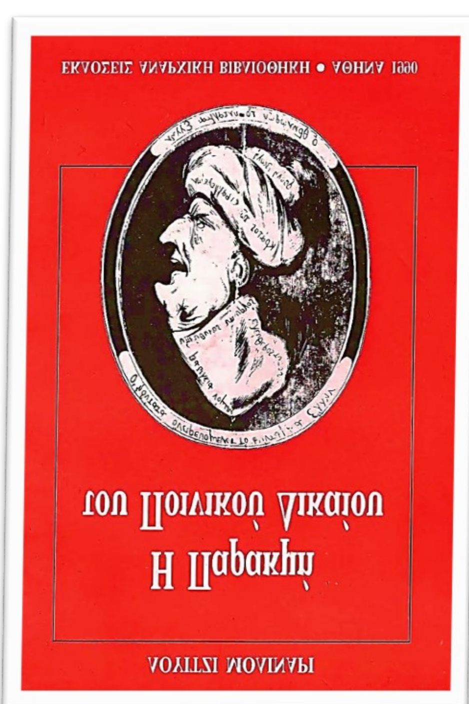
«Ο αναρχικός» και η πρώτη μετάφραση που κατάφερα να εκδώσω στην ζωή μου

Εγώ, πολιτικά, εκείνη την εποχή περιοριζόμουνα στο να πληκτρολογώ κάποια άρθρα για το εφημεριδάκι «Ο αναρχικός», τα οποία μου έφερνε ένας σύντροφος που συμμετείχε σε αυτήν την εφημερίδα, ο Αλέκος ο Παπαδίας. Τον είχα γνωρίσει στο γραφείο του Βασίλη του Καραπλή και έκανα αρκετή παρέα μαζί του, όχι μόνο γιατί συμφωνούσαμε ιδεολογικά αλλά και γιατί είχε και αυτός αγοράσει ηλεκτρονικό υπολογιστή και μου έδινε προγράμματα. Τα άρθρα που μου έφερνε για πληκτρολόγηση, τα είχε πάρει για να τα πληκτρολογήσει αυτός, όμως επειδή ήταν πολύ δουλειά, είχα προσφερθεί κι εγώ να τον βοηθάω, μια που μπαίνανε σε μια εφημεριδούλα, με την οποία στο παρελθόν είχα συνεργαστεί. Αλλά δεν πληκτρολογούσα μόνο τα άρθρα για τον «Αναρχικό». Πληκτρολογούσα κατ' ευθείαν στον υπολογιστή και την μετάφραση ενός ιταλικού βιβλίου, του «Η παρακμή του ποινικού δικαίου» του Ιταλού αναρχικού δικηγόρου των αρχών του 20ου αιώνα Λουίτζι Μολινάρι. Από τότε που είχα βγει από την φυλακή, είχα πάντα στο μυαλό μου να κάνω κάτι για τους κρατούμενους. Γι' αυτό και είχα μεταφράσει από τα Αγγλικά το βιβλίο «Ο αγώνας να είναι κανείς άνθρωπος». Όμως δεν έβρισκα εκδότη ούτε είχα λεφτά να το τυπώσω, οπότε σκέφτηκα να μεταφράσω το ιταλικό βιβλίο που ανέφερα πιο πάνω, που επειδή ήταν μικρό, έλπιζα ότι θα κατάφερνα να το τυπώσω. Επίσης, μεταφράζοντας από τα Ιταλικά, διατηρούσα και την επαφή μου με αυτήν την ωραία γλώσσα που είχα μάθει, την εποχή που είχαμε μείνει στην Περούτζια, το 1985-1986. Και, πράγματι, κατάφερα να το τυπώσω, αφού προηγούμενα είχα πάει την δισκέτα με το βιβλίο στο εργαστήριο του παλιού συντρόφου Νίκου Μπαλή, για να κάνει την φωτοσύνθεση που προηγείται του λιθογραφείου. Για το εξώφυλλο ο Νίκος με είχε στείλει σε ένα εργαστήριο

στην Ζωοδόχου Πηγής. Εκεί είχα βρει να δουλεύει η Μαρία η Πετρουλάκη που την είχα γνωρίσει στην διάρκεια της απεργίας πείνας για τον Χρήστο Ρούσο. Η Μαρία μου έκανε την μακέτα του εξωφύλλου του βιβλίου χωρίς να δεχτεί καθόλου λεφτά για την δουλειά της και από τότε την έβαλα στην καρδιά μου, όπως λένε.

Τελικά, άργησα να πάρω τα δοκίμια από την μηχανή της φωτοσύνθεσης, γιατί ο Μπαλής είχε μια οικογενειακή περιπέτεια και οι δουλειές του πήγανε πίσω. Συγκεκριμένα η έγκυος γυναίκα του, η Γιόλα, γέννησε πρόωρα δίδυμα και κινδύνεψαν να πάθουν ανεπανόρθωτες βλάβες. Ταλαιπωρήθηκε πολύ ο Μπαλής για να αποφύγει κάτι τέτοιο. Που να ήξερα τότε ότι, μετά από 16 χρόνια, και αφού ο πατέρας τους θα είχε πεθάνει πρόωρα από καρδιά, τα δίδυμα αυτά θα ήτανε συμμαθητές της κόρης μου στο $5^{ο}$ Λύκειο της Αθήνας, το λύκειο των Εξαρχείων!

Το εξώφυλλο του βιβλίου, το οποίο επιμελήθηκε η Μαρία. Η εικονιζόμενη φιγούρα προέρχεται από τις εφημερίδες του $19^{ου}$ αιώνα και, ακόμα και αν την αναποδογυρίσεις, φαίνεται ίδια, μόνο τα συναισθήματα και το καπέλο της αλλάζει. Είναι ο Έλληνας που ονειρεύεται σύνταγμα αλλά καταλήγει σε κράτος εισαγγελέων.

Έτσι, για πρώτη φορά στην ζωή μου, σε ηλικία 34 χρονών, κατάφερα να εκδώσω βιβλίο, εγώ που ήδη από το 1977 ονειρευόμουν να γίνω εκδότης αναρχικών βιβλίων και βιβλίων που θα έκαναν γνωστά στην Ελλάδα τα κινήματα της Ευρώπης και της Αμερικής της δεκαετίας του ’60 και της δεκαετίας του ’70. Ήδη από το 1977 είχα μεταφράσει την μπροσούρα «Αναρχισμός, ο συγγενής του φεμινισμού», η οποία εκδόθηκε, μαζί με άλλα τέτοια κείμενα, από άλλους αργότερα. Τώρα που βρίσκομαι στη δύση της ζωής μου και έχω δει άλλους

συντρόφους να έχουν πραγματοποιήσει το δικό μου όνειρο και να είναι ήδη πεθαμένοι από καιρό, αφού προηγούμενα ταλαιπωρήθηκαν στα νοσοκομεία, έχω καταλήξει στο συμπέρασμα ότι δεν πρέπει να μας στεναχωρεί το γεγονός ότι τα πράγματα δεν έρχονται όπως τα θέλουμε, από την στιγμή που δεν μας βρίσκουν πραγματικές κακοτυχίες ή, ακόμη περισσότερο, συμφορές. Αυτό δεν σημαίνει ότι δεν πρέπει να κάνουμε όνειρα και να επιδιώκουμε την πραγματοποίησή τους, γιατί όλο και κάτι θα καταφέρουμε από αυτά που ονειρευόμαστε, όπως εγώ κατάφερα και έβγαλα την «Παρακμή». Και προηγούμενα, εξαιτίας του ονείρου μου να ζήσω στο εξωτερικό, ήδη είχα ζήσει 10 μήνες στην Περούτζια, όπου έμαθα και τα Ιταλικά.

Οι πόνοι στην μέση μου και στην πλάτη μου, ο συναγωνιστής μου Γιάννης Σκανδάλης και η αρχή της ενασχόλησής μου με τις πολεμικές τέχνες

Οι πόνοι στην μέση μου, στην πλάτη μου και σε άλλα σημεία συνεχιζόντουσαν κι εγώ δεν πήγαινα σε γιατρό, μέχρι που κάποια μέρα εμφανίστηκε ο φίλος και συναγωνιστής μου στους αγώνες μέσα στην φυλακή, ο Γιάννης ο Σκανδάλης, και σαν λύση για το πρόβλημά μου μού πρότεινε να ξεκινήσουμε μαθήματα Καράτε, στην σχολή ενός Γιαπωνέζου, ο οποίος έκανε μαθήματα και σε φοιτητές του Πολυτεχνείου. Πράγματι, ξεκινήσαμε τα μαθήματα και μετά από τρεις μήνες μου είχαν περάσει όλα! Και εγώ, βέβαια, έχοντας έτσι γνωρίσει και αγαπήσει τις πολεμικές τέχνες, δεν σταμάτησα το Καράτε αλλά συνέχισα και τα αμέσως επόμενα χρόνια. Ο Γιάννης συνέχιζε κι αυτός αλλά από ένα σημείο και έπειτα ερχόταν όλο και πιο αραιά. Και ενώ τους πρώτους μήνες φεύγαμε μαζί από την σχολή και πίναμε μερικές μπύρες, από ένα σημείο κι έπειτα έφευγε μόλις τελείωνε το μάθημα, χωρίς να μου λέει που πηγαίνει. Πολύ αργότερα έμαθα ότι πήγαινε στο Δαφνί, όπου μετά από μένα κατέληξε να πηγαινοέρχεται η Κατερίνα Γώγου. Με εμένα αυτή είχε χαθεί αλλά με τον Σκανδάλη είχε διατηρήσει πολύ καλές σχέσεις, σε βαθμό που η τελευταία φορά που την είδα ήταν στο διαμέρισμα που φιλοξενούνταν ο Σκανδάλης, ένα απόγευμα, αφού είχαμε τελειώσει το μάθημα του Καράτε. Στο μάθημα του Καράτε είδα τελευταία φορά και τον παλιό μου φίλο, τον Σάββα από την Κρήτη. Είχε έρθει μαζί με μέλη της συλλογικότητας του, της «Νέας Ακρόπολης», για να κάνουν ένα δοκιμαστικό μάθημα Καράτε. Έμαθα ότι είχε και αυτός μια κόρη και ότι δούλευε στον Δήμο Αθηναίων. Πολύ αργότερα, μετά από μια έκθεση βιβλίου, όπου είχε πάρει το βιβλίο μου «Το τρελόχαρτο», όπου περιέγραφα τις περιπέτειές μου με τον στρατό, με είχε πάρει τηλέφωνο για να βρεθούμε ένα Σαββατοκύριακο. Του είχα πει ότι θα έλειπα από την Αθήνα εκείνο το Σαββατοκύριακο και έκτοτε δεν με ξαναπήρε τηλέφωνο και χαθήκαμε.

Η «ΔΕΥΤΕΡΗ» ΕΠΙΤΡΟΠΗ ΓΙΑ ΤΑ ΔΙΚΑΙΩΜΑΤΑ ΤΩΝ ΞΕΝΩΝ ΕΡΓΑΤΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΜΕΙΟΝΟΤΗΤΩΝ ΚΑΙ Η «ΟΜΑΔΑ ΓΙΑ ΤΙΣ ΦΥΛΑΚΕΣ»

Μια ομάδα αναρχικών αντιλαμβάνεται ότι το κίνημα πρέπει να επικεντρωθεί στην νέα πραγματικότητα της μετανάστευσης και στην παλιά πραγματικόττητα της καταπίεσης των εθνικών μειονοτήτων

Στις αρχές του 1991, μέσω του Δημήτρη του Τρωαδίτη από την ομάδα του Βύρωνα, που έβλεπα και στο γραφείο του Καραπλή, γνώρισα σ’ ένα καφενεδάκι κοντά στους Άγιους Θόδωρους ένα μέλος της «Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ξένων Εργατών και των Μειονοτήτων», η οποία είχε συσταθεί το 1987 αλλά διαλύθηκε μετά από δυο-τρία χρόνια. Αυτή η επιτροπή ήταν η μόνη συλλογικότητα που είχε βάλει μέχρι τότε στην Ελλάδα θέμα υπεράσπισης των μεταναστών, έχοντας βγάλει μια μπροσούρα και έχοντας δώσει μια συνέντευξη στην σουηδική τηλεόραση για τις συνθήκες ζωής των μεταναστών στην Ελλάδα. Το 1987 οι μετανάστες στην Ελλάδα δεν ήταν πολλοί, όμως ήταν από τα πιο αδικημένα τμήματα του πληθυσμού της Ελλάδας, όπως οι Τσιγγάνοι και ο κόσμος του «περιθωρίου». Και γι’ αυτό είχα εκτιμήσει ιδιαίτερα αυτήν την συλλογικότητα, όταν είχα πάρει την μπροσούρα της. Έτσι, όταν ο Δημήτρης μου γνώρισε ένα μέλος της επιτροπής, τον Κώστα τον Αποστολίδη, ενθουσιάστηκα και πρότεινα στον Κώστα να επανασυστήσουμε την επιτροπή αυτή. Ο Κώστας συμφώνησε, ο Δημήτρης συμφώνησε και ξεκινήσαμε έναν κύκλο επαφών να βρούμε κι άλλους ενδιαφερόμενους, ενώ παράλληλα ξεκινήσαμε και συζητήσεις για το αντικείμενο της επιτροπής. Η πρωτοβουλία μας, αν μη τι άλλο, ήταν επίκαιρη, γιατί το 1990 είχε ανατραπεί το κομμουνιστικό καθεστώς της γειτονικής μας Αλβανίας και είχαν ανοίξει τα σύνορά της με συνέπεια, επειδή και τα ελληνικά ήταν ανοιχτά για τους ελληνόφωνους Βορειοηπειρώτες Αλβανούς, να συρρεύσουν στην Ελλάδα πολλοί Αλβανοί, ελληνόφωνοι ή μη, γιατί δεν μπορούσαν, λόγω της κοσμοσυρροής, να γίνουν έλεγχοι. Μέχρι τότε τα σύνορα ήταν κλειστά, ίσως γιατί φοβόταν το κομμουνιστικό καθεστώς ότι αν τα άνοιγε, δεν θα έμενε κανένας που να θέλει να ζήσει στον «κομμουνιστικό παράδεισο». Αλλά και πριν από τους Αλβανούς είχαν έρθει στην Ελλάδα και πολλοί μετανάστες από την Πολωνία μετά την κατάρρευση και εκεί του κομμουνιστικού καθεστώτος. Αργότερα, με την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος σε όλα τα κράτη της Ανατολικής Ευρώπης, ήρθαν στην Ελλάδα μετανάστες και από άλλες χώρες με χαμηλό βιοτικό επίπεδο σε σχέση με την Ελλάδα, όπως η Βουλγαρία, η Ρουμανία, η Μολδαβία και άλλες χώρες της πρώην Σοβιετικής Ένωσης.

Δεν θυμάμαι τίνος ιδέα ήταν αλλά θυμάμαι ότι οι συζητήσεις της καινούργιας επιτροπής, στην οποία προσχώρησε αμέσως και η Σοφία, γινόταν σε μια ντισκοτέκ, κάπου κοντά στον Άγιο Παντελεήμονα, η οποία λεγόταν «Τζαμάικα Ρέγγε Κλαμπ» και συνήθιζε να βάζει Μπομπ Μάρλεϋ που ήταν ο αγαπημένος μου μουσικός. Τα παιδιά που διαχειριζόντουσαν την ντισκοτέκ είχαν πολύ προωθημένες ιδέες και γι’ αυτό καθόντουσαν πολλές φορές να

ακούσουν τις συζητήσεις μας. Βγάζανε κι αυτοί προκηρύξεις με θέμα το απελευθερωτικό μήνυμα της μουσικής ρέγγε. Σε αυτήν την ντισκοτέκ, ή κλαμπ αν προτιμάτε, γιατί αυτά τα μέρη δεν λέγονται πια ντισκοτέκ όπως παλιά, ήρθε μια μέρα και ένας καινούργιος ενδιαφερόμενος για την επιτροπή, ο Μανόλο (Μανώλης Βάγιας), ο οποίος επρόκειτο, όχι μόνο να γίνει μέλος της επιτροπής αλλά και προσωπικός μου φίλος μέχρι σήμερα. Είχε έρθει μαζί με μια όμορφη κοπέλα, την Μελίτα, η οποία, αν και ξαναήρθε καναδυό φορές στις συζητήσεις της επιτροπής, δεν έγινε ποτέ μέλος. Μια φορά, επίσης, κατάφερα να φέρω και στις συζητήσεις τον Χρήστο Ρούσσο, ο οποίος μετά από μια μεγάλη εξέγερση στις φυλακές του Κορυδαλλού, όπου είχε παίξει πρωταγωνιστικό ρόλο, είχε αποφυλακιστεί με χάρη. Ο Ρούσσος συμφώνησε να βοηθήσει όπως μπορούσε, δεν είχε όμως χρόνο να συμμετάσχει στην επιτροπή. Δέχτηκε όμως να συμμετάσχει στην επιτροπή ένας άλλος αγωνιστής της αριστεράς (τροτσκιστής), ο Τάσος ο Παπαδόπουλος, ο οποίος ήταν ευαισθητοποιημένος απέναντι στους μετανάστες, εξαιτίας του γεγονότος ότι είχε διατελέσει καθηγητής σε ελληνικό σχολείο σε κάποια χώρα της υποσαχάριας Αφρικής και έτσι του είχε δοθεί η ευκαιρία να δει με τα μάτια του την φτώχεια και την δυστυχία που οδηγούν τους Αφρικανούς στην μετανάστευση. Αυτός, αν θυμάμαι καλά, δεν μας είχε βρει στο Τζαμάικα Ρέγγε Κλαμπ αλλά στην κατάληψη στην γωνία Χέυδεν και Αχαρνών που έγινε γνωστή σαν Βίλλα Αμαλίας. Μας βρήκε εκεί, γιατί τα πρωινά ήταν κλειστό το κλαμπ, με συνέπεια να μην έχουμε κάπου να πάμε να συζητήσουμε χωρίς να πληρώσουμε και γι’ αυτό μαζευόμασταν στην κατάληψη της Χέυδεν. Το κακό είναι ότι μας βρήκε, όταν πια η επιτροπή είχε πάρει την «κάτω βόλτα», όπως θα δούμε παρακάτω.

Το πρώτο πράγμα που συμφωνήσαμε να κάνουμε σαν επιτροπή, ήταν να βγάλουμε ένα περιοδικό με την μορφή και το στυλ του περιοδικού της πρώτης επιτροπής, αποσκοπώντας στο να δείξουμε στο κοινό, ότι το ενδιαφέρον για τα δικαιώματα των μεταναστών δεν είχε πάψει να υπάρχει. Προς τον σκοπό αυτό επιφορτιστήκαμε να γράψουμε άρθρα και να βρούμε φωτογραφίες. Επίσης έπρεπε να βρούμε και λεφτά. Εγώ, λες και είχα φύλακα άγγελο, για πρώτη φορά βρήκα κάποια δουλειά μέσω ενός συντρόφου, του Σπύρου, του συζύγου της Νότας, την οποία ανέφερα παραπάνω. Ο Σπύρος ο Μπαζιώτης, υπήρξε ένας από τους καλύτερους ανθρώπους που γνώρισα στην ζωή μου και πάντα έκανε ό,τι μπορούσε για να με βοηθήσει. Ήξερε ότι έψαχνα για δουλειά και το είπε σε κάποιους συναδέλφους του στην δουλειά του, με αποτέλεσμα ένας από αυτούς να με συστήσει σε έναν μπογιατζή που έμενε στους Αμπελοκήπους. Αυτός είχε πάρει μια εργολαβία στην Άνω Γλυφάδα, σε μια πενταώροφη πολυκατοικία, και κάθε πρωί με έπαιρνε έξω από το σπίτι του με το αυτοκίνητό του και με πήγαινε στη δουλειά. Εγώ είχα αναλάβει τα τριψίματα και αυτός έκανε τα στοκαρίσματα και τα βαψίματα. Από την αρχή με έβρισκε αργό στην δουλειά επειδή δεν μου άρεσε να κάνω προχειροδουλειά. Μετά από τέσσερις μέρες δουλειά και μια μέρα απεργία που μας επιβλήθηκε από το σωματείο των οικοδόμων, χωρίς να μας ρωτήσουν, ο μπογιατζής απεφάσισε να με διώξει, χωρίς να μου πληρώσει ένσημα. Με την απειλή ότι θα τον καταγγείλω στο Ι.Κ.Α., συμφώνησε να μου πληρώσει το μισό ένσημο κάθε μέρας. Έτσι βρήκα λεφτά για να βάλω για το περιοδικό της επιτροπής.

Η μακρόχρονη φιλία και συνεργασία μου με τον Λεωνίδα Χρηστάκη αρχίζει με το περιοδικό για τους μετανάστες

Τώρα, εκτός από το οικονομικό ζήτημα, κάποιος έπρεπε να αναλάβει και το τεχνικό και, όπως συνήθως μου συνέβαινε, κανένας δεν ήξερε, οπότε έπρεπε να το αναλάβω κι αυτό εγώ. Εγώ εκείνη την εποχή έκανα κάποια παρέα με τον Λεωνίδα Χρηστάκη, τον εκδότη του «Ιδεοδρομίου», που είχα γνωρίσει προσωπικά στην φυλακή. Τον είχα βρει τυχαία σε κάποια έκθεση βιβλίου το 1989 και από τότε συνεχίσαμε να βρισκόμαστε, ακόμη και να συνεργαζόμαστε, μέχρι που πέθανε 20 χρόνια αργότερα. Όταν τον βρήκα, έμενε σε ένα ισόγειο κοντά στο τέρμα της οδού Αχαρνών και συνεργαζόταν με μια εξαιρετική κοπέλα, την Χρυσάνθη Θέου, η οποία είχε δυο κόρες του δημοτικού από κάποιον με τον οποίο είχε χωρίσει, και έμενε εκεί κοντά. Ο Χρηστάκης της έμαθε πολλά για την επεξεργασία κειμένου, την γραφιστική τέχνη και τις εκδόσεις με αποτέλεσμα, όχι μόνο να βγάλει μαζί με μια άλλη ένα λογοτεχνικό-πολιτικό περιοδικό, το «Πλάτη και λίγο παρακάτω», αλλά και να παίρνει δουλειές πληκτρολόγησης από άλλους εκδότες. Ήταν τόσο καλή κοπέλα, που αργότερα είχε βρει και για μένα τέτοιες δουλειές. Για να μην τα πολυλογώ, ο Χρηστάκης ανέλαβε δωρεάν το τεχνικό μέρος του περιοδικού της επιτροπής με αποτέλεσμα το περιοδικό, στα μέσα της άνοιξης του 1991, να γίνει πραγματικότητα. Δεν θα ξεχάσω όμως ότι, ακόμα και το κουβάλημα του τυπωμένου περιοδικού, αφέθηκε σ' εμένα. Θυμάμαι ο λιθογράφος, αφού το είχε τυπώσει, είχε κάνει δέματα τα 1000 αντίτυπα που του είχαμε παραγγείλει και μας έπαιρνε τηλέφωνο να πάμε να τα πάρουμε. Όλοι ήταν απασχολημένοι και ευτυχώς που, εκείνη την μέρα, είχα βρει τυχαία τον παλιό μου σύντροφο, τον Γιάννη τον Φελέκη, που διέθετε μια παλιά μοτοσικλέτα με κουβούκλιο (την «Γιαγιά», όπως την αποκαλούσε) και με αυτήν κουβαλήσαμε τα δέματα του περιοδικού στο σπίτι μου. Αυτό υπήρξε το πρώτο περιοδικό στην ζωή μου, όπου κατάφερα να συμμετάσχω σαν μέλος της συντακτικής ομάδας και, για να γίνει αυτό, χρειάστηκε να κάνω εγώ τα περισσότερα. Για να φτάσω να βγάλω μαζί με άλλους περιοδικό, χρειάστηκε να γίνω 35 χρονών. Από αυτό το περιοδικό κάποια δέματα πήραν για να διακινήσουν ο Αποστολίδης και ο Παπαδόπουλος και σε εμένα και την Σοφία έμειναν τα υπόλοιπα. Ο Δημήτρης, μετά την έκδοση του περιοδικού, και αφού είχε δημοσιεύσει και άρθρο του σ' αυτό, θεώρησε σωστό να φύγει από την επιτροπή, γιατί τα χάλασε μαζί μου. Έφυγε χωρίς να βάλει ούτε μια δραχμή για το περιοδικό που δημοσίευε και άρθρο του.

Παίρνουμε την κόρη μας στην πρώτη κινηματική εκδήλωση – Ένας φόρος τιμής στον αλησμόνητο αξιαγάπητο συγκρατούμενο μου Κρίστιαν Σλούντερ

Αφού βγήκε το περιοδικό και έφυγε ο Δημήτρης, σταματήσαμε να πηγαίνουμε και στο Τζαμάικα Ρέγγε Κλαμπ. Τα παιδιά του κλαμπ, μαζί με άλλους, τον Μάη του 1991 διοργάνωσαν στα Προπύλαια συναυλία μουσικής ρέγγε για να την επέτειο του θανάτου του μεγάλου συνθέτη της ρέγγε, του Μπομπ Μάρλεϋ, που είχε πεθάνει 10 ακριβώς χρόνια

νωρίτερα. Αυτή ήταν η πρώτη εκδήλωση στην οποία πήραμε την κόρη μας μαζί μας, με ένα καγκουρό, όπως λένε ένα είδος θήκης που βάζουν τα μωρά και το κρεμάνε οι μανάδες μπροστά τους. Πριν από αυτήν την εκδήλωση, νομίζω, μου έπεσε για πρώτη και, ευτυχώς, τελευταία φορά το μωρό από τα χέρια, καθώς μου το έδινε η Σοφία, την ώρα που ετοιμαζόμαστε στο σπίτι μας για να πάμε στην εκδήλωση. Ευτυχώς που τα κόκκαλα του κεφαλιού των βρεφών είναι αρκετά ελαστικά, γιατί από ένα τέτοιο λάθος θα μπορούσε ένα μωρό να σπάσει το κεφάλι του.

Το περιοδικό της επιτροπής μας με σχήμα και στυλ σαν το περιοδικό της πρώτης επιτροπής, του 1987.

Νομίζω ότι ήδη είχαμε δώσει στο μωρό το όνομα Κριστιάνα. Το είχαμε δηλώσει δηλ. στο ληξιαρχείο της Αθήνας σαν Κριστιάνα, γιατί, μη όντας χριστιανοί, δεν το βαφτίσαμε. Η ιδέα για να ονομάσουμε την κόρη μας Κριστιάνα ήταν δική μου. Θέλησα με αυτόν τον τρόπο να τιμήσω την μνήμη του καλύτερου ξένου φίλου μου στην φυλακή, του Κρίστιαν Σλούντερ, ο οποίος στοχοποιήθηκε από τους φύλακες για την επικοινωνία μεταξύ των πολιτικών κρατουμένων που αυτός εξασφάλιζε, με συνέπεια να του σπάσουν τα νεύρα και να τον

οδηγήσουν σε αυτοκτονία. Μια αυτοκτονία που πιθανόν εγώ να την είχα αποτρέψει, αν είχα μείνει το Νοέμβρη του 1979 στην Αίγινα και δεν είχα φύγει με απεργία πείνας για τον Κορυδαλλό. Αυτή η απεργία αποσκοπούσε στο να σώσει την Σοφία από την εξάρτηση από τα ψυχοφάρμακα, τα οποία της έδινε άφθονα ο Μαράτος, όπως έχω ξαναπεί.

Το διήμερο «Να πάρουμε την πόλη» και η προσπάθεια μας να ευαισθητοποιήσουμε το αναρχικό κίνημα απέναντι στα δεινά των μεταναστών

Την άνοιξη του 1991, μια σειρά από συλλογικότητες του αντιεξουσιαστικού χώρου αποφάσισαν να οργανώσουν ένα διήμερο (ή τριήμερο) στο Πεδίο του Άρεως με γενικό τίτλο «Να πάρουμε την πόλη». Οι συζητήσεις για την διοργάνωσή του γινόντουσαν στην κατάληψη της Χέυδεν και συμμετείχαμε κι εμείς, μετά από πρόσκληση αυτών που είχαν πάρει την πρωτοβουλία. Την Επιτροπή μας στις συζητήσεις είχαν εκπροσωπήσει ο Αποστολίδης με τον Μανόλο. Το διήμερο (ή τριήμερο) θα περιλάμβανε και συζητήσεις και προβολές και συναυλίες. Εμείς εξασφαλίσαμε δικό μας χώρο και τραπεζάκι, όπου βάλαμε το περιοδικό μας και το πουλούσαμε σε τιμή κόστους.

Μπορώ να πω με σιγουριά ότι το διήμερο (ή τριήμερο) είχε επιτυχία. Συμμετείχαν πάνω από δέκα συλλογικότητες από το κέντρο της Αθήνας και τις γειτονιές και αρκετά μουσικά συγκροτήματα. Την πρώτη μέρα έγιναν συζητήσεις στο χώρο κάθε συλλογικότητας, η οποία ήθελε να διοργανώσει μια συζήτηση. Εγώ και η Σοφία πήγαμε σε μια συζήτηση για την άρνηση στράτευσης, στην οποία ήρθε να συμμετάσχει και ο επικεφαλής του Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης Σπύρος Ψύχας, που μαζί με άλλους 11 ίδρυσε τον Σύνδεσμο στις 18 Νοεμβρίου του 1987. Τον Ψύχα, τον οποίο είχα πρωτοδεί σε συγκέντρωση για τον Μαραγκάκη, μου τον είχε γνωρίσει προσωπικά ο Κώστας ο Αποστολίδης, σε μια εκδήλωση για τους αντιρρησίες συνείδησης στην αίθουσα τελετών του πανεπιστήμιου της Αθήνας (στα Προπύλαια). Στην συζήτηση στο πάρκο του Πεδίου του Άρεως για την άρνηση στράτευσης συμμετείχε και ένας αναρχικός, ο Αρμάνιους, που είχε μπει στην φυλακή για κάποια βομβιστική ενέργεια και μετά υπηρέτησε στο στρατό. Αυτός, αν θυμάμαι καλά, μαζί με άλλους επιτέθηκαν στον Ψύχα, γιατί ο Σύνδεσμος διεκδικούσε εναλλακτική κοινωνική θητεία στην θέση της στρατιωτικής. Εγώ πετάχτηκα και υπεράσπισα τον Ψύχα, υποστηρίζοντας ότι αυτό που προέχει είναι να μην υπηρετεί κανείς στον στρατό, ακόμα και αν δεν έχει την όρεξη ή το σθένος να υποστεί τις συνέπειες μιας κατά μέτωπο σύγκρουσης με τον στρατό, όπως είναι η ολική άρνηση στράτευσης. Η ολική άρνηση στράτευσης είχε αρχίσει ήδη να συζητιέται εκείνη την εποχή. Ήταν η εποχή που συνέλαβαν για πρώτη φορά τον Μαζιώτη με την κατηγορία της ανυποταξίας σε καιρό γενικής επιστράτευσης (η γενική επιστράτευση κράτησε από το 1974 ως το 2002) και αυτός τους δήλωσε ότι σαν αναρχικός δεν πρόκειται να υπηρετήσει ποτέ τον στρατό τους, χωρίς να διεκδικεί από αυτούς εναλλακτική κοινωνική θητεία. Έτσι καταγράφηκε στην ιστορία σαν ο πρώτος ολικός αρνητής στράτευσης στην Ελλάδα.

Δεν θυμάμαι αν ήταν την δεύτερη ή την τρίτη μέρα, που φέραμε και προβάλαμε στην εκδήλωση δύο βίντεο. Το ένα ήταν μια συνέντευξη του Γιώργου Καραμπελιά, σαν εκπροσώπου της πρώτης Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ξένων Εργατών και των Μειονοτήτων, στην σουηδική τηλεόραση. Το δεύτερο λεγόταν «Θάλαμος 600ων βολτ» και αναφερόταν στον βίαιο θάνατο ενός Χιλιανού, τον οποίο κυνηγήσανε στην αποβάθρα του ηλεκτρικού σιδηρόδρομου με την υποψία ότι είχε κλέψει ένα πορτοφόλι και αυτός, για να ξεφύγει, κατέβηκε στις γραμμές του τραίνου και σκοτώθηκε από ηλεκτροπληξία. Σε εκείνη την φάση ήταν που είχε βγει ο Μανόλο στο μικρόφωνο και είπε στο πλήθος ότι, μολονότι και αυτός ήταν «μπυράκιας», δεν αρκούσε να πίνουμε μπύρες σε μια τέτοια εκδήλωση αλλά θα έπρεπε να ευαισθητοποιηθούμε απέναντι στο καθημερινό δράμα που ζούνε οι μετανάστες στην Ελλάδα και να κάνουμε ό,τι μπορούμε, για να τους συμπαρασταθούμε.

Τέλος, όπως έκαναν και άλλες συλλογικότητες, μια μέρα παρουσιάσαμε και την δική μας συλλογικότητα από το μικρόφωνο. Θυμάμαι ότι το κείμενο που είχαμε συντάξει, το διάβασε η Σοφία. Δεν νομίζω όμως να «ίδρωσε και πολύ το μάτι» κανενός: Όλες τις μέρες δεν πουλήσαμε πάνω από 14 περιοδικά, από τα οποία τα 4 τα πήρε μία μόνο γυναίκα. Εκείνη την εποχή δεν θεωρούσουν έμπορος, όταν πουλούσες σε τιμή κόστους ένα κινηματικό έντυπο. Σήμερα θεωρείσαι, με συνέπεια να βγάζουν και να κυκλοφορούν έντυπα κυρίως αυτοί που έχουν αρκετά λεφτά, ώστε να μην τα πουλάνε αλλά να τα μοιράζουν δωρεάν.

Μια ακόμη εκδήλωση στην οποία συμμετείχαμε εκείνο τον καιρό, περιοριζόμενοι στο να μοιράσουμε μια προκήρυξη στα Ελληνικά και στα Εγγλέζικα, ήταν το ετήσιο πολιτιστικό φεστιβάλ του KASAPI, της Ένωσης Φιλιππινέζων Μεταναστών. Ο Αποστολίδης ήξερε τον πρόεδρο του σωματείου αυτού, τον Τζο Βαλένσια, και γι’ αυτό ήμασταν καλοδεχούμενοι.

Η αδυναμία της «Επιτροπής» για συλλογική δουλειά, η αποχώρηση του ιδρυτικού της μέλους και η προσωρινή «παράταση ζωής» της με «αιμοδοσία» από ένα ζευγάρι κινηματικών δημοσιογράφων

Δυστυχώς, όσο περνούσε ο καιρός, άρχισαν να παρουσιάζονται διαφωνίες μεταξύ εμένα και του Αποστολίδη, σχετικά με τον τρόπο λειτουργίας της Επιτροπής. Αυτός συνήθιζε να παίρνει πρωτοβουλίες και να εκπροσωπεί την Επιτροπή παρεμβαίνοντας σε διάφορες εκδηλώσεις, χωρίς προηγούμενα να βρισκόμαστε όλοι μαζί, για να αποφασίζουμε συλλογικά, αν θα έπρεπε να παρέμβει κάποιος δικός μας σε κάποια εκδήλωση. Εγώ δεν ήθελα να παίρνει πρωτοβουλίες μόνος του, ερήμην της Επιτροπής, αλλά να εξουσιοδοτείται προηγούμενα από την Επιτροπή. Με είχε πειράξει, θυμάμαι, το ότι είχε παρέμβει σε κάποια πολιτική εκδήλωση άσχετη με το θέμα μας (τους μετανάστες) και είχε ζητήσει να μιλήσει. Όμως οι διοργανωτές είχαν αντίρρηση και ο Μπουκετσίδης, που ήταν στην εκδήλωση, δεν τον άφησε να μιλήσει. Δεν μου άρεσε αυτή η εικόνα της Επιτροπής που έβγαινε προς τα έξω. Τελικά, ο Αποστολίδης επέμεινε στην ανάληψη πρωτοβουλιών χωρίς εξουσιοδότηση και, επειδή η πλειοψηφία της Επιτροπής τοποθετήθηκε ενάντια στην άποψή του, αποχώρησε από την Επιτροπή και δήλωσε

ότι από τότε κι έπειτα θα την στήριζε, χωρίς να συμμετέχει. Και πράγματι, πήρε ένα δέμα με περιοδικά μας και κατάφερε και τα πούλησε σε διάφορους συναδέλφους του στην δουλειά και σε άλλους φίλους και γνωστούς του και μας έφερε τα λεφτά.

Όταν έφυγε ο Αποστολίδης από την Επιτροπή, στην θέση του ήρθε ένα ζευγάρι δημοσιογράφων του εξαιρετικού περιοδικού της εποχής που λεγόταν «Σχολιαστής», ο Τάσος ο Σαραντής, και η Νάνα η Κωστιδάκη. Με αυτούς κάναμε και φιλικές σχέσεις εγώ και η Σοφία. Με την Νάνα, θυμάμαι, είχαμε πάει σε διάφορες εκδηλώσεις και μοιράζαμε τα κείμενά μας. Από αυτές θυμάμαι μία που γινόταν στην Φωκίωνος Νέγρη και μία στο λόφο του Στρέφη. Σε αυτήν την τελευταία είδα και άκουσα από κοντά, για πρώτη και τελευταία φορά, τον Ρολφ Πόλε, τον Γερμανό επαναστάτη, στον οποίο είχα συμπαρασταθεί, στα πλαίσια του αναρχικού κινήματος, όταν τον είχαν συλλάβει στην Ελλάδα, 15 χρόνια νωρίτερα, και τον είχαν εκδώσει στην Δυτική Γερμανία. Στην Δυτική Γερμανία είχε βγάλει κάτι χρόνια φυλακή και, όταν αποφυλακίστηκε, το γερμανικό κράτος του έκανε την ζωή δύσκολη, με συνέπεια να σηκωθεί να φύγει από την Γερμανία και να έρθει να εγκατασταθεί στην Ελλάδα, όπου έκανε μεταφράσεις και μαθήματα Γερμανικών. Ο Πόλε είχε ενδιαφερθεί για τα κείμενά μας αλλά δεν μας αφιέρωσε περισσότερα από ελάχιστα λεπτά. Μου είχε κάνει εντύπωση το ύψος του και τα ξανθά του μαλλιά.

Η «Επιτροπή» αποκτάει γραφεία όμως δεν «κρατιέται στη ζωή»

Το βασικό πρόβλημα της Επιτροπής ήταν ότι δεν μπορούσε να δικτυωθεί με μετανάστες. Είχαμε βρει μετανάστες για να μεταφράζουν τις προκηρύξεις μας στα Αλβανικά και στα Αραβικά, και ο Καραπλής τα μετέφραζε στα Γαλλικά, όμως κανένας δεν ενδιαφερόταν να γίνει μέλος της Επιτροπής. Με τον Μανόλο, θυμάμαι, είχαμε κολλήσει μια ανακοίνωσή μας σε πολλές γλώσσες, όπου αφήναμε στοιχεία επικοινωνίας, στο Πολυτεχνείο, όμως κανείς δεν ήρθε σε επαφή μαζί μας. Μέχρι και ταχυδρομική θυρίδα είχαμε νοικιάσει στο ταχυδρομείο της πλατείας Συντάγματος και είχαμε στείλει επιστολές σε δέκα τουλάχιστον συλλογικότητες, όμως, η μόνη που μας απάντησε, ήταν μία από το Κιάτο. Αυτός που ενδιαφέρθηκε για την Επιτροπή μας ήταν ο Σπύρος ο Ψύχας, όχι όμως για να μπει, αλλά για να συστεγαστούμε μαζί του στα γραφεία της Οικολογικής Πρωτοβουλίας της Αθήνας, όπου επίσης συστεγαζόταν και η Εθελοντική Εργασία Αθήνας και ο Σύνδεσμος των Αντιρρησιών Συνείδησης (που τότε υπολειτουργούσε). Όλες αυτές οι συλλογικότητες είχαν σαν επίκεντρο τον Ψύχα, ο οποίος φρόντιζε για το νοίκι. Εγώ, για να ικανοποιήσω τον Ψύχα, έπεισα την Επιτροπή να συστεγαστούμε με τις παραπάνω οργανώσεις, κάτι που μάλλον δεν θα έπρεπε να κάνουμε, γιατί έτσι μας έφυγαν τα λεφτά που είχαμε μαζέψει από τα περιοδικά. Και δεν μας έφυγαν μόνο τα λεφτά. Μας έφυγε και το ζευγάρι Σαραντής-Κωστιδάκη, όταν μια μέρα ο Σαραντής με απείλησε με σωματική βία, επειδή τον είπα δημοσιογράφο, κι εγώ του είπα ότι δεν θέλω να τον ξαναδώ στην Επιτροπή. Συγκεκριμένα είχανε συλλάβει έναν γνωστό στους αριστερούς μετανάστη, ποιητή και ζωγράφο, τον Ντι Ντι (Μοχάμεντ Ντι Ντι Φαντούλ) από το Σουδάν,

και τον είχανε στην Ασφάλεια για απέλαση. Ο Σαραντής με είχε πάρει τηλέφωνο για να αναλάβουμε να τον υποστηρίξουμε σαν Επιτροπή. Εγώ είχα διαφωνήσει, λέγοντας ότι η Επιτροπή δεν μπορούσε να αναλάβει την υποστήριξη κανενός, γιατί ούτε γι' αυτόν τον σκοπό είχε συσταθεί ούτε και είχε τις δυνατότητες να το κάνει. Αν κάποιος μπορούσε να του συμπαρασταθεί αυτός ήταν ο ίδιος ο Σαραντής που ήταν δημοσιογράφος. Εκεί απάνω με είχε απειλήσει, ο Σαραντής, γιατί δεν του άρεσε η ταμπέλα του δημοσιογράφου. Τον Σαραντή τον ξαναείδα τυχαία μετά από χρόνια και του θύμισα ότι, προτού φύγει από την Επιτροπή, είχε πάρει αρκετά περιοδικά και τα είχε πάει σε κάποιο περίπτερο της Κάνιγγος, όπου μπορούσαν να αφήσουν τα περιοδικά τους και τις εφημερίδες τους όλες οι συλλογικότητες του ευρύτερου αριστερού εξωκοινοβουλευτικού κινήματος, όπως και οι αναρχικοί. Του είχα ζητήσει τα λεφτά από τα περιοδικά και μου είχε πει ότι θα με έπαιρνε τηλέφωνο για να μου τα φέρει, κάτι που δεν έγινε ποτέ. Αντίθετα, ο Τάσος ο Παπαδόπουλος, που είχε πάρει και αυτός ένα δέμα με περιοδικά μας για να τα πουλήσει, τα πούλησε και μας έφερε τα λεφτά.

Μετά και την αποχώρηση των Σαραντή-Κωστιδάκη οι δραστηριότητες της Επιτροπής ατόνησαν και δεν ξανακούστηκε. Όμως, με το που ατόνησε η Επιτροπή, το έργο της το ανέλαβε ο Νίκος ο Γιαννόπουλος και η Κίνηση για την Υπεράσπιση των Πολιτικών και των Κοινωνικών Δικαιωμάτων που είχαν από πίσω τους τον Συνασπισμό, και γι' αυτό ήταν αποτελεσματικοί. Θυμάμαι μια μέρα, λίγο μετά την κυκλοφορία του περιοδικού μας, είχα δει τον Γιαννόπουλο στην Ομόνοια με μια ντουντούκα, να καλεί τον κόσμο να συμπαρασταθεί στους μετανάστες. Θέλω να πιστεύω ότι η δική μας η Επιτροπή ήταν αυτή που έσπρωξε τον Γιαννόπουλο και την Κίνηση να ασχοληθούνε με τους μετανάστες.

Η πρώτη δίκη του πρώτου ολικού αρνητή στράτευσης στην Ελλάδα Νίκου Μαζιώτη

Εκείνη η άνοιξη, ή το καλοκαίρι, ήταν που δικάστηκε, για πρώτη φορά, ο Νίκος Μαζιώτης, με την κατηγορία της ανυποταξίας σε καιρό γενικής επιστράτευσης. Είχαμε πάει στην δίκη του που έγινε στο Στρατοδικείο της Αθήνας, στοΡουφ, και έτσι μας δόθηκε η ευκαιρία να δούμε ότι είχε δημιουργηθεί ένα αξιόλογο κίνημα συμπαράστασης, με συνέπεια η αίθουσα του στρατοδικείου να είναι γεμάτη από άτομα που είχαν έρθει να του συμπαρασταθούν. Μεταξύ των δικηγόρων του ήταν και ο Βασίλης ο Καραπλής. Πριν δικάσουν τον Μαζιώτη, δικάζανε λίγους ταλαίπωρους φαντάρους που είχαν καταλήξει στο δικαστήριο για μικροαδικήματα, δεν είχαν όμως δικηγόρο και γι' αυτό το δικαστήριο τους είχε διορίσει έναν δικηγόρο με στρατιωτικά ρούχα. Μου είχε κάνει εντύπωση ότι, κάθε φορά που ερχόταν η ώρα να μιλήσει ο δικηγόρος αυτός και να υπερασπίσει κάποιον φαντάρο, το μόνο που έλεγε ήταν: «Την επιείκεια». Ζητούσε δηλ. την επιείκεια του δικαστηρίου. Καθαρή κοροϊδία, δηλαδή. Και να φανταστεί κανείς ότι θα πληρωνόταν από το δημόσιο, για τον καθένα που «υπεράσπιζε». Δεν νομίζω να μην του δίνανε τίποτα, έστω ένα συμβολικό ποσό, τουλάχιστον. Τέλος, όταν ήρθε η ώρα της δίκης του Μαζιώτη, οι δικηγόροι του μίλησαν και με το παραπάνω, όμως αυτός που «έκλεψε την παράσταση» ήταν ο ίδιος που απήγγειλε μια καταπληκτική δήλωση

για τους λόγους που δεν ήθελε να υπηρετήσει. Την λέω καταπληκτική, γιατί υπήρξε ένα ολοκληρωμένο κατηγορητήριο κατά του ελληνικού στρατού για τα εγκλήματα που είχε κάνει στο παρελθόν, καθώς και για το κακό που κάνει τώρα με την ύπαρξή του. Από την άλλη, ο Μαζιώτης δήλωσε ότι θα υπηρετούσε πρόθυμα σε έναν ταξικό στρατό που θα πολεμούσε κατά του κράτους σε έναν εμφύλιο πόλεμο. Την ελπίδα του να ξαναγίνει εμφύλιος πόλεμος στην Ελλάδα δεν την εγκατέλειψε ποτέ. Μου είχε κάνει κακή εντύπωση τότε η επιθυμία του να γίνει εμφύλιος πόλεμος, αλλά, μετά από πάρα πολλά χρόνια, διάβασα ότι εμφύλιο πόλεμο ήθελε και ο Μπακούνιν. Ευτυχώς που τέτοιες απόψεις δεν πρόκειται ποτέ να επικρατήσουν στην Ελλάδα. Εκεί που επικρατούν και γίνονται εμφύλιοι πόλεμοι, στην Ασία και στην Αφρική και στην Λατινική Αμερική, ο κόσμος υποφέρει αφάνταστα και όσοι μπορούν κοιτάνε να φύγουν από αυτές τις χώρες. Δυστυχώς, μπορεί η ευχή του Μαζιώτη για εμφύλιο πόλεμο να μην πραγματοποιήθηκε στην Ελλάδα, όμως πραγματοποιήθηκε στην γειτονική Γιουγκοσλαβία τον επόμενο χρόνο. Κράτησε εννιά ολόκληρα χρόνια και προκάλεσε τεράστιες καταστροφές και δεκάδες χιλιάδες νεκρούς και τραυματίες. Μέχρι και την γεννοκτονία των μουσουλμάνων στην Σρεμπρένιτσα. Και δεν ήταν ταξικός αλλά εθνικός και θρησκευτικός, δηλ. πόλεμος μεταξύ διαφορετικών θρησκειών και εθνοτήτων. Για όσους δεν ξέρουν, τελειώνω την αναφορά μου στον Μαζιώτη λέγοντας ότι, τελικά, καταδικάστηκε σε κάποιους μήνες φυλακή με ανασταλτικό αποτέλεσμα της έφεσης και βγήκε έξω.

Η «Ομάδα για τις φυλακές» της «Εθελοντικής Εργασίας Αθήνας»

Όσον αφορά πάλι την Επιτροπή, μπορεί η Επιτροπή μας να ατόνησε, όμως τρία μέλη της και συγκεκριμένα εγώ, η Σοφία και ο Μανόλο, μαζί με άλλους δύο, τον Κυριάκο τον Ιωσηφίδη και τον Ιγνάτιο τον Χαβανετίδη, την επόμενη χρονιά συγκροτήσαμε μια άλλη ομάδα με την ονομασία «Ομάδα για τις φυλακές». Την ομάδα αυτή συγκροτήσαμε στα πλαίσια της ευρύτερης συλλογικότητας με την ονομασία «Εθελοντική Εργασία Αθήνας», της οποίας η «καρδιά» ήταν ο Σπύρος ο Ψύχας. Την ομάδα αυτή συγκροτήσαμε μετά από δική του πρόταση και ο χώρος, όπου κάναμε την ιδρυτική μας συνάντηση, ήταν τα γραφεία της Εθελοντικής Εργασίας Αθήνας, στην Σόλωνος. Και, εννοείται, πριν συγκροτήσουμε αυτήν την ομάδα, είχαμε όλοι, εκτός από τον Μανόλο, γνωρίσει από κοντά κάποιες δραστηριότητες της Εθελοντικής Εργασίας.

Μια από αυτές τις δραστηριότητες ήταν η συνεργασία της με μια μη κυβερνητική οργάνωση, η οποία παρείχε υπηρεσίες στα τσιγγανάκια που μένανε στο Γκάζι. Επικεντρώνονταν στην μαθησιακή βοήθεια για τα τσιγγανάκια που πηγαίνανε σχολείο, όμως έκανε και μαθήματα γραφής και ανάγνωσης σε αυτά που δεν πήγαιναν στο σχολείο. Και βοηθούσε και οικονομικά, όπως μπορούσε, τις οικογένειές τους με προσφορές εθελοντών. Η καρδιά της πρωτοβουλίας αυτής ήταν μια πολύ καλή γυναίκα, η Μυρτώ Λαιμού, που υπήρξε ένας από τους λίγους ανθρώπους μεταξύ αυτών που έχω γνωρίσει που δεν έκρυβε κάποιο ρατσισμό για τους τσιγγάνους (Ρομά) και γι’ αυτό δεν απέδιδε στους γονείς τον κοινωνικό

αποκλεισμό των παιδιών. Μάλιστα, είχε αντιληφθεί ότι ο καλύτερος τρόπος για να γνωρίσουμε τους τσιγγάνους ήταν το να κάνουμε φιλικές σχέσεις μαζί τους. Οι εθελοντές από την Εθελοντική Εργασία είχαν την δυνατότητα να βοηθάνε τα παιδιά με τα μαθήματά τους ή να τους κάνουν οι ίδιοι μαθήματα. Ο χώρος στον οποίο γινόντουσαν όλα αυτά, ήταν ο χώρος ενός πρώην μαγαζιού στο Γκάζι. Εκεί έβλεπες να περνάνε πολλά παιδιά κάθε μέρα και άλλα να κάθονται και άλλα να φεύγουν. Τότε το Γκάζι ήταν μια από τις πιο υποβαθμισμένες περιοχές της Αθήνας. Δεν είχε ούτε στάση μετρό ούτε πολυσύχναστα πολυτελή μαγαζιά ούτε τίποτα. Ήταν τόσο πολύ υποβαθμισμένη περιοχή, που το ελληνικό κράτος μετέφερε εκεί φτωχούς Τούρκους από την Θράκη, δίνοντάς τους κάποιο αξιόλογο ποσό προκειμένου να φύγουν από την Θράκη και να εγκατασταθούν στην Αθήνα. Συζητιόταν τότε ότι το ελληνικό κράτος το έκανε αυτό για να αποδυναμώσει την εκλογική δύναμη που έχουν οι Τούρκοι στην Θράκη, όταν σε ένα μέρος έχουν την πλειοψηφία. Σε εμένα δεν μου δόθηκε η ευκαιρία να γνωρίσω κανέναν τσιγγάνο ή κανέναν Τούρκο, όμως σε αυτήν την πρωτοβουλία γνώρισα μια εξαιρετικά όμορφη κοπέλα, την Ντορότα, της οποίας η μάνα ήταν Πολωνέζα. Εκεί την γνώρισε και ένα μέλος της ομάδας που είχαμε φτιάξει για τις φυλακές, ο Κυριάκος, και μετά από κάποια χρόνια συνδεθήκανε και συνέχισαν μαζί τον δρόμο της ζωής. Εγώ το τελευταίο που θυμάμαι από τις δραστηριότητες της οργάνωσης, η οποία παρείχε υπηρεσίες στα τσιγγανάκια, ήταν η συμμετοχή της σε ένα φεστιβάλ του Δήμου Αθηναίων που γινόταν στο Γκάζι και περιλάμβανε δημοτικούς χορούς. Μου είχε κάνει κακή εντύπωση, γιατί τους ελληνικούς δημοτικούς χορούς χόρευαν Τουρκάκια, ενώ δεν χόρευαν τούρκικους, σαν κι αυτούς που χορεύουν οι Τούρκοι στην Θράκη. Επρόκειτο δηλ. για μια ακόμη προσπάθεια εξελληνισμού των Τούρκων της Αθήνας.

Η «Ομάδα για τις φυλακές» ξεκίνησε την δραστηριότητά της με την σύνταξη μιας ανακοίνωσης με τους σκοπούς της. Δεν συμμετείχα στην σύνταξη αυτής της ανακοίνωσης, γιατί δεν ήθελα να επικρατήσει η δική μου οπτική γωνία, επειδή δεν σκόπευα να αφιερώσω και πολύ χρόνο σε αυτήν την πρωτοβουλία. Ήδη είχα αρχίσει να δραστηριοποιούμαι στα πλαίσια του Συνδέσμου των Αντιρρησιών Συνείδησης, τον οποίο ο Ψύχας, εκείνη την εποχή, προσπαθούσε να αναζωογονήσει μετά την μακρά «χειμέρια νάρκη», στην οποία είχε αυτός περιπέσει μετά την αποφυλάκιση του Μιχάλη Μαραγκάκη, αφού αυτός είχε κλείσει προηγούμενα δυόμιση χρόνια στις φυλακές, και του Θανάση Μακρή αφού αυτός είχε κλείσει ενάμιση. Παρά τις αρχικές μου προθέσεις τελικά αφιέρωσα στην «Ομάδα για τις φυλακές» περισσότερο χρόνο από τους άλλους, πλην της Σοφίας που εξελίχτηκε σε «καρδιά» της ομάδας, και επίσης αφιέρωσα και το περισσότερο χρήμα, γιατί εκείνη την χρονιά πούλησα πάλι ένα ακίνητο και είχα κάποια φράγκα. Έχοντας, λοιπόν, κάποια λεφτά σκέφτηκα να στήσουμε ένα ταμείο, από το οποίο να βοηθάμε αλλοδαπούς κρατούμενους, όπως π.χ. οι Αλβανοί, οι Πακιστανοί και οι Μπαγκλαντεσιανοί, οι οποίοι «δεν είχαν στον ήλιο μοίρα». Με κάποιο τρόπο βρήκαμε μερικές διευθύνσεις σε κάποιες φυλακές και τους στείλαμε το ιδρυτικό μας κείμενο. Έτσι η διεύθυνση της ομάδας μας, που ήταν και διεύθυνση της Εθελοντικής Εργασίας, στην Σολωμού 27, άρχισε να παίρνει γράμματα από ξένους κρατούμενους που ζητούσαν οικονομική συμπαράσταση. Για μένα, αυτού του είδους η συμπαράσταση, δεν ήταν

κάτι νέο. Είχα ήδη κάνει λίγα πράγματα σε αυτόν τον τομέα, από τότε που είχα βγει από την φυλακή. Θυμάμαι ότι τότε είχα δώσει την διεύθυνση της μάνας μου και οι περισσότεροι που ζητούσαν οικονομική συμπαράσταση, με προσφωνούσαν στα γράμματά τους σαν «Πάτερ», για να μπορούν να μου στέλνουν τα γράμματά τους, μολονότι δεν ήμουνα συγγενής τους. Οι υπηρεσίες των φυλακών, στις αρχές της δεκαετίας του 1980, δεν εμπόδιζαν γράμματα κρατουμένων σε παπάδες, όμως εμπόδιζαν γράμματα σε μη συγγενείς.

Ο Παλαιστίνος «τρομοκράτης» Χαλέντ και ο Κούρδος βαρυποινίτης Ερντάλ Καρασού

Εκτός από οικονομική συμπαράσταση σε ανθρώπους που είχαν μεγάλη ανάγκη, η Σοφία σκέφτηκε να υιοθετήσουμε, κατά κάποιον τρόπο, κάποιους κρατούμενους που άξιζαν τον κόπο. Για να βρει τέτοιους κρατούμενους, ρώτησε κάποιους δικηγόρους, μεταξύ των οποίων την Γιάννα Κούρτοβικ. Από αυτήν έμαθε για τον πολυβασανισμένο Κούρδο βαρυποινίτη Ερντάλ Καρασού, για τα βασανιστήρια σε βάρος του οποίου η Κούρτοβικ είχε φθάσει μέχρι το Συμβούλιο της Ευρώπης. Η ιστορία του ήταν τόσο συγκινητική, που η Σοφία τον «υιοθέτησε» και ξεκίνησε μια εκπληκτική προσπάθεια για την αποφυλάκισή του. Στα πλαίσια της «υιοθεσίας» είχε καταφέρει να κάνει επισκεπτήριο στον Ερντάλ, στον Κορυδαλλό, μολονότι δεν ήταν συγγενής. Επίσης, είχε καταφέρει να πείσει και μια άλλη κοπέλα από την Εθελοντική Εργασία, πολύ μικρότερη, να «υιοθετήσει» τον αδελφό του Ερντάλ, τον Ερτζάν, που ήταν κι αυτός στον Κορυδαλλό. Η κοπέλα αυτή επισκέπτονταν τον Ερτζάν και του πήγαινε πράγματα, δηλώνοντας αρραβωνιαστικιά του. Ένας άλλος κρατούμενος, με τον οποίο είχαμε ασχοληθεί τότε, ήταν ο Παλαιστίνιος Χαλέντ, ο οποίος ήταν στις ελληνικές φυλακές, καταδικασμένος σε 4 χρόνια φυλάκισης και είχαμε ακούσει ότι τον ζητούσε και η Ιταλία που τον είχε καταδικάσει ερήμην σε ισόβια, για την πειρατεία του κρουαζιερόπλοιου «Άκιλε Λάουρο», η οποία οδήγησε στον θάνατο ενός Αμερικανοεβραίου επιβάτη. Αυτός ο κρατούμενος ήταν μεγάλης ηλικίας, γύρω στα 70, και είχε προβλήματα υγείας, κυρίως με τα μάτια του και με το στομάχι του. Όμως, παρά την ηλικία του, οι φύλακες των φυλακών του Κορυδαλλού δεν δίστασαν να τον κακοποιήσουν άσχημα μετά από την σύλληψή του, έπειτα από μια ομαδική απόδραση καμιάς εκατοστής κρατουμένων. Και όμως αυτή η απόδραση ήταν μάλλον στημένη. Η ευκολία με την οποία απέδρασαν καμιά εκατοστή άτομα, μόνο στην ουσιαστική ανυπαρξία φύλαξης μπορεί να αποδοθεί. Και είχαν κάθε λόγο, τότε, οι φύλακες να αφήσουν τους κρατούμενους να φύγουν, γιατί ο υπουργός της Δικαιοσύνης Κουβελάκης είχε δώσει «το πράσινο φως» να συλληφθεί ο πρόεδρος του σωματείου τους Αραβαντινός, που κατηγορούνταν για εισαγωγή μεγάλων ποσοτήτων ηρωίνης στην φυλακή και για παράνομη αποφυλάκιση ενός μεγαλέμπορου ναρκωτικών που είχε συλληφθεί για 300 περίπου κιλά κοκαΐνης. Ο σκοπός τους να εμποδίσουν την σύλληψη του Αραβαντινού πέτυχε, γιατί η αστυνομία δήλωσε αδυναμία να τον συλλάβει, ακόμα και μέσα στις φυλακές Κορυδαλλού, όπου υπηρετούσε. Παράλληλα αφέθηκαν, όπως έγραψα, να αποδράσουν και καμιά εκατοστή κρατούμενοι, με συνέπεια τα Μ.Μ.Ε. να οργιάσουν κατά του υπουργού Δικαιοσύνης, μέχρι

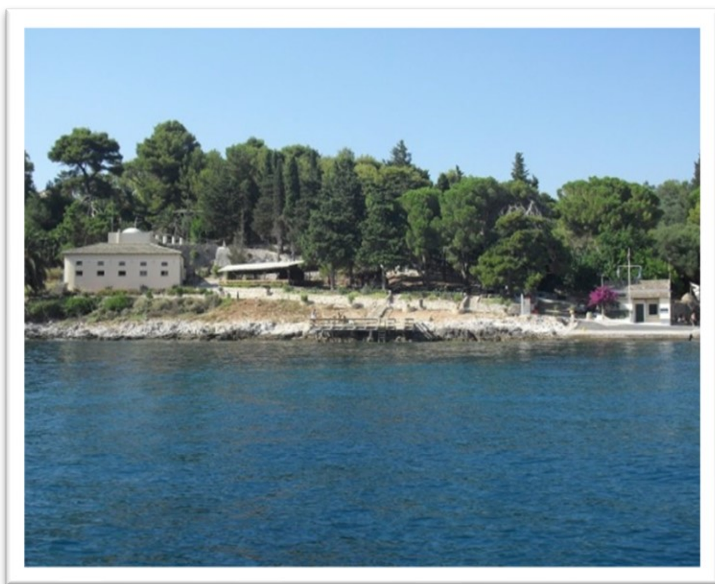
που αυτός αναγκάστηκε να παραιτηθεί. Έτσι ο Αραβαντινός δεν μπήκε ποτέ στη φυλακή, παρά σαν φύλακας. Σημειωτέο ότι σαν δικηγόρο ο Αραβαντινός είχε έναν άλλο υπουργό της τότε κυβέρνησης, τον Βαγγέλη τον Γιαννόπουλο που, όταν εγώ και η Σοφία είμασταν μέσα, τον είχαμε σαν δικηγόρο στον Άρειο Πάγο και τα είχε κάνει μούσκεμα, παρά τις 20.000 δραχμές (ένα μεγάλο για την εποχή ποσό) που είχε πάρει από τον πατέρα μου. Για την υπεράσπιση του Αραβαντινού οι εφημερίδες γράφανε ότι ο Γιαννόπουλος είχε πάρει πολλές δεκάδες εκατομμύρια δραχμές. Μάλλον θα ήταν δύσκολο να δικιολογήσει αυτά τα λεφτά ο Αραβαντινός, αν ίσχυε τότε το «πόθεν έσχες». Τέλος πάντων, ο Χαλέντ είχε υποβάλει μήνυση κατά τριών φυλάκων για τον βασανισμό του, η οποία εκδικάστηκε μετά καναδυό χρόνια. Στην δίκη δεν είχε δικηγόρο πολιτικής αγωγής κι εμείς δεν καταφέραμε να του εξασφαλίσουμε. Είχαμε αποταθεί στον Καραπλή και είχε πει ότι θα ερχότανε στην δίκη κατά των φυλάκων, όμως δεν ήρθε. Από τα Μ.Μ.Ε. είχε έρθει μόνο ένας δημοσιογράφος κάποιας συντηρητικής εφημερίδας. Παρ' όλα αυτά, ο Χαλέντ σαν μηνυτής δεν φοβήθηκε τους βασανιστές του και τα είπε «ντόμπρα και σταράτα» στο δικαστήριο. Οι δικαστές, μια που υπήρχαν και ιατροδικαστικές εκθέσεις για την κακοποίηση του Χαλέντ και φωτογραφίες από το κακοποιημένο σώμα του είχαν δημοσιευτεί και σε εφημερίδες, καταδίκασαν (για τα μάτια) έναν από τους τρεις βασανιστές του σε 8 μήνες φυλακή με αναστολή. Δεν πρέπει να παραλείψω εδώ να αναφέρω ότι, από τότε που η ομάδα μας ασχολήθηκε με τον Χαλέντ, περισσότερο του συμπαραστάθηκε η δικηγόρος Ειρήνη Λαζανά, στην οποία είχε απευθυνθεί τότε η ομάδα μας. Την είχαμε πρωτογνωρίσει στην Βενετία το 1984, κατά την «Διεθνή Συνάντηση των Αναρχικών», στην οποία είχε έρθει μαζί με τον Κόκκορα (Μιχάλη Πρωτοψάλτη). Μέχρι και λεφτά είχε χαλάσει από την τσέπη της για να του αγοράζει φάρμακα για το στομάχι. Όσον αφορά, τέλος, τα μάτια του, η Σοφία είχε προσεγγίσει τον οφθαλμίατρο Μανιό που ήταν γνωστός αντιστασιακός κατά της εφτάχρονης δικτατορίας των συνταγματαρχών, αλλά δεν κατάφερε τίποτα, γιατί τότε ο Μανιός τα είχε με τους αναρχικούς, επειδή ένας από αυτούς, ο Καμπούρης, ήταν στην φυλακή και είχε φθάσει τις 80 μέρες απεργίας, χωρίς να έχει πεθάνει. Ο Μανιός θεωρούσε αυτήν την απεργία ψεύτικη και η Σοφία, σαν αναρχικιά κι αυτή, «πλήρωσε την νύφη».

Επισκέπτομαι για τρίτη και τελευταία φορά την πιο όμορφη πόλη της Ελλάδας, την Κέρκυρα, όχι σαν καρατούμενος αλλά ελεύθερος, μαζί με την σύντροφό μου και το παιδί μας

Εγώ, την άνοιξη του 1992, εξαιτίας καταχρήσεων, όπως η καθημερινή κατανάλωση υπερβολικής ποσότητας μπύρας σε συνδυασμό με λήψη αντιβιοτικών, προσβλήθηκα από κολίτιδα. Η υποχονδρία που είχα πάθει μετά την προσβολή της μάνας μου από καρκίνο, δεν μου επέτρεψε να κάνω μια ορθοσκόπηση που είχε προτείνει τότε ένας γαστρεντερολόγος στη Σόλωνος. Αυτός μου είχε πει να την κάνω στο Σισμανόγλειο και αυτός θα επέβλεπε. Εκ των υστέρων, πιστεύω ότι καλά έκανα και δεν πήγα σε δημόσιο νοσοκομείο για ορθοσκόπηση

εκείνη την εποχή, γιατί όσοι έχω ακούσει να έκαναν ορθοσκόπηση σε δημόσιο νοσοκομείο, όλοι παραπονιόντουσαν ότι η εξέταση γι' αυτούς υπήρξε αρκετά επώδυνη. Η μάνα μου που επιχείρησε, πολύ αργότερα, να κάνει ορθοσκόπηση στο Σισμανόγλειο, δεν έκανε εξαιτίας των πόνων. Εγώ, αντί να κάνω ορθοσκόπηση και επειδή φοβόμουνα ότι μπορεί να είχα καρκίνο, αποφάσισα να περάσω τους ίσως τελευταίους μήνες της ζωής μου, όσο καλύτερα μπορούσα. Προς τον σκοπό αυτό πήγα με την Σοφία και την δίχρονη κόρη μας σε δυο ελληνικά νησιά, διάσημα για τις ομορφιές τους: την Κέρκυρα και την Σκιάθο.

Η παλιά πόλη της Κέρκυρας είναι η ωραιότερη πόλη της Ελλάδας και ίσως η μοναδική που έχει καθαρά ευρωπαϊκά χαρακτηριστικά από πολεοδομική και αρχιτεκτονική άποψη. Εμείς μέναμε στο κέντρο της παλιάς πόλης, γιατί εξαπατηθήκαμε από ένα τουριστικό περιοδικό, το «Διακοπές», το οποίο παρουσίαζε το ξενοδοχείο που κλείσαμε από Αθήνα, να είναι κοντά στην θάλασσα. Και από το ξενοδοχείο, όταν τηλεφώνησε η Σοφία για να κλείσει δωμάτιο, μας είχαν πει ότι απείχε εκατό μέτρα από την θάλασσα. Και πράγματι απείχε εκατό μέτρα από την θάλασσα, όμως η θάλασσα ήταν η θάλασσα του λιμανιού και όχι η θάλασσα, όπου μπορούσε να κάνει κανείς μπάνιο. Έτσι, για να πηγαίνουμε για μπάνιο, παίρναμε πάντα λεωφορείο. Εκτός από κάποια φάση που, καθώς επισκεπτόμασταν το κάστρο που βρίσκεται στην άκρη της πόλης και περιβάλλεται από τάφρο, διαπιστώσαμε ότι μία πύλη του έβγαζε σε μια μικρή παραλία, όπου υπήρχε ένα γραφικό ταβερνάκι και ελάχιστος κόσμος που έκανε στην θάλασσα μπάνιο. Το ταβερνάκι ανήκε στον Δήμο της Κέρκυρας και το δούλευε ένα ζευγάρι ηλικιωμένων. Δεν μαγείρευαν πολλά πράγματα αλλά τα ψάρια και οι πατάτες που τηγανίζανε, μας αρκούσαν. Σε αυτήν την θάλασσα και με θέα το νησάκι Βίδος, όπου μέχρι δυο-τρεις δεκαετίες πριν πάμε στην Κέρκυρα, το 1992, λειτουργούσε φυλακή ανηλίκων, κάναμε το μοναδικό μπάνιο χωρίς να πάρουμε λεωφορείο.

Η Βίδος σε σχετικά πιο κοντινή απόσταση από κει που την βλέπαμε.

Δίπλα στην Βίδο είναι ένα άλλο πολύ μικρότερο νησάκι, το Λαζαρέτο, ένα νησάκι που παλιά εξορίζανε τους λεπρούς και, κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο και τον εμφύλιο, τους αντιστασιακούς και τους κομμουνιστές. Εκεί γινόντουσαν και οι περισσότερες εκτελέσεις, κάτι που με είχε τότε κάνει να σκέφτομαι ότι, η τελευταία εικόνα που οι ετοιμοθάνατοι είχαν από τον κόσμο, ήταν η θέα της Κέρκυρας από το Λαζαρέτο.

Και μια που μιλάω για φυλακές, δεν παραλείπω να πω και για την εν ενεργεία φυλακή της Κέρκυρας, όπου μετά την μεταπολίτευση του 1974 έγιναν τα περισσότερα βασανιστήρια και το 1987 οι κρατούμενοι, με επικεφαλής τον Γιάννη Πετρόπουλο, κατάφεραν να την κάψουν. Επειδή όμως δεν καταστράφηκε ολοσχερώς, το υπουργείο Δικαιοσύνης την επισκεύασε και λειτουργεί ακόμα. Εκεί είχε βγάλει κάποια χρόνια ο θείος μου Μέλτος σαν κομμουνιστής (καταδικασμένος με τον Μεταξικό νόμο 375 «περί κατασκοπίας»), κι εγώ μόνο ένα βράδυ, την εποχή που ήμουν κλεισμένος στην φυλακή. Μετά από όλα αυτά δεν μπορούσαμε να μην πάμε να την δούμε απέξω αυτήν την διαβόητη φυλακή. Αυτό που δεν περιμέναμε ήταν το ότι θα μας ήταν τόσο δύσκολο να την βρούμε. Ρωτούσαμε διάφορους αλλά δεν ξέρανε να μας οδηγήσουν και οι πληροφορίες που παίρναμε από ελάχιστους, ήταν ασαφείς. Τελικά την βρήκαμε σε ένα μέρος που περιβάλλεται από μεγάλα πάρκα με δάσος, με συνέπεια να μην έχει άμεση επαφή με την πόλη. Απέναντι όμως έχουν χτίσει ένα γυμνάσιο ή λύκειο, ούτως ώστε να βλέπουν οι μαθητές που θα καταλήξουν, αν δεν κάνουν αυτό που ζητάνε από αυτούς οι καθηγητές τους και η οικογένειά τους. Η φυλακή είναι κυκλική και οι τοίχοι της είναι πολύ ψηλοί, οπότε, το μόνο που μπορέσαμε να κάνουμε, ήταν μια βόλτα γύρω της. Αλλά ακόμα και κατά την διάρκεια της βόλτας φοβόμουνα μην μου βάλει τις φωνές κανένας μπάτσος, από τις σκοπιές που περιβάλουν την φυλακή και βρίσκονται πιο ψηλά από τον τοίχο της.

Η φυλακή της Κέρκυρας από ψηλά και το πάρκο που την κρύβει καλά.

Όσο ήμασταν στην Κέρκυρα, αισθανόμουν τόσο όμορφα που δεν ήθελα να φύγω. Τουλάχιστον όχι πριν τελειώσει το δεκαπενθήμερο που είχαμε προγραμματίσει να μείνουμε στην Κέρκυρα. Αλλά όχι μόνο, μετά από καμιά εβδομάδα από την άφιξή μας, άρχισε να με πονάει πολύ κάποιο δόντι μου αλλά άρχισαν να με παίρνουν από την Αθήνα και να μου ζητάνε να επιστρέψω επειγόντως για να πουλήσουμε κάποιο ακίνητο. Σε οδοντογιατρό στην Κέρκυρα δεν ήθελα να πάω, μια που είχα γνωστό στην Αθήνα, και τα παυσίπονα ελάχιστα κάνανε ενάντια στον πόνο του δοντιού, ενώ τα τηλεφωνήματα για να γυρίσω αυξανόντουσαν και πληθυνόντουσαν. Οι συνιδιοκτήτες του ακινήτου επέμεναν ότι, αν δεν γύριζα, θα χάνανε τον αγοραστή. Εγώ έκανα την βλακεία να ενδώσω και γυρίσαμε από την Κέρκυρα μετά από 12 μέρες. Το ακίνητο δεν πουλήθηκε και από τότε δεν ξαναπήγα στην πανέμορφη Κέρκυρα. Ήταν η τρίτη και τελευταία φορά που πήγα, αυτή.

Στο νησί του αγαπημένου συγγραφέα των εφηβικών μου χρόνων, την όμορφη Σκιάθο

Το επόμενο ταξίδι μας ήταν στην Σκιάθο. Δεν θα ξεχάσω ποτέ την ημέρα που πήγαμε, γιατί παρά λίγο να χάσουμε το αεροπλάνο (και να πετάξουμε τρία αεροπορικά εισιτήρια), επειδή το ταξί που είχαμε παραγγείλει από κάποια εταιρία, από αυτές που σου στέλνουν ταξί με τηλέφωνο, δεν ήρθε ποτέ και ούτε μας έστελναν άλλο. Από την άλλη τα ταξιά ήταν ανάρπαστα και μπορούσες να περιμένεις μία ολόκληρη ώρα στην Ιπποκράτους και να μην σε παίρνει κανένα ταξί για το αεροδρόμιο. Τελευταία στιγμή, η Σοφία πήγε και ξεσήκωσε από τον απογευματινό του ύπνο ένα συγγενικό μας ζευγάρι που είχε αυτοκίνητο και μας πήγαν αυτοί στο αεροδρόμιο. Από τότε έχασα και το τελευταίο ίχνος εμπιστοσύνης προς τους ταξιτζήδες και όποτε ταξιδεύω, αποφεύγω να πάρω ταξί, όπως «ο διάβολος το λιβάνι».

Στην Σκιάθο, το 1992, κατάφερα και είδα στο κέντρο της πόλης το σπίτι του αγαπημένου μου Έλληνα συγγραφέα, όταν ήμουνα μικρός: Του Παπαδιαμάντη. Είδα και το δωμάτιο και το κρεβάτι, όπου πέθανε, σε ηλικία 60 χρονών. Λέω κατάφερα, γιατί από τότε πήγα και άλλες φορές στην Σκιάθο, όμως πάντα το σπίτι ήταν κλειστό για το κοινό. Βέβαια, η Σκιάθος δεν φημίζεται για τον Παπαδιαμάντη αλλά για τις φυσικές της ομορφιές και την καλοδιατηρημένη νησιώτικη πόλη της. Εμείς μέναμε σε ένα ξενοδοχείο κοντά σε μια μεγάλη παραλία έξω από την πόλη και κάναμε κάθε μεσημέρι μπάνιο, ενώ το βράδυ πηγαίναμε στην πόλη περπατώντας. Από την θάλασσα που κάναμε το μπάνιο, είχαμε θέα ένα νεκροταφείο που βρίσκεται σε ένα ψηλό σημείο της πόλης, με συνέπεια στο μυαλό μου να γυρνάει συνέχεια η ορθοσκόπηση που μου είχαν ζητήσει να κάνω, και τα πιθανά ευρήματα της ορθοσκόπησης που, αν ήταν άσχημα, θα ήταν καρκίνος και μετά θα ερχόταν ο θάνατος. Άσχημο πράγμα η υποχονδρία και μόνο όσοι έχουν προσβληθεί από αυτήν μπορούν να με καταλάβουν.

Η πόλη Σκιάθος από ψηλά. Από την παραλία αριστερά στο βάθος έβλεπα το νεκροταφείο, καθώς έκανα μπάνιο.

Τέλος πάντων, πριν φύγουμε από την Σκιάθο, πήραμε δύο φορές καράβι και επισκεφθήκαμε την μία φορά την Σκόπελο και την άλλη την Αλόννησο. Στην Σκόπελο ανεβήκαμε στην κορυφή της ανηφορικής παλιάς πόλης, όπου παλιά υπήρχε κάστρο. Εκεί πάνω ήρθε και μας βρήκε μια ενενηντάχρονη, η οποία έμενε δίπλα στην κορυφή και της είχαν πεθάνει και όλοι οι συγγενείς. Την λυπήθηκα, γιατί μας είπε ότι κάθε βράδυ τα τουριστικά μαγαζιά που είχαν ανοίξει στην κορυφή του λόφου, χάλαγαν τον κόσμο με την μουσική τους και δεν την άφηναν να κοιμηθεί. Σε συνδυασμό με αυτά που μας είχε πει μια ηλικιωμένη, από την οποία είχαμε νοικιάσει δωμάτιο στην Μύκονο, αυτά που μας έλεγε η ενενηντάχρονη έκαναν να παγιωθεί μέσα μου η άποψη ότι ο τουρισμός δεν είναι καλός για όλους τους κατοίκους των τουριστικών νησιών αλλά μόνο γι’ αυτούς που βγάζουν λεφτά από αυτόν. Τελειώνω με την Σκόπελο, αναφέροντας ότι την ξαναεπισκέφθηκα με την κόρη μου 20 περίπου χρόνια αργότερα. Ανεβήκαμε και στην κορυφή της παλιάς πόλης. Εννοείται ότι η ενενηντάχρονη είχε πεθάνει προ πολλού.

Η παλιά πόλη της Σκοπέλου, στην κορυφή της οποίας είχαμε βρει την ενενηντάχρονη.

Τελικά έκανα κολονοσκόπηση και όχι ορθοσκόπηση, μετά από τρεις περίπου μήνες από τότε που ο γαστρεντερολόγος μου είχε πει να κάνω. Είχα ετοιμαστεί ψυχολογικά με τον τρόπο που ανέφερα παραπάνω. Βέβαια, αν είχα καρκίνο και καθυστερούσα τρεις μήνες να το ψάξω, μετά δεν θα την έβγαζα με τίποτα καθαρή. Από την άλλη, η ίδια η αρρώστια θα με είχε στείλει νωρίτερα στο νοσοκομείο. Πάντως δεν έκανα την κολονοσκόπηση σε δημόσιο νοσοκομείο. Την έκανα σε ιδιωτικό, στο «Ιατρικό Κέντρο», και γι' αυτό δεν πόνεσα καθόλου. Όμως ο γαστρεντερολόγος βρήκε έναν πολύποδα που δεν τον έκοψε, και μέχρι να τον αφαιρέσω, ενάμιση χρόνο αργότερα, καθόμουνα σε αναμμένα κάρβουνα, γιατί δεν μου είχε πει ότι δεν υπήρχε περίπτωση να εξελιχτεί σε κακοήθη όγκο. Όταν μετά ενάμιση χρόνο τον ρώτησα γιατί δεν μου το είπε, μου απάντησε ότι δεν τον είχα ρωτήσει! Κι όμως, όπως διαπίστωσα αργότερα, θα μπορούσε να είχε αφαιρέσει τον πολύποδα κατά την διάρκεια της κολονοσκόπησης…

Ένας θάνατος με ωθεί στην πληκτρολόγηση και την έκδοση του «Τρελόχαρτου»

Κάτι στο οποίο, τους τελευταίους μήνες, αφιέρωνα τον περισσότερο χρόνο μου, ήταν η πληκτρολόγηση των ημερολογίων που είχα κρατήσει το 1987. Και σε αυτήν την πληκτρολόγηση, αυτό που με οδήγησε ήταν ο φόβος, όπως και στο γράψιμο των ημερολογίων. Αυτή την φορά αυτό που φοβόμουνα ήταν μήπως πεθάνω και δεν δουν ποτέ το φως της δημοσιότητας. Αφορμή για να ξεκινήσω ήταν ο θάνατος του συντρόφου Χρήστου Κωνσταντινίδη από καρκίνο, σε ηλικία 42 ετών, που έλαβε χώρα το 1992. Τον Κωνσταντινίδη, τις δύο τελευταίες φορές που τον είχα δει, τον είχα δει σε επεισόδια που γινόντουσαν στην διάρκεια των μαθητικών καταλήψεων του 1990 και 1991. Και τις δύο φορές νύχτα, στην Πατησίων, μπροστά στο Πολυτεχνείο, όταν η Πατησίων είχε κλειστεί από οδοφράγματα και ο δρόμος ήταν γεμάτος φωτιές για να εξουδετερώνονται τα δακρυγόνα, τα οποία έπεφταν άφθονα. Την προτελευταία φορά είχαμε μιλήσει για το πρόβλημα που αντιμετώπιζε με την κόρη του, γιατί αυτή ήταν έξι χρονών περίπου και έπρεπε να πάει σχολείο. Αυτό ήταν κάτι που ο Κωνσταντινίδης δεν το ήθελε, γιατί ήξερε πόσο κακό κάνει το σχολείο τόσο στην πνευματική ανάπτυξη του παιδιού, όσο και στην κοινωνικοποίησή του. Όμως δεν είχε βρει τρόπο να το αποφύγει. Την τελευταία φορά που τον είδα, είχε τύχει να βρεθώ σε οδόφραγμα της Πατησίων, στο ύψος της Στουρνάρη, έχοντας απέναντι τους μπάτσους. Είχα καλυμμένο το πρόσωπο, για να μην με καταγράφουν οι κάμερες, και σε κάποια φάση που τα πράγματα είχαν λίγο ηρεμήσει, κατευθύνθηκα προς την κεντρική πόρτα του Πολυτεχνείου. Εκεί βρήκα τον Κωνσταντινίδη και προκειμένου να με γνωρίσει, αποκάλυψα το πρόσωπό μου. Κάτι του είπα αλλά δεν μου απάντησε. Επειδή δεν ήταν ώρα για συζήτηση, ξαναγύρισα στο οδόφραγμα. Δεν τον ξαναείδα. Το σκηνικό όπου τον είδα την τελευταία φορά, ήταν σκηνικό εξέγερσης και η εξέγερση ήταν στόχος του Κωνσταντινίδη από την εποχή που τον γνώρισα.

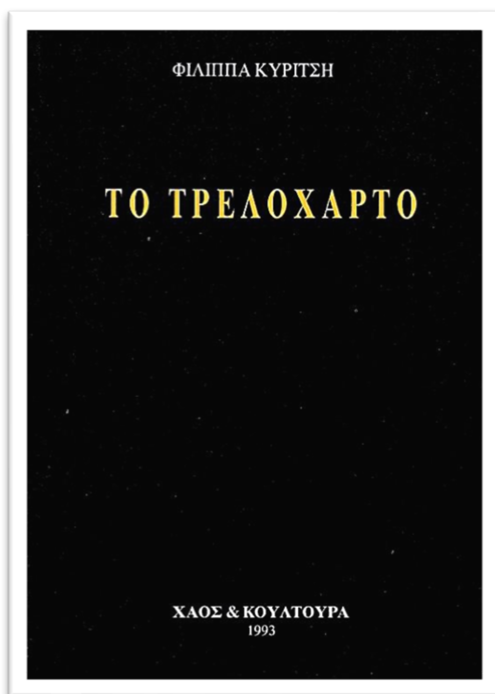
Ο δολοφονικός εμπρησμός του καταστήματος ρούχων Κάπα Μαρούσης

Στην διάρκεια των μαθητικών καταλήψεων του 1991 είχε σκοτωθεί στην Πάτρα από δεξιούς τραμπούκους ο καθηγητής Τεμπονέρας και αυτό είχε οδηγήσει σε κλιμάκωση των επεισοδίων. Το κακό είναι ότι αυτή η κλιμάκωση είχε οδηγήσει τότε στον εμπρησμό του καταστήματος ρούχων Κάπα Μαρούσης, στην Πανεπιστημίου. Εγώ, όταν είχα ακούσει ότι καιγόταν το κτίριο, είχα κατέβει στο κέντρο της Αθήνας για να δω τι γινόταν. Είχα βρει καμιά εκατοστή έξω από το κτίριο να παρακολουθούν την πυρκαγιά που πρέπει να είχε αρχίσει από κάποια μολότοφ, από αυτές που πετάγονται σε άσχετα μαγαζιά, σε τέτοιες καταστάσεις. Η Πανεπιστημίου ήταν άδεια από διαδηλωτές, γιατί τους είχε απωθήσει η αστυνομία πέρα από την πλατεία Συντάγματος. Και όλοι περιμέναμε την Πυροσβεστική να σβήσει την φωτιά. Όμως η Πυροσβεστική ήρθε με μισή, τουλάχιστον, ώρα καθυστέρηση, με συνέπεια να σκοτωθούν μέσα στο κτίριο τέσσερα άτομα από την πυρκαγιά. Τις επόμενες μέρες αναζητήθηκαν ευθύνες από την Πυροσβεστική, όμως οι εκπρόσωποί της ισχυρίστηκαν ότι δεν μπορούσαν να πλησιάσουν τα πυροσβεστικά οχήματα το κτίριο, γιατί ο δρόμος ήταν κλειστός από τους διαδηλωτές. Εγώ είχα δει με τα ίδια μου τα μάτια ότι ήταν ανοιχτός. Αλλά και κλειστός να ήταν, τους διαδηλωτές θα μπορούσαν να απωθήσουν τα πυροσβεστικά οχήματα στρέφοντας πάνω τους τούς εκτοξευτήρες νερού.

Ο Λεωνίδας Χρηστάκης εκδίδει το «Τρελόχαρτο» - Άλλη μια κακοτεχνία που σημάδεψε την ζωή μου

Για να ξαναγυρίσω στο βιβλίο που πληκτρολογούσα, την πληκτρολόγηση τελείωσα το 1993 και δεν περιέλαβα σε αυτήν τα πάντα, όσα είχα στο χειρόγραφο. Στο χειρόγραφο χρησιμοποιούσα κάποιους χαρακτηρισμούς για τους δικαστές που ίσως να μου κόστιζαν διώξεις. Αυτό είχε παρατηρήσει και ο Γαρμπής, όταν του είχα πάει το χειρόγραφο για να το εκδώσει. Τότε αυτός είχε βάλει να το διαβάσει ο πιο ακατάλληλος για μένα: Αυτός που στο παρελθόν είχε πει στον Γαρμπή, ότι είχα πει εγώ στον Γιάννη από το Περιστέρι, ότι πρέπει να προσέχουμε πως μιλάμε μπροστά σε χαφιέδες του Γαρμπή. Αυτό μου είχε κοστίσει τότε άγρια επίθεση από τον Γαρμπή και γι’ αυτό δεν είχα καθόλου καλή γνώμη για εκείνο το άτομο. Τώρα, το ίδιο άτομο, πήγε στον Γαρμπή και του έδειξε τα επικίνδυνα σημεία του βιβλίου μου, με συνέπεια, ο Γαρμπής, να μην μου το βγάλει. Μετά από αυτό, κατά την πληκτρολόγηση, αφαίρεσα ή τροποποίησα κάποιους χαρακτηρισμούς που θα μπορούσαν να μου κοστίσουν διώξεις. Την σελιδοποίηση την έκανε ο Λεωνίδας Χρηστάκης, ο οποίος ανέλαβε και να το εκδώσει, στα πλαίσια των δικών του εκδόσεων «Χάος και Κουλτούρα». Όλα τα λεφτά τα έβαλα εγώ, βέβαια. Και όχι μόνο αυτό: Χρηματοδότησα και την έκδοση ενός τεύχους του περιοδικού Panderma που ξανάβγαζε τότε, το οποίο περιείχε και ένα δικό μου άρθρο για τον γραμματέα του Κ.Κ.Ε. επί εμφυλίου πολέμου: τον Νίκο Ζαχαριάδη. Το κακό είναι ότι το εξώφυλλο του βιβλίου μου ο τυπογράφος, ο Φερέτος που τύπωνε τότε τα περισσότερα έντυπα

του αναρχικού χώρου, το έκανε «σαν τα μούτρα του», γιατί δεν κατάφερε να τυπώσει σωστά κίτρινο πάνω σε μαύρο σε πολλά από τα εξώφυλλα. Αλλά και ο βιβλιοδέτης τα έκανε μούσκεμα, γιατί δεν κατάφερε τα γράμματα που υπήρχαν στην πλάτη του βιβλίου, να τα βάλει στη μέση της πλάτης. Έτσι από άποψη εμφάνισης, το μοναδικό, μέχρι τώρα, βιβλίο που έγραψα στη ζωή μου, οι Έλληνες τεχνίτες το έκαναν «σαν τα μούτρα τους».

Ένα από τα ελάχιστα σωστά εξώφυλλα του βιβλίου μου με τα ημερολόγια της εποχής που προσπαθούσα να πάρω τρελόχαρτο.

Η εκδήλωση για τις φυλακές στην κατάληψη της Χέϋδεν και Αχαρνών (Βίλλα Αμαλίας)

Δεν θυμάμαι πως μας βρήκαν δύο σύντροφοι, ένας νεαρός και μια κοπέλα, που ήρθαν στο σπίτι μας μια μέρα και εκδήλωσαν ενδιαφέρον για τις δραστηριότητες της ομάδας για τις φυλακές. Τον σύντροφο, τον Γιώργο τον Μ., τον θυμάμαι γιατί έκανε πολλά για την ομάδα, όπως θα δούμε παρακάτω. Την κοπέλα δεν την θυμάμαι. Επίσης θυμάμαι ότι, από την συζήτηση που κάναμε, προέκυψε ότι η καλύτερη λύση για την ανάδειξη του αγώνα που έκανε η ομάδας μας για τους φυλακισμένους, θα ήταν μια εκδήλωση στην κατάληψη της Χέυδεν. Την επαφή με την κατάληψη ανέλαβε ο Γίωργος κι εγώ ανέλαβα να συγκεντρώσω το υλικό της εκδήλωσης και τα μέσα για δημοσιοποίηση αυτού του υλικού. Συγκεκριμένα να νοικιάσω βιντεοπροβολέα, για να προβάλουμε μια βιντεοκασέτα που είχα φτιάξει με τις εξεγέρσεις που είχαν γίνει στις φυλακές το 1990, εξεγέρσεις που ξεκίνησαν από τις φυλακές Αλικαρνασσού,

στην Κρήτη. Στην εξέγερση της Αλικαρνασσού, όπως και τρία χρόνια νωρίτερα στην εξέγερση της φυλακής της Κέρκυρας, τον πρωταγωνιστικό ρόλο είχε παίξει ο Γιάννης ο Πετρόπουλος, ο οποίος έγραψε και το πρώτο του βιβλίο, έχοντας θέμα αυτήν την εξέγερση, το «Γδάρτες ονείρων». Ανέλαβα επίσης να βρω υλικό για την δημιουργία μιας αφίσας που να καλεί στην εκδήλωση της Χέυδεν για τις φυλακές. Είχα μια πολύ καλή φωτογραφία από την εξέγερση στις φυλακές της Κέρκυρας το 1987 που μου την είχε δώσει ο Λουλούδης, τον οποίο αναφέρω και πιο πάνω. Έτσι φτιάχτηκε μια πολύ ωραία δίχρωμη αφίσα (κόκκινη με ένθετη την φωτογραφία ασπρόμαυρη), η οποία βγήκε σε πολλά αντίτυπα και ανέλαβαν να την κολλήσουν η ομάδα μας και άλλοι ενδιαφερόμενοι από την κατάληψη της Χέυδεν. Αν και ποτέ δεν μου άρεσε ο ρόλος του αφισοκολλητή, εγώ ήμουν αυτός από την ομάδα μας που κόλλησε τις περισσότερες αφίσες. Ακόμη, φτιάξαμε και μια πρόχειρη μπροσούρα για την υπόθεση του Ερντάλ Καρασού.

Για να είναι παρόν στην εκδήλωση είχα καλέσει και τον Γιάννη, τον Πετρόπουλο, που είχε αποφυλακιστεί πρόσφατα, μετά την πολυετή δράση ενός μεγάλου κινήματος συμπαράστασης προς το πρόσωπό του. Το κίνημα αυτό, εκτός των άλλων, είχε οδηγήσει και σε επανάληψη της δίκης του, μετά από ψήφιση νόμου, ο οποίος έδινε δικαίωμα στους ισοβίτες που φυλακίστηκαν χωρίς δικαίωμα έφεσης, να κάνουν έφεση αναδρομικά. Είχα πάει σε αυτήν την δίκη, όπου παρέλασαν «μεγάλα ονόματα», σαν τον ψυχίατρο Στεφανή και την καθηγήτρια της Παντείου Αφροδίτη Κουκουτσάκη, σαν μάρτυρες υπεράσπισης του Πετρόπουλου. Μάλιστα, είχα προσφερθεί να καταθέσω κι εγώ σαν μάρτυρας πολιτικοποιώντας την δράση του Πετρόπουλου. Όμως ο Πετρόπουλος δεν ήθελε πολιτικοποίηση και γι' αυτό δεν μου ζήτησε να καταθέσω. Στην δίκη ο Πετρόπουλος είχε κάνει σόου, κάτι που έχει πάντα πέραση στους δημοσιογράφους. Την άλλη μέρα οι εφημερίδες ήταν με το μέρος του. Ο τότε δημοσιογράφος, και μετέπειτα υπουργός, Γιώργος Λιάνης αφιέρωσε και μια ωριαία τηλεοπτική εκπομπή για τον Πετρόπουλο, όπου μεταξύ άλλων έπαιρνε συνέντευξη και από την Κατερίνα Γώγου. Η Γώγου τότε είχε διαβάσει ένα ποίημά της για τον Πετρόπουλο. Δεν θυμάμαι αν ο Πετρόπουλος αποφυλακίστηκε εξαιτίας αυτής της δίκης, πάντως το 1993 ήταν έξω και τον κάλεσα στην κατάληψη της Χέυδεν για την εκδήλωση για τις φυλακές. Και, πράγματι, ήρθε αλλά δεν έκατσε μέχρι να αρχίσει το πρόγραμμα. Τουλάχιστον είδε τις αφίσες για τους αγώνες στις φυλακές που είχα συγκεντρώσει όλα αυτά τα χρόνια, και τις κόλλησα στους τοίχους της αίθουσας της κατάληψης, όπου θα γινόταν η προβολή. Λίγο πριν φύγει τον πλησίασε ο Μαζιώτης και του ζήτησε να κλείσουν ένα ραντεβού για να τα πούνε. Ο Πετρόπουλος του είπε ότι, όποτε ήθελε, μπορούσε να τον βρει μέσω εμένα και αν ήθελε κάποιο τηλέφωνο, ας έπαιρνε το δικό μου. Ο Μαζιώτης ποτέ δεν μου ζήτησε να τον φέρω σε επαφή με τον Πετρόπουλο αλλά εγώ αξιοποίησα την ευκαιρία που μας πλησίασε και, όταν έφυγε ο Πετρόπουλος, του ζήτησα πληροφορίες για την στρατολογική του υπόθεση. Ήξερα ότι τον είχαν ξαναπιάσει, μετά από πολλούς μήνες μετά την δίκη του, και τον είχαν αφήσει μετά από 50 μέρες απεργίας πείνας που έκανε στις στρατιωτικές φυλακές. Αν θυμάμαι καλά, μου είχε πει ότι πάλι του είχαν βγάλει κάποιο ένταλμα για ανυποταξία. Εγώ του συνέστησα να συνεχίσει τον αγώνα του ενάντια στον στρατό (αγώνα για τον οποίο του είχα αφιερώσει

και το βιβλίο μου, το «Τρελόχαρτο») και του είπα ότι το μόνο που θα μπορούσαν να του κάνουν ήταν να «του κλάσουν τ' αρχίδια». Αυτή ήταν η πρώτη και τελευταία φορά που μίλησα στον Μαζιώτη, και του μίλησα επειδή με σύστησε ο Πετρόπουλος.

Η εκδήλωση πήγε μια χαρά. Είχαμε πάνω από καμιά διακοσαριά άτομα. Εκτός από την προβολή της βιντεοκασέτας με τις εξεγέρσεις του 1990 στις φυλακές, προβάλαμε, νομίζω, και κάποια σχετική με τις φυλακές ταινία που τώρα δεν θυμάμαι. Μετά την προβολή της βιντεοκασέτας για τις εξεγέρσεις, επειδή κανένας άλλος από την ομάδα μας δεν προθυμοποιούνταν να μιλήσει στο κοινό, μίλησα εγώ. Μετά ακολούθησε συζήτηση που ξεκίνησε με ερωτήσεις προς εμένα. Αυτό που θυμάμαι από την συζήτηση, ήταν η κόντρα μου με κάποιον από την αντιεξουσιαστική εφημερίδα «Εξέγερση» που έβγαζε τότε ο Γιώργος Βλασσόπουλος, και η οποία αργότερα μετεξελίχτηκε σε «Διαδρομή ελευθερίας». Συγκεκριμένα είχα βάλει θέμα παρουσίας στα δικαστήρια σαν συμπαράσταση σε διάφορους που δικαζόντουσαν για ενέργειες ένοπλης βίας, την στιγμή που εφημερίδες, σαν την «Εξέγερση», τους υπερασπιζόντουσαν. Έλεγα ότι τουλάχιστον από αυτήν την εφημερίδα έπρεπε να έρχεται και κανείς στο δικαστήριο και όχι μόνο να καλούν σε εξέγερση στους δρόμους, όπως συνήθιζε η εφημερίδα να κάνει. Είχα φέρει το παράδειγμα της δίκης του Γιώργου Μπαλάφα που τον κατηγορούσαν για την εκτέλεση του εισαγγελέα Θεοφανόπουλου, όπου για συμπαράσταση ερχόντουσαν «τρεις κι ο κούκος». Έλεγα ότι αυτοί που δικαζόντουσαν θα παίρνανε θάρρος, αν δεν αισθανόντουσαν μόνοι τους. Ο εκπρόσωπος της «Εξέγερσης» επέμενε ότι καλά έκαναν και δεν πηγαίνανε στα δικαστήρια για συμπαράσταση και αντιμετωπίζανε τις δίκες με το να κατεβάζουν ανθρώπους στο δρόμο. Θυμάμαι επίσης ότι συζητήθηκε το θέμα της «υιοθεσίας» κρατουμένων που υποστήριζε η «Ομάδα για τις φυλακές». Υπήρξαν αντιδράσεις αλλά μας κάλυψε η δικηγόρος Κατερίνα Ιατροπούλου που είχε έρθει κι αυτή στην εκδήλωση. Εγώ, από ένα σημείο κι έπειτα, έφυγα από το προσκήνιο της συζήτησης, όπως κάνω πάντα, γιατί δεν μου αρέσει οι συζητήσεις να περιορίζονται σ' εμένα. Έφυγα ζητώντας, όποιος ενδιαφερόταν, να επικοινωνούσε με την ομάδα μας. Από όλον αυτό τον κόσμο ενδιαφέρθηκε μόνο μια κοπέλα, η Ελεάνα. Ευτυχώς που οικονομικά, λόγω του Γιώργου Μ. που έκανε έρανο για τα έξοδα της εκδήλωσης, δεν μπήκαμε μέσα.

Η Ελεάνα, το στέκι του Περιστερίου και η σειρά εκπομπών για τις φυλακές

Αυτήν την κοπέλα, την Ελεάνα, την είδαμε μια μέρα, καθώς γυρνάγαμε στο σπίτι μας στην Ιπποκράτους, να μας περιμένει καθισμένη στην είσοδο της πολυκατοικίας. Είχε φύγει από το σπίτι της και είχε έρθει σ' εμάς για να την φιλοξενήσουμε για λίγες μέρες, όπως και κάναμε. Με αυτήν, κάποια μέρα, πήγα στο στέκι Περιστερίου στην πλατεία Δέγλερη, για την πρώτη από μια σειρά συζητήσεων με θέμα της άρνηση στράτευσης. Το στέκι Περιστερίου το είχαμε γνωρίσει νωρίτερα από την Κατερίνα Ιατροπούλου που μας είχε πει ότι το στέκι είχε δικούς του ανθρώπους στον διαδημοτικό ραδιοφωνικό σταθμό «Δίαυλος 10» (10, επειδή εκπροσωπούσε 10 δήμους) και αυτοί ήταν πρόθυμοι να κάνουν μια σειρά εκπομπών για τις

φυλακές. Η εκπομπή που είχαν τότε καθημερινά, λεγόταν «Δουλειές του κεφαλιού» και την παρουσίαζαν ο Αντώνης ο Περώνης και ο Ιγνάτιος ο Χαβανετίδης, με τον οποίο αργότερα φτιάξαμε την «Ομάδα για τις φυλακές». Με αυτούς τους εξαιρετικούς παρουσιαστές, εκείνη την εποχή, είχε γίνει αυτή η σειρά εκπομπών για τις φυλακές, που ανέφερα πιο πάνω, και είχε και αρκετή επιτυχία. Σε κάθε εκπομπή καταπιανόντουσαν και με διαφορετικό είδος φυλακών, όπως οι αντρικές, οι γυναικείες, οι φυλακές ανηλίκων, οι στρατιωτικές, κλπ. Στις περισσότερες εκπομπές είχε πάει η Σοφία, η οποία, σε μια από αυτές, είχε φέρει και τον Θανάση Μακρή, τον ιδεολογικό αντιρρησία συνείδησης που μπήκε κι αυτός φυλακή, την εποχή που ήταν μέσα ο Μαραγκάκης, και έβγαλε ενάμιση χρόνο στις στρατιωτικές φυλακές. Αυτός στον «Δίαυλο» μίλησε για τις στρατιωτικές φυλακές. Εγώ μίλησα για τον βίαιο θάνατο ενός ανήλικου κρατουμένου που είχε αποδοθεί σε βασανιστήρια, τα οποία είχε υποστεί από φύλακες. Αυτή ήταν η πρώτη, αλλά όχι η τελευταία, φορά που έβγαινα στο ραδιόφωνο σε ζωντανή εκπομπή. Παραλίγο να γίνω ρεζίλι, γιατί την ώρα που ήμουν «στον αέρα» και μίλαγα για τον θάνατο του ανήλικου από βασανιστήρια, είχα στο τραπέζι απέναντί μου την Κατερίνα Ιατροπούλου, η οποία έπαιζε με μια μεταλλική γατούλα που είχε καρφωμένη στο πέτο της. Καθώς έπαιζε, η γατούλα πετάχτηκε κι έπεσε στο τραπέζι και όλοι προσπαθούσαν να συγκρατήσουν τα γέλια τους. Έκανα μεγάλο αγώνα να τα συγκρατήσω κι εγώ που μιλούσα στο μικρόφωνο, εκείνη την στιγμή, για τον θάνατο από βασανιστήρια. Τέλος πάντων, μετά το τέλος όλων των εκπομπών για τις φυλακές το στέκι Περιστερίου είχε βγάλει μια σχετική μπροσούρα, όπου για εμένα και την Σοφία έλεγαν τα καλύτερα λόγια.

Στο στέκι Περιστερίου μιλώντας για την άρνηση στράτευσης

Όπως είπα και προηγούμενα, με την Ελεάνα πήγα στο στέκι Περιστερίου για την πρώτη από μια σειρά συζητήσεων για την άρνηση στράτευσης. Προηγούμενα, μια άλλη μέρα, είχα πάει στο στέκι μαζί με τον Γιάννη Χρυσοβέργη, έναν από τους πιο παλιούς αντιρρησίες συνείδησης και πιο «αγαπητό» από αυτούς στα Μ.Μ.Ε. Εκεί σε μια συνέλευση είχαμε μιλήσει για την αντίρρηση συνείδησης και είχαμε εξασφαλίσει την έγκριση της συνέλευσης για την σειρά συζητήσεων για την άρνηση στράτευσης. Στην συζήτηση είχα πάει μόνο με την Ελεάνα, γιατί η Σοφία είχε μείνει σπίτι με το παιδί που ακόμη δεν είχε κλείσει τα τρία χρόνια ζωής. Έτσι έκανα κι εγώ, όταν η Σοφία πήγαινε στις εκπομπές του «Διαύλου». Μόνο μια φορά είχαμε καταφέρει να κρατήσει το παιδί η μάνα μου και να πάμε μαζί στην εκπομπή. Τέλος πάντων, η συζήτηση για την άρνηση στράτευσης είχε μεγάλη επιτυχία. Είχαν έρθει γύρω στα 40 άτομα και πολλοί ήταν αυτοί που συμμετείχαν στην συζήτηση μετά την εισήγησή μου. Την μεγαλύτερη αντίδραση την αντιμετώπισα από κομμουνιστές, οι οποίοι, εμπνεόμενοι από το πραξικόπημα των Μπολσεβίκων τον Οκτώβρη του 1917 (με το παλιό ημερολόγιο) που στηρίχτηκε στον στρατό, υποστηρίζουν πάντα ότι οι νέοι πρέπει να πηγαίνουν στρατιώτες για να μαθαίνουν τα όπλα, προκειμένου να κάνουν ό,τι έκαναν οι Μπολσεβίκοι. Δυστυχώς, αυτή η συζήτηση υπήρξε η μόνη που έγινε από την σειρά που είχαμε προγραμματίσει, γιατί μετά

έπαψαν να μαζεύονται, επειδή, όπως έλεγαν, όλον τον καιρό ήταν απασχολημένοι με την συμπαράσταση στους οδηγούς λεωφορείων που επιδιδόντουσαν σε επεισοδιακές κινητοποιήσεις ενάντια στην κυβέρνηση. Προσωπικά πιστεύω ότι, ακόμα και αν οι οδηγοί λεωφορείων δεν επιδιδόντουσαν σε επεισόδια, πάλι κάποια δικιολογία θα είχε βρεθεί για να μην συνεχιστούν οι συζητήσεις με τέτοιο «εμπρηστικό περιεχόμενο», όπως η άρνηση στράτευσης.

Η μεγάλη απεργία των οδηγών λεωφορείων της δεκαετίας του 1990 και οι εμπειρίες μου από τους οδηγούς λεωφορείων της εποχής εκείνης

Κάτι που αξίζει να αναφέρω για τις απεργίες και τις επεισοδιακές διαδηλώσεις των οδηγών λεωφορείων εκείνης της εποχής είναι ότι, επειδή τύχαινε ο γραμματέας του σωματείου τους να ήταν συμμαθητής μου στις δύο τελευταίες τάξεις του εξατάξιου γυμνάσιου και τον είχα γνωρίσει «από την ανάποδη», δηλ. σαν άτομο που του άρεσε να κάνει μαγκιές σε έναν πολύ φοβισμένο συμμαθητή μας, καθώς έβλεπα τα Μ.Μ.Ε. να τον αποθεώνουν για την βία που ασκούσαν οι οδηγοί λεωφορείων στις διαδηλώσεις τους (είχαν φτάσει να γυμνώνουν ολότελα συναδέλφους τους), έκατσα κι έγραψα στις εφημερίδες ένα γράμμα. Σε αυτό έλεγα ότι η τάξη, όπου ήμουν συμμαθητής του συνδικαλιστή αυτού στο γυμνάσιο, έβγαλε αξιόλογους επιστήμονες, από γιατρούς μέχρι καθηγητές στην δευτεροβάθμια εκπαίδευση, όμως κανέναν από αυτούς δεν πρόβαλαν τα Μ.Μ.Ε. Αντίθετα, αποθέωναν τον οδηγό λεωφορείου, αποδεικνύοντας έτσι ότι τα πρότυπα που προβάλλουν στους Έλληνες ήταν οι οδηγοί λεωφορείου. Αυτό το γράμμα δημοσιεύτηκε και έγινε γνωστό στον Γιάννη τον Σερίφη, ο οποίος, σε κάποια φάση που βρεθήκαμε σε κάποιο δικαστήριο, όπου είχα πάει για συμπαράσταση (μάλλον του Μπαλάφα), μου «έβαλε χέρι». Του εξήγησα τους λόγους που έγραψα το γράμμα αλλά μάλλον δεν τους έλαβε υπ' όψη. Αυτός ο οδηγός λεωφορείου, εκείνη την εποχή εμφανιζόταν μέχρι και σαν συμπαραστάτης κατηγορουμένων για τρομοκρατία, όπως ο Μπαλάφας, τον οποίο αυτός είχε επισκεφτεί σε ένα νοσοκομείο, κατά την διάρκεια μιας απεργίας πείνας. Για να τελειώνω με αυτόν τον συμμαθητή μου, είχα να τον δω από το γυμνάσιο και τον έβλεπα μόνο στην τηλεόραση, ώσπου μια μέρα, μετά το γράμμα, τον είδα στον λόφο Στρέφη να παίζει με τον γιο του. Δεν του μίλησα, δεν μου μίλησε και, μετά από οχτώ χρόνια, σε ηλικία 45 χρονών, πέθανε.

Εδώ αξίζει τον κόπο να πω κάποια πράγματα για τους οδηγούς λεωφορείων, όπως τους γνώρισα. Βέβαια, αυτοί που γνώρισα, μπορεί να μην αντιπροσωπεύουν την πλειοψηφία, όμως το γεγονός και μόνο ότι είχαν την άνεση να συμπεριφέρονται έτσι, υποδηλώνει ότι ήταν ανεκτοί από τους συναδέλφους τους. Δεν έχω τίποτα με τους οδηγούς λεωφορείων γενικά και, ίσως, να έχουν αλλάξει κάπως τα πράγματα από την δεκαετία του '90, όμως μέχρι εκείνη την εποχή οι οδηγοί λεωφορείων ήταν αυτοί, με τους οποίους είχα τσακωθεί τις περισσότερες φορές. Θεωρούσαν τα οχήματα σπίτι τους και μέσα σε αυτά φερόντουσαν, όπως ήθελαν. Χαρακτηριστικά θυμάμαι κάποια φάση, που είχα πάρει το τελευταίο λεωφορείο από

Βριλήσσια για Αθήνα, στις 12 η ώρα την νύχτα, μετά από μένα ανέβηκαν τέσσερις μικρές κοπέλες και δεν είχαν εισιτήρια, γιατί τέτοια ώρα τα περίπτερα που τα πουλάγανε ήταν κλειστά. Είχαν όμως ένα χιλιάρικο (δραχμές) και ζήτησαν από τον οδηγό, που τότε ήταν υποχρεωμένος να πουλάει και εισιτήρια σε έκτακτες περιπτώσεις, τέσσερα εισιτήρια. Ο οδηγός, ένας κοντόχοντρος κοιλαράς, δεν δεχόταν το χιλιάρικο και επέμενε να κατεβούνε τα κορίτσια από το λεωφορείο κι ας μένανε έτσι μακριά από τα σπίτια τους μέσα στην νύχτα, αν δεν ήθελαν να ψάχνουν για ταξί που θα τους κόστιζε ένα σωρό λεφτά. Χρειάστηκε να επέμβω εγώ και να τους δώσω τέσσερα εισιτήρια, που ευτυχώς είχα πάνω μου, για να μην τις κατεβάσει ο οδηγός με τη βία από το λεωφορείο. Σε κάποια άλλη φάση, πάλι στα Βριλήσσια, είχε μπει από την πίσω πόρτα ένας Αλβανός οικοδόμος με τα λερωμένα ρούχα της δουλειάς του. Ο οδηγός, που εκείνη την εποχή μπορούσε να κάνει και τον ελεγκτή όποτε ήθελε, τον είδε από τον καθρέφτη και τον φώναξε μπροστά ζητώντας του το εισιτήριο. Ο Αλβανός δεν είχε εισιτήριο, οπότε ο οδηγός του ζήτησε 2000 δρχ. πρόστιμο. Ο Αλβανός δεν είχε και ο οδηγός αποφάσισε να οδηγήσει το λεωφορείο στο κοντινότερο αστυνομικό τμήμα, για να συλλάβουν τον Αλβανό, όπως κάνανε συχνά τότε οι οδηγοί με τους επιβάτες που έπιαναν χωρίς εισιτήριο και χωρίς λεφτά για το πρόστιμο. Ο Αλβανός τον παρακαλούσε να κατέβει στην επόμενη στάση, όμως ο οδηγός συνέχιζε να οδηγάει, ανένδοτος. Χρειάστηκε πάλι να επέμβω εγώ και να δώσω τις 2000 δραχμές στον οδηγό, για να μην οδηγηθεί ο Αλβανός στα κρατητήρια της αστυνομίας. Σε μια άλλη φάση, στην Πανόρμου, μέρα μεσημέρι, μπήκε στο λεωφορείο μια νεαρή μάνα με το παιδί της που είχε μόλις πάρει από τον παιδικό σταθμό. Δεν είχε όμως εισιτήριο και ζήτησε από τον οδηγό, δίνοντάς του κατοστάρικο (100 δρχ.). Ο οδηγός δεν το δέχτηκε και της είπε ότι, εφόσον δεν είχε εισιτήριο, θα την πήγαινε με το παιδί της στην αστυνομία. Η κοπέλα με το παιδάκι τον παρακαλούσε να την αφήσει στην επόμενη στάση, όμως αυτός τίποτα, συνέχιζε τον δρόμο του σαν να μην συμβαίνει τίποτα. Όταν βγήκαμε στην Αλεξάνδρας εγώ πλησίασα τον οδηγό και του ζητούσα να κατεβάσει την κοπέλα αλλά αυτός τίποτα. Έλεγε ότι θα με έδινε κι εμένα στην αστυνομία. Ευτυχώς που χρειάστηκε να σταματήσει για να κατεβάσει κάποιον κι εγώ έπεισα την κοπέλα να τρέξει με το παιδάκι να κατεβεί κι αυτή κι έτσι γλυτώσαμε την αστυνομία. Σε κάποια άλλη φάση που ήμουνα με την Σοφία, την κόρη μου, που τότε ήταν τεσσάρων χρονών, και μια ξαδέλφη της Σοφίας, και σταματήσαμε ένα λεωφορείο για να ανεβούμε, επειδή εγώ αργούσα να ανεβώ προκειμένου να ανέβει το μικρό, ο οδηγός, ενώ με έβλεπε να κρατιέμαι από ένα στήριγμα μέσα από την ανοιχτή πόρτα, έκλεισε την πόρτα, έπιασε με αυτήν το χέρι μου, και ενώ εγώ ήμουν στον δρόμο έβαλε μπροστά και με παρέσυρε. Ευτυχώς που του έβαλαν τις φωνές και τον έκαναν να σταματήσει. Δεν θα είχε πρόβλημα αν με σκότωνε. Τα δικαστήρια πάντα δικαιώνανε τους οδηγούς λεωφορείων, όπως και τους μπάτσους.

Κάτι άλλο τώρα. Από έναν παιδικό φίλο του αδελφού μου που ήταν οδηγός λεωφορείου, και όταν τον πετύχαινα σε λεωφορείο λίγο πριν το τέλος της βάρδιάς του, έμενα μαζί του μέχρι να σχολάσει, έμαθα ότι στο ξενοδοχείο, κοντά στην πλατεία Κοτζιά, όπου μαζευόντουσαν οι οδηγοί που περίμεναν να αρχίσουν νυχτερινή βάρδια (και είχα πάει κι εγώ μια φορά με τον φίλο μου), υπήρχαν δωμάτια, όπου οι οδηγοί έκαναν το κέφι τους με

εκδιδόμενες. Γενικά, πρέπει να υπήρχαν πολύ χυδαία άτομα μεταξύ των οδηγών λεωφορείων, γιατί το 1993, στην διάρκεια των κινητοποιήσεών τους, που τους υποστήριζαν και οι αντιεξουσιαστές, είχαν δείρει άσχημα και είχαν γδύσει τελείως αντιπολιτευόμενους συναδέλφους τους (όπως είπα πιο πάνω), μέρα-μεσημέρι στην Ομόνοια. Μάλιστα, τους είχαν πάρει όλα τους τα ρούχα και τους ανάγκασαν να φύγουν ολόγυμνοι, δίνοντας στον όχλο την ευκαιρία να γελάει μαζί τους και στα κοράκια, δηλ. τους φωτογράφους των εφημερίδων, την ευκαιρία να τους φωτογραφήσουν ολόγυμνους. Τέτοια αίσχη δεν έχει κάνει ούτε η ελληνική αστυνομία που δεν φημίζεται για τον σεβασμό των ανθρωπίνων δικαιωμάτων, αν κρίνουμε από τις πολλές καταδίκες που έχει εισπράξει η Ελλάδα από το Ευρωπαϊκό Δικαστήριο των Ανθρωπίνων Δικαιωμάτων, λόγω της αστυνομίας της. Την εποχή που γινόντουσαν όλα τα παραπάνω, γραμματέας του σωματείου των οδηγών λεωφορείων της Αθήνας ήταν ο συμμαθητής μου. Ας βγάλει ο καθένας τα συμπεράσματά του.

Η πορνεία μπαίνει στην καθημερινή ζωή των Ελλήνων

Η δεκαετία του ’90 στην Ελλάδα υπήρξε η δεκαετία που η πορνεία έπαψε να αποτελεί μέσο εκτόνωσης των στρατιωτών, των περιθωριακών και μιας μειοψηφίας άλλων διεστραμμένων από όλα τα σκαλοπάτια της κοινωνικής κλίμακας και έγινε μέσο διασκέδασης του ενός τρίτου των ενεργών σεξουαλικά Ελλήνων αντρών, όπως αποδεικνύει ο καθηγητής Λάζος στο βιβλίο του «Πορνεία και διεθνική σωματεμπορία στη σύγχρονη Ελλάδα» (2002). Σε αυτό συνέτεινε το άνοιγμα των συνόρων των χωρών της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης, οι οποίες μέχρι την κατάρρευση της Σοβιετικής Ένωσης είχαν κι αυτές κομμουνιστικό καθεστώς που απαγόρευε την μετανάστευση. Όταν όλες αυτές οι χώρες, παρασυρμένες από την κατάρρευση του κομμουνιστικού καθεστώτος στην Ρωσία, απαλλάχτηκαν κι αυτές από το κομμουνιστικό καθεστώς, άνοιξαν τα σύνορά τους και πολύς κόσμος άρχισε να μεταναστεύει. Μεταξύ αυτών υπήρξαν και πολλές νέες γυναίκες που ήθελαν μια καλύτερη ζωή από αυτήν που ζούσαν στην χώρα τους, ιδιαίτερα μετά την πτώση του κομμουνισμού που οι οικονομίες αυτών των χωρών γνώρισαν μεγάλη κρίση. Όμως μπορεί στις παραπάνω χώρες το κομμουνιστικό καθεστώς να κατέρρευσε και την θέση του να την πήρε η οικονομία της αγοράς (ο καπιταλισμός, όπως αρέσει σε πολλούς να την λένε), η εξουσία, παρ’ όλα αυτά, δεν άλλαξε χέρια. Έμεινε στα χέρια των ένστολων, της μυστικής αστυνομίας και των συνεργατών τους στον κόσμο του οργανωμένου εγκλήματος, με συνέπεια η μετανάστευση να αποτελέσει πηγή τεράστιου κέρδους για τους παραπάνω που την έλεγχαν. Αξιοποιώντας τα όπλα τους και την ατιμωρησία τους επιδόθηκαν σε κάθε είδους παράνομα εμπόρια, μεταξύ των οποίων το πιο επικερδές υπήρξε το εμπόριο γυναικών που ήθελαν να μεταναστεύσουν ή δεν μπορούσαν να αποφύγουν το να πέσουν θύματα απαγωγής από το οργανωμένο έγκλημα. Στις χώρες αυτές εμφανίστηκαν ένα σωρό νόμιμα ή ημιπαράνομα γραφεία εύρεσης εργασίας και ένα σωρό «κυνηγοί κεφαλών» που στόχευαν τις νέες γυναίκες, οι οποίες ήθελαν να μεταναστεύσουν. Με υποσχέσεις για επικερδείς δουλειές στις χώρες της Δύσης, όπως και στην Ελλάδα και στην

Τουρκία, οι σωματέμποροι αυτοί οδηγούσαν, νόμιμα ή παράνομα, πολλές από τις νέες γυναίκες, που έλπιζαν σε μια καλύτερη δουλειά στο εξωτερικό ή ήταν, απλά, θύματα απαγωγής, στις ξένες χώρες που ανέφερα παραπάνω, όπου τις πουλούσαν σε νταβατζήδες. Αυτοί τους αφαιρούσαν όλα τα νομιμοποιητικά έγγραφα και με την βία και τα βασανιστήρια τις ανάγκαζαν να εκδίδονται. Στην Ελλάδα, τότε, όπως και τώρα, οι νταβατζήδες έχουν τις καλύτερες σχέσεις με την αστυνομία και τους δικαστές, στους οποίους μάλλον εξασφαλίζουν παράνομο χρήμα και γυναίκες και γι’ αυτό έχουν το ακαταδίωκτο. Εκείνη την εποχή ιδιαίτερα ήταν τόσο μεγάλη η νόμιμη διαφήμιση της πορνείας με άλλο πάντα όνομα (για να κρατάνε και τους τύπους ώστε όλοι να καμώνονται τους ανήξερους), που όλες οι εφημερίδες και τα περιοδικά ήταν γεμάτα με έγχρωμες αγγελίες με ημίγυμνες γυναίκες. Ιδιαίτερα η επαρχία, όπου μέχρι τότε τα μπουρδέλα ήταν ελάχιστα, γιατί οι κοινωνίες στην επαρχία ήταν αρκετά κλειστές, ώστε όλα μαθαίνονται, γέμισε με μπουρδέλα που λειτουργούσαν νόμιμα σαν μπαρ, κέντρα διασκεδάσεως και αίθουσες μασάζ. Μετά από όλα αυτά, ήταν επόμενο η πορνεία με αυτήν την μορφή (μπαρ, ξενυχτάδικα κλπ.) να φτάσει και στην Λευκάδα. Και όχι μόνο στην Λευκάδα αλλά και κάτω από το σπίτι μου.

ΠΙΣΩ ΣΤΗ ΛΕΥΚΑΔΑ – ΑΝΑΒΙΩΣΗ ΤΟΥ ΣΥΝΔΕΣΜΟΥ ΑΝΤΙΡΡΗΣΙΩΝ ΣΥΝΕΙΔΗΣΗΣ ΚΑΙ ΓΕΝΝΗΣΗ ΤΟΥ ΓΙΟΥ ΜΑΣ

Συλλαμβάνομαι γιατί δεν άντεχα τον θόρυβο από μπαρ με γυναίκες κάτω από το σπίτι μου! Την κατάσταση σώσει ένας καλός αστυνομικός διευθυντής!

Το μαγαζί κάτω από το σπίτι μου στην Λευκάδα ο κουνιάδος μου μέχρι το 1993 το λειτουργούσε σαν ντισκοτέκ, με συνέπεια, από τότε που ξεκίνησε σαν ντισκοτέκ, εγώ να μην μπορώ να μείνω στο σπίτι από πάνω. Έτσι είχαν περάσει δυο χρόνια και δεν είχα πατήσει το πόδι μου στην Λευκάδα. Εννοείται ότι, πριν ανοίξει την ντισκοτέκ, του έλεγα να μην το κάνει, γιατί δεν θα αντέχουμε τον θόρυβο. Αυτός τότε μου έβαζε τις φωνές. Όμως, το καλοκαίρι του 1993, πληροφορηθήκαμε ότι έκλεισε την ντισκοτέκ και νοίκιασε το μαγαζί του για μπαρ, πάλι χωρίς να ρωτήσει ούτε εμένα ούτε την αδελφή του που είχαμε το σπίτι από πάνω. Αυτό με ανάγκασε να πάω με την Σοφία και την τρίχρονη κόρη μου στην Λευκάδα, για να δω τι μπορώ να κάνω. Ήθελα, τουλάχιστον, να κάνω κάτι με τον θόρυβο, χωρίς να ξέρω τι είδους μπαρ ήταν από κάτω από το σπίτι μας. Βέβαια δεν άργησα να διαπιστώσω τι είδους μπαρ ήταν, ακούγοντας σκυλάδικα όλη την νύχτα και βλέποντας να μπαινοβγαίνουν μόνο άντρες, την στιγμή που στο μαγαζί έβλεπα να έρχονται να πιάσουν δουλειά μόνο νέες γυναίκες.

Δεν θυμάμαι πως μάθαμε ότι για να λειτουργήσει τέτοιο μαγαζί σε μια πολυκατοικία, ή έστω διώροφο, θα έπρεπε προηγούμενα να έχει εξασφαλίσει την άδεια από τους από πάνω. Πιθανόν να το μάθαμε από την αστυνομία, όταν πήγαμε να διαμαρτυρηθούμε για τον θόρυβο. Τέτοια άδεια εμείς δεν είχαμε δώσει ποτέ. Σήμερα θεωρώ ότι υπήρξαμε πολύ τυχεροί σε εκείνη την φάση, γιατί ο αστυνομικός διευθυντής ήταν καλός και δεν εξαγοράζονταν, πράγμα που είχε σαν συνέπεια να μας υποστηρίξει στην προσπάθειά μας να απαλλαγούμε από τον θόρυβο. Και λέω ότι ήταν καλός, όχι μόνο γιατί σε εκείνη την φάση εφάρμοσε τον νόμο αλλά γιατί έμαθα από έναν συμμαθητή του στην σχολή αξιωματικών της αστυνομίας, ότι ήταν ένα από τα καλύτερα παιδιά. Αυτός ο διευθυντής, λοιπόν, μας είπε ότι εφόσον εμείς δεν δίναμε άδεια, το μαγαζί θα έπρεπε να κλείσει σε 15 μέρες. Μην θέλοντας να συγκρουστώ άμεσα με τον κουνιάδο μου ζήτησα, μέσω της αδελφής του, να βάλει καλή μόνωση. Αυτός τοποθέτησε κάποια μόνωση μόνος του, η οποία όμως αποδείχτηκε ανεπαρκής. Μαθαίνοντας ότι δεν μας ικανοποιούσε η μόνωση, η επικεφαλής μπαργούμαν του μαγαζιού ένα βράδυ ανέβηκε στο σπίτι μας με την προκλητική ενδυμασία της δουλειάς της, για να ελέγξει την αλήθεια των λεγομένων μας. Διαπίστωσε κι αυτή το ότι ακουγόντουσαν τα σκυλάδικα, έστω και χαμηλά, όμως μας είπε ότι δεν υπήρχαν λεφτά για καλύτερη ηχομόνωση. Εν τω μεταξύ η αστυνομία είχε ζητήσει από τον μαγαζάτορα, ο οποίος, πριν ανοίξει αυτό το μαγαζί, είχε με άλλους δύο συνεταίρους ένα παρόμοιο μαγαζί έξω από την πόλη, να το κλείσει μέσα σε 15 μέρες. Αυτός μια μέρα με φώναξε στο μαγαζί του να με παρακαλέσει να του δώσω λίγο χρόνο για να καταφέρει να βγάλει, τουλάχιστον, τα λεφτά, τα οποία είχε δώσει για «να φέρει» τέσσερις γυναίκες από απέναντι. «Απέναντι» εννοούσε την Αιτωλοακαρνανία που εκείνη την εποχή έβριθε από κακόφημα μαγαζιά. Εγώ του απάντησα ότι τις προθεσμίες δεν τις καθορίζω εγώ

αλλά η αστυνομία. Πρέπει κι αυτός να ήταν λίγο-πολύ ακατάλληλος γι' αυτό το επάγγελμα, γιατί μια μέρα τον είχα δει με μαυρισμένο το μάτι του από μπουνιά. Το πιο πιθανόν ήταν να τον είχε χτυπήσει κανένας πελάτης που δεν ήθελε να πληρώσει υπέρογκο λογαριασμό, γιατί μια φορά άκουσα κάποιον πελάτη, που έφευγε γύρω στις πέντε το πρωί, να αναρωτιέται πως χάλασε 50.000 δραχμές για ποτά σε τόσο λίγες ώρες. Δεν μπορούσε να καταλάβει, φαίνεται, ότι τα ποτά κοστίζουν πιο ακριβά, όταν συνοδεύονται από γυναίκα που κάθεται δίπλα σου, την οποία υποχρεώνεσαι να την κερνάς και αυτήν, με αντάλλαγμα να σου επιτρέπει να την παρενοχλείς σεξουαλικά. Υποθέτω ότι κάποιος τέτοιος πελάτης που δεν είχε να πληρώσει, είχε χτυπήσει τον μαγαζάτορα, όταν ο τελευταίος πήγε να απαιτήσει τα λεφτά, ειδοποιημένος από την μπαργούμαν. Αυτός ο μαγαζάτορας δεν είχε ούτε τις διαστάσεις ούτε την εκγύμναση για να δίνει ξύλο και ούτε την άνεση να οπλοφορεί, όπως ένας επιτυχημένος νταβατζής. Ούτε καν αξιόπιστες άκρες στην αστυνομία, όπως αποδείχτηκε.

Τέλος πάντων, βλέποντας αυτός ο μαγαζάτορας τις ελπίδες του να εξανεμίζονται, ζήτησε τα λεφτά που είχε δώσει στον κουνιάδο μου για να πιάσει το μαγαζί, πίσω. Αυτός δεν τα έδωσε αλλά αποφάσισε να μας επιβάλει να δώσουμε την άδεια. Προς τον σκοπό αυτό, ένα μεσημέρι, μαζί με τον μαγαζάτορα και έναν συνεταίρο του από το προηγούμενο μαγαζί του, μας χτύπησε την πόρτα. Εγώ του άνοιξα αλλά του απαγόρεψα την είσοδο στο σπίτι, βλέποντας τους τύπους αυτούς και τις διαθέσεις του. Με έσπρωξε και μπήκε μέσα με την βία. Τηλεφώνησα στην αστυνομία να έρθει αλλά δεν ερχότανε. Έτσι αναγκάστηκα να φύγω, για να πάω να την φέρω από το τοπικό αστυνομικό τμήμα που ήταν κοντά. Όσο έλειπα, ο κουνιάδος μου τα έβαλε με την αδελφή του και, επειδή αυτή δεν πείθονταν, της επιτέθηκε με κακές διαθέσεις. Όμως η αδελφή του δεν ήταν μόνη. Είχε μείνει μαζί της μια ξαδέλφη της, η οποία ήταν αρκετά σωματώδης και αποφασιστική, και κατάφερε να τον συγκρατήσει. Αυτός, βλέποντας ότι θα έπρεπε να τα βάλει όχι μόνο με την αδελφή του αλλά και με όλο το συγγενολόι, και μην θέλοντας να τον βρει η αστυνομία στο σπίτι μας, έφυγε με τους άλλους. Έτσι όταν έφτασα εγώ με δύο αστυνομικούς, αυτός είχε κατέβει από κάτω, στο μαγαζί. Επιχείρησα να μπω μέσα, για να τον δείξω στους αστυνομικούς, και με πέταξε έξω σπρώχνοντας. Μετά από όλα αυτά, κατάλαβα ότι μόνο η αστυνομία μπορούσε να τον αναχαιτίσει και πρότεινα στην αδελφή του να τον μηνύσει για την επίθεση που δέχτηκε, όπως και έκανε. Αυτός για να ανταποδώσει την μήνυση, προχώρησε σε «ψευδή καταμήνυση», όπως λέγεται, εναντίον μου, ισχυριζόμενος ότι τον έδειρα, με μάρτυρες την γυναίκα του και τον ενοικιαστή του. Έτσι βρεθήκαμε και οι δύο να ανακρινόμαστε σαν κατηγορούμενοι στο αστυνομικό τμήμα. Ο αξιωματικός που με ανέκρινε, όταν με ρώτησε αν έχω καταδικαστεί άλλη φορά στο παρελθόν και του είπα για τα 9 χρόνια καθώς και για την κατηγορία, μου είπε ότι χάρηκε πολύ για την γνωριμία του μαζί μου, επειδή είχε στο παρελθόν υπηρετήσει στα Εξάρχεια και είχε δει πόσο με εκτιμούσε, εκεί, ο κόσμος και πόσο είχε αγωνιστεί για μένα. Η χαρά του όμως δεν αρκούσε για να με αφήσει να φύγω, γιατί, μετά την μήνυση του κουνιάδου μου, έπρεπε να περάσω αυτόφωρο και γι' αυτό έπρεπε να κρατηθώ. Το ίδιο έπρεπε να περάσει και ο κουνιάδος μου, με αποτέλεσμα να βρεθούμε και οι δύο στα κρατητήρια του αστυνομικού τμήματος. Έτσι, με την ψεύτικη μήνυση του κουνιάδου μου, ξαναβρέθηκα πίσω από τα

κάγκελα, 12 χρόνια μετά την αποφυλάκισή μου. Ομολογώ ότι το μέρος μου φάνηκε οικείο και γι' αυτό, κάθε τόσο, φώναζα «φύλακας, φύλακας», για να ζητήσω κάθε φορά κάτι. Λίγο αργότερα με έβγαλαν από το κελί για να με δει ένας δικηγόρος που μου είχαν βάλει οι συγγενείς της Σοφίας, και πριν περάσουν πολλές ώρες, μας οδήγησαν στον εισαγγελέα. Αυτός μετέτρεψε το αυτόφωρο σε τακτική δικάσιμο και μας άφησαν ελεύθερους. Ο κουνιάδος μου δεν το έβαλε κάτω και μας έκανε «ασφαλιστικά μέτρα», όπως τα λένε, για να μας αναγκάσει να δώσουμε άδεια, για να μην κλείσει το μαγαζί. Είχε μάλιστα δικηγόρο έναν κομμουνιστή, ο οποίος πολύ αργότερα, μετά από ένα σκάνδαλο, όπου ενέχονταν ο δεξιός πρόεδρος του δικηγορικού συλλόγου του νησιού, έγινε αυτός πρόεδρος και ο προηγούμενος δεν μπήκε στην φυλακή. Εγώ είχα έναν δεξιό. Τελικά τα ασφαλιστικά μέτρα τα έχασε ο κουνιάδος μου και το μαγαζί έκλεισε. Μετά από αυτό, ο κουνιάδος μου, όταν σε κάποια φάση με είδε στο δρόμο, μου είπε ότι θα μου δώσει τόσο πολύ ξύλο, που θα μείνω δυο μήνες στο νοσοκομείο. Και συνέχιζε να είναι προκλητικός, ακόμα και όταν με έβλεπε στο μπαλκόνι του σπιτιού, ώσπου μια μέρα του έβαλα, από το μπαλκόνι, τις φωνές, για να με ακούσει όλη η Λευκάδα και τον απείλησα ότι θα ανοίξω το στόμα μου, για να μάθει όλη η Λευκάδα το παρελθόν του. Έτσι πείστηκε να πάψει να με βρίζει και να σηκωθεί να φύγει. Και από τότε δεν με ξαναπροκάλεσε άλλη φορά.

Δικάζομαι επειδή δεν άντεχα τον θόρυβο από μπαρ με γυναίκες κάτω από το σπίτι μου

Τα δικαστήρια έγιναν μετά από μήνες. Ο κουνιάδος μου δεν καταδέχτηκε να παρουσιαστεί στο δικαστήριο. Η Σοφία, χωρίς να μου πει τίποτα, τα βρήκε με τον δικηγόρο του αδελφού της και, στο δικαστήριο, απέσυρε την μήνυση. Στην δική μου δίκη η γυναίκα του κουνιάδου μου και ο ενοικιαστής του, που ήταν μάρτυρες κατηγορίας, αρνήθηκαν ότι με είδαν να χτυπάω τον αδελφό της Σοφίας κι έτσι αθωώθηκα. Όμως, με όλα αυτά, είχα ήδη ξοδέψει 150.000 δρχ. σε δικηγόρους, που ήταν ένα σημαντικό ποσό για εκείνη την εποχή. Δεν με πείραξε όμως αυτό τόσο, όσο η υπαναχώρηση της Σοφίας που έγινε χωρίς αυτή να μου πει τίποτα. Σε συνδυασμό με το ότι δεν τον είχε πιάσει ποτέ, να του «τρίξει τα δόντια» για την απαράδεκτη συμπεριφορά του απέναντί μου, αυτό με έκανε να σηκωθώ να φύγω από την Λευκάδα, όπου βρισκόμασταν τότε λόγω καλοκαιριού, και να θέλω να χωρίσω μαζί της. Όμως υπήρχε και το παιδί, η τρίχρονη κόρη μας, που έβλεπα ότι, με τον τρόπο που την μεγάλωνε η Σοφία, πιθανόν να της δημιουργούσε προβλήματα. Αυτό με έκανε τελικά να μην χωρίσω. Δεν ήθελα να πληρώσει η κόρη μου τις συνέπειες της συμπεριφοράς του κουνιάδου μου. Το αγαπούσα το κοριτσάκι, που ήταν και πολύ χαριτωμένο, και δεν ήθελα να μεγαλώσει χωρίς πατέρα. Αυτή την τακτική, το να μην θέλω δηλ. να αφήσω να «πάει στράφι» κάτι για το οποίο έδωσα πολλά, παρ' όλο που έβλεπα ότι, για να μην πάει αυτό στράφι, εγώ θα δυσκόλευα πολύ την ζωή μου, την ακολούθησα πάντα. Δεν μπορώ να πω αν έτσι συμπεριφέρθηκα στον εαυτό μου, όπως του άξιζε, και ότι έτσι η ζωή μου υπήρξε καλύτερη από ό,τι αν δεν υποχωρούσα, όμως μπορώ να πω σίγουρα ότι έτσι διατήρησα τα περισσότερα από αυτά, στα οποία είχα επενδύσει.

Η συναυλία συμπαράστασης στους φυλακισμένους με αίτημα την απελευθέρωση του Ερντάλ Καρασού – Η αποφυλάκιση του Ερντάλ

Γυρνώντας στην Αθήνα, η Σοφία επικέντρωσε τον αγώνα της στην προσπάθεια αποφυλάκισης του Ερντάλ Καρασού, ο οποίος ήταν ήδη 9 χρόνια στην φυλακή. Σε συνεργασία με κάποια άτομα από την κατάληψη της Χέυδεν και καναδυό άλλους, όπως ένα μέλος του συγκροτήματος «Ωχρά Σπειροχαίτη», οργάνωσε μια συναυλία συμπαράστασης στους κρατούμενους, η οποία έβαζε και το αίτημα της απελευθέρωσης του Ερντάλ Καρασού. Μου είχε τότε κάνει εντύπωση το ότι για την συναυλία είχε τρέξει και η Πόλα, που πολλά χρόνια αργότερα έμαθα ότι το επίθετό της ήταν Ρούπα. Παρακάτω, μιλώντας για τους αντιρρησίες συνείδησης, θα πω πως την είδα για πρώτη και τελευταία φορά κι έτσι θα εξηγηθεί η έκπληξη μου, όταν έμαθα ότι συνεργάστηκε με την Σοφία. Τέλος πάντων αυτή η συναυλία έγινε στην πλατεία Ελευθερίας του Κορυδαλλού που τότε ήταν ένα μεγάλο πλάτωμα με γύρω-γύρω παρτέρια, και δεν είχε ούτε τραπέζια ούτε καρέκλες από τα γύρω μαγαζιά, όπως είχε αργότερα, ούτε ήταν εργοτάξιο του Μετρό, όπως είναι σήμερα. Σ' αυτήν, έπαιξε και η «Ωχρά Σπειροχαίτη». Εγώ δεν πήγα, γιατί έπρεπε να κρατήσω το παιδί για να πάει η Σοφία. Η Σοφία πήγε αλλά μετά από κάποια ώρα, νομίζω μετά τις 11 το βράδυ, έφυγε. Την άλλη μέρα (δεν υπήρχαν τότε κινητά τηλέφωνα) έμαθε ότι λίγο μετά την αποχώρηση της ήρθε μια ομάδα ατόμων και πλακώθηκε στο ξύλο με άτομα που είχαν μείνει στην συναυλία, με αποτέλεσμα η συναυλία να σταματήσει. Οι παρόντες στα επεισόδια είπαν στην Σοφία ότι οι τραμπούκοι που επιτέθηκαν ήταν χουλιγκάνοι από μια άλλη συνοικία και ο λόγος της επίθεσης ήταν το ποδόσφαιρο. Εμένα αυτή η ερμηνεία δεν μου άρεσε. Θεώρησα ότι οι λόγοι της επίθεσης ήταν πολιτικοί και οι χουλιγκάνοι επιδίωκαν να διαλύσουν μια συναυλία συμπαράστασης στους αγώνες των φυλακισμένων.

Λίγο καιρό μετά την συναυλία ο Ερντάλ Καρασού αποφυλακίστηκε με σκοπό να απελαθεί στην Τουρκία, για να εκτίσει εκεί το υπόλοιπο της ποινής του, μετά από απόφαση του αρμόδιου Συμβουλίου Πλημμελειοδικών του Πειραιά. Στην εκδίκαση της αίτησής του σαν δικηγόρος παραστάθηκε η Κατερίνα Ιατροπούλου, όμως οι δικαστές ήξεραν ότι αυτός που πίεζε για την αποφυλάκισή του ήταν η Σοφία. Αυτό το κατάλαβα, όταν την ημέρα της συζήτησης της υπόθεσης από το Συμβούλιο, πριν αρχίσει η συζήτηση, ο αρμόδιος δικαστής τηλεφώνησε στο σπίτι μας και ζήτησε από την Σοφία να βιαστεί να πάει στον Πειραιά για να παρίσταται στην συζήτηση. Δεν ήθελε να αρχίσει την συζήτηση χωρίς την Σοφία! Μετά την απόφαση του Συμβουλίου ο Ερντάλ μεταφέρθηκε από τις φυλακές στο αστυνομικό τμήμα της Δραπετσώνας, όπου έμεινε για εβδομάδες, μέχρι να βρει λεφτά να πληρώσει τους μπάτσους που θα τον συνόδευαν στην απέλαση, η οποία θα γινόταν με αεροπλάνο. Επειδή λεφτά δεν έβρισκε, τα λεφτά τα έβαλα εγώ, σαν μέλος της «Ομάδας για τις φυλακές». Ήταν αρκετά λεφτά, περίπου 100.000 δραχμές, που δεν θα τα είχα, αν πρόσφατα δεν είχα πουλήσει ένα οικόπεδο. Δυστυχώς, αν και στην Τουρκία ο Ερντάλ αποφυλακίστηκε, μετά από έξι μήνες ήρθε παράνομα στην Ελλάδα και μπλέχτηκε με παρανομίες. Δεν άργησε να ξαναμπεί στην φυλακή, αφού προηγούμενα είχαμε προλάβει και τον είχαμε φιλοξενήσει για τρεις μέρες στο

σπίτι μας στην Λευκάδα. Μετά την νέα του φυλάκιση η Σοφία δεν ξανασχολήθηκε με αυτόν, ενώ η «Ομάδα για τις φυλακές» είχε πάψει να υπάρχει, γιατί είχαν αποχωρήσει, χωρίς να δώσουν εξηγήσεις, δύο από τα μέλη της. Τουλάχιστον, όπως έμαθα, είχαν αποχωρήσει για λόγους επαγγελματικούς, δηλ. η δουλειά τους δεν τους επέτρεπε να είναι στην Αθήνα και να ασχολούνται με την ομάδας μας.

Η αναβίωση του Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης

Εγώ, στην Αθήνα, επικέντρωσα το ενδιαφέρον μου στην προσπάθεια αναβίωσης του Συνδέσμου των Αντιρρησιών Συνείδησης, στην οποία πρωταγωνιστούσε ο Σπύρος ο Ψύχας και βοηθούσε και ο Γιάννης Χρυσοβέργης με τις επαφές του στο χώρο των Μ.Μ.Ε. και στο εξωτερικό. Σιγά-σιγά, είχαμε καταφέρει να μαζευόμαστε κάθε Τετάρτη στα γραφεία τής Σολωμού 27 καμιά δεκαριά άτομα. Επειδή υπήρχε ένα είδος ανευθυνότητας ως προς τα οικονομικά του Συνδέσμου κι εγώ προθυμοποιούμουν να τα βάλω σε κάποια τάξη, μου ανατέθηκε η δουλειά του ταμία. Τα οικονομικά είχαν σημασία γιατί, πρώτα απ' όλα, έπρεπε να βγαίνει το νοίκι, το φως και το τηλέφωνο. Ευτυχώς συστεγαζόμαστε με την Εθελοντική Εργασία Αθήνας και, τυπικά, με την Οικολογική Πρωτοβουλία, με συνέπεια να μοιραζόμαστε το νοίκι και τους λογαριασμούς. Χρειαζόμασταν όμως λεφτά και για τις δραστηριότητες μας, όπως οι αφίσες και οι προκηρύξεις. Γι' αυτό, σαν ταμίας, μπορούσα να προσφέρω πολλά. Έκανα γι' αυτή τη δουλειά, γιατί είχα το θάρρος να κάνω αυτό που δεν έκαναν άλλοι: Κάθε φορά που μαζευόμασταν, πήγαινα με ένα βιβλιάριο και ζητούσα από όσους δεν την είχανε δώσει, την μηνιαία συνδρομή προς τον Σύνδεσμο που είχαμε κανονίσει να δίνουμε,. Ακόμη και αν δεν είχαν όλο το ποσό, δεχόμενα δόσεις. Σε όσους γκρινιάζανε, έλεγα ότι κοροϊδεύουμε τον εαυτό μας αν νομίζουμε ότι μπορούμε να συγκρουστούμε με το κράτος σε ένα τόσο καίριο ζήτημα, όπως η στρατιωτική θητεία, και δεν είμαστε σε θέση ούτε να πληρώσουμε το νοίκι των γραφείων. Εκείνη την εποχή, στην Αθήνα, οι καταλήψεις ήταν ελάχιστες και ήταν στα χέρια αναρχικών, όπως η κατάληψη της Χέυδεν, η κατάληψη της Φερρών και Φυλής και η κατάληψη της Αλκαμένους. Οι αναρχικοί δεν τα πήγαιναν καλά με τους αντιρρησίες, γιατί σχεδόν όλοι οι αντιρρησίες διεκδικούσαν εναλλακτική κοινωνική θητεία στην θέση της στρατιωτικής, ενώ οι αναρχικοί προτιμούσαν το τρελόχαρτο, εκτός από κάποιους γενναίους, σαν τον Μαζιώτη, τον Ναθαναήλ και τον Καραπάνο. Δεν θυμάμαι αν ήταν το 1993 ή το 1994, όταν ο Καραπάνος με μια κοπέλα, μάλλον σε συγκέντρωση συμπαράστασης στον Μαζιώτη, που είχε ξαναπιαστεί σαν ανυπότακτος και χρειάστηκε να κάνει 50 μέρες απεργίας πείνας για να τον αφήσουν, έκαψε στα Προπύλαια την ελληνική σημαία. Τότε, το φως της δημοσιότητας είχε δει μια ανακοίνωση του Συνδέσμου, όπου ο Σύνδεσμος καταδίκαζε το κάψιμο της σημαίας. Όταν είχα ρωτήσει τον Ψύχα, ποιος είχε στείλει την ανακοίνωση, μου είχε πει ότι την είχε στείλει ο Χρυσοβέργης. Ήταν μετά από κάτι τέτοια δυνατόν να έχουν καλή άποψη για τον Σύνδεσμο οι αναρχικοί; Εγώ, πάντως, δεν αγωνιζόμουνα για την εναλλακτική κοινωνική θητεία και υποστήριζα την ολική άρνηση, όπως και κάποιοι άλλοι σύντροφοι που

πέρναγαν τότε, κατά καιρούς, από τον Σύνδεσμο, σαν τον Παύλο Ναθαναήλ και τον Γιώργο τον Κοσμά. Ο Ναθαναήλ είχε πιαστεί από την αστυνομία σε κάποια φάση που κολλούσε αφίσες για την πρώτη δίκη του Μαζιώτη από το Στρατοδικείο Αθηνών και είχε χτυπηθεί κιόλας από τους μπάτσους. Ο Κοσμάς είχε πάρει τρελόχαρτο, όμως ενδιαφερόταν για την άρνηση στράτευσης. Εγώ προσπαθούσα να κάνω τον γεφυροποιό μεταξύ των διεκδικητών της εναλλακτικής κοινωνικής θητείας και των ολικών αρνητών. Και είχα πολλή δουλειά να κάνω, γιατί υπήρχαν κάτι αναρχικοί, όπως η Πόλα, που ήθελαν την διάλυση του Συνδέσμου, γιατί διεκδικούσε εναλλακτική κοινωνική θητεία. Αυτό το διαπίστωσα με τα ίδια μου τα μάτια, όταν σε κάποια εκδήλωση του Συνδέσμου σε κάποια αίθουσα του Πολυτεχνείου της Πατησίων, που έγινε για να μας μιλήσει ο Ανδρέας Ραμπλ, ένας Αυστριακός αντιρρησίας συνείδησης που γύρναγε όλο τον κόσμο για να διαδώσει το μήνυμα της άρνησης στράτευσης, ήρθε η Πόλα με καμιά δεκαριά άτομα, άκουσε την ομιλία του Ραμπλ και στην συζήτηση που ακολούθησε, μας είπε ότι αυτό που έπρεπε να κάνει ο Σύνδεσμος, ήταν να αυτοδιαλυθεί. Εγώ είχα τσαντιστεί με αυτήν την πρόταση και της είχα απαντήσει ότι, αντί να κοιτάει να χαλάσει αυτό που φτιάχνουν άλλοι, ας κοιτάξει τα χάλια των αναρχικών, που εξαιτίας τους είχε καεί πριν λίγα χρόνια το κτίριο της πρυτανείας του Πολυτεχνείου. Αυτό, εννοείται, δεν το δεχόντουσαν οι αναρχικοί, οι οποίοι ισχυριζόντουσαν ότι αυτό το εξαιρετικά ογκώδες και γεροφτιαγμένο κτίριο το είχαν κάψει τα δακρυγόνα, με συνέπεια η Πόλα να με κατηγορήσει ότι τα έχω με τους αναρχικούς. Της είχα απαντήσει ότι δεν τα έχω με τους αναρχικούς γιατί κι εγώ αναρχικός είμαι. Αυτή υπήρξε η πρώτη και η τελευταία φορά που είδα και μίλησα με την Πόλα Ρούπα. Εκείνο το βράδυ, τον Αντρέα Ραμπλ, τον είχαμε φιλοξενήσει στο σπίτι μας. Η τρίχρονη κόρη μου είχε χαλάσει τον κόσμο στο κλάμα και ζητούσε να φύγει ο Ραμπλ. Ευτυχώς που ο Ραμπλ δεν είχε ιδέα από Ελληνικά κι εμείς δεν του λέγαμε γιατί έκλεγε η Κριστιάνα. Μετά από αυτήν την φάση πίστεψα τους Ναπολιτάνους συντρόφους, τον Φραντσέσκο και την γυναίκα του, που όταν μας είχαν φιλοξενήσει στο σπίτι τους στην Νάπολη, μας είχαν πει ότι δεν μας ήθελε το κοριτσάκι τους που εκείνη την εποχή είχε την ίδια ηλικία με την Κριστιάνα, όταν η τελευταία τα είχε βάλει με τον Ραμπλ.

Ένα τριήμερο για την αντίρρηση συνείδησης στο Ε.Μ.Π.

Τέλη 1993 ή αρχές 1994 πρέπει να ήτανε, όταν οργανώσαμε ένα τριήμερο για την αντίρρηση συνείδησης στο κτίριο της Σχολής Καλών Τεχνών του Ε.Μ.Π. στο συγκρότημα κτιρίων του Ε.Μ.Π. της Πατησίων. Περιλάμβανε προβολές, έκθεση αφισών, συζητήσεις και συναυλία την τελευταία μέρα. Στην διάρκεια του τριημέρου εμφανίστηκε με ένα τηλεοπτικό συνεργείο ο δημοσιογράφος Κώστας Τσαρουχάς και ζήτησε να κάνει ένα ρεπορτάζ για τους αντιρρησίες. Είχε πληρώσει και αεροπορικά εισιτήρια για να έρθει ο Μαραγκάκης από την Λευκάδα, για να του πάρει συνέντευξη. Εγώ, εκείνη την εποχή, είχα ήδη γνωριστεί προσωπικά με τον Μαραγκάκη στην Λευκάδα. Ο Τσαρουχάς, μετά τον Μαραγκάκη, απευθύνθηκε στον Χρυσοβέργη που τον ήξερε από παλιά, και ο Χρυσοβέργης, επειδή δεν ζήτησε καμιά άδεια

για να εκπροσωπήσει τον Σύνδεσμο, μίλησε σαν Χρυσοβέργης! Εγώ περίμενα ότι κάποτε ο Τσαρουχάς θα απευθυνόταν και σ' εμάς, στους διοργανωτές του τριημέρου. Όμως ο Χρυσοβέργης μου είπε ότι δεν θα έκανε άλλο τράβηγμα με την κάμερα ο Τσαρουχάς. Εγώ χρειάστηκε να φύγω για λίγο, γιατί έπρεπε να πάω να πάρω την κόρη μου από μια σχολή χορού. Στην διάρκεια της απουσίας μου, ο Τσαρούχας τράβηξε ότι ήθελε από την εκδήλωσή μας κι έκανε και μερικές ερωτήσεις, όπου ήθελε. Έτσι στο ρεπορτάζ στην τηλεόραση βγήκε μια εικόνα του Συνδέσμου, όπως την ήθελαν ο Μαραγκάκης και ο Χρυσοβέργης, με συνέπεια να δικαιωθούν οι ολικοί αρνητές αναρχικοί, που δεν εμπιστευόντουσαν τον Σύνδεσμο. Εγώ, παρ' όλ' αυτά, μην έχοντας για να απευθυνθώ άλλη συλλογικότητα που να δραστηριοποιείται συστηματικά για την άρνηση στράτευσης, συνέχισα να δραστηριοποιούμαι στον Σύνδεσμο, όπου έκανε κάπου-κάπου και κανένα πέρασμα ο Ναθαναήλ που ήταν ολικός αρνητής, και στον οποίο είχα, επίσης, αφιερώσει το βιβλίο μου «Το τρελόχαρτο», όπως και στον Μαζιώτη. Ο Ναθαναήλ με είχε γνωρίσει, στο παρελθόν, σε έναν Τούρκο πολιτικό πρόσφυγα με παρατσούκλι Φαρούκ και επίθετο Τουντζάι, ο οποίος έκανε μαθήματα Τουρκικών σ' ένα γραφείο στην Κάνιγγος και επιμελούνταν και την σύνταξη ενός ελληνοτουρκικού κι ενός τουρκοελληνικού λεξικού. Αυτόν τον Φαρούκ τον συνάντησα στο χωριό που μένει ο Μαραγκάκης στην Λευκάδα, το Πάσχα του 1995, που ο Μαραγκάκης είχε καλέσει κόσμο για να κάνει μαζί του Πάσχα. Αν και από μουσουλμανική χώρα, δεν είχε πρόβλημα να γιορτάσει το χριστιανικό Πάσχα, κάτι που δεν θα έκανε εύκολα ένας Έλληνας με μια μουσουλμανική γιορτή. Βέβαια, ο Φαρούκ ήταν άθεος σαν κομμουνιστής που ήταν (είχα ακούσει ότι προτού έρθει στην Ελλάδα, ήταν ηγετικό στέλεχος της οργάνωσης «Ντεβ Σολ»).

Η «κινητοποίηση-αστραπή» στην τουρκική πρεσβεία

Ξαναγυρνώντας στην αφήγησή μου για τον Σύνδεσμο, θα ήθελα να αναφέρω ότι σαν ταμία αυτό που με είχε εκπλήξει περισσότερο, ήταν η γενναιοδωρία ενός μέλους που είχε δώσει 50.000 δραχμές, ένα αξιόλογο ποσό εκείνη την εποχή. Το μέλος αυτό είχε αποδείξει έμπρακτα το ενδιαφέρον του. Η ιστορία έδειξε ότι ενδιαφερόταν περισσότερο από τους άλλους, γιατί υπέστη τις περισσότερες διώξεις και κατάφερε και να αναδειχτεί σε πρώτο πρόεδρο του Συνδέσμου, όταν ο Σύνδεσμος αναγνωρίστηκε από τα δικαστήρια σαν σωματείο, αρκετά χρόνια αργότερα. Μάλιστα οι διώξεις του συζητήθηκαν και από τον Ο.Η.Ε. και τελικά ο Ο.Η.Ε. τον δικαίωσε. Αυτός ήταν ο Λάζαρος ο Πετρομελίδης. Υπήρχαν αρκετά καλά παιδιά στον Σύνδεσμο τότε. Με τρεις από αυτούς, τον Σαββαΐδη, τον Ιωσηφίδη και τον Τσούχλη, στις 6 του Ιούνη του 1994, δέθηκα συμβολικά στα κάγκελα της τούρκικης πρεσβείας, για να διαμαρτυρηθούμε για την φυλάκιση στην Τουρκία του Τούρκου ολικού αρνητή στράτευσης Οσμάν Μουράτ Ούλκε, μέλους του Αντιπολεμικού Συνδέσμου Σμύρνης. Αυτήν την κινητοποίηση την είχαμε σχεδιάσει σαν «κινητοποίηση-αστραπή», δηλ. θα φροντίζαμε να καταγραφεί από τα μέσα ενημέρωσης, προτού μας μαζέψει η αστυνομία. Και πράγματι, με το που δεθήκαμε, εμφανίστηκαν οι ειδοποιημένοι δημοσιογράφοι, τράβηξαν φωτογραφίες και

βίντεο, πήραν συνεντεύξεις και μετά ήρθε η αστυνομία. Έτσι, είδα την κινητοποίησή μας στις ειδήσεις του Mega Channel. Στο τηλεοπτικό στιγμιότυπο εμφανίζεται και η Σοφία που μοίραζε σε εκείνη την φάση προκηρύξεις μας στον κόσμο που περνούσε. Η επόμενη κινητοποίησή μας ήταν η συναυλία, της οποίας προηγήθηκε συζήτηση και προβολή ταινίας, στο λόφο του Στρέφη, εκείνο το καλοκαίρι. Προτού όμως προχωρήσω σε αυτήν, αξίζει να γράψω και κάποια πράγματα για την δράση μας στην Λευκάδα, όπου περνάγαμε ένα μεγάλο μέρος του χρόνου μας, κατά την ίδια περίοδο (πρώτο μισό του '94).

Η Οικολογική Πρωτοβουλία Λευκάδας και η χωματερή της Λευκάδας

Στην Λευκάδα συνεργαστήκαμε με τον Μαραγκάκη, ο οποίος είχε ήδη από το 1990 ιδρύσει μαζί με άλλους την Οικολογική Πρωτοβουλία Λευκάδας. Από αυτούς τους άλλους οι δύο, μετά από αρκετά χρόνια, γίνανε δήμαρχοι της Λευκάδας. Μαζευόμασταν κάθε εβδομάδα για να συζητήσουμε σε ένα παλιό κτίριο, δίπλα στην εκκλησία του Αγ. Γεωργίου, που ανήκε στον Δήμο Λευκάδας και εκεί γινόντουσαν τα μαθήματα που πρόσφερε δωρεάν η Ν.Ε.Λ.Ε. (Νομαρχιακή Επιτροπή Λαϊκής Επιμόρφωσης). Το θέμα που μας απασχολούσε ήταν τα σκουπίδια. Ήδη από το 1986, ο Δήμος της Λευκάδας, χωρίς καμιά προηγούμενη μελέτη ή άδεια, είχε αποφασίσει να αποτελέσουν χωματερή της πόλης οι παλιές αλυκές, στην ανατολική της παραλία, οι οποίες είχαν εγκαταλειφθεί πριν δεκάδες χρόνια. Χωματερή κοντά στο ιστορικό κέντρο της πόλης δεν ήταν ό,τι καλύτερο, ιδιαίτερα όταν στον ίδιο χώρο, στον χώρο των παλιών αλυκών, άρχισαν να χτίζονται και να λειτουργούν σχολεία. Το 1994, κοντά στην χωματερή λειτουργούσαν νηπιαγωγείο, δημοτικό σχολείο, γυμνάσιο και λύκειο. Εγώ, τουλάχιστον, είχα προλάβει τις αλυκές προτού ο Δήμος κάνει εκεί χωματερή. Αποτελούσαν ένα ασυνήθιστο αλλά πολύ όμορφο τοπίο. Η Οικολογική Πρωτοβουλία προσπαθούσε να φύγει η χωματερή από την πόλη και να πάει σε ένα μέρος μακριά από κατοικημένη περιοχή, όπου προηγούμενα θα φτιαχνόντουσαν οι κατάλληλες εγκαταστάσεις μετά από επιστημονική μελέτη των αρμοδίων φορέων. Ήδη είχαν γίνει τέτοιες μελέτες, αυτές είχαν πληρωθεί αδρά από το κράτος αλλά χωματερή δεν φτιαχνόταν, επειδή κάθε φορά που επιλέγονταν ένα μέρος για χωματερή, οι παράγοντες του πιο κοντινού χωριού ξεσήκωναν τον κόσμο και μαζί με το πλήθος δηλώνανε στα Μ.Μ.Ε. ότι η χωματερή θα περνούσε πάνω από το πτώμα τους. Εγώ ήδη από εκείνη την εποχή είχα προβλέψει ότι, αν οι παράγοντες του πιο κοντινού προς την καινούργια χωματερή χωριού δεν πληρωνόντουσαν σε χρήμα και σε είδος, αν δεν εξασφάλιζαν δηλ. τα λεγόμενα «αντισταθμιστικά οφέλη», καινούργια χωματερή δεν θα γινόταν. Όπως και δεν έγινε, μολονότι από τότε έχουν περάσει 24 ολόκληρα χρόνια και έχουν γίνει δεκάδες επιστημονικές μελέτες που κόστισαν πολλά εκατομμύρια δραχμές στο κράτος. Εγώ, ξέροντας ότι οι μόνοι που μπορούσαν να αποφασίσουν για τα αντισταθμιστικά οφέλη ήταν το δημοτικό συμβούλιο της Λευκάδας, μετά από πολλές συζητήσεις με τους πιο δραστήριους από την Οικολογική Πρωτοβουλία κατάφερα να τους προτείνω να αποφασίσουμε πάνω σε ένα κείμενο, όπου έφερνα το δημοτικό συμβούλιο προ των ευθυνών

του και απέδιδα ευθύνες στους μαγαζάτορες της Λευκάδας, οι οποίοι έλεγχαν το δημοτικό συμβούλιο αλλά δεν ήθελαν να «βάλουν το χέρι στην τσέπη». Δεν ήθελαν δηλ. ο Δήμος να ξοδέψει κάποια λεφτά για αντισταθμιστικά οφέλη, από τα τόσα που χαλούσε για να προσελκύσει τουρισμό στην πόλη. Η πιο «θυελλώδης» συζήτηση γύρω από το κείμενο που πρότεινα, είχε γίνει στο σπίτι της εκδότριας της τότε μοναδικής λευκαδίτικης εφημερίδας, του «Λευκαδίτικου Λόγου». Αυτή ήταν η Άννα Σκίτσα, η οποία έβγαζε την εφημερίδα μόνη της, με την βοήθεια μόνο των τριών κοριτσιών της 18, 15 και 12 χρονών. Ο Μαραγκάκης και μια καθηγήτρια, η Αλίκη, κλωτσούσαν, γιατί το κείμενό μου ήταν γι’ αυτούς πολύ επιθετικό για τα δεδομένα της λευκαδίτικης κοινωνίας. Τελικά, όπως εγώ το είχα ετοιμάσει απορρίφθηκε, όμως ο Μαραγκάκης το πήρε, το έκανε λιγότερο αιχμηρό και το δημοσίευσε στον «Λευκαδίτικο Λόγο». Λίγο αργότερα, όταν εμείς είμαστε στην Αθήνα, ο Μαραγκάκης οργάνωσε διαδήλωση για να φύγουν τα σκουπίδια δίπλα από τα σχολεία. Από ό, τι μου είπε, στην διαδήλωση ήταν μόνο μαθητές, καμιά πενηνταριά. Από τους μεγάλους ήταν δυο-τρεις μόνο, από τους οποίους ο ένας ήταν ο Δήμαρχος ο Μαργέλης, αυτός που έκανε τις αλυκές χωματερή. Φαντάζομαι τι ιδέα θα αποκόμισε ο Δήμαρχος για τους Λευκαδίτες, όταν θα είδε ότι αυτός ενδιαφέρεται περισσότερο από αυτούς, για να φύγει η χωματερή δίπλα από τα σχολεία των παιδιών τους!

Με τον Μαραγκάκη στον δρόμο της Λευκάδας που πηγαίνει από την πόλη στον Άη Γιάννη, την εποχή που συνεργαζόμασταν στην Οικολογική Πρωτοβουλία. Μπροστά μου η κόρη μου, αριστερά μου η μεγάλη κόρη του Μαραγκάκη και πίσω η Μαρία, η μάνα της

Η Εθελοντική Εργασία Λευκάδας – Το Πάσχα του 1994

Με την εκδότρια του Λευκαδίτικου Λόγου και τις κόρες της κάποια μέρα ανεβήκαμε στο χωριό του Μαραγκάκη, για να συζητήσουμε την ιδέα της γυναίκας του, της Μαρίας, να ιδρύσουμε στην Λευκάδα μια αστική μη κερδοσκοπική επιχείρηση, ανάλογη προς την Εθελοντική Εργασία Αθήνας. Τότε στο σπίτι του Μαραγκάκη έμενε και ο Κυριάκος ο Ιωσηφίδης, με τον οποίο στο παρελθόν είχαμε φτιάξει την «Ομάδα για τις φυλακές». Ο Κυριάκος βοηθούσε τον Μαραγκάκη σε διάφορες αγροτικές εργασίες, με τις οποίες καταπιανόταν ο Μαραγκάκης εκείνη την εποχή. Οι συζητήσεις, που ανέφερα παραπάνω, καρποφόρησαν και μαζί με τον Κυριάκο, την Άννα, την μεγάλη κόρη της, την γυναίκα του Μαραγκάκη, τον Μαραγκάκη, εμένα και την Σοφία, ιδρύσαμε την Εθελοντική Εργασία Λευκάδας, η οποία αναγνωρίστηκε και από τα δικαστήρια. Όμως, κολλήσαμε στις φορολογικές ενημερότητες που ζητούσε η εφορία από όλα τα μέλη. Κάποια μέλη, όπως η Άννα, χρωστούσανε και δεν μπορούσαν να πάρουν φορολογική ενημερότητα. Από την άλλη, εγώ και η Σοφία δεν μέναμε συνέχεια στην Λευκάδα και ο Κυριάκος, μετά λίγο καιρό, γύρισε στην Αθήνα. Έτσι η Εθελοντική Εργασία Λευκάδας, με καταστατικό αναγνωρισμένο και από τα δικαστήρια, έμεινε για πάντα στα χαρτιά. Η προσπάθεια όμως να την φτιάξουμε, όπως και η συνεργασία στα πλαίσια της Οικολογικής Πρωτοβουλίας, μας έφεραν πολύ κοντά στην Άννα Σκίτσα, που είχε ιδιαίτερη εκτίμηση σε εμένα και στην Σοφία. Μεγάλη εκτίμηση μας είχε και η δεκαπεντάχρονη κόρη της, μια πολύ όμορφη και δραστήρια κοπέλα που έγραφε στον Λευκαδίτικο Λόγο, όπως και η μεγάλη κόρη. Αυτή η δεκαπεντάχρονη κόρη, έγραψε κάποια μέρα, που εμείς ήμασταν στην Αθήνα, ένα εγκωμιαστικό άρθρο για μας στον «Λευκαδίτικο Λόγο» καθώς και για την σχέση μας με τον σκοτωμένο από καιρό Μαράτο, με βάση αυτά που είχε ακούσει από μας, όπως και για το γράμμα που είχαμε στείλει στα «Τετράδια Ψυχιατρικής».

Το Πάσχα το 1994 έπεσε Πρωτομαγιά και το κάναμε στην Λευκάδα. Ήταν το μοναδικό Πάσχα στη ζωή μου που σούβλισα μόνος μου αρνί. Και το μοναδικό Πάσχα που είδα μια σούβλα να κόβεται στη μέση στην διάρκεια του σουβλίσματος, την δική μου! Ήταν και το τελευταίο Πάσχα που έκανε ο θείος της Σοφίας, ο Κώστας, ο αδελφός της μάνας της, ο οποίος αντιπροσώπευε τον τύπο του παλιού Λευκαδίτη, όντας γέννημα-θρέμμα της πόλης (Μπρανέλος, όπως τους λένε αυτούς στην Λευκάδα) και με προοδευτικές απόψεις (διάβαζε κάθε μέρα «Αυγή» και ψήφιζε πάντα την λεγόμενη «ανανεωτική» αριστερά, από την οποία προήλθε ο λεγόμενος «Συνασπισμός της Αριστεράς και της Προόδου» και αργότερα ο «Συ.Ριζ.Α.»). Αυτό το Πάσχα το περάσαμε μαζί με την Άννα, η οποία είχε έρθει στο μεγάλο τραπέζι, όπου τρώγαμε μαζί με τους συγγενείς μας, και πήρε και την κόρη μου και την πήγε σε ένα γειτονικό λούνα-παρκ. Θα μπορούσε να ήταν και για εμένα το τελευταίο μου, γιατί πριν αρχίσω το σούβλισμα, παρά λίγο να πέσω και να σκοτωθώ από την ταράτσα του σπιτιού, όπου βρισκόμουνα βάφοντας την πολύ βαριά πόρτα της εισόδου του κτιρίου, την οποία με είχαν βοηθήσει και είχα ανεβάσει στην ταράτσα. Σε κάποια φάση που πήγα να την σηκώσω,

υποχώρησα από το βάρος της και σπρώχτηκα προς την άκρη της ταράτσας, όπου δεν υπάρχουν κάγκελα. Συγκρατήθηκα, για να μην πέσω, την τελευταία στιγμή.

Μια παλιά φίλη που πέθανε νωρίς: Άννα Σκίτσα

Η σχέση μου με την Άννα Σκίτσα από εκεί κι έπειτα έγινε πιο στενή, με την έννοια ότι με έπαιρνε κάθε μέρα τηλέφωνο κι ερχόταν στο σπίτι μας με τις τρεις κόρες της. Και όταν στα μέσα Μαΐου γυρίσαμε στην Αθήνα, μετά από λίγες ήρθε και μας βρήκε και έμεινε στο σπίτι μας μέχρι να τελειώσει κάτι δουλειές που ήθελε, στην Αθήνα. Την φιλοξενήσαμε στο γραφείο μου, όπου βάλαμε ένα πτυσσόμενο ντιβάνι. Εκείνη η περίοδος υπήρξε η μοναδική στην ζωή μου που είχα ξεχωριστό δωμάτιο για γραφείο μου. Την οικειότητα που είχα με την Άννα την αξιοποίησα και στην Λευκάδα, όπου της έδωσα ερωτήσεις για συνεντεύξεις που πήρε από τον Κωνσταντόπουλο (τότε πρόεδρο του "Συνασπισμού") και από τον Ζώη Κουτσαύτη, (εκπρόσωπο του Κ.Κ.Ε. στην διάρκεια της ιταλικής και της γερμανικής κατοχής της Λευκάδας και ιστορικό της εθνικής αντίστασης στην Λευκάδα), και στην Αθήνα, όπου της έδωσα ερωτήσεις για την συνέντευξη που πήρε από τον ιδρυτή του Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης Σπύρο Ψύχα. Επίσης, θυμάμαι ότι εγώ κι αυτή είχαμε πάει σε ένα «δείπνο» που ο Σ.Α.Σ. είχε παραθέσει στους εκπροσώπους του Ευρωπαϊκού Γραφείου για τους Αντιρρησίες Συνείδησης μετά την λήξη του ετήσιου συνεδρίου τους, το οποίο εκείνη την χρονιά είχε γίνει στην Αθήνα. Η σύσφιξη των σχέσεων μου με την Άννα Σκίτσα δεν συνδυάστηκε, δυστυχώς, και με σύσφιξη των σχέσεων της με την Σοφία. Αντίθετα, οι πολλές επαφές μου με την Άννα, έκαναν την Σοφία να δυσανασχετεί και να ενοχλείται από την σχέση μας. Φρόντιζε να το δείχνει αυτό στην Άννα με κάθε τρόπο και αυτό με έφερνε σε πολύ δύσκολη θέση. Προσπαθούσα να συμβιβάσω τα πράγματα, εξηγώντας στην Σοφία ότι η σχέση μου με την Άννα δεν είχε τίποτα το ερωτικό και ότι θα μας χρησίμευε να διαδώσουμε τις ιδέες μας, μέσω της εφημερίδας της. Όμως δεν κατάφερνα τίποτα και η αποτυχία μου ήταν τόσο παταγώδης που η Σοφία, λίγες μέρες μετά την επιστροφή της Άννας στην Λευκάδα, πήρε την πεντάχρονη κόρη μας Κριστιάνα και εξαφανίστηκε προς άγνωστη κατεύθυνση. Χάθηκε για μια ολόκληρη εβδομάδα περίπου και δεν μπορούσε να την βρω πουθενά, μέχρι που μια ωραία μέρα γύρισε πίσω με το παιδί. Πολύ αργότερα έμαθα ότι είχε φιλοξενηθεί στο σπίτι μιας άλλης καλής μου φίλης, της πολύ μικρότερης μου Μίνας, στην οποία υποθέτω ότι θα εξέθεσε το «δράμα» που εκπροσωπούσε γι' αυτήν η φιλία μου με την μεγαλύτερή μου Άννα Σκίτσα. Δεν νομίζω να τα είδα τα πράγματα τόσο «τραγικά» η Μίνα. Μολονότι σε κάποια φάση, λίγο πριν από εκείνη την εποχή, σίγουρα θα είχα απογοητεύσει την Μίνα, όταν την ημέρα των γενεθλίων μου την έστησα, μολονότι μου είχε φέρει και δώρο, για να πάω κάτι λεφτά που είχα μαζέψει στον Σύνδεσμο Αντιρρησιών Συνείδησης, ο οποίος είχε μαζευτεί εκτάκτως την ίδια ώρα με το ραντεβού. Και όμως η Μίνα δεν έπαψε να ασχολείται μαζί μου και στο μέλλον πήγαμε μαζί σε αρχαιολογικούς χώρους της Αθήνας και στην Αίγινα, όπου της έδειξα τις εγκαταλειμμένες πλέον φυλακές, που είχαν μετατραπεί σε «κέντρο περίθαλψης αγρίων ζώων».

Δυστυχώς, η φιλική μου σχέση με την Άννα Σκίτσα δεν υπήρξε τόσο ανθεκτική όσο η φιλική μου σχέση με την Μίνα. Η Άννα, μετά την εξαφάνιση της Σοφίας, μαθαίνοντας ότι η εξαφάνιση αυτή οφείλονταν στην σχέση της μαζί μου, διέκοψε ακόμη και την τηλεφωνική επαφή. Εγώ δεν έκανα τίποτα για να διατηρήσω την φιλία της Άννας, γιατί δεν ήθελα να χωρίσω με την Σοφία, σε μια εποχή, μάλιστα, που περιμέναμε να γεννηθεί ο γιος μας.

Η συναυλία του Σ.Α.Σ. στην Πάντειο για την διεθνή ημέρα των αντιρρησιών συνείδησης

Όσον αφορά τον Σύνδεσμο Αντιρρησιών Συνείδησης, εκείνη την άνοιξη ή την επόμενη, αποφάσισε να γιορτάσει την διεθνή ημέρα των αντιρρησιών συνείδησης που είναι η 15η Μαΐου, διοργανώνοντας μια συναυλία στην Πάντειο, όπου θα έπαιζε ο τότε διάσημος στην Ελλάδα εκτελεστής κρητικής μουσικής Ρος Ντέιλι. Ο Ντέιλι θα έπαιζε για τον Σύνδεσμο δωρεάν και ο Σύνδεσμος θα έβαζε εισιτήριο για την συναυλία. Έτσι θα βγάζαμε κανένα φράγκο για να πληρώσουμε κανένα νοίκι για τα γραφεία του Συνδέσμου και για να καλύψουμε άλλες τέτοιες υποχρεώσεις. Προκειμένου να εξασφαλίσουμε άδεια από την Πάντειο, ήρθαμε σε επαφή με ένα στέκι αντιεξουσιαστών που είχαν φτιάξει κάποιοι φοιτητές της σχολής, το οποίο στεγαζόταν σε ένα γραφείο της σχολής. Από την επαφή μου με αυτούς τους αντιεξουσιαστές διαπίστωσα ότι ο αγώνας μου δεν είχε σβήσει ακόμα από την μνήμη των φοιτητών της σχολής και ότι οι αναρχικοί, τουλάχιστον, μου είχαν μεγάλη εκτίμηση. Ήταν φυσικό, λοιπόν, να εξασφαλίσουν για μας την απαραίτητη άδεια για την συναυλία.

Στην διάρκεια αυτής της συναυλίας εγώ αισθάνθηκα πολύ όμορφα, όχι μόνο γιατί επέστρεφα στην σχολή, στην οποία είχα σπουδάσει, σαν αναγνωρισμένος αναρχικός, αλλά και γιατί τα λεφτά που έβγαζαν από τα εισιτήρια για την συναυλία, οι σύντροφοι αντιρρησίες τα έφερναν σε εμένα, σαν ταμίας του Συνδέσμου που ήμουνα, μια ιδιότητα που με έκανε να αισθάνομαι περήφανος. Ομολογώ, όμως, ότι η συγκέντρωση των χρημάτων από την συναυλία ήταν κάτι που είχε λιγότερη σημασία σε εκείνην την φάση για μένα, από την γνωριμία που έκανα με μια από τις πιο όμορφες κοπέλες που έτυχε να γνωρίσω ποτέ στην ζωή μου. Αυτή ήταν η Χλόη Ταχτατζή, φίλη του αντιρρησία συνείδησης Δημήτρη Σωτηρόπουλου, με τον οποίο αργότερα παντρεύτηκε και έκαναν τρία παιδιά. Ένα μεγάλο μέρος της βραδιάς της συναυλίας το πέρασα κοντά της και το ενδιαφέρον μιας τέτοιας καλονής για αυτά που έλεγα, με έκανε να αισθανθώ την παρέα της σαν επιβράβευση των μέχρι τότε αγώνων μου, οι οποίοι μου είχαν εξασφαλίσει τόσο καλό όνομα στην Πάντειο και την θέση του ταμία στον Σύνδεσμο. Όταν παντρεύτηκε με τον Σωτηρόπουλο, εγώ ήμουνα στην Ιταλία, όπου έλαβα την πρόσκληση για τον γάμο τους. Και όχι μόνο δεν μπόρεσα να πάω στον γάμο τους αλλά δεν κατάφερα να τους κάνω και κάποιο δώρο, μια που μου είχαν στείλει πρόσκληση. Το ανέβαλα συνέχεια, λόγω έλλειψης χρημάτων, και αφού πέρασαν τα χρόνια, ντρεπόμουνα να τους κάνω το δώρο με τόσο μεγάλη καθυστέρηση. Κι όμως μου είχαν φερθεί πολύ καλά καλώντας με

στο σπίτι τους και κάνοντάς μου το τραπέζι, κάποιους μήνες μετά τον γάμο τους και πριν κάνουν το πρώτο τους παιδί.

Το μαχαίρωμα του Σταθόπουλου από τον Μανώλογλου και το τέλος του στεκιού της Παντείου

Δυστυχώς, το στέκι των αντιεξουσιαστών της Παντείου δεν κράτησε για πολύ καιρό ακόμη. Έκλεισε πριν περάσει ένας χρόνος από τότε. Έκλεισε όταν αντιεξουσιστές που είχαν ξεκινήσει πορεία από την πλατεία της Κυψέλης, για να πάνε στα γραφεία της Χρυσής Αυγής, για να διαμαρτυρηθούν για το μαχαίρωμα του καταληψία Σταθόπουλου της κατάληψης στέγης στην οδό Αλκαμένους από τον ακροδεξιό Μανώλογλου, συγκρούστηκαν με μολότοφ με την αστυνομία που είχε παραταχθεί στην Πατησίων και κατόπιν πήγανε στην Πάντειο και όλη την νύχτα συγκρούονταν με την αστυνομία στην λεωφόρο Συγγρού. Μετά από αυτές τις φασαρίες το στέκι αναγκάστηκε να κλείσει. Εγώ ήμουνα σε αυτήν την πορεία και είχα έτσι την ευκαιρία να διαπιστώσω πόσο εύκολα «άγονται και φέρονται» οι αντιεξουσιαστές διαδηλωτές. Όχι μόνο ξεκίνησαν επεισόδια χωρίς λόγο, όχι μόνο δεν πήγαν ποτέ στα γραφεία της Χρυσής Αυγής, αλλά αντί να συνεχίσουν να συγκρούονται με την αστυνομία εκεί που ξεκινήσανε τα επεισόδια, μπήκανε στον ηλεκτρικό σιδηρόδρομο και πήγανε στην Πάντειο! Το σοβαρότερο θύμα αυτής της διαδήλωσης ήταν η διαδηλώτρια Μέλπω Κορωναίου, που όταν επιτέθηκαν οι μπάτσοι αφού δέχτηκαν μία μολότοφ, έπεσε κάτω και έφαγε κλωτσιά στο σαγώνι από έναν χρυσαυγίτη μπάτσο εκτός υπηρεσίας, με αποτέλεσμα να μείνει μια βδομάδα στο νοσοκομείο. Ο μπάτσος, ονόματι Αθανασόπουλος, καταδικάστηκε αργότερα σε 15 μήνες φυλάκιση για την πράξη του, όμως με αναστολή, όπως γίνεται με τους μπάτσους σχεδόν πάντα.

Η μεγάλη εκδήλωση του Σ.Α.Σ. στον λόφο Στρέφη το καλοκαίρι του 1994 – Η εκδήλωση της Εθελοντικής Εργασίας Αθήνας στον ίδιο χώρο την ίδια εποχή

Το καλοκαίρι του 1994 ο Σύνδεσμος Αντιρρησιών Συνείδησης οργάνωσε μια πολύ πετυχημένη εκδήλωση στον λόφο του Στρέφη. Η εκδήλωση περιλάμβανε συζήτηση, προβολή ταινίας και συναυλία. Η συζήτηση αφορούσε την αντίρρηση συνείδησης και από αυτήν μου έχει μείνει στην μνήμη η σθεναρή υπεράσπιση της εναλλακτικής θητείας από τον Γιάννη Χρυσοβέργη, ο οποίος δεν φοβόταν να ομολογήσει ότι ήταν σοσιαλδημοκράτης και ότι δεν υποστήριζε επαναστατικές αλλαγές. Ο Χρυσοβέργης εκεί έδειξε ότι είχε εμπιστοσύνη στον εαυτό του και αυτό που ήθελε να πει δεν εξαρτιόταν από τις διαθέσεις του ακροατηρίου. Η ταινία που προβλήθηκε κατόπιν ήταν δική μου επιλογή: Ήταν η αντιμιλιταριστική ταινία «Οι κεκαρμένοι» του Δημήτρη Μακρή, ο οποίος, μετά από παράκλησή μου σαν εκπροσώπου της Οικολογικής Πρωτοβουλίας (δεν ρίσκαρα να του πω ότι εκπροσωπούσα τον Σ.Α.Σ.), έδωσε εντολή στο Ελληνικό Κέντρο Κινηματογράφου να μου την δώσει δωρεάν για να την

προβάλουμε. Την πήραμε σε πέντε-έξι μεγάλες μπομπίνες κινηματογραφικού φιλμ, το οποίο πρόβαλε, με κινηματογραφική μηχανή που μας έφερε, ένας τεχνικός του κινηματογράφου, στο θεατράκι του Στρέφη. Εννοείται ότι πληρώσαμε τον τεχνικό για την προβολή εκείνης της ημέρας από τα έσοδα της εκδήλωσης. Τα έσοδα της εκδήλωσης προήλθαν από τα ποτά που πουλήσαμε κατά την διάρκεια της συναυλίας. Η συναυλία είχε μεγάλη επιτυχία, γιατί, εκτός από τα γνωστά συγκροτήματα, όπως οι Panx Romana, που έπαιξαν για μας δωρεάν, κόσμο μας έφερε και ο καιρός! Εκείνη την βραδιά του Ιουνίου ή του Ιουλίου, έκανε τόση ζέστη στην Αθήνα, όπου ακόμα δεν είχαν διαδοθεί τα κλιματιστικά, που όλος ο κόσμος έβγαινε από το σπίτι και αναζητούσε τόπους για να δροσιστεί. Ένας τέτοιος ιδανικός τόπος ήταν το δασάκι του λόφου Στρέφη. Λόγω ζέστης, όσοι ήρθαν στην συναυλία, γύρω στα 1500 με 2000 άτομα, κατανάλωσαν πολύ περισσότερα δροσιστικά ποτά, κυρίως μπύρες, από ότι θα κατανάλωναν αν δεν έκανε τόση ζέστη. Οι μπύρες, τις οποίες είχαμε σε μεγάλα μπλε βαρέλια με πάγο, τελειώνανε τόσο γρήγορα, που δεν προλαβαίνανε οι καινούργιες που ρίχναμε στα βαρέλια με τον πάγο, να κρυώσουν πριν πουληθούν. Εμείς που πουλάγαμε τις μπύρες, ήμασταν υποχρεωμένοι να χώνουμε τα χέρια μας βαθιά μέσα στο κρύο νερό, για να βρούμε μια κάπως κρύα μπύρα να δώσουμε. Εννοείται, πουλήθηκαν όλες οι μπύρες και όλα τα ποτά, μέχρι τις τέσσερις η ώρα το πρωί που «το διαλύσαμε». Από τα λεφτά που μαζέψαμε, καλύψαμε όχι μόνο τα έξοδα της εκδήλωσης αλλά είχαμε και περίσσευμα, με το οποίο ο Ψύχας έβγαλε τον πρώτο στην ελληνική ιστορία «Οδηγό του αντιρρησία συνείδησης».

Από άποψη προσέλευσης είχαμε ακόμα και ολικούς αρνητές, σαν τον Νίκο Μαζιώτη, που αν και δεν είχαν επαφή μαζί μας, είχαν έρθει και είχαν απλώσει το πανό τους και μοίραζαν τις προκηρύξεις τους. Νομίζω ότι αυτή υπήρξε η πιο επιτυχημένη εκδήλωση στην ιστορία των αγώνων για την άρνηση στράτευσης στην Ελλάδα. Από εκεί κι έπειτα δεν νομίζω να ξαναβρέθηκα σε εκδήλωση όπου ολικοί αρνητές κινητοποιούνταν δίπλα στους υποστηρικτές της εναλλακτικής θητείας, όπως αυτοί που αποτελούσαν την πλειοψηφία στο Σύνδεσμο.

Το ίδιο καλοκαίρι η Εθελοντική Εργασία Αθήνας με επικεφαλής τον Σπύρο τον Ψύχα, πραγματοποίησε και αυτή εκδήλωση στον λόφο Στρέφη. Εμείς, η «Ομάδα για τις φυλακές», σαν τμήμα της Εθελοντικής Εργασίας, συμμετείχαμε με δικό μας τραπεζάκι και ταμπλό, όπου είχαμε αναρτήσει αποκόμματα εφημερίδων με δημοσιεύματα για τις φυλακές. Προκειμένου να χρηματοδοτήσουμε την ομάδα μας, εν γνώσει του ότι στην εκδήλωση του Συνδέσμου στον Στρέφη ο κόσμος εκτός από ποτό ζητούσε και κάτι φαγώσιμο, έφτιαξα εκατοντάδες σάντουιτς. Για να τα κάνω πιο νόστιμα είχα βάλει σε πολλά από αυτά ρώσικη σαλάτα. Αυτά μας έμειναν σχεδόν όλα με αποτέλεσμα, για να μην τα πετάξω, να τα φάω τις επόμενες μέρες εγώ. Τουλάχιστον βγάλαμε τα έξοδά μας και δεν μπήκαμε μέσα με την πρωτοβουλία μου.

Στα θρανία του Γαλλικού Ινστιτούτου της Αθήνας

Εκείνο το φθινόπωρο, πριν από την γέννηση του γιου μας, αποφάσισα να τελειοποιήσω σε κάποιο βαθμό τα Γαλλικά μου, με τα οποία είχα ασχοληθεί από δεκατριών χρονών, λόγω του ότι μας τα δίδασκαν από την πρώτη τάξη του εξατάξιου γυμνάσιου. Γαλλικά είχα κάνει και ενάμιση χρόνο στην Πάντειο αλλά από τότε τα είχα παρατήσει. Αν και είχαν περάσει αρκετά χρόνια από τότε που διδασκόμουνα τα Γαλλικά στην Πάντειο, δεν το είχα βάλει κάτω και, όταν κατάφερα να βρω λεφτά, γράφτηκα σε εντατικά μαθήματα Γαλλικών στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας. Για εννιά μήνες περίπου έκανα μαθήματα περίπου πέντε ώρες την ημέρα πέντε φορές την εβδομάδα. Αν και ήμουνα ο μεγαλύτερος σε ηλικία στην τάξη (μόνο μια μαθήτρια ήταν μεγαλύτερή μου), δεν αισθανόμουνα κάποιο κόμπλεξ απέναντι στους άλλους μαθητές και κυρίως απέναντι στις μαθήτριες που ήταν πολύ περισσότερες από τους μαθητές. Εκτός ίσως απέναντι σε δύο μαθήτριες που είχα δίπλα μου, στο τελευταίο θρανίο, οι οποίες όλο μιλάγανε μεταξύ τους και γελάγανε. Η μία από αυτές ήταν η ομορφότερη κοπέλα της τάξης, ήταν 19 χρόνια μικρότερή μου και με έκανε να αισθάνομαι πολύ άβολα. Δεν της μιλούσα γιατί με είχαν κάνει να πιστεύω ότι κάτι τέτοιο θα ήταν άπρεπο, λόγω διαφοράς ηλικίας...

Στα μαθήματα των Γαλλικών απέκτησα, πάντως, κάποιον καινούργιο φίλο. Τον Φεστίμ. Έναν Αλβανό ζωγράφο που τα είχε φτιάξει με μια κοπέλα από τα Μεσόγεια της Αττικής και έμενε στο σπίτι της, όπου έφτιαχνε διάφορα αγαλματάκια για τους τουρίστες. Στα μαθήματα ερχόταν με αυτήν την κοπέλα, μια πολύ καλή κοπέλα. Ο Φεστίμ διακρινόταν από τις ερωτήσεις που έκανε στην διάρκεια του μαθήματος και από την προσοχή που απαιτούσε προς το πρόσωπό του. Ήταν μάλλον ο λιγότερο επιμελής μαθητής από όλους μας και γι' αυτό την είχε ανάγκη αυτήν την προσοχή από μέρους της καθηγήτριάς μας της Τερέζας Αλάτση. Αυτή η καθηγήτρια ήταν πολύ καλός άνθρωπος. Το λέω, γιατί ήταν πάντα χαμογελαστή και προσπαθούσε πραγματικά να μας κάνει να μάθουμε τα Γαλλικά. Ο τρόπος που τα δίδασκε ήταν ο καλύτερος από όσους είχα γνωρίσει στο σχολείο και στο πανεπιστήμιο μέχρι τότε. Ίσως αυτό να οφειλόταν στο ότι και είχε στην διάθεσή της αρκετές ώρες την ημέρα και οι μαθητές και οι μαθήτριες ήταν όλοι ενήλικοι και ενδιαφερόντουσαν πραγματικά να μάθουν την γλώσσα. Φυσικό επακόλουθο ήταν να παίρνει σοβαρά την δουλειά της και να δίνει τον καλύτερο εαυτό της. Κάτι που δεν μπορούσε να κάνει μια καθηγήτρια σε δημόσια σχολεία, από την στιγμή που ήξερε ότι οι περισσότεροι μαθητές δεν ενδιαφερόντουσαν για το μάθημά της αλλά το κάνανε καταναγκαστικά. Ακόμη, η Τερέζα δεν αντιμετώπιζε τους μαθητές της σαν σύνολο αλλά ενδιαφερόταν για την προσωπικότητα του καθενός. Έτσι, μαθαίνοντας το ενδιαφέρον μου για την αναρχία, μου έφτιαξε και μου χάρισε μια κασέτα κασετοφώνου με αναρχικά τραγούδια και κάποια άλλα επαναστατικά, όπως «Ο λιποτάκτης» του Μπορίς Βιαν. Σε όλη μου την ζωή δεν πήρα άλλο δώρο από καθηγήτριά μου. Το τελευταίο που θα ήθελα να αναφέρω γι' αυτήν την περίοδο είναι ότι έληξε με εξετάσεις, τα αποτελέσματα των οποίων ποτέ δεν κατάφερα να πάρω (μόνο τα έμαθα και έτσι έμαθα ότι είχα πάει καλά), γιατί δεν

κρατούσαν αρχείο στο Γαλλικό Ινστιτούτο. Πήρα μόνο μια βεβαίωση ότι είχα παρακολουθήσει μαθήματα το '94-'95.

Μεταφραστής στον «Ελεύθερο Τύπο» που δεν έκδωσε ποτέ τις μεταφράσεις μου - Η γέννηση του γιου μου

Προς το τέλος του φθινοπώρου πήρα μια δουλειά από τον Γιώργο Γαρμπή του «Ελεύθερου Τύπου». Δεν θυμάμαι αν ήταν μεταφραστική ή απλή πληκτρολόγηση, την αναφέρω μόνο και μόνο γιατί, μόλις ακριβώς την τελείωσα, μια νύχτα μετά τις μία η ώρα, ήρθε η ώρα της Σοφίας, που ήταν έγκυος, να γεννήσει και πήγαμε με ταξί στο μαιευτήριο, όπου σε λιγότερο από μια ώρα, και χωρίς παρατεταμένη περίοδο πόνων τοκετού, γεννήθηκε ο γιος μου. Αυτός ο άνθρωπος, από την στιγμή που γεννήθηκε μέχρι σήμερα, υπήρξε πάντα πολύ βολικός για μας. Κάτι άλλο που θέλω να πω γι' αυτόν είναι ότι, όταν ήταν βρέφος και αργότερα νήπιο, υπήρξε απίστευτα όμορφος. Στο πρόσωπό του είδα να πραγματοποιείται ο στίχος από ένα μελοποιημένο από τον Θάνο Μικρούτσικο ποίημα του Ναζίμ Χικμέτ, το οποίο ο Μικρούτσικος περιέλαβε στον δίσκο του «Πολιτικά τραγούδια» του 1974 με τον τίτλο «Η πιο όμορφη θάλασσα»: «Τα πιο όμορφα παιδιά δεν έχουν μεγαλώσει ακόμα». Δηλαδή, μέχρι να μεγαλώσει ο γιος μου, δεν είχε μεγαλώσει το πιο όμορφο παιδί! Χρειάστηκε να περάσουν 20 χρόνια από το 1974 που άκουσα αυτόν τον στίχο, για να δω με τα μάτια μου να γίνεται πραγματικότητα.

Ξανά καράτε με τον πρώην βοηθό του Γιαπωνέζου δασκάλου μου

Από την επόμενη χρονιά θυμάμαι ότι ξανάρχισα τα μαθήματα Καράτε που είχα σταματήσει δυο χρόνια νωρίτερα, μετά από τις περιπέτειες που είχα στην Λευκάδα. Δεν θα τα ξανάρχιζα, αν δεν έβρισκα τυχαία στον δρόμο τον βοηθό του δασκάλου μου στο Καράτε που έκανα λίγα χρόνια πριν, τον Σάββα τον Μαστραπά. Ο Σάββας μου είπε ότι είχε ανοίξει δική του σχολή στο Πολύγωνο κι επειδή με προσκάλεσε, άρχισα να πηγαίνω. Για να πάω χρειαζόταν να πάρω λεωφορείο που συνήθως ήταν γεμάτο και πήγαινα όρθιος. Επειδή ήδη ήμουν 38 χρονών και έβλεπα να περνούν γρήγορα τα χρόνια ενώ ζούσα σε τόσο μίζερο περιβάλλον, όπως το γεμάτο από κόσμο λεωφορείο, μια μέρα, καθώς ανέβαινα στο Πολύγωνο, όρθιος στο λεωφορείο, με έπιασε κάτι σαν τρόμος για το αν περίμενα τίποτα καλό από το μέλλον. Παρηγόρησα τον εαυτό μου λέγοντας ότι σε λίγα χρόνια θα έπαιρνα μαύρη ζώνη στο Καράτε κι αυτό ήταν κάτι για το οποίο άξιζε να μεγαλώσω. Τελικά δεν πήρα ποτέ μαύρη ζώνη στο Καράτε. Πήρα μαύρη ζώνη στο Τάε Κβον Ντο, δέκα χρόνια αργότερα από τότε. Δυστυχώς στα μαθήματα του Καράτε δεν ήμουν και τόσο τακτικός, γιατί εκτός του ότι εκείνο τον καιρό έπρεπε να φροντίζουμε εγώ και η Σοφία δύο μικρά παιδιά, από τα οποία το ένα ακόμη μωρό, άρχισα να διαβάζω και την δεκατρίτομη «Ιστορία της Ελλάδας» του Γιάννη Κορδάτου, που είχα

αγοράσει με δόσεις, το 1976, από μία μαοϊκιά συμφοιτήτριά μου στην Πάντειο. Έτσι, πολλές φορές έχανα το μάθημα, προτιμώντας να μη διακόψω το διάβασμα της ιστορίας του Κορδάτου. Κάτι άλλο που θυμάμαι από αυτά τα μαθήματα είναι ότι κάποια μέρα βρήκα να προπονείται στην σχολή του Σάββα και ο Γιάννης Χρυσοβέργης που ήδη είχε κατακτήσει την κίτρινη ζώνη. Εγώ, εκείνη την εποχή, είχα φτάσει στην δεύτερη μπλε, όμως αυτό δεν με βοήθησε όταν, σε κάποια φάση, βρέθηκα να κάνω «μονομαχία» μαζί του. Έφαγα μια κλωτσιά στο γόνατο που μου πήρε χρόνο για να μου περάσει.

Η δεύτερη μεγάλη εκδήλωση του Σ.Α.Σ. στον λόφο Στρέφη – Η σύγκρουσή μου με τον Σπύρο Ψύχα

Το καλοκαίρι του 1995 ο Σύνδεσμος Αντιρρησιών Συνείδησης έκανε πάλι εκδήλωση στον λόφο Στρέφη, επιτυχημένη κι αυτή. Αρκετές μέρες πριν από την εκδήλωση μας πλησίασε η Σίσσυ Βωβού από την «Κίνηση για την Υπεράσπιση των Πολιτικών και των Κοινωνικών Δικαιωμάτων» και μας πρότεινε να συνδιοργανώσουμε την εκδήλωση, μια που σε αυτήν θα προβάλαμε ντοκιμαντέρ από τον πόλεμο στην Βοσνία, έναν πόλεμο με τον οποίο είχε ασχοληθεί από καιρό η Κίνηση και ιδιαίτερα η Σίσσυ Βωβού. Το ντοκιμαντέρ το είχε τραβήξει ο Γρηγοριάδης, ένα πολύ καλό παιδί, που ήρθε στην προβολή, όμως δεν τον ξαναείδα από τότε. Στην πρόταση της Βωβού ανταποκριθήκαμε με το να οριστούν από τον Σύνδεσμο δυο μέλη του για να πάνε στα γραφεία της Κίνησης και να συζητήσουν την πρόταση. Τα μέλη που ορίστηκαν ήμασταν εγώ και ο Τσούχλης. Όντως πήγαμε στα γραφεία τους και διαπιστώσαμε ότι η Κίνηση ήθελε να κρατήσει για τον εαυτό της όλα τα λεφτά που θα βγάζαμε από την εκδήλωση, με σκοπό να χρηματοδοτήσει τους Βόσνιους. Εμείς διαφωνήσαμε σε αυτό, γιατί χρειαζόμαστε τα λεφτά για να πληρώσουμε τα νοίκια και τις άλλες υποχρεώσεις του Συνδέσμου, και αντιπροτείναμε να μοιραστούμε τα λεφτά. Όμως τα μέλη της Κίνησης ήταν ανένδοτα, όπως ανένδοτοι ήμασταν κι εμείς, μέχρι που εμφανίστηκε ο επικεφαλής της Κίνησης Νίκος Γιαννόπουλος και σταμάτησε την συζήτηση, λέγοντας στα μέλη της Κίνησης ότι, μετά από τα νέα δεδομένα, τα μέλη έπρεπε να ξανασυνεδριάσουν μόνοι τους, για να αποφασίσουν τι θα κάνουν. Τελικά πληροφορηθήκαμε μετά από κάποιες μέρες ότι δεν συμφωνούσαν να μοιραστούν μαζί μας τα λεφτά, οπότε ο Σύνδεσμος προχώρησε στην εκδήλωση μόνος του.

Δυστυχώς, διαφωνίες γι' αυτήν την εκδήλωση δεν υπήρχαν μόνο με άλλες συλλογικότητες αλλά και μεταξύ μας. Συγκεκριμένα, για την εκδήλωση βγήκαν δύο αφίσες: Η μία εξέφραζε σχεδόν όλους μας και η άλλη τον Ψύχα που την κόλλησε και μόνος του. Η δική μας είχε σαν κεντρικό σύνθημα το «Αρνήσου τον στρατό με όποιον τρόπο μπορείς» και δεν απέκλειε και τα τρελόχαρτα, όπως διευκρίνισα στον σύντροφο Νώντα Σκυφτούλη, όταν μας είδε να κολλάμε την αφίσα στην πλατεία Εξαρχείων και με ρώτησε σχετικά. Επίσης, η διαφωνία του Ψύχα εκφράστηκε και με την αργοπορία του να εμφανιστεί στην συζήτηση που προηγήθηκε από την προβολή του ντοκιμαντέρ. Προκειμένου να μην περιμένει άδικα ο κόσμος που είχε

μαζευτεί στο θεατράκι του Στρέφη, τελικά την συζήτηση ανοίξαμε εγώ, ο Τσούχλης και ο Νάσος ο Θεοδωρίδης. Ο Ψύχας, δυστυχώς, δεν περιορίστηκε στο να βγάλει δική του αφίσα και να αργοπορήσει στην συζήτηση. Μετά το τέλος της εκδήλωσης, γύρω στις τέσσερις η ώρα το πρωί, τσακώθηκε μαζί μου, γιατί δεν δεχόμουνα σαν ταμίας να του δώσω 10.000 δρχ. χωρίς προηγούμενη έγκριση από την συνέλευση του Συνδέσμου, για να πληρώσει το ταξί ενός συγκροτήματος από αυτά που έπαιξαν στην συναυλία, με την οποία ολοκληρώθηκε η εκδήλωση. Το ποσό αυτό ήταν υπερβολικό, δεδομένου ότι το ταξί από τα Δυτικά προάστια της Αθήνας, από όπου είχε έρθει το συγκρότημα, δεν κόστιζε πάνω από ένα χιλιάρικο. Παρ' όλ' αυτά, ο Ψύχας δεν το έβαζε κάτω και στο τέλος, λέγοντας στην φιλενάδα του την Σίσσυ ότι την επόμενη μέρα δεν θα πήγαιναν διακοπές, όπως είχαν προγραμματίσει, έσκισε μπροστά δέκα χιλιάρικα σε πολλά κομμάτια, για να μην μπορέσουμε να τα μαζέψουμε από κάτω! Μετά από αυτό, στην συνέλευση που κάναμε εκτάκτως στα γραφεία του Συνδέσμου στις πέντε η ώρα το πρωί, προκειμένου να μην στερηθεί ο Σύνδεσμος τον Ψύχα, που ήταν η «καρδιά» του, πρότεινα να δώσουμε τις 10.000 στον Ψύχα από τα λεφτά της εκδήλωσης. Η πρότασή μου έγινε δεκτή και ο Ψύχας πήρε από εμάς τις 10.000 δρχ. που χρειαζόταν για τις διακοπές του, αφού τις δικές του τις είχε σκίσει μπροστά μας. Τώρα για το πως γύρισε στην γειτονιά του το συγκρότημα που είχε ζητήσει τα δέκα χιλιάρικα, δεν έμαθα ποτέ. Δεν με ενδιέφερε άλλωστε, γιατί από την αρχή είχα θεωρήσει υπερβολικό το δεκαχίλιαρο που, σύμφωνα με τον Ψύχα, είχανε ζητήσει. Κατά τα άλλα, το μεσημέρι της ίδιας μέρας, από όλα τα μέλη του Συνδέσμου, τα οποία έπρεπε να ανέβουν στον Στρέφη για να μαζέψουν τα σκουπίδια που είχε αφήσει πίσω της η εκδήλωση, ανέβηκα μόνο εγώ. Ευτυχώς στην εκδήλωση την προηγούμενη μέρα είχε έρθει και ο φίλος μου και πρώην συγκρατούμενος μου Κορνήλιος Λουλούδης και είχε συμφωνήσει μαζί μου να πηγαίναμε μαζί, την επόμενη μέρα, για να μαζέψουμε τα σκουπίδια. Όπως και έγινε.

Η μετακόμισή μας στην Λευκάδα και η έκδοση της απόφασης του ΣτΕ για την υπόθεσή μου

Το φθινόπωρο του 1995 ο ιδιοκτήτης του διαμερίσματος που νοικιάζαμε στην Ιπποκράτους αποφάσισε, μια που έληγε το συμβόλαιο, να μας κάνει αύξηση, αν θέλαμε να το ανανεώσουμε. Εμείς, επειδή δεν ήμασταν σε θέση να πληρώνουμε ούτε το χωρίς αύξηση νοίκι, λόγω του ότι το δεύτερο παιδί που αποκτήσαμε πρόσθεσε στον οικογενειακό προϋπολογισμό καινούργια δυσβάστακτα έξοδα, αποφασίσαμε να μετακομίσουμε στην Λευκάδα. Εκεί θα γλιτώναμε το νοίκι, τουλάχιστον. Η λύση αυτή δεν άρεσε στην Σοφία, η οποία την Λευκάδα την είχε βαρεθεί κατά κάποιο τρόπο, γιατί πήγαινε εκεί από μικρή, όμως δεν είχαμε άλλη λύση. Έτσι την επέτειο της εξέγερσης του Πολυτεχνείου, φόρτωσα τα πράγματα μας σε ένα φορτηγό και έφυγα για την Λευκάδα. Η Σοφία είχε προηγηθεί, πηγαίνοντας την προηγούμενη μέρα στην Λευκάδα με τα δυο παιδιά και την Μίνα που την συνόδεψε, μετά από δική μου παράκληση, στο ταξίδι. Από αυτήν την μετακόμιση δεν θα

ξεχάσω την απαίσια συμπεριφορά του ιδιοκτήτη του διαμερίσματος, ο οποίος είχε τη απαίτηση να πληρώσουμε ακόμα και τις ώρες που παραμείναμε στο σπίτι του, πέρα από τον χρόνο που κάλυπτε το συμβόλαιο. Λεφτά δεν είχα πάνω μου και τελικά δεν ικανοποιήθηκε η παράλογη απαίτησή του. Κι όμως αρχικά τον είχα συμπαθήσει αυτόν τον ιδιοκτήτη, γιατί ήταν πολύ ευγενικός. Δυστυχώς η ευγένειά του αποδείχτηκε μόνο προσωπείο.

Δεν ήταν όμως τυχερό να μείνω στην Λευκάδα. Στις αρχές του 1996 εκδικάστηκε στο Συμβούλιο της Επικράτειας η αίτηση ακύρωσης της πρόσκλησης να καταταγώ στον στρατό, μετά από εφτά χρόνια αναβολών και αφού είχαν αποσυρθεί από την υπόθεση δύο εισηγητές του Συμβουλίου που στο παρελθόν την είχαν αναλάβει. Ο ένας μετά τον άλλο είχαν φύγει με εκπαιδευτική άδεια. Ο πρώτος, θυμάμαι, είχε προτείνει την απόρριψη της αίτησής μου, προτίμησε όμως να φύγει, όταν τον έπιασα και του ανέλυσα ότι είχα τον νόμο με το μέρος μου. Στην αρχή είχε «κλωτσήσει» απέναντι στα επιχειρήματα μου, λέγοντάς μου ότι δεν ήταν ελεύθερος να χειριστεί την υπόθεση όπως ήθελε, γιατί ο δικός του δρόμος δεν ήταν μια ευθεία, όπως ο δικός μου. Στο τέλος, όμως, δεν θέλησε να εξευτελιστεί και παράτησε την υπόθεσή μου. Όμως, μετά εφτά χρόνια αναβολών, βρέθηκε κάποιος εισηγητής, ο οποίος δεν είχε πρόβλημα να εξευτελιστεί προτείνοντας την απόρριψη της αίτησής μου. Στήριξε την πρότασή του στο γεγονός ότι είχα βγει από την φυλακή με προεδρική χάρη, η οποία με απάλλασσε και από τις δυσμενείς συνέπειες της καταδίκης. Γι' αυτόν τον εισηγητή δυσμενής συνέπεια ήταν το να μην πάω στρατιώτης, λόγω καταδίκης σε κάθειρξη. Σύμφωνα με αυτόν η χάρη ισοδυναμούσε με παραγραφή η αμνηστία κι έσβηνε την ποινή, κάτι δικονομικά τελείως ανυπόστατο. Από την άλλη το «υποχρεούται» να πάει κάποιος στρατιώτης που έγραφε το ελληνικό σύνταγμα, ο εισηγητής το παρουσίαζε σαν δικαίωμα, το οποίο είχα στερηθεί και μου το επανάφερε η χάρη. Καθαρή στρεψοδικία, δηλαδή. Αλλά η δικαιοσύνη έχει ελάχιστη αξία γι' αυτούς που μπορούν και επιβάλουν τις αποφάσεις τους με την βία, όπως οι δικαστές. Και παρόλο που τα επιχειρήματα που εξέθεσε ο δικηγόρος μου, κατά την διάρκεια της συζήτησης της αίτησης στο ακροατήριο, ήταν όλα βάσιμα και εμπεριστατωμένα, η υπόθεση «Φίλιππας Κυρίτσης κατά υπουργείου Εθνικής Άμυνας» κρίθηκε υπέρ του υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Αλίμονο να μπορούσα εγώ να νικήσω ολόκληρη «Εθνική Άμυνα», οπλισμένος μόνο με το δίκιο και την ηθική... Άλλωστε, ο δικηγόρος μου με είχε προειδοποιήσει να μην εμπιστεύομαι την δικαιοσύνη του Συμβουλίου της Επικράτειας και, αν μπορούσα να φύγω από την χώρα, όπως του είχα πει, να το έκανα. Και, για να λέμε την αλήθεια, ο δικηγόρος μου Δημήτρης Οικονόμου, ήταν σε χειρότερη θέση από μένα, όταν έγινε η δίκη: Είχε προσβληθεί από καρκίνο σε ηλικία 46 χρονών και μετά από λίγα χρόνια πέθανε. Τελευταία φορά που τον είδα ήταν όταν, κάποιο διάστημα μετά το δικαστήριο, πήγα στο γραφείο του για να με ενημερώσει για την απόφαση του δικαστηρίου. Αυτός ο δικηγόρος, που είχε πάντα το χαμόγελο στα χείλη, μου είχε προτείνει στο παρελθόν μετά την Πάντειο να τελείωνα την Νομική, για να με έπαιρνε στο γραφείο του, επειδή πίστευε ότι, λόγω του πείσματος που με διέκρινε, θα γινόμουν καλός δικηγόρος. Όμως, για να κάνω κάτι τέτοιο το 1985, θα έπρεπε να γραφτώ στο πρώτο έτος της Νομικής και όχι στο τελευταίο, όπως μπορούσαν να κάνουν παλιά οι πτυχιούχοι της Παντείου. Κι εγώ δεν είχα όρεξη να

βασανίζομαι άλλα τέσσερα χρόνια για να γίνω δικηγόρος και να «τρώω κάθε μέρα στην μάπα» τους δικαστές. Φανταστείτε να είχα περάσει κι εγώ όλη την δημιουργική περίοδο της ζωής μου στα δικαστήρια, όπως αυτός ο δικηγόρος. Θα θεωρούσα ότι σπατάλησα την ζωή μου.

ΔΕΥΤΕΡΗ ΠΑΡΑΜΟΝΗ ΜΟΥ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ

Αυτοεξόριστος στην Ιταλία: Η άφιξη μου στην οικονομική και πολιτιστική πρωτεύουσα της Ιταλίας, το Μιλάνο

Μετά την απόρριψη της αίτησης ακύρωσής μου αποφάσισα να φύγω από την Ελλάδα για την Ιταλία, για να μην μπορεί να με πιάσει ό,τι ώρα θέλει η αστυνομία σαν ανυπότακτο και να με κλείσει για δεύτερη φορά στην φυλακή άδικα, όπως και την πρώτη. Μπορούσα να κάνω κάτι τέτοιο, γιατί είχα την τύχη να αυξηθούν εκείνη την εποχή τα εισοδήματά μου από νοίκια και η μάνα μου με βεβαίωνε ότι θα με βοηθούσε. Και δεν θα πήγαινα στο άγνωστο «με βάρκα την ελπίδα», όπως λένε. Είχα φροντίσει να επικοινωνήσει ο Σύνδεσμος με τους Ιταλούς αντιρρησίες και εκπρόσωπος του ιταλικού Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης, είχε προθυμοποιηθεί να με βοηθήσει να βρω σπίτι στο Μιλάνο, όπου ήταν και η εθνική έδρα του Συνδέσμου αυτού. Έτσι, τον Φλεβάρη του 1996, δέκα σχεδόν χρόνια από τότε που είχα γυρίσει στην Ελλάδα από την Ιταλία, ξανάφευγα με αεροπλάνο για την Ιταλία, για να αποφύγω την σύλληψη.

Στο Μιλάνο, στο σταθμό του Μετρό της Πόρτα Τζένοβα, ήρθε και με βρήκε ο Μάσιμο Αλιπραντίνι που μαζί με τον Τζουζέπε Μαράτσι και τον Βιτόριο Μινερβίνο, κρατούσε τα γραφεία του Συνδέσμου στο Μιλάνο. Αυτά τα γραφεία, ένα υπόγειο στην οδό Μάριο Πίκι 1, ήταν κοντά στην Πόρτα Τζένοβα και γι' αυτό το ραντεβού μεταξύ του Μάσιμο και εμένα είχε κλειστεί εκεί. Ο Μάσιμο από τον σταθμό με πήρε με το αυτοκίνητό του και με οδήγησε στην περιφέρεια της πόλης, όπου υπήρχε ένα κτίριο που λειτουργούσε σαν κέντρο υποδοχής (ξενώνας) αστέγων. Σε αυτό το κέντρο υποδοχής έκαναν την εναλλακτική πολιτική τους θητεία Ιταλοί αντιρρησίες συνείδησης και ο Μάσιμο είχε κανονίσει να μείνω κι εγώ σαν αντιρρησίας, μολονότι δεν ήμουν Ιταλός. Έτσι βρέθηκα να μένω στους χώρους που προορίζονταν για τους αντιρρησίες και μάλιστα είχα την τύχη να καταλήξω σε δωμάτιο μόνος μου. Το δωμάτιο αυτό είχε ένα διώροφο κρεβάτι κι εγώ έπιασα το κάτω μέρος. Βρισκόμασταν στην καρδιά του χειμώνα, έξω είχε χιόνι κι εγώ στο δωμάτιο είχα καλοριφέρ που μου εξασφάλιζε μια πολύ καλή θέρμανση.

Εθελοντής στο κέντρο υποδοχής αστέγων – Το κέντρο του Μιλάνου:

Ένας άλλος κόσμος

Στον ξενώνα αυτό γνώρισα για πρώτη φορά εθελοντές από μη κυβερνητικές οργανώσεις. Επειδή ο ξενώνας φιλοξενούσε αστέγους, χρειαζόταν προσωπικό, αν όχι για να καθαρίζει τα δωμάτια των αστέγων, μια που αυτοί ήταν υποχρεωμένοι να τα καθαρίζουν μόνοι τους, αλλά τουλάχιστον για την κουζίνα και την τραπεζαρία. Στην κουζίνα και στην τραπεζαρία (σερβίρισμα, μάζεμα και πλύσιμο των πιάτων) απασχολούνταν αντιρρησίες και εθελοντές από Μ.Κ.Ο. Εκεί απασχολήθηκα κι εγώ, όσο έμεινα στον ξενώνα, μέχρι να βρω σπίτι στο Μιλάνο.

Μπορώ να βεβαιώσω ότι οι σχέσεις μου με τους Ιταλούς αντιρρησίες υπήρξαν άριστες και αυτό γιατί ήμουν αρκετά εργατικός, κάτι το οποίο εκτιμήθηκε ιδιαίτερα. Απασχολούμουν κυρίως στο πλύσιμο των πιάτων που γινόταν σε ένα μεγάλο πλυντήριο πιάτων, αφού προηγούμενα τα καθαρίζαμε από τα αποφάγια. Όταν, μάλιστα, μια μέρα αποφάσισα και καθάρισα το ψυγείο που είχε να καθαριστεί πολύ καιρό, οι αντιρρησίες κατάλαβαν ότι είχαν να κάνουν με ένα αξιόπιστο συνεργάτη, ο οποίος δεν εκμεταλλευόταν την διαφορά ηλικίας που είχε με αυτούς για να λουφάρει (τότε ήμουν 40 χρονών, ενώ από αυτούς κανείς δεν ξεπερνούσε τα 28). Επίσης καλές σχέσεις είχα και με τους αστέγους. Κανένας από αυτούς δεν ταίριαζε με την εικόνα των διαλυμένων, σαν προσωπικοτήτων, αστέγων που παρουσιάζουν οι άστεγοι στο κέντρο της Αθήνας. Αν, δηλ., δεν ήξερα ότι ήταν άστεγοι, θα τους θεωρούσα απλώς φιλοξενούμενους του ξενώνα που ήταν ένα καλό μέρος για να επιλέξει να μένει κανένας προσωρινά, χωρίς να πληρώνει. Δεν ήταν μόνο οι χώροι άνετοι και καθαροί αλλά και το φαΐ ήταν καλό και αρκετό. Το μόνο πρόβλημα ήταν ότι δεν μπορούσε να μείνει κανείς στον ξενώνα στην διάρκεια της ημέρας, δηλαδή από τις εφτά το πρωί ως τις εφτά το βράδυ. Ήμασταν όλοι υποχρεωμένοι να μένουμε έξω, όλο αυτό το διάστημα, και αυτό δεν ήταν κάτι εύκολο κατά την διάρκεια του χειμώνα. Ευτυχώς εγώ είχα όρεξη για περπάτημα και για επισκέψεις στα αξιοθέατα της πόλης, όπως επίσης είχα και τα γραφεία του Συνδέσμου, για να καταφεύγω τις απογευματινές ώρες. Στον Σύνδεσμο, μάλιστα, ανέλαβα την αλληλογραφία με το εξωτερικό, δεδομένου ότι τα Αγγλικά μου ήταν καλύτερα από των τριών Ιταλών που κρατούσανε τα γραφεία, ή τουλάχιστον αυτό ισχυριζόντουσαν αυτοί.

Δεν θα ξεχάσω ποτέ το πρωί της πρώτης μέρας που με βρήκε στο κέντρο υποδοχής. Δεν έκανε πολύ κρύο και περπάτησα μέχρι τον κοντινότερο σταθμό του μετρό. Επειδή το Μιλάνο είναι από την μια επίπεδο και όχι όλο ανηφόρες και κατηφόρες όπως η Αθήνα, και από την άλλη έχει πολλά όμορφα κτίρια, είναι απόλαυση να το γνωρίζεις με τα πόδια. Βέβαια τα ωραιότερα κτίρια υπάρχουν στο κέντρο της πόλης και όχι στην περιφέρεια, όμως και στην περιφέρεια δεν θα βρεις την ασχήμια που χαρακτηρίζει τα κτίρια της Αθήνας, αν εξαιρέσουμε τα ελάχιστα παλιά κτίρια της που έχουν απομείνει. Τέλος πάντων, στο ωραιότερο κτίριο του Μιλάνου πήγα με το Μετρό. Το κτίριο αυτό είναι ο καθεδρικός ναός του Μιλάνου, γνωστός σαν Ντουόμο. Υπάρχει σταθμός του Μετρό με το ίδιο όνομα που βγάζει κατευθείαν στην μεγάλη πλατεία μπροστά από την εκκλησία. Εγώ όταν βγήκα από τον σταθμό στην πλατεία πραγματικά εντυπωσιάστηκα, όχι μόνο γιατί αυτή η πλατεία έχει στην μια πλευρά της το Ντουόμο αλλά και γιατί από τις άλλες πλευρές περιβάλλεται από πανέμορφα κτίρια. Είναι ένας άλλος κόσμος σε σχέση με τον κόσμο της Αθήνας, όπου είχα την ατυχία να περάσω τα περισσότερα χρόνια της ζωής μου. Με το που είδα όλο αυτό το εντυπωσιακό θέαμα, έτρεξα περιχαρής σε έναν τηλεφωνικό θάλαμο και τηλεφώνησα στο σπίτι της μάνας μου, όπου ήταν η Σοφία, για να της αναγγείλω το κατόρθωμά μου να γνωρίσω από κοντά αυτόν τον όμορφο κόσμο. Μετά μπήκα στον τεράστιο αυτό ναό όπου, όταν είσαι μέσα, αισθάνεσαι πολύ μικρός. Η αλήθεια είναι ότι το εσωτερικό του ήταν σχετικά σκοτεινό και κρύο. Δεν έκανε όμως εκεί μέσα τόσο κρύο, όπως έξω. Γι’ αυτό και άλλες φορές, στην διάρκεια εκείνου του χειμώνα, αναζήτησα να ζεσταθώ λιγάκι στο εσωτερικό του. Ευτυχώς στο Μιλάνο όλες οι εκκλησίες

είναι ανοιχτές μέχρι τις 12 ή ώρα το μεσημέρι και το Ντουόμο μένει ανοιχτό όλη την μέρα. Και δεν σε κοιτάζουν περίεργα όταν μπαίνεις σε μια εκκλησία, γιατί ξέρουν ότι είναι έργο τέχνης και έρχονται από όλο τον κόσμο να το θαυμάσουν. Άλλωστε στις μικρότερες από το Ντουόμο εκκλησίες συνήθως δεν βρίσκεις κανέναν για να κάνει τον φύλακα. Δεν είναι όπως στην Ελλάδα που για να βρεις εκκλησία άδεια πρέπει να έχεις φοβερή τύχη. Πάντα υπάρχει κάποιος να σε παρακολουθεί καχύποπτα.

Η οικογένεια μου μπροστά από την εκκλησία Ντουόμο στο Μιλάνο, που με εντυπωσίασε όταν την πρωτοείδα βγαίνοντας στην πλατεία μπροστά της από τον σταθμό του Μετρό.

“With a little help from my friend” Μάσιμο νοικιάζω σπίτι στο Μιλάνο! – Ο Αργύρης

Όσο έμεινα στο κέντρο υποδοχής, κάθε μέρα περνούσα από το υπόγειο, όπου ήταν τα γραφεία του ιταλικού Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης, και έβαζα τον Μάσιμο να παίρνει τηλέφωνα στις διάφορες αγγελίες που έβρισκα σε μια εφημερίδα που μου είχε συστήσει ο

Μάσιμο. Μετά από πολύ ψάξιμο βρήκα ένα διαμέρισμα δυάρι μέσω ενός μεσιτικού γραφείου. Προκειμένου να δείξω καλή εικόνα στον ιδιοκτήτη, ο Μάσιμο μου άνοιξε έναν λογαριασμό για ξένους στην τράπεζα που είχε αυτός λογαριασμό και έτσι εφοδιάστηκα με μπλοκ επιταγών. Επίσης ο Μάσιμο φρόντισε να κάνω κανονικό συμβόλαιο με τον ιδιοκτήτη, όπως αυτά που έκαναν οι Ιταλοί και μπήκε και ο ίδιος εγγυητής. Ήταν για τέσσερα χρόνια και θα ανανεωνόταν αυτόματα, αν δεν υπήρχε καταγγελία του από μένα. Βέβαια το μηνιαίο μίσθωμα ήταν πολύ υψηλό με βάση τα ελληνικά δεδομένα. Έπρεπε να πληρώνω 950.000 ιταλικές λίρες, δηλ. 160.000 δραχμές τον μήνα, την στιγμή που στην Αθήνα, στην Ιπποκράτους, μέχρι το 1995 πλήρωνα γύρω στις 90.000 για διαμέρισμα τεσσάρι. Και σαν να μην έφτανε αυτό, έπρεπε να πληρώσω και 255.000 δραχμές στον μεσίτη και τρία νοίκια εγγύηση, εκτός από το νοίκι του μήνα. Άσε που το διαμέρισμα είχε τα χάλια του και έπρεπε να χαλάσω κι άλλα λεφτά για να το φτιάξω. Μόνο για την κουζίνα, που ήταν τόσο στενή που δεν χωρούσε ούτε ψυγείο, χρειάστηκε να πληρώσω σε ταπετσιέρηδες γύρω στις 42.000 δραχμές. Και να φανταστεί κανείς ότι προηγούμενα το διαμέρισμα αυτό ήταν νοικιασμένο για ιατρείο του παθολόγου της γειτονιάς. Και δεν ήταν μόνο τα λεφτά που έπρεπε να χαλάσω για να το φτιάξω. Χρειαζόταν να κάνω πολλά, όπως βαψίματα, εγώ ο ίδιος, γιατί διαφορετικά θα έπρεπε να χαλάσω ακόμη περισσότερα λεφτά. Παρ' όλα αυτά, μετά από βδομάδες δουλειά, κατάφερα και το έκανα κατοικήσιμο και με την βοήθεια του Αργύρη του Παναγόπουλου, μπόρεσα να το επιπλώσω. Ο Αργύρης είχε ακούσει για μας, όταν πριν δέκα χρόνια μέναμε στην Περούτζια, και σαν αντιρρησίας και αυτός προσφέρθηκε να με βοηθήσει, όταν του το ζήτησε ο Μάσιμο. Πρώτα πήραμε κάποια έπιπλα από το σπίτι των παππούδων μιας Ιταλίδας φίλης του, που βρισκόταν σε ένα χωριό στις όχθες μιας ιταλοελβετικής λίμνης, στο Άσσο, κι έπειτα από μια αποθήκη μιας εκκλησίας, όπου οι φιλάνθρωποι πήγαιναν και άφηναν τα έπιπλα που δεν χρειαζόντουσαν. Όλες τις μεταφορές των επίπλων τις κάναμε με το αυτοκίνητο του Αργύρη, στο οποίο είχε προσθέσει μια σχάρα. Δηλ. χωρίς τον Αργύρη, θα μου ήταν πολύ δύσκολο να επιπλώσω το σπίτι στο Μιλάνο. Μέχρι και παιδικό κρεβάτι για τον γιο μου τον Γιώργο, που θα ερχόταν από την Ελλάδα και ήταν τότε δύο χρονών, μου βρήκε.

Αν και χάλασα πολλά λεφτά γι' αυτό το σπίτι και κουράστηκα αρκετά για να το κάνω κατοικήσιμο, δεν έχασα ποτέ τον ενθουσιασμό μου που, επιτέλους, είχα εξασφαλίσει δικό μου σπίτι στο εξωτερικό και μάλιστα σε μια τόσο ωραία και σημαντική ευρωπαϊκή πόλη, όπως το Μιλάνο, που αποτελεί οικονομική και πολιτιστική πρωτεύουσα της Ιταλίας. Μόνο το γεγονός ότι βγαίνοντας από αυτό το σπίτι βρισκόμουν στο πανέμορφο, συγκριτικά με την Αθήνα, περιβάλλον του Μιλάνου, αρκούσε για να με αποζημιώσει και για τα λεφτά και για τους κόπους μου. Ακόμα και οι άνθρωποι στο Μιλάνο μου φαίνονταν καλύτεροι από τους Έλληνες. Δεν έβλεπα ποτέ τσακωμούς στον δρόμο και όλοι, στους οποίους χρειάστηκε να απευθυνθώ, ήταν πολύ ευγενικοί μαζί μου. Η μαγκιά και ο τσαμπουκάς είναι άγνωστα στους Μιλανέζους και οτιδήποτε τους μοιάζει είναι καταδικαστέο από αυτούς. Χωρίς αμφιβολία αισθανόμουν ασφαλής στους δρόμους του Μιλάνου, κάτι που δεν αισθάνθηκα ποτέ στην Αθήνα.

Δυο τουλάχιστον ώρες στην ουρά άδικα για άδεια παραμονής με λάθος στο επίθετό μου!

Από τον Αργύρη έμαθα ότι για να μείνω αρκετό διάστημα στο Μιλάνο, χωρίς να έχω προβλήματα με την αστυνομία, θα έπρεπε να έβγαζα άδεια παραμονής. Προς τον σκοπό αυτό, ένα πρωί βρέθηκα στην ουρά για να καταθέσω τα χαρτιά μου στην σχετική αστυνομική διεύθυνση. Αυτή η ουρά ήταν μια τεράστια ουρά, όπου η πλειοψηφία ήταν άτομα που προερχόντουσαν από χώρες εκτός Ευρωπαϊκής Ένωσης. Μου πήρε ώρες για να φτάσω μπροστά και πριν μπω μέσα είδα και ένα επεισόδιο μεταξύ ενός ψηλού μαύρου και ενός κοντού Ιταλού μπάτσου που φύλαγε την είσοδο του κτιρίου. Ο μαύρος είχε αγανακτήσει, γιατί κάθε φορά οι μπάτσοι βάζανε μέσα άλλους, από αυτούς που είχαν φθάσει μπροστά, και όχι αυτόν. Ο κοντός μπάτσος του ζητούσε να σταματήσει να φωνάζει γιατί βρισκόταν σε πολιτισμένη χώρα. Ο μαύρος όμως ήταν εκτός εαυτού και φώναζε ότι δεν φοβόταν να συλληφθεί. Τελικά, ο κοντός μπάτσος συνέλαβε τον ψηλό μαύρο, χωρίς ο τελευταίος να φέρει αντίσταση. Αυτό το επεισόδιο μου έκανε ιδιαίτερη εντύπωση, γιατί ήξερα ότι, αν ο μαύρος αυτός είχε προκαλέσει Έλληνες μπάτσους, οι Έλληνες μπάτσοι θα είχαν πέσει πολλοί πάνω του και θα τον είχαν κακοποιήσει άσχημα. Μετά από αυτό το επεισόδιο βγήκε από την πόρτα ένας μπάτσος και είπε ότι, όσοι προερχόντουσαν από την Ευρωπαϊκή Ένωση, δεν χρειαζόταν να περιμένουν στην ουρά. Έτσι διαπίστωσα ότι άδικα είχα περιμένει τόσες ώρες. Ευτυχώς όμως, το ότι επιτέλους μπήκα μέσα, με παρηγόρησε. Μέσα υπήρχαν πολλές θυρίδες με ουρές μπροστά τους και γι' αυτό χρειάστηκε κι εκεί να περιμένω αρκετά. Όταν ήρθε η σειρά μου, κατέθεσα τα χαρτιά και πήρα την άδεια παραμονής αμέσως, χωρίς να προσέξω ότι οι μπάτσοι είχαν κάνει λάθος στην αναγραφή του επιθέτου μου. Πιστεύω ότι το λάθος ήταν σκόπιμο, για να μου δημιουργήσουν προβλήματα στο μέλλον. Για κακή τους τύχη όμως κανείς από τις δημόσιες υπηρεσίες, όπου αργότερα απευθύνθηκα, δεν πρόσεξε το λάθος τους και έβγαλα από τον δήμο του Μιλάνου ακόμα και ταυτότητα με το σωστό επίθετο. Στην Ιταλία, εκείνη την εποχή, τις ταυτότητες τις έβγαζαν οι δήμοι και όχι η αστυνομία, όπως εδώ. Η διάρκεια της δικής μου ταυτότητας ήταν πέντε χρόνια, ενώ της άδειας παραμονής επ’ αόριστο. Θυμάμαι ότι, όταν είχα πάει στην σχετική με τις ταυτότητες υπηρεσία του δήμου του Μιλάνου, η υπάλληλος με είχε ρωτήσει το επάγγελμά μου κι εγώ της είχα πει ότι στην Ιταλία ήμουν άνεργος αλλά στην Ελλάδα μεταφραστής. Έγραψε ότι ήμουν μεταφραστής, για να ανανεωνόταν εύκολα στο μέλλον η ταυτότητά μου, όπως μου είπε. Μου είχε κάνει μεγάλη εντύπωση τότε η καλοσύνη της, γιατί τόσα χρόνια στην Ελλάδα οι υπάλληλοι των δημοσίων υπηρεσιών ποτέ δεν μου είχαν δείξει τέτοια καλοσύνη και πάντα είχαν εχθρική στάση απέναντί μου. Μάλιστα την ίδια ευγένεια αντιμετώπισα αργότερα, αφού είχε έρθει η Σοφία με τα παιδιά και χρειάστηκε να βγάλουμε όλοι κάρτα με αριθμό φορολογικού μητρώου. Θυμάμαι ότι ο αρμόδιος υπάλληλος που μου έδωσε τις κάρτες, μου είχε ευχηθεί καλή διαμονή στην Ιταλία για μένα και την οικογένειά μου.

Έρχεται και με βρίσκει η οικογένειά μου – Το αξέχαστο καλοκαίρι στο Μιλάνο

Πράγματι, τρεις μήνες μετά την δική μου άφιξη στην Ιταλία, ήρθε στην Ιταλία η Σοφία μαζί με την εξάχρονη κόρη μου και τον δίχρονο γιο μου. Από το αεροδρόμιο στο σπίτι μου τους έφερε ο Αργύρης με το αυτοκίνητό του. Ευτυχώς μόλις είχα τελειώσει με τις δουλειές που είχε χρειαστεί να κάνω, για να κάνω το σπίτι κατοικήσιμο. Θεωρώ μεγάλο κατόρθωμά μου ότι, όταν ήρθε η οικογένειά μου στο Μιλάνο, βρήκε έτοιμο σπίτι. Αν έχεις σπίτι στο εξωτερικό, όλα τα άλλα προβλήματα λύνονται. Αρκεί να έχεις κάποιο εισόδημα για το φαΐ και τα απολύτως αναγκαία. Κι εγώ αυτό το εισόδημα το είχα από την Ελλάδα. Παρά τις προσπάθειές μου, όμως, δεν μας έφτανε και, όντας στο Μιλάνο, άρχισα να δανείζομαι από την μάνα μου.

Το καλοκαίρι του 1996 υπήρξε για μένα ένα αξέχαστο καλοκαίρι. Γύρναγα με την οικογένειά μου όλο το Μιλάνο και επισκεπτόμασταν τα πολυάριθμα πάρκα του που είναι ιδανικά μέρη για τα μικρά παιδιά. Ευτυχώς εκείνη την εποχή δεν έμπαιναν ελεγκτές μέσα στο λεωφορεία και γι' αυτό κυκλοφορούσαμε χωρίς εισιτήρια. Στο Μετρό, για να μπει κάποιος, χρειαζόταν να τσεκάρει σε μηχάνημα το εισιτήριό του, ούτως ώστε το μηχάνημα να ξεμπλοκάρει κάποιες μπάρες που ο επιβάτης μπορούσε μετά να σπρώξει, να γυρίσουν και να περάσει. Όμως το μηχάνημα δεν διάβαζε τα εισιτήρια κι εμείς χρησιμοποιούσαμε χρησιμοποιημένα. Ο κίνδυνος ήταν μόνο από τους υπαλλήλους του Μετρό που καθόντουσαν σε κουβούκλιο στην άκρη της σειράς με τα μηχανήματα και μπορούσαν να σου ζητήσουν να δουν το εισιτήριό σου. Είχα δει να το κάνουν σε άλλους και γι’ αυτό, αν τους βρίσκαμε έξω από το κουβούκλιο, χτυπάγαμε στο μηχάνημα έγκυρα εισιτήρια. Ευτυχώς αυτό χρειάστηκε να το κάνουμε ελάχιστες φορές.

Με την κόρη μου και τον γιο μου μπροστά από το λυρικό θέατρο που είναι γνωστό σαν «Σκάλα του Μιλάνου»

Το καλοκαίρι στο Μιλάνο ο δήμος κάνει σειρά εκδηλώσεων, όπου μπορεί κανένας να πάει χωρίς να πληρώσει. Εμείς φροντίζαμε να μην λείπουμε από αυτές αλλά και όταν δεν πηγαίναμε σε αυτές, τα βράδια τα περνάγαμε πάντα έξω. Στην χειρότερη περίπτωση πηγαίναμε εκεί που πήγαινε και καθόταν ο περισσότερος κόσμος: Στην πλατεία του καθεδρικού ναού. Και κάναμε τις βόλτες μας εκεί που κάνει τις βόλτες του ο περισσότερος κόσμος: Στην μεγαλοπρεπή στοά Βιτόριο-Εμανουέλε Β' ή στην οδό Ντάντε, που συνδέει την πλατεία του καθεδρικού ναού με το κάστρο των Σφόρτσα, το μεσαιωνικό φρούριο, όπου έμενε η αρχοντική οικογένεια που κυβερνούσε το Μιλάνο. Το φρούριο αυτό είναι γεμάτο με μουσεία και είναι όλα δωρεάν. Γι’ αυτό δεν έχασα την ευκαιρία να τα επισκεφτώ και μόνος μου και με την οικογένειά μου. Μέχρι και την βιβλιοθήκη του κάστρου επισκέφτηκα, όπου βρήκα και κοίταξα ένα βιβλίο με πίνακες του Ινγκάνι, του Μιλανέζου ζωγράφου, του οποίου το όνομα είχε ο δρόμος που ήταν το σπίτι μας. Επίσης επισκεπτόμασταν συχνά ένα βιβλιοπωλείο στην οδό Ντάντε, όπου βρίσκαμε ένα σωρό όμορφα βιβλία σε προσφορά, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι αγοράζαμε κιόλας. Πάντα αισθανόμασταν την έλλειψη χρημάτων και το γεγονός ότι δεν παίρναμε κανένα βιβλίο, ένα βράδυ έκανε τον μικρό μου γιο να βάλει τα κλάματα και να φωνάζει μέσα στο βιβλιοπωλείο «βιβίο-βιβίο» προκειμένου να μας κάνει να αγοράσουμε κάποιο βιβλίο. Τα κλάματα τα είχε βάλει και κάποια άλλη φορά που δεν του αγοράζαμε ένα μπουκαλάκι νερό να πιει, λίγο πριν γυρίσουμε στο σπίτι. Σ' αυτή την περίπτωση νομίζω ότι το παράκανα. Πάντως θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί οι διαμαρτυρίες του μικρού, αν είχαμε μαζί μας ένα μπουκαλάκι και το γεμίζαμε από τις δημόσιες βρύσες, από τις οποίες είναι γεμάτο το Μιλάνο. Σε καμιά πόλη δεν έχω δει τόσες πολλές δημόσιες βρύσες, όσες έχω δει στο Μιλάνο. Αλλά και δημόσιες τουαλέτες έβρισκε κανείς στα πάρκα του Μιλάνου, όπου δεν χρειαζόταν να πληρώσεις. Άλλωστε στα κεντρικά πάρκα υπήρχαν και μουσεία που ήταν όλα δωρεάν. Τα μουσεία είχαν τουαλέτες.

Γενικά, δεν αγοράζαμε τίποτα φαγώσιμο από έξω, όταν πηγαίναμε βόλτες. Μόνο από το σουπερμάρκετ αγοράζαμε. Ακόμα και τσιγάρα, η Σοφία που κάπνιζε (εγώ το είχα κομμένο ήδη 6 χρόνια τότε), δεν αγόραζε από τα καπνοπωλεία, που στην Ιταλία πουλάνε τα τσιγάρα και πολλά άλλα ήδη και παράλληλα λειτουργούν και σαν μπαρ για κάποιον καφέ ή κάποιο πρόχειρο γεύμα, αλλά από τους Άραβες που έβρισκε σε κάποια σημεία της πόλης. Αυτοί πουλάγανε λαθραία τσιγάρα, αρκετά πιο φτηνά από τα πιο φτηνά τσιγάρα που μπορούσε να αγοράσει κάποιος από κάποιο καπνοπωλείο. Τα πιο φτηνά τσιγάρα έκαναν 5000 ιταλικές λίρες, ενώ οι Άραβες πουλούσαν τσιγάρα με 3500 λίρες. Εννοείται ότι οι Άραβες αυτοί κινδύνευαν από την αστυνομία, γι’ αυτό έπαιρναν πολλά μέτρα ασφαλείας.

Κάτι άλλο που αξίζει να αναφέρω για το καλοκαίρι στο Μιλάνο είναι ότι κάθε βράδυ, πίσω από το κάστρο των Σφόρτσα, οι Μιλανέζοι χόρευαν σε μια μεγάλη πίστα που είχε φτιάξει ο δήμος, παραδοσιακούς γι' αυτούς χορούς, όπως η Πόλκα και η Μαζούρκα. Ακόμα και μαγαζιά υπήρχαν στο Μιλάνο για να πηγαίνουν οι Μιλανέζοι να χορεύουν αυτούς τους χορούς το απόγευμα του Σαββάτου. Ένα τέτοιο υπήρχε στην γειτονιά μας και το επισκέπτονταν άτομα κάποιας ηλικίας κυρίως. Είχε πολύ ενδιαφέρον το να βλέπει κανείς τους Μιλανέζους να χορεύουν αυτούς τους ωραίους χορούς κι εμείς πηγαίναμε συχνά και χαζεύαμε, ιδιαίτερα αν

κάποια ζευγάρια χορευτών επιδιδόντουσαν σε εντυπωσιακές φιγούρες. Μάλιστα, κάποιες φορές, κάποιοι χορευτές ζητούσαν από την Σοφία να τους συνοδεύσει στον χορό και δεν πτοούνταν, όταν τους έλεγε ότι δεν τους ξέρει αυτούς τους χορούς.

Το μεγαλύτερο πρόβλημα του καλοκαιριού ήταν τα κουνούπια. Το Μιλάνο παλιότερα περιβαλλόταν από ριζοχώραφα και γι' αυτό είχε πολλά κουνούπια. Τώρα, όμως, αυτά τα ριζοχώραφα έχουν αποξηραθεί αλλά τα κουνούπια παραμένουν. Και αυτά τα κουνούπια είναι τόσο ανθεκτικά που δεν τα εμποδίζουν ούτε τα αντικουνουπικά λάδια από το να σε τσιμπήσουν. Θυμάμαι, χαρακτηριστικά, ότι ένα βράδυ αναγκαστήκαμε να φύγουμε από μια εκδήλωση που γινόταν μπροστά από μια αψίδα του θριάμβου που είχε χτίσει ο Ναπολέοντας ο Α' στην άκρη του πάρκου Σεμπιόνε, μόνο και μόνο γιατί δεν αντέχαμε τα τσιμπήματα των κουνουπιών. Πάντως, την ζέστη που έχει η Αθήνα το καλοκαίρι, δεν την έχει το Μιλάνο και αυτό είναι κάτι που έκανε λιγότερο ενοχλητικό το πρόβλημα των κουνουπιών.

Γυρνάμε τις ομορφότερες πόλεις της βόρειας Ιταλίας με έξοδα της θείας μου

Εκείνο το καλοκαίρι ήρθε στο Μιλάνο για τουρισμό η θεία μου, η Τούλα, με την κόρη της. Αν και το διαμέρισμα που μέναμε είχε μόνο δυο δωμάτια, έπεισα την θεία μου να τους φιλοξενήσω. Με αυτήν την θεία, επειδή μας έβαζε τα εισιτήρια του τραίνου, επισκεφθήκαμε κάποιες άλλες Ιταλικές πόλεις, όπως το Κόμο στην λίμνη Κόμο, το Τορίνο, όπου είχα ξαναπάει και είχα βρει τον φίλο μου αντιρρησία συνείδησης Τάσο Μπάτα (είχε σπουδάσει εκεί γιατρός), την Βενετία και την Φλωρεντία. Επίσης για πρώτη φορά πήγαμε και στην Ελβετία, στην ιταλόφωνη πόλη Λουγκάνο, στις όχθες της ομώνυμης λίμνης. Σε αυτά τα ταξίδια εγώ έβγαζα συνέχεια φωτογραφίες. Όμως, παρ' όλο που είχα δυο-τρεις φωτογραφικές μηχανές, πολλές φωτογραφίες δεν βγήκαν είτε γιατί είχα ξεχάσει να βάλω φιλμ σε κάποια μηχανή είτε γιατί, για λόγους οικονομίας, είχα βγάλει ο ίδιος το φιλμ για να το δώσω για εκτύπωση στο σουπερμάρκετ, αντί να το δώσω να το βγάλει φωτογράφος. Μια ακόμη φορά στην ζωή μου που τα έκανα σαλάτα…Όπως και να 'χει, αυτά τα ταξίδια θα μου μείνουν αξέχαστα και υποθέτω και στην Σοφία που από τότε δεν ξαναπήγε σε αυτές τις πόλεις πλην του Κόμο, γιατί αυτές οι πόλεις είναι πραγματικά πανέμορφες. Εγώ ξαναπήγα σε όλες πλην του Τορίνου. Αυτό που μου έκανε εντύπωση στο Τορίνο ήταν ο πλούτος του και η ομορφιά του. Είχε και βασιλικά ανάκτορα και ποτάμι με πανέμορφες γέφυρες και όμορφες εκκλησίες σαν κι αυτή, όπου βρίσκεται ένα σεντόνι, όπου διαγράφεται το περίγραμμα κάποιου ανθρώπου, το οποίο οι παπάδες ισχυρίζονται ότι είναι του Χριστού. Ο πλούτος και η ομορφιά του Τορίνου μου έκαναν φοβερή εντύπωση, γιατί εγώ ήξερα το Τορίνο από τους αγώνες που είχαν δώσει εκεί, το 1969, οι εργάτες της αυτοκινητοβιομηχανίας F.I.A.T., με συνέπεια στο μυαλό μου να έχει χαραχθεί η εικόνα μιας φτωχιάς εργατούπολης. Κι όμως στο Τορίνο έμενε η βασιλική οικογένεια που με τον στρατό της ενοποίησε την Ιταλία τον 19ο αιώνα.

Η κόρη μου ξεκινάει την μαθητική της ζωή σε δημοτικό σχολείο του Μιλάνου – Μεταφράζω τις «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών» και μελετάω Γαλλικά

Το φθινόπωρο του 1996 πήγε για πρώτη φορά σχολείο η κόρη μου Κριστιάνα. Γράφτηκε στο δημόσιο δημοτικό σχολείο της γειτονιάς μας με την βοήθεια πάλι του Μάσιμο. Αν και είχαμε κάνει προσπάθειες να μάθει κάποιες ιταλικές λέξεις προτού πάει σχολείο, η κόρη μου δεν μπορούσε να συνεννοηθεί στα Ιταλικά. Γι' αυτό και την πρώτη μέρα είχα ζητήσει να παραμείνω στο σχολείο στην διάρκεια των μαθημάτων, για να βοηθήσω την Κριστιάνα. Μου το επέτρεψαν, κάτι που σίγουρα δεν θα έκαναν στην Ελλάδα. Ευτυχώς η Κριστιάνα αποδείχτηκε αρκετά ευπροσάρμοστη και δεν χρειάστηκε την βοήθειά μου. Αλλά και οι δασκάλες την σεβόντουσαν, άσχετα αν δεν ήταν Ιταλίδα, όπως σεβόντουσαν και δυο Άραβες συμμαθητές της. Σεβασμό αποκαλώ το γεγονός ότι δεν την υποχρέωναν, ούτε αυτήν ούτε τους Άραβες, να κάνουν μαθήματα Θρησκευτικών. Η δασκάλα που έκανε τα Θρησκευτικά, όταν ήταν ώρα να κάνει το μάθημά της, έπαιρνε τα παιδιά που ήθελαν να κάνουν Θρησκευτικά και τα πήγαινε σε άλλη αίθουσα. Και κάτι άλλο που απολάμβανε η Κριστιάνα στο ιταλικό σχολείο και δεν το απόλαυσε ποτέ σε ελληνικό είναι ότι έτρωγε μέσα στο σχολείο. Το φαΐ το πλήρωνε ο κάθε γονέας ανάλογα με τα οικονομικά του. Εμείς, επειδή ήμασταν άνεργοι στην Ιταλία, δεν πληρώναμε τίποτα για το φαΐ της κόρης μας. Το σχολείο σχόλαγε στις τεσσερισήμισι το απόγευμα και γι' αυτό κάθε μέρα σε κάθε τάξη κάνανε βάρδια δύο δασκάλες.

Μπορεί η παραμονή μας στο Μιλάνο να έδωσε στην κόρη μου την ευκαιρία να ξεκινήσει την εκμάθηση των Ιταλικών, όμως κι εμένα μου έδωσε την ευκαιρία να καλλιεργήσω τα Ιταλικά μου. Τα καλλιέργησα μάλιστα με τον τρόπο που θεωρούσα πιο κατάλληλο: Μεταφράζοντας. Ήδη από τότε που είχαμε μείνει στην Περούτζια, δέκα χρόνια πριν, είχα στα χέρια μου ένα ιταλικό βιβλίο με αυτοβιογραφίες τριών Ρωσίδων επαναστατριών του 19ου αιώνα με τον τίτλο «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών». Θεώρησα ότι αυτό το βιβλίο άξιζε να μεταφραστεί στα Ελληνικά, όχι μόνο γιατί με αυτόν τον τρόπο θα καλλιεργούσα τα Ιταλικά μου, αλλά και γιατί αυτές οι επαναστάτριες με τις αυτοβιογραφίες τους έδιναν μια άγνωστη για την ελληνική πραγματικότητα εικόνα του ρωσικού επαναστατικού κινήματος, το οποίο είχε παίξει καθοριστικό ρόλο στην παγκόσμια ιστορία με την ρωσική επανάσταση του Φλεβάρη του 1917 (με βάση το παλιό ημερολόγιο) και είχε, επίσης, δώσει και στο αναρχικό κίνημα κορυφαίους θεωρητικούς της αναρχίας, όπως ο Μπακούνιν και ο Κροπότκιν. Αυτή η εικόνα δεν είχε καμιά σχέση με την ψεύτικη εικόνα του ρωσικού επαναστατικού κινήματος που ήταν διαδεδομένη στην Ελλάδα από τους κομμουνιστές, οι οποίοι παρουσίαζαν τον Λένιν, τον Στάλιν ή ακόμα και τον Τρότσκι, σαν δημιουργούς της ρωσικής επανάστασης του 1917. Γι αυτούς η ρωσική επανάσταση του 1917 ήταν το πραξικόπημα των Μπολσεβίκων του Οκτώβρη του 1917 (πάντα σύμφωνα με το παλιό ημερολόγιο). Αυτήν την ψεύτικη εικόνα ανασκεύαζε αυτό το βιβλίο που μου δόθηκε η ευκαιρία να μεταφράσω, όσο έμεινα στο Μιλάνο. Δυστυχώς χρειάστηκε να περάσουν πάρα πολλά χρόνια για να τυπωθεί αυτό το βιβλίο στην Ελλάδα, εγώ όμως δεν περίμενα κάτι τέτοιο την εποχή που το μετέφραζα. Έλπιζα ότι θα τραβούσε το ενδιαφέρον των αναρχικών εκδοτών που ήξερα, όμως διαψεύστηκα.

Και δεν ήταν μόνο τα Ιταλικά μου που καλλιέργησα όσο έμεινα στο Μιλάνο. Καλλιέργησα και τα Γαλλικά μου, με τα οποία είχα ξανασχοληθεί πρόσφατα, όταν παρακολουθούσα εντατικά μαθήματα της γλώσσας αυτής στο Γαλλικό Ινστιτούτο της Αθήνας, το 1994-1995. Συγκεκριμένα μελέτησα μια Γαλλική γραμματική που αγόρασα από το Μιλάνο και διάβασα και κάποια γαλλικά βιβλία που δανείστηκα από την κρατική βιβλιοθήκη του Μιλάνου. Εξαιτίας αυτών των ασχολιών μου, μπορώ να πω ότι αξιοποίησα τον χρόνο μου στο Μιλάνο όσο μπορούσα καλύτερα.

Δεν ήταν όμως μόνο οι προσωπικές μου ασχολίες που έκαναν δημιουργική την παραμονή μου στο Μιλάνο. Αυτή η παραμονή μου έδωσε την ευκαιρία να προσφέρω και στο ευρύτερο ανατρεπτικό κίνημα υπηρεσίες, για τις οποίες μπορώ ακόμη να περηφανεύομαι, όπως θα δούμε παρακάτω. Κι αυτό γιατί η επόμενη χρονιά (1997) θα ήταν για μένα η χρονιά που ο αγώνας μου ενάντια στην υποχρεωτική στράτευση και στον μιλιταρισμό θα αναγνωριζόταν διεθνώς, περισσότερο παρά ποτέ άλλοτε.

Στην Γερμανία για να εκπροσωπήσω τον Σ.Α.Σ. στην παραλαβή βραβείου ειρήνης και μη-βίας Φρήντριχ Σίγκμουντ Σούλτσε

Η αρχή έγινε με ένα γράμμα από τον φίλο μου, και συνεργάτη στον Σύνδεσμο, Νάσο Θεοδωρίδη, με τον οποίο διατήρησα αλληλογραφία όλο το διάστημα που ήμουνα στην Ιταλία. Στο γράμμα αυτό ο Νάσος με ενημέρωνε εκ μέρους του Συνδέσμου, ότι μια γερμανική χριστιανική οργάνωση, η οποία υπερασπιζόταν τους αντιρρησίες συνείδησης, είχε θεσπίσει ένα βραβείο ειρήνης και μη βίας και ότι, για το 1997 η οργάνωση αυτή ήθελε να τιμήσει με το βραβείο αυτό τους Έλληνες και τους Τούρκους αντιρρησίες συνείδησης. Σαν εκπρόσωπο των Ελλήνων αντιρρησιών είχε επιλέξει τον Σύνδεσμο Αντιρρησιών Συνείδησης και είχε ζητήσει να παραστεί κάποιος από τον Σύνδεσμο στην τελετή απονομής του βραβείου που θα γινόταν στην Γερμανία. Επειδή δεν διατίθετο κανένας άλλος από τον Σύνδεσμο για να παραστεί στην τελετή, ο Σύνδεσμος πρότεινε σ’ εμένα. Τα έξοδα του ταξιδιού θα τα κάλυπτε η οργάνωση. Εγώ βέβαια δέχτηκα και θεώρησα την πρόταση αυτή σαν μοναδική ευκαιρία για να ξαναβρεθώ στην Γερμανία όχι σαν φτωχός συγγενής, όπως το 1983, αλλά σαν τιμώμενο πρόσωπο. Και πράγματι, όπως θα δούμε παρακάτω, βρέθηκα και αυτά που αποκόμισα από την επίσκεψή μου στην Γερμανία, ξεπερνάγανε και την πιο τολμηρή φαντασία μου.

Η απονομή του βραβείου θα γινόταν στο Χοφγκάισμαρ, μια μικρή πόλη στην κεντρική Γερμανία κοντά στο Κάσελ, όμως εγώ δεν θα πήγαινα κατευθείαν εκεί. Ο εκπρόσωπος της οργάνωσης, ο οποίος είχε αναλάβει να κάνει τον διερμηνέα μου και να μεταφράσει στα Γερμανικά τον ευχαριστήριο λόγο μου, μου πρότεινε να πάω να τον βρω στην Βρέμη. Το αεροπορικό εισιτήριο μέχρι την Βρέμη θα το πλήρωνε η οργάνωση, οπότε δεν είχα καμιά αντίρρηση. Έτσι τον Φλεβάρη του 1997 βρέθηκα στο αεροδρόμιο της Βρέμης, από όπου με παρέλαβε και με πήγε στο σπίτι του ο Γκύντερ Κνέμπελ, ο διερμηνέας μου. Ο Γκύντερ δούλευε στο γραφείο της οργάνωσης στην Βρέμη και σε κάποια φάση περάσαμε από αυτό το

γραφείο. Στο σπίτι του Κνέμπελ, το οποίο μετά το σπίτι του Λήο Ρόσερ στο Λονδίνο, υπήρξε το πιο πλούσιο σπίτι, όπου με έχουν δεχτεί στην διάρκεια της ζωής μου, γνώρισα την γυναίκα του, η οποία καθόταν σε αναπηρικό καροτσάκι, γιατί είχε μείνει ανάπηρη από τροχαίο ατύχημα. Ήταν μια πολύ καλή γυναίκα, η οποία, κρίνοντας από κάποιες φωτογραφίες που βρήκα τυχαία στο δωμάτιο που με φιλοξενούσανε, πρέπει να είχε κάποιο εκκλησιαστικό αξίωμα, γιατί την είδα ντυμένη με μαύρο ράσο. Αυτή και ο άντρας της με φιλοξένησαν δυο μέρες στο σπίτι τους και με πήγαν και στο κέντρο της πόλης, όπου μου έδειξαν τα αξιοθέατα. Επιτέλους, είχα αρχίσει να συναντώ στην Γερμανία την μεταχείριση που δικαιούμουν. Και η Βρέμη ήταν μια πολύ ωραία ευκαιρία για να γνωρίσω αυτήν την μεταχείριση. Μου έκανε μεγάλη εντύπωση ο πλούτος της. Δεν είχα ξαναδεί πουθενά τόσο υπερσύγχρονα τραμ, σαν και αυτά που είδα στην Βρέμη, ούτε τόσο προσεγμένους δρόμους και καλοδιατηρημένα κτίρια. Και κάποια από αυτά, όπως το δημαρχείο και το εμπορικό επιμελητήριο, ήταν πανέμορφα. Ο Κνέμπελ και η γυναίκα του, μάλιστα, με πήγαν και είδα και την συνοικία με τα σπίτια των ψαράδων του μεσαίωνα, κάτι σπιτάκια τόσο μικρά σαν κουκλίστικα. Επίσης με πήγαν σε ένα πολυτελές, για τα δικά μου δεδομένα, εστιατόριο και με κέρασαν. Γενικά, όσο έμεινα μαζί τους, με αντιμετώπισαν σαν προσωπικότητα διεθνούς κύρους και αυτό με έκανε να αισθάνομαι δικαιωμένος για τον αγώνα μου ενάντια στην στράτευση. Αυτή η αίσθηση μου εντάθηκε και από το γεγονός ότι στο σπίτι του Κνέμπελ ήρθε και με βρήκε ένας δημοσιογράφος τοπικής εφημερίδας για να με φωτογραφήσει και να μου πάρει και συνέντευξη. Δεν είναι λίγο να σε αντιμετωπίζουν σαν προσωπικότητα σε μια χώρα της δυτικής Ευρώπης για έναν αγώνα, εξαιτίας του οποίου στην πατρίδα σου σε αντιμετωπίζουν σαν εγκληματία.

Με τον Σερντάρ Τεκίν στο Χοφγκάισμαρ για την παραλαβή του βραβείου

Από την Βρέμη ο Κνέμπελ, εγώ και δυο άλλοι πήγαμε στο Χοφγκάισμαρ με ένα μικρό βανάκι. Η τελετή της απονομής του βραβείου θα γινόταν την επόμενη μέρα και, μέχρι τότε, θα μέναμε στο ξενοδοχείο, όπου θα γινόταν η απονομή. Το ξενοδοχείο βρισκόταν στο Σαίνμπουργκ, ένα μικρό χωρίο κοντά στο Χοφγκάισμαρ, και στο παρελθόν ήταν παλάτι. Σ' αυτό το παλάτι φιλοξενήθηκα για τρία βράδια και από τότε δεν έχω φιλοξενηθεί άλλη φορά σε παλάτι, όπως δεν είχα φιλοξενηθεί και πριν. Στο ξενοδοχείο αυτό γνώρισα και τον Τούρκο Σερντάρ Τεκίν, ο οποίος ήρθε να παραλάβει το βραβείο εκ μέρους του Αντιπολεμικού Συνδέσμου του Ιζμίρ (Σμύρνης). Από ό, τι έμαθα από τον Σερντάρ, όλα τα μέλη του Αντιπολεμικού Συνδέσμου ήταν ολικοί αρνητές. Νομίζω ότι κανείς στην Τουρκία δεν διεκδικούσε εναλλακτική κοινωνική θητεία αντί της στρατιωτικής. Επίσης έμαθα ότι, από τον σύντροφό του Οσμάν Μουράτ Ούλκε, που τότε ήταν στην φυλακή, ο Σερντάρ είχε μάθει ότι οι ισλαμιστές κρατούμενοι είχαν καλές σχέσεις με τον Οσμάν, μολονότι αυτός ήταν άθεος. Σε γενικές γραμμές ο Σερντάρ, που ήταν και καμιά εικοσαριά χρόνια μικρότερος μου, ήταν ειρηνιστής και γι' αυτό, την παραμονή της εκδήλωσης, είχαμε μια μεγάλη συζήτηση για τα ένοπλα

αντάρτικα της Αμερικής. Ο Σερντάρ τα καταδίκαζε, ενώ εγώ υποστήριζα ότι ήταν δημιουργήματα από ανάγκη και όχι από επιλογή. Ήξερα ότι στο βουνό ή στην ζούγκλα κρυβόντουσαν όσοι, για τις στρατιωτικές δικτατορίες της εποχής, έπρεπε να δολοφονηθούν σαν επικίνδυνοι αντίπαλοι του καθεστώτος. Τις συζητήσεις τις κάναμε στα Εγγλέζικα κι έτσι δεν χρειαζόμαστε διερμηνείς.

Die Kriegsdienstverweigerer Filippos Kyritsis und Ali Serdar Tekin (von rechts) nahmen den Förderpreis für gewaltfreies Handeln entgegen. (Foto: Happel)

Εγώ με τον Σερντάρ Τεκίν στην γιορτή της απονομής του βραβείου

Για την τελετή της απονομής που έγινε την επόμενη μέρα, είχαν μαζευτεί στο ξενοδοχείο αρκετές δεκάδες μέλη της οργάνωσης. Κάποιοι από αυτούς ήταν παπάδες ευαγγελικοί, δηλ. προτεστάντες, όπως τους λένε οι Έλληνες. Άλλωστε παπάς ήταν και αυτός που είχε δώσει το όνομά του στο βραβείο, ο Φρίντριχ Σίγκμουντ-Σούλτσε. Τέτοιος ήταν κι ένας που είχε έλθει στο παρελθόν στην Ελλάδα και είχε γνωριστεί με τους αντιρρησίες συνείδησης Χρυσοβέργη και Ψύχα. Επίσης, στην απονομή είχε έρθει και ο ταμίας του Ευρωπαϊκού Γραφείου για την Αντίρρηση Συνείδησης Χανς Ντίκμαν, όπως και ένας νεαρός Γερμανός, που την εποχή εκείνη έκανε την εναλλακτική του θητεία στα γραφεία του Ευρωπαϊκού Γραφείου. Ο ταμίας αυτός μου είχε προτείνει να ζητήσω πολιτικό άσυλο στην Ολλανδία από όπου ήτανε αυτός, όταν έμαθε ότι είχα φύγει από την Ελλάδα για να μην στρατευθώ και μου υποσχόταν ότι θα έκανε ό,τι μπορούσε γι’ αυτό. Εγώ, βέβαια, δεν είχα σκοπό να αφήσω το Μιλάνο και να μπω σε περιπέτειες.

Η τελετή της απονομής του βραβείου Φρήντριχ Σίγκμουντ-Σούλτσε

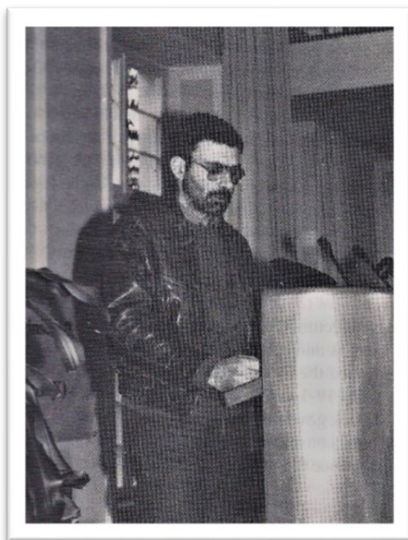
Την ημέρα της απονομής, πριν από την τελετή, εμφανίστηκε στον προθάλαμο της μεγάλης αίθουσας τελετών, μαζί με ένα τηλεοπτικό συνεργείο, ένας Έλληνας δημοσιογράφος ενός γερμανικού τηλεοπτικού καναλιού και πήρε συνέντευξη από εμένα και από τον Σερντάρ Τεκίν. Εγώ, μαθαίνοντας ότι είναι Έλληνας, έδωσα την συνέντευξη στα Ελληνικά, ενώ ο

Σερντάρ την έδωσε στα Αγγλικά. Μέρος των συνεντεύξεων, μαζί με σκηνές από στρατιωτικές παρελάσεις σε Ελλάδα και Τουρκία, μια αεροφωτογραφία των Ιμίων (όπου την προηγούμενη χρονιά είχαν έρθει αντιμέτωπες οι ένοπλες δυνάμεις των δύο χωρών) και σκηνές από την τελετή, βγήκε στον αέρα μετά την τελετή, στο κανάλι που δούλευε ο δημοσιογράφος.

Die Versammlung im Synodensaal der Evangelischen Akademie

Ο πρόεδρος της οργάνωσης που μας βράβευσε μιλάει στην αίθουσα της απονομής. Αριστερά στο βάθος εγώ με τον μεταφραστή μου Γκύντερ Κνέμπελ

Η τελετή, που έγινε στην μεγάλη αίθουσα, περιλάμβανε λόγο και από εμένα και από τον Σερντάρ. Τον δικό μου λόγο τον είχε μεταφράσει στα Γερμανικά από τα Εγγλέζικα ο Κνέμπελ και τον διάβασε αυτός, εκτός από την αρχή και το τέλος, που διάβασα εγώ στα Εγγλέζικα. Όταν τελείωσα, ήρθε και μου έδωσε συγχαρητήρια κάποιος με το χαρακτηριστικό ντύσιμο των ευαγγελικών παπάδων, που έμαθα ότι ήταν ο επίσκοπος του Μαγδεμβούργου. Εγώ στον λόγο μου κατηγορούσα την χριστιανική ορθόδοξη Εκκλησία της Ελλάδας, για την εχθρική της στάση απέναντι στους αντιρρησίες συνείδησης, από τους οποίους εκατοντάδες (θρησκευτικοί) ήταν ακόμα στην φυλακή εκείνη την εποχή. Ο επίσκοπος, εκτός από το ότι με συγχάρηκε, μου είπε ότι και η επικρατούσα γερμανική Εκκλησία δεν ήταν καλύτερη και είχε κάνει κι αυτή πολλά στους αντιρρησίες συνείδησης. Με είχε, τότε, εντυπωσιάσει η στάση του, γιατί δεν είχα δει ποτέ κανέναν Έλληνα παπά να κατηγορεί την ελληνική ορθόδοξη Εκκλησία.

Διαβάζοντας τον λόγο μου κατά την γιορτή της απονομής του βραβείου

Τα βραβείο το απένειμε ο πρόεδρος της οργάνωσης Γιαν Νιμέλερ και περιλάμβανε δύο τιμητικά διπλώματα, ένα για τον ελληνικό Σ.Α.Σ. και ένα για τον τουρκικό Αντιπολεμικό Σύνδεσμό Σμύρνης, καθώς και 10.000 γερμανικά μάρκα, από τα οποία τα 5.000 τα έδωσε σ' εμένα και τα άλλα 5.000 στον Σερντάρ. Ήταν σε χαρτονομίσματα τυλιγμένα σε διακοσμητικό χαρτί. Και μετά την απονομή το πρόγραμμα περιλάμβανε ζωντανή ελληνική και τούρκικη μουσική, όμως, επειδή δεν ήρθαν οι Έλληνες, ακούστηκε μόνο τούρκικη, από έναν Τούρκο δεξιοτέχνη στο σάζι.

Ο πρόεδρος Νιμέλερ επιδεικνύει το βραβείο. Αριστερά εγώ με τον μεταφραστή μου Γκύντερ Κνέμπελ

EAK-Bundesvorsitzender Jan Niemöller (links im Bild) mit Filippos Kyritis, Ali Serdar Tekin sowie Herrn Knebel von der EAK.

Από αριστερά προς τα δεξιά ο πρόεδρος Νιμέλερ, εγώ, ο Σερντάρ Τεκίν και ο Γκύντερ Κνέμπελ

FOTOS: ZIVIL

Militär« lautet die Ans
Staatsanwälte. Nach A
Strafgesetzes stehen d

Filippos Kyritsis: »Griechenland ist eine Macho-Gesellschaft. Wenn du nicht beim Militär warst, bist du ein Schlappschwanz und Verräter«

»Typisch für die Tü
weiß nie, woran man i
lich verweigert – ein Fa
te und den Gummipar
ist ihm nichts passiert,
Philosophie. Izmir ist
türkischen Behörden
sind verunsichert durc
die der Fall Ülke im
Melange aus Militärs
Fassade und Anarchie
können Osman Murat
ich im Osten sein.« Im V
Türkei sind die Soldate

Μια ακόμη φωτογραφία μου που δημοσιεύτηκε σε γερμανικό περιοδικό συνοδευόμενη με σχόλιο για την ομιλία μου κατά την απονομή του βραβείου

Το παλάτι, όπου φιλοξενήθηκα και παρέλαβα, εκ μέρους του Συνδέσμου, το Βραβείο Ειρήνης Φρίντριχ Σίγκμουντ-Σούλτσε.

Οι εκδηλώσεις συνεχίζονται και την επόμενη μέρα – Έλληνας δημοσιογράφος στην Γερμανία μας πληροφορεί ότι θα αναγνωριστούν οι αντιρρησίες στην Ελλάδα!

Την επόμενη μέρα το μεσημέρι στην μεγάλη αίθουσα, όπου σερβιριζόταν το φαΐ, οι οικοδεσπότες μας κι εμείς (εγώ και ο Σερντάρ) κάτσαμε γύρω από ένα μεγάλο τραπέζι και πριν σερβιριστεί το φαΐ, μας ζήτησαν να τους ενημερώσουμε για την δράση των οργανώσεών μας σε Ελλάδα και Τουρκία. Εγώ τους είπα για τις κινητοποιήσεις μας για φυλακισμένους Τούρκους αντιρρησίες, όπως ο Οσμάν Μουράτ Ούλκε, ενώ ο Σερντάρ δεν είχε να τους πει τίποτα για δικές τους κινητοποιήσεις για Έλληνες, μια που Έλληνες ιδεολογικοί αρνητές στράτευσης δεν ήταν τότε στην φυλακή. Και μετά το φαΐ ο Σερντάρ αποχαιρέτησε με κάποια πολύ συγκινητικά λόγια τους οικοδεσπότες μας, γιατί έπρεπε να φύγει για την πατρίδα του πριν το τέλος των εκδηλώσεων. Με εμένα έδωσε ραντεβού στο Όσλο της Νορβηγίας, όπου το καλοκαίρι θα γινόταν η πανευρωπαϊκή συνάντηση των αντιρρησιών συνείδησης.

Το βράδυ, τα μέλη της οργάνωσης μαζεύτηκαν σε μια μικρή αίθουσα, έκατσαν γύρω-γύρω και άρχισαν να διαβάζουν κείμενα. Είχα πάει κι εγώ, επειδή μου το είχε ζητήσει ο Κνέμπελ, χωρίς να καταλαβαίνω τι λέγανε, επειδή μίλαγαν Γερμανικά. Απ' ό,τι μου είπε ο Κνέμπελ, τα κείμενα που διαβαζόντουσαν σε αυτήν την εκδήλωση, είχαν να κάνουν με την στάση των Γερμανών απέναντι στους Ναζί, μια στάση θετική, που επέτρεψε στους Ναζί να πραγματοποιήσουν το Ολοκαύτωμα και όλα τα άλλα εγκλήματα, για τα οποία έγιναν γνωστοί, πριν και κατά την διάρκεια του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου.

Δεν θυμάμαι ποια μέρα ο Κνέμπελ μίλησε στο τηλέφωνο με έναν Έλληνα δημοσιογράφο του γερμανικού ραδιοφώνου, με τον οποίο είχε κανονίσει να έρθει να μου πάρει συνέντευξη. Θυμάμαι μόνο ότι ο δημοσιογράφος δεν θα ερχόταν, γιατί είχε διαβεβαιωθεί από τον Έλληνα

υπουργό Εθνικής Άμυνας, τον Τσοχατζόπουλο, που τότε βρισκόταν κι αυτός στην Γερμανία, ότι τα αιτήματα των αντιρρησιών θα ικανοποιούνταν με την ψήφιση νόμου, ο οποίος θα αναγνώριζε την αντίρρηση συνείδησης και θα όριζε εναλλακτική πολιτική υπηρεσία στη θέση της στρατιωτικής. Στον Κνέμπελ που μου μετέφερε τα λεγόμενα του δημοσιογράφου, κατηγορούσα τον δημοσιογράφο για την υπαναχώρησή του, επειδή θεωρούσα ψεύτικες τις διαβεβαιώσεις του Τσοχατζόπουλου, μια που δεν ήταν πρώτη φορά που η κυβέρνηση μας έταζε νόμο. Επίσης, έβρισα και τον ίδιο τον δημοσιογράφο που μου έδωσε ο Κνέμπελ στο τηλέφωνο, για τον ίδιο λόγο. Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι ο Τσοχατζόπουλος έλεγε αλήθεια. Κι όμως! Εκείνη την χρονιά, μετά την βράβευση του Συνδέσμου, η κυβέρνηση πέρασε από την Βουλή νόμο που αναγνώριζε την αντίρρηση συνείδησης και θέσπιζε εναλλακτική θητεία διπλάσιας διάρκειας από την διάρκεια της στρατιωτικής.

Επιστροφή στο Μιλάνο – Τι έγιναν τα λεφτά του βραβείου

Την επόμενη μέρα, πάντως, φύγαμε όλοι για τα σπίτια μας και συγκεκριμένα εγώ πήρα το τραίνο για το Κάσελ και από εκεί αεροπλάνο για Φραγκφούρτη, από όπου θα έπαιρνα το αεροπλάνο για Μιλάνο. Επειδή είχα στην διάθεσή μου κάποιες ώρες μέχρι να φύγει το αεροπλάνο για Μιλάνο, έκανα μια πολύ μικρή βόλτα στην Φραγκφούρτη, γύρω από τον σταθμό του Μετρό από όπου θα γύρναγα στο αεροδρόμιο. Αυτό που διαπίστωσα ήταν να ξεπετάγονται μέσα από τις όμορφες παραδοσιακές πολυκατοικίες τεράστιοι ουρανοξύστες που χάλαγαν το τοπίο, καθώς επίσης ότι ο κεντρικός δρόμος μπροστά από τον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό ήταν όλο τούρκικα μαγαζιά. Στον δρόμο αυτό κυκλοφορούσαν Τουρκάλες χωριάτισσες με παραδοσιακές ενδυμασίες, λες και ήταν ακόμα στο χωριό τους.

Όταν γύρισα στο Μιλάνο, έστειλα στον Νάσο τον Θεοδωρίδη τα 4800 από τα 5000 γερμανικά μάρκα του βραβείου, για να τα δώσει στον Σύνδεσμο. Τα 200 τα είχα χαλάσει κατά την διάρκεια του ταξιδιού. Είχα σκοπό, στο μέλλον, να τα δώσω κι αυτά στον Σύνδεσμο, όμως δεν τα κατάφερα, γιατί, μέχρι το 2009, οικονομικά ήμουνα «με την θηλιά στον λαιμό». Το 2009 είχα κόψει τις επαφές μου με τον Σύνδεσμο, ο οποίος πλέον υπολειτουργούσε, και θεώρησα εκκεντρική συμπεριφορά το να δώσω αυτά τα λεφτά μετά 12 χρόνια. Άλλωστε, δεν μπορώ να πω ότι είμαι ευχαριστημένος από την χρήση που έκανε ο Σύνδεσμος στα λεφτά του βραβείου: Σε συνέλευση του Συνδέσμου μόνο με τέσσερα άτομα, με πρόταση του ενός από αυτά, ο Σύνδεσμος αγόρασε από το άτομο αυτό με τα λεφτά του βραβείου τον παλιό υπολογιστή του, ο οποίος ποτέ δεν λειτούργησε. Κι όμως εκείνη την εποχή δεν λειτουργούσαν γραφεία του Συνδέσμου, παρά μόνο τόπος μάζωξης κάθε βδομάδα, και ο Σύνδεσμος δεν είχε λεφτά ούτε να πληρώσει το μερίδιο που του αναλογούσε, από το νοίκι για έναν όροφο που η Κίνηση για την Υπεράσπιση Πολιτικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων νοίκιαζε, μαζί με τον Σύνδεσμο, πάνω από την καφετερία «Χάρτες» της Βαλτετσίου. Τέλος, τα λεφτά τα έστειλα στον Θεοδωρίδη, γιατί, όπως έχω ξαναπεί, με αυτόν είχα συστηματική αλληλογραφία, όσο έμεινα στο Μιλάνο, και αυτός επίσης είχε φροντίσει ο Σύνδεσμος να εκδώσει ψήφισμα

συμπαράστασης προς εμένα, επειδή είχα αναγκαστεί να αυτοεξοριστώ, για να μην πάω φυλακή σαν ανυπότακτος.

Η κόρη μου ταλαιπωρείται από αλλεργία στα αγροστώδη – Ξαναβρίσκουμε το ζεύγος των Ιταλών συντρόφων που είχαμε γνωρίσει το 1984

Στο Μιλάνο τον περισσότερο καιρό τον αφιέρωνα στην μετάφραση. Αφιέρωνα και κάποιο χρόνο στα παιδιά μου, εξαιτίας του ότι ήταν μικρά και είχαν ανάγκη από ιδιαίτερη φροντίδα. Για παράδειγμα, τα παιδιά μου αρρώσταιναν συχνά και ιδιαίτερα η Κριστιάνα που όλο τον χειμώνα και την άνοιξη ταλαιπωρούνταν από έναν ασταμάτητο βήχα, ο οποίος την έπιανε τα βράδια. Ξέροντας, ήδη από την εποχή που ήμουνα στην Ελλάδα, ότι ο βήχας αυτός θεραπευόταν με αντιισταμινικά, είχα ζητήσει αντιισταμινικά στο φαρμακείο της γειτονιάς αλλά δεν μου είχαν δώσει, γιατί ήθελαν συνταγή γιατρού. Μια παιδίατρος, από την οποία είχα ζητήσει συνταγή, δεν μου έδωσε, γιατί ήθελε να κάνουμε πρώτα αλλεργιογράφημα. Ώσπου να γίνει το αλλεργιογράφημα περάσανε μήνες και μέχρι τότε η Κριστιάνα βασανιζόταν άδικα. Αυτή η παιδίατρος με τις ιατρικές συμβουλές της είχε χειροτερεύσει την κατάσταση, γιατί είχε συστήσει για την κόρη μου εισπνοές από ειδικό μηχάνημα που νοίκιαζαν τα φαρμακεία. Μετά από ένα μήνα εισπνοές σταματήσαμε, γιατί δεν βλέπαμε πρόοδο. Βλέπαμε μάλλον επιδείνωση. Τουλάχιστον η παιδίατρος αυτή, όπως όλοι οι παιδίατροι που ήταν συμβεβλημένοι με το κράτος για να φροντίζουν παιδιά ανέργων, ήταν δωρεάν. Δωρεάν για τους ανέργους ήταν και ο γιατρός-παθολόγος της γειτονιάς, ο οποίος σε παρέπεμπε, αν χρειαζόταν, σε άλλες ειδικότητες ή σε νοσοκομείο. Την εποχή που έμεινα στο Μιλάνο, γιατρός της γειτονιάς μου ήταν μια καλή γυναίκα που, όταν κάποια στιγμή την χρειάστηκα για μένα, όχι μόνο δεν πήρε μία αλλά μου έδωσε και δωρεάν τα φάρμακα που χρειαζόμουν, από ένα ντουλάπι, όπου είχε μαζέψει δείγματα.

Κάποια μέρα αποφάσισα να τηλεφωνήσω στους παλιούς Ιταλούς φίλους μας και να τους πω ότι ήμουνα στο Μιλάνο με την Σοφία και δυο παιδιά που είχαμε αποκτήσει στο διάστημα που δεν επικοινωνούσαμε. Συγκεκριμένα, τηλεφώνησα στην Πατρίτσια, με την οποία είχα να επικοινωνήσω από τότε που είχα φύγει από την Περούτζια, δηλ. πάνω από δέκα χρόνια, και στον Λόρις και στην Κατερίνα που μας είχαν φιλοξενήσει στο Τρεβίζο κατά την διάρκεια της Διεθνούς Αναρχικής Συνάντησης του 1984. Και με αυτούς είχα από τότε να επικοινωνήσω. Δυστυχώς, δεν μπορέσαμε να πάμε στην Περούτζια για να δούμε την Πατρίτσια και ούτε αυτή μπόρεσε να έρθει στο Μιλάνο κι έτσι δεν την ξαναείδαμε μετά το 1986. Όμως, ξαναείδαμε τον Λόρις και την Κατερίνα, οι οποίοι πήραν μια μέρα τα τραίνο και ήλθαν στο Μιλάνο. Με αυτούς περάσαμε καναδυό αξέχαστες μέρες συνέχεια μαζί, γιατί τους φιλοξενήσαμε. Μαζί τους ανεβήκαμε σε έναν τεχνητό λόφο που βρίσκεται στο Μιλάνο και έχει δημιουργηθεί από τα μπάζα που δημιούργησαν οι βομβαρδισμοί του Β΄ παγκόσμιου πολέμου και από άλλες κατεδαφίσεις. Γνωστός σαν βουναλάκι (Montagnetta), είναι το μοναδικό ύψωμα, από το οποίο μπορεί να δει κανείς το Μιλάνο από ψηλά. Όλο αυτό το ύψωμα το έχουν κάνει πάρκο

και το επισκέπτεται πολύς κόσμος. Εγώ υπήρξα συχνός επισκέπτης του, γιατί μου άρεσε να κάνω βόλτα μέσα στα δέντρα και να βλέπω μακριά να απλώνεται το Μιλάνο.

Η οικογένειά μου με τους συντρόφους από το Τρεβίζο που μας είχαν φιλοξενήσει κατά την Διεθνή Αναρχική Συνάντηση του 1984

Με την συντρόφισσα Κατερίνα Σπίνελα και την οικογένειά μου σε πεζούλι δίπλα στο τεχνητό κανάλι του Μιλάνου που είναι γνωστό σαν Ναβίλιο

Οι εντυπωσιακές γιορτές για το τέλος της χρονιάς του σχολείου της κόρης μου

Τον Ιούνη αυτής της χρονιάς η κόρη μου τελείωσε την πρώτη τάξη του δημοτικού σχολείου στο Μιλάνο. Το τέλος της σχολικής χρονιάς γιορτάστηκε με μια παράσταση από τα παιδιά, στην οποία συμμετείχε και η κόρη μου. Αυτή η παράσταση πραγματοποιήθηκε δυο φορές. Την μια στο κέντρο του Μιλάνου, στο παλάτι Λίτα, και την άλλη στην αυλή του σχολείου. Το παλάτι Λίτα είναι ένα πανέμορφο ιστορικό κτίριο και όχι παλάτι αλλά στην Ιταλία λένε παλάτια όλα τα παλιά κτίρια που έχουν αρχιτεκτονική αξία και δεν είναι απλά πολυκατοικίες για να στεγάσουν τον κόσμο. Εγώ, ομολογώ ότι, αισθάνθηκα ιδιαίτερα περήφανος που η κόρη μου έπαιξε σε τέτοιο κτίριο. Ντρέπομαι, αντίθετα, για τον εαυτό μου, επειδή οι φωτογραφίες που έβγαλα στην διάρκεια της παράστασης βγήκαν θαμπές, γιατί δεν χειρίστηκα σωστά την φωτογραφική μηχανή. Κι όμως ήταν μια πολύ καλή φωτογραφική μηχανή τύπου ρεφλέξ και στο παρελθόν είχα διαβάσει και ένα ολόκληρο βιβλίο, για να μάθω να βγάζω καλές φωτογραφίες με μηχανές τέτοιου τύπου. Με λίγα-λόγια δευτέρωσε το κακό με τον κακό χειρισμό της μηχανής. Την μια έβγαζα φωτογραφίες χωρίς φιλμ ή έβγαζα εγώ το φιλμ από την μηχανή, χωρίς επιτυχία, όπως είπα παραπάνω, και την άλλη έβγαζα θαμπές φωτογραφίες στο παλάτι Λίτα. Και όπως λέγανε οι Αρχαίοι: «Το δις εξαμαρτείν ουκ ανδρός σοφού».

Το παλάτι Λίτα, όπου έπαιξε η κόρη μου στην σχολική παράσταση.

Και δεν τα έκανα μούσκεμα μόνο στο παλάτι Λίτα. Και στην αυλή του σχολείου, όπου τράβηξα την παράσταση με βιντεοκάμερα, τα έκανα μούσκεμα, γιατί η μπαταρία της κάμερας ήταν «στα τελευταία» της, και δεν την άλλαζα λόγω έλλειψης χρημάτων, με συνέπεια να μείνω γρήγορα από μπαταρία και να τραβήξω από την εξαιρετική παράσταση για το τέλος της σχολικής χρονιάς μόνο αποσπάσματα. Κι όμως, ήταν μια πολύ ωραία παράσταση με θέμα τον αντιρατσισμό και την οικολογία, όπου ομάδες παιδιών είχαν ξεχωριστές ενδυμασίες για την παράσταση και τραγουδούσαν ένα τραγούδι γραμμένο ειδικά για την παράσταση. Τέλος πάντων, μπορεί η κόρη μου να μην έκανε, για το τέλος της σχολικής χρονιάς, γυμναστικές επιδείξεις, όπως εγώ που πήγαινα σε ιδιωτικό δημοτικό σχολείο, όμως η παράσταση στην οποία συμμετείχε άξιζε περισσότερο από αυτές. Κρίμα, γιατί την επόμενη χρονιά η κόρη μου δεν συνέχισε το σχολείο στο Μιλάνο. Όλη η οικογένεια έφυγε για την Ελλάδα, για να κάνουν κανένα μπάνιο το καλοκαίρι στην Λευκάδα, και δεν μπόρεσε να ξαναγυρίσει για οικονομικούς λόγους, όπως θα δούμε παρακάτω.

Από την γιορτή για το τέλος της χρονιάς στο δημοτικό σχολείο της κόρης μου, τρίτης από τα αριστερά του κοριτσιού με το πορτοκαλί πουκαμισάκι

Καλοκαιρινά μπάνια στο Μιλάνο με θέα τα αεροπλάνα να υψώνονται στον ουρανό

Όπως είπα και παραπάνω, το καλοκαίρι αυτό θα γινόταν στο Όσλο η Πανευρωπαϊκή Συνάντηση των Αντιρρησιών Συνείδησης. Είχε προγραμματιστεί για τις τελευταίες μέρες του Αύγουστου. Εγώ είχα επικοινωνήσει μέσω αλληλογραφίας με τον Νορβηγό οργανωτή, ο οποίος ήταν υπεύθυνος για την φιλοξενία των ξένων αντιρρησιών, και του είχα πει ότι θα εκπροσωπούσα δύο Συνδέσμους, τον Σύνδεσμο της Ελλάδας και τον Σύνδεσμο της Ιταλίας, μια που κανείς από τον ιταλικό Σύνδεσμο δεν ενδιαφερόταν για να συμμετάσχει στην συνάντηση και δεν είχαν καμιά αντίρρηση να τους εκπροσωπήσω εγώ. Γενικά, οι Ιταλοί αντιρρησίες που γνώρισα, δεν ενδιαφερόντουσαν για διεθνείς επαφές και αυτός ήταν ο λόγος που είχαν αναθέσει σ' εμένα την διεθνή αλληλογραφία του Συνδέσμου. Δεν είχαν όμως αντίρρηση να με ενημερώσουν συστηματικά για την δράση τους, ώστε να ενημερώσω κι εγώ με την σειρά μου όσους θα ερχόντουσαν στην πανευρωπαϊκή συνάντηση. Κάτι άλλο που θέλω να αναφέρω για την επικοινωνία μου με τον Νορβηγό, είναι ότι μου είχε πει να κοιτάξω για αεροπορικά εισιτήρια και όταν του είπα τις τιμές της ιταλικής αεροπορικής εταιρίας, της Alitalia, νόμιζε ότι ήθελα να τον κλέψω, επειδή ήταν τετραπλάσιες περίπου από τις σκανδιναβικής αεροπορικής εταιρίας. Αυτό με έκανε να του μιλήσω λίγο επιθετικά, λέγοντάς του ότι η Ελλάδα και η Ιταλία δεν είναι μόνο για διακοπές αλλά έχουν και κίνημα αντιρρησιών συνείδησης, το οποίο δικαιούται κάποιον σεβασμό, γι' αυτό, αν δεν ήθελε, δεν θα εκπροσωπούνταν το κίνημα αυτό στην συνάντηση. Τελικά, αυτός έκλεισε εισιτήρια με την σκανδιναβική αεροπορική εταιρία και η παρεξήγηση έληξε, χωρίς αυτή να μην αφήσει μια σκιά καχυποψίας μεταξύ μας. Έκλεισε επίσης κρεβάτι για μένα για τρεις μέρες στον ξενώνα, όπου θα γινόταν η συνάντηση.

Από τότε που έφυγε η οικογένεια μου για την Ελλάδα, μέχρι το τέλος του Αυγούστου, εγώ πήγαινα τακτικά σε ένα μεγάλο πάρκο που ήταν γύρω από μια τεχνητή λίμνη. Βρισκόταν δίπλα στο αεροδρόμιο Λινάτε. Σε αυτήν την λίμνη μπορούσε να κάνει κανείς μπάνιο κι εγώ δεν έχανα την ευκαιρία να πηγαίνω, σχεδόν κάθε μέρα, για μπάνιο. Δεν πλήρωνα στα λεωφορεία, έβαζα και στα αυτιά μου τα ακουστικά του γουόκμαν και αισθανόμουν βασιλιάς. Έμενα σε μια από τις ωραιότερες πόλεις του κόσμου, έκανα και τα μπάνια μου χωρίς λεφτά και περίμενα να πετάξω και κάποια μέρα μέχρι την Νορβηγία, με ένα από τα αεροπλάνα που έβλεπα να απογειώνονται συνέχεια, κάθε φορά που πήγαινα στην λίμνη για μπάνιο. Όπως είπα και προηγούμενα, η λίμνη ήταν δίπλα στο αεροδρόμιο, γι' αυτό από κει έβλεπε κανείς συνέχεια τα αεροπλάνα να απογειώνονται. Επίσης στο πάρκο για μπάνιο ή για μπάρμπεκιου ή έστω για να χαλαρώσουν, δεν ερχόντουσαν μόνο Ιταλοί. Οι περισσότεροι επισκέπτες ήταν αλλοδαποί, σαν κι εμένα, και γι' αυτό δεν αισθανόμουν τόσο ότι είμαι στην Ιταλία αλλά σε έναν παράδεισο ανοιχτό για όλες τις φυλές του κόσμου. Σε αυτόν αισθανόμουν βασιλιάς και ας ήμουνα τελείως μόνος, μην έχοντας άνθρωπο να μιλήσω. Πιθανόν να έφταιγα κι εγώ γι' αυτό, εφόσον δεν κατάφερα να δικτυωθώ με τους αναρχικούς, μολονότι είχα πάει με την Σοφία ή μόνος μου σε διαδηλώσεις τους, όπως μια μεγάλη, με τρεις χιλιάδες άτομα περίπου, η οποία έγινε σαν διαμαρτυρία για την εκκένωση μιας κατάληψης, και κατέληξε σε κατάληψη

ενός άλλου κτιρίου. Με την Σοφία, εκτός από την καινούργια κατάληψη, είχαμε ψάξει, ένα βράδυ, και τα γραφεία της πιο γνωστής αναρχικής συλλογικότητας του Μιλάνου. Τα είχαμε βρει σε μια παραδοσιακή μονοκατοικία μέσα σε ένα μεγάλο κήπο, η οποία μου φάνηκε τόσο πλούσια, ώστε αποφάσισα να μην την επισκεφθώ, για να μην αισθανθώ φτωχός συγγενής. Δεν μπορούσα, από την άλλη, να πάω να τους πω: «Γεια σας, είμαστε αναρχικοί από την Ελλάδα». Υπέθετα ότι θα μου έλεγαν με τον τρόπο τους: «Και τι μ' αυτό»;

Πετάω για την Νορβηγία! Άλλο ένα όνειρο της ζωής μου γίνεται πραγματικότητα

Κάποτε ήρθε κι η μέρα να πάρω το αεροπλάνο για το Όσλο, κάτι που περίμενα όχι μόνο όλο το καλοκαίρι αλλά όλη μου την ζωή, γιατί η Νορβηγία, από όσα είχα μάθει, περίμενα να έχει εξαιρετικό ενδιαφέρον, όπως είχε και η Δανία, η άλλη σκανδιναβική χώρα που είχα γνωρίσει το 1983. Οι σκανδιναβικές χώρες φημιζόντουσαν για το βιοτικό τους επίπεδο που ήταν υψηλότερο από των άλλων χωρών της Ευρώπης, αν εξαιρέσουμε την Ελβετία και κάποια άλλα κρατίδια, κι εγώ είχα μεγάλη περιέργεια να γνωρίσω από κοντά αυτό το επίπεδο, έστω και για λίγες μέρες. Με λίγα-λόγια υπήρξα πολύ τυχερός στην ζωή μου, επειδή η πανευρωπαϊκή συνάντηση των αντιρρησιών έγινε εκείνη την χρονιά (οπότε μπορούσα να συμμετάσχω) στην Νορβηγία, όπου πάντα ονειρευόμουνα να πάω. Και, μάλιστα, τα έφερε έτσι η ζωή ώστε να μην πάω σαν απλός επισκέπτης αλλά σαν φιλοξενούμενος του νορβηγικού συνδέσμου αντιρρησιών συνείδησης, ο οποίος είχε αναλάβει την διοργάνωση της πανευρωπαϊκής συνάντησης. Ακόμα και τα αεροπορικά εισιτήρια μου τα πλήρωσαν οι Νορβηγοί. Και όλα αυτά τα δικαιούμουν, γιατί είχα την τιμή να εκπροσωπώ τους συνδέσμους αντιρρησιών δύο χωρών: της Ελλάδας και προπαντός της Ιταλίας που είναι μια μεγάλη και πλούσια ευρωπαϊκή χώρα κι όχι ένας φτωχός συγγενής της «ευρωπαϊκής οικογένειας», όπως η Ελλάδα.

Δυστυχώς, στο αεροπλάνο μέσα, δεν αισθανόμουν και τόσο άνετα, γιατί αφ' ενός είχα μαζί μου την πιο άθλια τσάντα απ' όλους τους επιβάτες και από την άλλη ένας Νορβηγός, μάλλον, που συνόδευε μια κοπέλα, με έδιωξε με απότομο τρόπο από την θέση μου δίπλα της, λέγοντάς μου ότι το αεροπλάνο ήταν άδειο και μπορούσα να πάω να καθίσω αλλού. Τουλάχιστον, όταν έφυγα από την θέση μου, βρήκα άδεια θέση σε παράθυρο και, καθώς ήταν μέρα, είδα από ψηλά την κεντρική και την βόρεια Ευρώπη, με τα ψηλά βουνά της Ελβετίας, τις απέραντες πεδιάδες της Γερμανίας και τα τελείως επίπεδα νησιά της Δανίας. Στην Δανία προσγειώθηκε το αεροπλάνο και από κει πήρα άλλο για το Όσλο, που κι αυτό είχα την τύχη να το δω από ψηλά, καθώς ταξίδευα μέρα με πολύ καλό καιρό. Εντυπωσιακό θέαμα, γιατί το Όσλο είναι μια μικρή, σχετικά, ευρωπαϊκή πρωτεύουσα που περιβάλλεται από δάσος γεμάτο σπίτια. Αν και στην Ελλάδα είχαν επιτρέψει να χτίζονται σπίτια μέσα στο δάσος, θα είχαν σωθεί τόσα δάση που τα έκαψαν οι μαφιόζοι που τα οικοπεδοποιούν, λαδώνοντας «κάτω από το τραπέζι» τα αρμόδια δασαρχεία και τα αρμόδια πολεοδομικά γραφεία. Αλλά ο σχετικός νόμος μάλλον έγινε γι' αυτόν τον σκοπό: Για να κονομήσουν οι δικτυωμένοι με τις μαφίες υπάλληλοι των

δασαρχείων και των πολεοδομικών γραφείων. Άλλωστε το κόμμα των Οικολόγων-Εναλλακτικών είχε προειδοποιήσει, όταν στα 1990-1991 ψηφιζόταν αυτός ο νόμος, ότι θα οδηγούσε στο κάψιμο των δασών της Ελλάδας.

Στο αεροδρόμιο του Όσλο υπήρξα ο μοναδικός επιβάτης που οι μπάτσοι δεν άφησαν να περάσει χωρίς πρόβλημα. Ταξίδευα με την αστυνομική μου ταυτότητα και η Νορβηγία δεν ήταν στην Ευρωπαϊκή Ένωση, όπου μπορούσα να ταξιδεύω με ταυτότητα. Όμως, από το προξενείο της Νορβηγίας στο Μιλάνο, είχα πληροφορηθεί ότι μπορούσα να ταξιδέψω στην Νορβηγία με ταυτότητα και, για καλό και για κακό, είχα μεταφράσει επίσημα την αστυνομική μου ταυτότητα στο ελληνικό προξενείο του Μιλάνου. Το διαβατήριο μου είχε λήξει και το ελληνικό προξενείο δεν μου το ανανέωνε, οπότε δεν μπορούσα να ταξιδέψω με διαβατήριο. Οι μπάτσοι του αεροδρομίου του Όσλο με εμπόδισαν να περάσω χωρίς πρόβλημα, γιατί η αστυνομική μου ταυτότητα δεν είχε ημερομηνία λήξης, όπως όλες οι άλλες αστυνομικές ταυτότητες που ήξεραν αυτοί. Γι' αυτό με πήραν μέσα σ' ένα γραφείο και άρχισαν τις ερωτήσεις. Τους έδειξα την επίσημη μετάφραση της ταυτότητάς μου και την συνέκριναν με την ταυτότητά μου που είχε μόνο Ελληνικά. Επειδή τα Ελληνικά δεν είναι «Κινέζικα» για όσους χρησιμοποιούν το λατινικό αλφάβητο, όπως οι Νορβηγοί, οι μπάτσοι διαπίστωσαν ότι η αστυνομική μου ταυτότητα ήταν το μεταφρασμένο έγγραφο και με άφησαν, τελικά, να περάσω, αφού σφράγισαν την μετάφραση με την σφραγίδα εισόδου, που περιλάμβανε την ημερομηνία εισόδου. Μου είπαν ότι είχα δικαίωμα να παραμείνω τρεις μήνες και σ' αυτό το διάστημα θα μπορούσα να ψάξω για δουλειά, όπως μου είχαν πει και από το νορβηγικό προξενείο στο Μιλάνο. Αν έβρισκα δουλειά, μου είπαν, θα μπορούσα να παρατείνω την παραμονή μου. Εγώ τους είπα ότι είχα έρθει για πέντε μέρες μόνο και όχι για τρεις μήνες. Ούτε τους είπα τον λόγο, για τον οποίο είχα έρθει, γιατί ξέροντας την αντιπάθεια που έχουν οι Έλληνες μπάτσοι απέναντι σε όσους δεν πάνε στρατιώτες, φοβήθηκα μήπως και με τους Νορβηγούς συμβαίνει το ίδιο και έχω μπερδέματα. Όπως και να 'χει, εγώ τουλάχιστον έγινα δεκτός στην Νορβηγία, ενώ ο φίλος μου ο Τούρκος Σερντάρ Τεκίν, με τον οποίο παραλάβαμε μαζί το βραβείο Φρίντριχ Σίγκμουντ-Σούλτσε, δεν κατάφερε να έρθει στην Νορβηγία, όπως είχαμε κανονίσει, γιατί, όσο και να προσπάθησε, η Νορβηγία δεν του έδωσε βίζα. Αυτό το έμαθα από τον Γερμανό αντιρρησία που έκανε την εναλλακτική του θητεία στα γραφεία του Ευρωπαϊκού Γραφείου για τους Αντιρρησίες Συνείδησης και είχε έρθει στην απονομή του βραβείου στο Χοφγκάισμαρ. Αυτός είχε έρθει και στην συνάντηση των αντιρρησιών στο Όσλο. Κι όμως οι Νορβηγοί αντιρρησίες πρέπει να προσπάθησαν να εξασφαλίσει και ο Σερντάρ Τεκίν βίζα, αν κρίνουμε από το ότι είχαν κυκλοφορήσει εκείνη την εποχή ολόκληρο CD με τραγούδια, για την ενίσχυση του αγώνα για την αποφυλάκιση του Τούρκου αντιρρησία Οσμάν Μουράτ Ούλκε, του συντρόφου και φίλου του Σερντάρ Τεκίν. Αυτό το CD, μεταξύ άλλων πραγμάτων, το πήρα μαζί μου σαν ενθύμιο της συνάντησης, όταν έφυγα από την Νορβηγία.

Ο ξενώνας (hostel) Haraldsheim στο Όσλο, όπου έγινε η πανευρωπαϊκή συνάντηση των αντιρρησιών συνείδησης

Από το αεροδρόμιο με λεωφορείο έφτασα στον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό, όπου, προς ευχάριστη έκπληξή μου, δεν είδα να περιπολούνε μπάτσοι, παρά μόνο είδα μια μπατσίνα σε ένα γραφείο, να κάθεται μόνη της. Εκτός από την απουσία αστυνομικών αυτό που μου έκανε εντύπωση στο σταθμό ήταν οι τιμές. Πουλάγανε σουβλάκια με 2.000 δραχμές το ένα, δηλ. περίπου 6 ευρώ το ένα, και πορτοκάλια που το κιλό είχε περίπου την ίδια τιμή. Αργότερα, όταν μετά από μέρες σε μια βόλτα που έκανα αναγκάστηκα να αγοράσω ένα μπουκαλάκι νερό, επειδή είχα κορακιάσει, διαπίστωσα ότι το μπουκαλάκι (μισό λίτρο) κόστιζε γύρω στις 700 δραχμές, δηλ. δύο ευρώ! Στην διάρκεια της παραμονής μου στο Όσλο είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω ότι η Νορβηγία ήταν η πιο ακριβή χώρα που μέχρι τότε είχα επισκεφτεί. Ευτυχώς που δεν χρειάστηκε να κάνω έξοδα για την παραμονή μου εκεί.

Δεν χρειάστηκε να κάνω έξοδα γιατί έμεινα, όπως είπα, σε ξενώνα, όπου κάθε πρωί μπορούσα να τρώω όσο πρωινό ήθελα. Μάλιστα μπορούσα να διαλέξω τι θα φάω από μια μεγάλη ποικιλία πιάτων. Θυμάμαι ότι δεν έτρωγα όλη την ημέρα, γιατί το πρωί έτρωγα μέχρι σκασμού. Κατά κανόνα γέμιζα τρεις δίσκους με φαγώσιμα, προτού χορτάσω. Αν ήταν Νορβηγοί οι υπάλληλοι του ξενώνα, θα ντρεπόμουνα λίγο γι’ αυτό που έκανα. Όμως οι υπάλληλοι ήταν Ινδοί ή Πακιστανοί ή Μπαγκλαντεσιανοί, όπως υπέθετα από την εμφάνισή τους, και γι’ αυτό δεν ντρεπόμουνα καθόλου. Δεν ντρεπόμουνα, γιατί θεωρούσα ότι αυτοί, τουλάχιστον, δεν θα με λυπόντουσαν για την αφραγκία μου. Επίσης δεν πλήρωνα εισιτήριο στο τραμ, το οποίο έπαιρνα για να πάω στον ξενώνα από το κέντρο της πόλης. Επειδή από όλους τους άλλους αντιρρησίες, με τους οποίους είχε τύχει να συνταξιδέψω, ήμουνα ο μόνος που δεν χτύπαγα εισιτήριο, σε κάποια φάση, ένας Νορβηγός αντιρρησίας με τον οποίο είχα πολύ καλή σχέση, φαγώθηκε να μου βγάλει αυτός εισιτήριο. Δεν τα κατάφερε, όμως, όσο και να προσπάθησε να με φοβίσει για τις συνέπειες, αν πιανόμουνα χωρίς εισιτήριο. Εγώ δεν πίστευα ότι διακινδύνευα κάτι παραπάνω από ένα πρόστιμο, το οποίο δεν θα πλήρωνα, γιατί μετά λίγες μέρες θα έφευγα από την Νορβηγία.

Είχα την τύχη να συγκατοικήσω με τον μοναδικό αντιρρησία συνείδησης που ήρθε από την Λατινική Αμερική! – Οι αλαζόνες Σλοβένοι αντιρρησίες

Στον ξενώνα είχα την τύχη να μείνω στο ίδιο δωμάτιο με τον μοναδικό αντιρρησία που είχε έρθει, για την συνάντηση, από την Νότιο Αμερική και συγκεκριμένα από τον Ισημερινό (Εκουαδόρ). Δυστυχώς το δωμάτιο δεν είχε μόνο δύο κρεβάτια αλλά τέσσερα. Συγκεκριμένα είχε δύο διώροφα κρεβάτια. Στο ένα έμεινα εγώ από κάτω και ο Λατινοαμερικάνος από πάνω και στο άλλο δύο Σλοβένοι, με τους οποίους δεν τα πήγα ποτέ καλά, γιατί μου φαινόντουσαν πολύ ψηλομύτες. Η χώρα τους είχε μόλις πριν πέντε χρόνια αποκτήσει την ανεξαρτησία της και γι’ αυτό εγώ τους έβλεπα ακόμα σαν Γιουγκοσλάβους, όπως θα τους έβλεπα πριν από την

διάλυση της Γιουγκοσλαβίας. Μου ήταν λίγο δύσκολο να χωνέψω Γιουγκοσλάβους ψηλομύτες. Όμως αυτοί προερχόντουσαν από μια χώρα όντως πιο πολιτισμένη από την Ελλάδα, της οποίας η πρωτεύουσα, η Λουμπλιάνα, ήταν μια καθαρά ευρωπαϊκή πόλη και πολύ όμορφη. Ίσως αυτό τους έκανε ψηλομύτες. Εγώ με αυτούς δεν είχα παρά ένα γεια, γιατί μου φαινόταν ότι, όταν μου μιλούσαν, με ειρωνευόντουσαν. Με τον Λατινοαμερικάνο, όμως, έκανα πολλές συζητήσεις κι έτσι έμαθα ότι υπήρχαν αξιόλογα κινήματα αντιρρησιών συνείδησης στις λατινοαμερικάνικες χώρες. Αυτά υφίσταντο πολύ μεγαλύτερη καταστολή, από ότι υφίσταντο στην Ευρώπη. Ο φίλος αυτός ήταν πολύ ενημερωμένος για την κατάσταση στην Νότια Αμερική και είχε φέρει και μαζί του ένα άλμπουμ με φωτογραφίες από τις κινητοποιήσεις των αντιρρησιών στον Ισημερινό. Για τον λόγο αυτό έδωσε και τις περισσότερες συνεντεύξεις από οποιονδήποτε άλλο στα νορβηγικά μέσα ενημέρωσης, χωρίς να «βάζω το χέρι μου στην φωτιά» γι’ αυτό.

Side 6 — *NB* — Nr. 3 oktober 1997

Latinamerika træder ud af diktaturets skygge.

Militæret retfærdiggør sig selv i ny humanitær rolle.

Vinicio Jimenez er en 25-årig militærnægter fra Equador. Vinicio Jimenez deltog som „æresgæst“ ved dette års europæiske nægtermøde, hvor han beskrev og analyserede militærnægterforholdene i Latinamerika. Her gengivet i noget forkortet og forenklet form.

Af Peter Mikael Hansen

Hærens nye klæder

Den såkaldte nye verdensorden har også sat sine spor i Latinamerika. En af de mest markante ændringer er afslutningen på artiers diktatur i flere latinamerikanske lande. Hæren tendrer sig i takt med denne udvikling. Under de fleste diktaturer bekæmpede hæren kommunismen. Nu forsøger hæren at spille rollen som det nye samfunds forsvarer. Hæren bygger skoler, veje og spiller i det hele taget en dominerende rolle i samfundet. Overalt på det sydamerikanske kontinent udnytter hæren sin hidtidige magt og infrastuktur til at sætte sig tungt på de „nye samfunds“ udvikling. Hæren her dermed fået en ny økonomisk og social magt. Hæren prøver dermed at vise sig i et nyt venligt ikke-autoritært lys, og er således meget aktiv i sociale og infrastrukturelle henseender. I Equador for eksempel, hvor Vinicio Jimenez kommer fra, har det betydet at 70% nu accepterer hærens eksistens.

Ulv i fåreklæder

Men synet bedrager. „Hærens logik og attitude består“, udtaler Jimenez til NB. „Hæren bruger nye våben, men målet er det samme, nemlig at have stor indflydelse på regering. Indflydelsesniveauet er næsten det samme som før „demokratiets“ indførelse“, siger Jimenez. Hæren har ikke mistet betydning siden diktatorernes fald. Måske tværtimod hvis man påtænker hærens nyerhvervede sociale rolle. Udvikling i Latinamerika involverer hæren. Jimenez påpeger at hæren stadig har indbygget

Vinicio - militærnægter fra Equador

udemokratiske tendenser mildest talt, og hæren tøver ikke med at benytte dem. For bekæmpede hæren kommunismen som sagt, nu bekæmper hæren narko og sociale oprør. I samarbejde med politi og andre halvmilitære grupperinger bekæmpes fattigdommen med militære midler! I Jimenez's øjne står hæren som garant for neo-liberalismen og hegemoniets beskytter.

Arbejder for freden

Vinicio Jimenez arbejder i Grupo de OC - den Equadorianske militærnægterbevægelse. Jimenez var med til at grundlægge bevægelsen tilbage i 1994. Han betalte selv for ikke at gå i militæret, men har senere returneret „betalingsbeviset“ for at stå frem offentligt som nægter. Jimenez fortæller at der fortiden er ti militærnægtere i Equador der offentligt afviser hæren. Det er ikke mange, men tallet skal ses i lyset af landets historie og udvikling. Dette er formentlig kun begyndelsen. I Equador er værnepligten 1 år og obligatorisk for alle. Landet har ingen rigtig nægterordning, men formylig blev det muligt at aftjene en ikke-væbnet værnepligt indenfor hærens rammer. Rigtige nægtere bliver fængslet.

Håb forude

At nægtere bliver fængslet er typisk for militærnægternes forhold i Latinamerika. De lande der har en obligatorisk værnepligt levner ingen eller ringe mulighed for militærnægtelse. Der er dog få undtagelser. Paraguay har som det hidtil eneste latinamerikanske land anerkendt militærnægtere ved lov. Noget lignende bevæger Bolivia sig imod. Paraguays lovgivning er dog repressiv, og Jimenez forudser at lovgivning i de respektive lande indføres gradvist, og hvor det er de første nægtere der må tage de værste og hårdeste straffe, inden regeringerne indfører acceptable ordninger. I langt de fleste lande ryger man i fængsel og taber sine civile rettigheder. Men det kan undgås. Hæren vil helst undgå kritik og negativ opmærksomhed. Det giver næring til militærnægtergrupperne i latinamerika, der skyder op rundt omkring, anført af anslået 6000 nægtere i Paraguay. □

> Grupo de CO arbejder for aktiv ikke-vold og basale privilegier til alle. Andre erklærede mål for bevægelsen er beskyttelsen af menneskerettighederne, frihed til militærnægtere, beskyttelse af kultur- og meningsforskelle og anerkendelse og respekt for de indfødte. I det hele taget social retfærdighed som base for udvikling og solidaritet.

Ο Λατινοαμερικάνος σύντροφος Βινίθιο Χιμένες που είχα την τύχη να τον έχω συγκάτοικο στην σελίδα του αντιμιλιταριστικού περιοδικού NB, που είναι αφιερωμένη σ’ αυτόν

Το πόσα πολλά με χωρίζανε από τους Σλοβένους, το διαπίστωσα την επόμενη μέρα από αυτήν που έφτασα στον ξενώνα, σε μια από τις συζητήσεις που έγιναν κατά την διάρκεια της πανευρωπαϊκής συνάντησης στην αίθουσα εκδηλώσεων του ξενώνα.

Den slovenske militærnægter delegation

Οι Σλοβένοι αντιρρησίες «συγκάτοικοί μου» που μου φάνηκαν ψηλομύτες και είρωνες

Πριν μιλήσω για την συζήτηση, θα αναφερθώ σε δύο περιστατικά που προηγηθήκανε. Το ένα είναι ότι εμφανίστηκε σαν εκπρόσωπος και της Ιταλίας ο εκπρόσωπος της Κροατίας, τον οποίο δυστυχώς αναγκάστηκα να διαψεύσω παρουσιάζοντας τα στοιχεία για την Ιταλία που μου είχε δώσει ο Ρομπέρτο Μινερβίνο, του ιταλικού Συνδέσμου. Ο Κροάτης, ευτυχώς, δεν παρεξηγήθηκε και μου είπε ότι είχε γνωρίσει κι άλλους Έλληνες αντιρρησίες, όπως ο Σωτηρόπουλος, στον οποίο μου είπε να δώσω χαιρετισμούς. Το άλλο περιστατικό ήταν η λογομαχία μου με τον εκπρόσωπο του Ευρωπαϊκού Γραφείου για τους Αντιρρησίες Συνείδησης. Αυτή ακολούθησε την ομιλία μου για την κατάσταση των αντιρρησιών στην Ελλάδα, όπου, μεταξύ άλλων, κατηγορούσα το Γραφείο ότι έδινε για την Ελλάδα μια εσφαλμένη εικόνα, όταν πανηγύριζε για την ψήφιση στην Ελλάδα του νόμου που αναγνώριζε την αντίρρηση συνείδησης και καθιέρωνε την εναλλακτική, προς την στρατιωτική, πολιτική υπηρεσία. Αυτός ο νόμος που είχε φέρει στην Βουλή ο Τσοχατζόπουλος, όπως είχε υποσχεθεί στη Γερμανία, και είχε ήδη ψηφιστεί, ήταν ένας νόμος που ελάχιστη σχέση είχε προς τα αιτήματα του Συνδέσμου. Καθιέρωνε διπλάσια από την στρατιωτική πολιτική υπηρεσία για τους αντιρρησίες, σε μέρη μακριά από την πόλη που έμεναν, και κάτω από την επίβλεψη του υπουργείου Εθνικής Άμυνας. Επίσης, για να αναγνωριστεί κάποιος σαν αντιρρησίας, έπρεπε να περάσει από επιτροπή που διευθυνόταν από τον στρατό. Αυτοί οι όροι, όπως απέδειξε η μετέπειτα ιστορία, ήταν εξαιρετικά αποτρεπτικοί για όσους ήθελαν να κάνουν εναλλακτική θητεία και γι’ αυτό ελάχιστοι, εκτός από τους Μάρτυρες του Ιεχωβά, έκαναν πολιτική υπηρεσία τα επόμενα χρόνια. Εγώ, σαν να μην έφτανε η αποδοκιμασία από μέρους μου του νόμου για την αναγνώριση της αντίρρησης συνείδησης που είχε ψηφιστεί στην Ελλάδα, δήλωσα στην συνάντηση ότι δεν δεχόμουνα καμιά θητεία, γιατί ήμουνα ολικός αρνητής. Με όλα αυτά, παρ’ όλο που εκπροσωπούσα τους συνδέσμους αντιρρησιών δύο χωρών, υπήρξα ο

μόνος που δεν χειροκροτήθηκε για τις εισηγήσεις του κατά την πανευρωπαϊκή συνάντηση των αντιρρησιών συνείδησης.

Ο εκπρόσωπος των αντιρρησιών συνείδησης της Σερβίας Μπογιάν Αλέξωφ: Ένας αυθεντικός αντιεθνικιστής!

Πάντως, νομίζω ότι ολικός αρνητής ήταν κι ο Μπογιάν Αλέξωφ, ένας καθηγητής από την Σερβία που εκπροσωπούσε τους Σέρβους αντιρρησίες και ανήκε στην οργάνωση «Γυναίκες με τα μαύρα», μια οργάνωση που είχε εναντιωθεί στους πολέμους που έκανε η Σερβία ενάντια στους Βόσνιους και στους Κοσοβάρους. Εκείνη την εποχή είχε τελειώσει ο πόλεμος στην Βοσνία, όμως δεν είχε τελειώσει στο Κόσοβο. Ο πόλεμος στο Κόσοβο τελείωσε δυο χρόνια αργότερα, μετά από πολύμηνο βομβαρδισμό του Βελιγραδίου, της πρωτεύουσας της Σερβίας, από τα αεροπλάνα του Ν.Α.Τ.Ο. Δεν θα ξεχάσω ποτέ αυτόν τον Σέρβο καθηγητή, γιατί όταν του είπα ότι θεωρούσα τους Σέρβους χειρότερους κι από τους Έλληνες, που είχαν διαπράξει τόσα εγκλήματα λόγω του εθνικισμού τους, αυτός αντί να τσαντιστεί συμφώνησε και μου είπε ότι οι Σέρβοι ήταν ακόμη χειρότεροι από όσο πίστευα. Σπάνιο να βρεις άλλη φορά έναν άνθρωπο τόσο απαλλαγμένο από τον εθνικισμό, όσο αυτός ο Σέρβος αντιρρησίας. Αυτός, με όσα είπε για την κατάσταση στην Σερβία, με έκανε να αντιληφθώ ότι υπήρχε και μια άλλη, άγνωστη σ' εμένα, Σερβία, διαφορετική από αυτήν που προβάλλανε τότε τα ελληνικά Μ.Μ.Ε. Αυτή ήταν η Σερβία των αγωνιστών κατά του σερβικού εθνικισμού, αγωνιστών που υφίσταντο πολύ περισσότερες συνέπειες εξαιτίας του αγώνα τους, από τους Έλληνες ομολόγους τους.

Εγώ με τον εκπρόσωπο της Σερβίας αριστερά, στο προαύλιο του ξενώνα που φιλοξενηθήκαμε

Όπως είπα και προηγούμενα, το πόσα πολλά με χωρίζανε από τους Σλοβένους, το διαπίστωσα κατά τις συζητήσεις της πανευρωπαϊκής συνάντησης. Αυτές ακολουθούσαν τις εισηγήσεις των εκπροσώπων κάθε χώρας και των καλεσμένων ομιλητών. Σε μια από αυτές τις συζητήσεις εγώ διαφώνησα με τους Σλοβένους για το κατά πόσο ένας αντιρρησίας πρέπει να είναι και αντιμιλιταριστής. Θεωρώντας την επιλογή της άρνησης στράτευσης σαν ηθική επιλογή, υποστήριξα ότι δεν είναι σωστό οι αντιρρησίες να κοιτάνε μόνο να απαλλαγούν οι ίδιοι από τον στρατό αλλά πρέπει να αγωνίζονται και στα πλαίσια ενός κινήματος, το οποίο υποστηρίζει την κατάργηση του στρατού, ή τουλάχιστον την αντικατάστασή του από κάτι άλλο, όπως ο ένοπλος λαός. Οι Σλοβένοι και κάποιοι άλλοι υποστήριζαν ότι η άρνηση στράτευσης είναι προσωπική επιλογή και όσοι την κάνουν δεν έχουν καμιά υποχρέωση να αγωνιστούνε και για τους άλλους στα πλαίσια ενός αντιμιλιταριστικού κινήματος. Εγώ έβρισκα την άποψη αυτή πολύ εγωιστική και, εννοείται, πολύ φιλοτομαριστές και τους Σλοβένους που την υποστήριζαν. Με αυτήν τους την άποψη δικιολόγησαν την καχυποψία που αισθάνθηκα απέναντί τους από την πρώτη στιγμή που τους γνώρισα.

NB

TIDSSKRIFT FOR ANTIMILITARISME

Udgivet af Militærnægterforeningen — Nr. 3 Oktober 1997 — Abonnement: Kr. 150.-

Nægtertallet stiger

Antallet af militærnægtere har de seneste år ligget på omkring 350 hvert halvår, men i 97 har der været en kraftigt stigning i antallet af folk, der ikke vil have noget med militæret og Beredskabskorpset at gøre. 444 slap ud af militærets klør i 1. halvår af 97 - det er en stigning på 21,6% i forhold til 1. halvår af 96. *Læs side 10*

Antal militærnægtere 1. halvar 1994-97

År	Antal nægtere
1994	350
1995	366
1996	365
1997	444

Kilde: Indenrigsministeriets Millitærnægteradministration

CIVILT OMRÅDE
MILITÆR ADGANG FORBUDT

Foto: Peter Mikael Hansen

En serbisk og kroatisk militærnægter arm i arm

Sommer sessionsraids

Er der en sammenhæng mellem MNFs sessionsraids og nægtertallets stigende kurve? *Læs side 22*

ECOM

Europæisk Nægtermøde

Det Europæiske Nægtermøde 1997 (ECOM - Europaen Conscientious Objectors Meeting) blev denne gang afholdt i Oslo. Foruden nægterforeninger og fredsbevægelser fra Grækenland, Italien Slovenien, Ungarn, Kroatien, Serbien, Rusland, Norge, Sverige, Holland og Frankrig deltog Militærnægterforeningen og AMK fra Danmark. Men også en repræsentant fra Equador havde fundet vej til det Europæiske Nægtermøde. *Læs side 3*

Ο εκπρόσωπος της Σερβίας αριστερά με τον εκπρόσωπο της Κροατίας, στο εξώφυλλο του δανέζικου αντιμιλιταριστικού περιοδικού για την Ευρωπαϊκή Συνάντηση των Αντιρρησιών Συνείδησης

Χαλάω την ειδυλιακή ατμόσφαιρα αντικρούοντας έναν προοδευτικό στρατηγό του Ν.Α.Τ.Ο. – Υπερασπίζομαι τους αντάρτες της Λατινικής Αμερικής

Δεν θυμάμαι αν οι εργασίες της συνάντησης κράτησαν δύο ή τρεις μέρες. Θυμάμαι, όμως, ότι μια άλλη μέρα από την ημέρα των εισηγήσεων των εκπροσώπων, ήταν καλεσμένοι και ήρθαν και μας μίλησαν κάποια «υψηλά ιστάμενα» πρόσωπα, όπως ένας Νορβηγός καθηγητής πανεπιστημίου, ο οποίος μας μίλησε για τα ανθρώπινα δικαιώματα των αντιρρησιών με βάση το διεθνές και το εσωτερικό δίκαιο, και ένας στρατηγός του Ν.Α.Τ.Ο., ο οποίος υποστήριζε κι αυτός την αντίρρηση συνείδησης. Θυμάμαι ότι ο μοναδικός που, κατά κάποιο τρόπο, επέκρινα την υποκρισία των βασικών εταίρων του Ν.Α.Τ.Ο., των Αμερικανών, ήμουν εγώ. Συγκεκριμένα ο στρατηγός έλεγε ότι το Ν.Α.Τ.Ο. εμπλέκεται σε πολέμους επειδή υπερασπίζεται το διεθνές δίκαιο, κι εγώ, στην συζήτηση που ακολούθησε την εισήγησή του, είπα ότι ο βασικός εταίρος του Ν.Α.Τ.Ο., οι Αμερικάνοι, έχουν δείξει ότι εμπλέκονται και σε άδικους πολέμους, όπως ο πόλεμος του Βιετνάμ, όπου δεν υπερασπιζόντουσαν κανένα δίκαιο. Ευτυχώς ο στρατηγός δεν ήταν κομπλεξικός και γι’ αυτό παραδέχτηκε ότι κακώς οι Αμερικάνοι μπλεχτήκανε στον πόλεμο του Βιετνάμ. Δεν νομίζω να έπαιρνα την ίδια απάντηση, αν ο στρατηγός ήταν Έλληνας.

Ακόμη, στα πλαίσια της συνάντησης, δημιουργήθηκαν εργαστήρια (workshops), δηλ. ομάδες εργασίας πάνω σε συγκεκριμένα θέματα, των οποίων τα αποτελέσματα της δουλειάς θα δημοσιευόντουσαν. Εγώ επέλεξα ένα εργαστήριο για την σχέση της αντίρρησης συνείδησης με το αντάρτικο, έχοντας κατά νου, όταν αναφερόμουνα στο αντάρτικο, το λατινοαμερικάνικο αντάρτικο, για το οποίο, μέχρι τότε, είχα διαβάσει κάποια πράγματα. Στην ίδιο εργαστήριο συμμετείχε και ο Λατινοαμερικάνος αντιρρησίας και ένας Δανός, ψηλός και πολύ συμπαθής. Σε αυτό το εργαστήριο εγώ υποστήριξα την άποψη που είχα υποστηρίξει στο Χοφγκάισμαρ, ότι δηλ. για κάποιους δεν μπαίνει το ερώτημα αν θα συμμετάσχουν σε ένα αντάρτικο, από την στιγμή που, αν δεν το κάνουν, θα σκοτωθούν από τον στρατό ή τις παραστρατιωτικές «ομάδες θανάτου», οι οποίες στις στρατιωτικές δικτατορίες εξοντώνουν συστηματικά όσους θεωρούν ότι είναι, ή μπορεί να γίνουν στο μέλλον, πολιτικοί αντίπαλοι του καθεστώτος.

Στιγμές χαλάρωσης και ευθυμίας: Το ταξίδι στο νησάκι στον κόλπο του Όσλο και η επίσκεψη στην νορβηγική μπυραρία – Ο αντιρρησίας που θύμιζε στρατιώτη των SS

Στα πλαίσια της συνάντησης, πέρα από τις εργασίες της, οι οργανωτές της είχαν προγραμματίσει μία εκδρομή σε έναν από τα νησάκια που βρίσκονται μπροστά από το λιμάνι του Όσλο, και μια επίσκεψη σε κάποια μπυραρία. Εγώ, εκείνες τις μέρες, περισσότερη παρέα έκανα με έναν Γάλλο, τον Νικολά, ο οποίος, μαζί με έναν άλλο Γάλλο, εκπροσωπούσε τους Γάλλους αντιρρησίες. Με αυτόν, κατά την διάρκεια της εκδρομής σε ένα από τα νησάκια, βρήκα μια βραχώδη ακτή, όπου μπορούσε να κάνει κανείς μπάνιο. Δεν είχα μαγιό μαζί μου,

όμως, σε κάποια απόσταση, είδα μια γυναίκα μεγάλης ηλικίας που έμπαινε στη θάλασσα χωρίς να φοράει τίποτα, και γι' αυτό αποφάσισα να κάνω κι εγώ μπάνιο. Αν και βρισκόμασταν σε ένα τόσο βόρειο μέρος της Ευρώπης, η θάλασσα δεν ήταν καθόλου κρύα εκείνες τις τελευταίες μέρες του Αυγούστου. Από τότε, δεν έχω ξανακάνει άλλο μπάνιο σε τόσο βόρειο μέρος.

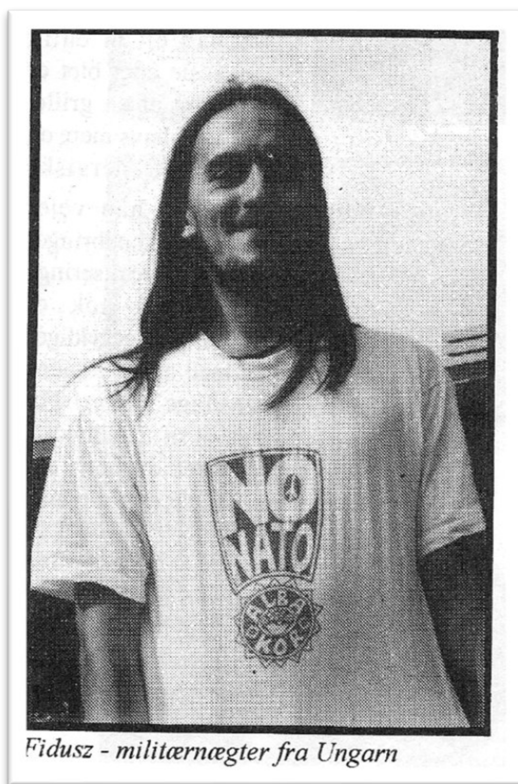
Από την επίσκεψή μας στην μπυραρία, όπου τις μπύρες μας τις κέρασαν οι Νορβηγοί αντιρρησίες, θυμάμαι την συζήτηση που έκανα με τον αντιρρησία, με τον οποίο είχα αλληλογραφήσει προτού έρθω στην συνάντηση. Όταν κάτσαμε στην μπυραρία, αυτός είχε καθίσει με κάποιους άλλους αντιρρησίες, όμως, επειδή έπληττε μαζί τους, τους άφησε και ήρθε και κάθισε μαζί μου, επειδή του είχα κινήσει το ενδιαφέρον με το να λογοφέρω μαζί του στην μεταξύ μας αλληλογραφία, που είχε προηγηθεί. Αν και δεν ήταν και τόσο πρέπον απέναντι σε έναν άνθρωπο που μου πλήρωνε τα έξοδα του ταξιδιού, επειδή έμοιαζε καταπληκτικά με Γερμανό Ες-Ες, σαν κι αυτούς που οι ναζιστές πρόβαλλαν στις προπαγανδιστικές τους ταινίες (ψηλός, ξανθός και με σκληρά χαρακτηριστικά), πήρα το θάρρος και του το είπα. Μου αποκάλυψε ότι η γιαγιά του είχε πάει με Ες-Ες και γι' αυτό, μετά τον πόλεμο, την είχαν διαπομπεύσει. Από αυτόν έμαθα, επίσης, ότι στην Νορβηγία στους μαθητές που εισάγονται στο πανεπιστήμιο, το κράτος δίνει ένα μεγάλο δάνειο, το οποίο αυτοί υποχρεώνονται να το ξεπληρώσουν, αφού τελειώσουν το πανεπιστήμιο και πιάσουν δουλειά. Μάλιστα την δουλειά τούς την βρίσκει το κράτος. Εννοείται ότι, με όλα αυτά τα ωραία που έβλεπα και άκουγα, είχα αρχίσει να αισθάνομαι, λόγω της εθνικής μου καταγωγής, σαν φτωχός συγγενής. Γι' αυτό, σε αυτόν τον Νορβηγό αντιρρησία δήλωσα ότι, μολονότι αναγνώριζα την υπεροχή του κοινωνικού κράτους της Νορβηγίας απέναντι στο κοινωνικό κράτος της «πατρίδας» μου, δεν θα μου αρκούσε η Νορβηγία, αν έπρεπε να περιορίζομαι σε αυτήν όλη μου την ζωή. Τότε αυτός μου είπε ότι η αδελφή του είχε παντρευτεί μαύρο και έμενε στην κεντρική Αφρική και αυτός είχε, ήδη, μείνει εκεί κοντά της έναν χρόνο. Με αυτό που μου είπε, χωρίς αμφιβολία, με αποστόμωσε.

Μια βραδιά στο «τουριστικό» μέρος του λιμανιού του Όσλο με τους Ούγγρους αντιρρησίες και η ανάθεση σε μένα της πρωτοβουλίας να δημιουργηθεί στην Ελλάδα παράρτημα της παγκόσμιας οργάνωσης για την απαγόρευση των «ναρκών κατά προσωπικού»

Η αλήθεια είναι ότι, υποσυνείδητα, αυτός ο Νορβηγός αντιρρησίας είχε κάποια προκατάληψη απέναντί μου. Το κατάλαβα την άλλη μέρα, που έπρεπε να φύγουμε, γιατί είχε τελειώσει η συνάντηση. Θυμάμαι ότι μου είπε ότι θα μου πλήρωναν τις τρεις μέρες που έμεινα στον ξενώνα και ότι δεν μπορούσαν να κάνουν τίποτα άλλο για μένα. Λες και, επειδή προερχόμουνα από την νότια Ευρώπη, περίμενα οι Νορβηγοί αντιρρησίες να με φροντίσουν σαν φτωχό συγγενή. Ευτυχώς που δεν τον είχα ανάγκη, δηλαδή. Εγώ πάντως δεν είχα σκοπό να φύγω από τον ξενώνα μαζί με τους άλλους, γιατί ήθελα να κάτσω μερικές ακόμη μέρες

στο Όσλο, για να δω τα αξιοθέατα. Μπορούσα να το κάνω, γιατί το αεροπορικό εισιτήριο που μου είχανε βγάλει, είχε ανοιχτή την ημερομηνία επιστροφής, κι εγώ, αν και δεν είχα λεφτά, μπορούσα να πληρώσω τον ξενώνα με μια πιστωτική κάρτα που είχα. Το κακό είναι ότι την επόμενη ημέρα έληγε η ισχύς της κάρτας και γι’ αυτό χρειαζόταν να πληρώσω τον ξενώνα προκαταβολικά, κάτι που δεν συνηθιζόταν. Τελικά, αν και κάπου κλωτσήσανε στην ρεσεψιόν, κατάφερα και πλήρωσα προκαταβολικά την παραμονή μου.

Ακόμα και πριν από το τέλος των εργασιών της συνάντησης κάτι είχα δει από το Όσλο. Θυμάμαι ότι ένα βράδυ είχα περπατήσει αρκετά στο λιμάνι μαζί με δύο Ούγγρους αντιρρησίες. Ο ένας από αυτούς, μάλιστα, σε κάποια φάση με είχε πάρει μαζί του σε ένα ξενοδοχείο, όπου γινόταν μια διεθνής συνδιάσκεψη με θέμα την απαγόρευση των ναρκών «κατά προσωπικού», από τις οποίες τα σύνορα της Ελλάδας, στον Έβρο, είχαν αρκετές εκείνη την εποχή, με συνέπεια να έχουν σκοτωθεί ή τραυματιστεί αρκετοί μετανάστες από αυτούς που περνάγανε τα σύνορα παράνομα.

Fidusz - militærnægter fra Ungarn

Ο Ούγγρος αντιρρησίας συνείδησης που με πήρε μαζί του στην διεθνή συνδιάσκεψη

Σε ένα διάλειμμα της συνδιάσκεψης αυτός ο Ούγγρος με γνώρισε σε μια ακτιβίστρια γνωστή του, η οποία συμμετείχε στην συνδιάσκεψη και αυτή βρήκε την ευκαιρία να μου δώσει έναν φάκελο με υλικό, προκειμένου να ιδρυθεί και στην Ελλάδα ένα τμήμα της διεθνούς οργάνωσης που αγωνιζόταν για την απαγόρευση των ναρκών. Εγώ τον φάκελο αυτό, όταν

γύρισα στην Ελλάδα, τον έδωσα στον Σπύρο τον Ψύχα, γιατί θεωρούσα ότι αυτός είχε τις απαραίτητες γνωριμίες για να συστήσει τμήμα της παραπάνω οργάνωσης. Εγώ δεν τις είχα και γι' αυτό δεν ήμουνα σε θέση να ιδρύσω ένα τέτοιο τμήμα. Αυτή η οργάνωση, μετά από λίγο καιρό, πήρε τον Νόμπελ Ειρήνης για το έργο της. Από το υλικό που μου είχε δώσει η κοπέλα, μου έμεινε ένα φανελάκι με την φωτογραφία ενός μαύρου με κομμένο χέρι και πόδι, εξαιτίας τέτοιων ναρκών, και ένα σύνθημα κατά των ναρκών.

Εντυπωσιακά αξιοθέατα στην μικρή πρωτεύουσα της Νορβηγίας – Ένας καθεδρικός ναός που ισοπεδώθηκε από τους προτεστάντες χριστιανούς (ευαγγελικούς) – Ο περίφημος πίνακας του Μουνκ «Η κραυγή»

Την πρώτη μέρα που άρχισα να επισκέπτομαι τα αξιοθέατα του Όσλο, συνάντησα στον δρόμο τυχαία έναν Νορβηγό αντιρρησία που είχα δει στην συνάντηση. Όταν έμαθε ότι με ενδιαφέρουν τα αξιοθέατα του Όσλο, μου σύστησε το πάρκο Φρόγκνερ που είναι γεμάτο με αγάλματα του Νορβηγού γλύπτη Βίτζελαντ. Για να με πείσει για την αξία των αγαλμάτων, μου είπε ότι αυτό το πάρκο το είχε επισκεφθεί και ο Χίτλερ και τα είχε θαυμάσει. Εγώ, βέβαια, και χωρίς αυτήν την «διαφήμιση» θα πήγαινα να δω αυτά τα αγάλματα, όπως και έκανα την ίδια κιόλας μέρα. Πράγματι τα αγάλματα αυτά που ήταν πάνω από 200, όλα σε φυσικό μέγεθος, και απεικόνιζαν ολόγυμνους ανθρώπους όλων των ηλικιών, ήταν αρκετά εντυπωσιακά. Σε ένα ύψωμα στο βάθος του πάρκου υπήρχε και ένας ψηλός οβελίσκος φτιαγμένος από ένα σύμπλεγμα τέτοιων αγαλμάτων. Βλέποντας ότι όλα αυτά τα αγάλματα απεικόνιζαν ανθρώπους με ιδανικές αναλογίες, κατάλαβα γιατί άρεσαν στον Χίτλερ. Άρεσαν γιατί ταίριαζαν με την αισθητική των ολοκληρωτικών καθεστώτων της εποχής, του ναζιστικού, του φασιστικού και του κομμουνιστικού, που κολάκευαν τους λαούς απεικονίζοντας απλούς ανθρώπους σαν πρότυπα αναλογιών και ομορφιάς. Οι μεν φασίστες και ναζιστές σε τέτοιων αναλογιών αγάλματα έβλεπαν το έθνος τους, ενώ οι κομμουνιστές το «ένδοξο» προλεταριάτο τους και την «περήφανη» αγροτιά τους. Για να καταγγείλει αυτήν την μορφή τέχνης, ο πιο γνωστός Πολωνός σκηνοθέτης, ο Αντρέι Βαΐντα, είχε ήδη σκηνοθετήσει δύο ταινίες που άφησαν εποχή: Την «Ο άνθρωπος από μάρμαρο» και την «Ο άνθρωπος από σίδερο». Για μένα, αν αυτή η μορφή τέχνης δεν αποσκοπεί στην προπαγάνδα, έχει αισθητικό ενδιαφέρον, εφόσον τα δημιουργήματά της είναι όμορφα. Μπορούμε να τα παρομοιάσουμε με τα αρχαιοελληνικά αγάλματα της κλασσικής εποχής, δηλ. του 5ου αιώνα προ Χριστού, γιατί και εκείνα δεν απεικονίζουν τον άνθρωπο με τις πραγματικές του αναλογίες αλλά με ιδανικές αναλογίες.

Την επόμενη μέρα επισκέφθηκα το κάστρο Άκερσους, το οποίο είναι στην άκρη του λιμανιού. Πρόκειται για ένα μεσαιωνικό κάστρο που βρίσκεται σε ύψωμα και στα «έγκατα» του βρίσκονται οι τάφοι των Νορβηγών βασιλιάδων των αιώνων μέχρι τον 14ο καθώς και του 20ου αιώνα. Στους ενδιάμεσους αιώνες η Νορβηγία δεν είχε βασιλιάδες γιατί αποτελούσε κομμάτι του βασιλείου της Δανίας. Γι' αυτό ακόμα και το Όσλο είχε άλλο όνομα, ένα όνομα

παρμένο από το όνομα των περισσότερων βασιλιάδων της Δανίας. Αυτοί λεγόντουσαν Κρίστιαν, οπότε το Όσλο, μέχρι το 1925, λεγόταν Κριστιάνια. Το κάστρο αυτό είναι πολύ όμορφο αλλά πιο όμορφη ήταν η ξεναγός, μια ξανθιά Νορβηγέζα με παραδοσιακή χωριάτικη ενδυμασία. Η ξενάγηση περιλαμβανόταν στο εισιτήριο και γινόταν στα Εγγλέζικα, οπότε δεν είχα πρόβλημα. Ιδιαίτερη εντύπωση μου έκανε η τουαλέτα της μεγάλης αίθουσας των τελετών του κάστρου, η οποία ήταν μια εσοχή στον τοίχο με διαστάσεις τηλεφωνικού θαλάμου. Εκεί, την εποχή που την κάνανε χρήση, υπήρχε κάποιο δοχείο, στο οποίο κάνανε τις ανάγκες τους, γιατί τρεχούμενο νερό, όπως υπήρχε στις ρωμαϊκές τουαλέτες, δεν υπήρχε, ούτε βέβαια καζανάκι. Επίσης, εντύπωση μου έκαναν και οι φυλακές του κάστρου που αποτελούνταν από μπουντρούμια με χαμηλό ταβάνι και κατηφορικό έδαφος. Σύμφωνα με αυτά που μας είπε η ξεναγός, αυτές οι φυλακές ήταν τόσο ανθυγιεινές που οι περισσότεροι κρατούμενοι πεθαίνανε σε λίγους μήνες.

Δεν θυμάμαι αν ήταν εκείνο το βράδυ ή το προηγούμενο, που θέλησα να επισκεφθώ κάποιον καθολικό ναό του Όσλο. Τον ευαγγελικό (προτεσταντικό) καθεδρικό ναό δεν μπόρεσα να τον επισκεφθώ γιατί ήταν κλειστός για συντήρηση, όπως ο καθεδρικός ναός της Περούτζια, όσο έμεινα εκεί. Είχε νυχτώσει όταν έφθασα σε ένα πάρκο, όπου κατάλαβα ότι πριν από την θρησκευτική μεταρρύθμιση υπήρχε ο ναός. Εγώ περίμενα να δω κανέναν εξαιρετικό από αισθητική άποψη ναό και δεν βρήκα παρά μερικές ταφόπλακες από το δάπεδο του ναού, που κάτω τους είχαν στο παρελθόν «αναπαυθεί» Νορβηγοί επίσκοποι. Υπέθεσα ότι ο ναός κατεδαφίστηκε κατά την θρησκευτική μεταρρύθμιση. Εκείνην την νύχτα, από το υπερυψωμένο άκρο της πόλης, όπου βρισκόμουνα, ατένιζα μακριά τα φώτα της πόλης και του λιμανιού της και με έπιασε μια μελαγχολία, γιατί υποπτευόμουνα ότι δεν θα την ξανάβλεπα αυτήν την ωραία ευρωπαϊκή πρωτεύουσα. Όπως κι έγινε.

Την τελευταία μέρα στο Όσλο επισκέφθηκα το αρχαιολογικό του μουσείο που είχε εκθέματα από την εποχή των Βίκινγκς, καθώς και μια αναπαράσταση καραβιού τους. Παρά το γεγονός ότι το μουσείο ήταν δωρεάν, καθώς κοίταζα τα εκθέματα, με πλησίασε κάποιος φύλακας και με πληροφόρησε για ένα σωρό πράγματα που αφορούσαν τα εκθέματα και την εποχή τους. Αυτό μου έκανε φοβερή εντύπωση, γιατί δεν μου είχε τύχει μέχρι τότε σε ελληνικό μουσείο, ούτε μου έτυχε και μετά και ας πλήρωνα στα ελληνικά μουσεία. Δωρεάν ήταν και η εθνική πινακοθήκη του Όσλο που επισκέφθηκα μετά. Επειδή ήταν η μέρα βροχερή, δεν είχε κόσμο κι έτσι μου δόθηκε η ευκαιρία να δω με την ησυχία μου τους πίνακες. Περισσότερο στην μνήμη μου έμεινε ο περίφημος πίνακας του Μουνκ «Η κραυγή», που είδα να κρέμεται σε έναν τοίχο, όχι λόγω της καλλιτεχνικής του αξίας αλλά γιατί, καθώς τον παρατηρούσα αμέριμνος μόνος μου, βρέθηκα ανάμεσα σε ένα πλήθος Γιαπωνέζων που ο ξεναγός τους τους μιλούσε για τον πίνακα και επίσης γιατί, μερικά χρόνια μετά, κλάπηκε αυτός ο πίνακας. Τον ξαναβρήκανε μετά από χρόνια και τώρα φυλάγεται τόσο πολύ που δεν μπορεί να τον παρατηρήσει κανείς από κοντά.

Τέλος, έκανα και μια βόλτα στον κήπο του βασιλικού ανακτόρου του Όσλο που βρίσκεται σε ένα ύψωμα στην άκρη της κεντρικής λεωφόρου της πόλης. Μου έκανε εντύπωση ότι δεν ήταν κλειστός για το κοινό με πρόσχημα λόγους ασφαλείας της βασιλικής οικογένειας. Όπως

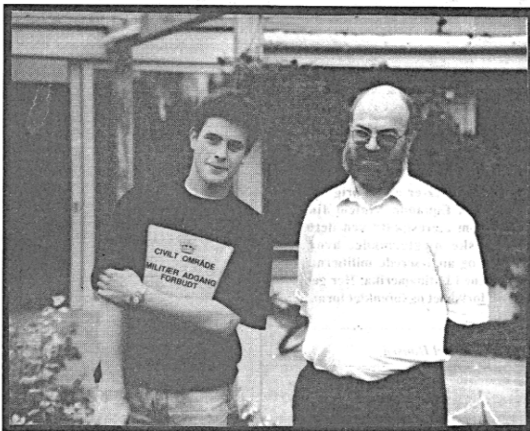
και να ’χει, είναι ωραίο το Όσλο και πιο ωραίες οι κοπέλες του. Δεν έχω ξαναδεί άλλη φορά τόσες πολλές όμορφες κοπέλες. Και επειδή πολλές από αυτές είναι ξανθές από φυσικού τους, μετά από την επίσκεψή μου στο Όσλο, άρχισα να αντιπαθώ τα βαμμένα ξανθά μαλλιά που βλέπω σε Ελληνίδες, ιδιαίτερα όταν είναι μεγάλης ηλικίας.

Nr. 3 oktober 1997 **NB** Side 5

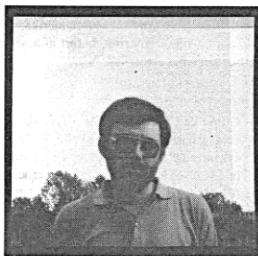
altså retten til alternativ tjeneste, men parlamentet diskutterer udformningen af en sådan tjeneste. Siden 1993 har man afventet denne nye lov. Sådan som udkastet ser ud nu er der flertal for en slags ikke-væbnet tjeneste indenfor systemet, men det mener Elena Vilneskaya fra Mothers of Soldiers er værre end ingen lov. Derfor er en af hovedopgaver for Mothers of Soldiers at få større indflydelse på loven. Elena fortæller til NB at unge i Rusland ikke kender til deres egne basale menneskerettigheder, og og når unge værnepligtige så forsøger at undvige militæret havner de ofte i kriminalitet. Der er forskellige ideer om civil værnepligt i det russiske parlament, men som Elena forklarer til NB, så indeholder de alle en militaristisk tankegang.
Mothers of Soldiers arbejder blandt andet med kurser i menneskerettigheder, oplyser om militærnægtelse og støtter det Antimilitaristiske Radikale Parti.

Italien

I Italien blev militærnægtelse anerkendt ved lov i 1972. Siden er loven ikke blevet modificeret. I 1996 var der 40.000 nægtere. „Mange bliver nægtere fordi det er bedre end militæret“, siger Filippos Kyritsis til NB. Filippos repræsenterer både Grækenland og Italien. Filippos fortæller at antimilitarismen står svagt i Italien, og at unge mænd nægter af pragmatiske grunde. Filippos påpeger at militæret udøver vold, voldtægt og tortur selv under FN-aktioner, senest dokumenteret i Somalia.
Totalnægtere idømmes 1 måneds fængsel og desertering straffes med op til 8 måneders fængsel.
Nægterbevægelsen i Italien forsøger at forbedre den nuværende lov, fortæller Filippos, men samtidig ønsker kræfter i parlamentet at nægtere i højere grad skal arbejde mere direkte for staten så den sparer penge. Igen i stil med den tyske ordning, hvor sundhedsvæsenet stort set er afhængig af nægtere. En model Slovenien i høj grad benytter.

EBCO - delegationenen: Hollænderen Erik Hummels th. og den tyske repræsentant Mirko tv.

Grækeren Fillippos Kyritsis repræsenterede både Grækenland og Italien.

Grækenland

De græske fredsaktivisters kamp for militærnægtelse er lang, stenet og grufuld. Militærnægtere i Grækenland har været underkastet en lang og undertrykkende historie ofte dokumenteret i NB. Med til historien hører Grækenlands forhold efter anden verdenskrig, og grækernes forhold til deres naboer specielt Tyrkiet hvilket siden 1984 har anbragt landet i generel mobilisering. Det er i hvert fald den ydre trussel der er den officielle forklaring på landets generelle mobilisering.
Indtil for få måneder siden anerkendte Grækenland som det eneste land i EU ikke militærnægtere. Ny „pseudo-lov“ anerkender nu militærnægtelse. Men som Filippos siger er det en pseudo-lov udelukket udformet til at tilfredsstille det internationale samfund. Filippos mener at loven er en banalitet, som ikke udføres i praksis. Loven er straffende. Længden af nægtertjenesten er saledes 18 måneder længere end militærtjenesten, altsa 3,5 år! Hele spørgsmålet om denne nye lov har splitte den græske nægterbevægelse. På den ene side står modstanderne af den nye lov repræsenteret på dette års ECOM af Filippos. Filippos mener loven er et slag i ansigtet på nægterne med dens ydmygende og straffende karakter, som iøvrigt kun er til for at tækkes kritikere. På den anden side står skeptiske tilhængere som ser loven som et skridt i rigtig retning. Nægtere i Grækenland har tidligere flygtigt, levet under jorden eller blevet fængslet. Idag sidder ca. 350 Jehovas Vidner i græske fængsler pa grund af deres politiske overbevisning. De vil nu søge om nægterstatus.

Holland

Holland har indført professionel hær. Men militærnægterbevægelsen eksisterer stadig. Istedet for nægtelse fokuserer nægtergrupperne i Holland på „at med en professionel hær betaler man bare nogen andre for at slå ihjel“, som Erik Hummels fra EBCO udtryker det. Desuden koncentreres det antimilitaristiske arbejde sig om skattenægtelse og internationalt samarbejde. □

Η σελίδα 5 του νορβηγικού αντιμιλιταριστικού περιοδικού NB, η οποία αναφέρεται στην πανευρωπαϊκή συνάντηση των αντιρρησιών συνείδησης. Πάνω οι δύο αντιπρόσωποι του E.B.C.O. Εγώ εικονίζομαι κάτω αριστερά.

Η κρατική βιβλιοθήκη στην Μπρέρα: Μια εντυπωσική βιβλιοθήκη στις αίθουσες ενός παλιού μοναστηριού

Όταν γύρισα στο Μιλάνο, η οικογένειά μου δεν είχε επιστρέψει ακόμα από την Ελλάδα για οικονομικούς λόγους. Εγώ, μην έχοντας δουλειά στο σπίτι, πέρναγα τον καιρό μου έξω με το να επισκέπτομαι όσα αξιοθέατα του Μιλάνου δεν είχα δει ή να διαβάζω βιβλία στην κρατική βιβλιοθήκη του Μιλάνου, στην συνοικία Μπρέρα. Αυτή η κρατική βιβλιοθήκη παλιά ήταν μοναστήρι και γι' αυτό είχε πολλά ογκώδη θεολογικά βιβλία, τα οποία καταλάμβαναν ένα μέρος από τα ράφια του αναγνωστηρίου. Σίγουρα αυτά τα βιβλία αξίζανε περισσότερο για την εμφάνισή τους παρά για το περιεχόμενό τους. Γενικά οι αίθουσες της βιβλιοθήκης ήταν πολύ όμορφες και ήταν απόλαυση το να διαβάζεις σε τόσο όμορφο περιβάλλον. Επίσης, η βιβλιοθήκη αυτή ήταν και δανειστική, χωρίς όμως να δανείζει βιβλία που είχαν εκδοθεί πριν το 1925, κάτι που δεν ισχύει για την Εθνική Βιβλιοθήκη της Ελλάδας. Για να δανειστείς βιβλία χρειαζόταν ιταλική ταυτότητα και εγγραφή κι ευτυχώς εγώ είχα ιταλική ταυτότητα κι έτσι είχα δανειστεί βιβλία. Είχε, επίσης, το καλό να σου δίνουν στο αναγνωστήριο και πάρα πολύ παλιά βιβλία, όπως μια ιστορία της Βενετίας που είχα ζητήσει για να την ξεφυλλίσω, η οποία ήταν του 17^{ου} αιώνα.

Μετακομίζω στον έβδομο όροφο της πολυκατοικίας της Οδού των Άστρων

Έτσι πέρναγα τον καιρό μου στο Μιλάνο, μέχρι που ο ιδιοκτήτης του διαμερίσματος που νοίκιαζα, μου πρότεινε να αφήσω το διαμέρισμά του, γιατί ήθελε να το πουλήσει, και να πάω σε ένα καλύτερο και πιο φτηνό, το οποίο ήταν και επιπλωμένο. Πήγα και το είδα αυτό το διαμέρισμα που πράγματι ήταν καλύτερο όντας στον έβδομο όροφο με μεγάλη κουζίνα και μπαλκόνι, όπου μπορούσες να καθίσεις. Το προηγούμενο διαμέρισμα είχε πολύ μικρό μπαλκόνι. Αποφάσισα, λοιπόν, να μετακομίσω και άρχισα να κουβαλάω σιγά-σιγά τα πράγματά μου με τα πόδια στο καινούργιο διαμέρισμα, γιατί δεν ήταν μακριά. Επίσης, κάθε μέρα, στην κουζίνα του καινούργιου διαμερίσματος έριχνα κατσαριδοκτόνο και την επόμενη μάζευα τα πτώματα καμιάς δεκαριάς κατσαρίδων. Αυτό κράτησε σχεδόν έναν μήνα. Τόσες πολλές κατσαρίδες δεν σκότωσα ποτέ άλλοτε στην ζωή μου. Την ηλεκτρική κουζίνα και το ψυγείο, που είχα αγοράσει, τα πούλησα στην μισή τιμή τους, ενώ το πλυντήριο και μια τηλεόραση που είχα αγοράσει, τα κουβάλησα με ένα φορτηγάκι που μου βρήκε ο ιδιοκτήτης του διαμερίσματος που έμενα. Έτσι βρέθηκα στον έβδομο όροφο στην Οδό των Άστρων, όπως λεγόταν ο δρόμος, όπου βρισκόταν η πολυκατοικία.

Λίγο προτού μετακομίσω, η Σοφία που βρισκόταν στην Ελλάδα, με πληροφόρησε ότι είχε έρθει το εκκαθαριστικό της εφορίας και μου ζητούσαν να πληρώσω εξαπλάσιο φόρο από ότι είχα πληρώσει την προηγούμενη χρονιά. Κι αυτό έγινε γιατί δήλωσα κάτοικος εξωτερικού, περιμένοντας έκπτωση λόγω του ενοικίου που πλήρωνα στο εξωτερικό. Όχι μόνο δεν μου έκαναν τέτοια έκπτωση αλλά καταργήσανε και όλες τις άλλες που είχα σαν πατέρας δύο

παιδιών. Εγώ, βέβαια, όχι μόνο δεν είχα λεφτά να πληρώσω αλλά χρωστούσα και δυο εκατομμύρια δραχμές στην μάνα μου, γι' αυτό άρχισα να σκέπτομαι να γυρίσω στην Ελλάδα, κι ας με κλείνανε στην φυλακή σαν ανυπότακτο. Παρ' όλα αυτά, μετακόμισα στο καινούργιο διαμέρισμα και έμενα εκεί πέρα κάνοντας όνειρα ότι θα ερχόταν να με βρει εκεί και η οικογένεια. Όταν όμως μια μέρα έπεσε το ρολό της μπαλκονόπορτας και έτσι είχα πρόβλημα και με τα σκουπίδια (λόγω του ότι τα έριχνα στο κεντρικό κάδο στο υπόγειο της πολυκατοικίας από μια τρύπα στο μπαλκόνι), χωρίς να έχω λεφτά για να το φτιάξω, η υπομονή μου εξαντλήθηκε. Αισθάνθηκα ότι οι θυσίες που έκανα για να μένω σε μια τέτοια πόλη ήταν υπερβολικές και αφού χρειαζόταν να κάνω και οικονομία για να πληρώσω την εφορία, αποφάσισα να ξενοικιάσω το σπίτι και να γυρίσω στην Ελλάδα. Κάτι που μου ήταν τόσο δυσάρεστο, ώστε μου ερχόταν να πέσω από την μπαλκονόπορτα της κρεβατοκάμαρας στο κενό. Εκείνη η μπαλκονόπορτα δεν είχε μπαλκόνι, κάτι που στο συγκρότημα των πολυκατοικιών που έμενα ήταν συνηθισμένο, όμως στην Ελλάδα δεν το είχα ξαναδεί αυτό.

Προσπαθώντας να ρουφήξω ό,τι μπορώ από την ομορφιά της Ευρώπης πριν γυρίσω στην θλιβερή «Ψωροκώσταινα»

Προτού γυρίσω στην Ελλάδα, αποφάσισα να κάνω μερικά ταξίδια, εν γνώσει του γεγονότος ότι, αφού γύριζα στην Ελλάδα, θα ήταν απίστευτα δύσκολο να τα κάνω. Αποφάσισα να πάω στην Ελβετία, πιο μακριά από το Λουγκάνο, όπου ήδη είχα πάει. Επίσης στο Μπέργκαμο, όπου έμενε ο φίλος μου αντιρρησίας συνείδησης Τάσος Μπάτας. Ακόμη στο Τρεβίζο, όπου θα έμενα στο σπίτι του Λόρις και της Κατερίνας μερικές μέρες, για να πηγαίνω στην Βενετία και να βλέπω τα σημαντικότερα αξιοθέατα που δεν είχα δει πριν 19 χρόνια, όταν είχαμε πάει στη Βενετία για την Διεθνή Αναρχική Συνάντηση. Και, τέλος, στην Φλωρεντία, για να δω το περίφημο μουσείο Ουφίτσι, το οποίο συγκέντρωνε πολλά έργα διασήμων ζωγράφων και γλυπτών της Αναγέννησης. Το καλοκαίρι του 1996 που είχαμε, όλη η οικογένεια, πάει στην Φλωρεντία μαζί με την θεία μου και την κόρη της, για να δει κάποιος το μουσείο αυτό, έπρεπε να περιμένει ώρες στην ουρά. Τόσο μεγάλη ουρά είχε.

Στην Ελβετία έφτασα μέχρι το Λοκάρνο, το οποίο βρίσκεται κι αυτό στο ιταλόφωνο τμήμα της Ελβετίας. Για μένα το να βρίσκομαι σε πόλη της Ελβετίας, όπου μιλούσανε Ιταλικά, ήταν ιδιαίτερα ευχάριστο, γιατί κατά κάποιον τρόπο αισθανόμουνα μια άνεση, λες και βρισκόμουνα στην Ιταλία. Ιδιαίτερα ευχάριστο ήταν επίσης, γιατί και το Λοκάρνο που είναι χτισμένο γύρω από μια λίμνη και περιβάλλεται από βουνά, όπως και το Λουγκάνο, είναι πανέμορφη πόλη. Και δεν είναι μόνο η ομορφιά της πόλης, που την κάνει ελκυστική. Είναι και το γεγονός ότι όλα σε αυτήν την πόλη, όπως και στο Λουγκάνο και, υποθέτω, σε όλες τις ελβετικές πόλεις, είναι τακτοποιημένα, καθαρά και στολισμένα με λουλούδια, όπου είναι αυτό δυνατόν. Δεν βρίσκεις εκεί ερείπια και χώρους γεμάτο σκουπίδια, όπως στο κέντρο της Αθήνας. Στα Εξάρχεια, ιδιαίτερα, όπου έζησα όλον τον καιρό που έμεινα στην Αθήνα, υπάρχουν ένα σωρό ερείπια. Και σκουπίδια μπορείς να βρεις σε κάθε πόρτα υπογείου που δεν

κατοικείται. Επίσης, γλάστρες με λουλούδια σε κάθε παράθυρο, όπως στην Ελβετία, είναι δύσκολο να βρεις. Η ομορφιά, η τάξη και η καθαριότητα που σε περιβάλλουν από παντού στις ελβετικές πόλεις, σε κάνουν να αισθάνεσαι ότι προέρχεσαι από τις φτωχές χώρες της Αφρικής ή της Ασίας, όταν προέρχεσαι από την Ελλάδα. Τόσο μεγάλη είναι η απόσταση που χωρίζει την Ελβετία από την Ελλάδα, απόσταση την οποία βλέπεις με την πρώτη ματιά. Κι όμως, όπως έγραφε ο λογοτέχνης Βικέλας κατά τον 19ο αιώνα, η Ελλάδα λόγω των φυσικών καλλονών της θα μπορούσε να γίνει Ελβετία, αν ήταν στα κατάλληλα χέρια. Κι ο ίδιος όμως διαπίστωνε από τότε ότι κάτι τέτοιο δεν θα γινόταν, γιατί η Ελλάδα τότε ήταν σε κακά χέρια. Ακόμα είναι, θα συμπλήρωνα εγώ.

Στο Τρεβίζο που πήγα, οι σύντροφοι Λόρις Τσοφόλι και Κατερίνα Σπίνελα μου φέρθηκαν με τον καλύτερο τρόπο. Αν και μετά 19 χρόνια από τότε που είχα ξαναμείνει στο σπίτι τους, δεν παρέμεναν τόσο αγαπημένοι όσο τότε, σε εμένα φέρθηκαν πραγματικά σαν σύντροφοι. Με ξενάγησαν σε όλο το Τρεβίζο και μου έκαναν κάθε μέρα το τραπέζι με ένα εξαιρετικό ιταλικό κρασί, το Τερόντελγκο Ροταλιάνο. Και το Τρεβίζο επίσης είναι πολύ ωραία πόλη που σε κάνει να βλέπεις την Αθήνα σαν πόλη φτωχής αφρικανικής ή ασιατικής χώρας. Σε πολλά σημεία του βλέπεις κανάλια με νερό και έχει ακόμη και κατάλοιπα μεσαιωνικών τειχών, όπου κάναμε τις βόλτες μας. Όταν κάποτε έμαθα ότι ήταν κέντρο παραγωγής πορνογραφίας, έπεσα από τα ουράνια. Αλλά και η Ελβετία ένα μέρος του πλούτου της το οφείλει στο χρυσάφι, στα πολύτιμα είδη και στα χρήματα, που οι ναζιστές είχαν αρπάξει από τους Εβραίους κατά τον Β΄ παγκόσμιο πόλεμο και τα είχαν καταθέσει σε Ελβετικές τράπεζες. Χρειάστηκαν πολύχρονοι διεθνείς δικαστικοί αγώνες, για να επιστραφούν μερικά από αυτά στους απογόνους των Εβραίων που είχαν εξοντώσει οι ναζιστές. Επίσης, μέχρι τότε, οι ελβετικές τράπεζες δεχόντουσαν καταθέσεις, χωρίς να εξετάζουν από πού προήλθαν τα λεφτά, οπότε στην Ελβετία συνέρρεε χρήμα από όλες τις στρατιωτικές δικτατορίες του κόσμου, καθώς και από δραστηριότητες της διεθνούς μαφίας. Ακόμα και σήμερα υπάρχουν τρόποι που το «μαύρο χρήμα» παρακάμπτει τους ελέγχους.

Η Βενετία γίνεται κομμάτι της ζωής μου: Οι αναμνήσεις μου από την πόλη που με έκανε να αισθάνομαι τέτοια οικειότητα προς αυτήν όπως η Λευκάδα

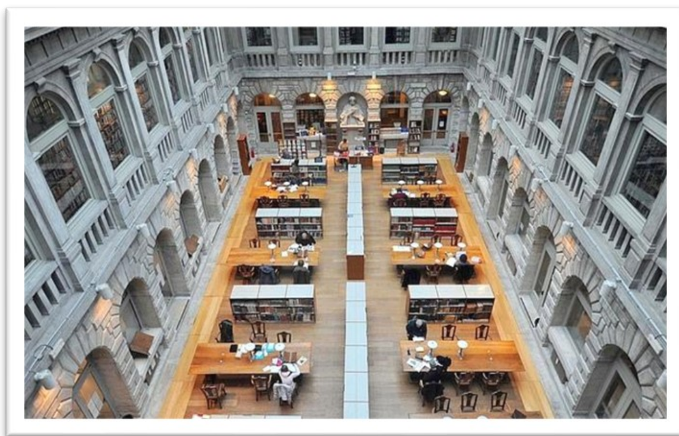
Τέλος πάντων, δεν είχα πάει στο Τρεβίζο για να δω το Τρεβίζο. Είχα πάει για να δω την Βενετία, έστω για τελευταία φορά. Έπαιρνα, λοιπόν, το τραίνο από το Τρεβίζο και μετά από 15 λεπτά ήμουνα στην Βενετία. Αυτήν την φορά έμαθα για πρώτη φορά να μην χάνομαι στην Βενετία και να παίρνω έναν δρόμο, ο οποίος με έβγαζε από τον σιδηροδρομικό σταθμό στην κεντρική πλατεία του μεγαλύτερου νησιού της, στην πλατεία του Αγίου Μάρκου. Μια μέρα, μάλιστα, για να δω τέσσερα μουσεία με ένα εισιτήριο, περπάταγα πέντε ώρες μέχρι που τα πόδια μου βγάλανε φουσκάλες. Αυτή την ημέρα επισκέφθηκα το πιο σημαντικό αξιοθέατο, το παλάτι των Δόγηδων. Αν και δεν έμπαινα για πρώτη φορά σε παλάτι, το βρήκα εντυπωσιακό, γιατί τα περισσότερα δωμάτια του ήταν ζωγραφισμένα από κορυφαίους

ζωγράφους της Αναγέννησης και διέθεταν έπιπλα που ήταν έργα τέχνης. Κυκλοφορώντας μέσα σε αυτό το παλάτι σκέφτηκα, για πρώτη φορά, ότι είναι βλακεία να δουλεύει κανείς μια ολόκληρη ζωή για να χτίσει η να αγοράσει ένα σπίτι στην Ελλάδα, την στιγμή που αυτό θα είναι ένα τίποτα, συγκρινόμενο με το παλάτι των Δόγηδων. Δηλ. η ζωή έχει πολύ μεγαλύτερη αξία από ένα σπίτι, την στιγμή που αυτό το σπίτι είναι ένα τίποτα μπροστά στο παλάτι των Δόγηδων. Βέβαια, σαν παλάτι των κυβερνητών της Βενετίας, είχε και τα κακόφημα τμήματά του, όπως η γέφυρα που το ενώνει με τις παλιές φυλακές της Βενετίας που είναι γνωστή σαν Γέφυρα των Στεναγμών, γιατί αναστενάζανε όσοι από αυτήν οδηγιόντουσαν στις φυλακές, όπου οι συνθήκες ήταν απάνθρωπες. Λόγω της υγρασίας η ζωή των κρατουμένων σε αυτές τις φυλακές κράταγε μήνες, όπως στις φυλακές του κάστρου Άκερσους, στο Όσλο.

Ένα ακόμη σημαντικό αξιοθέατο που επισκέφθηκα ήταν η πινακοθήκη της Ακαδημίας. Εκεί είναι συγκεντρωμένοι πολλοί πίνακες διάσημων Ιταλών ζωγράφων της Αναγέννησης, οι οποίοι σε εντυπωσιάζουν τουλάχιστον για το μέγεθός τους. Βλέπεις πίνακες που φτάνουν τα τρία ή τέσσερα μέτρα πλάτος και άλλα τόσα μήκος. Ίσως γι’ αυτό και οι υπάλληλοι της πινακοθήκης αυτής δεν φοβούνται μήπως τους κλέψουν, όσο είναι ανοιχτή η πινακοθήκη. Το λέω αυτό γιατί, όσο κυκλοφορούσα στις αίθουσες της πινακοθήκης, κάθε τόσο ακούγονταν συναγερμοί, όμως δεν έβλεπα τους υπαλλήλους να θορυβούνται εξαιτίας τους. Και βέβαια δεν είναι μόνο το μέγεθος που κάνει τους πίνακες ωραίους. Και οι αναπαραστάσεις είναι ρεαλιστικές, αν και λίγο ωραιοποιημένες, και τα χρώματα πολλά και έντονα. Προπαντός οι πίνακες του Τιντορέτο είναι χρωματικές πανδαισίες.

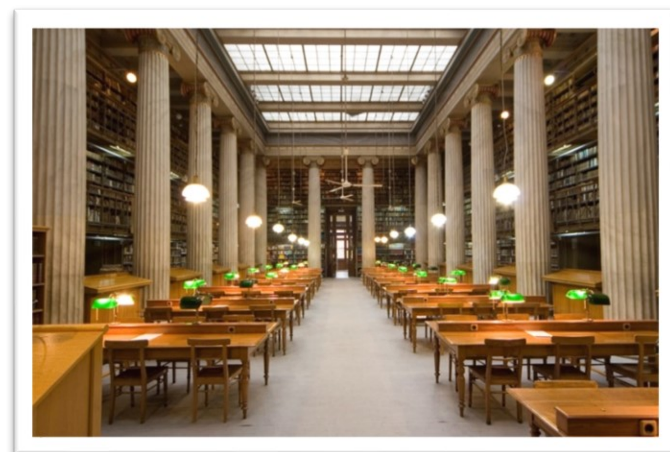
Μετά την Ακαδημία επισκέφθηκα την πινακοθήκη Καρέρ που είναι γεμάτη με εκθέματα που δείχνουν πως ήταν η Βενετία, όταν ήταν στις δόξες της. Και αυτή βρίσκεται κοντά στο παλάτι των Δόγηδων, στην τεράστια πλατεία μπροστά από την εκκλησία του Αγίου Μάρκου. Η επίσκεψη σε αυτήν την εκκλησία, την ίδια μέρα, θα μου μείνει αξέχαστη, όχι για την ομορφιά της, μια που οι εικόνες στο εσωτερικό της είναι βυζαντινού ρυθμού (αν και εξωτερικά είναι πολύ όμορφη), αλλά γιατί η Ιταλίδα φύλακας της με πέρασε για Ιταλό και μου ζήτησε να συνεννοηθώ εγώ με κάτι τουρίστες που δεν ήξεραν Ιταλικά, επειδή αυτή δεν ήξερε άλλη γλώσσα. Το ότι ήμουν τόσο άνετος στην συνομιλία μαζί της, ώστε δεν κατάλαβε ότι δεν ήμουνα Ιταλός, με έκανε να αισθανθώ περήφανος. Περήφανος όχι μόνο για τα Ιταλικά μου αλλά γιατί με θεώρησε «δικό» της η φυλάκισσα της πιο διάσημης εκκλησίας της Βενετίας, της εκκλησίας του Αγίου Μάρκου, που είναι και καθεδρικός της ναός.

Κάποιο άλλο αξιοθέατο της Βενετίας που θα μου μείνει αξέχαστο, γιατί και εκεί αισθάνθηκα ντόπιος και όχι ξένος, είναι η κεντρική βιβλιοθήκη της που βρίσκεται ακριβώς απέναντι από το παλάτι των Δόγηδων. Την θυμάμαι με το όνομα αυτού που την έχτισε, του Σανσοβίνο. Πρόκειται για μια μεγάλη και πανέμορφη εξωτερικά βιβλιοθήκη, την οποία είχα την τύχη να γνωρίσω και από το εσωτερικό της. Μου δόθηκε η ευκαιρία να καθίσω στην αναγνωστήριο της, που είναι μια μεγάλη και πολύ όμορφη αίθουσα, και να διαβάσω μερικές σελίδες από ένα βιβλίο με θέμα τα Ιόνια νησιά. Ήταν κάποιου Λούντζη, Επτανήσιου ιστορικού του 19ου αιώνα.

Το αναγνωστήριο της Σανσοβίνειας βιβλιοθήκης της Βενετίας, όπου είχα την τύχη να καθίσω και να διαβάσω μερικές σελίδες από το βιβλίο του Λούντζη.

Η ευκαιρία αυτή μου δόθηκε, γιατί είχα ιταλική ταυτότητα. Αν δεν είχα, δεν θα μου δίνανε κανένα βιβλίο, χωρίς ειδική άδεια. Μία Αμερικάνα καθηγήτρια, η οποία προσπάθησε να της δώσουν κάποιο βιβλίο, την ώρα που ήμουν στην αίθουσα της βιβλιοθήκης με τους καταλόγους, δεν τα κατάφερε να το πάρει, γιατί δεν είχε ιταλική ταυτότητα. Εξαιτίας αυτού του περιστατικού ακόμη μια φορά ένιωσα Ιταλός. Η αίσθηση αυτή επιτάθηκε από το γεγονός ότι μέσα στην βιβλιοθήκη υπήρχε λίγος, σχετικά, κόσμος και ένιωθα άνετα. Έξω ακριβώς από την βιβλιοθήκη οι τουρίστες ήταν τόσοι πολλοί, ώστε αισθανόσουν σαν να βρίσκεσαι σε διαδήλωση. Ένας άλλος κόσμος, δηλαδή, όπως συμβαίνει και με την Εθνική Βιβλιοθήκη στην Αθήνα, στην Πανεπιστημίου. Η κεντρική αίθουσα της τελευταίας, η οποία είναι εντυπωσιακή, έχει μια εξαιρετική ησυχία και αισθάνεσαι πολύ άνετα, ενώ έξω ακριβώς από την βιβλιοθήκη ο πολύς κόσμος και τα κάθε είδους οχήματα, με την φασαρία που κάνουν, σε κάνουν να αισθάνεσαι ότι μέσα στην βιβλιοθήκη είναι άλλος κόσμος.

Το αναγνωστήριο της Εθνικής Βιβλιοθήκης της Ελλάδας, στην λεωφόρο Πανεπιστημίου.

Μία μέρα από αυτές που έμεινα στο Τρεβίζο ήρθα στην Βενετία μαζί με τον Λόρις και την Κατερίνα. Μου έδειξαν την πλατεία που 13 χρόνια πριν είχε γίνει η Διεθνής Αναρχική Συνάντηση, κατά την διάρκεια της οποίας γνωριστήκαμε, καθώς και το εβραϊκό γκέτο, οι κάτοικοι του οποίου εξοντώθηκαν στα στρατόπεδα συγκέντρωσης της ναζιστικής Γερμανίας. Φτάσαμε μέχρι ένα μεγάλο πάρκο, το οποίο βρίσκεται στο κεντρικό νησί της Βενετίας δίπλα στην θάλασσα. Στην ακτή μπροστά από το πάρκο βρίσκεται ακουμπισμένο ένα άγαλμα γυναίκας που αποτελεί μνημείο της αντίστασης κατά των ναζιστών, στην διάρκεια του πολέμου. Νομίζω ότι στο σημείο αυτό είχαν εκτελεστεί αντιφασίστες. Όταν φτάσαμε στο πάρκο το περιβάλλον, δεν ξέρω γιατί, μου θύμισε Λευκάδα. Ίσως γιατί στο πάρκο δεν βλέπεις γύρω σου τα παλιά σπίτια της Βενετίας, που την έχουν κάνει διάσημη, αλλά έναν περιποιημένο κήπο δίπλα στην θάλασσα, όπως στην Λευκάδα, η οποία διαθέτει πάρκο δίπλα στην θάλασσα, όχι όμως τόσο μεγάλο και ωραίο. Η εντύπωση ότι βρίσκομαι στην Λευκάδα, με έκανε να αισθανθώ ακόμη μεγαλύτερη οικειότητα με αυτήν την πανέμορφη πόλη. Ένιωσα ότι η Βενετία δεν μου ήταν πλέον ξένη και γι' αυτό είπα στους καλούς μου φίλους και συντρόφους ότι άλλη φορά δεν ξανάρχομαι, γιατί υπάρχουν και άλλα ενδιαφέροντα μέρη για να δω προτού πεθάνω, όπως π.χ. το Παρίσι. Τότε δεν ήξερα ότι θα χρειαζόντουσαν να περάσουν άλλα 13 χρόνια, για να επισκεφθώ για πρώτη φορά, και ίσως τελευταία, το Παρίσι.

Προτού φύγω από το Τρεβίζο για να γυρίσω στο Μιλάνο, ο Λόρις μου έδειξε την αποθήκη του διαμερίσματός του, η οποία βρισκόταν στο ισόγειο της πολυκατοικίας και ήταν γεμάτη βιβλία, πολλά από αυτά σχετικά με την αναρχία. Βιβλία πολλά είχε επίσης και στο διαμέρισμά του, από το οποίο ένα δωμάτιο το είχε κάνει βιβλιοθήκη. Εκεί, τα ράφια με τα βιβλία έφταναν μέχρι το ταβάνι και γι' αυτό ο Λόρις χρησιμοποιούσε σκάλα για να φτάσει τα πιο ψηλά ράφια. Καθώς βρισκόμασταν στην αποθήκη, πιάσαμε συζήτηση για το τι θα γινόντουσαν τα βιβλία μετά τον θάνατο του ζευγαριού, δεδομένου ότι δεν είχαν παιδιά. Ο Λόρις μου είπε ότι θα πήγαιναν στο βιβλιοπωλείο των Βενετσιάνων αναρχικών, την «Ουτοπία». Όταν όμως με είδε να περιεργάζομαι με περιέργεια ένα βιβλίο με τα πρακτικά της δίκης και την απολογία του διάσημου αναρχικού του 19^{ου} αιώνα Εμίλ Ανρύ, ο Λόρις επέμενε να μου το χαρίσει. Με τα πολλά το πήρα, υποσχόμενος να το μεταφράσω και να το εκδώσω στην Ελλάδα. Ώσπου να το κάνω, όμως, πέρασαν πολλά χρόνια και όλο αυτό το υλικό για τον Εμίλ Ανρύ το μετέφρασαν και το εκδώσανε άλλοι. Τέλος πάντων, φεύγοντας από το Τρεβίζο, δεν ήξερα ότι δεν θα ξανάβλεπα αυτό το αξιαγάπητο ζευγάρι. Δεν κράτησα επαφή και δεν ξέρω, πλέον, αν ζούνε ή πεθάνανε. Κάποια χρόνια αργότερα τους έπαιρνα τηλέφωνο αλλά δεν το σήκωνε κανένας.

Μόνος στην πανέμορφη αλλά εξαιρετικά αφιλόξενη Φλωρεντία βλέπω τρέχοντας το πιο παλιό μουσείο της Ευρώπης – Με τον καλό μου φίλο αντιρρησία συνείδησης στο πανέμορφο Μπέργκαμο

Μετά την Βενετία επισκέφθηκα την Φλωρεντία. Αυτή θα ήταν η τρίτη και τελευταία φορά που την επισκεπτόμουνα. Τις δύο προηγούμενες δεν είχα προλάβει να την περπατήσω κι έτσι να την γνωρίσω, όσο είναι δυνατόν να γνωρίσει κανείς μια πόλη περπατώντας μια μόνο μέρα στο κέντρο της. Ο λόγος που ήθελα να γνωρίσω, έστω και ελάχιστα, αυτήν την πόλη, ήταν ότι φημιζόταν για την σημασία της για την ανάπτυξη του ευρωπαϊκού πολιτισμού. Υπήρξε από τις πιο σημαντικές πόλεις για την αμφισβήτηση της κυριαρχίας της εκκλησίας και των φεουδαρχών πάνω σε όλες τις μορφές της κοινωνικής και οικονομικής ζωής, όπως αυτή εκδηλωνόταν τον Μεσαίωνα, και για την αναγέννηση του ενδιαφέροντος για τα γράμματα, τις τέχνες και τις επιστήμες, η οποία έμεινε γνωστή στην ιστορία σαν Αναγέννηση. Αυτή η αμφισβήτηση του μονοπωλίου της εκκλησίας και των γαιοκτημόνων πάνω σε όλες τις μορφές της κοινωνικής και της οικονομικής ζωής στηρίχτηκε στην ανάπτυξη της τάξης των εμπόρων και των χρηματιστών, των οποίων οι δραστηριότητες είχαν σαν έδρα τις πόλεις. Μια τέτοια πόλη ήταν η Φλωρεντία, ήδη από τον 14ο αιώνα μ.Χ., και έγινε παγκόσμια γνωστή για τους ανθρώπους των γραμμάτων της, όπως ο Ντάντε Αλιγκέρι, ο Βοκκάκιος και ο Πετράρκα (αυτός γεννήθηκε στο γειτονικό Αρέτσο), τους γλύπτες και τους ζωγράφους τους, όπως και τους πολιτικούς της σαν τον Νικολό Μακιαβέλι και τους Μέντιτσι. Ακόμα και για τους θρησκευτικούς μεταρρυθμιστές της, σαν τον Τζιρόλαμο Σαβαναρόλα. Στους Μέντιτσι οφείλεται και η συλλογή με έργα τέχνης, η οποία στεγάστηκε σε ένα από τα ανάκτορά τους που το μετέτρεψαν σε ένα από τα πρώτα μουσεία του κόσμου. Αυτό είναι το μουσείο Ουφίτσι, που δεν ήθελα να φύγω από την Ιταλία χωρίς να δω.

Προκειμένου να πάω στην Φλωρεντία και να γυρίσω την ίδια μέρα στο Μιλάνο, χρειαζόταν να πάρω ένα τραίνο πιο ακριβό από τα συνηθισμένα, επειδή έκανε μεγάλες αποστάσεις και έτρεχε γρήγορα. Με αυτό, μετά από δυο περίπου ώρες, ήμουνα στην Φλωρεντία, γνωρίζοντας ότι θα έχω μπροστά μου κάποιες ώρες για να δω το μουσείο. Όμως, για ανεξήγητους λόγους, το μουσείο εκείνη την ημέρα θα έκλεινε στις μία το μεσημέρι, κι εγώ είχα φτάσει σε αυτό δωδεκάμισι. Έτσι βρέθηκα υποχρεωμένος να δω τις περίπου σαράντα ανοιχτές αίθουσες του μουσείου σε μισή ώρα. Ο χρόνος ήταν τόσο λίγος ώστε, το τρέξιμό μου για να δω τις σαράντα αυτές αίθουσες, μου θύμισε μια κινηματογραφική ταινία, όπου κάποια άτομα έτρεχαν σαν να τους κυνηγάνε, για να προλάβουν να δουν το μουσείο του Λούβρου σε εννέα λεπτά! Και σαν να μην έφτανε το γεγονός ότι, εντελώς ανεξήγητα, εκείνην την μέρα έκλειναν το μουσείο τόσο νωρίς, όταν κατέληξα στο μαγαζί του μουσείου και επιδίωξα να αγοράσω ένα βιβλίο και μια βιντεοκασέτα για το μουσείο, οι πωλήτριες του μαγαζιού δεν ήθελαν να με εξυπηρετήσουν, γιατί και το μαγαζί έκλεινε. Αντίθετα, κάποιες Γιαπωνέζες που ήθελαν και αυτές τα ίδια με εμένα, οι πωλήτριες σκιζόντουσαν να τις εξυπηρετήσουν. Ευτυχώς που είχα καλλιεργήσει τα Ιταλικά μου, τόσο καιρό στην Ιταλία, και μπόρεσα να διεκδικήσω τα δικαιώματά μου με

θορυβώδη τρόπο. Βλέποντας οι πωλήτριες ότι δεν θα έβγαινα από το μαγαζί χωρίς αυτά που ήθελα, αναγκάστηκαν να με εξυπηρετήσουν.

Δεν ήταν μόνο οι πωλήτριες του μουσείου οι μόνες αγενείς κάτοικοι της Φλωρεντίας. Και με την θεία μου και την οικογένειά μου, με τις οποίες είχα επισκεφτεί την Φλωρεντία την προηγούμενη φορά από αυτήν, είχαμε μια ανάλογη εμπειρία σε ένα εστιατόριο, όπου είχαμε καθίσει να φάμε και η υπάλληλος ήθελε να μας τοποθετήσει δίπλα στην τουαλέτα. Από αυτές τις μικρές λεπτομέρειες, σε συνδυασμό με το ότι σε αυτήν την πόλη δεν έβρισκες ούτε δημόσιες τουαλέτες, ούτε δημόσιες βρύσες, ούτε παγκάκια για να καθίσεις, εκτός ελαχίστων, έβγαλα το, ίσως επιφανειακό, συμπέρασμα ότι οι Φλωρεντίνοι έχουν μεγάλη ιδέα για τον εαυτό τους και γι' αυτό βλέπουν τους μη ζάπλουτους τουρίστες με μισό μάτι. Όμως, επειδή εγώ είχα έρθει στην Φλωρεντία για να δω την πόλη και όχι τους κατοίκους της, δεν πτοήθηκα, περπάτησα για ώρες στο κέντρο της και, όταν χρειάστηκα να ουρήσω, κατέβηκα δίπλα στο ποτάμι, στον Άρνο, και έκανα την δουλειά μου, χωρίς να με βλέπει κανένας. Είχα και ωραία θέα από την «υπαίθρια τουαλέτα» μου: Τις πανέμορφες γέφυρες πάνω από το ποτάμι, όπως η πασίγνωστη για την ομορφιά της Παλιά Γέφυρα (Ponte Vecchio).

Η Παλιά Γέφυρα της Φλωρεντίας, την οποία είχα θέα από την «υπαίθρια τουαλέτα» μου.

Όσον αφορά, από την άλλη μεριά, το ποτάμι, τον Άρνο, που το 1966 πλημμύρισε και προκάλεσε, εκτός από δεκάδες θύματα, και μεγάλη ζημιά στους καλλιτεχνικούς θησαυρούς της Φλωρεντίας, εκείνη την ημέρα είχε τόσο λίγο νερό που σε έκανε να απορείς για το πως είχε κάνει τόση καταστροφή στο παρελθόν.

Δυστυχώς, όσο έμεινα στην Φλωρεντία, δεν είχα την οικονομική δυνατότητα να επισκεφθώ και άλλα μουσεία και, επίσης, είχα την ατυχία να είναι κλειστός και ο καθεδρικός ναός της πόλης, ο οποίος ήταν και το ψηλότερο κτίριο, αν εξαιρέσουμε τον πύργο δίπλα στο μουσείο Ουφίτσι, από όπου διοικούσαν την πόλη οι άρχοντές της κατά τον Μεσαίωνα. Λες και οι αρμόδιοι επίτηδες έκλειναν για το κοινό τα πιο σημαντικά αξιοθέατα της Φλωρεντίας, για να δείξουν την περιφρόνησή τους προς τους τουρίστες. Με αυτά και μ' αυτά, έφυγα εκείνο το απόγευμα από την Φλωρεντία, χωρίς να μου μείνει η διάθεση να την ξαναδώ άλλη φορά στην ζωή μου.

Νομίζω ότι το τελευταίο ταξίδι, πριν γυρίσω στην Ελλάδα, το έκανα στο Μπέργκαμο. Ο λόγος που πήγα εκεί ήταν ότι εκεί έμενε ο φίλος μου ο Μπάτας και όχι γιατί είχα ακούσει

επαινετικά λόγια για την πόλη. Και όμως η πόλη αυτή αποδείχτηκε εξαιρετικά όμορφη και άξια να την γνωρίσει κανένας. Μόνο που για να την περπατήσω ήθελα παρέα και τον Τάσο τον Μπάτα, και γι' αυτό, με το που έφτασα στον σιδηροδρομικό σταθμό του Μπέργκαμο, τον έπαιρνα τηλέφωνο. Όμως επί μία ώρα δεν το σήκωνε και γι' αυτό κατέληξα μόνος μου, παίρνοντας τελεφερίκ, στο πάνω μέρος της πόλης που έχει και τα περισσότερα αξιοθέατα. Ευτυχώς, από κει ξανατηλεφώνησα τον Τάσο και βρεθήκαμε. Αυτή η πόλη θα μου μείνει αξέχαστη για δύο λόγους: Πρώτον γιατί κάποιοι άρχοντες της, την εποχή που αποτελούσε πόλη-κράτος, ανήκαν στην οικογένεια Κολεόνι, που με άλλα γράμματα στα Ιταλικά σημαίνει όρχεις, και δεύτερον γιατί η κεντρική της πλατεία ήταν μια μεγάλη πλατεία μπροστά από την πανέμορφη δημόσια βιβλιοθήκη της. Εγώ πάντα έδινα ιδιαίτερη σημασία στα βιβλία και το να βλέπω ότι μια πόλη είχε στο επίκεντρό της μια βιβλιοθήκη, αυτό με έκανε να την εκτιμήσω ιδιαίτερα.

Τουρισμός στο Μιλάνο των νεκρών: Ο Άγιος Μπερναρντίνος και το Μνημειακό Νεκροταφείο

Γυρνώντας στο Μιλάνο, άρχισα να ετοιμάζομαι για να ξενοικιάσω το σπίτι και να γυρίσω στην Ελλάδα. Προτού φύγω από το Μιλάνο, θεώρησα απαραίτητο να επισκεφθώ μερικά ακόμη από τα πιο σημαντικά του αξιοθέατα, γιατί υποπτευόμουν ότι δεν θα το ξανάβλεπα. Έτσι επισκέφθηκα μια μικρή εκκλησία, κοντά στο κέντρο, τον Άγιο Μπερναντίνο, σε μια μικρή αίθουσα της οποίας, μπροστά από κάθε τοίχο, ήταν τοποθετημένα, σε ράφια που κάλυπταν όλον τον τοίχο, κρανία. Τα κρανία ήταν χιλιάδες και δημιουργούσαν την απορία από πού προέκυψαν.

Ένας από τους τοίχους της ειδικής αίθουσας της εκκλησίας, οι οποίοι καλύπτονται από κρανία από πάνω έως κάτω.

Όπως διάβασα σε ένα φυλλάδιο που βρήκα, οι ειδικοί υποπτευόντουσαν ότι είχαν μαζευτεί από κάποιο νεκροταφείο που ήταν γεμάτο με θύματα λοιμών, όπως η πανούκλα που είχε μεταδοθεί αρκετές φορές στην πόλη, κατά τον μεσαίωνα και αργότερα, και είχε προκαλέσει πολλά θύματα.

Κοιτάζοντας τα κρανία, μου ήρθε στο μυαλό μια ανάλογη εκκλησία με κρανία στην Τσεχοσλοβακία (τότε ακόμη η Τσεχοσλοβακία δεν είχε χωριστεί σε Τσεχία και Σλοβακία). Πάντως, δεν μπορώ να πω ότι αισθάνθηκα κάποιο δέος. Αν και ο φόβος του θανάτου υπήρξε στην διάρκεια της ζωής μου αρκετά έντονος για μένα, το θέαμα των κρανίων ήταν για μένα τόσο ξένο προς τον εσωτερικό μου κόσμο, όσο και το θέαμα των κουτιών σε ένα οστεοφυλάκιο. Ίσως σε τέτοιες περιπτώσεις η πραγματικότητα παρουσιάζεται μπροστά μας απαλλαγμένη από φαντασιώσεις και γι' αυτό τόσο πεζή, ώστε δεν μπορεί να μας εντυπωσιάσει.

Με τον θάνατο είχε σχέση επίσης και ένα άλλο αξιοθέατο του Μιλάνου, το οποίο επισκέφθηκα προτού φύγω από το Μιλάνο. Αυτό ήταν το «Μνημειώδες Νεκροταφείο», δηλ. το νεκροταφείο όπου θάβεται η αριστοκρατία και η πλουτοκρατία του Μιλάνου, γι' αυτό ήταν γεμάτο από εντυπωσιακά μνημεία. Από αυτό περισσότερη εντύπωση από τα μνημεία μου έκανε ένα τμήμα του, κοντά στην είσοδο, όπου οι τάφοι ήταν ο ένας πάνω στον άλλο, σαν πολυκατοικία, της οποίας μπορούσε κανείς να δει μόνο την πρόσοψη. Μια πρόσοψη χωρισμένη σε τετράγωνα, όπου σε κάθε ένα ήταν γραμμένο το όνομα του νεκρού και υπήρχε και μια θέση για κάποια λουλουδάκια. Και ακόμη περισσότερη εντύπωση μου έκανε το παλιό κρεματόριο του νεκροταφείου, όπου, στον τοίχο ψηλά, πάνω από τους φούρνους για την καύση των πτωμάτων, ήταν γραμμένο στα Λατινικά «Σκόνη είσαι και σκόνη θα καταλήψεις». Δεν είχα ξαναδεί κρεματόριο στην ζωή μου και, από τότε, δεν ξαναείδα. Είχα δει μόνο σε φωτογραφίες κρεματόρια από ναζιστικά στρατόπεδα εξόντωσης.

Στην «Σκάλα του Μιλάνου» τις ημέρες του αφιερώματος στην Μαρία Κάλας, βλέποντας να κάνει πρόβες ένας από τους μεγαλύτερους χορευτές του κόσμου: Ο Μιχαήλ Μπαρίσνικοβ

Δεν μπορούσα να φύγω από το Μιλάνο, χωρίς να επισκεφθώ το διάσημο λυρικό του θέατρο, που στα Ιταλικά είναι γνωστό σαν «Θέατρο στην σκάλα» και στην Ελλάδα σαν «Σκάλα του Μιλάνου». Δυστυχώς, δεν βρήκα ποτέ λεφτά για να πάω να παρακολουθήσω παράστασή του, όμως είχα βρει για να στείλω την Σοφία και την κόρη μου Κριστιάνα. Εκεί είχαν παρακολουθήσει, όταν είχε έρθει η θεία μου και τους είχε κάνει τα έξοδα, μια διασκευή της ταινίας «Ο δρόμος» του Φελίνι και, μετά την αναχώρηση της θείας μου, το έργο «Πόργκυ και Μπες» του Γκέρσουιν. Όταν είχα στείλει την Σοφία και την Κριστιάνα, δεν ήξερα ότι θα έφευγα μετά από λίγο καιρό οριστικά από το Μιλάνο και γι' αυτό έλπιζα ότι είχα χρόνο μπροστά μου, για να παρακολουθήσω κι εγώ κάποια παράσταση, όταν έβαζα λεφτά στην

άκρη. Τουλάχιστον κατάφερα να επισκεφθώ τους χώρους του λυρικού αυτού θεάτρου, τους οποίους χρησιμοποιούν σαν μουσείο. Εκεί είδα διάφορα προσωπικά αντικείμενα του πιο διάσημου συνθέτη όπερας, του οποίου όπερες ανέβηκαν πολλές σε αυτό το θέατρο, του Τζιουζέπε Βέρντι. Και το κυριότερο: Εκείνες τις μέρες το μουσείο είχε αφιέρωμα στην πιο διάσημη Ελληνίδα υψίφωνο, η οποία είχε τραγουδήσει πολλές φορές σε αυτό το θέατρο, την Μαρία Κάλας, που είχε πεθάνει είκοσι χρόνια νωρίτερα. Δεν παρέλειψα να αγοράσω το σχετικό με αυτήν υλικό του μουσείου. Τέλος, μπόρεσα και είδα το πως είναι από μέσα το θέατρο, από ένα θεωρείο του. Μάλιστα, είχα την φοβερή τύχη να δω στην σκηνή του θεάτρου να κάνει πρόβες ένας από τους πιο διάσημους χορευτές του κόσμου, ο Μπαρίσνικοφ. Είχε έρθει στο Μιλάνο για μια-δυο παραστάσεις. Η χαρά μου που, λόγω καθαρής τύχης, είχα «πέσει πάνω» στο αφιέρωμα στην Κάλας και στις πρόβες του Μπαρίσνικοφ, ήταν τέτοια που, όταν έφυγα από το θέατρο, πήρα τραμ για να γυρίσω στο σπίτι μου, ενώ ήξερα ότι στο τραμ γινόντουσαν συχνά έλεγχοι εισιτηρίων. Λόγω «ευωχίας» ξέχασα τον κίνδυνο προς στιγμήν. Αποτέλεσμα: Στο τραμ ανέβηκαν ελεγκτές και με έπιασαν χωρίς εισιτήριο. Ενάμιση χρόνο περίπου κυκλοφορούσα στο Μιλάνο και δεν με είχαν πιάσει. Και λόγω Κάλας με πιάσανε. Τους δικιολογήθηκα ότι είχα εισιτήριο αλλά ξέχασα να το χτυπήσω. Δεν γλύτωσα, βέβαια, το πρόστιμο αλλά χρειαζόμουν κάποια δικιολογία. Ευτυχώς είχα ιταλική ταυτότητα κι έτσι μου έδωσαν ένα χαρτί με το ποσό και μου είπαν ότι, το χαρτί για να το πληρώσω, θα ερχόταν στην διεύθυνση που τους δήλωσα. Ήταν 12.000 λίρες Ιταλίας, δηλ. οχτώ φορές το εισιτήριο που ήταν 1500 λίρες. Όσο έμεινα στην Ιταλία χαρτί δεν ήρθε αλλά εγώ, για να αποφύγω μελλοντικό πρόβλημα στα σύνορα, άφησα λεφτά στον σύντροφο αντιρρησία συνείδησης Τζιουζέπε Μαράτσι για να το πληρώσει, όταν το χαρτί θα πήγαινε στην διεύθυνση του ιταλικού Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης, μια που αυτήν την διεύθυνση είχα δώσει στους ελεγκτές. Όταν, μετά από πολύ καιρό, τηλεφωνήθηκα από την Λευκάδα με τον Τζιουζέπε, δεν είχε πάει κανένα χαρτί ακόμα. Δεν έμαθα ποτέ τι απέγινε το πρόστιμο.

Φεύγοντας από την πόλη που σφράγισε την ζωή μου και την ζωή της κόρης μου: Το αποχαιρετιστήριο φιλί του «μαφιόζου»

Πριν φύγω από το Μιλάνο, αποφάσισα να μην αφήσω πίσω μου εκκρεμότητες με τους λογαριασμούς του διαμερίσματος, για να μην λέει ο εκπρόσωπος της ιδιοκτήτριας και ιδιοκτήτης του προηγούμενου διαμερίσματος που νοίκιαζα, ότι δεν του φέρθηκα σαν «κύριος», όπως μου είχε φερθεί αυτός. Ούτε στην ιδιοκτήτρια ήθελα να αφήσω κακή εντύπωση για να μπορεί να λέει ότι οι ξένοι δεν είναι αξιόπιστοι ενοικιαστές. Αν και δεν την είχα γνωρίσει αυτήν την ιδιοκτήτρια, αισθανόμουνα κάποια συμπάθεια γι' αυτήν, γιατί στο διαμέρισμα της που έμενα, είχε αφήσει την βιβλιοθήκη της με μια σειρά από βιβλιοδετημένα σε μικρό σχήμα κλασικά ιταλικά λογοτεχνικά έργα και ακόμη σχολικά της βιβλία, από την εποχή που πήγαινε στο γυμνάσιο, κατά την δεκαετία του 1950. Είχα δει μερικές εξαιρετικές ταινίες με υποθέσεις που διαδραματιζόντουσαν στο Μιλάνο εκείνης της εποχής, όπως το

περίφημο «Θαύμα στο Μιλάνο» του Βιτόριο Ντε Σίκα και το «Ο Ρόκκο και τ' αδέλφια του» του Λουκίνο Βισκόντι, και μέσα μου είχε δημιουργηθεί κάποιος σεβασμός για τους ανθρώπους εκείνης της δύσκολης μεταπολεμικής εποχής, σε βαθμό που δεν μου πήγαινε να τους φερθώ σαν «μπαταχτσής». Οι μέχρι τότε εμπειρίες μου από τους Μιλανέζους ήταν τόσο θετικές που, αν άφηνα λογαριασμούς απλήρωτους, θα αισθανόμουν σαν προδότης της εμπιστοσύνης που μου είχανε δείξει, και αχάριστος για την υποδοχή που είχαν επιφυλάξει σ' εμένα και στην οικογένειά μου. Μέχρι και αίτηση για σπίτι με πολύ χαμηλό νοίκι, που θα μου παραχωρούσε ο Δήμος του Μιλάνου, είχαν δεχτεί από εμένα επειδή ήμουνα άνεργος και, αν είχα μείνει εκεί, θα μου το είχαν δώσει, όπως διαπίστωσα από ένα γράμμα από την αρμόδια υπηρεσία του Δήμου, το οποίο μου έστειλαν, όταν πια είχα φύγει, και μου το έστειλε ο Φεράρα, ο εκπρόσωπος της ιδιοκτήτριας. Δυστυχώς, ό, τι και να έκανα, ο Φεράρα τελικά αποφάσισε να με απογοητεύσει, λέγοντας στο γράμμα που μου έστειλε μαζί με το γράμμα από τον Δήμο του Μιλάνου, ότι είχα αφήσει απλήρωτο το αέριο, πράγμα που δεν ήταν αλήθεια. Κι όμως, εγώ του είχα φερθεί με τόσο καλό τρόπο, που μέχρι και την έγχρωμη τηλεόρασή μου του άφησα, την οποία πήρε για να την δώσει σαν φιλανθρωπία σε κάποιους που την είχαν ανάγκη. Ακόμη, στο διαμέρισμα άφησα και το πλυντήριο, που, αν και επιπλωμένο διαμέρισμα, δεν είχε πλυντήριο, ενώ μπορούσα να το πουλήσω, όπως είχα κάνει στο παρελθόν με την ηλεκτρική κουζίνα και με το ψυγείο που είχα στο προηγούμενο σπίτι. Και αυτός, για να μου δείξει την εκτίμησή του, όταν έφευγα από το σπίτι μου οριστικά, με πήγε με το αυτοκίνητό του στον σταθμό του Μετρό και για αποχαιρετισμό με φίλησε!

Περιμένοντας το τραίνο για την Ανκόνα, στον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό του Μιλάνου, σκεφτόμουν ότι είχα ολοκληρώσει ένα ακόμη μεγάλο κατόρθωμα. Όχι μόνο είχα καταφέρει να ζήσω στο Μιλάνο αξιοπρεπώς αλλά είχα καταφέρει να ζήσει και η οικογένειά μου. Κατά κάποιο τρόπο, έστω και για πολύ λιγότερο χρονικό διάστημα από ότι είχα επιθυμήσει, είχα πραγματοποιήσει το όνειρό μου να ζήσω στο εξωτερικό. Και μάλιστα είχα ζήσει σε μια ευρωπαϊκή μεγαλούπολη, η οποία δεν είχε τίποτα να ζηλέψει από τις γνωστές ευρωπαϊκές πρωτεύουσες, όσον αφορά τα ευρωπαϊκά πολιτιστικά χαρακτηριστικά της, όπως η αρχιτεκτονική των κτιρίων του ιστορικού της κέντρου. Θα μπορούσα να πω ότι, αν αυτό το διάστημα που πέρασα στο Μιλάνο, το είχα περάσει στην Ρώμη, δεν θα αισθανόμουν ότι έζησα στην Δυτική Ευρώπη αλλά στην Νότια Ευρώπη, όσο και πανέμορφη να είναι η Ρώμη, εξαιτίας των καλλιτεχνικών θησαυρών της και της μακραίωνης ιστορίας της. Αυτή η ιστορία δικιολογημένα την έχει κάνει γνωστή σαν «αιώνια πόλη». Ακόμα και για τους Ρωμάνους της δεκαετίας του 1950, το Μιλάνο ήταν ο Βορράς, όπως η Γερμανία, όπου πήγαινε κανείς να δουλέψει, μια που στην πατρίδα του, στον Νότο, δεν υπήρχαν προοπτικές να φτιάξει την ζωή του.

Απότομη προσγείωση στην θλιβερή ελληνική πραγματικότητα: Τρία ελληνικά καράβια που έπρεπε να αποπλεύσουν και δεν απέπλευσε κανένα – Η πιστωτική κάρτα που με έσωσε – Ο γυρισμός στην Ελλάδα και το τέλος της στρατιωτικής μου υποχρέωσης

Στην Ανκόνα με περίμενε μια μεγάλη έκπληξη που όμως, ξέροντας πόσο αναξιόπιστοι είναι οι Έλληνες, δεν θα έπρεπε να είναι για μένα έκπληξη: Από τα δύο ή τρία καράβια που θα έπρεπε να φύγουν από Ανκόνα για Πάτρα εκείνη την ημέρα, δεν θα έφευγε κανένα! Κι εγώ, ως συνήθως, δεν είχα καθόλου λεφτά για ξενοδοχείο. Δεν ήξερα τι να κάνω και, αφήνοντας τις αποσκευές μου στον σιδηροδρομικό σταθμό, έκανα βόλτες στην παραλία θαυμάζοντας ένα φρούριο που υπάρχει εκεί, και γενικά την ομορφιά των κτιρίων της πόλης. Μέχρι που σκέφθηκα να δοκιμάσω να χρησιμοποιήσω την πιστωτική μου κάρτα. Και πράγματι το ξενοδοχείο απέναντι από τον σιδηροδρομικό σταθμό έπαιρνε κάρτες κι έτσι, από τον δρόμο, βρέθηκα σε μια δωματιάρα με διπλό κρεβάτι και τηλεόραση, το οποίο μου άρεσε τόσο πολύ, ώστε ξάπλωσα στο κρεβάτι και σηκώθηκα μόνο το επόμενο πρωί, προκειμένου να φύγω από το ξενοδοχείο και να πάρω το καράβι της επιστροφής.

Στο καράβι, για να αποφύγω να περάσω την νύχτα στο πόδι, έκλεισα την πιο φτηνή κουκέτα. Ευτυχώς στην καμπίνα, όπου είχα κλείσει κουκέτα, αν και είχε τέσσερις κουκέτες, ήμουνα μόνος μου και γι’ αυτό ήμουνα άνετος. Όμως, αν και ήταν χειμώνας, πέρασα αρκετές ώρες του ταξιδιού κάνοντας βόλτες στο κατάστρωμα, ακούγοντας γουόκμαν και κοιτάζοντας την θάλασσα. Το προτιμούσα αυτό από το να κάθομαι στο σαλόνι του καραβιού για την τρίτη θέση, ή, τέλος πάντων, την θέση στην οποία ταξίδευα, και να «έτρωγα στην μάπα» τους άξεστους νταλικέρηδες που συνήθως αποτελούν την πλειοψηφία των ταξιδιωτών των φέρυ-μπόουτ που κάνουν διαδρομές Ιταλία-Ελλάδα κατά τους χειμερινούς μήνες. Η έπαρση και ο τρόπος που μιλάνε αυτοί οι άνθρωποι, σε κάνει να αισθάνεσαι ότι σε βλέπουν σαν σκουπίδι, από την στιγμή που δεν είσαι ένας από αυτούς και ταξιδεύεις με καράβι και όχι με αεροπλάνο. Εγώ δεν πήρα αεροπλάνο και γιατί, τότε, τα αεροπλάνα ήταν ακριβά, και γιατί κουβαλούσα αποσκευές μαζί μου, για τις οποίες θα έπρεπε να πληρώσω έξτρα στο αεροπλάνο. Κουβάλαγα πολλά βιβλία και τα βιβλία έχουν πολύ βάρος, σε σχέση με τα ρούχα. Τέλος πάντων, κάποτε φτάσαμε στην Πάτρα και από κει πήγα στην Λευκάδα, όπου βρισκόταν η οικογένειά μου, με το λεωφορείο της γραμμής που ερχόταν από Αθήνα. Ήταν χειμώνας του 1998. Θα περνούσαν δώδεκα ολόκληρα χρόνια μέχρι να καταφέρω να ξαναβγώ από την Ελλάδα.

Προτού γυρίσω στην Ελλάδα, είχα δημιουργήσει ένα χρέος τριών εκατομμυρίων δραχμών, από τα οποία τα δύο τα χρώσταγα στην μάνα μου και το τρίτο στην εφορία και στην πιστωτική κάρτα. Αν και μου φαινόταν απίστευτο το να βρω τρόπο να ξεπληρώσω το χρέος μου, μετά από κάποιο διάστημα είχα καταφέρει να το τακτοποιήσω. Αυτό με έκανε να μην μετανιώνω για την παραμονή μου στην Ιταλία, όπου, άλλωστε, είχα καταφύγει, γιατί με είχε αδικήσει το Συμβούλιο της Επικράτειας και είχα βρεθεί στην διάκριση του στρατού, αν ήθελε να με συλλάβει. Όμως, το γεγονός ότι η εφορία με είχε φορολογήσει με 500% παραπάνω φόρο από την προηγούμενη χρονιά, επειδή δήλωσα κάτοικος εξωτερικού, με είχε κάνει έξω φρενών εναντίον αυτού του ληστρικού θεσμού, ο οποίος επιφυλάσσει τόσες παγίδες για τους

φορολογούμενους, που δεν ξέρεις πως να προφυλαχτείς. Εγώ, εξαιτίας της εφορίας, είχα αναγκαστεί να γυρίσω σε αυτήν την κόλαση που λέγεται Ελλάδα και να βρίσκομαι, για τα επόμενα τρία χρόνια, στην διάκριση του στρατού, ο οποίος μπορούσε να με συλλάβει. Χρειαζόταν να κλείσω τα σαράντα πέντε, για να μην έχω πλέον στρατιωτική υποχρέωση, ενώ το καθεστώς της γενικής επιστράτευσης που έκανε ιδιαίτερα δυσμενή την θέση των ανυπότακτων, καταργήθηκε μόλις τέσσερα χρόνια αργότερα (2002), δηλ. διάρκεσε 28 ολόκληρα χρόνια!

ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ – ΤΑΕ ΚΒΟΝ ΝΤΟ ΚΑΙ ΙΔΡΥΣΗ ΤΗΣ ΑΝΤΙΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΗΣ ΚΙΝΗΣΗΣ

Η Ελλάδα που έζησα στον γυρισμό: Μοναξιά και οικονομική ασφυξία σε βαθμό να πάθω εγκεφαλικό επισόδιο

Γυρίζοντας στην Ελλάδα, κάποια στιγμή πήγα από την Λευκάδα στην Αθήνα, για να δω την μάνα μου που είχα να την δω πολύ καιρό. Έτυχε, όταν βρισκόμουνα στο σπίτι της μάνας μου, να περάσει από εκεί ο αδελφός μου και να τσακωθούμε τόσο πολύ, όσο ποτέ άλλη φορά μετά από εκείνον τον τσακωμό. Τσακωθήκαμε γιατί αμφισβήτησα το ότι η ψυχική αρρώστια είναι πραγματική αρρώστια που διαπιστώνεται με εξετάσεις, όπως οι άλλες, και κατηγόρησα τους ψυχιάτρους σαν φορείς καταστολής, όπως η αστυνομία. Ο αδελφός μου αισθάνθηκε, μάλλον, ότι θίχτηκε προσωπικά, επειδή ειδικευόταν στην ψυχιατρική και με έβρισε άσχημα. Η μάνα μου, βλέποντας τον τσακωμό έβαλε τα κλάματα κι εγώ, για να αποφύγω χειρότερα, αναγκάστηκα να φύγω από το σπίτι της μάνας μου κακήν κακώς.

Όταν γύρισα στην Λευκάδα αισθανόμουν πολύ άσχημα ψυχολογικά, γιατί και από οικονομική άποψη ήμουνα χάλια και αισθανόμουν και πολύ μόνος, αφού ο αδελφός μου μού είχε φερθεί με αυτόν τον τρόπο, ενώ η Σοφία απασχολούνταν μόνο με τα παιδιά και με εμένα η σχέση της ήταν μόνο σχέση συγκατοίκησης.

Δεν ξέρω αν έπαιξε ρόλο η ψυχολογική μου κατάσταση αλλά δεν πρόλαβε να περάσει ένας μήνας από την επιστροφή μου από την Ιταλία και άρχισα να υποφέρω από πονοκεφάλους και ναυτίες που κράτησαν μήνες. Όταν συνοδεύτηκαν και με κάποια λάθη στην προφορά των λέξεων, όπως η λέξη Αθήνα που την έλεγα, χωρίς να το θέλω Αθάνα, και από αδυναμία εστίασης σε κάποιο αντικείμενο με την όρασή μου, άρχισα να φοβάμαι ότι έχω όγκο στον εγκέφαλο. Επειδή είχα παρακολουθήσει την πεθερά μου να πεθαίνει από τέτοιο όγκο, χωρίς να μπορεί να κάνει τίποτα, δεν αισθανόμουν την ψυχική δύναμη να πάω σε γιατρό και να μάθω, έστω και έμμεσα, ότι είχα την ίδια αρρώστια. Ούτε μια στιγμή δεν είχε περάσει από το μυαλό μου ότι μπορούσα να είχα πάθει κάποιο μικρό εγκεφαλικό επεισόδιο. Έτσι πέρασα κάποιους μήνες σε τόσο άσχημη ψυχολογική κατάσταση, που ξανάρχισα το κάπνισμα, το οποίο είχα κόψει, όταν το είχε κόψει και η Σοφία, επειδή είχε μείνει έγκυος με την Κριστιάνα. Το είχα κομμένο οχτώ χρόνια, όμως κάπνιζα τέσσερα-πέντε τσιγάρα τον χρόνο και αυτό είχε σαν συνέπεια να μην έχω απαλλαγεί τελείως από τον εθισμό, όπως διαπίστωσα όταν το ξανάκοψα, δέκα χρόνια αργότερα, που, επειδή δεν ξανακάπνισα ούτε ένα τσιγάρο, το έχω ακόμα κομμένο από τότε.

Ο γιος μου ραγίζει το κρανίο του πέφτοντας από την χωρίς κάγκελα σκάλα

Για να καταπολεμήσω τον φόβο της αρρώστιας και του θανάτου, εκείνη την εποχή, εκτός από το να ξαναρχίσω το τσιγάρο, επιδόθηκα και σε εργασίες συντήρησης του σπιτιού. Δοκίμασα να πάρω και ηρεμιστικά, τα οποία στο παρελθόν είχα πάρει για να καταπολεμήσω την υποχονδρία μου, όμως δεν είδα κανένα φως και δεν συνέχισα. Παρόλο που ο φόβος είχε φτάσει να επηρεάζει και το υποσυνείδητό μου, όπως αυτό εμφανίζεται στα όνειρα.

Ένα τέτοιο όνειρο είδα μια νύχτα. Ονειρεύτηκα ότι είχα πάει σε γιατρό, ο οποίος μου είχε κάνει αξονική τομογραφία και είχε βρει ότι είχα όγκο στον εγκέφαλο. Ευτυχώς, εγώ δεν έκανα στην πραγματικότητα αξονική τομογραφία εκείνη την εποχή ούτε αργότερα. Ήταν μόνο ένα όνειρο. Χρειάστηκε, όμως, την ημέρα που ξημέρωσε μετά το όνειρο, να κάνει ο τετράχρονος γιος μου. Κι αυτό, γιατί παίζοντας με την αδελφή του στην σκάλα, η οποία οδηγούσε από την πόρτα του διαμερίσματός μας στην ταράτσα, επειδή δεν είχα βρει λεφτά να βάλω κάγκελα στην σκάλα, έπεσε από την σκάλα, από το ύψος της πόρτας της ταράτσας, μπροστά στην πόρτα του διαμερίσματός μας και χτύπησε το κεφάλι του στο τσιμεντένιο σκαλοπάτι πριν την πόρτα μας. Δεν θα ξεχάσω ποτέ την τρομάρα που πήρα, όταν άκουσα το πέσιμο και τον είδα να κλαίει σπαρακτικά. Η Σοφία, όπως συνήθως κάνει, θεώρησε εμένα υπεύθυνο του ατυχήματος, επειδή δεν πρόσεχα τα παιδιά, κάτι που δεν μπορούσα να έχω κάνει, γιατί όταν ανέβηκαν την σκάλα για να παίξουν, εγώ είχα πάει βόλτα με το ποδήλατο, για να καταπολεμήσω την υποχονδρία μου. Πάντως, λειτούργησε ψύχραιμα, λέγοντας μου να τον πάμε στο νοσοκομείο. Και μια που δεν είχα αυτοκίνητο, ούτε κανέναν γνωστό με αυτοκίνητο, και δεν θέλαμε να ψάχνουμε για ταξί την ώρα που ο γιος μας χάλαγε τον κόσμο από το κλάμα, τον πήρα, όπως ήταν, με τις κάλτσες, στην αγκαλιά και μέσα από τον κεντρικό δρόμο της Λευκάδας τον πήγαμε στο νοσοκομείο. Εκεί έφεραν τον ακτινολόγο από το σπίτι του και του έκανε μια ακτινογραφία στο κεφάλι, όπου βρήκε ένα μικρό ράγισμα στο μέτωπο. Μέχρι να έρθει ο ακτινολόγος και να βγάλει την ακτινογραφία, ο γιος μου είχε σταματήσει το κλάμα και η Σοφία, επειδή τον είδε ότι μπορεί να περπατάει χωρίς να χάνει την ισορροπία του, θεώρησε ότι δεν είχε πάθει ζημιά ο εγκέφαλός του και γι’ αυτό μπορούσαμε να γυρίσουμε στο σπίτι. Μας συνέστησαν όμως, λόγω του ραΐσματος, να τον πάμε με ασθενοφόρο στο πανεπιστημιακό νοσοκομείο των Ιωαννίνων, όπου υπήρχε νευροχειρουργός. Έτσι κι έγινε και τον συνόδεψε στο ασθενοφόρο η Σοφία.

Όλη η οικογένεια ξενυχτά στο πλευρό του μικρού στο πανεπιστημιακό νοσοκομείο των Ιωαννίνων

Εγώ δεν ήθελα να αφήσω την Σοφία μόνη της με τον μικρό και αποφάσισα να πάω κι εγώ στα Γιάννινα μαζί με την Κριστιάνα. Έλα, όμως, που έτυχε να μην έχω μία και δεν μπορούσα και να πάρω λεφτά από την τράπεζα, όπου είχα κάτι ελάχιστα, γιατί οι υπάλληλοί της απεργούσαν για δυο περίπου μήνες. Ευτυχώς, σ’ εκείνη την δύσκολη στιγμή, μου δάνεισε ο Θανάσης, ο

άντρας της ξαδέλφης της Σοφίας που έμενε στην διπλανή μας πολυκατοικία. Με αυτά πήγαμε με ταξί στα Γιάννινα. Σε όλη την διάρκεια της διαδρομής σκεφτόμουνα ότι, αν πέθαινε ο γιος μου, δεν θα είχα λεφτά ούτε για την κηδεία. Ευτυχώς, όταν φθάσαμε στα Γιάννινα, πρόλαβα τον νευροχειρουργό που τον εξέτασε και αυτός μας είπε να μην ανησυχούμε, γιατί λόγω ηλικίας τα κόκκαλα του κεφαλιού του γιου μου ήταν αρκετά ελαστικά και, εκτός απροόπτου, δεν θα είχε πάθει ο γιος μου τίποτα. Παρ' όλα αυτά του έκανε εισαγωγή στο νοσοκομείο, μέχρι την επόμενη που θα του έκαναν αξονική τομογραφία.

Εκείνη την νύχτα όλη η οικογένεια ξενύχτησε δίπλα στο κρεβάτι του Γιώργου, του γιου μου, ο οποίος, μολονότι δεν ήμασταν μόνοι μας στον θάλαμο, γιατί δίπλα από το γιο μου ήταν ένα άλλο παιδί που είχε σακατέψει τα μούτρα του πέφτοντας από ποδήλατο, θεώρησε τον θάλαμο δωμάτιο ξενοδοχείου και συνιστούσε να το νοικιάσουμε! Ήταν ακόμη μόνο τρεισήμισι χρονών περίπου και δεν είχε συνείδηση για το που βρισκόμασταν. Ευτυχώς δεν χρειάστηκε, όμως, να μείνουμε αρκετά στον θάλαμο αυτό, γιατί την άλλα μέρη τον έστειλαν σε άλλο νοσοκομείο, όπου έκανε αξονική τομογραφία και δεν του βρήκαν τίποτα. Μετά από αυτήν και αφού εγώ διάβασα τα αποτελέσματα της τομογραφίας, ο αρμόδιος γιατρός του έκανε εξιτήριο και γυρίσαμε στην Λευκάδα, αφού προηγούμενα τηλεφώνησα στην μάνα μου και μου έστειλε κάποια λεφτά. Αυτό το τηλεφώνημα πρέπει να ήταν αρκετά συγκινητικό, γιατί κάποιος που με άκουγε, μου χάρισε ένα χιλιάρικο για τον γιο μου, το οποίο αυτός διατηρεί από τότε σαν ενθύμιο. Είναι εντυπωσιακό το πώς μπορεί να σου συμπαρασταθεί κάποιος που δεν τον ξέρεις, σε τόσο δύσκολες στιγμές. Επίσης, είναι εντυπωσιακό το πώς μπορεί να σε εκμεταλλευτεί κάποιος, όταν αντιλαμβάνεται ότι είσαι σε δύσκολη στιγμή. Έτσι μας εκμεταλλεύτηκε ένας Πρεβεζάνος ταξιτζής, καθώς γυρίζαμε στην Λευκάδα, παίρνοντας από τα Γιάννινα ένα λεωφορείο που πήγαινε Πρέβεζα, για να πάμε από κει στην Λευκάδα. Επειδή το λεωφορείο από Πρέβεζα για Λευκάδα θα αργούσε πολλές ώρες, σκεφτήκαμε να πάρουμε ταξί. Ο ταξιτζής, βλέποντας με να κρατάω το παιδί στην αγκαλιά και μαθαίνοντας ότι γυρνάγαμε από νοσοκομείο, μας ζήτησε ένα υπέρογκο ποσό για Λευκάδα, αρνούμενος να βάλει να δουλέψει το ταξίμετρο. Μάλιστα, συνεννοημένος με τους άλλους ταξιτζήδες της πιάτσας του, όταν πήγαμε και τους ρωτήσαμε για το πόσα ήθελαν για Λευκάδα, μας είπαν όσα ζητούσε αυτός. Έτσι αναγκαστήκαμε και υποκύψαμε στις παράλογες αξιώσεις του.

Επιστροφή στην Λευκάδα, κορύφωση και τέλος των συμπτωμάτων που τροφοδοτούσαν τον φόβο μου του θανάτου

Στην Λευκάδα, όταν γυρίσαμε, τα προβλήματα με το κεφάλι μου συνεχίστηκαν και αυξήθηκαν. Ήδη από τα Γιάννινα είχα διαπιστώσει ότι είχα πρόβλημα στο περπάτημα, λες και δεν έλεγχα αρκετά τα πόδια μου, όταν είχα πάει σε μια τράπεζα να παραλάβω το ποσό που μου είχε στείλει η μάνα μου. Στην Λευκάδα διαπίστωσα ότι δεν μπορούσα να περπατήσω απολύτως ίσια. Επίσης διαπίστωσα, διαβάζοντας την αυτοβιογραφία του Αζίζ Νεσίν για να μου φτιάξει η διάθεση, ότι καθώς διάβαζα πήδαγα λέξεις, με αποτέλεσμα να επανέρχομαι

στην αρχή της κάθε πρότασης για να την ξαναδιαβάσω, προκειμένου να βγάλω νόημα. Ακόμη άλλα ήθελα να πω και άλλα μου βγαίνανε από το στόμα, με συνέπεια να κάνω λάθη στην εκφορά των λέξεων. Αυτό το τελευταίο σύμπτωμα με είχε ανησυχήσει πολύ, γιατί το πρόβλημα της πεθεράς μου είχε ξεκινήσει με δυσκολία στην ομιλία της. Και όταν μου έπεφτε κάτι από τα χέρια, θυμόμουν την πεθερά μου που, εξαιτίας του όγκου στο κεφάλι της, πάθαινε το ίδιο. Όλα αυτά με είχαν κάνει να δίνει στον εαυτό μου πενήντα-πενήντα πιθανότητες να έχω όγκο στον εγκέφαλο. Και το μόνο μέτρο που έπαιρνα ήταν η «εργασιοθεραπεία». Στα πλαίσια της «εργασιοθεραπείας» μου έβαψα και τα σιδερένια κάγκελα των μπαλκονιών, όπως και μια σιδερένια σκάλα. Αλλά και αυτή η δουλειά δεν εξελίχτηκε ομαλά για μένα. Θυμάμαι ότι καθώς έβαφα τα κάγκελα ζαλιζόμουνα, με αποτέλεσμα να αυξάνονται όλο και περισσότερο οι φόβοι μου. Ευτυχώς, σε όλη την διάρκεια των προβλημάτων μου, η Σοφία μου έδινε θάρρος λέγοντάς μου ανάλογες εμπειρίες της, όσο αυτό ήταν δυνατόν, και επίσης θάρρος μου έδινε και η ξαδέλφη της η Γιωργία, η οποία με είχε βοηθήσει και όταν ο αδελφός της Σοφίας είχε νοικιάσει το μαγαζί του για μπαρ με «κονσομασιόν». Αυτή η κοπέλα ήξερε να μου μεταδίδει τόση αισιοδοξία, που κάθε φορά που μιλούσαμε για τα προβλήματά μου, κατάφερνε να τα παίρνω στην πλάκα. Για παράδειγμα, όταν της είχα δείξει τα χέρια μου που ψιλοέτρεμαν, μου είχε δείξει τα δικά της που έτρεμαν περισσότερο, ενώ όταν της είχα πει ότι κάνω λάθος στην εκφορά των λέξεων, μου είχε πει ότι το ίδιο έκανε και ο άντρας της, ο Θανάσης. Υπήρξα τυχερός που κάναμε κάποια παρέα εκείνη την εποχή. Δυστυχώς αυτή η παρέα δεν διάρκεσε για πάντα και ήρθε η εποχή που ήμασταν πια απλά γείτονες.

Τα προβλήματα με το κεφάλι μου περάσανε χωρίς να το καταλάβω, όταν ήρθε στην Λευκάδα ο Νίκος, ένας θείος από τον άντρα της, της μικρής αδελφής της Γιωργίας που ήταν δηλ. ξαδέλφη κι αυτή της Σοφίας. Αυτός ήταν συνταξιούχος ναυτικός και έκανε και τον ελαιοχρωματιστή για να συμπληρώνει την σύνταξή του. Στην Λευκάδα είχε έρθει για να βάψει κάποια διαμερίσματα συγγενών της Σοφίας και άρπαξα κι εγώ την ευκαιρία για να του πω να βάψει και κάποια δωμάτια δικά μας. Άλλωστε, δεν ήταν η πρώτη φορά που έβαφε για μας. Είχε βάψει και στο παρελθόν και πάντα με άφηνε να επιλέγω εγώ το ποσόν της αμοιβής. Ήταν πολύ καλός άνθρωπος και όποτε ερχόταν στην Λευκάδα, κάναμε και παρέα. Όταν, μετά τα διαμερίσματα των συγγενών, ήρθε για να βάψει στο δικό μας, όσο έβαφε τον παρακολουθούσα και μιλάγαμε και, σαν από θαύμα, τα διάφορα προβλήματα που είχα με το κεφάλι μου ξεπεράστηκαν και ξεχάστηκαν. Έτσι, εκείνο το καλοκαίρι πέρασε χωρίς προβλήματα. Πολύ αργότερα σκέφτηκα ότι, η περιπέτεια που είχα περάσει με το κεφάλι μου, θα μπορούσε να ήταν κάποιο μικρό εγκεφαλικό επεισόδιο. Τότε αυτό δεν μου είχε περάσει καθόλου από το μυαλό. Όπως και να ’χει, η περίοδος που είχα τα προβλήματα με το κεφάλι μου υπήρξε μια από τις χειρότερες της ζωής μου, γιατί δεν ήταν μόνο τα συμπτώματα που με ταλαιπωρούσαν αλλά και ο μεγάλος φόβος μου για τον καρκίνο. Αυτός ο φόβος, που το καλοκαίρι ξεπεράστηκε, επανεμφανίστηκε το φθινόπωρο.

Το φθινόπωρο, συγκεκριμένα, άρχισα να έχω αναπνευστικά προβλήματα, τα οποία συνεχιζόντουσαν τον χειμώνα. Αν σκεφθεί κανείς ότι ζεσταινόμαστε από σόμπα ξύλων και καπνίζαμε δύο άτομα, εγώ και η Σοφία, σε ένα τόσο μικρό σπίτι, μάλιστα σε μια πόλη, σαν

την Λευκάδα, που φημίζεται για την υγρασία της, τέτοια προβλήματα θα έπρεπε να τα θεωρήσω φυσικό επόμενο του ανθυγιεινού περιβάλλοντός μου. Άλλωστε θα μπορούσα να τα απέφευγα, αν χρησιμοποιούσα το σπρέι Aerolin. Εγώ όχι μόνο δεν χρησιμοποίησα το σπρέι αυτό, γιατί δεν ήξερα τις ανακουφιστικές του ιδιότητες, όχι μόνο δεν πήγα σε κανέναν γιατρό, για να με βοηθήσει, αλλά άρχισα και να φοβάμαι ότι έχω καρκίνο στον πνεύμονα, δηλ. την αρρώστια από την οποία είχε πεθάνει ο πατέρας μου. Αυτά τα προβλήματα με βασάνισαν σωματικά και ψυχικά μέχρι το τέλος της επόμενης άνοιξης, που αποφάσισα να κάνω ένα τσεκ-απ στην Αθήνα υπολογίζοντας ότι, δεν θα έχω καρκίνο, γιατί αν είχα τόσους μήνες και δεν είχα κάνει τίποτα γι' αυτό, η κατάστασή μου θα είχε επιδεινωθεί. Κάτι που δεν είχε συμβεί. Έτσι, στο τέλος της άνοιξης του 1999, σε ηλικία 43 χρονών έκανα το πρώτο μου τσεκ-απ. Και ενώ δεν βρέθηκε τίποτα στα πνευμόνια μου, εμφανίστηκε ένας καινούργιος λόγος που με έκανε να ανησυχώ. Είχα μια μικροσκοπική αιματουρία, η οποία ήταν κληρονομική και δεν υπήρχε λόγος να ανησυχώ, εγώ όμως πάλι καταλήφθηκα από φόβους, για τα νεφρά μου αυτήν την φορά.

Ο Λάζαρος Πετρομελίδης αρνείται να υπηρετήσει την κατάπτυστη εναλλακτική θητεία που του ζητάνε και οδηγείται στην φυλακή

Προτού συνεχίσω την αφήγηση των περιπετειών που είχα με την υγεία μου, ασήμαντων αν σκεφθεί κανείς ότι διένυα το 44^{ο} έτος της ζωής μου, θέλω να επανέλθω στις πολιτικές μου ασχολίες, γιατί δεν ήταν πολιτικές με την έννοια που δίνουν στην πολιτική οι πολιτικοί, αλλά βαθιά ανθρωπιστικές, μια που ο σκοπός τους ήταν ένας κόσμος χωρίς ψέμα και βία, όπου ο κάθε άνθρωπος θα ήταν ελεύθερος να αξιοποιήσει τις ικανότητές του και να αναπτύξει κι άλλες. Ειδικά για το ζήτημα της βίας, μία από τις πιο αξιόπιστες θέσεις απέναντι σ' αυτό έχουν οι αντιρρησίες συνείδησης, οι οποίοι θεωρούν ότι η βία του πολέμου είναι κάτι κακό, το οποίο δεν δικιολογούν οι καλές προθέσεις. Ακόμα και η δικιολογία ότι ένας πόλεμος είναι καλός, γιατί είναι αμυντικός, δεν γίνεται από αυτούς αποδεκτή, γιατί δεν θεωρούν ότι, στην πραγματικότητα, αμύνεται κανείς, όταν κάνει πόλεμο. Και η ιστορία τους έχει δικαιώσει και τους δικαιώνει συνέχεια. Βέβαια, όταν λέμε πόλεμο, εννοούμε την αντιπαράθεση ενόπλων, οι οποίοι έχουν οπλιστεί επί τούτου, δηλ. για να αντιπαρατεθούν σε άλλους ένοπλους, όχι τον λεγόμενο κοινωνικό πόλεμο, όπου εμπλέκεται κανείς, είτε το θέλει είτε όχι, προκειμένου να επιβιώσει. Οι μετανάστες στην Ελλάδα εμπλέκονται στον πόλεμο που κάνουν εναντίον τους οι ρατσιστές και οι εθνικιστές είτε το θέλουν είτε όχι. Δεν έχουν οπλιστεί όμως για να αντιπαρατεθούν σε άλλους ένοπλους. Ακόμα και όταν χρησιμοποιούν όπλα, το κάνουν προκειμένου να σώσουν την ζωή τους, όπως όταν αμύνονται σε κάποιους που τους πυροβολάνε είτε επειδή είναι ρατσιστές είτε εθνικιστές, με στολή ή χωρίς στολή. Δεν μπορούμε να τους κατηγορήσουμε γιατί π.χ. αποσπούν το μαχαίρι από έναν εθνικιστή που θέλει να τους μαχαιρώσει και το στρέφουν εναντίον του, όταν αυτός, εκμεταλλευόμενος τον όγκο του και την εκπαίδευσή του να δέρνει, επιχειρεί να τους σκοτώσει στο ξύλο.

Επανερχόμενος στους αντιρρησίες συνείδησης που ανέφερα προηγούμενα, θέλω να θυμίσω τον Λάζαρο Πετρομελίδη, που έχω αναφέρει και πιο πάνω, μιλώντας για τα καλά παιδιά που γνώρισα στον Σύνδεσμο των Αντιρρησιών Συνείδησης. Αυτός ο ταλαίπωρος, μετά την ψήφιση του νόμου για την αναγνώριση της αντίρρησης συνείδησης, το 1997, έκανε αίτηση για να εκτίσει εναλλακτική κοινωνική θητεία. Ο στρατός, προκειμένου να κάνει την θητεία αυτήν απαγορευτική γι' αυτόν, του ζήτησε να υπηρετήσει στο Κιλκίς, περίπου 550 χιλιόμετρα από την κατοικία του και μάλιστα 30 μήνες, αντί για 4 που θα υπηρετούσε αν έκανε στρατιωτική θητεία και μάλιστα τμηματικά, δηλ. έναν μήνα κάθε χρόνο. Ο Λάζαρος θεώρησε αντισυνταγματικές τις διατάξεις του νόμου που εφαρμοζόντουσαν στην περίπτωσή του και γι' αυτό προσέφυγε στο Συμβούλιο της Επικράτειας. Την εποχή που γινόντουσαν αυτά είχα βρει τον Λάζαρο στα γραφεία του Συνδέσμου, από όπου πέρναγα κάθε φορά που κατέβαινα στην Αθήνα. Πρέπει να ήταν χειμώνας του 1999. Τότε γνώρισα και τον Γκλαρνέτατζη, έναν Θεσσαλονικιό αντιρρησία, ο οποίος μαζί με άλλους είχε, στο παρελθόν, βγάλει το οικολογικό και αντιρρησιακό περιοδικό «Αρνούμαι». Με αυτόν τον τελευταίο τσακώθηκα από την πρώτη μέρα που τον γνώρισα, γιατί έλεγε τον Πετρομελίδη μαλάκα, επειδή δεν ήθελε να υπηρετήσει την εναλλακτική θητεία στο Κιλκίς. Κι όμως ο Πετρομελίδης και αυτός είχαν μέχρι τότε τις καλύτερες σχέσεις και θα τις είχαν και στο μέλλον. Κάθε φορά που ο Πετρομελίδης πήγαινε στην Θεσσαλονίκη, τον φιλοξενούσε ο Γκλαρνέτατζης. Ευτυχώς, τουλάχιστον, που ο Πετρομελίδης δεν πείστηκε από τον Γκλαρνέτατζη να υπηρετήσει κι έτσι να δικαιώσει τον απαράδεκτο για τους αντιρρησίες νόμο του 1997. Δεν απέφυγε όμως το να ξαναεπιδιώξει την αναγνώριση του ανθρώπινου δικαιώματός του στην αντίρρηση συνείδηση από τον στρατό, παρουσιαζόμενος στο δικαστήριο (Ναυτοδικείο) (που έγινε επειδή, λόγω μη έκτισης της εναλλακτικής θητείας, έγινε πάλι ανυπότακτος), τον Απρίλη του 1999. Εγώ, πριν παρουσιαστεί, τον είχα προειδοποιήσει ότι το δικαστήριο δεν επρόκειτο να τον δικαιώσει, αυτός όμως επέμενε, θεωρώντας ότι έτσι υπερασπίζεται πολιτικά την αντίρρηση συνείδησης. Συνέπεια της παρουσίασής του ήταν να φάει τέσσερα χρόνια φυλάκιση για ανυποταξία σε καιρό γενικής επιστράτευσης (25 χρόνια μετά την κήρυξή της, αυτή διαρκούσε ακόμα!) και να οδηγηθεί στην φυλακή.

Οι παλιοί αντιρρησίες συνείδησης αρνούνται να υπηρετήσουν την απαράδεκτη εναλλακτική θητεία – Ο Σ.Α.Σ. αποδεικνύεται ανίκανος να κινητοποιηθεί για τον Λάζαρο Πετρομελίδη

Μετά την φυλάκιση του Λάζαρου έγινε συνέλευση του Συνδέσμου με σκοπό να δούμε τι θα μπορούσαμε να κάναμε γι' αυτόν. Στην συνέλευση αυτή, εγώ και ένας άλλος αντιρρησίας, ο Κροντηράς, υποστηρίξαμε την ολική άρνηση στράτευσης, γιατί δεν θεωρούσαμε ότι είχαμε υποχρέωση για οποιαδήποτε θητεία, όταν αρνιόμαστε να υπηρετήσουμε τον στρατό. Οι υπόλοιποι όμως συνέχιζαν να υπερασπίζονται την εναλλακτική θητεία, χωρίς όμως να δέχονται να υπηρετήσουν, όπως την όριζε ο νόμος και χωρίς να υπάρχουν ελπίδες να αλλάξει

αυτός ο νόμος άμεσα. Μάταια του ζητούσαμε να την αρνηθούν γενικά, εφόσον δεν επρόκειτο να θεσπιστεί άλλου είδους θητεία στην Ελλάδα. Από την άλλη, ο Πετρομελίδης που είχε ακολουθήσει το παράδειγμά τους, δηλ. δεχόταν την εναλλακτική θητεία γενικά αλλά όχι αυτήν που ίσχυε, βρισκόταν στην φυλακή. Οι ενοχές τους τούς οδήγησαν να συμφωνήσουν μεταξύ τους να μην εκτίσουν κι αυτοί καμιά εναλλακτική θητεία, όσο ο Λάζαρος ήταν στην φυλακή, κι ας εκπίπτανε κι αυτοί από την ιδιότητα του αντιρρησία, όπως είχε εκπέσει ο Λάζαρος. Εγώ δεν πίστευα ότι είχαν τα κότσια για κάτι τέτοιο, όμως τελικά διαψεύστηκα. Ίσως, γιατί η θητεία που θα έπρεπε να υπηρετήσουν, όσοι το επιχείρησαν, τους φάνηκε δυσβάστακτη. Ο Γκλαρνέτατζης εγκατέλειψε την θητεία μετά από δυο-τρεις μέρες, φεύγοντας από τα Λεχαινά, όπου υπηρετούσε και ο Χρυσοβέργης υπηρέτησε εναλλακτική θητεία, όσο θα υπηρετούσε στρατιωτική, δηλ. έξι μήνες. Και μετά την αποφυλάκιση του Λάζαρου, μετά δυόμισι μήνες, ούτε ο ένας ούτε ο άλλος επιδίωξαν να επανακτήσουν την ιδιότητα του αντιρρησία και να συνεχίσουν τις θητείες τους.

Κατά τα άλλα, δεν καταφέραμε να κάνουμε κάτι περισσότερο για τον Λάζαρο, όπως μια συγκέντρωση ή μια διαδήλωση, όσο ήταν στην φυλακή. Σε κάποια από τις εβδομαδιαίες συναντήσεις του Συνδέσμου, οι οποίες γινόντουσαν ακόμα και πήγαινα κι εγώ όποτε ήμουνα στην Αθήνα, είχε μπει το θέμα να κάνουμε μια κινητοποίηση για τον Λάζαρο βγάζοντας πρώτα απ' όλα ένα κείμενο. Δυστυχώς οι παρόντες στην συνάντηση αυτή βιαζόντουσαν να φύγουν, πριν ολοκληρωθεί η δουλειά μας, και στο τέλος είχαμε μείνει να συζητάμε για τον Λάζαρο μόνο εγώ, η γυναίκα του και η αδελφή του που είχαν έρθει στην συνάντηση για να μας σπρώξουν να κάνουμε κάτι για τον Λάζαρο. Τότε έμαθα ότι η γυναίκα του είχε σπουδάσει στην Ιταλία, την εποχή που εγώ και η Σοφία είχαμε μείνει στην Περούτζια, και μάλλον κι αυτή είχε ακούσει κάτι για μας. Το γεγονός αυτό, μαζί με το ειλικρινές ενδιαφέρον μου για τον Λάζαρο, είχε σαν αποτέλεσμα να διατηρήσουμε κάποια τηλεφωνική επαφή για κάποιο χρονικό διάστημα, ακόμη και μετά την αποφυλάκιση του Λάζαρου. Με τον Λάζαρο, πάντως, ξαναβρέθηκα πολλές φορές, όπως θα δούμε και παρακάτω, ενώ με την γυναίκα του, δυστυχώς, δεν ξαναβρέθηκα, μολονότι μας συνέδεε η εκτίμησή μας για την ιταλική κουλτούρα. Πάντως, όπως και η γυναίκα του, έτσι και ο Λάζαρος εκτίμησε το ενδιαφέρον μου γι' αυτόν όσο ήταν στην φυλακή, ενδιαφέρον που εκφράστηκε και με ένα πολυσέλιδο γράμμα που του έστειλα στην φυλακή για να του τονώσω το ηθικό. Το ότι, μετά την αποφυλάκισή του, μου φερόταν πάντα σαν φίλος και όχι απλά σαν συνάδελφος αντιρρησίας συνείδησης, το αποδίδω σε αυτήν την εκτίμηση για την συμπαράσταση που του έδειξα.

Απομένω μόνος μου στην δικιολόγηση της νατοϊκής επέμβασης για τον τερματισμό της εθνοκάθαρσης του Κοσόβου

Κάτι άλλο, το οποίο με έκανε να διαφέρω από τους άλλους συνεργάτες μου στον Σύνδεσμο, ήταν η θέση μου απέναντι στον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Το 1999 ο πόλεμος αυτός διεξάγονταν στο Κόσοβο που ακόμα δεν είχε αποκτήσει την ανεξαρτησία του. Προκειμένου

να μην αφανιστούν από το Κόσοβο οι Αλβανοί Κοσοβάροι, που ήταν και η μεγάλη πλειοψηφία, είχε επέμβει το ΝΑΤΟ και βομβάρδιζε στρατιωτικές και παρεμφερείς εγκαταστάσεις των Σέρβων, όπως και κρατικούς σταθμούς που προπαγανδίζανε την εθνοκάθαρση. Όλοι οι άλλοι αντιρρησίες καταδικάζανε τους βομβαρδισμούς σαν επέμβαση στα εσωτερικά ζητήματα της Γιουγκοσλαβίας, ενώ εγώ όχι, γιατί τους παρομοίαζα με την στρατιωτική επέμβαση των Συμμάχων ενάντια στην ναζιστική Γερμανία κατά τον Β' Παγκόσμιο Πόλεμο. Ευτυχώς, μπορεί οι Έλληνες αντιρρησίες, όπως και τα ελληνικά μέσα μαζικής ενημέρωσης να διαμαρτυρόντουσαν για τους βομβαρδισμούς Σερβικών στόχων, όπως και όλα τα ελληνικά κοινοβουλευτικά ή εξωκοινοβουλευτικά κόμματα, η πλειοψηφία όμως της κοινής γνώμης στην Ευρώπη και στην Αμερική ήταν υπέρ τους. Και δικιολογημένα, γιατί εξαιτίας τους διακόπηκε και η εθνοκάθαρση του Κοσόβου από τους Αλβανούς κατοίκους του και έπεσε και ο «αρχιτέκτονας» του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία, πρόεδρός της Σλόμπονταν Μιλόσεβιτς. Το ΝΑΤΟ δεν άφησε να επαναληφτεί στο Κόσοβο, αυτό που είχαν κάνει οι Σέρβοι στην Σρεμπρένιτσα το 1995. Μία γενοκτονία ήταν αρκετή. Δεν άφησε να πάθουν οι Αλβανοί από τους Σέρβους αυτό που είχαν πάθει οι Βόσνιοι. Κι όμως, στην Ελλάδα της εποχής, όλα τα κόμματα, ακόμα και οι αντιεξουσιαστές, διαμαρτυρόντουσαν για την αεροπορική επέμβαση του ΝΑΤΟ κατά της Σερβίας και όχι για την εθνοκάθαρση του Κοσόβου. Ευτυχώς εγώ, όπως συνήθως, δεν παρασυρόμουνα από το πλήθος. Και ας ήμουνα Βαλκάνιος που γι' αυτό, όπως μου είχε πει ο Χρυσοβέργης στην συνέλευση για τον Λάζαρο, θα έπρεπε να καταδικάζω το ΝΑΤΟ!

Νέες περιπέτειες με την υγεία μου - Ο ερχομός της νέας χιλιετίας και η διάψευση των μελλοντολόγων για ουσιαστικές αλλαγές, κακές ή καλές με την νέα χιλιετία

Για να επανέλθω, τώρα, στους καινούργιους φόβους για την υγεία μου που άνετα θα μπορούσαν να διαγνωστούν σαν υποχονδρία, οι φόβοι αυτοί διήρκεσαν μέχρι τον χειμώνα, που κατέληξα να κάνω κυστεοσκόπηση στο δημόσιο νοσοκομείο της Πρέβεζας και δεν βρέθηκε τίποτα. Από εκείνη την ιστορία αυτό που θυμάμαι περισσότερο, εκτός από τον γιατρό που μου την έκανε, ο οποίος μου μιλούσε άσχημα επειδή έκανε αγγαρεία, είναι το ότι με τον ουρολόγο, που μου είχε κάνει το παραπεμπτικό, κάναμε ολόκληρη διαδικασία για να μην νοσηλευτώ μια μέρα στο νοσοκομείο, όπως συνηθιζόταν σε τέτοιες περιπτώσεις. Κι αυτό γιατί ήμουν πάντα ανασφάλιστος και θα έπρεπε να πληρώσω την παραμονή μου στο νοσοκομείο, χωρίς να έχω λεφτά. Ευτυχώς ο ουρολόγος, εν αντιθέσει προς τον διευθυντή της ουρολογικής κλινικής που μου έκανε την κυστεοσκόπηση, ήταν πολύ καλός σαν άνθρωπος απέναντί μου. Τέλος, από αυτήν την ιστορία, θυμάμαι επίσης ότι, εξαιτίας του ότι ήθελα να γυρίσω από την Πρέβεζα στην Λευκάδα και δεν είχε λεωφορείο παρά μετά από πολλές ώρες, αποφάσισα να γυρίσω μέσω Βόνιτσας, παίρνοντας δηλ. λεωφορείο για την Βόνιτσα και από κει για την Λευκάδα. Επειδή και στην Βόνιτσα χρειαζόταν να περιμένω, άδραξα την ευκαιρία να επισκεφτώ το κάστρο της, το οποίο δεν είχα μέχρι τότε επισκεφθεί και ούτε το

ξαναεπισκέφτηκα ποτέ. Και όμως είναι ένα καλοδιατηρημένο και σημαντικό κάστρο, γιατί ήταν η έδρα του Βενετσιάνου ναυάρχου Φραγκίσκου Μοροζίνι, ο οποίος απέσπασε την Λευκάδα από την Οθωμανική Αυτοκρατορία το 1684 και επίσης την Αθήνα από την ίδια αυτοκρατορία, καταστρέφοντας προηγούμενα τον Παρθενώνα με τους κανονιοβολισμούς του. Είχε καταφέρει επίσης να αποσπάσει και την Πελοπόννησο και γι' αυτό τιμήθηκε από τους Βενετσιάνους με το προσωνύμιο «Πελοποννησιακός».

Με τέτοιες ανησυχίες, γιατί δεν είχα κάνει ακόμα την κυστεοσκόπηση, με βρήκε το έτος 2000 που, σύμφωνα με το ημερολόγιο που επικρατεί στα περισσότερα μέρη του κόσμου, αλλάζαμε χιλιετία και από την δεύτερη πηγαίναμε στην τρίτη. Την ώρα που άλλαζε ο χρόνος γινόντουσαν κάποιες εορταστικές εκδηλώσεις στην κεντρική πλατεία της Λευκάδας και, προκειμένου να μας γίνει αισθητή η αλλαγή της χιλιετίας, πήγαμε με την Σοφία στην πλατεία. Δεν καθίσαμε καθόλου γιατί είχε πολύ παλιόκαιρο και την ώρα που άλλαζε η χιλιετία, νομίζω ότι έριχνε χαλάζι. Η αλλαγή της χιλιετίας δεν με εντυπωσίαζε άλλωστε, γιατί τα συλλογικά όνειρα, τα οποία είχα οικειοποιηθεί κι εγώ, για έναν κόσμο καλύτερο, τον οποίο θα μας εξασφάλιζε η πρόοδος της επιστήμης, είχαν, προφανώς, παραμείνει απλά όνειρα. Ο κόσμος γύρω μου ελάχιστα διέφερε από τον κόσμο, όπως τον είχα γνωρίσει μικρός, και αν η επιστήμη είχε κάνει θαύματα, τα είχε κάνει για μια μικρή μειοψηφία του πλανήτη και όχι για την μεγάλη πλειοψηφία. Τουλάχιστον η Λευκάδα του 2000 λίγο διέφερε από την Λευκάδα του 1981 που είχα γνωρίσει και για πολλούς Λευκαδίτες οι εξελίξεις στην επιστήμη δεν ήταν παρά δημοσιογραφικό θέμα. Ακόμα και η απαισιοδοξία για το μέλλον, όπως προέκυπτε από μελλοντολόγους λογοτέχνες σαν τον Χάξλεϋ, τον Όργουελ, τον Ζαμυάτιν, τον Κλαρκ και τον Ασίμωφ, είχε αποδειχτεί υπερβολική. Ο κόσμος δεν είχε γίνει ούτε καλύτερος ούτε χειρότερος. Οι αλλαγές ήταν μικρές και αυτές ποσοτικές και όχι ποιοτικές. Κι εγώ είχα φτάσει τα 44 χρόνια ζωής, χωρίς να αισθάνομαι ούτε γέρος, όπως νόμιζα μικρός ότι θα αισθανόμουνα όταν έφτανα τα 44, ούτε ότι την είχα πλέον ζήσει την ζωή μου. Αντίθετα έκανα ακόμη σχέδια για το μέλλον που κάποια από αυτά, στο μέλλον, πραγματοποιήθηκαν.

Το διάβασμα σαν υποχρέωση προς τον εαυτό μου, προκειμένου να δικιολογήσω τις επιλογές που είχε κάνει στο παρελθόν

Ένα από τα όνειρά μου της προηγούμενης χιλιετίας ήταν να πάρω μαύρη ζώνη στο Καράτε. Αυτό το όνειρο μπορεί να μην πραγματοποιήθηκε, όμως πήρα κάποια μαύρη ζώνη σε πολεμική τέχνη κατά την νέα χιλιετία. Αυτή η πολεμική τέχνη ήταν το Τάε Κβον Ντο, μια πολεμική τέχνη που έχει τόσα κοινά με το Καράτε, ώστε θα μπορούσε να ιδωθεί σαν κορεάτικη εκδοχή του Καράτε. Πριν προχωρήσω στην εκ νέου ενασχόλησή μου με τις πολεμικές τέχνες, θα ήθελα να γράψω λίγα για μια ασχολία που στην Λευκάδα με βοήθησε να ξεφεύγω από την καθημερινή ανία μιας επαρχιακής πόλης και να ταξιδεύω με το μυαλό μου σε πιο ενδιαφέροντες κόσμους. Αυτή η ασχολία ήταν το διάβασμα. Θα μπορούσα να πω ότι είχα υποχρέωση απέναντι στον εαυτό μου να διαβάσω κάποια βιβλία, γιατί δεν είχα

μετανιώσει επειδή τα είχα αγοράσει και ούτε τα είχα αγοράσει για να μην τα διαβάσω ποτέ, αν και τα βιβλία που αγόρασα και δεν κατάφερα μέχρι σήμερα να διαβάσω, είναι πολλά. Με λίγα λόγια, αισθανόμουνα υποχρεωμένος να διαβάσω τα βιβλία που είχα αγοράσει, για να μην κατηγορώ τον εαυτό μου ότι είχα πετάξει τα λεφτά μου. Έτσι, κατ' αρχήν, άρχισα και διάβαζα τα βιβλία που είχα φέρει μαζί μου από το πρώτο μου ταξίδι στην Αγγλία, με σκοπό να τα μεταφράσω και να τα εκδώσω στην Ελλάδα. Θα θεωρούσα προσωπική μου αποτυχία το να έχω δώσει τόσα λεφτά τότε γι' αυτά, να είναι σημαντικά βιβλία, και εγώ να μην κατάφερνα ούτε να τα διαβάσω. Έτσι από το 1998 που είχα γυρίσει στην Ελλάδα, διάβαζα αυτά τα βιβλία. Επίσης, ήδη από την δεκαετία του 1970, είχα ακόμη αδιάβαστα κάποια επιστημονικά βιβλία με θέματα Γεωγραφίας, Ιστορίας και Βιολογικών επιστημών που είχα παραγγείλει και μου είχαν στείλει από την Αγγλία. Και αυτά τα βιβλία υποχρέωσα τον εαυτό μου και τα διάβασε, αν όχι όλα, τουλάχιστον τα περισσότερα. Και τα βιβλία που διάβαζα, τα περισσότερα (τα επιστημονικά τουλάχιστον) τα χάριζα στην Δημόσια Βιβλιοθήκη της Λευκάδας. Στην βιβλιοθήκη αυτή η διευθύντρια, η Μαρία Ρούσσου, είχε τελειώσει την Πάντειο, όπως κι εγώ, και είχαμε την ίδια περίπου ηλικία, με συνέπεια να ξέρει την πολιτική μου ιστορία και να μου δείχνει κάποια εκτίμηση. Έτσι τα βιβλία που χάριζα στην βιβλιοθήκη αυτή ήταν καλοδεχούμενα και, με την πάροδο των χρόνων, κατάφερα να χαρίσω πάνω από διακόσια βιβλία που είχα διαβάσει. Αν δεν δεχόταν η βιβλιοθήκη αυτή τα βιβλία μου, δεν θα υπήρχε χώρος στο σπίτι μου για να φέρω καινούργια. Τόσο στριμωγμένοι ήμασταν. Αν και πολλά βιβλία που αγόρασα από τότε, δεν θα βρω ποτέ τον χρόνο να τα διαβάσω, πιστεύω ότι είναι τόσο αξιόλογα, ώστε τα παιδιά μου θα τα εκτιμήσουν και δεν θα τα θεωρήσουν ένα απλό καπρίτσιο, όταν θα έχω πεθάνει. Και κάτι τελευταίο για την παραπάνω βιβλιοθήκη: Η Μαρία Ρούσσου, σαν ανταμοιβή για την προσφορά μου στην βιβλιοθήκη, μου δώρισε το βιβλίο για το κάστρο της Λευκάδας (γνωστό και σαν κάστρο της Αγίας Μαύρας), το οποίο εκδόθηκε με έξοδα της βιβλιοθήκης.

Εκτός από εγγλέζικα βιβλία, εκείνη την εποχή άρχισα να ακούω και εγγλέζικα βιβλία σε κασέτες κασετοφώνου. Αυτό με βοήθησε πάρα πολύ στο να καταλαβαίνω, αργότερα, τα Εγγλέζικα που άκουγα στην τηλεόραση ή στο Ιντερνέτ. Θα μπορούσα να πω ότι αυτά τα βιβλία σε κασέτες όχι απλά τα άκουγα αλλά τα απολάμβανα. Κι αυτό γιατί μία ξένη γλώσσα, αν ξέρει κανείς να την μιλάει σωστά, έχει μια δική της ομορφιά όταν την ακούς, την οποία δεν απολαμβάνεις, όταν την διαβάζεις. Πρώτα απ' όλα, στην ομιλία μπορείς να διακρίνεις και το συναίσθημα που δεν διακρίνεις όταν απλά διαβάζεις. Τότε πρέπει να το φανταστείς. Το συναίσθημα κάνει πιο ελκυστικό ένα κείμενο. Από την άλλη, όταν ακούς τις λέξεις, μαθαίνεις και την σωστή τους προφορά που, όταν τις διαβάζεις, απλά την φαντάζεσαι και μάλιστα, μερικές φορές, λάθος. Ακόμα και η φωνή που ακούς προσθέτει ομορφιά σε ένα κείμενο, γιατί μια ωραία φωνή (και αυτοί ή αυτές που διαβάζουν βιβλία έχουν πάντα καθαρή φωνή και ωραία, αλλιώς δεν θα διάβαζαν) αξίζει να την ακούς και από μόνη της, αρκεί να μην λέει ανοησίες. Όμως τα βιβλία που εμείς επιλέγουμε, δεν μπορεί να είναι για μας ανοησίες.

Οι Λευκαδίτες αγωνιστές και συγγραφείς, τους οποίους γνώρισα προσωπικά: Άνθρωποι που εκτίμησαν τους αγώνες μου

Δύο άλλα πράγματα θέλω να γράψω σε σχέση με τα βιβλία που διάβασα στην Λευκάδα: Όντας στην Λευκάδα, άρχισα να διαβάζω και βιβλία για την Λευκάδα, γιατί σίγουρα περισσότερο ενδιαφέρον έχει ένα βιβλίο που αναφέρεται σε έναν τόπο οικείο που σου αρέσει, από ότι σε έναν τόπο ξένο. Και η Λευκάδα, όπως έχω γράψει και παραπάνω, μου άρεσε πολύ. Μεταξύ των βιβλίων αυτών ήταν και το «Ιστορία της Εθνικής Αντίστασης στην Λευκάδα», του οποίου είχα την τύχη να γνωρίσω προσωπικά και τον συγγραφέα, τον Ζώη τον Κουτσαύτη που ανέφερα και παραπάνω. Ο Ζώης ήταν επικεφαλής του Κ.Κ.Ε. στην Λευκάδα, την εποχή της γερμανικής κατοχής και μετά τον πόλεμο πέρασε πολλά βασανιστήρια και χρόνια στις φυλακές, όπου τυφλώθηκε. Μολονότι τυφλός, όσο ζούσε, υπήρξε πολυγραφότατος. Είχε τύχει να παντρευτεί μια γειτόνισσα και φίλη της μάνας της Σοφίας, η οποία είχε γνωρίσει και την Σοφία από μικρή, κι έτσι η γυναίκα του μας τον γνώρισε. Η γυναίκα του στην διάρκεια του εμφυλίου πολέμου 1946-1949 είχε χάσει σε μάχη τον αδελφό της, που ήταν τότε 17 χρονών. Για μένα, αν και είχε την φήμη σκληρού σταλινικού, ήταν τιμή μου να με επισκεφθεί το ζευγάρι αυτό στο σπίτι μου στην Λευκάδα και ο τυφλός ιστορικός της εθνικής αντίστασης της Λευκάδας να μου χαρίσει το τελευταίο του βιβλίο με αφιέρωση. Ήταν τιμή μου, γιατί ο Ζώης ο Κουτσαύτης ήξερε την πολιτική μου ιστορία και, εννοείται, την ιδεολογική μου ένταξη, και όμως με θεωρούσε αγωνιστή και όχι χαφιέ ή μικροαστό, όπως συνήθως θεωρούν οι κομμουνιστές τους τροτσκιστές και τους αναρχικούς. Και το να σε αναγνωρίζει σαν αγωνιστή ένας αγωνιστής με τέτοια ιστορία είναι πολύ σημαντικό, άσχετα αν αυτός, αν είχε έρθει στην εξουσία, θα σε είχε εξοντώσει, όπως έκαναν πάντα οι σταλινικοί κομμουνιστές με τους τροτσκιστές και τους αναρχικούς. Όπως για μένα ήταν σημαντική η γνώμη του μεταπολιτευτικού Επαναστατικού Λαϊκού Αγώνα, ο οποίος με αναγνώρισε το 1979 σαν αγωνιστή, μολονότι γνώριζε ότι εγώ ήμουνα και είμαι αναρχικός και όχι κομμουνιστής.

Αφιέρωση στο βιβλίο του για τα παλιά σπίτια της Λευκάδας είχε κάνει σ' εμένα και την Σοφία κι ένας άλλος κομμουνιστής διανοούμενος, ο οποίος είχε βασανιστεί κι αυτός στο στρατόπεδο συγκέντρωσης της Μακρονήσου εξαιτίας της πολιτικής του ένταξης: Ο συμβολαιογράφος Δήμος Μαλακάσης, ο οποίος είχε κάνει και τα συμβόλαια του σπιτιού μας στην Λευκάδα. Αυτός μαζί με τον συγγραφέα της «Ιστορίας της Νήσου Λευκάδος» και ιδρυτή της Δημόσιας Βιβλιοθήκης της Λευκάδας, Πάνο Ροντογιάννη, και τον πιο διάσημο λαογράφο της Λευκάδας, Πανταζή Κοντομίχη, είχε μελετήσει τα έγγραφα του ιστορικού αρχείου της Λευκάδας και είχε αναδείξει πολλά στοιχεία από την ιστορία της και τον πολιτισμό της.

Ο Πάνος Ροντογιάννης πέθανε λίγο μετά την μετακόμισή μας στην Λευκάδα (πέθανε το 1996) και δεν τον είδα ποτέ μου, όμως ο Πανταζής Κοντομίχης ζούσε. Και αν και δεν γνωρίστηκα προσωπικά μαζί του, και τον άκουσα να μιλάει μόνο σε μια εκδήλωση προς τιμή του, γνωρίστηκα με τον γιο του τον Τάσο, ο οποίος μου χάρισε κι αυτός ένα λαογραφικό βιβλίο του για τα τοπωνύμια της Λευκάδας. Τον Τάσο τον γνώρισα σαν βιβλιοθηκάριο στην Ειδική Λευκαδική Βιβλιοθήκη που ίδρυσε ο Τέλης Χαραμόγλης, αφιερώνοντάς της την

μεγάλη συλλογή του από βιβλία που είχαν σχέση με την Λευκάδα. Ο Χαραμόγλης κάποτε, μετά από πρόταση της Τασίας, της γυναίκας του Ζώη του Κουτσαύτη, με είχε τηλεφωνήσει και μου είχε ζητήσει το βιβλίο μου «Το τρελόχαρτο» για την βιβλιοθήκη του. Όμως του είπα ότι δεν είχε σχέση με την Λευκάδα και δεν του το έδωσα, γιατί είχα ξεχάσει ότι στο βιβλίο αυτό αναφέρομαι και στην Λευκάδα. Και αυτόν, μια φορά, τον είδα στο γραφείο της Ειδικής Λευκαδικής Βιβλιοθήκης, όπου μιλούσε με ένα ζευγάρι, αλλά δεν του συστήθηκα. Αντίθετα, με τον Τάσο, που τότε δούλευε σ' αυτήν την βιβλιοθήκη, μίλησα πολλές φορές και διαπίστωσα ότι ιδεολογικά συμφωνούσαμε. Όμως ο Τάσος ήταν πολύ χαμηλών τόνων και δεν τον έβλεπα αλλού εκτός της βιβλιοθήκης. Χάρις σ' αυτόν εξασφάλισα μια φωτοτυπία του αυτοβιογραφικού βιβλίου «Ένα λουλούδι φυτρώνει στον βάλτο» του Ζώη του Κουτσαύτη, που ήταν από πολύ καιρό εξαντλημένο κι εγώ το είχα διαβάσει στην Εθνική Βιβλιοθήκη, στην Πανεπιστημίου.

Ξαναρχίζω να προπονούμαι στις πολεμικές τέχνες – Το Τάε Κβον Ντο και η θητεία μου σαν προέδρου του Αθλητικού Συλλόγου Τάε Κβον Ντο Λευκάδας

Όπως είπα παραπάνω, μπορεί να μην πήρα μαύρη ζώνη στο Καράτε, πήρα όμως στο Τάε Κβον Ντο. Η ενασχόλησή μου με το Τάε Κβον Ντο προέκυψε όταν, μετά από πρόταση της Σοφίας, πήγα στο δημοτικό γυμναστήριο της Λευκάδας, όπου γινόντουσαν τα μαθήματα του Τάε Κβον Ντο, για να γράψω σ' αυτά την κόρη μου και τον γιο μου. Ο δάσκαλος του Τάε Κβον Ντο, όταν έμαθε ότι είχα μπλε ζώνη στο Καράτε, μου πρότεινε να κάνω κι εγώ μαθήματα, κάτι που δεν έχανα τίποτα να δοκιμάσω. Εμένα ο μόνος λόγος που θα με κρατούσε μακριά από το γυμναστήριο, θα ήταν το να μαζεύεται εκεί η αλητεία κι οι φασίστες και το περιβάλλον να θυμίζει περιβάλλον στρατοπέδου. Όμως υπήρξα τυχερός γιατί, όχι μόνο δεν μαζευόντουσαν εκεί η αλητεία κι οι φασίστες, αλλά κι ο δάσκαλος ήταν εξαιρετικά ήρεμος και γλυκομίλητος. Ποτέ δεν τσαντιζότανε και ποτέ δεν έβριζε και ούτε άφηνε τους μαθητές να γίνουν θύματα τραμπουκισμού από άλλους μαθητές. Όταν χρειαζόταν να μας βάλει να αντιπαρατεθούμε ένας προς ένα, φρόντιζε να φτιάχνει ζευγάρια αντιπάλων λίγο-πολύ ισοδύναμων. Αν έβλεπε ότι κάποιος μπορούσε να γίνει επικίνδυνος για τους άλλους, αναλάμβανε ο ίδιος να κάνει ζευγάρι μαζί του. Επίσης, αν ήθελε να κάνει κάποιον καινούργιο να μην ξανάρθει, έκανε τόσο κουραστικό το μάθημα που ο καινούργιος δεν ξανάρχονταν μετά από δυο-τρεις φορές, όπου του είχε βγει η πίστη από την σκληρή γυμναστική. Δεν μπορώ να πω όμως, ότι είχε απόλυτο έλεγχο του χώρου, γιατί φοβόταν να δεχτεί Αλβανούς στα μαθήματα με την δικιολογία ότι ένας Αλβανός που είχε παλιά μαθητή, είχε χτυπηθεί με άλλους έξω από το γυμναστήριο και ότι «οι Αλβανοί κάνουν φασαρίες». Αν είχε απόλυτο έλεγχο του χώρου, δεν θα φοβόταν να έχει Αλβανούς στο μάθημα.

Προκειμένου να εξασφαλίζει δωρεάν αίθουσα για τα μαθήματα στο δημοτικό γυμναστήριο της Λευκάδας, ο δάσκαλος του Τάε Κβον Ντο, μαζί με κάποιους μαθητές, είχε συστήσει αθλητικό σωματείο, τον Αθλητικό Σύλλογο Τάε Κβον Ντο Λευκάδας. Σε αυτόν τον σύλλογο,

από τις πρώτες εκλογές για το διοικητικό του συμβούλιο που έτυχα, με εκλέξανε πρόεδρο. Εγώ δεν ήμουνα παρών στις εκλογές, γιατί είχα κάποια δουλειά στην Αθήνα, είχα πει όμως στους άλλους ότι είμαι διαθέσιμος για τον σύλλογο και, όταν ήμουνα στην Αθήνα, μου ανακοινώσανε ότι με είχαν εκλέξει πρόεδρο. Αυτή η θέση, αν και συνοδευόταν από τρεξίματα για τον σύλλογο, με έκανε να αισθάνομαι πιο άνετα στα μαθήματα, μια που το να είμαι πρόεδρος μου εξασφάλιζε κάποιον σεβασμό. Ο δάσκαλος, προκειμένου να κάνει γνωστό τον σύλλογο στους μαθητές του και κυρίως στους γονείς τους, γιατί η μεγάλη πλειοψηφία των μαθητών του ήταν παιδιά του δημοτικού, του γυμνασίου και του λυκείου, με καλούσε να είμαι παρών κάθε φορά που διοργάνωνε εξετάσεις. Εγώ στις εξετάσεις συμπλήρωνα τα διπλώματα που απονεμόντουσαν σε αυτούς που περνούσαν τις εξετάσεις, μαζί με τις χρωματιστές ζώνες, ανάλογα με το επίπεδο του κάθε μαθητή. Δεν θυμάμαι, όμως, να κόπηκε και κανένας ή καμία και να μην πέρασε τις εξετάσεις. Και είπα, παραπάνω, ότι ο δάσκαλος με καλούσε στις εξετάσεις για να γίνεται γνωστός ο σύλλογος, επειδή οι εξετάσεις ήταν δημόσιες, δηλ. γινόντουσαν μπροστά στους γονείς των μαθητών. Σ’ αυτές οι γονείς θαύμαζαν τις αθλητικές επιδόσεις των παιδιών τους κι αισθανόντουσαν ότι τα λεφτά που δίνανε για τα μαθήματα δεν πήγαιναν χαμένα.

Το σεμινάριο Τάε Κβον Ντο και οι προπονήσεις σε παραθαλάσσιο πάρκο της Πρέβεζας

Το 2002 ο σύλλογος μαζί με τον σύλλογο Τάε Κβον Ντο «Ευκλέα» της Πρέβεζας, φιλοξένησε ένα εβδομαδιαίο σεμινάριο Τάε Κβον Ντο, όπου με καθημερινά εντατικά μαθήματα μπορούσε κάποιος να πάρει μια ανώτερη ζώνη από αυτήν που είχε. Το σεμινάριο αυτό διοργανώνονταν κάθε χρόνο σε διαφορετική πόλη και επικεφαλής είχε τον δάσκαλο Παναγιώτη Γιαλαμά που τότε είχε μαύρη ζώνη με 7 Νταν. Εκείνη την εποχή, ο δάσκαλός μας είχε 4 Νταν νομίζω. Σε αυτό το σεμινάριο πήρα κι εγώ μέρος και δεν θα ξεχάσω την εντύπωση που είχα κάνει στον επικεφαλής δάσκαλο, τον Γιαλαμά, λόγω της ηλικίας μου. Ήμουνα ο μεγαλύτερος σε ηλικία μαθητής! Για μένα, το να ασκούμαι στο Τάε Κβον Ντο σε ηλικία 46 χρονών ήταν κάτι που όχι μόνο μου έκανε πολύ καλό στην υγεία αλλά μου έφτιαχνε και την διάθεση που, ομολογώ, για ποικίλους λόγους, δεν ήταν καλή εκείνη την εποχή. Το ότι προπονούμουν στο Τάε Κβον Ντο εκείνα τα χρόνια, με έκανε να αποφύγω, αργότερα, τα διάφορα προβλήματα με την μέση του και τα πόδια του που αποκτάει κάποιος σε μεγάλη ηλικία. Δεν μπορώ να πω, όμως, ότι είχα τις δυνατότητες που είχαν οι νεότεροί μου. Θυμάμαι ότι, όταν στα πλαίσια της καθημερινής προπόνησης τρέχαμε κάθε πρωί από τον κλειστό γυμναστήριο της Λευκάδας μέχρι την θάλασσα, στην περιοχή των μύλων, εμένα από το τρέξιμο με έπιανε ένας δυνατός πόνος στο στήθος. Γι’ αυτό δεν ήταν λίγες οι φορές που σταμάταγα να τρέχω και κάλυπτα κάποιο μέρος της απόστασης με τα πόδια. Και το ίδιο πρόβλημα αντιμετώπιζα και σε κάποια άλλη φάση, που ο δάσκαλος του Τάε Κβον Ντο μας καλούσε έξω από την Πρέβεζα, σε ένα παραθαλάσσιο πάρκο, για να κάνουμε προπονήσεις κάποιες μέρες της εβδομάδας. Εκεί με πήγαινε με το αυτοκίνητό του ένας συναθλητής μου.

Θυμάμαι ότι, πριν από την εξάσκηση στις τεχνικές του Τάε Κβον Ντο, τρέχαμε όλοι μια απόσταση κάποιων χιλιομέτρων. Εγώ έμενα πάντα πίσω και κάλυπτα πάντα ένα μέρος της απόστασης περπατώντας και όχι τρέχοντας. Ο δάσκαλος όμως, που είχε περίπου την ηλικία μου, δεν κουραζόταν ποτέ. Τότε κατάλαβα την διαφορά μεταξύ του να κάνει κάποιος γυμναστική όλη του την ζωή και του να κάνει μόνο κάποια χρόνια της ζωής του.

Το παράρτημα του Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης στην Λευκάδα

Το 2002, επίσης, γινόντουσαν προσπάθειες για να αναγνωριστεί επίσημα ο Σύνδεσμος των Αντιρρησιών Συνείδησης σαν σωματείο. Σε αυτά τα πλαίσια είχα κατέβει καναδυό φορές με το αυτοκίνητο του Μαραγκάκη στην Αθήνα. Εγώ δεν είχα κανένα ενδιαφέρον να αναγνωριστεί επίσημα ο Σύνδεσμος, όμως κάποιοι πίστευαν ότι σαν επίσημο σωματείο θα μπορούσε να χρηματοδοτηθεί με κονδύλια της Ευρωπαϊκής Ένωσης. Ήταν η εποχή που στην Λευκάδα είχε εμφανιστεί με την γυναίκα του και τα δύο του παιδιά και ο άλλος αντιρρησίας συνείδησης που είχε κάνει ενάμιση, περίπου, χρόνο φυλακή, όταν ήταν μέσα και ο Μαραγκάκης: Ο Θανάσης Μακρής. Με αυτόν και τον Μαραγκάκη, όταν το 2003 ξεκίνησε ο πόλεμος στο Ιράκ, βγάλαμε μια προκήρυξη ενάντια στον πόλεμο και υπογραφή: Σύνδεσμος Αντιρρησιών Συνείδησης – Παράρτημα Λευκάδας. Αυτήν την προκήρυξη, που είχα γράψει εγώ και ζητούσα από τον κόσμο να μην περιορίζεται σε διαμαρτυρίες κατά των Αμερικανών, που είχαν εισβάλει στο Ιράκ, αλλά να δέχεται τους πρόσφυγες που ερχόντουσαν στην Ελλάδα εξαιτίας του πολέμου και να μην τους εγκαταλείπει στις ορέξεις των συνοριοφυλάκων και της αστυνομίας, θα την διάβαζε ο Μαραγκάκης στην συγκέντρωση, την οποία είχαν καλέσει τα κόμματα και οι αρχές στην πλατεία του Άγιου Μηνά στην Λευκάδα. Ο Μαραγκάκης είχε εξασφαλίσει θέση ομιλητή και γι’ αυτό μπορούσε να το κάνει. Όμως δεν το έκανε και αντί για την προκήρυξή μας διάβασε ένα ανώδυνο κείμενο που είχε γράψει σαν εκπρόσωπος του Ελληνικού Κοινωνικού Φόρουμ. Εγώ, για να μην πάει ο κόπος μου για να γράψω την προκήρυξη χαμένος, δύο αντίγραφα τα τοιχοκόλλησα σε κάτι λαμαρίνες που υπήρχαν απέναντι από την εκκλησία του Αγίου Μηνά και άλλα δυο-τρία τα μοίρασα σε κάτι μαθητές που είχε κατεβάσει η Κ.Ν.Ε. από τα λύκεια της Λευκάδας, για να διαδηλώσουν κατά των Αμερικανών.

Η θλιβερή εμπειρία μου από τα ελληνικά νοσοκομεία λόγω της αντιμετώπισης που είχαν σε αυτό ο πεθερός μου και η μάνα μου προτού πεθάνουν – Ο μεγάλος σεισμός στην Λευκάδα το 2003

Το 2003 ήταν μια, γενικά, άσχημη περίοδος της ζωής μου, γιατί η μάνα μου που ήταν κατάκοιτη από το 2000, πήγαινε από το κακό στο χειρότερο, εγώ ήμουνα μακριά της και έκανα οικονομία ακόμη και στα υπεραστικά τηλέφωνα, γιατί ένας ενοικιαστής μου που μας

έδινε το νοίκι στο οποίο, κατά το μεγαλύτερο μέρος, στηριζόταν η επιβίωσή μας, μας το έδινε «στη χάση και στη φέξη» μέχρι που σταμάτησε τελείως να μας το δίνει, και, αν η Σοφία δεν είχε βρει κάποια απασχόληση στο μαγαζί του αδελφού της, δεν θα μπορούσαμε ούτε να πληρώνουμε τους λογαριασμούς μας. Τελικά η μάνα μου μπήκε στο νοσοκομείο Σισμανόγλειο πριν από το Πάσχα του 2003 για εξετάσεις και εκεί, αντί να γίνει καλύτερα, μετά από δυο βδομάδες περίπου έπεσε σε κώμα και πέθανε. Αιτία θανάτου βάλανε «αναρρόφηση» λες και ήταν κανένα βρέφος. Υπεύθυνη γι' αυτήν, προτού πεθάνει, ήταν μια νεαρή γιατρίνα, η οποία έτυχε να είναι υπεύθυνη του ορόφου, όπου νοσηλευόταν η μάνα μου. Δεν έκανε τίποτα ιδιαίτερο για να την συνεφέρει, όταν έπεσε σε κώμα και δεν την έβαλε ούτε καν στην μονάδα εντατικής θεραπείας. Ακόμα κι εμένα, όταν είχα πάει για να ρωτήσω για την πορεία της μάνας μου, με αντιμετώπισε με σκαιότητα και, ακόμα και το μεσημέρι πριν από το απόγευμα που πέθανε η μάνα μου, δεν με άφησε να πλησιάσω να ακούσω τι συζήταγε μια ομάδα γιατρών πάνω από το κρεβάτι της μάνας μου κατά την καθημερινή τους περιοδεία στους θαλάμους του νοσοκομείου.

Εγώ μετά βίας κατάφερα να είμαι παρόν την ώρα που πέθαινε η μάνα μου, γιατί προηγούμενα είχε έρθει ένας σεκιουριτάς και ήθελε να διώξει τους συγγενείς που συμπαραστεκόντουσαν στους αρρώστους τους, αν αυτοί για τον κάθε άρρωστο ήταν πάνω από ένας. Και στη μάνα μου ήμασταν δύο άτομα, εγώ και μια επί δεκαετίες γειτόνισσα και φίλη της. Ευτυχώς που μία ασθενής του θαλάμο δεν είχε κανένα συγγενή να τη φυλάει και η φίλη της μάνας μου δήλωσε ότι είχε έρθει για εκείνην. Συμπερασματικά, δεν είναι υπερβολή το ότι η μάνα μου αντιμετωπίστηκε σαν ανεπιθύμητος φτωχός συγγενής από το κρατικό σύστημα υγείας, όπως στο παρελθόν είχε αντιμετωπιστεί η πεθερά μου και ο πεθερός μου. Οι γιατροί και, γενικά, το προσωπικό των νοσοκομείων, δείχνουν να μην αισθάνονται καμιά υποχρέωση απέναντι στους αρρώστους που, λόγω έλλειψης χρημάτων για να πάνε σε ιδιωτικά νοσοκομεία, καταλήγουν στα χέρια τους, με συνέπεια να γίνονται και επιθετικοί απέναντι στους ασθενείς και στους συγγενείς τους, όταν αυτοί ζητάνε την προσοχή τους και δεν περιορίζονται στο να αντιμετωπίζονται σαν αριθμοί. Δεν θα ξεχάσω ποτέ πόσο άσχημα μιλούσε ένας γιατρός του νοσοκομείου σε έναν γέρο που του ζητούσε κάποια ισχυρή παυσίπονη ένεση, γιατί με αυτά που του δίνανε, δεν του πέρναγαν οι πόνοι. Ο γιατρός, όχι μόνο δεν του έδινε την ένεση που του ζητούσε ο ασθενής αλλά του μιλούσε σαν αλήτης. Αν και από τότε που ο γιατρός του ορόφου του νοσοκομείου, όπου είχε πεθάνει ο πεθερός μου (Ερυθρός Σταυρός), δεν έδινε στον πεθερό μου ούτε το παραμικρό παυσίπονο για να του περάσουν οι πόνοι, είχαν περάσει είκοσι ολόκληρα χρόνια, η αντιμετώπιση των ασθενών που είχαν καταφύγει, λόγω έλλειψης χρημάτων, στο δημόσιο σύστημα υγείας δεν είχε αλλάξει.

Το καλοκαίρι του 2003, τις παραμονές του Δεκαπενταύγουστου, έγινε στην Λευκάδα ένας δυνατός σεισμός, ο μεγαλύτερος που έχω γνωρίσει στην ζωή μου. Αν και από την δόνηση τα πράγματα που ήταν μέσα στα δωμάτια, πάνω σε βιβλιοθήκες, ψυγεία κλπ., πέσανε όλα κάτω και χρειάστηκαν ώρες για να ξανατακτοποιήσω όσα δεν είχαν σπάσει, το σπίτι μας ήταν φτιαγμένο με αντισεισμικές προδιαγραφές κι έτσι άντεξε, όπως και τα περισσότερα σπίτια στην Λευκάδα. Κατέστησαν ακατοίκητες μόνο κάτι εργατικές πολυκατοικίες, δηλ.

πολυκατοικίες χτισμένες από εργολάβους του δημοσίου που, όπως είναι γνωστό, κλέβουν στα υλικά και σε αμοιβές στους απαραίτητους τεχνικούς, καθώς και κάτι παλιά αγροτόσπιτα. Νεκροί από τον σεισμό ανασύρθηκαν μόνο καναδυό-τρεις. Ένας από αυτούς ήταν ένας ξένος τουρίστας που καταπλακώθηκε σε κάποια παραλία, δεδομένου ότι ο σεισμός έγινε στις οκτώ το πρωί περίπου.

Ο Γιώργος Νακρατζάς, ο Νάσος Θεοδωρίδης και η ίδρυση της Αντιεθνικιστικής Κίνησης

Το 2003 επίσης, στις 23 Σεπτεμβρίου, πήρα μέρος στην ιδρυτική συνδιάσκεψη της Αντιεθνικιστικής Κίνησης που έγινε σε μια αίθουσα των παλιών κτιρίων του Εθνικού Μετσόβιου Πολυτεχνείου που βρίσκονται στην Πατησίων. Η Αντιεθνικιστική, όπως κατάλαβα, φτιάχτηκε μετά από πρόταση του φίλου μου και συνεργάτη στον Σύνδεσμο Αντιρρησιών Συνείδησης Νάσου Θεοδωρίδη προς τον μεγάλο αντιεθνικιστή συγγραφέα γιατρό πνευμονολόγο Γιώργο Νακρατζά. Ο Νακρατζάς έμενε από χρόνια πολλά στην Ολλανδία, όπου διεύθυνε κάποια κλινική, όπως είχα ακούσει, και γι' αυτό, προκειμένου να γίνει η ιδρυτική συνδιάσκεψη της Αντιεθνικιστικής Κίνησης, είχε έρθει για λίγο στην Αθήνα. Στην Ελλάδα ερχόταν κάπου-κάπου, όχι όμως στην Αθήνα αλλά στην Θεσσαλονίκη, γιατί ήταν Θεσσαλονικιός. Σε αυτήν την συνδιάσκεψη είχαν πάρει μέρος και δύο εθνικά Μακεδόνες, μέλη της ελληνικής μακεδονικής μειονότητας, ο Βοσκόπουλος, εκπρόσωπος του κόμματος «Ουράνιο Τόξο» και ο Παρίσης, διευθυντής του ελληνικού γραφείου του ευρωπαϊκού οργάνου για τις λιγότερο ομιλούμενες γλώσσες. Από αυτούς άκουσα για πρώτη φορά την απαγορευμένη στην Ελλάδα γλώσσα: τα Μακεδόνικα. Επίσης είχε πάρει μέρος και η εκπρόσωπος του Φεμινιστικού Κέντρου Αθήνας η Σίσσυ η Βωβού, καθώς και η πρώτη γυναίκα μέλος του Σ.Α.Σ. και μετέπειτα γραμματέας του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας Αλεξία Τσούνη. Επίσης είχαν πάρει μέρος: Ο γνωστός αντιεθνικιστής συγγραφέας Άκης Γαβριηλίδης, ο Νάσος Θεοδωρίδης βέβαια, ο αντιρρησίας συνείδησης και μετέπειτα υπεύθυνος της Αμνηστίας για τους αντιρρησίες Γιώργος Καρατζάς, καθώς και ο Γουσέτης που έγραφε συχνά άρθρα στην «Αυγή» και υπήρξε και υπεύθυνος του περιοδικού που έβγαζε το ελληνικό τμήμα της Δ.Α. Την ιδρυτική διακήρυξη με τον τίτλο «Μανιφέστο της Αντιεθνικιστικής Κίνησης» είχε συντάξει, από ό,τι κατάλαβα, ο Νακρατζάς μετά από διαβουλεύσεις με μερικούς από τους άλλους. Σε αυτήν αντέδρασε κυρίως η Σίσσυ Βωβού, γιατί δεν έλεγε τίποτα για τον πόλεμο στο Ιράκ (λες και αυτός ο πόλεμος ήταν έργο του ελληνικού εθνικισμού) και ο Γουσέτης, γιατί δεν έλεγε για τον διωγμό των Ελληνοφώνων το 1955 στην Ισταμπούλ. Η Βωβού δεν έκατσε μέχρι το τέλος της συνδιάσκεψης, ενώ ο Γουσέτης εξασφάλισε από τον Νακρατζά την υπόσχεση ότι θα το διορθώνανε μαζί το κείμενο, με τρόπο, όμως, που θα άρεσε σε όλους. Τελικά ο Γουσέτης, από ό,τι κατάλαβα, υπαναχώρησε και δεν μπήκε στην Αντιεθνικιστική, ενώ ο Γαβριηλίδης δεν μπήκε, χωρίς να μάθω ποτέ το γιατί. Μπήκε, όμως, ένας συμπαθέστατος αντιεθνικιστής βιολόγος, γνωστός των Μακεδόνων

και του Νακρατζά, ο Σόμαλης. Ο Καρατζάς, επειδή δεν ενσωματώθηκε τελικά η πρόταση του Γουσέτη, δεν μπήκε τελικά στην Αντιεθνικιστική και τον ακολούθησε και η Αλεξία, αφού προηγούμενα έκανε έξω φρενών τον Νακρατζά, γιατί με απάντησή της σε ηλεκτρονικό του μήνυμα αρχικά είχε δηλώσει ότι θα συμμετέχει στην Αντιεθνικιστική. Όταν έφυγε, ισχυρίστηκε ότι είχε συμφωνήσει να συμμετέχει, χωρίς να έχει διαβάσει το «Μανιφέστο».

Αυτή ήταν η πρώτη και τελευταία φορά που είδα τον μεγάλο Νακρατζά που κατόπιν, μαζί με τον Θεοδωρίδη, τον Σόμαλη κι εμένα αποτέλεσε μέλος της Συντονιστικής Επιτροπής της Αντιεθνικιστικής Κίνησης. Διατηρήσαμε, όμως, σχεδόν καθημερινή τηλεφωνική επικοινωνία μέχρι που κι αυτός έφυγε από την Αντιεθνικιστική, μετά από διαφωνία μαζί μου στο να θέσει σε ψηφοφορία την πρότασή του να στείλουμε ανοικτή επιστολή στον τότε πρωθυπουργό Καραμανλή. Είχε προηγηθεί τηλεφωνικός τσακωμός του μαζί μου, όταν σε κάποια φάση με ρώτησε αν ο φίλος μου και συναγωνιστής Γιάννης Σκανδάλης που είχε κατηγορηθεί, μετά θάνατον, σαν μέλος της επαναστατικής οργάνωσης «17 Νοέμβρη», είχε σκοτώσει, κι εγώ του είχα απαντήσει ότι δεν επρόκειτο να του δώσω λογαριασμό για τον πεθαμένο φίλο μου. Αυτό συνέβηκε όταν ο Νακρατζάς έμαθε ότι, στην Αθήνα, ένας Αλβανός είχε κάνει πειρατεία σε ένα λεωφορείο του Κ.Τ.Ε.Λ. Αττικής και αυτό τον είχε κάνει έξαλλο. Ευτυχώς αυτή η πειρατεία είχε αίσιο τέλος και τον Αλβανό δεν τον σκοτώσανε, όπως είχανε κάνει με έναν άλλο λεωφορειοπειρατή που η πειρατεία του έγινε κινηματογραφική ταινία. Εγώ είχα υπερασπίσει τον Αλβανό, ζητώντας από τον Νακρατζά να σκεφτεί πόσο απελπισμένος θα ήταν για να κάνει την λεωφορειοπειρατεία, όμως ο Νακρατζάς τρομοκράτη τον ανέβαζε και τρομοκράτη τον κατέβαζε. Εγώ του είπα ότι σαν τρομοκράτη είχαν καταδικάσει και τον φίλο μου και συναγωνιστή μου Γιάννη Σκανδάλη που ήταν πολύ καλός άνθρωπος. Τότε ήταν που ο Νακρατζάς μου ζήτησε να του πω αν ο Σκανδάλης σκότωσε, προκειμένου να τον χαρακτηρίσει και αυτόν τρομοκράτη. Εγώ προτίμησα να μην απαντήσω και να κάνω έξαλλο τον Νακρατζά, παρά να του δώσω το δικαίωμα να βρίζει τον νεκρό φίλο μου (είχε σκοτωθεί σε αυτοκινητιστικό δυστύχημα στις 30 Δεκεμβρίου του 1994, την ημέρα των 42^{ων} γενεθλίων του).

Ο Σύνδεσμος των Αντιρρησιών Συνείδησης αναγνωρίζεται σαν σωματείο, οι πρώτες εκλογές του νέου σωματείου και η αποχώρησή μου από τον Σ.Α.Σ. για τον οποίο είχα κάνει πολλά και μου είχε προσφέρει πολλά

Προτού φύγει ο Νακρατζάς από την Αντιεθνικιστική, κάτι που έγινε μετά καναδυό χρόνια από την ίδρυσή της, ο Σύνδεσμος των Αντιρρησιών Συνείδησης είχε αναγνωριστεί σαν σωματείο από τα δικαστήρια. Εγώ ήμουνα στην πενταμελή διοικούσα επιτροπή που υπέβαλλε το καταστατικό του σωματείου αυτού στο Πρωτοδικείο. Δυστυχώς, μετά την επίσημη αναγνώριση του Σ.Α.Σ., εγώ δεν έμελλε να μείνω πολύ σε αυτόν. Αποχώρησα μετά τις πρώτες εκλογές για διοικητικό συμβούλιο. Συγκεκριμένα, τα πράγματα εξελίχτηκαν ως εξής: Ήδη πριν ακόμα από την εποχή που ο Καρατζάς δεν δέχτηκε να μπει στην Αντιεθνικιστική, είχα

αρχίσει να διαξιφίζομαι μαζί του, επειδή αυτός, σαν πρώην μέλος του Νέου Αριστερού Ρεύματος, ομάδας που είχε αποχωρήσει από το Κ.Κ.Ε., μου επιτίθονταν επειδή ήμουν αναρχικός. Κάτι συνηθισμένο στους κομμουνιστές, οι οποίοι μισούν τους αναρχικούς, λόγω του ότι οι τελευταίοι καταγγέλλουν την με όλα τα μέσα πάλη που κάνουν οι κομμουνιστές για να επιβάλλουν την μονοκομματική δικτατορία τους. Οι διαξιφισμοί μου με τον Καρατζά καταγράφηκαν και στην μεταξύ μας αλληλογραφία με ανταλλαγή γραπτών κατηγοριών, οι οποίες έφτασαν μέχρι τον Σύνδεσμο. Ο Γιάννης Χρυσοβέργης, σαν πολιτικός μου αντίπαλος στον Σύνδεσμο, είχε εκδηλώσει την ικανοποίηση του για την σύγκρουση μου με τον Καρατζά στην συνέλευση που κάναμε για τις εκλογές του Δ.Σ. Εγώ σε αυτήν την συνέλευση συμμετείχα σαν υποψήφιο μέλος του Δ.Σ. και ήμουνα ο μόνος που έγραψα ένα πολυσέλιδο κείμενο, όπου εξηγούσα γιατί ήθελα να εκλεγώ. Σε αυτό κατάγγελλα την αντιδυτική, αντι-ιμπεριαλιστική κατεύθυνση, προς την οποία ο Καρατζάς, σαν κομμουνιστής από ομάδα που διασπάστηκε από το αντι-ιμπεριαλιστικό και αντιδυτικό Κ.Κ.Ε., επιχειρούσε να παρασύρει τον Σύνδεσμο. Όμως οι οικολόγοι του Συνδέσμου, με επικεφαλής τον Θανάση Μακρή, συνασπίστηκαν με τον Καρατζά εναντίον μου, γιατί και αυτοί ποτέ δεν χώνεψαν τους αναρχικούς, σαν κι εμένα. Έφτασαν σε σημείο να βάλουν σε ψηφοφορία το πόσα λεπτά θα μου έδιναν για να διαβάσω το κείμενό μου, μολονότι πριν και μετά τις εκλογές, συζητούσαν επί ώρες, χωρίς ατζέντα και χωρίς κανένα προγραμματισμό. Ο Μακρής πρότεινε μόνο πέντε λεπτά και η πρότασή του έγινε δεκτή, με αποτέλεσμα να μην προλάβω να διαβάσω παρά το μισό κείμενό μου. Και στις εκλογές με ψήφισαν μόνο τρεις με αποτέλεσμα να μην εκλεγώ για μία ψήφο, γιατί, για να εκλεγεί κάποιος, χρειαζόντουσαν πέντε ψήφοι. Αντίθετα εκλέχτηκε ο Μιχάλης Μουτούσης που, μολονότι μέλος του Συνδέσμου, είχε υπηρετήσει στον στρατό άοπλη θητεία. Και όμως τον είχαμε προειδοποιήσει, προτού πάει στρατιώτης, ότι η άοπλη θητεία ήταν θητεία. Μετά από αυτό το αίσχος, δηλ. να εκλέγεται άτομο που είχε υπηρετήσει και να μην εκλέγομαι εγώ που επί 10 χρόνια είχα κάνει τόσα για τον Σύνδεσμο, και δεν μου είχαν καν επιτρέψει να διαβάσω το κείμενό μου, θεώρησα ότι δεν είχα καμιά δουλειά σε αυτήν την συλλογικότητα, δήλωσα ότι αποχωρώ και έφυγα. Αφού έφυγα ήρθε στα γραφεία του Συνδέσμου, όπου γινόταν η συνέλευση, ο Γιάννης ο Σερίφης και με ζήτησε, γιατί του είχα πει ότι θα είμαι εκεί. Δεν με βρήκε. Εγώ χάρηκα που είδαν τον Σερίφη να με ζητάει, γιατί θεώρησα ότι έτσι θα καταλάβαιναν ότι, μπορεί γι’ αυτούς να ήμουνα ενοχλητικός, όμως ακόμα και προσωπικότητες, σαν τον Σερίφη, ενδιαφερόντουσαν για μένα. Τέλος πάντων σε αυτήν την συνέλευση είχαν μαζευτεί καμιά εικοσιπενταριά άτομα. Ποτέ στο μέλλον δεν ξαναμαζεύτηκαν τόσοι πολλοί και ποτέ ξανά στην συνέλευση του Συνδέσμου για τις εκλογές δεν υπήρξε απαρτία. Στις τρίτες εκλογές για ανάδειξη Δ.Σ. μαζεύτηκαν τόσοι λίγοι που έγιναν όλοι μέλη του Δ.Σ. Κατόπιν δεν μπορούσαν να μαζέψουν κόσμο ούτε για συνέλευση για εκλογές, ο πρόεδρος Πετρομελίδης παραιτήθηκε και ανέλαβε ισόβιος πρόεδρος ο Θεσσαλονικιός οικολόγος Γιάννης Γκλαρνέτατζης, που σε κάποιο αφιέρωμα στους αντιρρησίες συνείδησης στην εφημερίδα «Ελευθεροτυπία» είχε δηλώσει ότι αυτός είχε τιμηθεί με το βραβείο ειρήνης Φρίντριχ Σίγκμουντ-Σούλτσε, ενώ με αυτό είχε τιμηθεί ο Σύνδεσμος και το είχα παραλάβει εγώ. Όπως έχω γράψει, αυτόν τον άνθρωπο τον είχα

αντιπαθήσει από την ημέρα που τον γνώρισα στα γραφεία του Συνδέσμου. Για την ιστορία, πρέπει να πω ότι ο Πετρομελίδης και ο Γκλαρνέτατζης, όπως και ο παλιός αντιρρησίας Σωτηρόπουλος, δεν έκαναν ποτέ εναλλακτική κοινωνική θητεία, μολονότι στα πλαίσια του Συνδέσμου συγκρουόντουσαν πάντα με όσους δεν την δεχόντουσαν και ζητούσαν κατάργηση της υποχρεωτικής στράτευσης. Αυτό έκανα εγώ και ο Ναθαναήλ αρχικά και κατόπιν ο Σπύρος ο Ψύχας, όταν διαπίστωσε ότι ο νόμος του 1997 δεν διασφάλιζε τα δικαιώματα των αντιρρησιών συνείδησης, όπως αυτά τα είχε διατυπώσει ο Σ.Α.Σ. ήδη από την ίδρυσή του.

Εμένα με στεναχώρησε πολύ η αποχώρησή μου από τον Σύνδεσμο, γιατί είχα πιστέψει σ' αυτόν και είχα δουλέψει πολύ γι' αυτόν, ιδιαίτερα γιατί με είχε τιμήσει με την θέση του ταμία και επίσης τον είχα εκπροσωπήσει στην Γερμανία, στην απονομή του βραβείου, και στην Νορβηγία, στην πανευρωπαϊκή συνάντηση των αντιρρησιών, το 1997. Δυστυχώς όμως ο Σύνδεσμος από τότε που ιδρύθηκε, ήταν στα χέρια οικολόγων σαν τον Ψύχα, τον Χρυσοβέργη, τον Γκλαρνέτατζη, τον Θανάση και τον Παναγιώτη Μακρή και τον Μαραγκάκη και αυτοί κράτησαν τα ηνία του μέχρι το τέλος. Ολικοί αρνητές σαν εμένα και τον Κροντηρά, που εμφανιζόταν μέχρι το 1999, δεν μπορούσαν να επηρεάσουν την πορεία του Συνδέσμου. Και παρά τις επίμονες προσπάθειές μου να συνεργαστεί με τους ολικούς αρνητές, μερικοί από τους πιο γνωστούς από τους οποίους, όπως ο Παύλος Ναθαναήλ, ερχόντουσαν στις συναντήσεις του την δεκαετία του 1990, ο Σύνδεσμος, κυριαρχούμενος από τους οικολόγους, δεν τα πήγε ποτέ καλά μαζί τους.

Η Αντιεθνικιστική Κίνηση επιβιώνει και δεν έχει την τύχη της «Επιτροπής για τα Δικαιώματα των Ξένων Εργατών και των Μειονοτήτων» και της «Ομάδας για τις φυλακές»

Ευτυχώς που, όταν το 2004 έφυγα από τον Σύνδεσμο, συμμετείχα στην Αντιεθνικιστική Κίνηση κι έτσι είχα μια συλλογικότητα, όπου μπορούσα να αφιερώνω τις φιλότιμες προσπάθειές μου για μια καλύτερη ζωή κι έναν καλύτερο άνθρωπο. Από το 2005 ή 2006, μάλιστα, άρχισα να κρατάω τραπεζάκι της Αντιεθνικιστικής στο ετήσιο αντιρατσιστικό φεστιβάλ που γινόταν στην Αθήνα. Μάλιστα εγώ βρήκα και συνεργάτη μας που ανέλαβε να φτιάξει το περιοδικό μας, όταν αποφασίσαμε να βγάλουμε περιοδικό. Αυτόν τον είχα φέρει εγώ στην Αντιεθνικιστική. Δυστυχώς δεν έκατσε πολύ γιατί, μετά το τρίτο τεύχος του περιοδικού μας, τσακώθηκε μαζί μου, επειδή του άσκησα κριτική για την μορφή του περιοδικού που δεν τηρούσε τις προδιαγραφές στις οποίες είχαμε συμφωνήσει. Θεωρώ ότι είχα δίκιο να διαμαρτυρηθώ, γιατί η μορφή του τρίτου τεύχους διέφερε από την μορφή του δεύτερου και του πρώτου. Για μένα ήταν πολύ δύσπεπτη αυτή η πραγματικότητα, δηλ. το να μην μπορούμε να εξασφαλίσουμε ενιαία μορφή σε όλα τα τεύχη του περιοδικού. Επίσης εγώ είχα αναλάβει και είχα φτιάξει δικτυότοπο για την Αντιεθνικιστική και τον ενημέρωνα. Δυστυχώς, μετά από κάποια χρόνια, η εταιρία, η οποία φιλοξενούσε επί πληρωμή τον δικτυότοπο, έκλεισε και μείναμε χωρίς αυτόν τον δικτυότοπο. Ευτυχώς, ένα μέλος της

Αντιεθνικιστικής κατάφερε να μαζέψει όλες τις μέχρι τότε δημοσιεύσεις μας σε ένα μπλογκ, το οποίο υπάρχει ακόμα. Και πριν από λίγα χρόνια ένα άλλο μέλος μας άνοιξε και σελίδα στο Facebook.

Τουλάχιστον ο συνεργάτης μας που ανέφερα παραπάνω, έφυγε από την Αντιεθνικιστική, γιατί τα χάλασε μαζί μου, ενώ άλλοι συνεργάτες μας έπαψαν να επικοινωνούν με την συλλογικότητά μας χωρίς να μας πουν καν τον λόγο. Υποθέτω ότι απομακρύνθηκαν λόγω «φόρτου εργασίας». Αυτού του είδους την απομάκρυνση από συλλογικότητα στην οποία συμμετείχα, την είδα πολλές φορές στην ζωή μου. Συγκεκριμένα η δεύτερη «Επιτροπή για τα Δικαιώματα των Ξένων Εργατών και των Μειονοτήτων» έπαψε να λειτουργεί, γιατί στο τέλος μείναμε μόνο εγώ και η Σοφία, όπως έπαψε και η «Ομάδα για τις φυλακές». Το κακό είναι ότι στην «Ομάδα για τις φυλακές» είχαν εναποθέσει κάποιες ελπίδες και διάφοροι κρατούμενοι, με συνέπεια αυτές οι ελπίδες να αποδειχθούν μάταιες. Αν, βέβαια, οι συλλογικότητες αυτές εισπράττανε λεφτά από την Ευρωπαϊκή Ένωση, ή από το ελληνικό κράτος, όπως γίνεται με πολλές Μ.Κ.Ο., δεν θα έβλεπαν τα μέλη τους να χάνονται, λόγω «φόρτου εργασίας». Εγώ για τον εαυτό μου και την Σοφία μπορώ να καυχηθώ ότι στις ομάδες όπου συμμετείχαμε, μείναμε συνεπείς μέχρι το τέλος.

Ένας άλλος συνεργάτης μας που είχε προσχωρήσει στην Αντιεθνικιστική μετά την ίδρυσή της, τα χάλασε μαζί μας επειδή, κάνοντας κριτική στον Μιλόσεβιτς και, γενικά, στους Σέρβους εγκληματίες πολέμου, του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία (1992-1999), δεν κάναμε ταυτόχρονα κριτική στους Αμερικανούς και στους Ευρωπαίους που αυτός, όπως και σχεδόν όλοι οι Έλληνες, θεωρούσαν υπεύθυνους για τον πόλεμο στην πρώην Γιουγκοσλαβία. Ακόμα δεν είχε συνειδητοποιήσει, φαίνεται, το πόσο διαστρεβλωμένες έφταναν πάντα στην Ελλάδα οι ειδήσεις, οι οποίες έθεταν σε αμφισβήτηση την εγκυρότητα του ελληνικού εθνικισμού που οι αριστεροί καλύπτουν πίσω από τον μανδύα του αντι-ιμπεριαλισμού τους. Έτσι πίστευε μάλλον ότι, χωρίς τους Αμερικανούς και τους Ευρωπαίους, η Γιουγκοσλαβία δεν θα είχε διασπασθεί στις ομόσπονδες δημοκρατίες, από τις οποίες αποτελούνταν. Αυτή, τουλάχιστον, ήταν η κυρίαρχη άποψη στους Έλληνες τότε. Ίσως ο συνεργάτης μας αυτός, μετά κάποια χρόνια, διαπίστωσε ότι η Γιουγκοσλαβία θα διαλυόταν και χωρίς τους Αμερικανούς και τους Ευρωπαίους, κι έτσι ζήτησε και ξαναμπήκε στην Αντιεθνικιστική.

Το ταξίδι μας στην Ιθάκη και η αναζωογόννηση της υποχονδρίας μου –Ένας συμπαθέστατος παπάς

Εκείνην την χρονιά (2005), κατάφερα να ξαναπάω στην Ιθάκη, όπου είχα να πάω από το 1964, μαζί με την δική μου οικογένεια, αυτήν την φορά. Είχα, προηγούμενα, επικοινωνήσει με την αδελφή του Γιάννη του Φελέκη, την Αρετή, η οποία είχα μάθει από καιρό ότι έμενε μόνιμα εκεί διατηρώντας βιβλιοπωλείο. Αυτή δεν με θυμόταν από τότε που πουλούσαμε μαζί στις πολιτικές συγκεντρώσεις και έξω από τα εργοστάσια την «Εργατική Πάλη», θυμόταν όμως αμυδρά την ιστορία μου, δηλ. ότι είχα μπει για πολιτικούς λόγους στην φυλακή μαζί με

την Σοφία. Όπως και να ’χει, η Αρετή μας παρέλαβε με το αυτοκίνητό της από την πίσω μεριά του νησιού, όπου έπιανε το καράβι που ερχόταν από Λευκάδα κατά τους χειμερινούς και τους ανοιξιάτικους μήνες, και μας βρήκε σπίτι να νοικιάσουμε. Εκτός από την παρέα που κάναμε τα βράδια που μείναμε εκεί, τηλεφώνησε και σε έναν παλιό μας γνώριμο, ο οποίος ήταν Ιθακήσιος και εκείνη την εποχή έμενε στην Ιθάκη, για να του πει να βρεθούμε. Αυτός ήταν ο ποιητής Γιώργος Δάγλας, τον οποίο είχαμε γνωρίσει στο σπίτι της Κατερίνας Γώγου. Πράγματι, πήγαμε και βρήκαμε τον Δάγλα που είχαμε να τον δούμε 24 χρόνια, στις Φρίκες, στην βόρεια μεριά του νησιού. Και αυτός και εμείς χαρήκαμε πολύ γιατί ξαναβρεθήκαμε και από τότε αρχίσαμε να έχουμε πιο τακτικές επαφές, δηλ. βλεπόμασταν κάποτε-κάποτε, όταν ερχόταν στην Αθήνα. Τελευταία φορά έκατσα και μίλησα μαζί του, όταν είχε έρθει στην Αθήνα λόγω προβλημάτων που είχε με την καρδιά του. Πάντως τα προβλήματα του ξεπεραστήκανε, εκείνη την εποχή τουλάχιστον. Αντίθετα, η Αρετή δεν κατάφερε να ξεπεράσει τα προβλήματα υγείας που απέκτησε μετά λίγα χρόνια από την επίσκεψή μας στην Ιθάκη, και πέθανε σε ηλικία 51 χρονών, χωρίς να την έχουμε ξαναδεί μέχρι τότε.

Το 2005 πέρασα μία ακόμη έντονη κρίση υποχονδρίας. Αυτή είχε να κάνει με έντονα αναπνευστικά προβλήματα που είχα, ίσως λόγω του ότι ήμουνα καπνιστής και έμενα και στην πόλη Λευκάδα, όπου η υγρασία αποτελεί «σήμα κατατεθέν». Κράτησε μερικούς μήνες μέχρι που αποφάσισα να απευθυνθώ στον ψυχίατρο που είχα απευθυνθεί και στο παρελθόν, για να με βοηθήσει να ξεπεράσω την κρίση, μια που φοβόμουνα να απευθυνθώ σε κάποιον παθολόγο ή πνευμονολόγο μήπως δει ότι είχα καρκίνο. Επειδή ο ψυχίατρός μου ήταν στην Αθήνα, έπρεπε να πάρω το λεωφορείο από Λευκάδα και να πάω στην Αθήνα, για να τον επισκεφθώ. Μέχρι να γίνει αυτό, βασανίστηκα όλο το καλοκαίρι του 2005 από την ιδέα του θανάτου, σε βαθμό να ακούω τα συγκροτήματα του φεστιβάλ χορού της Λευκάδας να περνάνε κάτω από το σπίτι μας, τον Αύγουστο του 2005, και να μου έρχεται στο μυαλό το ποίημα του Καβάφη «Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον», λες και τα συγκροτήματα ήταν ο «αόρατος θίασος», που αναφέρει ο Καβάφης στο ποίημα. Ακόμα και η φυσική μου κατάσταση κατά κάποιον τρόπο «συνωμοτούσε» εναντίον μου, γιατί θυμάμαι ότι, σε κάποια φάση που είχα πάει στην θάλασσα, το καλοκαίρι του 2005, μαζί με τον πατέρα ενός συμμαθητή του γιου μου που ήταν μαθηματικός και αρκετά ήπιος άνθρωπος, δεν άντεξα να μείνω πάνω από δέκα ή δεκαπέντε λεπτά στο νερό, μολονότι στη θάλασσα είχαμε βρει μια γειτόνισσα μου, η οποία, για πρώτη φορά μου είπε, για να το ακούσει και ο μαθηματικός, ότι μου είχε συμπαρασταθεί πολιτικά, όταν ήμουνα «μέσα». Ήθελα, με εκείνη την ευκαιρία, να συζητήσω λίγο για το τι είχε κάνει για μένα και την Σοφία, όταν ήμασταν στην φυλακή, όμως αισθανόμουνα τόσο άσχημα που βγήκα από το νερό και ξάπλωσα στην άμμο για να συνέλθω. Τελικά, εγώ δεν είχα καρκίνο και δεν πέθανα. Όμως, μετά από κάποια χρόνια, έμαθα ότι πέθανε αυτή η γειτόνισσά μας, μολονότι ήταν μικρότερή μου. Κάτι τελευταίο που θυμάμαι από εκείνην την κρίση υποχονδρίας είναι ότι προτού, τον Οκτώβρη, πάρω το λεωφορείο για την Αθήνα, είχα περάσει έξω από μια παλιά εκκλησία, την εκκλησία των Αγίων Αναργύρων που είναι κοντά στο σπίτι μας στην Λευκάδα, και είχα κοιτάξει από την πόρτα μέσα, για να πάρω μια εικόνα των καλλιτεχνικών της θησαυρών. Τότε με είχε δει ο παπάς που έτυχε να είναι εκεί, και με φώναξε

μέσα, όταν του είπα για τον λόγο που είχα κοιτάξει, μετά από σχετική ερώτησή του. Αυτός ο παπάς, ο Νικόλαος Φραγκούλης, προσφέρθηκε να με ξεναγήσει σε όλους τους καλλιτεχνικούς θησαυρούς της εκκλησίας και να μου πει και την ιστορία της, χωρίς να με ρωτήσει γιατί δεν έκανα κανέναν σταυρό, όπως κάνουν οι χριστιανοί, όταν μπαίνουν στις εκκλησίες, και χωρίς να ενοχληθεί από το ότι το ενδιαφέρον μου για την εκκλησία αυτήν ήταν μόνο καλλιτεχνικό. Και αποδείχθηκε και καλός ξεναγός. Μου ανέφερε λεπτομέρειες για κάθε πίνακα ανηρτημένο στους τοίχους της εκκλησίας, πίνακα δυτικής τεχνοτροπίας και όχι βυζαντινής και γι' αυτό πράγματι ενδιαφέροντα από αισθητική άποψη και στο τέλος μου έκανε δώρο και μια κάρτα με τους «Τρεις ιεράρχες» των Επτανήσων, τον Άγιο Σπυρίδωνα, τον Άγιο Γεράσιμο και τον Άγιο Διονύσιο, στην πίσω μεριά της οποίας έγραψε ότι ευχόταν ο Θεός να μου χαρίζει υγεία και «παν αγαθόν». Εγώ, λόγω της υποχονδρίας μου, είχα τότε ελπίσει ότι θα ξέφευγα από την αρρώστια και τον θάνατο, για να πραγματοποιηθεί η ευχή του παπά, χωρίς, εννοείται, να πιστεύω σε κανέναν θεό. Και πράγματι, η ευχή του πραγματοποιήθηκε και χωρίς θεό, με συνέπεια εγώ να ζω ακόμη, ενώ ο ίδιος, όπως και η γειτόνισσά μου που είχα βρει τότε στην θάλασσα, να έχουν πεθάνει από καιρό.

Με το γιο μου στο Μέτσοβο 31 χρόνια μετά από τότε που πέρασα από αυτό σαν μαθητής κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή

Το τέλος του 2005 κατάφερα να ξαναπάω, επίσης, στο Μέτσοβο, την πατρίδα της γιαγιάς μου από την μεριά του πατέρα μου, όπου είχα να πάω από το 1974. Τότε είχαμε κάνει μια στάση εκεί κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή που πήγα με την τάξη μου, όταν τελείωνα το εξατάξιο γυμνάσιο. Ήταν οι γιορτές των Χριστουγέννων και της Πρωτοχρονιάς κι έτσι τα παιδιά μου δεν είχαν σχολείο, με συνέπεια να μπορέσω να πάρω μαζί μου στο Μέτσοβο τον γιο μου. Ήταν η πρώτη φορά που έβλεπα το Μέτσοβο χιονισμένο, όμως, για να δούμε πολύ χιόνι, κάτι που δεν είχε ξαναδεί ο γιος μου, χρειάστηκε να ανεβούμε στο χιονοδρομικό κέντρο που είναι στο βουνό πάνω από το Μέτσοβο, στο ύψος του περάσματος της Κατάρας. Ο γιος μου, για πρώτη φορά, έφτιαξε εκεί χιονάνθρωπο και είδε βήματα αρκούδας μέσα στο χιόνι. Κάτι άλλο αξιοσημείωτο για το Μέτσοβο είναι ότι εκεί ο γιος μου άκουσε για πρώτη φορά τα Βλάχικα που κάποτε τα μιλούσαν όλοι στο Μέτσοβο αλλά όταν πήγαμε εμείς τα μιλούσαν μόνο κάτι γέροι. Με αυτόν τον τρόπο ο γιος μου είδε με τα μάτια του ότι δεν είναι Έλληνες όλοι οι αποκαλούμενοι Έλληνες αλλά κάποιοι από αυτούς ανήκουν σε εθνικές μειονότητες, των οποίων η ύπαρξη αποσιωπάται, ιδιαίτερα από τα σχολεία. Αυτό που ισχύει στα σχολεία το είχα πει, τότε, στον γιο μου και ο ίδιος είχε την ευκαιρία να το διαπιστώσει, όταν ξαναγύρισε στο σχολείο, μετά τις διακοπές των Χριστουγέννων. Συγκεκριμένα, είχε πει στην τάξη ότι είχε ακούσει να μιλάνε άλλη γλώσσα στο Μέτσοβο και ο δάσκαλός του, αργότερα γραμματέας του κόμματος της Νέας Δημοκρατίας στην Λευκάδα, τον είχε «διορθώσει» λέγοντας ότι δεν επρόκειτο για άλλη γλώσσα αλλά για ελληνικό γλωσσικό ιδίωμα!

Αυτή η εκδρομή στο Μέτσοβο υπήρξε η μοναδική, την οποία πήγα ποτέ μόνος με τον γιο μου. Μάλιστα έτυχε να μείνουμε και στο ίδιο ξενοδοχείο που είχα μείνει το 1969, όταν είχα πάει με τον πατέρα μου και την υπόλοιπη οικογένεια. Γι' αυτό αισθάνθηκα ότι βρισκόμουν στα χνάρια του πατέρα μου και ότι έκανα πολύ καλά που πήγα τον γιο μου να γνωρίσει τον τόπο καταγωγής της προγιαγιάς του, για την οποία δεν παρέλειψα να του πω ότι ήταν κι εκείνη Βλάχα. Επίσης να δει ότι το Μέτσοβο δεν είχε και πολλά να ζηλέψει από την Αθήνα, δεδομένου ότι είχε δικό του αξιόλογο πολιτισμό και δική του ιστορία, από τα οποία ο γιος μου πήρε μια γεύση επισκεπτόμενος μαζί μου το αρχοντικό των Αβέρωφ, με χρήματα των οποίων φτιάχτηκε το σημαντικότερο πανεπιστημιακό ίδρυμα στην Ελλάδα, το Εθνικό Μετσόβιο Πολυτεχνείο. Επισκεφτήκαμε επίσης και την πινακοθήκη του Μετσόβου, όπου υπάρχει μεγάλη συλλογή από πίνακες. Όταν επισκεφθήκαμε το Μέτσοβο ο γιος μου ήταν 11 χρονών, δηλ. σε μια ηλικία που, συνήθως, τα παιδιά έχουν ακόμα καλές σχέσεις με τους γονείς, από τους οποίους ακόμα περιμένουν πολλά. Αργότερα, στο γυμνάσιο, τα παιδιά αντιλαμβάνονται τα όρια των γονέων τους, που πρώτα απ' όλα δεν είναι σε θέση να τους βοηθήσουν ούτε στα μαθήματα ούτε στις επιθέσεις που δέχονται από τα συμμαθητές τους, όταν οι τελευταίοι είναι καθίκια. Εγώ, πάντως, με τον γιο μου εκείνη την εποχή είχα τόσο καλές σχέσεις, που στο Μέτσοβο με ακολουθούσε αδιαμαρτύρητα στα μουσεία και σε όλα τα αξιοθέατα. Περπατήσαμε τότε πολύ στις ανηφόρες του Μετσόβου και φωτογραφηθήκαμε στις δημόσιες βρύσες του, από όπου τρέχει δροσερό νερό συνέχεια, όλο τον χρόνο. Θαυμάσαμε ακόμα και τα παλιά σπίτια του που είναι αξιόπιστα δείγματα της ηπειρώτικης αρχιτεκτονικής. Ήπιαμε ακόμη και το περίφημο κρασί του, το «Κατώγι Αβέρωφ», μια φορά που, αφήνοντας κατά μέρος την οικονομία που μας έκανε να τρώμε μπισκότα, πατατάκια ή σουβλάκια κάθε μέρα, κάτσαμε σε ένα εστιατόριο στην πλατεία του Μετσόβου. Μετά από όλα αυτά, ελπίζω ότι ο γιος μου, ήδη από τότε, πήρε μια γεύση για τα ενδιαφέροντα του πατέρα του και από το τί, ο τελευταίος, αναζητάει σε μια πόλη που επισκέπτεται για αναψυχή και όχι για δουλειά. Επίσης, πιστεύω ότι διαπίστωσε ότι ο πατέρας του είναι πολιτισμένος άνθρωπος, γιατί δεν του έκανε ποτέ μαγκιές αλλά αντιθέτως φρόντισε να μην λογοφέρουν ποτέ, όσο ήτανε οι δύο μόνοι τους. Υποθέτω ότι ακόμα διαπίστωσε ότι ο πατέρας του είχε να του πει πολλά, γιατί ήξερε πολλά και ενδιαφερόταν να τα μεταδώσει στον γιο του. Και δεν έψαχνε άλλους μεγάλους να κάνει παρέα μαζί τους, λες και η παρέα με τον γιο του ήταν βαρετή.

Έτσι περάσαμε τις μέρες που έμεινα εγώ και ο γιος μου στο Μέτσοβο, δηλ. με πολύ περπάτημα και επισκέψεις στα αξιοθέατα, μέχρι και στο χιονοδρομικό κέντρο που τότε δεν λειτουργούσε ακόμη. Μάλιστα την τελευταία μέρα, λίγο πριν φύγουμε, έπιασε μια χιονοθύελλα που δεν είχα ξαναδεί στην ζωή μου, όπως δεν είχε ξαναδεί και ο γιος μου. Ιδιαίτερα γι' αυτόν αυτή ήταν μια ευτυχής συγκυρία, γιατί από όλο το τοπίο αυτό που περισσότερο τον ενδιέφερε στο Μέτσοβο ήταν το χιόνι, από προτού ακόμη πάμε στο Μέτσοβο. Συγκεκριμένα, ο λόγος που με είχε ακολουθήσει στο Μέτσοβο και δεν είχε πάει στην Αθήνα, όπου εκείνες τις μέρες είχε πάει η μάνα του και η αδελφή του, ήταν για να δει χιόνι. Και την τελευταία μέρα το χιόνι έπεφτε τόσο πυκνό που το λεωφορείο που πήραμε για

να κατέβουμε από το Μέτσοβο στα Γιάννενα, κόλλησε καμιά ώρα έξω από το Μέτσοβο, λόγω χιονιού. Εννοείται ότι, μέχρι να φτάσουμε στα Γιάννενα, το θέαμα από τα παράθυρα του λεωφορείου ήταν εντυπωσιακό: Όλο χιονισμένες κορυφές ψηλών βουνών και βαθιές κοιλάδες δίπλα στον δρόμο από όπου τις έβλεπες από ψηλά. Και λίγο πριν από το Γιάννενα το θέαμα της λίμνης των Ιωαννίνων από ψηλά. Δεν είναι υπερβολή το ότι αυτή η επίσκεψη στο Μέτσοβο, όπως και η επίσκεψη με τον πατέρα μου 36 χρόνια πριν, θα μου μείνει αξέχαστη και φαντάζομαι ότι θα μείνει και στον γιο μου. Αν δεν του μείνει σαν η μοναδική φορά που έμεινε κάπου μόνος με τον πατέρα του, υποθέτω ότι θα του μείνει γιατί του δόθηκε, για πρώτη φορά, η ευκαιρία να γνωρίσει μια άλλη πλευρά της Ελλάδας: Τα ψηλά και «αετόμορφα», όπως τα λέει ο Ελύτης, βουνά της. Βουνά ποτισμένα με αίμα, αν σκεφθεί κανείς πόσοι πολεμιστές έχουν αφήσει εκεί τα κόκκαλά τους, κατά τους πολέμους που έχει γνωρίσει αυτή η χώρα, με τελευταίο τον εμφύλιο του 1946-1949, που οι αντάρτες του κομμουνιστικού Δημοκρατικού Στρατού πολιόρκησαν κάποιες μέρες το Μέτσοβο, στην προσπάθεια τους να πάρουν στα χέρια τους μια πόλη, μια που δεν είχαν καμιά.

ΜΟΝΟΣ ΣΤΗ ΛΕΥΚΑΔΑ ΚΑΙ Η ΑΥΤΟΝΟΜΗ ΠΡΩΤΟΒΟΥΛΙΑ ΛΕΥΚΑΔΑΣ

Η επιστροφή της Σοφίας και των παιδιών μου στα Εξάρχεια

Το ότι σε αυτήν την εκδρομή στο Μέτσοβο δεν ήρθαν μαζί μας η Σοφία και η κόρη μου, δεν ήταν, όπως αποδείχτηκε, κάτι που έπρεπε να περάσει απαρατήρητο. Δεν έμειναν, όπως είπα, στην Λευκάδα αλλά πήγαν στην Αθήνα. Εκεί φιλοξενήθηκαν από μια παιδική φίλη της Σοφίας, η οποία έμενε στην Νεάπολη Εξαρχείων. Η Νεάπολη Εξαρχείων ήταν η γειτονιά της Αθήνας, όπου μέναμε δέκα χρόνια πριν, προτού μετακομίσουμε στην Λευκάδα. Και, όπως φάνηκε εκ των υστέρων, μένοντας κάποιες μέρες στην φίλη της, η Σοφία νοστάλγησε την ζωή στην Αθήνα και άρχισε να κάνει σχέδια για το πως θα ξαναγύρναγε στην Αθήνα, στην παλιά της γειτονιά, όπου τώρα θα είχε κοντά της και την παιδική της φίλη. Αυτά τα σχέδια επρόκειτο να πραγματοποιήσει την επόμενη χρονιά, αξιοποιώντας ένα δάνειο που της πρότεινε μια τράπεζα κι εγώ την συμβούλεψα να το πάρει. Όταν την συμβούλευα να το πάρει δεν μπορούσα να φανταστώ σε τι θα το χρησιμοποιούσε. Αν το ήξερα δεν θα της το πρότεινα. Δεν θα της το πρότεινα, γιατί δεν ήθελα να φύγουμε από την Λευκάδα, όπου δεν πληρώναμε νοίκι και να βρεθούμε στην Αθήνα με νοίκι και κοινόχρηστα. Άλλωστε η ζωή στο κέντρο της Αθήνας δεν μπορεί να συγκριθεί με την ζωή στην Λευκάδα από άποψη περιβάλλοντος: Την ηχορύπανση, την ατμοσφαιρική ρύπανση, τα πεταμένα στους δρόμους σκουπίδια, τα συνωστισμένα μέσα μαζικής μεταφοράς, τα αυτοκίνητα και τα μηχανάκια που καταλαμβάνουν τα πεζοδρόμια και τόσα άλλα πράγματα επιβαρυντικά για το περιβάλλον, τα βρίσκει κανείς στο κέντρο της Αθήνας ενώ δεν τα βρίσκει στην Λευκάδα. Αυτός ήταν και ο λόγος που η παιδίατρος που είχαμε για τα παιδιά, όταν ήταν μωρά, μας είχε συστήσει να πάμε να μείνουμε στην Λευκάδα για το καλό τους, όταν είχε μάθει ότι είχαμε σπίτι στην Λευκάδα. Επιπροσθέτως αρκετά δεν είχαμε ταλαιπωρηθεί με το να αλλάζουμε κάθε τόσο σπίτια και να έχουμε πάντα έναν ιδιοκτήτη πάνω από το κεφάλι μας; Όμως η Σοφία δεν τα λογάριαζε αυτά, προκειμένου να μείνει στην Αθήνα. Και δεν ήταν μόνο η Αθήνα που της άρεσε πολύ περισσότερο από την Λευκάδα. Και μαζί μου δεν τα πήγαινε καλά με συνέπεια, κάθε τόσο, να τσακωνόμαστε. Αν και αυτό ήταν κάτι αναμενόμενο μετά από 25 χρόνια συμβίωσης και μάλιστα, τα τελευταία 10, σε ένα μικρό σπίτι και με φοβερά οικονομικά προβλήματα, αυτό βάρυνε τόσο πολύ για την Σοφία που προτού φύγει από την Λευκάδα, μετά από έναν τελευταίο τσακωμό μαζί μου, μού είπε ότι είχε αρχίσει να αλλάζει γνώμη μετά από τόσα που της είχα πει για να μην φύγει, όμως εκείνος ο τσακωμός την έκανε να οριστικοποιήσει την απόφασή της να φύγει.

Έφυγε, λοιπόν, παίρνοντας μαζί και τα παιδιά και δηλώνοντάς μου ότι θα έπρεπε να νοικιάσει το σπίτι στην Λευκάδα, προκειμένου να πληρώνει το νοίκι του σπιτιού της Αθήνας. Εγώ στην ηλικία των 50 χρονών που ήμουνα τότε, το 2006, και έχοντας κουβαλήσει όλα τα πράγματά μου στην Λευκάδα, δεν είχα καμιά όρεξη να «πάρω τα πράγματά μου στην πλάτη» και να ξαναγυρίσω στην αβεβαιότητα και στην προσωρινότητα που αντιπροσώπευαν για μένα τα νοικιασμένα σπίτια. Έτσι προτίμησα να της πληρώνω εγώ το ποσό που έλπιζε ότι θα

έπαιρνε, αν νοίκιαζε το σπίτι στην Λευκάδα. Εννοείται ότι, εφόσον έφευγε και έπαιρνε μαζί της και τα παιδιά, χωρίς να λογαριάζει την αντίθετη γνώμη μου, δεν την βοήθησα καθόλου στην μετακόμιση και στην ανεύρεση σπιτιού στην Αθήνα. Όμως την βοήθησε ο αδελφός της και η παιδική της φίλη. Και τον Σεπτέμβρη του 2006, μετά από πρωτοβουλία της Σοφίας, σταμάτησε η συμβίωσή μας που είχε κρατήσει 25 ολόκληρα χρόνια. Αν και με στεναχώρησε αρκετά αυτή η εξέλιξη, το γεγονός ότι δεν διέκοψε την συμβίωσή μας ο θάνατος, όπως είχε διακόψει την συμβίωση των γονιών μου μετά από 27 χρόνια, ήταν κάτι θετικό. Βέβαια, εμείς είχαμε ήδη κλείσει περισσότερα χρόνια γάμου από ότι οι γονείς μου, όταν πέθανε ο πατέρας μου. Το 2006 ήμασταν ήδη 29 χρόνια παντρεμένοι!

Μπορεί η Σοφία να πήρε τα παιδιά και να έφυγε, εγώ όμως δεν είχα σκοπό να τα αφήσω στην απόλυτη διάκρισή της και να στερηθούν όσα εγώ μπορούσα ακόμη να τους προσφέρω. Γι' αυτό δεν έκοψα οριστικά με την Σοφία αλλά από τότε που εγκαταστάθηκε στην Αθήνα πήγαινα συχνά και πέρναγα κάποια διαστήματα κοντά στην οικογένειά μου. Σε αυτό η Σοφία δεν είχε αντίρρηση κι έτσι τα παιδιά μου δεν έμειναν χωρίς πατέρα στην εφηβική τους ηλικία. Από την άλλη, εγώ δεν θυσίασα την αξιοπρέπειά μου με το να αποδεχτώ την καταναγκαστική παραμονή μου στην Αθήνα, όπως δεν την είχα θυσιάσει με το να αποδεχτώ την στρατιωτική θητεία. Νομίζω ότι και μόνο αυτή μου η απόφαση να μην κάνω το χατίρι της Σοφίας, θα υπήρξε ένα καλό μάθημα για τα παιδιά μου που, αν είχα κάνει το χατίρι της Σοφίας, στο πρόσωπό μου θα βλέπανε έναν άντρα ανάξιο να αποτελεί καλό παράδειγμα για τα παιδιά του, μια που θα στερούνταν δύναμη χαρακτήρα και θα τον έκανε ότι ήθελε η γυναίκα του.

Βρίσκω επιτέλους αναρχικούς συντρόφους στην Λευκάδα:
Η Αυτόνομη Πρωτοβουλία Λευκάδας

Δεν θυμάμαι το πως πέρασα τον πρώτο καιρό μόνος μου στην Λευκάδα. Σίγουρα δεν πρέπει να αισθάνθηκα και πολύ μόνος, μια που το ιντερνέτ σε φέρνει, αν θέλεις, σε καθημερινή επαφή με πολύ κόσμο. Ιδιαίτερα εγώ δεν μπορούσα να αισθανθώ μόνος και ακόμα και εξαιτίας του ότι είχα αναλάβει την προβολή της Αντιεθνικιστικής μέσω του ιντερνέτ και ακόμη η αλληλογραφία με τα άλλα μέλη ικανοποιούσε σε κάποιο βαθμό τις ανάγκες μου για μια υγιή κοινωνικότητα. Άλλωστε δεν έμεινα και πολύ μόνος, αν μπορεί να θεωρηθεί μοναξιά ότι παρέα έκανα συχνά μόνο με έναν φίλο: Κάποια ωραία μέρα με βρήκε στο δρόμο ο γιος ενός παπά και μου είπε ότι είχε ακούσει πολλά για μένα και ήξερε, λίγο-πολύ, την ιστορία μου, η οποία τον έκανε να νοιώθει εκτίμηση για μένα. Διαπίστωσα ότι ήταν ομοϊδεάτης μου και χάρηκα, γιατί, μετά από τόσα χρόνια στην Λευκάδα, αποκτούσα έναν ιδεολογικό σύντροφο. Το γεγονός ότι ήταν και γιος παπά, μου θύμισε το τραγούδι του Σαββόπουλου για την «νταρντάνα» την Ζωζώ, από τον πρώτο του δίσκο, το «Φορτηγό», που κατάφερε μολονότι φτωχιά και χαζή να ξελογιάσει ένα παιδί, τον γιο του παπά, που ήταν λεβεντιά. Εγώ, βέβαια, δεν ήμουνα ούτε φτωχός ούτε χαζός και προπαντός ούτε γυναίκα, όμως και ο γιος του παπά δεν επρόκειτο να γίνει νταβατζής όπως ο γιος του παπά του τραγουδιού του Σαββόπουλου.

Με κολάκευε, όμως, το γεγονός ότι το παιδί ενός ανθρώπου που βρισκόταν ψηλά στην εξουσία, όπως ένας παπάς, κατάφερε και αποσπάστηκε από ένα σίγουρο μέλλον ανθρώπου της εξουσίας, επειδή πείστηκε από τις ιδέες που ακολουθούσα εγώ. Αυτό σήμαινε ότι αυτές οι ιδέες δεν ήταν καθόλου ευκαταφρόνητες για την εξουσία κι εγώ, μπορεί για την εξουσία να ήμουν ασήμαντος και ακίνδυνος, όμως όχι τόσο ασήμαντος και ακίνδυνος, ώστε να μην μπορώ να «ξελογιάσω» τα παιδιά της!

Τώρα, βέβαια, θα ήταν υπερβολή να πω ότι οι δικές μου ιδέες γοήτευσαν τον σύντροφο αυτό, αφού είχε εξελιχθεί σε ομοϊδεάτη μου προτού με γνωρίσει. Πολύ περισσότερο δεν μπορώ να διεκδικήσω την ιδιοκτησία των αναρχικών ιδεών. Όμως το ότι αυτές οι ιδέες διαδιδόντουσαν ακόμα και στην Λευκάδα, με έκανε να αισθάνομαι ότι βρισκόμουνα στον σωστό δρόμο. Και το γεγονός ότι, όταν γνωριστήκαμε με τον σύντροφο από κοντά, αποφάσισε να συνεργαστούμε, με δικιολογεί κατά κάποιον τρόπο, όταν λέω ότι τον «ξελόγιασα». Γιατί, πράγματι, αποφασίσαμε να συνεργαστούμε, να συγκροτήσουμε μια ομάδα μαζί με άλλους Λευκαδίτες που ήξερε αυτός, και να πραγματοποιήσουμε μια εκδήλωση σε ανοιχτό χώρο. Έτσι φτιάχτηκε η «πάλαι ποτέ» «Αυτόνομη Πρωτοβουλία Λευκάδας».

Η συλλογικότητα αυτή, αν και δεν είχε διάρκεια, άσχετα αν την εφοδιάσαμε και με ηλεκτρονική διεύθυνση και δικτυότοπο (μπλογκ), υπήρξε για μένα μια πολύτιμη εμπειρία, γιατί μέχρι τότε δεν είχα εμφανιστεί σαν αναρχικός στην Λευκάδα και με πείραζε να αισθάνομαι στην Λευκάδα σαν πολιτικός κρατούμενος στην εξορία, λόγω έλλειψης συντρόφων. Στην ομάδα αυτή γνώρισα συντρόφους ένας, τουλάχιστον, από τους οποίους διατήρησε την φιλία μας και την συνεργασία μας ακόμα και όταν η ομάδα μας είχα πάψει, ουσιαστικά, να υπάρχει. Μέχρι τότε οι πολιτικές μου δραστηριότητες στην Λευκάδα δεν είχαν σχέση με αναρχικούς αλλά με την Οικολογική Πρωτοβουλία και με την αντίρρηση συνείδησης, όπως είδαμε στα προηγούμενα. Μπορεί να είχα στο παρελθόν απευθυνθεί στον Συ.Ριζ.Α. της Λευκάδας για να ζητήσω την συμπαράστασή του στον Γιάννη τον Σερίφη, όμως με τον Συ.Ριζ.Α. δεν είχα ιδεολογική σχέση. Έτσι, όταν συνεργάστηκα με αναρχικούς στα πλαίσια της πρωτοβουλίας αυτής, αισθάνθηκα ότι, επιτέλους, και στην Λευκάδα ήμουνα πλέον αυτό που ήμουνα στην Αθήνα: Ένας αναρχικός. Τουλάχιστον για τα μάτια των συντρόφων μου και όχι για τα δικά μου, γιατί, εννοείται ότι, όταν ήμουνα στην Λευκάδα ή οπουδήποτε αλλού εκτός από την Αθήνα, δεν έπαυα να βλέπω τον εαυτό μου σαν αναρχικό.

Η εκδήλωση της Αυτόνομης Πρωτοβολίας Λευκάδας ενάντια στην εξαναγκαστική πορνεία

Τώρα, όσον αφορά την εκδήλωση, η πρόταση από τον σύντροφο που με είχε βρει, ήταν για εκδήλωση για την υπεράσπιση των ελεύθερων χώρων μιας πόλης που όλο και περιορίζονται από το σύγχρονο κράτος. Και αυτή η πρόταση έγινε δεκτή και από τους άλλους. Οι άλλοι ήταν και αυτοί φοιτητές σαν αυτόν αλλά υπήρχε και μια φοιτήτρια. Εγώ, ο μεγαλύτερος σε

ηλικία, δεν ικανοποιούμουν από την πρόταση για τους ελεύθερους χώρους και, αξιοποιώντας την ευκαιρία να σπρώξω τους συντρόφους να ασχοληθούν με κάτι που εμένα με στεναχωρούσε περισσότερο, πρότεινα να ασχοληθούμε με την εξαναγκαστική πορνεία. Η εξαναγκαστική πορνεία είχε για μένα ιδιαίτερη βαρύτητα, γιατί θεωρούσα και θεωρώ ότι οι εξαναγκαστικά εκδιδόμενες κοπέλες και κορίτσια βρίσκονται στην χειρότερη θέση από όλους σε σχέση με την κοινωνική κλίμακα. Αυτές υφίστανται την μεγαλύτερη καταπίεση και την μεγαλύτερη εκμετάλλευση και γι' αυτό έχουν ανάγκη από την περισσότερη συμπαράσταση. Άλλωστε αυτοί που ευθύνονται για τα μαρτύρια των γυναικών και των κοριτσιών αυτών, δηλ. οι σωματέμποροι, οι μαστροποί και οι πορνοπελάτες, δεν αφήνουν και τα υπόλοιπα μέλη της κοινωνίας, σαν κι εμάς, άθικτα, γιατί την εγκληματική συμπεριφορά που έχουν απέναντι στις εκδιδόμενες την έχουν, όσο μπορούν, και απέναντι σε όποιον άλλον μπορούν. Με λίγα λόγια: Πατάνε επί πτωμάτων. Καταγγέλλοντας και πολεμώντας αυτούς δεν κάνουμε καλό μόνο στα άμεσα θύματά τους αλλά και σε όλη την κοινωνία γενικότερα. Ευτυχώς, επιχειρήματα σαν κι αυτά που γράφω τώρα, υπήρξαν ικανά για να πείσω και τους Λευκαδίτες συντρόφους κι έτσι αποφασίστηκε να κάνουμε εκδήλωση και ενάντια στην εξαναγκαστική πορνεία. Και μάλιστα να συντάξουμε και σχετικό κείμενο. Έτσι, τελικά, αποφασίστηκαν δύο εκδηλώσεις: Μία για την εξαναγκαστική πορνεία και μία για τους ελεύθερους χώρους.

Για να κάνουμε τις εκδηλώσεις θεωρήσαμε καταλληλότερο χώρο τον ανοιχτό χώρο πίσω από την Δημόσια Βιβλιοθήκη της Λευκάδας, στην γειτονιά που λέγεται Μαρκάς, γιατί εκεί παλιότερα ήταν η κεντρική αγορά της Λευκάδας. Η λέξη Μαρκάς πρέπει να έχει κάποια σχέση με την ιταλική «μερκάτο». Αυτό το σημείο είχε δύο πλεονεκτήματα: Πρώτον θα είχαμε ηλεκτρικο ρεύμα από την βιβλιοθήκη, από όπου περιμέναμε να μην μας το αρνηθούν, και δεύτερον υπήρχε η πίσω πόρτα του κήπου της βιβλιοθήκης, όπου θα μπορούσαμε να κρεμάσουμε ένα άσπρο σεντόνι, για να κάνουμε εκεί τις προβολές. Γιατί θεωρήσαμε ότι οι εκδηλώσεις μας αυτές θα έπρεπε να αποτελούνται από προβολές και κατόπιν συζήτηση. Καρέκλες θα παίρναμε από το Εργατικό Κέντρο της Λευκάδας. Ένα άλλο μέλος της συλλογικότητάς μας που έπαιζε σε ερασιτεχνικά γκρουπ ροκ μουσική, θα μας έφερνε μια μικρή μικροφωνική εγκατάσταση, βιντεοπροβολέα θα παίρναμε από κάποια εκκλησία κι εγώ θα έφερνα τον υπολογιστή μου. Θα τυπώναμε και αφίσες σε σχήμα Α3 και θα τυπώναμε και προκηρύξεις, ξεχωριστές για κάθε εκδήλωση, όπως θα ήταν και οι αφίσες.

Πράγματι, ό,τι είχαμε προγραμματίσει εξελίχθηκε κατ' ευχήν και ένα ωραίο απόγεμα του Αυγούστου του 2007, πραγματοποιήσαμε την πρώτη μας εκδήλωση με θέμα την εξαναγκαστική πορνεία, όπου προβάλαμε το ντοκιμαντέρ του BBC «The Real Sex Traffick» που θα μπορούσε να μεταφραστεί σαν «Η πραγματική σωματεμπορία». Αν και δεν είχαμε πολύ κόσμο, άλλωστε και οι καρέκλες δεν ήταν πολλές, φαινόμασταν πολύ. Αυτοί που ήρθαν ήταν κυρίως φίλοι και συγγενείς. Για το θέμα μας, από τους διοργανωτές, μίλησα μόνο εγώ αλλά ευτυχώς από τους συγγενείς και τους φίλους μας στήθηκε κάποια συζήτηση. Εντύπωση μου έκανε ότι για το θέμα μίλησε και η 15χρονη κόρη μιας ξαδέλφης της Σοφίας από την Λευκάδα, η οποία έμενε στην Αθήνα αλλά βρισκόταν εκεί με τους γονείς της για καλοκαιρινές διακοπές.

Μια εικόνα από την εκδήλωσή μας για την εξαναγκαστική πορνεία.

Η δεύτερη εκδήλωση της Αυτόνομης Πρωτοβουλίας Λευκάδας – Η γνωριμία μου με τους Αγρινιώτες συντρόφους

Στην δεύτερη εκδήλωσή μας, που έγινε μετά από κάποιες μέρες, προβλήθηκε μια αμερικάνικη κινηματογραφική ταινία που δεν μου άρεσε και δεν μίλησα στην συζήτηση που ακολούθησε. Μίλησαν, όμως, όλοι οι άλλοι και το θετικό ήταν ότι είχαμε στο ακροατήριο και συντρόφους από την Αθήνα, οι οποίοι εκείνη την εποχή έκαναν ελεύθερο κάμπινγκ στην περιοχή «Πευκούλια» του παραλιακού χωριού Άγιος Νικήτας και ήρθαν στην δεύτερη προβολή μας, όταν πληροφορήθηκαν για την πρώτη. Μάλιστα, μεταξύ αυτών, ήταν και ένας από την ομάδα «Κύκλος της φωτιάς», η οποία είχε βγάλει και μπροσούρα ενάντια στην σωματεμπορία, την οποία μας την έφερε σε μερικά αντίτυπα, και ένας άλλος σύντροφος από το στέκι της πλατείας Δέγλερη του Περιστερίου, τον οποίο είχα να δω από το 1995. Τελευταία φορά τον είχα δει μετά την διαδήλωση για το μαχαίρωμα του καταληψία Σταθόπουλου από τον Μανώλογλου που έχω αναφέρει πιο πάνω, η οποία κατέληξε σε επεισόδια, όπως ήταν προγραμματισμένο άλλωστε. Και ο σύντροφος αυτός ήταν στην διαδήλωση εκείνη.

Μετά την εκδήλωση, μαζί με αυτόν τον σύντροφο, ένα φιλικό του ζευγάρι που κάνανε μαζί διακοπές και όλους τους Λευκαδίτες συντρόφους και συντρόφισσες (συντρόφισσα για την ακρίβεια) της Αυτόνομης Πρωτοβουλίας Λευκάδας, εκτός από έναν, πήγαμε στη κεντρική πλατεία της Λευκάδας και καθίσαμε σε ένα καφενείο μέχρι τις τέσσερις η ώρα το πρωί,

συζητώντας για το κίνημα. Εκεί αισθάνθηκα ότι, επιτέλους, «η αναρχία είχε φθάσει μέχρι την Λευκάδα».

Δυστυχώς, μολονότι σαν πρωτοβουλία δημιουργήσαμε δικτυότοπο (μπλογκ) και λίστα εσωτερικής αλληλογραφίας, και παρά τις φιλότιμες προσπάθειες της Σοφίας για την μέσω αυτών επικοινωνία μας, η οποία Σοφία, εν τω μεταξύ, είχε ενταχθεί στην πρωτοβουλία μαζί με την κόρη μας, δεν καταφέραμε να ξανακάνουμε εκδήλωση στην Λευκάδα την επόμενη χρονιά και κατόπιν η πρωτοβουλία ατόνησε. Δεν μπορώ να πω όμως ότι δεν προσπαθήσαμε. Και σε αυτήν την προσπάθεια είχαμε και συμμάχους κάποιους συντρόφους από το Αγρίνιο, ο ένας από τους οποίους έπαιζε στο ερασιτεχνικό πανκ συγκρότημα «Αμόκ». Συγκεκριμένα το επόμενο καλοκαίρι, δηλ. το καλοκαίρι του 2008, σχεδιάζαμε σαν πρωτοβουλία να διοργανώσουμε μια εκδήλωση, η οποία θα περιλάμβανε προβολή, συζήτηση και συναυλία. Μάλιστα, ένας φίλος Τούρκος πολιτικός πρόσφυγας, ο Αλέξανδρος, ο οποίος είχε τότε έρθει μαζί μου από την Αθήνα για να βρει δουλειά στην Λευκάδα και είχε βρει, μας είχε ετοιμάσει και έγχρωμη αφίσα. Σαν θέμα της εκδήλωσης, μετά από δική μου πρόταση, είχε επιλεχθεί να είναι ο ρατσισμός απέναντι στους Ρομά (τσιγγάνους). Στην Λευκάδα υπήρχαν και υπάρχουν ακόμα τσιγγάνοι, οι οποίοι ζουν σε παράγκες, χωρίς ηλεκτρικό ρεύμα και τρεχούμενο νερό, δίπλα στον σκουπιδότοπο της πόλης. Θεώρησα ότι είναι οι πιο αδικημένοι από τους κατοίκους της Λευκάδας και γι' αυτό σκέφτηκα να κάνουμε κάτι για να ευαισθητοποιήσουμε την κοινωνία της πόλης απέναντί τους. Δυστυχώς, παρά την προθυμία των συντρόφων από το Αγρίνιο να μας βοηθήσουν με ηχητικά και με το συγκρότημά τους καθώς και με άλλα γκρουπάκια που θα φέρνανε αυτοί για να παίξουν, στο τέλος μόνο ένας από τους Λευκαδίτες συντρόφους δεχόταν να σηκώσει μαζί μου το βάρος της διοργάνωσης και γι' αυτό, μετά από πολλές συζητήσεις, η ιδέα εγκαταλείφθηκε.

Λέει ένα ρητό: Τίποτα δεν πάει χαμένο. Και πράγματι, μπορεί να μην καταφέραμε να διοργανώσουμε μαζί με τους Αγρινιώτες συντρόφους εκδήλωση στην Λευκάδα το 2008, όμως από εκείνο το καλοκαίρι απέκτησα πολύ καλές συντροφικές σχέσεις μαζί τους και, πέρα από το ότι επισκέφθηκα πολλές φορές το Αγρίνιο για να παρευρεθώ σε εκδηλώσεις τους, κάναμε και κάποιες οργανωτικές προσπάθειες μαζί, όπως και κάποια ταξίδια, για να συμμετάσχουμε σε κινητοποιήσεις της Δυτικής Ελλάδας, όπως θα δούμε παρακάτω. Μάλιστα οι καλές σχέσεις μου μαζί τους διαρκούν μέχρι σήμερα. Όσον αφορά, τέλος, τις σχέσεις μου με τους Λευκαδίτες συντρόφους, με έναν από αυτούς συνέχισα να βρίσκομαι συχνά και συνεργάστηκα πολιτικά σε κάποιες φάσεις, ενώ με άλλους δύο ξαναβρεθήκαμε σε διαδηλώσεις.

Η ΚΟΡΗ ΜΟΥ ΣΤΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΚΑΙ Η ΔΡΑΣΗ ΜΟΥ ΓΙΑ ΤΗΝ ΔΙΕΘΝΗ ΑΜΝΗΣΤΙΑ – Ο ΑΓΩΝΑΣ ΕΝΑΝΤΙΑ ΣΤΟΝ ΡΑΤΣΙΣΜΟ

Η κόρη μου στο πανεπιστήμιο, ο 15χρονος Αλέξης Γρηγορόπουλος στον τάφο δολοφονημένος από μπάτσο, όπως ο 15χρονος Μιχάλης Καλτεζάς 23 χρόνια πριν: Η αντίδραση του κινήματος στον Βόλο

Το 2008 υπήρξε σημαντικό για πολλούς και για μένα για διάφορους λόγους. Για μένα, γιατί αυτήν την χρονιά εισάχθηκε η κόρη μου στο πανεπιστήμιο, στο Τμήμα Μηχανικών Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης της Πολυτεχνικής Σχολής του πανεπιστημίου της Θεσσαλίας, και για πολλούς υπήρξε σημαντικό (και για μένα βέβαια), γιατί τον Δεκέμβρη αυτής της χρονιάς αρκετός κόσμος, κυρίως μαθητές και φοιτητές, ξεσηκώθηκε, όταν στα Εξάρχεια, μετά από ένα μικροεπεισόδιο στην οδό Μεσολογγίου, ο μπάτσος Κορκονέας σκότωσε τον 15χρονο μαθητή Αλέξη Γρηγορόπουλο. Έτυχε, όπως θα δούμε παρακάτω, να γνωρίσω αυτήν την, κατά κάποιο τρόπο, εξέγερση κατά της αστυνομίας και στον Βόλο, όπου σπούδαζε η κόρη μου, και στην Αθήνα.

Συγκεκριμένα εκείνο το βράδυ εγώ βρισκόμουν στο σπίτι που είχε νοικιάσει η κόρη μου στο Βόλο, μια παλιά μονοκατοικία στο κέντρο του Βόλου που μετά ένα χρόνο κατεδαφίστηκε, ενώ η Σοφία βρισκόταν στα Εξάρχεια. Αυτή μας τηλεφώνησε και μας είπε ότι ένας μπάτσος είχε σκοτώσει έναν δεκαπεντάχρονο και ότι γι’ αυτό είχαν αρχίσει να γίνονται εκτεταμένα επεισόδια. Τότε η κόρη μου τηλεφώνησε στους συμφοιτητές της και έμαθε ότι το νέο είχε διαδοθεί και γι’ αυτό θα μαζευόντουσαν στο κεντρικό κτίριο του πανεπιστήμιου Θεσσαλίας, το γνωστό ως «Θόλο» λόγω του σχήματός του, για να συζητήσουν τι θα έκαναν σαν μια άμεση απάντηση στην αστυνομική βαρβαρότητα. Πήγαμε μαζί σε αυτήν την συνέλευση, γιατί δεν μου ήταν άγνωστο το περιβάλλον. Είχα ήδη γνωριστεί με τους αναρχικούς του Βόλου που μαζευόντουσαν στην κατάληψη Ματσάγγου (σε ένα κτίριο μιας παλιάς καπνοβιομηχανίας, η οποία είχε πάψει να λειτουργεί εδώ και δεκαετίες), μέσω ενός παλιού συντρόφου που τον ήξερα από το στέκι του Περιστερίου και τώρα έμενε μόνιμα στον Βόλο, με την γυναίκα του και το παιδί του. Μάλιστα, με τους συντρόφους της κατάληψης, ή καλύτερα με τις συντρόφισσες, γιατί οι περισσότεροι σύντροφοι που είχα γνωρίσει ήταν κορίτσια, είχαμε κανονίσει να μιλήσω στην κατάληψη για την άρνηση στράτευσης στις 12 Δεκεμβρίου, στα πλαίσια πολυήμερων εκδηλώσεων για την επέτειο της κατάληψης, η οποία είχε γίνει μερικά χρόνια πριν.

Στην συζήτηση στην κεντρική αίθουσα του «Θόλου» μαζεύτηκε πολύς κόσμος. Και ακούστηκαν πολλές απόψεις. Δεν μπορώ να πω ότι ήταν πρωτότυπες και ότι οι πολλές ώρες που κράτησε η συζήτηση χρειαζόντουσαν. Αν είχε κάποιο νόημα αυτή η πολύωρη συζήτηση, κάτι θα είχα συγκρατήσει. Δεν συγκράτησα όμως τίποτα παραπάνω από την πρόταση ενός σωματώδους συντρόφου, ο οποίος επιβαλλόταν πάντα στην κατάληψη Ματσάγγου με τον όγκο του και τις ικανότητές του στο να δίνει ξύλο (ήξερε από πολεμικές τέχνες). Συγκράτησα αυτήν την πρόταση, γιατί τελικά επικράτησε. Σύμφωνα με αυτήν, θα κάναμε μια πορεία

διαμαρτυρίας μέχρι το τοπικό αστυνομικό τμήμα και, όταν φτάναμε, κάποιοι, οι οποίοι έπρεπε να το δηλώσουν από την αρχή στην συνέλευση, θα πέταγαν ο καθένας από έναν συγκεκριμένο μικρό αριθμό πετρών. Επεισόδια προκατασκευασμένα δηλαδή! Πράγματι κάναμε μια πορεία διαμαρτυρίας μέχρι το τοπικό αστυνομικό τμήμα, γύρω στις τρεις με τέσσερις το πρωί, δεν πλησιάσαμε, γιατί είχαν κλείσει τον δρόμο οι μπάτσοι, πετάχτηκαν κάτι πέτρες, ρίξανε και οι μπάτσοι τα δακρυγόνα τους και διαλύθηκε η πορεία.

Την επόμενη μέρα, όπως έμαθα, είχε συμφωνηθεί να γίνει επεισοδιακή πορεία αλλά εγώ δεν πήγα, γιατί είχα κάποια προβλήματα υγείας. Πράγματι έγιναν εκτεταμένα επεισόδια σε έναν από τους κεντρικούς δρόμους, ο οποίος περνάει μπροστά από το πανεπιστήμιο. Μετά την διάλυση των διαδηλωτών από την αστυνομία αυτοί καταφύγανε στο πανεπιστήμιο, όπου η αστυνομία δεν μπήκε, λόγω ότι το πανεπιστήμιο προστατεύεται από το λεγόμενο «φοιτητικό άσυλο». Εγώ την άλλη μέρα, ημέρα Δευτέρα, γύρισα στην Αθήνα.

Η αντίδραση του κινήματος στην Αθήνα την τρίτη μέρα μετά την δολοφονία

Στην Αθήνα, επίσης, είχανε γίνει εκτεταμένα επεισόδια την Κυριακή 7 Δεκεμβρίου, δηλ. την επόμενη μέρα από την ημέρα της δολοφονίας. Όμως το «πανηγύρι» δεν είχε τελειώσει. Είχε καλεστεί πορεία και για την επόμενη μέρα, την Δευτέρα. Εγώ είχα γίνει εν τω μεταξύ καλά από το πρόβλημα που είχα με την υγεία μου, και κατέβηκα στην πορεία της Δευτέρας. Φυσικά είχε πάρα πολύ κόσμο και γι’ αυτό κατά το τέλος της πορείας, όπως γίνεται συνήθως, οι αντιεξουσιαστές άρχισαν τα επεισόδια. Αυτό που θυμάμαι από τα επεισόδια αυτά είναι ότι μια ομάδα κουκουλοφόρων έσπαγε διάφορες βιτρίνες στην Πανεπιστημίου, μερικές από τις οποίες ήταν άσχετες, δηλ. δεν είχαν την παραμικρή σχέση με το φόνο. Χτυπάγανε βέβαια και τράπεζες, αυτές όμως ήταν αρκετά θωρακισμένες. Συνήθως «την πλήρωναν» τα μηχανήματα αυτόματης ανάληψης των τραπεζών, τα ATM. Δεν γλύτωναν όμως και τα στέγαστρα των στάσεων και τα παγκάκια. Το κτίριο που δεν πειράχτηκε ήταν το κτίριο του Συμβουλίου της Επικράτειας, του δικαστηρίου που με αδίκησε κατάφωρα. Το ότι την γλύτωσε και πάντα την γλυτώνει, με έχει κάνει πολλές φορές να σκεφτώ ότι οι ταραχοποιοί που πετάνε τα μπουκάλια (τις μολότοφ), ως έναν βαθμό κατευθύνονται από εγκάθετους, οι οποίοι τους κατευθύνουν εκεί που αυτοί θέλουν. Από την άλλη, αυτό το κτίριο είναι πολύ ωραίο από αρχιτεκτονική άποψη και θα ήταν κρίμα να καταστρεφόταν. Αυτό, βέβαια, δεν σημαίνει ότι επικροτώ τις καταστροφές άλλων κτιρίων που δεν αποτελούν καλλιτεχνικούς θησαυρούς. Και τέτοια κτίρια καταστράφηκαν σε εκείνα τα εκτεταμένα επεισόδια. Εγώ είχα την ευκαιρία να δω την καταστροφή από την φωτιά ενός κτιρίου στην γωνία Ιπποκράτους και Ακαδημίας, το οποίο στο ισόγειο είχε μια τράπεζα. Είχα παραμείνει με τους διαδηλωτές, οι οποίοι είχαν σαν ορμητήριο το κεντρικό κτίριο του πανεπιστήμιου της Αθήνας, το οποίο είχαν καταλάβει εκμεταλλευόμενοι το «φοιτητικό άσυλο» που εμπόδιζε τους μπάτσους να μπούνε μέσα. Εκείνο το βράδυ και οι δύο δρόμοι που είναι κάθετοι προς την Πανεπιστημίου και περιβάλλουν το κτίριο του πανεπιστήμιου, είχαν καταληφθεί από μασκοφόρους διαδηλωτές

που πέρασαν την βραδιά επιτιθέμενοι στους μπάτσους (Μ.Α.Τ.), οι οποίοι ήταν παραταγμένοι στην Ακαδημίας, μπροστά από το κτίριο που καιγότανε. Έπεσαν πολλές πέτρες και μολότοφ, όμως οι μπάτσοι «την έβγαλαν καθαρή», όπως λένε. Άλλωστε μάχες σώμα με σώμα δεν έγιναν, γιατί κάθε φορά που οι διαδηλωτές πλησίαζαν τους μπάτσους, αυτοί πετάγανε δακρυγόνα και τους σκορπίζανε. Αυτός που δεν την έβγαλε καθαρή ήταν το κτίριο που ανέφερα προηγούμενα. Είχε πάρει φωτιά από τις μολότοφ και παρόλο που προστατευόταν από μπάτσους, η πυροσβεστική δεν ήρθε να το σβήσει, με συνέπεια η φωτιά να επεκταθεί από το ισόγειο στους πάνω ορόφους. Δεν ήρθε, όπως δεν έχει έρθει και για το κτίριο των καταστημάτων Κάπα-Μαρούσης, που κάηκε το 1991 και πήρε μαζί του και τέσσερες νεκρούς. Και δεν ξέρω αν η πυροσβεστική ήρθε, τουλάχιστον, για άλλα κτίρια που κάηκαν εκείνη την νύχτα, γιατί κάηκαν και άλλα κτίρια. Αν είχε έρθει η πυροσβεστική, θα καιγόντουσαν;

Εγώ, πάντως, δεν πέταξα τίποτα σε εκείνα τα επεισόδια. Περιορίστηκα στο να κλωτσάω, όσο μπορούσα, τα δακρυγόνα που έπεφταν στον δρόμο, για να πάνε στις φωτιές που είχαν ανάψει οι διαδηλωτές για την εξουδετέρωσή τους. Αν και ελάχιστες φορές πέτυχα αυτό που ήθελα, το γεγονός ότι, παρά την ηλικία μου, βρισκόμουνα στην πρώτη γραμμή των επεισοδίων, έκανε κάποιον μασκοφόρο διαδηλωτή να επαινέσει την στάση μου. Εγώ μάσκα δεν φορούσα, γιατί δεν είχα σκοπό να πετάξω τίποτα. Και ευτυχώς στα δακρυγόνα άντεχα. Αυτός που υποτίθεται δεν άντεχε στα δακρυγόνα, ήταν κάποιος μασκοφόρος που είχε σκοπό να κάψει την Εθνική Βιβλιοθήκη, της οποίας ήδη είχαν σπάσει μερικά τζάμια. Εγώ, σαν φανατικός βιβλιόφιλος και άνθρωπος που εκτιμάει τους αρχιτεκτονικούς καλλιτεχνικούς θησαυρούς, σαν αυτήν την βιβλιοθήκη, έβαλα τις φωνές σε αυτόν το διαδηλωτή και, ευτυχώς, και άλλοι διαδηλωτές πήραν το μέρος μου. Στην ερώτησή μου γιατί δεν πήγαινε μπροστά, για να πετάξει ό,τι ήθελε στους μπάτσους που ήταν παραταγμένοι στην Ακαδημίας, απάντησε ότι τα μάτια του είχαν γίνει χάλια από τα δακρυγόνα και γι' αυτό δεν άντεχε να βρίσκεται απέναντι από τους μπάτσους. Όπως και να 'χει, εμπόδισα αυτόν τον διαδηλωτή να πετάξει μολότοφ μέσα από σπασμένο τζάμι της βιβλιοθήκης. Αν έπιανε φωτιά, δεν νομίζω να ερχόταν η πυροσβεστική για να την σβήσει.

Και αυτός ο διαδηλωτής δεν ήταν ο μόνος που ήθελε να κάνει κακό από βλακεία του. Και μέσα στο προαύλιο του πανεπιστήμιου, από την μεριά της Εθνικής Βιβλιοθήκης, κάποιος άλλος προσπάθησε να βάλει φωτιά σε ένα βανάκι κάποιας δημοτικής αρχής που έτυχε να είναι σταθμευμένο στο προαύλιο. Αυτό το βανάκι το είχαν ήδη καταστρέψει άλλοι που σκεπτόντουσαν με τον ίδιο τρόπο, όπως ο τελευταίος. Και σε αυτήν την περίπτωση επέμβηκα και ζήτησα από τον διαδηλωτή να σταματήσει τις προσπάθειες να κάψει το βανάκι, λέγοντάς του ότι, αν το βανάκι έπαιρνε φωτιά και έσκαγε το ντεπόζιτο της βενζίνης του, θα είχαμε θύματα και μεταξύ των διαδηλωτών που είχαν καταλάβει το πανεπιστήμιο. Ευτυχώς, και σε αυτήν την περίπτωση, εμφανίστηκαν και άλλοι διαδηλωτές που πήραν το μέρος μου, με συνέπεια ο επίδοξος εμπρηστής να παραιτηθεί από το σχέδιο του.

Κάτι τελευταίο που θα ήθελα να παρατηρήσω για εκείνη την βραδιά είναι ότι οι διαδηλωτές που συνέχιζαν τα επεισόδια ήταν λίγοι, μερικές δεκάδες, και γι' αυτό, αν ήθελαν οι μπάτσοι, θα τους είχαν διώξει από τους δρόμους γύρω από το πανεπιστήμιο και θα τους είχαν

αναγκάσει να καταφύγουν μέσα στον χώρο του πανεπιστήμιου. Μάλιστα, αν τους έριχναν δακρυγόνα και μέσα στο πανεπιστήμιο, κάποιοι από αυτούς που δεν θα άντεχαν τα χημικά, θα έφευγαν από το πανεπιστήμιο. Αρκεί, βέβαια, να τους είχαν αφήσει οι μπάτσοι κάποιον δρόμο διαφυγής. Αλλά οι μπάτσοι δεν πήραν ποτέ τέτοια εντολή, όπως δεν πήραν οι πυροσβέστες για να σβήσουν την φωτιά στο κτίριο της γωνίας Ιπποκράτους και Ακαδημίας. Εγώ, πάντως, άρχισα να αισθάνομαι ότι βλέπω θέατρο που όσο και επεισοδιακό να ήταν, δεν ήταν ενδιαφέρον, και γι' αυτό κάποια ώρα από τις πρώτες πρωινές γύρισα στο σπίτι μου.

Οι διαδηλώσεις και τα επεισόδια για την δολοφονία του Γρηγορόπουλου συνεχίζονται

Οι διαδηλώσεις που κάποιες από αυτές ήταν επεισοδιακές, κράτησαν γύρω στον ένα μήνα. Την πρωτοβουλία την είχαν οι μαθητές των γυμνασίων και των λυκείων, οι οποίοι έβλεπαν στο πρόσωπο του νεκρού έναν δικό τους άνθρωπο. Και εφόσον στην Αθήνα και στον Πειραιά υπάρχει μεγάλος μαθητικός πληθυσμός, στην κηδεία του δολοφονημένου Αλέξη Γρηγορόπουλου ήρθαν χιλιάδες. Δεν έχω ξαναβρεθεί σε κηδεία με τόσο πολύ κόσμο από τότε και δεν είχα ξαναβρεθεί και μέχρι τότε. Και μάλιστα σε κηδεία, η οποία κατέληξε και αυτή σε επεισόδια. Κάποια έβρισαν τους μπάτσους που είχαν μαζευτεί, μπορεί να τους πέταξαν και κανέναν μπουκάλι νερού, και αυτοί δεν έχασαν: Μας έριξαν πάλι αρκετά δακρυγόνα. Πιστεύω ότι αυτά τα επεισόδια θα μπορούσαν να είχαν αποφευχθεί αν δεν ερχόντουσαν μπάτσοι στην κηδεία. Ήρθαν όμως, γιατί ίσως φοβόντουσαν ότι το πλήθος θα τα έσπαγε, όπως είχε γίνει τις προηγούμενες μέρες. Εγώ όμως δεν νομίζω το πλήθος να έσπαγε τα μαγαζιά γύρω από το νεκροταφείο, γιατί αυτά δεν ανήκουν σε μεγάλες επιχειρήσεις αλλά σε μικρομαγαζάτορες και αυτοί θα υπερασπιζόντουσαν τις περιουσίες τους με την βία.

Η τελευταία διαδήλωση εκείνης της χρονιάς στην Αθήνα για τον Γρηγορόπουλο που εγώ θυμάμαι, έγινε μπροστά από το κτίριο της Γενικής Αστυνομικής Διεύθυνσης της Αττικής. Σε αυτήν είχαν κατέβει χιλιάδες μαθητές και μαθήτριες και επειδή δεν πετάξανε πέτρες ή μολότοφ, δεν τους διαλύσανε οι μπάτσοι. Επειδή κάποιοι πετάγανε στους μπάτσους μπουκαλάκια νερού, αυτοί κρύφτηκαν μέσα στο κτίριο της Γ.Α.Δ.Α. μέχρι να τελειώσει η διαδήλωση. Αυτή κράτησε αρκετή ώρα και φωνάχτηκαν αρκετά συνθήματα κατά των μπάτσων, ένα από τα οποία όμως, το «μπάτσοι μουνιά σκοτώνετε παιδιά», μου έκατσε στο λαιμό, περισσότερο επειδή το φωνάζανε κορίτσια του γυμνασίου και του λυκείου, χωρίς να συνειδητοποιούν ότι έτσι διαιωνίζανε την σεξιστική αντίληψη πως τα να έχει κάποιος αιδοίο, δηλ. να είναι θηλυκού φύλου, είναι προσβλητικό. Από την θερμή υποδοχή που είχε από τις μαθήτριες αυτό το σύνθημα, κατάλαβα ότι δεν μπορούσε να τις παίρνει κανείς και πολύ στα σοβαρά. Τέλος πάντων, μετά από κάποια ώρα, βγήκε ένας συμμαθητής της Κριστιάνας, ο οποίος μόλις είχε τελειώσει το λύκειο, και μίλησε στους συγκεντρωμένους μαθητές ζητώντας τους να πάνε στο σημείο που είχε σκοτωθεί ο Γρηγορόπουλος. Αυτοί άλλο που δεν θέλανε για να διαλυθούνε, γιατί μάλλον είχαν αρχίσει να κουράζονται κι έτσι διαλύθηκαν. Υποθέτω ότι λίγοι ήταν αυτοί που κατέληξαν στο σημείο που σκοτώθηκε ο Γρηγορόπουλος.

Η ομιλία μου για την άρνηση στράτευσης στην κατάληψη Ματσάγγου στον Βόλο – Η συναυλία στο κεντρικό κτίριο του πανεπιστημίου Θεσσαλίας, τον «Θόλο»

Εγώ δεν έμεινα όλον εκείνο τον Δεκέμβρη στην Αθήνα. Έπρεπε στις 12 του μηνός να είμαι στον Βόλο, όπου θα μιλούσα στην κατάληψη Ματσάγγου. Είχε βγει και αφίσα για τις εκδηλώσεις για την επέτειο της κατάληψης, όπου αναφερόταν και το όνομά μου σαν ενός από τους ομιλητές.

Η αφίσα για τις εκδηλώσεις για την επέτειο της κατάληψης Ματσάγγου

Αυτή η αφίσα είχε κολληθεί σε όλο το κέντρο του Βόλου και αυτό μου είχε αρέσει ιδιαίτερα, γιατί πίστευα ότι, η δημοσιότητα που μου έδωσαν οι Βολιώτες, θα έκανε την κόρη μου από

την μια να με εκτιμήσει περισσότερο, βλέποντας το καλό όνομα που είχα μέσα στο κίνημά μου, και από την άλλη να αισθάνεται πιο άνετη με τους συντρόφους της κατάληψης, εφόσον αυτοί θα ήξεραν ότι είναι κόρη γνωστού αναρχικού. Υποθέτω ότι η κόρη μου θα εκτίμησε, επίσης, και την ομιλία μου, γιατί είχε έρθει αρκετός κόσμος για να με ακούσει και η ομιλία ήταν αρκετά ενδιαφέρουσα, ώστε να ακολουθηθεί από μεγάλη συζήτηση. Εγώ δεν έκατσα πολύ ώρα να απαντάω σε ερωτήσεις, γιατί δεν ήθελα να μονοπωλήσω την συζήτηση. Σε κάποια φάση έφυγα από την θέση μου και πήγα στον πάγκο, όπου πουλούσαν ποτά, και αγόρασα κάτι να πιω. Περιττό να πω ότι ο σωματώδης τύπος της κατάληψης που είχε επιβληθεί και στην συνέλευση για την πρώτη αντίδραση στην δολοφονία του Γρηγορόπουλου, όταν μιλούσα, είχε καθίσει δίπλα μου και μετά μίλησε λίγο και αυτός. Έπρεπε, φαίνεται, να δείξει στους άλλους ότι παρέμενε «ομαδάρχης». Πρέπει όμως να ομολογήσω ότι ήταν πιο εργατικός από τους άλλους και γι’ αυτό, σε μια άλλη διαδήλωση που είχε γίνει στον Βόλο για τον Γρηγορόπουλο, αυτός μόνος του κολλούσε σχετικές αφίσες κατά την διάρκεια της διαδήλωσης. Και αυτή η διαδήλωση, που μάλιστα είχε γίνει σε μια συνοικία του Βόλου, στην Νέα Ιωνία, είχε επιτυχία, γιατί είχε αρκετό κόσμο και κατέληξε σε πορεία. Σε αυτήν την πορεία με βρήκε ένας 15χρονος από την Σκιάθο, ο Βασίλης Μάγγος, ο οποίος με είχε γνωρίσει στην κατάληψη Ματσάγγου και μου είχε μεγάλη εκτίμηση, επειδή είχα γνωρίσει προσωπικά τον Νικόλα Άσιμο που αυτός θαύμαζε.

Άλλη μια εκδήλωση από εκείνη την εποχή που σε όλη την Ελλάδα, μαθητές και φοιτητές, κινητοποιούνταν ενάντια στην ατιμωρησία των μπάτσων, θυμάμαι στον Βόλο. Ήταν μια συναυλία στο προαύλιο του «Θόλου». Είχε και αυτή χαρακτήρα διαμαρτυρίας ενάντια στην κρατική καταστολή και σε αυτήν έπαιξε αρμόνιο και η κόρη μου, συνεργαζόμενη με ένα προσωρινό συγκρότημα με τον τίτλο «Χύμα στο κύμα». Σε αυτήν την συναυλία γνωρίστηκα με τον χιπχοπά Στράτο Τζαμπαλάτη, γνωστό ως Javaspa. Μου άρεσε πολύ ο στίχος του στα χιπ-χοπ τραγούδια του και του είπα ότι οι στίχοι του είναι πιο πολιτικοποιημένοι και από τους στίχους του Νικόλα Άσιμου. Από τότε τον ξαναείδα σε συναυλίες, και στο Αγρίνιο και στην Αθήνα, αλλά ακόμη και σε συνέλευση στην κατάληψη Ματσάγγου, στην οποία έχει αφιερώσει και ένα από τα τραγούδια του, όπου περιγράφει το πως αυτή έγινε. Από την πρώτη φορά που γνωριστήκαμε, γίναμε φίλοι και μου έστειλε όλα τα CD με τα τραγούδια που είχε βγάλει μέχρι τότε.

Η Ομάδα Δράσης του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας στην Λευκάδα: Εκδήλωση ενάντια στην εξαναγκαστική πορνεία

Δεν πέρασα όλον εκείνο τον ταραγμένο Δεκέμβρη στην Αθήνα ή στον Βόλο. Ξαναγύρισα στην Λευκάδα, όπου μαζί με τον Μαραγκάκη και άλλους, φίλους και φίλες του Μαραγκάκη, είχαμε φτιάξει μία Ομάδα Δράσης του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας και είχαμε ετοιμάσει μια εκδήλωση. Θυμάμαι ότι, εξαιτίας της δολοφονίας του Γρηγορόπουλου, η Διεθνής Αμνηστία είχε ακυρώσει μια σειρά εκδηλώσεων που είχε προγραμματίσει, όμως,

για εμάς, ο Μαραγκάκης πήρε την άδεια να προχωρήσουμε. Και προχωρήσαμε: Πραγματοποιήσαμε εκδήλωση στον δημοτικό κινηματογράφο «Απόλλων» με θέμα την εξαναγκαστική πορνεία. Η εκδήλωση περιλάμβανε προβολή ταινίας και συζήτηση. Η ταινία που προβάλαμε ήταν η «Λίλιαν για πάντα». Περιττό να πω ότι το θέμα της εκδήλωσης το επέλεξα εγώ, θέλοντας να συνεχίσω το έργο που είχα αρχίσει με την «Αυτόνομη Πρωτοβουλία Λευκάδας». Την ταινία «Λίλιαν για πάντα» δεν την ήξερα αλλά την έμαθα, όταν ο Μαραγκάκης απευθύνθηκε στην Αμνηστία της Αθήνας και του την σύστησαν. Εννοείται ότι την είχα δει, πριν την προβάλουμε στον κινηματογράφο. Αυτός ήταν και ο λόγος που, κατά την διάρκεια της προβολής, έφυγα και μαζί με τον φίλο μου τον Κώστα, που ήταν κι αυτός μέλος του παραρτήματος της Αμνηστίας, πήγα στο σπίτι μου για να ακούσω ειδήσεις για τον Γρηγορόπουλο. Σ' αυτές άκουσα μια σειρά συκοφαντίες που ο δικηγόρος του Κορκονέα, ο Κούγιας αν θυμάμαι καλά, είχε πει για τον Γρηγορόπουλο, όπως ότι ήταν χουλιγκάνος του Ολυμπιακού και ότι έσπαζε βιτρίνες κλπ. Και όταν, μετά τις ειδήσεις, γύρισα στον κινηματογράφο για την συζήτηση μετά την προβολή της ταινίας, τσαντίστηκα όταν άκουσα τον Μαραγκάκη να μιλάει για τον Γρηγορόπουλο και, θέλοντας να τον υποστηρίξει, να αποδέχεται, κατ' αρχήν, και να αναπαράγει τις συκοφαντίες του Κούγια. Αυτό με οδήγησε να «του τα ψάλλω» κατά κάποιον τρόπο, κάτι που τον έκανε έξαλλο. Αν και μίλησε ο τότε πρόεδρός μας (ο πρόεδρος του παραρτήματος), ο αρχιτέκτονας Σταύρακας, η συζήτηση επικεντρώθηκε στην κόντρα μου με τον Μαραγκάκη και μια που αυτός λόγω όγκου έχει για τους πολλούς το δίκιο, βρέθηκα και κατηγορούμενος από κάποιους. Όπως και να 'χει, αυτή η λογομαχία δεν ήταν και λόγος για να το διαλύσουμε την Ομάδα Δράσης της Αμνηστίας κι έτσι συνεχίσαμε. Τουλάχιστον σε όλη την διάρκεια της επόμενης χρονιάς, του 2009.

Ο αγώνας για τα δικαιώματα των τσιγγάνων στην Λευκάδα

Αν και οι δραστηριότητες της συλλογικότητάς μας στην Λευκάδα δεν συνεχίστηκαν, ουσιαστικά, και τον επόμενο μετά το 2009 χρόνο, όσο δραστηριοποιηθήκαμε, καταφέραμε να γίνουμε γνωστοί στην Λευκάδα. Αυτό οφείλεται τόσο στον Μαραγκάκη, που ήταν γνωστός στους Λευκαδίτες από τις δραστηριότητές του στην Οικολογική Πρωτοβουλία και από τις υποψηφιότητές του με τους Οικολόγους, όσο και στο ζήτημα με το οποίο καταπιαστήκαμε: Τα δικαιώματα των τσιγγάνων (Ρομά). Οι τσιγγάνοι είναι η πιο αδικημένη μειονότητα στην Λευκάδα και οι συνθήκες διαβίωσης τους σε αυτό το νησί είναι αρκετά άσχημες, πιο άσχημες από τις συνθήκες άλλων που έχουν εγκατασταθεί μόνιμα σε ένα μέρος. Εφόσον για τις συνθήκες διαβίωσής τους ήταν υπεύθυνες και οι αρχές του τόπου, ήταν φυσικό να συγκρουστούμε με αυτές κι έτσι να γίνουμε και ευρύτερα γνωστοί στην Λευκάδα.

Την δραστηριοποίηση μας για τους τσιγγάνους την στηρίξαμε σε σχετική πρόταση του ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, δεν πήραμε την πρωτοβουλία από μόνοι μας. Η Αμνηστία μας έδινε την δυνατότητα να διαλέξουμε με τι θα ασχοληθούμε από μια σειρά επιλογών που μας είχε στείλει. Με δική μου πρόταση ασχοληθήκαμε με τους τσιγγάνους. Έτσι

κατάφερα με την Ομάδα Δράσης της Αμνηστίας αυτό που δεν κατάφερα με την Αυτόνομη Πρωτοβουλίας Λευκάδας: Να ασχοληθούμε με τους τσιγγάνους.

Δεν μπορώ να πω ότι, σαν Διεθνής Αμνηστία-Ομάδα Δράσης Λευκάδας, καταφέραμε να αλλάξουμε, έστω και ελάχιστα, την ζωή των τσιγγάνων της πόλης της Λευκάδας και, έχω την εντύπωση ότι, μολονότι έχουν περάσει οχτώ χρόνια από τότε, αυτοί βρίσκονται στην ίδια κατάσταση. Γι' αυτούς ο χρόνος είναι σταματημένος, όπως για τους Ινδιάνους του Περού, που τις σφαγές που υπέστησαν από το 1959 ως το 1962 περιγράφει ο Μανουέλ Σκόρσα στην πενταλογία του «Ο σιωπηλός πόλεμος». Ακόμα και σήμερα δεν έχει αλλάξει η ζωή εκείνων των Ινδιάνων. Εμείς, σαν «Ομάδα Δράσης», το μόνο που καταφέραμε είναι να δώσουμε κάποια δημοσιότητα στο δράμα που ζούνε οι τσιγγάνοι αυτοί, όπως έκανε και ο Σκόρσα με τους Ινδιάνους. Συγκεκριμένα, ο Μαραγκάκης δημοσίευσε ένα ή δύο άρθρα γι' αυτούς σε εφημερίδα της Λευκάδας, εγώ δημοσίευσα άρθρο γι' αυτούς στην εφημερίδα «Αυγή», η συνεργάτισσά μας Κατερίνα Βλαχοδήμου μίλησε γι' αυτούς στην εκπομπή της στον ραδιοφωνικό σταθμό Ράδιο Λευκάδα, του οποίου ο διευθυντής Γιάννης Θούας ήταν και αυτός μέλος της συλλογικότητάς μας, κι εγώ ανέβασα δύο βίντεο στο Ιντερνέτ. Το ένα το τράβηξε ο σύντροφός μου από την Λευκάδα μαζί με την Σοφία και το άλλο εγώ. Αυτό που τράβηξα εγώ είναι μια συνέντευξη από έναν νεαρό τσιγγάνο που οι μπάτσοι της Λευκάδας τον έκαναν «μαύρο» στο ξύλο, ενώ έβρισαν άσχημα και τους γονείς του, επειδή δεν έβρισκε την ταυτότητά του και δεν τους ακολούθησε. Είχε έρθει μαζί με τους γονείς του για να πουλήσουν παιχνίδια στον δρόμο το Δεκαπενταύγουστο, όπως έκαναν κάθε χρόνο. Την συνέντευξη του την πήρα μετά από πρόταση των τσιγγάνων της Λευκάδας, οι οποίοι είχαν καταλάβει ότι είμαι αξιόπιστο άτομο, όταν έβλεπαν ότι δεν τους υποσχόμουνα τίποτα και ότι είχα υπερασπίσει τα δικαιώματά τους σε μια εκδήλωση που είχαμε καταφέρει να κάνουμε στο δημαρχείο της Λευκάδας, με παρουσία του δημάρχου, του εκπροσώπου του βουλευτή της Λευκάδας, του παπά της μητρόπολης της Λευκάδας και εκπροσώπων των κομμάτων. Ο τότε δήμαρχος της Λευκάδας Βασίλης Φέτσης ήταν παλιότερα μέλος της Οικολογικής Πρωτοβουλίας που είχε ιδρύσει ο Μαραγκάκης και τον έβλεπα να έρχεται σε κάποιες από τις συναντήσεις της από την δεκαετία του 1990. Ήταν δηλ. παλιός συνεργάτης του Μαραγκάκη και γι' αυτό ήρθε στην εκδήλωσή μας. Όσον αφορά τον παπά και με αυτόν είχε προηγούμενα τις καλύτερες σχέσεις ο Μαραγκάκης. Και όσον αφορά τους κομματικούς εκπροσώπους, εκτός από τον εκπρόσωπο του βουλευτή (που ήταν και δάσκαλος του γιου μου στο δημοτικό σχολείο), τους άλλους τους ήξερε κι αυτούς ο Μαραγκάκης και είχε κατά καιρούς συνεργαστεί μαζί τους, όπως με τον εκπρόσωπο του Συ.Ριζ.Α., τον Δρακονταειδή, που τον είχα κι αυτόν γνωρίσει στις συναντήσεις της Οικολογικής Πρωτοβουλίας την δεκαετία του 1990 και σήμερα είναι, και αυτός, δήμαρχος της Λευκάδας. Σε εκείνη την εκδήλωση ο παπάς έφυγε προτού μιλήσω εγώ, όμως δέχτηκε από μένα ένα CD με υλικό για τους τσιγγάνους και μας ευχήθηκε να βρούμε λύση για το πρόβλημά τους, προτού φύγει λόγω «ανειλημμένων υποχρεώσεων».

Σε αυτήν την εκδήλωση από τα μέλη της Αμνηστίας δεν μίλησα μόνο εγώ. Όμως ήμουνα ο μόνος που είχα κάνει ολόκληρη εργασία σχετική με τα ευεργετήματα που πρόβλεπε ο νόμος για τους τσιγγάνους σαν ευπαθή ομάδα του πληθυσμού και γι' αυτό η εισήγησή μου ήταν η

κεντρική εισήγηση από μέρους της Αμνηστίας. Από αυτήν αυτός που ενοχλήθηκε περισσότερο, ήταν ο δήμαρχος, ίσως γιατί είχε μεγαλύτερη ευαισθησία. Ενοχλήθηκε γιατί, μέχρι εκείνη την εποχή, η Ευρωπαϊκή Ένωση είχε δώσει αρκετά λεφτά στην Ελλάδα για την στέγαση και την υγειονομική περίθαλψη των τσιγγάνων, όμως ο δήμος της Λευκάδας δεν είχε ποτέ διεκδικήσει μερικά από αυτά τα λεφτά, για να μεταστεγάσει τους τσιγγάνους που παρέμεναν και ακόμα παραμένουν δίπλα στα σκουπίδια. Για τα λεφτά αυτά και για τα μέτρα που η κυβέρνηση είχε πάρει προς όφελος των τσιγγάνων, όμως αυτοί, στην Λευκάδα, δεν είχαν δει τίποτα. Και ήμουνα εγώ αυτός που μίλησε. Ήταν φυσικό να ενοχληθεί ο δήμαρχος. Όπως και να ’χει, την εποχή εκείνη, είχε περάσει η προθεσμία για να διεκδικήσει ο δήμος λεφτά για τους τσιγγάνους και όχι μόνο οι τσιγγάνοι δεν μεταστεγάστηκαν αλλά το δημοτικό συμβούλιο, σε συνεδρίασή του, αποφάσισε να τους στεγάσει πιο βαθιά μέσα στην χωματερή και δίπλα στις εγκαταστάσεις του βιολογικού καθαρισμού των βοθρολυμάτων της Λευκάδας, όπου η μυρωδιά ήταν αφόρητη και τα παιδιά τους, αν παίζανε στον χωματόδρομο που οδηγούσε εκεί, θα κινδύνευαν από τα βυτιοφόρα που κάθε τόσο αδειάζανε στις εγκαταστάσεις αυτές το φορτίο τους. Θα κινδύνευαν, γιατί ο χωματόδρομος ήταν και στενός και ήταν και ο μοναδικός δρόμος που θα ένωνε τον χώρο της μετεγκατάστασης των τσιγγάνων με την πόλη. Ευτυχώς που η απόφαση γι’ αυτήν την μετεγκατάσταση δεν πραγματοποιήθηκε ποτέ. Αν είχε πραγματοποιηθεί θα το είχαμε βάρος στην συνείδησή μας επειδή, αντί να κάνουμε καλό στους τσιγγάνους με το να ασχοληθούμε μαζί τους, θα τους είχαμε κάνει κακό. Τέλος, υπήρξε μια ακόμη προσπάθεια από την μεριά του δήμου να τους διώξουν από το μέρος που μένανε, δίπλα στην χωματερή, με το να αδειάζουν τα απορριμματοφόρα σκουπίδια ακριβώς δίπλα στις παράγκες τους. Και αυτή όμως απέτυχε, γιατί οι τσιγγάνοι τηλεφώνησαν στην συνεργάτιδά μας Κατερίνα Βλαχοδήμου και αυτή πήγε στον καταυλισμό των τσιγγάνων και φώναξε την αστυνομία. Αναζητήθηκε ο δήμαρχος, βρέθηκε και πείστηκε να δώσει εντολή να σταματήσουν τα απορριμματοφόρα το άδειασμα των σκουπιδιών ακριβώς δίπλα από τις παράγκες.

Όπως και για τις άλλες πρωτοβουλίες που πήρα στην ζωή μου και δεν ευοδωθήκανε, όπως π.χ. η προσπάθεια να μείνω μόνιμα στο εξωτερικό, δεν μετανιώνω που έκανα την Ομάδα Δράσης της Διεθνούς Αμνηστίας στην Λευκάδα να ασχοληθεί με τους τσιγγάνους. Και εμείς είδαμε από κοντά πόσο άσχημα ζουν οι άτυχοι συμπολίτες μας, που ο ρατσισμός τους κρατάει αποκλεισμένους από την υπόλοιπη κοινωνία και δεν μπορούν να εξασφαλίσουν ούτε τα στοιχειώδη, και αυτοί γνώρισαν μερικούς ανθρώπους που πραγματικά έδειξαν αλληλεγγύη προς αυτούς για τα φοβερά προβλήματά τους. Με λίγα λόγια, είδαν ότι δεν ήταν μόνοι τους στην Λευκάδα και ότι δεν είναι όλοι οι Έλληνες ρατσιστές. Εγώ δεν θα ξεχάσω ποτέ τον παππού, τον Κώστα τον Καμπέρη, που είχαν οι τσιγγάνοι σαν εκπρόσωπό τους επειδή ήταν όλοι συγγενείς του, ο οποίος σε κάποια φάση που είχα πάει μαζί με μια δημοσιογράφο της εφημερίδας «Τα καλά νέα» της Λευκάδας, για να τους πάρει συνέντευξη, και αυτή τους έκανε αστυνομική ανάκριση, με συνέπεια να τσαντιστώ και να σηκωθώ να φύγω, αυτός είχε βγει με την γυναίκα του από την παράγκα τους και με παρακαλούσε να γυρίσω. Τότε κατάλαβα ότι ήμουν πραγματικά με το μέρος τους και αυτοί το καταλαβαίνανε αυτό. Την μάχη δηλ. ηθικά

την είχα κερδίσει, όχι όμως και υλικά, εφόσον δεν μπόρεσα ποτέ να βοηθήσω να βελτιωθούν, έστω και ελάχιστα, οι συνθήκες διαβίωσής τους. Και όταν, μετά από χρόνια, διέσχιζα τον κεντρικό δρόμο της Λευκάδας, πάνω στο ποδήλατό μου, και με φώναξε ένας πιτσιρικάς που με θυμόταν από τότε που επισκεπτόμουνα τον καταυλισμό των τσιγγάνων, από την μια συγκινήθηκα γιατί κάποιοι με θυμόντουσαν σαν δικό τους άνθρωπο, από την άλλη όμως αισθάνθηκα μεγάλη πικρία γιατί, αυτός ο δικός τους άνθρωπος, μακροπρόθεσμα κατάφερε να κάνει μόνο «μια τρύπα στο νερό». Όπως κατάφερα και με τις εκδιδόμενες.

Η «πρόβα τζενεράλε» της προσπάθειάς της Χρυσής Αυγής να κυριαρχήσει στο κέντρο της πρωτεύουσας της χώρας και η απουσία των αναρχικών από την αντιδιαδήλωση με την οποία αντιμετωπίστηκε η «πρόβα»

Μπορεί οι προσπάθειες για μια καλύτερη κοινωνία να μην εύρισκαν την απαραίτητη υποστήριξη από το κοινό, για να ευοδωθούν, όμως οι προσπάθειες για μια χειρότερη κοινωνία γινόντουσαν όλο και πιο δημοφιλείς στην Ελλάδα εκείνης της εποχής. Ο εθνικισμός, ο ρατσισμός, ο σεξισμός, ο τραμπουκισμός, η εξαπάτηση, η υποκρισία, το ψέμα και προπαντός η βία, υιοθετούνταν από όλο και περισσότερους Έλληνες, με συνέπεια να έρθει η εποχή που το κόμμα που ενστερνιζόταν και προωθούσε όλα αυτά, η άλλοτε ασήμαντη αριθμητικά «Χρυσή Αυγή», να μαζικοποιηθεί τόσο ώστε, την ημέρα που σε όλη την Ευρώπη γιορταζόταν η νίκη ενάντια στον ναζισμό (9η Μαΐου) το κόμμα αυτό επέλεξε να κάνει επίδειξη ισχύος στο κέντρο της πρωτεύουσας της χώρας, στην πλατεία Ομόνοιας. Βέβαια, χωρίς την προστασία της αστυνομίας, που διακρίνεται και για τους πολλούς ψηφοφόρους της «Χρυσής Αυγής» που έχει στους κόλπους της, η «Χρυσή Αυγή» δεν θα μπορούσε να πραγματοποιήσει συγκέντρωση, εφόσον υπήρχαν περισσότεροι αντιφασίστες, που δεν ήθελαν την συγκέντρωση της «Χρυσής Αυγής» στην Ομόνοια, από τους ναζιστές που συγκεντρώθηκαν τελικά. Επίσης, δεν θα μπορούσε να πραγματοποιήσει συγκέντρωση, εάν οι αντιφασίστες που είχαν μαζευτεί για να εμποδίσουν την συγκέντρωση των ναζιστών, είχαν όρεξη να συγκρουστούν με την αστυνομία που προστάτευε τους ναζιστές. Δεν είχαν όμως τέτοια όρεξη και γι' αυτό, όσο κρατούσε η συγκέντρωση της «Χρυσής Αυγής», αυτοί περιοριζόντουσαν στο να φωνάζουν συνθήματα. Και αυτό ήταν το λιγότερο. Άφησαν τους ναζιστές να επιτεθούν και σε μετανάστες και πρόσφυγες, αφού τελείωσαν ανεμπόδιστοι την προκλητική τους συγκέντρωση.

Συγκεκριμένα, εκείνη την εποχή, ένα πολυώροφο κτίριο στην οδό Σωκράτους, το οποίο παλιά ήταν ξενοδοχείο, αργότερα Εφετείο, και τότε ήταν εγκαταλειμμένο, είχε καταληφθεί από μετανάστες και πρόσφυγες, οι οποίο το χρησιμοποιούσαν σαν κατοικία. Εξαιτίας της ρατσιστικής πολιτικής των ναζιστών, ήταν πολύ πιθανόν, μετά το τέλος της συγκέντρωσής τους, να ριχνόντουσαν στους μετανάστες του πρώην Εφετείου. Γι' αυτό και κάποιες οργανώσεις, όπως η Νεολαία Ενάντια στο Ρατσισμό, είχαν καλέσει σε περιφρούρηση των μεταναστών, για την περίπτωση που αυτοί θα δεχόντουσαν επίθεση από τους ναζιστές. Λίγοι

ανταποκρίθηκαν στην πρόσκληση, εγώ όμως και η Σοφία ανταποκριθήκαμε. Προηγούμενα, πριν πάμε έξω από το πρώην Εφετείο, είχαμε πάει σε αντιφασιστική συγκέντρωση των αντιεξουσιαστών και των αναρχικών, η οποία έγινε στην πλατεία Κάνιγγος, και οι διοργανωτές της είχαν προγραμματίσει να κατευθύνουν, μετά το τέλος της συγκέντρωσης, τους συγκεντρωμένους στην Ομόνοια, για να συγκρουστούν με τους ναζιστές. Όμως, αντί να τους κατευθύνουν στην Ομόνοια, μετά από κάποιες καταστροφές μηχανημάτων αυτόματης ανάληψης χρημάτων που προκάλεσαν την επέμβαση της αστυνομίας, τους κατεύθυναν στο Πολυτεχνείο, στην Πατησίων. Εκεί τους έβαλαν μέσα και τους κράτησαν, όσο κράτησε η συγκέντρωση των ναζιστών. Έτσι, οι μοναδικοί αντιφασίστες που δεν αντέδρασαν στην επίδειξη ισχύος των ναζιστών εκείνη την ημέρα, ήταν οι αντιεξουσιαστές και οι αναρχικοί, εκτός εξαιρέσεων που θα μπορούσαν να μετρηθούν στα δάχτυλα του ενός χεριού, όπως εγώ, η Σοφία και ένας άλλος φίλος και σύντροφός μας, ο Βαγγέλης.

Όπως ήταν αναμενόμενο, οι φασίστες, μετά το τέλος της συγκέντρωσής τους, οπλισμένοι με αστυνομικές ασπίδες, αστυνομικά κράνη και αστυνομικά κλομπ, εκτός από σιδερογροθιές, αλυσίδες και άλλα τέτοια όπλα, κατευθύνθηκαν προς το πρώην Εφετείο. Πριν φθάσουν, έτρεψαν σε φυγή καμιά εκατοστή αντιφασίστες, μεταξύ των οποίων και μέλη του Δικτύου Υπεράσπισης Πολιτικών και Κοινωνικών Δικαιωμάτων, που τους έκλειναν τον δρόμο. Εγώ μαζί με ελάχιστους αντιφασίστες, όπως ο Βαγγέλης, και ο γνωστός αντιρατσιστής Θανάσης Κούρκουλας με κάποιους συντρόφους του, ακολουθήσαμε τους μετανάστες που έτρεξαν να κρυφτούν στο Εφετείο, η πρόσβαση στο οποίο γινόταν μόνο από την πίσω μεριά, όπου είχε αφαιρεθεί ένα κάγκελο από τα κάγκελα της αυλής. Από αυτό το σημείο επιχείρησαν μετά από μας να μπουν και στο προαύλιο του πρώην Εφετείου οι οπλισμένοι ναζιστές της «Χρυσής Αυγής», με σκοπό να μας σκοτώσουν στο ξύλο. Δεν τα κατάφεραν όμως γιατί, όση ώρα προσπαθούσαν, δεχόντουσαν καταιγισμό από πέτρες και κομμάτια μαρμάρου, που τους πετούσαν οι μετανάστες και κάποιοι συμπαραστάτες τους, όπως εγώ. Και αυτοί μας πετάγανε πέτρες και κομμάτια μαρμάρου αλλά ήταν πολύ λιγότεροι. Η αστυνομία, βέβαια, τους άφηνε ελεύθερους να κομματιάσουν όποιον μετανάστη ή αντιφασίστα ήθελαν και γι' αυτό δεν επενέβαινε. Το μόνο που έκανε ήταν να προστατεύει μια μεγάλη ομάδα φασιστών, οι οποίοι είχαν μαζευτεί στην μπροστινή πλευρά του πρώην Εφετείου, δηλ. στην οδό Σωκράτους. Από εκεί οι φασίστες, πίσω από μια σειρά μπάτσων των Μ.Α.Τ., μας πετάγανε πέτρες. Εμείς σε αυτούς δεν μπορούσαμε να πετάξουμε τίποτα χωρίς να πετύχουμε τους μπάτσους αντί γι' αυτούς, γιατί είχαν τους μπάτσους μπροστά τους. Με λίγα-λόγια οι μπάτσοι, όχι μόνο δεν εμπόδιζαν τους φασίστες να διαπράττουν αδικήματα αλλά τους προφύλασσαν κιόλας από τους αντιφασίστες. Επίσης, εμπόδιζαν τους μετανάστες που έμεναν στο πρώην Εφετείο, να γυρίσουν στον χώρο που έμεναν και ο οποίος δεχόταν επίθεση από την «Χρυσή Αυγή» με ανοχή, ακόμη και προστασία από την αστυνομία. Σε εκείνην την φάση, ομολογώ ότι πέταξα κι εγώ πέτρες στους φασίστες που μας πέταγαν πέτρες και προσπαθούσαν να εισβάλουν στην αυλή του πρώην Εφετείου για να μας αιματοκυλίσουν. Θεωρώ ότι πολύ καλά έκανα, γιατί όχι μόνο βρισκόμουνα σε νόμιμη άμυνα αλλά υπεράσπιζα έτσι και τους μετανάστες που η «Χρυσή Αυγή» ήθελε να πνίξει στο αίμα. Βέβαια, αν τελικά οι ναζιστές δεν μπόρεσαν να

εισβάλουν, αυτό οφείλεται στους ίδιους τους μετανάστες, γιατί οι Έλληνες συμπαραστάτες τους, όπως είπα και προηγούμενα, ήταν μετρημένοι στα δάχτυλα. Ενώ οι αναρχικοί, στους οποίους εγώ έλπιζα, απουσίαζαν παντελώς, αν εξαιρέσουμε εμάς και μερικούς άλλους.

Αυτή η απουσία των αναρχικών και ο τρόπος που επιτεύχθηκε, μου θύμισε την αντιφασιστική πορεία που είχε γίνει από την πλατεία της Κυψέλης, δεκατέσσερα χρόνια νωρίτερα, μετά την απόπειρα δολοφονίας του καταληψία Σταθόπουλου, την οποία έχω αναφέρει πιο πάνω. Και τότε στόχος ήταν τα γραφεία της «Χρυσής Αυγής» αλλά μετά το ξέσπασμα αδικιολόγητων επεισοδίων, οι διαδηλωτές, αντί να προσπαθήσουν να πάνε στα γραφεία της «Χρυσής Αυγής», πήγανε, όπως είπα, στην Πάντειο και συνέχισαν τις φασαρίες στην λεωφόρο Συγγρού! Απ' ό,τι κατάλαβα και από εκείνην, επίσης, την ημέρα που οι αναρχικοί άφησαν τους μετανάστες ακάλυπτους, στο χώρο των αναρχικών διαδηλωτών δεν υπάρχει προσωπική πρωτοβουλία και οι διαδηλωτές είναι εύκολο να παρασυρθούν από τους διοργανωτές μιας διαδήλωσης, ή κάποιους που είναι οργανωμένοι σε ευρύτερα γνωστές ομάδες.

Κατά τα άλλα, αυτό που δεν πέτυχαν οι φασίστες εκείνη την ημέρα, δηλ. να αναγκάσουν τους μετανάστες να εκκενώσουν το πρώην Εφετείο, το πέτυχε σε λίγο καιρό η αστυνομία, μπλοκάροντας κάθε πρόσβαση σε αυτό, με συνέπεια, όποιος έβγαινε για να πάει να δουλέψει ή απλά να ψάξει για φαΐ και νερό, να μην μπορεί να ξαναγυρίσει πίσω. Και σαν να μην έφτανε αυτό, για την αντίδρασή τους ενάντια στην συγκέντρωση των ναζιστών διώχθηκαν δικαστικά κάποιοι ηγέτες αριστερών οργανώσεων σαν τον Σάββα Μιχαήλ του Επαναστατικού Εργατικού Κόμματος, του οποίου μάλιστα η υπόθεση έφτασε στο ακροατήριο του δικαστηρίου. Αντίθετα, κανένας από τους φασίστες ή τους ηγέτες τους δεν διώχθηκε για την επίθεσή τους στο πρώην Εφετείο, από την οποία θα μπορούσαμε να είχαμε θρηνήσει και θύματα.

Η ανενόχλητη από την αστυνομία επίθεση της Χρυσής Αυγής στην παρουσίαση του Ελληνο-μακεδονικού λεξικού στην Αίθουσα Ανταποκριτών Ξένου Τύπου

Πριν περάσει ένας μήνας από εκείνη την ημέρα που μας επιτεθήκαν οι φασίστες, ξαναβρέθηκαν απειλητικοί μπροστά μου στην Αίθουσα Ανταποκριτών Ξένου Τύπου, στην Ακαδημίας, όπου γινόταν παρουσίαση του Ελληνο-μακεδονικού λεξικού. Σε αυτήν την παρουσίαση συμμετείχαν και δύο καθηγητές πανεπιστημίου, συγκεκριμένα μία Ολλανδέζα που δίδασκε στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας και ένας Αμερικάνος, διάσημος γλωσσολόγος. Επίσης ο μειονοτικός Μακεδόνας Παρίσης, επικεφαλής του ελληνικού τμήματος του Ευρωπαϊκού Γραφείου για τις Λιγότερο Ομιλούμενες Γλώσσες, και ο γνωστός αντιεθνικιστής συγγραφέας Δημήτρης Λιθοξόου. Ακόμη ο Παύλος Βοσκόπουλος (Φιλίπωφ) εκπρόσωπος του μειονοτικού κόμματος των Μακεδόνων της Ελλάδας «Ουράνιο Τόξο». Όλους αυτούς τους αξιοσέβαστους διανοούμενους θεώρησε σωστό να τρομοκρατήσει η ανερχόμενη «Χρυσή Αυγή» και προς τον σκοπό αυτό έστειλε μια ομάδα από καμιά εικοσαριά

οπλισμένους με ρόπαλα και κράνη φασίστες, με επικεφαλής τον θεωρούμενο υπαρχηγό της «Χρυσής Αυγής», τον Ηλία Παναγιώταρο. Η αστυνομία, η οποία είχε αναλάβει να προστατέψει την παρουσίαση από ενδεχόμενη επίθεση φασιστών, όταν αυτοί ήρθαν, είχε αποχωρήσει για να τους αφήσει ελεύθερο το πεδίο. Πρέπει, όμως, να υπήρξε συμφωνία μεταξύ της αστυνομίας και τον φασιστών να μην χτυπήσουν κανέναν αλλιώς δεν εξηγείται το γεγονός ότι περιορίστηκαν στο να σχίσουν το πανό της εκδήλωσης, να μας βρίσουν, να μας ζητήσουν να εκκενώσουμε την αίθουσα και, όταν είδαν ότι δεν υπακούαμε (εκτός από έναν, το στέλεχος της Διεθνούς Αμνηστίας Διονύση Γουσέτη), να αποχωρήσουν. Μετά την αποχώρησή τους επανεμφανίστηκε η αστυνομία και η παρουσίαση του βιβλίου συνεχίστηκε. Μετά την εκδήλωση, οι ομιλητές και μερικοί άλλοι, μεταξύ των οποίων εγώ και η Σοφία, πήγαμε στην ταβέρνα «Ροζαλία» στα Εξάρχεια, όπου εγώ και η Σοφία είχαμε την ευκαιρία να γνωριστούμε προσωπικά με τον Λιθοξόου, ο οποίος μας είπε ότι ήταν γνώστης της φυλάκισής μας κατά το 1978-1981 και ότι μας είχε συμπαρασταθεί. Δυστυχώς αυτή υπήρξε η πρώτη και η τελευταία φορά που τον είδαμε από κοντά.

Η Χρυσή Αυγή με την προστασία της αστυνομίας διαλύει μια μεγάλη αντιφασιστική διαδήλωση και αποδεικνύει ότι ήρθε για να μείνει

Μετά από σχεδόν δυο μήνες, στις 7 του Ιούλη, οι φασίστες έκαναν μια ακόμη επίδειξη ισχύος με το να διαλύσουν με την βοήθεια της αστυνομίας μία μεγάλη αντιφασιστική διαδήλωση που κατευθύνθηκε προς το προπύργιό τους, την περιοχή του Άγιου Παντελεήμονα της Αχαρνών, όπου αυτοί είχαν οργανώσει νέα συγκέντρωση. Θυμάμαι ότι σε αυτήν την αντιφασιστική πορεία συμμετείχαν πάνω από χίλια άτομα και μεταξύ αυτών υπήρχαν και κάποιοι αποφασισμένοι να συγκρουστούν με τους φασίστες. Όμως, με το που έφτασαν στο μέρος που είχαν μαζευτεί οι φασίστες και επιχείρησαν να τους πλησιάσουν, οι φασίστες μαζί με την αστυνομία επιτέθηκαν στους αντιφασίστες διαδηλωτές και τους διαλύσανε. Δεν περίμενα να διαλυθεί τόσο εύκολα μια τόσο μεγάλη διαδήλωση. Γι’ αυτό, όταν διαλύθηκε, αισθάνθηκα πόσο αδύναμο είναι το αντιφασιστικό κίνημα. Βέβαια, τα επεισόδια δεν σταμάτησαν μετά την διάλυση της πορείας αλλά συνεχίστηκαν μπροστά από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο. Όμως αυτά τα επεισόδια ήταν σαν εκτόνωση φανατισμένων οπαδών μετά από αγώνα ποδοσφαίρου και όχι σύγκρουση με τους φασίστες. Οι φασίστες έμειναν πάλι στο απυρόβλητο. Εγώ, κάνοντας μια βόλτα έξω από το Οικονομικό Πανεπιστήμιο και βλέποντας κάποιες μικροφωτιές στον δρόμο, το μόνο που σκέφτηκα είναι ότι είχα να κάνω με ένα θέατρο της επανάστασης και όχι με μια σοβαρή αντιπαράθεση προς τους φασίστες και την αστυνομία που τους προστάτευε.

Η αντιρατσιστική εκδήλωση της Ομάδας Δράσης της Λευκάδας της Διεθνούς Αμνηστίας στο Εργατικό Κέντρο της πόλης

Στο τέλος εκείνης της χρονιάς ξαναβρέθηκα στην Λευκάδα, όπου με την Ομάδα Δράσης της Διεθνούς Αμνηστίας αποφασίσαμε να κάνουμε μια εκδήλωση κατά τις ημέρες των Χριστουγέννων στο Εργατικό Κέντρο της πόλης. Εγώ είχα ένα Ντι-Βι-Ντι με μερικά βίντεο για τους αγώνες των μεταναστών, πρότεινα να το προβάλουμε και η πρότασή μου πέρασε. Δυστυχώς δεν μαζέψαμε παρά ελάχιστο κόσμο και όλοι αυτοί δεν ήταν Λευκαδίτες αλλά άτομα από άλλα μέρη που έτυχε να μένουν στην Λευκάδα. Λευκαδίτες είχαμε μόνο δύο σε αυτήν την εκδήλωση και αυτοί ήταν φίλοι μου, ο Κώστας και ο Διονύσης. Άλλωστε ο Κώστας ο Μεσσήνης ήταν από τα ιδρυτικά μέλη της Ομάδας Δράσης της Λευκάδας. Εκτός από αυτούς είχανε έρθει και μερικοί τσιγγάνοι, τους οποίους είχε φέρει από τον καταυλισμό τους ο Μαραγκάκης με το αυτοκίνητό του. Αυτή ήταν η τελευταία φορά που κάναμε κάτι σαν Ομάδα Δράσης Λευκάδας της Διεθνούς Αμνηστίας. Ο Μαραγκάκης μπορεί να συνέχισε να έχει κάποιες επαφές με τους τσιγγάνους και να τους συμπαραστάθηκε σε κάποια γραφειοκρατικά ζητήματα, όμως εμείς σαν συλλογικότητα ουσιαστικά πάψαμε να λειτουργούμε. Αν και κατά την διάρκεια της λειτουργίας μας ο Μαραγκάκης δεν έδειξε ιδιαίτερο σεβασμό προς την συλλογική λήψη αποφάσεων και έφτασε, πολλές φορές, να κινείται μόνος του, εκπροσωπώντας την συλλογικότητά μας χωρίς να μας ρωτάει, όπως όταν έδωσε συνέντευξη σε μια Λευκαδίτικη εφημερίδα, δεν νομίζω ότι η συλλογικότητά μας ατόνησε εξαιτίας του. Πιστεύω ότι αυτή ακολούθησε την τύχη της Αυτόνομης Πρωτοβουλίας Λευκάδας, δηλ. τα περισσότερα μέλη της κατά κάποιο τρόπο απογοητεύθηκαν, κουράστηκαν και έπαψαν να ασχολούνται με αυτήν.

Η προσπάθεια να οργανωθούν οι αντιφασιστικές δυνάμεις της δυτικής Στερεάς Ελλάδας και τα πενιχρά αποτελέσματά της

Δεν θυμάμαι ακριβώς πότε ξεκίνησε η πολιτική μου συνεργασία με τους Αγρινιώτες συντρόφους, την οποία αναφέρω παραπάνω, δηλ. αν ήταν το 2009 ή το 2010, θυμάμαι πάντως ότι έγινε μια προσπάθεια να συσταθεί ένα συντονιστικό όργανο για τις αντιρατσιστικές και αντιφασιστικές ομάδες και πρωτοβουλίες της Δυτικής Ελλάδας, όπως είχε γίνει το 2006 ή 2007. Στα πλαίσια αυτής της προσπάθειας βρεθήκαμε με συντρόφους στην Ναύπακτο και στο Αγρίνιο, σε χώρους παραρτημάτων πανεπιστημίων ή σε ΤΕ.Ι. Εγώ πήγαινα στο Αγρίνιο με το λεωφορείο και αν η συνάντηση γινόταν εκτός Αγρινίου, πήγαινα με το αυτοκίνητο συντρόφων. Στις συναντήσεις αυτές είχα φέρει και τον σύντροφο από την Λευκάδα και, την τελευταία φορά, τον Τούρκο πολιτικό πρόσφυγα που είχα φέρει στην Λευκάδα για να βρει δουλειά και είχε βρει. Μαζευόμαστε καμιά εικοσαριά άτομα, από τα οποία τα περισσότερα ήταν φοιτητές. Οι συζητήσεις κρατούσαν κάποιες ώρες και περιστρεφόντουσαν πάνω στον πολιτικό χαρακτήρα του συντονιστικού. Σε αυτές συμμετείχε και ένας σπουδαστής

Αλβανικής καταγωγής, ο οποίος, προς μεγάλη μου ευχαρίστηση συμφωνούσε με τις δικές μου απόψεις. Θυμάμαι ότι τον έλεγαν Λόρενς, γιατί έλεγε ότι αυτός δεν είναι ο Λόρενς της Αραβίας (Άγγλος στρατιωτικός των μυστικών υπηρεσιών, ο οποίος πρωταγωνίστησε στην εξέγερση των Αράβων φυλάρχων κατά της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, και η ζωή του είχε γίνει πασίγνωστη ταινία) αλλά ο Λόρενς της Αλβανίας. Τον Λόρενς τον είχα δει τελευταία φορά σε μια διαδήλωση στα Γιάννενα, για την οποία θα μιλήσω παρακάτω, και από αυτόν έμαθα για το κίνημα Τσάιτγκάιστ. Τώρα για το αποτέλεσμα της προσπαθειών μας, πρέπει να ομολογήσω ότι υπήρξε απογοητευτικό. Στην τελευταία συνάντηση μας είχαμε συμφωνήσει να βγει μια μπροσούρα, την οποία θα μοιράζαμε έξω από τα λύκεια της Ναυπάκτου, του Αγρινίου και της Λευκάδας, όπου θα καταγγέλλαμε τον ρόλο του σχολείου στην διάδοση του εθνικισμού και του ρατσισμού. Μάλιστα, μετά από μεγάλη κόντρα που είχα με κάποιους φοιτητές, είχε συμφωνηθεί να μην αποδοθεί ο εθνικισμός και ο ρατσισμός στον καπιταλισμό, μια που δεν είναι αποκλειστικά οικονομικά φαινόμενα. Σε αυτήν την κόντρα με είχε στηρίξει και ο Τούρκος πολιτικός πρόσφυγας, ο οποίος, στο επιχείρημα των αντιπάλων μου ότι πρέπει να γράφουμε πράγματα αποδεκτά από τον περισσότερο κόσμο, για να τον πλησιάσουμε, είχε αντιτείνει ότι αυτό είχαν κάνει στην Τουρκία, με συνέπεια το κίνημα που είχε δημιουργηθεί να μην έχει τα χαρακτηριστικά που είχαν επιδιώξει οι πρωταγωνιστές του αλλά τα χαρακτηριστικά που ήθελε το κοινό. Είχε χάσει δηλαδή την ταυτότητά του. Δυστυχώς, όπως είπα και προηγούμενα, το τελικό αποτέλεσμα ήταν απογοητευτικό: Δεν έγινε τίποτα. Ακούστηκε ότι υπήρξε διάσταση μεταξύ των φοιτητών και των μη φοιτητών καθώς και μεταξύ των εκπροσώπων της Ναυπάκτου, από τους οποίους ο ένας ήταν η καρδιά της πρωτοβουλίας. Όταν αυτός διαφώνησε με τους άλλους και έπαψε να πρωταγωνιστεί στην πρωτοβουλία, η πρωτοβουλία εγκαταλείφθηκε από τους Ναυπακτιώτες.
Εγώ, πάντως, δεν ήθελα να πάει χαμένη τόση δουλειά που είχαμε κάνει, και έπεισα τους Αγρινιώτες να βγάλουμε μια αφίσα, τουλάχιστον, με όσα είχαμε συμφωνήσει, μερικά από τα οποία ήταν και δικές μου προτάσεις. Έτσι βγήκε μια μεγάλη κίτρινη αντιρατσιστική αφίσα, η οποία ανέφερε κάποια ρατσιστικά περιστατικά της Δυτικής Ελλάδας και επιτίθονταν με σκληρά λόγια στους ρατσιστές. Κολλήθηκε στο Αγρίνιο και στην Λευκάδα και ελπίζω και στην Ναύπακτο. Στην Λευκάδα, για να κολληθεί, είχα ζητήσει την βοήθεια των Αγρινιωτών, και με την βοήθειά τους κολλήθηκαν αρκετές αφίσες στο κέντρο της πόλης. Έμειναν τουλάχιστον ένα μήνα στη θέση τους, γιατί τις είχαμε κολλήσει στην καρδιά του χειμώνα. Δεν ξέρω αν έφεραν κανένα αποτέλεσμα, θυμάμαι όμως ότι αργότερα, σε ένα αντιρατσιστικό ντοκιμαντέρ που είχε προβληθεί στο Αυτοδιαχειριζόμενο Πάρκο Ναυαρίνου, είχα δει να φιγουράρει, μαζί με άλλες αντιρατσιστικές αφίσες, αυτή η αφίσα, και πολύ χάρηκα.

Δολοφονίες μεταναστών-στριών από σφαίρες συνοριοφυλάκων,
νάρκες στα σύνορα και πνιγμούς στο Αιγαίο
Βασανισμοί στα κρατητήρια και επ' αόριστον φυλακίσεις
στα Κέντρα Υποδοχής-Στρατόπεδα Συγκέντρωσης
Βιασμοί στα μπουρδέλα και τα κωλόμπαρα όλης της περιφέρειας
Η χωρίς δικαιώματα εργασία των μεταναστών προς όφελος των αφεντικών
Οι τσιγγάνοι, σαν αιώνια μιάσματα, θα αντιμετωπίζουν
τον κοινωνικό αποκλεισμό σε Λευκάδα, Ναύπακτο και παντού
Οι δολοφόνοι θα εξακολουθούν να καυχιούνται
στα καφενεία του Αγρινίου για τα εγκλήματά τους,
αναπολώντας τις εποχές που
ο αύλακας ζέβραζε πτώματα αλβανών εργατών

ΜΕΧΡΙ ΠΟΤΕ;

ΩΣ ΕΔΩ

ΑΡΚΕΤΑ ΑΝΕΧΤΗΚΑΜΕ ΤΙΣ ΠΡΟΣΒΟΛΕΣ, ΤΙΣ ΕΙΡΩΝΕΙΕΣ, ΤΙΣ ΠΡΟΚΛΗΣΕΙΣ, ΤΙΣ ΜΑΓΚΙΕΣ, ΤΙΣ ΠΡΟΣΤΥΧΙΕΣ, ΤΟ ΞΥΛΟ, ΤΑ ΒΑΣΑΝΙΣΤΗΡΙΑ, ΤΟΥΣ ΦΟΝΟΥΣ ΚΑΙ ΤΗΝ ΑΣΥΛΟΣΙΑ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΕΛΛΗΝΑΡΑ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΜΑΓΚΑ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΚΑΓΚΟΥΡΑ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΝΤΑΗ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΕΝΣΤΟΛΟΥ ΤΡΑΜΠΟΥΚΟΥ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΛΑΪΚΟΥ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΑΞΕΣΤΟΥ, ΤΟΥ ΚΑΘΕ ΘΡΑΣΥΔΕΙΛΟΥ ΚΟΥΛΤΟΥΡΙΑΡΗ ΠΟΥ ΟΛΟΙ ΤΟΥΣ ΣΥΣΠΕΙΡΩΝΟΝΤΑΙ ΠΙΣΩ ΑΠΟ ΤΟ ΠΙΟ ΦΡΙΚΤΟ ΚΟΙΝΩΝΙΚΟ ΚΑΡΚΙΝΩΜΑ ΤΗΣ ΕΠΟΧΗΣ ΜΑΣ:

ΤΟΝ ΡΑΤΣΙΣΜΟ

εκμετάλλευση, καταπίεση, εξευτελισμός

ΚΑΤΩ ΑΠΟ ΑΥΤΕΣ ΤΙΣ ΣΥΝΘΗΚΕΣ ΠΡΟΤΑΣΣΟΥΜΕ ΤΗΝ ΑΛΛΗΛΕΓΓΥΗ ΜΑΣ ΣΕ ΟΣΟΥΣ ΕΙΝΑΙ ΔΕΚΤΕΣ ΡΑΤΣΙΣΤΙΚΩΝ ΣΥΜΠΕΡΙΦΟΡΩΝ ΚΑΙ ΣΤΟΧΕΥΟΥΜΕ ΣΤΗΝ ΟΡΙΣΤΙΚΗ ΔΙΑΛΥΣΗ ΤΩΝ ΑΙΤΙΩΝ ΤΟΥΣ

ΓΙΑ ΕΝΑΝ ΚΟΣΜΟ ΧΩΡΙΣ ΔΟΥΛΟΥΣ ΚΑΙ ΑΦΕΝΤΙΚΑ
ΧΩΡΙΣ ΚΡΑΤΗ ΚΑΙ ΠΑΤΡΙΔΕΣ

ΗΡΘΕ Ο ΚΑΙΡΟΣ ΝΑ ΑΥΤΟΟΡΓΑΝΩΘΟΥΜΕ
ΝΑ ΠΑΡΟΥΝ ΤΗΝ ΑΠΑΝΤΗΣΗ ΠΟΥ ΤΟΥΣ ΑΞΙΖΕΙ

Αντιρατσιστική Πρωτοβουλία Ναυπάκτου • Ιός Αταξίας, Σύντροφοι -ισσες από Αγρίνιο • Σύντροφοι από Λευκάδα

Η αφίσα που υπήρξε καρπός των οργανωτικών προσπαθειών μας.

Οι προσπάθειες μου να «φέρω τον αντιεθνικισμό» στον Βόλο – Η αντισπισιστική εκδήλωση στην κατάληψη Ματσάγγου

Το ότι συνεργάστηκα με τους συντρόφους της Δυτικής Ελλάδας, δεν σημαίνει ότι δεν προσπάθησα να αξιοποιήσω και τις ευκαιρίες που μου δινόντουσαν για συνεργασία μου με τους συντρόφους του Βόλου, όπου σπούδαζε η κόρη μου. Σε αυτά τα πλαίσια προσπάθησα να οργανωθεί μια αντιεθνικιστική εκδήλωση στην κατάληψη Ματσάγγου με ομιλητή τον μειονοτικό Μακεδόνα, μέλος της Αντιεθνικιστικής, Παύλο Βοσκόπουλο. Δεν τα κατάφερα όμως γιατί, όπως στην κατάληψη της Αχαρνών και Χέυδεν είχε αντιδράσει μια Ελένη, τώρα αντέδρασε μια κοκκινομάλλα συντρόφισσα, η οποία δεν έβαζε στο «σπίτι», όπως αποκαλούσε την κατάληψη Ματσάγγου, κάποιον, ο οποίος είχε εμφανιστεί στην τηλεόραση. Και ο Βοσκόπουλος είχε εμφανιστεί στην τηλεόραση, όποτε του δόθηκε η ευκαιρία να υπερασπίσει τα δικαιώματα της μακεδονικής μειονότητας της Ελλάδας. Η γνώμη αυτής της συντρόφισσας επικράτησε και δεν μπόρεσα να οργανώσω αντιεθνικιστική εκδήλωση. Αυτό δεν σημαίνει βέβαια ότι όλοι, όσοι έχουν συμμετάσχει σε εκδηλώσεις στην κατάληψη Ματσάγγου, δεν έχουν εμφανιστεί στην τηλεόραση. Όμως αυτοί ήταν «πιο ίσοι από τους ίσους», όπως τα γουρούνια στην «Φάρμα των ζώων» του Όργουελ, όπου επικρατεί ισότητα κι όμως τα γουρούνια κυβερνάνε γιατί είναι «πιο ίσοι» από τους άλλους.

Και να λέμε και πάλι καλά που η κόρη μου, μαζί με δύο άλλες, κατάφερε σε κάποια φάση να οργανώσει στην Ματσάγγου εκδήλωση για τα δικαιώματα των ζώων, όπου προβλήθηκε ένα ντοκιμαντέρ για την Τζιλ Φιπς και κατόπιν μίλησε ένας φίλος της, ο οποίος γύρναγε τον κόσμο και έδινε διαλέξεις για τον αγώνα της και για τα δικαιώματα των ζώων γενικότερα. Στην συζήτηση που ακολούθησε, εγώ διαφώνησα μαζί του στην «χωρίς ελαφρυντικά» καταδίκη της κρεοφαγίας, επισημαίνοντάς του ότι από τότε που εμφανίστηκαν οι άνθρωποι ήταν κυνηγοί, εκτός από καρποσυλλέκτες, κάτι στο οποίο δεν μπόρεσε να φέρει αντίρρηση. Με αυτή την επισήμανση τεκμηρίωνα την άποψή μου ότι η κρεοφαγία είναι κάτι φυσιολογικό για τους ανθρώπους.

Η αντιφασιστική αντισυγκέντρωση στην Λάρισα και η κατάληψη της Ιατρικής Σχολής του πανεπιστημίου Θεσσαλίας

Μπορεί να μην κατάφερα να αξιοποιήσω, όπως έπρεπε, τις ευκαιρίες για εκδηλώσεις που πρόσφερε η κατάληψη Ματσάγγου, όμως αξιοποίησα τις παρεμβάσεις της σε αντιφασιστικές και αντιρατσιστικές κινητοποιήσεις σε άλλες πόλεις. Έτσι στις 22 του Φλεβάρη του 2010 βρέθηκα, όπως και καμιά δεκαριά άλλοι από την κατάληψη, στην Λάρισα, όπου θα γινόταν αντιδιαδήλωση ενάντια σε διαδήλωση που είχαν προγραμματίσει οι φασίστες, σε μια πλατεία της πόλης, όπου είχαν στήσει προτομή του φασίστα πολιτικού και στρατιωτικού Γρίβα. Αυτός υπήρξε αρχηγός της τρομοκρατικής οργάνωσης Χ επί γερμανικής κατοχής (1941-1944) και ιδρυτής της εθνικιστικής κυπριακής οργάνωσης Ε.Ο.Κ.Α., θύματα της οποίας υπήρξαν πολλοί

κομμουνιστές, Τουρκοκύπριοι και λίγοι Εγγλέζοι. Αρχικά συγκεντρωθήκαμε στην Ιατρική Σχολή του Πανεπιστήμιου Θεσσαλίας, όπου στο ισόγειο στεγαζόταν η κατάληψη Ιός Κοινωνικής Αταξίας (Ι.Κ.Α.). Από εκεί πήγαμε στην πλατεία με το άγαλμα του Γρίβα και εγκατασταθήκαμε για να εμποδίσουμε τον ερχομό των φασιστών. Η ώρα περνούσε και φασίστες δεν ερχόντουσαν, γι’ αυτό κάποιοι έλεγαν να φύγουμε. Εγώ για να μην φύγουμε χωρίς να έχει γραφτεί κανένα σύνθημα, έπεισα κάποιον από την κατάληψη Ματσάγγου και έγραψε μερικά αντιρατσιστικά και αντιφασιστικά συνθήματα στην προτομή του Γρίβα και σε κάποια άλλα μέρη.

Η προτομή του Γρίβα μετά την «διακόσμησή» της από τους αντιφασίστες διαδηλωτές.

Προτού όμως φύγουμε, στάθμευσε κοντά στην πλατεία ένα βανάκι με δυο φασίστες και αυτό είχε σαν αποτέλεσμα να τους ριχτεί μια μεγάλη ομάδα από μασκοφόρους αντιφασίστες και να τους χτυπήσει άσχημα, λόγω του ότι στο βανάκι βρέθηκαν παλούκια. Τα θύματα της επίθεσης απομακρύνθηκαν αιμόφυρτοι και μετά από λίγο έφτασε η αστυνομία. Με τον ερχομό της αστυνομίας, οι αντιφασίστες, μετά από κάποια συνθήματα που φώναξαν, έτρεξαν να κλειστούν στην Ιατρική Σχολή. Σε εκείνη την φάση, μολονότι από τους τελευταίους αντιφασίστες που έφυγαν ήταν και η κόρη μου, εγώ δεν έκατσα να φύγω με τους τελευταίους αλλά έτρεξα να διαφύγω μέσα από τα στενά. Όπως και να ’χει, εγώ και η κόρη μου ξαναβρεθήκαμε μέσα στην Ιατρική Σχολή που καταλήφθηκε από τους κυνηγημένους αντιφασίστες διαδηλωτές. Οι μπάτσοι δεν μπήκαν στην Σχολή, λόγω φοιτητικού ασύλου, αλλά στήθηκαν αρκετές ώρες απ’ έξω, με αποτέλεσμα οι αντιφασίστες να μένουν κλεισμένοι μέσα και οι φασίστες, όπως μάθαμε, να μαζευτούν στην πλατεία, όπως είχαν προγραμματίσει, και να κάνουν την πορεία τους. Τουλάχιστον, όσο μείναμε «πολιορκημένοι», γράφτηκε ένα κείμενο, το οποίο διαβαζόταν από τα παράθυρα ενός πάνω ορόφου της Σχολής με ντουντούκα, κι εγώ κατάφερα να επικοινωνήσω τηλεφωνικά με τον αντιεξουσιαστικό ιντερνετικό ραδιόφωνο 98FM και να βγάλω έναν σύντροφο από την Ματσάγγου στο αέρα, για να

περιγράψει την κατάσταση. Προτού φύγουν οι μπάτσοι, κάποιοι προσπάθησαν να μας πείσουν να βγούμε, για να μην μπούνε μέσα οι μπάτσοι και συλληφθούμε. Μας εγγυούνταν την ασφάλειά μας, εφόσον είχαν πάρει τέτοια υπόσχεση από την αστυνομία. Στην συνέλευση που έγινε για να δούμε τι θα κάναμε, εγώ ήμουνα αντίθετος στην έξοδό μας και αυτό οδήγησε στο να τσακωθώ με μια αριστερή δικηγόρο, η οποία είχε κάνει τις διαπραγματεύσεις με την αστυνομία. Τσακώθηκα επειδή μιλούσε πολύ άσχημα γι’ αυτούς που δεν ήθελαν να βγουν. Από αυτόν τον τσακωμό κάποια άτομα με θυμήθηκαν αργότερα που με ξαναείδαν σε άλλες κινητοποιήσεις, και μου είπαν ότι είχα δίκιο και είχα κάνει πολύ καλά που τα είχα «ψάλλει» στην δικηγορίνα. Και πράγματι είχα δίκιο, γιατί μετά από αρκετές ώρες οι μπάτσοι φύγανε κι εμείς μπορέσαμε και φύγαμε. Από τον Βόλο είχαν έρθει δύο αυτοκίνητα. Με αυτά οι αντιφασίστες γύρισαν στο Βόλο χωρίς να πιαστεί κανένας, μολονότι οι μπάτσοι σταματήσανε το ένα από τα αυτοκίνητα και το έψαξαν. Δεν βρήκαν τίποτα. Εγώ, μαζί με μια όμορφη δεκαοχτάχρονη κοπέλα από τα Καλάβρυτα, γύρισα με το υπεραστικό λεωφορείο, όπως είχα έλθει. Δεν μπορώ να πω ότι, όσο περιμέναμε με την κοπέλα το λεωφορείο, δεν ανησυχούσα μήπως έρθουν μπάτσοι και μας μαζέψουν από τον σταθμό των υπεραστικών λεωφορείων.

Η αστυνομία έξω από το κτίριο της Ιατρικής Σχολής της Λάρισας, όπου καταφύγαμε για να μην συλληφθούμε.

Οι προσπάθειες του αντιφασιστικού κινήματος της Λάρισας, για να σταματήσουν να αποδίδονται τιμές στον ακροδεξιό κομμουνιστοφάγο και τουρκοφάγο Γρίβα, δεν τελειώσανε με αυτήν την κινητοποίηση. Συνεχίστηκαν με αποτέλεσμα να έρθει η εποχή που η προτομή του Γρίβα έφυγε από το βάθρο της. Η εξαφάνισή της αποδόθηκε στους αναρχικούς της Λάρισας.

ΞΑΝΑ ΣΤΟ ΕΞΩΤΕΡΙΚΟ ΚΑΙ Ο ΑΝΤΙΕΘΝΙΚΙΣΤΙΚΟΣ ΜΟΥ ΑΓΩΝΑΣ

Σε ηλικία 54 χρονών επισκέπτομαι την πιο ανεκτική ευρωπαϊκή πρωτεύουσα της δεκαετίας του '60, πόλο έλξης των απανταχού ελευθεροφρόνων: Το Άμστερνταμ

Η χρονιά αυτή, το 2010, θα μου μείνει αξέχαστη όχι μόνο γιατί βρέθηκα μαζί με την κόρη μου στο προσκήνιο του αντιφασιστικού αγώνα στη Θεσσαλία αλλά, και κυρίως, γιατί ξαναβγήκα από την Ελλάδα μετά από δώδεκα χρόνια που για οικονομικούς λόγους πέρασα φυλακισμένος στην Ελλάδα, μετά την επιστροφή μου σε αυτήν από το Μιλάνο, το 1998. Έχοντας βρεθεί με λεφτά, μετά από τόσα χρόνια που, από οικονομική άποψη, ήμουνα πάντα κάτω από το μηδέν (χρεωμένος), δεν ξέχασα ότι, ήδη από τότε που ήμουνα έφηβος, ονειρευόμουνα να ζήσω στο εξωτερικό. Και αν και τώρα πλέον δεν έμπαινε τέτοιο θέμα, μια που τα παιδιά μου σπουδάζανε στην Ελλάδα και τα λεφτά που διέθετα δεν έφταναν για να νοικιάζω τρία σπίτια (ήδη πλήρωνα νοίκια για το σπίτι στην Αθήνα και το σπίτι στο Βόλο), δεν σκόπευα να πεθάνω προτού ξαναβγώ από αυτήν την χώρα και, μάλιστα, προτού επισκεφθώ το Παρίσι, το οποίο ονειρευόμουνα να επισκεφθώ από μικρός. Έτσι, ήδη από την άνοιξη του 2010, πέρα από τα ταξίδια που έκανα, όταν επισκεπτόμουν την κόρη μου στο Βόλο, όπως στην Σκιάθο, κανόνιζα να ταξιδέψω στην Ολλανδία, στο Άμστερνταμ, μαζί με τον φίλο και σύντροφό μου Βαγγέλη. Διάλεξα το Άμστερνταμ σαν προορισμό του πρώτου ταξιδιού μου μετά τόσο καιρό στο εξωτερικό, γιατί ήθελα να γνωρίσω από κοντά την Ευρωπαϊκή πρωτεύουσα που είχε την φήμη για τις πολλές ελευθερίες που εξασφάλιζε στους πολίτες της, όπως η ελεύθερη χρήση της ινδικής κάνναβης. Είχα μάθει και ότι το 1970 θεωρούνταν επίκεντρο του κινήματος των χίπις στην Ευρώπη.

Το ταξίδι μας πήρε κάποιες αναβολές μέχρι να βεβαιωθούμε ότι ο καιρός θα ήταν κατάλληλος και δεν θα πέφταμε σε κρύο και βροχές. Το παρακάναμε, όμως, γιατί τελικά καταλήξαμε στο Άμστερνταμ Ιούλη και μάλιστα τις μέρες που στην Αθήνα γινόταν το αντιρατσιστικό φεστιβάλ, από το οποίο δεν ήθελα να λείπω. Ευτυχώς, εκείνη την χρονιά, τίμησαν με την παρουσία τους το τραπεζάκι μας μειονοτικοί συνεργάτες μου στην Αντιεθνικιστική κι έτσι η απουσία μου δεν έγινε αισθητή. Μάλιστα, όταν η συνεργάτιδά μας στην Αντιεθνικιστική, η Αλεξία, που αργότερα έγινε γραμματέας στο ελληνικό τμήμα της Διεθνούς Αμνηστίας, με πήρα τηλέφωνο και με βρήκε στο Άμστερνταμ, χάρηκα γιατί, μέχρι τότε, μόνο αυτή έβγαινε κάθε τόσο στο εξωτερικό. Χάρηκα γιατί θα έβλεπε ότι δεν ήμουνα τόσο φτωχός, ώστε να φυλακιστώ για την υπόλοιπη ζωή μου στην Ελλάδα. Δεν μου άρεσε ποτέ να με λυπούνται οι άλλοι. Και το θεωρώ σχεδόν σίγουρο ότι, όσοι «γυρνάνε τον κόσμο», βλέπουν τους εγκλωβισμένους στις χώρες τους με κάποια συμπόνια.

Εννοείται ότι, αυτήν την φορά, δεν θα πήγαινα στο εξωτερικό ούτε με λεωφορείο ούτε με καράβι. Αρκετά είχα ταλαιπωρηθεί στα προηγούμενα ταξίδια μου, άσχετα αν αυτές οι ταλαιπωρίες συνοδευόντουσαν και από την ευκαιρία να δω πολλές Ευρωπαϊκές πόλεις, έστω και μόνο διασχίζοντάς τις. Πήγαμε, λοιπόν, με αεροπλάνο και επειδή πήραμε το πιο φτηνό που βρήκαμε, αυτό είχε ανταπόκριση στην Πράγα και στην Φραγκφούρτη (από όπου

περάσαμε επειδή στην Πράγα χάσαμε αυτό που θα μας οδηγούσε κατευθείαν στο Άμστερνταμ), με συνέπεια να φθάσαμε στο Άμστερνταμ νύχτα. Από το αεροδρόμιο πήγαμε στον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό και από κει με ταξί στο ξενοδοχείο. Το ξενοδοχείο αυτό είχε σε κάθε διάδρομο και σε κάθε δωμάτιο πίνακες ζωγραφικής του διάσημο Ολλανδού ζωγράφου Βαν Γκογκ κι εμείς καταλήξαμε σε ένα δωμάτιο με τον πίνακα του με τα χρυσάνθεμα, αν θυμάμαι καλά.

Το μουσείο βασανιστηρίων του Άμστερνταμ

Δεν μείναμε πολύ στο Άμστερνταμ, γιατί ο Βαγγέλης δεν είχε αρκετά λεφτά μαζί του και μετά από έξι μέρες αποφάσισε να φύγει. Όσο μείναμε όμως το περπατήσαμε αρκετά και πήραμε μια γεύση από αυτό, γιατί δεν το περπατήσαμε μόνο αλλά, με δική μου πρωτοβουλία, επισκεφθήκαμε και τα αξιοθέατά του. Και λέω με δική μου πρωτοβουλία γιατί αργότερα ο Βαγγέλης μου εκμυστηρεύτηκε ότι δεν συνήθιζε να επισκέπτεται μουσεία. Εγώ που συνήθιζα προσπάθησα, όσο έμεινα στο Άμστερνταμ, να επισκεφθώ, όσο το δυνατόν, περισσότερα. Μόνο το μουσείο το αφιερωμένο στον Βαν Γκογκ δεν επισκέφθηκα γιατί, μολονότι ήξερα την τραγική ιστορία αυτού του ζωγράφου, οι πίνακές του δεν μου άρεσαν ποτέ. Τους εύρισκα πάντα πολύ ναΐφ. Επισκέφθηκα όμως και ένα μουσείο οργάνων βασανιστηρίων που, όπως και το αντίστοιχο του Μιλάνου, μου άφησε πολύ έντονες αναμνήσεις. Βλέποντας κανείς τα όργανα βασανιστηρίων που χρησιμοποιούσε η εκκλησία και το κράτος ενάντια στους αντιπάλους τους, λίγη ανθρωπιά να έχεις μέσα σου, αρκεί για να μισήσεις για πάντα αυτούς τους θεσμούς που η βαρβαρότητα και η κτηνωδία τους ξεπέρασε κάθε όριο στην διάρκεια της ιστορίας. Και, όπως προέκυπτε και από πίνακες με πληροφορίες αναρτημένους στο μουσείο, τα βασανιστήρια αυτά συνεχίζονται στις περισσότερες χώρες του πλανήτη, μόνο που γίνονται με διαφορετικά όργανα βασανισμού, τα οποία αφήνουν ελάχιστα σημάδια, αν αφήνουν και καθόλου, όπως το ηλεκτροσόκ. Με τέτοια μέσα που είχαν στη διάθεσή τους το κράτος και η εκκλησία, δεν είναι να απορεί κανείς για το ότι κατάφεραν και επιβλήθηκαν, παρά την αδικία, το ψέμα και την βία που τα χαρακτηρίζει. Εγώ δεν νομίζω ότι θα ήμουνα σε θέση να αντέξω σε τέτοια βασανιστήρια σαν κι αυτά που γινόντουσαν με τέτοια όργανα βασανισμού. Μάλιστα, απ' ό,τι ξέρω, αυτά τα όργανα βασανισμού δεν χρησιμοποιήθηκαν μόνο για την απόσπαση ομολογιών και πληροφοριών αλλά και για επώδυνες εκτελέσεις. Οι εκτελέσεις αυτές ήταν τόσο φρικιαστικές και τόσο βασανιστικές για τα θύματά τους που τρομάζανε οποιονδήποτε τις παρακολουθούσε. Και, από ό,τι ξέρω, γινόντουσαν δημόσια και τις έβλεπε πολύς κόσμος. Μάλιστα τα θύματα συνήθως ήταν εντελώς αθώα και διωκόντουσαν μόνο επειδή χρησίμευαν σαν αποδιοπομπαίοι τράγοι για την γενικευμένη δυσαρέσκεια απέναντι στην θρησκευτική και κρατική καταπίεση. Τέτοια θύματα ήταν οι Εβραίοι, οι Τσιγγάνοι, οι αιρετικοί και οι ηλικιωμένες γυναίκες, εκατοντάδες χιλιάδες από τις οποίες κάηκαν ζωντανές σαν μάγισσες (χωρίς αυτό να σημαίνει ότι δεν κάηκαν και πολλές νέες γυναίκες). Σχεδόν όλα τα θύματα, μετά από φρικιαστικά βασανιστήρια με όργανα βασανισμού σαν κι αυτά που είδα

στο Μιλάνο και στο Άμστερνταμ, ομολογούσαν ό,τι ήθελαν οι παπάδες και οι δικαστές. Μάλιστα παπάδες και δικαστές ήταν τόσο σαδιστές, ώστε χαιρόντουσαν να τρομοκρατούν τα θύματά τους με τον φόβο των αιώνιων βασανιστηρίων στην χριστιανική κόλαση, για να μπορούν να εξασφαλίζουν από αυτά και παραδοχή και κατόπιν συγχώρηση των «αμαρτιών» τους από κάποιον παππά, πριν από την στιγμή της εκτέλεσης. Ξέροντας ότι τα θύματα τους ήταν αθώα και πως ό,τι είχαν ομολογήσει, το είχαν ομολογήσει εξαιτίας των βασανιστηρίων, διασκεδάζανε με τον αδικιολόγητο φόβο για την κόλαση που προκαλούσανε σε αυτά, και από την γελοιοποίηση, στην οποία τα υποβάλανε, με το να δέχονται «άφεση αμαρτιών» πριν από την εκτέλεση, χωρίς να έχουν αμαρτίες. Δεν νομίζω ότι παπάδες και δικαστές πιστεύανε σε μετά θάνατο ζωή, γιατί, επειδή είχαν συνείδηση του πόσο εγκληματίες ήταν, αν πίστευαν σε μετά θάνατο ζωή, θα ήξεραν ότι θα καταλήγανε σίγουρα στην κόλαση για τα εγκλήματά τους. Αυτό θα τους απέτρεπε να επιδίδονται σε αυτό το όργιο ψέματος και βίας. Τέλος πάντων, αν και περάσανε πολλά χρόνια από τότε που τα συγκεκριμένα όργανα βασανιστηρίων που είδα, δεν χρησιμοποιούνται, τα βασανιστήρια που γίνονται με την έγκριση των δικαστών και την ανοχή των παπάδων συνεχίζονται. Και συνεχίζονται πάντα εν γνώσει των δικαστών και των παπάδων ότι πολλές φορές, όταν πρόκειται π.χ. για πολιτικά αδικήματα, γίνονται σε αθώους. Πράγμα που σημαίνει ότι, όπως και τότε έτσι και τώρα, παπάδες και δικαστές «δεν έχουν τον Θεό τους» και γι’ αυτό δεν φοβούνται καμιά κόλαση, γι’ αυτά που κάνουν.

Μια αξιόπιστη εικόνα του τρόπου ζωής της προοδευτικής αστικής τάξης

Ένα άλλο μουσείο που μου έκανε εντύπωση στο Άμστερνταμ ήταν ένα χαρακτηριστικό τριώροφο σπίτι από αυτά που πλαισιώνουν τα κανάλια της πόλης, και κάποτε ήταν κατοικίες των πλούσιων εμπόρων που αποτελούσαν την ραχοκοκαλιά της οικονομίας της πόλης. Από το σπίτι αυτό που είχε μετατραπεί σε μουσείο, πήρα μια αξιόπιστη γεύση του τρόπου ζωής της αστικής τάξης, η οποία στην Ευρώπη, πριν εκατοντάδες χρόνια, κατάφερε να ανταγωνιστεί επιτυχημένα την καθολική εκκλησία και τους γαιοκτήμονες και να εισάγει στην κοινωνία ανθρωποκεντρικούς θεσμούς και παραδόσεις, όπως η κοινοβουλευτική δημοκρατία, η θρησκευτική ανοχή (η Ολλανδία υπήρξε από παλιά καταφύγιο των Εβραίων), η ανθρωποκεντρική τέχνη σε αντίθεση με την τέχνη που είχε επίκεντρο την θρησκεία, και η ελεύθερη ανάπτυξη της επιστήμης. Ιδιαίτερα στην ζωγραφική οι Ολλανδοί ζωγράφοι του 15^ου^ και του 16^ου^ αιώνα επικέντρωσαν στον άνθρωπο, εισάγοντας τα τοπία και την καθημερινή ζωή των ανθρώπων σαν κυρίαρχα θέματα στην ζωγραφική, και εγκαταλείποντας τα μέχρι τότε κυρίαρχα στην δυτική ζωγραφική θρησκευτικά θέματα. Αυτό το καταφέρανε, γιατί εργοδότες είχαν τους εμπόρους και τους βιοτέχνες, δηλ. την τότε ανερχόμενη αστική τάξη, και όχι τους παπάδες. Είναι φυσικό, μετά από όλα αυτά, η επίσκεψη σε ένα τέτοιο σπίτι, όπως αυτό που επισκεφθήκαμε, να αποτελεί για μένα μια εμπειρία που την συστήνω σε οποιονδήποτε επισκεφθεί την Ολλανδία. Έτσι θα έρθει σε μια πιο άμεση επαφή με την ιστορία αυτών που, με τα λεφτά τους, αποσπάσανε την Ευρώπη από τον θρησκευτικό σκοταδισμό, ο οποίος έβαζε

σαν κέντρο της ζωής τον Θεό, και άνοιξαν τον δρόμο για την ανάπτυξη των τεχνών και των επιστημών. Αυτών των τεχνών και αυτών των επιστημών που σήμερα πλέον απολαμβάνουμε τα έργα τους. Ακόμα και αυτοί που δεν ενδιαφέρονται ούτε για τις τέχνες ούτε για τις επιστήμες απολαμβάνουν τα έργα τους, μια που επιστήμες, όπως η ιατρική, έχουν πια συνδεθεί άμεσα με την ζωή του καθενός.

Η πλατεία Ρέμπραντ και τα μαγαζιά όπου πουλιέται η ινδική κάνναβη

Φαντάζομαι πως ο αναγνώστης αυτών των γραμμών δεν θα έχει καμιά αμφιβολία για το αν επισκεφθήκαμε και τα μαγαζιά του Άμστερνταμ, όπου πωλούνται τα τσιγάρα από ινδική κάνναβη. Άλλωστε στο ευρύ κοινό της Ελλάδας γι' αυτά είναι περισσότερο γνωστή η Ολλανδία. Ευτυχώς πολλά από αυτά είναι μαζεμένα γύρω από μια κεντρική πλατεία, την πλατεία Ρέμπραντ, όπου μαζεύονται πολλοί πλανόδιοι ζωγράφοι και, τουλάχιστον το καλοκαίρι, διάφοροι πλανόδιοι καλλιτέχνες κάνουν τις παραστάσεις τους. Σε αυτήν την πλατεία πήγαμε πάνω από δυο φορές και μάλιστα ήπιε εκεί μαζί μου μια μπύρα Άμστελ από βαρέλι και ο Βαγγέλης που δεν έπινε αλκοόλ. Αν και μου φαινόντουσαν πολλά τα 5 ευρώ για μια μπύρα, δεν ήθελα να φύγω από το Άμστερνταμ χωρίς να έχω δοκιμάσει εκεί την ολλανδική μπύρα που πήρε το όνομά της από τον ποταμό Άμστελ, ο οποίος διασχίζει την πόλη και της έχει δώσει το όνομά του (Άμστερνταμ σημαίνει φράγμα πάνω στον ποταμό Άμστελ). Ιδιαίτερα όταν αυτήν την μπύρα έπινα συνήθως μέχρι τότε στην Ελλάδα. Έτυχε, μάλιστα, την ημέρα που ήπιαμε την μπύρα, να έχει μαζευτεί πολύς ποδοσφαιρόφιλος κόσμος σε αυτήν την πλατεία, επειδή είχαν εγκαταστήσει σε αυτήν μεγάλες οθόνες και αναμεταδίδανε σε αυτές τον ένα από τους δύο ημιτελικούς αγώνες για κάποιο ποδοσφαιρικό «κύπελλο» περιωπής, πανευρωπαϊκό ή παγκόσμιο, εξαιτίας του ότι σε αυτόν έπαιζε η εθνική ποδοσφαιρική ομάδα της Ολλανδίας. Τελικά η Ολλανδία που έπαιζε, νομίζω, με την Γερμανία, δεν προκρίθηκε, προκρίθηκε όμως η Ισπανία από τον άλλο ημιτελικό και οι Ολλανδοί πανηγύριζαν. Το εξήγησα με το γεγονός ότι πριν από την ανεξαρτησία της η Ολλανδία ανήκε στην Ισπανία και γι' αυτό οι Ολλανδοί αισθανόντουσαν οικειότητα προς τους Ισπανούς. Τέλος, σε αυτήν την πλατεία μου δόθηκε και η ευκαιρία να δω το πως η αστυνομία διαλύει τα πλήθη. Το είδα όταν, μετά το τέλος της αναμετάδοσης του ποδοσφαιρικού αγώνα, οι ποδοσφαιρόφιλοι που γέμιζαν την πλατεία, βρέθηκαν αντιμέτωποι με ένα τοίχος από άλογα με αναβάτες ένστολους μπάτσους, μερικοί από τους οποίους ήταν γυναίκες. Οι μπάτσοι κατευθύνανε τα άλογα προς το πλήθος και το πλήθος αναγκάστηκε να εκκενώσει την πλατεία για να μην δεχτεί επίθεση. Ακόμα και σήμερα στην Ελλάδα δεν χρησιμοποιούν τέτοιες μεθόδους οι μπάτσοι. Καταφεύγουν πάντα στα δακρυγόνα, λες και θέλουν να καταναλώνουν όσο περισσότερα μπορούνε, για να αγοράζουν καινούργια και να ωφελούν αυτούς που εισπράττουν τις μίζες σαν μεσάζοντες σε αυτές τις αγορές.

Ένας καλός οδηγός λεωφορείου – Μια «αποστειρωμένη ευρωπαϊκή πρωτεύουσα»

Κάτι άλλο που δεν θα ξεχάσω από το Άμστερνταμ, είναι η ευγένεια ενός οδηγού λεωφορείου, το οποίο είχαμε πάρει μια νύχτα για να γυρίσουμε στο ξενοδοχείο μας και ήταν το τελευταίο της γραμμής με συνέπεια, όταν έφτασε στο τέρμα της διαδρομής, ο οδηγός σχόλασε. Το λεωφορείο δεν είχε περάσει από το ξενοδοχείο μας, όπως ελπίζαμε, με συνέπεια να βρεθούμε την νύχτα εκείνη σε ένα άγνωστο μέρος της πόλης και χωρίς κινητό για να πάρουμε τηλέφωνο για ταξί. Από το αδιέξοδο μας έβγαλε ο οδηγός, ο οποίος μας είπε να ξανανέβουμε στο λεωφορείο, από όπου είχαμε κατεβεί, και να μας πάει με αυτό μέχρι το ξενοδοχείο μας. Κάτι τέτοιο δεν θα το έκανε ποτέ ένας Έλληνας οδηγός για κάποιους ξένους μετανάστες. Εμείς μπορεί να μην ήμασταν μετανάστες στην Ολλανδία, κάτι που βέβαια δεν ήξερε ο οδηγός, όμως ήμασταν από την Ελλάδα, όπως του είπαμε, και ξέρουμε ότι η Ελλάδα στην Δυτική Ευρώπη θεωρείται Ανατολή, όπως και η Τουρκία, δηλ. χώρα λίγο-πολύ υπανάπτυκτη σε σχέση με τις χώρες της Δυτικής Ευρώπης. Υπάρχει όμως και κάτι θετικό στους σημερινούς οδηγούς λεωφορείων στην Αθήνα που δεν ίσχυε τότε για τους οδηγούς του Άμστερνταμ. Εκείνοι καθόντουσαν κοντά στο μηχάνημα που ακυρώνει τα εισιτήρια και παρακολουθούσαν αν ο κόσμος τα ακύρωνε ή όχι. Έτσι, ένα βράδυ που πήραμε τραμ και δεν ακύρωσα το εισιτήριο, ο οδηγός μου έβαλε τις φωνές και δεν ξεκινούσε το τραμ μέχρι να ακυρώσω το εισιτήριό μου.

Κάτι άλλο, επίσης, που δεν μου άρεσε στο Άμστερνταμ ήταν ότι δεν υπήρχαν πουθενά ούτε ζητιάνοι ούτε αδέσποτα ζώα. Υποθέτω ότι τα αδέσποτα ζώα έχουν απομακρυνθεί από τους δρόμους και σκοτωθεί από το κράτος εδώ και πολλά χρόνια, όπως έγινε και στο Μιλάνο, ενώ οι ζητιάνοι συλλαμβάνονται αμέσως από την αστυνομία. Μόνο έναν ζητιάνο γνώρισα στο Άμστερνταμ και αυτός περπατούσε στα στενά της πόλης, δεν καθόταν κάπου. Πάντως πλανόδιοι μουσικοί υπήρχαν πολλοί… Υποθέτω επίσης ότι, όσοι δεν έχουν να φάνε, σίγουρα θα βρίσκουν στο Άμστερνταμ κάποια ιδρύματα που μοιράζουν δωρεάν φαΐ στους πεινασμένους. Εδώ, τέτοια ιδρύματα μπορεί να βρει κανείς ακόμα και στην Αθήνα, όπως το Κέντρο Υποδοχής Αστέγων του Δήμου Αθηναίων. Τέλος, ξενώνες για τους αστέγους θα πρέπει να έχει το Άμστερνταμ. Εδώ είχε το Μιλάνο, ήδη από το 1996 που φιλοξενήθηκα σε έναν από αυτούς. Και το κοινωνικό κράτος της Ολλανδίας είναι καλύτερα οργανωμένο από της Ιταλίας.

Όπως και να 'χει, το Άμστερνταμ είναι μια πανέμορφη, καθαρή και περιποιημένη πόλη, όπου χαίρεται να ζει κανείς. Δεν έχει καμιά σχέση με την Αθήνα που είναι όχι μόνο η πιο άσχημη πρωτεύουσα της Ευρώπης, όπως διαπίστωσε η διάσημη δημοσιογράφος Οριάνα Φαλάτσι, αλλά, μάλλον, και η πιο βρώμικη. Ερείπια, άστεγοι που κατασκηνώνουν στις μόνιμα κλειστές πόρτες δημοσίων και ιδιωτικών κτιρίων, σκουπίδια που αργούν να μαζευτούν, αυτοκίνητα και μηχανάκια που παρκάρουν όπου θέλουν, και άλλα τέτοια «ωραία» θεάματα, κάνουν την Αθήνα να φαίνεται περισσότερο σαν πρωτεύουσα μιας φτωχής Αφρικανικής ή Ασιατικής χώρας, παρά σαν Ευρωπαϊκή πρωτεύουσα. Αλλοίμονο σε αυτούς που

υποχρεώνονται να περάσουν σχεδόν όλη τους την ζωή στην Αθήνα. Εγώ, ευτυχώς, δεν υπήρξα ένας από αυτούς.

Πριν φύγουμε από το Άμστερνταμ δεν παραλείψαμε να κάνουμε μια βόλτα με καραβάκι μέσα στα κανάλια του, τα οποία χαρακτηρίζουν την πόλη, όπως χαρακτηρίζουν την Βενετία τα κανάλια της. Υπάρχει όμως μια διαφορά μεταξύ των καναλιών της Βενετίας και των καναλιών του Άμστερνταμ: Στα κανάλια της Βενετίας κυκλοφορούν καραβάκια που εξυπηρετούν τους κατοίκους της πόλης, επειδή σε αυτήν την πόλη δεν μπορεί να κυκλοφορήσει άλλο μεταφορικό μέσο, ενώ στα κανάλια του Άμστερνταμ κυκλοφορούν μόνο καραβάκια για τους τουρίστες, μια που οι ντόπιοι πηγαίνουν όπου θέλουν με τα μέσα μαζικής μεταφοράς. Τουλάχιστον όσοι δεν πηγαίνουν παντού με το ποδήλατο, γιατί είναι πολλοί αυτοί. Τέλος πάντων εγώ, σε όλη την διάρκεια της βόλτας με το καραβάκι, τράβαγα βίντεο με την βιντεοκάμερά μου, προκειμένου να «πάρω μαζί μου» όλη αυτήν την ομορφιά. Αποτέλεσμα: Όταν γύρισα στην Ελλάδα, διαπίστωσα ότι έχω χάσει την βιντεοκασέτα κι έτσι δεν πήρα τίποτα μαζί μου, όπως δεν θα πάρω όταν πεθάνω. Δίδαγμα: Μην αναβάλλετε για το μέλλον την απόλαυση του παρόντος, γιατί το μέλλον είναι άγνωστο.

Σίγουρα δεν ήταν για μένα καθόλου ευχάριστο το γεγονός ότι θα γυρνούσα στην Ελλάδα μόνο μετά από 6 μέρες στο εξωτερικό και γι’ αυτό σκέφθηκα να παρατείνω την παραμονή μου για λίγο ακόμη, αξιοποιώντας το γεγονός ότι από το Άμστερνταμ μπορούσα να πάω με το τραίνο σε λίγες ώρες στο Παρίσι, στο οποίο ονειρευόμουνα να πάω όλη μου την ζωή. Όσον αφορά τον Βαγγέλη που δεν είχε λεφτά για ξενοδοχείο, σκέφτηκα να τον πάρω μαζί μου και να πληρώνω δίκλινο δωμάτιο αντί για μονόκλινο, μια που η διαφορά στις τιμές των μονόκλινων δωματίων από τις τιμές των δίκλινων ήταν μικρή. Έτσι, μετά από κάποιες ώρες που περιμέναμε στην ουρά στον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό, καταφέραμε να βγάλουμε εισιτήρια για το Παρίσι μια μέρα νωρίτερα από την ημερομηνία της αναχώρησης. Κατά την διάρκεια της αναμονής για εισιτήρια, λυπήθηκα όσους ταξιδεύανε με το ανοιχτό εισιτήριο για νέους, το γνωστό Ιντερέιλ. Γι’ αυτούς υπήρχε ειδική ουρά και εξυπηρετιόντουσαν ελάχιστα άτομα την κάθε ώρα, οπότε ο καθένας τους έπρεπε να περιμένει πάρα πολλές ώρες, ώστε να φτάσει στην θυρίδα των εισιτηρίων. Πιστεύω ότι υπήρχε σκοπιμότητα σε αυτήν την υπερβολική καθυστέρηση, προκειμένου να αποθαρρύνονται όσοι νέοι θέλουν να κάνουν χρήση του ανοιχτού τους εισιτηρίου σε μια τόσο περιζήτητη διαδρομή, όπως η διαδρομή Άμστερνταμ-Παρίσι, και να αναγκάζονται να χρησιμοποιούν κανονικό εισιτήριο, πλουτίζοντας έτσι την εταιρία που εκμεταλλεύεται τα σχετικά τρένα.

Ήρθε η ώρα να πραγματοποιήσω ένα μεγάλο μου όνειρο: Να επισκεφθώ το Παρίσι

Κάτω από τέτοιες συνθήκες το έφερε η ζωή να πάω στο Παρίσι και να πραγματοποιήσω, επιτέλους, ένα μεγάλο μου όνειρο. Όσο ήμουνα στο Μιλάνο και πέρναγα από τον κεντρικό σιδηροδρομικό σταθμό για να πάρω τρένο για άλλη πόλη, πάντα τα μάτια μου έπεφταν στο τρένο που θα πήγαινε στο Παρίσι. Δεν είχα ποτέ αρκετά λεφτά για να το πάρω και έμενα

πάντα με την πικρία του ανολοκλήρωτου ονείρου. Τώρα βρισκόμουνα μαζί με τον Βαγγέλη στο τρένο για το Παρίσι και διέσχιζα το Βέλγιο, του οποίου την πρωτεύουσα θα είχα επισκεφθεί το 1998, προσκαλεσμένος από τους διοργανωτές της συνάντησης για τα 250 χρόνια από την λήξη του Τριακονταετούς Πολέμου, αν δεν είχα πέσει θύμα της εφορίας της Ελλάδας, όπως περιέγραψα παραπάνω. Δεν είχα σκοπό, πάντως, να κατέβω στον προτελευταίο σταθμό πριν από το Παρίσι και να γυρίσω πίσω, όπως έκανε κάποιος που δεν ήθελε να πάψει να ονειρεύεται το Παρίσι, σύμφωνα με ένα πολύ χαριτωμένο ελληνικό ποίημα. Έτσι, ένα εξαιρετικά ζεστό απόγευμα με 33 βαθμούς Κελσίου θερμοκρασία, κατέληξα μαζί με τον Βαγγέλη σε ένα δωμάτιο στον πέμπτο όροφο ενός παλιού ξενοδοχείου, στην Πλατεία Ιταλίας του Παρισιού, το οποίο, δυστυχώς, δεν είχε αιρκοντίσιον. Και μέχρι να μάθω που πουλάνε ανεμιστήρες στην γειτονιά, πέρασαν οι μέρες με αποτέλεσμα να περάσω στο Παρίσι μερικές από τις πιο ζεστές νύχτες της ζωής μου. Δυστυχώς ήμασταν υποχρεωμένοι να κοιμόμαστε με κλειστά παράθυρα, γιατί ο δρόμος από κάτω είχε μεγάλη κυκλοφορία ακόμα και την νύχτα και γι’ αυτό ο θόρυβος ήταν μεγάλος. Τουλάχιστον από το μπαλκόνι του δωματίου μας είχαμε πολύ ωραία θέα, γιατί τα κτίρια του κέντρου του Παρισιού είναι εξαιρετικά όμορφα.

Με το που φτάσαμε στο Παρίσι και αφήσαμε τα πράγματά μας στο ξενοδοχείο, πρότεινα στο Βαγγέλη να πάμε να δούμε το πιο γνωστό αξιοθέατο: Τον καθεδρικό ναό που μου ήταν γνωστός με το όνομα «Παναγία των Παρισίων» και, όταν ήμουν μικρός, είχα διαβάσει το ομώνυμο με αυτόν βιβλίο του Βικτώρ Ουγκό. Πράγματι πήγαμε και, παραδόξως, δεν είχε μεγάλη ουρά για να μπούμε μέσα και μπήκαμε. Όμως ήταν προχωρημένο απόγευμα και είχε αρχίσει να σκοτεινιάζει και οι διαχειριστές του δεν άναβαν κανένα φως μέσα για να βλέπουμε, οπότε δεν μπορέσαμε να δούμε τίποτα. Είμαι σίγουρος ότι το κάνανε σκόπιμα για να αισθανθούν ότι είναι κάποιοι πολύ σημαντικοί άνθρωποι, εφόσον έχουν αρμοδιότητα πάνω σε έναν τόσο διάσημο ναό και μπορούν να απογοητεύουν τους επισκέπτες του που έρχονται από όλα τα μέρη του κόσμου. Τουλάχιστον, από ένα μηχάνημα που πουλάει αναμνηστικά μετάλλια και το βρίσκεις σε κάθε σημαντικό αξιοθέατο κτίριο του Παρισιού, πήρα ένα μετάλλιο με την Παναγία των Παρισίων, για να λέω, κατά την υπόλοιπη ζωή μου, ότι το έχω επισκεφθεί αυτό το αξιοθέατο. Και, λίγο πριν φύγουμε για την Ελλάδα, ξαναπήγα με τον Βαγγέλη και τράβηξα βίντεο τον ναό απ’ έξω, γιατί, για να ξαναμπώ μέσα, θα έπρεπε να περιμένω ώρες στην τεράστια ουρά που βρήκα στο προαύλιο του ναού.

Στο μουσείο του Λούβρου από την «πίσω» πόρτα – Ο πίνακας με την Μόνα Λίζα του Ντα Βίντσι στόχος εκατοντάδων που θέλουν να φωτογραφηθούν μαζί του αλλά περιφρονούν τους άλλους πίνακες!

Πρέπει να ήταν η δεύτερη μέρα μου στο Παρίσι, η μέρα που επισκέφθηκα μαζί με τον Βαγγέλη το άλλο πιο διάσημο αξιοθέατο του Παρισιού: Το μουσείο του Λούβρου που είναι ένα από τα μεγαλύτερα του κόσμου. Ευτυχώς, ο ρεσεψιονίστ του ξενοδοχείου που μέναμε,

θέλησε να μας εξυπηρετήσει και μας είπε από ποια πόρτα του Λούβρου να μπούμε στο μουσείο, αν δεν θέλαμε να περιμένουμε ώρες στην ουρά προκειμένου να μπούμε από την κεντρική. Προτού φτάσουμε στο Λούβρο, καθώς περπατούσαμε δίπλα στο ποτάμι που διασχίζει το Παρίσι, τον Σηκουάνα, όπως κακώς το λένε οι Έλληνες, με πλησίασε μια γυναίκα και μου έδειξε ένα υποτίθεται χρυσό δαχτυλίδι που «μου είχε πέσει». Της είπα ότι δεν μου είχε πέσει τίποτα και ότι το δαχτυλίδι δεν ήταν δικό μου αλλά αυτή επέμενε. Είδα κι έπαθα να την αποφύγω. Εννοείται ότι κατάλαβα από την αρχή ότι αυτή έλπιζε ότι εγώ θα κράταγα το δαχτυλίδι και θα της έδινα κανένα ψιλό σαν αμοιβή επειδή «μου το βρήκε». Τουλάχιστον, η πόρτα που μας συνέστησε ο ρεσεψιονίστ, δεν είχε ουρά κι έτσι μπήκαμε αμέσως στο Λούβρο. Βέβαια δεν μπήκαμε στην πρώτη αίθουσα αλλά αυτό δεν μας εμπόδισε να βγούμε στην αυλή του μουσείου με την γνωστή γυάλινη πυραμίδα και να κατευθυνθούμε προς την πρώτη αίθουσα, όπως την παρουσίαζε ο χάρτης του μουσείου. Δεν θυμάμαι αν είδαμε τις αίθουσες με την σειρά, θυμάμαι όμως ότι από ένα σημείο κι έπειτα ο Βαγγέλης κουράστηκε να με ακολουθεί και έφυγε, λέγοντας ότι θα με περίμενε μετά από κάποια ώρα στο προαύλιο του μουσείου. Σίγουρα δεν είδε τόσα εκθέματα όσα εγώ, όμως ούτε εγώ μπορώ να πω ότι τα είδα όλα. Το μουσείο αυτό είναι πολύ μεγάλο και δεν σου φτάνει μια μέρα για να το γυρίσεις. Εννοείται ότι αναζήτησα τον πιο γνωστό πίνακα του μουσείου, την Μόνα Λίζα του Λεονάρντο Ντα Βίντσι, που είναι γνωστή και ως Τζιοκόντα. Όταν τον βρήκα διαπίστωσα ένα είδος παραληρήματος που διακατείχε ένα μεγάλο πλήθος επισκεπτών που είχε πάει να τον δει: Είχαν όλοι στριμωχτεί σε μια απόσταση πολλών μέτρων από τον πίνακα, πίσω από ένα κόκκινο κορδόνι, το οποίο δημιουργούσε μια «νεκρή ζώνη» γύρω από τον πίνακα, και προσπαθούσαν να τον φωτογραφήσουν ή να φωτογραφήσουν τον εαυτό τους με φόντο αυτόν. Ένας φύλακας που επιτηρούσε την «ακεραιότητα» του κόκκινου κορδονιού συμπλήρωνε την εξευτελιστική, για τους επισκέπτες αυτούς, εικόνα που έδιναν προς τα έξω. Η αίθουσα, όπου ήταν εντοιχισμένος και πίσω από χοντρό τζάμι ο πίνακας με την Μόνα Λίζα, είχε κι άλλους σημαντικούς πίνακες μεγάλων ζωγράφων που κανένας τους δεν τραβούσε την προσοχή του πλήθους. Έτσι μου δόθηκε η ευκαιρία να τους παρατηρήσω εγώ με την ησυχία μου από κοντά.

Ένα άλλο έκθεμα που έψαξα να βρω στο μουσείο αυτό ήταν «Η Αφροδίτη της Μήλου», ένα μαρμάρινο αντίγραφο των ελληνιστικών χρόνων ενός πολύ ωραίου αγάλματος της κλασσικής εποχής της ελληνικής αρχαιότητας, το οποίο έχει χαθεί. Δεν το βρήκα με τίποτα. Βρήκα μόνο ένα ακέφαλο που είναι γνωστό σαν «Η Νίκη της Σαμοθράκης». Βέβαια, αγάλματα από την αρχαία Ελλάδα και την αρχαία Ρώμη και τις κτήσεις της είχε πολλά αυτό το μουσείο αλλά εμένα αυτά μου κίνησαν το λιγότερο ενδιαφέρον, γιατί τα έχω «χορτάσει» από τα ελληνικά μουσεία. Έτσι αναζήτησα κυρίως εκθέματα από την εποχή της Αναγέννησης κι έπειτα. Δυστυχώς, ήταν τόσα πολλά που, από ένα σημείο κι έπειτα, για να προλάβω να δω όσο το δυνατόν περισσότερα εκθέματα, πέρναγα από μπροστά τους ρίχνοντάς τους μόνο μια βιαστική ματιά, και μετά από αρκετές ώρες περπάτημα πήγα και βρήκα τον Βαγγέλη στο προαύλιο του μουσείου. Από εκεί φύγαμε και, δυστυχώς, δεν ξαναπήγαμε σε αυτό το μουσείο, όσο μείναμε στο Παρίσι.

Καταλήγουμε τυχαία στο πιο διάσημο ανάκτορο της Ευρώπης: Το ανάκτορο των Βερσαλιών

Πήγαμε, όμως, σε άλλα μουσεία, όπως το μουσείο Κλουνί, όπου ο Βαγγέλης που δεν θεωρούσε ότι έπρεπε να περάσει όλο του τον καιρό στο Παρίσι βλέποντας μουσεία, μου παραπονέθηκε για το πάθος μου για τα μουσεία, εκμυστηρευόμενός μου ότι αυτός δεν συνήθιζε να πηγαίνει σε μουσεία και ότι ο μόνος λόγος που ερχότανε σ' αυτά ήταν επειδή τον πίεζα εγώ. Τότε εγώ του είπα ότι, κάτω από τέτοιες συνθήκες, δεν ήταν ανάγκη να έρχεται μαζί μου. Όμως αυτός εξακολούθησε να έρχεται κι έτσι επισκεφθήκαμε και το μουσείο Ορσέ, καθώς και το Πάνθεον. Και καθαρά τυχαία βρεθήκαμε μια βροχερή μέρα στο παλάτι των Βερσαλλιών που έχει γίνει κι αυτό μουσείο, ήδη από τον 19^{ο} αιώνα. Και λέω τυχαία, γιατί είχαμε πάρει τον προαστιακό σιδηρόδρομο για να πάμε σε ένα άλλο μουσείο, όμως δεν κατεβήκαμε στην σωστή στάση κι έτσι αποφασίσαμε να συνεχίσουμε μέχρι το τέρμα που ήταν οι Βερσαλλίες. Το ότι η μέρα ήταν βροχερή είχε σαν συνέπεια να μην υπάρχουν τεράστιες ουρές στην είσοδο του παλατιού κι έτσι μπήκαμε σχετικά γρήγορα μέσα. Και μέσα δεν ήταν πολύς ο κόσμος κι έτσι είδαμε τις αίθουσες με κάποια άνεση. Στην μεγάλη αίθουσα με τους καθρέφτες, μάλιστα, σταθήκαμε μπροστά σε έναν καθρέφτη και φωτογραφήσαμε την εικόνα και των δύο μας στον καθρέφτη. Αυτή είναι μια από τις ελάχιστες φωτογραφίες που βγάλαμε μαζί στην διάρκεια του ταξιδιού, ίσως και η μοναδική.

Κάτι που δεν ήξερα μέχρι να επισκεφθώ το ανάκτορο των Βερσαλλιών ήταν ότι το κρεβάτι του βασιλιά, όπως και το κρεβάτι της βασίλισσας (κοιμόντουσαν σε χωριστά δωμάτια που απείχανε αρκετά μεταξύ του), ήταν πίσω από χαμηλά ξύλινα κάγκελα μπροστά από τα οποία, όταν ζούσαν οι βασιλιάδες, κάθε μέρα μαζευόταν κόσμος για να δει τον βασιλιά ή την βασίλισσα, που σηκωνόταν από το κρεβάτι, και να του υποβάλει, ή να της υποβάλει, διάφορα αιτήματα. Ξέροντας ότι η ζωή ενός βασιλιά ή μιας βασίλισσας ρυθμιζόταν από την τελετουργία μέχρι τις τελευταίες της λεπτομέρειες, σκέφτηκα ότι ο βασιλιάς ή η βασίλισσα ήταν υποχρεωμένοι να παίζουν για το κοινό τους ένα θέατρο από την στιγμή κιόλας που σηκωνόντουσαν από το κρεβάτι! Δηλ. το κρεβάτι πίσω από τα χαμηλά ξύλινα κάγκελα ήταν κρεβάτι σε μια θεατρική σκηνή! Πάντως ο βασιλιάς που έδωσε εντολή να χτίσουν αυτό το παλάτι, ο Λουδοβίκος ο 14^{ος} , διάλεξε καλή θέση για το υπνοδωμάτιό του: Ακριβώς στο κέντρο της πρόσοψης του παλατιού, από όπου μπορούσε να βλέπει ποιος έμπαινε και ποιος έβγαινε από την κεντρική εξωτερική πύλη του παλατιού. Τελειώνοντας για το παλάτι των Βερσαλλιών θα ήθελα να σημειώσω ότι, όσο και να υπήρξε εντυπωσιακός ο πλούτος και οι ανέσεις που γνώρισε ο πιο διάσημος βασιλιάς της Γαλλίας, ο Λουδοβίκος 14^{ος}, η ζωή του θα υπήρξε χειρότερη από την δική μου (μέχρι σήμερα, τουλάχιστον) και πολλών άλλων, γιατί στην εποχή του η ιατρική ήταν πολύ πίσω και αυτός έζησε μακριά γεράματα, χωρίς τα παυσίπονα και όλα τα άλλα που προσφέρει σήμερα η ιατρική. Στα γεράματα ο καθένας έχει ανάγκη τους γιατρούς και ιδιαίτερη ανάγκη θα τους είχε ο Λουδοβίκος που πέρασε ένα μέρος τους σε αναπηρικό καροτσάκι. Προτού πεθάνει, είχε δει να πεθαίνουν όλα του τα παιδιά και τα εγγόνια. Τον διαδέχτηκε δισέγγονός του. Και κάτι ακόμα που έμαθα πρόσφατα για την ζωή

στο παλάτι των Βερσαλλιών είναι ότι ο κόσμος σε αυτό δεν ήταν καθαρός, όπως είναι σήμερα, γιατί οι εγκαταστάσεις για μπάνιο ήταν ελάχιστες και πρωτόγονες, σε σχέση με τις σημερινές, και ο κόσμος ήταν συνηθισμένος στην βρωμιά. Για παράδειγμα, μια αρχόντισσα από αυτές που αποτελούσαν τον περίγυρο του βασιλιά και της βασίλισσας, αν της ερχόταν να κατουρήσει, καθόταν ανακούρκουδα και κατουρούσε στην μεγάλη αίθουσα με τους καθρέφτες, χωρίς να διαμαρτυρηθεί κανείς γι' αυτό: Το θεωρούσαν φυσικό!

Το πιο παλιό παλάτι του Παρισιού που έγινε η πιο διάσημη φυλακή του και «φιλοξένησε» τον διάσημο αναρχικό Φρανσουά Ραβασόλ

Κάποια άλλη μέρα επισκεφθήκαμε και το πιο παλιό παλάτι του Παρισιού, το γνωστό ως «Κονσιερζερί», όπου φυλακιζόντουσαν (και βασανιζόντουσαν) οι θανατοποινίτες πριν από την εκτέλεσή τους. Σε αυτό σήμερα στεγάζονται διάφορες δημόσιες υπηρεσίες με συνέπεια να είναι ανοιχτό για το κοινό ένα ελάχιστο μέρος του. Από αυτό το μέρος ενδιαφέρον έχουν μόνο τα υπόγειά του, όπου ένα μπουντρούμι το έχουν διαμορφώσει όπως ήταν, όταν σε αυτό έμεινε η βασίλισσα Μαρία Αντουανέτα πριν της κόψει το κεφάλι η Γαλλική επανάσταση του 1789. Σ' αυτά τα υπόγεια υπάρχει και ένας πίνακας με κάποια προσωπικά αντικείμενα του διάσημου θανατοποινίτη κακοποιού που στο δικαστήριο δήλωσε αναρχικός και υπερασπίστηκε τις πράξεις του σαν συνέπειες των πολιτικών του επιλογών: Του Ραβασόλ. Μας έκανε εντύπωση, και σ' εμένα και στον Βαγγέλη, η σημασία που του έχει δώσει το Γαλλικό κράτος. Και ο Ραβασόλ πριν οδηγηθεί στην λαιμητόμο κλείστηκε στην «Κονσιερζερί».

Παίρνοντας μια γεύση από την θέση των αντιεξουσιαστών στο κέντρο του Παρισιού

Ο Βαγγέλης στην διάρκεια του ταξιδιού μας είχε μαζί του ένα τάμπλετ και, όπου υπήρχε ελεύθερο ιντερνέτ, έμπαινε για να συγκεντρώνει πληροφορίες για το ταξίδι μας και να μαθαίνει και τα νέα. Έτσι κάποια μέρα βρήκε στο Γαλλικό Ιντυμήντια μια εκδήλωση αντιεξουσιαστών που θα γινόταν σε κάποιον κλειστό χώρο σε κάποια συνοικία της πόλης. Πήγαμε σε αυτήν την εκδήλωση που γινόταν κοντά σε μια πλατεία αφιερωμένη στην πιο διάσημη Παρισινή τραγουδίστρια του παρελθόντος: Την Εντίθ Πιαφ. Μέχρι να φτάσουμε, όμως, η εκδήλωση πλησίαζε στο τέλος της κι εγώ είχα την φαεινή ιδέα, πριν καθίσω να δω την εκδήλωση, να πεταχτώ να αγοράσω κάτι να πιούμε. Όταν γύρισα η εκδήλωση είχε τελειώσει. Ευτυχώς ο Βαγγέλης είχε ήδη γνωριστεί με κάποιους από τους διοργανωτές και όταν γύρισα, μαζί με κάποιους άλλους, πήγαμε στο σπίτι ενός ζευγαριού από τους διοργανωτές. Εκεί δεν κάτσαμε πολύ αλλά μετά καταλήξαμε σε ένα άλλο σπίτι που είχε μια μικρή πίσω αυλή, όπου μαζί με διάφορους άλλους κάτσαμε και ήπιαμε κάτι. Με τους, ας πούμε, ομοϊδεάτες μας αυτούς συζητήσαμε αρκετά, μια που μιλούσαν άνετα Εγγλέζικα, και μάθαμε ότι στο κέντρο του Παρισιού, που είναι και τεράστιο, δεν υπάρχουν καταλήψεις.

Γενικά η εικόνα που μας έδωσαν για τους αναρχικούς του Παρισιού ήταν αρκετά απογοητευτική και, σαν να μην έφτανε αυτό, σε κάποια φάση, μια γυναίκα από ένα διαμέρισμα της γειτονικής πολυκατοικίας που έβλεπε στην αυλή μας, μας έβαλε τις φωνές γιατί την ενοχλούσε ο θόρυβος από την συζήτηση! Επειδή οι σύντροφοι μας είπαν να μιλάμε πολύ σιγά, για να μην ενοχλούμε, αισθάνθηκα πολύ ασφυκτικά σε εκείνο το περιβάλλον. Τέλος πάντων, αυτή υπήρξε η μόνη επαφή που είχαμε με ομοϊδεάτες μας κατά την διάρκεια του ταξιδιού μας.

Κοιτάζοντας από ψηλά την πόλη που ονειρευόμουν να γνωρίσω μια ολόκληρη ζωή

Μια άλλη μέρα αποφασίσαμε να ανεβούμε στον λόφο της Μονμάρτης, κάτι που δεν μπορούσαμε να κάνουμε με τον Πύργο του Άιφελ, εξαιτίας των τεράστιων ουρών, στις οποίες θα έπρεπε να περιμένουμε προκειμένου να πάρουμε ένα από τα ασανσέρ που οδηγούν στην κορυφή. Σε αυτόν τον λόφο ανεβαίνει κανένας με τελεφερίκ που το παίρνει από την βάση του. Μέχρι να φτάσουμε στο τελεφερίκ, ανεβήκαμε πολλά σκαλοπάτια από την αποβάθρα του κοντινότερου σταθμού του Μετρό, όπου κατεβήκαμε. Αποζημιωθήκαμε όμως για την ταλαιπωρία μας, γιατί η θέα από τα σκαλοπάτια της «Ιερής Καρδιάς», της εκκλησίας που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου, είναι εξαιρετική. Από εκεί πάνω φαίνεται σχεδόν όλο το Παρίσι. Γι’ αυτό και τα σκαλοπάτια αυτά είναι κάθε βράδυ γεμάτα κόσμο από όλα τα μέρη του κόσμου. Κάποιοι από τον κόσμο παίζουν και διάφορα όργανα και τραγουδάνε, οπότε η βραδιά περνάει πολύ ευχάριστα. Ιδιαίτερα αν πιείς και μερικές μπύρες. Μπύρες πουλάνε οι Άραβες από τις πρώην γαλλικές αποικίες, υποθέτω και εγγόνια αυτών που ήρθαν από την Αλγερία, όταν ακόμη η Αλγερία ανήκε στην Γαλλία. Ο Βαγγέλης, πάντως, κι εκεί αντιστάθηκε στον «πειρασμό» και δεν ήπιε καμιά μπύρα! Εγώ δεν αντιστάθηκα και ήπια, απολαμβάνοντας την θέα. Και προτού κατέβουμε, περάσαμε από μια διπλανή πλατεία, όπου κατά παράδοση μαζεύονται ζωγράφοι. Από ένα τουριστικό μαγαζί αυτής της πλατείας, αγόρασα τέσσερα μουσικά κουτιά με μουσική από τραγούδια της Εντίθ Πιαφ. Από ένα άλλο πήρα, επίσης, το βαρύ αλκοολούχο (57% αλκοόλ) ποτό αψέντι, που συνήθιζαν να πίνουν οι ζωγράφοι του Παρισιού. Μέχρι τότε, δηλ. μέχρι την ηλικία των 54 χρονών, δεν είχα δοκιμάσει αυτό το ποτό. Το δοκίμασα στα σκαλοπάτια μπροστά από την «Ιερή Καρδιά». Εννοείται ότι από εκείνο το ύψος τράβηξα αρκετή ώρα βίντεο το Παρίσι, λες και με αυτόν τον τρόπο θα το έπαιρνα για πάντα μαζί μου. Αν και δεν το πήρα, η εικόνα του Παρισιού να απλώνεται στα πόδια μου μέχρι εκεί που φτάνει το μάτι, θα με συντροφεύει πάντα εκείνες τις στιγμές που οι δυσκολίες της ζωής με κάνουν να ξεχνάω ότι η ζωή έχει και ενδιαφέρουσες και όμορφες πλευρές, όχι μόνο άσχημες. Άλλωστε το Παρίσι θα είναι πάντα εκεί για να παρηγορούμαι με την σκέψη του, όταν περιβάλλομαι μόνο από ασχήμια. Γιατί έτσι νοιώθω πολλές φορές που βρίσκομαι στην Αθήνα.

Κι όμως! Εκεί στα σκαλοπάτια της Μονμάρτης ο Βαγγέλης μου δήλωσε πως διαπίστωσε ότι, τελικά, η Γαλλία δεν αξίζει την φήμη της! Αυτό με ενόχλησε, γιατί εγώ ήμουν αυτός που

τον είχα προσκαλέσει στο Παρίσι. Δεν μπορούσα να φανταστώ ότι δεν θα αποκόμιζε τίποτα από τόση ομορφιά, σε βαθμό που να με κάνει να αισθάνομαι ότι τον τραβολογούσα παρά την θέλησή του. Όταν του ζήτησα να μου πει τι αρνητικό έβρισκε στην παραμονή μας στην Γαλλία, δεν είχε τίποτα να μου απαντήσει. Αυτή η στάση του με έκανε να τον «καταραστώ» να μην ξαναπατήσει ποτέ το πόδι του στην Γαλλία!

Δεν θυμάμαι αν ο Βαγγέλης απογοητεύτηκε από την Γαλλία πριν ή μετά κάνουμε με τουριστικό καραβάκι δύο βόλτες μέσα στο ποτάμι του Παρισιού, την μία μέρα και την άλλη νύχτα, σύμφωνα με την προτροπή του ρεσεψιονίστ του ξενοδοχείου μας, ο οποίος μας πούλησε τα εισιτήρια του καραβιού. Εγώ, πάντως, δεν μετάνιωσα για τις βόλτες αυτές, γιατί, όπως μου είχε πει κι ο ρεσεψιονίστ που μου πούλησε τα εισιτήρια, αυτές ήταν ο συντομότερος χρονικά τρόπος για να δούμε, έστω και από απόσταση, τα πανέμορφα κτίρια της πόλης, τα οποία πλαισιώνουν το ποτάμι της. Από τότε που είχα περιηγηθεί με τον ίδιο τρόπο στο Άμστερνταμ, είχα συμπεράνει ότι δεν αξίζει να επισκέπτεται κανείς μια ευρωπαϊκή πρωτεύουσα με πλωτό ποτάμι και να μην την περιηγείται με τουριστικό καραβάκι. Όλες οι ευρωπαϊκές πρωτεύουσες πρέπει να έχουν πλωτά ποτάμια που τις διασχίζουν. Μόνο η Αθήνα δεν έχει, κάτι που προσθέτει στην ασχήμια της.

Τυχαίνουμε τον εορτασμό της εθνικής γιορτής της «πατρίδας» του σωβινισμού: Της Γαλλίας

Κάτι άλλο ενδιαφέρον, που αξίζει να αναφέρω, είναι ότι τις ημέρες που βρισκόμασταν στο Παρίσι, έτυχε και η εθνική γιορτή της Γαλλίας που γιορτάζεται στις 14 Ιουλίου. Στα πλαίσια των εορτασμών, την παραμονή της 14ης Ιουλίου στην πλατεία Βαντόμ της πόλης, όπου στην κορυφή μιας στήλης δεκάδων μέτρων βρίσκεται ένα άγαλμα του Ναπολέοντα Βοναπάρτη του Α΄, ντυμένου σαν να είναι αρχαίος Ρωμαίος συγκλητικός, έγινε μια μεγάλη συναυλία από συγκροτήματα από διάφορες γαλλόφωνες χώρες της Αφρικής και από γαλλικά συγκροτήματα. Ο Βαγγέλης το έμαθε από το ιντερνέτ κι έτσι παρακολουθήσαμε κι εμείς αυτήν την συναυλία, η οποία ήθελε να περάσει το μήνυμα ότι Γάλλοι δεν είναι μόνο οι λευκοί που κατοικούν στην Γαλλία από «πάππου προς πάππον» αλλά και οι Γαλλόφωνοι και οι φορείς του Γαλλικού πολιτισμού από τις άλλες ηπείρους. Αυτό που μου έκανε εντύπωση από την συναυλία είναι ότι οι περισσότεροι από τους θεατές που ήθελαν να πίνουν κάτι, κατά την διάρκεια της συναυλίας, έπιναν κρασί και όχι μπύρες, όπως πίνουν στην Ελλάδα οι θεατές των συναυλιών. Τέλος, αυτό το μεγάλο πλήθος που παρακολούθησε την συναυλία, διαλύθηκε μετά το τέλος της από την αστυνομία, με τον ίδιο τρόπο που είχε διαλυθεί και το πλήθος στην πλατεία Ρέμπραντ του Άμστερνταμ. Δηλ. εμφανίστηκε ένα φράγμα από έφιππους μπάτσους και μπατσίνες και άρχισαν να απωθούν το πλήθος έξω από την πλατεία. Με τον ίδιο τρόπο διαλύθηκε την άλλη μέρα και το πλήθος που είχε μαζευτεί για να δει τα πυροτεχνήματα που, λόγω εθνικής γιορτής, ρίχτηκαν από τον Πύργο του Άιφελ. Ανάμεσα σε αυτό το πλήθος, εντελώς τυχαία, βρέθηκα κι εγώ με τον Βαγγέλη. Στην διάρκεια της ρίψης των

πυροτεχνημάτων με πήρε τηλέφωνο η κόρη μου από την Ελλάδα, για να δει τι κάνω, και έτσι μου δόθηκε η ευκαιρία να της πω και τα χρόνια πολλά για τα γενέθλια της.

Περπατώντας δίπλα στο ποτάμι για το οποίο ακούω και διαβάζω από μικρός

Κάτι τελευταίο που θα μου μείνει αξέχαστο από το Παρίσι, είναι ένα απόγευμα που με τον Βαγγέλη περπατήσαμε από το ξενοδοχείο μας μέχρι το ποτάμι. Η απόσταση ήταν μεγάλη και όταν φτάσαμε στο ποτάμι είχε νυχτώσει. Όμως άξιζε τον κόπο τόσο περπάτημα, γιατί όταν φτάσαμε στο ποτάμι περπατήσαμε και αρκετή ώρα στις όχθες του και θαυμάσαμε τις γέφυρές του. Μάλιστα μία από αυτές ήταν μόνο για πεζούς και εκεί πάνω, εκείνη την νύχτα, όπως και κάθε νύχτα, είχαν στρώσει κάτω πολλές παρέες και πίνανε κρασιά, τα περίφημα γαλλικά κρασιά. Η θέα από την γέφυρα ήταν εξαιρετική και με συνοδεία γαλλικό κρασί ήξερα ότι αυτός ο κόσμος «την ζούσε την ζωή του». Καμιά σχέση με την ζωή στην μίζερη Αθήνα που δεν έχει, όχι μόνο ποτάμι, αλλά ούτε κανάλια, όπως έχει το Μιλάνο. Επίσης εκείνη την νύχτα είδαμε και το συγκρότημα των τεσσάρων τεράστιων εντυπωσιακών κτιρίων, σε σχήμα ανοιχτού βιβλίου, που αποτελούν την Βιβλιοθήκη της Γαλλίας. Δεν μπήκαμε μέσα αλλά η θέα αυτού του συγκροτήματος θα μου μείνει αξέχαστη, τόσο για τον όγκο των κτιρίων όσο και για το σχήμα τους, όπως επίσης και για το ότι αυτά τα τεράστια κτίρια δίπλα στο ποτάμι ήταν αφιερωμένα στο βιβλίο. Περιτριγυρισμένος από τόσο τεράστια κτίρια αισθανόμουνα πολύ μικρός. Αλλά δεν ήταν μόνο εκεί που ένοιωθα έτσι. Σε όλο το Παρίσι ένοιωθα έτσι, γιατί το κέντρο του είναι στολισμένο με πολύ μεγάλα πανέμορφα κτίρια που από άποψη αρχιτεκτονικής, γλυπτικής και διακόσμησης είναι τόσο περίτεχνα που σε κάνουν και αισθάνεσαι σαν κάποιος φτωχός ξένος που βρέθηκες μέσα σε ένα παλάτι, όπου όλα εξελίσσονται χωρίς την δική σου συμμετοχή κι εσύ είσαι αταίριαστος. Προτού πάω στο Παρίσι ήξερα ότι θα αντιμετωπίσω ασύλληπτη ομορφιά, όμως δεν μπορούσα να φανταστώ ότι αυτή η ομορφιά θα είχε τόσο τεράστιες διαστάσεις. Η πραγματικότητα ξεπέρασε και την πιο τολμηρή φαντασία μου. Το Παρίσι ήταν πολύ πιο όμορφο από όσο περίμενα.

Προτού φύγουμε από το Παρίσι, στο δρόμο προς το αεροδρόμιο, μπήκα για πρώτη φορά σε τραίνο χωρίς οδηγό. Ήταν ένα τραίνο με λίγα βαγόνια, το οποίο συνέδεε την γραμμή του μετρό που πήγαινε στο αεροδρόμιο με το αεροδρόμιο. Η διαδρομή του ήταν μικρή, νομίζω όχι πάνω από 10 λεπτά. Δυστυχώς, τον εντυπωσιασμό μου από την νέα, για μένα, τεχνολογία αυτή, διαδέχτηκε ένα αδιέξοδο που αντιμετωπίσαμε όταν, έχοντας φτάσει στο αεροδρόμιο, επιχειρήσαμε να βγούμε από τις εξόδους της αποβάθρας: Είχαμε εισιτήρια που δεν ήταν ειδικά για το αεροδρόμιο, δηλ. ήταν πιο φτηνά, και οι σωλήνες στις εξόδους δεν γύρναγαν, όταν τα βάζαμε στην ειδική υποδοχή. Δεν μπορούσαμε να βγούμε και εγώ δεν έβλεπα άλλη λύση από το να πηδήξουμε από πάνω. Ευτυχώς που ο Βαγγέλης είχε επιφυλάξεις και, μετά από αρκετό ψάξιμο, βρήκε κάποιον υπάλληλο του σταθμού, ο οποίος μας οδήγησε σε μια έξοδο χωρίς σωλήνες. Αν είχαμε πηδήξει, όπως κάναμε συχνά στο Παρίσι για να αποφύγουμε το πανάκριβο εισιτήριο, θα είχαμε γίνει αντιληπτοί και θα είχαμε περιπέτειες. Μπορεί να

χάναμε και το αεροπλάνο. Πρέπει να ομολογήσω ότι, σε εκείνη την φάση, ο Βαγγέλης με έσωσε.

Ξαναγυρνάμε με την Σοφία τρίτη φορά στο Λονδίνο και καταλήγουμε στο σταθμό του υπογείου σιδηρόδρομου, όπου είχαμε καταλήξει στο πρώτο μας ταξίδι 32 χρόνια πριν!

Μετά τον γυρισμό μου στην Ελλάδα, μετά από πρότασή μου στον γιο μου να πάμε ένα ταξίδι μαζί, εγώ αυτός και η Σοφία, στο εξωτερικό, φύγαμε για Λονδίνο και μετά για Εδιμβούργο, λίγο πριν αρχίσουν τα σχολεία. Ο γιος μου ήθελε να πηγαίναμε κατευθείαν στη Σκωτία, όμως τον διαβεβαίωσα ότι δεν θα μετάνιωνε αν γνώριζε το Λονδίνο που εγώ και η Σοφία το είχαμε επισκεφθεί δυο φορές στο παρελθόν, είχαμε ζήσει σε κατάληψη και είχαμε διαπιστώσει, με τα ίδια μας τα μάτια, ότι άξιζε την φήμη του σαν μια διεθνής μεγαλούπολη που είχε παίξει κορυφαίο ρόλο στην παγκόσμια ιστορία και μέχρι σήμερα παρέμενε ένα από τα σημαντικότερα κέντρα λήψης αποφάσεων του πλανήτη.

Έτσι, 26 ολόκληρα χρόνια μετά το 1984 που είχαμε μείνει στο Λονδίνο, ξαναγυρίζαμε για να το δούμε, ίσως για τελευταία φορά, μαζί με έναν γιο δεκάξι χρονών. Όταν φεύγαμε στις παραμονές της Πρωτοχρονιάς του 1985, ελπίζαμε ότι μετά μερικούς μήνες, και αφού θα είχα «καθαρίσει» με τον στρατό, θα ήμασταν πάλι εκεί. Όμως, αντί για το Λονδίνο, είχαμε καταλήξει στην Περούτζια και χρειάστηκαν 26 ολόκληρα χρόνια για να ξαναπατήσουμε το πόδι μας σ' αυτήν την εξαιρετική πόλη. Τουλάχιστον αυτήν την φορά θα πηγαίναμε με αεροπλάνο και θα αφιερώναμε την παραμονή μας σε επισκέψεις στα αξιοθέατα και όχι στο κίνημα, όπως είχαμε κάνει στο παρελθόν.

Στο αεροδρόμιο Χήθροου του Λονδίνου, μετά τον έλεγχο, έκανα μια βλακεία που ακόμα δεν έχω χωνέψει. Προκειμένου να προλάβουμε ένα μετρό που θα μας πήγαινε στο ξενοδοχείο, επειδή νόμιζα ότι ήταν το τελευταίο εκείνης της ημέρας (ήταν αρκετά μετά τις δώδεκα την νύχτα), έτρεξα και μπήκα, χωρίς να εξασφαλίσω το ότι η Σοφία και ο γιος μου θα προλάβαιναν να μπούνε. Και πράγματι το τραίνο έφυγε και αυτοί έμειναν στην αποβάθρα. Καθώς έφευγε το τραίνο έκανα νόημα και φώναζα στην Σοφία να πάρει το επόμενο και να βρεθούμε στον σταθμό προορισμού μας, χωρίς να είμαι σίγουρος αν θα υπήρχε άλλο τραίνο και αν ή Σοφία είχε συγκρατήσει το όνομα του σταθμού. Μέσα στο μετρό, το κινητό μου δεν έπιανε το κινητό της Σοφίας και είχαμε χάσει την επαφή. Να γυρίσω πίσω δεν ήθελα, μήπως μετά δεν είχε τραίνο, όμως δεν ήξερα τι θα έκανε η Σοφία. Σε εκείνη την φάση αισθάνθηκα πολύ βλάκας και έρμαιο της τύχης, που άφηνα απροστάτευτους σε μια μεγαλούπολη μέσα στη νύχτα την Σοφία και τον γιο μου. Ούτε είχανε και λεφτά για να βολευτούν κάπου μόνοι τους ούτε ήξερα αν θα μπορούσα να ξαναεπικοινωνήσω μαζί τους με το κινητό μου, αφού δεν ήμασταν στην Ελλάδα αλλά στην Αγγλία. Τέτοια επιστροφή στο Λονδίνο, μετά από 26 χρόνια, δεν μπορούσα να την φανταστώ. Κι όμως ήταν τόσο όμορφα λίγη ώρα πριν που ήμασταν στο αεροπλάνο και από ψηλά βλέπαμε την φωτισμένη πόλη από κάτω μας, όπου ξεχώριζε το ποτάμι της, ο Τάμεσης και η Γέφυρα του Πύργου του Λονδίνου. Ο ενθουσιασμός που

ξαναβλέπαμε αυτήν την υπέροχη πόλη μετά τόσο χρόνια, διακόπηκε απότομα λόγω της βλακείας μου. Ευτυχώς, όμως, πάλι υπήρξα τυχερός: Η Σοφία είχε πιάσει αυτό που της είχα φωνάξει και είχε συγκρατήσει και το όνομα του σταθμού προορισμού. Ο σταθμός αυτός ήταν ο Γκλώσεστερ Ρόουντ και ήταν γνωστός σε εμάς από το 1978, γιατί σε αυτόν τον σταθμό κατεβαίναμε και τότε για να πάμε στον ξενώνα (χόστελ) που μέναμε. Δεν ξέρω αν αυτό συνέβαλε στο να συγκρατήσει το όνομά του η Σοφία, γεγονός είναι, πάντως, ότι λίγο μετά από τότε που κατέβηκα στην αποβάθρα αυτού του σταθμού, έφτασαν με το επόμενο τραίνο η Σοφία και ο γιος μου. Αισθάνθηκα ότι είχα, πάρα-τρίχα, γλυτώσει από μια πολύ άσχημη περιπέτεια, η οποία δεν ήξερα που θα έβγαζε. «Ο φύλακας άγγελός μου με είχε σώσει πάλι».

Μολονότι το Λονδίνο μας ήταν γνωστό, όταν βγήκαμε από τον σταθμό του μετρό, του «υπογείου», όπως λένε οι Λονδρέζοι το μετρό τους που είναι και το πιο παλιό στον κόσμο, αισθάνθηκα ότι βρίσκομαι σε άλλο κόσμο, κόσμο απίστευτης ομορφιάς. Ήταν νύχτα αλλά αυτό δεν εμπόδιζε να δει κάποιος σε τι διαφορετικό κόσμο από τον κόσμο της Ελλάδας, βρισκότανε. Ο γιος μου δήλωνε εντυπωσιασμένος. Δεν μπορούσε να φανταστεί ότι υπάρχει τέτοιος κόσμος, μολονότι η Ευρώπη δεν του ήταν άγνωστη: Είχε ήδη επισκεφθεί την Βενετία με το σχολείο του. Εγώ, αν και με ενοχλούσε ότι πέρασα σχεδόν όλη μου την ζωή μακριά από αυτήν την πόλη, δεν αισθανόμουν ότι η ζωή μου είχε πάει «στράφι». Ευτυχώς είχα καταφέρει, μέχρι τότε, να είναι αρκετά ενδιαφέρουσα κι ας μην την είχα ζήσει σε μια τόσο θαυμάσια πόλη που, αν και ήξερα ότι υπήρχε, δεν είχα κάνει το παν να ζήσω σε αυτήν. Στην ηλικία που ήμουν τότε, πενήντα τεσσάρων χρονών, ήξερα πλέον ότι ο περισσότερος κόσμος δεν κάνει αυτό που ονειρεύεται νέος και ότι οι νέοι ονειρεύονται, γιατί δεν έχουν συνείδηση των δυσκολιών. Το ότι βρισκόμουνα ξανά με την Σοφία στο Λονδίνο, για τρίτη φορά, με έκανε να αισθάνομαι σαν να έχω αγωνιστεί σε αγώνισμα δρόμου μεγάλων αποστάσεων και να έχω φθάσει νικητής στο τέρμα. Το ότι, αυτή τη φορά, είχαμε μαζί και τον γιο μας, αποτελούσε για μένα απόδειξη της επιτυχίας μου: Όχι μόνο είχαμε ξαναέρθει στο Λονδίνο αλλά είχαμε και δυο παιδιά, την μία στο πανεπιστήμιο και τον άλλο στο λύκειο, κάτι που, όπως και άλλα, έδινε νόημα στους αγώνες που είχαμε κάνει στο παρελθόν, γιατί έδειχνε ότι η κοινωνία δεν είχε καταφέρει να μας καταστρέψει την ζωή, λόγω της διαφορετικότητάς μας, διαφορετικότητας που μας είχε κοστίσει τόσα χρόνια φυλακής. Αν πιστεύει κανείς στην αξία της ζωής και της επιστήμης, δύο παιδιά που γίνονται επιστήμονες είναι μια επιτυχία για τους γονείς τους, πέρα και από το γεγονός ότι αυτά κληρονομούν τη σκυτάλη των αγώνων των γονέων για μια καλύτερη ζωή, στην περίπτωση που οι γονείς έχουν καταφέρει να τα κάνουν να σεβαστούν τους αγώνες τους για μια καλύτερη ζωή. Σε αυτούς τουλάχιστον τους αγώνες ο θάνατος δεν αποτελεί το τέλος.

Οι άσχημες πλευρές του Λονδίνου που δεν συνάντησα στο Παρίσι

Με το που φτάσαμε στο ξενοδοχείο πήρα μια πρώτη απογοήτευση από την Αγγλία, εξαιτίας του γεγονότος ότι, σε αντίθεση με αυτό που συμβαίνει σε όλη την Ευρώπη, τα χρήματα για

το δωμάτιο που κλείνεις σε ξενοδοχείο, τα ζητάνε όλα μπροστά, πριν καν δεις το δωμάτιο. Την επόμενη μέρα πήρα μια δεύτερη απογοήτευση από το ότι δεν μπορείς να ταξιδέψεις με το μετρό χωρίς εισιτήριο ή με το ίδιο εισιτήριο, όπως γινόταν στην Γαλλία. Σε κάθε είσοδο μετρό υπάρχει έναν φύλακας, πάντα μαύρος, που ελέγχει τι γίνεται με τα μηχανήματα ακύρωσης εισιτηρίων. Η τρίτη απογοήτευση ήταν ότι για να αγοράσεις αλκοολούχο ποτό από το σούπερ-μάρκετ χρειάζεται να είσαι τουλάχιστον 25 χρονών και, επίσης, μετά τις 11 το βράδυ, ούτε στα κάθε είδους φαγάδικα δεν σερβίρουν αλκοόλ ούτε σου επιτρέπουν να αγοράσεις από τα διανυκτερεύοντα σούπερ-μάρκετ. Μου φάνηκαν υπερβολικά αυτά τα μέτρα, ιδιαίτερα επειδή ήξερα ότι στην Αγγλία ψήφιζαν από τα 18. Δηλ. το να αποφασίζεις για την τύχη της χώρας σου, θεωρείται ότι χρειάζεται μικρότερη ωριμότητα από αυτήν που χρειάζεσαι για να καταναλώνεις αλκοόλ! Μια ακόμη απογοήτευση για μένα ήταν ότι διαπίστωσα πως οι ζητιάνοι στους δρόμους ήταν όλοι νέοι και γεροί, πράγμα που με έκανε να συμπεράνω ότι την ζητιανιά την διαχειρίζεται κάποιο συνδικάτο και ότι η αστυνομία απαγορεύει σε οποιονδήποτε άλλο να ζητιανέψει, όση ανάγκη και να έχει. Τέλος, μια τελευταία απογοήτευση που πήρα από τις πρώτες κιόλας μέρες στο Λονδίνο ήταν ότι σε κάθε τηλεφωνικό θάλαμο είχε αγγελίες με τηλέφωνα για εκδιδόμενες κοπέλες συνοδευόμενες από φωτογραφίες τους. Τέτοια δημόσια υποτίμηση της γυναίκας σαν φύλο δεν μπόρεσα να την χωνέψω. Ιδιαίτερα γιατί ήξερα ότι οι περισσότερες από τις κοπέλες αυτές θα ήταν εξαναγκαστικά εκδιδόμενες. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι και αυτές που εκδίδονται με την θέλησή τους, δεν κατέληξαν σε αυτό το μαρτύριο μετά από ένα προσωπικό δράμα που δεν τους άφηνε άλλη επιλογή.

Γνωριμία με τα αξιοθέατα του Λονδίνου που δεν είχαμε δει, αν και είχαμε πρωτοπάει εκεί 32 χρόνια πριν από το 2010

Στο Λονδίνο έκανα αυτό που έκανα πρόσφατα στο Άμστερνταμ και στο Παρίσι: Επισκέφθηκα τα αξιοθέατα, αυτή την φορά μαζί με την Σοφία και τον γιο μου. Ήδη από την εποχή που ήμουνα στην Ελλάδα, είχα φροντίσει να εξασφαλίσω την εύκολη πρόσβαση στα αξιοθέατα, αγοράζοντας για όλους μας κάποιες κάρτες ειδικές γι’ αυτόν τον σκοπό και κλείνοντας και ημερομηνίες για τα μέρη, όπου έπρεπε να κανονίσει κανείς την επίσκεψη πολύ πριν την κάνει, όπως τα ανάκτορα του Μπάκιγχαμ. Έτσι, την πρώτη μέρα μας στο Λονδίνο, επισκεφθήκαμε το Βρετανικό Μουσείο που είναι κι αυτό, όπως το Λούβρο, τόσο μεγάλο, ώστε χρειάστηκε να το επισκεφθούμε και δεύτερη μέρα, προκειμένου να δούμε όλες τις αίθουσές τους. Αυτό το μουσείο είναι τόσο περίπλοκο που σε κάποια φάση έχασα τον προσανατολισμό μου, όμως μας βοήθησε ο γιος μου να ξαναμπούμε στην σωστή πορεία μας. Πάντως, αυτοί που μένουν στο Λονδίνο δεν χρειάζεται να βιάζονται για να το δουν, προκειμένου να αποφύγουν να πληρώσουν εισιτήριο και την δεύτερη ή και την τρίτη μέρα κ.ο.κ., γιατί η είσοδος στο μουσείο αυτό, όπως και σε πολλά άλλα μουσεία είναι δωρεάν. Έτσι, όποιος πραγματικά ενδιαφέρεται να δει τα εκθέματά του και να μάθει χίλια-δυο ενδιαφέροντα πράγματα, μπορεί να το

επισκέπτεται όποτε θέλει. Μακάρι να ίσχυε το ίδιο και με τα ελληνικά μουσεία, αν και δεν νομίζω ότι θα βρισκόντουσαν και πολλοί Έλληνες να αξιοποιήσουν μια τέτοια ευκαιρία, αν κρίνω από το πόσους Έλληνες βλέπω στα μουσεία, κάποιες μέρες του χρόνου που αυτά είναι δωρεάν.

Δύο άλλα αξιοθέατα τα οποία επισκεφθήκαμε και τα οποία δεν είχαμε καταφέρει να δούμε κατά τις δυο προηγούμενες παραμονές μας στο Λονδίνο, ήταν ο Ζωολογικός Κήπος και η Γέφυρα του Πύργου. Μπορεί να μεσολαβήσανε 26 χρόνια από τότε που είχα πάει με την Σοφία στον Ζωολογικό Κήπο και δεν είχαμε μπει μέσα, γιατί μέχρι να φτάσουμε έκλεινε, όμως δεν το είχα βάλει κάτω και, έστω και μετά τόσα χρόνια, είχα βάλει στόχο να καταφέρω, και κατάφερα, αυτό που δεν είχα καταφέρει πριν 26 χρόνια. Ευτυχώς που είχαμε μαζί μας τις ειδικές κάρτες που ανάφερα πιο πάνω, γιατί στην είσοδο είχε τόσο μεγάλη ουρά που θα περιμέναμε μέχρι σήμερα. Αυτοί που είχαν κάρτες έμπαιναν κατά προτεραιότητα. Το ίδιο είχαμε αντιμετωπίσει και στον Πύργο του Λονδίνου, όπου μας έσωσαν πάλι οι κάρτες από πολύωρη αναμονή στην ουρά.

Εγώ με την Σοφία με φόντο την Γέφυρα του Πύργου του Λονδίνου.

Τα ανάκτορα του Μπάκιγχαμ - Το Λονδίνο από ψηλά

Τα ανάκτορα του Μπάκιγχαμ τα είχαμε δει το 1984 μόνο από έξω και θυμόμασταν πάντα εκείνον τον γέρο σύντροφο από το αναρχικό βιβλιοπωλείο 121 που, όταν του το είχαμε πει, μας είχε πει ότι αυτός, μολονότι Λονδρέζος, δεν τα είχε δει ποτέ, γιατί δεν τον ενδιέφερε η βασιλεία. Αυτή τη φορά όμως, όπως είπα και παραπάνω, είχα κλείσει ημερομηνία επίσκεψης και εισιτήρια από την Ελλάδα. Ευτυχώς που ήταν καλοκαίρι και η βασίλισσα της Αγγλίας με την οικογένειά της έλειπαν, όπως και κάθε καλοκαίρι, στην Σκωτία, γιατί διαφορετικά το ανάκτορο θα ήταν κλειστό για το κοινό. Και ούτε μπορούσαμε να δούμε όλα τα δωμάτια,

παρά μόνο κάποια από αυτά, τα οποία, όταν η βασίλισσα έμενε στο παλάτι της, ήταν προσβάσιμα στους καλεσμένους, όπως η τραπεζαρία και η πινακοθήκη του παλατιού. Και, εννοείται, έπρεπε να ενταχτούμε σε ομάδα επισκεπτών, την οποία ξεναγούσε υπάλληλος του ανακτόρου, δηλ. δεν ήταν ελεύθερη η κυκλοφορία στις αίθουσες του παλατιού. Πάντως, παρά τους περιορισμούς, για μένα τουλάχιστον, η επίσκεψη στο παλάτι αυτό ήταν ένα κατόρθωμα, γιατί πάντα ήθελα να έχω μια γεύση από τους χώρους, όπου περνάει η ζωή αυτών που βρίσκονται στην κορυφή της κοινωνικής πυραμίδας, όπως η βασίλισσα της Αγγλίας. Αυτοί οι χώροι ήταν παλιά απαγορευμένοι για το κοινό και χρειάστηκαν πολλοί αγώνες, μέχρι και επαναστάσεις, ώστε να ανοίξουν για το κοινό. Τέλος, στα σκαλοπάτια που οδηγούσαν στον κήπο του ανακτόρου, ο γιος μου μας έβγαλε μια πολύ ωραία φωτογραφία, με την Σοφία να χαιρετάει το πλήθος σαν βασίλισσα. Η φωτογραφία αυτή μου άρεσε, γιατί αποδείκνυε ότι μπορεί να μην είχα κάνει την Σοφία «βασίλισσα», όπως θα ήθελα όταν την γνώρισα, όμως της είχα δώσει, έστω, μια ευκαιρία να δει που ζούσε μια πραγματική βασίλισσα και, η ίδια, να φωτογραφηθεί στο παλάτι της βασίλισσας αυτής.

Η Σοφία που χαιρετάει το πλήθος όπως η βασίλισσα της Αγγλίας!

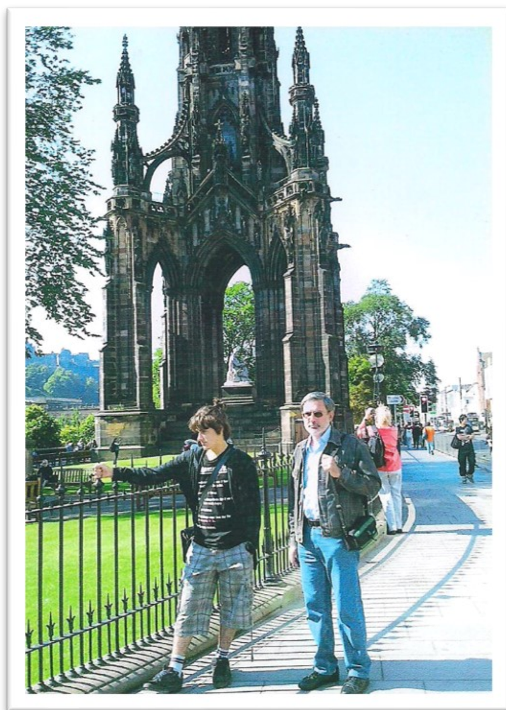
Επίσης, αυτήν την φορά που πήγαμε στο Λονδίνο, είδαμε το Λονδίνο από ψηλά, κάτι που δεν είχαμε κάνει τις άλλες φορές. Μπορεί να μην ανεβήκαμε στην τεράστια ρόδα που έχουν φτιάξει για τους τουρίστες δίπλα στο ποτάμι, ανεβήκαμε όμως στην πάνω μεριά της Γέφυρας του Πύργου του Λονδίνου και στο μπαλκόνι που περιβάλλει την κορυφή του καθεδρικού ναού του Λονδίνου, του Αγίου Παύλου. Ακόμη, είδαμε και το κέντρο του Λονδίνου μέσα από το ποτάμι, παίρνοντας τουριστικό καραβάκι. Αν προσθέσουμε και το πολύ περπάτημα που κάναμε στο κέντρο του Λονδίνου, μπορώ να πω ότι κάτι παραπάνω είδαμε αυτήν την φορά από το Λονδίνο, σε σχέση με τις άλλες φορές που τις επισκέψεις στα αξιοθέατα, υποσυνείδητα, τις αισθανόμουν σαν μικροαστικές ασχολίες ακατάλληλες για έναν αναρχικό. Έτσι, όταν φεύγαμε από το Λονδίνο για την Σκωτία, με αεροπλάνο αυτήν την φορά και όχι

με λεωφορείο όπως την προηγούμενη, αν και δεν είχαμε προλάβει να δούμε από μέσα το Αβαείο του Γουεστμίνστερ, όπως το είχαμε δει πριν από 26 χρόνια, αισθανόμουν ότι, τώρα πια, το Λονδίνο το ήξερα!

Στο Εδιμβούργο με καθυστέρηση 26 χρόνων!

Την προηγούμενη φορά που εγώ και η Σοφία είχαμε πάει στη Σκωτία, μας είχαν φιλοξενήσει σύντροφοι στην Γλασκώβη και αυτό μας είχε κοστίσει αρκετά δυσάρεστες περιπέτειες. Αυτή τη φορά δεν είχαμε σκοπό να ανακατευτούμε με συντρόφους στο Εδιμβούργο, όπου πηγαίναμε, κι αυτό μας προφύλαξε από περιπέτειες. Αυτήν την πόλη, το Εδιμβούργο, όπως έχω γράψει, θέλαμε να την επισκεφτούμε από την εποχή που ήμασταν στην Γλασκώβη, 26 χρόνια πριν. Αλλά μας είχαν τελειώσει τα λεφτά και δεν είχαμε ούτε τα εισιτήρια του λεωφορείου Γλασκώβη-Εδιμβούργο. Εκείνη την εποχή με είχε πειράξει πολύ το ότι είχαμε φτάσει τόσο κοντά στο περίφημο Εδιμβούργο και δεν το είχαμε δει. Ευτυχώς ζήσαμε αρκετά και βρήκαμε και λεφτά για να πραγματοποιήσουμε επιτέλους το όνειρό μου, έστω και με 26 χρόνια καθυστέρηση. Και μαζί μας είχαμε και τον γιο μου που τότε δεν μπορούσαμε ούτε να φανταστούμε ότι θα αποκτούσαμε, γιατί δεν σκεπτόμασταν να κάνουμε παιδιά. Ο γιος μου γεννήθηκε 10 χρόνια αργότερα. Και μάλιστα, η ιδέα να επισκεφτούμε την Σκωτία, ήταν δική του. Είχε μια ιδέα που πραγματοποιούσε ένα όνειρό μου ηλικίας 24 χρονών!

Πράγματι το Εδιμβούργο είναι μια πόλη που αξίζει να ονειρεύεται κανείς να το επισκεφθεί. Είναι μια πόλη που φαίνεται να έχει διατηρήσει το ιστορικό της κέντρο περισσότερο από το Λονδίνο, με την έννοια ότι σε αυτό το κέντρο έχουν διατηρήσει κάτι πολύ παλιά δρομάκια και κάτι πολύ παλιά κτίρια που οικονομικοί λόγοι έχουν εξαλείψει από το Λονδίνο. Σε αυτό νομίζω συνέτεινε το ότι δεν είχαν τόση εμπορική αξία όση στο Λονδίνο από την μια και από την άλλη, ήδη από τις αρχές του 19^{ου} αιώνα, το Εδιμβούργο αποτελούσε τουριστικό προορισμό για τους ευκατάστατους Εγγλέζους, τον οποίο είχε διαφημίσει με τα βιβλία του ο «εθνικός» συγγραφέας της Σκωτίας Σερ Γουόλτερ Σκοτ. Αυτός έτυχε να γράψει την εποχή που σε όλη την Ευρώπη αναπτυσσόντουσαν οι πολιτιστικοί εθνικισμοί και εξέφρασε για την πατρίδα του αυτό το πνεύμα της εποχής. Με λίγα λόγια, η διατήρηση του μεσαιωνικού κέντρου του Εδιμβούργου οφείλεται στον τουρισμό. Έναν τουρισμό που σήμερα τον εκμεταλλεύονται με ακραίους τρόπους, όπως νυκτερινές περιπλανήσεις στα «έγκατα» της πόλης, η οποία έχει καταφέρει για τουριστικούς λόγους να έχει γίνει γνωστή σαν πόλη των φαντασμάτων!

Εγώ με τον γιο μου στο Εδιμβούργο, μπροστά από το μνημείο για τον «εθνικό» συγγραφέα της Σκωτίας, τον Σερ Γουόλτερ Σκοτ.

Η αρχαιοελληνολατρεία των Σκωτσέζων και η πρόσοψη του Παρθενώνα!

Μια που η Σκωτία, σύμφωνα με την εικόνα που έχουν διαδώσει γι’ αυτήν οι Σκωτσέζοι που την εκμεταλλεύονται τουριστικά, φημίζεται για τα κάστρα της, επισκεφθήκαμε τα τρία πιο γνωστά από αυτά, με πρώτο το μεσαιωνικό κάστρο που βρίσκεται στην κορυφή του λόφου στο κέντρο της πόλης. Διαπίστωσα ότι τα κάστρα αυτά αναπαλαιώθηκαν πρόσφατα και η αναπαλαίωσή τους συνεχίζεται εντατικά. Αυτή τα κάνει όλο και πιο πολύ ελκυστικά για τον τουρισμό και γι’ αυτό αποτελούν μια σίγουρη και σημαντική πηγή εσόδων για όσους τα εκμεταλλεύονται. Αντίθετα, στην Ελλάδα, όχι μόνο δεν αναπαλαιώνουν τα κάστρα αλλά, μέχρι να αρχίσουν να εισπράττουν χρήματα από την Ε.Ε. γι’ αυτό τον σκοπό, ούτε καν τα καθαρίζανε. Όπως και τα τζαμιά που είχαν την ίδια μεταχείριση με τα κάστρα, τα κάστρα αποτελούν χειροπιαστή απόδειξη ότι η ελληνική ιστορία δεν περιορίζεται στην αρχαία Ελλάδα, κάτι που είναι ενοχλητικό για τον εθνικό μύθο της Ελλάδας επειδή αποδεικνύει την ύπαρξη σε αυτόν τον τόπο, στο παρελθόν, και άλλων λαών με πολιτισμό, όπως οι Φράγκοι και οι Τούρκοι. Πάντως, όσο και να κόπτονται οι Έλληνες εθνικιστές για την αρχαία Ελλάδα, από το Εδιμβούργο αποκόμισα την εντύπωση ότι ο αρχαίος ελληνικός πολιτισμός εκτιμήθηκε περισσότερο από τους Σκωτσέζους παρά από τους Έλληνες και γι’ αυτό γέμισαν την πόλη

τους με κτίρια με προσόψεις αρχαιοελληνικού ρυθμού (κολόνες, κιονόκρανα, αετώματα κλπ.), με συνέπεια στο Εδιμβούργο να αποδοθεί η ονομασία «Αθήνα του Βορρά». Ένα τέτοιο κτίριο, το οποίο χρησιμοποιήθηκε σαν αρχοντική κατοικία κατά τον 19ο αιώνα, επισκεφθήκαμε κι εμείς. Έτσι πήραμε μια γεύση τού πώς ζούσανε οι πλούσιοι Σκωτσέζοι την εποχή της λεγόμενης βιομηχανικής επανάστασης, προτού ακόμα αρχίσουν να εγκαταλείπουν το κέντρο της πόλης και να χτίζουν βίλες στα προάστια, νοικιάζοντας τα σπίτια τους στην πόλη σε οικογένειες εργατών, οι οποίες συνωστιζόντουσαν, υπερβολικά πολλές, σε κάθε τέτοιο σπίτι. Το πάθος των Σκωτσέζων του 19ου αιώνα για την αρχαία Ελλάδα ήταν τόσο μεγάλο, που κάποιος από αυτούς άρχισε να χτίζει σε έναν λόφο της πόλης ένα αντίγραφο του Παρθενώνα, το οποίο, λόγω έλλειψης χρημάτων, δεν ολοκλήρωσε, με συνέπεια στον λόφο να έχει μείνει μόνο μια πρόσοψη σαν την πρόσοψη του Παρθενώνα!

Η πρόσοψη του Παρθενώνα στο Εδιμβούργο!

Από αυτόν τον λόφο μια βραδιά παρακολουθήσαμε μαζί με χιλιάδες κόσμο, εγώ και ο γιος μου, την ρίψη πυροτεχνημάτων από το μεσαιωνικό κάστρο της πόλης.

Ο πόλεμος καθολικών και προτεσταντών και μια βασιλική ιστορία αίματος – Ένα ιατρικό μουσείο με μεγάλη ιστορία

Οι Σκωτσέζοι είναι ευαγγελικοί, ή προτεστάντες, όπως αρέσκονται οι Έλληνες να τους λένε. Εγώ όμως δεν μπορούσα να φανταστώ ότι, μέχρι να επικρατήσει αυτό το χριστιανικό δόγμα στην Σκωτία, έγιναν τόσο μεγάλες συγκρούσεις μεταξύ καθολικών και προτεσταντών, που

πέρα από τις πολλές ζωές που κόστισαν, είχαν σαν αποτέλεσμα και την καταστροφή πολλών αρχιτεκτονικών θησαυρών, όπως ήταν οι καθολικές εκκλησίες και τα μοναστήρια. Ένα τέτοιο μοναστήρι, είχα την ευκαιρία να δω δίπλα στο παλάτι Χόλιρουντ, όπου έμενε η βασίλισσα της Σκωτίας Μαρία Στιούαρτ. Αν και επιδιορθώθηκε κάποια χρόνια μετά την καταστροφή του, στο τέλος αφέθηκε να ρημάξει.

Το κατεστραμμένο αβαείο (μοναστήρι) δίπλα στο παλάτι Χόλιρουντ.

Αυτή υπήρξε καθολική βασίλισσα, η οποία ανατράπηκε από τους υπηκόους της, κατέφυγε στην Αγγλία, τέθηκε εκεί σε κατ' οίκον περιορισμό για πολλά χρόνια και κατόπιν εκτελέστηκε από την βασίλισσα της Αγγλίας Ελισάβετ, μολονότι ήταν ξαδέλφη της. Μάλλον πήγαινε γυρεύοντας, γιατί όχι μόνο ήταν καθολική την εποχή που στην Σκωτία κέρδιζαν τον θρησκευτικό πόλεμο οι προτεστάντες, αλλά δεν δίστασε να βάλει να σκοτώσουν και τον άντρα της, προκειμένου να μην αποτελεί εμπόδια στην σχέση της με έναν εραστή της. Σε αυτό το παλάτι επισκεφτήκαμε και το δωμάτιο που έγινε ο φόνος. Ελκυστικός τουριστικός προορισμός, δεν νομίζετε;

Σε ένα από τα βοηθητικά κτίρια του παλατιού μας δόθηκε η ευκαιρία να επισκεφθούμε μια πινακοθήκη με έργα από την εποχή που η ζωγραφική αποσπάστηκε από τον ασφυκτικό κλοιό της εκκλησίας, δηλ. από τον 17^{ο} αιώνα κι έπειτα. Εκεί άκουσα για πρώτη φορά τον γιο μου να εκφράζει ενδιαφέρον για την ζωγραφική, μετά από τόσους πίνακες που είχε ήδη δει τόσο στο Λονδίνο, όσο και στην Σκωτία (τουλάχιστον μέσα στο παλάτι Χόλιρουντ). Αυτό με έκανε να συμπεράνω ότι η, ας πούμε, κλασική ζωγραφική είναι στην Ελλάδα τόσο ξένη για τους νέους, που ακόμα και αν βρεθούν μπροστά στους ωραιότερους πίνακες, περνάει απαρατήρητη και ότι ο γιος μου, επιτέλους, μετά τόσους πίνακες που είδε, κατάφερε να ξεπεράσει την «μυωπία» μπροστά στην τέχνη που αποκόμισε από το ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα, και να δει την ζωγραφική με άλλα μάτια.

Στο Εδιμβούργο μας δόθηκε η ευκαιρία να επισκεφθούμε για πρώτη φορά και ένα ιατρικό μουσείο, το οποίο είχε ιδρύσει ο πιο παλιός σύλλογος ιατρών χειρούργων στην Ευρώπη: Το Βασιλικό Κολλέγιο των Χειρούργων του Εδιμβούργου. Πιο παλιός σύλλογος, τουλάχιστον, σύμφωνα με τον γιατρό που έκανε τον φύλακα του μουσείου και μας έδωσε τις πληροφορίες. Το μουσείο αυτό είχε εντυπωσιακά εκθέματα που, τότε, έλπιζα να κινήσουν τον ενδιαφέρον του γιου μου για την ιατρική. Βέβαια δεν μπορώ να πω ότι είχαν αισθητικό ενδιαφέρον, όμως πραγματικά κινούσαν την περιέργεια και σου μάθαιναν πολλά πράγματα που για να τα μάθεις διαβάζοντας βιβλία, θα έπρεπε να ψάχνεις αρκετό καιρό. Ιδιαίτερη εντύπωση μου έκαναν δύο εκθέματα αποτελεσμάτων του καρκίνου πάνω στο σώμα: Το κόκαλο ενός σαγονιού (ενός διάσημου τυμβωρύχου που εκτελέστηκε) που είχε μεγαλώσει και είχε γίνει σαν σφουγγάρι, και ένας πνεύμονας που είχε καταστραφεί από τον καρκίνο. Θυμάμαι ακόμη και κάποιες αίθουσες που αναπαρίσταναν χειρουργεία στο παρελθόν και σήμερα, με κούκλες σε φυσικό μέγεθος που αναπαριστούσαν τους γιατρούς και τους νοσοκόμους και νοσοκόμες. Επίσης κάποιες άλλες αίθουσες που αναπαρίσταναν τα φαρμακεία, όπως ήταν παλιά, και αυτές με κούκλες.

Στην μεγαλύτερη λίμνη της Σκωτίας – Το κάστρο Στέρλινγκ και ο σκωτσέζικος εθνικισμός – Το παλιό εγκατελειμμένο νεκροταφείο σε ύψωμα στο κέντρο της πόλης

Λίγες μέρες μετά την άφιξή μας στο Εδιμβούργο, είχα στείλει ένα μήνυμα για να ιδωθούμε στην κόρη του Γιάννη του Σερίφη, που ήξερα ότι έμενε εκεί και στο παρελθόν με είχε αντιμετωπίσει με εγκαρδιότητα. Δεν απάντησε και λίγες μέρες προτού φύγουμε την πήρα τηλέφωνο. Για διάφορους λόγους δεν είχε καιρό να μας δει εκείνες τις μέρες, μολονότι της είχα πει ότι θα φεύγαμε. Δεν την ξαναπήρα τηλέφωνο προτού φύγουμε, γιατί την προτελευταία ή τελευταία μέρα πριν την ημέρα της αναχώρησής μας, πήγαμε μια εκδρομή με τουριστικό λεωφορείο στην λίμνη Λόμοντ και στο κάστρο Στέρλινγκ. Ο οδηγός του λεωφορείου ήρθε και μας πήρε από το ξενοδοχείο μας, όπως έκανε και με τους άλλους, όσους είχαν δηλώσει συμμετοχή. Ο ίδιος, στην διάρκεια της εκδρομής, έκανε και τον ξεναγό, μιλώντας από το μικρόφωνο του λεωφορείου σχεδόν συνέχεια. Ευτυχώς η άρθρωσή του ήταν καλή και τα Εγγλέζικά μου αρκετά καλά, ώστε μπορούσα να «πιάνω» τα περισσότερα από όσα έλεγε. Αν και η προφορά του είχε Σκωτσέζικη χροιά, αυτή δεν ήταν σαν του Πρατ, του Χιου και του Τόμυ που μας είχαν φιλοξενήσει στην Γλασκώβη 26 χρόνια νωρίτερα. Καταλαβαίνοντας, λοιπόν, τι έλεγε και μεταφράζοντας τα σημαντικότερα στην Σοφία, γιατί κι ο γιος μου μάλλον τα καταλάβαινε και δεν χρειαζόταν μετάφραση, μου δόθηκε η ευκαιρία να απολαύσω αυτήν την εκδρομή, αν και είχαμε την ατυχία να βρέχει κατά το μεγαλύτερο μέρος της ημέρας. Έτσι όταν, μέσα από δάση και βουνά, φτάσαμε στην λίμνη και πήραμε καραβάκι για να την περιηγηθούμε, δεν μπορέσαμε να σταθούμε στο κατάστρωμα του καραβιού, όπου δεν υπήρχε επαρκής στεγασμένος χώρος. Ό,τι είδαμε από την λίμνη και τις όχθες της, το είδαμε από τα φινιστρίνια του καραβιού. Στις όχθες της λίμνης υπήρχαν

διάφοροι πύργοι και αρχοντικά, για τα οποία μας μιλούσε ο ξεναγός του καραβιού, του οποίου η υπηρεσία περιλαμβανόταν στο εισιτήριο που είχαμε πληρώσει για το καράβι. Το αστείο είναι ότι, την ώρα που ήμασταν στο καραβάκι, με πήρε τηλέφωνο κάποιος από την Αθήνα, ο οποίος ενδιαφερόταν να νοικιάσει ένα ακίνητό μας που ήταν πολλά χρόνια ξενοίκιαστο. Δεν τον ενημέρωσα ότι ήμουνα στο εξωτερικό και γι’ αυτό θα του κόστιζε περισσότερο το τηλεφώνημα. Άλλωστε τελικά δεν το νοίκιασε και το μόνο που κατάφερε ήταν να μου αποσπάσει πολύτιμο χρόνο από αυτόν που πέρασα μέσα στο καραβάκι περιηγούμενος την λίμνη Λόμοντ. Η λίμνη Λόμοντ υπήρξε το πιο βορειοδυτικό μέρος που επισκέφθηκα ποτέ στην ζωή μου. Μέχρι εκεί έφθασε βορειοδυτικά η διαδρομή της ζωής μου.

Μετά την λίμνη ο οδηγός μας πήγε σε κάποιο εξοχικό εστιατόριο για να φάμε και εκεί βγάλαμε την μοναδική φωτογραφία όπου είμαστε και οι τρεις μαζί, εγώ, η Σοφία και ο γιος μου, κατά το ταξίδι μας σε Αγγλία και Σκωτία.

Τέλος επισκεφθήκαμε το κάστρο Στέρλινγκ που δεσπόζει πάνω από μια πεδιάδα, όπου έγινε μια ιστορική μάχη μεταξύ Σκωτσέζων και Άγγλων πριν 700 περίπου χρόνια, για την οποία οι Σκωτσέζοι εθνικιστές είναι περήφανοι, επειδή νίκησαν τους Εγγλέζους. Σε ανάμνηση αυτής της νίκης έχουν τοποθετήσει κοντά στο πεδίο της μάχης το άγαλμα ενός Ρόμπερτ Μπρους που ήταν ο αρχηγός των Σκωτσέζων κατά την διάρκεια της μάχης. Αν και η Σκωτία με την Αγγλία έχουν ενωθεί εδώ και πάνω από 300 χρόνια, οι Σκωτσέζοι εθνικιστές κατάφεραν να διατηρηθεί η σημαία τους και τυπώνουν ξεχωριστά χαρτονομίσματα, τα οποία όμως έχουν την ίδια αξία με τα αγγλικά. Και τώρα τελευταία, αυτοί έχουν πολλαπλασιαστεί τόσο πολύ που επιδιώκουν να ξαναχωριστεί η Σκωτία από την Αγγλία, όπως πριν από 300 χρόνια, και γι’ αυτό διοργανώνουν δημοψηφίσματα. Το κάστρο Στέρλινγκ για τους Σκωτσέζους εθνικιστές αποτελεί σύμβολο της «πολεμικής αρετής» των προγόνων τους. Εγώ πάντως, αν και εκτίμησα την ομορφιά του κάστρου, έφαγα πολλή βροχή, με συνέπεια να χαλάσει κάπως η διάθεσή μου, ιδιαίτερα όταν, καθώς περιδιάβαινα τις πολεμίστρες του κάστρου, με τηλεφώνησε κάποιος φίλος από την Ελλάδα που είχε όρεξη για συζήτηση, και ξέχασα την ομπρέλα μου στις πολεμίστρες. Και ήταν τόσο ωραία ομπρέλα! Την είχα αγοράσει από τον Ζωολογικό Κήπο του Λονδίνου σαν αναμνηστικό αλλά κυρίως για να αποφύγω την βροχή, γιατί κι εκεί, προτού φύγουμε από τον κήπο, μας είχε πιάσει η βροχή.

Ένα άλλο αξιοθέατο που επισκεφθήκαμε πριν φύγουμε από το Εδιμβούργο, ήταν το παλιό νεκροταφείο στο κέντρο της πόλης. Είχαμε στο παρελθόν επισκεφθεί το εντυπωσιακό νεκροταφείο της Γλασκώβης και δεν ήθελα να μην επισκεφθώ και το παλιό νεκροταφείο μιας πόλης, σαν το Εδιμβούργο, η οποία φημίζεται για τα φαντάσματά της τόσο πολύ, ώστε διοργανώνονται εκδρομές σε υπόγειες περιοχές της πόλης, την νύχτα, προκειμένου να διασκεδάσουν οι τουρίστες. Δυστυχώς, το νεκροταφείο αυτό του Εδιμβούργο δεν είναι τόσο μεγάλο και γεμάτο, ώστε να χαρακτηριστεί νεκρούπολη σαν της Γλασκώβης, όμως έχει παλιά όμορφα μνημεία με αρχιτεκτονική αξία και είναι κι αυτό σε ύψωμα στο ιστορικό κέντρο της πόλης, λες και οι πεθαμένοι στο Εδιμβούργο, όπως και στην Γλασκώβη, θα έπρεπε να είναι θαμμένοι ψηλά για να απολαμβάνουν την θέα…

Αυτή την φορά που βρεθήκαμε στην Σκωτία, δεν ήμουν «με την θηλιά στο λαιμό» από οικονομική άποψη, όπως όταν είχαμε επισκεφθεί την Γλασκώβη, γι' αυτό, εκτός από την εκδρομή στην λίμνη Λόμοντ, κάποια μέρα πριν είχαμε επισκεφθεί το «επίνειο» του Εδιμβούργου, το Λέιθ. Τώρα που το σκέφτομαι, αναρωτιέμαι γιατί επισκεφθήκαμε το Λέιθ. Πάντως δεν το μετανιώνω, γιατί ακόμα και για κάποιον που έρχεται για πρώτη και τελευταία φορά στην Αθήνα, δεν θα ήταν άσχημο να επισκεφθεί τον Πειραιά, αφού άλλωστε μπορεί να πάει εκεί με αστικό λεωφορείο, όπως από το Εδιμβούργο στο Λέιθ. Επίσης τα αστικά λεωφορεία του Εδιμβούργου που πηγαίνουν στο Λέιθ είναι διώροφα και γι' αυτό, από τον πάνω όροφό τους, μπορείς να απολαύσεις την θέα των όμορφων κτιρίων της πόλης που φθάνουν μέχρι το Λέιθ, γιατί δεν χωρίζονται Εδιμβούργο και Λέιθ, όπως δεν χωρίζεται η Αθήνα από τον Πειραιά.

Ο λόγος που μετά από έξι μέρες φύγαμε από την Σκωτία ήταν το ότι δεν είχαμε άλλο χρόνο στην διάθεσή μας για να μείνουμε στο εξωτερικό, γιατί ήταν Σεπτέμβρης και ανοίγανε τα σχολεία. Κι ο γιος μου ήταν ακόμη μαθητής. Γι' αυτό δεν μείναμε ούτε μια βραδιά στο Λονδίνο, πριν πάρουμε το αεροπλάνο για Ελλάδα. Επειδή όμως είχαμε κάποιες ώρες στην διάθεσή μας, προτού απογειωθεί το αεροπλάνο, σκεφθήκαμε να επισκεφθούμε την γειτονιά και τα σπίτια όπου είχαμε μείνει το 1984.

Μια βιαστική ματιά στο Μπρίξτον, όπου είχαμε μείνει σε καταλήψεις 26 χρόνια πριν

Ξαναβρεθήκαμε, λοιπόν, στο Μπρίξτον μετά από 26 ολόκληρα χρόνια. Αυτό που πρώτα μου «χτύπησε στο μάτι», ήταν η βρωμιά που είχε αφήσει πίσω της κάποια λαϊκή. Δεν έβλεπα υπαλλήλους του Δήμου να ασχολούνται με την καθαριότητα της περιοχής, γι' αυτό το μυαλό μου πήγε στην βρωμιά στους δρόμους που είχαμε δει στο Ανατολικό Λονδίνο το 1978, η οποία ερχόταν σε χτυπητή αντίθεση με την καθαριότητα στο Δυτικό Λονδίνο, όπου τότε, όπως και πριν κάποιες μέρες που μείναμε στο Λονδίνο, βρισκόταν το ξενοδοχείο μας. Δεν θα μου προξενούσε εντύπωση η βρωμιά, αν οφειλόταν στην έλλειψη χρόνου των υπηρεσιών καθαριότητας εξαιτίας της πολλής δουλειά που πέφτει μετά από μια σειρά εκδηλώσεων που μαζεύουν εκατοντάδες χιλιάδες κόσμου, όπως οι εκδηλώσεις στο Νότινγκ Χιλ, από όπου, πριν πάμε στην Σκωτία, είχαμε κάνει ένα πέρασμα. Όμως εδώ δεν είχαν προηγηθεί τέτοιες εκδηλώσεις. Η βρωμιά οφειλόταν στην αδιαφορία του Δήμου για μια συνοικία με πολλούς μαύρους μετανάστες και άλλους πολίτες χαμηλών εισοδημάτων, όπως το Μπρίξτον. Το ίδιο κάνουν και οι Δήμοι στην Ελλάδα με τις γειτονιές και τους οικισμούς, όπου μένουν τσιγγάνοι. Δεν μαζεύουν τα σκουπίδια, ούτε, γενικά, εξασφαλίζουν στους τσιγγάνους τις παροχές που εξασφαλίζουν σε άλλους πολίτες, όπως αποχέτευση, φωτισμό δρόμων, παιδικές χαρές, δημόσιες βρύσες, συμβουλευτικές υπηρεσίες για τις οικογένειες, παιδικούς σταθμούς κλπ.

Μας πήρε κάποια ώρα μέχρι να βρούμε τον δρόμο, όπου ήταν το βιβλιοπωλείο 121 και τα σπίτια όπου είχαμε μείνει. Κι αυτό συνέβη, γιατί έπρεπε να βασιστούμε αποκλειστικά στον χάρτη. Όποιον και να ρωτούσαμε για αυτόν τον αρκετά μεγάλο δρόμο, την οδό Ράιλτον,

κανένας δεν ήξερε. Ακόμα και όταν, με τα πολλά, βρεθήκαμε σ' αυτόν τον δρόμο, μια μαύρη που ρωτήσαμε, δεν ήξερε ότι βρισκόταν σε αυτόν τον δρόμο, όπως δεν ξέραμε κι εμείς. Τέλος πάντων, το βρήκαμε το κτίριο που πριν από 26 χρόνια βρισκόταν το βιβλιοπωλείο αλλά δυσκολευτήκαμε να συσχετίσουμε στο μυαλό μας την τότε εικόνα του βιβλιοπωλείου, με αυτό που βλέπαμε μπροστά μας. Τόσο μεγάλη ήταν η αλλαγή που είχε υποστεί εκείνο το κτίριο. Την ίδια δυσκολία αντιμετωπίσαμε και με τα δύο σπίτια, στα οποία είχαμε μείνει. Και αυτά είχαν υποστεί τέτοιες αλλαγές που δεν ήμασταν σίγουροι ότι, αυτά που βλέπαμε μπροστά μας, ήταν τα σπίτια που είχαμε μείνει. Γενικά η γειτονιά είχε «εξευγενιστεί» και τα σπίτια είχαν γίνει τόσο ωραία που αυτοί που έμεναν σε αυτά, θα έπρεπε να έχουν πολλά λεφτά, μια που ήταν και μονοκατοικίες. Όπως και να 'χει, υποθέτω ότι ο γιος μας πήρε μια γεύση, για το που μέναμε δέκα χρόνια προτού γεννηθεί, όταν είχαμε μείνει για ενάμιση μήνα στο Λονδίνο. Και εμείς, τουλάχιστον εγώ, ικανοποιήσαμε την επιθυμία μας να συνδέσουμε την τωρινή μας ζωή με την παλιά που λόγω της παρόδου πολλών χρόνων, μας φαινόταν ένα μακρινό όνειρο. Βέβαια, πολύ θα θέλαμε να ξαναβλέπαμε και τους ανθρώπους που βλέπαμε εκείνην την μακρινή εποχή, όσους τουλάχιστον βρισκόντουσαν ακόμη εν ζωή, γιατί ο Μέλτζερ, η Φέλντμαν, ακόμη και ο Λήο, είχαν πεθάνει. Όμως είχαμε από τότε κόψει την επικοινωνία μας μαζί τους και τους είχαμε χάσει. Από την άλλη μεριά ούτε εγώ ούτε η Σοφία είχαμε μετανιώσει για το ότι δεν είχαμε μείνει στο ίδιο μέρος, όλα αυτά τα χρόνια. Αυτά που είχαμε κάνει, όλο αυτό το διάστημα, ήταν αρκετά σημαντικά και ενδιαφέροντα. Άλλωστε στην ζωή δεν παίρνεις πάντα αυτό που θέλεις, όπως λέει κι ένα τραγούδι των Ρόλινγκ Στόουνς. Εγώ θα ήθελα να έχω ζήσει όλη μου την ζωή, μετά το 1984, στο εξωτερικό, όχι όμως με οποιοδήποτε τίμημα. Δεν ζηλεύω τους μετανάστες που μένουν σε άθλιες συνθήκες στην Ελλάδα ή σε άλλες χώρες της Ευρώπης και υφίστανται όλο τον ρατσισμό και την αδικία που μπορούν να βγάλουν πάνω τους τα καθάρματα που λυμαίνονται τις κοινωνίες αυτών των χωρών. Εδώ ακόμα κι εμείς που δεν είμαστε μετανάστες υποφέρουμε, ως ένα βαθμό, από αυτά τα καθάρματα. Φανταστείτε τι τραβάνε οι μετανάστες!

Πάλι στην Ελλάδα: Η κατάληψη «Αντιβίωση» και η συμπαράσταση στους πρόσφυγες του δάσους της Ηγουμενίτσας

Στο αεροδρόμιο βρεθήκαμε στην ώρα μας πάντως αλλά, δυστυχώς, αυτήν την φορά ταξιδεύαμε κατ' ευθείαν για Ελλάδα, με συνέπεια το αεροπλάνο να είναι γεμάτο Έλληνες. Έτσι στην διάρκεια της πτήσης από τις φωνές τους, τις σαχλαμάρες που λέγανε, τις επιδείξεις μαγκιάς και εξυπνάδας τους, πήραμε μια πικρή γεύση για τον κόσμο, στον οποίο γυρίζαμε, και αρχίσαμε αμέσως να νοσταλγούμε τον κόσμο που αφήναμε πίσω μας. Ακόμα και όταν το αεροπλάνο προσγειωνόταν στο αεροδρόμιο των Σπάτων, πολλοί από αυτούς κάνανε επίδειξη για το πόσο ανεκδιήγητοι είναι με το να χειροκροτάνε τον πιλότο, επειδή κατάφερε και προσγείωσε το αεροπλάνο! Λες και έκανε παγκόσμιο ρεκόρ… Τι να πεις… Τόση βλακεία…

Ευτυχώς, αυτό το ταξίδι δεν ήταν το τελευταίο μου στο εξωτερικό. Είχα ακόμα κάποια λεφτά εκείνη την εποχή. Γι' αυτό, όταν εκείνο τον χειμώνα, του 2011, που ξαναπήγα στο σπίτι της κόρης μου στον Βόλο, για να το συμμορφώσω, όπως συνήθιζα, επισκέφθηκα πάλι την Σκιάθο. Το ταξίδι όμως εκείνου του χειμώνα που θα μου μείνει αξέχαστο ήταν στην Ηγουμενίτσα. Είχα ξαναπάει στην Ηγουμενίτσα, σε αντιρατσιστική συγκέντρωση, μαζί με συντρόφους από το Αγρίνιο, μετά από μια βραδιά που περάσαμε στα Γιάννενα, στην κατάληψη «Αντιβίωση», όπου είχε γίνει μια αντιμιλιταριστική συναυλία για την υποστήριξη της ολικής άρνησης στράτευσης. Εκείνη την βραδιά είχα μείνει ευτυχώς σε ξενοδοχείο, γιατί, αν είχα μείνει στην κατάληψη, θα είχα πρόβλημα με την τουαλέτα: Είχα πιει πολλές μπύρες μιας άγνωστης Βουλγάρικης μάρκας και με πειράξανε τόσο πολύ, ώστε πήγα πάρα πολλές φορές στην τουαλέτα του ξενοδοχείου. Χρειάστηκα δηλ. μια τουαλέτα δικιά μου. Αν είχα μείνει στην κατάληψη, δεν θα είχα τουαλέτα δικιά μου και θα είχα υποφέρει. Την επόμενη μέρα, μαζί με τους συντρόφους από το Αγρίνιο, είχαμε πάει στην Ηγουμενίτσα και, πριν πάμε στην αντιρατσιστική συγκέντρωση σε μια παραλιακή πλατεία της πόλης, είχαμε ανέβει μαζί με συντρόφους από την Ηγουμενίτσα στο βουνό, πάνω από την πόλη, όπου είχαν κατασκηνώσει πολλοί μετανάστες με την ελπίδα ότι κάποτε, νόμιμα ή «παράνομα», θα έμπαιναν σε ένα καράβι και θα πήγαιναν στην Ιταλία. Σε αυτούς τους μετανάστες οι αλληλέγγυοι μοίραζαν κάθε τόσο τρόφιμα κι μια γιατρίνα εξέταζε, όσους θέλανε, και τους έδινε τα φάρμακα που είχανε ανάγκη.

Η πανελλαδική αντιρατσιστική διαδήλωση στην Ηγουμενίτσα

Αυτήν την φορά στην Ηγουμενίτσα θα πήγαινα μαζί με συντρόφους από τον Βόλο και από τα Τρίκαλα, μεταξύ των οποίων ήταν και η κόρη μου. Γινόταν μια πανελλήνια πορεία για την υπεράσπιση των μεταναστών, τους οποίους η αστυνομία της Ηγουμενίτσας είχε αρχίσει να διώχνει από το βουνό ή να συλλαμβάνει, και οι Βολιώτες σύντροφοι είχαν νοικιάσει πούλμαν για να πάνε και να έρθουν από την Ηγουμενίτσα την ίδια μέρα. Έτσι στις 29 Ιανουαρίου του 2011 βρέθηκα με νεαρούς συντρόφους σε ένα διώροφο λεωφορείο και πήρα μια ακόμα γεύση της ποιότητας των συντρόφων αυτών, ακούγοντας τι συζητάγανε. Αν και το επίπεδο ήταν χαμηλό, η γεύση που πήρα δεν θα ήταν τόσο άσχημη, αν δεν τύχαινε να έχω από πίσω μου έναν βλάκα, ο οποίος σε όλη την διαδρομή έκανε ηλίθια πλάκα φωνάζοντας διάφορες αηδίες, με τις οποίες ξεκαρδιζόταν στα γέλια. Αυτόν όχι μόνο δεν τον έβαζε κανένας στη θέση του αλλά κάποιοι ακόμα και γελούσαν με τις βλακείες του. Στον ερχομό δεν τον άντεξα και από τον πάνω όροφο του λεωφορείου, όπου βρισκόμουνα για να βλέπω την θέα με τα χιονισμένα τοπία, κατέβηκα στον κάτω. Άλλωστε είχα δει αρκετά κατά τον πηγαιμό. Τότε ήταν και η πρώτη φορά που πέρασα από την Θεσσαλία στην Ήπειρο, χωρίς να ανέβω στο πέρασμα της Κατάρας, γύρω στα 1600 μέτρα υψόμετρο. Διασχίσαμε μια μεγάλη σήραγγα, η οποία φτιαχνόταν για πάρα πολλά χρόνια κι ευτυχώς τότε είχε πια τελειώσει.

Στην Ηγουμενίτσα όλα τα πούλμαν κατέληξαν στην αυλή του κτιρίου του Τ.Ε.Ι. Σε κάποια μεγάλη αίθουσα του Τ.Ε.Ι. οργανώθηκε η διαδήλωση κι εγώ φρόντισα να ζητήσω να ανακοινωθούν τηλέφωνα για την περίπτωση ανάγκης. Μεταξύ αυτών που ανακοινώθηκαν ήταν και το τηλέφωνο ενός Χρήστου από τους διοργανωτές. Αυτό έκανα το λάθος να μην το διαγράψω μετά την διαδήλωση, με συνέπεια τον επόμενο καιρό να στείλω σε αυτόν κατά λάθος μηνύματα που προοριζόταν για τον αδελφό μου. Αν και με μηνύματα του έγραφα ότι είχα κάνει λάθος, κάποια μέρα με πήρε τηλέφωνο κι είδα κι έπαθα για να δεχτεί ότι είχα πάρει το τηλέφωνό του από εκείνη την διαδήλωση! Τέλος πάντων, μεταξύ των διαδηλωτών βρήκα και συντρόφους Αγρινιώτες και στο δικό τους μπλοκ βρέθηκα κατά την διάρκεια της διαδήλωσης. Η διαδήλωση διέσχισε τον κεντρικό δρόμο της πόλης και κατέληξε στο βουνό, όμως οι μπάτσοι που είχαν μαζευτεί και από άλλες πόλεις για να ελέγξουν την διαδήλωση, δεν μας άφησαν να πλησιάσουμε τους μετανάστες. Οι μετανάστες είχαν μαζευτεί απέναντί μας σε μεγάλη απόσταση και φωνάζανε κι αυτοί συνθήματα. Δεν υπήρχε κανένας λόγος να μην μας αφήνουν οι μπάτσοι να πλησιάσουμε τους μετανάστες. Έκαναν απλά επίδειξη ισχύος και επίδειξη ρατσισμού. Αυτή η επίδειξη κατέληξε σε επίθεση από την μεριά των μπάτσων, κατά την διάρκεια της συντεταγμένης επιστροφής μας στο Τ.Ε.Ι., με πρόσχημα τον τσακωμό κάποιων διαδηλωτών με αυτούς. Τον τσακωμό τον είχαν προκαλέσει αυτοί, γιατί σε όλοι την διαδρομή τους είχαμε να περπατάνε δίπλα μας, σχεδόν κολλητά προς εμάς, έτοιμοι να μας χτυπήσουν. Τελικά βρήκαν το πρόσχημα και μας χτύπησαν. Αντιμετωπίστηκαν με πέτρες, κατάφεραν, όμως να συλλάβουν εφτά άτομα.

Οι διαδηλωτές με θέα τους μετανάστες στο βουνό, από τους οποίους μας χωρίζει κλοιός από μπάτσους.

Όταν μετά την διάλυση της διαδήλωσης γυρίσαμε στο Τ.Ε.Ι. και μας πολιόρκησαν οι μπάτσοι από κάποια απόσταση, συνεχίζοντας να ρίχνουν δακρυγόνα, ακόμα και μέσα στο Τ.Ε.Ι., όπως έκαναν όταν ξέσπασαν οι ταραχές, άρχισαν να γίνονται συζητήσεις για το πώς θα έπρεπε να αντιδράσουμε απέναντι στις συλλήψεις. Αποφασίστηκε να μην φύγουμε από την Ηγουμενίτσα χωρίς τους εφτά συλληφθέντες και μέχρι να αφεθούν ελεύθεροι να βγαίνουμε κάθε τόσο από το προαύλιο του Τ.Ε.Ι. στο δρόμο και να φωνάζουμε συνθήματα. Έτσι, μετά από ώρες, οι μπάτσοι είδαν κι απόειδαν και άφησαν ελεύθερους τους συλληφθέντες, για να μην βρεθεί η Ηγουμενίτσα στο επίκεντρο της αντιρατσιστικής δράσης όλης της Ελλάδας. Ήδη η στάση των λιμενόμπατσων και των φασιστών της περιοχής είχε δημιουργήσει πολύ κακό όνομα, με έναν μετανάστη σκοτωμένο από τους λιμενόμπατσους με χτυπήματα του κεφαλιού του στην προβλήτα του λιμανιού και άλλους πυροβολημένους από φασίστες που τελείως ανεμπόδιστα και ατιμώρητα πυροβολούσαν ή κακοποιούσαν μετανάστες.

Άλλη μια εικόνα από την διαδήλωση, με τους μπάτσους να μας εμποδίζουν να πλησιάσουμε τους μετανάστες και να είναι έτοιμοι να μας χτυπήσουν.

Πριν μπούμε στα λεωφορεία για να φύγουμε, είχα την τύχη να συναντήσω τον Άρη, τον σύντροφο από το Περιστέρι που είχε έρθει και στην δεύτερη εκδήλωσή μας στην Λευκάδα, και του σύστησα με περηφάνια την κόρη μου. Το να έχω κόρη, η οποία, εκτός απ' το ότι σπούδαζε, είχε υιοθετήσει τις ανθρωπιστικές μου ιδέες, ήταν επαρκής λόγος, νομίζω, για να αισθάνομαι περήφανος και να δείχνω σε παλιούς συντρόφους ότι ο αγώνας τους ήταν σεβαστός για κάποιους αξιόλογους νέους και άξιζε να συνεχιστεί.

Ο σύντροφος που διακινεί τα βιβλία μου αρρωσταίνει σοβαρά κι εγώ φοβάμαι ότι έχω πάθει το ίδιο!

Εκείνη την εποχή και ενώ ήμουνα ακόμα στο Βόλο, η Σοφία με πληροφόρησε ότι ο σύντροφος και διακινητής των βιβλίων μου Μιχάλης Πρωτοψάλτης (Κόκορας) είχε αρρωστήσει σοβαρά και βρισκόταν στο νοσοκομείο «Σωτηρία», όπου ήδη είχε κάνει εγχείρηση. Η Σοφία τον επισκέφτηκε και αυτό τον χαροποίησε πολύ. Εγώ, ακόμη και όταν γύρισα στην Αθήνα, δεν τον επισκέφτηκα, γιατί η είδηση μου είχε προκαλέσει μια δυσβάστακτη επανεμφάνιση της υποχονδρίας μου και δεν ήθελα να γίνω χειρότερα. Σε αυτή περιλαμβανόντουσαν και πόνοι στην κοιλιά, οι οποίοι επιτείνανε τους φόβους μου ότι μπορεί να έχω κι εγώ την αρρώστια του Κόκορα. Και το κακό είναι ότι κρατήσανε μήνες. Πάντως ο Κόκορας μπορεί κάτι να είχε υποπτευθεί, πριν να καταλήξει στο νοσοκομείο τον Φλεβάρη του 2011, γιατί την παραμονή της πρωτοχρονιάς του 2011 τον είχαμε συναντήσει σε ένα «μπαζάρ» των βιβλίων του και τον είχαμε δει πολύ χάλια ψυχολογικά. Δεν είχαμε υποπτευθεί τότε τίποτα, γιατί είχε πιει πάρα πολύ και ήταν φυσικό να φαίνεται χάλια.

Προτού πάθω ξανά την υποχονδρία, δεν μπορούσα να φανταστώ ότι, ακόμα και σε αυτήν την ηλικία (55 χρονών) δεν θα είχα βάλει μυαλό, ότι δηλ. δεν θα πήγαινα σε γιατρούς από φόβο μήπως επιβεβαιώσουν τους χειρότερους φόβους μου. Μπορώ να πω όμως ότι τελικά αυτή η περιπέτεια με την υγεία μου με ωφέλησε, γιατί κάποιους μήνες μετά την έξοδο του Κόκορα από το νοσοκομείο, πήγα σε γαστρεντερολόγο και αυτός μου συνέστησε κολονοσκόπηση, την οποία, όταν μου έκανε, βρήκε τρεις πολύποδες στο έντερό μου και τους αφαίρεσε. Το μόνο που δεν έκανε ήταν να μου δώσει κάποια θεραπεία ή έστω ένα παυσίπονο για τους πόνους. Το μόνο που μου είπε ήταν ότι δεν είχαν σχέση με την κοιλιά. Έτσι πήγα σε ουρολόγο, ο οποίος επίσης δεν βρήκε τίποτα και γι’ αυτό δεν μου έδωσε τίποτα για τους πόνους. Το φθινόπωρο οι πόνοι μου πέρασαν, όμως μέχρι τότε, σαν βλάκας, δεν κοίταγα να τους αντιμετωπίσω μόνος μου, με τις γνώσεις που μπορούσα να αντλήσω από τον γιατρό αδελφό μου και από το ιντερνέτ. Έτσι πόναγα αδίκως!

Οι φασίστες παίρνουν το πάνω χέρι στην Αθήνα με την βοήθεια των Μ.Μ.Ε. και με την προστασία από την αστυνομία και τους δικαστές

Εκείνη η άνοιξη, δηλ. η άνοιξη του 2011, υπήρξε ιδιαίτερα απογοητευτική για μένα όχι μόνο εξαιτίας των προβλημάτων υγείας που είχα, αλλά και γιατί αισθάνθηκα ότι είχα διαψευστεί σε αυτό που πίστευα τόσα χρόνια: Ότι μετά την μεταπολίτευση του 1974 η Ελληνική κοινωνία δεν βρισκόταν πλέον στο έλεος του φασισμού. Από το 1974 κι έπειτα οι φασίστες, όσο και επικίνδυνοι να ήτανε, με την εγκληματική δράση τους που ακόμα και στην φυλακή τους οδήγησε κατά την δεκαετία του 1970, στις εκλογές δεν έπαιρναν πάνω από το 1 τοις εκατό των ψήφων και δεν μπορούσαν ποτέ να κυριαρχήσουν στους δρόμους. Κι όμως οι φασίστες, ήδη από την εποχή του πολέμου στην πρώην Γιουγκοσλαβία και την ταυτόχρονη αύξηση των

μεταναστών στην Ελλάδα, λόγω της πτώσης των κομμουνιστικών καθεστώτων της ανατολικής και νοτιοανατολικής Ευρώπης (που άρχισε με την πτώση του Βερολινέζικου «τοίχους του αίσχους» το 1989), είχαν αποτελέσει το «αγαπημένο παιδί» των Μ.Μ.Ε. και τον προτιμητέο συνομιλητή για όλα τα κόμματα που βρισκόντουσαν στην εξουσία. Ο αναπτυσσόμενος εθνικισμός και ο ρατσισμός που συνόδευε την μετατροπή μεγάλου μέρους των Ελλήνων σε αφεντικά μεταναστών χωρίς δικαιώματα (με τον εθνικισμό και τον ρατσισμό οι Έλληνες δικιολογούσαν τους εαυτούς τους για την ληστρική υπερεκμετάλλευση των μεταναστών) είχε ήδη από την δεκαετία του 1990 διαβρώσει την Ελληνική κοινωνία και είχε κάνει ελκυστικές τις φασιστικές ιδέες. Αυτόν τον εθνικισμό και τον ρατσισμό εκμεταλλεύτηκαν για κερδοσκοπικούς λόγους όλες οι επιχειρήσεις και προπαντός τα Μ.Μ.Ε. που έβλεπαν ότι, όσο προβάλλαν τους φασίστες, τόση μεγαλύτερη ακροαματικότητα εξασφάλιζαν. Οι άλλες επιχειρήσεις εκμεταλλευόντουσαν τον εθνικισμό για να εξασφαλίζουν αγοραστές για τα προϊόντα τους, προβάλλοντας το γεγονός ότι είχαν παραχθεί ή κατασκευαστεί στην Ελλάδα. Μάλιστα, ο εθνικισμός είχε τόση επιτυχία στον διαφημιστικό τομέα, ώστε οι επιχειρήσεις κατάφερναν και πουλούσαν πιο ακριβά τα Ελληνικά προϊόντα, από όσο κόστιζαν τα αντίστοιχα προϊόντα που εισαγόντουσαν από το εξωτερικό. Άλλες ελληνικές επιχειρήσεις, όπως και οι Ελληνικές τράπεζες που τις στήριζαν, αναπτύχθηκαν στο έπακρο, εκμεταλλευόμενες τους εργαζομένους των πρώην κομμουνιστικών χωρών με το να αγοράζουν ή να ιδρύουν εργοστάσια και υποκαταστήματα στις χώρες αυτές, όπου τα μεροκάματα και οι μισθοί ήταν πολύ μικρότεροι από την Ελλάδα. Έτσι η Ελλάδα, ήδη από την δεκαετία του ’90, είχε αναδειχθεί σε πρώτη ιμπεριαλιστική δύναμη των Βαλκανίων και ο εθνικισμός και ο ρατσισμός χρησίμευε στους ιμπεριαλιστές για να δικαιολογεί την ληστρική εκμετάλλευση των εργαζομένων. Όπως χρησίμευε ο εθνικισμός και ο ρατσισμός στους Αμερικανούς δουλοκτήτες των νότιων πολιτειών των Ηνωμένων Πολιτειών κατά την εποχή της δουλείας και πριν την κατάργησή της μετά τον Αμερικανικό εμφύλιο πόλεμο. Όπως χρησίμευε στους Γερμανούς ναζιστές που εκμεταλλευόντουσαν τους εργαζομένους των χωρών που είχαν κατακτήσει κατά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, είτε τους εκμεταλλευόντουσαν στις χώρες τους είτε στα στρατόπεδα συγκέντρωσης.

Ακόμα και πολιτικά ο φασισμός δεν έπεσε κατά την δεκαετία του 2010 από τον ουρανό. Του είχε ανοίξει τον δρόμο η οργάνωση των πιο ακραίων εθνικιστών και ρατσιστών σε κόμμα, ήδη από τις αρχές τις δεκαετίας του 2000. Το κόμμα αυτό, ο Λαϊκός Ορθόδοξος Συναγερμός, είχε ήδη από τότε φέρει τις ρατσιστικές και εθνικιστικές ιδέες στο προσκήνιο της πολιτικής επικαιρότητας και είχε προσφέρει σε κάθε είδους εθνικιστές και ρατσιστές την δυνατότητα, αυτές τις ιδέες, να τις υπερασπίζονται πολιτικά. Και αν και ο ΛΑ.Ο.Σ. δεν επιδίδονταν σε πογκρόμ, οι εθνικιστικές και ρατσιστικές ιδέες που υπεράσπιζε αρκούσαν από μόνες τους να δημιουργούν πογκρόμ, όπως το μεγαλύτερο πογκρόμ στην πρόσφατη ιστορία της Αθήνας, τον Σεπτέμβρη του 2004, μετά την νίκη της εθνικής ομάδας ποδοσφαίρου της Αλβανίας πάνω στην αντίστοιχη Ελληνική, που περιέργως(;) πριν λίγους μήνες είχε αναδειχτεί σε πρωταθλήτρια της Ευρώπης. Από αυτό το πογκρόμ είχαν οδηγηθεί τουλάχιστον 500 άτομα στα νοσοκομεία κι όμως δεν τιμωρήθηκε ποτέ κανείς γι' αυτό, ενώ τα Μ.Μ.Ε. πήραν, όπως

πάντα, το μέρος των πογκρομιστών. Κι όμως ούτε τα ατιμώρητα εθνικιστικά και ρατσιστικά εγκλήματα ήταν κάτι πρωτόγνωρο για την Ελληνική κοινωνία, το οποίο εμφανίστηκε κατά την δεκαετία του 2000. Άρχισαν από τότε που είχαν αρχίσει να έρχονται στην Ελλάδα μαζικά Αλβανοί. Πρώτοι αναδείχθηκαν σε αυτά, όπως αναδεικνύονται πάντα, οι ένστολοι οπλοφόροι. Στην συγκεκριμένη περίπτωση των Αλβανών, πρώτοι αναδείχθηκαν οι μπάτσοι και οι στρατιώτες που φυλάγανε τα σύνορα της Ελλάδας με την Αλβανία. Μάλιστα, όπως είχε αποκαλυφθεί τότε, οπλοφόροι μιας εθνικιστικής οργάνωσης με το όνομα Μέτωπο Απελευθέρωσης Βορείου Ηπείρου, είχαν μπει στην Αλβανία ανενόχλητοι και είχαν σκοτώσει δύο Αλβανούς στρατιώτες. Το εθνικιστικά και ρατσιστικά εγκλήματα, που πάντα δικιολογούσανε τα Μ.Μ.Ε., είχαν φτάσει να γίνονται και με γελοίες δικιολογίες, όπως π.χ. ότι ο θύτης σκότωσε το θύμα γιατί το θύμα είχε μπει στον κήπο του για να κλέψει λάχανα ή γιατί του είχε κλέψει ένα ποδήλατο. Αν μάλιστα ο θύτης ήταν ένστολος, ακόμα και εκτός υπηρεσίας, μπορούσε να σκοτώσει ατιμώρητα Αλβανό, μόνο με την δικιολογία ότι τον θεώρησε ύποπτο τέλεσης αδικήματος. Παράλληλα, τα ατιμώρητα βασανιστήρια σε βάρος μεταναστών, συνεχιζόντουσαν ατιμώρητα τις δύο αυτές δεκαετίες, πριν την δεκαετία του 2010, και σπάνια έβλεπαν το φως της δημοσιότητας, όπως μια φορά είδαν το φως της δημοσιότητας τα βασανιστήρια που είχαν κάνει μπάτσοι σε Αφγανούς, στο αστυνομικό τμήμα του Άγιου Παντελεήμονα στην Αθήνα.

Το «κίνημα των πλατειών» πρόδρομος της επικράτησης των φασιστών στις πλατείες και στους δρόμους της Αθήνας

Η διαφορά της δεκαετίας του 2010 από τις δύο προηγούμενες ήταν ότι ο εθνικισμός βγήκε ανοιχτά στις πλατείες, με επίκεντρο την πλατεία Συντάγματος, καλυπτόμενος πίσω από το αντιμνημονιακό κίνημα των «αγανακτισμένων» που για πολλούς μήνες κατελάμβανε πλατείες, σαν την πλατεία Συντάγματος, προκειμένου να ρίξει την κυβέρνηση του ΠΑ.ΣΟ.Κ., γιατί η τελευταία δεν μπορούσε να ανταποκριθεί στις ανάγκες όλων αυτών που πληρώνονται, για διάφορους λόγους, από το κράτος και είχε δανειστεί χρήματα από τράπεζες του εξωτερικού. Το κίνημα αυτό χαρακτηριζόταν σαν αντιμνημονιακό, γιατί οι ξένοι τραπεζίτες που δάνειζαν το Ελληνικό κράτος είχαν βάλει όρους, προκειμένου να δανείζουν, συγκεντρωμένους σε έγγραφα που χαρακτηριζόντουσαν μνημόνια. Μεταξύ των όρων αυτών ήταν περικοπές στα λεφτά που έδινε το κράτος σε εκατομμύρια Έλληνες και αύξηση των φόρων. Οι «αγανακτισμένοι» και το αντιμνημονιακό κίνημα γενικότερα, στο οποίο είχε καταφύγει για ψηφοθηρικούς λόγους, όπως αποδείχτηκε αργότερα, και η αριστερά, θεωρούσαν υπεύθυνους για τις περικοπές και τους φόρους τις ξένες χώρες από τις τράπεζες των οποίων, το Ελληνικό κράτος, δανειζόταν, και με αυτόν τον τρόπο αύξησαν στο έπακρο την επιρροή του εθνικισμού, ο οποίος πάντα παρουσίαζε την Ελλάδα σαν θύμα των ξένων εθνών.

Με τέτοια ανοιχτή και μαζική υποστήριξη ο εθνικισμός και ο ρατσισμός ήταν φυσικό να γίνονται όλο και περισσότερο επιθετικοί και να ενισχύσουν πολιτικά τους πιο ακραίους εθνικιστές και ρατσιστές: Τους φασίστες. Μετά το λεγόμενο κίνημα των πλατειών, όπου οι ακροδεξιοί είχαν παίξει κεντρικό ρόλο με τις σημαίες τους και τα αντικοινοβουλευτικά και αντιδημοκρατικά συνθήματά τους, οι φασίστες κατάφεραν να κυριαρχήσουν πάνω στους ακροδεξιούς και να συγκεντρώσουν και την υποστήριξη ψηφοφόρων άλλων κομμάτων, επειδή ήταν οι πιο φανατικοί εθνικιστές και ρατσιστές. Στην βία και στον αντικοινοβουλευτισμό που αυτοί επαγγελλόντουσαν, πολλοί αντιμνημονιακοί έβλεπαν την μόνη ελπίδα για την κατάργηση του δανεισμού της Ελλάδας, χωρίς να πιστεύουν ότι κάτι τέτοιο θα άφηνε το Ελληνικό κράτος χωρίς λεφτά και αυτούς χωρίς να πληρώνονται από αυτό ή να πληρώνουν αυξημένους φόρους. Είχαν εμπιστοσύνη στην κρατική βία που οι φασίστες υποσχόντουσαν ότι θα αξιοποιήσουν για να γεμίσουν την Ελλάδα με στρατόπεδα εξαναγκαστικής εργασίας, όπου θα κλείνανε όλους τους μετανάστες και θα τους ανάγκαζαν να δουλεύουν χωρίς πληρωμή. Οι φασίστες δηλ. είδαν την δύναμή τους να αυξάνεται ιλιγγιωδώς, για πρώτη φορά μετά το 1974, επειδή υποσχόντουσαν στους ψηφοφόρους τους ότι τα λεφτά που το κράτος δεν θα έπαιρνε από τους δανειστές, θα τα εξασφάλιζαν αυτοί με τα στρατόπεδα εξαναγκαστικής εργασίας και με την ληστρική φορολογία όσων αυτοί θεωρούσαν εχθρούς τους έθνους, της πατρίδας και της ορθοδοξίας. Οι ψηφοφόροι τους, μπροστά στα λεφτά, ήταν πρόθυμοι ακόμα και εμφύλιο πόλεμο να κάνουν. Έτσι κι αλλιώς πόνταραν ότι δεν θα πολεμούσαν αυτοί αλλά οι ένστολοι.

Οι φασίστες κυριαρχούν στην Αθήνα και οργανώνουν περιπολίες όπου κακοποιούν βάναυσα μετανάστες – Μια προσωπική εμπειρία από το φασιστικό πογκρόμ της άνοιξης του 2011

Αυτό ήταν το κλίμα τον Μάιο του 2011, όταν οι φασίστες, συσπειρωμένοι πίσω από την ναζιστική οργάνωση Χρυσή Αυγή, αποφάσισαν να κάνουν μια πρόβα της δυνατότητάς τους να πάρουν στα χέρια τους την Αθήνα, την πρωτεύουσα της χώρας. Έτσι, εκμεταλλευόμενοι μια ληστεία μετά φόνου που έγινε στο κέντρο της Αθήνας και αποδόθηκε από τους μπάτσους σε Πακιστανούς, εξαπολύθηκαν στο κέντρο της πόλης και στις συνοικίες της, κυρίως τις δυτικές, και ξεκίνησαν πογκρόμ κατά των μεταναστών και οποιανού δεν τους άρεσε η φάτσα του, το οποίο κράτησε πάνω από ένα μήνα. Μαζί τους είχαν, εκτός από τους ένστολους και τους δικαστές, όλα τα Μ.Μ.Ε. και αξιόλογο πλήθος όχλου που αρέσκεται πάντα σε καταστάσεις αναταραχής. Οι μόνοι που δειλά-δειλά άρθρωσαν κάποιο λόγο διαμαρτυρίας ενάντια στο πογκρόμ ήταν κάποιες αντιφασιστικές οργανώσεις και κάποιες καταλήψεις από αντιεξουσιαστές. Και αυτόν τον λόγο διατυπωμένο έτσι ώστε να μην ερεθίσουν τους φασίστες και τον όχλο που τους ακολουθούσε. Συγκεκριμένα καταδικάζανε τον κοινωνικό κανιβαλισμό, βάζοντας «στο ίδιο τσουβάλι» τις φασιστικές συμμορίες που επιδίδονταν επαγγελματικά στο πογκρόμ, με οποιονδήποτε εξαθλιωμένο, ο οποίος διέπραττε κάποιο

σοβαρό αδίκημα κατά της ζωής. Λες και για πρώτη φορά, τον Μάιο του 2011, είχαν δει να διαπράττονται στην Ελλάδα αδικήματα κατά της ζωής και της περιουσίας!

Εγώ, προσωπικά, πήρα μια γεύση του πογκρόμ στην Νίκαια, η οποία έχει διακριθεί στο παρελθόν για την δράση τόσο των κομμουνιστών όσο και των φασιστών (π.χ. με το «μπλόκο της Κοκκινιάς» το 1944). Εκεί είχα πάει ένα βράδυ για να βρω έναν παλιό σύντροφο, τον Κυριάκο Βασιλειάδη, και έναν καινούργιο, τον Βαγγέλη, με τους οποίους και με την Σοφία, και τον επίσης παλιό σύντροφο Άκη Ασπρογέρακα, είχαμε αρχίσει, από την προηγούμενη χρονιά, να κάνουμε ένα ντοκιμαντέρ για τους αναρχικούς της δεκαετίας του ’70. Με αυτούς είχα καταλήξει σε μια ταβέρνα με Ελληνικές σημαίες, που μας είχε συστήσει ο Βασιλειάδης(!), και είχαμε φάει κάτι. Η ταβέρνα δεν είχε καθόλου κόσμο, μόνο μια παρέα τεσσάρων μαυροφορεμένων, διαφόρων ηλικιών, που μιλούσαν σιγανά μεταξύ τους. Όταν φύγαμε από την ταβέρνα και καταλήξαμε στην κεντρική πλατεία της Νίκαιας, για να πάρω το τρόλεϊ και να γυρίσω στην Αθήνα, εκεί που περιμέναμε στην στάση το τρόλεϊ μαζί με έναν νεαρό που έμοιαζε Αλβανός, σταμάτησε μπροστά μας μια μαυροφορεμένη για να μας ρωτήσει αν ήμασταν όλοι Έλληνες. Εγώ δεν κατάλαβα περί τίνος πρόκειται και πέταξα κάτι σπόντες ενάντια στους Έλληνες, αυτή όμως, που έψαχνε ξένους για να κακοποιήσει η συμμορία που περίμενε τηλεφώνημά της, μάλλον οι τέσσερις της ταβέρνας, δεν μου έδωσε σημασία και άρχισε να ανακρίνει τον νεαρό που έμοιαζε Αλβανός. Αυτός όμως μιλούσε τέλεια Ελληνικά και έτσι αυτή δεν πείστηκε ότι είναι ξένος, για να τηλεφωνήσει στην συμμορία να τον λιντσάρει. Έτσι ξέφυγε ο ταλαίπωρος και μετά από την αποχώρηση της φασίστριας έφυγε κι αυτός και πήγε και περίμενε το τρόλεϊ σε άλλη στάση. Από αυτήν τον είδα να μπαίνει στο τρόλεϊ που, τελικά, πήρα εγώ από την αρχική.

Αν και 17 μέρες μετά την έναρξη του πογκρόμ έγινε μια αντιφασιστική διαδήλωση, οι φασίστες που είχαν σαν ορμητήριο το σημείο όπου είχε γίνει η ληστεία μετά φόνου, δεν πειράχτηκαν και το πογκρόμ συνεχίστηκε κανονικά. Κάθε μέρα διάβαζα για βαριά κακοποιημένους μετανάστες που κατέληγαν αιμόφυρτοι στα νοσοκομεία και αρκετοί, γύρω στους πέντε ή έξι δολοφονήθηκαν, χωρίς ποτέ η αστυνομία να αναζητήσει τους δράστες. Μάλιστα κάποιων τα πτώματα πετάχτηκαν επιδεικτικά στα σκουπίδια, δεδομένου ότι για το υψηλόβαθμο στέλεχος της Χρυσής Αυγής Κασιδιάρη, οι μετανάστες είναι σκουπίδια από τα οποία θα καθαρίσει την χώρα η Χρυσή Αυγή.

Έτσι, όπως είπα και προηγούμενα, την άνοιξη του 2011 είδα την Ελληνική κοινωνία στο έλεος του φασισμού. Η πόλη, στην οποία είχα γεννηθεί πριν 55 χρόνια από τότε, και στην οποία είχα αγωνιστεί τόσα χρόνια, και με τόσο μεγάλο κόστος, για μια καλύτερη κοινωνία και έναν καλύτερο άνθρωπο, ελεγχόταν ανενόχλητα από τις φασιστικές συμμορίες που μπορούσαν να κακοποιούν μέχρι αίματος και να σκοτώνουν, πάντα ατιμώρητα, όποιον μετανάστη ήθελαν. Και το κίνημα στο οποίο πίστευα ότι θα εμπόδιζε την επικράτηση του φασισμού ήταν, στην πράξη, ανύπαρκτο. Από τότε, όχι μόνο δεν πιστεύω στα μεγάλα λόγια, στα οποία επιδίδονται οι κάθε είδους κοσμοσωτήρες στην Ελλάδα, αλλά αισθάνομαι και μια βαθιά αντιπάθεια γι’ αυτούς.

Οι προσπάθειες για ένα ντοκυμαντέρ για τους αναρχικούς της δεκαετίας του 1970

Τώρα σχετικά με το ντοκιμαντέρ για τους αναρχικούς της δεκαετίας του ’70, που ανέφερα προηγούμενα, ήταν μια ιδέα που είχα για να απαντήσουμε, σαν αναρχικοί, στο ντοκιμαντέρ που κυκλοφόρησε το 2009, το οποίο παρουσίαζε σαν ιδεολογικούς προγόνους του σημερινού αντιεξουσιαστικού κινήματος (μεγάλο μέρος του οποίου αυτοπροσδιορίζεται σαν αναρχικό) τους κομμουνιστές από το Ε.Α.Μ. και τον Ε.Λ.Α.Σ. μέχρι και της μεταπολίτευσης. Σε όλο τον ντοκιμαντέρ αυτό, όπου μιλάνε από τροτσκιστές σαν τον παλιό μου συνεργάτη Σωφρόνη Παπαδόπουλο μέχρι μέλη ομάδων αντάρτικου πόλης σαν τον Κατσαρό και τον Τσιγαρίδα, εμφανίζεται ένας μόνο αναρχικός και αυτός είναι ο Θόδωρος Πισιμίσης, του οποίου η συλλογικότητα, στην οποία ανήκε στο παρελθόν, η «Ένωση Αναρχικών Ελλάδας», πρόβαλλε το αντάρτικο πόλης, όσο καμιά άλλη αναρχική συλλογικότητα μέχρι την δημιουργία της, το 1987. Η δράση και οι αγώνες των αναρχικών της δεκαετίας του ’70 δεν εμφανίζονται πουθενά σε αυτό το ντοκιμαντέρ και δεν έχει παρθεί από κανέναν από αυτούς συνέντευξη. Επειδή θεώρησα ότι αυτό το ντοκιμαντέρ αποσιωπεί τους αγώνες που έκαναν και τις διώξεις που υπέστησαν οι αναρχικοί της δεκαετίας του ’70, με σκοπό να προωθήσει στον αντιεξουσιαστικό χώρο την ιδέα ότι δεν υπήρξε τίποτα στην Ελλάδα, μετά τον δεύτερο παγκόσμιο πόλεμο, παρά κομμουνιστικό κίνημα, του οποίου οι πιο λαμπρές στιγμές ήταν η ένοπλη πάλη για την κατάκτηση της εξουσίας, αποσκοπώντας, αυτό το ντοκιμαντέρ, ο αναρχικός χώρος να προσχωρήσει στην ένοπλη πάλη ακολουθώντας τα χνάρια των κομμουνιστών, αποφάσισα να μην μείνω με σταυρωμένα τα χέρια και να απαντήσω σε αυτό το ντοκιμαντέρ με ένα ντοκιμαντέρ για τους αναρχικούς της δεκαετίας του ’70. Για την δημιουργία αυτού του ντοκιμαντέρ απευθύνθηκα σε παλιούς και καινούργιους συντρόφους, όπως ο Κυριάκος Βασιλειάδης και ο Βαγγέλης και, με πολύ δυσκολία και πολλές αρνήσεις από μεριάς των συντρόφων στους οποίους απευθύνθηκα, φτιάχτηκε μια ομάδα από πέντε άτομα, για να δουλέψει για το ντοκιμαντέρ, χωρίς να είναι κλειστή σε νέα μέλη. Σε αυτήν την ομάδα έκανα το λάθος να εμπιστευτώ τις περισσότερες ευθύνες, για να βρει παλιούς συντρόφους, στον Βασιλειάδη, τον οποίον σεβόμουνα τότε υπερβολικά, και το τεχνικό μέρος στον Άκη, τον Ασπρογέρακα, που τον είχα δει να βιντεοσκοπεί με πολύ καλή κάμερα τις παρουσιάσεις των βιβλίων του Κόκορα (Μιχάλη Πρωτοψάλτη). Παρακάτω θα φανεί γιατί μιλάω για λάθη.

Αρχικά απευθύνθηκα στην Σοφία και στον Βαγγέλη και συμφώνησα με τον Βαγγέλη να φτιάξει αυτός έναν αρχικό πρόλογο και ένα ερωτηματολόγιο, γιατί ήδη είχε συμβάλει σε πολύ μεγάλο βαθμό στην δημιουργία ενός άλλου ντοκιμαντέρ για τους αναρχικούς, το οποίο ήδη προβαλλόταν δημόσια. Κατόπιν απευθύνθηκα στον Άκη, ο οποίος με είχε πλησιάσει σε κάποια φάση στο «Νοσότρος» κατά την διάρκεια μιας εκδήλωσης με τον Κόκορα, και μου είχε εκδηλώσει μεγάλη εκτίμηση. Ήταν κι αυτός παλιός σύντροφος και στενός φίλος του Κόκορα, τον οποίο ήξερε από το εξατάξιο γυμνάσιο, όπου πήγαιναν κατά την διάρκεια της δικτατορίας. Ο Άκης δέχτηκε και για να σπρώξουμε και τους άλλους που θα πλησιάζαμε, να κάνουν το ίδιο, δηλ. να δώσουν συνέντευξη, ο Άκης μου τράβηξε καμιά ώρα βίντεο με βάση

το ερωτηματολόγιο του Βαγγέλη. Σε αυτό το βίντεο πρόλαβα να απαντήσω μόνο στις μισές ερωτήσεις και προς το τέλος του παρουσιάζει σοβαρό ηχητικό πρόβλημα, ώστε να είναι άχρηστο ένα μέρος του, ίσως το πιο σημαντικό. Ευτυχώς, μετά από πρόταση του Άκη, με τράβηξε και ο Βαγγέλης με την δική μου χαμηλής ποιότητας κάμερα, κι έτσι οι απαντήσεις που δεν ακούγονται στο βίντεο του Άκη, ακούγονται στου Βαγγέλη.

Μετά απευθύνθηκα στον Βασιλειάδη, ο οποίος, ναι μεν συμφώνησε, όμως απέρριψε ασυζητητί την δουλειά που είχε κάνει μέχρι τότε ο Βαγγέλης με τον πρόλογο και το ερωτηματολόγιο και ανέλαβε αυτός να βρει κόσμο να μιλήσει, χωρίς ερωτηματολόγιο. Παράλληλα ανέλαβε να γράψει αυτός ένα σενάριο πάνω στο οποίο θα στηριζόταν το ντοκιμαντέρ. Και πριν δούμε το σενάριο, μαζί με αυτόν απευθυνθήκαμε στον παλιό του φίλο και σύντροφο του αδελφού του (του Βασιλειάδη) Κωστή Τριανταφύλλου, με τον οποίο ένα βράδυ βρεθήκαμε στην κατειλημμένη δημοτική αγορά της Κυψέλης, όπου ο Ασπρογέρακας κατέγραψε σε ηχητικό αρχείο όσα αναφέρθηκαν σχετικά με τους αναρχικούς της δεκαετίας του ’70. Αυτός ο Κωστής, ενώ συμφώνησε να δώσει συνέντευξη, με διάφορες δικιολογίες την ανέβαλε, μέχρι που σε κάποια φάση που τηλεφωνηθήκαμε και του ζήτησα να δώσει επί τέλους την συνέντευξη, μου είπε ότι δεν ήθελε να συμμετάσχει στο ντοκιμαντέρ, γιατί ο Βασιλειάδης στο σενάριό του πρόβαλλε τον αδελφό του, που είχε σκοτωθεί σε αυτοκινητιστικό ατύχημα από το 1974, σαν να είχε ξεκινήσει το μεταπολεμικό αναρχικό κίνημα από αυτόν, ενώ ήταν απλά ένας ανάμεσα σε άλλους. Εγώ δεν είχα γνωρίσει ποτέ τον αδελφό του Βασιλειάδη και φίλο και σύντροφο του Τριανταφύλλου και προσπάθησα να πείσω τον Τριανταφύλλου να μην φύγει από το ντοκιμαντέρ για μια απλή διαφωνία του με τον Βασιλειάδη, η οποία άλλωστε μπορούσε να συζητηθεί. Αυτός όμως ήταν απτόητος και, στο τέλος, τσακώθηκε και μαζί μου, όταν του είπα ότι, για να μην ήθελε η ιστορία των αναρχικών της εποχής του να γίνει γνωστή, δεν την θεωρούσε άξια λόγου. Πολύ αργότερα τα ξανάφτιαξε με τον Βασιλειάδη, όμως δεν συμμετείχε ποτέ στο ντοκιμαντέρ.

Απευθυνθήκαμε σε πολλούς για το ντοκιμαντέρ, όπως ο εκδότης αντιεξουσιαστικών βιβλίων Γιώργος Γαρμπής, στον οποίο πήγα και πολύ υλικό με αφίσες και προκηρύξεις εκείνης της εποχής (της δεκαετίας του 1970) μαζί με το σενάριο, για να τον πείσω να συμμετάσχει αλλά δεν κατάφερα τίποτα. Μέχρι να ξαναβρεθεί άνθρωπος για συνέντευξη, εγώ βρέθηκα στην Λευκάδα για δουλειές. Ο Βασιλειάδης με τον Ασπρογέρακα, χωρίς να με ρωτήσουν, προχώρησαν μόνοι τους σε συνεντεύξεις, χωρίς έτοιμο ερωτηματολόγιο, από παλιούς συντρόφους που ήταν φίλοι του Βασιλειάδη, όπως ο Γοντικάκης, ο Σκουλούδης και η Φωτεινού. Όταν γύρισα από την Λευκάδα, ο Ασπρογέρακας ήταν εξαφανισμένος και δεν απαντούσε ούτε σε ηλεκτρονικά μηνύματα ούτε στο τηλέφωνο. Αυτή η αδικιολόγητη και, όπως αποδείχτηκε, παρατεταμένη εξαφάνιση, έκανε την Σοφία να αγανακτήσει και να στείλει σε όλους ένα ηλεκτρονικό μήνυμα, όπου κατέκρινε με έντονο ύφος την εξαφάνιση του Ασπρογέρακα. Όταν, μετά από μήνες, καταφέραμε να ξαναβρεθούμε όλοι για να δούμε τι θα κάναμε με το ντοκιμαντέρ, έμαθα ότι στο διάστημα που είχε μεσολαβήσει, ο Βασιλειάδης είχε ιδιαίτερες επαφές με τον Ασπρογέρακα, προκειμένου να αποκτήσει πρόσβαση στα Γενικά Αρχεία του Κράτους για να συγκεντρώσει υλικό για τον σκοτωμένο αδελφό του, και ο

Βαγγέλης είχε πάρει κάποιες άλλες δουλειές από τον Ασπρογέρακα. Σε αυτήν την συνάντηση, ο Βασιλειάδης μου επιτέθηκε για το μήνυμα της Σοφίας, που το θεωρούσε δικό μου (μήπως δεν παίρνει τις γυναίκες στα σοβαρά;), κι εγώ προσπάθησα με κάθε τρόπο να τον πείσω να «ξεκολλήσει» και να συνεχίσουμε το ντοκιμαντέρ. Αυτός μετά από αρκετή συζήτηση και κάποια κονιάκ άρχισε να βρίζει χυδαία κι εγώ του ζήτησα να το κόψει, χωρίς αποτέλεσμα. Ήταν τέλη της άνοιξης ή αρχές καλοκαιριού, γι' αυτό καταλήξαμε να διακόψουμε το ντοκιμαντέρ και να ξαναβρεθούμε το φθινόπωρο, για να συνεχίσουμε. Τουλάχιστον αυτό κατάλαβα εγώ, γιατί ο Βασιλειάδης δεν είχε δώσει σαφή απάντηση, για το αν θα συνέχιζε μαζί μας.

Το ντοκιμαντέρ για τους αναρχικούς της δεκαετίας του 1970 και οι αντιδράσεις

Εκείνο το καλοκαίρι, προκειμένου να υπάρξει κάτι στην περίπτωση που δεν θα συνεχιζόταν το ντοκιμαντέρ, αναγκάστηκα να φτιάξω ένα βίντεο μοντάροντας αυτά που υπήρχαν μέχρι τότε, μεταξύ των οποίων και ένα με τον Κόκορα (Μιχάλη Πρωτοψάλτη) που του το είχαν τραβήξει σε μια έκθεση βιβλίου, μετά την έξοδό του από το νοσοκομείο. Το βίντεο αυτό το στήριξα στο σενάριο του Βασιλειάδη, με συνέπεια να φαίνεται ότι όλα ξεκινήσανε από τον αδελφό του, αν και μια «δεύτερη ανάγνωση» του βίντεο αναιρεί αυτήν την εικόνα. Περιέλαβα υλικό και από αφίσες και προκηρύξεις τις εποχής, καθώς και βίντεο από την κατάληψη του Πολυτεχνείου του 1973 και άλλα βίντεο σχετικά με την εποχή. Βγήκε γύρω στη μία ώρα και ένα τέταρτο, όμως με πρόβλημα στον ήχο, ο οποίος αυξομειώνεται. Το ανέβασα σαν κλειστό για το κοινό, στο You Tube, για να υπάρχει κάτι στην περίπτωση που πεθάνω, χωρίς να ολοκληρωθεί το ντοκιμαντέρ. Δυστυχώς, έτσι και έμεινε το ντοκιμαντέρ, άσχετα αν βρήκα και άλλους παλιούς συντρόφους πρόθυμους να συμμετάσχουν, γιατί από την μια έχασα το πάθος που με ωθούσε στην δημιουργία του, μετά την αποχώρηση του Βασιλειάδη και τον τρόπο που μου μίλησε, όπως θα δούμε παρακάτω, και από την άλλη δεν μπόρεσα να εξασφαλίσω μια καλή κάμερα για τις βιντεοσκοπήσεις.

Τον Βασιλειάδη τον ξαναβρήκα σε μια αντιφασιστική πορεία ενάντια στην Χρυσή Αυγή στην Νίκαια, η οποία κατέληξε σε βίαιη διάλυσή της από την αστυνομία. Όταν του μίλησα για το ντοκιμαντέρ, μου είπε ότι δεν είχε σκοπό να συνεχίσει, γιατί είχε ψυχρανθεί μαζί μου από την τελευταία μας συνάντηση για το ντοκιμαντέρ, όταν του είπα ότι πρέπει να αποφασίζουμε με ψηφοφορία για το περιεχόμενο του ντοκιμαντέρ. Εγώ δεν θυμόμουνα να του έχω πει κάτι τέτοιο, αν όμως του το είχα πει, θα του το είχα πει γιατί δεν θα έβρισκα άκρη μαζί του, όσον αφορά το περιεχόμενο του ντοκιμαντέρ. Άλλωστε δεν ήμουνα μόνο εγώ στην ομάδα του ντοκιμαντέρ. Αυτός, ίσως, άκουσε από άλλους για την προβολή του αδελφού του από το ντοκιμαντέρ και συσχέτισε την συζήτησή μας για τα τεχνικά θέματα με τις ενστάσεις άλλων για το περιεχόμενο του ντοκιμαντέρ. Όπως και να 'χει, αν ο σκοπός του ήταν να μην υπάρξει κανένα ντοκιμαντέρ, από εκείνη την συνάντησή μας στην Νίκαια έμαθε από μένα ότι εγώ, προκειμένου να υπάρχει κάτι, είχα ήδη ετοιμάσει ένα βίντεο μίας ώρας και ενός τετάρτου

της ώρας, όπου είχα περιλάβει τα πιο κατάλληλα αποσπάσματα των συνεντεύξεων που είχαν ήδη παρθεί, και ότι το είχα ανεβάσει στο ιντερνέτ «κλειστό», για να ανοιχθεί μετά τον θάνατό μου, αν δεν συμπληρωνόταν μέχρι τότε. Αυτό τον εξαγρίωσε και μου είπε ότι το ντοκιμαντέρ το έκανα γιατί διεκδικούσα υστεροφημία και ότι διαφωνούσε κάθετα με ό,τι είχα ετοιμάσει. Η συζήτησή μας τότε τελείωσε με την προτροπή μου να μου κάνει μήνυση για πνευματικά δικαιώματα, αν ήθελε, και από τότε δεν ξανασυζητήσαμε γι' αυτό. Πριν τον συναντήσω στην Νίκαια, είχε ήδη γράψει ένα βιβλίο για τον αδελφό του, με βάση το σενάριο του ντοκιμαντέρ, το οποίο μας το είχε φέρει στο σπίτι. Μετά από εκείνη την συνάντηση στην Νίκαια, αυτός έπαψε να μου μιλάει κι εγώ «σκοτίστηκα», όπως λένε στην Ελλάδα. Όσον αφορά τέλος την υστεροφημία, ο Βασιλειάδης όχι μόνο βιβλίο έγραψε για εκείνη την εποχή με επίκεντρο τον αδελφό του αλλά και ολόκληρη εκδήλωση έκανε σε δημόσιο χώρο με θέμα «Πως άρχισαν όλα», όπου μαζί με τους φίλους και συντρόφους του, σαν τον Κωστή Τριανταφύλλου και την Φωτεινού, δίνει μια εικόνα των αναρχικών της δεκαετίας του 1970, όπου αυτός έχει κεντρική θέση. Φαίνεται ότι, όταν μου έλεγε ότι εγώ ήθελα υστεροφημία και γι' αυτό έκανα το ντοκιμαντέρ, «εξ ιδίων έκρινε τα αλλότρια». Το ότι το ντοκιμαντέρ θα αποτελούσε απάντηση στο ντοκιμαντέρ «Οι λαχειοπώλες του ουρανού», όπου σαν ιδεολογικοί πρόγονοι του σημερινού αντιεξουσιαστικού κινήματος προβάλλονται οι κομμουνιστές που ήθελαν την κατάκτηση της εξουσίας με τα όπλα, αποδείχτηκε ψιλά γράμματα για το μυαλό του Βασιλειάδη!

Η παρουσίαση του Μακεδονικού-ελληνικού λεξικού στο κοινωνικό κέντρο «Νοσότρος»

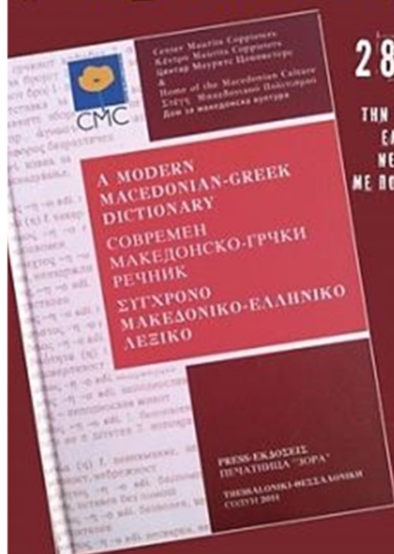
Έχοντας ετοιμάσει το ντοκιμαντέρ που ανέβασα στο You Tube, αισθάνθηκα περισσότερο έτοιμος για να αντιμετωπίσω κατάφατσα το ενδεχόμενο της αρρώστιας και του θανάτου που φοβόμουνα ότι υπήρχε περίπτωση να αντιμετωπίσω, αν θα πήγαινα σε γιατρούς για τα προβλήματα της υγείας μου που ανέφερα πιο πάνω. Για να ξεπεράσω την υποχονδρία που με εμπόδιζε να πάω σε γιατρούς, εκτός από το ότι είχα τελειώσει την, έστω προσωρινή, δουλειά μου με το ντοκιμαντέρ, υποσχέθηκα στον εαυτό μου ότι, αν από τους γιατρούς και από τις εξετάσεις έβγαινα καλά, θα έκανα μια σειρά εκδηλώσεων με αντιεθνικιστικά θέματα. Έτσι κατάφερα και «πήρα τον εαυτό μου από το αυτί» και τον πήγα στους γιατρούς που αναφέρω πιο πάνω, το φθινόπωρο του 2011. Ευτυχώς, όπως αναφέρω και πιο πάνω, πήγαν όλα καλά.

Τώρα που στήριζα τις ελπίδες μου ότι θα έβρισκα χώρο για τις εκδηλώσεις; Τις στήριζα στο γεγονός ότι, στο παρελθόν, το κοινωνικό κέντρο «Νοσότρος» στην οδό Θεμιστοκλέους είχε φιλοξενήσει μια εκδήλωση για το δικαίωμα του γειτονικού μας κράτους, που βρίσκεται στα βόρεια της Ελλάδας, να λέγεται «Μακεδονία». Γι' αυτό σκέφτηκα ότι, αν ζητούσα από την συνέλευση του κοινωνικού αυτού κέντρου να διοργανώσουμε κάποια παρεμφερή εκδήλωση, θα δεχόντουσαν. Πήγα, λοιπόν, κάποια Δευτέρα στην ταράτσα του «Νοσότρος», όπου γινόταν η εβδομαδιαία συνέλευσή τους, μαζί με την Αλεξία, που τότε ακόμα δεν είχε απορροφηθεί από τα καθήκοντά της στην Διεθνή Αμνηστία και συμμετείχε κανονικά στην Αντιεθνικιστική.

Είχα κανονίσει με την Αλεξία να ζητήσει αυτή χώρο για εκδήλωση της Αντιεθνικιστικής με θέμα την παρουσίαση του Μακεδονικού-Ελληνικού λεξικού, το οποίο είχε κυκλοφορήσει πρόσφατα. Μάλιστα, είχα κανονίσει και με μέλος της συντακτικής ομάδας του περιοδικού «Βαβυλωνία», τον σύντροφο Νίκο Ιωάννου, να μιλήσει κι αυτός, στην περίπτωση που θα εξασφαλίζαμε την εκδήλωση. Και πράγματι, μετά από πολύ ώρα αναμονή, η Αλεξία πήρε τον λόγο και τους έπεισε να μας δώσουν τον χώρο. Ιδέα δική μου ήταν η εκδήλωση να γίνει στις 28 Οκτωβρίου που το κράτος και οι εθνικιστές γιορτάζουν την έναρξη του δευτέρου παγκοσμίου πολέμου για την Ελλάδα. Δεδομένου ότι η παρουσίαση του Ελληνικού-Μακεδονικού λεξικού, γραμμένου από τον ίδιο συγγραφέα, είχε δεχτεί επίθεση από τους εθνικιστές της Χρυσής Αυγής, θεώρησα ότι μια ανάλογη εκδήλωση με αυτήν που είχε χτυπήσει η Χρυσή Αυγή, την ημέρα που οι εθνικιστές κάνουν επίδειξη δύναμης, θα τους έδειχνε ότι δεν τους φοβόμαστε και ότι το «Νοσότρος» δεν είναι «ξέφραγο αμπέλι», όπως υπήρξε γι' αυτούς η Αίθουσα των Ανταποκριτών του Ξένου Τύπου, στην λεωφόρο Ακαδημίας.

Την αφίσα για την εκδήλωση ανέλαβαν να την στήσουν οι συνεργάτες μας από το «Νοσότρος», ενώ εμείς, η Αντιεθνικιστική Κίνηση, ανέλαβε να την τυπώσει και να την κολλήσει. Έτσι, μετά την Λευκάδα, όπου πριν κάποιο καιρό κολλούσα μαζί με τους Αγρινιώτες συντρόφους την κίτρινη αντιρατσιστική αφίσα, τώρα βρέθηκα να κολλάω στο κέντρο της Αθήνας την αφίσα που καλούσε στην εκδήλωση, μαζί με τους συνεργάτες μου Νάσο Θεοδωρίδη και Αλεξία Τσιούνη. Εννοείται ότι εκτίμησα πολύ την προσφορά τους γιατί, όπως είναι γνωστό, στον πολιτικό χώρο της αριστεράς υπάρχει τέτοια ιεραρχία που τις αφίσες δεν τις κολλάνε τα στελέχη των κομμάτων και των οργανώσεων αλλά φοιτητές ή μαθητές προσκείμενοι σε αυτά τα κόμματα και τις οργανώσεις, οι οποίοι έχουν ελάχιστο ή καθόλου λόγο στις αποφάσεις που καθορίζουν την γραμμή των κομμάτων και των οργανώσεων. Η συμμετοχή του Νάσου και της Αλεξίας στην αφισοκόλληση αποδείκνυε ότι, στην Αντιεθνικιστική, δεν υπήρχε ιεραρχία και οι σχέσεις μεταξύ των μελών ήταν ισότιμες.

Πράγματι, η εκδήλωση εξελίχτηκε ομαλά και οι εθνικιστές της Χρυσής Αυγής δεν μπόρεσαν να την εμποδίσουν. Ομιλητής, εκτός από τον σύντροφο Ιωάννου, ήταν ο εκπρόσωπος του μειονοτικού κόμματος Ουράνιο Τόξο και μέλος της Αντιεθνικιστικής Παύλος Βοσκόπουλος (Φιλίποφ στα Μακεδόνικα), ο οποίος είχε φροντίσει και να έρθουν στην εκδήλωση δύο Μακεδόνισσες δημοσιογράφοι, οι οποίες, μετά την εκδήλωση, μας πήραν συνέντευξη. Η μία ήταν από το τηλεοπτικό Κανάλι 5 της Δημοκρατίας της Μακεδονίας και τις συνεντεύξεις μας τις πήρε σε βίντεο, τα οποία πρόβαλε αργότερα στο κανάλι. Η άλλη ήταν από Μακεδόνικη εφημερίδα. Την όλη εκδήλωση τράβηξε με την βιντεοκάμερά της η τότε ταμίας, και μετά πρόεδρος του Ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας, Κατερίνα Καλογερά. Μετά από όλα αυτά, μπορώ να πω ότι η εκδήλωση είχε επιτυχία, δυστυχώς όμως, αν και έγινε σε κοινωνικό κέντρο που διαχειρίζονται αντιεξουσιαστές, δεν τράβηξε το ενδιαφέρον των αντιεξουσιαστών στον αντιεθνικισμό.

Η αφίσα που καλούσε στην παρουσίαση του λεξικού.

Δεν χρειάζεται και πολύ φαντασία για να υποθέσει κανείς ότι από την εκδήλωση έλειπαν τα ελληνικά μέσα ενημέρωσης, μια που οι Έλληνες δημοσιογράφοι δεν απέκτησαν ποτέ το θάρρος και το ηθικό παράστημα για να αμφισβητήσουν το μονοπώλιο του κράτους στην ενημέρωση για τα λεγόμενα «εθνικά» θέματα. Τώρα, μάλιστα, δεν είναι μόνο ο κρατικός μηχανισμός με την αστυνομία και τους δικαστές που απειλεί τους δημοσιογράφους που «θα ξεφύγουν από το μαντρί» αλλά τους απειλούν και οι μαχαιροβγάλτες της Χρυσής Αυγής, οι οποίοι το παίζουν μπάτσοι και ποτέ δεν καταδικάζονται για «αντιποίηση αρχής».

Από την παρουσίαση του Μακεδονικού-Ελληνικού Λεξικού στο «Νοσότρος». Αριστερά εγώ, στο κέντρο ο Παύλος Βοσκόπουλος και στα δεξιά ο Νίκος Ιωάννου.

Τρεις αντιεθνικιστικές εκδηλώσεις στο κοινωνικό κέντρο «Νοσότρος»

Από τις επαφές μου με το «Νοσότρος» πληροφορήθηκα ότι στα πλαίσια του κοινωνικού αυτού κέντρου λειτουργούσε μια πρωτοβουλία που αποσκοπούσε σε μορφωτικές εκδηλώσεις και ήταν γνωστή σαν «Κύκλοι Αυτομόρφωσης». Θεώρησα καλό να προσεγγίσω αυτήν την πρωτοβουλία και να ζητήσω να συνεργαστούμε για μια σειρά τριών εκδηλώσεων ιστορικού περιεχομένου. Η πρόταση μου έγινε δεκτή και η πρωτοβουλία εξασφάλισε για τις εκδηλώσεις μας τρεις διαδοχικές Πέμπτες του Ιανουαρίου (του 2012). Ζήτησα τρεις εκδηλώσεις, γιατί στο μυαλό μου είχα μία εκδήλωση για τον Φαλμεράιερ και την καταγωγή των Ελλήνων, μια για την Οθωμανική Αυτοκρατορία και μια για την τύχη των Ελλήνων Εβραίων. Με αυτόν τον τρόπο θα χτυπάγαμε τον εθνικισμό στα ευαίσθητα σημεία του: Την πλαστή εθνική ταυτότητα που προωθεί, τα ιστορικά ψέματα με τα οποία καλλιεργεί το μίσος των Ελλήνων κατά των Τούρκων και τον αντισημιτισμό του που εστιάζει στο κράτος του Ισραήλ. Ευτυχώς, για τις εκδηλώσεις αυτές, ήμουνα σε θέση να εξασφαλίσω τους καταλληλότερους ομιλητές, όπως τον Νάσο Θεοδωρίδη, τον Αμπντουλχαλίμ Ντέντε, τον Νίκο Μάργαρη που είχε μεταφράσει το βιβλίο «Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων» κι έναν σύντροφο από την ομάδα Τέρμιναλ 119, η οποία, στο παρελθόν, μου είχε πάρει την καλύτερη συνέντευξη της ζωής μου. Και στις τρεις

εκδηλώσεις θα μιλούσα κι εγώ, δίνοντας έτσι στο περιεχόμενο της κάθε εκδήλωσης το στίγμα της δικής μου αντιεθνικιστικής θεώρησης, την οποία θεωρούσα και πιο ριζοσπαστική.

Όπως ήταν αναμενόμενο, το τεχνικό μέρος θα το αναλάμβανα εγώ που είχα και την ιδέα. Δηλ. θα έπρεπε να φτιάξω αφίσες, να βρω ανθρώπους να τις κολλήσω, να δημοσιεύσω τις εκδηλώσεις στο ιντερνέτ και να βρω και άνθρωπο να τις βιντεοσκοπήσει. Ακόμα και βιντεοκάμερα θα έπρεπε να βάλω εγώ. Και δεν είχα καμιά καλή, παρά μια φτηνή που είχα πάρει όταν η οικογένειά μου έμενε στην Λευκάδα και την είχα πάρει για «οικογενειακά βίντεο». Δεν ξέρω αν είναι ζήτημα δικής μου ανικανότητας να βρίσκω ανθρώπους να με βοηθάνε στα τεχνικά θέματα, ή στο περιβάλλον μου τέτοιοι άνθρωποι είναι πολυτέλεια, πάντως σε όλη μου την ζωή χρειαζόταν σχεδόν πάντα να κάνω μόνος μου όποια δουλειά αναλάμβανα. Πάντως καλύτερα είναι ένα αποτέλεσμα, όπως μια βιντεοσκόπηση, να μην είναι τέλειο, παρά να μην υπάρχει καθόλου. Στην δεδομένη περίπτωση των τριών εκδηλώσεων, είχα τουλάχιστον βοηθό στο θέμα του στησίματος των αφισών. Ποιόν; Την κόρη μου. Και νομίζω ότι και στις αφισοκολλήσεις με βοήθησε σε κάποια φάση και η Σοφία, εκτός από τον Νάσο και την Αλεξία, ενώ για εικονολήπτη με την βιντεοκάμερά μου είχα τον σύντροφο Βαγγέλη. Βέβαια, το πιο κουραστικό μέρος της προετοιμασίας των εκδηλώσεων για μένα δεν ήταν οι αφίσες και, γενικά, η δημοσιοποίησή τους, αλλά το γράψιμο των ομιλιών μου. Μια που μιλούσα σπάνια σε εκδηλώσεις, ήθελα σε αυτές τις τρεις να έχω κάτι αξιόλογο να πω. Γι' αυτό έπρεπε να μαζέψω στοιχεία από τα καλύτερα βιβλία για τα θέματα αυτά. Ευτυχώς δεν μου ήταν ξένα και γι' αυτό μπόρεσα να συγκρατήσω τις πληροφορίες που έβρισκα στα βιβλία. Δεν χρειάζεται να αμφιβάλει κανείς ότι επέλεξα τα πιο ενοχλητικά για τον εθνικισμό βιβλία: Το βιβλίο «Ιστορία του Μοριά κατά τον μεσαίωνα» του Φαλμεράιερ, τα βιβλία του συντάκτη του μανιφέστου της Αντιεθνικιστικής Νακρατζά, το βιβλίο «Θάνατος και Εξορία» του Αμερικανού καθηγητή Τζάστιν Μακάρθυ, που κανένας δεν τολμάει να εκδώσει στα Ελληνικά, το «Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων» του Φλέμιγκ και το «Η ζωή από την αρχή» των Ιακώβ Σιμπή και Κατερίνας Λάμψα. Και εννοείται βέβαια ότι συμβουλεύτηκα και άλλα βιβλία. Γενικά, κουράστηκα πολύ για να ετοιμάσω τις ομιλίες μου και γι' αυτό δεν συνέχισα στο μέλλον τέτοιου είδους μορφωτικές εκδηλώσεις. Ιδιαίτερα με κούρασε το βιβλίο του Αμερικανού καθηγητή, γιατί είχε πάρα πολλά στοιχεία για την εξόντωση των περίπου πέντε εκατομμυρίων μουσουλμάνων της Ευρώπης κι εγώ έπρεπε να επιλέξω για την ομιλία μου τα κυριότερα. Δεν ήξερα δηλ. τι να αφήσω απέξω, γιατί όλα τα στοιχεία ήταν σημαντικά. Άλλωστε το βιβλίο ήταν στα Εγγλέζικα και όχι στα Ελληνικά, στα οποίο έχω άνεση.

Η εκδήλωση για τον Φαλμεράιερ και την καταγωγή των Ελλήνων

Η πρώτη εκδήλωση, με θέμα τον Φαλμεράιερ και την καταγωγή των Ελλήνων, έγινε στις 12 του Γενάρη. Δεν είχε πολύ κόσμο, αν αφαιρέσουμε τον κόσμο που, ούτως ή άλλως, θα βρισκόταν εκείνο το βράδυ στην κεντρική αίθουσα του «Νοσότρος», γιατί δεν είχε έρθει για την εκδήλωση αλλά για να πιεί καμιά μπύρα ή κάτι άλλο, μια που το «Νοσότρος» λειτουργεί

κάθε βράδυ και σαν καφενείο με πολύ χαμηλές τιμές. Ακόμα και οι φίλοι από τους «Κύκλους Αυτομόρφωσης» απουσιάζανε, όπως και οι περισσότεροι που απαρτίζουν την διαχειριστική συνέλευση του κοινωνικού αυτού κέντρου. Περιμένοντας αυτήν την εξέλιξη, θα ήταν υπερβολικός κόπος το να κάνω τόση δουλειά για τόσο λίγα άτομα, αν δεν είχα φροντίσει για την βιντεοσκόπηση της εκδήλωσης. Είχα σκοπό να την ανεβάσω στο ιντερνέτ, στο You Tube, οπότε δεν με αποθάρρυνε ο μικρός αριθμός των παρευρισκομένων. Και πράγματι την ανέβασα στο ιντερνέτ και ακόμη και την εισήγησή μου την ανέβασα σε ένα σάιτ του ιντερνέτ, όπου ανεβάζει κάποιος επιστημονικές εργασίες, και από τότε την έχουν διαβάσει πάνω από 1000 άτομα από όλο τον κόσμο. Ο Νάσος δεν είχε ετοιμάσει εισήγηση αλλά μίλησε από σημειώσεις, οπότε δεν υπάρχει πουθενά αλλού η ομιλία του, παρά στο βίντεο της εκδήλωσης. Αυτή είναι, κατά πάσα πιθανότητα, η πρώτη εκδήλωση που έγινε στην Ελλάδα με σκοπό την υπεράσπιση του Φαλμεράιερ και όχι την καταδίκη του. Αν είναι έτσι, είμαι περήφανος γι' αυτήν και αισθάνομαι ότι έκανα το καθήκον μου, τουλάχιστον απέναντι στον Παντελή Σοφτζόγλου που είχε το ηθικό σθένος και την απαραίτητη επιμονή και υπομονή για να μεταφράσει για πρώτη φορά στα Ελληνικά το βιβλίο του Φαλμεράιερ «Ιστορία της χερσονήσου του Μοριά κατά τον Μεσαίωνα», 170 ολόκληρα χρόνια μετά την έκδοσή του στα Γερμανικά, όπως έκανα το καθήκον μου και απέναντι στους εκδότες αυτής της μετάφρασης.

ΚΥΚΛΟΙ ΑΥΤΟΜΟΡΦΩΣΗΣ Nosotros
Ο Φαλμεράϋερ & η εθνική καταγωγή των σύγχρονων Ελλήνων
Ομιλητές:
Φίλιππας Κυρίτσης
Νάσος Θεοδωρίδης
την Πέμπτη 12 Ιανουαρίου στις 20:00
στον Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο Nosotros, ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 66, ΕΞΑΡΧΕΙΑ

Η αφίσα για την εκδήλωση με θέμα τον Φαλμεράιερ και την εθνική καταγωγή των συγχρόνων Ελλήνων.

Η εκδήλωση για την Οθωμανική αυτοκρατορία και τις τραγικές για τους κατοίκους της συνέπειες της κατάρρευσής της

Συγκριτικά με την δεύτερη εκδήλωση της σειράς, αυτήν που ήταν αφιερωμένη στην Οθωμανική Αυτοκρατορία, η εκδήλωση για τον Φαλμεράιερ εξελίχτηκε ομαλά. Ίσως γιατί ούτε εγώ ούτε ο Νάσος είχαμε βριστεί και συκοφαντηθεί από τα Μ.Μ.Ε. και το ιντερνέτ, όσο ο προσκεκλημένος ομιλητής της εκδήλωσης για την Αυτοκρατορία, μέλος της Αντιεθνικιστικής Αμπντουλχαλίμ Ντέντε. Σε αυτήν την εκδήλωση, όχι μόνο είχαν έρθει άτομα για να την προβοκάρουν φανερά αλλά και στην είσοδο του «Νοσότρος» υποτιθέμενοι αντιεξουσιαστές πέταξαν πολλές δεκάδες τρικάκια με το σύνθημα «Όχι στον Τούρκικο εθνικισμό» και «Όχι στον Ελληνικό εθνικισμό», θεωρώντας ότι ο αντιεθνικισμός είναι υπεράσπιση των ξένων εθνικισμών και γι' αυτό πρέπει να καταπολεμηθεί. Επίσης, κατά την διάρκεια της εκδήλωσης, ένας γέρος θαμώνας του «Νοσότρος», ο Φώτης, συνέχεια έβηχε και κοπανούσε το ποτήρι της μπύρας του στο τραπέζι, για να χαλάσει την βιντεοσκόπηση. Ένας άλλος, την ώρα που μιλούσε ο Αμπντουλχαλίμ, πετάχτηκε πάνω και άρχισε ένα υβριστικό λογύδριο που δεν σταμάταγε με τίποτα, για να διαλύσει την εκδήλωση. Αναγκάστηκα να έρθω στα χέρια μαζί του, χωρίς ευτυχώς να ανταλλάξουμε χτυπήματα, προκειμένου να μας αφήσει να συνεχίσουμε. Μία άλλη από τους ακροατές που στο παρελθόν την είχα δει να κρατάει το μπαρ του «Νοσότρος», κατά την μετά τις εισηγήσεις συζήτηση ήρθε κοντά μας, πήρε το μικρόφωνο και άρχισε να μας κατηγορεί ότι είμαστε εχθροί της πατρίδας της, της Ελλάδας. Της απάντησε με πολύ επιθετικό μπορώ να πω τρόπο, μια φίλη του Νάσου, καθηγήτρια σε ένα πανεπιστήμιο του Παρισιού, η Νατάσα Τσουκαλά. Ακόμα και οι εκπρόσωποι του «Νοσότρος» που μας είχαν επιτρέψει την εκδήλωση, βρέθηκαν κατηγορούμενοι και απολογούμενοι στο αντιεξουσιαστικό ειδησεογραφικό σάιτ «Indymedia». Απολογήθηκαν ότι δεν έκριναν την παραχώρηση ή όχι της αίθουσας από το περιεχόμενο της εκδήλωσης αλλά από το ποιος την είχε ζητήσει. Έγραψαν ότι δεν μπορούσαν να αρνηθούν την αίθουσα στον Φίλιππα τον Κυρίτση, καλυπτόμενοι έτσι πίσω από την αγωνιστική μου ιστορία και το καλό όνομα που είχα στον αναρχικό χώρο.

Στην εκδήλωση για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, μετά από πρόσκλησή μου, είχε έρθει και ο φίλος μου πρώην κρατούμενος και τότε άστεγος, αναρχικός ποιητής Κορνήλιος Λουλούδης. Αυτός υπήρξε ο μόνος που προσπάθησε να σταματήσει τον ενοχλητικό γέρο, τον Φώτη, να θορυβεί. Πρέπει να είχε κάποια γνωριμία μαζί του, όπως κατάλαβα. Για κάποιο διάστημα ο Φώτης σταματούσε αλλά μετά ξανάρχιζε να θορυβεί. Ευτυχώς, παρά τις προσπάθειές του, ο θόρυβος που έκανε δεν ακούγεται στο βίντεο κι έτσι πήγανε χαμένες.

ΚΥΚΛΟΙ ΑΥΤΟΜΟΡΦΩΣΗΣ Nosotros

Η Οθωμανική Αυτοκρατορία & οι τραγικές για τους κατοίκους της συνέπειες της κατάρρευσης της

Ομιλητές:
Φίλιππας Κυρίτσης
Αμπντουλχαλίμ Ντέντε

Πέμπτη 19 Ιανουαρίου στις 20.00

στον Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο Nosotros, ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 66, ΕΞΑΡΧΕΙΑ

Η αφίσα της εκδήλωσης για την Οθωμανική Αυτοκρατορία, που προκάλεσε τόσες αντιδράσεις.

Η εκδήλωση για την ιστορία της Ελλάδας από εβραϊκή σκοπιά

Η τρίτη εκδήλωση που είχε θέμα την Ελληνική ιστορία από Εβραϊκή σκοπιά, συγκέντρωσε τον περισσότερο κόσμο από τις δύο προηγούμενες. Αυτό το αποδίδω στο ότι σε αυτήν είχαν έρθει μέλη και φίλοι της συλλογικότητας που έβγαζε το περιοδικό Terminal 119. Είχαν έρθει γιατί είχα καλέσει για ομιλητή ένα μέλος, ή καλύτερα στέλεχος, αυτής της συλλογικότητας. Αυτός δεν ήθελε η φάτσα του να γίνει γνωστή μέσω του ιντερνέτ και γι’ αυτό σαν όρο για την παρουσία του έθεσε την μη βιντεοσκόπηση της εκδήλωσης. Δεν ξέρω αν έκανα καλά να δεχτώ, πάντως δέχτηκα κι έτσι περιοριστήκαμε στην απλή μαγνητοφώνηση της εκδήλωσης, την οποία έκανα με το κινητό μου τηλέφωνο. Είχα ένα καλό κινητό τότε. Δεν κράτησε όμως πολλά χρόνια. Σε αυτήν την εκδήλωση είχα την τύχη να έχω σαν ομιλητή και τον μεταφραστή του βιβλίου «Ιστορία των Ελλήνων Εβραίων», έναν πολύ συμπαθή άνθρωπο χαμηλών τόνων. Με ομιλητή αυτόν, τον σύντροφο από το Τέρμιναλ κι εμένα, η εκδήλωση υπήρξε, μπορώ να

πω, μια από τις πιο τολμηρές με θέμα τους αδικημένους όλων των εποχών: Τους Εβραίους. Δεν αποφύγαμε, βέβαια, την παρουσία αντισημιτών στην εκδήλωση, μια που η μεγάλη πλειοψηφία των Ελλήνων είναι αντισημίτες, και, όπως περίμενα, αυτοί ζήτησαν να καταδικάσουμε το Ισραήλ. Τους έκοψα την φόρα λέγοντάς τους ότι ήταν εκτός θέματος και γι' αυτό δεν είχαμε σκοπό να συζητήσουμε για το Ισραήλ. Κι όμως από την δική μου τουλάχιστον εισήγηση, η οποία βασίστηκε στο βιβλίο «Η ζωή από την αρχή», προέκυπτε ότι η δημιουργία του κράτους του Ισραήλ με την μετανάστευση σε αυτό, υπήρξε η μόνη λύση για το μέλλον των Εβραίων της Ευρώπης, αφού τα σπίτια τους και οι περιουσίες τους είχαν καταστραφεί ή αρπαχτεί από χριστιανούς στην διάρκεια του πολέμου.

ΚΥΚΛΟΙ ΑΥΤΟΜΟΡΦΩΣΗΣ Nosotros
Η ΙΣΤΟΡΙΑ ΤΗΣ ΕΛΛΑΔΑΣ
ΑΠΟ ΕΒΡΑΪΚΗ ΣΚΟΠΙΑ
εισηγητές:
Φίλιππας Κυρίτσης, Νίκος
Γάσπαρης και σύντροφος από την
συλλογικότητα TERMINAL 119
JUDEN UNERWUENSCHT
ΟΙ ΕΒΡΑΙΟΙ
ΑΝΕΠΙΘΥΜΗΤΟΙ ΕΙΣ ΤΟ ΚΑΤΑΣΤΗΜΑ
Πέμπτη 26
Ιανουαρίου
στις 20.00
στον Ελεύθερο Κοινωνικό Χώρο
Nosotros,
ΘΕΜΙΣΤΟΚΛΕΟΥΣ 66, ΕΞΑΡΧΕΙΑ

Η αφίσα για την εκδήλωση που κάναμε για τους Εβραίους της Ελλάδας.

Η επόμενη μέρα από την ημέρα της εκδήλωσης ήταν ημέρα μνήμης του ολοκαυτώματος των Εβραίων (27 Ιανουαρίου). Το προηγούμενο βράδυ είχαμε καταφέρει να δείξουμε στους αντισημίτες του αντιεξουσιαστικού χώρου ότι υπάρχουν και κάποιοι αναρχικοί που θυμούνται ακόμα το δράμα των Εβραίων και δεν πτοούνται από το μίσος που οι αντισημίτες τρέφουν για το κράτος του Ισραήλ.

Το τελευταίο ταξίδι μου στην πατρίδα του πατέρα μου, τα Τρίκαλα

Η άνοιξη του 2012 ήταν η τελευταία εποχή που θα με έβρισκε στον Βόλο να επισκέπτομαι την κόρη μου και να κάνω δουλειές στο σπίτι της και, όποτε τελείωνα, να έκανα εκδρομές σε μέρη, κοντά στον Βόλο, όπου άξιζε τον κόπο να πάω. Δεν θυμάμαι αν τότε ξαναεπισκέφθηκα την Σκιάθο, πρέπει, όμως, να επισκέφθηκα για τελευταία φορά την πατρίδα του πατέρα μου, τα Τρίκαλα. Αυτήν την φορά θα πήγαινα μόνος μου και θα τα περπατούσα περισσότερο από κάθε άλλη φορά, γιατί, όπως έχω ξαναπεί, για να γνωρίσεις μια πόλη, πρέπει να την περπατήσεις μόνος σου. Και πράγματι, αυτήν την φορά, τα Τρίκαλα τα είδα με την άνεσή μου και από τότε διατηρώ μια γενική τους εικόνα μέσα μου. Ακόμα και ο πηγαιμός μου είχε ενδιαφέρον αυτή την φορά. Μου έδωσαν εισιτήριο για την θέση 1, πίσω από τον οδηγό, με συνέπεια να έχω την καλύτερη θέα του δρόμου μπροστά μας, και έτυχε και στα γειτονικά καθίσματα να κάθετε μια κοπέλα, γύρω στα είκοσι, η οποία είπε στον οδηγό την ιστορία της ζωής της, μιας θλιβερής ζωής που την είχε κάνει μανιώδη καπνίστρια. Η αφήγησή της ξεκίνησε σαν εξήγηση για το ότι πίεζε τον οδηγό να φτάσουμε γρήγορα στον προορισμό μας, για να μπορέσει να καπνίσει. Αυτήν, λοιπόν, την είχαν παντρέψει όταν ήταν δεκατεσσάρων χρονών και είχε κάνει και παιδί. Ο άντρας της είχε σκοτωθεί μετά από λίγα χρόνια και δεν της άφησε τίποτα πίσω του, για να μπορέσει να μεγαλώσει το παιδί. Έτσι έκανε ό,τι δουλειές εύρισκε, προκειμένου να επιβιώσει αυτή και το παιδί. Τότε δούλευε σε μπαρ στον Βόλο και πήγαινε στα Τρίκαλα για να δει την μάνα της.

Εγώ το πρώτο που έκανα στα Τρίκαλα, ήταν να ψάξω να βρω το τζαμί που ήταν κοντά στις παλιές φυλακές. Θυμόμουνα το τζαμί γεμάτο σκουπίδια και σκατά, όπως και το διπλανό του κτίριο που ήταν σαν πολύ μικρό τζαμί, από την εποχή που πήγαινα με τον πατέρα μου και όλη την οικογένεια στα Τρίκαλα για το Πάσχα και καταλήγαμε να ψήσουμε αρνί στο σπίτι της θείας του της Μαρίνας. Αυτό το σπίτι της θείας του πατέρα μου ήθελα να δω, ξέροντας ότι ήταν κοντά στο τζαμί. Και πράγματι το βρήκα, καμιά σαρανταπενταριά χρόνια αργότερα από τότε που το είχα δει τελευταία φορά. Υπήρχε ακόμα αλλά δεν κατοικούνταν και είχε και τα χάλια του. Η αυλή του μου φάνηκε σαν διάδρομος και η τουλούμπα, όπου πλενόμασταν τα πρωινά, όταν κοιμόμασταν σ’ αυτό, δεν υπήρχε. Από την μεριά του δρόμου υπήρχε μια σκουριασμένη αυλόπορτα, όπου υπήρχε μια σκουριασμένη ταμπέλα με τα στοιχεία «Ιωάννης Σφάλαγκας, Δικηγόρος». Δεν μου χρειαζόταν αυτή για να σιγουρευτώ ότι ήμουν στο σωστό μέρος. Είχε διατηρηθεί όλο το κτίριο, όπως ήταν παλιά, και είχε διατηρηθεί ακόμα και η αποθήκη που παλιά μπορεί να χρησίμευε για στάβλος, γιατί είχε τα χάλια της. Ο διάδρομος που αποτελούσε την αυλή κατέληγε σε έναν μεγάλο ανοιχτό χώρο, σαν πάρκο, που γύρω του είχε μονοκατοικίες ηλικίας κάποιων δεκαετιών. Γενικά, το σπίτι αυτό της Μαρίνας αποτελούσε παραφωνία για την περιοχή, γιατί και δίπλα του, από την μεριά του δρόμου που ερχόταν από τις φυλακές και το τζαμί, υπήρχαν όλο πολυκατοικίες όπως και απέναντί του. Σε αυτό το σπίτι ο χρόνος φαινόταν να έχει σταματήσει. Κρίμα, γιατί δεν μπορούσα να φανταστώ ότι η ιστορία του τελείωνε κάποια χρόνια μετά από την εποχή που το επισκεπτόμασταν. Πρέπει να τελείωσε με τον θάνατο της Μαρίνας, γιατί τα παιδιά της δεν έκαναν παιδιά κι εγώ

δεν ήξερα αν ήταν καν εν ζωή. Δεν ήθελα να φύγω από κείνο το σπίτι, το γεμάτο με αναμνήσεις των παιδικών μου χρόνων, χωρίς να μάθω τι απογίνανε τα παιδιά της Μαρίνας, ο Γιάννης (ο δικηγόρος) και η Φωτεινή. Γι' αυτό, μολονότι είμαι πολύ ντροπαλός τύπος, πήρα το θάρρος και ρώτησα μια γειτόνισσά τους που την είδα στο υπερυψωμένο μπαλκόνι μιας μονοκατοικίας, λίγο πιο πριν από το σπίτι, στον ίδιο δρόμο. Την ρώτησα αν τους ήξερε και μου είπε ότι, όχι μόνο τους ήξερε, αλλά είχε γνωρίσει και την μάνα τους την Μαρίνα. Από αυτήν έμαθα ότι ο Γιάννης είχε πια καταπέσει τόσο πολύ, από τα γεράματα, ώστε τον φρόντιζε η αδελφή του. Μάλιστα, η γυναίκα προσφέρθηκε να μου πει που είναι το διαμέρισμά τους, για να πάω να τους βρω. Της είπα ότι θα πήγαινα να τους δω μια άλλη φορά, κάτι που, ενώ θα το ήθελα πολύ, ήξερα ότι δεν θα γινότανε ποτέ. Αντί, λοιπόν, να πάω στους μακρινούς αυτούς θείους μου, πήγα να δω τα τζαμιά. Αυτήν την φορά τα βρήκα συντηρημένα και έμαθα ότι το πολύ μικρό ήταν απλά τάφος. Υποθέτω ότι τα συντηρήσανε με λεφτά της Ευρωπαϊκής Ένωσης, από το οποία μπορεί να φάγανε και μερικά με την μέθοδο των υπερτιμολογήσεων. Όχι ότι τους πήρε ο πόνος για τον Οθωμανικό πολιτισμό. Μετά το τζαμί που το είδα μόνο απέξω, γιατί ήταν κλειστό, πήγα να δω και τις παλιές φυλακές που ήσαν κοντά. Διατηρούσαν ακόμη τις μάντρες τους και τις σκοπιές τους αλλά, σαν φοβισμένο άτομο που είμαι, δεν επιχείρησα να ανέβω σε καμιά σκοπιά. Από την κεντρική είσοδό τους μόνο κοίταξα μέσα στο παραθυράκι της εξωτερικής πύλης αλλά δεν είδα τίποτα παραπάνω από έναν διάδρομο με φανερά τα στοιχεία της πολύχρονης εγκατάλειψης. Το θέαμα μιας φυλακής που έχει κλείσει είναι πάντα ευχάριστο, όταν φαντάζεσαι πόσο βασανιζόταν ο κόσμος που ήταν φυλακισμένος μέσα της. Αισθάνεσαι σαν να βλέπεις το κουφάρι ενός πελώριου αιμοσταγούς τέρατος που έχει φάει πολύ κόσμο, όταν ήταν ζωντανό. Δυστυχώς οι φυλακές των Τρικάλων δεν κλείσανε απλά. Αντικαταστάθηκαν από υπερσύγχρονες φυλακές στον Θεσσαλικό κάμπο, όπου, ό, τι διαμαρτυρία και να κάνουν οι κρατούμενοι, δεν θα ακουστεί από κανέναν, όπως θα ακουγόταν, όταν οι κρατούμενοι κρατιόντουσαν στις παλιές φυλακές. Ούτε μπορεί να βλέπει κανένας την πόλη από το παράθυρο του και να παίρνει θάρρος, για να βγάλει την ποινή του. Ακόμα και τα επισκεπτήρια από συγγενείς και δικηγόρους γίνονται σπάνια, όταν μια φυλακή βρίσκεται «στην μέση του πουθενά». Για τον ξάδελφο του πατέρα μου, τον Γιάννη τον Σφάλαγκα, θα υπήρξε πολύ εύκολη η επίσκεψη στους φυλακισμένους πελάτες του μια που το σπίτι του ήταν πολύ κοντά στις φυλακές. Δεν ξέρω αν, επίσης, το καθημερινό θέαμα των φυλακών, όταν ήταν μικρός, τον έσπρωξε να γίνει δικηγόρος. Αυτόν τον θείο μου τον είχα δει για τελευταία φορά το 1974, που είχαμε πάει με το αυτοκίνητο του πατέρα μου στα Τρίκαλα, για να ψηφίσει.

Εκείνη την εποχή ο πατέρας μου με είχε πάει με το αυτοκίνητό του και μου είχε δείξει το κτίριο του οκτατάξιου γυμνάσιου που είχε τελειώσει. Αυτό το γυμνάσιο και την γειτονιά, όπου μεγάλωσε ο πατέρας μου, την Μπάρα, αναζήτησα να βρω μετά την απομάκρυνσή μου από τις παλιές φυλακές. Χρησιμοποίησα γι' αυτόν τον σκοπό έναν χάρτη που αγόρασα. Δυστυχώς, αν και βρήκα το συγκρότημα των σχολείων, αυτό το κτίριο που είχα δει το 1974 δεν υπήρχε. Αντί να το αναπαλαιώσουν το είχανε γκρεμίσει. Όσον αφορά την γειτονιά, ήταν πλέον μια γειτονιά με σχετικά καινούργιες μονοκατοικίες. Δεν είχα και άλλα στοιχεία για το

που ακριβώς είχε μεγαλώσει ο πατέρας μου και γι’ αυτό δεν συνέχισα το ψάξιμο για γνωστά μέρη. Ήξερα ότι στην Μπάρα έμεναν και άλλοι Κυρίτσηδες, συγγενείς που τους επισκεπτόμασταν κάθε Πάσχα, όμως είχαμε χάσει την επαφή, τουλάχιστον από την εποχή που είχε πεθάνει ο πατέρας μου (1980).

Από την Μπάρα ξαναγύρισα στο κέντρο της πόλης και αναζήτησα το κάστρο των Τρικάλων που και σ’ αυτό με είχανε πάει, όταν ήμουνα μικρός. Διαπίστωσα ότι δίπλα στο κάστρο σωζόταν, ως ένα βαθμό, η τούρκικη συνοικία της πόλης, η γνωστή ως Βαρούσι, δηλ. σωζόντουσαν κτίρια ηλικίας πάνω από 130 χρονών. Σε ένα από αυτά είδα γραμμένο ένα αναρχικό σύνθημα που κορόιδευε το Πάσχα των χριστιανών. Αυτό το σύνθημα, όπως και άλλα αναρχικά συνθήματα αντιεθνικιστικού προσανατολισμού που είδα κατόπιν στο κάστρο, με έκαναν να αισθανθώ πολύ ωραία, για το ότι ήμουνα αναρχικός. Αισθάνθηκα πολύ ωραία, γιατί έβλεπα ότι ο αναρχισμός είχε φτάσει, και ήταν εμφανής η παρουσία του, ακόμα και στην πατρίδα του πατέρα μου. Μέχρι και αφίσα μιας αναρχικής συλλογικότητας είχα δει κολλημένη στο κέντρο της πόλης δίπλα στο ποτάμι, για μια εκδήλωση κοντά στο ποτάμι που είχε πλέον γίνει. Τότε στα Τρίκαλα δραστηριοποιούνταν η συλλογικότητα «Πυράκανθος». Δεν είχα την τύχη να γνωρίσω κανέναν από αυτήν την συλλογικότητα, όμως είχα την τύχη να βρω το κάστρο ανοιχτό και από το καφενείο του, από όπου βλέπεις όλη την πόλη στα πόδια σου, είδα για τελευταία φορά τα Τρίκαλα, πίνοντας καφέ φρεντοτσίνο. Από εκεί ψηλά αναπολούσα την μέχρι τότε ζωή μου και σκεπτόμουνα ότι δεν τα είχα πάει και άσχημα. Αν ζούσε ο πατέρας μου, θα ήταν ικανοποιημένος από μένα. ‘Όμως κάτι τέτοιο θα ήταν τρομερά δύσκολο, γιατί, αν ζούσε ο πατέρας μου, τότε θα ήταν 92 χρονών! Αυτός δεν έζησε αρκετά ούτε για να δει εγγόνια. Πάντως από τα τρία εγγόνια που θα είχε γνωρίσει, αν ζούσε, τα δύο, τα παιδιά μου, είχα καταφέρει να τα πάω να δουν την πόλη που γεννήθηκε ο παππούς τους που δεν γνώρισαν. Ελπίζω, βλέποντας τα Τρίκαλα, να καταλάβανε ότι ο παππούς τους, όπως και ο πατέρας τους, δεν ήτανε χωριάτης. Χωρίς αυτό να σημαίνει ότι όποιος είναι από χωριό είναι υποδεέστερος από αυτόν που γεννήθηκε σε πόλη. Απλά εγώ επικρίνω την κουλτούρα του χωριάτη που τον κάνει άξεστο. Αυτή η κουλτούρα δεν χαρακτηρίζει όλους τους χωριάτες.

Η κόρη μου καταλήγει στην πάλαι ποτέ κατάληψη Τερμίτα στο Βόλο κι εγώ βάζω δικηγόρο προκειμένου να ξενοικιάσω το διαμέρισμά της!

Ο λόγος που η άνοιξη του 2012 θα ήταν η τελευταία περίοδος που θα επισκεπτόμουν την κόρη μου, ήταν το ότι η κόρη μου, αυτήν την άνοιξη, θα άφηνε το διαμέρισμα που νοίκιαζε, και θα έμενε σε κατάληψη, στην κατάληψη Τερμίτα, της οποίας τα κτίρια ανήκαν στο Πανεπιστήμιο Θεσσαλίας. Η κόρη μου δεν άφησε το διαμέρισμα της γιατί δεν είχαμε λεφτά για το νοίκι. Αν και η οικονομική κρίση που είχαν αξιοποιήσει οι φασίστες για να μπουν στην Βουλή, είχε επηρεάσει κι εμένα, δεν είχα ακόμη μείνει χωρίς λεφτά και γι’ αυτό μπορούσα να πληρώνω το νοίκι της κόρης μου. Άφησε το διαμέρισμα για δικούς της, προσωπικούς λόγους. Όταν αργότερα έμεινα χωρίς λεφτά, όπως άλλωστε προέβλεπα, αυτή της η μετακόμιση της

επέτρεψε να παραμείνει στον Βόλο και να τελειώσει την σχολή της, κάτι που δεν θα μπορούσε να κάνει αν τότε, λόγω έλλειψης χρημάτων, άφηνε το διαμέρισμα και γύριζε στην Αθήνα. Και σ' αυτό, δηλ., υπήρξα τυχερός. Και δεν εκτέθηκα και απέναντι στην κόρη μου μη μπορώντας να τις εξασφαλίσω τις κατάλληλες συνθήκες για να τελειώσει την σχολή της. Τώρα το πως κατάφερε να μελετάει τα μαθήματά της μέσα σε έναν τόσο στενάχωρο και ακατάστατο χώρο, όπως η κατάληψη, είναι κάτι για το οποίο αξίζει να την θαυμάζω. Πιθανόν να μελετούσε στο κτίριο της σχολής της που ήταν αρκετά κοντά στην κατάληψη. Πάντως εγώ δεν μπορούσα να την επισκέπτομαι, γιατί δεν έμενε μόνη της. Ούτε, άλλωστε, υπήρχε χώρος για να μένω. Έτσι, μετά την μετακόμισή της, αποχαιρέτησα τον Βόλο που έχανα, όπως προέτρεπε ο ποιητής Καβάφης κάποιον Αντώνιο, ίσως τον Μάρκο Αντώνιο, να αποχαιρετήσει την Αλεξάνδρεια, στο ποίημά του «Απολείπειν ο Θεός Αντώνιον».

Επειδή αυτή η μετακόμιση και η απαγκίστρωση από το διαμέρισμα που νοίκιαζε η κόρη μου, δεν υπήρξαν καθόλου εύκολα, αυτός ο αποχαιρετισμός δεν μου κόστισε καθόλου. Πρώτα απ' όλα μου πήρε βδομάδες δουλειάς για να κάνω το διαμέρισμα κατάλληλο για να το παραλάβει ο ιδιοκτήτης, γιατί η κόρη μου, εκτός από το ότι είχε αρκετά πράγματα για να συσκευάσω, το είχε λερώσει με γραψίματα που μερικές φορές χρειάστηκε να καλυφθούν με βάψιμο, όπως στο μπαλκόνι. Ακόμα και για τα αιρκοντίσιον που της είχα βάλει σε δυο δωμάτια, χρειάστηκε καιρός για να έρθει συνεργείο να τα απεγκαταστήσει, ενώ χρειάστηκα και τον φίλο μου τον Κυριάκο, για να φέρει ψηλή σκάλα και να στοκάρουμε μια από τις εξωτερικές τρύπες του τοίχου από το αιρκοντίσιον. Υπήρξα τυχερός που ο Κυριάκος έμενε στο Βόλο. Φοβερή προσωπικότητα και φοβερά εξυπηρετικός απέναντί μου. Μέχρι και το ρεύμα τον χτύπησε, όταν πάνω στην σκάλα στόκαρε την τρύπα. Ακόμα, για να μετακομίσουμε όλα αυτά τα πράγματα, χρειάστηκε να έρθει από την Αθήνα η φίλη της Σοφίας με το αυτοκίνητό της, γιατί δεν γινόταν να τα φορτώσουμε σε ένα φορτηγό και να πάμε να τα αραδιάσουμε στο κατειλημμένο κτίριο. Έπρεπε να μεταφερθούν λίγα-λίγα, για να τοποθετηθούν σε διάφορα μέρη του κτιρίου και σε κοινόχρηστους χώρους του συγκροτήματος.

Δεν ήταν, όμως, μόνο η προετοιμασία του διαμερίσματος για παράδοση στον ιδιοκτήτη και η μετακόμιση που με ταλαιπώρησε, και ας κάναμε γύρω στις δέκα διαδρομές με το αυτοκίνητο. Με ταλαιπώρησε και ο ίδιος ο ιδιοκτήτης που δεν δεχόταν επί έναν ολόκληρο μήνα να παραλάβει το διαμέρισμα. Επικαλούνταν το τετραετές συμβόλαιο που είχαμε, το οποίο δεν είχε καλυφθεί, γιατί δεν είχαν περάσει ακόμα τα τέσσερα χρόνια. Και όχι μόνο δεν δεχόταν τα κλειδιά του διαμερίσματος αλλά, στην επικοινωνία του με την κόρη μου, την απειλούσε ότι θα με πάει στο δικαστήριο (το διαμέρισμα είχε νοικιαστεί στο όνομά μου) και θα μου κατασχέσει το σπίτι στην Λευκάδα! Αν ήταν ένας οποιοσδήποτε εκμισθωτής, αυτές του οι απειλές θα έμπαιναν από το ένα μου αυτί και θα έβγαιναν από το άλλο. Όμως αυτός ήταν δικηγόρος μεγάλης ηλικίας με πολύχρονη παρουσία στα δικαστήρια του Βόλου, πράγμα που σήμαινε ότι ήξερε δικαστές εκεί που πιθανόν θα του έκαναν το χατίρι. Προκειμένου να ξεμπλέξουμε από αυτόν, χρειάστηκε να βάλουμε κι εμείς δικηγόρο, μια δικηγόρο που η κόρη μου είχε γνωρίσει σαν δικηγόρο του κινήματος. Έτυχε να την έχω γνωρίσει κι εγώ αυτήν την

δικηγόρο στο μαγαζί της γυναίκας του Γιάννη, του Περιστεριώτη συντρόφου, που διατηρούσε βιβλιοπωλείο κοντά στην κατάληψη Ματσάγγου. Ευτυχώς, μετά από πολλές διαπραγματεύσεις και ανταλλαγή εγγράφων, η δικηγόρος μας έπεισε τον συνάδελφό της και εκμισθωτή μας να παραλάβει το διαμέρισμα, χωρίς να καταφύγει στα δικαστήρια. Εγώ έτσι έχασα και την εγγύηση που έπρεπε να μου επιστρέψει γιατί δεν την καλύψαμε, και τα λεφτά της αμοιβής της δικηγόρου. Αυτός κέρδισε και τα λεφτά της εγγύησης και παρέλαβε ένα διαμέρισμα «κούκλα». Όπως ο ίδιος ομολόγησε στην δικηγόρο μας, το διαμέρισμα το παρέλαβε σε καλύτερη κατάσταση από ότι μας το είχε παραδώσει.

Η ζωή μου τον καιρό των μνημονίων και της ασυδοσίας της Χρυσής Αυγής

Πώς ήταν η ζωή μου τον Απρίλη του 2012; Καλή, κακή; Ούτε καλή ούτε κακή. Βέβαια, συγκριτικά με τις ζωές δισεκατομμυρίων άλλων, θα μπορούσα να πω καλή, γιατί δεν αντιμετώπιζα προβλήματα στέγης, τροφής, ρουχισμού, πρόσβασης στην εκπαίδευση και στην ιατρική περίθαλψη, πράγματα που θεωρώ ότι πρέπει να εξασφαλιστούν για όλους τους ανθρώπους του πλανήτη. Δεν μπορώ, όμως, να πω ότι ήμουνα ευτυχισμένος, γιατί ούτε έκανα αυτό που ήθελα ούτε οι σχέσεις μου με τους γύρω μου ήταν οι επιθυμητές. Σερνόμουνα κι εγώ πίσω από καταστάσεις που είχαν δημιουργήσει άλλοι κι εγώ αισθανόμουνα ότι έπρεπε να επεμβαίνω, είτε γιατί από αυτήν μου την επέμβαση κρινόταν η επιβίωση η δική μου και της οικογένειάς μου είτε γιατί αισθανόμουνα ότι, χωρίς την δική μου επέμβαση, κάποια άτομα που περιμένανε από μένα, όπως η κόρη μου, θα είχαν πρόβλημα, γιατί θα έπρεπε να αποταθούν σε άλλους, που δεν θα τους πρόσφεραν όσα εγώ. Η περίπτωση της μετακόμισης της κόρης μου στην κατάληψη Τερμίτα είναι μια χαρακτηριστική κατάσταση που χρειαζόταν να αφιερώσω χρόνο και χρήμα, χωρίς να είναι δική μου επιλογή.

Από την άλλη, ζούσα μέσα σε ένα άγχος για το μέλλον, γιατί έβλεπα τα οικονομικά μου να οδηγούνται από το κακό στο χειρότερο, λόγω της οικονομικής κρίσης που είχαν καταφέρει να προκαλέσουν για τους οικονομικά επισφαλείς, οι οικονομικά άνετοι με τις σπατάλες τους, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι ήταν δική τους πρωτοβουλία. Είχαν συμμορφωθεί κι αυτοί προς την ύφεση που έπληττε την ευρωπαϊκή οικονομία, μετά από μια περίοδο αλόγιστης σπατάλης που στην Ελλάδα κορυφώθηκε με τους Ολυμπιακούς Αγώνες του 2004. Εννοώ ότι, όταν οι οικονομικά ισχυροί αυτής της χώρας, όπως το βαθύ κράτος και οι διαχειριστές του χρηματοπιστωτικού της συστήματος, είδαν ότι δεν μπορούσαν να συνεχίζουν τις σπατάλες τους στηριζόμενοι στην κερδοσκοπία των ομολόγων τους Ευρωπαίων, συνδυασμένη με την ληστρική εκμετάλλευση των ξένων μεταναστών, γιατί οι Ευρωπαίοι ομόλογοί τους υφίσταντο κι αυτή την ύφεση που ακολουθεί την αλόγιστη σπατάλη, ρίχτηκαν πάνω στους οικονομικά επισφαλείς, όπως είναι τουλάχιστον το ένα τρίτο των κατοίκων αυτής της χώρας. Πως ρίχτηκαν; Με συνηθισμένους τρόπους, όπως οι αυξήσεις των άμεσων και των έμμεσων φόρων και εισφορών (π.χ. Ε.Ε.Τ.Η.Α. δηλ. Έκτακτο Ειδικό Τέλος Ηλεκτροδοτήσεως Ακινήτων, Τέλος Επιτηδεύματος, ΕΝ.Φ.Ι.Α. δηλ. Ενιαίος Φόρος Ιδιοκτησίας Ακινήτων,

κλπ.). Εγώ, όπως και εκατομμύρια άλλοι, είχαμε την ατυχία να είμαστε οικονομικά επισφαλείς και με τέτοια ληστρική επίθεση που δεχτήκαμε από το κράτος, πήραμε την κάτω βόλτα. Δεν ήταν και λίγοι αυτοί, συνήθως απόγονοι φασιστών και ακροδεξιών που είχανε κάνει τα ίδια στα νιάτα τους, που κατέφυγαν στο οργανωμένο έγκλημα για να μπορούν να συνεχίζουν τις σπατάλες τους. Έτσι, το κόμμα που αποτελούσε την πολιτική έκφραση του οργανωμένου εγκλήματος, κέρδισε εκατοντάδες χιλιάδες ψήφους, εκεί που πρωτύτερα δεν μπορούσε να εξασφαλίσει ούτε μερικές χιλιάδες.

Αυτό το κόμμα, η Χρυσή Αυγή, εκείνη την εποχή βρισκόταν στην κορύφωση της εγκληματικής του δράσης ελέγχοντας, με τις πλάτες της διαβρωμένης από αυτό αστυνομίας, τους δρόμους της Αθήνας και επιβάλλοντας την τρομοκρατία σε όσους δεν ήταν με το μέρος του. Αυτό το κατάφερνε κακοποιώντας, μαχαιρώνοντας, ακόμη και σκοτώνοντας, μερικές φορές, μετανάστες, τσιγγάνους, ομοφυλόφιλους και, γενικά, κατηγορίες ανθρώπων που πάντα βρισκόντουσαν σε μειονεκτική κοινωνική θέση. Και εγώ, βλέποντας σε ποια χέρια ήταν τότε η Αθήνα, δεν αισθανόμουν καθόλου άνετα. Ήξερα ότι σε κάποια μέρη της ήμουνα στην απόλυτη διάθεση του οργανωμένου εγκλήματος, για να κάνει με εμένα ό, τι θέλει. Δεν είχα ξανανιώσει τόσο ανασφαλής μέχρι τότε και αυτό αύξαινε το άγχος που ένιωθα λόγω του κατήφορου που είχαν πάρει τα οικονομικά μου. Δεν ήταν και λίγο να μαθαίνω κάθε μέρα για μαχαιρωμένους ή σαπισμένους στο ξύλο μετανάστες κλπ., για πτώματα μεταναστών σκοτωμένων από αγνώστους, για επιθέσεις μαχαιροβγαλτών στα μέσα μαζικής μεταφοράς, όπως ο ηλεκτρικός σιδηρόδρομος και το μετρό, και να βλέπω ότι η αστυνομία αδιαφορούσε, αν δεν έκανε τα ίδια, βασανίζοντας στα αστυνομικά τμήματα τέτοιες κατηγορίες πολιτών. Είναι δυνατόν, μετά από όλα αυτά, να πω ότι τον Απρίλη του 2012 η ζωή μου ήταν καλή και εγώ ήμουνα ευτυχισμένος; Χώρια που έκλεινα τα 56 χρόνια ζωής και ήξερα ότι από μέρα σε μέρα μπορούσα κι εγώ να αρρωστήσω και να πεθάνω, όπως τόσοι άλλοι στην ηλικία μου. Ήδη ο σύντροφός μας ο Κόκορας, αν και δυο χρόνια μικρότερος, τραβιόταν με τα νοσοκομεία και τις εγχειρήσεις, έχοντας αρρωστήσει σοβαρά, ενώ ο σύντροφός μας ο Μπουκετσίδης που είχε την ίδια ηλικία με εμένα, ήταν ήδη εφτά χρόνια πεθαμένος.

ΝΕΕΣ ΑΛΛΑ ΕΝΔΙΑΦΕΡΟΥΣΕΣ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΕΣ ΣΤΗΝ ΠΟΡΕΙΑ ΠΡΟΣ ΤΑ ΓΕΡΑΜΑΤΑ

Μια εντελώς απρόσμενη τροπή στην ζωή μου που ξεκίνησε από μια ομιλία για τις φυλακές στην πάλαι ποτέ κατάληψη Πατησίων και Σκαραμαγκά

Με λίγα λόγια δεν έβλεπα το μέλλον με αισιοδοξία. Αντίθετα το έβλεπα με ανησυχία, για να μην πω φόβο, και δεν περίμενα τίποτα καλό. Μπορεί κανείς να σκεφθεί ότι είχα άδικο να σκέφτομαι έτσι; Και όμως είχα άδικο: Εκείνη την εποχή η ζωή μου απέκτησε τόσο ενδιαφέρον, όσο ποτέ τα προηγούμενα χρόνια, και έγινε άξια να την ζει κανείς. Πως; Μπήκε ένας άγγελος στην ζωή μου, όπως είχα πει, εκείνο τον καιρό στον φίλο μου και πρώην συμμαθητή μου Κώστα. Βέβαια, άγγελοι δεν υπάρχουν και ακόμα και οι άνθρωποι, τους οποίους βλέπουμε σαν αγγέλους, τους βλέπουμε έτσι γιατί τους βλέπουμε μέσα από τους παραμορφωτικούς καθρέφτες της φαντασίας μας. Τέλος πάντων, άγγελος ή άνθρωπος, με όλα τα καλά και τα κακά που χαρακτηρίζουν τους ανθρώπους, αυτός, ή καλύτερα, αυτή που μπήκε στην ζωή μου ήταν η Νάνσυ. Μια κοπέλα 19 χρονών που είχαμε γνωρίσει σε μια αντιφασιστική διαδήλωση, όταν είχε έρθει και μας είχε πει ότι ήταν στην ομιλία της Σοφίας στην (πάλαι ποτέ) κατάληψη της Πατησίων και Σκαραμαγκά, ότι η ομιλία της άρεσε πολύ και γι' αυτό είχε προτείνει στην Σοφία να πήγαινε και να μίλαγε και σε άλλες εκδηλώσεις. Αργότερα μάθαμε ότι είχε βρεθεί να συγκατοικεί σε μια κατάληψη μαζί με την κόρη μιας παιδικής μου φίλης. Τον Απρίλη του 2012 την γνωρίζαμε ήδη για έναν χρόνο και παραπάνω, νομίζω. Την βλέπαμε κάπου-κάπου στην πλατεία Εξαρχείων και ανταλλάσσαμε, κυρίως η Σοφία, μερικές κουβέντες με αυτήν. Όταν μάθαμε ότι συγκατοικούσε με την κόρη της παιδικής μου φίλης, τις καλέσαμε και τις δύο στο σπίτι μας, για να τα πούμε και από κοντά. Έτσι, πριν από τον Απρίλη του 2012, είχε κάνει μαζί με την κόρη της παιδικής μου φίλης ένα πέρασμα από το σπίτι μας. Και εκείνον τον Απρίλη τις είχαμε καλέσει και τις δύο στο σπίτι μας την ημέρα του Πάσχα, που έπεσε 15 Απριλίου, έξι μέρες μετά την επιστροφή μου από τον Βόλο, όπου «τα είχα δώσει όλα» για να ετοιμάσω το σπίτι που νοίκιαζε η κόρη μου, για παράδοση στον ιδιοκτήτη του και για να βοηθήσω στην μετακόμισή της στην κατάληψη.

Πάσχα με την καινούργια φίλη μας στο σπίτι και με τον άστεγο φίλο μου στον εθνικό κήπο

Την ημέρα του Πάσχα η Νάνσυ είχε έρθει μόνη της στο σπίτι μας. Εγώ το μεσημέρι εκείνης της ημέρας είχα βρεθεί, μετά από τηλεφώνημα του, με τον άστεγο φίλο μου Λουλούδη στο αυτοδιαχειριζόμενο πάρκο της οδού Ναυαρίνου. Ήμασταν μόνοι μας στο πάρκο και αυτό μου είχε κάνει φοβερή εντύπωση. Έλεγα στον φίλο μου ότι δεν περίμενα και οι αναρχικοί να γιορτάζουν το Πάσχα, θεωρώντας ότι στο πάρκο μαζευόντουσαν και άτομα του αναρχικού χώρου. Αν και προτιμούσα εκείνο το απόγευμα να το περάσω στο σπίτι μου, όπου είχε καθίσει

και η κοπέλα για να φάει μαζί μας, από το να το περάσω με τον φίλο μου, δεν μπορούσα να του πω όχι, όταν με τηλεφώνησε, κι έτσι βρεθήκαμε στο πάρκο Ναυαρίνου και μετά στον Εθνικό Κήπο, όπου, για να «γιορτάσει το Πάσχα», έστριψε και κάπνισε ένα τσιγαριλίκι. Τέλος πάντων, όταν γύρισα στο σπίτι η κοπέλα ήταν ακόμη εκεί αλλά μετά από λίγο έφυγε. Αυτή η μέρα μου έμεινε αξέχαστη, γιατί, όπως πάντα, είχα βάλει το καθήκον πάνω από την προσωπική μου ευχαρίστηση και είχα περάσει το απόγευμα με τον άστεγο φίλο μου και όχι στο σπίτι με την κοπέλα που την έβρισκα και πολύ όμορφη. Δεν λέω ότι δεν πέρασα εκείνη την ημέρα με την οικογένειά μου, γιατί η κόρη μου ήταν στον Βόλο και ο γιος μου είχε σταματήσει να τρώει μαζί μας το Πάσχα. Στο «πασχαλινό» τραπέζι είχαμε καθίσει μόνο εγώ, η Σοφία και η κοπέλα.

Η κατάληψη στέγης όπου μένει η νέα μας φίλη εκκενώνεται και αυτή οδηγείται στο κέντρο κράτησης αλλοδαπών της Πέτρου Ράλλη

Την δεύτερη μέρα του Πάσχα, την Δευτέρα, είχαμε καθίσει με την Σοφία στην ταβέρνα Ροζαλία στα Εξάρχεια, για να φάμε κανένα σουβλάκι, και έτυχε να περάσει από κοντά μας η Νάνσυ, να μας δει και να καθίσει για λίγο, μετά από πρόσκλησή μας, στο τραπέζι μας. Και μετά λίγες μέρες μάθαμε ότι, η κατάληψη, στην οποία έμενε, είχε εκκενωθεί από την αστυνομία και αυτή, μαζί με άλλους, είχε συλληφθεί. Και αν και οι συλληφθέντες δεν κρατήθηκαν πολύ στην Ασφάλεια, όπου είχαν οδηγηθεί περνόντας προηγούμενα από δύο αστυνομικά τμήματα, επειδή πέρασαν από εισαγγελέα και αυτός τους άφησε προσωρινά ελεύθερους, η Νάνσυ είχε κρατηθεί και είχε οδηγηθεί στο κέντρο κράτησης αλλοδαπών στην Πέτρου Ράλλη, γιατί ήταν μετανάστρια και τα χαρτιά που της είχαν βρει οι μπάτσοι δεν ήταν «εντάξει».

Η Σοφία, όπως κι εγώ εννοείται, θορυβήθηκε από την σύλληψη και την κράτηση της κοπέλας που είχε έρθει ακόμη και στο σπίτι μας λίγες μέρες πριν, και, αν και εκείνες τις μέρες βρισκόταν στον Βόλο, στην κατάληψη Τερμίτα, γύρισε εσπευσμένα πίσω για να τρέξει για την απελευθέρωση της κοπέλας. Έτσι, το βράδυ της πρώτης μέρας που η κοπέλα έμεινε στην Πέτρου Ράλλη, σε μια εκδήλωση που έγινε στην πλατεία Εξαρχείων για την εκκένωση των καταλήψεων (είχε εκκενωθεί και άλλη κατάληψη εκείνη την ημέρα), η Σοφία βγήκε και κάλεσε το κοινό να συμπαρασταθεί στην κοπέλα που ήταν η μόνη που βρισκόταν ακόμα μέσα, γιατί ήταν αλλοδαπή. Και τις επόμενες μέρες έτρεχε να της βρει δικηγόρο και να βοηθήσει την μάνα της κοπέλας στα γραφειοκρατικά, με μηδαμινά δυστυχώς αποτελέσματα. Εγώ κατάφερα και της έστειλα, να την δει, έναν φίλο νεαρό δικηγόρο, κάτι που θεώρησα ότι θα την έκανε να καταλάβει ότι δεν θα την αφήναμε έτσι. Η Σοφία, μάλιστα, έφτασε μέχρι την Πέτρου Ράλλη για να την δει και ήταν εκεί, όταν μετά από τρεις μέρες κράτησης την τέταρτη την άφησαν. Είχε φροντίσει γι’ αυτό μια δικηγόρος όλων των καταληψιών που είχαν συλληφθεί κατά την εκκένωση της κατάληψής της.

Τα καλύτερα γεννέθλια της ζωής μου!

Την βραδιά της ημέρας που είχε απελευθερωθεί από την Πέτρου Ράλλη, η Σοφία κάλεσε την κοπέλα αυτή να μείνει σπίτι μας, μια που δεν μπορούσε να μείνει πάλι στην κατάληψη που είχε εκκενωθεί πρόσφατα. Μάλιστα, όταν αυτή δέχτηκε, η Σοφία της πρότεινε να μείνει στο σπίτι μας κι άλλες μέρες, μέχρι να φτιάξει τα χαρτιά της, για να μην ξαναβρεθεί στην Πέτρου Ράλλη. Κάτι, το οποίο δέχτηκε και η κοπέλα. Η ημέρα που για πρώτη φορά η κοπέλα κοιμήθηκε στο σπίτι μας ήταν 25η Απριλίου. Εκείνη την ημέρα έκλεινα τα 56 χρόνια ζωής. Η κοπέλα, για τα γενέθλια μου, μου έφερε δώρο κι ένα CD ενός αραβικού συγκροτήματος. Εκείνη την ημέρα κανένας μας δεν μπορούσε να φανταστεί, πόσο πολύ θα συνδεόταν με την ζωή μας αυτή η κοπέλα, για καλό ή για κακό, ανάλογα από την οπτική γωνία του καθενός. Για καλό, από την δική μου οπτική γωνία.

Τις επόμενες μέρες γνωρίσαμε την κοπέλα και στην πιο στενή φίλη της Σοφίας, με το αυτοκίνητο της οποίας ήρθαμε και μια μέρα μέχρι το εξοχικό σπίτι που κληρονομήσαμε εγώ και ο αδελφός μου από την μάνα μου. Μάλιστα, με το αυτοκίνητο της φίλης της Σοφίας, μετέφερα κάποια πράγματα της μάνας μου μέχρι την κατάληψη της κοπέλας, μια που εμείς δεν τα χρειαζόμασταν και η κοπέλα δεν θα έμενε στο σπίτι μας όλη της την ζωή. Μόλις έφτιαχνε τα χαρτιά της θα ξαναγύριζε στην κατάληψη, η οποία, σημειωτέον, είχε ξαναγυρίσει στα χέρια των καταληψιών και αυτοί άρχισαν να ξαναμαζεύονται εκεί. Μερικές βραδιές έμενε και η κοπέλα εκεί, γι’ αυτό κι εγώ θεώρησα ότι ήταν ευκαιρία να κάνω κάτι για να βελτιώσω τις συνθήκες διαβίωσής της στην κατάληψη, με πράγματα που δεν χρειαζόμασταν και με κάποιες τεχνικές δουλειές που έκανα στο διαμέρισμά της στην κατάληψη.

Η καινούργια μας φίλη ξανασυλλαμβάνεται και δικάζεται για οπλοφορία!

Δεν πέρασαν πάνω από πέντε μέρες από τότε που η Νάνσυ έμεινε στο σπίτι μας, και την ξανασυλλάβανε. Είχε πάει στην πορεία που κάνουν κάθε χρόνο οι αντιεξουσιαστές για να τιμήσουν την λεγόμενη Εργατική Πρωτομαγιά και καθώς γύρναγε έπεσε σε εξακρίβωση κοντά στο αστυνομικό τμήμα της γειτονιάς μας, όπου της κάνανε έρευνα και της βρήκαν ένα αναισθητικό σπρέι. Έτσι βρέθηκε στην Ασφάλεια, στην Αλεξάνδρας, πιο γνωστή σαν Γ.Α.Δ.Α. (Γενική Αστυνομική Διεύθυνση Αττικής), όπου έμεινε την νύχτα. Την άλλη μέρα μαζί με κάποιον άλλον νεαρό που του είχαν βρει κι’ αυτουνού κάτι στην τσάντα μετά την διαδήλωση, οδηγήθηκε στο Αυτόφωρο που συνεδρίαζε στα δικαστήρια της Ευελπίδων. Εκεί πήγαμε εγώ και η Σοφία για να της συμπαρασταθούμε.

Τα δικαστήρια της Ευελπίδων, όπως και τα άλλα δικαστήρια που υπάρχουν στην Αθήνα, μπορεί από κτιριακή άποψη να είναι ωραία, όμως από άποψη εξυπηρέτησης είναι μια τραγωδία. Οι υποθέσεις που πρέπει να εκδικαστούν, προσδιορίζονται τόσο πολλές για κάθε δικαστική έδρα κάθε μέρα που ποτέ δεν εκδικάζονται στην ώρα τους και παίρνουν πολλές αναβολές μέχρι να εκδικαστούν. Αυτές που συνήθως εκδικάζονται έχουν αναβληθεί

προηγούμενα πολλές φορές και η διαδικασία, όταν πρόκειται για μικροαδικήματα, είναι περισσότερο κατ' όνομα δίκη παρά πραγματική δίκη, γιατί οι δικαστές βιάζονται για να διεκπεραιώνουν δεκάδες δίκες μέσα σε λίγες ώρες. Έτσι οι δίκες αυτές κρατάνε λίγα λεπτά, μέσα στα οποία ο πρόεδρος ή η πρόεδρος του δικαστηρίου (στα Αυτόφωρα οι περισσότεροι δικαστές είναι γυναίκες) δεν δίνουν την ευκαιρία στον κατηγορούμενο να υπερασπίσει τον εαυτό του όπως πρέπει, μιλώντας για τους λόγους της σύλληψής του. Από την άλλη, οι δικηγόροι προσαρμόζονται στην βιασύνη των δικαστών και υπερασπίζονται με δυο-τρεις τυπικές νομικές εκφράσεις τον κάθε κατηγορούμενο, ενώ οι ποινές πέφτουν βροχή. Οι μήνες φυλάκισης ή τα χρόνια «πέφτουν στα κεφάλια των κατηγορουμένων σαν στραγάλια», όπως έχει επικρατήσει να λέγεται. Και παρόλο που οι δίκες για μικροαδικήματα κρατούν ελάχιστα, λόγω του ότι είναι πολλές δεκάδες για κάθε έδρα, μέχρι να συζητηθούν αργούν πολλές ώρες. Αυτές τις ώρες οι κατηγορούμενοι τις περνάνε δεμένοι με χειροπέδες και δεμένοι και μεταξύ τους, αν εντάσσονται στην ίδια υπόθεση. Και φυλάσσονται από μπάτσους ασφαλίτες με πολιτικά, οι οποία αυτά τα χρόνια είναι, συνήθως, τόσο νέοι και τόσο μοντέρνα ντυμένοι, που δύσκολα υποπτεύεσαι ότι είναι μπάτσοι με πολιτικά. Και αυτοί ξεροσταλιάζουν με τις ώρες στους διαδρόμους ή στο προαύλιο των δικαστηρίων, μέχρι να δικαστούν οι κρατούμενοί τους. Κάποιοι κρατούμενοι, συνήθως μετανάστες χωρίς χαρτιά και χωρίς κανέναν να τους συμπαρασταθεί στην Ελλάδα, παρουσιάζουν ένα θλιβερό θέαμα, καθώς είναι με φτωχικά ρούχα και ατημέλητοι, με κουρασμένες εκφράσεις, επειδή περάσανε πολλές ώρες ή μέρες στα θλιβερά κελιά της Ασφάλειας, και όλο αυτό το διάστημα δεν τους έχει πάει κανείς τίποτα από τα αναγκαία, για να περιποιηθούν τους εαυτούς τους. Αν μάλιστα πέσουν και σε ρατσιστές μπάτσους συνοδούς, τότε γι' αυτούς είναι ακόμα χειρότερα, γιατί οι μπάτσοι τους αφήνουν με τις ώρες δεμένους στον ήλιο, χωρίς καφέ, χωρίς νερό και χωρίς τσιγάρο. Τρεις τέτοιους μετανάστες, από τους οποίους ο ένας δεν πρέπει να ήταν πάνω από 14 χρονών, με βρώμικα ρούχα και σαγιονάρες, έβλεπα να περιμένουν εκείνη την ημέρα με τις ώρες, χωρίς λεφτά για νερό, καφέ, ή τσιγάρα, για να δικαστούν από την ίδια έδρα που θα δίκαζε την Νάνσυ. Ευτυχώς που ο ασφαλίτης που τους συνόδευε, τους επέτρεψε να κεραστούν από κάποιους πονόψυχους περαστικούς κανέναν καφέ.

Η Νάνσυ ήρθε δεμένη με έναν ασφαλίτη, όπως και ο νεαρός που θα δικαζόταν από την ίδια έδρα, αλλά επειδή η ώρα περνούσε χωρίς να έρχεται η σειρά της, ο ασφαλίτης ξεδέθηκε μαζί της και έμεινε αυτή δεμένη με τις χειροπέδες σε έναν πάγκο δίπλα σε μια καντίνα του προαυλίου των δικαστηρίων, με τον ασφαλίτη να την παρακολουθεί μέχρι να αντικατασταθεί από κάποια ασφαλίτισσα. Όλο αυτό το διάστημα εμείς, η μάνα της, η δικηγόρος της (ή ίδια που είχε μετά την εκκένωση της κατάληψης), η γνωστή φίλη της Σοφίας και καναδυό φίλοι της από την σχολή της τής κρατάγανε παρέα. Οι χειροπέδες δεν της «πηγαίνανε» καθόλου και μαζί με το νεαρό της ηλικίας της και την ομορφιά της έκανε κάποιο κόσμο, συγγενείς κατηγορουμένων να την λυπηθούν και να ξεσπάσουν σε χειροκροτήματα, όταν μετά από πολλές ώρες, γύρω στις πέντε το απόγευμα, έγινε η δίκη και η κοπέλα αθωώθηκε. Στην δίκη αυτή κατέθεσε σαν μοναδικός μάρτυρας υπεράσπισης η Σοφία. Ο άλλος κατηγορούμενος που είχε συλληφθεί μετά την διαδήλωση, είχε σαν μάρτυρα υπεράσπισης τον πατέρα του αλλά δεν

κατάφερε να γλυτώσει την ποινή. Έφαγε πολλούς μήνες αλλά, τουλάχιστον, με ανασταλτικό της ποινής αποτέλεσμα της έφεσης, έκανε έφεση και αφέθηκε προσωρινά ελεύθερος. Τέλος, μετά την δίκη, η κοπέλα ξαναγύρισε και εξακολούθησε να μένει στο σπίτι μας.

Μία δικηγόρος που μάχεται τον αντισημιτισμό με μεγάλο προσωπικό κόστος εκτοπίζει την νέα μας φίλη από το σπίτι μας

Μέχρι να φτιάξει τα χαρτιά της η Νάνσυ, ο καιρός περνούσε γρήγορα και τρεις βδομάδες μετά την σύλληψή της αυτή κοιμόταν ακόμα στο σπίτι μας. Μέχρι που στο σπίτι μας ήρθε για να την φιλοξενήσουμε μια δικηγόρος από την Πρέβεζα, την οποία είχαμε γνωρίσει πριν πολλούς μήνες και στην διάρκεια, επειδή είχε υπερασπιστεί τους Εβραίους στο Ιντερνέτ, είχε δεχτεί άγρια υβριστική, προσβλητική και συκοφαντική επίθεση από αγνώστους και γνωστούς (μέχρι και από μια συνεργάτρια του OmniaTV, ενός ιντερνετικού τηλεοπτικού σταθμού). Κάποιος από τους αγνώστους, προστατευόμενος από την ανωνυμία του Ιντερνέτ, έγραφε γι' αυτήν τόσο υβριστικά και αισχρά πράγματα, που η φίλη μας είχε καταφύγει στην υπηρεσία δίωξης του ηλεκτρονικού εγκλήματος της αστυνομίας. Αυτοί την αντιμετωπίσανε όπως η αστυνομία αντιμετωπίζει τους άσημους πολίτες που καταγγέλλουν κλοπές: Της είπανε ότι θέλουν αλλά δεν μπορούν να κάνουν τίποτα. Και όμως! Όταν πρόκειται να κυνηγήσουν κανέναν ανεπιθύμητο για το βαθύ κράτος, όπως ένας μπλόγκερ που ειρωνευόταν έναν καινούργιο άγιο των ορθοδόξων χριστιανών της Ελλάδας, τον Παΐσιο, αμέσως τον βρίσκουν και του περνάνε χειροπέδες. Όμως σε αυτήν την περίπτωση η φίλη μας, η δικηγόρος, υπερασπιζόταν τους Εβραίους και αλλοίμονο, η διαβρωμένη από τους αντισημίτες της Χρυσής Αυγής αστυνομία, να κινηθεί προς υπεράσπιση της υπερασπίστριας των Εβραίων.

Η δικηγόρος αυτή έμεινε για πρώτη και τελευταία φορά στο σπίτι μας, όμως αυτή η φορά άρκεσε για να αρχίσει να περιπλέκεται η ιστορία μας με την Νάνσυ. Πρώτα από όλα η Σοφία της είπε ότι, όσο θα έμενε στο σπίτι μας η δικηγόρος, η Νάνσυ δεν μπορούσε να μένει στο σπίτι μας, γιατί η δικηγόρος θα της έπαιρνε την θέση. Και κατόπιν σε κάποιο Αντιαπαγορευτικό Φεστιβάλ (υπέρ της νομιμοποίησης της ινδικής κάνναβης) που έγινε εκείνη την εποχή, η Σοφία δεν ήρθε μαζί με εμένα, την δικηγορίνα και την Νάνσυ, που πήγαμε εκεί με το αυτοκίνητο της φίλης της. Και όταν έφυγε η δικηγορίνα, μετά από καμιά εβδομάδα, η Σοφία μετέφερε το κρεβάτι, όπου κοιμόταν η δικηγορίνα και είχε κοιμηθεί και η Νάνσυ, από το σαλόνι, στο δωμάτιο του γιου μου, δείχνοντας ότι δεν ήθελε πλέον να φιλοξενεί την Νάνσυ. Αυτή, μέχρι το τέλος του μήνα εκείνου και τις αρχές του επόμενου, ξέμεινε μερικές βραδιές στο σπίτι μας και κοιμήθηκε σε έναν καναπέ του σαλονιού.

Η διαπόμπευση αδυνάμων κοινωνικά γυναικών στο όνομα της προστασίας της δημόσιας υγείας

Σε εκείνη την περίοδο, το βαθύ κράτος με προμετωπίδα τον Λοβέρδο, έναν υπουργό της κυβέρνησης, αποφάσισε να ενισχύσει την ρατσιστική προπαγάνδα της ανερχόμενης Χρυσής Αυγής, ξεκινώντας μια διαπόμπευση γυναικών αδύναμων κοινωνικά ή εξαρτημένων από απαγορευμένες ουσίες, σαν να ήταν εκδιδόμενες από τις οποίες κινδύνευε όλη η κοινωνία επειδή, κατά την αστυνομία, ήταν φορείς του ιού του Συνδρόμου της Επίκτητης Ανοσολογικής Ανεπάρκειας (A.I.D.S.). Στην προσαγωγή των άτυχων αυτών γυναικών στον εισαγγελέα, προκειμένου να τις φυλακίσει για το καλό της κοινωνίας, παρευρέθηκαν αρκετοί συμπαραστάτες τους, μεταξύ των οποίων εγώ και η Σοφία, όπως και η Νάνσυ. Η προσαγωγή κράτησε ώρες μέχρι να αποφασίσει ο εισαγγελέας να τις φυλακίσει, άσχετα αν δεν είχαν κάνει κανένα αδίκημα, και όλες αυτές τις ώρες εκατοντάδες συμπαραστάτες τους ήμασταν στην αυλή των δικαστηρίων της οδού Ευελπίδων, όπου έγινε. Θυμάμαι ότι ήδη οι σχέσεις μου με την Σοφία είχαν αρχίσει να ψυχραίνονται. Δεν θυμάμαι πότε άρχισαν ακριβώς αλλά σίγουρα μετά την ανακοίνωσή μου στην Σοφία ότι είχα σκοπό να πάρω στην Νάνσυ υπολογιστή, γιατί τον δικό της τον είχε κατασχέσει, όπως μας έλεγε, η αστυνομία κατά την εκκένωση της κατάληψης και αυτή σπούδαζε στο Πολυτεχνείο και γι’ αυτό της χρειαζόταν. Και όταν ένα βράδυ βρεθήκαμε στην πλατεία Εξαρχείων, για να παρακολουθήσουμε μια εκδήλωση συμπαράστασης προς τις «οροθετικές» (τις κατά την αστυνομία φορείς του ιού του A.I.D.S.), η Σοφία έβαλε χέρι στην κοπέλα, γιατί την είχε τηλεφωνήσει η μάνα της, για να της διαμαρτυρηθεί ότι η κόρη της έκανε παρέα με εμένα.

Ένας ισχυρός κλονισμός των σχέσεων μου με την σύντροφο και σύζυγό μου με ασήμαντη αφορμή που θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί – Ο γιος μου περνάει στο πανεπιστήμιο

Εκείνη η βραδιά υπήρξε και η τελευταία της φιλίας μεταξύ της Σοφίας και αυτής της κοπέλας. Συγκεκριμένα, μετά την εκδήλωση, η Σοφία πρότεινε να πάμε σε κάποια ταβέρνα να φάμε μαζί με μια γιατρίνα, η οποία ήταν μεταξύ των ομιλητών της εκδήλωσης, και τον άντρα της γιατρίνας που ήταν οδοντογιατρός της Σοφίας. Προθυμοποιήθηκε να έρθει και η φίλη της που είχε έρθει και αυτή στην εκδήλωση, και η Νάνσυ μετά από δική μου πρόσκληση. Πήγαμε, λοιπόν, όλοι μαζί στην ταβέρνα, όπου η γιατρίνα, αρμόδια γιατρός για εξετάσεις ατόμων υπόπτων για A.I.D.S. και άλλες μεταδοτικές αρρώστιες σε ένα μεγάλο κρατικό νοσοκομείο, μας ενημέρωσε λεπτομερώς για την υπόθεση των «οροθετικών» μια που ήταν αντικείμενο της δουλειάς της και είχε εξετάσει και έναν μπάτσο πορνοπελάτη που είχε πάει με μια από αυτές. Μετά την ταβέρνα, κι ενώ οι άλλοι φεύγανε μαζί προς τα πάνω (προς το σπίτι μας), εγώ συνόδεψα την Νάνσυ για δέκα λεπτά μέχρι την κατάληψη, όπου θα κοιμόταν εκείνη την νύχτα, και της μίλησα για μια γιορτή που είχα κανονίσει με την φίλη της Σοφίας, για να κάνουμε στο σπίτι της την άλλη μέρα που ήταν τα γενέθλια της κοπέλας. Αυτό άρκεσε για

την Σοφία για να «ξεχειλίσει το ποτήρι της» και, όταν γύρισα στο σπίτι να μου πει ότι την εξέθεσα με την στάση μου προς τους γιατρούς και, από κει κι έπειτα, η Νάνσυ είχε τελειώσει γι' αυτήν. Με λίγα λόγια, δεν θα της επέτρεπε να ξανάρθει στο σπίτι, κάτι που με εξαγρίωσε, γιατί θα ήταν από κει κι έπειτα πολύ δύσκολο, αν όχι αδύνατο, να συνεχιστεί η φιλία μου με αυτήν την κοπέλα, λόγω της διαφοράς ηλικίας που είχαμε και του πως θα μας έβλεπε ο κόσμος. Θεώρησα ότι είχα δικαίωμα να έχω φίλη και μια νέα κοπέλα, όχι μόνο άντρες επειδή ήμουνα μεγάλης ηλικίας.

Την επόμενη μέρα το απόγευμα με πήρε η φίλη της Σοφίας τηλέφωνο και μου είπε ότι η γιορτή των γενεθλίων της κοπέλας δεν θα γινόταν, γιατί είχε μάθει ότι η Σοφία τα είχε μαζί της. Αυτό είπε και στην κοπέλα, όταν αυτή την τηλεφώνησε, με συνέπεια να την κάνει να εξαφανιστεί. Εγώ εκείνο το βράδυ ή το επόμενο, έφυγα από την Αθήνα και ήρθα στο εξοχικό μου χωρίς να δίνω σημεία ζωής για δυο ολόκληρες μέρες, κάτι που έκανε την Σοφία να ανησυχήσει σοβαρά και να αρχίσει να με ψάχνει. Το έκανα σκόπιμα για να της δείξω πόσο άσχημα μου είχε φερθεί στο παρελθόν, όταν είχε πάρει την κόρη μου και είχε φύγει για μια εβδομάδα από το σπίτι μας, χωρίς να δίνει σημεία ζωής, λόγω της φιλίας μου με την Λευκαδίτισσα δημοσιογράφο. Είχε αρχίσει να με αγανακτεί το γεγονός ότι με την καινούργια μας φίλη έβλεπα την ιστορία της τότε, πλέον, μακαρίτισσας, της Άννας, να επαναλαμβάνεται. Θα έχανα μια ακόμα φίλη που αυτήν την φορά δεν ήταν ένα χρόνο μεγαλύτερή μου, όπως η Άννα αλλά πάρα πολύ μικρότερή μου, νέα και ωραία!

Κι όμως αυτή η δυσάρεστη εξέλιξη θα μπορούσε να είχε αποφευχθεί, αν ένα συμβόλαιο μείωσης μισθώματος που είχα παραδώσει σε κάτι ενοικιαστές μου, είχε υπογραφεί έγκαιρα και δεν το καθυστερούσαν αδικιολόγητα. Αν το είχαν υπογράψει έγκαιρα, εγώ θα είχα φύγει στην Λευκάδα για δουλειές και η κοπέλα θα είχε φύγει για την Πάτρα, όπως σχεδίαζε. Αλλά στην ζωή βασικό ρόλο παίζει ο παράγοντας τύχη και σε αυτήν την περίπτωση υπήρξα άτυχος. Όχι ότι αργά ή γρήγορα δεν θα καταλήγαμε εκεί που καταλήξαμε. Απλά η φασαρία θα είχε αναβληθεί, τουλάχιστον μέχρι να γύριζα από την Λευκάδα, και μέχρι τότε η ένταση θα είχε καταλαγιάσει κάπως. Τελικά, οι ενοικιαστές μου υπέγραψαν «κατόπιν εορτής» κι εγώ έφυγα για την Λευκάδα, έχοντας συγκρουστεί με την Σοφία και έχοντας χάσει και την κοπέλα. Κάτι τελευταίο που θα ήθελα να προσθέσω σε αυτό το σημείο, είναι ότι εκείνους τους μήνες που στο σπίτι φιλοξενούσαμε κόσμο, ο γιος μου «ξεσχιζόταν» στο διάβασμα για να δώσει τις λεγόμενες πανελλήνιες εξετάσεις, προκειμένου να μπει στο πανεπιστήμιο. Από την δική του σκοπιά θα έλεγε «εδώ καράβια πνίγονται, βαρκούλες αρμενίζουν». Ευτυχώς είχε δικό του δωμάτιο, είχε κάνει και δύο χρόνια φροντιστήριο και τελικά, με αυτές τις εξετάσεις πέρασε στην σχολή της Γεωλογίας του πανεπιστήμιου της Αθήνας, την οποία διάλεξε μεταξύ αυτών όπου μπορούσε να γραφτεί, με τους βαθμούς που είχε πάρει στις εξετάσεις.

Οι προσπάθειες μου να συνεχίσει η καινούργια μου φίλη τις σπουδές της

Έτσι στα μέσα του Ιούνη του 2012 ξαναβρέθηκα στην Λευκάδα, γεμάτος πικρία και αγανάκτηση μετά τα τελευταία γεγονότα. Ευτυχώς η εξαφάνιση της Νάνσυ δεν κράτησε για πολύ. Τρεις μέρες αργότερα από τότε που εξαφανίστηκε, μην απαντώντας ούτε στο κινητό της τηλέφωνο, σήκωσε αυτό το τηλέφωνο, όπου συνέχισα να την παίρνω, και μου είπε ότι βρισκόταν στην Πάτρα και ότι το τηλέφωνό της, όλο αυτό το διάστημα ήταν ξεφόρτιστο, επειδή δεν είχε μαζί της φορτιστή! Εννοείται, ότι εκείνη την ημέρα που διαπίστωσα ότι η φιλία μας δεν είχε τελειώσει οριστικά χάρηκα τόσο πολύ, όσο ελάχιστες φορές στην ζωή μου. Και όσο έμεινα στην Λευκάδα είχαμε συχνή επικοινωνία, ακόμα και όταν αυτή είχε γυρίσει στην Αθήνα και έμενε ξανά στην κατάληψη.

Όταν τον ίδιο μήνα γύριζα με το λεωφορείο από την Λευκάδα στην Αθήνα, έτυχε να έχω από πίσω μια ξένη από χώρα της Ανατολικής Ευρώπης, η οποία δούλευε σε ένα μπαρ σε κάποιο παραθαλάσσιο, τουριστικό, χωριό στην Λευκάδα, έμενε στο σπίτι του ιδιοκτήτη, της είχανε κλέψει το διαβατήριο και ερχόταν στην Αθήνα, για να πάει στην πρεσβεία της να το αντικαταστήσει. Ήταν μόνη της στο κάθισμα και στην μέση της διαδρομής ήρθε κι έκατσε δίπλα της ένας πελάτης του μπαρ, ο οποίος εκτός από την ανάκριση που της έκανε (με αποτέλεσμα να μάθω εγώ την ιστορία που έγραψα πιο πάνω) της ζητούσε και τα ρέστα γιατί δεν είχε βγει μαζί του και είχε απορρίψει τις προσκλήσεις του, όσο δούλευε στο μπαρ. Αυτός ήταν μεγάλης ηλικίας και σκατόφατσα, ενώ αυτή ήταν μικρή και την λυπήθηκα που είχε μπλέξει από ανάγκη με τέτοιον κόσμο. Αυτή η ιστορία όμως με έκανε, όταν ξαναείδα την Νάνσυ, να την αποτρέψω να πάει να δουλέψει σε ένα καφε-μπαρ σε ένα τουριστικό χωριό της Εύβοιας, προκειμένου να μην πάθει τα ίδια και χειρότερα από αυτά που είχε πάθει η κοπέλα που δούλευε στην Λευκάδα. Άλλωστε η Εύβοια ήταν γνωστή από τον πιο ειδεχθή ομαδικό βιασμό που είχε γίνει γνωστός στην Ελλάδα, τον βιασμό της αλλοδαπής μαθήτριας στην Αμάρυνθο. Προκειμένου να μην πάει στην Εύβοια, είχα προσφερθεί να της δανείζω κάποια ποσά, για να την βγάζει ως το φθινόπωρο, τα οποία θα μου επέστρεφε όταν θα αρχίζανε τα σχολεία και θα ξεκινούσε ιδιαίτερα μαθήματα σε μαθητές. Επίσης κατάφερα να την πείσω να πραγματοποιήσει ένα παλαιότερο σχέδιό της: Να αλλάξει πολυτεχνική σχολή, μια που με τους βαθμούς που είχε συγκεντρώσει στις πανελλαδικές εξετάσεις υπήρχε πιθανότητα να το καταφέρει, εισαγόμενη στα πλαίσια του 10% του συνόλου των εισαγομένων στην καινούργια σχολή. Για να γίνει αυτό χρειαζόταν να υποβάλει ηλεκτρονικά μια αίτηση, όμως στην κατάληψή της δεν είχε ιντερνέτ ούτε υπολογιστή. Εγώ είχα σκεφτεί τότε να δοκιμάσω μήπως μπορούσα να έχω ιντερνέτ στον φορητό υπολογιστή μου σε ένα καφενείο με ιντερνέτ. Δεν το είχα ξανακάνει μέχρι τότε και δεν ήξερα πόσο εύκολο είναι. Γι' αυτό ένα απόγευμα βρέθηκα στο καφενείο του κτιρίου του Χόντου, στην Ομόνοια, από όπου είχα και ωραία θέα. Και πράγματι είχα ιντερνέτ στον υπολογιστή μου εκεί. Εκείνη την ώρα που βρισκόμουνα εκεί, με πήρε τηλέφωνο η Νάνσυ από την Ασφάλεια και μου είπε ότι την είχανε πάλι συλλάβει, γιατί είχαν πάλι εκκενώσει την κατάληψη. Ευτυχώς αυτή την φορά την αφήσανε, γιατί

συμβουλεύτηκαν τον φάκελό της από την προηγούμενη σύλληψη όταν, μετά τρεις μέρες στην Πέτρου Ράλλη, είχε αφεθεί ελεύθερη. Κι εγώ πήγα και την βρήκα καθώς γύριζε από την Ασφάλεια στα Εξάρχεια. Το ίδιο βράδυ, το κτίριο που είχε εκκενωθεί από τους καταληψίες ανακαταλήφθηκε αλλά η κοπέλα δεν είχε διάθεση να ξανακοιμηθεί εκεί και κοιμήθηκε σε κάποιο φίλο της. Ούτε εμένα μου άρεσε να μένει στην κατάληψη, γιατί σ' αυτή την κατάληψη έμενε κι ένας μεγάλης ηλικίας, ο οποίος είχε παρελθόν με καταδίκες για εμπόριο απαγορευμένων ουσιών. Ήταν ο ίδιος, για τον οποίο ο βασανισμένος στις φυλακές Κέρκυρας τσιγγάνος κρατούμενος, ο Αποστολόπουλος, που είχα γνωρίσει στις φυλακές Αίγινας το 1978, μου είχε πει να τον προσέχω. Που να φανταστώ ότι θα τον ξανάβρισκα μπροστά μου μετά το 1986, που πρώτη φορά τον είχα δει στα Προπύλαια και μας είχε πάρει την ντουντούκα που χρησιμοποιούσαμε για την κινητοποίηση για τους φυλακισμένους αντιπυρηνικούς διαδηλωτές! Αυτός ο τύπος έβλεπε με μισό μάτι την φιλία μου με την κοπέλα αυτή και για να την χαλάσει, της έλεγε ένα σωρό ψέματα, όπως το ότι την έβριζε η Σοφία χυδαία στους άλλους, ότι είχε βάλει να την παρακολουθούνε κλπ. Αυτή τον πίστευε, ίσως γιατί μέχρι τότε τέτοιους ανθρώπους είχε γνωρίσει και άλλους και κανένας δεν είχε βρεθεί να της πει πόσο επικίνδυνοι είναι.

Βέβαια θα αναρωτηθεί κανείς πώς έφτασε μέχρι τα αυτιά αυτουνού το ότι η φιλία μου με την κοπέλα δεν άρεσε καθόλου στην Σοφία και ότι η τελευταία ούτε να την βλέπει δεν ήθελε. Όπως και να 'χει, δεν ήταν υγιές το περιβάλλον της κατάληψης και δεν μου άρεσε που η κοπέλα ήταν υποχρεωμένη να μένει εκεί. Και, όπως έλεγε και ίδια, δεν της άρεσε ούτε αυτής.

Το αντιρατσιστικό φεστιβάλ του Ιούλη του 2012, ένα απρόσμενο νυκτερινό τηλεφώνημα και δύο απαταιώνες συντηρητές κλιματιστικών

Εκείνες τις μέρες, αρχές Ιουλίου, γινόταν το αντιρατσιστικό φεστιβάλ που γίνεται κάθε χρόνο κι εγώ βρισκόμουνα κάθε μέρα σε αυτό, κρατώντας μαζί με τον Νάσο τον Θεοδωρίδη, το τραπεζάκι της Αντιεθνικιστικής. Και μια που η Νάνσυ ήταν μετανάστρια, της είχα προτείνει να κάνει κάποιο πέρασμα από το φεστιβάλ, μια που σε αυτό οι μετανάστες δεν πλήρωναν, όπως όλοι οι άλλοι. Η πρόσκλησή μου έπιασε τόπο και η Νάνσυ εμφανίστηκε μπροστά από το τραπεζάκι μας την δεύτερη μέρα, ημέρα Σάββατο. Την σύστησα σαν φίλη μου σε γνωστούς, όπως στον πρώτο πρόεδρο του Συνδέσμου Αντιρρησιών Συνείδησης Λάζαρο Πετρομελίδη και στην συνεργάτιδα μας στην Αντιεθνικιστική Αλεξία και, αργότερα, φάγαμε μαζί από την διεθνή κουζίνα του φεστιβάλ. Μάλιστα, φύγαμε μαζί από το φεστιβάλ που τότε γινόταν κοντά στον σταθμό του μετρό της Κατεχάκη, στις παλιές εγκαταστάσεις της Ε.Σ.Α. Εκείνη την βραδιά θα πήγαινε να μείνει στην κατάληψη. Εγώ, πάντως, ήδη από την ημέρα της δεύτερης εκκένωσης, της είχα πει ότι αν δεν έβρισκε τίποτα καλύτερο, μπορούσε να μείνει και στο εξοχικό μου.

Τέλος πάντων, γύρισα αργά μετά τα μεσάνυχτα στο σπίτι μου και έπεσα για ύπνο. Θα ήταν τρεις ή τέσσερις η ώρα το πρωί, όταν χτύπησε το κινητό μου και άκουσα την κοπέλα

αλαφιασμένη να μου ζητάει να μείνει στο εξοχικό μου. Της είπα ότι δεν υπήρχε νυχτερινή συγκοινωνία για εκεί και το πρώτο λεωφορείο ήταν γύρω στις έξι το πρωί. Μου ζήτησε να βρεθούμε να της δώσω τα κλειδιά και της είπα ότι δεν μπορούσε να πάει μόνη της, γιατί δεν είχε ξαναπάει ποτέ με λεωφορείο, το σπίτι ήταν παλιό και δεν ήξερε τα "μυστικά" του, στους γείτονες ήταν άγνωστη και θα δημιουργούσε θέμα κλπ. κι έτσι την έπεισα να πάμε μαζί. Πράγματι, πήγα και την βρήκα στην αφετηρία των λεωφορείων σε άσχημη ψυχολογική κατάσταση, την αιτία της οποίας δεν έμαθα ποτέ. Πήραμε το πρώτο λεωφορείο που ήταν γεμάτο εργάτες, Αλβανούς στην πλειοψηφία τους, που πηγαίνανε να πιάσουν δουλειά, και ας ήταν Κυριακή. Αισθανόμουνα σαν να ήμασταν η μύγα μεσ' το γάλα. Και, για πρώτη φορά, το λεωφορείο δεν ακολούθησε την κανονική διαδρομή αλλά πήγε στον προορισμό του κάνοντας έναν μεγάλο κύκλο μέσα από γειτονικά χωριά. Και λίγο προτού φθάσουμε από την καινούργια, άγνωστη σε εμένα διαδρομή, σταμάτησε πάνω στο δρόμο για κανένα δεκάλεπτο χωρίς να καταδεχτεί ο οδηγός να μας πει το γιατί. Αναγκάστηκα να σηκωθώ από την θέση μου και να πάω να τον ρωτήσω αν, τελικά, θα καταλήγαμε στον προορισμό μας, όπως καταλήξαμε. Στην διάρκεια εκείνης της στάσης, με πήρε τηλέφωνο και η Σοφία και με ρωτούσε τι έγινα και γιατί έφυγα το πρωί χωρίς να της πω τίποτα. Βρήκα μια δύσπεπτη δικιολογία για βιαστικές δουλειές συντήρησης στο εξοχικό, μια που το ίδιο απόγευμα έπρεπε να είμαι στο αντιρατσιστικό και δεν είχα χρόνο. Τι να της έλεγα; Ότι ήμουνα με την πρώην φίλη της που δεν ήθελε να βλέπει;

Κάποτε φτάσαμε και στο σπίτι κι εκεί παρουσιάστηκε άλλο πρόβλημα. Επειδή άναψα δύο αιρκοντίσιον κι ένα θερμοσίφωνο μαζί, έγινε μια έκρηξη στον πίνακα του ηλεκτρικού και κάηκε και η ασφάλεια. Ανοίγοντας τον πίνακα είδα ότι είχαν καεί κάτι χοντρά καλώδια που κατέληγαν στην βάση της ασφάλειας και, αν δεν έβρισκα τρόπο να τα αντικαταστήσω, δεν θα είχε ρεύμα το σπίτι. Επειδή ήταν Κυριακή και το σπίτι δεν ήταν σε πόλη, δεν μπορούσα να φέρω και ηλεκτρολόγο. Βρήκα όμως ένα μαγαζί με ηλεκτρικά ήδη ανοιχτό και πήρα κάτι καλώδια, όχι όμως αυτά που ήθελα. Παιδεύτηκα ώρες και έκανε μια ζέστη που την θυμάμαι ακόμα. Ήτανε Ιούλης και αργότερα, όταν τελείωσε, οι εφημερίδες έγραψαν ότι υπήρξε ο πιο ζεστός Ιούλης της τελευταίας εκατονταετίας! Κι εγώ μπορεί να έριξα ποτάμια ιδρώτα αλλά το μόνο που κατάφερα ήταν το σπίτι να έχει φως. Με οποιαδήποτε ηλεκτρική συσκευή η ασφάλεια έπεφτε. Μετά από όλα αυτά, δεν θα έπρεπε να μείνω με την κοπέλα μέχρι να δούμε τι θα γινόταν; Κι όμως δεν έμεινα. Έχοντας αναλάβει την πολιτική υποχρέωση να κρατάω το τραπεζάκι της Αντιεθνικιστικής στο φεστιβάλ, έβαλα, όπως συνήθιζα, τις πολιτικές μου υποχρεώσεις πάνω από τις προσωπικές και γύρισα στην Αθήνα. Και ξαναπήγα στο φεστιβάλ, μολονότι ήμουν πτώμα από την κούραση, γιατί είχα κοιμηθεί μόνο τρεις ώρες τις τελευταίες 48 ώρες. Αυτό που μου έδινε δύναμη να συνεχίζω ήταν, μάλλον, η εμπιστοσύνη που είχε δείξει σε εμένα η κοπέλα και το θάρρος της να συνεχίσει να είναι φίλη μου.

Αν και την βλάβη στον ηλεκτρικό πίνακα του εξοχικού μου την έφτιαξα μετά από τρεις μέρες, γιατί μεσολάβησε μια ακόμη αργία, εκτός της Κυριακής, το μεγάλο αιρκοντίσιον δεν ξανάβγαλε κρύο αέρα και η ζέστη ήταν αφόρητη. Σε μια κολώνα κοντά στο σπίτι βρήκα μια ταμπέλα με ένα τηλέφωνο που έγραφε για σέρβις κλιματιστικών με 20 ευρώ. Ξεχνώντας ένα

αξιόπιστο τεχνικό που είχα χρησιμοποιήσει εννιά χρόνια νωρίτερα, πήρα αυτό το τηλέφωνο και στο σπίτι εμφανίστηκαν δύο νεαροί, σε ένα παλιό αυτοκίνητο, από τους οποίους ο ένας είχε μερικά δόντια λιγότερα και ήταν πολύ αδύνατος, λες κι έπαιρνε απαγορευμένες ουσίες. Αυτοί δεν κατάφεραν να φτιάξουν το αιρκοντίσιον, όμως εγώ τους έδωσα τα λεφτά για το σέρβις. Τις επόμενες μέρες πήρα κάποια τηλέφωνα και βρήκα κάποιον που είχε, υποτίθεται, ανταλλακτικά για το αιρκοντίσιον αλλά ζητούσε ένα κάρο λεφτά για να έρθει μέχρι το εξοχικό. Γι' αυτό, τηλεφώνησα τους νεαρούς και τους ρώτησα αν αναλάβαιναν την μεταφορά των ανταλλακτικών και την τοποθέτησή τους αυτοί. Αυτοί άλλο που δεν θέλανε. Ήρθανε, αφαιρέσανε δύο πλακέτες από το αιρκοντίσιον, για να τις συγκρίνουν με τις καινούργιες που θα έπαιρναν, πήραν και 130 ή 140 ευρώ για να πληρώσουν τις καινούργιες πλακέτες και εξαφανίστηκαν. Από την άλλη, όταν ξανατηλεφώνησα σε αυτόν που θα μου πουλούσε τις καινούργιες πλακέτες, αυτός μου είπε ότι δεν τις είχε και ούτε είχε καταφέρει να τις βρει. Έτσι πέταξα, ουσιαστικά, 160 ή 170 ευρώ, με το να εμπιστευτώ απατεώνες και έναν έμπορο αιρκοντίσιον που, και αυτός, αποδείχτηκε τελείως αναξιόπιστος. Το αποτέλεσμα ήταν να περάσω έναν Ιούλη με φοβερή ζέστη και μάλιστα με φιλοξενούμενη, λες και αυτή μου έφερε κακοτυχία. Βέβαια, η φιλοξενούμενη δεν πέρασε όλες τις μέρες του Ιούλη στο εξοχικό, γιατί πήγαινε και ερχόταν στην Αθήνα, όπου έμενε στην κατάληψη, αλλά δεν μου άρεσε που χάλασε ένα αιρκοντίσιον που το είχα 19 χρόνια, όταν χρειάστηκε να φιλοξενήσω την κοπέλα.

Μια αναπάντεχη γνωριμία αρκετό καιρό μετά από μια αντισπισιστική διαδήλωση

Κατά τα άλλα, κατάφερα και βρήκα για την κοπέλα υπολογιστή με ιντερνέτ στο σπίτι μιας φίλης μου, της Βάσιας, την οποία είχα γνωρίσει μετά από μια αντισπισιστική διαδήλωση ενάντια στο εμπόριο της γούνας, η οποία είχε ξεκινήσει από το Σύνταγμα. Πριν από το ξεκίνημα της πορείας, ένας από τους διαδηλωτές, ψηλός και ογκώδης, είχε αρπάξει από μια κοπέλα τις προκηρύξεις ενάντια στην γούνα, που αυτή μοίραζε, και τις είχε πετάξει στο σιντριβάνι της πλατείας. Αυτό το έκανε γιατί οι προκηρύξεις είχαν το σύμβολο της οργάνωσης που είχε βγάλει τις προκηρύξεις και αυτό το σύμβολο είχε την ελληνική σημαία. Δεν ήταν εθνικιστική η οργάνωση αλλά επειδή είχε παρακλάδια σε πολλές χώρες του κόσμου, είχε για το κάθε παρακλάδι ένα σύμβολο με την σημαία της χώρας του, για να ξεχωρίζει από τα άλλα. Ο ψηλέας δεν το κατάλαβε αυτό και έκανε την κοπέλα να κλαίει. Μάλιστα, όταν αυτή βρήκε άλλο ένα πακέτο με τις ίδιες προκηρύξεις για να μοιράσει, ο ψηλέας τις πέταξε και αυτές στο σιντριβάνι. Στην συγκέντρωση πρέπει να ήτανε καμιά εκατοστή άτομα, σχεδόν όλοι νέοι. Ο μεγαλύτερος σε ηλικία και από τους πιο κοντούς ήμουνα εγώ αλλά επειδή κανένας δεν υπερασπιζόταν την κοπέλα που έκλεγε, τα έβαλα εγώ με τον ψηλέα, λέγοντάς του ότι, αν ήξερα ότι θα έβγαζα σχεδόν τέσσερα χρόνια φυλακή, για να μπορούν να κάνουν τους τσαμπουκάδες τους άτομα σαν κι αυτόν για μια παλιοσημαία, θα προτιμούσα να μην είχα μπει στην φυλακή. Ο καυγάς ευτυχώς δεν κατέληξε σε ξυλοδαρμό, γιατί αυτόν τον συγκράτησαν οι φίλοι του κι εμένα με απομάκρυναν κάποιοι Μάρτυρες του Ιεχωβά, οι οποίοι

έτυχε να διανέμουν στην πλατεία το υλικό τους. Αυτήν την φάση που περιέγραψα, την είχε δει η Βάσια και μετά από κάποιο διάστημα, όταν τυχαία με είδε στο δρόμο, μου έδωσε συγχαρητήρια για την στάση και από εκεί και έπειτα είχαμε μια κάποια επικοινωνία, αραιά και που. Στο σπίτι αυτής έκανε την ηλεκτρονική αίτηση της για να αλλάξει σχολή η Νάνσυ και αυτή έγινε δεκτή. Μάλιστα, όταν στο τέλος του Αυγούστου ανακοινώθηκαν τα αποτελέσματα των Πανελλαδικών, έμαθα ότι αυτή είχε εισαχθεί στην σχολή που είχε διαλέξει, με το 10%.

Η Νάνσυ το ότι είχε περάσει το έμαθε από εμένα, όταν βρισκόμουνα στην Κομοτηνή και τηλεφωνηθήκαμε. Δεν μπορώ να πω ότι είχε και μεγάλο ενδιαφέρον για σπουδές. Η ζωή που έκανε και χωρίς αυτές, φαίνεται, της άρεσε. Εγώ, εκείνη την εποχή, βρισκόμουν στην Κομοτηνή για πρώτη φορά στην ζωή μου, όπως για πρώτη φορά βρισκόμουνα στην Θράκη, γενικά.

ΤΟ ΤΑΞΙΔΙ ΜΟΥ ΣΤΗΝ ΘΡΑΚΗ ΚΑΙ ΣΤΗΝ ΤΟΥΡΚΙΑ

«Πανηγυρική» υποδοχή στο αεροδρόμιο της Καβάλας από τους «δασκάλους» μου

Αποφάσισα και πήγα στην Θράκη, με σκοπό να συνεχίσω για Ιστανμπούλ με τον φίλο μου και συνεργάτη στην Αντιεθνικιστική Μουσταφά, γιατί έβλεπα να βουλιάζω οικονομικά και, αν δεν έκανα αυτό το ταξίδι εκείνη την εποχή, μετά δεν θα είχα λεφτά για να το κάνω. Και έκανα πάρα πολύ καλά, γιατί, όχι μόνο τα λεφτά μου τελειώσανε αργότερα, αλλά και οι φίλοι μου και συνεργάτες, ο Αμπντουλχαλίμ και ο Μουσταφά, μετά κάποιους μήνες πάψανε να έχουν πολλά-πολλά μεταξύ τους και φορτώθηκαν και μια σειρά προσωπικά προβλήματα ο καθένας τους. Ακόμα και η ημερομηνία που πήγα ήταν η σωστή, γιατί έτυχε να έχει έρθει από την Ιαπωνία, μαζί με έναν Έλληνα συνεργάτη του στον αντιρατσιστικό και αντιφασιστικό αγώνα, ο οποίος είχε έρθει από την Γερμανία, ένας Τούρκος καθηγητής του πανεπιστημίου της Οζάκα, για μια γλωσσολογική έρευνα. Οι δυο τους συνεργαζόντουσαν στην περίφημη αντιρατσιστική οργάνωση μεταναστών της Γερμανίας Café Morgenland, προτού ο Τούρκος βρεθεί στην Ιαπωνία. Για μένα τα κείμενα αυτής της οργάνωσης ήταν τα καλύτερα αντιρατσιστικά κείμενα και μου άρεσαν τόσο, ώστε έκρυβα κάποιον θαυμασμό γι’ αυτήν. Η ζωή το έφερε να γνωρίσω δύο από τα πιο σημαντικά στελέχη της, αυτούς που ανέφερα παραπάνω, με τον πιο ευχάριστο τρόπο. Με πήραν με το αυτοκίνητό τους από το αεροδρόμιο της Καβάλας, όπου προσγειώθηκε το αεροπλάνο μου που είχε φύγει από την Αθήνα, και με πήγαν στην Ξάνθη, πρώτο σταθμό του αξέχαστου αυτού ταξιδιού μου. Η Ξάνθη και η Κομοτηνή, επειδή έχουν μεγάλη Τουρκική μειονότητα, θεωρήθηκαν ακατάλληλες για την δημιουργία αεροδρομίου και κατάλληλες για δημιουργία αστυνομικών σχολών για Έλληνες. Εκείνες, μάλιστα, τις μέρες σε όλη την Ελλάδα η αστυνομία έκανε επιχείρηση «σκούπα» ενάντια στους μετανάστες, τους οποίους πάντα θεωρούσε σκουπίδια, και οι μετανάστες οδηγιόντουσαν, χωρίς να τους δίνεται η άδεια να υπερασπιστούν τους εαυτούς τους, σε αυτοσχέδια στρατόπεδα συγκέντρωσης. Οι αστυνομικές σχολές της Ξάνθης και της Κομοτηνής είχαν μετατραπεί σε τέτοια στρατόπεδα και μπάτσοι από όλη την Ελλάδα, μαζί με Έλληνες ακροδεξιούς και φασίστες της Θράκης, είχαν αναλάβει να φυλάνε τους κρατούμενους.

Στην Ξάνθη είχαμε κλείσει ραντεβού με τον Αμπντουλχαλίμ, ο οποίος, μετά από δική μου παράκληση, θα μεσολαβούσε για να έβρισκε ο Τούρκος καθηγητής τα κατάλληλα άτομα για την έρευνά του. Η έρευνά του είχε θέμα τον ρατσισμό στην γλώσσα και χρειαζόντουσαν, για να πάρουν μέρος, Τούρκοι μειονοτικοί. Αυτούς τους βρήκε ο Αμπντουλχαλίμ, γιατί ήταν πολύ γνωστός στην Θράκη, εξαιτίας μιας μειονοτικής εφημερίδας που έβγαζε, της Trakya’nin Sesi (Τουρκικής Φωνής). Ο Αμπτουλχαλίμ, επίσης, μου είχε προτείνει και την ακριβή ημερομηνία του ταξιδιού μου, για να μπορέσω να παρευρεθώ στην σημαντικότερη ετήσια πολιτιστική εκδήλωση της τουρκικής μειονότητας του νομού Ξάνθης. Σε αυτήν με πήγε ο Αμπντουλχαλίμ με το αυτοκίνητό του και εκεί ήρθαν επίσης οι φίλοι μου από το Café Morgenland.

Μια εντυπωσιακή ετήσια εκδήλωση σε μειονοτικό χωριό για τουρκικό ακροάτήριο

Η εκδήλωση γινόταν στο γήπεδο του μειονοτικού χωριού Κέτενλικ που το ελληνικό κράτος μετονόμασε σε Κένταυρο, για να κρύψει το γεγονός ότι είναι χωριό εκτουρκισμένων Βουλγάρων που είναι γνωστοί σαν Πομάκοι. Το ίδιο έχει κάνει με όλα τα Πομάκικα και τα Τούρκικα χωριά της Θράκης. Εγώ δεν είχα ξαναβρεθεί σε μειονοτική εκδήλωση μέχρι τότε και η γνώση μου για τις μειονότητες ήταν καθαρά θεωρητική. Το ότι βρέθηκα σε αυτήν την εκδήλωση και μάλιστα σαν «επίσημος», εξαιτίας του ότι ο Αμπντουλχαλίμ μου εξασφάλισε θέση στους «επισήμους», το θεώρησα σαν ανταμοιβή για τον αντιεθνικιστικό αγώνα μου υπέρ της αναγνώρισης των ανθρώπινων, πολιτικών και κοινωνικών δικαιωμάτων της Τουρκικής μειονότητας. Και, γνωρίζοντάς την αυτήν την μειονότητα από κοντά, μέσω των πολιτιστικών της χαρακτηριστικών, κατάλαβα ότι πολύ καλά είχα κάνει και είχα δραστηριοποιηθεί για τα δικαιώματά της, όσο είχα δραστηριοποιηθεί. Στην συγκεκριμένη εκδήλωση το περιεχόμενο ήταν χοροί και τραγούδια, και παραδοσιακά και σύγχρονα, από τραγουδιστές που είχαν έρθει από Τουρκία. Μέχρι και διάφορα παιδικά θεατρικά έργα είχε. Αλλά και τους παραδοσιακούς χορούς τους χόρευαν κυρίως παιδιά και έφηβοι που, για να λέμε την αλήθεια, είναι πολύ πιο όμορφοι από τους Έλληνες συνομηλίκους τους, ιδιαίτερα τα κορίτσια. Ακόμα και τα παραδοσιακά Τούρκικα ρούχα που φορούσαν τα κορίτσια και οι γυναίκες, τις έκαναν να φαίνονται πιο όμορφες.

Τώρα, η γλώσσα που ακουγόταν στην εκδήλωση ήταν κυρίως τα Τούρκικα. Και συμμετείχαν και εκπρόσωποι του Τουρκικού κράτους, όπως ο πρόξενος και κάποιος δήμαρχος μιας μεγάλης πόλης της Τουρκίας, από την οποία είχε έρθει και συγκρότημα για να χορέψει. Βέβαια μετάφραζε και κάποιος, ή μάλλον κάποια, στα Ελληνικά, αν και δεν είδα Έλληνες να έχουν έρθει να δουν την εκδήλωση. Γενικά ήταν πολύ ωραία εμπειρία. Το μόνο που δεν μου άρεσε είναι ότι, σε κάποια φάση, γύρω στις 9 το βράδυ, η εκδήλωση διακόπηκε προκειμένου οι επίσημοι να πάνε να κάνουν την προσευχή τους σε κάτι χαλάκια που είχαν απλωθεί πίσω από την σκηνή. Αυτός ο θρησκευτικός φανατισμός, μαζί με την Σαρία, δηλ. τον ισλαμικό νόμο που επιτρέπει στα κορίτσια να παντρεύονται πριν από τα δεκάξι τους χρόνια, τον οποίο πολλοί τηρούν, είναι κατά την άποψή μου οι εγγενείς αδυναμίες της Τουρκικής μειονότητας, τις οποίες το ελληνικό κράτος δεν καταπολεμάει, γιατί δένουν την μειονότητα πίσω από το άρμα της θρησκείας και του σεξισμού και την εμποδίζουν να εκσυγχρονιστεί. Τέλος, κάτι άλλο μικρής σημασίας αλλά για μένα ενοχλητικό που δεν μου άρεσε, ήταν η απουσία αλκοόλ στην εκδήλωση. Ευτυχώς που «πίσω από την βιτρίνα» αρκετοί μειονοτικοί πίνουνε και γι’ αυτό μπορούσε να προμηθευτεί κανείς μπύρες έξω από τον χώρο του γηπέδου, όπου γινόταν η εκδήλωση. Κι όταν λέμε έξω, δεν εννοούμε στον δρόμο αλλά σε ένα κτίσμα κολλητό στα αποδυτήρια του γηπέδου που θα χρησίμευε, μάλλον, σαν αποθήκη. Εκεί είδα και διάφορους Τούρκους να κάθονται γύρω-γύρω και να πίνουνε, ίσως για να μην τους δουν οι θρησκευτικοί και πολιτικοί τους ηγέτες και τους βάλουν χέρι. Γυναίκες και κοπέλες δεν είδα να πίνουνε αλκοόλ… Εγώ, πάντως, ήπια αρκετές μπύρες αλλά δυστυχώς τις ήπια πολύ αργά, καμιά ώρα πριν το τέλος της εκδήλωσης. Και έφαγα και κάποια παραδοσιακά Τουρκικά

φαγητά και γλυκά. Αν δεν είχαν μεσολαβήσει όλα αυτά που είχαν γίνει τον τελευταίο καιρό στην Αθήνα, σίγουρα θα αισθανόμουν, για εκείνες τουλάχιστον τις μέρες, ότι ήταν από τις καλύτερες της ζωής μου.

Με τον αντιρατσιστή φίλο μου στο φεστιβάλ του Κέτενλικ

Μαθαίνω για τους Πομάκους ακούγοντας και συζητώντας με Πομάκο

Στο Κέτενλικ δημοτικός σύμβουλος ήταν και ο Λουτβί, ο γαμπρός του Αμπντουλχαλίμ. Πολύ φυσικό αφού η καταγωγή του ήταν από την περιοχή και γνώριζε καλά ανθρώπους και πράγματα. Από αυτόν άκουσα για πρώτη φορά την γνωστή σαν γλώσσα των Πομάκων, καθώς αυτός μιλούσε με την μάνα του στο τηλέφωνο. Απ’ ό,τι μπορούσα να πιάσω, αυτή η γλώσσα ήταν σλαβική και όχι Τούρκικα. Το πιο πιθανόν ήταν να είναι καμιά βουλγαρική διάλεκτος. Από την γλώσσα αυτή συμπέρανα ότι οι Πομάκοι πρέπει να είναι εκτουρκισμένοι Βούλγαροι. Ο ίδιος ο γαμπρός του Αμπντουλχαλίμ, ένα πολύ καλό παιδί που την μεθεπόμενη μέρα με ξενάγησε στην πανέμορφη παλιά πόλη της Ξάνθης, με τα όμορφα οθωμανικά κτίρια, και μετά με πήγε σε κάποιο πασίγνωστο Τουρκικό εστιατόριο σε κάποια απόσταση από την πόλη, μου εξήγησε γιατί οι Πομάκοι εκτουρκίστηκαν. Αυτό έγινε γιατί ενώ η Ελλάδα τους αντιμετώπισε για πάρα πολλά χρόνια σαν πολίτες δεύτερης κατηγορίας, όπως αντιμετώπισε όλους τους μειονοτικούς, η Τουρκία τους αντιμετώπισε σαν Τούρκους, παρέχοντάς τους όλες τις ευκαιρίες που δίνει στους Τούρκους. Ο ίδιος είχε σπουδάσει στην Άγκυρα, κάτι που δεν μπορούσε να κάνει στην Αθήνα (όπου ακόμα και οι Έλληνες χρειάζονται λεφτά για φροντιστήρια για να μπούνε στο πανεπιστήμιο), μολονότι είχε υπηρετήσει στον Ελληνικό

στρατό και είχε φάει στην μάπα όλο τον εθνικισμό κατά των Τούρκων, με τον οποίο ο Ελληνικός στρατός ποτίζει τους στρατιώτες του. Για να μου δείξει πόσο δύσκολη υπήρξε γι' αυτόν η στρατιωτική θητεία, εξαιτίας της εθνικότητάς του, μου είπε ότι κάποια φορά τον κάλεσε ο διοικητής του στρατοπέδου του για να τον τιμωρήσει, επειδή είχε πει για κάποιον συμπατριώτη του που του είχαν σπάσει τα νεύρα οι Τουρκοφάγοι Έλληνες στρατιώτες, ότι έγινε Τούρκος. Αυτό θεωρήθηκε σαν αμφισβήτηση της «ελληνικότητας» του Τούρκου που υπηρετούσε στον Ελληνικό στρατό, και ο γαμπρός του Αμπντουλχαλίμ είδε κι έπαθε να εξηγήσει στον ανώτερό του, ότι το «έγινε Τούρκος» είχε την έννοια ότι έγινε έξαλλος και όχι ότι έπαψε να αισθάνεται Έλληνας πρόθυμος να πολεμήσει για την Ελλάδα!

Επίσκεψη στο μειονοτικό κεφαλοχώρι Εχίνος και στον τάφο μιας Οθωμανής αρχόντισσας

Αλλά δεν ήταν μόνο ο γαμπρός του Αμπντουλχαλίμ που με έκανε να αισθάνομαι ότι βρίσκομαι ανάμεσα σε δικούς μου ανθρώπους, όσο ήμουνα ανάμεσα σε Τούρκους της Θράκης. Και ο ίδιος ο Αμπντουλχαλίμ την επόμενη, μάλλον, μέρα από την πολιτιστική εκδήλωση στο Κέτενλικ, πήρε εμένα και τους δύο φίλους μου από το Café Morgenland και μας πήγε έξω από την Ξάνθη, σε μια ταβέρνα στις όχθες ενός ποταμού, η οποία διατηρούσε εκεί ιχθυοτροφείο με πέστροφες. Εκεί για πρώτη φορά έφαγα φρέσκια πέστροφα, γιατί τις πέστροφες που φάγαμε (γι' αυτό μας πήγε άλλωστε) τις ψάρεψαν εκείνη την ώρα από το ιχθυοτροφείο.

Στην ταβέρνα με τις πέστροφες από αριστερά προς δεξιά ο καθηγητής, ο Αμπντουλχαλίμ, εγώ και ο Λουτβί

Και όσο έμεινα στην Ξάνθη, ο Αμπντουλχαλίμ ήθελε να κερνάει συνέχεια. Μια φορά μόνο μου επέτρεψε να πληρώσω, γιατί επέμενα προκειμένου «να βγάλω την υποχρέωση».

Αλλά η πιο αξιομνημόνευτη περιήγηση που μου έκανε ο Αμπντουλχαλίμ ήταν μια περιοδεία με το αυτοκίνητό του στα βόρεια του νομού Ξάνθης, κατά την οποία φτάσαμε μέχρι την πιο μεγάλη και γνωστή κωμόπολη της περιοχής που, μολονότι κατοικείται αποκλειστικά από Τούρκους μειονοτικούς, είναι γνωστή με το ελληνικό όνομα Εχίνος. Εκεί με πήγε σε ένα καφενείο, όπου ήταν γνωστός όπως σε όλη την Θράκη, και με γνώρισε σε άλλους Τούρκους. Η ευγένεια και η περιποιητικότητά τους προς το πρόσωπό μου εξάλειψε και τα τελευταία υπολείμματα της καχυποψίας προς τους Τούρκους, με τα οποία με πότιζε το Ελληνικό εκπαιδευτικό σύστημα από τότε που πρωτοπήγα σχολείο.

Απέναντι από τον Εχίνο, σε ένα ύψωμα, υπάρχει ένα αξιοθέατο που για να πάμε με τον Αμπντουλχαλίμ, χρειάστηκε να διασχίσουμε με το αυτοκίνητό του την κοίτη ενός χειμάρρου που είχε ακόμα νερό. Πρόκειται για τον τάφο μιας Οθωμανής αρχόντισσας του 15^{ου} αιώνα, της οποίας ο σύζυγος είναι θαμμένος σε ένα από τα μεγάλα τζαμιά του Εχίνου. Το κτίσμα, όπου βρίσκεται ο τάφος, είναι ανοιχτό για το κοινό κι εκεί είδα για πρώτη φορά στην ζωή μου Οθωμανικό τάφο. Αυτό που με εντυπωσίασε περισσότερο ήταν το πράσινο χρώμα του υφάσματος, με το οποίο ήταν σκεπασμένος ο τάφος. Αργότερα, στην Ιστανμπούλ, είχα την ευκαιρία να διαπιστώσω ότι έτσι γινόταν με όλους τους αρχοντικούς Οθωμανικούς τάφους. Σε αυτή την σημασία που έχει το πράσινο χρώμα για τους μουσουλμάνους αποδίδω και το γεγονός ότι η σημαία της Σαουδικής Αραβίας είναι πράσινη. Επίσης από το σημείο που είναι ο τάφος έχει φοβερή θέα προς την πόλη. Η πόλη από ψηλά φαίνεται πολύ όμορφη με τα τζαμιά της και τους μιναρέδες της. Ακόμα και το Οθωμανικό νεκροταφείο που έχει στην είσοδό της είναι εντυπωσιακό. Εγώ, ακούγοντας τόσα χρόνια για φτωχούς και καθυστερημένους Τούρκους της Θράκης, δεν μπορούσα να φανταστώ ότι θα έχουν φροντίσει τις πόλεις τους τόσο πολύ, ώστε να είναι τόσο ελκυστικές. Αλλά, από ό,τι μου είπε ο Αμπντουλχαλίμ, πολλοί από αυτούς είχανε πάει μετανάστες και με τα λεφτά που έβγαλαν, φρόντισαν τα σπίτια τους και τις πόλεις τους.

Ο ελληνικός στρατός φυλάει ακόμα μπάρα που φυλάκιζε τους Πομάκους στα Πομακοχώρια

Μετά τον Εχίνο, ο Αμπντουλχαλίμ με πήγε να μου δείξει το σημείο που, μέχρι πρόσφατα, μέχρι το 1996 νομίζω, υπήρχε μπάρα φυλασσόμενη από στρατιώτες στον κεντρικό δρόμο, με τον οποίο επικοινωνούσαν τα Τούρκικα και τα Πομάκικα χωριά (και κωμοπόλεις σαν τον Εχίνο) με τον υπόλοιπο νομό και την υπόλοιπη Ελλάδα. Στην μπάρα γινόταν έλεγχος αν οι κάτοικοι της περιοχής όπου βρίσκονται αυτά τα χωριά, κοντά στα Ελληνοβουλγαρικά σύνορα, είχαν άδεια από την αστυνομία και τον στρατό, για να ταξιδέψουν. Αν δεν ήθελε ο στρατός και η αστυνομία δεν τους έδιναν άδειες και παρέμεναν φυλακισμένοι μέσα στην ίδια τους την χώρα. Μάλιστα, από όσους από αυτούς που κατάφερναν και έπαιρναν άδειες και

μετά πήγαιναν στην Τουρκία, που είναι κοντά, το κράτος τους αφαιρούσε την Ελληνική υπηκοότητα, με αποτέλεσμα να υπάρχουν από εκείνη την εποχή πολλοί χωρίς καμιά υπηκοότητα και να έχουν, μέχρι σήμερα, ένα σωρό προβλήματα με το κράτος. Μόνο μετά την κατάργηση της μπάρας, που δεν ήταν και η μόνη γιατί υπήρχαν μπάρες σε όλους τους δρόμους που συνέδεαν τα συνοριακά Τούρκικα και Πομάκικα χωριά με την υπόλοιπη Ελλάδα, καταργήθηκε και η στέρηση της υπηκοότητας από όσους Τούρκους επισκεπτόντουσαν την Τουρκία. Και αν και η μπάρες καταργήθηκαν, η παρουσία του στρατού είναι έντονη στην περιοχή, όπως διαπίστωσα με τα ίδια μου τα μάτια, όταν πήγα να φωτογραφήσω την τοποθεσία που ήταν η μπάρα και ένα γειτονικό στρατιωτικό κτίσμα που φαινόταν εγκαταλειμμένο: Από το πουθενά πετάχτηκε ένας στρατιώτης και μου ζήτησε το κινητό για να σβήσει τις φωτογραφίες που πήρα, ενώ είχε όρεξη και να με συλλάβει. Εγώ του είπα ότι δεν πήρα καμιά φωτογραφία και πριν του το δώσω, πρόλαβα και έσβησα καναδυό φωτογραφίες που είχα πάρει, ενώ ο Αμπντουλχαλίμ, για να μας αφήσει ήσυχους, του έδειξε την ταυτότητά του, του είπε ότι είναι πασίγνωστος δημοσιογράφος της Θράκης και του έδειξε, επίσης, φύλλα από την εφημερίδα που έβγαζε. Έτσι ξεμπέρδεψα, αλλά έμεινα με μια ανεξίτηλη γεύση της στρατοκρατίας, η οποία ακόμα βασιλεύει στα μειονοτικά χωριά.

Το απόγευμα προς το βράδυ εκείνης της ημέρας βρεθήκαμε με τον Αμπντουλχαλίμ στο καφενείο της πλατείας ενός άλλου όμορφου τούρκικου χωριού, όπου πάλι ο Αμπντουλχαλίμ βρήκε γνωστούς που μας κεράσανε. Δεν μας κέρασαν, βέβαια, καμιά μπύρα ή κανένα ούζο, γιατί είναι μουσουλμάνοι και, δημόσια τουλάχιστον, πίνουνε μόνο τσάι ή καφέ, αλλά ακόμη και το τσάι που μας κέρασαν, ήταν εξαιρετικά εύγευστο, γιατί αυτοί το παρασκευάζουν με δικό τους τρόπο και το σερβίρουν σε πολύ μικρά ποτηράκια. Και η θέα από το καφενείο του χωριού που ήταν σε μια πλαγιά, ήταν καταπληκτική. Και απ' ό,τι έμαθα τότε, στα χωριά αυτά δεν υπάρχουν Έλληνες και γι' αυτό δεν βλέπεις και εκκλησίες. Μόνο τζαμιά που όλα τους είναι τόσο όμορφα. Βέβαια, σε κάθε χωριό υπάρχει και κάποιο εκκλησάκι, για να θυμίζει στους μειονοτικούς ποιος κάνει κουμάντο σε αυτόν τον τόπο, ακόμα και αν δεν υπάρχουν Έλληνες για να τις λειτουργούν. Ο Αμπντουλχαλίμ στη διάρκεια της περιοδείας με πήγε και σε ένα χωριό, όπου πρόσφατα το κράτος είχε χτίσει ένα εκκλησάκι, χωρίς να υπάρχει Έλληνας στο χωριό, μόνο και μόνο για να γίνεται αισθητή η παρουσία του. Και αυτό γιατί σε πολλά χωριά δεν υπάρχουν ούτε αστυνομικά τμήματα.

Υποδοχή από τον φίλο και συνεργάτη Μουσταφά στο πανέμορφο καφενείο της Τουρκικής Ένωσης Νεολαίας Κομοτηνής – «Προσκύνημα» στον τάφο του Αχμέτ Σαδίκ

Από την Ξάνθη, μετά από λίγες μέρες, πήγα στην Κομοτηνή. Με πήγε ο Αμπντουλχαλίμ με το αυτοκίνητό του και μου βρήκε και τον Μουσταφά στο τούρκικο καφενείο που σύχναζε. Το καφενείο αυτό ανήκε σε έναν τουρκικό πολιτιστικό σύλλογο που είχε ιδρυθεί από το 1928, αλλά εδώ και πολλά χρόνια τα δικαστήρια έχουν απαγορεύσει την λειτουργία του, επειδή στο όνομά του υπάρχει η λέξη «Τουρκική». Αν δεν κάνω λάθος, λέγεται Ένωση Τουρκικής

Νεολαίας Κομοτηνής. Και επειδή ήταν στέκι Τούρκων, λίγες μέρες πριν πάω εγώ στην Κομοτηνή, είχε δεχτεί επίθεση χρυσαυγιτών. Παρ' όλα αυτά οι Τούρκοι της μειονότητας δεν το έβαλαν κάτω και συνέχισαν να συχνάζουν. Άλλωστε ήταν πολύ φτηνό. Το πιο φτηνό καφενείο της Κομοτηνής, θα μπορούσα να πω. Και είχε και πολύ ωραίο προαύλιο με ψηλά δέντρα που εξασφάλιζαν σκιά όλη την ημέρα. Ήταν και λίγο υπερυψωμένο από το έδαφος. Με λίγα λόγια ήταν και ωραίο και φτηνό καφενείο και γι' αυτό, όσο έμεινα στην Κομοτηνή, πήγαινα κάθε μέρα σε αυτό κι έβρισκα τον Μουσταφά. Ο Μουσταφά, όταν πήγαμε και τον βρήκαμε με τον Αμπντουλχαλίμ, δούλευε ακόμη στην εφημερίδα του Αμπντουλχαλίμ. Όμως, από τότε που γύρισα στην Αθήνα, διέκοψε την συνεργασία του με τον Αμπντουλχαλίμ και από τότε δεν ξανασυνεργαστήκανε. Ίσα-ίσα που πρόλαβα και τους βρήκα ακόμα να συνεργάζονται, δηλαδή. Πόσο γρήγορα αλλάζουν τα πράγματα!

Με τον Μουσταφά, όπως είπα προηγούμενα, είχα κανονίσει να πάμε μαζί στην Ισταμπούλ αλλά, προτού πάμε, γνώρισα λίγο και την Κομοτηνή. Η Κομοτηνή δεν έχει παλιά πόλη, όπως η Ξάνθη, αλλά έχει περισσότερους Τούρκους. Εννοείται ότι οι Τούρκοι είναι οικονομικά σε πολύ χειρότερη μοίρα από τους Έλληνες κάτι που το βλέπεις και από το που μένει ο καθένας. Στις καινούργιες πολυκατοικίες μένουν Έλληνες που για να προκαλούν τους Τούρκους, βάζουν και ελληνικές σημαίες στα μπαλκόνια, ενώ πολλοί Τούρκοι μένουν στα περίχωρα της πόλης, σε έναν συνοικισμό με μονώροφα σπιτάκια και στενά δρομάκια που θυμίζει τις παλιές φτωχογειτονιές της Αθήνας. Και όμως, οι Τούρκοι περιποιούνται τόσο πολύ τα σπίτια τους και τους δρόμους τους που ο συνοικισμός αυτός μοιάζει να συντηρείται σαν τουριστικό αξιοθέατο. Λίγο πιο έξω από τον συνοικισμό αυτόν είναι και το τούρκικο νεκροταφείο. Εκεί πήγα με τον Μουσταφά και επισκέφθηκα τον τάφο του αξέχαστου Αχμέτ Σαδίκ.

Εγώ μπροστά από τον τάφο του ηρωικού ανεξάρτητου βουλευτή της τουρκικής μειονότητας Αχμέτ Σαδίκ

Ο Σαδίκ ήταν ένας γιατρός που, μαζί με κάποιον Φαΐκογλου, είχε εκλεγεί ανεξάρτητος βουλευτής από την τουρκική μειονότητα, κυνηγήθηκε από το ελληνικό βαθύ κράτος, φυλακίστηκε σε κάποια φάση και, στο τέλος, έχασε την ζωή του, καθώς σε κάποια φάση που έτρεχε με το αυτοκίνητό του στην εθνική οδό, πετάχτηκε μπροστά του ένα τρακτέρ που το οδηγούσε ένας Έλληνας. Από την σύγκρουση σκοτώθηκε ο Σαδίκ, ενώ η οικογένειά του που την είχε μαζί του, κατέληξε βαριά τραυματισμένη στο νοσοκομείο. Μετά τον Σαδίκ και τον Φαΐκογλου, δεν ξαναεκλέχτηκε ανεξάρτητος βουλευτής από την μειονότητα, γιατί η κυβέρνηση άλλαξε τον εκλογικό νόμο με συνέπεια, για να μπορεί κανείς να βγει ανεξάρτητος βουλευτής, θα έπρεπε να συγκεντρώνει τουλάχιστον το 3% των ψήφων σε πανελλαδικό επίπεδο, κάτι που ήταν αδύνατο για κάποιον ανεξάρτητο, υποψήφιο βουλευτή από την μειονότητα.

Ο επιθετικός χρυσαυγίτης στο καφενείο του θείου – Με εκπροσώπους της Διεθνούς Αμνηστίας σε εστιατόριο των τούρκικων βακουφιών

Με τον Μουσταφά, επίσης, επισκέφθηκα δυο φορές και το καφενείο ενός θείου του που είχε την ηλικία μου. Το καφενείο ήταν παλιό και δεν είχε καθόλου κόσμο, όμως ο θείος ήταν πολύ περιποιητικός και περάσαμε ευχάριστες ώρες εκεί πίνοντας ρακί και τρώγοντας μεζέδες που έφτιαχνε ο θείος. Μάλιστα, μια φορά, ο θείος πείστηκε από τον Μουσταφά και μας τραγούδησε κάποια τραγούδια, ενώ ο Μουσταφά τον συνόδευε με ένα τουμπελέκι. Ακόμα και ο Μουσταφά τραγούδησε. Η μόνη δυσάρεστη ανάμνηση που αποκόμισα από τις επισκέψεις μου στο καφενείο του θείου ήταν η λογομαχία μου με έναν χρυσαυγίτη πρώην συμμαθητή του Μουσταφά που είχε εγκατασταθεί μόνος του σε ένα τραπέζι και είχε πιάσει την συζήτηση με τον Μουσταφά και τον θείο του, υποστηρίζοντας ότι οι Τούρκοι δεν έχουν καμιά θέση στην Ελλάδα και θα έπρεπε να φύγουν να πάνε στην Τουρκία. Δεν μας άκουγε, όσο και να τον διαβεβαιώναμε, ότι οι Τούρκοι στην Θράκη υπήρχαν πολύ πριν ιδρυθεί το ελληνικό κράτος. Είδε κι έπαθε ο φουκαράς ο θείος του Μουσταφά, να τον κάνει να φύγει και να μας απαλλάξει από την φασιστική προπαγάνδα του.

Στην Κομοτηνή, όσο έμεινα, εμφανίστηκε και η συνεργάτρια της Αντιεθνικικιστικής και στέλεχος του Ελληνικού τμήματος της Διεθνούς Αμνηστίας Αλεξία. Είχε έρθει μαζί με έναν άλλο εκπρόσωπο της Αμνηστίας, ένα πολύ καλό παιδί, τον Κούσα Μπαχραμί, για να ελέγξουν τις συνθήκες κράτησης των μεταναστών στις αστυνομικές σχολές της Κομοτηνής και της Ξάνθης. Με αυτήν, τον Κούσα και ένα ζευγάρι που τους φιλοξενούσε, πήγαμε ένα βράδυ σε ένα πολύ φτηνό τούρκικο εστιατόριο με εξαιρετικά τούρκικα φαγητά. Το μόνο του πρόβλημα ήταν ότι δεν σέρβιρε αλκοόλ. Ανήκε στην μουσουλμανική εκκλησία (βακούφι) και θα ήταν αδιανόητο να σερβίρει αλκοόλ. Στην θέση του αλκοόλ ήπια, για πρώτη φορά, αϊράνι. Ομολογώ ότι μου άρεσε τόσο πολύ που δεν αισθάνθηκα έντονη την απουσία του αλκοόλ σαν συνοδευτικού του φαγητού.

Στην Τουρκία με τουρκικό λεωφορείο μαζί με τον Τούρκο της μειονότητας, φίλο μου και συνεργάτη Μουσταφά Τσολάκ

Και μετά λίγες μέρες από τότε που εμφανίστηκα στην Κομοτηνή, πήραμε, εγώ και ο Μουσταφά, το λεωφορείο μιας τούρκικης εταιρίας, η οποία έκανε διαδρομές μεταξύ Αθήνας και Ισταnμπούλ, και φύγαμε για την Ισταnμπούλ. Το εισιτήριο ήταν πολύ φτηνό, επειδή η Κομοτηνή είναι σχετικά κοντά στην Ισταnμπούλ και το λεωφορείο ανήκε σε Τούρκικη εταιρία. Νομίζω ήταν 15 ευρώ για να πας και 18 για να γυρίσεις. Το λεωφορείο, εννοείται, ήταν γεμάτο Τούρκους. Οι Έλληνες επισκέπτονται την Ισταnμπούλ με αεροπλάνο. Και η διαδρομή ήταν κάποιες ώρες που μαζί με την στάση που κάναμε στα σύνορα, άρκεσαν για να έχει νυχτώσει όταν φθάσαμε στο τέρμα, στον μεγάλο σταθμό των λεωφορείων έξω από την Ισταnμπούλ. Προτού νυχτώσει, κοιτάζοντας από το παράθυρο του λεωφορείου, καταλάβαινα ότι βρισκόμουνα στην Τουρκία από τους μιναρέδες των τζαμιών των πόλεων και των χωριών που πέρναγε από κοντά τους ο δρόμος. Και, βέβαια, και από τις ταμπέλες των δρόμων που είναι στα Τούρκικα.

Στον σταθμό των υπεραστικών λεωφορείων της Ισταnμπούλ, όπου καταλήξαμε, γινόταν χαμός από κόσμο, γιατί εκεί καταλήγανε λεωφορεία από πολλά άλλα μέρη της Τουρκίας και του εξωτερικού. Και από εκεί χρειαζόταν να πάρουμε άλλο λεωφορείο για να πάμε στο κέντρο της πόλης και συγκεκριμένα στην πλατεία Ταξίμ, κοντά στην οποία ήταν το ξενοδοχείο, το οποίο είχα κλείσει από την Κομοτηνή, προτού φύγουμε. Επειδή ο κόσμος ήταν πάρα πολύς, τα λεωφορεία για το κέντρο της πόλης που ερχόντουσαν κάθε μισή ώρα, γεμίζανε αμέσως, χωρίς να υπάρχει σειρά, με συνέπεια να είναι θέμα τύχης το πότε θα έμπαινες σε λεωφορείο. Μπορούσες να περιμένεις και ώρες έτσι. Ευτυχώς, ο Μουσταφά ήξερε που να σταθούμε και καταφέραμε και περιμέναμε μόνο λίγο. Αν είχα πάει μόνος μου ούτε καν θα ήξερα πώς να πήγαινα από εκεί μέχρι το κέντρο. Αλλά και να ήξερα, δεν θα είχα το θάρρος να «δώσω μάχη» για μια θέση. Ήδη από εκείνη την στιγμή κατάλαβα πόσο σοφή ήταν η απόφασή μου να έρθω στην Ισταnμπούλ με τον Μουσταφά που ήξερε την Τουρκική γλώσσα, καθώς και τα κατατόπια, γιατί είχε έρθει κι άλλες φορές στην Ισταnμπούλ.

Όταν φθάσαμε στην πλατεία Ταξίμ, χρειάστηκε να περπατήσουμε στην λεωφόρο Ιστικλάλ που είναι η πιο κεντρική λεωφόρος που ξεκινάει από την Ταξίμ και είναι πεζόδρομος που, όλη την ημέρα, είναι γεμάτος κόσμο. Το ξενοδοχείο βρισκόταν σε μια πάροδο της Ταξίμ και παρόλο που είχαμε την διεύθυνση, μας «βγήκε η Παναγία» για να το βρούμε, επειδή, πάνω στην πάροδο της Ιστικλάλ βρισκόταν το μπαρ του που λειτουργούσε και ανεξάρτητα από το ξενοδοχείο σαν Ιρλανδέζικη μπυραρία (σέρβιρε Ιρλανδικές μπύρες). Ευτυχώς, με τις ερωτήσεις του Μουσταφά, βρήκαμε την άκρη, μπήκαμε στο μπαρ, το διασχίσαμε και βρεθήκαμε στην ρεσεψιόν του ξενοδοχείου. Ο ρεσεψιονίστ ήθελε όλα τα λεφτά μπροστά, για όσο θα μέναμε αλλά με πολύ προσπάθεια καταφέραμε να του δώσουμε μόνο ένα μέρος. Το δωμάτιο, πάντως, που μας έδωσε ήταν της κακιάς ώρας. Δεν είχε ούτε παράθυρο, με συνέπεια να χρειάζεται να έχουμε νύχτα-μέρα ανοιχτό το φως. Τουλάχιστον, αν θυμάμαι καλά, είχε αιρκοντίσιον, γιατί ήταν ακόμη Αύγουστος και χωρίς αυτό θα είχαμε υποφέρει. Άλλωστε δεν

θα μέναμε πολύ. Ο Μουσταφά δεν είχε αρκετά λεφτά και γι’ αυτό θα μέναμε μόνο τέσσερις μέρες.

Διαπιστώνω ότι η Αθήνα είναι ένα μεγάλο χωριό σε σχέση με την Ιστανμπούλ

Ακούγοντας όλη μου την ζωή για τον ναό της Αγίας Σοφίας στην Ιστανμπούλ αλλά έχοντας και την περιέργεια να δω από κοντά και το παλάτι Τοπ Καπί, εξαιτίας του ότι είχα δει και την ομώνυμη ταινία και ήξερα ότι ήταν κοντά στην Αγία Σοφία, ζήτησα από τον Μουσταφά και πήγαμε την άλλη μέρα το πρωί σ’ αυτά. Αυτά βρίσκονται στην συνοικία Σουλταναχμέτ που θα μπορούσα να πω ότι είναι η πιο όμορφη της πόλης και έχει και τους περισσότερους επισκέπτες, μια που συγκεντρώνει και τα πιο γνωστά αξιοθέατα. Από την πλατεία Ταξίμ για να πας εκεί παίρνεις την μοναδική γραμμή του μετρό που έχει η Ιστανμπούλ, και σε κατεβάζει από ψηλά που είναι η Ταξίμ, στον παραλιακό δρόμο, από όπου φεύγουν και τα καραβάκια για τα νησιά της Θάλασσας του Μαρμαρά. Από κει παίρνεις τραμ. Όταν κατεβαίνεις στην σχετική στάση, πρέπει να είσαι λίγο αναίσθητος, αν δεν εντυπωσιαστείς από την ομορφιά του τοπίου γύρω σου. Τα αξιοθέατα είναι πολλά και πολύ μεγάλα και ο κόσμος που έρχεται να τα δει, έρχεται από όλα τα μέρη του κόσμου. Μεταξύ των κτιρίων εξαιρετικής αρχιτεκτονικής αξίας που βλέπεις γύρω σου, υπάρχουν μεγάλα πάρκα και τεράστιοι πεζόδρομοι, όπως αυτός που περνάει μπροστά από το περίφημο Μπλε Τζαμί και κατά την ρωμαϊκή εποχή ήταν ιπποδρόμιο. Αν είσαι από την Ελλάδα και έχεις μεγαλώσει στην Αθήνα, όπως εγώ, καταλαβαίνεις ότι η Αθήνα, μπροστά στην Ιστανμπούλ είναι χωριό, όχι λόγω της έκτασης της Ιστανμπούλ, γιατί και η Αθήνα είναι αρκετά εκτεταμένη, αλλά γιατί η Ιστανμπούλ συγκεντρώνει πολλά αριστουργήματα πολλών αιώνων που δείχνουν ότι για πολλούς αιώνες υπήρξε το επίκεντρο μεγάλων πολιτισμών. Αντίθετα η Αθήνα, εκτός από ελάχιστα μεγάλα και επιβλητικά κτίρια που έχουν χτίσει οι φιλέλληνες ξένοι αρχιτέκτονες του 19^ου^ αιώνα, και είναι τα περισσότερα συγκεντρωμένα στο κέντρο που ορίζεται από το Σύνταγμα και την Ομόνοια, δεν είναι τίποτα παραπάνω από ένας ωκεανός πολυκατοικιών χωρίς καμιά αρχιτεκτονική αξία που μοιάζουν μεταξύ τους. Και αυτό συμβαίνει γιατί από την μια, με το που έγινε η Αθήνα πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους, ανέλαβαν οι αρχαιολόγοι να εξαφανίσουν οτιδήποτε δεν είχε ξεμείνει από την αρχαία Ελλάδα, και θύμιζε ότι από την Αθήνα πέρασαν πολλοί λαοί και πολλοί πολιτισμοί, και από την άλλη τα όμορφα χαμηλά κτίρια που είχαν χτιστεί κατά τον 19^ο^ και τις αρχές του 20^ου^ αιώνα, κατεδαφίστηκαν μετά τον πόλεμο, για να δώσουν την θέση τους στις πολυώροφες άχαρες πολυκατοικίες που έλυσαν το οξύ στεγαστικό και κοινωνικό πρόβλημα, το οποίο δημιούργησαν οι πόλεμοι, από την Μικρασιατική Εκστρατεία μέχρι τον εμφύλιο του 1946-1949.

Το παλιό οθωμανικό παλάτι της Ισταμπούλ με την «Υψηλή Πύλη»: Το Τοπ Καπί

Εγώ πάντως, αντίθετα από ότι θα έκανε κάποιος Έλληνας, εξαιτίας της πλύσης εγκεφάλου που υφίσταται από μικρός, για να θεωρεί την Αγία Σοφία Ελληνική, δεν επισκέφθηκα πρώτη την Αγία Σοφία αλλά το Τοπ Καπί. Σε αυτό το παλάτι μπαίνεις από μια πολύ ψηλή πύλη και μάλλον γι' αυτό η Οθωμανική κυβέρνηση που βρισκόταν στην εξουσία μέχρι την δημιουργία του τουρκικού κράτους, το 1923, ήταν γνωστή σαν Υψηλή Πύλη. Έξω από το παλάτι υπάρχουν πολλά τουριστικά μαγαζιά με αναμνηστικά δώρα, όπως παντού σε τέτοια μέρη. Από αυτά φρόντισα να πάρω ένα φανελάκι με το χρώμα και τα σύμβολα της Τούρκικης σημαίας, ξέροντας ότι αν ποτέ την φορούσα στην Αθήνα, θα γινόμουνα στόχος του εθνικιστικού όχλου που η Αθήνα διαθέτει άφθονο. Αν και θεωρώ ότι οι σημαίες «στάζουν αίμα» αυτό το φανελάκι με προσέλκυσε, γιατί διέθετε την «γοητεία του απαγορευμένου».

Αυτήν την γοητεία διέθετε και το κτιριακό συγκρότημα που μέσα στο χώρο του παλατιού (όπου υπάρχουν πολλά κτίρια) στέγαζε τον σουλτάνο και το χαρέμι του. Γι' αυτό και δεν ήθελα να φύγω από το Τοπ Καπί, χωρίς να το δω. Όμως, σαν να το κάνουν επίτηδες, όταν πήγα να το δω ήταν κλειστό για το κοινό, όπως και όταν είχε πάει ο αδελφός μου πριν κάποια χρόνια. Τουλάχιστον είδα τα άλλα κτίρια και πήρα μια γεύση της Αραβικής και της Οθωμανικής τέχνης, μια που στην Ελλάδα που ήταν επί τετρακόσια περίπου χρόνια κομμάτι της Οθωμανικής Αυτοκρατορίας, τα κτίρια Αραβικής και Οθωμανικής αρχιτεκτονικής και διακόσμησης φρόντισαν οι αρχαιολάγνοι εθνικιστές, οι οποίοι κυβέρνησαν το ελληνικό κράτος, τα περισσότερα να τα γκρεμίσουν, για να μην τους θυμίζουν την πραγματική τους ιστορία, όπως κάνανε και με τα κτίρια της λεγόμενης Φραγκοκρατίας. Άσε που αυτά τα κτίρια, αν επιβιώνανε, θα διέψευδαν το παραμύθι ότι οι Τούρκοι ήταν αμαθείς και απολίτιστοι βάρβαροι!

Κάτι τελευταίο που με εντυπωσίασε σε αυτό το παλάτι, ήταν η θέα του. Βρίσκεται ψηλά και από εκεί βλέπεις από ψηλά και την θάλασσα που περιβάλει την άκρη της χερσονήσου, όπου είναι χτισμένη η πόλη, και την απέναντι ασιατική πλευρά της πόλης και την μεγάλη γέφυρα που ενώνει την Ευρώπη με την Ασία. Ο σουλτάνος που έφτιαξε το Τοπ Καπί (ο Μεχμέτ ο Β΄ ο κατακτητής) και οι μετέπειτα που το στολίσανε με τα κτίρια που βλέπει κανείς σήμερα, υποθέτω ότι το προορίζανε για επίγειο παράδεισο γι' αυτούς.

Ο απογοητευτικός σε σχέση με την φήμη του πάλαι ποτέ ορθόδοξος ναός της Αγίας Σοφίας και το εντυπωσιακό «Μπλε Τζαμί» - Οι βασιλικοί τάφοι και το Yerebatan

Αντίθετα προς την ομορφιά της Αραβικής και οθωμανικής αρχιτεκτονικής και διακόσμησης που με εντυπωσίασε στο Τοπ Καπί, ο ναός της Αγίας Σοφίας τράβηξε το ενδιαφέρον μου μόνο για τον όγκο του και την μεγάλη ιστορία του. Αν δεν είχε και τους τέσσερις μιναρέδες γύρω του που οι Έλληνες ονειρεύονται ότι κάποια μέρα θα τους γκρεμίσουν (!), δεν θα είχε τίποτα το ελκυστικό. Καμιά σχέση με τους εντυπωσιακούς καθεδρικούς ναούς των πρωτευουσών

της Ευρώπης, όπως του Λονδίνου, του Παρισιού, της Ρώμης, ακόμα και του Μιλάνου. Και μέσα, η διακόσμηση ήταν αρκετά φτωχή. Αν δεν είχε και τα αραβουργήματα, θα λέγαμε ότι το εσωτερικού του ναού είναι γυμνό από διακόσμηση. Ίσως την εποχή που χτίστηκε και τα επόμενα χρόνια να διακοσμήθηκε με αγιογραφίες βυζαντινής τεχνοτροπίας, όμως από αυτές έχουν αποκαλυφθεί ελάχιστες. Οι περισσότερες καλύφθηκαν, όταν η Αγία Σοφία μετατράπηκε από χριστιανικός ναός που ήταν, σε τζαμί, προτού γίνει μουσείο κατά τον 20ο αιώνα. Και κάτι τελευταίο για την Αγία Σοφία: Εξαιτίας της φήμης της σαν ο μεγαλύτερος ναός των χριστιανών ορθοδόξων και καθεδρικός ναός της Βυζαντινής Αυτοκρατορίας, έχει τόσους πολλούς επισκέπτες που πρέπει να καθίσεις ώρες στην ουρά, για να τον δεις. Ευτυχώς που την ημέρα που πήγα να τον δω έβρεχε σποραδικά κι έτσι οι ουρές δεν ήταν και τόσο μεγάλες. Υπήρξα και σε αυτήν την περίπτωση τυχερός, όπως όταν πήγα να δω το παλάτι των Βερσαλλιών. Και τότε δεν χρειάστηκε να περιμένουμε ώρες στην ουρά, λόγω βροχής!

Πιο ενδιαφέρον από τον πάλαι ποτέ χριστιανικό ναό της Αγίας Σοφίας βρήκα το Μπλε Τζαμί, όπως είναι γνωστό το τζαμί του Σουλτάνου Αχμέτ που είναι απέναντι από την Αγία Σοφία και θεωρείται το μεγαλύτερο και ωραιότερο τζαμί της πόλης. Για να μπούμε στο προαύλιο δεν χρειάστηκε να περιμένουμε στην ουρά, χρειάστηκε, όμως, να περιμένουμε να τελειώσει κάποια προσευχή που γίνεται εκεί κατά τακτά χρονικά διαστήματα. Επίσης χρειάστηκε να βάλουμε στα παπούτσια μας κάτι νάιλον σακούλες, προκειμένου να μην λερώσουμε με αυτά το τεράστιο χαλί που σκεπάζει το πάτωμα του τζαμιού. Πάλι καλά που δεν μας υποχρεώσανε να τα βγάλουμε. Βέβαια, όποιος θέλει τα βγάζει και υπάρχουν γι’ αυτά ειδικές θέσεις στην είσοδο του τζαμιού. Τώρα, όσον αφορά το εσωτερικό του τζαμιού, δεν είχε κι αυτό ιδιαίτερη διακόσμηση, όπως οι χριστιανικοί ναοί, ιδιαίτερα οι καθολικοί, μάλλον γιατί οι μουσουλμάνοι παπάδες, οι ιμάμηδες, δεν είχαν ανάγκη να εντυπωσιάσουν με την τέχνη τους πιστούς τους, για να τους κρατήσουν κοντά τους, όπως είχαν ανάγκη οι καθολικοί παπάδες, μετά την θρησκευτική μεταρρύθμιση, και γι’ αυτό χρηματοδότησαν την τέχνη στην πιο εντυπωσιακή της εκδοχή, το μπαρόκ, αποκορύφωμα ή υπερβολή του οποίου υπήρξε το ροκοκό. Ο μουσουλμανισμός υπήρξε από την αρχή θρησκεία που απευθυνόταν στον εσωτερικό κόσμο του ανθρώπου και δεν στηρίχτηκε στον εντυπωσιασμό των αισθήσεων των οπαδών του. Βέβαια στην ομορφιά τα χρήματα των χριστιανών παπάδων και καλογέρων πρόσφεραν περισσότερα από ότι τα χρήματα των ομολόγων τους μουσουλμάνων. Εμένα, σαν άθεο, δεν με ενδιαφέρει το θετικό μήνυμα της κάθε θρησκείας αλλά το πόσο αυτή ομόρφυνε τον κόσμο με τα έργα τέχνης που χρηματοδότησε. Σίγουρα, όμως, αυτή η χρηματοδότηση υπήρξε προϊόν καταλήστευσης και εξοντωτικής εκμετάλλευσης των αγροτών και των τεχνητών της Ευρώπης, όπως και των λαών της Αμερικής, της Ασίας και της Αφρικής κατά τον Μεσαίωνα και κατά τους νεότερους χρόνους. Ωραία δηλ. τα έργα τέχνης που χρηματοδότησε η εκκλησία αλλά καλύτερα να μην είχανε γίνει.

Την ημέρα που επισκεφθήκαμε το τζαμί του σουλτάνου Αχμέτ επισκεφθήκαμε και ένα γειτονικό μαυσωλείο με τάφους μελών της βασιλικής οικογένειας ανά τους αιώνες. Όλοι αυτοί ήταν καλυμμένοι με το πράσινο ύφασμα που για πρώτη φορά είχα δει στον τάφο της αρχόντισσας απέναντι από τον Εχίνο. Για ένα πράγμα, πάντως, είμαι σίγουρος: Οι

Οθωμανικοί τάφοι μου φάνηκαν λιγότερο απωθητικοί από τους χριστιανικούς με τους σταυρούς. Ίσως ο σταυρός έχει ταυτιστεί στο υποσυνείδητό μου με τον θάνατο και οι ταμπέλες με σταυρούς στα φαρμακεία και στα νοσοκομεία, υποδηλώνουν ότι και αυτά με τον θάνατο έχουν σχέση. Ωραία αυτοδιαφήμιση κάνουν!

Επίσης την ίδια μέρα επισκεφθήκαμε στο ίδιο μέρος μια υπόγεια δεξαμενή νερού που είχε χτιστεί από τον Βυζαντινό αυτοκράτορα Ιουστινιανό τον Α΄ και χρησίμευε για να υδρεύεται το παλάτι του. Αυτή η δεξαμενή, Γερεμπατάν στα Τούρκικα, μου ήταν γνωστή από το βιβλίο «Γερεμπατάν» του συντρόφου μου Γιάννη Μπουκετσίδη, το μοναδικό του βιβλίο μέχρι τον θάνατό του το 2005. Επειδή υπάρχει μια περιγραφή αυτής της δεξαμενής στο βιβλίο του Μπουκετσίδη, νόμιζα ότι ο Μπουκετσίδης την είχε επισκεφθεί. Πολύ αργότερα από τον θάνατό του έμαθα ότι δεν την είχε επισκεφθεί ποτέ!

Οι επαναλαμβανόμενες προσευχές από τα μεγάφωνα των τζαμιών και η απαγόρευση του αλκοόλ στον μουσουλμανικό κόσμο

Μετά από τα τόσα ωραία που ανέφερα για την συνοικία Σουλταναχμέτ της Ιστανμπούλ, καιρός είναι να πω και κάτι άσχημο. Στην Ιστανμπούλ, όπως, φαντάζομαι, και σε οποιαδήποτε πόλη όπου επικρατεί ο μουσουλμανισμός, από τους μιναρέδες, όπου υπάρχουν τηλεβόες, ακούγεται κάποια μουσουλμανική τραγουδιστή προσευχή (ψαλμωδία) πέντε φορές την ημέρα. Διαρκεί τουλάχιστον δέκα λεπτά και όλο αυτό το διάστημα, με την ένταση που ακούγεται από τα ηχεία, κυριαρχεί στην ατμόσφαιρα. Ιδιαίτερα στην περιοχή Σουλταναχμέτ, λόγω των πολλών μιναρέδων και των ηχείων που διαθέτουν, η ένταση της ψαλμωδίας και η περιοδική επανάληψή της είναι πολύ ενοχλητική. Αν την συγκρίνουμε με την ενόχληση που προκαλούν οι τυμπανοκρουσίες των ναών των ορθοδόξων χριστιανών κάθε Κυριακή και γιορτή, σίγουρα η ενόχληση από τις προσευχές των μουσουλμάνων είναι μεγαλύτερη γιατί αυτές είναι καθημερινές και γίνονται πολλές φορές την ημέρα. Και μόνο από αυτήν την μορφή επιβολής της θρησκείας στους ανθρώπους, πέρα και από την άσχημη θέση που η μουσουλμανική θρησκεία επιφυλάσσει στις γυναίκες, η ζωή σε μια μουσουλμανική κοινωνία θα ήταν ασφυκτική για μένα, ιδιαίτερα σε ένα θεοκρατικό καθεστώς σαν του Ιράν ή μια απόλυτη μοναρχία φανατικών μουσουλμάνων, όπως η Σαουδική Αραβία. Ενοχλητική, τέλος, θα μου ήταν και η απαγόρευση του αλκοόλ για όλους τους θεωρούμενους έντιμους πολίτες που σε αυτές τις χώρες πρέπει να είναι μουσουλμάνοι, και ο περιορισμός του μόνο σε λίγα ειδικά μαγαζιά. Βέβαια ξέρω ότι και στις ισλαμικές χώρες υπάρχουν πολλοί υποκριτές μουσουλμάνοι που πίνουν αλκοόλ κρυφά, αλλά αυτό δεν καλυτερεύει την κατάσταση. Ανάλογη είναι και η υποκρισία των Βρετανών που περιορίζουν την κατανάλωση αλκοόλ σε μερικά μόνο μαγαζιά, μετά τις 11 ή ώρα το βράδυ, και, από εκείνη την ώρα κι έπειτα, δεν πουλιέται στα διανυκτερεύοντα σούπερ-μάρκετ. Όπως, επίσης, δεν επιτρέπουν την πώληση αλκοόλ σε άτομα κάτω των 25 χρονών. Δεν μπορεί να πει κανείς ότι έτσι περιορίζεται η

κατανάλωση του αλκοόλ στην Μεγάλη Βρετανία, αν κρίνουμε από το πόσο πίνουν οι Βρετανοί κατά τις διακοπές τους στην Ελλάδα. Είναι πιο «γερά ποτήρια» από τους Έλληνες.

Η θλιβερή πραγματικότητα πίσω από την βιτρίνα: Κατανάλωση αλκοόλ και πορνεία

Και μια που μιλάμε για αλκοόλ στην Ιστανμπούλ, εγώ κάθε βράδυ έπινα με τον Μουσταφά αλκοόλ, συγκεκριμένα μπύρες, σε ένα στέκι κομμουνιστών τροτσκιστικής κοπής που βρισκόταν και αυτό σε μια πάροδο της λεωφόρου Ιστικλάλ, στον πρώτο όροφο ενός παλιού κτιρίου. Ο κομμουνιστές αυτοί ήταν συγγενείς ιδεολογικά με τον Μουσταφά και γι' αυτό αυτός πήγαινε στο στέκι τους κάθε φορά που πήγαινε στην Ιστανμπούλ. Αν θυμάμαι καλά εκτός από το ότι πουλούσαν μπύρες, έβαζαν και μουσική, ροκ μάλλον, και σίγουρα όχι παραδοσιακά ή λαϊκά τούρκικα τραγούδια. Εκεί μια μέρα, ή καλύτερα ένα βράδυ, μας πλησίασε μια νεαρή Τουρκάλα, η οποία έκατσε κοντά μας και παρήγγειλε μπύρα. Δεν ήξερε λέξη Εγγλέζικα, ή κάποια άλλη γλώσσα, όπως οι περισσότεροι Τούρκοι, και εγώ δεν ήξερα λέξη Τούρκικα. Παρ' όλ' αυτά είχε βαλθεί να μιλάει σ' εμένα και να λέει ότι πρέπει να είμαι Ιταλός και πολλά άλλα. Μέσω του Μουσταφά της απαντούσα και αυτή συνέχιζε να μου μιλάει, μέχρι σε κάποια φάση που μου έδωσε το τηλέφωνό της. Όταν της είπα ότι έχω μια κόρη στην ηλικία της και θα ήθελα να έχει κάποια επικοινωνία με την κόρη μου, αυτή «κλώτσησε» και από αυτά που μου μετέφερε ο Μουσταφά κατάλαβα ότι ήταν εκδιδόμενη και με είχε δει σαν υποψήφιο πελάτη. Ο Μουσταφά της εξήγησε ότι «χτύπησε λάθος πόρτα» και αυτή έφυγε και πήγε σε ένα διπλανό τραπέζι, όπου καθόντουσαν πολλά άτομα, από τα οποία κάποια θα την ξέρανε, γιατί μιλούσανε με αυτήν. Όταν αργότερα κάποια του στεκιού μας έφερε έναν λογαριασμό για τις μπύρες, ο οποίος περιλάμβανε και τις δικές της, εμείς αρνηθήκαμε να πληρώσουμε τις δικές της. Επειδή το στέκι ήταν πολιτικό, δεν μπορούσε και κανείς να μας πει ότι πηγαίναμε εκεί για να εξασφαλίσουμε παρέα γυναίκας με αντίτιμο την κατανάλωση ποτών (κονσομασιόν).

Τέτοια φάση μου έτυχε για πρώτη φορά στην ζωή μου αλλά, όπως διαπίστωσα αργότερα, δεν έπρεπε να παραξενεύομαι. Στην Τουρκία τα μπουρδέλα είναι κρατικά και οι εκδιδόμενες είναι φυλακισμένες εκεί μέσα, όπως διαπίστωσα ένα πρωί που αποφάσισα να διασχίσω έναν, παράλληλο προς την Ιστικλάλ, δρόμο που πέρναγε μπροστά από την κύρια είσοδο του ξενοδοχείου μας. Το ότι είναι κρατικά τα μπουρδέλα το έμαθα χρόνια αργότερα, αλλά το ότι οι γυναίκες ήταν εκεί μέσα φυλακισμένες, το διαπίστωσα γιατί έβλεπα κάγκελα στα παράθυρα των πολυώροφων παλιών κτιρίων, όπου αυτές ήτανε. Η παρουσία τους σε αυτά τα κτίρια γινόταν αισθητή, γιατί καθώς περνάγαμε από τον δρόμο, αυτές έβγαιναν στα παράθυρα με τα κάγκελα και μας φωνάζανε. Εγώ, βέβαια, δεν καταλάβαινα «Χριστό», αλλά καταλάβαινε ο Μουσταφά, ο οποίος δεν ήθελε να δεχτεί ότι ήταν γυναίκες αλλά τραβεστί. Με λίγα λόγια, ακριβώς δίπλα στην πιο τουριστική λεωφόρο της Ιστανμπούλ, βλέπεις δρόμο με κτίρια όπου εκδίδονται γυναίκες. Τόσο φανερή είναι στην Ιστανμπούλ η πορνεία. Πέρα και από το ότι τα βράδια στις παρόδους της Ιστικλάλ, όπου έχει πολλά μαγαζιά με μουσική στη διαπασών και

ογκώδεις μαυροφορεμένους μπράβους στις πόρτες τους, βλέπεις γυναίκες με την χαρακτηριστική προκλητική αμφίεση. Μια φορά μάλιστα είχα δει μια από αυτές με μαυρισμένο το μάτι να λογοφέρει με έναν μαυροφορεμένο που περπατούσε δίπλα της και της φώναζε. Πρέπει να ήταν ο νταβατζής της. Μαυροφορεμένους νταβατζήδες έχω δει και στην Ελλάδα να μπαίνουν σε ένα μπουρδέλο, στην περιοχή του Σταθμού Λαρίσης, αλλά θα μπορούσε να ήταν και χρυσαυγίτες, γιατί από την μια μεριά εκεί κοντά είναι τα κεντρικά γραφεία της Χρυσής Αυγής και από την άλλη οι χρυσαυγίτες φοράνε μαύρα ρούχα και είναι ογκώδεις, όπως εκείνοι οι δύο που είχα δει να μπαίνουνε στο μπουρδέλο. Ακόμη, ένα άλλο βράδυ στον ίδιο δρόμο που είχα δει τον μαυροφορεμένο με την κοπέλα με το μαυρισμένο μάτι, είχα δει μια άλλα κοπέλα με προκλητικά ρούχα να έχει καθίσει στο πεζοδρόμιο και να «βγάζει τα άντερά της». Φαίνεται για να κάνει κατανάλωση σε κάποιο κωλόμπαρο είχε πιει «τα άντερά της». Τέλος, και το ξενοδοχείο που μείναμε μπορεί να λειτουργούσε σαν «ροζ ξενοδοχείο», γιατί σε κάποια φάση ο ρεσεψιονίστ μας είπε ότι άδειασε ένα δωμάτιο καλύτερο από το δικό μας και θα μπορούσαμε να πάμε σε αυτό. Όταν μας πήγε να το δούμε, είδαμε μεν ότι είχε φως, γιατί είχε μια μπαλκονόπορτα που έβλεπε σε ακάλυπτο χώρο, όμως, αντί για δύο κρεβάτια είχε ένα διπλό κρεβάτι καλυμμένο με ένα ροζ γυαλιστερό ύφασμα. Ο ρεσεψιονίστ θα νόμιζε ότι ήμουνα ζευγάρι με τον φίλο μου και γι’ αυτό είχαμε διαλέξει το ξενοδοχείο του! Ενώ εμείς το είχαμε διαλέξει επειδή ήταν φτηνό και στο ιντερνέτ που το βρήκαμε, δεν διαβάσαμε ότι ήταν «ροζ ξενοδοχείο». Εννοείται αρνηθήκαμε να αλλάξουμε δωμάτιο.

Το εντυπωσιακό παλάτι του «κλειστού κήπου», τα διαμερίσματα του Μουσταφά Κεμάλ και η πραγματοποίηση του ονείρου μου να πιω καφέ δίπλα στο Βόσπορο

Το να φύγω από την Ιστανμπούλ και να μην δω το καινούργιο παλάτι του σουλτάνου, δηλ. αυτό όπου έμενε ο τελευταίος σουλτάνος της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και ο πρώτος πρόεδρος του καινούργιου κράτους, της Τουρκίας, η οποία ιδρύθηκε το 1923 μετά την εκδίωξη των Ελλήνων κατακτητών που είχανε αποβιβαστεί στην Σμύρνη το 1919 με σκοπό να σβήσουν την Οθωμανική αυτοκρατορία από τον χάρτη, θα ήταν μεγάλη παράλειψη. Θα ήταν σαν να είχα πάει στο Λονδίνο και να μην είχα δει τα ανάκτορα του Μπάκιγχαμ ή στο Παρίσι και να μην έχω δει το ανάκτορο των Βερσαλλιών. Ευτυχώς, κατάφερα και το είδα μαζί με τον Μουσταφά που και αυτός, μολονότι είχε ξαναπάει στην Ιστανμπούλ, δεν το είχε ξαναδεί. Σε αυτά τα ανάκτορα μπορείς να περιηγηθείς μόνο με συνοδεία οδηγού και σε ομάδες με περιορισμένο αριθμό ατόμων. Κάθε μισή ώρα μπαίνει μια ομάδα με ξενόγλωσσο οδηγό και μια ομάδα με Τουρκόγλωσσο. Στο πλήθος που είχε μαζευτεί για τον ξενόγλωσσο οδηγό, κυρίως Άραβες με παιδιά και μωρά που τα είχαν φέρει με τα καροτσάκια τους (με συνέπεια στην αρχή της σκάλας του κτιρίου από το οποίο άρχιζε η ξενάγηση να έχουν παραταχθεί δεκάδες καροτσάκια, το ένα δίπλα στο άλλο), ο κόσμος ήταν τόσο πολύς, που για να πάρουμε ξενόγλωσσο οδηγό, θα περιμέναμε ώρες. Ευτυχώς που είχα μαζί μου τον Μουσταφά και μπήκα με την ομάδα των Τουρκοφώνων, μολονότι ο αρμόδιος για την

δημιουργία των ομάδων, καταλαβαίνοντας ότι δεν είμαι Τούρκος, ήθελε να με στείλει στους ξενόγλωσσους. Ο Μουσταφά κατάφερε να τον πείσει ότι ήμουνα μαζί του και δεν είχα πρόβλημα με τα Τούρκικα. Μέσα, το παλάτι δεν είχε καμιά διαφορά από τα παλάτια της Δύσης είτε του Μπάκιγχαμ είτε των Βερσαλλιών, μια που το είχανε χτίσει τον 19ο αιώνα Γάλλοι κυρίως αρχιτέκτονες, ακολουθώντας τα δυτικά αρχιτεκτονικά και διακοσμητικά πρότυπα. Από ό,τι έμαθα εκ των υστέρων, το παλάτι αυτό, γνωστό ως παλάτι Ντολμά-Μπαχτσέ (κλειστός κήπος), κόστισε τόσα πολλά λεφτά, που πρόσφατα μόνο οι Τούρκοι κατάφεραν να το ξεχρεώσουν.

Τα πιο ενδιαφέροντα σημεία του παλατιού ήταν το κτίριο του χαρεμιού, ένα αρκετά μεγάλο και πολυτελές κτίριο, όχι γιατί είχε τίποτα ιδιαίτερα χαρακτηριστικά αλλά γιατί έβλεπες σε τι περιβάλλον ζούσαν οι εκατοντάδες αυτές παλλακίδες και υποψήφιες βασιλομήτορες, καθώς και τα δωμάτια του πρώτου προέδρου της Τουρκίας, του Μουσταφά Κεμάλ, γνωστού και ως Κεμάλ Ατατούρκ (του οποίου είχα διαβάσει και την βιογραφία, όταν ήμουνα μικρός αλλά δεν θυμόμουνα τίποτα). Ο Κεμάλ είχε διαλέξει δωμάτια με θέα την θάλασσα, μια που όλο το παλάτι είναι χτισμένο δίπλα στην θάλασσα, όπως ο Λουδοβίκος ο 14ος είχε διαλέξει για υπνοδωμάτιο αυτό που έβλεπε κατ’ ευθείαν στην κεντρική είσοδο της αυλής του ανακτόρου των Βερσαλλιών. Του Μουσταφά του έκανε εντύπωση το κρεβάτι του Κεμάλ, επειδή το βρήκε κοντό, δεν μπορούσε να φανταστεί ότι ο Κεμάλ ήταν κοντός φαίνεται, ενώ εμένα μου έκανε εντύπωση η ντουλάπα με τα φάρμακα του Κεμάλ, γιατί δεν ήταν και λίγα. Πρέπει να ταλαιπωρήθηκε αρκετά προτού πεθάνει από κύρωση του ήπατος σε ηλικία 57 χρονών.

Μετά το τέλος της περιήγησης στα ανάκτορα Ντολμά-Μπαχτσέ, πραγματοποίησα ένα όνειρο που είχα από τότε που είχα διαβάσει, από τον Αζίς Νεσίν μάλλον, ότι υπάρχουν μαγαζιά με τραπέζια δίπλα στην θάλασσα, στον Βόσπορο, από όπου, τρώγοντας και πίνοντας, βλέπεις τα καράβια και τα καραβάκια να περνούν. Πράγματι, έξω από τα ανάκτορα, υπήρχε ένα τέτοιο καφενείο και εστιατόριο, όπου καθίσαμε να πιούμε καφέ και να φάμε, αν και δεν καθίσαμε στην σειρά με τα τραπεζάκια που ήταν ακριβώς δίπλα στα κάγκελα, πάνω από την θάλασσα, γιατί εκείνη την ώρα είχε ήλιο που έκαιγε, γιατί ήταν καλοκαίρι. Καθίσαμε στην διπλανή σειρά, η οποία ήταν παράλληλη προς αυτήν. Σε λίγο έφυγε ο ήλιος και τα τραπεζάκια αυτά γέμισαν. Ούτε σέρβιρε αλκοόλ το μαγαζί, για να δούμε τον Βόσπορο με άλλα μάτια, δηλ. με την εφορία που σου δημιουργεί το αλκοόλ. Αλλά τα όνειρα, όταν πραγματοποιούνται, δεν πραγματοποιούνται ποτέ όπως ακριβώς τα φαντάζεται κανείς. Πάντως, αυτή η χρονιά που πήγα στην Θράκη και στην Τουρκία, δεν ήταν μια οποιαδήποτε χρονιά. Ήταν μια χρονιά με 13 φεγγάρια, με το 13ο από τα οποία, δηλ. το δεύτερο φεγγάρι του Αύγουστου, φωτογραφήθηκα με θέα τον Βόσπορο και την ασιατική πλευρά της Ισταμπούλ, εκείνο το βράδυ, καθώς γυρνούσαμε από την επίσκεψή μας στο παλάτι και στο παραθαλάσσιο καφενείο.

Η επέτειος της νίκης των Τούρκων κατά των Ελλήνων της 30ης Αυγούστου 1922

Είχα και από άλλη άποψη τύχη σε αυτό μου το ταξίδι, τύχη που ξεκίνησε από το αεροδρόμιο της Καβάλας, από όπου με πήραν με το αυτοκίνητό τους άνθρωποι που θεωρούσα δασκάλους μου στον αντιρατσιστικό αγώνα: Τις ημέρες που βρισκόμουνα στην Ισταναμπούλ γιορτάστηκε και η επέτειος της νίκης απέναντι στους Έλληνες, το 1922. Της νίκης, της οποίας συνέπεια ήταν η δημιουργία του Τουρκικού κράτους στην θέση της Οθωμανικής αυτοκρατορίας. Έτσι μου δόθηκε η ευκαιρία να φωτογραφήσω τεράστιες τουρκικές σημαίες που καλύπτανε μεγάλο μέρος της πρόσοψης πολυωρόφων κτιρίων, τούρκικες σημαίες στην Αγία Σοφία, καθώς και εμένα με το μνημείο των νικητών (Κεμάλ κλπ.) στολισμένο με στεφάνια, στο κέντρο της πλατείας Ταξίμ. Μάλιστα, αγόρασα και μια τούρκικη σημαία από μια γιαγιά που εκείνη την ημέρα πουλούσε σημαίες στο δρόμο, για να βγάλει κάνα φράγκο. Έτσι, για τουλάχιστον μια φορά, αισθάνθηκα ότι ξέφυγα από την τρομοκρατία του Ελληνικού εθνικισμού, ο οποίος αντιμετωπίζει με ασύλληπτη ιδεολογική και φυσική βία, όποιον τολμήσει και αμφισβητήσει την επίσημη εθνικιστική άποψη της Ελλάδας για την Τουρκία. Σε τέτοιο βαθμό μάλιστα που, οποιοσδήποτε υψώσει Τούρκικες σημαίες στην Ελλάδα, οι εθνικιστές θα τον λιντσάρουν. Και είναι φυσικό να επικρατεί στην Ελλάδα τέτοιος φανατισμός από την στιγμή που τα μέσα μαζικής ενημέρωσης, από το πρωί ως το βράδυ, βρίζουν την Τουρκία. Δεν θα ξεχάσω ποτέ ότι τα μόνα γράμματα που έστειλα ποτέ στις εφημερίδες, στην στήλη των γραμμάτων των αναγνωστών, και δεν δημοσιεύτηκαν, ήταν τα γράμματα, όπου υπερασπιζόμουνα την τουρκική μειονότητα, ενώ το μεγαλύτερο πογκρόμ που έγινε στην Ελλάδα από τότε που γεννήθηκα, πριν από το μεγάλο πογκρόμ κατά των Αλβανών της Αθήνας, το 2004, με 500 τραυματίες στα νοσοκομεία, ήταν το πογκρόμ κατά της Τουρκικής μειονότητας στην Κομοτηνή, το 1990. Πώς μετά να μην απολαμβάνω, μαζί με τον Μουσταφά, τον καφέ μου στην ταράτσα ενός πολυτελούς καφενείου στην πλατεία Ταξίμ με θέα όλη την πλατεία, όταν πολλά από τα μεγάλα κτίρια που περιβάλλανε την πλατεία ή φαινόντουσαν στο βάθος, είχαν τεράστιες τουρκικές σημαίες να καλύπτουν τις προσόψεις τους;

Με τον Μουσταφά σε ταράτσα καφενείου στην πλατεία Ταξίμ την ημέρα της επετείου της νίκης των Τούρκων κατά των Ελλήνων το1922

Αισθανόμουν επιτέλους ότι εκεί που ήμουνα, όχι μόνο δεν περνούσε η ελληνική μαγκιά και ο ελληνικός τσαμπουκάς, αλλά όλοι αυτοί που ιστορικά αποτελέσανε την αφρόκρεμα της Ελληνικής αρπακτικότητας και ασυδοσίας, δηλ. ο Ελληνικός στρατός που επιχείρησε να σβήσει την Τουρκία από τον χάρτη, είχαν πάρει το 1922 ένα τέτοιο μάθημα από τους Τούρκους, που δεν το ξέχασαν ποτέ ούτε θα το ξεχάσουν ποτέ οι απόγονοί τους. Πάθανε τόσο μεγάλη ζημιά που η ήττα τους και οι θλιβερές συνέπειές της για τους Ελληνόφωνους της Οθωμανικής αυτοκρατορίας, πήρε από τους ίδιους το όνομα: «Μικρασιατική Καταστροφή».

Η θέα από την ταράτσα του καφενείου της πλατείας Ταξίμ. Στο κτίριο στο βάθος η τουρκική σημαία λόγω της επετείου της νίκης των Τούρκων ενάντια στους Έλληνες στις 30-8-1922

Στην γέφυρα του Κεράτιου και στο τεράστιο «Σκεπαστό Παζάρι» της Ισταμπούλ

Ένα τελευταίο μέρος της Ισταμπούλ που ήθελα να δω προτού φύγουμε, ήταν ο Κεράτιος κόλπος που καταλήγει στον Βόσπορο και από πάνω του περνάει μια γέφυρα με πολύ μεγάλη τουριστική κίνηση. Θα έλεγα ότι είναι η πιο πολυσύχναστη, από τους κατοίκους της πόλης και τους τουρίστες, γέφυρα της Ισταμπούλ. Γι' αυτόν τον κόλπο είχα μάθει ότι έκλεινε με τεράστια αλυσίδα, όταν κατά τον Μεσαίωνα πολιορκούνταν η Ισταμπούλ από την θάλασσα, προκειμένου να μην εισχωρήσουν μέσα του εχθρικά καράβια, και είχα διαβάσει στο βιβλίο του μεγάλου Τούρκου συγγραφέα Γιασάρ Κεμάλ «Φύγανε και τα πουλιά», ότι ήταν τόσο βρώμικος, όσο μια ανοιχτή χαβούζα, από τα σκουπίδια που επιπλέανε πάνω του. Ευτυχώς που

από τότε που ο Κεμάλ έγραψε το βιβλίο, τον καθαρίσανε. Και μάλιστα τον καθαρίσανε τόσο καλά που δεν θυμίζει καν εκείνη την εικόνα που δίνει ο Κεμάλ. Για να πάμε μέχρι εκεί, πήραμε το τραμ και περάσαμε μέσα από την συνοικία Καράκιοϊ, η οποία φημίζεται για τα πολλά μπουρδέλα της. Είναι άσχημη η αντιμετώπιση της γυναίκας, γενικά, στην Τουρκία και πολλοί Τούρκοι είναι πορνοπελάτες. Σε αυτό τουλάχιστον μοιάσανε οι Έλληνες στους Τούρκους, μια που οι Έλληνες φροντίζουν να παίρνουν από τους άλλους λαούς τα κακά τους και όχι τα καλά τους.

Με τον Μουσταφά στην αρχή της γέφυρας του Κεράτιου κόλπου

Ακόμη, εκτός από την γέφυρα του Κεράτιου, επισκεφθήκαμε και το μεγάλο παζάρι της πόλης που είναι γνωστό και σαν Σκεπαστό Παζάρι, γιατί στεγάζεται σε ένα πολύ εκτεταμένο κτίριο που χτίστηκε πριν από εκατοντάδες χρόνια αλλά στην σημερινή του μορφή έφτασε μετά από πολλές καταστροφές, από σεισμούς και από φωτιά, με συνέπεια να μην είναι ακριβώς το ίδιο, όπως πριν εκατοντάδες χρόνια. Είναι το μεγαλύτερο παζάρι που έχω επισκεφτεί ποτέ μου. Επειδή είναι παγκοσμίου φήμης, ήταν γεμάτο από τόσο κόσμο, που δυσκολευόσουνα να περπατήσεις. Είχε αρκετά ενδιαφέροντα πράγματα, μερικά από τα οποία θα ήθελα να αγοράσω αλλά σκεφτόμουνα ότι αυτά θα μου δημιουργούσαν πρόβλημα, αν μου έκαναν έλεγχο στην βαλίτσα μου στα σύνορα, και δεν τα αγόρασα για να μην το ρισκάρω. Επειδή όμως είχα υποσχεθεί στον φίλο μου τον Λουλούδη ότι θα του έφερνα ένα φούτερ από την Ιστανμπούλ, όπως μου είχε ζητήσει, του πήρα το φούτερ από πλανόδιο πωλητή κοντά στον σταθμό του τραμ, όπου κατεβαίνεις για το παζάρι. Το πήρα πιο φτηνά από ότι θα το έπαιρνα στο παζάρι. Τέλος, και έξω ακόμη από τον στεγασμένο χώρο του παζαριού, διάφοροι

παλαιοπώλες είχαν αραδιάσει στην πλατεία την πραμάτεια τους, με σίγουρα πολύ πιο φτηνά πράγματα από αυτά μέσα στο παζάρι που τα πουλάνε όλα μαγαζάτορες.

Όσο μείναμε στην Ισταμπούλ, ο Μουσταφά φρόντισε να πάρω και μια γεύση από την τουρκική κουζίνα, από όπου, για θρησκευτικούς λόγους, απουσιάζει το χοιρινό. Και αν και τα πιάτα που δοκίμασα στα εστιατόρια ήταν αρκετά νόστιμα, όπως γενικά τα πιάτα της ανατολίτικης κουζίνας, τα σουβλάκια τους και το κοκορέτσι τους, που μπορείς να πάρεις από τον δρόμο και να τα φας στο όρθιο, ήταν πολύ κατώτερα από τα ελληνικά. Το μεν σουβλάκι τους από μοσχάρι είναι μέσα σε μαλακή αραβική πίτα με ελάχιστο κρέας και πολλά λαχανικά, ενώ το κοκορέτσι τους το τρίβουν μέχρι να γίνει πάρα πολλά τρίματα, τα οποία αναμιγνύουν με πολλά λαχανικά, σε βαθμό που το τελικό αποτέλεσμα, που στο δίνουν κι αυτό τυλιγμένο με πίτα, να μην έχει γεύση κοκορετσιού. Όπως και να 'χει, από όσα έγραψα παραπάνω, νομίζω πως προκύπτει καθαρά το ότι αυτές τις τέσσερις μέρες που μείναμε στην Ισταnμπούλ, εκτός από μια γεύση από την τούρκικη κουζίνα, πήρα και μια βιαστική γεύση από αυτήν την κοσμοπολίτικη μεγαλούπολη με την τεράστια ιστορία. Χωρίς αμφιβολία υπήρχαν πολύ περισσότερα πράγματα που θα άξιζε να δω, όταν και μόνο τα ιστορικά τζαμιά της που αποτελούν μαυσωλεία, ξεπερνάν τα χίλια. Όμως, τουλάχιστον, τώρα πλέον αισθάνομαι μια οικειότητα προς αυτήν την αιώνια πόλη που δεν θα αισθανόμουνα αν δεν είχα πάει ποτέ μου. Θα ήταν κρίμα να είχα ζήσει σχεδόν όλη μου την ζωή στην Ελλάδα και να πεθάνω χωρίς να έχω επισκεφτεί αυτήν την εντυπωσιακή μεγαλούπολη με την μεγάλη ιστορία, για την οποία ακούω από μικρός.

Στο περίπτερο των επισήμων κατά τους ετήσιους παλαιστικούς αγώνες στο Αλάντεπε!

Από την Ισταμπούλ γύρισα μαζί με τον Μουσταφά στην Κομοτηνή, από όπου είχα κανονίσει, μετά από πρόταση του Αμπντουλχαλίμ, να πάω σε μια άλλη μεγάλη εκδήλωση της τουρκικής μειονότητας. Καθώς περνούσαμε από τον Έβρο, το ποτάμι που χωρίζει τις δύο χώρες και αποτελεί το σύνορό τους, κοίταζα με περιέργεια έξω από το παράθυρο του λεωφορείου για να δω από που θα μπορούσαν να το περνάνε όλες αυτές οι χιλιάδες άνθρωποι που επιχειρούν κάθε χρόνο να το περάσουν, από τους οποίους τόσοι έχουν πνιγεί, τόσοι έχουν τραυματιστεί ή σκοτωθεί από νάρκες, και τόσοι έχουν συλληφθεί από στρατιώτες, μπάτσους και συνοριοφύλακες με συνέπεια πολλοί να έχουν επαναπροωθηθεί και οι υπόλοιποι να έχουν κλειστεί σε στρατόπεδα συγκέντρωσης. Από χρόνια είχα ακούσει από τον Ερντάλ που είχαμε καταφέρει να βγάλουμε από την φυλακή, ότι οι φύλακες των συνόρων, πολλούς πρόσφυγες, όταν τους έπιαναν, τους ανάγκαζαν να γυρίσουν πίσω κολυμπώντας στον ποταμό, με συνέπεια, όσοι δεν τα καταφέρνανε με το ορμητικό ρεύμα του ποταμού, να πνίγονται. Την εποχή που πέρασα εγώ κανονικά αυτό το ποτάμι, το Ελληνικό κράτος με ξένα λεφτά είχε φτιάξει έναν μεγάλο τοίχο πολλών χιλιομέτρων, με συνέπεια η ροή των προσφύγων που περνάγανε χωρίς χαρτιά το ποτάμι να έχει μειωθεί στο ελάχιστο και η μεγάλη μάζα των προσφύγων να προσπαθεί να έλθει στην Ελλάδα από την θάλασσα. Εγώ δεν μπορούσα να

χωνέψω ότι τόσος κόσμος βασανίζεται και σκοτώνεται για να περάσει τα σύνορα που εγώ περνάω τόσο εύκολα. Αισθανόμουν σαν προνομιούχος από την μια αλλά από την άλλη μου φαινόταν δύσκολο να συλλάβω το ότι σε πολλές χώρες η ζωή είναι τόσο αφόρητη, ώστε οι άνθρωποι παίζουν την ζωή τους κορώνα-γράμματα, για να φύγουν από αυτές και να περάσουν τα σύνορα, που τους χωρίζουν από την Ελλάδα ή την Ευρώπη γενικότερα. Τέλος, αισθανόμουν ότι η χώρα στην οποία γύρναγα, η Ελλάδα, δεν ήταν δική μου χώρα αλλά ανήκε σε αυτούς που αποφασίζανε ποιος θα μπει και ποιος θα βγει, δηλ. στο κράτος και τους λακέδες του. Αν ήταν δική μου, δεν θα άφηνα τον κόσμο να έρθει ελεύθερα για να γλυτώσει τα μαρτύρια και τον θάνατο στην χώρα του;
Η εκδήλωση που πήγα με τον Αμπντουλχαλίμ ήταν ένα πανηγύρι με παλαιστικούς αγώνες μιας μορφής πάλης που εγώ την ήξερα σαν «Ελληνορωμαϊκή», χωρίς να μπορώ να πω με βεβαιότητα, αν η πάλη που παρακολούθησα ήταν Ελληνορωμαϊκή, γιατί δεν είχα ξαναπάει ποτέ σε παλαιστικούς αγώνες. Γινόταν σε μια μεγάλη αλάνα, σε κάποιο ύψωμα, η οποία ήταν γνωστή σαν Αλάντεπε, δηλ. επίπεδη κορυφή, στην περιοχή του Δήμου Αρριανών, και είχε μεγάλη ιστορία. Γινόταν από την εποχή της Οθωμανικής αυτοκρατορίας και για κάποια χρόνια είχε απαγορευτεί, επειδή είχαν χάσει τον έλεγχο πάνω του οι Έλληνες. Όταν πήγα εγώ, στο πανηγύρι είχαν έρθει μόνο Τούρκοι, από τους οποίους, υποθέτω, κάποιοι θα ήταν Πομάκοι. Εκτός από παλαιστικούς αγώνες, το πανηγύρι περιλάμβανε και χορούς και τραγούδια, όλα τούρκικα. Και οι λόγοι που εκφωνήθηκαν ήταν στα τούρκικα, όμως κάποιος θεώρησε ότι κάτι έπρεπε να ειπωθεί και στα Ελληνικά, όπως και έγινε. Ο χώρος που θα γινόταν η πάλη ήταν ένα περιφραγμένο με σύρμα γήπεδο, γύρω από το οποίο είχε μαζευτεί κόσμος, για να ακούσει την μουσική, να δει τους παραδοσιακούς τουρκικούς χορούς και κατόπιν να δει τους παλαιστικούς αγώνες. Για μένα, ο Αμπντουλχαλίμ κατάφερε πάλι και εξασφάλισε θέση ανάμεσα στους επίσημους, οι οποίοι καθόντουσαν σε στεγασμένο χώρο και τους προσφέρθηκε και φαΐ. Έτσι έφαγα κι εγώ δωρεάν και μου δώσανε και δύο καπελάκια αναμνηστικά: Ένα γι’ αυτούς τους αγώνες και ένα άλλο από κάποια εκδήλωση που είχε γίνει παλιότερα στην Μπούρσα (Προύσα) της Τουρκίας. Και αν και από την θέση που βρισκόμουνα έβλεπα αρκετά καλά και τράβαγα και βίντεο, πρώτα την εξέδρα με τους οργανοπαίκτες και ένα τραγουδιστή με καπελάκι και μαύρο γυαλί που γύρναγε το γήπεδο τραγουδώντας, και μετά τους παλαιστές, πριν από το τέλος των αγώνων ο καλός μου φίλος με έβαλε μέσα στον περιφραγμένο χώρο και τράβηξα βίντεο τους παλαιστές δίπλα από την εξέδρα. Αυτοί δεν ήταν μόνο Τούρκοι αλλά και από άλλες βαλκανικές χώρες. Οι Έλληνες απουσίαζαν επιδεικτικά, θα έλεγα, και μόνο έναν Έλληνα παλαιστή είδα, ο οποίος, όμως, δεν έμενε στην Ελλάδα. Νικητής βγήκε ένας ογκώδης Τούρκος με επίθετο Τσαούς. Τσαούσηδες, είχα διαβάσει, ότι λέγανε τους στρατιωτικούς που είχαν αστυνομικά καθήκοντα στην Οθωμανική αυτοκρατορία. Το όνομά του, δηλαδή, ταίριαζε με το άθλημά του.

Μια εικόνα από τους παλαιστικούς αγώνες στο Αλάντεπε της Ξάνθης

Ο Μουσταφά Τσολάκ στοχοποιείται από την ακροδεξιά εφημερίδα «Στόχος» κατά την διάρκεια του ταξιδιού μας στην Ιστανμπούλ

Στην Αθήνα γύρισα μέσω Αλεξανδρούπολης, από όπου πήρα το αεροπλάνο. Όταν γύριζα στην Αθήνα, δεν φανταζόμουνα ότι αυτό θα ήταν και το τελευταίο μου ταξίδι στο εξωτερικό. Και όμως! Βούλιαξα τόσο πολύ οικονομικά, που από τότε δεν κατάφερα να ξαναταξιδεύσω, όχι μόνο στο εξωτερικό αλλά ούτε στο εσωτερικό, εκτός από την Λευκάδα, όπου ταξιδεύω υποχρεωτικά, για δουλειές, αν εξαιρέσουμε ένα ταξίδι που έκανα πολύ αργότερα, για να παρουσιάσω ένα βιβλίο που είχα μεταφράσει, και τα έξοδά μου τα έκαναν σύντροφοι. Όπως και να 'χει, στην διάρκεια της ζωής μου πρόλαβα και είδα αρκετά ενδιαφέροντα μέρη, ιδιαίτερα στο εξωτερικό, κάτι που δεν το κατάφεραν ούτε οι γονείς μου, ούτε τα πεθερικά μου, οι οποίοι δεν βγήκαν ποτέ από την Ελλάδα, αν εξαιρέσουμε την Αλβανία, όπου πολέμησε ο πατέρας μου και τραυματίστηκε σοβαρά, και την Αίγυπτο, όπου εξορίστηκε ο πεθερός μου μετά τα «Δεκεμβριανά» του 1944. Αλλά και στην μία και στην άλλη περίπτωση και οι δύο βρέθηκαν στο εξωτερικό με το ζόρι, ο ένας σαν στρατιώτης και ο άλλος σαν κρατούμενος!

Όταν γύρισα στην Ελλάδα έμαθα ότι, όσο βρισκόμουνα στην Ισταμπούλ με τον Μουσταφά, η ακροδεξιά εφημερίδα «Στόχος» τον στοχοποίησε σαν εχθρό του έθνους και της πατρίδας, αφιερώνοντάς του τις δύο κεντρικές της σελίδες, το λεγόμενο σαλόνι, και δημοσιεύοντας ακόμη και έγχρωμη φωτογραφία του. Για να δω αυτό το αίσχος αγόρασα την εφημερίδα «Στόχος» για πρώτη φορά στην ζωή μου (και ελπίζω και τελευταία). Αν και αισθάνθηκα κολακευμένος από την ιδέα ότι επισκέφθηκα τον αιώνιο κατακτητικό στόχο των Ελλήνων φασιστών, την Ισταμπούλ, μαζί με έναν από τους μεγαλύτερους εχθρούς τους, δεν θα ήθελα καθόλου να ήμουνα στην θέση του Μουσταφά. Αυτές οι εφημερίδες με το να στοχοποιούν με τέτοιο τρόπο τους εχθρούς του φασισμού υποκινούν σιωπηλά τον κάθε αλήτη, ο οποίος δουλεύει για τους φασίστες, να ασκήσει βία κατά του αντιφασίστα που στοχοποιούν. Σε τέτοιες εφημερίδες και σε τέτοια κανάλια αποδίδω τις βιαιοπραγίες, των οποίων έχουν πέσει, κατά καιρούς, θύματα τα μέλη της Αντιεθνικιστικής Κίνησης Αμπντουλχαλίμ Ντέντε και Παύλος Βοσκόπουλος (Φιλίπωφ), χωρίς βέβαια να ισχυρίζομαι ότι τους χτύπησαν οι φασίστες μόνο γιατί ήταν μέλη της Αντιεθνικιστικής.

ΕΠΙΣΤΡΟΦΗ ΣΤΗΝ ΕΛΛΑΔΑ ΚΑΙ ΣΥΝΕΧΕΙΑ ΤΩΝ ΠΕΡΙΠΕΤΕΙΩΝ

Μια ακόμη απόπειρα να ωθήσω την καινούργια μου φίλη στην συνέχιση των σπουδών της – Μια παλιά μας φίλη και συνεργάτρια επανεμφανίζεται από το πουθενά

Τώρα, όσον αφορά την φίλη μου την Νάνσυ, επειδή είχε επανειλημμένα εκδηλώσει την επιθυμία να φύγει από την κατάληψη, την βοήθησα να νοικιάσει μια γκαρσονιέρα κοντά στην Πολυτεχνειούπολη του Ζωγράφου, ούτως ώστε να είναι κοντά στην σχολή της, όπου είχε περάσει πρόσφατα με το 10%. Δυστυχώς γι' αυτήν οι «θερινές διακοπές», δηλ. ο ανέμελος και ανεύθυνος τρόπος ζωής κατά τους καλοκαιρινούς μήνες που κάνουν μαθητές και φοιτητές, συνεχίστηκαν και το φθινόπωρο με συνέπεια ούτε μαθήματα να αρχίσει να κάνει σε παιδιά ούτε να αρχίσει να παρακολουθεί εντατικά τα μαθήματα της σχολής της. Αντίθετα, παρασυρμένη από μια φίλη της, η οποία είχε πάρει πρόσφατα αυτοκίνητο, αποφάσισε να πάει μόνη με την φίλη της στο εξωτερικό, σε μια βαλκανική χώρα, για ολιγοήμερες διακοπές. Άδικα μου «βγήκε η Παναγία» για να την μεταπείσω, ξέροντας πόσο επικίνδυνο είναι να ταξιδεύουν δυο γυναίκες μόνες στα Βαλκάνια. Μια ωραία μέρα σηκώθηκε κι έφυγε με την φίλη της.

Εκείνη την εποχή εγώ είχα αναθερμάνει την φιλία μου με μια παλιά συνεργάτρια μας στους αντιρατσιστικούς αγώνες, την Νάνα, την οποία είχα χάσει για πολλά χρόνια. Την είχα ξαναβρεί τυχαία, καθώς είχε κάνει ένα πέρασμα από ένα κατειλημμένο από αντιεξουσιαστές καφενείο στην πλατεία Εξαρχείων, όπου έτυχε να βρίσκομαι με κάτι φίλους. Αυτή έφτιαχνε κάτι κούκλες και, μια που η Σοφία δεν είχε δουλειά αλλά είχε ανάγκη από λεφτά, έμαθε από την Νάνα να φτιάχνει και αυτή κούκλες. Άλλωστε, όταν είχα γνωρίσει την Σοφία 36 χρόνια νωρίτερα, η Σοφία δούλευε σε μια βιοτεχνία που έφτιαχνε κούκλες κι είχε κάποια ιδέα από αυτήν την δουλειά. Με αυτήν την φίλη πήγα σε θέατρο, κάτι που είχα κάνει τελευταία φορά πριν πολλά χρόνια. Η Νάνα είχε έναν φίλο ηθοποιό που έπαιζε σε αυτό το θέατρο και δεν μπορούσε να μην πάει καθόλου να τον δει. Άλλωστε και αυτή είχε έναν ρολάκο σε μια όπερα που παιζόταν τότε στην Λυρική Σκηνή της Αθήνας και αυτό την έκανε να αισθάνεται κάποια αλληλεγγύη προς τους φίλους της του ίδιου επαγγέλματος. Για μένα ήταν πολύ καλή η ιδέα της, γιατί το έργο ήταν εξαιρετικό, ήταν «Ο θείος Βάνιας» του Τσέχωφ. Οι ηθοποιοί έπαιζαν πολύ καλά και επειδή το θέατρο ήταν μικρό ήμασταν κοντά στην σκηνή, χωρίς να χρειάζεται να πληρώσουμε ένα μεγάλο εισιτήριο. Μπορώ να πω ότι ο μοναδικός που έδειξε χωριατιά από τους θεατές, κατά την διάρκεια της παράστασης, ήμουνα εγώ, γιατί είχα ξεχάσει να βάλω το κινητό μου τηλέφωνο στη σίγαση. Και σίγουρα είναι σπάσιμο να χτυπάει το τηλέφωνο την ώρα που ο ηθοποιός απαγγέλλει τον ρόλο του. Και ακόμη μεγαλύτερο σπάσιμο είναι όταν ο θεατής, αντί να το απενεργοποιήσει, μιλάει σε αυτό, όσο και σιγανά να μιλάει. Γιατί εγώ δεν περιορίστηκα στο να έχω ανοιχτό το τηλέφωνο κατά την διάρκεια του έργου αλλά μίλησα κιόλας. Μπορούσα να κάνω κι αλλιώς, όταν είδα ότι η κλήση ήταν από την φίλη μου που ήταν στο εξωτερικό σε τόσο ευάλωτη θέση, σύμφωνα με τις δικές μου εκτιμήσεις; Και πράγματι, είχε ξεμείνει από λεφτά και χρειαζόταν να της στείλω κάτι. Δεν πλήρωνε ξενοδοχείο αλλά

φιλοξενούνταν στο σπίτι κάποιου φίλου της φίλης της κι έτσι είχε φύγει από την Ελλάδα με ελάχιστα λεφτά. Τέλος πάντων, οι ηθοποιοί «δεν μου κρατήσανε κακία» και μετά την παράσταση κάθισα μαζί με την Νάνα μαζί τους. Καθίσαμε δίπλα στον φίλο της Νάνας, στον οποίο αυτή με σύστησε, χωρίς να του πει το πως είχαμε γνωριστεί. Εννοείται ότι τον προσκάλεσε να την δει στην Λυρική Σκηνή, στην όπερα «Μανόν Λεσκώ», όπου έπαιζε.

Για πρώτη και τελευταία φορά βλέπω όπερα στην Λυρική Σκηνή της Αθήνας κάτω από απίστευτη ψυχολογική πίεση

Λίγες μέρες πέρασαν μεταξύ της ημέρας που πήγαμε με την Νάνα στο θέατρο και της μέρας που πήγα με τον φίλο και συμμαθητή μου, τον Κώστα τον Δάρμο, για να δούμε την ίδια την Νάνα να παίζει έναν ρόλο χωρίς λόγια στην όπερα «Μανόν Λεσκώ». Της είχα υποσχεθεί κιόλας ότι μετά την παράσταση θα της πήγαινα λουλούδια! Δεν είχα ξαναπάει ποτέ στην ζωή μου σε αυτό το λυρικό θέατρο, μολονότι το είχα δει άπειρες φορές καθώς ανέβαινα την Ακαδημίας. Μάλιστα, ακριβώς δίπλα, είχε το γραφείο του ένας δικηγόρος, μακρινός συγγενής μας, ο οποίος μας είχε βοηθήσει πολύ, όταν πέθανε ο πατέρας μου, για να τα βρούμε με την εφορία, η οποία ζητούσε υπέρογκα ποσά. Αυτό βέβαια δεν μας προστάτεψε από το να πουλήσουμε ένα διαμέρισμα 82 τετραγωνικών στην Πλατεία Αμερικής και το μισό κτίριο που είχε χτιστεί εκεί που παλιά ήταν το σπίτι που γεννήθηκα, στην Καλλιθέα, προκειμένου να πληρώσουμε την εφορία κληρονομιών. Έτσι, λόγω εφορίας, μείναμε χωρίς δικό μας σπίτι στην Αθήνα. Για να ξαναγυρίσουμε στο θέατρο: Εγώ δεν είχα δει ποτέ στο παρελθόν όπερα. Ήταν μια καλή ευκαιρία για να επιτύχω «με έναν σμπάρο» όχι δύο αλλά «τρία τρυγόνια», δηλ. θα έβλεπα επιτέλους όπερα, θα έβλεπα επιτέλους την Λυρική Σκηνή και θα έκανα και το χρέος μου απέναντι στην Νάνα.

Κι όμως, δυστυχώς, δεν ήρθαν έτσι τα πράγματα. Ήδη από το απόγευμα, προτού πάω στο θέατρο, με είχε πάρει ένας φίλος της Νάνσυ που δεν τον ήξερα και δεν έλεγε ούτε που βρήκε το τηλέφωνό μου, ούτε το όνομά του, για να μου πει ότι η Νάνσυ είχε εξαφανιστεί και ότι θα έπρεπε εγώ να την αναζητήσω μέσω της πρεσβείας της χώρας που είχε πάει. Ειλικρινά θορυβήθηκα για αυτήν την δυσάρεστη εξέλιξη, η οποία με έκανε να ανησυχώ μήπως είχανε πραγματοποιηθεί οι φόβοι μου και η κοπέλα αυτή είχε πάθει κάτι κακό. Φοβόμουνα μήπως είχε απαχθεί από σωματέμπορους, όπως συχνά γίνεται στις πρώην κομμουνιστικές χώρες της ανατολικής Ευρώπης με τις κοπέλες που είναι ευάλωτες. Άλλωστε δεν είχαμε προβάλει σαν Αυτόνομη Πρωτοβουλία Λευκάδας ένα σχετικό ντοκιμαντέρ στην Λευκάδα; Για να δυσκολευθώ ακόμη περισσότερο να δω την όπερα, λες και δεν μου έφτανε η ανησυχία, με πήρε τυχαία η φίλη μου η Βάσια τηλέφωνο και όταν της είπα τις εξελίξεις, μου είπε ότι ήξερε την φίλη, με την οποία είχε συνταξιδέψει η «χαμένη» κοπέλα, και θα έβρισκε το τηλέφωνό της για να μου το πει και να την πάρω. Με όλα αυτά στο μυαλό βρέθηκα στη «γαλαρία» της Λυρικής Σκηνής, δηλ. στον εξώστη, και μάλιστα στην τελευταία πίσω αριστερά θέση. Ακριβώς μπροστά μου καθόταν ο Κώστας. Αυτό που μου έκανε περισσότερο εντύπωση από

το λυρικό αυτό θέατρο, ήταν μια μεγάλη μακρόστενη οθόνη που κρεμόταν από το ταβάνι, μπροστά από την σκηνή, και σε αυτήν μπορούσε να διαβάσει κανείς την μετάφραση των διαλόγων και των μονολόγων της όπερας, οι οποίοι ήταν στην γλώσσα που είχε γραφτεί η όπερα, και σε αυτήν την γλώσσα τους απαγγέλλανε οι ηθοποιοί. Και αν και παρακολούθησα την υπόθεση, το μυαλό μου, όπως ήταν φυσικό, ήταν αλλού και ανησυχούσα πολύ. Ο Κώστας την περισσότερη ώρα γλάρωνε και του έκλειναν τα μάτια, γιατί εκείνην ειδικά την μέρα είχε κουραστεί πολύ, επειδή κάποιο σκυλί που αυτός είχε μαζέψει από τον δρόμο για να του σώσει την ζωή και το είχε δώσει σε μια φίλη του οδοντογιατρό να το έχει στην αυλή της, είχε δαγκώσει μια πελάτισσα της οδοντογιατρού, η οποία πελάτισσα απειλούσε ότι θα έκανε μήνυση στην οδοντογιατρό! Ο Κώστας, μετά το γυμνάσιο που δίδασκε, είχε περάσει όλη την ημέρα στο τρέξιμο για τον σκύλο και την οδοντογιατρό. Δεν μπόρεσε, έτσι, να δει την όπερα, αφού τον έπαιρνε ο ύπνος, και την είδε τελικά άλλη φορά, μαζί με την γυναίκα του. Εγώ στο διάλειμμα έμαθα από την Βάσια το τηλέφωνο της φίλης της Νάνσυ και την πήρα τηλέφωνο. Μετά από αυτό το τηλέφωνο, αντί να μειωθεί η αγωνία μου αυξήθηκε, γιατί η φίλη της μου είπε ότι είχαν τσακωθεί και την είχε αφήσει στο εξωτερικό μόνη της και αυτή είχε γυρίσει στην Ελλάδα! «Τώρα μάλιστα!» είπα μέσα μου, όταν το έμαθα κι αυτό: Μια κοπέλα μόνη, χωρίς λεφτά ούτε για να γυρίσει, σε μια βαλκανική χώρα. Ό,τι έπρεπε για τους υποψήφιους απαγωγείς.

Κάτω από τέτοιες συνθήκες είδα την υπόλοιπη όπερα, δηλ. μέχρι να τελειώσει «καθόμουνα σε αναμμένα κάρβουνα». Και όταν τελείωσε και βγήκαμε έξω από την Λυρική Σκηνή, έψαχνα να βρω λουλούδια και δεν έβρισκα πουθενά. Δεν ήθελα κιόλας να πάω μέχρι το Σύνταγμα, και να έβγαινε η Νάνα από το θέατρο και να μην με έβρισκε. Στο Σύνταγμα θα έβρισκα σίγουρα λουλούδια. «Τα λουλούδια μας μαράνανε» έλεγα από μέσα μου, όταν, περιμένοντας την Νάνα, έπαιρνα τηλέφωνο τον δικηγόρο που είχα στείλει στην Νάνσυ, όταν την είχαν στην Πέτρου Ράλλη, μήπως και μπορούσε να την ψάξει, μέσω της αστυνομίας της χώρας όπου αυτή είχε χαθεί. Και συνέχιζα να περιμένω την Νάνα αδίκως, γιατί αυτή είχε ήδη βγει την ώρα που είχα απομακρυνθεί ψάχνοντας για λουλούδια, και τώρα βρισκότανε σε ένα γειτονικό προς το θέατρο καφενείο, με κάτι θείες της που είχαν πάει να την δουν. Όταν, τελικά, βγήκε από το καφενείο, με βρήκε χωρίς λουλούδια και γεμάτο ανησυχία, γιατί, όπως της είπα, είχε συμβεί κάτι κακό σε κάποιο γνωστό μου πρόσωπο. Μετά από όλα αυτά που είχαν γίνει μετά τον τελευταίο Μάη, λόγω της καινούργιας φιλίας μου, δεν είχα καμιά όρεξη για να δίνω λεπτομέρειες για την προσωπική μου ζωή σε όλους τους φίλους και τις φίλες μου. Σε αυτές τις συνθήκες είδα όπερα για πρώτη και, φοβάμαι, τελευταία φορά στην ζωή μου. Μολονότι έμεινα ενάμιση χρόνο στο Μιλάνο, που διαθέτει ένα από τα πιο φημισμένα λυρικά θέατρα του κόσμου, το «Θέατρο στην σκάλα» γνωστό ως «Σκάλα του Μιλάνου», όπου θα μπορούσα να ξαναείχα δει όπερα, αν μου είχαν φτάσει τα λεφτά.

Η «χαμένη» φίλη επανευρίσκεται στο σπίτι της!

Την επόμενη μέρα είχα κλείσει ραντεβού με την φίλη της «χαμένης» στο καφενείο απέναντι από το πάρκο της Ναβαρίνου και από αυτήν έμαθα κάποιες λεπτομέρειες, όπως το ότι είχανε μπλέξει με διάφορες παρέες, είχανε φιλοξενηθεί σε διάφορα σπίτια και ότι, η όλη φάση είχε αρέσει τόσο πολύ στην Νάνσυ, που δεν ήθελε να γυρίσει στην Ελλάδα. Έτσι σε κάποια φάση που τελικά γυρνάγανε, και μετά κάποιον τσακωμό στο αυτοκίνητο, όταν στον δρόμο σταματήσανε σε μια βενζίνα, η Νάνσυ κατέβηκε και άρχισε να τηλεφωνάει τους καινούργιους φίλους της, ελπίζοντας ότι αυτοί θα την φιλοξενούσαν ξανά. Στις επαναλαμβανόμενες προτάσεις της φίλης της να συνεχίσουνε, δεν έδινε σημασία, μέχρι που η φίλη της μπήκε στο αυτοκίνητο και συνέχισε μόνη της για την Ελλάδα. Από εκεί κι έπειτα είχανε χαθεί τα ίχνη της κοπέλας και από τότε είχαν περάσει έξι μέρες! Κάποια τηλέφωνα που πήραμε στους καινούργιους φίλους της στην χώρα που είχε χαθεί, δεν μας διαφωτίσανε και έτσι το σασπένς συνεχίστηκε.

Συνεχίστηκε μέχρι να προθυμοποιηθεί η Σοφία που είχε επίσης ανησυχήσει γι’ αυτά που μάθαινε από μένα, να πάρει τηλέφωνο την μάνα της κοπέλας που την είχε γνωρίσει όταν έτρεχε για την κοπέλα στην Πέτρου Ράλλη. Γιατί, όταν η Σοφία πήρε τηλέφωνο να ρωτήσει, η μάνα της τής είπε ότι η Νάνσυ ήταν στο σπίτι της, δηλ. το σπίτι της μάνας της, και ότι την είχε φέρει η ίδια, εδώ και τέσσερις μέρες, από την χώρα που είχε πάει, όπου την είχε βρει σε ένα νοσοκομείο. Μετά μίλησα κι εγώ στην κοπέλα που δεν ακουγόταν να είναι και πολύ καλά. Τουλάχιστον η περιπέτεια εκείνη είχε τελειώσει. Εγώ, πάντως, δεν κατάφερα να μάθω ποτέ τι είδους ατύχημα έπαθε, όσο και να πίεσα τα πράγματα. Πρέπει να ήταν κάτι σοβαρό, πάντως, γιατί μετά την επιστροφή της η κοπέλα ξενοίκιασε το σπίτι της και πήγε και έμεινε με την μάνα της, μολονότι δεν το ήθελε. Όπως εξελιχθήκανε τα πράγματα, δεν ξέρω αν έπρεπε να χαίρομαι ή να λυπάμαι που βοήθησα την κοπέλα να φύγει από την κατάληψη στέγης, γιατί, τελικά, κατέληξε πάλι στο σπίτι της μάνας της. Έτσι πήρα ένα ακόμη μάθημα, ότι δεν αρκούν οι καλές προθέσεις και οι τίμιοι αγώνες για να βοηθήσεις τους άλλους, και μέσω αυτών και τον εαυτό σου, όπως θεωρεί ο Μπακούνιν ότι κάνεις, όταν αγωνίζεσαι για τους άλλους. Αν οι ίδιοι δεν είναι σε θέση να σηκώσουν το φορτίο του αγώνα και να επιδείξουν την απαραίτητη αρετή και τόλμη που απαιτεί σύμφωνα με τον Κάλβο η ελευθερία, ρίχνεις νερό στον «Πίθο των Δαναΐδων».

Η συνέχεια και το επεισοδιακό τέλος της σύντομης παρουσίας της παλιάς φίλης μας στη ζωή μου: Γινόμαστε με την Σοφία «από δυο χωριά χωριάτες»!

Την Νάνα την ξαναείδα στο σπίτι της, όπου μετά από κάποιο διάστημα μας έχει καλέσει, εμένα και την Σοφία, για τα γενέθλιά της. Εκεί βρήκαμε και τον φίλο της τον ηθοποιό, από τον οποίο μάθαμε ότι, πριν πολλά χρόνια, όταν ήταν νέος, μας είχε συμπαρασταθεί, πηγαίνοντας στις διαδηλώσεις και στις εκδηλώσεις που γινόντουσαν για μας, όσο καιρό

ήμασταν μέσα. Εκεί βρήκαμε και τον Στέφανο, έναν σύντροφο που είχε τραυματιστεί από σφαίρα αστυνομικού, σε μία από αυτές τις διαδηλώσεις, που είχε συνδυαστεί με την διαδήλωση της επετείου της σφαγής του Πολυτεχνείου του 1973. Από τότε που είχαμε βγει είχαν περάσει 31 χρόνια και όμως βρίσκαμε ακόμη ανθρώπους που είχαν τρέξει για μας και, όπως δήλωναν οι ίδιοι, δεν το είχανε μετανιώσει, γιατί βλέπανε ότι αξίζαμε τον κόπο. Η παρέα που είχαμε φτιάξει εκείνην την βραδιά ήταν τόσο ωραία, ώστε μείναμε στο σπίτι της Νάνας μέχρι το πρωί, που πήραμε μαζί με τον ηθοποιό το πρώτο λεωφορείο για να πάμε στα σπίτια μας. Από τότε ούτε τον ηθοποιό ξανάδα ούτε στο σπίτι της Νάνας ξαναπήγα. Και από τον καινούργιο χρόνο δεν ξαναείδα ποτέ μου την Νάνα, όπως θα δούμε παρακάτω. Αντίθετα, έτυχε να ξαναδώ σε ένα μαγαζί δικό μας που ήλθε κι έπαιξε, μια φίλη της μουσικό, η οποία στα γενέθλια είχε παίξει διάφορα τραγούδια στο πιάνο, τραγουδώντας τα παράλληλα.

Η πολυετής φιλία με την Νάνα τελείωσε την πρωτοχρονιά του 2012. Την παραμονή της πρωτοχρονιάς η Νάνα, με τον φίλο της, την Σοφία και τα παιδιά μου, πήγανε έξω από τις φυλακές Κορυδαλλού, όπου κάθε χρόνο, όταν αλλάζει ο χρόνος, μαζεύονται διαδηλωτές για να συμπαρασταθούν στους φυλακισμένους. Πήγανε με το αυτοκίνητο της Νάνας κι εγώ, επειδή δεν χωρούσα, έμεινα στο σπίτι με έναν άσπρο σκύλο που έχουμε, τον σκύλο της Κριστιάνας, που, μολονότι αυτός είναι άσπρος κι εγώ γέρος, δεν τον λένε Ζαχαρία, όπως το σαρκαστή άσπρο σκύλο στην εξαιρετική σειρά σκίτσων του Αρκά «Ο χειρότερος φίλος του ανθρώπου». Σε αυτήν την σειρά ο σκύλος σαρκάζει συνέχεια το γέρικο αφεντικό του. Ο δικός μας σκύλος δεν μιλάει, εννοείται. Μόνο γαυγίζει και αυτό πολύ σπάνια. Αν μίλαγε θα με σάρκαζε και αυτός, γιατί στον Κορυδαλλό που πήγανε, είχε πάει και η Νάνσυ, και η Νάνα, μαθαίνοντας από την Σοφία την φιλία της μαζί μου, πήγε και την απείλησε πολύ χυδαία, επειδή η Νάνσυ είχε φιλία μαζί μου. Όταν, μετά κάποιες μέρες, έμαθα από την Νάνσυ το περιστατικό και είδα κι έπαθα να την πείσω να μην διακοπεί η φιλία μας, επειδή το ήθελε η Νάνα, θεώρησα ότι η Νάνα το είχε παρατραβήξει με το να ανακατεύεται στα προσωπικά μου και να έχει το θράσος να θέλει να μου αλλάξει την ζωή. Από τότε δεν της ξαναμίλησα ούτε απάντησα σε σχετικό ηλεκτρονικό μήνυμά της, όπου αρνιόταν το περιστατικό με την μορφή που το είχα ακούσει από την κοπέλα.

Όμως αυτό το περιστατικό είχε και συνέχεια. Εξαιτίας της Νάνας, τσακώθηκα τόσο άγρια με την Σοφία, όσο δεν είχα τσακωθεί ποτέ άλλοτε, γιατί η Σοφία έπαιρνε το μέρος της. Μετά από αυτόν τον τσακωμό γίναμε «από δυο χωριά χωριάτες», όπως λέει η παροιμία. Και αυτή η κατάσταση, όχι μόνο κράτησε μήνες αλλά είχε και επακόλουθα, όπως θα δούμε παρακάτω.

Μια φιλοξενία που κόστισε στη Σοφία ένα επείγον ταξίδι και σε μένα μια κλήση στην αστυνομία!

Τον Μάρτη της χρονιάς αυτής χρειάστηκε να πάω στην Λευκάδα, για συντήρηση του σπιτιού. Η Νάνσυ εκδήλωσε ενδιαφέρον να έρθει και αυτή, μια που την Λευκάδα την είχε γνωρίσει στο παρελθόν και της είχε αρέσει πολύ. Εγώ της είπα ότι, επειδή υπήρχε πρόβλημα με την

Σοφία, δεν θα ήταν δυνατόν να μείνει στο σπίτι μου που άλλωστε ανήκε στην Σοφία. Γι' αυτό θα βολιδοσκοπούσα έναν φίλο μου, μήπως θα μπορούσε να την φιλοξενήσει αυτός. Αυτό θα γινότανε αφού πρώτα πήγαινα στην Λευκάδα. Και πράγματι στην Λευκάδα δέχτηκε να την φιλοξενήσει ο φίλος μου στο σπίτι των γονέων του, όπως έγινε τελικά. Στην διάρκεια της παραμονής μου στην Λευκάδα, ερχόταν κάθε μέρα με τον φίλο μου, ο οποίος διέθετε μεταφορικό μέσο. Την ίδια εποχή γνώρισα και τον συνομήλικο περίπου ξάδελφό του. Εκείνη την εποχή δεν τα «είχα παίξει» τελείως ακόμη οικονομικά και κάτσαμε και μια βραδιά, οι τέσσερις μας, σε ένα μεζεδοπωλείο στον κεντρικό δρόμο της πόλης που είναι γνωστός σαν Αγορά. Επίσης, κάποια φορές, επισκέφθηκα μαζί με τον φίλο μου και την κοπέλα ένα αμπέλι του, το οποίο καλλιεργεί και βγάζει το κρασί της οικογένειάς του. Μάλιστα, εκείνη η εποχή, πρέπει να ήταν που ο φίλος μου φύτευε καινούργια αμπέλια και μου έδωσε και φύτεψα κι εγώ ένα. Δυστυχώς, προτού τα φυτέψει, είχανε μείνει πολύ καιρό με συνέπεια να μην πιάσουν ούτε αυτά ούτε αυτό που φύτεψα εγώ που ήταν ένα από αυτά. Με λίγα λόγια, περνάγαμε καλά εκείνο τον Μάρτη στην Λευκάδα. Όμως, στο τέλος, τα πράγματα πήρανε άσχημη τροπή. Συγκεκριμένα η Νάνσυ είχε μια τηλεφωνική επικοινωνία με την μάνα της, η οποία συνέχεια την πίεζε να γυρίσει πίσω. Μερικές φορές η Νάνσυ άφηνε το κινητό της αφόρτιστο και η μάνα της δεν μπορούσε να την πιάσει. Τότε αυτή έπαιρνε εμένα και παραπονιότανε. Παρά τις επανειλημμένες παρακλήσεις μου στην Νάνσυ, αυτή συνέχισε να χάνει την επικοινωνία με την μάνα της, μέχρι η τελευταία να «τα πάρει στο κρανίο», όπως λένε, και να τηλεφωνήσει την Σοφία και να την απειλήσει με αστυνομίες κλπ. Η Σοφία που δεν ήξερε τίποτα έγινε έξω φρενών, πήρε το λεωφορείο και ήρθε για μια μέρα στην Λευκάδα, μόνο και μόνο για να ψήσει τον φίλο μου να στείλει την κοπέλα στο σπίτι της στην Αθήνα. Εγώ δεν έμαθα τίποτα γι' αυτό το ταξίδι, όταν έγινε, γιατί δεν μου είπε κανένας τίποτα. Το έμαθα όμως αργότερα. Ευτυχώς, ο φίλος μου σεβάστηκε την φιλία μας και προπαντός την κοπέλα και δεν την έδιωξε.

Εγώ για το τέλος του Μάρτη είχα κανονίσει από πολύ πριν, με τον φίλο μου τον Μανόλο, να μιλήσω στην παρουσίαση της επανέκδοσης του βιβλίου του «Οι κοινωνικοί αγώνες των αντιεξουσιαστικών ομάδων κατά την οχταετία του ΠΑ.ΣΟ.Κ.», η οποία θα γινότανε στο κατειλημμένο καφενείο της πλατείας Εξαρχείων, και γι' αυτό λίγο πριν το τέλος του Μάρτη έφυγα από την Λευκάδα, αφήνοντας την κοπέλα με τον φίλο μου. Και στην Αθήνα ήμουνα εντάξει στο ραντεβού μου, μολονότι στην παρουσίαση, όπου μιλήσαμε τρία άτομα, εγώ, ο Μανόλο και ο Γιώργος Καραντώνης, φίλος του Μανόλο δικηγόρος και συγγραφέας, ήρθαν ελάχιστα άτομα. Παράλληλα, από την Αθήνα ζητούσα συνέχεια από την κοπέλα να επικοινωνεί με την μάνα της, χωρίς να ξέρω τι είχε μεσολαβήσει τελευταία μεταξύ της τελευταίας και της Σοφίας, ούτε για το ταξίδι-αστραπή. Μέχρι που μια ωραία ημέρα, καθώς ήμουνα στο εξοχικό μου, με πήρε η μάνα της και με απείλησε, και μετά από κάποιο διάστημα με πήρε έναν μπάτσος από το Αστυνομικό Τμήμα Εξαρχείων και μου είπε ότι με θέλανε να μου μιλήσουνε, γιατί η μάνα της κοπέλας είχε πάει στον Εισαγγελέα και αυτός την είχε παραπέμψει σε αυτούς. Όταν μετά καναδυό μέρες πήγα από κει, δεν βρήκα αυτόν που με είχε πάρει τηλέφωνο, αλλά ο αξιωματικός υπηρεσίας που βρήκα ήταν πολύ λογικός και, όταν του είπα ότι δεν επρόκειτο για κανένα ανήλικο κορίτσι αλλά για ολόκληρη ενήλικη γυναίκα,

φοιτήτρια του Πολυτεχνείου, που απλά έκανε διακοπές και αυτός μπορούσε να την πάρει τηλέφωνο να της μιλήσει, αν ήθελε, η υπόθεση έκλεισε εκεί. Ούτε καν την πήρε τηλέφωνο. Γιατί άλλωστε; Τέλος πάντων, αυτή ήταν και η τελευταία φορά, μέχρι τώρα, που ασχολήθηκαν μαζί μου τα «όργανα της τάξης». Και γιατί; Για μια γυναίκα, για να πραγματοποιηθεί και στην δική μου ζωή το γνωστό ρητό «ψάξτε την γυναίκα», σαν αιτία μιας περιπέτειάς που με έμπλεξε η μάνα της ανακατεύοντας κόσμο, ακόμα και την αστυνομία!

Από τα προβλήματα σχέσεων στα προβλήματα υγείας: Ένας κολικός νεφρού και η πρώτη μου εγχείρηση με ολική αναισθησία

Αν και αυτά που συνέβησαν προς το τέλος του Μαρτίου δεν ήταν και ευχάριστα πράγματα, αυτό που έπαθα στις αρχές Μαΐου ήταν πολύ χειρότερο. Γιατί το να σε αδικούν, όταν έχεις το δίκιο με το μέρος σου, παλεύεται. Αυτό που δεν παλεύεται είναι ο διαρκής δυνατός πόνος, όπως είναι ένας κολικός νεφρού, που δεν τον πιάνουν τα παυσίπονα που μπορεί να προμηθευτεί κανείς από το φαρμακείο, χωρίς συνταγή γιατρού. Γιατί με συνταγή γιατρού μπορείς, υποθέτω, να προμηθευτείς ισχυρά παυσίπονα, όπως η μορφίνη και τα υποκατάστατά της, άσχετα αν οι γιατροί δεν στα γράφουνε και σε αφήνουν να πονάς, όπως αφήνανε την μάνα μου. Εγώ, λοιπόν, έπαθα κολικό νεφρού. Μάλιστα, εκείνο τον Μάη ήμουνα στο εξοχικό μου και έβαφα μόνος μου την κουζίνα, έχοντας μετακινήσει ή καλύψει τα έπιπλα και τις ηλεκτρικές συσκευές. Σε εκείνη την φάση, επίσης, βρήκε να χαλάσει και το θερμοσίφωνο, με συνέπεια να μην έχω τρόπο να πλυθώ για να απαλλαγώ από την σκόνη που είχα μαζέψει από τα τριψίματα. Σε αυτήν την αναμπουμπούλα με βρήκε και ο κολικός που σε δύο μέρες δεν παλευότανε με τίποτα. Ήταν ημέρα Πάσχα που άλλοι είχαν σφάξει και έψηναν αρνιά και εμένα με έσφαζε ο «σφάχτης», ένας πόνος που δεν καταλάγιαζε με τίποτα και στο τέλος με έκανε να πάρω το λεωφορείο και να γυρίσω στην Αθήνα, όπου μαζί με την κόρη μου κατέληξα στα επείγοντα περιστατικά ενός ιδιωτικού νοσοκομείου. Καθώς ήμουνα στο λεωφορείο, δεν ήξερα αν θα κατέληγα σε καμιά εγχείρηση και αν μετά από αυτήν θα ζούσα ή θα πέθαινα, και δεν είχα καμιά όρεξη να μπω σε τέτοιο λούκι. Όμως, ο πόνος ήταν τόσο δυνατός που δεν παλευότανε, οπότε αποφάσισα να πάω στο νοσοκομείο και ό,τι έβρεχε ας κατέβαζε. Τέλος πάντων, στο νοσοκομείο μετά από εξετάσεις μου είπαν ότι είχα μια πέτρα στον ουρητήρα που εμπόδιζε να περνάν τα ούρα και γι' αυτό πόναγε το νεφρό. Ευτυχώς την είχα γλυτώσει από κάτι σοβαρό, χωρίς αυτό να σημαίνει ότι είχα τελειώσει. Έπρεπε τις εξετάσεις να τις έβλεπε ουρολόγος και αυτός με τον οποίο είχαν επικοινωνήσει για την περίπτωσή μου θα ερχόταν μετά τρεις μέρες στην Αθήνα. Γι' αυτό το διάστημα μου δώσανε καινούργια παυσίπονα που ούτε αυτά με πιάσανε.

Την επόμενη μέρα, πήγα με την Σοφία στο κρατικό νοσοκομείο που εφημέρευε και για προβλήματα ουρολογικά, το Σισμανόγλειο. Σε αυτό είχε πεθάνει η μάνα μου και το είχα επισκεφτεί τελευταία φορά πριν λίγα χρόνια, για να δω τον παιδικό φίλο του αδελφού μου, τον Μίμη, που είχε κάνει εκεί μια εγχείρηση. Στα εξωτερικά ιατρεία βρήκαμε πάρα πολύ

κόσμο, τρεις γιατρούς σε ένα γραφείο που αποφασίζανε σε ποιον γιατρό θα σε στέλνανε, και έναν σεκιουριτά που φώναζε τα ονόματα αυτών, για τους οποίους είχαν αποφασίσει οι γιατροί το σε ποιον γιατρό θα πήγαιναν, με την σειρά που είχαν παρθεί οι αποφάσεις. Επειδή οι αποφάσεις των γιατρών παιρνόντουσαν πιο γρήγορα από ότι ο αρμόδιος γιατρός εξέταζε όσους του στέλνανε, ο σεκιουριτάς φώναζε λίγα-λίγα τα ονόματα και η ώρα αναμονής ήταν μεγάλη. Περιμέναμε ώρες και γίναμε και μάρτυρες τσαμπουκά: Συγκεκριμένα ένας γέρος σε αναπηρικό καροτσάκι και με ορό στο χέρι πίεζε τον σεκιουριτά να του παραχωρήσει προτεραιότητα και αυτός δεν «μάσαγε». Στο τέλος ο γέρος τον έβρισε και ο σεκιουριτάς τον χτύπησε. Και δεν ήταν μόνο αυτός ο τσαμπουκάς με τον σεκιουριτά. Πολλοί είχαν πρόβλημα μαζί του και γι' αυτό γινόντουσαν συνέχεια φασαρίες, μόνο που δεν καταλήγανε σε χτυπήματα. Σε τέτοιες συνθήκες περιμέναμε κάποιες ώρες, με πόνο στο νεφρό μου αλλά όχι πολύ έντονο, μέχρι που ο ουρολόγος που επρόκειτο να μας δεχτεί, βγήκε μπροστά από τον σεκιουριτά και είπε να περάσουν όλοι, όσοι περίμεναν ουρολόγο, γιατί είχε τελειώσει με τους προηγούμενους. Εγώ ήμουνα μέσα σε αυτούς κι έτσι πήγα και ξαναπερίμενα, μαζί με την Σοφία, έξω από την πόρτα του. Όταν μπήκα και του είπα την ιστορία, με έστειλε για ακτινογραφία, μολονότι είχα κάνει και την προηγούμενη μέρα. Όταν το είπα αυτό στον ακτινολόγο με ξανάστειλε στον γιατρό να ρωτήσω και αυτός είπε να προχωρήσω. Έτσι εκτέθηκα πάλι στην επικίνδυνη ακτινοβολία των ακτινογραφιών και μάλιστα άδικα, γιατί η ακτινογραφία δεν έδειξε τίποτα. Υπερηχογράφημα που θα έδειχνε, δεν μου βγάλανε και ο γιατρός μου είπε να γυρίσω στο σπίτι μου να περιμένω να πέσει μόνη της η πέτρα, όταν του είπα ότι ήταν 6 χιλιοστά. Κι όμως η πέτρα ήταν 7 χιλιοστά και όταν την είδε ο ιδιωτικός γιατρός, στον οποίο πήγα την άλλη μέρα, μου είπε να την βγάλω αμέσως, γιατί μπορούσε να προκαλέσει ζημιά στο νεφρό. Κανόνισα μαζί του την ημέρα της επέμβασης και, την συγκεκριμένη μέρα, βρέθηκα σε ένα ιδιωτικό νοσοκομείο στο Παγκράτι, όπου, μετά από μια-δυο ώρες που καθυστέρησε να έρθει, μου την έβγαλε στο χειρουργείο με κυστεοσκοπικό σωλήνα και γενική αναισθησία. Δεν κατάλαβα πότε κοιμήθηκα, όμως κατάλαβα, όταν ξύπνησα, ότι μου είχανε βάλει καθετήρα. Μέχρι να μου τον βγάλουν, κάποιες ώρες αργότερα, υπέφερα. Ευτυχώς που έφυγα από το νοσοκομείο το ίδιο απόγευμα. Στο νοσοκομείο είχε έρθει και με είχε δει και η κόρη μου και αυτό το εκτίμησα, γιατί αισθάνθηκα ότι ενδιαφέρεται για μένα. Αυτή υπήρξε η μοναδική χειρουργική επέμβαση που έκανα με γενική αναισθησία στην ζωή μου μέχρι σήμερα. Και όταν γύρισα στο εξοχικό, φώναξα ηλεκτρολόγο, έφτιαξε το θερμοσίφωνο και ολοκλήρωσα το βάψιμο. Αν και τα λεφτά που έδωσα για την επέμβαση τα χρωστάω ακόμα, γιατί πληρώνω κάθε μήνα τόκο μαζί με μικρό ποσό για απόσβεση, μπορώ να πω ότι φτηνά την γλύτωσα, για μια ακόμη φορά.

Ο εθνικισμός θριαμβεύει, οι φασίστες εκλέγονται από εκατοντάδες χιλιάδες Ελλήνων κι εμείς οι αντιεθνικιστές «φυτοζωούμε» με συνέπεια να μην ξαναβγάλουμε περιοδικό

Το καλοκαίρι, όπως και τα προηγούμενα καλοκαίρια, συμμετείχαμε σαν Αντιεθνικιστική Κίνηση στο Αντιρατσιστικό Φεστιβάλ που γίνεται κάθε χρόνο, εκτός από το 2011 που δεν έγινε με το πρόσχημα ότι θα εμπόδιζε τις εκλογές. Κι όμως τότε έπρεπε να γίνει, γιατί δυο μήνες νωρίτερα είχε ξεκινήσει το μεγάλο της πογκρόμ η Χρυσή Αυγή. Μήπως φοβόντουσαν μην πάθουν αυτό που είχε πάθει το αντιρατσιστικό φεστιβάλ της Κύπρου εκείνα τα χρόνια, που το είχαν διαλύσει οι φασίστες; Όπως και να ’χει, επειδή δεν έγινε φεστιβάλ το 2011, δεν βγάλαμε καινούργιο περιοδικό της συλλογικότητάς μας. Όμως αυτήν την χρονιά βγάλαμε. Βγάλαμε το έβδομο και τελευταίο. Στην διάρκεια αυτού του φεστιβάλ που έγινε ένα χρόνο μετά τις δύο εκλογές του 2012, που για πρώτη φορά έβγαλε βουλευτές η Χρυσή Αυγή παίρνοντας πάνω από 440.000 ψήφους στις πρώτες και πάνω από 425.000 ψήφους στις δεύτερες, το ενδιαφέρον του κοινού για το περιοδικό μας και το υλικό μας, γενικότερα, ήταν πιο χαμηλό παρά ποτέ. Ο κόσμος φαίνεται είχε γοητευτεί από τον εθνικισμό, στον οποίο πρωταγωνιστούσε η Χρυσή Αυγή και οι υπόλοιποι ακολουθούσαν καταϊδρωμένοι, προσπαθώντας να της μοιάσουν, και δεν ήθελε να ακούει άλλο για αντιεθνικισμό. Το ότι ο εθνικισμός είχε σαν αποτέλεσμα ατιμώρητες ληστείες, τραυματισμούς και φόνους μεταναστών, δεν έλεγε τίποτα στους αντιρατσιστές του φεστιβάλ, γιατί σαν αριστεροί αποδίδανε αυτά τα εγκλήματα σε πολίτες αγανακτισμένους από την οικονομική κρίση και όχι σε εθνικιστές. Με τον εθνικισμό πάντα ερωτοτροπούσε η αριστερά, ακόμα και όταν αυτός έδειχνε το πιο αποκρουστικό του πρόσωπο, όπως ο εθνικοσοσιαλισμός. Κάτω από τέτοιες συνθήκες, για να μην μας μένουν στην αποθήκη τα περιοδικά που είχαμε βγάλει, τα δίναμε δωρεάν και, έκτοτε, δεν ξαναβγάλαμε περιοδικό. Αποδειχθήκαμε πολύ αδύναμοι μπροστά σε ένα τόσο εθνικιστικό κοινό, όπως το ελληνικό, που έφτασε στο σημείο να έχει 18 εθνικοσοσιαλιστές στην ελληνική Βουλή, την στιγμή που στα κοινοβούλια των άλλων ευρωπαϊκών χωρών δεν συμμετέχει κανένα άλλο ναζιστικό κόμμα.

Οι εθνικιστές ξεπερνάνε τα όρια ανοχής των κομμάτων μαχαιρώνοντας μέχρι θανάτου έναν αντιφασίστα ράπερ και οι ηγέτες τους κλείνονται για λίγο στην φυλακή

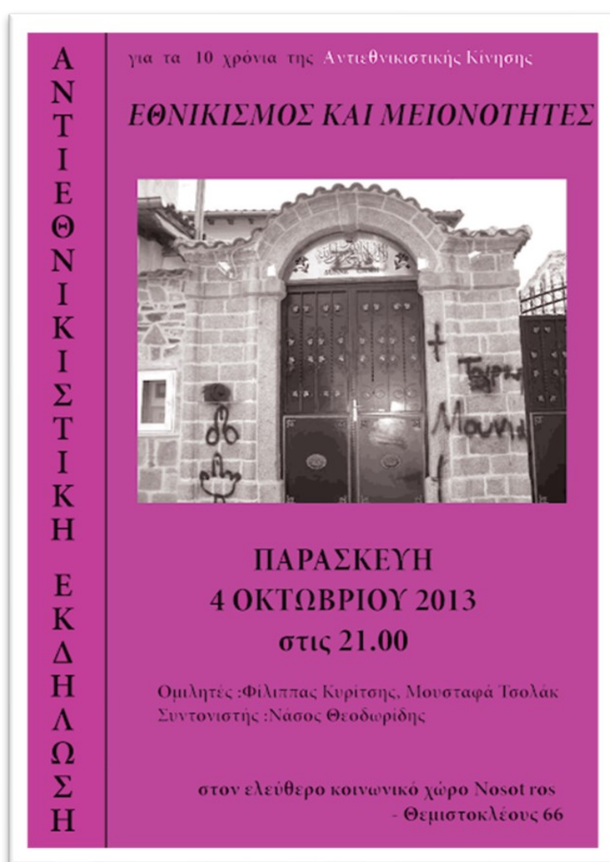
Σαν Αντιεθνικιστική συμμετείχαμε και στο Φεστιβάλ Νεολαίας του Σύριζα που έγινε τέλη Σεπτεμβρίου. Από αυτό το μόνο που θυμάμαι με νοσταλγία, είναι ότι την προτελευταία μέρα, μετά την λήξη του, γυρνάγαμε από το Φάληρο με το τραμ εγώ, ο Νάσος και δύο μετανάστριες, η Νάνσυ και η Λορέτα, η πρόεδρος των Ενωμένων Αφρικανών Γυναικών, και ότι σε όλη την διαδρομή συζητάγαμε με την Λορέτα, για την οποία, εκείνη η μέρα, όπως μας έλεγε, ήταν η ωραιότερη της ζωής της, γιατί η αστυνομία είχε πιάσει την ηγεσία της Χρυσής Αυγής, μετά την δολοφονία του Παύλου Φύσσα από ένα στέλεχός της. Εγώ χαιρόμουνα, γιατί μου ερχόταν στο μυαλό η παροιμία που λέει «πες μου με ποιον πας, να σου πω ποιος είσαι». Το ότι εγώ

και ο Νάσος γυρίζαμε από το φεστιβάλ με μετανάστριες με μέσο μαζικής μεταφοράς, πιστεύω ότι έλεγε πολλά, για το ποιοι ήμασταν. Δυστυχώς, οι συλληφθέντες φυλακίστηκαν για περιορισμένο χρονικό διάστημα που δεν ξεπέρασε τον ένα χρόνο, και μετά οι δικαστές τούς έβγαλαν έξω με πρόφαση ότι όλα τα αδικήματά τους ήταν ένα και για ένα αδίκημα ο νόμος απαγορεύει να μείνει κανείς πάνω από έναν χρόνο υπόδικος. Βέβαια, αυτό δεν το εφαρμόζουν στους αντιεξουσιαστές που ανακατεύονται με την ένοπλη πάλη, γιατί γι' αυτούς λένε ότι τα αδικήματα είναι πολλά και γι' αυτό, όταν τελειώνει ο χρόνος, ή η παράτασή του άλλους έξι μήνες (γιατί σε αυτούς δίνουν και παρατάσεις), ξεκινά καινούργιος χρόνος υποδικίας για άλλο αδίκημα. Αυτή η κοροϊδία έκανε έναν υπόδικο αντιεξουσιαστή, τον Σακκά, να κάνει μια μεγάλη απεργία πείνας και να τους αναγκάσει να τον βγάλουν. Δυστυχώς τον πιάσανε μετά από κάποια χρόνια και είναι πάλι μέσα, ενώ ο δολοφόνος του Παύλου Φύσσα και όλοι οι χρυσαυγίτες είναι ακόμη έξω, σαν υπόδικοι, και πολλοί από αυτούς είναι και βουλευτές και παίρνουν παχυλούς μισθούς πολλών χιλιάδων ευρώ τον μήνα. Και ακόμη και η κρατική τηλεόραση, με την κυβέρνηση της αριστεροακροδεξιάς που έχουμε τώρα, τους προβάλλει.

Η εκδήλωση για τα δέκα χρόνια της Αντιεθνικιστικής Κίνησης

Με τον Νάσο τον Θεοδωρίδη ξαναβρεθήκαμε μια βδομάδα αργότερα, περίπου, στην εκδήλωση που οργανώσαμε σαν Αντιεθνικιστική, για τα 10 χρόνια από την ίδρυση της συλλογικότητάς μας. Η ιδέα ήταν δική μου και, όπως έλεγε και ο Χρυσοβέργης 20 χρόνια περίπου νωρίτερα στον Σύνδεσμο Αντιρρησιών Συνείδησης, όποιος φέρνει ιδέες στον Σύνδεσμο να ξέρει ότι θα τις πραγματοποιεί μόνος του. Έτσι έπρεπε να φροντίσω εγώ για αίθουσα, για αφίσα, για αφισοκόλληση και για ομιλητές. Ευτυχώς ο καλός μου φίλος και συνεργάτης Μουσταφά, μια που τις ίδιες μέρες γινόταν και το αντιρατσιστικό φεστιβάλ της Κίνησης Απελάστε τον Ρατσισμό, στην οποία επίσης συμμετείχε, δέχτηκε να κατέβει από την Κομοτηνή για να μιλήσει στην εκδήλωσή μας. Αίθουσα ζήτησα από το Νοσότρος, όπως είχα κάνει και για τις προηγούμενες εκδηλώσεις της Αντιεθνικιστικής, και μου δώσανε. Τότε ακόμα το καφενείο του Νοσότρος λειτουργούσε στην ταράτσα και γι' αυτό θα μαζευόμασταν εκεί. Αφίσα δέχτηκε να μου φτιάξει η κόρη μου, την οποία μάλιστα τύπωσα φτηνά σε έναν φωτοτυπά του ευρύτερου κινήματος, και αφισοκόλληση έκανα εγώ με τον Μανόλο, ενώ βοήθησε και λίγο η κόρη μου. Ο Μανόλο είναι μεγαλύτερος σε ηλικία από μένα και πριν καμιά δεκαριά περίπου χρόνια τον είχε πατήσει φορτηγό στην δουλειά που ήτανε, με αποτέλεσμα να του γίνει το ένα πόδι «σαλάτα» και να τραβιέται για πέντε χρόνια, περίπου, στα νοσοκομεία με εγχειρήσεις κλπ. Δεν ήταν και μέλος της Αντιεθνικιστικής αλλά ήταν ο μόνος που προσφέρθηκε να βοηθήσει, εκτός από την Νάνσυ, στην οποία είπα όχι, γιατί ήξερα ότι θα το έκανε σαν αγγαρεία, και δεν μου αρέσει οι άλλοι να αντιμετωπίζουν σαν αγγαρεία τον αγώνα για να φτιάξουμε την ζωή μας και την κοινωνία που μας περιβάλλει. Άλλωστε, την ώρα που αφισοκολλούσα με τον Μανόλο στα Εξάρχεια, πέρασε με έναν φίλο της και ούτε καν ενδιαφέρθηκε να διαβάσει την αφίσα, ενώ από την εκδήλωση έκανε μόνο ένα πέρασμα

προτού αρχίσει και έφυγε. Όσον αφορά, επίσης, την κόρη μου, την πρώτη φορά μας αφιέρωσε κάποια ώρα, όσο αφισοκολλούσα με τον Μανόλο, και μετά έφυγε, ενώ την δεύτερη εμφανίστηκε με τον σκύλο της, με καπέλο και μαύρο γυαλί, στα Προπύλαια, αλλά εκείνη την ώρα τελείωναν οι αφίσες και της είπαμε να φύγει. Ακόμα και ο καιρός τα έβαλε μαζί μας, γιατί την ημέρα της εκδήλωσης, 4 Οκτωβρίου, έπιασε ένα φοβερό κρύο με αέρα και γι' αυτό δεν μπορούσαμε να μαζευτούμε στην ταράτσα. Από την άλλη, η κεντρική αίθουσα που είχαμε πάρει τις προηγούμενες φορές ήταν «οικοδομή», γιατί είχανε τρίψει το ξύλινο πάτωμα και το περνάγανε βερνίκι, με συνέπεια να αναγκαστούμε να μαζευτούμε σε μια πολύ μικρή αίθουσα, όπου εκείνη την ημέρα θα λειτουργούσε το καφενείο. Πάντως δεν έχω παράπονο από τα παιδιά, γιατί μας ετοίμασαν τον χώρο με μικρόφωνα και προβολέα και τοποθέτησαν και τις καρέκλες.

Η αφίσα της εκδήλωσης για τα 10 χρόνια της Αντιεθνικιστικής Κίνησης

Στην εκδήλωση, όπως έγραψα και προηγούμενα, ήρθε και ο Νάσος και μίλησε, κάνοντας την εισαγωγή στις ομιλίες εμένα και του Μουσταφά. Το θέμα μας ήταν οι εθνικές μειονότητες της Ελλάδας. Στην εκδήλωσή μας δεν ήρθε ούτε η Σοφία ούτε η γυναίκα του Νάσου ούτε η γυναίκα του Μουσταφά, η οποία εκείνη την εποχή σπούδαζε στην Αθήνα. Και ο κόσμος που

ήρθε ήταν επίσης λίγος αλλά επειδή η αίθουσα ήταν μικρή και οι καρέκλες που έπαιρνε λίγες, είχαμε και όρθιους. Ένας από αυτούς τους όρθιους ήταν ένας φίλος μου Γιώργος από την Νέα Ιωνία, παλιός αναρχικός. Αυτός υπήρξε ο πιο επιθετικός και ο λιγότερο συζητήσιμος στην συζήτηση που επακολούθησε, με συνέπεια, για να μην τον βρίσω, να ζητήσω από τον Νάσο να του απαντήσει. Με αυτόν τον άνθρωπο, που είχα γνωρίσει στην παρουσίαση του βιβλίου του Μανόλο, δεν μπόρεσα τελικά να κάνω «χωριό». Σε μια συζήτηση στο καφενείο της Σοφίας, για το οποίο θα μιλήσω παρακάτω, ένα-δύο χρόνια αργότερα, επειδή υπερασπιζόμουνα την Τουρκία στο ζήτημα της κατακτητικής εκστρατείας της Ελλάδας, του 1919-1922, μου είπε ότι δεν θα μου ξαναμιλήσει και δεν μου ξαναμίλησε, μέχρι μια κηδεία, το 2017, για την οποία θα μιλήσω παρακάτω. Για να ξαναγυρίσουμε στην εκδήλωση, επειδή δεν την οργανώσαμε μόνο για τα λίγα άτομα εκείνης της βραδιάς, είχα φωνάξει τον Βαγγέλη και την βιντεοσκόπησε. Το βίντεο το ανεβάσαμε στο διαδίκτυο και μέχρι σήμερα την έχουν δει εκατοντάδες που κάποτε θα γίνουν χιλιάδες. Αυτή υπήρξε και η τελευταία εκδήλωση που οργάνωσα εγώ.

Η Σοφία στήνει Κοιν.Σ.Επ., η κόρη μου παίρνει πτυχίο μηχανικού και ο φίλος μου άστεγος αναρχικός ποιητής πεθαίνει στο δρόμο

Την επόμενη χρονιά η οικονομική μας κατάσταση επιδεινώθηκε τόσο πολύ που η Σοφία αποφάσισε να κάνει μια προσπάθεια να φτιάξει μια κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση, μήπως και με αυτόν τον τρόπο επιβιώσει οικονομικά αυτή και τα παιδιά μου. Εγώ άρχισα να δανείζομαι και να πληρώνω δόσεις, με ό,τι λεφτά έβρισκα. Προηγούμενα μετακομίσαμε σε άλλο διαμέρισμα, γιατί η κόρη μου τελείωσε τις σπουδές της, πήρε το δίπλωμα σαν «Μηχανικός Χωροταξίας, Πολεοδομίας και Περιφερειακής Ανάπτυξης» από την πολυτεχνική σχολή του πανεπιστήμιου της Θεσσαλίας, και από τότε κάνει ό, τι δουλειά βρει, του ποδαριού ή του κεφαλιού, για να επιβιώσει, γιατί δεν έχει σχέσεις ούτε με το κράτος ούτε με το οργανωμένο έγκλημα, για να διοριστεί σε κάποια Πολεοδομία. Γύρισε δηλ. να μείνει μαζί μας και γι’ αυτό χρειαζόμασταν μεγαλύτερο σπίτι.

Εγώ απασχολήθηκα κυρίως με την συντήρηση του σπιτιού στην Λευκάδα και του εξοχικού, γιατί ήδη είχαν περάσει πολλά χρόνια από τότε που χτιστήκανε και άρχισαν να παρουσιάζουν σοβαρές φθορές, που για να επιδιορθωθούν απαιτούσαν πολλή δουλειά. Λεφτά δεν είχα για μαστόρους και αναγκάστηκα να γίνω εγώ μάστορης, όπως-όπως. Έτσι, σε κάποια φάση, ήμουνα στην Λευκάδα, είχα τελειώσει την μόνωση της ταράτσας και είχα μια διαρροή σε έναν σωλήνα και γι’ αυτό είχα τηλεφωνήσει και περίμενα υδραυλικό, όταν, αντί για τον υδραυλικό, με πήρε η αστυνομία για να μου πει ότι είχαν βρει σε ένα παγκάκι στον πεζόδρομο μεταξύ Προπυλαίων και Ακαδημίας έναν πεθαμένο που είχε μόνο δύο τηλέφωνα πάνω του, το δικό μου κι ενός Φιλιππάκη. Μου είπαν ότι τον έλεγαν Λουλουδάκη και τους διόρθωσα, λέγοντάς τους ότι λέγεται Λουλούδης. Μου είπαν ότι τον είχαν αναθέσει σε γραφείο κηδειών και ότι

έψαχναν κάποιο συγγενή του. Τους είπα ότι παλιά έμενε στην Ανάκασα και εκεί είναι γνωστός στο αστυνομικό τμήμα. Επίσης ότι είχε μια αδελφή.

Εννοείται ότι η είδηση του θανάτου του άστεγου φίλου μου αναρχικού ποιητή με σόκαρε λίγο. Μου έλεγε συχνά ότι θα πεθάνει και εγώ, για να του ανεβάσω το ηθικό, του έλεγα ότι τα ίδια μου έλεγε και πριν λίγο καιρό και όμως ήταν ζωντανός. Από την άλλη τον έψηνα να βγάλει βιβλιάριο απορίας, για να έχει τσάμπα ιατροφαρμακευτική περίθαλψη, αλλά δεν είχε ταυτότητα και φοβόταν να πάει στο αστυνομικό τμήμα της Ανάκασας για να μην τον συλλάβουν, για κάτι που δεν θυμόταν από αυτά που είχε κάνει. Τουλάχιστον, πρόλαβα προτού πεθάνει να του βγάλω μια ποιητική του συλλογή («Το μαύρο κουτί της φυλακής») σε 40 αντίτυπα και να τον δω να υπογράφει αντίτυπο με αφιέρωση, για τον εθνικιστή Γιώργο που μας την «έπεσε» στην τελευταία εκδήλωση στο Νοσότρος. Τελευταία φορά που τον είδα, ήταν μήνες πριν από τον θάνατό του στο πάρκο της Ναβαρίνου, όπου τον περίμενα δυο ώρες με τον φίλο από την Λευκάδα, ο οποίος είχε φιλοξενήσει την Νάνσυ. Τότε είχε δικιολογήσει την αργοπορία του λέγοντας ότι είχε βγάλει κάτι στο πόδι του και έψαχνε για γιατρό. Με πήρε μετά έναν μήνα τηλέφωνο αλλά ήμουνα στην Λευκάδα. Εκεί ήμουνα και όταν έγινε η κηδεία του από την αδελφή του που τελικά βρέθηκε. Ο μόνος αναρχικός που πήγε στην κηδεία του στο Σχιστό, ήταν η Σοφία. Δεν πήγε κόσμος στην κηδεία του εκτός από την αδελφή του και δύο-τρία άτομα που ήταν φίλοι της. Από αυτόν μου έμεινε το αρχείο του, γιατί με θεωρούσε τον πιο αξιόπιστο φίλο του για να του κρατάω το αρχείο.

Η πρώτη αναρχικιά κρατούμενη μετά την μεταπολίτευση και ο Σύριος πρόσφυγας που εμφανίζεται σαν «από μηχανής θεός» και εξασφαλίζει την βιωσιμότητα της Κοιν.Σ.Επ.

Η Σοφία, μετά από πάρα πολύ τρέξιμο και με δανεικά που πήρε, την έφτιαξε την κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση: Ένα συνεταιριστικό μαγαζί που πουλούσε χυμούς και φρουτοσαλάτες και καφέδες. Από την αρχή το μαγαζί αντιμετώπισε πολλά προβλήματα, όπως το ότι είχε παραβιαστεί το ρολόι του ρεύματος και δεν έγραφε την κατανάλωση, και δεν πήγε ποτέ καλά. Και δεν ήθελε να το κάνει μεζεδοπωλείο, όπως της έλεγα. Δεν ήθελε, γιατί δεν ήθελε να δουλεύει την νύχτα. Το πολύ εννιάμιση το βράδυ έκλεινε. Εκεί άρχισα να βλέπω την πρώτη αναρχικιά που μπήκε στην φυλακή μετά την μεταπολίτευση του 1974: Την Σταυρούλα Λαγκαδινού. Πρίν την μεταπολίτευση είχε μπει στην φυλακή σαν αναρχικιά, επί δικτατορίας 1967-1974, η Κάτια Καμπιώτη που καταδικάστηκε μαζί με τον Βασίλη Καραπλή. Επίσης είχε φυλακιστεί επί δικτατορίας για πολιτικούς λόγους λίγες εβδομάδες και η Αγγέλα Φωτεινού, η οποία έκδωσε το 1972 το βιβλίο «Οι αναρχικοί» του Ρόντερικ Κέντγουορντ. Η Σταυρούλα είχε μπει το 1977 για τα επεισόδια που είχαν κάνει οι αναρχικοί στην Αθήνα, μετά την δολοφονία στις φυλακές των Γερμανών ανταρτών πόλης Μπάαντερ, Έσλιν και Ράσπε, την οποία οι αρχές παρουσίασαν σαν αυτοκτονία. Είχε φάει χρόνια αλλά δεν έκατσε πάνω από τρεις περίπου μήνες. Όταν την βλέπαμε στο μαγαζί της Σοφίας και πίναμε κανένα κρασί, είχε ένα παιδί στο γυμνάσιο και καθόλου λεφτά. Της είχανε κόψει ακόμα και το νερό. Παρ' όλα

αυτά είχε μια ζωντάνια μέσα της και μιλούσε πολύ ωραία. Της είχα προτείνει να συμμετάσχει στο ντοκιμαντέρ που είχα αρχίσει αλλά δεν ήθελε να φανεί η φάτσα της, γιατί φαινόταν πολύ καταβεβλημένη. Όμως μπορούσε να μας πει πολλά. Είχε τρέξει πολύ για την διοργάνωση της πρώτης συναυλίας που έγινε στο κλειστό γήπεδο του Σπόρτιγκ, στον Άγιο Ελευθέριο Αχαρνών, το 1979, και μάλιστα είχε καταφέρει να πάρει και 20.000 δραχμές για την συναυλία από τον πασίγνωστο ρεμπέτη Βασίλη Τσιτσάνη, όπως γράφω και παραπάνω.

Εκτός από την Σταυρούλα, έβλεπα και άλλους παλιούς συντρόφους σαν τον Γιάννη που έβγαζε την «Αντίθεση» το 1986, τον Αποστολίδη που είχαμε μαζί κάνει την δεύτερη επιτροπή για τους ξένους εργάτες και τις μειονότητες, τον Μανόλο της ίδιας επιτροπής, τον Γιώργο από την Νέα Ιωνία που ανέφερα παραπάνω κλπ. Αλλά το μαγαζί δεν μπορούσε να κρατηθεί μόνο με αυτούς και η Σοφία δεν είχε άλλο κύκλο από τους αναρχικούς. Εφόσον αυτοί σνομπάρανε το μαγαζί και ας περνούσανε πολλές φορές μπροστά του, δεν μπορούσε αυτό το μαγαζί να επιβιώσει. Πήγαινε από το κακό στο χειρότερο, έως ότου κάποια μέρα εμφανίστηκε, όπως το μάνα από τον ουρανό για τους Εβραίους που είχαν φύγει από την Αίγυπτο και έψαχναν την «γη της επαγγελίας», ο Κάστρο. Ο Κάστρο ήταν πολύ γνωστός αγωνιστής που είχε μπει το 2003 στην φυλακή, επειδή είχε πιαστεί στην διαδήλωση ενάντια στην σύσκεψη κορυφής των οκτώ πιο ισχυρών οικονομικά χωρών του κόσμου, η οποία είχε γίνει τότε στην Θεσσαλονίκη. Στη φυλακή είχε κάνει μαζί με άλλους συλληφθέντες μια μεγάλη απεργία πείνας και, εξαιτίας του μεγάλου κινήματος συμπαράστασης που είχε δημιουργηθεί, το κράτος αναγκάστηκε να τους αφήσει μετά από κάποιους μήνες. Τα τελευταία χρόνια αγωνιζόταν για τους Σύριους πρόσφυγες, όντας Σύριος πρόσφυγας και ο ίδιος. Αυτός, εκτίμησε την σημασία της δουλειάς που είχε κάνει η Σοφία και είχε καταφέρει να στήσει κοινωνική συνεταιριστική επιχείρηση, κάτι εξαιρετικά δύσκολο, και της πρότεινε να συνεργαστούν, νοικιάζοντας και φτιάχνοντας το διπλανό μαγαζί, το οποίο το είχε πρόσφατα αφήσει ο προηγούμενος ενοικιαστής του επειδή είχε πέσει έξω, μολονότι είχε χαλάσει 30.000 περίπου ευρώ γι’ αυτό. Η Σοφία δέχτηκε και μετά από πολλή οικοδομική δουλειά και πολλές φασαρίες με μερικά από τα καινούργια μέλη του συνεταιρισμού, που έφερε ο Κάστρο, το μαγαζί άνοιξε και, ευτυχώς, πήγε και πάει ακόμα καλά, γιατί έγινε μεζεδοπωλείο, όπως παλιότερα πρότεινα εγώ να γίνει το πρώτο μαγαζί της Σοφίας.

ΟΙ ΣΥΝΤΡΟΦΟΙ ΚΑΙ ΟΙ ΦΙΛΟΙ ΠΕΘΑΙΝΟΥΝ – ΟΙ ΜΕΤΑΦΡΑΣΕΙΣ ΚΑΙ Η ΤΕΛΙΚΗ ΚΑΤΑΞΙΩΣΗ

Μια σειρά φίλων και συντρόφων πεθαίνει ο ένας μετά τον άλλο σηματοδοτώντας το ότι πλησιάζω στο τέλος της ζωής μου

Η επόμενη χρονιά υπήρξε η χρονιά που πέθανε και ο παλιός σύντροφος και διακινητής των βιβλίων μου Μιχάλης Πρωτοψάλτης, γνωστός ως «Κόκορας». Έπαθε εγκεφαλικό, πήγε στο νοσοκομείο και την άλλη μέρα πέθανε. Την ημέρα που έπαθε το εγκεφαλικό εγώ κουβαλούσα μια εγκυκλοπαίδεια που είχα φέρει για πούλημα από την Λευκάδα, από ένα πρακτορείο μεταφορών στον Κηφισό στο σπίτι μου. Επειδή είχα βάλει τρία κιβώτια με βιβλία μπροστά στην πόρτα της πολυκατοικίας, μέχρι να κουβαλήσω το τέταρτο, ένας τραμπούκος ονόματι Ρεντούμης, που εμφανίστηκε σαν διαχειριστής της πολυκατοικίας, μου έβαλε τις φωνές και κόλλησε πάνω μου ζητώντας τσαμπουκά. Σκέφτηκα να του δώσω μια γονατιά στο στομάχι, αλλά δεν είχα όρεξη να ανοίξω καινούργιο κεφάλαιο στην ζωή μου για έναν τιποτένιο. Με τα πολλά ήρθε η γυναίκα του και τον πήρε να φύγουνε. Καθώς έκλεινε η πόρτα του ασανσέρ πίσω του μου πέταξε ότι «θα μου γαμήσει τον κώλο». Μετά από πρόταση της Σοφίας, πήγαμε και διαμαρτυρήθηκε στο διαμέρισμά τους αλλά αυτός αναίσθητος και προκλητικός. Σκέφτηκα να του κάνω μήνυση αλλά δεν είχα 150 ευρώ για να πετάξω γι’ αυτόν, γιατί τώρα μια μήνυση κάνει 150 ευρώ και εκδικάζεται μετά από χρόνια. Είχα ενοχληθεί πολύ εκείνη την ημέρα ξέροντας ότι πολλά τέτοια υποκείμενα κυκλοφορούν ατιμώρητα και ακόμα δεν το έχω χωνέψει αλλά όταν έμαθα τι έπαθε ο Κόκορας, είπα ότι σχετικά με αυτόν, εγώ δεν έπαθα τίποτα.

Τον Κόκορα τον έθαψαν στο νεκροταφείο των Αγίων Αναργύρων, όπου είχαν θάψει και τους γονείς του και τον σύντροφο μας Γιάννη Μπουκετσίδη, δέκα χρόνια νωρίτερα. Θυμάμαι την φάση στο καφενείο των Εξαρχείων, όπου μαζευόντουσαν οι αναρχικοί από το 1975, όταν ο Μπουκετσίδης μου έλεγε ότι θα μου έβγαζε την μετάφραση «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών» και ο Κόκορας την μετάφραση του «Ο αγώνας για να είναι κανείς άνθρωπος». Δεν μου έβγαλαν τίποτα, πεθάνανε κι εγώ έζησα αρκετά για να δω τις μεταφράσεις αυτές να εκδίδονται, την πρώτη από το «Ταμείο αλληλεγγύης φυλακισμένων και διωκόμενων αγωνιστών» και την άλλη από τις εκδόσεις «Οππορτούνα». Από τις μεταφράσεις αυτές, όχι μόνο δεν πήρα λεφτά, αλλά έβαλα κιόλας από την τσέπη μου για την πληκτρολόγηση της μιας. Τις έκανα για το κίνημα και όχι για βιοποριστικούς λόγους. Και, ευτυχώς, δεν ήταν και οι τελευταίες. Μην έχοντας τίποτα καλύτερο να κάνω τα τελευταία χρόνια, σκέφτηκα να μεταφράσω πάλι κάποια βιβλία που θεωρούσα πολύ σημαντικά, το ένα από τα Ιταλικά, το άλλο από τα Γαλλικά και το τρίτο από τα Εγγλέζικα, για να μιλήσω για τα βιβλία που έχω ήδη μεταφράσει.

Στο διάστημα που ακολούθησε τον θάνατο του Κόκορα, επειδή πια έχουν περάσει τα χρόνια και ο «δικός μου» κόσμος έχει αρχίσει να πεθαίνει, πέθαναν και άλλοι φίλοι και σύντροφοι, όπως ο φίλος μου ο Αποστόλης, ο Βασίλης ο Καραπλής, με τον οποίο είχαμε συνεργαστεί

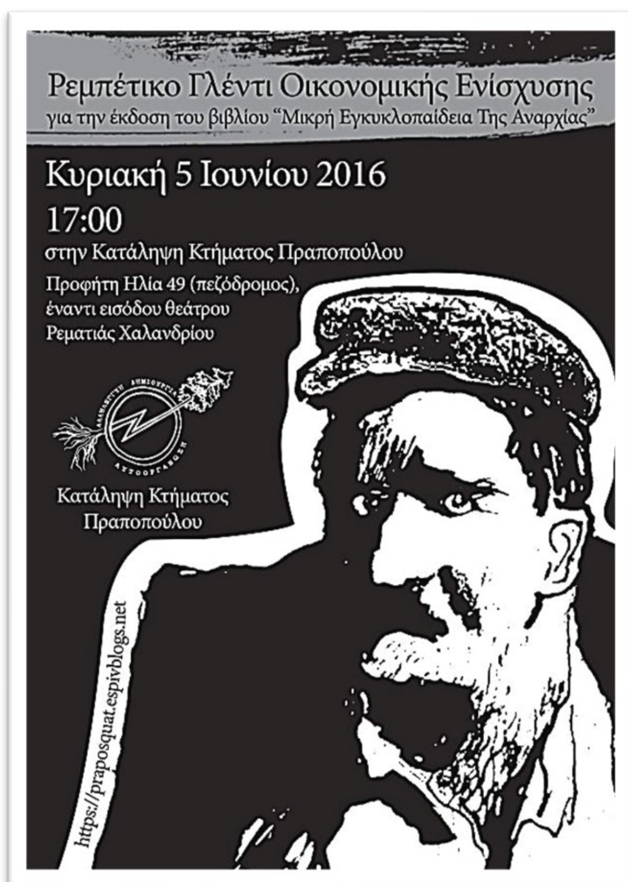
στην εφημεριδούλα «Ο αναρχικός» που έβγαζε, όπως έγραψα και παραπάνω, η Σύλβια Παπαδοπούλου που κράτησε το πρώτο αναρχικό, κατά κάποιον τρόπο, βιβλιοπωλείο στην Ελλάδα, το «Διεθνής Βιβλιοθήκη», μετά την αποχώρηση του Χρήστου Κωνσταντινίδη, κατά την δεκαετία του 1980, ο Παύλος Ναθαναήλ, ο δεύτερος ολικός αρνητής στην ιστορία της Ελλάδας, στον οποίο έχω, όπως και στον Μαζιώτη, αφιερώσει το βιβλίο μου «Το τρελόχαρτο», και στην πολιτική κηδεία του οποίου, του έπλεξα ένα εγκώμιο για τους αγώνες του, και η Σταυρούλα Λαγκαδινού, που βρισκόμασταν συχνά στο πρώτο μαγαζί της Σοφίας.

Μια αρρώστια κι ένας θάνατος με οδηγούν στην αναθέρμανση των σχέσεων μου με μια παλιά συντρόφισσα και αυτή μου ανοίγει τον δρόμο για να εκδοθεί η τελευταία μου μετάφραση

Βέβαια, δεν πέθαναν μόνο αυτοί αλλά και άλλοι από τους γνωστούς στο ευρύτερο, ανταγωνιστικό προς την εξουσία, κίνημα, τους οποίους γνώριζα κι εγώ, όπως η Ρίκα Ροδάκη, που είχε τον τελευταίο καιρό ένα μαγαζί με οικολογικά προϊόντα στην οδό Τσαμαδού, στα Εξάρχεια. Εγώ ανέφερα μόνο αυτούς, στων οποίων την κηδεία πήγα. Στην κηδεία της Ρίκας, με την οποία δεν είχα συνεργαστεί ποτέ στο παρελθόν δεν πήγα, όμως πήγα σε μια μουσική εκδήλωση, η οποία είχε γίνει στο παρκάκι της οδού Τσαμαδού για να μαζευτούν λεφτά για τα ιατρικά της έξοδα, όταν ήταν στο νοσοκομείο με καρκίνο, προτού πεθάνει. Εκεί μίλησα για πρώτη φορά με την Ροδάνθη που είχε έρθει με την αδελφή της, για την Ρίκα, μετά από 30 χρόνια. Της είχα ξαναμιλήσει πριν 30 χρόνια, την εποχή που δραστηριοποιούνταν στο κίνημα που είχε δημιουργηθεί για συμπαράσταση στους Πετρόπουλο-Τεμπερεκίδη, όταν είχαν αποδράσει από τις πειθαρχικές φυλακές της Κέρκυρας. Αυτή από τότε είχε συνδεθεί με τον Μπουκετσίδη, είχαν κάνει και παιδί μαζί, και την είχα δει και στην κηδεία του, όπως και σε άλλες κηδείες από αυτές που ανέφερα. Δεν μου μιλούσε, δεν της μιλούσα, κι ας γνωριζόμαστε. Έχω ξαναμιλήσει για το πόσο ψυχρές είναι οι ανθρώπινες σχέσεις στον χώρο μας. Όμως στην εκδήλωση για την Ρίκα, έτυχε να καθίσουμε σχεδόν δίπλα-δίπλα, οπότε δεν μπορούσαμε να μην μιλήσουμε. Και όχι μόνο μιλήσαμε, αλλά αναπτύχθηκε μια φιλία μεταξύ μας, η οποία είχε χειροπιαστές συνέπειες, όπως θα δούμε παρακάτω.

Πρώτα απ' όλα, όταν της έδειξα μια νέα μετάφραση που είχα τελειώσει, την «Μικρή Εγκυκλοπαίδεια της Αναρχίας», ενδιαφέρθηκε τόσο πολύ γι' αυτήν που την πρότεινε για έκδοση από την κατάληψη Πραπόπουλου του Χαλανδρίου. Κάποιοι από αυτήν την κατάληψη κατέβηκαν και βρεθήκαμε στο μαγαζί του κοινωνικού συνεταιρισμού, στον οποίο συμμετέχει η Σοφία, όπου συζητήσαμε γενικά. Αφού πείσθηκαν ότι άξιζε τον κόπο να την βγάλουν, άσχετα αν δεν είχαν ξαναβγάλει άλλο βιβλίο, με κάλεσαν στην συνέλευσή τους για να δούμε τις λεπτομέρειες. Διαλέξανε γράμματα, κάνανε κάποιες διορθώσεις, ετοιμάσανε έναν πρόλογο, το εξώφυλλο και το οπισθόφυλλο με ένα βιογραφικό του συγγραφέα μεταφρασμένο από τα Γαλλικά από την Ροδάνθη και, προκειμένου να μαζέψουν λεφτά για χρηματοδότηση της έκδοσης, οργάνωσαν μια μουσική εκδήλωση με μια ρεμπέτικη κομπανία, η οποία

αποτελούνταν από τρεις οργανοπαίκτες και μια τραγουδίστρια. Εμένα δεν μου άρεσε η ιδέα να γίνει εκδήλωση με ρεμπέτικα αλλά αυτοί επιμένανε ότι μόνο με τα ρεμπέτικα μαζεύεται κόσμος και βγαίνουν λεφτά.

Η αφίσα που έβγαλε η κατάληψη Πραπόπουλου για την εκδήλωση για την χρηματοδότηση της έκδοσης του βιβλίου.

Η εκδήλωση στην κατάληψη Πραπόπουλου για την έκδοση της «Μικρής εγκυκλοπαίδειας της αναρχίας»: Επιτέλους με τιμούν στον τόπο που μεγάλωσα!

Η εκδήλωση ορίστηκε για τις 5 του Ιούνη. Εγώ πήγα εκεί με τον Χαλανδραίο πρώην συμμαθητή μου Κώστα Δάρμο, με τον οποίο είχα ξαναπάει στο παρελθόν στην κατάληψη αυτή για την παρουσίαση μιας μπροσούρας με τίτλο «Ανδρικές άμυνες σε γυναικεία ζητήματα». Εκείνη την φορά είχε αργήσει να ξεκινήσει η παρουσίαση και ο Δάρμος είχε φύγει πριν αρχίσει. Αυτήν την φορά, την ώρα που εγώ βρήκα τον σύντροφο Θόδωρο Πισιμίση και συζητούσα μαζί του, μια που αργούσε να αρχίσει η εκδήλωση, έφυγε για να πάει να δει έναν φίλο του. Ώσπου να γυρίσει, και αφού μια κοπέλα ανήγγειλε τον λόγο της εκδήλωσης και ότι

σε αυτήν ήμουνα κι εγώ, ο μεταφραστής, η εκδήλωση άρχισε. Και δεν ήταν μόνο οι μουσικοί που επί τρεις, τουλάχιστον, ώρες έπαιξαν δωρεάν για να χρηματοδοτηθεί το βιβλίο, ήταν και κάποια κορίτσια που είχαν ετοιμάσει ένα σωρό πιάτα με σαλάτες και μεζέδες που προσφερόντουσαν δωρεάν. Μόνο οι μπύρες πουλιόντουσαν, ώστε από αυτές και από τα λεφτά που θα μαζευόντουσαν σαν ενίσχυση της έκδοσης σε ιδιαίτερο κουτί, να έβγαιναν τα λεφτά της έκδοσης. Δεν είχε έρθει πολύς κόσμος αλλά όλες οι υπάρχουσες καρέκλες και πάγκοι είχαν γεμίσει. Στην διάρκεια γύρισε και ο Κώστας. Κατόπιν πήγαμε με το αυτοκίνητο της Ροδάνθης και πήραμε την Σοφία που ήρθε με το μετρό. Εγώ, εννοείται, ήμουνα πολύ χαρούμενος, γιατί πρώτη φορά έκανε κάτι για μένα ο αντιεξουσιαστικός χώρος του Χαλανδρίου, του προαστίου της Αθήνας, όπου μεγάλωνα από τριών μηνών και έφυγα είκοσι ένα χρονών. Χρειάστηκε να κλείσω τα 60 χρόνια ζωής για να δω να με τιμούν στον τόπο μου. Όπως και να ’χει, για μένα δεν ίσχυσε τελικά το «κανένας προφήτης δεν τιμήθηκε στον τόπο του», όπως έλεγα εκείνη την ημέρα στον Κώστα. Όταν μετά το τέλος της εκδήλωσης η αδελφή της Ροδάνθης μας πήγε με το αυτοκίνητο στο σταθμό του μετρό, μέσα από τους δρόμους του Χαλανδρίου, αισθανόμουνα σαν να γύριζα πίσω στην πατρίδα μου νικητής, μετά από μία πολύχρονη εκστρατεία μακριά από αυτήν.

Όλα καλά μέχρι εδώ αλλά το βιβλίο τελικά δεν το βγάλανε, παρόλο που μαζέψανε 93 ευρώ. Βέβαια με 93 ευρώ, τί βιβλίο θα βγάζανε; Αλλά λέγανε ότι είχανε βρει μαγαζί που θα τους έβγαζε το βιβλίο με 2 ευρώ το αντίτυπο και γι’ αυτό θα βγάζανε αρχικά όσα βιβλία μπορούσαν με τα λεφτά που μαζευτήκανε, και πουλώντας το, με τα λεφτά που θα έβγαζαν, θα ξαναβγάζανε και άλλα. Και ενώ το βιβλίο ήταν έτοιμο με το εξώφυλλο και το εσώφυλλο να γράφουν ότι ήταν έκδοση της κατάληψης Πραπόπουλου, και με δύο μάλιστα εισαγωγές, γιατί πρόσθεσε εισαγωγή της και η ομάδα βιβλιοθήκης της κατάληψης Πραπόπουλου, και σαν ημερομηνία έκδοσης έγραφε Ιούνιος 2016, χωρίς να μάθω ποτέ τον λόγο, η έκδοση «κόλλησε». Όταν μετά από αρκετούς μήνες η Ροδάνθη τους ρώτησε τι είχε γίνει, δικιολογήθηκαν ότι βρήκανε λάθη και τα διορθώνανε. Όταν είδα ότι η «διόρθωση» θα τράβαγε σε μάκρος, έστειλα ένα ηλεκτρονικό μήνυμα στην Ροδάνθη, όπου της έλεγα ότι δεν θα το βγάζανε, γιατί η δική τους αναρχία ήταν άλλη από την αναρχία για την οποία μιλούσε το βιβλίο. Το μήνυμα το κοινοποιούσα σε αυτόν που είχε αναλάβει τον συντονισμό της έκδοσης, κάποιον 22χρονο, και αυτός «τα πήρε στο κρανίο» και μου έστειλε ένα μεταμεσονύκτιο υβριστικό μήνυμα και με έπαιρνε και τηλέφωνο για να με βρίσει και από τηλεφώνου. Εγώ δεν θεώρησα του επιπέδου μου να σηκώσω το τηλέφωνο 2 ή ώρα το πρωί, για να φάω βρισίδι, ή να απαντήσω σε ένα τόσο υβριστικό μήνυμα, που μου θύμισε ανάλογα μηνύματα που έχουμε πάρει σαν Αντιεθνικιστική από φασίστες, αλλά του απάντησε η Σοφία με ένα πολύ δυνατό μήνυμα που τον έβαζε στην θέση του, για το θράσος του να μου μιλήσει με αυτόν τον τρόπο. Ευτυχώς που σε κάτι τέτοιες φάσεις η Σοφία αγανακτεί και με υποστηρίζει, γιατί διαφορετικά θα άρχιζα να εξοικειώνομαι με την μαγκιά και τον τσαμπουκά των Ελλήνων, γιατί θα πίστευα ότι δεν μπορούν να εκφραστούν διαφορετικά. Αργότερα αυτός μας έστειλε κάποια μηνύματα, όπου ζητούσε, αν ήθελα να βγει το βιβλίο. να πήγαινα στην συνέλευσή τους και να το συζητούσα. Δεν ανέχτηκα άλλη κοροϊδία, ζήτησα από την Ροδάνθη

να τους πει να κάνουν τα λεφτά ό,τι θέλουν και τελείωσε αυτή η ιστορία. Είχα, πλέον, εισπράξει μια απογοήτευση από την κατάληψη Πραπόπουλου, σαν και αυτήν που είχα εισπράξει και από την κατάληψη της Αχαρνών και Χέυδεν, της γνωστής σαν «Βίλλα Αμαλίας», προτού την εκκενώσουν και την κάνει ο δήμος σχολείο.

Ο αγώνας για να βγει από το ψυχιατρείο ένας παλιός σύντροφος που γνωρίσαμε πρόσφατα

Προτού περάσουν οι αρκετοί μήνες, μετά τους οποίους διαπίστωσα ότι η κατάληψη Πραπόπουλου δεν θα έβγαζε το βιβλίο μου, άρχισα να ζω μια ακόμη εμπειρία από αυτές που σου μένουν αξέχαστες και τις θυμάσαι όλη σου την ζωή. Αυτή άρχισε από ένα τηλεφώνημα, ένα μήνα περίπου πριν από την εκδήλωση στην κατάληψη Πραπόπουλου. Το τηλεφώνημα ήταν από έναν παλιό σύντροφο, τον οποίο είχα γνωρίσει τον τελευταίο καιρό και συγκεκριμένα τις μέρες που η αστυνομία συνέλαβε την ηγεσία της Χρυσής Αυγής. Τον είχα γνωρίσει σε μια αντιφασιστική διαδήλωση. Από τότε που τον γνώρισα είχε νοσηλευτεί, για μικρό διάστημα, σε ένα δημόσιο ψυχιατρείο, όπου τον είχαμε επισκεφθεί μαζί με τον φίλο μου τον Μανόλο. Στο τηλεφώνημα αυτός ο σύντροφος ήθελε να με ρωτήσει κάτι σχετικό με την ιστορία του αναρχικού χώρου, το οποίο τώρα δεν θυμάμαι. Θυμάμαι όμως ότι τότε έμαθα ότι πάλι νοσηλευόταν σε ψυχιατρείο, ιδιωτικό αυτήν την φορά, και εκεί ήταν κλεισμένος ήδη δυόμιση μήνες περίπου. Και το χειρότερο: Ήταν κλεισμένος παρά την θέλησή του, μετά από εισαγγελική εντολή. Αυτό με στεναχώρησε, γιατί ο σύντροφος αυτός μου ήταν πολύ συμπαθής και εγώ ήξερα από την αθλιότητα των ψυχιατρείων, μια που είχα «νοσηλευτεί» σε ένα από αυτά, όταν αγωνιζόμουνα να εξασφαλίσω χαρτιά για να πάρω τρελόχαρτο. Γι’ αυτό, από το πρώτο του τηλεφώνημα, του υποσχέθηκα ότι θα τον επισκεπτόμουν. Και πράγματι, όχι μόνο τον επισκέφθηκα αλλά με δική του παρότρυνση του υποσχέθηκα ότι θα έκανα ό,τι μπορούσα για να βγει από εκεί, αν μπορούσα να κάνω κάτι. Ο ίδιος μου έδωσε κάποια τηλέφωνα ανθρώπων που του συμπαραστεκόντουσαν, όπως μιας δικηγόρου του κινήματός μας κι μιας συντρόφισσας, που ήταν η καρδιά ενός αυτοδιαχειριζόμενου κοινωνικού κέντρου, στο οποίο αυτός σύχναζε και ήταν γνωστός. Στην δικηγορίνα τηλεφώνησα εγώ, ενώ η συντρόφισσα με τηλεφώνησε η ίδια. Όπως η ίδια μου αποκάλυψε, με ήξερε από μια παλιότερη εκδήλωση που είχε γίνει σε αυτόν τον κοινωνικό κέντρο. Σε αυτήν την εκδήλωση είχε έρθει να μας μιλήσει ένας σύντροφος που είχε χτυπηθεί από τέιζερ από την αστυνομία και μετά είχε συλληφθεί και περάσει πολλές βασανιστικές ώρες στην Γ.Α.Δ.Α. μαζί με άλλους συλληφθέντες, έπειτα από μια αντιφασιστική μοτοπορία στον Άγιο Παντελεήμονα.

Με αυτήν την συντρόφισσα, με την δικηγορίνα, την Σοφία, και με όσους άλλους ενδιαφερόντουσαν ή έπεισα να ενδιαφερθούν, όπως η Ροδάνθη και η αδελφή της η Μιτσούκο, συνεχίσαμε τον αγώνα, που είχαν ήδη αρχίσει η δικηγορίνα, η συντρόφισσα από το αυτοδιαχειριζόμενο κέντρο και άλλοι από το ίδιο κέντρο, για την απελευθέρωσή του. Ήταν ένας δύσκολος αγώνας αλλά ωραίος αγώνας, γιατί ο σύντροφος, όπως και όσοι υφίστανται

πολύχρονο εγκλεισμό σε ψυχιατρείο, ζούσε μια θλιβερή κατάσταση. Και, όπως θα δούμε παρακάτω, δεν πήγε χαμένος αυτός ο αγώνας.

Σε αυτό τον αγώνα, την μεγάλη ώθηση την έδωσε η Σοφία, η οποία έψαξε στο ιντερνέτ και βρήκε έναν δικηγόρο, τον Αλεξάκη, ο οποίος ήταν ειδικός στην υπεράσπιση των δικαιωμάτων των εγκλείστων των ψυχιατρείων και είχε κάνει και διαλέξεις πάνω σε αυτό το θέμα. Του έκλεισε ένα ραντεβού και πήγαμε οι δυο μας, μαζί και με την «ψυχή» του κοινωνικού κέντρου. Αυτός μας υποδέχτηκε πολύ καλά και μας υποσχέθηκε ότι θα έκανε ό,τι μπορούσε, αρκεί να εξασφαλίζαμε κάποια λεφτά για τα δικαστικά έξοδα και για μια ελάχιστη αμοιβή του, μια που, άλλωστε, θα φορολογούνταν για τα παράβολα που θα έκοβε σαν δικηγόρος προκειμένου να μπορεί να προχωρήσει η δικαστική διαδικασία. Για τα λεφτά αυτά θα αναλάμβανε η συντρόφισσα από το κοινωνικό κέντρο να οργανώσει μια σχετική με τα ψυχιατρεία εκδήλωση, από την οποία θα κοίταζε να μαζευτούν λεφτά, όπως θα κοίταζε να μαζέψει και από άλλους που θα ευαισθητοποιούνταν απέναντι στον εγκλεισμό του συντρόφου. Δυστυχώς ο ίδιος ο έγκλειστος δεν είχε την δυνατότητα να πληρώσει τον δικηγόρο, μια που πρόσβαση σε ό,τι λεφτά είχε την είχαν οι συγγενείς του και αυτοί δεν ήθελαν να συνεργαστούν μαζί μας. Έτσι δεν θα έδιναν αυτοί λεφτά για τα δικαστικά έξοδα. Άλλωστε το ότι βρισκόταν σε ιδιωτική κλινική ήταν επιλογή των συγγενών του. Αν ήταν σε δημόσιο νοσοκομείο, πολύ πιθανόν να του είχαν δώσει εξιτήριο. Όμως η ιδιωτική κλινική πληρωνόταν όσο τον κρατούσε μέσα. Και κρίνοντας από τον τρόπο που αντιμετώπισε ο θεράποντας γιατρός του τον σύντροφό μας, φαινόταν ότι προσπαθούσε να τον κρατήσει όσο μπορούσε περισσότερο.

Εμείς διαπιστώσαμε για πρώτη φορά ότι κάτι δεν πήγαινε καλά, όταν επιχειρήσαμε να του δώσει η γραμματεία της κλινικής τα σχετικά με τον σύντροφο έγγραφα, γιατί, όπως μας έλεγε ο ίδιος, δεν του τα δίνανε, μολονότι είχε κάνει αίτηση. Το μόνο που καταφέραμε ήταν να ενημερωθούν οι συγγενείς του, ότι ενδιαφερόμασταν εμείς. Ακόμα και ο δικηγόρος που φέραμε στην κλινική για να πάρει εξουσιοδότηση από τον σύντροφο, δεν κατάφερε να δει τα σχετικά με τον σύντροφο έγγραφα και αντιμετωπίστηκε από τον θεράποντα γιατρό του με φωνές. Ακόμα και την ταυτότητά του αρνήθηκαν να δείξουν στον δικηγόρο μας, ισχυριζόμενοι ότι δεν την έχουν. Το να μην έχει ο δικηγόρος πρόσβαση στα στοιχεία του συντρόφου καθιστούσε ακόμα δυσκολότερο το έργο του. Παρ’ όλα αυτά, δεν το έβαλε κάτω και κατάφερε να συγκεντρώσει από τα δικαστήρια στοιχεία για την υπόθεση του συντρόφου. Επίσης ούτε ο εξωτερικός γιατρός που φέραμε για τον σύντροφο, ο αδελφός μου που είναι ψυχίατρος, δεν κατάφερε να δει το ιστορικό του συντρόφου, για να μπορέσει να σχηματίσει μια ολοκληρωμένη γνώμη για την κατάστασή του. Όλα έδειχναν, εκείνον τον Ιούνη, ότι θα δυσκολευόμασταν πολύ για να αποσπάσουμε τον σύντροφο από τα χέρια των ψυχιάτρων.

Αν ήταν στην φυλακή ο σύντροφος, θα ήταν καλύτερα και δεν θα μας ενοχλούσε τόσο πολύ η καθυστέρηση, γιατί μέσα στην φυλακή δεν θα έκαναν στο σύντροφο αυτά που του έκαναν στο ψυχιατρείο. Πρώτα απ’ όλα του έδιναν βαριά ψυχοφάρμακα που του προκαλούσαν τα λεγόμενα «εξωπυραμιδικά» συμπτώματα, όπως διαρκές τρέμουλο στα χέρια. Και δεν περιοριζόντουσαν στα χάπια: Τον τρυπούσαν κιόλας με ενέσεις. Και να πεις ότι του έδιναν σύγχρονα φάρμακα… Του έδιναν φάρμακα σαν και αυτά που έδιναν στον παππού μου

πενήντα χρόνια πριν. Άσε τις συνθήκες διαβίωσης… Ούτε σε προαύλιο δεν επέτρεπαν να βγαίνουν οι έγκλειστοι και όσοι διαμαρτυρόντουσαν έντονα δενόντουσαν στα κρεβάτια του ισογείου. Πόσες φορές που πήγα να δω τον σύντροφο δεν άκουγα τις κραυγές αυτών των απελπισμένων που τους είχαν καθηλωμένους στα κρεβάτια και δεν τους έδιναν και επαρκή ηρεμιστικά για να μην φωνάζουν... Μάλλον γιατροί και νοσοκόμοι αδιαφορούσαν γι' αυτές τις σπαραχτικές φωνές που ακουγόντουσαν σε όλο το ψυχιατρείο, γιατί αποτελούσαν ένα φόβητρο για όλους τους απείθαρχους εγκλείστους. Και υποτίθεται ότι στο ψυχιατρείο ηρεμούν τους ανθρώπους. Μόνο αυτές οι σπαραχτικές κραυγές των καθηλωμένων, αρκούσαν να σου τεντώσουν τα νεύρα. Ήταν επόμενο, μετά από όλα αυτά, η εικόνα που παρουσίαζε ο σύντροφος να είναι η αποθαρρυντική εικόνα ενός ανθρώπου που «σέρνεται». Την ίδια εικόνα παρουσίαζαν όλοι οι ασθενείς που είχαν υποστεί χρόνιο εγκλεισμό. Ακόμα και τα χαρακτηριστικά τους ήταν αλλοιωμένα από την πολύχρονη χρήση των ψυχοφαρμάκων. Τους έβλεπες και πονούσε η ψυχή σου… Τέλος, οι κτιριακές εγκαταστάσεις ήταν παμπάλαιες και η συντήρησή τους πλημμελής, με συνέπεια, μέσα σε αυτό το ψυχιατρείο, να αισθάνεσαι ότι ο χρόνος έχει σταματήσει στην δεκαετία του 1950!

Ο αγώνας για την απελευθέρωση του συντρόφου φθάνει στα δικαστήρια

Ο δικηγόρος, μελετώντας τα έγγραφα που κατάφερε να βρει στα δικαστήρια, διαπίστωσε μια σειρά παραβάσεων της νομοθεσίας και υπέβαλε έφεση κατά της απόφασης του δικαστηρίου, το οποίο είχε επικυρώσει την εισαγγελική εντολή για αναγκαστική νοσηλεία του συντρόφου. Μέχρι να εκδικαστεί η έφεση, υπέβαλε αίτηση για να ανασταλεί η αναγκαστική νοσηλεία. Αυτή η αίτηση εκδικάστηκε από μια δικαστίνα, μπροστά στην οποία φέρανε τον σύντροφο από το ψυχιατρείο. Ο δικηγόρος είχε εφοδιαστεί και με ιατρικές γνωματεύσεις δύο ιδιωτών ψυχιάτρων, οι οποίοι υποστήριζαν ότι η παράταση του εγκλεισμού μόνο κακό έκανε στον σύντροφο, και είχε μαζί του και έναν τρίτο ψυχίατρο. Εννοείται ότι η γνωμάτευση από τον θεράποντά γιατρό του συντρόφου στο ψυχιατρείο ήταν αρνητική για τον σύντροφο. Η δικαστίνα αμφισβήτησε την γνωμάτευση του αδελφού μου με το δικιολογητικό ότι αυτός δεν είχε δει το ιστορικό του συντρόφου, χωρίς να διαπιστώσει από την συμπεριφορά του ψυχιατρείου προς τον αδελφό μου, ότι το ψυχιατρείο έκανε ό,τι μπορούσε για να κρατήσει τον σύντροφο με το ζόρι. Με λίγα λόγια νομιμοποίησε την παρανομία σε βάρος του αδελφού μου. Τέλος, έδωσε εντολή να εξετασθεί ξανά ο σύντροφος από ψυχιάτρους κρατικού νοσοκομείου που θα έκριναν αν μπορούσε να διακοπεί ο εγκλεισμός.

Μπορεί σε εκείνην την φάση να μην καταφέραμε να βγει ο σύντροφος, όμως στο προαύλιο του δικαστηρίου είδε κόσμο από το αυτοδιαχειριζόμενο κοινωνικό κέντρο, ο οποίος του συμπαραστεκότανε, και μίλησε μαζί του. Έτσι διαπίστωσε ότι δεν είναι μόνος και ότι υπάρχουν αρκετοί άνθρωποι που ενδιαφέρονται γι' αυτόν. Όπως μου είπε χαρακτηριστικά, αργότερα, αισθάνθηκε όπως πίστευε ότι αισθανόμουνα εγώ, όταν ήμουνα στην φυλακή και κάποιος κόσμος έξω μου συμπαραστεκότανε. Άλλωστε, για να μαζευτούν λεφτά για τις

δικαστικές διαδικασίες, είχε γίνει ειδική εκδήλωση στο αυτοδιαχειριζόμενο κοινωνικό κέντρο. Δυστυχώς, τα λεφτά αυτά, γύρω στα 500 ευρώ, δεν ήταν αρκετά, όμως ο δικηγόρος μας διαβεβαίωσε ότι δεν θα εγκατέλειπε γι' αυτό την υπόθεση, ακόμα και αν χρειαζόταν να πληρώσει από την τσέπη του.

Για τις καινούργιες ιατρικές γνωματεύσεις, ο σύντροφος έπρεπε να μεταφερθεί στο νοσοκομείο «Ευαγγελισμός». Όμως ούτε το ψυχιατρείο όπου ήταν τον έστελνε ούτε ο Ευαγγελισμός τον ζητούσε ούτε πιεζόντουσαν από κάποιο δικαστικό έγγραφο τα δύο νοσοκομεία, για να επιληφθούν της υπόθεσης. Έτσι περνούσε ο καιρός μέχρι που η Σοφία ξεκίνησε μια σειρά τηλεφωνήματα και στα δικαστήρια και στα νοσοκομεία και αυτό είχε σαν συνέπεια να μεταφερθεί, επιτέλους, ο σύντροφος στον Ευαγγελισμό. Εκεί δεν καταφέραμε να τον επισκεφθεί κανένας δικός μας ψυχίατρος, ώστε να μιλήσει στους γιατρούς, με συνέπεια οι γνωματεύσεις που έκαναν να είναι αρνητικές για τον σύντροφο. Το μόνο που κέρδισε αυτός ήταν ότι άλλαξε για λίγο «κλίμα» με το να μείνει εννιά περίπου μέρες στον ένατο όροφο ενός κτιρίου του Ευαγγελισμού και να βλέπει από εκεί πάνω όλη την Αθήνα. Αλλά κι εκεί τον είχαν ταράξει στα φάρμακα.

Μετά και πολλές ακόμα μέρες, προς το τέλος Ιουλίου, ο σύντροφος ξαναοδηγήθηκε σε άλλη, αυτήν την φορά, δικαστίνα, για να αποφασίσει με βάσει τις καινούργιες γνωματεύσεις. Αυτήν την φορά, εκτός από δικό μας ψυχίατρο, είχε μαζί του και συγγενή, μια ανιψιά του, την οποία είχε καταφέρει η Σοφία να ψήσει να τον βοηθήσει να βγει. Η ανιψιά του δήλωσε ότι θα αναλάμβανε αυτή να τον προσέχει, αν έβγαινε. Η δικαστίνα, από ό,τι μου είπανε, φαινόταν πιο θετική απέναντί στον σύντροφο από ότι η προηγούμενη, όμως, μετά την ημέρα που εκδικάστηκε η αίτηση του συντρόφου, ο καιρός περνούσε χωρίς να δημοσιεύει απόφαση, όπως όριζε η προθεσμία που είχε. Έτσι συνέχιζε να βασανίζεται ο σύντροφος όλο τον Αύγουστο και το μεγαλύτερο μέρος του Σεπτέμβρη μέχρι να γίνει το εφετείο του. Με λίγα λόγια, άδικα κάναμε τόσο κόπο και τόσα έξοδα για να διακοπεί ο εγκλεισμός του συντρόφου πριν από το εφετείο του. Τουλάχιστον, εμείς κάναμε ό,τι μπορούσαμε και αυτός αισθάνθηκε ότι δεν ήταν μόνος και ξεχασμένος σε ένα ιδιωτικό ψυχιατρείο.

Στο εφετείο του που έγινε προς το τέλος του Σεπτέμβρη, και για να γίνει έπρεπε να περιμένουμε οχτώ ώρες λόγω κακής οργάνωσης των δικαστηρίων, άσχετα αν κράτησε πέντε λεπτά το πολύ, σαν μάρτυρας κατέθεσα εγώ, μετά από πρόταση του δικηγόρου. Απάντησα σε καναδυό τυπικές ερωτήσεις του δικηγόρου, χωρίς, όπως μου είπε μετά, να απαντήσω ακριβώς, όπως θα ήθελε αυτός. Αλλά η δική μου συμμετοχή ήταν, ουσιαστικά, τυπική, γιατί όλη η υπόθεση θα κρινόταν από τα έγγραφα που είχαμε προσκομίσει, τα οποία έδειχναν ότι είχαν γίνει πολλές παραβάσεις στον τρόπο που πάρθηκε η απόφαση της αναγκαστικής νοσηλείας. Αλλά και αυτήν την απόφαση δεν έμαθα ποτέ, γιατί και αυτή καθυστέρησε μέχρι να βγει ο σύντροφος με άλλη διαδικασία.

Ο σύντροφος αναπάντεχα ελέυθερος πρωταγωνιστεί σε εκδήλωση για την ψυχιατρική καταστολή στο κοινωνικό κέντρο Pasamontaña

Η διαδικασία αυτή ήταν να αποφασίσει δικαστής για την παράταση του εγκλεισμού πέρα από ένα εξάμηνο και για να κάνει κάτι τέτοιο χρειαζόντουσαν καινούργιες γνωματεύσεις. Η μία από τον θεράποντα γιατρό του και άλλες δύο από δυο ψυχιάτρους του δημόσιου ψυχιατρείου του Δαφνιού, οι οποίοι είχαν οριστεί σαν πραγματογνώμονες. Αυτοί, αντί να συντάξουν ξεχωριστές γνωματεύσεις, υπέγραφαν μια κοινή με τον θεράποντα γιατρό του συντρόφου, η οποία τον «έκαιγε». Παρ’ όλα αυτά, και ενώ εγώ είχα πλέον απελπιστεί σε βαθμό να μην συνοδέψω τον δικηγόρο μέχρι τα δικαστήρια, όπου θα αποφάσιζε ο δικαστής για παράταση ή όχι, η απόφαση υπήρξε θετική για τον σύντροφο και, μετά οχτώ μήνες αναγκαστικού εγκλεισμού, τον Νοέμβρη αυτός πήρε, επιτέλους, εξιτήριο από το ιδιωτικό ψυχιατρείο. Αυτή ήταν μια μεγάλη νίκη για τον δικηγόρο και μια δικαίωση για το κίνημα συμπαράστασης που είχε τόσο καιρό αγωνιστεί για τον σύντροφο. Και σαν τέτοια γιορτάστηκε σε ειδική εκδήλωση που έγινε στο αυτοδιαχειριζόμενο κοινωνικό κέντρο, στην οποία συμμετείχε και ο σύντροφος. Σε αυτήν μαζεύτηκε αρκετός κόσμος, καμιά πενηνταριά άτομα, και ήρθε ακόμα και ο ψυχίατρος Θόδωρος Μεγαλοοικονόμου, ο οποίος μου είχε τόσο συμπαρασταθεί όταν ήμουνα στην φυλακή όπως και αργότερα, όταν προσπαθούσα να απαλλαγώ από την στράτευση. Από ό,τι είχα μάθει από τον δικηγόρο, ο Μεγαλοοικονόμου είχε παρακολουθήσει τον αγώνα μας, για τον οποίο τον είχε, άλλωστε, ενημερώσει η Σοφία, και σίγουρα του είχε πει καλά λόγια για μας. Ίσως αυτός υπήρξε και ο λόγος που ο δικηγόρος είχε επιλέξει εμένα σαν μάρτυρα στο εφετείο, κάτι που δεν άρεσε στην συντρόφισσα που ήταν η «ψυχή» του αυτοδιαχειριζόμενου κοινωνικού κέντρου, και η οποία θεώρησε ότι έπρεπε να είναι αυτή μάρτυρας, γιατί ήξερε τον έγκλειστο σύντροφο πολύ περισσότερο από εμένα.

Τον σύντροφο που βγάλαμε από το ψυχιατρείο, πήγα μια μέρα και τον είδα στο σπίτι του. Είχα αρχίσει να μαθαίνω ότι δεν έπαιρνε τα φάρμακά του και δεν πήγαινε καλά. Όταν πήγα εγώ, τον βρήκα καλά, ίσως γιατί είχε ξαναρχίσει να παίρνει τα φάρμακά του. Κάποια άλλη μέρα πήγε και τον είδε και η Σοφία μαζί με την Ροδάνθη και την αδελφή της, οι οποίες του είχαν συμπαρασταθεί σαν αδελφές όσο ήταν μέσα. Από ό,τι μου είπε η Σοφία, τις είχε πάρει σε μια πολύ ωραία καφετερία με πολύ ωραία θέα. Έδειχνε να είναι καλά. Και όμως… Δεν πέρασαν πολλοί μήνες και πριν τελειώσει ο χειμώνας, ο σύντροφος ξανακλείστηκε με εισαγγελική εντολή. Απ’ ό,τι έμαθα, είχε φτάσει σε τέτοια κατάσταση που δεν μπορούσε να τον φροντίσει ούτε η ανιψιά του που τον είχε αναλάβει, και η οποία ήταν πολύ καλή, όπως την είχα γνωρίσει εγώ, εκείνη την φορά που είχα πάει στο σπίτι του συντρόφου. Από εκείνη την φορά δεν ξαναεπικοινώνησα μαζί του. Τουλάχιστον, έμαθα αργότερα ότι πάλι ξαναβγήκε. Αυτήν την φορά δεν τον είχαν κλείσει σε ιδιωτική κλινική.

Επιτέλους υπάρχει πλέον κόσμος που ενδιαφέρεται για να με ακούσει: Με καλούν να μιλήσω σε βιβλιοπαρουσίαση στο Αγρίνιο και στα Γιάννενα

Η καινούργια χρονιά για μένα ήταν μια χρονιά που μου έφερε δικαίωση. Δικαίωση σε επιλογές σχετικές με τις πολιτικές μου απόψεις και τους αγώνες μου. Συγκεκριμένα, πριν από το τέλος του Γενάρη, με κάλεσαν να παρουσιάσω την μετάφρασή μου «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών» στο Αγρίνιο και στα Γιάννενα, με τα έξοδα πληρωμένα, μια που οικονομικά ήμουνα τόσο χάλια που δεν θα μπορούσα να πάω με δικά μου έξοδα. Έτσι ξαναβρέθηκα στο Αγρίνιο, στο οποίο είχα χρόνια να πάω, και γνώρισα και την λίμνη Τριχωνίδα, μια από τις μεγαλύτερες της Ελλάδας, όπου με πήγε με το αυτοκίνητό του ο σύντροφος που με φιλοξένησε.

Η κοινή αφίσα που βγήκε για τις βιβλιοπαρουσιάσεις και κολλήθηκε σε Αγρίνιο και Γιάννενα

Η παρουσίαση έγινε στην κατάληψη Apertus, την οποία είχα επισκεφθεί και άλλες φορές στο παρελθόν. Δεν είχε πολύ κόσμο αλλά οι σύντροφοι είχαν κάνει ό,τι μπόρεσαν, μια που είχαν κολλήσει την σχετική αφίσα σε διάφορα σημεία της πόλης. Πριν ξεκινήσει η παρουσίαση, ένας σύντροφος είχε φέρει ένα μπουκάλι με εξαιρετικό κόκκινο κρασί που είχε φτιάξει ο ίδιος. Ήταν τόσο ωραίο που ήπια πολύ από αυτό, πριν και μετά την παρουσίαση της μετάφρασης. Έτσι πέρασα μια ευχάριστη βραδιά δεδομένου ότι και η εκδήλωση είχε επιτυχία, από την άποψη ότι και τα έξοδα που είχα κάνει για να πάω στο Αγρίνιο και από κει στα Γιάννενα βγήκανε και την παρουσίαση ακολούθησε μια εκτεταμένη συζήτηση.

Βιβλιοπαρουσίαση στα Γιάννενα οργανωμένη από τον πιο γνωστό εκπρόσωπο της οργάνωσης ολικών αρνητών στράτευσης «Το ξυπόλυτο τάγμα»

Την άλλη μέρα πήγα στα Γιάννενα. Είχα ξαναπάει τόσες φορές, ώστε αισθανόμουν πλέον μια οικειότητα γι' αυτήν την τόσο ωραία πόλη. Ήξερα, τουλάχιστον, που ήταν ο καινούργιος σταθμός των υπεραστικών λεωφορείων, η κατάληψη Αντιβίωση, που είναι στον ίδιο δρόμο, το πώς πας από τον σταθμό των υπεραστικών στην κεντρική πλατεία, πώς πας στο κάστρο κλπ. Άλλωστε, από την εποχή που τα είχα επισκεφθεί τα Γιάννενα μαζί με τον πατέρα μου και την οικογένειά μου και αργότερα κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή της τελευταίας τάξης του εξατάξιου γυμνασίου, είχα πάει αρκετές φορές ώστε να έχω ήδη επισκεφθεί τα σημαντικότερα αξιοθέατα τους. Αλλά όσες φορές και να είχα πάει, τα Γιάννενα ασκούσαν πάνω μια έλξη, γιατί είναι παλιά πόλη με μεγάλη ιστορία και πολιτισμό. Η Αθήνα δεν ήταν τίποτα μπροστά τους μέχρι να γίνει πρωτεύουσα του ελληνικού κράτους που φτιάχτηκε το 1830. Δεν ξεχνώ όμως ποτέ και την εποχή που είχε πέσει ο τετράχρονος γιος μου και είχε ραΐσει το κρανίο του, με συνέπεια να καταλήξουμε, όλη η οικογένεια, στο πανεπιστημιακό νοσοκομείο Ιωαννίνων μαζί του. Ευτυχώς την «έβγαλε καθαρή» τότε.

Από τον σταθμό των υπεραστικών λεωφορείων ήρθε και με πήρε ο Μιχάλης Τόλης, ο πιο γνωστός εκπρόσωπος της πιο σημαντικής αντιμιλιταριστικής οργάνωσης της Ελλάδας, του «Ξυπόλυτου Τάγματος». Το όνομά του συντρόφου αυτού το είδα να φιγουράρει σε συνθήματα με μεγάλα γράμματα σε τοίχους της πόλης. Για μένα αυτό ήταν μεγάλη τιμή, επειδή έδειχνε ότι με εκτιμούσανε αυτοί, των οποίων την εκτίμηση ήθελα.

Η παρουσίαση της μετάφρασης έγινε σε έναν κατειλημμένο χώρο, όπου λειτουργεί βιβλιοπωλείο και αίθουσα εκδηλώσεων με μπαρ, καθώς και γραφεία τεσσάρων συλλογικοτήτων. Είχε πάνω από σαράντα άτομα και μετά ακολούθησε συζήτηση, όπως και στο Αγρίνιο. Σε αυτήν την συζήτηση, όπως και στην παρουσίαση, ήμουνα μόνος μου, με την έννοια ότι απαντούσα μόνος μου σε ερωτήσεις που μου έκαναν. Επειδή το θέμα είχε σχέση με την λεγόμενη τρομοκρατία, μια και το βιβλίο λεγόταν «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών», ειπώθηκαν και μερικά πράγματα σε σχέση με τους αντιεξουσιαστές που το ελληνικό κράτος έχει στην φυλακή σαν τρομοκράτες. Η δική μου θέση ήταν ότι η καταστολή που βιώνουν είναι δυσανάλογη της βαρύτητας των ενεργειών τους, δεδομένου ότι δεν έχουν σκοτώσει κανέναν.

Επίσης, στην εισήγησή μου ανέφερα ότι σήμερα στην Ελλάδα αποκαλούν τρομοκράτισσες και είναι στην φυλακή δύο γυναίκες της οργάνωσης «Επαναστατικός Αγώνας» και δύο της οργάνωσης «Συνωμοσία των Πυρήνων της Φωτιάς». Αυτές ανέφερα ονομαστικά, χωρίς να αναφερθώ στις οργανώσεις τους. Είπα, επίσης, ότι οι εισπράξεις από τις πωλήσεις του βιβλίου προορίζονται για την συμπαράσταση σε αυτές και άλλους φυλακισμένους και διωκόμενους αγωνιστές. Αργότερα, όταν ο σύντροφος από το Αγρίνιο που με φιλοξένησε, ανέβασε στο ιντερνέτ την εισήγησή μου, κάποιος σχολίασε από κάτω ότι το «Ταμείο Αλληλεγγύης φυλακισμένων και διωκόμενων αγωνιστών», που είχε βγάλει το βιβλίο, δεν έχει σχέση με την «Συνωμοσία των Πυρήνων της Φωτιάς». Προς το τέλος της συζήτησης μίλησε και κάποιος μεγάλης ηλικίας, σαν κι εμένα, ο οποίος αντίθετα από εμένα, που «έθαβα» τον Σεργκέι Νετσάγιεφ στην εισήγησή μου, τον υπερασπίστηκε ένθερμα. Μετά την συζήτηση έμαθα ότι στο παρελθόν, όταν σπούδαζε στην Θράκη, είχε βγάλει το μοναδικό μέχρι τότε αντιεξουσιαστικό περιοδικό της Θράκης που είχε πέσει στα χέρια μου: Τον «Σπάρτακο». Από αυτό το περιοδικό είχαν βγει ελάχιστα τεύχη κατά την δεκαετία του ’80, αλλά είχαν αξία, όχι μόνο γιατί δεν συνεχίστηκε τότε η εκδοτική παρουσία των αντιεξουσιαστών στην Θράκη αλλά και γιατί το περιοδικό έπαιρνε θέση υπέρ της τουρκικής μειονότητας, ένα ζήτημα που πάντα αποτελούσε ταμπού για τον αντιεξουσιαστικό τύπο, όπως και όλες οι εθνικές μειονότητες.

Μια ακόμη γνωριμία που έκανα εκείνο το βράδυ, ήταν η γνωριμία μου με τον υπεύθυνο των εκδόσεων «Ισνάφι», οι οποίες μέχρι σήμερα έχουν βγάλει αρκετά καλά βιβλία. Αυτός μου είπε ότι τον είχα φιλοξενήσει για κάποιες ώρες στο σπίτι μου στην Λευκάδα, πριν πολλά χρόνια, και ότι του είχα δανείσει και 1000 δραχμές που θα έπαιρνα πίσω από τον Μαραγκάκη. Τις 1000 δραχμές τις θυμήθηκα, όμως δεν θυμήθηκα ούτε την φιλοξενία ούτε τον άνθρωπο, που άλλωστε τον είχα δει μόνο μια φορά πριν τόσα χρόνια.

Στο κάστρο των Ιωαννίνων 41 χρόνια μετά την επίσκεψή σε αυτό κατά την εξαήμερη σχολική εκδρομή του εξαταξίου γυμνασίου που τελείωσα το 1974

Την άλλη μέρα προτού φύγω επισκέφτηκα το κάστρο της πόλης, το οποίο έχει ολόκληρη πόλη μέσα του, όχι όπως το κάστρο της Λευκάδας, το οποίο την πόλη που είχε μέσα την ισοπέδωσε ο Βενετσιάνος κατακτητής Φραντσέσκο Μοροζίνι, όταν το κατέλαβε το 1684, ή το κάστρο της Αθήνας (Ακρόπολη) που την πόλη που είχε μέσα την ισοπέδωσαν οι αρχαιολόγοι. Σε δύο άκρες του κάστρου των Ιωαννίνων σε ύψωμα, με θέα την λίμνη, υπάρχουν δύο τζαμιά τα οποία επισκέφθηκα, το ένα του 17^{ου} αιώνα, το οποίο είχα ξαναεπισκεφθεί, και το άλλο του 18^{ου} αιώνα, το οποίο επισκέφθηκα για πρώτη φορά και μπροστά του έχει έναν τάφο με ένα περίτεχνο κιγκλίδωμα, στον οποίο υπάρχει το ακέφαλο πτώμα του πιο διάσημου κυβερνήτη της Ηπείρου επί Οθωμανικής αυτοκρατορίας, του Αλή Πασά, και της γυναίκας του. Το κεφάλι του, μετά τον φόνο του από στρατεύματα του σουλτάνου, το 1821, κατέληξε στην Ισταμπούλ, για να βεβαιωθεί από αυτό ο σουλτάνος ότι είχε πεθάνει και να μετατραπεί σε

δισκοπότηρο, όπως ήταν τότε η παράδοση για τους διάσημους εχθρούς του σουλτάνου. Όσον αφορά το περίτεχνο κιγκλίδωμα, έμαθα ότι κλάπηκε το 1999 και ότι αυτό που υπάρχει τώρα στον τάφο είναι ακριβές αντίγραφο. Και κάτι άλλο που επισκέφθηκα στο κάστρο ήταν μια έκθεση για τους Ηπειρώτες μετανάστες στην Αμερική κατά τις αρχές του προηγούμενου αιώνα. Η έκθεση αυτή με ενδιέφερε, γιατί εκείνη την εποχή είχαν μεταναστεύσει στην Αμερική δύο ξαδέλφες του πατέρα μου, για τις οποίες έχω ξαναμιλήσει και όπως είπα από αυτές, πολύ αργότερα, όταν είχαν γεράσει, γνώρισα την μια, η οποία ερχόταν ταχτικά στην Ελλάδα, και δυο από τα παιδιά της. Από το ένα από αυτά, μια γυναίκα που σε ηλικία 86 χρονών είχε έλθει ξανά στην Ελλάδα, πριν κάποια χρόνια, έμαθα ότι ένας από τους Ελληνοαμερικάνους συγγενείς μου, γιος ή εγγονός αυτών των μεταναστριών, ζει στην Χονολουλού, στην πρωτεύουσα της Χαβάης!

Προτού φύγω από τα Γιάννενα, είδα πάνω σε ένα μηχανάκι, με κάτι ρούχα λερωμένα από χρώματα, τον Μιχάλη. Ήταν Κυριακή αλλά αυτός δούλευε. Εγώ είχα πάρει ένα μπουκαλάκι τσίπουρο και κάτι πατατάκια και περπατούσα στους δρόμους, πηγαίνοντας προς το σπίτι, για να τον αποχαιρετήσω. Μου είπε ότι ενδιαφερόταν να διακινήσει το βιβλίο μου «Το τρελόχαρτο» και εγώ χάρηκα ιδιαίτερα. Πράγματι μετά κάποιους μήνες ήρθε στην Αθήνα και πήρε έναν αριθμό αντιτύπων και, όταν τελείωσαν, του έστειλα κι άλλα και του πήγα κι άλλα, όταν αυτόν τον Ιούνη πήγα στην Λευκάδα. Δεν ζήτησα λεφτά γι' αυτό το βιβλίο και το προσφέρω για ενίσχυση του αγώνα του «Ξυπόλυτου Τάγματος». Υπάρχει μεγαλύτερη τιμή για μένα από το να πουλάει για ενίσχυσή της το μοναδικό μου βιβλίο η σημαντικότερη οργάνωση ολικών αρνητών στράτευσης της Ελλάδας, το «Ξυπόλυτο Τάγμα»; Η σημαντικότερη αντιμιλιταριστική οργάνωση; Έστω και μετά από 30 χρόνια από τότε που το έγραψα, και αφού έχει πεθάνει ο Ναθαναήλ, στον οποίο το αφιέρωσα, όπως το αφιέρωσα και στο Μαζιώτη και σε όλους τους αρνητές στράτευσης, το βιβλίο μου, επιτέλους, βρίσκει την θέση που του αξίζει.

Μετά από 30 ολόκληρα χρόνια εκδίδεται η μετάφραση μου του βιβλίου «The struggle to be human»

Ένα ακόμη βιβλίο που είχα μεταφράσει πριν 30 χρόνια, το «Ο αγώνας για να είναι κανείς άνθρωπος», βρήκε, επιτέλους, εκδότη, μετά από σύσταση της Σοφίας, έναν φίλο του Κάστρο, ο οποίος προθυμοποιήθηκε να επανεκδώσει και το δικό της, το «Γυναικείες Φυλακές Κορυδαλλού». Για αυτό το βιβλίο δεν είχα ξοδέψει μόνο χρόνο μεταφράζοντάς το αλλά είχα πληρώσει και 150.000 δραχμές για την πληκτρολόγησή του, στον εκδότη Γιώργο Γαρμπή. Από τον εκδότη τον φίλο του Κάστρο, τον Νίκο Παπαχριστόπουλο των εκδόσεων «Οππορτούνα», ο οποίος το τύπωσε σε 150 αντίτυπα, πήρα 25 αντίτυπα, τα οποία τα μοίρασα σε συντρόφους και φίλους εκτός από 3 που άφησα να πουληθούν στο καφέ-βιβλιοπωλείο «Ιδιώνυμο» του Κορυδαλλού, για το οποίο θα μιλήσω παρακάτω. Τουλάχιστον αυτός μου έδωσε 25 αντίτυπα, ενώ το Ταμείο Αλληλεγγύης μου έδωσε ένα ή δύο, αν μου έδωσε κάτι,

γιατί δεν θυμάμαι καλά. Εγώ, βέβαια, και τα δύο βιβλία που είχα μεταφράσει πριν 20 και 30 χρόνια, τα είχα μεταφράσει για το αναρχικό κίνημα και όχι για να βγάλω λεφτά, και όταν είδα ότι οι Έλληνες αναρχικοί αδιαφορούσαν γι' αυτά, δεν τα τύπωσα, μολονότι το 2009 είχα βρει λεφτά για να τα τυπώσω. Μόνο ένας σύντροφος είχε ενδιαφερθεί για το «Ο αγώνας να είναι κανείς άνθρωπος» αλλά και αυτός δεν είχε καταφέρει να βρει λεφτά για να το εκδώσει. Από μια άποψη καλύτερα έτσι που ήρθαν τα πράγματα, γιατί για ένα καινούργιο βιβλίο η δυσκολία δεν είναι τόσο η εκτύπωση, όσο η κυκλοφορία. Εγώ, δεν θα μπορούσα να τα κυκλοφορήσω, αν τα τύπωνα, όπως τα κυκλοφορούν το Ταμείο και οι εκδόσεις «Οππορτούνα». Δεν αρνούμαι, όμως, ότι πέρα από την προσφορά μου στο κίνημα, όταν τα μετέφραζα, έλπιζα ότι θα εκδιδόντουσαν και θα αποτελούσαν δείγμα εργασίας για μένα, για να παίρνω δουλειές σαν μεταφραστής. Δεν εκδόθηκαν τόσα χρόνια, οπότε δεν πήρα δουλειές σαν μεταφραστής, πέρα από τα δύο βιβλία που μου είχε δώσει ο Γαρμπής του «Ελεύθερου Τύπου» και δεν έκδωσε ποτέ κανένα. Δεν με ήθελε η δουλειά φαίνεται! Το μόνο που δεν μου άρεσε στην έκδοση του βιβλίου «Ο αγώνας για να είναι κανείς άνθρωπος» ήταν το ότι στην εισαγωγή που μου ζήτησε και έγραψα ο εκδότης, την πενηνταήμερη απεργία πείνας της Σοφίας, ο «δαίμονας του τυπογραφείου» την έκανε πενθήμερη και εγώ αντί να γράψω «τρόπος», έγραψα ότι ήταν άγνωστος ο «τόπος» που πέθανε ο Σπύρος ο Κοτρέτσος. Πάντως, ο Νίκος με διαβεβαίωσε ότι, εκτός από τα 150, τύπωσε άλλα 100 αντίτυπα με διορθωμένα αυτά τα δύο λάθη. Επίσης, ανέλαβε να εκδώσει και άλλες δύο μεταφράσεις μου, μία από τα Ιταλικά, την «Μικρή εγκυκλοπαίδεια της αναρχίας», και μία από τα Γαλλικά, την «Στην κόλαση των ομαδικών βιασμών». Για την δεύτερη μου είπε ότι ήδη πλήρωσε 1000 ευρώ για τα δικαιώματα και περιμένω να τυπωθεί στο προσεχές μέλλον. Σκέπτομαι, επίσης, να του προτείνω και μια άλλη μετάφραση που έχω έτοιμη, την μετάφραση του βιβλίου «Δούλες της εξουσίας», της Λίντια Κάτσο που έχει σαν θέμα την ανείπωτη ιστορία της διεθνούς σωματεμπορίας.

Στον Κορυδαλλό για βιβλιοπαρουσίαση 36 χρόνια μετά την αποφυλάκισή μου από τις φυλακές του

Μετά το Αγρίνιο και τα Γιάννενα ήρθε η εποχή να κάνω παρουσίαση της μετάφρασής μου «Αναμνήσεις τρομοκρατισσών» και στην Αθήνα, στο καφέ-βιβλιοπωλείο «Ιδιώνυμο» του Κορυδαλλού. Η παρουσίαση έγινε στις 25 Μαρτίου 2017. Την ημερομηνία την είχα διαλέξει εγώ, όπως είχα διαλέξει τις 28 Οκτωβρίου του 2011 για παρουσίαση του Μακεδονικού-Ελληνικού λεξικού. Δεν ξέρω γιατί, όμως αυτή η παρουσίαση, πέρα από το ότι ήταν η πρώτη που έκανα στην Αθήνα, ήταν η μόνη που έγινε στον Κορυδαλλό όπου βρίσκονται οι μεγαλύτερες φυλακές της χώρας, όπου κρατούνται και φυλακισμένοι αγωνιστές. Άλλες παρουσιάσεις αυτού του βιβλίου είχε μέχρι τότε κάνει το Ταμείο Αλληλεγγύης στην κατάληψη Βανκούβερ στο κέντρο της Αθήνας, στην κατάληψη Κούβελου στο Μαρούσι και στο στέκι Πικροδάφνη στο Μπραχάμι. Επίσης έκανε και μία παρουσίαση στην Θεσσαλονίκη.

ΒΙΒΛΙΟΠΑΡΟΥΣΙΑΣΗ- ΣΥΖΗΤΗΣΗ

ΑΝΑΜΝΗΣΕΙΣ ΤΡΟΜΟΚΡΑΤΙΣΣΩΝ

Βέρα Ζασούλιτς

Ελισάβετ Κοβάλσκαγια

Όλγα Λιουμπάτοβιτς

>με τον μεταφραστή του βιβλίου Φίλιππα Κυρίτση

Σάββατο 25.03.2017 στις 20.00

στο Βιβλιοπωλείο- Καφέ *Ιδιώνυμο*

Α. Κοραή 11 Α, Κορυδαλλός

Τηλ. 210 4950716

Η αφίσα που βγάλαμε σε ελάχιστα αντίτυπα για την βιβλιοπαρουσίαση στον Κορυδαλλό.

Εγώ αισθάνθηκα ιδιαίτερα συγκινημένος που έκανα την παρουσίαση στο προάστιο, όπου είχα βγάλει γύρω στα δυο χρόνια φυλακή, μεταξύ 1979 και 1981, γιατί απέδειξα ότι ούτε «έβαλα μυαλό», όλα αυτά τα χρόνια από τότε, ούτε ξέχασα τις φυλακές. Άλλωστε, την ημέρα της παρουσίασης, πήγα στον ιδιοκτήτη του βιβλιοπωλείου και το βιβλίο «Ο αγώνας για να είναι κανείς άνθρωπος», του οποίου ο υπότιτλος είναι «Έγκλημα, εγκληματολογία και αναρχισμός» και έχει άμεση σχέση με τις φυλακές. Και αν και στην παρουσίαση δεν ήταν πάνω από δεκαπέντε άτομα, μεταξύ αυτών ήταν και παλιοί σύντροφοι, από τους οποίους ο ένας, η καλύτερα η μία, ήταν η δικηγόρος Ελένη Δημουλέα, που ερχόταν και με έβλεπε στην φυλακή, ακόμα και στις φυλακές Αίγινας, και δεν μου πήρε ποτέ λεφτά. Αυτή με συνόδεψε και μέχρι την στάση του τρόλεϊ 21, που πήρα για να γυρίσω από τον Κορυδαλλό στην Αθήνα.

ΤΕΛΟΣ